

UJEDINJENE
NACIJE

Međunarodni sud za krivično gonjenje
lica odgovornih za teška kršenja
međunarodnog humanitarnog prava
počinjena na teritoriji bivše Jugoslavije
od 1991. godine

Predmet br.

IT-09-92-T

Datum:

22. novembar 2017.

Original:

engleski

PRED PRETRESNIM VIJEĆEM I

U sastavu:

**sudija Alphons Orie, predsjedavajući
sudija Bakone Justice Moloto
sudija Christoph Flügge**

Sekretar:

g. John Hocking

Presuda od:

22. novembra 2017.

TUŽILAC

protiv

RATKA MLADIĆA

JAVNO S POVJERLJIVIM DODATKOM

PRESUDA

TOM I OD V

Tužilaštvo

g. Peter McCloskey
g. Alan Tieger
g. Milbert Shin

Obrana Ratka Mladića

g. Branko Lukić
g. Dragan Ivetić
g. Miodrag Stojanović

Sadržaj

Opšte skraćenice	13
1. Uvod	17
2. Upravljanje republikom bosanskih Srba	22
2.1 Republičke političke strukture	22
2.1.1 Predsjedništvo i predsjednik bosanskih Srba	22
2.1.2 Skupština bosanskih Srba	29
2.1.3 Vlada bosanskih Srba	32
2.2 Regionalne i opštinske političke strukture	38
2.2.1 Regionalne političke strukture	38
2.2.2 Opštinske političke strukture	45
3. Vojne i policijske strukture bosanskih Srba	56
3.1 VRS	56
3.1.1 Osnivanje i struktura	56
3.1.2 Korpusi u sastavu VRS-a	65
3.1.3 Glavni štab	129
3.1.4 Položaj Ratka Mladića	140
3.2 JNA/VJ	144
3.3 Teritorijalna odbrana	152
3.4 Ministarstvo unutrašnjih poslova	160
3.5 Paravojne formacije	175
4. Preuzimanje vlasti i zločini počinjeni u opštinama	176
4.1 Opština Banjaluka	176
4.1.1 Ubistvo	176
4.1.2 Protivpravno zatočenje i okrutno ili nečovječno postupanje u zatočeničkim objektima	194
4.1.3 Uništavanje privatne i javne imovine, uključujući spomenike kulture i sakralne objekte	242
4.1.4 Oduzimanje ili pljačka imovine	244
4.1.5 Prisilni rad i živi štitovi	245
4.1.6 Nametanje i održavanje mjera ograničavanja i diskriminacije	249
4.1.7 Prisilno premještanje i deportacija	251
4.2 Opština Bijeljina	263
4.2.1 Ubistvo	263

4.2.2 Protivpravno zatočenje i okrutno ili nečovječno postupanje u zatočeničkim objektima	271
4.2.3 Uništavanje privatne i javne imovine, uključujući spomenike kulture i sakralne objekte	296
4.2.4 Oduzimanje ili pljačka imovine	299
4.2.5 Prisilni rad i živi štitovi	301
4.2.6 Nametanje i održavanje mjera ograničavanja i diskriminacije	305
4.2.7 Prisilno premještanje i deportacija	305
4.3 Opština Foča	312
4.3.1 Ubistvo	312
4.3.2 Protivpravno zatočenje i okrutno ili nečovječno postupanje u zatočeničkim objektima	327
4.3.3 Uništavanje privatne i javne imovine, uključujući spomenike kulture i sakralne objekte	357
4.3.4 Oduzimanje ili pljačka imovine	362
4.3.5 Prisilni rad i živi štitovi	362
4.3.6 Nametanje i održavanje mjera ograničavanja i diskriminacije	364
4.3.7 Prisilno premještanje i deportacija	365
4.4 Opština Ilidža	373
4.4.1 Ubistvo	373
4.4.2 Protivpravno zatočenje i okrutno ili nečovječno postupanje u zatočeničkim objektima	373
4.4.3 Uništavanje privatne i javne imovine, uključujući spomenike kulture i sakralne objekte	378
4.4.4 Oduzimanje ili pljačka imovine	378
4.4.5 Prisilni rad i živi štitovi	378
4.4.6 Nametanje i održavanje mjera ograničavanja i diskriminacije	381
4.4.7 Prisilno premještanje i deportacija	381
4.5 Opština Kalinovik	385
4.5.1 Ubistvo	385
4.5.2 Protivpravno zatočenje i okrutno ili nečovječno postupanje u zatočeničkim objektima	389
4.5.3 Uništavanje privatne i javne imovine, uključujući spomenike kulture i sakralne objekte	400
4.5.4 Oduzimanje ili pljačka imovine	402
4.5.5 Prisilni rad i živi štitovi	403
4.5.6 Nametanje i održavanje mjera ograničavanja i diskriminacije	405
4.5.7 Prisilno premještanje i deportacija	405

4.6 Opština Ključ	407
4.6.1 Ubistvo	407
4.6.2 Protivpravno zatočenje i okrutno ili nečovječno postupanje u zatočeničkim objektima	427
4.6.3 Uništavanje privatne i javne imovine, uključujući spomenike kulture i sakralne objekte	430
4.6.4 Oduzimanje ili pljačka imovine	439
4.6.5 Prisilni rad i živi štitovi	442
4.6.6 Nametanje i održavanje mjera ograničavanja i diskriminacije	442
4.6.7 Prisilno premještanje i deportacija	446
4.7 Opština Kotor Varoš	457
4.7.1 Ubistvo	457
4.7.2 Protivpravno zatočenje i okrutno ili nečovječno postupanje u zatočeničkim objektima	463
4.7.3 Uništavanje privatne i javne imovine, uključujući spomenike kulture i sakralne objekte	470
4.7.4 Oduzimanje ili pljačka imovine	475
4.7.5 Prisilni rad i živi štitovi	477
4.7.6 Nametanje i održavanje mjera ograničavanja i diskriminacije	477
4.7.7 Prisilno premještanje i deportacija	480
4.8 Opština Novi Grad	489
4.8.1 Ubistvo	489
4.8.2 Protivpravno zatočenje i okrutno ili nečovječno postupanje u zatočeničkim objektima	497
4.8.3 Uništavanje privatne i javne imovine, uključujući spomenike kulture i sakralne objekte	498
4.8.4 Oduzimanje ili pljačka imovine	501
4.8.5 Prisilni rad i živi štitovi	501
4.8.6 Nametanje i održavanje mjera ograničavanja i diskriminacije	501
4.8.7 Prisilno premještanje i deportacija	501
4.9 Opština Pale	505
4.9.1 Ubistvo	505
4.9.2 Protivpravno zatočenje i okrutno ili nečovječno postupanje u zatočeničkim objektima	505
4.9.3 Uništavanje privatne i javne imovine, uključujući spomenike kulture i sakralne objekte	505
4.9.4 Oduzimanje ili pljačka imovine	507
4.9.5 Prisilni rad i živi štitovi	509

4.9.6 Nametanje i održavanje mjera ograničavanja i diskriminacije	509
4.9.7 Prisilno premještanje i deportacija	510
4.10 Opština Prijedor	530
4.10.1 Ubistvo	530
4.10.2 Protivpravno zatočenje i okrutno ili nečovječno postupanje u zatočeničkim objektima	618
4.10.3 Uništavanje privatne i javne imovine, uključujući spomenike kulture i sakralne objekte	704
4.10.4 Oduzimanje ili pljačka imovine	730
4.10.5 Prisilni rad i živi štitovi	740
4.10.6 Nametanje i održavanje mjera ograničavanja i diskriminacije	743
4.10.7 Prisilno premještanje i deportacija	748
4.11 Opština Rogatica	760
4.11.1 Ubistvo	760
4.11.2 Protivpravno zatočenje i okrutno ili nečovječno postupanje u zatočeničkim objektima	772
4.11.3 Uništavanje privatne i javne imovine, uključujući spomenike kulture i sakralne objekte	793
4.11.4 Oduzimanje ili pljačka imovine	798
4.11.5 Prisilni rad i živi štitovi	800
4.11.6 Nametanje i održavanje mjera ograničavanja i diskriminacije	805
4.11.7 Prisilno premještanje i deportacija	806
4.12 Opština Sanski Most	823
4.12.1 Ubistvo	823
4.12.2 Protivpravno zatočenje i okrutno ili nečovječno postupanje u zatočeničkim objektima	848
4.12.3 Uništavanje privatne i javne imovine, uključujući spomenike kulture i sakralne objekte	848
4.12.4 Oduzimanje ili pljačka imovine	867
4.12.5 Prisilni rad i živi štitovi	869
4.12.6 Nametanje i održavanje mjera ograničavanja i diskriminacije	870
4.12.7 Prisilno premještanje i deportacija	874
4.13 Opština Sokolac	897
4.13.1 Ubistvo	897
4.13.2 Protivpravno zatočenje i okrutno ili nečovječno postupanje u zatočeničkim objektima	899
4.13.3 Uništavanje privatne i javne imovine, uključujući spomenike kulture i sakralne objekte	899

4.13.4 Oduzimanje ili pljačka imovine	901
4.13.5 Prisilni rad i živi štitovi	901
4.13.6 Nametanje i održavanje mjera ograničavanja i diskriminacije	901
4.13.7 Prisilno premještanje i deportacija	902
4.14 Opština Vlasenica	906
4.14.1 Ubistvo	906
4.14.2 Protivpravno zatočenje i okrutno ili nečovječno postupanje u zatočeničkim objektima	916
4.14.3 Uništavanje privatne i javne imovine, uključujući spomenike kulture i sakralne objekte	934
4.14.4 Oduzimanje ili pljačka imovine	935
4.14.5 Prisilni rad i živi štitovi	937
4.14.6 Nametanje i održavanje mjera ograničavanja i diskriminacije	939
4.14.7 Prisilno premještanje i deportacija	942
5. Sarajevo	955
5.1 Uvod	955
5.1.1 Uslovi u Sarajevu	955
5.1.2 Modifikovane avio-bombe	979
5.2 Snajperski incidenti	992
5.2.1 Incident 1 iz Priloga F Optužnici	992
5.2.2 Incident 3 iz Priloga F Optužnici	996
5.2.3 Incident 4 iz Priloga F Optužnici	998
5.2.4 Incident 5 iz Priloga F Optužnici	1001
5.2.5 Incident 9 iz Priloga F Optužnici	1005
5.2.6 Incident 11 iz Priloga F Optužnici	1007
5.2.7 Incident 12 iz Priloga F Optužnici	1012
5.2.8 Incident 13 iz Priloga F Optužnici	1015
5.2.9 Incident 15 iz Priloga F Optužnici	1019
5.2.10 Incident 16 iz Priloga F Optužnici	1021
5.2.11 Drugi snajperski incidenti	1024
5.3 Incidenti granatiranja	1042
5.3.1 Incident 1 iz Priloga G Optužnici	1042
5.3.2 Incident 2 iz Priloga G Optužnici	1048
5.3.3 Incident 4 iz Priloga G Optužnici	1054
5.3.4 Incident 6 iz Priloga G Optužnici	1059
5.3.5 Incident 7 iz Priloga G Optužnici	1065

5.3.6 Incident 8 iz Priloga G Optužnici	1069
5.3.7 Incident 10 iz Priloga G Optužnici	1093
5.3.8 Incident 13 iz Priloga G Optužnici	1098
5.3.9 Incident 15 iz Priloga G Optužnici	1101
5.3.10 Incident 18 iz Priloga G Optužnici	1104
5.3.11 Drugi incidenti granatiranja	1121
6. Uzimanje talaca	1157
6.1 Uvod	1157
6.2 Zatočenje vojnih posmatrača UN-a stacioniranih na Palama i na području Sarajeva	1164
6.3 Zatočenje ukrajinskih vojnika iz sastava UNPROFOR-a u Banjaluci	1185
6.4 Zatočenje vojnika iz sastava UNPROFOR-a u Sarajevu	1188
6.5 Zatočenje vojnika iz sastava UNPROFOR-a u Goraždu	1201
6.6 Puštanje na slobodu pripadnika UN-a koji su bili uzeti za taoce	1206
6.7 Zaključci Pretresnog vijeća	1217
7. Srebrenica	1220
7.1 Zauzimanje srebreničke enklave	1220
7.1.1 Period od 1992. do jula 1995.	1220
7.1.2 Direktive br. 7 i br. 7/1	1244
7.1.3 Pad Srebrenice i okupljanje ljudi u Potočarima	1253
7.1.4 Sastanci održani u hotelu "Fontana"	1288
7.1.5 Odvoženje iz Potočara	1299
7.1.6 Kolona	1345
7.2 Rijeka Jadar (incident 1.1 iz Priloga E Optužnici)	1394
7.3 Cerska dolina (incident 2.1 iz Priloga E Optužnici)	1403
7.4 Skladište u Kravici (incident 3.1 iz Priloga E Optužnici)	1408
7.5 Livada u Sandićima (incident 4.1 iz Priloga E Optužnici)	1426
7.6 Škola u Lukama kod Tišće (incident 5.1 iz Priloga E Optužnici)	1436
7.7 Škola u Orahovcu i obližnje polje (incidenti 6.1 i 6.2 iz Priloga E Optužnici)	1441
7.8 Petkovci (incident 7 iz Priloga E Optužnici)	1471
7.8.1 Škola u Petkovicima (incident 7.1 iz Priloga E Optužnici)	1471
7.8.2 Brana kod Petkovaca (incident 7.2 iz Priloga E Optužnici)	1476
7.9 Škola u Ročeviću i Kozluk (incidenti 8.1 i 8.2 iz Priloga E Optužnici)	1488
7.10 Škola u Kuli (incident 9.1 iz Priloga E Optužnici), vojna ekonomija Branjevo (incident 9.2 iz Priloga E Optužnici) i Dom kulture u Pilici (incident 10.1 iz Priloga E Optužnici)	1512

7.11 Bišina (incident 12.1 iz Priloga E Optužnici)	1535
7.12 Trnovo (incident 13.1 iz Priloga E Optužnici)	1543
7.13 Potočari (incident 14 iz Priloga E Optužnici)	1547
7.13.1 U blizini baze UN-a (incident 14.1 iz Priloga E Optužnici)	1547
7.13.2 U blizini 'bijeke kuće' (incident 14.2 iz Priloga E Optužnici)	1549
7.14 Grad Bratunac (incident 15 iz Priloga E Optužnici)	1553
7.14.1 U osnovnoj školi "Vuk Karadžić" i oko te škole (incident 15.1 iz Priloga E Optužnici)	1553
7.14.2 Ispred osnovne škole "Vuk Karadžić" (incident 15.3 iz Priloga E Optužnici)	1566
7.15 Drugi incidenti ubijanja	1568
7.16 Incidenti zlostavljanja	1575
7.17 Prisilno premještanje i deportacija	1584
7.18 Operacije pokopavanja	1591
8. Pravni zaključci o krivičnim djelima	1602
8.1 Kršenje zakona i običaja ratovanja: opšta obilježja i uslovi za nadležnost	1602
8.1.1 Mjerodavno pravo	1602
8.1.2 Zaključci o oružanom sukobu	1606
8.2 Zločini protiv čovječnosti: opšta obilježja i uslov za nadležnost	1607
8.2.1 Mjerodavno pravo	1607
8.2.2 Pravni zaključci	1609
8.3 Ubistvo	1619
8.3.1 Mjerodavno pravo	1619
8.3.2 Pravni zaključci	1619
8.4 Istrebljivanje	1636
8.4.1 Mjerodavno pravo	1636
8.4.2 Pravni zaključci	1637
8.5 Deportacija i prisilno premještanje	1652
8.5.1 Mjerodavno pravo	1652
8.5.2 Pravni zaključci	1653
8.6 Djela nasilja s primarnim ciljem širenja terora među civilnim stanovništvom	1683
8.6.1 Mjerodavno pravo	1683
8.6.2 Pravni zaključci	1684
8.7 Protivpravni napadi na civile	1694
8.7.1 Mjerodavno pravo	1694
8.7.2 Pravni zaključci	1694

8.8 Uzimanje talaca	1696
8.8.1 Mjerodavno pravo	1696
8.8.2 Pravni zaključci	1697
8.9 Progon	1700
8.9.1 Mjerodavno pravo	1700
8.9.2 Pravni zaključci	1711
8.10 Genocid	1779
8.10.1 Mjerodavno pravo	1779
8.10.2 Pravni zaključci	1781
9. Odgovornost optuženog	1846
9.1 Mjerodavno pravo	1846
9.1.1 Udruženi zločinački poduhvat	1846
9.1.2 Planiranje, podsticanje, naređivanje i pomaganje i podržavanje	1850
9.1.3 Odgovornost nadređenog	1853
9.2 Prvi (sveobuhvatni) udruženi zločinački poduhvat	1856
9.2.1 Pregled optužbi	1856
9.2.2 Politička dešavanja i uloga SDS-a u periodu uoči sukoba, tokom 1991. i 1992. godine	1858
9.2.3 Uputstvo s varijantama A i B	1894
9.2.4 Šest strateških ciljeva	1901
9.2.5 Govori, izjave i riječi članova političkog rukovodstva bosanskih Srba	1908
9.2.6 Uloga VJ-a	1918
9.2.7 Uloga MUP-a	1938
9.2.8 Uloga paravojsnih formacija	1957
9.2.9 Uloga regionalnih i opštinskih rukovodstava	1992
9.2.10 Nastojanja da se prikriju zločini	2014
9.2.11 Tomašica	2049
9.2.12 Istrage i krivično gonjenje u vezi sa zločinima	2061
9.2.13 Osveta i s njom povezani argumenti	2096
9.2.14 Zaključak	2105
9.3 Navodni doprinos Ratka Mladića prvom (sveobuhvatnom) udruženom zločinačkom poduhvatu	2112
9.3.1 Uvod	2112
9.3.2 Učešće u osnivanju, organizovanju i/ili održavanju VRS-a	2113
9.3.3 Rukovođenje i komandovanje VRS-om	2128

9.3.4 Rukovođenje i komandovanje elementima srpskih snaga integrisanih u VRS ili potčinjenih VRS-u	2159
9.3.5 Upravljanje, nadzor i/ili odobravanje saradnje i sadejstva VRS-a s drugim elementima srpskih snaga i s političkim i državnim organima bosanskih Srba	2164
9.3.6 Učešće u pribavljanju materijalne i vojne pomoći od VJ-a	2169
9.3.7 Učešće u formulisanju politike državnih organa bosanskih Srba	2182
9.3.8 Širenje, podsticanje i/ili omogućavanje širenja propagande među bosanskim Srbima, u namjeri da se u njima izazove strah i mržnja prema bosanskim Muslimanima i bosanskim Hrvatima ili da se na drugi način osigura njihova podrška i učešće u postizanju cilja udruženog zločinačkog poduhvata	2194
9.3.9 Učešće u pokušajima da se predstavnicima međunarodne zajednice, nevladinih organizacija, sredstava javnog informisanja i javnosti informacije uskrate ili da im se dostave pogrešne informacije o zločinima nad bosanskim Muslimanima i bosanskim Hrvatima, kao i o ulozi koju su u tim zločinima imale srpske snage, čime je omogućeno činjeno zločina, ili podržavanje i/ili omogućavanje takvih pokušaja	2203
9.3.10 Omogućavanje i/ili podsticanje činjeno zločina koji su doprinijeli realizaciji cilja udruženog zločinačkog poduhvata od strane pripadnika VRS-a i drugih elemenata srpskih snaga pod njegovom efektivnom kontrolom nepreduzimanjem odgovarajućih koraka da spriječi i/ili provede istragu o takvim zločinima i/ili uhapsi i/ili kazni počiniocima takvih zločina usprkos tome što je na osnovu svog položaja bio dužan da to učini	2207
9.3.11 Nalaganje da se humanitarna pomoć enklavama bosanskih Muslimana i/ili bosanskih Hrvata na području pod kontrolom VRS-a, TO-a, MUP-a i paravojnih snaga i dobrovoljačkih jedinica bosanskih Srba, kao i/ili političkih i državnih organa bosanskih Srba, ograniči u nastojanju da se stvore nepodnošljivi životni uslovi za stanovnike tih enklava, i/ili provođenje i odobravanje takvog ograničavanja	2222
9.3.12 Pravni zaključci	2249
9.3.13 <i>Mens rea</i>	2251
9.4 Drugi udruženi zločinački poduhvat (Sarajevo)	2278
9.4.1 Pregled optužbi	2278
9.4.2 Postojanje udruženog zločinačkog poduhvata i učešće u njemu	2279
9.4.3 Zaključci Pretresnog vijeća	2298
9.5 Navodni doprinos Ratka Mladića drugom udruženom zločinačkom poduhvatu (Sarajevo)	2302
9.5.1 Uvod	2302
9.5.2 Učešće u osnivanju, organizovanju i/ili održavanju VRS-a	2302
9.5.3 Rukovođenje i komandovanje VRS-om	2303
9.5.4 Učešće u pribavljanju materijalne i vojne pomoći od VJ-a	2324
9.5.5 Učešće u formulisanju politike državnih organa bosanskih Srba	2330

9.5.6 Širenje, podsticanje i/ili omogućavanje širenja propagande među bosanskim Srbima, u namjeri da se u njima izazove strah i mržnja prema bosanskim Muslimanima i bosanskim Hrvatima ili da se na drugi način osigura njihova podrška i učešće u postizanju cilja udruženog zločinačkog poduhvata	2334
9.5.7 Učešće u pokušajima da se predstavnicima međunarodne zajednice, nevladinih organizacija, sredstava javnog informisanja i javnosti informacije uskrate ili da im se dostave pogrešne informacije o zločinima nad bosanskim Muslimanima i bosanskim Hrvatima, kao i o ulozi koju su u tim zločinima imale srpske snage, čime je omogućeno činjenje zločina, ili podržavanje i/ili omogućavanje takvih pokušaja	2335
9.5.8 Omogućavanje i/ili podsticanje činjenja zločina koji su doprinijeli realizaciji cilja udruženog zločinačkog poduhvata od strane pripadnika VRS-a i drugih elemenata srpskih snaga pod njegovom efektivnom kontrolom nepreduzimanjem odgovarajućih koraka da spriječi i/ili provede istragu o takvim zločinima i/ili uhapsi i/ili kazni počiniocima takvih zločina usprkos tome što je na osnovu svog položaja bio dužan da to učini	2338
9.5.9 Nalaganje da se humanitarna pomoć enklavama bosanskih Muslimana i/ili bosanskih Hrvata na području pod kontrolom VRS-a, TO-a, MUP-a i paravojnih snaga i dobrovoljačkih jedinica bosanskih Srba, kao i/ili političkih i državnih organa bosanskih Srba, ograniči u nastojanju da se stvore nepodnošljivi životni uslovi za stanovnike tih enklava, i/ili provođenje i odobravanje takvog ograničavanja	2341
9.5.10 Pravni zaključci	2367
9.5.11 <i>Mens rea</i>	2368
9.6 Treći udruženi zločinački poduhvat (Srebrenica)	2381
9.6.1 Pregled optužbi	2381
9.6.2 Izjave i sastanci iz vremena predmetnih događaja	2823
9.6.3 Nastojanja da se prikriju zločini i nepokretanje istraga o zločinima	2396
9.6.4 Zaključak	2401
9.7 Navodni doprinos Ratka Mladića trećem udruženom zločinačkom poduhvatu (Srebrenica)	2408
9.7.1 Uvod	2408
9.7.2 Rukovođenje i komandovanje VRS-om	2408
9.7.3 Rukovođenje i komandovanje elementima srpskih snaga integrisanih u VRS ili potčinjenih VRS-u	2434
9.7.4 Učešće u pokušajima da se predstavnicima međunarodne zajednice, nevladinih organizacija, sredstava javnog informisanja i javnosti informacije uskrate ili da im se dostave pogrešne informacije o zločinima nad bosanskim Muslimanima i bosanskim Hrvatima, kao i o ulozi koju su u tim zločinima imale srpske snage, čime je omogućeno činjenje zločina, ili podržavanje i/ili omogućavanje takvih pokušaja	2441
9.7.5 Omogućavanje i/ili podsticanje činjenja zločina koji su doprinijeli realizaciji cilja udruženog zločinačkog poduhvata od strane pripadnika VRS-a i drugih	

elemenata srpskih snaga pod njegovom efektivnom kontrolom nepreduzimanjem odgovarajućih koraka da spriječi i/ili provede istragu o takvim zločinima i/ili uhapsi i/ili kazni počiniocima takvih zločina iako je na osnovu svog položaja bio dužan da to učini	2447
9.7.6 Pravni zaključci	2450
9.7.7 <i>Mens rea</i>	2452
9.8 Četvrti udruženi zločinački poduhvat (taoci)	2464
9.8.1 Pregled optužbi	2464
9.8.2 Zajednički cilj	2466
9.8.3 Zaključak	2468
9.9 Navodni doprinos Ratka Mladića četvrtom udruženom zločinačkom poduhvatu (taoci)	2470
9.9.1 Pregled optužbi	2470
9.9.2 Navodni doprinos optuženog	2471
9.9.3 <i>Mens rea</i>	2473
9.10 Drugi vidovi odgovornosti	2475
10. Kumulativne osuđujuće presude	2477
11. Odmjeravanje kazne	2482
11.1 Pravne odredbe o odmjerenju kazne	2482
11.2 Svrha kažnjavanja	2483
11.3 Faktori kod odmjerenja kazne	2484
11.3.1 Težina krivičnih djela i ukupnost kažnjivog ponašanja	2484
11.3.2 Lične prilike Ratka Mladića	2487
11.3.3 Opšta praksa izricanja zatvorskih kazni na sudovima bivše Jugoslavije	2491
11.3.4 Poređenje s drugim predmetima	2493
11.3.5 Uračunavanje vremena provedenog u pritvoru	2493
11.4 Određivanje kazne	2494
12. Dispozitiv	2495
13. Djelimično suprotno mišljenje sudije Alphonsa Orića	2497
Dodaci	
A. Istorijat postupka	2499
B. Izvori i korištenje dokaza	2512
C. Tabela predmeta sa skraćenim nazivima	2543
D. Povjerljivi dodatak	2549

Opšte skraćenice

1. KK	1. krajiški korpus
1. kotorvaroška brigada	1. kotorvaroška laka pješadijska brigada
2. KK	2. krajiški korpus
22. brigada	22. laka pješadijska brigada
30. divizija	30. laka pješadijska divizija
5. kozaračka brigada	5. kozaračka laka pješadijska brigada
6. krajiška brigada	6. kozaračka laka pješadijska brigada (koja se pominje i kao 6. sanska brigada, 6. brigada iz Sanskog Mosta, 6. partizanska brigada)
ABiH	Armija Bosne i Hercegovine
ARK	Autonomna regija Krajina
BBC	<i>British Broadcasting Corporation</i>
Bosna i Hercegovina	Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina (kasnije, Republika Bosna i Hercegovina)
CSB	Centar službi bezbjednosti
činjenice o kojima je presuđeno	spisak činjenica o kojima je presuđeno u ranijim postupcima i koje su prihvaćene na osnovu pravila 94(B) Pravidnika odlukama po zahtjevima tužilaštva za formalno primanje na znanje činjenica o kojima je presuđeno od 28. februara 2012. (I), 21. marta 2012. (II) i 13. aprila 2012. (III), s revizijama izvršenim u Odluci Žalbenog vijeća od 12. novembra 2013. (v. takođe T. 19228), kao i od 30. januara 2014. (IV) i <i>proprio motu</i> 5. juna 2012. (V)
činjenice o kojima su se strane saglasile	spiskovi činjenica o kojima su se strane saglasile od 27. aprila 2012. (I) i 4. juna 2013. (revidirani 6. juna 2016.) (II)
DEM	njemačka marka
DK	Drinski korpus
EU	Evropska unija
EZ	Evropska zajednica
FAO	Organizacija UN-a za hranu i poljoprivredu
Generalna skupština UN-a	Generalna skupština Ujedinjenih nacija
generalni sekretar UN-a	generalni sekretar Ujedinjenih nacija
HDZ	Hrvatska demokratska zajednica
HK	Hercegovački korpus
HVO	Hrvatsko vijeće obrane
IBK	Istočnobosanski korpus
IKM	istureno komandno mjesto
ITN	<i>Independent Television News</i>

JNA	Jugoslovenska narodna armija
KEBS	Konferencija o evropskoj bezbjednosti i saradnji
MKCK	Međunarodni komitet Crvenog krsta
MKNL	Međunarodna komisija za nestala lica
MSF	Ljekari bez granica / <i>Médecins Sans Frontières</i> /
MUP	Ministarstvo unutrašnjih poslova ¹
NATO	Sjeveroatlantski savez
NVO	nevladina organizacija
OEBS	Organizacija za evropsku bezbjednost i saradnju
OG	operativna grupa
ONP	Operativno-nastavni poslovi
OP	osmatrački punkt
Opštine	Banja Luka, Bijeljina, Foča, Ilidža, Kalinovik, Ključ, Kotor-Varoš, Novi Grad, Pale, Prijedor, Rogatica, Sanski Most, Sokolac, Trnovo i Vlasenica (v. Optužnica, par. 47)
opštine navedene u tački 1 Optužnice	opština Foča, opština Ključ, opština Kotor Varoš, opština Prijedor, opština Sanski Most i opština Vlasenica
optuženi	Ratko Mladić
Optužnica	Četvrta izmijenjena optužnica, 16. decembar 2011.
PJM	Posebna jedinica milicije
PJP	Posebna jedinica policije
PJUN	Pritvorska jedinica Ujedinjenih nacija
PMEZ	Posmatračka misija Evropske zajednice
Pravilnik	Pravilnik o postupku i dokazima (MKSJ)
predsjednik bosanskih Srba	predsjednik republike bosanskih Srba
Predsjedništvo bosanskih Srba	Predsjedništvo republike bosanskih Srba
RDB	Resor državne bezbjednosti
republika bosanskih Srba	Srpska Republika Bosna i Hercegovina; 12. avgusta 1992., naziv republike zvanično je promijenjen u Republika Srpska
RSK	Republika Srpska Krajina
SAO	Srpska autonomna oblast
Savjet bezbjednosti UN-a	Savjet bezbjednosti Ujedinjenih nacija
SDA	Stranka demokratske akcije
SDB	Služba državne bezbjednosti
SDK	Služba društvenog knjigovodstva
SDS	Srpska demokratska stranka

¹ Bez daljeg preciziranja, kada se navodi skraćenica "MUP", misli se na MUP republike bosanskih Srba.

SFRJ	Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija
SJB	stanica javne bezbjednosti
skupština bosanskih Srba	narodna skupština republike bosanskih Srba
SNB	Savjet za nacionalnu bezbjednost
SNO	Sekretarijat za narodnu odbranu
SOPN	Sporazum o prekidu neprijateljstava
SOS	Srpske odbrambene snage, paravojna formacija
SRJ	Savezna Republika Jugoslavija
SRK	Sarajevsko-romanijski korpus
SRS	Srpska radikalna stranka
SSNO	Savezni sekretarijat za narodnu odbranu
Statut	Statut Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju, usvojen rezolucijom 827 (1993) Savjeta bezbjednosti
SUP	Sekretarijat unutrašnjih poslova
SVK	Srpska vojska Krajine
TG	taktička grupa
TO	Teritorijalna odbrana
Tužilaštvo	Tužilaštvo MKSJ-a
UN	Ujedinjene nacije
UNESCO	Organizacija Ujedinjenih nacija za obrazovanje, nauku i kulturu
UNHCR	Visoki komesarijat Ujedinjenih nacija za izbjeglice
UNICEF	Dječiji fond Ujedinjenih nacija
UNPF	Mirovne snage Ujedinjenih nacija
UNPROFOR	Zaštitne snage Ujedinjenih nacija
UZP	udruženi zločinački poduhvat
VJ	Vojska Jugoslavije, ostatak bivše JNA, postala je vojska nove Savezne Republike Jugoslavije (Srbije i Crne Gore)
vlada bosanskih Srba	vlada republike bosanskih Srba
VRS	Vojska Srpske Republike Bosne i Hercegovine, kasnije Vojska Republike Srpske
WFP	Svjetski program za hranu
WHO	Svjetska zdravstvena organizacija
Završni podnesak odbrane	Obavještenje o podnesku s prigovorom i pridržavanjem prava, 25. oktobar 2016., Dodatak A; <i>Corrigendum</i> Dodatka A Obavještenju o podnesku s prigovorom i pridržavanjem prava od 25. oktobra 2016., 2. novembar 2016., Dodatak A
Završni podnesak tužilaštva	Podnesak kojim tužilaštvo dostavlja Završni pretresni podnesak, 25. oktobar 2016.

ZPI	zona potpunog isključenja
-----	---------------------------

1. Uvod

1. Protiv optuženog, Ratka Mladića, optužnice su podignute 24. jula i 16. novembra 1995.² Uhapšen je u Srbiji 26. maja 2011., gotovo 16 godina nakon prvobitne optužnice. Suđenje je počelo 16. maja 2012. Izvođenje dokaza trajalo je preko četiri godine. Strane su iznijele završne riječi 15. decembra 2016.

2. Prema Optužnici, optuženi je obavljao razne dužnosti u JNA i bio je komandant Glavnog štaba VRS-a od njegovog formiranja 12. maja 1992. do barem 8. novembra 1996. Tužilaštvo optuženog tereti za genocid, zločine protiv čovječnosti i kršenja zakona i običaja ratovanja na osnovu članova 4, 5 i 3 Statuta. Zločini su, prema navodima, počinjeni u periodu od 12. maja 1992. do 30. novembra 1995. na teritoriji Bosne i Hercegovine. Područja na koja se odnosi Optužnica uključuju Sarajevo, Srebrenicu, Goražde i sljedeće opštine u Bosni i Hercegovini: Banjaluku, Bijeljino, Foču, Ilidžu, Kalinovik, Ključ, Kotor-Varoš, Novi Grad, Pale, Prijedor, Rogaticu, Sanski Most, Sokolac, Trnovo i Vlasenicu.

3. U tački 1 Optužnice, tužilaštvo navodi da je u nekim opštinama, u periodu od 31. marta 1992. do 31. decembra 1992., kampanja progona uključivala ponašanje na osnovu kojeg se vidjela namjera da se djelimično unište nacionalne, etničke i/ili vjerske grupe bosanskih Muslimana i/ili bosanskih Hrvata, kao takve. Namjera da se te grupe djelimično unište manifestovana je na najekstremniji način u Foči, Ključu, Kotor-Varošu, Prijedoru, Sanskom Mostu i Vlasenici. Optuženi se ovdje tereti krivičnom odgovornošću za genocid, kažnjiv na osnovu članova 4(3)(a), 7(1) i 7(3) Statuta.

4. U tački 2 Optužnice, tužilaštvo navodi da je u periodu od nekoliko dana neposredno prije 11. jula 1995. do novembra 1995. postojao UZP da se eliminišu bosanski Muslimani u Srebrenici kao dio nacionalne, etničke i/ili vjerske grupe bosanskih Muslimana ubijanjem muškaraca i dječaka, kao i prisilnim odvođenjem žena, djece i dijela starijih muškaraca s tog područja. Optuženi se ovdje tereti krivičnom odgovornošću za genocid, kažnjiv na osnovu članova 4(3)(a), 7(1) i 7(3) Statuta.

5. U tački 3 Optužnice, tužilaštvo optuženom stavlja na teret progone kao zločin protiv čovječnosti. Tužilaštvo navodi da su u periodu od marta 1992. do 30. novembra 1995. u Opštinama i u Srebrenici protiv bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata izvršena djela progona na političkoj, rasnoj i/ili vjerskoj osnovi. Ta djela uključuju

² Za dodatne detalje, v. Dodatak A.

ubijanje; mučenje, premlaćivanje i fizičko i psihičko zlostavljanje; silovanje i druga djela seksualnog nasilja; okrutno i nečovječno postupanje; prisilno premještanje ili deportaciju; protivpravno zatočenje; prisilni rad i korištenje ljudskih štitova; oduzimanje ili pljačku imovine; bezobzirno uništavanje privatne i javne imovine, uključujući spomenike kulture i sakralne objekte; i nametanje mjera ograničavanja i diskriminacije. Optuženi se ovdje tereti krivičnom odgovornošću za progone na političkoj, rasnoj i/ili vjerskoj osnovi, zločin protiv čovječnosti, kažnjiv na osnovu članova 5(h), 7(1) i 7(3) Statuta.

6. U tačkama 4 i 5 Optužnice, tužilaštvo optuženom stavlja na teret istrebljivanje i ubistvo kao zločine protiv čovječnosti. U tački 6 Optužnice optuženi se tereti za ubistvo kao kršenje zakona i običaja ratovanja. Tužilaštvo navodi da je od 12. maja 1992. do 30. novembra 1995., istrebljivanje i ubistvo izvršeno protiv bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata u Opštinama i protiv bosanskih Muslimana u Srebrenici, i da je ubistvo izvršeno protiv civilnog stanovništva u Sarajevu i/ili osoba koje ne učestvuju aktivno u neprijateljstvima. Optuženi se ovdje tereti krivičnom odgovornošću za istrebljivanje i ubistvo kao zločine protiv čovječnosti, kažnjive na osnovu članova 5(a), 5(b), 7(1) i 7(3) Statuta; i za ubistvo kao kršenje zakona i običaja ratovanja, sankcionisano zajedničkim članom 3(1)(a) Ženevskih konvencija iz 1949., kažnjivo na osnovu članova 3, 7(1) i 7(3) Statuta.

7. U tačkama 7 i 8 Optužnice, tužilaštvo optuženom stavlja na teret deportaciju i nehumano djelo prisilnog premještanja kao zločine protiv čovječnosti. Tužilaštvo navodi da su, u periodu od marta 1992. do 30. novembra 1995., bosanski Muslimani i bosanski Hrvati bili prisilno premješteni i/ili deportovani s područja u Opštinama i iz Srebrenice, na kojima su oni zakonski boravili, bilo preko *de facto ili de jure* granice bilo interno, bez prelaženja takve granice. Optuženi se ovdje tereti krivičnom odgovornošću za deportaciju kao zločin protiv čovječnosti, kažnjiv na osnovu članova 5(d), 7(1) i 7(3) Statuta, i za nehumana djela (prisilno premještanje) kao zločin protiv čovječnosti, kažnjiv na osnovu člana 5(i), 7(1) i 7(3) Statuta.

8. U tački 9 i 10 Optužnice, tužilaštvo optuženom stavlja na teret terorisanje i protivpravni napadi na civile kao kršenja zakona i običaja ratovanja. Tužilaštvo navodi da je u periodu od aprila 1992. do novembra 1995. postojala kampanja u kojoj su počinjena krivična djela terorisanja i protivpravnih napada na civile u Sarajevu. Optuženi se ovdje tereti krivičnom odgovornošću za djela nasilja počinjena s primarnim

ciljem širenja terora među civilnim stanovništvom, kršenje zakona i običaja ratovanja, kažnjivo na osnovu članova 3, 7(1) i 7(3) Statuta, i protivpravne napade na civile, kršenje zakona i običaja ratovanja, kažnjivo na osnovu člana 3, 7(1) i 7(3) Statuta.

9. U tački 11 Optužnice, tužilaštvo optuženom stavlja na teret uzimanje talaca kao kršenje zakona i običaja ratovanja. Tužilaštvo navodi da je u periodu od približno 26. maja 1995. do 19. juna 1995. više od dvije stotine pripadnika mirovnih snaga i vojnih posmatrača UN-a bilo zatočeno na raznim lokacijama, uključujući Pale, Sarajevo, Banjaluku i Goražde, i drugim područjima od strateškog ili vojnog značaja, kako bi se te lokacije osigurale od vazdušnih napada NATO-a. Prema navodima, trećim stranama, uključujući komandante NATO-a i UN-a, upućene su prijetnje da će daljnji napadi NATO-a na vojne ciljeve bosanskih Srba dovesti do ranjavanja, smrti ili zadržavanja zatočenika u zatočeništvu, a dio zatočenih je u zatočeništvu bio napadan i na druge načine maltretiran. Optuženi se ovdje tereti krivičnom odgovornošću za kršenje zakona i običaja ratovanja, sankcionisano zajedničkim članom 3(1)(b) Ženevskih konvencija iz 1949., kažnjivo na osnovu članova 3, 7(1) i 7(3) Statuta.

10. U Optužnici se tvrdi da je optuženi individualno krivično odgovoran za djela za koja se tereti. Na osnovu člana 7(1) Statuta, on je počinio krivična djela za koja se tereti i svojim je činjenjem i nečinjenjem planirao, podsticao, naredio i/ili pomagao i podržavao ta krivična djela. Po navodima tužilaštva "počinjenje" se odnosi na učestvovanje optuženog u UZP-u. Na osnovu člana 7(3) Statuta, optuženi se takođe tereti da je krivično odgovoran kao nadređeni. Tužilaštvo navodi da je u periodu od 12. maja 1992. do 8. novembra 1996. on bio nadređen i imao efektivnu kontrolu nad svim pripadnicima VRS-a i elementima srpskih snaga integrisanim u VRS ili potčinjenim VRS-u koji su učestvovali u zločinima za koje se tereti.

11. Prema navodima u Optužnici, od 12. maja 1992. godine, optuženi je bio ključni učesnik sveobuhvatnog UZP-a koji je trajao najkasnije od oktobra 1991. do 30. novembra 1995. godine, a cilj mu je bio trajno uklanjanje bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata s područja u Bosni i Hercegovini na koja su bosanski Srbi polagali pravo. Prema navodima, taj cilj je izvršen počinjenjem krivičnih djela za koja se optuženi tereti u tačkama 1 i 3 do 8 Optužnice. Alternativno, taj cilj je izvršen počinjenjem krivičnih djela za koja se optuženi tereti u tačkama 7 i 8 Optužnice, a optuženi je svjesno preuzeo rizik da će krivična djela za koja se tereti u tačkama 1 do 6 biti počinjena kao predvidiva posljedica ostvarivanja tog cilja.

12. U Optužnici se dalje tvrdi da su optuženi i drugi učestvovali u još tri UZP-a. Cilj drugog UZP-a, koji je postojao od aprila 1992. do novembra 1995., bio je širenje terora među civilnim stanovništvom Sarajeva provođenjem kampanje snajperskog djelovanja i granatiranja koju su činila krivična djela navedena u tačkama 5, 6, 9 i 10 Optužnice. Tužilaštvo navodi da je optuženi učestvovao u tom UZP-u od 12. maja 1992. do novembra 1995. i da je dijelio s drugima namjeru da se počini svako od krivičnih djela za koja se tereti. Cilj trećeg UZP-a, koji je postojao od nekoliko dana neposredno prije 11. jula 1995. do 1. novembra 1995., bio je da se eliminišu bosanski Muslimani u Srebrenici putem krivičnih djela za koja se tereti u tačkama 2 do 8. Tužilaštvo navodi da je optuženi bio učesnik tog UZP-a sve vrijeme njegovog postojanja i da je s drugima dijelio namjeru da se počini svako od krivičnih djela za koja se tereti. Cilj četvrtog UZP-a, koji je postojao tokom maja i juna 1995., bio je uzimanje osoblja UN-a za taoce putem krivičnog djela za koje se tereti u tački 11 Optužnice. Tužilaštvo navodi da je optuženi bio učesnik tog UZP-a sve vrijeme njegovog postojanja i da je s drugima dijelio namjeru da se počini krivično djelo za koje se tereti.

13. Tužilaštvo navodi da je optuženi djelovao u dogovoru s raznim imenovanim osobama ili pripadnicima grupa da bi se izvršila krivična djela za koja se tereti, uključujući, između ostalih, članove rukovodstva bosanskih Srba; članove SDS-a i političkih i državnih organa bosanskih Srba; više funkcionere MUP-a Srbije, JNA, VJ-a, VRS-a, MUP-a bosanskih Srba i TO-a bosanskih Srba; kao i vođe srpskih paravojnih snaga i dobrovoljačkih jedinica iz Srbije i iz Bosne. Alternativno, neke od tih osoba nisu bile članovi UZP-a, ali su ih članovi UZP-a koristili da izvrše zločine počinjene u realizaciji cilja tog UZP-a. Prema Optužnici, optuženi je u značajnoj mjeri doprinio ostvarenju cilja svakog od UZP-a.

14. Pretresno vijeće naglašava da je u ovom predmetu riječ o individualnoj krivičnoj odgovornosti koja se stavlja na teret optuženom. Nije riječ ni o tome koju stranu treba kriviti za započinjanje rata, niti o mogućim zločinima koje su počinile druge strane u sukobu.

15. U poglavljima 2 i 3 ove presude, Vijeće će izložiti političku i vojnu strukturu republike bosanskih Srba tokom perioda na koji se odnosi Optužnica. Vijeće će zatim razmotriti dokaze i donijeti činjenične zaključke o krivičnim djelima za koja se optuženi tereti. Konkretno, u poglavlju 4, Pretresno vijeće će razmotriti krivična djela za koja se navodi da su počinjena u Opštinama; u poglavlju 5, Vijeće će ispitati navode o

snajperskom djelovanju i granatiraju u Sarajevu; u poglavlju 6, ispitaće navode o uzimanju osoblja UN-a za taoce; i konačno, u poglavlju 7, ispitaće navode o krivičnim djelima u Srebrenici u julu 1995. Pretresno vijeće će nakon toga, u poglavlju 8, razmotriti činjenične zaključke o krivičnim djelima u kontekstu prava i donijeti pravne zaključke. Konačno, Pretresno vijeće će u poglavlju 9 razmotriti navode o odgovornosti optuženog i ispitaće navode o četiri UZP-a i drugim vidovima odgovornosti.

16. Kako je detaljno izneseno u Dodatku B, Pretresnom vijeću je predložena ogromna količina dokaza obje strane u postupku, uključujući dokaze koje je iznijelo gotovo 600 svjedoka i skoro 10.000 dokaznih predmeta. Na početku suđenja, Vijeće je formalno primilo na znanje približno 2.000 činjenica o kojima je presuđeno. Vijeće je razmotrilo činjenice o kojima je presuđeno i sve dokaze tokom vijećanja. U Dodatku B i u cijeloj presudi, Pretresno vijeće je objasnilo svoja razmatranja u vezi s činjenicama o kojima je presuđeno i konkretnim dokazima. U tom pogledu, Vijeće se usredotočilo na one aspekte koje je smatralo ključnim za ovaj predmet, a naročito one kojima se strane bave u svojim završnim podnescima i završnim riječima. S obzirom na ogromnu količinu dokaza, nije bilo moguće da se u Presudi uputi i osvrne na svaki dokaz, mada je Pretresno vijeće sve dokaze pažljivo razmotrilo. U poglavljima koja slijede, Pretresno vijeće će, kako je predviđeno članom 23(2) Statuta, iznijeti svoju presudu i obrazloženje.

2. Upravljanje republikom bosanskih Srba

2.1 Republičke političke strukture

2.1.1 *Predsjedništvo i predsjednik bosanskih Srba*

17. U ovom poglavlju, Pretresno vijeće će razmotriti dokaze u vezi s Predsjedništvom i predsjednikom bosanskih Srba. U vezi s tim, Pretresno vijeće je formalno primilo na znanje izvjestan broj činjenica o kojima je presuđeno u vezi s ovim incidentom. Vijeću su takođe predloženi dokazi koje su iznijeli **Patrick Treanor**, obavještajni analitičar;³ **Reynaud Theunens**, vojni obavještajni analitičar;⁴ kao i dokumentarni dokazi, i ono smatra da su ti dokazi u skladu s činjenicama o kojima je presuđeno.⁵ Vijeću su predloženi i dokazi koje je iznio **Richard Butler**, stručnjak za obavještajno istraživanje.⁶

18. Dana 27. marta 1992., skupština bosanskih Srba osnovala je SNB.⁷ Predviđeno je da SNB funkcioniše kao savjetodavni organ Skupštine u vezi s političkim, zakonskim, ustavnim i drugim pitanjima značajnim za bezbjednost Srba u Bosni i Hercegovini i da bude odgovoran Skupštini.⁸ Predsjednik bosanskih Srba bio je i predsjedavajući SNB-a, a u praksi odluke SNB-a nije usvajala Skupština, već predsjednik (ili vršioći dužnosti predsjednika) republike bosanskih Srba.⁹ Među članovima SNB-a po službenoj dužnosti bili su i predsjednik skupštine bosanskih Srba, Momčilo Krajišnik, predsjednik vlade republike bosanskih Srba, kao i ministri za odbranu i unutrašnje poslove.¹⁰ Radovan Karadžić vršio je ulogu predsjednika SNB-a od 27. marta do početka maja 1992., iako u to vrijeme nije bio predsjednik republike bosanskih Srba.¹¹ Do početka aprila 1992., SNB je prerastao u izvršni organ koji je izdavao naloge opštinskim kriznim štabovima i TO-u i od njih primao izvještaje.¹² SNB je održavao zajedničke sjednice s vladom

³ P3001(Biografija Patricka Treanora), str. 3.

⁴ Reynaud Theunens, T. 20230; P3093 (Biografija Reynauda Theunensa), str. 1-4.

⁵ **Patrick Treanor**: P3003 (Patrick Treanor, Rukovodstvo bosanskih Srba 1990.-1992.), par. 98, 185, 188, 236, 241, 254-255, 258, 266-267. **Reynaud Theunens**: P3029 (Izveštaj vještaka Reynauda Theunensa, septembar 2012.), Dio III, str. 55-66. **Dokumentarni dokazi**: P431 (Zapisnik sa 16. sjednice skupštine bosanskih Srba, 12. maj 1992.), str. 1, 54; P3007 (Ustav, 28. februar 1992.), čl. 80-89; P3011 (Zakon o vojsci, 1. juni 1992.); P3040 (Odluka skupštine bosanskih Srba o osnivanju SNB-a, 27. mart 1992.); P3043 (Odluka o izboru članova Predsjedništva bosanskih Srba, 12. maj 1992).

⁶ Richard Butler, T. 16108; P2094 (Biografija Richarda Butlera).

⁷ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 234.

⁸ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 235.

⁹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 237.

¹⁰ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 238.

¹¹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 220.

¹² Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 239.

bosanskih Srba u cilju donošenja odluka o vojnim, političkim i administrativnim pitanjima.¹³

19. Prema izvještaju **Patricka Treanora**, formiranje SNB-a predstavljalo je prvi korak u ozvaničenju *de facto* kolektivnog rukovodstva, koje je kasnije utjelovljeno u Predsjedništvu bosanskih Srba.¹⁴ Nakon usvajanja Ustava 28. februara 1992., Predsjedništvo bosanskih Srba bilo je najvažniji organ putem kojeg je rukovodstvo bosanskih Srba vršilo vlast.¹⁵ Prije izbora Karadžića za predsjednika, te Biljane Plavšić i Nikole Koljevića za potpredsjednike republike bosanskih Srba 17. decembra 1992., više prelaznih tijela vršilo je funkcije predsjedništva.¹⁶ Među tim prelaznim tijelima bila su dva vršioca dužnosti predsjednika, Biljana Plavšić i Koljević, od 28. februara do 27. marta 1992., SNB zajedno s dva vršioca dužnosti od 27. marta do 12. maja 1992., tročlano predsjedništvo u kojem su bili Karadžić, Biljana Plavšić i Koljević od 12. maja do 2. juna 1992. i, konačno, petoročlano prošireno predsjedništvo, u koje su uključeni Krajišnik i Branko Đerić, od 2. juna do 17. decembra 1992.¹⁷ SNB je praktično smjesta preuzeo važnu ulogu i, vršeći slična ovlaštenja, djelovao je kao *de facto* prošireno predsjedništvo.¹⁸ Prema Treanorovom izvještaju, SNB je postao centralni krizni štab bosanskih Srba, čiji je sastav odražavao sastav regionalnih i lokalnih kriznih štabova.¹⁹

20. Ideja o obrazovanju kolektivnog predsjedništva republike bosanskih Srba pojavila se prvi put u vrijeme kada se u Skupštini izrađivao nacrt zakona za provođenje Ustava.²⁰ Do održavanja neposrednih opštih izbora, dužnost predsjednika republike bosanskih Srba vršili su bosanski Srbi koji su 18. novembra 1990. izabrani u Predsjedništvo Bosne i Hercegovine.²¹ Dana 12. maja 1992., skupština bosanskih Srba izglasala je Ustavni zakon kojim je ustanovila tročlano predsjedništvo koje će ostati na dužnosti dok narod ne izabere predsjednika republike bosanskih Srba na izborima.²² Radovan Karadžić, Nikola Koljević i Biljana Plavšić istog dana su imenovani u to

¹³ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 240.

¹⁴ P3003 (Patrick Treanor, Rukovodstvo bosanskih Srba 1990.-1992.), par. 98.

¹⁵ P3003 (Patrick Treanor, Rukovodstvo bosanskih Srba 1990.-1992.), par. 235.

¹⁶ P3003 (Patrick Treanor, Rukovodstvo bosanskih Srba 1990.-1992.), par. 188, 235-236, 254, 266.

¹⁷ P3003 (Patrick Treanor, Rukovodstvo bosanskih Srba 1990.-1992.), par. 236, 254-255, 260-263.

¹⁸ P3003 (Patrick Treanor, Rukovodstvo bosanskih Srba 1990.-1992.), par. 185, 255, 258. V. također P4260 (Zapisnik sa sjednice SNB-a i vlade bosanskih Srba, 10. maj 1992.).

¹⁹ P3003 (Patrick Treanor, Rukovodstvo bosanskih Srba 1990.-1992.), par. 258.

²⁰ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 221.

²¹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 216. V. također Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 222.

²² Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 223.

Predsjedništvo.²³ Nakon imenovanja Predsjedništva, posljednji zabilježeni sastanak SNB-a održan je 15. maja 1992. Predsjedništvo je u stvari zamijenilo SNB.²⁴

21. Dana 1. juna 1992., Predsjedništvo bosanskih Srba unijelo je izmjene i dopune u Ustav u skladu sa svojim vanrednim ovlaštenjima za vrijeme rata ili neposredne ratne opasnosti. Dopuna je predviđala da se "za vrijeme ratnog stanja" tročlano Predsjedništvo proširi za dva člana i tako postane prošireno Predsjedništvo. Dva dodatna člana su bili predsjednik Skupštine i predsjednik Vlade.²⁵ Predsjedništvo bosanskih Srba u stvari je funkcionisalo s pet članova od svog nastanka 12. maja 1992.²⁶ Predsjedništvo sastavljeno od pet članova djelovalo je u svojstvu vrhovnog komandanta republike bosanskih Srba do 17. decembra 1992. kada je skupština bosanskih Srba izabrala Karadžića za predsjednika republike bosanskih Srba, a Koljevića i Biljanu Plavšić za potpredsjednike.²⁷ Povremeno su sjednicama Predsjedništva prisustvovali i predstavnici opštinskih vlasti, kao i pravnici, stručnjaci i oficiri vojske.²⁸

22. U skladu s Ustavom, predsjednik bosanskih Srba je predstavljao republiku bosanskih Srba.²⁹ Ostale ustavne dužnosti obuhvatale su predlaganje kandidata za predsjednika Vlade skupštini bosanskih Srba i proglašenje zakona ukazom.³⁰ Za razliku od mirnodopske situacije, kada je predsjednik mogao samo predlagati zakone, u vrijeme ratnog stanja ili neposredne ratne opasnosti, predsjednik je, na svoju inicijativu, mogao donositi zakone o pitanjima iz nadležnosti skupštine bosanskih Srba, pod uslovom da ih Skupština potvrdi čim bude u mogućnosti da se ponovo sastane.³¹ U periodu od aprila do avgusta 1992., Predsjedništvo se često pozivalo na tu odredbu iz Ustava na osnovu koje Predsjedništvo ima pravo da donosi zakone.³² Predsjednik bosanskih Srba bio je ovlašten da postavlja, unapređuje i razrješava vojne starješine, sudije vojnih sudova i

²³ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 224.

²⁴ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 226.

²⁵ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 231.

²⁶ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 232.

²⁷ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 233.

²⁸ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 227.

²⁹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 215.

³⁰ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 218.

³¹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenice br. 219, 228.

³² Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 228.

vojne tužioce.³³ U pravilu su članovi Predsjedništva, obično Karadžić, izvještavali Skupštinu o vojnoj i strateškoj situaciji u republici bosanskih Srba.³⁴

23. **Treanor** je u svom svjedočenju naveo da je 12. maja 1992., na svojoj 16. sjednici, skupština bosanskih Srba izmijenila Ustav tako da je predsjednik Republike komandovao VRS-om u ratu i miru.³⁵ Dana 1. juna 1992., Predsjedništvo je usvojilo Zakon o vojsci, kojim su definisane odgovornosti i uslovi služenja u VRS-u, a predsjednik određen za vrhovnog komandanta.³⁶ Kao vrhovni komandant, predsjednik je mogao prenijeti određene poslove komandovanja na komandanta Glavnog štaba VRS-a, koji je komandovao VRS-om u skladu s ovlaštenjima koja mu je povjerio predsjednik, kojem je u konačnici odgovarao.³⁷ Svi planovi za regrutovanje, obuku i nabavu morali su biti u skladu s planovima i odlukama predsjednika.³⁸

24. Uz znatna *de jure* ovlaštenja Predsjedništva bosanskih Srba, "rukovodstvo bosanskih Srba" vršilo je i *de facto* političku kontrolu nad svim članovima vlade, uključujući ministre odbrane i unutrašnjih poslova, te komandanta Glavnog štaba VRS-a, preko nadmoćne većine koju je SDS imao u skupštini bosanskih Srba.³⁹ Osim toga, rukovodstvo je moglo imenovati članove Vlade kada skupština bosanskih Srba nije mogla da održava sjednice zbog ratnog stanja ili neposredne ratne opasnosti.⁴⁰ Shodno tome, SNB i Predsjedništvo donijeli su niz zakona i nekoliko važnih odluka o imenovanjima, kao i drugih odluka, uključujući naređenje za mobilizaciju TO-a.⁴¹

25. Kao što je navedeno u poglavlju 2.2, Ustav bosanskih Srba je izmijenjen i dopunjen 1. juna 1992. kako bi se omogućilo formiranje ratnih predsjedništava i na republičkom i na opštinskom nivou. Prema Treanorovom izvještaju, te izmjene i dopune ovlatile su predsjedništvo da obrazuje ratna predsjedništva i njima zamijeni krizne

³³ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 225.

³⁴ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 230.

³⁵ P3003 (Patrick Treanor, Rukovodstvo bosanskih Srba 1990.-1992.), par. 243; P3007 (Ustav, 28. februar 1992.), čl. 111.

³⁶ P3003 (Patrick Treanor, Rukovodstvo bosanskih Srba 1990.-1992.), par. 244-246; P3011 (Zakon o vojsci, 1. juni 1992.), čl. 174.

³⁷ P3003 (Patrick Treanor, Rukovodstvo bosanskih Srba 1990.-1992.), par. 246-247; P3011 (Zakon o vojsci, 1. juni 1992.), čl. 174-175.

³⁸ P3003 (Patrick Treanor, Rukovodstvo bosanskih Srba 1990.-1992.), par. 247.

³⁹ P3003 (Patrick Treanor, Rukovodstvo bosanskih Srba 1990.-1992.), par. 238.

⁴⁰ P3003 (Patrick Treanor, Rukovodstvo bosanskih Srba 1990.-1992.), par. 238-240; P3007 (Ustav, 28. februar 1992.), čl. 81(2).

⁴¹ P3003 (Patrick Treanor, Rukovodstvo bosanskih Srba 1990.-1992.), par. 241, 267. V. takođe D446 (Odluka Predsjedništva bosanskih Srba, 15. april 1992.).

štabove u opštinama za vrijeme ratnog stanja.⁴² To je bio jedan od načina na koji je rukovodstvo moglo vršiti kontrolu nad pojedinim opštinama.⁴³ Predsjedništvo je kasnije uspostavilo ratna povjereništa i povjerenike u, između ostalih, opštinama Bijeljina, Bratunac, Doboj, Foča, Ilijaš, Skelani, Sokolac, Vogošća i Zvornik.⁴⁴ Dana 6. jula 1992., Krajišnik je zadužen za ratna povjereništa, a Karadžić za vojna pitanja.⁴⁵ Sedmicu dana kasnije, 13. jula 1992., Predsjedništvo je odlučilo da stavi rezervnu miliciju pod jedinstvenu civilnu vojnu komandu, koju je kontrolisalo Predsjedništvo kao vrhovni komandant VRS-a.⁴⁶ Dana 1. septembra 1992., Bogdan Subotić, ministar vojske,⁴⁷ izvijestio je Predsjedništvo bosanskih Srba o svojim posjetama nekim gradovima i vojnim formacijama u Bosanskoj Krajini i informisao ih o svojim vojnim zapažanjima. Subotić se složio s Predsjedništvom u vezi s angažovanjem nekih vojnih formacija u narednom periodu.⁴⁸ **Treanor** je u svom svjedočenju naveo da su Mladić ili ministar odbrane redovno izvještavali Predsjedništvo o situaciji u republici bosanskih Srba, a 9. oktobra 1992., Predsjedništvo je uspostavilo način na koji ga je Mladić mogao dnevno izvještavati.⁴⁹

26. **Richard Butler** je u svom svjedočenju naveo da su u široj oblasti utvrđivanja strateških ratnih ciljeva odluke donošene kolektivno, od strane civilnog rukovodstva.⁵⁰ **Treanor** je u svom svjedočenju u vezi s tim naveo da je Predsjedništvo 30. novembra 1992. formiralo Vrhovnu komandu VRS-a, koja se sastojala od, između ostalih, člana Predsjedništva, predsjednika Skupštine, ministra odbrane i ministra unutrašnjih poslova.⁵¹ Komandant Glavnog štaba VRS-a, njegovi pomoćnici, članovi Glavnog štaba i komandanti korpusa VRS-a trebali su prisustvovati sastancima Vrhovne komande

⁴² P3003 (Patrick Treanor, Rukovodstvo bosanskih Srba 1990.-1992.), par. 251, 268.

⁴³ P3003 (Patrick Treanor, Rukovodstvo bosanskih Srba 1990.-1992.), par. 268.

⁴⁴ P3003 (Patrick Treanor, Rukovodstvo bosanskih Srba 1990.-1992.), par. 268. V. takođe P3692 (Zapisnik sa sjednice Predsjedništva republike bosanskih Srba, 10. juni 1992.).

⁴⁵ P3003 (Patrick Treanor, Rukovodstvo bosanskih Srba 1990.-1992.), par. 267; P6672 (Zapisnik sa sjednice Predsjedništva bosanskih Srba, 6. juli 1992.), str. 3.

⁴⁶ P3003 (Patrick Treanor, Rukovodstvo bosanskih Srba 1990.-1992.), par. 267; P4263 (Zapisnik sa sjednice Predsjedništva bosanskih Srba, 13. juli 1992.), str. 1-2.

⁴⁷ Vijeće smatra da je ta funkcija ista kao i funkcija ministra odbrane, pa će nadalje oba izraza koristiti u istom značenju.

⁴⁸ P3034 (Zapisnik sa 27. sjednice Predsjedništva bosanskih Srba, 1. septembar 1992.).

⁴⁹ P3003 (Patrick Treanor, Rukovodstvo bosanskih Srba 1990.-1992.), par. 273. V. P3691 (Zapisnik sa sastanka Predsjedništva bosanskih Srba, 9. juni 1992.); P4263 (Zapisnik sa sjednice Predsjedništva bosanskih Srba, 13. juli 1992.); P4265 (Zapisnik sa sjednice Predsjedništva bosanskih Srba, 9. oktobar 1992.), str. 1; P3068 (Zapisnik sa sjednice Predsjedništva bosanskih Srba, 2. avgust 1992.).

⁵⁰ P2210 (Richard Butler, Izvještaj o komandnoj odgovornosti u Glavnom štabu VRS-a, 9. juni 2006.), par. 2.1.

⁵¹ P3003 (Patrick Treanor, Rukovodstvo bosanskih Srba 1990.-1992.), par. 241, 267; P3042 (Odluka o formiranju Vrhovne komande VRS-a, 30. novembar 1992.). P2210 (Richard Butler, Izvještaj o komandnoj odgovornosti u Glavnom štabu VRS-a, 9. juni 2006.), par. 2.1.

samo po pozivu.⁵² **Butler** je u svom svjedočenju izjavio da je Vrhovna komanda vršila svoja ovlaštenja, između ostalog, putem "Operativnih direktiva" u vezi sa širim strateškim pitanjima.⁵³

27. **Treanor** je u svom svjedočenju naveo da su na osnovu nekoliko ustavnih reformi, ovlaštenja i dužnosti Karadžića, predsjednika bosanskih Srba, kao i Koljevića i Biljane Plavšić, njegovih potpredsjednika, doživjele nekoliko promjena dok su njih dvoje bili na svojim funkcijama u periodu od 1993. do 1995.⁵⁴ Skupština bosanskih Srba usvojila je 11. novembra 1994. više izmjena i dopuna putem kojih je Karadžić dobio ovlaštenja da, na primjer, proglasi ratno stanje ili neposrednu ratnu opasnost na osnovu izjave predsjednika Skupštine, i da izdaje ukaze i proglašava zakone.⁵⁵ Prema Treanorovom izvještaju, Karadžić je uvijek bio neprikosnoveni vođa bosanskih Srba.⁵⁶ Njegova bliska saradnja sa Slobodanom Miloševićem, kojem je služio kao ključna osoba za kontakt u rukovodstvu bosanskih Srba, učvrstila je njegov primat u rukovodstvu bosanskih Srba.⁵⁷

28. Prema Treanorovom izvještaju, na osnovu zakona koji je usvojila skupština bosanskih Srba 24. novembra 1994., Karadžić je bio vrhovni komandant oružanih snaga republike bosanskih Srba, koje su činili VRS i jedinice MUP-a.⁵⁸ Vrhovnu komandu su činili potpredsjednici republike, predsjednik skupštine bosanskih Srba, predsjednik vlade, kao i ministar odbrane i ministar unutrašnjih poslova. Po tom novom zakonu, predsjednik bosanskih Srba nije bio u Vrhovnoj komandi. Novi zakon je omogućio Karadžiću da odredi institucije koje će nadzirati pripremu stanovništva i teritorije za odbranu i podmirivati potrebe oružanih snaga, uključujući VRS i MUP, u okruzima i opštinama, da utvrđuje njihov sastav i određuje njihove dužnosti u uslovima neposredne ratne opasnosti ili ratnog stanja.⁵⁹ Kad je riječ o borbenim zadacima, jedinice policije imale su pravo da upotrebljavaju sva oružja i sredstva koja je upotrebljavao VRS, a

⁵² P3042 (Odluka o formiranju Vrhovne komande VRS-a, 30. novembar 1992.). V. takođe P2210 (Richard Butler, Izvještaj o komandnoj odgovornosti u Glavnom štabu VRS-a, 9. juni 2006.), par. 2.1.

⁵³ P2210 (Richard Butler, Izvještaj o komandnoj odgovornosti u Glavnom štabu VRS-a, 9. juni 2006.), par. 2.1.

⁵⁴ P3004 (Patrick Treanor, Rukovodstvo bosanskih Srba 1993.-1995.– Dodatak, april 2009.), par. 100-101.

⁵⁵ P3004 (Patrick Treanor, Rukovodstvo bosanskih Srba 1993.-1995.– Dodatak, april 2009.), par. 103-104, 108-109.

⁵⁶ P3003 (Patrick Treanor, Rukovodstvo bosanskih Srba 1990.-1992.), par. 13, 67.

⁵⁷ P3003 (Patrick Treanor, Rukovodstvo bosanskih Srba 1990.-1992.), par. 13.

⁵⁸ P3004 (Patrick Treanor, Rukovodstvo bosanskih Srba 1993.-1995.– Dodatak, april 2009.), par. 110-112.

⁵⁹ P3004 (Patrick Treanor, Rukovodstvo bosanskih Srba 1993.-1995.– Dodatak, april 2009.), par. 111.

MUP je mogao da formira posebne jedinice policije koje učestvuju u dejstvima na osnovu naredbe vrhovnog komandanta.⁶⁰

29. Na osnovu gore navedenog, Pretresno vijeće zaključuje da su predsjednik i Predsjedništvo bosanskih Srba bili najvažnija politička tijela u republici bosanskih Srba. Predsjedništvo je tokom prvih godina republike bosanskih Srba postojalo u raznim oblicima, kao: SNB; tročlano Predsjedništvo; petoročlano Predsjedništvo; i predsjednik i potpredsjednici. Kroz sve te oblike, Radovan Karadžić, Biljana Plavšić i Nikola Koljević bili su njegovi članovi i igrali važne uloge. Zajedno s Momčilom Krajišnikom, predsjednikom skupštine bosanskih Srba, činili su dio kolektivnog političkog rukovodstva republike bosanskih Srba.

30. Ovlaštenja predsjednika i Predsjedništva bosanskih Srba bila su definisana u Ustavu i uključivala su predstavljanje republike bosanskih Srba i predlaganje skupštini bosanskih Srba kandidata za položaj predsjednika vlade. U vrijeme ratnog stanja ili neposredne ratne opasnosti, predsjednik bosanskih Srba ili Predsjedništvo takođe su mogli, na svoju inicijativu, donositi zakone o pitanjima iz nadležnosti skupštine bosanskih Srba, pod uslovom da ih Skupština potvrdi čim bude u mogućnosti da se ponovo sastane. U periodu od aprila do avgusta 1992., Predsjedništvo se često pozivalo na odredbu iz Ustava koja mu je omogućavala da donosi zakone. Pretresno vijeće konstatuje da je, uz svoja *de jure* ovlaštenja, političko rukovodstvo bosanskih Srba takođe vršilo *de facto* političku kontrolu nad svim članovima vlade bosanskih Srba, uključujući i ministre odbrane i unutrašnjih poslova, te komandanta Glavnog štaba VRS-a, preko nadmoćne većine koju je SDS imao u skupštini bosanskih Srba. Nadalje, rukovodstvo je moglo postavljati članove vlade bosanskih Srba kada skupština bosanskih Srba nije mogla da održava sjednice. Predsjedništvo bosanskih Srba imalo je ovlaštenja da osniva ratna predsjedništva i njima zamijeni krizne štabove u opštinama, te tako vrši kontrolu nad opštinskim vlastima.

31. Predsjednik bosanskih Srba bio je i vrhovni komandant VRS-a. Kao vrhovni komandant, predsjednik je mogao prenijeti određene poslove komandovanja na komandanta Glavnog štaba VRS-a, koji je komandovao VRS-om u skladu s ovlaštenjima koja mu je povjerio predsjednik bosanskih Srba, kojem je u konačnici odgovarao. Komandant Glavnog štaba VRS-a trebao je prisustvovati sastancima Vrhovne komande samo po pozivu.

⁶⁰ P3004 (Patrick Treanor, Rukovodstvo bosanskih Srba 1993.-1995.– Dodatak, april 2009.), par. 112.

32. Pretresno vijeće će dalje razmotriti te zaključke u poglavlju 9, dolje.

2.1.2 Skupština bosanskih Srba

33. U ovom poglavlju, Pretresno vijeće će razmotriti dokaze u vezi sa skupštinom bosanskih Srba. Pretresno vijeće je formalno primilo na znanje izvjestan broj činjenica o kojima je presuđeno u tom pogledu.⁶¹ Vijeću su takođe predloženi dokumentarni dokazi i ono smatra da su ti dokazi u skladu s činjenicama o kojima je presuđeno.⁶² Vijeću predloženi i dokazi koje je iznio **Patrick Treanor**, obavještajni analitičar.⁶³

34. **Treanor** je u svom svjedočenju naveo da je Klub poslanika SDS-a u Skupštini Bosne i Hercegovine, usprkos tome što je neko vrijeme ostao u zajedničkim republičkim institucijama Bosne i Hercegovine, odlučio da osnuje odvojenu skupštinu bosanskih Srba koja bi se starala o interesima Srba.⁶⁴ Savjet SDS-a donio je odluku da osnuje skupštinu bosanskih Srba 15. oktobra 1991.⁶⁵ Dana 24. oktobra 1991., održana je osnivačka sjednica "Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini".⁶⁶ Prema Treanorovom izvještaju, osnivanje odvojene skupštine bosanskih Srba predstavljalo je prvi ključni korak na putu prema osnivanju odvojene srpske države u Bosni i Hercegovini.⁶⁷ U periodu između njenog konstituisanja i osnivanja republike bosanskih Srba 9. januara 1992., skupština je pripremala sredstva i uslove za formiranje potpuno odvojenih struktura srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, a na kraju i odvojene republike bosanskih Srba.⁶⁸ Donijela je zakonodavne akte koji su važili samo za Srbe u BiH, stvarajući osnovu za segregaciju.⁶⁹

35. Ustav republike bosanskih Srba od 28. februara 1992. dodijelio je skupštini bosanskih Srba ustavne i zakonodavne ovlasti.⁷⁰ Ustav je predviđao da Skupština ima 120 poslanika i da njen sastav u što većoj mjeri odražava nacionalni sastav republike

⁶¹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenice br. 226, 231-234 i 238 razmotrene su u poglavlju 2.1.1.

⁶² P3007 (Ustav, 28. februar 1992.), čl. 69-70, 137-138, 140-141; P3048 (Zakon o odbrani republike bosanskih Srba, 1. juni 1992.), čl. 6.

⁶³ P3001 (Biografija Patricka Treanora), str. 3. Dokazi koje je iznio Patrick Treanor razmotreni su takođe u poglavljima 2.1.1 i 9.2.2.

⁶⁴ P3003 (Patrick Treanor, Rukovodstvo bosanskih Srba 1990.-1992.), par. 58-59.

⁶⁵ P3003 (Patrick Treanor, Rukovodstvo bosanskih Srba 1990.-1992.), par. 58, 164, 170.

⁶⁶ P3003 (Patrick Treanor, Rukovodstvo bosanskih Srba 1990.-1992.), par. 59, 165-166, 168.

⁶⁷ P3003 (Patrick Treanor, Rukovodstvo bosanskih Srba 1990.-1992.), par. 163.

⁶⁸ P3003 (Patrick Treanor, Rukovodstvo bosanskih Srba 1990.-1992.), par. 168.

⁶⁹ P3003 (Patrick Treanor, Rukovodstvo bosanskih Srba 1990.-1992.), par. 169.

⁷⁰ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 151.

bosanskih Srba.⁷¹ U početku, skupština bosanskih Srba se sastojala od 82 poslanika, od kojih su svi osim njih sedmoru bili članovi SDS-a.⁷² Pored SDS-a, predstavnike u Skupštini bosanskih Srba imale su Reformistička stranka, bivši Savez komunista i Srpski pokret obnove.⁷³ Članovima Glavnog odbora SDS-a povremeno je bilo omogućavano da uđu u salu u kojoj se održavala sjednica Skupštine i vrše pritisak na poslanike.⁷⁴ Aktivnosti skupštine bosanskih Srba finansijski je potpomagao SDS.⁷⁵ Skupština, kojom su predsjedavali predsjednik (predsjedavajući) i dva potpredsjednika, imala je ovlaštenja da donosi zakone i utvrđuje visinu budžeta i teritorijalnu organizaciju republike.⁷⁶ Pored toga, mogla je da raspisuje referendum, izbore za poslanike i izbore za predsjednika republike.⁷⁷ Prijedloge za zakone mogli su da podnose poslanici, vlada ili predsjednik republike.⁷⁸ Nakon toga, relevantno ministarstvo je pripremalo nacrt koji je vlada usvajala i upućivala pred Skupštinu.⁷⁹ Zakonske propise je uvijek zvanično predlagala vlada, bez obzira na to ko je pokrenuo njihovo donošenje.⁸⁰ Skupština bosanskih Srba je imala dužnost da vrši kontrolu nad pitanjima u nadležnosti vlade bosanskih Srba.⁸¹ Ona je birala predsjednika vlade i glasala o imenovanju ministara u vladi.⁸² U Skupštini se raspravljalo o radu Vrhovnog suda, javnog tužilaštva i o ustavnosti republičkih zakona prema mišljenju Ustavnog suda.⁸³ Skupština je takođe imala zadatak da saraduje sa skupštinama drugih republika, autonomnih pokrajina i opština putem razmjene informacija i posjeta poslanika Skupštine.⁸⁴

36. Skupština bosanskih Srba je takođe bila odgovorna za usvajanje plana razvoja odbrane, određivanje izvora sredstava za finansiranje odbrane i omogućavanje popune materijalnim sredstvima.⁸⁵ Ona je, između ostalog, bila nadležna da uređuje sistem odbrane i da utvrđuje politiku odbrane kao i da razmatra stanje priprema za odbranu u

⁷¹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 152.

⁷² Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 153.

⁷³ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 170.

⁷⁴ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 171.

⁷⁵ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 172.

⁷⁶ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 154.

⁷⁷ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 155.

⁷⁸ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 156.

⁷⁹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 157.

⁸⁰ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 158.

⁸¹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 159.

⁸² Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 160.

⁸³ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 161.

⁸⁴ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 162.

⁸⁵ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 244.

Republici, te da utvrđuje mjere na organizovanju, razvoju i jačanju odbrane.⁸⁶ U skladu sa Zakonom o narodnoj odbrani od 28. februara 1992. (na snazi do 1. juna 1992.), ovlaštenja skupštine bosanskih Srba u vezi s odbranom uključivala su postavljanje i razrješenje dužnosti komandanta TO-a, po prijedlogu predsjednika bosanskih Srba.⁸⁷

37. Predsjednik skupštine bosanskih Srba kontrolisao je postupanje ovog zakonodavnog tijela.⁸⁸ Predsjednik skupštine je bio ovlašten da predlaže dnevni red sjednica skupštine i da saziva skupštinu na vlastitu inicijativu ili na zahtjev vlade bosanskih Srba ili jedne trećine poslanika u skupštini.⁸⁹ Predsjednik Skupštine imao je ovlaštenje da potpisuje usvojene zakone.⁹⁰ U vrijeme rata ili neposredne ratne opasnosti, predsjednik skupštine mogao je predlagati da se zakoni usvoje bez rasprave.⁹¹ **Treanor** je u svom svjedočenju naveo da je Momčilo Krajišnik predsjedavao skupštinom bosanskih Srba od 24. oktobra 1991., dok je nastavio da predsjedava skupštinom Bosne i Hercegovine barem do januara 1992.⁹² Po osnovu raznih funkcija koje je imao u SDS-u i u institucijama povezanim sa SDS-om, on je, osim što je bio uticajan član Glavnog odbora SDS-a, bio jedan od glavnih kreatora politike te stranke.⁹³ Njegov istaknuti položaj i *de facto* ovlaštenja odražavaju se i u desecima telefonskih razgovora koje je vodio s Karadžićem u periodu od maja 1991. do februara 1992.⁹⁴ Krajišnik se redovno konsultovao s Karadžićem i njih dvojica su se redovno sastajali kako bi donosili odluke i utvrđivali politiku.⁹⁵ Prema Treanorovom izvještaju, Krajišnik je bio jedan od Karadžićevih najbližih saradnika, koji se obično ponašao kao njemu ravan, a ne podređen, i koji je često postupao na osnovu *de facto* ovlaštenja, posebno prema MUP-u.⁹⁶ On je po uticajnosti bio drugi čovjek unutar rukovodstva bosanskih Srba i SDS-a.⁹⁷

38. Na osnovu gore navedenog, Pretresno vijeće konstatuje da je skupština bosanskih Srba osnovana 24. oktobra 1991. i da je funkcionisala paralelno sa Skupštinom Bosne i Hercegovine barem do januara 1992. SDS je bio dominantna

⁸⁶ P3048 (Zakon o odbrani republike bosanskih Srba, 1. juni 1992.), čl. 6.

⁸⁷ P3008 (Zakon o narodnoj odbrani republike bosanskih Srba, 28. februar 1992.), čl. 5, P3048 (Zakon o odbrani republike bosanskih Srba, 1. juni 1992.), čl. 83-84.

⁸⁸ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 163.

⁸⁹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 164.

⁹⁰ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 165.

⁹¹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 167.

⁹² P3003 (Patrick Treanor, Rukovodstvo bosanskih Srba 1990.-1992.), par. 41, 69, 167, 169.

⁹³ P3003 (Patrick Treanor, Rukovodstvo bosanskih Srba 1990.-1992.), par. 14, 41, 69.

⁹⁴ P3003 (Patrick Treanor, Rukovodstvo bosanskih Srba 1990.-1992.), par. 14, 41, 69.

⁹⁵ P3003 (Patrick Treanor, Rukovodstvo bosanskih Srba 1990.-1992.), par. 15, 71.

⁹⁶ P3003 (Patrick Treanor, Rukovodstvo bosanskih Srba 1990.-1992.), par. 15

⁹⁷ P3003 (Patrick Treanor, Rukovodstvo bosanskih Srba 1990.-1992.), par. 15.

stranka u skupštini bosanskih Srba. Skupština bosanskih Srba imala je ustavna i zakonodavna ovlaštenja. U domenu odbrane, skupština bosanskih Srba bila je nadležna, između ostalog, da organizuje sistem odbrane, da formuliše politiku odbrane; da utvrđuje izvore finansiranja odbrane; i da definiše načine pribavljanja materijalnih sredstava za potrebe odbrane. U periodu od 28. februara do 1. juna 1992., skupština bosanskih Srba takođe je bila ovlaštena da postavlja i razrješuje dužnosti komandanta TO-a.

39. Momčilo Krajišnik je, kao predsjednik skupštine bosanskih Srba od 24. oktobra 1991., kontrolisao postupanje tog zakonodavnog tijela i bio ovlašten da saziva skupštinu i da predlaže dnevni red sjednica skupštine bosanskih Srba. U slučaju rata ili neposredne ratne opasnosti, predsjednik skupštine bosanskih Srba mogao je predlagati da se zakoni usvoje bez rasprave. Predsjednik skupštine je bio član SNB-a u periodu od 27. marta pa barem do 15. maja 1992.; član Predsjedništva bosanskih Srba u periodu od 12. maja do 17. decembra 1992.; i član Vrhovne komande VRS-a od novembra 1992. nadalje.

40. Pretresno vijeće će dalje razmotriti te zaključke u poglavlju 9, dolje.

2.1.3 Vlada bosanskih Srba

41. U ovom poglavlju, Pretresno vijeće će razmotriti dokaze u vezi s vladom bosanskih Srba. U vezi s tim, Pretresno vijeće je formalno primilo na znanje izvjestan broj činjenica o kojima je presuđeno. Vijeću su takođe predočeni dokumentarni dokazi i ono smatra da su ti dokazi u skladu s činjenicama o kojima je presuđeno.⁹⁸ Vijeću su predočeni i dokazi koje su iznijeli **Patrick Treanor**, obavještajni analitičar;⁹⁹ **Reynaud Theunens**, vojni obavještajni analitičar;¹⁰⁰ i **Richard Butler**, stručnjak za obavještajno istraživanje.¹⁰¹

42. Dana 21. decembra 1991., poslanici skupštine bosanskih Srba formirali su Ministarski savjet koji će djelovati pod nadzorom skupštine.¹⁰² Ministarski savjet postao je vlada bosanskih Srba nakon što je skupština 28. februara 1992. godine usvojila Zakon

⁹⁸ P431 (Zapisnik sa 16. sjednice skupštine bosanskih Srba, 12. maj 1992.), str. 54; P3007 (Ustav, 28. februar 1992.), čl. 91-92, 94-138, 97-141; P3048 (Zakon o odbrani republike bosanskih Srba, 1. juni 1992.), čl. 8, 10; P4903 (Zakon o vladi republike bosanskih Srba, 29. septembar 1992.).

⁹⁹ P3001 (Biografija Patricka Treanora), str. 3.

¹⁰⁰ Reynaud Theunens, T. 20230; P3093 (Biografija Reynauda Theunensa), str. 1-4.

¹⁰¹ Richard Butler, T. 16108; P2094 (Biografija Richard Butlera).

¹⁰² Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenice br. 98, 100, 180.

o vladi.¹⁰³ Ustavom bosanskih Srba, vladi bosanskih Srba povjerena je izvršna vlast, pod formalnim nadzorom skupštine.¹⁰⁴ Na čelu s predsjednikom vlade, dva potpredsjednika vlade i trinaest ministara, vlada je funkcionisala kroz rad svojih ministarstava i stalnih radnih tijela.¹⁰⁵ Vlada bosanskih Srba trebalo je da skupštinu informiše o napretku u provođenju politike i zakona.¹⁰⁶ Na osnovu ocjene rada Vlade, skupština je mogla da izglasa nepovjerenje Vladi.¹⁰⁷ Vlada je trebalo da donosi odluke prostom većinom glasova na sjednicama kojima je morala prisustvovati većina članova.¹⁰⁸ Dužnost joj je bila da saraduje s opštinskim izvršnim organima tako što je pozivala njihove predstavnike na svoje sjednice i slala svoje ministre na sjednice opštinskih organa.¹⁰⁹

43. Iako je Branko Đerić tada još uvijek bio član vlade Bosne i Hercegovine, Biljana Plavšić ga je predložila na funkciju predsjednika vlade bosanskih Srba.¹¹⁰ Dana 24. marta 1992. skupština bosanskih Srba izabrala je Branka Đerića za predsjednika vlade i on je istog dana položio zakletvu.¹¹¹ **Patrick Treanor** je u svom svjedočenju naveo da je 24. marta 1992. skupština bosanskih Srba takođe izabrala Aleksandra Buhu za ministra inostranih poslova i Miću Stanišića za ministra unutrašnjih poslova.¹¹² Srbe koji su bili na ministarskim položajima u vladi Bosne i Hercegovine skupština bosanskih Srba imenovala je za ministre na odgovarajućim funkcijama u vladi bosanskih Srba.¹¹³ Za one funkcije na koje u vladi Bosne i Hercegovine Srbi nisu bili postavljeni kao ministri ili zamjenici ministara, kandidate za ministarske položaje predlagao je skupštini bosanskih Srba predsjednik Vlade.¹¹⁴

44. U prvim danima aprila 1992., nakon međunarodnog priznanja Bosne i Hercegovine kao nezavisne države i izbijanja sukoba, rukovodstvo bosanskih Srba preselilo se na Pale, otprilike 20 kilometara od Sarajeva.¹¹⁵ Hotel "Kikinda" na Palama funkcionisao je kao sjedište ustanova bosanskih Srba (Skupštine, Predsjedništva, Vlade)

¹⁰³ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 180.

¹⁰⁴ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 174.

¹⁰⁵ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 175.

¹⁰⁶ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 176.

¹⁰⁷ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 177.

¹⁰⁸ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 178.

¹⁰⁹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 179.

¹¹⁰ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 181.

¹¹¹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 143.

¹¹² P3003 (Patrick Treanor, Rukovodstvo bosanskih Srba 1990.-1992.), par. 179.

¹¹³ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 182.

¹¹⁴ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 183.

¹¹⁵ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 188.

do juna 1992.¹¹⁶ U aprilu 1992., Nikola Koljević je predložio pukovniku JNA Bogdanu Subotiću da obrazuje Ministarstvo odbrane bosanskih Srba. Đerić i članovi skupštine bili su upoznati s tim prijedlogom.¹¹⁷ Subotić je prihvatio taj zadatak, preselio se na Pale i, uz pomoć Ministarstva odbrane SFRJ, počeo da organizuje Ministarstvo odbrane bosanskih Srba i da priprema prijedloge Zakona o odbrani i Zakona o vojsci.¹¹⁸ Te nacerte zakona je na kraju prihvatila vlada i podnijela ih skupštini bosanskih Srba.¹¹⁹ Buha je, kao ministar spoljnih poslova, bio zadužen za kontakte s međunarodnim predstavnicima, između ostalih i s predstavnicima SAD-a i OEBS-a.¹²⁰ Ministarstvo informacija, na čelu s Veliborom Ostojićem, bavilo se informisanjem javnosti, distribuiralo informacije i izvještavalo sa sjednica Vlade, brifinga za štampu i pres konferencija.¹²¹ Dragan Kalinić, ministar zdravlja i socijalne zaštite, bio je zadužen za saradnju s međunarodnim humanitarnim organizacijama.¹²² Dana 22. aprila 1992., Momčilo Pejić je izabran za zamjenika predsjednika Vlade, a Momčilo Mandić je imenovan za ministra za pravosuđe i upravu.¹²³ **Treanor** je u svom svjedočenju naveo da je Predsjedništvo 8. juna 1992. imenovalo Milana Trbojevića za zamjenika predsjednika vlade.¹²⁴ Branko Đerić je u oktobru 1992. dao ostavku na dužnost predsjednika vlade.¹²⁵

45. Vlada bosanskih Srba je kao nezavisno izvršno tijelo prvi put zasjedala bez SNB-a (v. poglavlje 2.1.1) 23. maja 1992.¹²⁶ Nedeljko Lakić, koji je bio sekretar vlade od 27. aprila 1992. nadalje, sastajao se s predsjednikom vlade Đerićem otprilike dva puta sedmično i saradivao s njim i drugim ministrima u vezi s organizacijom sjednica vlade bosanskih Srba.¹²⁷ Poslije svake sjednice Lakić je sastavljao zapisnik sjednice i pokazivao ga Đeriću.¹²⁸ Prijedlozi zakona prosljeđivani su skupštini, a odluke u nadležnosti vlade objavljivane su u *Službenom glasniku*.¹²⁹ Početkom maja 1992., vlada je na Palama imala republički informativni centar koji je bio povezan s regionalnim

¹¹⁶ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 189.

¹¹⁷ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 190.

¹¹⁸ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 191.

¹¹⁹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 192.

¹²⁰ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 184.

¹²¹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 185.

¹²² Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 186.

¹²³ P3036 (Zapisnik sa zajedničke sjednice SNB-a i vlade bosanskih Srba, 22. april 1992.), str. 3.

¹²⁴ P3003 (Patrick Treanor, Rukovodstvo bosanskih Srba 1990.-1992.), par. 238.

¹²⁵ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 201.

¹²⁶ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 187.

¹²⁷ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 193.

¹²⁸ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 194.

¹²⁹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 195.

centrima veze na teritoriji pod kontrolom bosanskih Srba.¹³⁰ On je radio 24 sata dnevno i u njemu je radilo pet zaposlenih.¹³¹ U junu 1992., Centar je dnevno primao pismene izvještaje, kao i desetine telegrama, koje je dalje prosljeđivao primaocima kojima su bili upućeni.¹³²

46. Po Ustavu bosanskih Srba, vlada bosanskih Srba predlagala je zakone i obezbjeđivala provođenje i izvršavala zakone, druge propise i opšte akte. Nadalje, vlada bosanskih Srba trebalo je da donosi uredbe, odluke i druga akta za izvršavanje zakona, te da daje mišljenja o prijedlozima zakona i drugih propisa koje skupštini bosanskih Srba podnese drugi predlagač. Vlada bosanskih Srba trebalo je da usklađuje rad ministarstava i drugih tijela.¹³³ Vlada se takođe bavila pitanjem napuštenih kuća i stanova u opštinama, kao i pitanjem muslimanske imovine uopšte.¹³⁴ Vlada je slala pojedine ministre u obilazak opštinskih skupština kako bi bila u toku sa situacijom.¹³⁵ Dana 8. maja 1992., vlada bosanskih Srba formirala je Centralnu komisiju za razmjenu ratnih zarobljenika i lica lišenih slobode.¹³⁶ Dana 10. maja 1992., SNB i vlada imenovali su članove te Komisije, u čijem sastavu su bili predstavnici Ministarstva odbrane, MUP-a i Ministarstva pravde bosanskih Srba.¹³⁷ Zvanična dužnost komisije bila je koordinacija razmjene i davanje informacija o zarobljenim licima.¹³⁸ U okviru tog zadatka, Komisija je trebalo da vodi računa o razlici između civila i ratnih zarobljenika - civili su trebali da budu pušteni na slobodu, a ratni zarobljenici zaštićeni od toga da krizni štabovi ili paravojne jedinice nad njima eventualno čine krivična djela.¹³⁹ U praksi, razmjene zarobljenika bile su prepuštene odluci pojedinih komisija za razmjenu u svakoj regiji.¹⁴⁰

47. Vlada bosanskih Srba bila je ovlaštena da predlaže odbrambene planove i vrši pripreme za odbranu.¹⁴¹ Ministarstvo odbrane bilo je zaduženo za provođenje mobilizacije.¹⁴² U slučaju vanrednog stanja, neposredne ratne opasnosti i rata,

¹³⁰ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 198.

¹³¹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 199.

¹³² Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 200.

¹³³ P3007 (Ustav republike bosanskih Srba, 28. februar 1992.), čl. 90.

¹³⁴ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 196.

¹³⁵ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 197.

¹³⁶ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 211.

¹³⁷ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenice br. 211-212.

¹³⁸ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 213.

¹³⁹ Činjenice o kojima je presuđeno IV, činjenica br. 214.

¹⁴⁰ Činjenice o kojima je presuđeno IV, činjenica br. 214.

¹⁴¹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 241.

¹⁴² Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 242.

ministarstva su trebala da provode zakone, ratne propise i izvršavaju zadatke utvrđene planom odbrane republike bosanskih Srba, i da budu odgovorna za funkcionisanje oblasti u kojima su obrazovana.¹⁴³ Ministarstvo odbrane je trebalo da organizuje, koordinira i učestvuje u izradi plana odbrane republike bosanskih Srba; vodi evidenciju o vojnoj obavezi i mobilizaciji; utvrđuje organizaciju i zadatke vojne uprave za vrijeme vanrednog stanja, neposredne ratne opasnosti ili rata.¹⁴⁴ Dana 13. juna 1992., stupio je na snagu Zakon o ministarstvima.¹⁴⁵ Prema tom zakonu, ministarstva su bila organi uprave republike bosanskih Srba.¹⁴⁶ Prema izvještaju **Reynauda Theunensa**, član 7 Zakona o ministarstvima potvrđuje da su poslovi Ministarstva odbrane bili prije svega administrativne prirode i da ministar odbrane nije imao komandna ovlaštenja nad VRS-om.¹⁴⁷ **Richard Butler** je u svom svjedočenju naveo da ministar odbrane nije bio u lancu komandovanja i da nije imao direktan nadzor nad planiranjem i provođenjem operacija VRS-a.¹⁴⁸

48. Na osnovu gore navedenog, Pretresno vijeće konstatuje da je Ministarski savjet, osnovan 21. decembra 1991., postao vlada bosanskih Srba nakon što je skupština bosanskih Srba 28. februara 1992. usvojila Zakon o vladi. Vlada bosanskih Srba je kao nezavisno izvršno tijelo prvi put zasjedala 23. maja 1992. Vlada se sastojala od predsjednika vlade, dva potpredsjednika i trinaest ministara, a funkcionisala je kroz rad svojih ministarstava i stalnih radnih tijela. Branko Đerić je bio predsjednik vlade bosanskih Srba od 24. marta do oktobra 1992. Ministri su, između ostalih, bili Bogdan Subotić, ministar odbrane; Mićo Stanišić, ministar unutrašnjih poslova; Aleksandar Buha, ministar spoljnih poslova; Velibor Ostojić, ministar za informisanje; Dragan Kalinić, ministar zdravlja i socijalne zaštite; i Momčilo Mandić, ministar za pravosuđe i upravu.

49. Ustavom bosanskih Srba, izvršna vlast je bila povjerena vladi bosanskih Srba, pod formalnim nadzorom Skupštine. Vlada bosanskih Srba trebala je da saraduje s opštinskim izvršnim organima tako što bi njihovi predstavnici učestvovali u njenim

¹⁴³ P3048 (Zakon o odbrani republike bosanskih Srba, 1. juni 1992.), čl. 9.

¹⁴⁴ P3048 (Zakon o odbrani republike bosanskih Srba, 1. juni 1992.), čl. 10. V. takođe P2210 (Richard Butler, Izvještaj o komandnoj odgovornosti u Glavnom štabu VRS-a, 9. juni 2006.), par. 2.2., 2.4, 2.10.

¹⁴⁵ P4904 (Zakon o ministarstvima, 13. juni 1992.), str. 1. čl. 33.

¹⁴⁶ P4904 (Zakon o ministarstvima, 13. juni 1992.), čl. 1.

¹⁴⁷ P3029 (Izvještaj vještaka Reynauda Theunensa, septembar 2012.), Dio II, Odjeljak 3, str. 63-64; P4904 (Zakon o ministarstvima, 13. juni 1992.), čl. 7.

¹⁴⁸ P2210 (Richard Butler, Izvještaj o komandnoj odgovornosti u Glavnom štabu VRS-a, 9. juni 2006.), par. 2.2.

sjednicama i što bi ministri učestvovali u sjednicama opštinskih organa. Osim toga, vlada bosanskih Srba bila je ovlaštena da predlaže plan odbrane i provodi pripreme za odbranu, dok je Ministarstvo odbrane bilo zaduženo za mobilizaciju. Ministar odbrane nije imao komandna ovlaštenja nad VRS-om. Dana 8. maja 1992., vlada bosanskih Srba formirala je Centralnu komisiju za razmjenu ratnih zarobljenika i lica lišenih slobode, u kojoj su bili predstavnici Ministarstva odbrane, MUP-a i Ministarstva pravde bosanskih Srba.

50. Pretresno vijeće će dalje razmotriti te zaključke u poglavlju 9, dolje.

2.2 Regionalne i opštinske političke strukture

2.2.1 Regionalne političke strukture

51. U ovom poglavlju, Pretresno vijeće će razmotriti dokaze o regionalnim političkim strukturama u republici bosanskih Srba, tj. o SAO-ma, uključujući ARK. Pretresno vijeće je formalno primilo na znanje izvjestan broj činjenica o kojima je presuđeno u vezi s regionalnim političkim strukturama.¹⁴⁹ Vijeću su takođe predočeni dokazi koje je iznio **Patrick Treanor**, obavještajni analitičar,¹⁵⁰ kao i dokumentarni dokazi, i ono smatra da su ti dokazi u skladu sa činjenicama o kojima je presuđeno.¹⁵¹ Pretresnom vijeću su predočeni i dokazi koje su iznijeli **Mane Đurić**, koji je od 20. maja 1992. bio načelnik SJB-a Vlasenica;¹⁵² **Miloš Šolaja**, koji je od 18. jula 1992. do kraja rata bio glavni urednik u Pres centru 1. KK-a;¹⁵³ i **Milenko Stanić**, koji je od početka 1991. do početka 1993. bio predsjednik Skupštine opštine Vlasenica i predsjednik Izvršnog odbora SAO Birča.¹⁵⁴

Opšte činjenice

52. Republiku bosanskih Srba sačinjavali su takozvani SAO-i, uključujući ARK.¹⁵⁵ Najmanje tri zajednice opština – Istočna i Stara Hercegovina, Bosanska Krajina (dalje u tekstu: ARK) i Romanija – postale su SAO-i u septembru 1991.¹⁵⁶ **Patrick Treanor** je u svom svjedočenju rekao da je ARK osnovan nakon sastanka funkcionera SDS-a na Palama 7. septembra 1991.¹⁵⁷ U periodu od septembra do novembra 1991., formirano je još nekoliko SAO-a: Semberija-Majeveca, Sjeverna Bosna i Birač.¹⁵⁸ Prema

¹⁴⁹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenice br. 37-38, 40, 42, 54-55 i 57 razmotrene su u poglavlju 9.2.2.

¹⁵⁰ P3001 (Biografija Patricka Treanora), str. 3.

¹⁵¹ **Patrick Treanor**: P3003 (Patrick Treanor, Rukovodstvo bosanskih Srba 1990.-1992.), par. 136, 142-143, 148. **Dokumentarni dokazi** P3861 (Odluka Izvršnog odbora SDS-a, 24. februar 1992.); P6485 (Odluka Skupštine ARK-a o proglašenju ARK-a, 16. septembar 1991.), str. 1; P4031 (Odluka Izvršnog odbora SDS-a o imenovanju Voje Krunića i Radomira Neškovića za koordinatore za SAO Istočna Hercegovina, 24. februar 1992.), str. 1-2; P4032 (Odluka Izvršnog odbora SDS-a o imenovanju Jove Šarca i Milovana Žugića za koordinatore za SAO Romanija, 24. februar 1992.), str. 1-2; P4033 (Odluka Izvršnog odbora SDS-a o imenovanju Jove Jovanovića i Milivoja Prijića za koordinatore za grad Sarajevo, 24. februar 1992.), str. 1-2; P4034 (Odluka Izvršnog odbora SDS-a o imenovanju Sime Mihića i Slobodana Babića za koordinatore za SAO Sjeverna Bosna, 24. februar 1992.)

¹⁵² Mane Đurić, T. 27630.

¹⁵³ D924 (Miloš Šolaja, izjava svjedoka, 11. juni 2014.), par. 4.

¹⁵⁴ D884 (Milenko Stanić, izjava svjedoka, 16. februar 2013.), par. 1-2, 5; Milenko Stanić, T. 30850, 30883-30884, 30904.

¹⁵⁵ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 110.

¹⁵⁶ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 56.

¹⁵⁷ P3003 (Patrick Treanor, Rukovodstvo bosanskih Srba 1990.-1992.), par. 135-136.

¹⁵⁸ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 57.

Treanorovom izvještaju, ni broj SAO-a ni njihovi nazivi nisu ostali isti. Dana 21. novembra 1991., skupština bosanskih Srba potvrdila je jedan broj SAO-a, uključujući jedan pod nazivom SAO Romanija-Birač. Međutim, SAO Romanija-Birač nikad nije formirana i zapravo su je činile dvije zasebne oblasti koje su i dalje postojale kao dvije odvojene oblasti tokom cijelog ljeta 1992.¹⁵⁹ Dana 21. decembra 1991., skupština bosanskih Srba imenovala je Jovana Čizmovića za koordinatora između izvršnih tijela SAO-a i ARK-a.¹⁶⁰

53. **Treanor** je u svom svjedočenju naveo da su 12. maja 1992. uklonjeni navodi o ulozi regija u odbrani iz Ustava bosanskih Srba, kao i navodi o TO-u iz zakona o odbrani bosanskih Srba, što je bio odraz opšteg restrukturiranja zakonskih propisa bosanskih Srba u oblasti odbrane, vezanog za osnivanje VRS-a. U novom zakonu o odbrani bosanskih Srba, koji je stupio na snagu 1. juna 1992., uklonjeni su navodi o regijama i opštinama.¹⁶¹ Ustav je ponovo izmijenjen i dopunjen 14. septembra 1992. Navodi o "autonomnim oblastima" uklonjeni su iz definicije teritorije bosanskih Srba. Na osnovu komentara objavljenih 19. septembra 1992. u časopisu SDS-a *Javnost*, Treanor je zaključio da su te izmjene odraz namjere rukovodstva bosanskih Srba da se eliminiše regionalni teritorijalno-administrativni nivo.¹⁶² Dana 21. septembra 1992., vlada bosanskih Srba naredila je ukidanje ili transformaciju svih regionalnih fondova koji su bili namijenjeni funkcionisanju SAO-a.¹⁶³ Prema Treanorovom izvještaju, mada aktivnosti SAO-a nisu prestale naglo, Skupština ARK-a je, kako se čini, bila raspuštena najkasnije 23. oktobra 1992.¹⁶⁴

ARK

54. ARK je bio regionalno tijelo koje je dobilo izvršna i zakonodavna ovlaštenja na području svoje nadležnosti i djelovao je kao srednji nivo vlasti između republike bosanskih Srba i opština.¹⁶⁵ Nakon osnivanja ARK-a 16. septembra 1991., Radoslav Brđanin je postao njegov prvi potpredsjednik. U oktobru 1991., on je postao član

¹⁵⁹ P3003 (Patrick Treanor, Rukovodstvo bosanskih Srba 1990.-1992.), par. 137.

¹⁶⁰ P3770 (Imenovanje koordinatora između ARK-a i srpskih autonomnih oblasti, 21. decembar 1991.).

¹⁶¹ P3003 (Patrick Treanor, Rukovodstvo bosanskih Srba 1990.-1992.), par. 157.

¹⁶² P3003 (Patrick Treanor, Rukovodstvo bosanskih Srba 1990.-1992.), par. 158.

¹⁶³ P3003 (Patrick Treanor, Rukovodstvo bosanskih Srba 1990.-1992.), par. 160.

¹⁶⁴ P3003 (Patrick Treanor, Rukovodstvo bosanskih Srba 1990.-1992.), par. 161.

¹⁶⁵ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 411.

skupštine bosanskih Srba.¹⁶⁶ Prema **Treanorovom** izvještaju, u ARK-u se nastavio primjenjivati statut Zajednice opština Bosanske Krajine.¹⁶⁷ Prema odluci Skupštine ARK-a od 16. septembra 1991. o proglašenju ARK-a, savezni zakon, propisi i opšti akti trebali su se primjenjivati u ARK-u. Do donošenja regionalnih zakona, propisa i drugih opštih akata, trebali su se primjenjivati zakoni, propisi i opšti akti regije, kao i Bosne i Hercegovine, ukoliko nisu u suprotnosti s Ustavom SFRJ, odnosno zakonima, propisima i drugim opštim aktima SRJ.¹⁶⁸

55. Prema Statutu, ARK je predstavljao zajednicu na dobrovoljnoj osnovi. U tom kontekstu, u opštinama u kojima su bosanski Srbi bili u većini, odluku o pripajanju ARK-u su, u stvari, donijeli samo opštinski odbornici srpske nacionalnosti, dok su odbornici iz SDA i HDZ-a bili protiv te ideje ili nisu ni znali da se donosi takva odluka. U opštinama u kojima su bosanski Srbi bili u manjini, odluka da se opštine priključuju ARK-u donosila se ili bez većine glasova predviđene zakonom ili su je donosile skupštine novoosnovanih opština bosanskih Srba.¹⁶⁹

56. **Treanor** je u svom svjedočenju naveo da je Skupština ARK-a, koju su činili poslanici iz skupština opština koje su se pridružile ARK-u, bila "osnovni nosilac funkcija" ARK-a. Među nadležnostima Skupštine ARK-a bilo je donošenje "Statuta" te odluka i zaključaka, kao i formiranje Izvršnog vijeća.¹⁷⁰ Dnevni red 16. sjednice u aprilu 1992. upućuje i na osnivanje Savjeta za narodnu odbranu ARK-a.¹⁷¹ Dana 9. maja 1992., Krizni štab ARK-a donio je odluku po kojoj su sve njegove odluke i zaključci obavezujući za sve opštine.¹⁷² Dana 15. maja 1992., Krizni štab ARK-a izdao je uputstva za organizovanje operativnog dežurstva u Kriznom štabu ARK-a i svim kriznim štabovima opština. Cilj je bio da se obezbijedi neposredno praćenje situacije u civilnom sektoru u ARK-u; da se daju uputstva za provođenje zaključaka, odluka i naredbi kriznog štaba i da se obezbijedi da državni organi i privredne organizacije mogu biti aktivirani u svakom trenutku.¹⁷³ U tom dokumentu se navodi da je jedna od dužnosti operativnog dežurnog opštinskog kriznog štaba da informiše operativnog dežurnog u

¹⁶⁶ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 415.

¹⁶⁷ P3003 (Patrick Treanor, Rukovodstvo bosanskih Srba 1990.-1992.), par. 140.

¹⁶⁸ P6485 (Odluka Skupštine ARK-a o proglašenju ARK-a, 16. septembar 1991.), str. 1. V. takode P3003 (Patrick Treanor, Rukovodstvo bosanskih Srba 1990.-1992.), par. 141.

¹⁶⁹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 412.

¹⁷⁰ P3003 (Patrick Treanor, Rukovodstvo bosanskih Srba 1990.-1992.), par. 142.

¹⁷¹ P3003 (Patrick Treanor, Rukovodstvo bosanskih Srba 1990.-1992.), par. 146.

¹⁷² P3782 (Odluka Kriznog štaba ARK-a, 9. maj, 1992.);

¹⁷³ P3937 (Uputstvo Kriznog štaba ARK-a, upućeno ARK-u i kriznim štabovima opština, 15. maj 1992.), str. 2.

Kriznom štabu ARK-a o svim značajnim događajima i problemima u opštini.¹⁷⁴ Prema **Treanorovom** izvještaju, u junu 1992., na osnovu izmjene Statuta ARK-a, odluke Skupštine ARK-a postale su obavezujuće za sve udružene opštine.¹⁷⁵ Usprkos odredbama članova 4 i 5 Statuta ARK-a po kojima je ARK bio višenacionalna institucija, ARK je u praksi bio "srpsko" tijelo. Od 189 poslanika u Skupštini ARK-a, bosanski Muslimani i bosanski Hrvati činili su samo zanemariv broj.¹⁷⁶

57. Dana 22. januara 1992., tajno je osnovan prvi regionalni krizni štab ARK-a.¹⁷⁷ U vezi s pojmom i funkcijom kriznih štabova u republici bosanskih Srba, vidi generalno poglavlje 2.2.2, dolje. Prema **Treanorovom** izvještaju, dana 5. maja 1992., Izvršno vijeće ARK-a donijelo je odluku o osnivanju Ratnog ili Kriznog štaba ARK-a.¹⁷⁸ Krizni štab ARK-a je smatrao da treba da ispunjava ulogu koju su po Ustavu SFRJ i Ustavu Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine za vrijeme rata i neposredne ratne opasnosti imale društveno-političke organizacije - da preuzme sve ovlasti i funkcije Skupštine ARK-a, i tako postane najviši organ civilne vlasti u ARK-u.¹⁷⁹ Dana 5. maja 1992., Radoslav Brđanin je imenovan za predsjednika novoosnovanog Kriznog štaba ARK-a, koji je 9. jula 1992. postao Ratno predsjedništvo ARK-a. Brđanin je ostao na tom položaju sve do raspuštanja ARK-a 15. septembra 1992.¹⁸⁰ Krizni štab ARK-a imao je 15 glavnih članova, među kojima su bili Radoslav Brđanin, koji je imenovan za predsjednika, a sekretar Sekretarijata za narodnu odbranu ARK-a, potpukovnik Milorad Sajić imenovan je za potpredsjednika. Drugi glavni članovi ARK-a bili su, između ostalih: poslanik u skupštini bosanskih Srba, Vojo Kuprešanin; predsjednik Izvršnog vijeća ARK-a, Nikola Erceg; predsjednik Skupštine opštine Banjaluka i Kriznog štaba Banjaluka, Predrag Radić; koordinator za ARK u ime Glavnog odbora SDS-a, Radislav Vukić; poslanik u skupštini bosanskih Srba Milovan Milanović; komandant 1. KK-a VRS-a, general Momir Talić; oficir ratnog vazduhoplovstva VRS-a, major Zoran Jokić; načelnik CSB-a Banjaluka, Stojan Župljanin; dr Rajko Kuzmanović; javni tužilac u Banjaluci, Milan Puvačić; predsjednik suda u Banjaluci, Jovo Rosić; Slobodan Dubočanin; i Nenad Stevandić. Prema verziji odluke o osnivanju Kriznog štaba ARK-a

¹⁷⁴ P3937 (Uputstvo Kriznog štaba ARK-a, upućeno ARK-u i kriznim štabovima opština, 15. maj 1992.), str. 3-4.

¹⁷⁵ P3003 (Patrick Treanor, Rukovodstvo bosanskih Srba 1990.-1992.), par. 142.

¹⁷⁶ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 413.

¹⁷⁷ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 416.

¹⁷⁸ P3003 (Patrick Treanor, Rukovodstvo bosanskih Srba 1990.-1992.), par. 148.

¹⁷⁹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 417.

¹⁸⁰ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 418.

objavljenom u Službenom glasniku ARK-a, Đuro Bulić i Nedeljko Kesić također su bili članovi Kriznog štaba ARK-a.¹⁸¹ Nenad Stevandić bio je načelnik SOS-a, a Slobodan Dubočanin je bio povezan s SOS-om i specijalnim interventnim vodom.¹⁸²

58. Dana 24. februara 1992., Izvršni odbor SDS-a postavio je "koordinatore" za ARK i razne SAO-e.¹⁸³ Između ostalog, ti koordinatori su imali zadatak da osiguraju provođenje odluka skupštine bosanskih Srba i vlade bosanskih Srba i da učestvuju u radu regionalnih kriznih štabova.¹⁸⁴ Pored toga, za razliku od političara višeg ranga iz SDA ili HDZ-a, koji nikad nisu prisustvovali nijednoj sjednici Skupštine ARK-a, važniji članovi SDS-a na nivou republike bosanskih Srba, među kojima je bio i Karadžić, kao i više vojne starješine, živo su se zanimali za rad ARK-a i učestvovali su na brojnim sjednicama Skupštine ARK-a.¹⁸⁵ U avgustu 1992., Skupština ARK-a izrazila je podršku političkom rukovodstvu republike bosanskih Srba.¹⁸⁶

59. **Treanor** je u svom svjedočenju naveo da je Krizni štab ARK-a 28. maja 1992. pozvao da se organizuje rad Regionalnog sekretarijata za narodnu odbranu.¹⁸⁷ Krizni štab ARK-a odredio je 14. maja 1992. da će se sudstvo, policija i TO, kao i ostale republičke institucije u ARK-u, i dalje finansirati iz "rezervisanih" sredstava, a da će vladu bosanskih Srba obavijestiti da su izvršene obaveze prema tim institucijama ARK-a. Te mjere trebale su ostati na snazi sve dok vlada bosanskih Srba ne bude garantovala da će plaćati te institucije.¹⁸⁸

60. Do 17. jula 1992., Krizni štab ARK praktično je prestao da vrši vlast i obavlja svoje funkcije.¹⁸⁹ **Miloš Šolaja** je u svom svjedočenju rekao da su, kada je Krizni štab ARK-a rasformiran, njegovi članovi, koji su imali visoke položaje u vladi i vojsci, svi zadržali posao.¹⁹⁰ Prema **Treanorovom** izvještaju, Skupština ARK-a je održala svoju posljednju, osamnaestu sjednicu 17. jula 1992.¹⁹¹ Ratno predsjedništvo ARK-a je nastavilo da se sastaje barem do 8. septembra 1992., samo jednu sedmicu uoči usvajanja

¹⁸¹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 419.

¹⁸² Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 420.

¹⁸³ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 379.

¹⁸⁴ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 379.

¹⁸⁵ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 414.

¹⁸⁶ D444 (Zapisnik sa 23. sjednice Predsjedništva bosanskih Srba, 5. avgust 1992.), str. 1.

¹⁸⁷ P3003 (Patrick Treanor, Rukovodstvo bosanskih Srba 1990.-1992.), par. 148.

¹⁸⁸ P2868 (Zaključci Kriznog štaba ARK-a Banja Luka, 14. maj 1992.) str. 1.

¹⁸⁹ Činjenice o kojima je presuđeno IV, činjenica br. 421.

¹⁹⁰ Miloš Šolaja, T. 32753-32754.

¹⁹¹ P3003 (Patrick Treanor, Rukovodstvo bosanskih Srba 1990.-1992.), par. 158.

amandmana na Ustav bosanskih Srba kojim je ukinut ARK kao teritorijalna jedinica republike bosanskih Srba.¹⁹²

SAO Birač

61. **Mane Đurić** je u svom svjedočenju izjavio da je Milenko Stanić bio predsjednik vlade SAO Birča, u kojem je bila i opština Vlasenica.¹⁹³ Na drugoj sjednici Skupštine SAO Birča, održanoj 5. februara 1992., izabrani su članovi Izvršnog vijeća i radnih tijela Skupštine SAO Birča.¹⁹⁴ Dana 29. aprila 1992., u skladu s odlukom SNB-a i vlade bosanskih Srba, Krizni štab SAO Birča proglasio je ratno stanje za cijeli SAO i naredio opštu mobilizaciju vojno sposobnih muškaraca.¹⁹⁵ **Milenko Stanić** je u svom svjedočenju rekao da u vrijeme kad je donijeta ta odluka nije postojao krizni štab SAO Birča i da je Miroslav Deronjić, koji je potpisao odluku o opštoj mobilizaciji, bio član Kriznog štaba Bratunac.¹⁹⁶ Posljedni sastanak Izvršnog vijeća SAO Birča održan je sredinom maja 1992., ali nakon toga njegovi članovi nisu izgubili svoje položaje.¹⁹⁷

Zaključci Pretresnog vijeća

62. Na osnovu gore navedenog, Pretresno vijeće konstatuje da su SAO-i bili regionalne teritorijalne jedinice koje su se sastojale od opština u okviru republike bosanskih Srba. U septembru 1991., SDS je osnovao nekoliko SAO-a, uključujući SAO Sjevero-istočnu Bosnu, SAO Romaniju, SAO Sjevernu Bosnu i SAO Birač u republici bosanskih Srba. ARK je osnovan 16. septembra 1991.

63. Što se tiče SAO Birča, dana 5. februara 1992. Skupština SAO Birča izabrala je Izvršno vijeće. Do najkasnije 29. aprila 1992., osnovan je Krizni štab SAO Birča.¹⁹⁸ Posljednji sastanak Izvršnog vijeća SAO Birča održan je sredinom maja 1992., ali nakon toga njegovi članovi nisu izgubili svoje položaje.

¹⁹² Činjenice o kojima je presuđeno IV, činjenica br. 421.

¹⁹³ D732 (Mane Đurić, izjava svjedoka, 30. juli 2014.), par. 6-7.

¹⁹⁴ P7080 (Zapisnik s druge sjednice Skupštine SAO Birča, 5. februar 1992.), str. 1, 3-4.

¹⁹⁵ P3982 (Odluka Kriznog štaba SAO Birča o proglašenju ratnog stanja, 29. april 1992.).

¹⁹⁶ Milenko Stanić, T. 30918; P3982 (Odluka Kriznog štaba SAO Birča o proglašenju ratnog stanja, 29. april 1992.).

¹⁹⁷ Milenko Stanić, T. 30922.

¹⁹⁸ Pretresnom vijeću su predočeni dokazi koje je iznio Milenko Stanić, koji je u svom svjedočenju izjavio da u SAO Birču u aprilu 1992. nije bio formiran krizni štab. Međutim, Pretresnom vijeću su predočeni pouzdani dokumentarni dokazi, kao što je odluka o opštoj mobilizaciji od 29. aprila 1992. koju je donio i potpisao Krizni štab SAO Birča, te se, stoga, u vezi s tim neće osloniti na dokaze koje je iznio taj svjedok.

64. Kad je riječ o ARK-u, on je imao i izvršnu i zakonodavnu vlast na teritoriji na kojoj se protezala njegova nadležnost. Njegovi organi djelovali su kao međunivo vlasti između republike bosanskih Srba i opština. Skupština ARK-a imala je zakonodavnu vlast, uključujući donošenje odluka. Sačinjavali su je poslanici iz skupština opština koje su bile udružene u ARK. Poslanici su bili gotovo isključivo bosanski Srbi, uz samo nekoliko bosanskih Hrvata i bosanskih Muslimana. Od juna 1992., odluke Skupštine ARK-a bile su obavezujuće za sve udružene opštine u skladu sa Statutom ARK-a. Skupština ARK-a je takođe izabrala Izvršno vijeće, koje je imalo izvršnu vlast. Izvršno vijeće ARK-a bilo je odgovorno za provođenje odluka Skupštine ARK-a u saradnji s nadležnim opštinskim tijelima.

65. Mada je krizni štab već bio tajno formiran 22. januara 1992., dana 5. maja 1992. Izvršno vijeće ARK-a zvanično je formiralo regionalni krizni štab ARK-a. Krizni štab ARK-a preuzeo je sve ovlasti i funkcije Skupštine ARK-a za vrijeme rata ili neposredne ratne opasnosti i, kao takav, postao je najviši organ civilne vlasti u ARK-u. Krizni štab ARK-a u svom je sastavu imao i članove koji nisu bili u VRS-u i MUP-u, kako je navedeno u činjenici o kojoj je presuđeno br. 419.¹⁹⁹ Krizni štab ARK-a je 9. jula postao Ratno predsjedništvo ARK-a i, shodno tome, 17. jula 1992. je prestao vršiti ovlaštenja i funkcije Kriznog štaba ARK-a. Skupština ARK-a održala je svoju posljednju sjednicu 17. jula 1992. Ratno predsjedništvo je i dalje održavalo sjednice barem do 8. septembra 1992. Sedmicu dana kasnije, izmjenom Ustava ukinuti su SAO-i, uključujući i ARK, ali aktivnosti SAO-a, uključujući i ARK, nisu odmah prestale. Do 23. oktobra 1992., Skupština ARK-a je zvanično raspuštena.

66. Što se tiče odnosa između SAO-a i republike bosanskih Srba, Pretresno vijeće konstatuje da su se važniji članovi SDS-a na nivou republike, među kojima je bio i Karadžić, kao i više vojne starješine, živo zanimali za rad ARK-a i učestvovali na više sjednica Skupštine ARK-a. Koordinator, koje je odredio Izvršni odbor SDS-a, imali su zadatak da osiguraju provođenje odluka skupštine bosanskih Srba i vlade bosanskih Srba i da učestvuju u radu regionalnih kriznih štabova.

67. Pretresno vijeće će dalje razmotriti te zaključke u poglavlju 9, dolje.

¹⁹⁹ Pretresnom vijeću predočeni su dokazi o članstvu pripadnika VRS-a u Kriznom štabu ARK-a i o tim će dokazima diskutovati u poglavlju 9.2.9.

2.2.2 Opštinske političke strukture

68. U ovom poglavlju, Pretresno vijeće će razmotriti dokaze o opštinskim političkim strukturama u republici bosanskih Srba, tj. o kriznim štabovima, ratnim predsjedništvima i ratnim povjereništva. Pretresno vijeće je formalno primilo na znanje izvjestan broj činjenica o kojima je presuđeno u vezi s ovim opštinskim političkim strukturama. Vijeću su takođe predočeni dokazi koje su iznijeli **Dorothea Hanson**, istražni analitičar Tima tužilaštva za istrage o rukovodstvima;²⁰⁰ **Nenad Davidović**, koji je od juna 1992. do kraja rata bio načelnik saniteta 6. krajiške brigade;²⁰¹ **svjedok GRM-014**, Srbin iz opštine Ključ;²⁰² i **svjedok RM-016**, bosanski Srbin iz Banjaluke,²⁰³ kao i dokumentarni dokazi, i ono smatra da su ti dokazi u skladu s činjenicama o kojima je presuđeno.²⁰⁴ Pretresnom vijeću su predočeni i dokazi koje su iznijeli **Miloš Šolaja**, koji je od 18. jula 1992. do kraja rata bio glavni urednik u Pres centru 1. KK-a;²⁰⁵ i **Patrick Treanor**, obavještajni analitičar.²⁰⁶

Kontekst

69. Bivša Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina bila je podijeljena na 109 samoupravnih teritorijalnih jedinica koje su imale određeni stepen autonomije. Svakom od ovih opština upravljala je skupština opštine, koja se sastojala od članova koje je direktno biralo lokalno stanovništvo, a ona je onda birala izvršno vijeće iz sopstvenih redova.²⁰⁷ Prema zakonu, najviši organ vlasti u opštini bila je skupština opštine.²⁰⁸ Na

²⁰⁰ P378 (Biografija Dorothee Hanson), str. 1; Dorothea Hanson, T. 4141.

²⁰¹ D897 (Nenad Davidović, izjava svjedoka, 4. mart 2014.), par. 3.

²⁰² D869 (Svjedok GRM-014, izjava svjedoka, 17. juni 2014.), str. 1, par. 1-2; svjedok G, T. 30331; D868 (List sa pseudonimom za svjedoka GRM-014).

²⁰³ P2375 (Svjedok RM-016, izjava svjedoka, 5. avgust 2013.), str. 1, par. 4, 11, 16; svjedok RM-016, T. 17398.

²⁰⁴ **Nenad Davidović**: D897 (Nenad Davidović, izjava svjedoka, 4. mart 2014.), par. 3, 15-16; Nenad Davidović, T. 31547. **Dorothea Hanson**: P379 (Dorothea Hanson, Krizni štabovi, ratna predsjedništva i ratna povjereništva bosanskih Srba 1991.-1995., juli 2012.), par. 23, 32, 38-39, 41, 44, 47, 49-51, 53-55. **Svjedok RM-016**: P2375 (Svjedok RM-016, izjava svjedoka, 5. avgust 2013.), par. 25, 32, 53, 56, 60; P2376 (Pojašnjenje izjave svjedoka RM-016). **Svjedok GRM-014**: svjedok GRM-014, T. 30349-30350, 30365-30366. **Dokumentarni dokazi** P401 (Uputstvo za predsjedništva u opštinama, 24. maj 1992.); P402 (Odluka o obrazovanju opštinskih ratnih predsjedništava u opštinama, 31. maj 1992.); P3977 (Prijedlog organizacione šeme rada opštinskih organa u ratnim uslovima, maj 1992.), str. 5; P6905 (Dopis sekretara Izvršnog odbora SDS-a BiH u vezi s obrazovanjem ratnih predsjedništava, 31. maj 1992.); P7046 (Informacija CSB-a Banjaluka, bez datuma).

²⁰⁵ D924 (Miloš Šolaja, izjava svjedoka, 11. juni 2014.), par. 4.

²⁰⁶ P3001 (Biografija Patricka Treanora), str. 3. Dokazi koje je iznio Patrick Treanor takođe su razmotreni u poglavlju 2.1.1.

²⁰⁷ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 7.

²⁰⁸ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 28.

čelu skupštine bili su predsjednik i jedan ili više potpredsjednika, koje je skupština birala iz redova svojih odbornika na period od četiri godine. Skupština je imala jedan dom i određeni broj odbornika za svaku nacionalnost zastupljenu u skupštini.²⁰⁹ Skupština je odlučivala o organizaciji i radu izvršnog odbora i drugih lokalnih organa vlasti.²¹⁰ Predsjednik skupštine je sazivao sjednice skupštine, otvarao raspravu i potpisivao odluke koje je skupština donosila većinom glasova.²¹¹ Izvršni organ (odbor ili vijeće), zajedno s nizom upravnih organa ili sekretarijata, bio je zadužen za provođenje skupštinskih odluka.²¹² U sastavu tog tijela bio je predsjednik odbora, biran među delegatima skupštine na period od četiri godine, i funkcioneri koji su rukovodili raznim upravnim organima opštine.²¹³

70. **Dorothea Hanson** je u svom svjedočenju izjavila da je koncept kolektivnog opštinskog predsjedništva s izuzetnim ovlaštenjima u slučaju rata ili neposredne ratne opasnosti već postojao u zakonodavstvu bivše Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine. To predsjedništvo, koje se sastojalo od rukovodstva skupštine i nekoliko dodatnih članova, trebalo je da djeluje u ime skupštine opštine.²¹⁴ Zakonski propisi su takođe predviđali još jedno opštinsko tijelo s izuzetnim ovlaštenjima u slučaju vanrednog stanja, i to komitete za opštenarodnu odbranu i društvenu samozaštitu. U sastavu tih komiteta bili su opštinski rukovodioci i predstavnici Saveza komunista, JNA, TO-a, sekretarijata za narodnu odbranu i sekretarijata unutrašnjih poslova, a služili su kao koordinacioni operativno-politički komiteti.²¹⁵

71. Pretresnom vijeću su predočeni i dokazi i činjenice o kojima je presuđeno o opštinskim političkim strukturama u republici bosanskih Srba. Ustav bosanskih Srba predviđao je teritorijalnu podjelu republike bosanskih Srba na lokalne samoupravne jedinice, kao što su gradovi i opštine. Organizacija i rad opštinskih vlasti trebalo je da se određuju i regulišu statutima opština.²¹⁶ Svaka skupština imala je izvršni odbor i mrežu opštinskih upravnih organa zaduženih za provođenje skupštinskih odluka.²¹⁷ Osim toga,

²⁰⁹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 29.

²¹⁰ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 30.

²¹¹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 31.

²¹² Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 32.

²¹³ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 33.

²¹⁴ P379 (Dorothea Hanson, Krizni štabovi, ratna predsjedništva i ratna povjereništva bosanskih Srba 1991.-1995., juli 2012.), par. 11.

²¹⁵ P379 (Dorothea Hanson, Krizni štabovi, ratna predsjedništva i ratna povjereništva bosanskih Srba 1991.-1995., juli 2012.), par. 14.

²¹⁶ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 369.

²¹⁷ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 370.

Ustavom bosanskih Srba opštine su dobile pravo i obavezu da organizuju TO i njime rukovode.²¹⁸

Krizni štabovi

72. U SAO-ima su formirani krizni štabovi, koji su preuzeli funkciju vlasti i opšte upravljanje opštinama.²¹⁹ **Dorothea Hanson** je u svom svjedočenju navela da je krizni štab bio poznat u SFRJ kao *ad hoc* rukovodeće tijelo koje se formiralo u preduzeću, opštini ili drugoj jedinici samouprave u slučaju krize ili vanrednog stanja. SDS je koristio taj izraz i primjenjivao ga za opštinski organ svoje stranke.²²⁰ Krajem 1991., opštinski odbori SDS-a počeli su formirati krizne štabove SDS-a.²²¹ Njihov rad se odvijao unutar stranke i bio je koordiniran s politikom i planovima rukovodstva SDS-a.²²² Na osnovu veza koje je imao s najvišim nivoima rukovodstva stranke, krizni štab je funkcionisao kao uži krug elite u opštinskim odborima SDS-a.²²³ Krizni štabovi su bili oformljeni za "odbranu interesa srpskog naroda", ali i kao opštinska vlast na teritorijama na kojima je bilo nesrba.²²⁴ Tokom prvih nekoliko mjeseci 1992., kada su formirane institucije republike bosanskih Srba, krizni štabovi SDS-a bili su prisutniji u javnosti.²²⁵

73. Do aprila ili maja 1992., krizni štabovi SDS-a u republici bosanskih Srba u potpunosti su uspostavljeni i započeli su s radom.²²⁶ Kad su krizni štabovi SDS-a postali opštinski organi, funkcionisali su kao opštinska vlast kad je rad skupština opština bio onemogućen zbog vanrednog stanja, zamjenjujući i skupštine opštine i izvršne odbore.²²⁷ **Dorothea Hanson** je u svom svjedočenju navela da su, kao što su se tijela stranke na republičkom nivou razvila u organe vlasti republike bosanskih Srba

²¹⁸ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 371. V. takođe Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 408.

²¹⁹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 372.

²²⁰ P379 (Dorothea Hanson, Krizni štabovi, ratna predsjedništva i ratna povjereništva bosanskih Srba 1991.-1995., juli 2012.), par. 13.

²²¹ P379 (Dorothea Hanson, Krizni štabovi, ratna predsjedništva i ratna povjereništva bosanskih Srba 1991.-1995., juli 2012.), par. 26.

²²² P379 (Dorothea Hanson, Krizni štabovi, ratna predsjedništva i ratna povjereništva bosanskih Srba 1991.-1995., juli 2012.), par. 31.

²²³ P379 (Dorothea Hanson, Krizni štabovi, ratna predsjedništva i ratna povjereništva bosanskih Srba 1991.-1995., juli 2012.), par. 24.

²²⁴ P379 (Dorothea Hanson, Krizni štabovi, ratna predsjedništva i ratna povjereništva bosanskih Srba 1991.-1995., juli 2012.), par. 23.

²²⁵ P379 (Dorothea Hanson, Krizni štabovi, ratna predsjedništva i ratna povjereništva bosanskih Srba 1991.-1995., juli 2012.), par. 31.

²²⁶ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 374.

²²⁷ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 375.

početkom 1992., i krizni štabovi prerasli iz "kriznih štabova SDS-a" u "krizne štabove srpskih opština", a da pritom nisu mijenjali svoje članstvo ili politiku.²²⁸ Dana 4. aprila 1992., SNB je izdao saopštenje za javnost, koje je potpisao Karadžić, u kojem je naloženo da se aktiviraju krizni štabovi u slučaju da se podigne bosanski TO, civilna zaštita i rezervna milicija.²²⁹ Prema izvještaju **Dorothee Hanson**, time je dovršeno prerastanje kriznih štabova iz organa stranke u organe vlasti.²³⁰ Opštinski krizni štabovi su tvrdili da uslovi onemogućavaju funkcionisanje skupština opština, čime su se proglasili najvišim organima vlasti u opštini.²³¹ Transformisanje kriznih štabova iz organa stranke u državne organe uglavnom je dovršeno do kraja aprila, ali njegov učinak nije bio trenutnan, budući da su neki krizni štabovi i dalje sebe smatrali i organima SDS-a i državnim organima. Na primjer, u junu 1992., Krizni štab Sanski Most objavio je da će pododbori SDS-a vršiti vlast na teritoriji te opštine.²³²

74. Krizni štabovi su bili najaktivniji od aprila do juna 1992., kad su preuzeli kontrolu nad opštinama. Krizni štabovi su obično svakodnevno održavali sastanke i donosili naređenja, odluke i zaključke s ciljem da osiguraju kontrolu nad opštinom.²³³ **Miloš Šolaja** je u svom svjedočenju rekao da su krizni štab ARK-a i drugi krizni štabovi bili prelazna faza između raspada saveznih jugoslovenskih institucija i osnivanja republike bosanskih Srba.²³⁴

75. Što se članstva kriznih štabova tiče, ono je obuhvatalo rukovodioce na opštinskom nivou, ali i ljude s vezama na republičkom nivou SDS-a.²³⁵ Članovi kriznih štabova bili su vođe SDS-a, komandanti JNA u tim područjima, funkcioneri srpske milicije i komandant srpskog TO-a.²³⁶ Prema izvještaju **Dorothee Hanson**, među članovima kriznih štabova trebao je biti predsjednik izvršnog odbora opštine i oni su bili zaduženi za koordinaciju s nadležnim vlastima, to jest s povjerenicima koji su bili

²²⁸ P379 (Dorothea Hanson, Krizni štabovi, ratna predsjedništva i ratna povjereništva bosanskih Srba 1991.-1995., juli 2012.), par. 37, 44; P3899 (Saopštenje Savjeta za nacionalnu bezbjednost, 4. april 1992.).

²²⁹ P3899 (Saopštenje Savjeta za nacionalnu bezbjednost, 4. april 1992.).

²³⁰ P379 (Dorothea Hanson, Krizni štabovi, ratna predsjedništva i ratna povjereništva bosanskih Srba 1991.-1995., juli 2012.), par. 36, 37, 44.

²³¹ P379 (Dorothea Hanson, Krizni štabovi, ratna predsjedništva i ratna povjereništva bosanskih Srba 1991.-1995., juli 2012.), par. 59.

²³² P379 (Dorothea Hanson, Krizni štabovi, ratna predsjedništva i ratna povjereništva bosanskih Srba 1991.-1995., juli 2012.), par. 44.

²³³ P379 (Dorothea Hanson, Krizni štabovi, ratna predsjedništva i ratna povjereništva bosanskih Srba 1991.-1995., juli 2012.), par. 59.

²³⁴ Miloš Šolaja, T. 32782.

²³⁵ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 384.

²³⁶ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 373.

posebno imenovani za područja ugrožena ratom.²³⁷ Predsjednik opštinskog odbora SDS-a, koji je istovremeno bio predsjednik skupštine opštine u najvećem broju opština sa srpskom većinom, bio je predsjednik kriznog štaba.²³⁸ Članovi kriznog štaba imali su i lična zaduženja povezana s njihovim položajem u opštini.²³⁹ Poslanici skupštine bosanskih Srba služili su i kao članovi opštinskih kriznih štabova, koji su preuzeli prerogative opštinskih vlasti, kao što je i skupština bosanskih Srba preuzela prerogative državnog zakonodavstva.²⁴⁰ Prema izvještaju Dorothee Hanson, prisustvo vojnih lica u kriznim štabovima obezbijedilo je jedinstvo ciljeva političkih i vojnih tijela.²⁴¹

76. Krizni štabovi su dobijali naređenja, uputstva i zahtjeve od Predsjedništva bosanskih Srba, SNB-a i vlade bosanskih Srba.²⁴² U periodu kada su stvarane institucije republike bosanskih Srba, veza između opštinskih kriznih štabova i rukovodstva SDS-a je, s obzirom na to da nije bilo zvaničnih kanala, zavisila od nezvaničnih kontakata među njima.²⁴³ Novonastali organi republike bosanskih Srba nametnuli su svoju vlast opštinskim kriznim štabovima i opštinski rukovodioci su slijedili politiku centralnih organa prilikom uspostavljanja srpske države na terenu.²⁴⁴ Ograni bosanskih Srba na republičkom nivou, kao što su SNB i vlada bosanskih Srba, smatrali su da su krizni štabovi u njihovoj nadležnosti.²⁴⁵ To pokazuje njihova odluka da sastave detaljnija uputstva za krizne štabove.²⁴⁶ Članovi Glavnog odbora SDS-a, a posebno poslanici u skupštini bosanskih Srba, bili su veza između republičkog i opštinskog nivoa.²⁴⁷ Uloga članova Glavnog odbora SDS-a i poslanika u skupštini bosanskih Srba bila je

²³⁷ P379 (Dorothea Hanson, Krizni štabovi, ratna predsjedništva i ratna povjereništa bosanskih Srba 1991.-1995., juli 2012.), par. 39, 41. V. takođe P408 (Izvod iz uputstva vlade bosanskih Srba za rad srpskih kriznih štabova u opštinama, 26. april 1992.), par. 2, 11.

²³⁸ P379 (Dorothea Hanson, Krizni štabovi, ratna predsjedništva i ratna povjereništa bosanskih Srba 1991.-1995., juli 2012.), par. 24.

²³⁹ P379 (Dorothea Hanson, Krizni štabovi, ratna predsjedništva i ratna povjereništa bosanskih Srba 1991.-1995., juli 2012.), par. 40.

²⁴⁰ P379 (Dorothea Hanson, Krizni štabovi, ratna predsjedništva i ratna povjereništa bosanskih Srba 1991.-1995., juli 2012.), par. 32.

²⁴¹ P379 (Dorothea Hanson, Krizni štabovi, ratna predsjedništva i ratna povjereništa bosanskih Srba 1991.-1995., juli 2012.), par. 86.

²⁴² P379 (Dorothea Hanson, Krizni štabovi, ratna predsjedništva i ratna povjereništa bosanskih Srba 1991.-1995., juli 2012.), par. 60.

²⁴³ P379 (Dorothea Hanson, Krizni štabovi, ratna predsjedništva i ratna povjereništa bosanskih Srba 1991.-1995., juli 2012.), par. 31.

²⁴⁴ P379 (Dorothea Hanson, Krizni štabovi, ratna predsjedništva i ratna povjereništa bosanskih Srba 1991.-1995., juli 2012.), par. 38.

²⁴⁵ P379 (Dorothea Hanson, Krizni štabovi, ratna predsjedništva i ratna povjereništa bosanskih Srba 1991.-1995., juli 2012.), par. 42.

²⁴⁶ P379 (Dorothea Hanson, Krizni štabovi, ratna predsjedništva i ratna povjereništa bosanskih Srba 1991.-1995., juli 2012.), par. 42. V. takođe P4158 (Zapisnik sa sjednice SNB-a i vlade bosanskih Srba, 27. april 1992.), str. 1-2.

²⁴⁷ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 385.

prenošenje vlasti s centralnog na opštinski nivo, kao i prenošenje informacija između ta dva nivoa.²⁴⁸

77. Prema izvještaju **Dorothee Hanson**, namjera rukovodstva bosanskih Srba takođe je bila da regionalni krizni štabovi vrše vlast nad opštinskim kriznim štabovima, što pokazuje direktiva Izvršnog odbora SDS-a od 31. maja 1992.²⁴⁹ Vladina uputstva za rad kriznih štabova 26. aprila 1992. zahtijevala su da krizni štabovi podnose sedmične izvještaje regionalnim i državnim organima.²⁵⁰ Regionalni organi su takođe izdavali naređenja, uputstva i zahtjeve kriznim štabovima.²⁵¹ Opštinski krizni štabovi dobijali su instrukcije od regionalnih kriznih štabova, izvršavali njihove odluke i podnosili im izvještaje.²⁵² Opštinski krizni štabovi u ARK-u dobijali su instrukcije od Kriznog štaba ARK-a, izvršavali njegove odluke i podnosili mu izvještaje.²⁵³

Ratna predsjedništva i ratna povjereništa

78. U junu 1992., s namjerom da još više centralizuje vlast i uredi svoju upravu, rukovodstvo bosanskih Srba počelo je s transformacijom opštinskih kriznih štabova prvo u ratna predsjedništva, a kasnije u ratna povjereništa. Međutim, to troje je u suštini bilo jedno te isto tijelo. Jedina razlika među kriznim štabovima, ratnim predsjedništvima i ratnim povjereništva bila je to da su krizni štabovi trebali zamijeniti samo skupštine opština, dok su ratna predsjedništva i ratna povjereništa trebala da zamijene i skupštinu i izvršni odbor.²⁵⁴ Međutim, krizni štabovi su već djelovali kao izvršni organi.²⁵⁵

79. Konkretno, 22. aprila 1992., SNB i vlada bosanskih Srba su na zajedničkom sastanku odlučili da vlada imenuje ratna predsjedništva i ratne izvršne odbore u svim

²⁴⁸ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 386.

²⁴⁹ P379 (Dorothea Hanson, Krizni štabovi, ratna predsjedništva i ratna povjereništa bosanskih Srba 1991.-1995., juli 2012.), par. 65. V. takođe P6905 (Dopis sekretara Izvršnog odbora SDS-a u vezi s obrazovanjem ratnih predsjedništava, 31. maj 1992.)

²⁵⁰ P379 (Dorothea Hanson, Krizni štabovi, ratna predsjedništva i ratna povjereništa bosanskih Srba 1991.-1995., juli 2012.), par. 65.

²⁵¹ P379 (Dorothea Hanson, Krizni štabovi, ratna predsjedništva i ratna povjereništa bosanskih Srba 1991.-1995., juli 2012.), par. 60; P408 (Izvod iz uputstva vlade bosanskih Srba za rad srpskih kriznih štabova u opštinama, 26. april 1992.), par. 14.

²⁵² P379 (Dorothea Hanson, Krizni štabovi, ratna predsjedništva i ratna povjereništa bosanskih Srba 1991.-1995., juli 2012.), par. 65.

²⁵³ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 380.

²⁵⁴ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 387.

²⁵⁵ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 388.

opštinama u kojima izvršni odbori nisu funkcionisali.²⁵⁶ Izraz "ratno predsjedništvo" počeo je ulaziti u zvanični državni rječnik mjesec dana kasnije, nakon što je rukovodstvo bosanskih Srba prepoznalo potrebu da legalizuje i centralizuje krizne štabove.²⁵⁷

80. Dana 23. maja 1992., po prvi put se u vladi bosanskih Srba govorilo o ukidanju kriznih štabova i osnivanju ratnih predsjedništava.²⁵⁸ Na sastanku održanom istog dana, vlada bosanskih Srba je zaključila da krizne štabove treba ukinuti i da ih trebaju zamijeniti ratna predsjedništva do formiranja regularnih organa vlasti.²⁵⁹ Prema uputstvu koje je 24. maja 1992. izdalo Predsjedništvo bosanskih Srba, trebalo je formirati opštinska predsjedništva radi koordinacije odbrane i stvaranja uslova za rad vojnih organa u odbrani "srpskog" naroda, uspostavljanja državne vlasti i uspostavljanja i koordinacije funkcionisanja legalnih organa "srpskog" naroda u opštinama.²⁶⁰ Bilo je predviđeno da u sastavu ratnih predsjedništava budu predsjednik skupštine opštine ili neka druga istaknuta osoba iz opštine i republički predstavnik.²⁶¹ Taj predstavnik bio je povjerenik.²⁶² Jedan povjerenik mogao je da pokriva nekoliko opština, u skladu s organizacijom VRS-a.²⁶³ Prema tom uputstvu, Predsjedništvo bosanskih Srba je bilo dužno da odredi povjerenika koji imenuje opštinska predsjedništva u konsultaciji s opštinskim organima, i da pruži pomoć predsjedništvima u opštinama.²⁶⁴ Povjerenik je bio ovlašten da preduzme sve mjere u vezi s organizovanjem i radom opštinskog predsjedništva i da obezbijedi stalnu koordinaciju i provođenje mjera koje utvrde državni organi i Glavni štab VRS-a.²⁶⁵ **Dorothea Hanson** je u svom svjedočenju navela da je povjerenik vodio opštinsko ratno predsjedništvo i tako povezivao opštine s Predsjedništvom bosanskih Srba, te da je dodatno koordinirao i izvršavao politiku i

²⁵⁶ P3036 (Zapisnik sa zajedničke sjednice SNB-a i vlade bosanskih Srba, 22. april 1992.), str. 2. V. takođe P379 (Dorothea Hanson, Krizni štabovi, ratna predsjedništva i ratna povjereništva bosanskih Srba 1991.-1995., juli 2012.), par. 38.

²⁵⁷ P379 (Dorothea Hanson, Krizni štabovi, ratna predsjedništva i ratna povjereništva bosanskih Srba 1991.-1995., juli 2012.), par. 45.

²⁵⁸ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 389.

²⁵⁹ P410 (Zapisnik sa sjednice vlade bosanskih Srba, 23. maj 1992.), par. 4. V. takođe P379 (Dorothea Hanson, Krizni štabovi, ratna predsjedništva i ratna povjereništva bosanskih Srba 1991.-1995., juli 2012.), par. 46.

²⁶⁰ P401 (Uputstvo za predsjedništva u opštinama, 24. maj 1992.).

²⁶¹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 390.

²⁶² Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 391.

²⁶³ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 392.

²⁶⁴ P401 (Uputstvo za predsjedništva u opštinama, 24. maj 1992.); P402 (Odluka o obrazovanju opštinskih ratnih predsjedništava u opštinama, 31. maj 1992.). V. takođe P379 (Dorothea Hanson, Krizni štabovi, ratna predsjedništva i ratna povjereništva bosanskih Srba 1991.-1995., juli 2012.), par. 47.

²⁶⁵ P401 (Uputstvo za predsjedništva u opštinama, 24. maj 1992.); P402 (Odluka o obrazovanju opštinskih ratnih predsjedništava u opštinama, 31. maj 1992.).

mjere republičkih državnih organa i VRS-a.²⁶⁶ To je u suštini bilo samo preimenovanje opštinskih kriznih štabova u "ratna predsjedništva", bez promjene njihovog članstva.²⁶⁷

81. Dana 31. maja 1992., Predsjedništvo bosanskih Srba donijelo je zvaničnu odluku da obrazuje ratna predsjedništva u opštinama.²⁶⁸ Tom odlukom je naloženo da se u opštinama u kojima skupštine i izvršni organi nisu mogli da ostvaruju vlast obrazuju ratna predsjedništva u roku od 15 dana.²⁶⁹ Ta ratna predsjedništva trebala su da koordiniraju aktivnosti za odbranu "srpskog" naroda i uspostavljanje "legalnih" organa vlasti opštine, vrše sve funkcije skupštine i izvršnog organa dok se ne steknu mogućnosti da se ti organi sastanu i rade, te da stvaraju i obezbjeđuju uslove za rad vojnih organa i jedinica u odbrani "srpskog" naroda.²⁷⁰ Krizni štabovi trebali su prestati s radom kada se uspostave ratna predsjedništva.²⁷¹ Prema izvještaju **Dorothee Hanson**, teoretski su svi krizni štabovi trebali postati ratna predsjedništva nakon 31. maja 1992.²⁷² Međutim, Dorothea Hanson je u svom svjedočenju navela da u praksi te odluke nisu bile ni odmah ni dosljedno provođene, čime je stvorena zbrka, čak i na nivou vlade.²⁷³

82. Dana 1. juna 1992., Predsjedništvo bosanskih Srba je izmijenilo i dopunilo Ustav bosanskih Srba kako bi se omogućilo formiranje ratnih predsjedništava i na republičkoj i na opštinskoj razini.²⁷⁴ Odluka Predsjedništva o obrazovanju ratnih povjereništava od 10. juna 1992. dodatno je zakomplikovala propise u vezi s ratnim predsjedništvima.²⁷⁵ Dana 10. juna 1992., Predsjedništvo bosanskih Srba odlučilo je da osnuje ratna povjereništva u opštinama "za vrijeme rata i neposredne ratne opasnosti ili ratnog

²⁶⁶ P379 (Dorothea Hanson, Krizni štabovi, ratna predsjedništva i ratna povjereništva bosanskih Srba 1991.-1995., juli 2012.), par. 47.

²⁶⁷ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 393. Pretresno vijeće smatra da se, shodno činjenicama o kojima je presuđeno br. 390-392, izraz "članstvo" odnosi na prijašnje članove.

²⁶⁸ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 390.

²⁶⁹ P402 (Odluka o obrazovanju opštinskih ratnih predsjedništava u opštinama, 31. maj 1992.). V. takođe P379 (Dorothea Hanson, Krizni štabovi, ratna predsjedništva i ratna povjereništva bosanskih Srba 1991.-1995., juli 2012.), par. 47.

²⁷⁰ P402 (Odluka o obrazovanju opštinskih ratnih predsjedništava u opštinama, 31. maj 1992.). V. takođe P379 (Dorothea Hanson, Krizni štabovi, ratna predsjedništva i ratna povjereništva bosanskih Srba 1991.-1995., juli 2012.), par. 48.

²⁷¹ P402 (Odluka o obrazovanju opštinskih ratnih predsjedništava u opštinama, 31. maj 1992.). V. takođe P379 (Dorothea Hanson, Krizni štabovi, ratna predsjedništva i ratna povjereništva bosanskih Srba 1991.-1995., juli 2012.), par. 47.

²⁷² P379 (Dorothea Hanson, Krizni štabovi, ratna predsjedništva i ratna povjereništva bosanskih Srba 1991.-1995., juli 2012.), par. 53.

²⁷³ P379 (Dorothea Hanson, Krizni štabovi, ratna predsjedništva i ratna povjereništva bosanskih Srba 1991.-1995., juli 2012.), par. 54.

²⁷⁴ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 394.

²⁷⁵ P379 (Dorothea Hanson, Krizni štabovi, ratna predsjedništva i ratna povjereništva bosanskih Srba 1991.-1995., juli 2012.), par. 50.

stanja".²⁷⁶ **Dorothea Hanson** je u svom svjedočenju navela da su ratna povjereništva bila dužna da prenose direktive republičkog ratnog predsjedništva i da putem istog lanca podnose izvještaje o lokalnim problemima i potrebama.²⁷⁷

83. Bilo je predviđeno da ratna povjereništva sačinjavaju četiri člana iz redova najuticajnijih građana u kriznom štabu, u privredi i u stranci na vlasti, kao i republički povjerenik, kojeg imenuje Predsjedništvo bosanskih Srba.²⁷⁸ **Dorothea Hanson** je u svom svjedočenju navela da je republički ratni povjerenik mogao postavljati i raspuštati opštinska ratna povjereništva u republici uz saglasnost ratnog predsjedništva.²⁷⁹ Republički povjerenik iz ratnog povjereništva bio je zadužen za imenovanje opštinskih ratnih povjereništava, kao i za to da im stavi na raspolaganje svoje stručno znanje i drugu vrstu pomoći.²⁸⁰ Prema izvještaju **Dorothee Hanson**, ratna povjereništva su osiguravala veću centralnu kontrolu jer su mogla da intervenišu na onim područjima na kojima lokalne inicijative nisu proizvele željene rezultate.²⁸¹

84. Način na koji su krizni štabovi obrazovani i kasnije pretvarani prvo u ratna predsjedništva, a potom u ratna povjereništva, razlikovao se od opštine do opštine. U nekim slučajevima, presudni faktori su bili lokacija, vrijeme i ličnosti.²⁸²

85. **Šolaja** je u svom svjedočenju izjavio da je ministar odbrane republike bosanskih Srba Bogdan Subotić najavio ukidanje kriznih štabova na konferenciji za štampu održanoj u Pres centru 1. KK-a.²⁸³ Prema članku koji je ovaj svjedok napisao 7. jula 1992., Subotić je obavijestio novinare u Banjaluci o uredbi vlade bosanskih Srba kojom se ukidaju krizni štabovi u svim opštinama, primijetivši da nije bilo pravne osnove za njihov nastanak te da podjela nadležnosti između kriznih štabova i vojnih organa nije uvijek bila precizno izvedena, pa je dolazilo do "manjih nesuglasica".²⁸⁴ **Dorothea Hanson** je u svom svjedočenju navela da su u to vrijeme strukture VRS-a već bile

²⁷⁶ P3692 (Zapisnik sa sjednice Predsjedništva republike bosanskih Srba, 10. juni 1992.), str. 1. V. takođe P379 (Dorothea Hanson, Krizni štabovi, ratna predsjedništva i ratna povjereništva bosanskih Srba 1991.-1995., juli 2012.), par. 50, 53.

²⁷⁷ P379 (Dorothea Hanson, Krizni štabovi, ratna predsjedništva i ratna povjereništva bosanskih Srba 1991.-1995., juli 2012.), par. 51.

²⁷⁸ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 398.

²⁷⁹ P379 (Dorothea Hanson, Krizni štabovi, ratna predsjedništva i ratna povjereništva bosanskih Srba 1991.-1995., juli 2012.), par. 51.

²⁸⁰ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 399.

²⁸¹ P379 (Dorothea Hanson, Krizni štabovi, ratna predsjedništva i ratna povjereništva bosanskih Srba 1991.-1995., juli 2012.), par. 51.

²⁸² Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 401.

²⁸³ D924 (Miloš Šolaja, izjava svjedoka, 11. juni 2014.), par. 28.

²⁸⁴ D925 ("Ukinuti krizni štabovi", 7. juli 1992.), str. 1.

dovoljno snažne.²⁸⁵ Dana 17. decembra 1992., skupština bosanskih Srba je opozvala Odluku o obrazovanju ratnih povjereništava od 10. juna 1992. Međutim, ratna povjereništva su se opet aktivirala u posljednoj godini rata.²⁸⁶

86. **Patrick Treanor** je svom svjedočenju naveo da su ustavni amandmani koje je skupština bosanskih Srba donijela 11. novembra 1994. dali predsjedniku bosanskih Srba ovlaštenje da osniva opštinska ratna predsjedništva, čiji je zadatak bio da provode naređenja u vezi s mobilizacijom i vođenjem rata.²⁸⁷ Prema Treanorovom izvještaju, Karadžić je već 31. oktobra 1994. izdao naređenje u vezi s tim.²⁸⁸ Ta ratna predsjedništva trebali su sačinjavati predstavnici postojećih opštinskih organa i organizacija, kao i pomoćnici komandanata brigada za moral, vjerske i pravne poslove. Ona su za svoj rad odgovarala vladi bosanskih Srba, kojoj su trebala podnositi izvještaje barem jednom sedmično. Predsjednik bosanskih Srba je takođe mogao zatražiti sedmične izvještaje.²⁸⁹

Zaključci Pretresnog vijeća

87. Na osnovu gore navedenog, Pretresno vijeće konstatuje da je republika bosanskih Srba bila podijeljena na jedinice lokalne samouprave, kao što su gradovi i opštine. Od kraja 1991. pa nadalje, opštinski odbori SDS-a oformili su krizne štabove SDS-a u opštinama. Do aprila ili maja 1992., najveći broj kriznih štabova SDS-a u republici bosanskih Srba bio je u potpunosti uspostavljen i započeo je s radom. Do kraja aprila 1992., najveći dio kriznih štabova SDS-a transformisan je u javne, opštinske organe i preuzeo je funkcije opštinskih vlasti i zamijenio skupštine opština i izvršne odbore. Krizni štabovi su bili najaktivniji u periodu od aprila do juna 1992. i često su se sastajali svakodnevno. Oni su dobijali naređenja, uputstva i zahtjeve od novonastalih državnih organa, kao što su SNB, vlada bosanskih Srba i Predsjedništvo bosanskih Srba, i podnosili im izvještaje. Osim toga, opštinski krizni štabovi dobijali su uputstva od

²⁸⁵ P379 (Dorothea Hanson, Krizni štabovi, ratna predsjedništva i ratna povjereništva bosanskih Srba 1991.-1995., juli 2012.), par. 84.

²⁸⁶ P379 (Dorothea Hanson, Krizni štabovi, ratna predsjedništva i ratna povjereništva bosanskih Srba 1991.-1995., juli 2012.), par. 53.

²⁸⁷ P3004 (Patrick Treanor, Rukovodstvo bosanskih Srba 1993.-1995.– Dodatak, april 2009.), par. 109.

²⁸⁸ P3004 (Patrick Treanor, Rukovodstvo bosanskih Srba 1993.-1995.– Dodatak, april 2009.), par. 109, fusnota 213.

²⁸⁹ P3004 (Patrick Treanor, Rukovodstvo bosanskih Srba 1993.-1995.– Dodatak, april 2009.), par. 109.

regionalnih kriznih štabova, izvršavali njihove odluke i podnosili im izvještaje. Krizni štabovi u ARK-u podnosili su izvještaje Kriznom štabu ARK-a.

88. Predsjednici opštinskih odbora SDS-a, koji su bili i predsjednici skupština opština u najvećem dijelu opština u kojima su većinu imali bosanski Srbi, bili su na čelu kriznih štabova. Među drugim članovima bili su rukovodioci na opštinskom nivou i ljudi s vezama na republičkom nivou SDS-a, kao i predsjednik izvršnog odbora opštine, funkcioneri srpske milicije, komandant srpskog TO-a i komandanti JNA na tim područjima. Poslanici skupštine bosanskih Srba bili su i članovi kriznih štabova, i povezivali su krizne štabove s republičkim organima republike bosanskih Srba.

89. Od približno juna 1992. nadalje, krizne štabove su zamijenila ratna predsjedništva, a zatim ratna povjereništa. Način na koji su krizni štabovi formirani i kasnije pretvarani prvo u ratna predsjedništva, a potom u ratna povjereništa, razlikovao se od opštine do opštine, ovisno o faktorima kao što su lokacija, vrijeme i ličnosti. Među članovima ratnih predsjedništava bili su predsjednik skupštine opštine ili neka druga istaknuta osoba iz opštine i republički povjerenik, kojeg je imenovalo Predsjedništvo bosanskih Srba kao predstavnika republike bosanskih Srba. Ratna povjereništa sastojala su se od republičkog povjerenika i četiri istaknuta člana kriznog štaba. Kao član ratnog povjereništa i kao osoba na čelu ratnog predsjedništva, povjerenik je mogao koordinirati opštinske mjere s državnim organima, kao što je Predsjedništvo bosanskih Srba. Mada je skupština bosanskih Srba ukinula ratna povjereništa 17. decembra 1992., oni su reaktivirani 1994. godine i trebalo je da barem jednom sedmično podnose izvještaje vladi bosanskih Srba. Shodno tome, krizni štabovi, ratna predsjedništva i ratna povjereništa bili su u osnovi isto tijelo: preimenovani krizni štab bez promjena u članstvu, osim što je ratnim predsjedništvima i ratnim povjereništva 1992. dodan republički povjerenik, a ratnim predsjedništvima 1994. i pomoćnik komandanta brigade.

90. Pretresno vijeće će dalje razmotriti te zaključke u poglavlju 9, dolje.

3. Vojne i policijske strukture bosanskih Srba

3.1. VRS

3.1.1 Osnivanje i struktura

91. U ovom poglavlju, Pretresno vijeće će razmotriti dokaze i donijeti zaključke u vezi s osnivanjem i strukturom VRS-a. Tužilaštvo je iznijelo argument da je VRS zvanično formiran 12. maja 1992. od postojećih jedinica JNA, TO-a i dobrovoljačkih jedinica, te da su njime dominirali Srbi.²⁹⁰ Odbrana je tvrdila da prelaz JNA u VRS nije išao tako glatko i da su Muslimani i Hrvati dobrovoljno napustili VRS.²⁹¹ Pretresno vijeće je formalno primilo na znanje izvjestan broj činjenica o kojima je presuđeno u vezi s osnivanjem i strukturom VRS-a. Pretresnom vijeću su takođe predočeni dokazi koje su iznijeli **Đorđe Đukić**, pomoćnik komandanta za pozadinu u Glavnom štabu VRS-a;²⁹² **Reynaud Theunens**, vojni obavještajni analitičar;²⁹³ **Ewan Brown**, vojni analitičar;²⁹⁴ i **Richard Butler**, stručnjak za obavještajno istraživanje,²⁹⁵ kao i dokumentarni dokazi, i ono smatra da su ti dokazi u skladu s činjenicama o kojima je presuđeno.²⁹⁶ Osim toga, Pretresnom vijeću su predočeni i dokazi koje su iznijeli **Mevludin Sejmenović**, koji je od 1990. do 1992. bio potpredsjednik SDA u Prijedoru;²⁹⁷ **Velimir Kevac**, bosanski Srbin, koji je od kraja maja 1992. do 7. oktobra 1993. bio pomoćnik načelnika štaba u Komandi 30. divizije VRS-a u Mrkonjić Gradu;²⁹⁸ **Boško Amidžić**, koji je od maja 1992. bio načelnik intendantske službe 1. KK-a, a od 14. februara 1993. pomoćnik komandanta za pozadinu 1. KK-a;²⁹⁹ **Svetozar Andrić**, koji je od 19. maja 1992. do 6. avgusta 1995. bio komandant Birčanske brigade

²⁹⁰ Završni podnesak tužilaštva, par. 11, 27-28, 32-36.

²⁹¹ Završni podnesak odbrane, par. 601-607, 625-627.

²⁹² P1052 (Đorđe Đukić, izvodi iz redigovanog razgovora, februar 1996.), str. 1, 7.

²⁹³ Reynaud Theunens, T.20230; P3093 (Biografija Reynauda Theunensa, 15. oktobar 2012.), str. 1-4.

²⁹⁴ P2863 (Ewan Brown, izjava svjedoka, 27. i 28. juli 2009.), str. 2; P2858 (Biografija Ewana Browna), str. 1.

²⁹⁵ Richard Butler, T. 16108; P2094 (Biografija Richarda Butlera, 10. juni 2011.).

²⁹⁶ **Đorđe Đukić**: P1052 (Đorđe Đukić, izvodi iz redigovanog razgovora, februar 1996.), str. 7. **Reynaud Theunens**: P3029 (Izveštaj vještaka Reynauda Theunensa, septembar 2012.), Dio III, str. 72. **Ewan Brown**: P2862 (Ewan Brown, VRS i zatočenički logor Manjača 1991.-1993.: Temeljna studija, mart 2013.), par. 1.6, 1.15-1.16. **Richard Butler**: P2210 (Richard Butler, Izveštaj o komandnoj odgovornosti u Glavnom štabu VRS-a, 9. juni 2006.), par. 1.0-1.1. **Dokumentarni dokazi** P338 (Analiza borbene gotovosti i aktivnosti VRS-a, april 1993.), str. 69, 75. P3027 (Odluke o formiranju TO-a kao oružane snage republike bosanskih Srba, 15. i 16. april 1992.), str. 1. P7190 ("Na braniku Krajine", Bilten 1. KK-a, 28. juni 1992.), str. 1. P431 (Zapisnik sa 16. sjednice skupštine bosanskih Srba, 12. maj 1992.), str. 53-54.

²⁹⁷ P283 (Mevludin Sejmenović, izjava svjedoka, 13. avgust 2012.), par. 4.

²⁹⁸ D871 (Velimir Kevac, izjava svjedoka, 31. juli 2014.), str. 1, par. 1, 4, 21.

²⁹⁹ D847 (Boško Amidžić, izjava svjedoka, 25. juni 2014.), par. 2; Boško Amidžić, T. 29502.

VRS-a u Šekovićima, a potom do marta 1996. načelnik štaba DK-a;³⁰⁰ **Miloš Šolaja**, koji je od 18. jula 1992. do kraja rata bio glavni urednik u Pres centru 1. KK-a;³⁰¹ **Stojan Malčić**, koji je od kraja maja 1992. do 31. avgusta 1997. bio pripadnik odjeljenja za personalne poslove Glavnog štaba VRS-a u Han-Pijesku;³⁰² i **svjedok RM-016**, bosanski Srbin iz Banjaluke.³⁰³

Osnivanje

92. Dana 16. aprila 1992., Ministarstvo narodne odbrane republike bosanskih Srba donijelo je odluku da se osnuje TO kao vojska republike bosanskih Srba, određivši da rukovođenje i komandovanje TO-om vrše opštinski, oblasni i regionalni štabovi, kao i štab TO-a republike bosanskih Srba. (v. takođe poglavlje 3.3). Istom odlukom, Ministarstvo narodne odbrane republike bosanskih Srba proglasilo je neposrednu ratnu opasnost i naredilo opštu javnu mobilizaciju TO-a na cjelokupnoj teritoriji republike bosanskih Srba. Pored toga, naređeno je i formiranje štabova TO-a u novoosnovanim opštinama bosanskih Srba.³⁰⁴ Tu odluku potpisao je Bogdan Subotić, ministar narodne odbrane.³⁰⁵ Kad je riječ drugim komponentama oružanih snaga, osim TO-a, odluka je donijeta "u skladu sa rješenjem političkog uređenja Bosne i Hercegovine i statusa JNA".³⁰⁶ Ta odluka sadrži obrazloženje. U vezi s osnivanjem TO-a, u njoj se navodi, između ostalog, da opštinski štabovi koji su dotad uredno funkcionisali ostaju i dalje u istoj formaciji i da u novoformiranim "srpskim opštinama" po istom principu treba formirati štabove TO-a. Jedinice TO-a koje su bile pridodate sastavima JNA nije trebalo povlačiti. Osnivanje oblasnih štabova bilo je u nadležnosti SAO-a, a angažovanje

³⁰⁰ D1033 (Svetozar Andrić, izjava svjedoka, 16. juli 2013.), par. 1; Svetozar Andrić, T. 34737; D1034 (Zapisnik o primopredaji dužnosti komandanta 1. birčanske pješadijske brigade između pukovnika Andrića i potpukovnika Ljubomira Vlačića, 6. avgust 1995.).

³⁰¹ D924 (Miloš Šolaja, izjava svjedoka, 11. juni 2014.), par. 4.

³⁰² D656 (Stojan Malčić, izjava svjedoka, 26. juni 2014.), par. 2, 16-17, 30; Stojan Malčić, T. 26214-26216, 26249.

³⁰³ P2375 (Svjedok RM-016, izjava svjedoka, 5. avgust 2013.), str. 1, par. 4, 11, 16; svjedok RM-016, T. 17398.

³⁰⁴ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenice br. 290, 359.

³⁰⁵ P3027 (Odluke o formiranju TO-a kao oružane snage republike bosanskih Srba, 15. i 16. april 1992.), str. 2.

³⁰⁶ P3027 (Odluke o formiranju TO-a kao oružane snage republike bosanskih Srba, 15. i 16. april 1992.), str. 1.

jedinica TO-a trebalo je ostvariti u saradnji sa jedinicama JNA, i kada je to moguće, staviti ih pod jedinstvenu komandu.³⁰⁷

93. Dana 12. maja 1992., skupština bosanskih Srba naredila je formiranje VRS-a nakon djelimičnog povlačenja JNA.³⁰⁸ VRS je bio proizvod raspada stare JNA i povlačenja njenih nebosanskih dijelova u Srbiju.³⁰⁹ **Mevludin Sejmenović** je u svom svjedočenju izjavio da se JNA nije povukla iz Bosne i Hercegovine sredinom maja 1992., nego da je samo promijenila ime.³¹⁰ VRS je naslijedio i oficire i ljudstvo iz JNA, kao i značajne količine oružja i opreme, uključujući 300 tenkova, 800 oklopnih transportera i preko 800 komada teške artiljerije.³¹¹ Zakon o odbrani republike bosanskih Srba predviđao je da se oprema za odbranu, materijalno-finansijska sredstva i druga imovina koja je ranije pripadala Bosni i Hercegovini prenosi na republiku bosanskih Srba.³¹² VRS je imao kontrolu nad nekoliko fabrika za proizvodnju oružja u Bosni i Hercegovini.³¹³ **Ewan Brown** je u svom svjedočenju naveo da je 12. maja 1992., na 16. sjednici skupštine bosanskih Srba, skupština donijela više važnih odluka u vezi sa VRS-om.³¹⁴ Među tim odlukama bile su odluka o zvaničnom formiranju vojske, o preimenovanju postojećih jedinica i štabova TO-a u komande i jedinice VRS-a, o postavljanju Mladića za komandanta Glavnog štaba VRS-a i o mijenjanju uniformi i oznaka pripadnika JNA i TO-a u uniforme i oznake VRS-a.³¹⁵ Tim odlukama su jedinice JNA koje su ostale u Bosni i Hercegovini praktično transformisane u komande VRS-a.³¹⁶ Nakon osnivanja SRJ, mnoge komande i jedinice JNA naprosto su se preimenovala u jedinice VRS-a, a i dalje su bile organizovane jednako kao i kad su bile u sastavu JNA.³¹⁷ Prema zapisniku sa 16. sjednice skupštine bosanskih Srba, takođe je

³⁰⁷ P3027 (Odluke o formiranju TO-a kao oružane snage republike bosanskih Srba, 15. i 16. april 1992.), str. 2.

³⁰⁸ Činjenice o kojima je presuđeno III, činjenica br. 1769. V. takođe Činjenice o kojima su se strane saglasile I, činjenica br. 24.

³⁰⁹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 302.

³¹⁰ P283 (Mevludin Sejmenović, izjava svjedoka, 13. avgust 2012.), par. 22.

³¹¹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 303.

³¹² Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 245.

³¹³ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 249.

³¹⁴ P2862 (Ewan Brown, VRS i zatočenički logor Manjača 1991.-1993.: Temeljna studija, mart 2013.), par. 1.6.

³¹⁵ P2862 (Ewan Brown, VRS i zatočenički logor Manjača 1991.-1993.: Temeljna studija, mart 2013.), par. 1.6; P431 (Zapisnik sa 16. sjednice skupštine bosanskih Srba, 12. maj 1992.), str. 53-54.

³¹⁶ P2862 (Ewan Brown, VRS i zatočenički logor Manjača 1991.-1993.: Temeljna studija, mart 2013.), par. 1.6.

³¹⁷ P2862 (Ewan Brown, VRS i zatočenički logor Manjača 1991.-1993.: Temeljna studija, mart 2013.), par. 1.15, 1.22.

odlučeno da je, u skladu s Ustavom i zakonom, Predsjedništvo bosanskih Srba trebalo da komanduje VRS-om i u miru i u ratu.³¹⁸

94. Prvi korak u organizovanju VRS-a bio je osnivanje Glavnog štaba, što će Vijeće detaljnije razmotriti dolje u tekstu.³¹⁹ Mobilizaciju su pretežno provodili vojni odsjeci bivše JNA i one snage u JNA koje su bile lojalne VRS-u i republici bosanskih Srba, uz direktnu saradnju komandi i starješina jedinica i organa vlasti opštinskog rukovodstva SDS-a.³²⁰ Dana 21. maja 1992., Predsjedništvo bosanskih Srba pozvalo je na opštu mobilizaciju vojno sposobnih građana republike bosanskih Srba.³²¹ Nakon te odluke, mobilizaciju su provodili vojno-teritorijalni organi i/ili organi Ministarstva odbrane, koji su takođe u to vrijeme bili formirani i konstituisani.³²² Pored toga, u mjesecima koji su uslijedili, usprkos određenom kašnjenju, mnoge jedinice srpskog TO-a preimenovane su u "lake brigade" VRS-a.³²³

95. U skladu s prijedlogom o strukturi VRS-a od 26. maja 1992., koji je potpisao načelnik Glavnog štaba VRS-a Manojlo Milovanović, komandanti korpusa, načelnici štabova VRS-a i najviši politički rukovodioci republike bosanskih Srba razmatrali su opcije za formiranje i organizaciju VRS-a.³²⁴ VRS je trebao biti osposobljen za "ofanzivnu odbranu" i čuvanje "srpskih" teritorija u BiH; nije bio osposobljen za osvajanje teritorije koja je pripadala drugima. Kako bi se donijela odluka o konačnoj strukturi VRS-a, komandanti 1. KK-a, 2. KK-a, SRK-a, IBK-a i HK-a trebali su podnijeti prijedloge Milovanoviću do 27. maja 1992. Ti prijedlozi trebali su se baviti pitanjima kao što su sastav komande korpusa, broj i opšta struktura borbenih brigada i predložene zone odgovornosti korpusa.³²⁵ Dana 8. juna 1992., Svetozar Andrić je naredio da se, shodno naređenju Komande IBK-a 6. juna 1992., svi dotadašnji štabovi TO-a i jedinice TO-a opština Kalesija, Vlasenica, Bratunac, Milići i Šekovići preimenuju u komande i jedinice VRS-a i da uđu u sastav Birčanske brigade.³²⁶ Prema

³¹⁸ P431 (Zapisnik sa 16. sjednice skupštine bosanskih Srba, 12. maj 1992.), str. 52-53.

³¹⁹ Za više detalja u vezi s Glavnim štabom VRS-a, v. poglavlje 3.1.3.

³²⁰ P338 (Analiza borbene gotovosti i aktivnosti VRS-a, april 1993.), str. 75; P2906 (Odluka o formiranju, organizaciji, formaciji i rukovođenju i komandovanju VRS-om, 15. juni 1992.), par. 3.

³²¹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 306.

³²² P338 (Analiza borbene gotovosti i aktivnosti VRS-a, april 1993.), str. 75.

³²³ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 306.

³²⁴ P4960 (Prijedlog o strukturi VRS-a, 26. maj 1992.), str. 1.

³²⁵ P4960 (Prijedlog o strukturi VRS-a, 26. maj 1992.), str. 2.

³²⁶ P7348 (Naređenje Svetozara Andrića o preimenovanju štabova TO-a i jedinica TO-a, 8. juni 1992.)

riječima **Svetozara Andrića**, provođenje tih naređenja trajalo je nekoliko sedmica, a u nekim opštinama sve do kraja 1992.³²⁷

96. Sljedeći korak bila je odluka Predsjedništva bosanskih Srba od 15. juna 1992. o formiranju, organizaciji, formaciji i komandovanju VRS-om, koju je potpisao Karadžić, te naređenje komandanta Glavnog štaba VRS-a, izdano 16. juna 1992.³²⁸ Odlukom od 15. juna 1992. određeno je, između ostalog, da će sjedište Komande 1. KK-a biti u Banjaluci, 2. KK-a u Drvaru, IBK-a u Bijeljini, SRK-a na Palama i HK-a u Bileći.³²⁹

Struktura

97. **Brown** je u svom svjedočenju naveo da se u vrijeme kad je osnovan, VRS sastojao od Glavnog štaba, najviše komande vojske; potčinjenih korpusa; i samostalnih jedinica.³³⁰ Tih pet korpusa bili su 1. KK (bivši 5. korpus JNA, na čijem čelu je od 17. marta 1992. bio Momir Talić); 2. KK (bivši 10. korpus JNA); IBK (bivši 17. korpus JNA); SRK (bivši 4. korpus JNA); i HK (ranije dio 9. korpusa JNA).³³¹ Pored tih formacija JNA, VRS je po svom formiranju integrisao jedinice srpskog TO-a u sastav vojske, obično ih nazivajući lakim pješadijskim brigadama.³³² **Richard Butler** je u svom svjedočenju naveo da se VRS takođe sastojao od paravojnih jedinica koje su se borile u Bosni i Hercegovini.³³³ Prema **Brownovom** izvještaju, dana 1. novembra 1992. formiran je DK, koji je obuhvatio dijelove teritorija koji su ranije bili pod kontrolom IBK-a i SRK-a.³³⁴

98. **Butler** je u svom svjedočenju naveo da je struktura korpusa VRS-a uključivala tri pomoćnika komandanta koji su u ime komandanta upravljali specijalizovanim odjeljenjima: pomoćnik komandanta za bezbjednost, pomoćnik komandanta za moral,

³²⁷ Svetozar Andrić, T. 34738, 34758.

³²⁸ P338 (Analiza borbene gotovosti i aktivnosti VRS-a, april 1993.), str. 70.

³²⁹ P2906 (Odluka o formiranju, organizaciji, formaciji i rukovođenju i komandovanju VRS-om, 15. juni 1992.), par. 3.

³³⁰ P2862 (Ewan Brown, VRS i zatočenički logor Manjača 1991.-1993.: Temeljna studija, mart 2013.), par. 1.16.

³³¹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 248, 304.

³³² P2862 (Ewan Brown, VRS i zatočenički logor Manjača 1991.-1993.: Temeljna studija, mart 2013.), par. 1.16.

³³³ P2210 (Richard Butler, Izvještaj o komandnoj odgovornosti u Glavnom štabu VRS-a, 9. juni 2006.), par. 1.0-1.1.

³³⁴ P2862 (Ewan Brown, VRS i zatočenički logor Manjača 1991.-1993.: Temeljna studija, mart 2013.), par. 1.16. V. takođe P3029 (Izvještaj vještaka Reynauda Theunensa, septembar 2012.), Dio III, str. 72.

vjerske i pravne poslove i pomoćnik komandanta za pozadinu (logistiku).³³⁵ Pomoćnik komandanta (načelnika) za bezbjednost pratio je i informisao komandanta o "neprijateljskim" djelatnostima i predlagao je mjere za njihovo suzbijanje; rukovodio je jedinicama Vojne policije i predlagao njihovu upotrebu; i vršio je koordinaciju s organima MUP-a u zoni korpusa.³³⁶ Pomoćnik komandanta za moral, pravne i vjerske poslove pratio je i ocjenjivao moral u jedinicama korpusa i predlagao načine za podizanje morala. Pomoćnik komandanta za pozadinu je pratio, proučavao i ocjenjivao situaciju u pozadini i predlagao komandantu najoptimalniji način pozadinskog obezbjeđenja.³³⁷ Uz pomoćnike komandanta, korpus je imao načelnika štaba koji je bio zadužen da osigura da aktivnosti tri odjeljenja budu usklađene s aktivnostima operativnih organa štaba korpusa.³³⁸ Štab korpusa imao je sljedeća odjeljenja: ONP, odjeljenje za obavještajne poslove, odjeljenje za oklopno-mehanizovane jedinice, odjeljenje za atomsko-biološko-hemijsku odbranu, odjeljenje za inženjeriju, artiljerijsko-raketno odjeljenje, odjeljenje za vezu, odjeljenje za protivazdušnu odbranu i odjeljenje za personalne poslove.³³⁹

1. **Brown** je u svom svjedočenju naveo da je vrhovni komandant VRS-a bio predsjednik bosanskih Srba.³⁴⁰ On je komandovao Glavnim štabom VRS-a preko Mladića, koji je bio najviši oficir VRS-a.³⁴¹ Mladić je komandovao potčinjenim korpusima i jedinicama VRS-a preko štapskih oficira i odjeljenja Glavnog štaba VRS-a.³⁴² **Reynaud Theunens** je u svom svjedočenju izjavio da je Vrhovna komanda činila strateški nivo VRS-a, koji je uključivao i Štab vrhovne komande i Sekretarijat za narodnu odbranu. Operativni nivo činile su vojne komande na nivou ispod Štaba Vrhovne komande, to jest komande korpusa, kao i ekvivalentne komande TO-a, republička i regionalna komanda TO-a. Sve ispod nivoa korpusa, tj. brigade, bataljoni i

³³⁵ P2200 (Richard Butler, Izvještaj o komandnoj odgovornosti u Glavnom štabu VRS-a, 5. april 2000.), str. 15; P2204 (Dijagram strukture DK-a VRS-a, juli 1995.), str. 1.

³³⁶ P2200 (Richard Butler, Izvještaj o komandnoj odgovornosti u korpusu VRS-a, 5. april 2000.), str. 15.

³³⁷ P2200 (Richard Butler, Izvještaj o komandnoj odgovornosti u korpusu VRS-a, 5. april 2000.), str. 15.

³³⁸ P2200 (Richard Butler, Izvještaj o komandnoj odgovornosti u korpusu VRS-a, 5. april 2000.), str. 15, 17.

³³⁹ P2200 (Richard Butler, Izvještaj o komandnoj odgovornosti u korpusu VRS-a, 5. april 2000.), str. 17.

³⁴⁰ P2862 (Ewan Brown, VRS i zatočenički logor Manjača 1991.-1993.: Temeljna studija, mart 2013.), par. 1.17. Za više detalja, v. poglavlje 2.1.1.

³⁴¹ P2862 (Ewan Brown, VRS i zatočenički logor Manjača 1991.-1993.: Temeljna studija, mart 2013.), par. 1.18.

³⁴² P2862 (Ewan Brown, VRS i zatočenički logor Manjača 1991.-1993.: Temeljna studija, mart 2013.), par. 1.18.

ekvivalentne jedinice, sve do nivoa odjeljenja, činile su taktički nivo komandovanja.³⁴³ Od oktobra 1994., u upravljanju bezbjednosno-obavještajnim organima VRS-a postojala su dva lanca komandovanja: (i) bezbjednosno-obavještajni organi pretpostavljene komande i (ii) jedinica u čijem sastavu se nalaze.³⁴⁴ Prema naređenju Glavnog štaba od 24. oktobra 1994., podaci koji se dostavljaju po stručnoj liniji, to jest od jednog obavještajnog organa ka drugom, povjerljivi su i dostavljaju se na ruke; niko nema pravo uvida u njihov sadržaj, uključujući komandanta jedinice kojoj taj organ pripada.³⁴⁵ **Theunens** je u svom svjedočenju takođe naveo da je VRS primjenjivao istu definiciju rukovođenja i komandovanja kao i JNA, čija su osnovna načela i funkcionisanje uključivali jedinstvo komandovanja, jednostarješinstvo, kao i obavezu izvršenja odluka, zapovijesti i naređenja pretpostavljenog starješine.³⁴⁶

Nacionalni sastav

100. Mladić je 14. maja 1992. u svoj dnevnik zapisao sljedeće: "Neophodno je da nam se što pre stave na raspolaganje sve starešine Srbi rođeni na prostoru BiH. Starešine ostalih narodnosti za sada nam ne slati radi zaštite tajnosti, a i njih samih."³⁴⁷ **Velimir Kevac** je u svom svjedočenju izjavio da mu je približno 15. ili 16. maja 1992. potpukovnik Marković rekao da je na snazi naređenje da se JNA povuče iz Bosne i Hercegovine i da se pripadnicima JNA nudi mogućnost da ostanu u Bosni i Hercegovini.³⁴⁸ Mada svjedok nije znao što se nudi, shvatio je da se ponuda odnosi na sve oficire i vojnike nezavisno od njihove nacionalnosti.³⁴⁹

101. **Boško Amidžić** je u svom svjedočenju izjavio da je u maju 1992. Glavni štab svim jedinicama JNA poslao dopis u kojem je navedeno da se starješine mogu opredijeliti da ostanu u Bosni i Hercegovini i pridruže se VRS-u ili da idu u SRJ i tamo nastave vojnu službu.³⁵⁰ Tokom rata, u vojnom organu u kojem je bio ovaj svjedok bilo

³⁴³ Reynaud Theunens, T. 20266. V. takođe P1577 (Instrukcija Zdravka Tolimira o rukovođenju i komandovanju bezbjednosno-obavještajnim organima VRS-a, 24. oktobar 1994.).

³⁴⁴ P3029 (Izveštaj vještaka Reynauda Theunensa, septembar 2012.), Dio III, str. 70-71.

³⁴⁵ P1577 (Naređenje Glavnog štaba od 24. oktobra 1994.), str. 2.

³⁴⁶ P3029 (Izveštaj vještaka Reynauda Theunensa, septembar 2012.), Dio III, str. 66.

³⁴⁷ P352 (Mladićeva bilježnica, 14. februar 1992. - 25. maj 1992.), str. 313, 316-317.

³⁴⁸ D871 (Velimir Kevac, izjava svjedoka, 31. juli 2014.), par. 3; Velimir Kevac, T. 30448-30451, 30453-30454.

³⁴⁹ Velimir Kevac, T. 30448-30451, 30453-30454.

³⁵⁰ D847 (Boško Amidžić, izjava svjedoka, 25. juni 2014.), par. 64-65.

je dosta starješina nesrba.³⁵¹ **Miloš Šolaja** je u svom svjedočenju izjavio da Muslimani i Hrvati nisu bili prisiljavani da služe u VRS-u, ali da su neki to učinili dobrovoljno.³⁵² **Svjedok RM-016** je u svom svjedočenju rekao da su nesrbi na visokim dužnostima u VRS-u, uključujući pukovnika Hasotića, bili otpušteni.³⁵³

102. Dana 20. juna 1992., Glavni štab VRS-a je 30. partizanskoj diviziji poslao objašnjenje da vojnici koji nisu "srpske nacionalnosti" trebaju, na njihov zahtjev, biti otpušteni iz jedinica, primjenjujući jedan od sljedećih postupaka: (i) da te vojnike jedinica prijavi crvenom krstu kao "zarobljenike", a potom da se preko te humanitarne organizacije izvrši njihova razmjena za zarobljenike sa suprotne strane; (ii) da otpušteni vojnici oputuju u Beograd, odakle bi se prebacili na destinaciju po vlastitim izboru; ili (iii) da se vojnici koji nisu "srpske nacionalnosti", a žele služiti u VRS-u, zadrže u jedinicama na pomoćnim dužnostima, uz neophodni nadzor.³⁵⁴

103. Već krajem 1992. ili početkom 1993., od 2.579 oficira VRS-a, većina su bili Srbi (2.165 ili 84 posto) ili Jugosloveni (204 ili 8 posto). Samo njih 62 (ili 2 posto) su bili Hrvati, a 33 (1 posto) Muslimani.³⁵⁵ Oficiri JNA, građani republike bosanskih Srba i građani drugih jugoslovenskih republika koji su željeli da služe u VRS-u, mogli su preći u VRS.³⁵⁶ **Stojan Malčić** je u svom svjedočenju izjavio da su po njegovoj procjeni, više od 95 posto pripadnika VRS-a činili Srbi rođeni na teritoriji Bosne i Hercegovine.³⁵⁷

Zaključci Pretresnog vijeća

104. Na osnovu gore navedenog, Pretresno vijeće konstatuje da je 12. maja 1992. skupština bosanskih Srba naredila formiranje VRS-a, koji je nastao raspadom JNA i povlačenjem njegovih nebosanskih elemenata u Srbiju. VRS je naslijedio i oficire i ljudstvo iz JNA, kao i značajne količine oružja i opreme, uključujući 300 tenkova, 800 oklopnih transportera i preko 800 komada teške artiljerije. Kad je formiran, VRS se sastojao od Glavnog štaba, potčinjenih korpusa i samostalnih jedinica. Glavni štab VRS-a je djelovao pod upravom Vrhovne komande republike bosanskih Srba i u saradnji s Ministarstvom odbrane i MUP-om. Struktura korpusa VRS-a uključivala je tri

³⁵¹ D847 (Boško Amidžić, izjava svjedoka, 25. juni 2014.), par. 58.

³⁵² Miloš Šolaja, T. 32776.

³⁵³ P2375 (Svjedok RM-016, izjava svjedoka, 5. avgust 2013.), par. 38.

³⁵⁴ D97 (Dopis Komande 30. partizanske divizije, 21. juni 1992.), str. 1.

³⁵⁵ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 253.

³⁵⁶ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 246.

³⁵⁷ D656 (Stojan Malčić, izjava svjedoka, 26. juni 2014.), par. 25.

pomoćnika komandanta koji su u ime komandanta upravljali specijalizovanim odjeljenjima: pomoćnik komandanta za bezbjednost, pomoćnik komandanta za moral, vjerske i pravne poslove i pomoćnik komandanta za pozadinu (logistiku).

105. U sastavu VRS-a bili su sljedeći korpusi: 1. KK, 2. KK, IBK, SRK i HK. Dana 1. novembra 1992., formiran je šesti korpus, DK. Prema organizaciji korpusa JNA, koju je usvojio VRS, Štab korpusa imao je sljedeća odjeljenja: odjeljenje za operativno-nastavne poslove, odjeljenje za obavještajne poslove, odjeljenje za oklopno-mehanizovane jedinice, odjeljenje za atomsko-biološko-hemijsku odbranu, odjeljenje za inženjeriju, artiljerijsko-raketno odjeljenje, odjeljenje veze, odjeljenje za protivazдушnu odbranu i odjeljenje za personalne poslove. Pored bivših formacija JNA, VRS je u svoj sastav uključio TO i paravojne formacije, čiju organizaciju i formiranje je određivao predsjednik bosanskih Srba. U upravljanju bezbjednosno-obavještajnim organima VRS-a postojala su dva lanca komande: (i) bezbjednosno-obavještajni organi pretpostavljene komande i (ii) jedinica u čijem sastavu su se nalazile.

106. Pretresno vijeće nadalje konstatuje da je VRS primjenjivao istu definiciju rukovođenja i komandovanja kao i JNA, čija su osnovna načela i funkcionisanje uključivali jedinstvo komandovanja, jednostarješinstvo, kao i obavezu izvršenja odluka, zapovijesti i naređenja pretpostavljenog starješine.

107. Što se tiče nacionalnog sastava VRS-a, Pretresno vijeće konstatuje da su krajem 1992. ili početkom 1993., od 2.579 oficira VRS-a, većinu činili Srbi (2.165, ili 84 posto). Samo njih 62 (ili 2 posto) su bili Hrvati, a 33 (1 posto) Muslimani. Oficiri JNA, građani republike bosanskih Srba, i građani drugih jugoslovenskih republika koji su željeli da služe u VRS-a mogli su preći u VRS.

3.1.2 Korpusi u sastavu VRS-a

1. krajiški korpus

108. U ovom odjeljku, Pretresno vijeće će razmotriti dokaze u vezi sa strukturom 1. KK-a.³⁵⁸ Tužilaštvo je iznijelo argument da je 1. KK, kao najveći korpus VRS-a, bio moćan i iskusan, da je imao pouzdan sistem veze, kao i funkcionalan lanac komande između Glavnog štaba VRS-a, Komande 1. KK-a i njemu potčinjenih jedinica.³⁵⁹ Odbrana je ustvrdila da u jedinicama 1. KK-a nije bilo discipline i da su one bile neobučene i neprofesionalne.³⁶⁰ Konkretno, odbrana je iznijela argument da je 1. katorvaroška brigada bila neorganizovana, nedisciplinovana, da nije imala osnovnu opremu za vezu, kao ni profesionalne vojnike, te da nije bila uvrštena u sistem komandovanja 1. KK-a sve do kraja 1992.³⁶¹ Pretresno vijeće je u vezi s ovim poglavljem formalno primilo na znanje činjenicu o kojoj je presuđeno 304. Pretresnom vijeću su takođe predočeni dokazi koje su iznijeli **Boško Kelečević**, koji je od 12. maja 1992. do kraja rata bio načelnik štaba 1. KK-a;³⁶² **svjedok RM-802**, bivši oficir VRS-a;³⁶³ **Ewan Brown**, vojni analitičar;³⁶⁴ **Boško Amidžić**, koji je od maja 1992. bio načelnik intendantske službe 1. KK-a, a od 14. februara 1993. pomoćnik komandanta za pozadinu 1. KK-a;³⁶⁵ **Branko Davidović**, koji je od juna 1992. bio pomoćnik komandanta za moral, pravne poslove i informisanje 6. krajiške brigade;³⁶⁶ **Vojin Ubiparip**, koji je od 25. avgusta 1992. bio pripadnik 22. brigade VRS-a;³⁶⁷ i **Velimir Kevac**, bosanski Srbin koji je od kraja maja 1992. do 7. oktobra 1993. bio pomoćnik načelnika štaba u Komandi 30. divizije VRS-a u Mrkonjić Gradu,³⁶⁸ i ono smatra da su ti dokazi u skladu s pomenutom činjenicom o kojoj je presuđeno.³⁶⁹ Pretresnom vijeću

³⁵⁸ Svjedoci u svojim svjedočenjima, kao i dokumentarni dokazi, upućuju na imena jedinica 1. KK-a koristeći razne skraćene oblike. Na osnovu spiska jedinica 1. KK-a u P2859 (par. 3.58), svjedočenja svjedoka RM-015 (P2362, par. 88), i P3812 (str. 4), Pretresno vijeće je utvrdilo na koje jedinice se upućuje, te je koristilo odgovarajući skraćeni oblik naziva.

³⁵⁹ Završni podnesak odbrane, par. 98, 255-262.

³⁶⁰ Završni podnesak odbrane, par. 654.

³⁶¹ Završni podnesak odbrane, par. 1166-1169.

³⁶² D1110 (Boško Kelečević, izjava svjedoka, 26. juni 2014.), str. 1, par. 1, 9; Boško Kelečević, T. 37131.

³⁶³ P439 (Svjedok RM-802, izjava svjedoka, 25. april 2014.), str. 1-2, 33; P438 (List s pseudonimom za svjedoka RM-802).

³⁶⁴ P2863 (Ewan Brown, izjava svjedoka, 27. i 28. juli 2009.), str. 2; P2858 (Biografija Ewana Browna), str. 1.

³⁶⁵ D847 (Boško Amidžić, izjava svjedoka, 25. juni 2014.), par. 2; Boško Amidžić, T. 29502.

³⁶⁶ D675 (Branko Davidović, izjava svjedoka, 30. juni 2014.), par. 14-16; Branko Davidović, T. 26504.

³⁶⁷ D891 (Vojin Ubiparip, izjava svjedoka, 22. juli 2014.), par. 2-4, 7; Vojin Ubiparip, T. 31182-31184.

³⁶⁸ D871 (Velimir Kevac, izjava svjedoka, 31. juli 2014.), str. 1, par. 1, 21, 23.

³⁶⁹ **Boško Kelečević**: D1110 (Boško Kelečević, izjava svjedoka, 26. juni 2014.), par. 9; Boško Kelečević, T. 37131. **Svjedok RM-802**: P439 (Svjedok RM-802, izjava svjedoka, 25. april 2012.), par. 20. **Ewan**

su predočeni i dokazi koje su iznijeli **Milivoje Simić**, koji je bio komandant dobojskog garnizona i komandant Operativne grupe "Doboj" do 1994.;³⁷⁰ **Osman Selak**, bosanski Musliman, pukovnik JNA, a kasnije VRS-a, koji je penzionisan u julu 1992.;³⁷¹ **Mile Matijević**, načelnik policije u CSB-u Banjaluka;³⁷² **Slobodan Župljanin**, koji je od 7. maja 1992. bio komandant 2. pješadijskog bataljona 22. brigade;³⁷³ **svjedok RM-051**, koji je od juna 1992. bio oficir za bezbjednosne poslove VRS-a;³⁷⁴ **Stojan Malčić**, koji je od kraja maja 1992. do 31. avgusta 1997. bio pripadnik odjeljenja za personalne poslove Glavnog štaba VRS-a u Han-Pijesku;³⁷⁵ **Danko Gojković**, koji je 1995. bio teleprinterista u Rogatičkoj brigadi;³⁷⁶ **Ostoja Barašin**, koji je od 1993. do 1995. bio pripadnik 5. kozaračke brigade;³⁷⁷ **Miloš Šolaja**, koji je od 18. jula 1992. do kraja rata bio glavni urednik u Pres centru 1. KK-a;³⁷⁸ **Čedo Šipovac**, koji je od avgusta 1992. bio administrativni referent u 43. motorizovanoj brigadi;³⁷⁹ **Rade Javorić**, koji je od 16. septembra 1991. bio komandant štaba TO-a Prijedor;³⁸⁰ **Mirzet Karabeg**, bosanski Musliman, član SDA, koji je od 1. januara 1991. do 17. aprila 1992. bio predsjednik Izvršnog odbora Skupštine opštine Sanski Most, a od 30. marta 1993. do 15. marta 1996. predsjednik Ratnog predsjedništva Sanski Most;³⁸¹ **Duško Čorokalo**, rezervni potporučnik u Komandi 6. krajiške brigade;³⁸² **svjedok RM-015**, bosanski Srbin iz Sanskog Mosta;³⁸³ **Branko Basara**, koji je od 29. oktobra 1991. do sredine decembra 1992. bio komandant 6. krajiške brigade;³⁸⁴ **Slavko Puhalić**, Srbin, vojnik iz Prijedora koji je do avgusta 1992. služio pod komandom Slobodana Kuruzovića u logoru

Brown: P2859 (Ewan Brown, Vojna situacija u Bosanskoj Krajini 1992. – Analiza situacije, 27. novembar 2002.), par. 1.35, 1.72, 1.76, 3.5. **Boško Amidžić:** Boško Amidžić, T. 29496, 29505. **Branko Davidović:** Branko Davidović, T. 26519. **Vojin Ubiparip:** D891 (Vojin Ubiparip, izjava svjedoka, 22. juli 2014.), par. 2. **Velimir Kevac:** D871 (Velimir Kevac, izjava svjedoka, 31. juli 2014.), par. 4.

³⁷⁰ D921 (Milivoje Simić, izjava svjedoka, 24. juli 2014.), par. 6, 20; Milivoje Simić, T. 32527.

³⁷¹ P244 (Osman Selak, izjava svjedoka, 13. juli 2000.), str. 1; Osman Selak, T. 2965-2966, 3182.

³⁷² D1402 (Mile Matijević, izjava svjedoka, 17. juni 2015.), par. 2-3, 5.

³⁷³ D887 (Slobodan Župljanin, izjava svjedoka, 4. juli 2014.), str. 1, par. 7; Slobodan Župljanin, T. 30940-30941; P7089 (Članak pod naslovom "Delije sa Vrbanje", april/maj 1994.), str. 2.

³⁷⁴ P214 (Svjedok RM-051, transkript iz predmeta *Stanišić i Župljanin*, 21.-22. januar 2010.), str. 5255; svjedok RM-051, T. 2883-2884.

³⁷⁵ D656 (Stojan Malčić, izjava svjedoka, 26. juni 2014.), par. 2, 16-17, 30; Stojan Malčić, T. 26214-26216, 26249.

³⁷⁶ P3465 (Razgovor koji je tužilaštvo obavilo s Dankom Gojkovićem, 16. maj 2006.), str. 2-4, 7.

³⁷⁷ D790 (Ostoja Barašin, izjava svjedoka, 19. juni 2014.), par.16.

³⁷⁸ D924 (Miloš Šolaja, izjava svjedoka, 11. juni 2014.), par. 4-5. Dio dokaza koje je iznio Miloš Šolaja razmotren je u poglavlju 9.3.8.

³⁷⁹ D766 (Čedo Šipovac, izjava svjedoka, 18. januar 2014.), par. 2-3, 8; Čedo Šipovac, T. 28177, 28180.

³⁸⁰ D895 (Rade Javorić, izjava svjedoka, 26. juni 2014.), par. 2, 6; Rade Javorić, T. 31424.

³⁸¹ P3248 (Mirzet Karabeg, izjava svjedoka, 25. juli 1999.), str. 1-2; P3249 (Mirzet Karabeg, izjava svjedoka, 23. maj 2002.), str. 1-2.

³⁸² D785 (Duško Čorokalo, izjava svjedoka, 6. februar 2014.), par. 3.

³⁸³ P2362 (Svjedok RM-015, izjava svjedoka, 13. mart 2002.), par. 2, 6, 9, 111.

³⁸⁴ D1031 (Branko Basara, izjava svjedoka, 21. juli 2014.), par. 4; Branko Basara, T. 34386, 34401.

Trnopolje;³⁸⁵ **Zdravka Karlica**, Srпкиnja iz Prijedora;³⁸⁶ **Obrad Bubić**, koji je od 10. juna 1992. bio komandir voda srpskog TO-a u Bregovima, Kotor-Varoš, a od kraja ljeta 1992. do kraja rata komandir pozadinskog voda 1. kotorvaroške brigade;³⁸⁷ i **Vojislav Kršić**, bosanski Srbin iz Kotor-Varoša, koji je od 28. avgusta 1992. bio pomoćnik načelnika štaba za operativno-nastavne poslove 1. kotorvaroške brigade VRS-a,³⁸⁸ kao i dokumentarni dokazi.

Organizacija i zona odgovornosti

109. Na osnovu ukaza od 12. marta 1992., general-potpukovnik Vladimir Vuković predao je dužnost komandanta 5. korpusa JNA general-majoru Momiru Taliću, što je stupilo na snagu 17. marta 1992.³⁸⁹ **Boško Kelečević** je u svom svjedočenju izjavio da je 15. marta 1992. postavljen za načelnika štaba 5. korpusa.³⁹⁰ Dana 18. maja 1992., na osnovu odluke vlade bosanskih Srba o mobilizaciji na teritoriji ARK-a, Talić je naredio svim potčinjenim jedinicama da prime sve vojne obveznike u 5. korpus i da se posebna pažnja posveti prijemu Muslimana, Hrvata i drugih nacionalnosti.³⁹¹

110. Banjalučki korpus, koji je bio 5. korpus bivše JNA, postao je dio VRS-a u Bosni i Hercegovini, i nazvan je 1. KK, ali je zadržao istog komandanta, general-potpukovnika Talića.³⁹² **Svjedok RM-802** je izjavio da se to dogodilo 12. maja 1992.³⁹³ **Brown** je u svom svjedočenju naveo da je 5. korpus preimenovan u 1. KK tek 19. ili 20. maja 1992. i da je postao ključna formacija vojske.³⁹⁴

111. Razni svjedoci su u svojim svjedočenjima izjavili da je 1. KK bio najveći korpus VRS-a u pogledu ljudstva i zone odgovornosti, koja je uključivala približno pola opština

³⁸⁵ D898 (Slavko Puhalić, izjava svjedoka, 26. juni 2014.), str. 1, par. 2-5; Slavko Puhalić, T. 31659, 31664.

³⁸⁶ D863 (Zdravka Karlica, izjava svjedoka, 17. mart 2014.), str. 1, par. 1.

³⁸⁷ D674 (Obrad Bubić, izjava svjedoka, 14. februar 2014.), par. 3, 15, 17.

³⁸⁸ D844 (Vojislav Kršić, izjava svjedoka, 8. februar 2014.), str. 1, par. 1-2, 4; P6977 (Imenovanje Vojislava Kršića za pomoćnika načelnika štaba Kotorvaroške lake pješadijske brigade, 27. avgust 1992.).

³⁸⁹ P2864 (Zapisnik o primopredaji dužnosti, 19. mart 1992.) V. takođe P2859 (Ewan Brown, Vojna situacija u Bosanskoj Krajini 1992. – Analiza situacije, 27. novembar 2002.), par. 3.5.

³⁹⁰ D1110 (Boško Kelečević, izjava svjedoka, 26. juni 2014.), par. 8; Boško Kelečević, T. 37131.

³⁹¹ P4949 (Naređenje o prihvatu i obuci vojnih obveznika u jedinice 5. korpusa, koje je izdao general-major Talić, 18. maj 1992.), str. 1.

³⁹² Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 304.

³⁹³ P439 (Svjedok RM-802, izjava svjedoka, 25. april 2012.), par. 20.

³⁹⁴ P2859 (Ewan Brown, Vojna situacija u Bosanskoj Krajini 1992. – Analiza situacije, 27. novembar 2002.), par. 1.35, 1.73.

republike bosanskih Srba.³⁹⁵ **Brown** je u svom svjedočenju naveo da 1. KK bio razmješten na širem području Bosanske Krajine.³⁹⁶ U novinskim intervjuima od 30. aprila i 1. i 2. maja 1992., Talić je rekao da Banjalučki korpus ima toliko snaga i takvu organizaciju da nema opasnosti da budu ugroženi ni on ni narod Krajine.³⁹⁷ **Osman Selak** je u svom svjedočenju izjavio da je 27. maja 1992., 1. KK u svom sastavu imao približno 100.000 naoružanih mobilisanih ljudi.³⁹⁸ Uobičajeno je da u sastavu korpusa, po mobilizaciji, bude 15.000 do 18.000, a u vanrednim okolnostima 20.000 ljudi.³⁹⁹ Prema svjedočenju **svjedoka RM-802**, 1. KK bio je prevashodno srpski korpus, budući da su Muslimani i Hrvati otišli do 12. maja 1992.⁴⁰⁰

112. **Amidžić** je u svom svjedočenju izjavio da su osnovno komandno mjesto i pozadinska baza 1. KK-a bili smješteni u zgradi komande 5. korpusa bivše JNA u centru Banjaluke.⁴⁰¹ Pretresnom vijeću su predloženi dokazi o raznim lokacijama IKM-a.⁴⁰² **Milivoje Simić** je u svom svjedočenju rekao da su tokom ljeta 1992. generali Talić i Kelečević često bili prisutni na IKM-u.⁴⁰³

113. **Brown** je u svom svjedočenju naveo da je većina štapskih oficira koja je služila u štabu 5. korpusa ostala na svojim položajima.⁴⁰⁴ Razni svjedoci su iznijeli dokaze o sastavu štaba 1. KK-a. Oni su u svojim svjedočenjima izjavili da su Komandu 1. KK-a, osim komandanta, sačinjavali Boško Kelečević, načelnik štaba i zamjenik komandanta, te četiri pomoćnika komandanta: jedan za bezbjednost; jedan za moral i pravne i vjerske poslove; jedan za pozadinu; i jedan za civilne poslove.⁴⁰⁵ U početku, pomoćnik

³⁹⁵ D847 (Boško Amidžić, izjava svjedoka, 25. juni 2014.), par. 11; D1110 (Boško Kelečević, izjava svjedoka, 26. juni 2014.), par. 9; P4381 (Naređenje Glavnog štaba VRS-a, 4. juni 1992.), str. 2; P5136 (Mapa zone odgovornosti 1KK-a, bez datuma); Boško Kelečević, T. 37175.

³⁹⁶ P2859 (Ewan Brown, Vojna situacija u Bosanskoj Krajini 1992. – Analiza situacije, 27. novembar 2002.), par. 1.72.

³⁹⁷ P7464 (Članak iz lista *Glas* pod naslovom "Vojska ostaje ovdje", 31. april i 1. i 2. maj 1992., str. 3. V. takođe Boško Kelečević, T. 37173-37175.

³⁹⁸ Osman Selak, T. 2974-2975; P249 (Mapa 4 na kojoj se vide lokacije jedinica 1. KK-a poslije 18. maja 1992.), str. 1.

³⁹⁹ Osman Selak, T. 2975.

⁴⁰⁰ P439 (Svjedok RM-802, izjava svjedoka, 25. april 2012.), par. 20

⁴⁰¹ D847 (Boško Amidžić, izjava svjedoka, 25. juni 2014.), par. 10, 25, 66; Boško Amidžić, T. 29495-29496, 29498-29499, 29507. V. takođe P244 (Osman Selak, izjava svjedoka, 13. juli 2000.), par. 26, 30; P2859 (Ewan Brown, Vojna situacija u Bosanskoj Krajini 1992. – Analiza situacije, 27. novembar 2002.), par. 1.72.

⁴⁰² P244 (Osman Selak, izjava svjedoka, 13. juli 2000.), par. 26, 30; D847 (Boško Amidžić, izjava svjedoka, 25. juni 2014.), par. 10; Boško Amidžić, T. 29496; Milivoje Simić, T. 32532-32533.

⁴⁰³ Milivoje Simić, T. 32532-32533.

⁴⁰⁴ P2859 (Ewan Brown, Vojna situacija u Bosanskoj Krajini 1992. – Analiza situacije, 27. novembar 2002.), par. 1.76.

⁴⁰⁵ P2859 (Ewan Brown, Vojna situacija u Bosanskoj Krajini 1992. – Analiza situacije, 27. novembar 2002.), par. 3.23-3.24, 3.41, 3.48; Boško Amidžić, T. 29496; Boško Kelečević: T. 37131.

komandanta za bezbjednost bio je Milan Stevilović, kojeg je, nakon njegove smrti u julu 1992. zamijenio Stevan Bogojević.⁴⁰⁶ Pomoćnik komandanta za pozadinu bio je Vaso Tepšić, kojeg je, nakon njegove smrti, zamijenio Boško Amidžić u februaru 1993.⁴⁰⁷ Pomoćnik komandanta za moral i pravne i vjerske poslove bio je pukovnik Vukelić, a pomoćnik komandanta za civilne poslove Gojko Vujinović.⁴⁰⁸ **Slobodan Župljanin** je u svom svjedočenju izjavio da je kapetan Balaban bio pripadnik organa za bezbjednost 1. KK-a.⁴⁰⁹

Sistem veze i lanac komande

114. Dana 3. septembra 1992., komandant 1. KK-a izvijestio je Glavni štab VRS-a da su sve jedinice i oružane formacije u osnovi stavljene pod kontrolu 1. KK-a.⁴¹⁰ **Kelečević** je u svom svjedočenju izjavio da je lanac komande koji je išao od Glavnog štaba VRS-a preko 1. KK-a do njegovih potčinjenih jedinica bio isti kao lanac komande u JNA od 2. vojne oblasti preko 5. korpusa do 343. brigade.⁴¹¹ **Brown** je u svom svjedočenju naveo da je 1. KK bio integrisan u novu vojnu strukturu i da je koristio novouspostavljeni lanac komande koji je išao od jedinica korpusa preko štaba korpusa do Glavnog štaba VRS-a.⁴¹² Peti korpus/1. KK koristio je brojne metode i procedure kojima je komandant korpusa održavao kontrolu na korpusom.⁴¹³ Tokom cijele 1992. godine, te metode su, između ostalog, obuhvatale: primanje direktiva, uputstava i naređenja od Glavnog štaba i postupanje po njima, sastavljanje redovnih i vanrednih borbenih izvještaja na osnovu dnevnih i vanrednih izvještaja potčinjenih jedinica, pozadinskih izvještaja i drugih uputstava, održavanje referisanja na nivou korpusa,

⁴⁰⁶ P2859 (Ewan Brown, Vojna situacija u Bosanskoj Krajini 1992. – Analiza situacije, 27. novembar 2002.), par. 3.50; Boško Amidžić, T. 29505; Slobodan Župljanin, T. 30950; Boško Kelečević, T. 37144; Mile Matijević, T. 43078.

⁴⁰⁷ D847 (Boško Amidžić, izjava svjedoka, 25. juni 2014.), par. 25, 66; P2859 (Ewan Brown, Vojna situacija u Bosanskoj Krajini 1992. – Analiza situacije, 27. novembar 2002.), par. 3.51; Boško Amidžić, T. 29498-29499, 29502; Boško Kelečević, T. 37142-37143.

⁴⁰⁸ P214 (Svjedok RM-051, transkript iz predmeta Stanišić i Župljanin, 21.-22. januar 2010.), str. 5299-5300; P2859 (Ewan Brown, Vojna situacija u Bosanskoj Krajini 1992. – Analiza situacije, 27. novembar 2002.), par. 1.53, 3.53-3.54; svjedok RM-051, T. 2904-2905; Stojan Malčić, T. 26228; Ostoja Barašin, T. 28688-28689; Boško Amidžić, T. 29505; Milivoje Simić, T. 32539; Boško Kelečević, T. 37144; Dragić Goković, T. 37555.

⁴⁰⁹ Slobodan Župljanin, T. 30948.

⁴¹⁰ P3951 (Izvještaj Komande 1. KK-a, upućen Glavnom štabu VRS-a, 3. septembar 1992.), str. 2.

⁴¹¹ Boško Kelečević, T. 37160-37161.

⁴¹² P2859 (Ewan Brown, Vojna situacija u Bosanskoj Krajini 1992. – Analiza situacije, 27. novembar 2002.), par. 1.76.

⁴¹³ P2859 (Ewan Brown, Vojna situacija u Bosanskoj Krajini 1992. – Analiza situacije, 27. novembar 2002.), par. 3.26.

izradu mapa, obilaske potčinjenih jedinica i vršenje njihove smotre.⁴¹⁴ Standardizovani format za izvještaje nije se promijenio prelaskom 5. korpusa u 1. KK.⁴¹⁵ U slučaju da nisu podnijele izvještaj, jedinice su bile izložene kritici.⁴¹⁶

115. **Selak** je izjavio da je komandant korpusa dobijao naređenja od 2. vojne oblasti JNA u Sarajevu, a kasnije od Glavnog štaba VRS-a na Palama.⁴¹⁷ Za glavne borbene operacije, komandant korpusa bi lično prisustvovao informativnom sastanku u svojoj višoj komandi gdje su se izdavala uputstva, pri čemu se koristila velika operativna mapa. Iza svakog usmenog naređenja koje se izdavalo u toj fazi, u pravilu je slijedilo pismeno naređenje. Kad bi dobio usmeno naređenje, komandant korpusa bi stupio u vezu sa svojim štabom, obično telefonom, kako bi se započelo s pripremama za izvršenje naređenja. Po povratku u korpus, organizovao se informativni sastanak sa komandantima taktičke i operativne grupe brigada, ključnim štapskim oficirima i štabnim službama korpusa, i pripremala se komandantska radna mapa.⁴¹⁸ Komandanti brigade trebali su da precrtaju komandantsku mapu, a komandanti štabnih službi bi razrađivali svoje pojedinačne planove, uključujući artiljerijske, bezbjednosne i pozadinske planove. Komandanti štabnih službi bi zatim podnijeli svoje planove operativnoj službi na usklađivanje, a zatim se pripremalo pismeno naređenje komande korpusa. Komandant korpusa bi provjerio naređenje prije nego što bi se ono poslalo odgovarajućoj jedinici.⁴¹⁹ Selak je prihvatio da je bilo moguće da Glavni štab direktno naredi brigadi izvršenje nekog zadatka, ali da bi bilo neuobičajeno i u suprotnosti s obukom i doktrinom VRS-a da brigade izvode operaciju bez znanja korpusa.⁴²⁰

116. Svrha IKM-a bila je da unaprijedi rukovođenje i komandovanje vojnim operacijama i da ubrza izvještavanje od strane jedinica, budući da je omogućavao komandantu da bude bliže borbenim dejstvima.⁴²¹ IKM Stara Gradiška bio je štab sa svim funkcijama, i svakodnevno su u 19:00 sati održavani sastanci na kojima se

⁴¹⁴ P2859 (Ewan Brown, Vojna situacija u Bosanskoj Krajini 1992. – Analiza situacije, 27. novembar 2002.), par. 3.26-3.40. V. takođe P247 (Izvještaj 1.KK-a, 27. maj 1992.).

⁴¹⁵ P2859 (Ewan Brown, Vojna situacija u Bosanskoj Krajini 1992. – Analiza situacije, 27. novembar 2002.), par. 3.33-3.34.

⁴¹⁶ P2859 (Ewan Brown, Vojna situacija u Bosanskoj Krajini 1992. – Analiza situacije, 27. novembar 2002.), par. 3.35. V. takođe D1999 (Upozorenje koje je izdala komanda 1.KK-a, 5. juli 1992.), str. 1.

⁴¹⁷ P244 (Osman Selak, izjava svjedoka, 13. juli 2000.), par. 19.

⁴¹⁸ P244 (Osman Selak, izjava svjedoka, 13. juli 2000.), par. 20.

⁴¹⁹ P244 (Osman Selak, izjava svjedoka, 13. juli 2000.), par. 21.

⁴²⁰ P244 (Osman Selak, izjava svjedoka, 13. juli 2000.), par. 21, 25.

⁴²¹ P244 (Osman Selak, izjava svjedoka, 13. juli 2000.), par. 29.

raspravljalo o naređenjima iz Glavnog štaba VRS-a, o dnevnim operacijama i o rutinskim radu korpusa.⁴²²

117. **Kelečević** je u svom svjedočenju izjavio da je u maju i junu 1992. godine Talić jednom sedmično održavao jutarnje sastanke s pomoćnicima komandanta.⁴²³ Kad nije mogao održati sastanak, kontaktirao bi ih telefonom.⁴²⁴ Jedan operativni tim bio je na dežurstvu 24 sata dnevno i podnosio je izvještaje Taliću, ili svjedoku, u njegovom odsustvu.⁴²⁵ Kad je Talić bio odsutan, Kelečević je izvještavao Mladića o tome šta se dešavalo u zoni odgovornosti korpusa.⁴²⁶ Prema svjedokovim riječima, on se uvijek mogao osloniti na sredstva veze.⁴²⁷ Svjedokov korpus je dobijao naređenja i direktive direktno od Glavnog štaba VRS-a, koje bi Talić i komanda korpusa potom pretvorili u operativne direktive. Mladić i drugi oficiri Glavnog štaba VRS-a redovno su posjećivali 1. KK.⁴²⁸ U jednom intervjuu s Milošem Šolajom u junu 1993., Momir Talić je rekao da 1. KK ostvaruje "izvanrednu saradnju" s Glavnim štabom VRS-a i dodao: "Takvim načinom imamo ovo danas".⁴²⁹

118. **Selak** je izjavio da su u mirnodopskim uslovima brigade korpusu dnevno dostavljale jedan pismeni ili usmeni i standardizovani izvještaj do 20:00 sati, a da su se tokom rata slala dva pismena izvještaja, i to do 06:00 sati i do 20:00 sati.⁴³⁰ Redovna komunikacija između brigada i korpusa obično se odvijala po pojedinim specijalnostima; na primjer, odjeljenje za pozadinu brigade komuniciralo je s odjeljenjem za pozadinu korpusa.⁴³¹ Vanredni izvještaji su se sastavljali u slučaju važnijih događaja, kao što su teška kršenja discipline.⁴³² U slučaju konstatnog nedostavljanja dnevnih ili odgovarajućih izvještaja, korpus bi izdao naređenje za poštovanje obaveznih procedura, a po potrebi bi pokrenuo disciplinske mjere.⁴³³ Za vrijeme borbenih dejstava takođe su bile pojačane komunikacije između jedinica korpusa i komande korpusa, te komande korpusa i Glavnog štaba.⁴³⁴

⁴²² P244 (Osman Selak, izjava svjedoka, 13. juli 2000.), par. 27.

⁴²³ Boško Kelečević, T. 37146, 37205-37206.

⁴²⁴ Boško Kelečević, T. 37146-37147.

⁴²⁵ Boško Kelečević, T. 37206.

⁴²⁶ Boško Kelečević, T. 37147-37148, 37207.

⁴²⁷ Boško Kelečević, T. 37207.

⁴²⁸ Boško Kelečević, T. 37148.

⁴²⁹ P7191 ("Srbi najplemenitiji narod", *Krajski vojnik*, juni 1993.), str. 7.

⁴³⁰ P244 (Osman Selak, izjava svjedoka, 13. juli 2000.), par. 3, 7.

⁴³¹ P244 (Osman Selak, izjava svjedoka, 13. juli 2000.), par. 6.

⁴³² P244 (Osman Selak, izjava svjedoka, 13. juli 2000.), par. 8, 33.

⁴³³ P244 (Osman Selak, izjava svjedoka, 13. juli 2000.), par. 9.

⁴³⁴ P244 (Osman Selak, izjava svjedoka, 13. juli 2000.), par. 10.

119. **Svjedok RM-051** je u svom svjedočenju izjavio da su oficiri trebali pismenim putem izvještavati svoje neposredno pretpostavljene u komandi 1. KK-a jednom dnevno ili češće, a da su pretpostavljeni potom trebali pismenim putem izvijestiti štab korpusa.⁴³⁵ **Amidžić** je u svom svjedočenju izjavio da je svaki načelnik odjeljenja podnosio izvještaj o radu svog odjeljenja i da su iz 1. KK-a Glavnom štabu svakodnevno dostavljani redovni borbeni izvještaji.⁴³⁶ **Svjedok RM-802** je u svom svjedočenju izjavio da su tokom ljeta 1992., brigade po potrebi slale dnevne borbene izvještaje korpusu, a da bi korpus potom poslao dnevni borbeni izvještaj Glavnom štabu, tako da je Mladić znao što se dešava u cijeloj zoni odgovornosti VRS-a.⁴³⁷ Prema dokumentarnim dokazima, 1. KK je redovno dostavljao redovne borbene izvještaje i druge izvještaje Glavnom štabu tokom 1992., pa tako i u maju 1992.⁴³⁸

120. **Miloš Šolaja** je u svom svjedočenju izjavio da mu je, sve vrijeme dok je bio u Pres centru Organa za moral, pravne i vjerske poslove 1. KK-a, u kojem je radio od 18. jula 1992. do kraja rata, pretpostavljeni starješina bio potpukovnik Milovan Milutinović, a da je Milutinovićev pretpostavljeni bio Milutin Vukelić.⁴³⁹ Analitička grupa Pres centra pratila je izvještaje stranih medija i obavještavala Milutinovića i Vukelića o relevantnim izvještajima.⁴⁴⁰ **Barašin** je u svom svjedočenju izjavio da je Pres centar 1. KK-a izdavao časopis pod naslovom *Krajiški vojnik*, putem kojeg su vojnici informisani o tome šta se dešava na frontu i na političkoj sceni.⁴⁴¹ Prema izvještaju Glavnog štaba

⁴³⁵ P214 (Svjedok RM-051, transkript iz predmeta *Stanišić i Župljanin*, 21.-22. januar 2010.), str. 5270-5271.

⁴³⁶ Boško Amidžić, T. 29506, 29525.

⁴³⁷ P439 (Svjedok RM-802, izjava svjedoka, 25. april 2012.), par. 74.

⁴³⁸ V. npr.: P151 (Redovni borbeni izvještaj 1. KK-a br. 44/1-155, koji je potpisao Talić, 31. maj 1992.); P2405 (Dnevni borbeni izvještaj Komande 1. KK-a, upućen Glavnom štabu VRS-a, koji je potpisao general Talić, 29. maj 1992.); P3951 (Izvještaj Komande 1. KK-a, upućen Glavnom štabu VRS-a, 3. septembar 1992.); P3877 (Redovni borbeni izvještaj upućen Glavnom štabu VRS-a, 8. avgust 1992.); P3890 (Borbeni izvještaj Komande 1. KK-a, 24. maj 1992.); P3902 (Izvještaj Komande 1.KK-a, 9. juni 1992.); P4041 (Redovni borbeni izvještaj, upućen Glavnom štabu VRS-a, 18. avgust 1992.); P4015 (Borbeni izvještaj Komande 1. KK-a, 31. maj 1992.); P4042 (Redovni borbeni izvještaj 1.KK-a, upućen Glavnom štabu VRS-a, 29. avgust 1992.); P4950 (Izvještaj br. 18-168/1, koji je uputio 1.KK Glavnom štabu VRS-a o pregledu naoružanja i opreme izdatih TO-u na početku sukoba u u Hrvatskoj i u republici bosanskih Srba, 31. avgust 1992.); P5139 (Redovni borbeni izvještaj komandanta 1.KK-a Momira Talića, 7. juni 1992.); P5152 (Izvještaj Komande 1.KK-a, 2. oktobar 1992.); P6988 (Izvještaj o utrošku materijalnih sredstava u 1.KK-u od 1. maja do 1. oktobra 1992., 9. oktobar 1992), str. 1-4; P7390 (Izvještaj Komande 1.KK-a o aktuelnim pitanjima borbenog morala upućen Glavnom štabu VRS-a, 30. septembra 1992.). V. takođe Boško Amidžić, T. 29513.

⁴³⁹ D924 (Miloš Šolaja, izjava svjedoka, 11. juni 2014.), par. 4; Miloš Šolaja, T. 32729-32730.

⁴⁴⁰ Miloš Šolaja, T. 32730-32731.

⁴⁴¹ Ostoja Barašanin, T. 28692, 28767.

VRS-a o borbenoj gotovosti i aktivnostima VRS-a u 1992. godini, *Krajiški Vojnik* je bio izuzetno važan za informisanje pripadnika vojske tokom 1992.⁴⁴²

Jedinice

121. **Brown** je u svom svjedočenju naveo da su, kada je 5. korpus preimenovan u 1. KK, jedinice korpusa ostale skoro identične, osim što su neke promijenile naziv, a formirano je i nekoliko novih lakih brigada pripajanjem srpskog TO-a korpusu.⁴⁴³ Dana 27. maja 1992., 1. KK je uputio prijedlog o strukturi i organizaciji korpusa Glavnom štabu VRS-a.⁴⁴⁴ Do kraja 1992., pod Talićevom komandom bile su, između ostalih, sljedeće jedinice: štab korpusa, 16. krajiška motorizovana brigada, 5. kozaračka brigada, 22. brigada, 6. krajiška brigada, 30. divizija, 43. motorizovana brigada, 1. kotorvaroška brigada, Vojni poligon i pritvorski objekt na Manjači, kao i više privremenih jedinica, uključujući Operativnu grupu "Doboj".⁴⁴⁵ **Amidžić** je u svom svjedočenju rekao da je u 1. KK-u bilo do 48 pukova i brigada.⁴⁴⁶ **Kelečević** je u svom svjedočenju izjavio da su jedinice 1. KK-a koje su prethodno bile raspoređene na području Slavonije, tj. 6. krajiška brigada i 43. motorizovana, bile provjerene u borbi.⁴⁴⁷

43. motorizovana brigada

122. **Čedo Šipovac** je u svom svjedočenju rekao da je Vladimir Arsić bio komandant 343. motorizovane brigade JNA, a da je Radmilo Zeljaja bio njegov zamjenik.⁴⁴⁸ 343. motorizovana brigada JNA, poznata i kao RJ 4777, bila je stacionirana u Prijedoru i kasnije je postala 43. motorizovana brigada VRS-a.⁴⁴⁹ 43. motorizovana brigada bila je u sastavu 1. KK-a.⁴⁵⁰ **Kelečević** je u svom svjedočenju rekao da je Radmilo Zeljaja bio načelnik štaba 43. motorizovane brigade.⁴⁵¹ Dana 10. juna 1992., komandant 4. bataljona 43. motorizovane brigade bio je kapetan Borislav Bojić; njegov zamjenik je

⁴⁴² P338 (Izveštaj Glavnog štaba VRS-a o borbenoj gotovosti i aktivnostima VRS-a u 1992. godini, april 1993.), str. 1, 45, 52.

⁴⁴³ P2859 (Ewan Brown, Vojna situacija u Bosanskoj Krajini 1992. – Analiza situacije, 27. novembar 2002.), par. 1.76.

⁴⁴⁴ P3812 (Prijedlog za organizacijsko-formacijsku strukturu 1. KK-a, 27. maj 1992.), str. 1, 4.

⁴⁴⁵ P2859 (Ewan Brown, Vojna situacija u Bosanskoj Krajini 1992. – Analiza situacije, 27. novembar 2002.), par. 3.58-3.59.

⁴⁴⁶ D847 (Boško Amidžić, izjava svjedoka, 25. juni 2014.), par. 11.

⁴⁴⁷ Boško Kelečević, T. 37153-37154.

⁴⁴⁸ Čedo Šipovac, T. 28180-28181.

⁴⁴⁹ D766 (Čedo Šipovac, izjava svjedoka, 18. januar 2014.), par. 8; Čedo Šipovac, T. 28180-28181.

⁴⁵⁰ Čedo Šipovac, T. 28190-28191.

⁴⁵¹ D1110 (Boško Kelečević, izjava svjedoka, 26. juni 2014.), par. 14; Boško Kelečević, T. 37249-37251.

bio kapetan Milanko Savić, a obavještajni oficir bataljona bio je poručnik Milenko Malić.⁴⁵²

123. **Slavko Puhalić** je u svom svjedočenju izjavio da su i on i njegov pretpostavljeni, komandant logora Trnopolje Slobodan Kuruzović, bili pripadnici 43. motorizovane brigade.⁴⁵³ **Zdravka Karlica** je u svom svjedočenju izjavila da se 16. septembra 1991. njen muž Zoran Karlica, kao rezervni kapetan 1. klase, odazvao pozivu za mobilizaciju u 343. motorizovanu brigadu, koja je poznata i kao "Prijedorska motorizovana brigada".⁴⁵⁴ Od 2. marta 1992., Zoran Karlica je bio na stalnoj dužnosti u kasarni Žarko Zgonjanin u Prijedoru.⁴⁵⁵ U maju, Zoran Karlica je bio komandir izviđačke čete 343. motorizovane brigade,⁴⁵⁶ čiji pripadnici su bili, između ostalih, Dragan Škrbić, Željko Zgonjanin zvani Čupo i Stojan Madžar.⁴⁵⁷

124. Dana 10. juna 1992., komandant 4. bataljona 43. motorizovane brigade bio je kapetan Borislav Bojić; njegov zamjenik je bio kapetan Milanko Savić, a obavještajni oficir bataljona bio je poručnik Milenko Malić.⁴⁵⁸

125. Prema evidenciji Javnog tužilaštva i Osnovnog suda u Prijedoru iz jula 1992., Duško Knežević i Zoran Žigić bili su pripadnici Diverzantsko-izviđačke jedinice "Zoran Karlica" u sastavu 43. motorizovane brigade.⁴⁵⁹

126. Prema intervjuu s Radmilom Zeljajom objavljenom u *Kozarskom vjesniku* 20. maja 1994., Zeljaja je postavljen za komandanta 4. taktičke grupe 28. juna. Zeljaja je

⁴⁵² P354 (Mladićeva bilježnica, 16. juli 1992. - 9. septembar 1992.), str. 44.

⁴⁵³ Slavko Puhalić, T, 31706. V. takođe T. 31664-31666.

⁴⁵⁴ D863 (Zdravka Karlica, izjava svjedoka, 17. mart 2014.), par. 2.

⁴⁵⁵ D863 (Zdravka Karlica, izjava svjedoka, 17. mart 2014.), par. 5.

⁴⁵⁶ D863 (Zdravka Karlica, izjava svjedoka, 17. mart 2014.), par. 9-11.

⁴⁵⁷ D863 (Zdravka Karlica, izjava svjedoka, 17. mart 2014.), par. 13, 15.

⁴⁵⁸ P354 (Mladićeva bilježnica, 16. juli 1992. - 9. septembar 1992.), str. 44.

⁴⁵⁹ Dana 8. jula 1992., Duško Knežević iz Diverzantsko-izviđačke jedinice pri VP br. 4777/3, Prijedor, uputio je zahtjev Javnom tužilaštvu u Prijedoru da se pusti iz pritvora "naš vojnik" Zoran Žigić, "iz razloga što se naša Diverzantsko-izviđačka jedinica priprema za odlazak na ratište u Derventu". Knežević je naveo da je Žigić bio "jedan od najboljih poznavalaca eksploziva" u Diverzantsko-izviđačkoj jedinici. Sljedećeg dana, 9. jula 1992., Osnovni sud u Prijedoru izdao je rješenje, na osnovu prijedloga Javnog tužilaštva, kojim se nalaže da Zoran Žigić bude odmah pušten iz pritvora, budući da je u spis uložena "obavijest iz koje proizlazi neophodna potreba za angažovanjem okrivljenog u jedinici "Zoran Karlica" kao vrsnog i sposobnog radnika - vojnika i poznavaoca eksploziva". V. P7204 (Dopis Kneževića upućen Javnom tužilaštvu, u vezi s puštanjem Žigića iz pritvora), str. 1; P7205 (Rješenje Osnovnog suda u Prijedoru, 9. juli 1992.), str. 1. U svjetlu dokaza razmotrenih u ovom poglavlju, Pretresno vijeće se uvjerilo da je Diverzantsko-izviđačka jedinica "Zoran Karlica" bila Diverzantsko-izviđačka jedinica 43. motorizovane brigade. Ta jedinica se nekad pominje kao "izviđačka četa/vod", "pionirski vod", "diverzantska četa", ili "izviđačka četa" 43. motorizovane brigade, čiji je prvi komandant bio Zoran Karlica. U Presudi, Pretresno vijeće će tu jedinicu nazivati Diverzantsko-izviđačka jedinica 43. motorizovane brigade.

poмену da je u to vrijeme na čelu 4. bataljona 43. motorizovane brigade bio Borislav Bojić.⁴⁶⁰

127. Prema članku objavljenom u *Kozarskom vjesniku* 20. maja 1994. povodom dana 43. motorizovane brigade, 343. brigada JNA je 22. maja 1992. postala 43. motorizovana brigada VRS-a.⁴⁶¹ Komandant brigade bio je pukovnik Vladimir Arsić, a njegov načelnik štaba bio je potpukovnik Radmilo Zeljaja. "Izviđačka četa" 43. motorizovane brigade nazvana je po svom komandantu Zoranu Karlici.⁴⁶²

128. U maju 1994., 4. taktička grupa izdala je bilten u vezi s 3. bataljonom 43. motorizovane brigade.⁴⁶³ U njemu se navodi da je komandant 3. bataljona 43. motorizovane brigade bio Draško Vujić.⁴⁶⁴ Milan Gruban je bio pripadnik 2. čete ovog bataljona, a Stanislav Gavrić pripadnik njegove 3. čete.⁴⁶⁵

129. U maju 1994., 4. taktička grupa izdala je bilten u vezi s 3. bataljonom 43. motorizovane brigade. Komandant 2. bataljona bio je Rade Bilbija zvani Čuča,⁴⁶⁶ komandant 3. bataljona bio je Draško Vujić;⁴⁶⁷ komandant 4. bataljona bio je Borislav Bojić,⁴⁶⁸ komandant 5. bataljona (takozvanog "gradskog bataljona") bio je Nenad Vujanić.⁴⁶⁹ U tom biltenu se pominje i Izviđački vod Zoran Karlica 43. motorizovane brigade na frontu u Gradačcu u avgustu 1992.⁴⁷⁰ U vezi s 2. bataljonom, u biltenu se pominje da je on "to ime preuzeo od bataljona iz Omarske", nakon njegovog odlaska u sastav 5. kozaračke brigade.⁴⁷¹ Među istaknutim borcima 43. motorizovane brigade su bili Radmilo Zeljaja, pokojni Zoran Karlica, Mišo Rodić i Rade Javorić.⁴⁷²

130. U govoru emitovanom na televiziji tokom 1994. godine, predsjednik Radovan Karadžić je odlikovao ljude iz 43. motorizovane brigade, poznatije pod nazivom

⁴⁶⁰ P3841 (Intervju s Radmilom Zeljajom, objavljen u *Kozarskom vjesniku*, 20. maj 1994.), str. 5.

⁴⁶¹ P3852 (Članak iz *Kozarskog vjesnika* pod naslovom "Otadžbini na čast i ponos", 20. maj 1994.), str. 1.

⁴⁶² P3852 (Članak iz *Kozarskog vjesnika* pod naslovom "Otadžbini na čast i ponos", 20. maj 1994.), str. 2.

⁴⁶³ P7364 (Bilten 4. taktičke grupe u vezi s 3. bataljonom 43. motorizovane brigade, maj 1994.), str. 1.

⁴⁶⁴ P7364 (Bilten 4. taktičke grupe u vezi s 3. bataljonom 43. motorizovane brigade, maj 1994.), str. 1.

⁴⁶⁵ P7364 (Bilten 4. taktičke grupe u vezi s 3. bataljonom 43. motorizovane brigade, maj 1994.), str. 2.

⁴⁶⁶ P7620 (Bilten 4. taktičke grupe pod naslovom "Nezavršena Zekina priča", maj 1994.), str. 6.

⁴⁶⁷ P7620 (Bilten 4. taktičke grupe pod naslovom "Nezavršena Zekina priča", maj 1994.), str. 3.

⁴⁶⁸ P7620 (Bilten 4. taktičke grupe pod naslovom "Nezavršena Zekina priča", maj 1994.), str. 3.

⁴⁶⁹ P7620 (Bilten 4. taktičke grupe pod naslovom "Nezavršena Zekina priča", maj 1994.), str. 7.

⁴⁷⁰ P7620 (Bilten 4. taktičke grupe pod naslovom "Nezavršena Zekina priča", maj 1994.), str. 4.

⁴⁷¹ P7620 (Bilten 4. taktičke grupe pod naslovom "Nezavršena Zekina priča", maj 1994.), str. 6.

⁴⁷² P7620 (Bilten 4. taktičke grupe pod naslovom "Nezavršena Zekina priča", maj 1994.), str. 7.

"Prijedorska brigada".⁴⁷³ Karadžić je pohvalio pripadnike "izviđačke čete" 43. motorizovane brigade, koja je dobila ime po svom prvom komandiru Zoranu Karlici.⁴⁷⁴

131. Dana 1. jula 1994., *Kozarski vjesnik* objavio je listu odlikovanja dodijeljenih ukazom Radovana Karadžića pripadnicima 43. motorizovane brigade.⁴⁷⁵ Među vojnicima iz "pionirskog voda" bili su Zoran Žigić i Goran Gruban.⁴⁷⁶

5. kozaračka brigada

132. **Javorić** je u svom svjedočenju izjavio da je 1991. godine 5. partizanska brigada, kasnije preimenovana u 5. kozaračku brigadu, bila stacionirana u Prijedoru u istoj kasarni kao i 43. motorizovana brigada.⁴⁷⁷

6. krajiška laka pješadijska brigada

133. **Branko Davidović** je izjavio da je, kada je formiran VRS, 6. krajiška brigada postala 6. sanska brigada VRS-a.⁴⁷⁸ **Brown** je u svom svjedočenju naveo da je 6. krajiška brigada bila jedinica 1. KK-a iz Sanskog Mosta.⁴⁷⁹ Razni svjedoci su iznijeli dokaze o raspoređivanju te brigade u opštini Sanski Most, o komandnom mjestu brigade, kao i o njenom komandantu i štabu. Oni su u svojim svjedočenjima izjavili da se početkom 1992., nakon što je bila raspoređena na području Jasenovca, 6. krajiška brigada JNA vratila u opštinu Sanski Most po naređenju komandanta korpusa i da je štab brigade bio u selu Lušci Palanka, u opštini Sanski Most.⁴⁸⁰ Branko Basara je bio komandant brigade od oktobra 1991. do sredine decembra 1992.⁴⁸¹ **Čorokalo** je izjavio

⁴⁷³ P7028 (Insert iz video-snimka u vezi s 43. brigadom, od jula 1994., s transkriptom, bez datuma), str. 1; Zdravka Karlica, T. 30162, 30167.

⁴⁷⁴ P7028 (Insert iz video-snimka u vezi s 43. brigadom, od jula 1994., s transkriptom, bez datuma), str. 2.

⁴⁷⁵ P3277 (Članak iz *Kozarskog vjesnika* o odlikovanjima dodijeljenim pripadnicima 43. motorizovane brigade, 1. juli 1994.), str. 1.

⁴⁷⁶ P3277 (Članak iz *Kozarskog vjesnika* o odlikovanjima dodijeljenim pripadnicima 43. motorizovane brigade, 1. juli 1994.), str. 5.

⁴⁷⁷ D895 (Rade Javorić, izjava svjedoka, 26. juni 2014.), par. 4.

⁴⁷⁸ D675 (Branko Davidović, izjava svjedoka, 30. juni 2014.), par. 17.

⁴⁷⁹ P2859 (Ewan Brown, Vojna situacija u Bosanskoj Krajini 1992. – Analiza situacije, 27. novembar 2002.), par. 1.99.

⁴⁸⁰ D675 (Branko Davidović, izjava svjedoka, 30. juni 2014.), par. 10, 12-13; D785 (Duško Čorokalo, izjava svjedoka, 6. februar 2014.), par. 4; D1031 (Branko Basara, izjava svjedoka, 21. juli 2014.), par. 4; P2362 (Svjedok RM-015, izjava svjedoka, 13. mart 2002.), par. 88; P3248 (Mirzet Karabeg, izjava svjedoka, 25. juli 1999.), str. 5; Branko Basara, T. 34386, 34401.

⁴⁸¹ D1031 (Branko Basara, izjava svjedoka, 21. juli 2014.), par. 4; Branko Basara, T. 34386, 34401. V. takođe D675 (Branko Davidović, izjava svjedoka, 30. juni 2014.), par. 17; D785 (Duško Čorokalo, izjava

da je Veljko Brajić bio načelnik štaba brigade.⁴⁸² Pero Maličević je bio načelnik za bezbjednost brigade.⁴⁸³

134. **Mirzet Karabeg** je izjavio da ta brigada nije bila sastavljena od pripadnika aktivnog sastava i da su većina pripadnika bili srpski rezervisti, koji su ušli u sastav brigade putem mobilizacije, tako da je ta brigada bila gotovo isključivo srpska.⁴⁸⁴ **Svjedok RM-015** je u svom svjedočenju izjavio da su nakon formiranja lakih brigada u opštinama, uključujući Ključ, Prijedor, Bosanski Novi i Dubicu, vojnici iz 6. krajiške brigade JNA koji su bili iz tih opština, napustili brigadu i pridružili se novoformiranim brigadama, uslijed čega se ljudstvo brigade smanjilo na oko 500 do 600 ljudi u vrijeme kad je ona bila raspoređena u Jasenovac. 6. krajiška brigada bila je poznata i kao 6. sanska brigada ili 6. partizanska brigada.⁴⁸⁵

135. **Basara** je u svom svjedočenju izjavio da su Srbi činili 100 posto sastava 6. krajiške brigade, budući da joj Muslimani nisu ni pristupili niti se u nju prijavili.⁴⁸⁶ U njenom sastavu su bili isključivo rezervisti i, dok je negdje u aprilu i maju 1992., kada je bila raspoređena u Jasenovcu, brojala najviše oko 1.000 ljudi, u avgustu 1992. se sastojala od približno 3.500 do 4.000 pripadnika.⁴⁸⁷ Prema izvještaju 6. krajiške brigade od 6. decembra 1992., u sastavu brigade bilo je 28 aktivnih pripadnika i 3.661 rezervist.⁴⁸⁸

136. **Basara** je u svom svjedočenju izjavio da je on kao komandant imao dužnost da nadgleda sve potčinjene i da se uvjeri da oni adekvatno izvršavaju svoje obaveze po pravilima i po zakonu, te da je vodio računa o tome da njegove jedinice budu pod striktnom kontrolom i da budu svjesne pravila ratovanja.⁴⁸⁹ Brigada je, putem dežurnog oficira, slala redovne izvještaje Komandi korpusa.⁴⁹⁰ Oficiri iz raznih odjeljenja su prema lancu komande podnosili izvještaje svojim pretpostavljenima u Komandi korpusa.⁴⁹¹ Prema riječima ovog svjedoka, Talić je bio obaviješten o zločinima

svjedoka, 6. februar 2014.), par. 4; P3248 (Mirzet Karabeg, izjava svjedoka, 25. juli 1999.), str. 3; P3250 (Mirzet Karabeg, transkript iz predmeta *Brđanin*, 27.-28. maj 2002.), str. 6100.

⁴⁸² D785 (Duško Čorokalo, izjava svjedoka, 6. februar 2014.), par. 4.

⁴⁸³ D785 (Duško Čorokalo, izjava svjedoka, 6. februar 2014.), par. 8.

⁴⁸⁴ P3248 (Mirzet Karabeg, izjava svjedoka, 25. juli 1999.), str. 5.

⁴⁸⁵ P2362 (Svjedok RM-015, izjava svjedoka, 13. mart 2002.), par. 88.

⁴⁸⁶ D1031 (Branko Basara, izjava svjedoka, 21. juli 2014.), par. 18.

⁴⁸⁷ D1031 (Branko Basara, izjava svjedoka, 21. juli 2014.), par. 23; Branko Basara, T. 34398.

⁴⁸⁸ D1966 (Izvještaj 6. krajiške brigade, 6. decembar 1992.), str. 1.

⁴⁸⁹ D1031 (Branko Basara, izjava svjedoka, 21. juli 2014.), par. 22; Branko Basara, T. 34412.

⁴⁹⁰ Branko Basara, T. 34403-34406, 34412.

⁴⁹¹ Branko Basara, T. 34406-34407.

počinjenim u opštini Sanski Most.⁴⁹² Svjedok je takođe lično obavještavao Talića o opštoj situaciji na teritoriji u čestim razgovorima vođenim na Talićev zahtjev ili kada bi svjedoku bilo potrebno nešto za njegovu brigadu.⁴⁹³

137. Prema riječima **Davidovića**, brigada je poštovala sistem subordinacije i jedinstarješinstva. Komanda brigade bila je samo i isključivo pod komandom komandanta korpusa.⁴⁹⁴ Svjedok je takođe nadležnoj komandi slao izvještaje o stanju morala u 6. krajiškoj brigadi.⁴⁹⁵ **Svjedok RM-015** je smatrao da je pukovnik Basara bio uglavnom nemoćan da kontroliše protivzakonito ponašanje jedinica koje su mu bile podređene.⁴⁹⁶ U septembru ili oktobru 1992., general Talić je, pod pritiskom SDS-a, uklonio pukovnika Basaru iz komande 6. krajiške brigade i zamijenio ga pukovnikom Kajtežom.⁴⁹⁷

138. Prema izvještaju 6. krajiške brigade od 6. decembra 1992., uniforme pripadnika 6. krajiške brigade su se dosta razlikovale jer je opremljenost prikladnim uniformama bila slaba.⁴⁹⁸ Dio vojnika nosio je djelimično civilnu odjeću.⁴⁹⁹

Operativna grupa "Vlašić"

139. **Svjedok RM-802** je u svom svjedočenju izjavio da je major Janko Trivić komandovao Operativnom grupom "Vlašić".⁵⁰⁰ Tu grupu sačinjavale su 22. brigada, 1. kneževska brigada i 1. kotorvaroška brigada, kao i razne druge jedinice. Načelnik štaba Operativne grupe "Vlašić" bio je potpukovnik Grahovac.⁵⁰¹ **Slobodan Župljanin** je u svom svjedočenju izjavio da su 22. brigada i 1. kotorvaroška brigada, uključujući četvrtu Grabovica, bile dio Operativne grupe "Vlašić", na čijem čelu je bio pukovnik Janko Trivić, kojem su direktno odgovarali Dušan Novaković i svjedok.⁵⁰²

22. brigada

⁴⁹² Branko Basara, T. 34408-34410.

⁴⁹³ Branko Basara, T. 34404-34409.

⁴⁹⁴ D675 (Branko Davidović, izjava svjedoka, 30. juni 2014.), par. 34.

⁴⁹⁵ Branko Davidović, T. 26505.

⁴⁹⁶ P2362 (Svjedok RM-015, izjava svjedoka, 13. mart 2002.), par. 133.

⁴⁹⁷ P2362 (Svjedok RM-015, izjava svjedoka, 13. mart 2002.), par. 102; svjedok RM-015, T. 17289.

⁴⁹⁸ D1966 (Izveštaj 6. krajiške brigade, 6. decembar 1992.), str. 1.

⁴⁹⁹ D1966 (Izveštaj 6. krajiške brigade, 6. decembar 1992.), str. 1.

⁵⁰⁰ P439 (Svjedok RM-802, izjava svjedoka, 25. april 2012.), par. 46, 51.

⁵⁰¹ P439 (Svjedok RM-802, izjava svjedoka, 25. april 2012.), par. 46, 48, 52.

⁵⁰² Slobodan Župljanin, T. 30941-30942, 30953.

140. **Obrad Bubić** je u svom svjedočenju rekao da je 22. brigada bila raspoređena na području Kotor-Varoša.⁵⁰³ **Vojin Ubiparip** je u svom svjedočenju rekao da je ta brigada bila u sastavu 1. KK-a.⁵⁰⁴ Do oktobra 1992., komandant 22. brigade bio je Boško Peulić.⁵⁰⁵ Kad je svjedok postao načelnik štaba brigade krajem januara 1993., komandant brigade je bio Janko Trivić.⁵⁰⁶ **Župljanin** je u svom svjedočenju rekao da je 23. ili 24. oktobra 1992. pukovnik Janko Trivić preuzeo komandu brigade od Peulića.⁵⁰⁷ **Svjedok RM-802** je u svom svjedočenju rekao da je načelnik štaba brigade bio potpukovnik Grahovac.⁵⁰⁸ Komandno mjesto brigade bilo je smješteno u zgradi pošte u Kneževu, a zatim je premješteno u školu u Vitovlju.⁵⁰⁹ **Župljanin** je u svom svjedočenju izjavio da je njegov zadatak bio da provodi naređenja pretpostavljene komande bez obzira na to da li je ta naređenja podržavao.⁵¹⁰

1. kotorvaroška brigada

141. **Vojislav Kršić** je u svom svjedočenju izjavio da je 1. kotorvaroška brigada trebala biti formirana 11. juna 1992. po naređenju komandanta 1. KK-a, ali da u početku nije imala komandanta.⁵¹¹ Na kraju je za njenog komandanta postavljen Dušan Novaković.⁵¹² Prema riječima svjedoka, pozadinsko snabdijevanje Kotorvaroške brigade "u najvećoj mjeri" su nosili opština Kotor-Varoš i Ratno predsjedništvo opštine Kotor-Varoš, tako da je stvarna povezanost između 1. KK-a i brigade započela tek krajem novembra ili u decembru 1992.⁵¹³ Prema riječima svjedoka, ta brigada je od svog formiranja pa do novembra 1992. bila potpuno dezorganizovana, odnosno nije imala ni komandu ni nužno ljudstvo, i prije je bila grupa naoružanih ljudi nego jedinica, dok u oktobru ili novembru 1992. brigada nije uložila napore da to promijeni.⁵¹⁴ Do

⁵⁰³ D674 (Obrad Bubić, izjava svjedoka, 14. februar 2014.), par. 2.

⁵⁰⁴ D891 (Vojin Ubiparip, izjava svjedoka, 22. juli 2014.), par. 2.

⁵⁰⁵ D891 (Vojin Ubiparip, izjava svjedoka, 22. juli 2014.), par. 3. V. takođe D674 (Obrad Bubić, izjava svjedoka, 14. februar 2014.), par. 2; Obrad Bubić, T. 26455.

⁵⁰⁶ D891 (Vojin Ubiparip, izjava svjedoka, 22. juli 2014.), par. 3.

⁵⁰⁷ Slobodan Župljanin, T. 30949. V. takođe P439 (Svjedok RM-802, izjava svjedoka, 25. april 2012.), par. 45-46, 48, 51.

⁵⁰⁸ P439 (Svjedok RM-802, izjava svjedoka, 25. april 2012.), par. 46, 52.

⁵⁰⁹ P439 (Svjedok RM-802, izjava svjedoka, 25. april 2012.), par. 55.

⁵¹⁰ Slobodan Župljanin, T. 30951.

⁵¹¹ Vojislav Kršić, T. 29278.

⁵¹² Vojislav Kršić, T. 29278-29279, 29310-29311; P6977 (Imenovanje Vojislava Kršića za pomoćnika načelnika štaba Kotorvaroške lake pješadijske brigade, 27. avgust 1992.). V. takođe Slobodan Župljanin, T. 30940; P439 (Svjedok RM-802, izjava svjedoka, 25. april 2012.), par. 46.

⁵¹³ Vojislav Kršić, T. 29279.

⁵¹⁴ D844 (Vojislav Kršić, izjava svjedoka, 8. februar 2014.), par. 6; Vojislav Kršić, T. 29276-29277.

novembra 1992., praktično nije bilo veze između komande brigade i komande korpusa.⁵¹⁵ Brigada je ponekad slala izvještaje preko komande 22. brigade.⁵¹⁶ 1. kotorvarošku brigadu sačinjavale su čete i njeno brojno stanje se kretalo od 850 do 2.000 vojnika, a uglavnom je imala 1.000 do 1.500 vojnika.⁵¹⁷ Do druge polovine 1993., komandno mjesto brigade bilo je u Kotor-Varošu, a zatim je premješteno u selo Šiprage.⁵¹⁸ Prema riječima svjedoka, u 1. kotorvaroškoj brigadi su dominirali Srbi, ali bilo je i 30 Muslimana i Hrvata, uključujući Asima Agana Begovića, Adisa Hadžiselimovića i Enesa Čauša.⁵¹⁹ Tih 30 vojnika nesrba postali su pripadnici kad je brigada formirana i ostali su u brigadi do kraja rata.⁵²⁰

142. Dana 8. juna 1992., Novaković je postavio Manojla Tepića za načelnika štaba 1. kotorvaroške brigade.⁵²¹ **Svjedok RM-802** je u svom svjedočenju izjavio da je u oktobru 1992. u sastavu brigade bilo oko 1.200 ljudi.⁵²² **Ubiparip** je u svom svjedočenju rekao da je bio komandant 1. kotorvaroške brigade od juna 1993. Među njegovim potčinjenim oficirima bilo je Muslimana i Hrvata.⁵²³

⁵¹⁵ Vojslav Kršić, T. 29280.

⁵¹⁶ Vojslav Kršić, T. 29281.

⁵¹⁷ D844 (Vojslav Kršić, izjava svjedoka, 8. februar 2014.), par. 4; Vojslav Kršić, T. 29306.

⁵¹⁸ D844 (Vojslav Kršić, izjava svjedoka, 8. februar 2014.), par. 5.

⁵¹⁹ D844 (Vojslav Kršić, izjava svjedoka, 8. februar 2014.), par. 25; Vojslav Kršić, T. 29303-29305.

⁵²⁰ Vojslav Kršić, T. 29304-29305.

⁵²¹ P851 (Spisak pripadnika 46. kotorvaroške brigade), str. 1; P6807 (Naredenje komandanta 1. kotorvaroške lake pješadijske brigade, 8. juni 1992.)

⁵²² P439 (Svjedok RM-802, izjava svjedoka, 25. april 2012.), par. 46.

⁵²³ D891 (Vojin Ubiparip, izjava svjedoka, 22. juli 2014.), par. 7.

Operativna grupa "Doboj"

143. **Simić** je u svom svjedočenju izjavio da je, kad je dobio informaciju iz Zagreba da muslimansko-hrvatske snage planiraju napad na Doboj sredinom juna 1992., najprije tu informaciju prenio svom neposrednom pretpostavljenom, generalu Taliću.⁵²⁴ Dana 26. maja 1992., nakon sjednice skupštine bosanskih Srba, svjedok je takođe izvijestio Mladića i Karadžića.⁵²⁵ Mladić i Karadžić su zatim naredili Taliću da oformi Operativnu grupu "Doboj".⁵²⁶ Svjedok je bio njen komandant dok ga nije zamijenio general Slavko Lisica 1994. godine.⁵²⁷ Prema riječima svjedoka, on je bio podređen Taliću, koji je prosljeđivao sve što je dobijao od Glavnog štaba VRS-a, a svjedok je to dalje prosljeđivao svojim jedinicama, u skladu s komandnim lancem.⁵²⁸ **Amidžić** je u svom svjedočenju izjavio da je oko 14. aprila 1994. godine Operativna grupa "Doboj" bila podređena 1. krajiškom korpusu.⁵²⁹ Zahtjevi za pozadinsku podršku slali su se Glavnom štabu VRS-a.⁵³⁰

30. divizija

144. **Velimir Kevac** je u svom svjedočenju rekao da je komanda 30. divizije bila u kasarni Kula u Mrkonjić Gradu.⁵³¹ Ta divizija je bila u sastavu 5. korpusa JNA.⁵³² Do svjedokovog dolaska, većina profesionalnog vojničkog starješinskog kadra je otišla u Srbiju.⁵³³ Komanda divizije i komanda brigade popunile su ta mjesta oficirima iz rezervnog sastava JNA, a u nekim slučajevima i običnim vojnicima koji nisu imali vojničke činove, ali su imali "autoritet pred ljudima".⁵³⁴ Osim komandanta brigade, tu su bili još jedan ili dvojica aktivnih oficira, ali ostali su bili iz rezervnog sastava.⁵³⁵ Nekoliko komandanata bataljona su bili aktivni oficiri, ali su komandiri četa i vodova rijetko imali adekvatno starješinsko znanje, tako da su jedinice teško mogle dobro

⁵²⁴ D921 (Milivoje Simić, izjava svjedoka, 24. juli 2014.), par. 8-15; Milivoje Simić, T. 32531.

⁵²⁵ D921 (Milivoje Simić, izjava svjedoka, 24. juli 2014.), par.16.

⁵²⁶ D921 (Milivoje Simić, izjava svjedoka, 24. juli 2014.), par. 18.

⁵²⁷ D921 (Milivoje Simić, izjava svjedoka, 24. juli 2014.), par. 20.

⁵²⁸ Milivoje Simić, T. 32533.

⁵²⁹ Boško Amidžić, T. 29515; v. takođe P6989 (Zahtjev upućen Komandi 1. KK-a za saglasnost za nabavku municije i rezervnih dijelova, 14. april 1994.), str. 1-2.

⁵³⁰ Boško Amidžić, T. 29515-29516; P6989 (Zahtjev upućen Komandi 1. KK-a za saglasnost za nabavku municije i rezervnih dijelova, 14. april 1994.), str. 1-2.

⁵³¹ D871 (Velimir Kevac, izjava svjedoka, 31. juli 2014.), par. 1, 4.

⁵³² D871 (Velimir Kevac, izjava svjedoka, 31. juli 2014.), par. 4.

⁵³³ D871 (Velimir Kevac, izjava svjedoka, 31. juli 2014.), par. 6.

⁵³⁴ D871 (Velimir Kevac, izjava svjedoka, 31. juli 2014.), par. 6; Velimir Kevac, T. 30449.

⁵³⁵ Velimir Kevac, T. 30449.

funkcionisati.⁵³⁶ "Nakon određenog vremena" ovaj problem se počeo rješavati kroz formiranje i funkcionisanje centra za obuku oficira i podoficira u prostorijama bivšeg školskog centra oklopnih jedinica u Banjaluci.⁵³⁷

145. Divizija je izvještavala pretpostavljenu komandu o situaciji na terenu putem redovnih i vanrednih borbenih izvještaja.⁵³⁸ Svjedok je sastavljao izvještaje na osnovu informacija sadržanih u dnevnim izvještajima jedinica iz sastava divizije. On je te izvještaje zatim podnosio na odobrenje komandantu divizije, koji je, od dana kad je svjedok raspoređen na dužnost u 30. diviziji krajem maja 1992. do septembra 1992., bio pukovnik Stanislav Galić. Odobreni izvještaji su se tada podnosili komandantu korpusa, generalu Momiru Taliću, koji je proučavao izvještaje i na osnovu njih donosio odluke.⁵³⁹ Svjedok nije mogao potvrditi da su se informacije koje je iznosio u izvještajima prenosile Glavnom štabu VRS-a, ali sadržaj izvještaja je bio u skladu s izvještajima komandi divizija i komandi brigada, koje su bile podređene komandi korpusa.⁵⁴⁰

Jedinice Vojne policije

146. **Svjedok RM-015** je u svom svjedočenju rekao da su tri jedinice Vojne policije bile oformljene u opštini Sanski Most, uključujući i jednu "legitimnu" jedinicu Vojne policije koju je oformio pukovnik Basara.⁵⁴¹

Zaključci Pretresnog vijeća

147. Na osnovu gore navedenog, Pretresno vijeće konstatuje da je 5. korpus JNA postao 1. krajiški korpus VRS-a, koji je formiran u periodu od 12. do 20. maja 1992. To je bio najveći korpus VRS-a, čija zona odgovornosti je uključivala približno pola opština republike bosanskih Srba, i u svom sastavu je imao približno 100.000 naoružanih ljudi. Radilo se prvenstveno o korpusu bosanskih Srba. Glavno komandno mjesto korpusa bilo je u zgradi bivše komande 5. korpusa u centru Banjaluke. Momir Talić je komandovao 5. korpusom od 17. marta 1992., i ostao je njegov komandant kada

⁵³⁶ D871 (Velimir Kevac, izjava svjedoka, 31. juli 2014.), par. 6; Velimir Kevac, T. 30449.

⁵³⁷ Velimir Kevac, T. 30455.

⁵³⁸ D871 (Velimir Kevac, izjava svjedoka, 31. juli 2014.), par. 5.

⁵³⁹ D871 (Velimir Kevac, izjava svjedoka, 31. juli 2014.), par. 5; Velimir Kevac, T. 30466-30468.

⁵⁴⁰ D871 (Velimir Kevac, izjava svjedoka, 31. juli 2014.), par. 5; Velimir Kevac, T. 30467-30468.

⁵⁴¹ P2362 (Svjedok RM-015, izjava svjedoka, 13. mart 2002.), par. 102.

je 5. korpus postao 1. krajiški korpus. Boško Kelečević je bio načelnik štaba 1. krajiškog korpusa; Gojko Vujinović je bio pomoćnik komandanta za civilne poslove; Milan Stevilović je bio pomoćnik komandanta za bezbjednost, a zamijenio ga je Stevo Bogojević; Milutin Vukelić je bio pomoćnik komandanta za moral, pravne i vjerske poslove; i Vaso Tepšić je bio pomoćnik komandanta za pozadinu, a zamijenio ga je Boško Amidžić.

148. U sastavu 1. krajiškog korpusa bilo je do 48 pukova i brigada, većina kojih su ranije bile jedinice JNA. Među tim jedinicama bile su 43. motorizovana brigada; 5. kozaračka brigada; 6. krajiška brigada (poznata i pod nazivima 6. sanska brigada i 6. partizanska brigada); Operativna grupa "Vlašić", uključujući 22. brigadu i 1. kotorvarošku brigadu; Operativna grupa "Doboj"; 30. divizija; i barem jedna divizija Vojne policije.

149. Dana 22. maja 1992., 343. motorizovana brigada JNA postala je 43. motorizovana brigada, poznata i kao "Prijedorska brigada". 43. motorizovana brigada je bila stacionirana u Prijedoru u kasarni Žarko Zgonjanin. Njen komandant je bio Vladimir Arsić, a Radmilo Zeljaja je bio načelnik štaba. Među pripadnicima izviđačko-diverzantske jedinice 43. motorizovane brigade bili su njen prvi komandir Zoran Karlica, kao i Dragan Škrbić, Željko Zgonjanin zvani Čupo, Zoran Žigić, Duško Knežević i Stojan Madžar. Među komandantima bataljona 43. motorizovane brigade bili su Draško Vujić, Borislav Bojić, Nenad Vujanić i Rade Bilbija zvani Čuča. Drugi pripadnici 43. motorizovane brigade bili su, između ostalih, Slobodan Kuruzović, Slavko Puhalić, Milanko Savić, Goran Gruban, Milenko Malić, Mišo Rodić i Rade Javorić.

150. 5. kozaračka brigada bila je stacionirana u Prijedoru u istoj kasarni kao i 43. motorizovana brigada. 6. krajiška brigada vratila se u opštinu Sanski Most početkom 1992., a štab brigade bio je u Lušci Palanci, u opštini Sanski Most. Njen komandant je bio Branko Basara, a zamijenio ga je pukovnik Kajtez u septembru ili oktobru 1992. Načelnik štaba brigade bio je Veljko Brajić, a Pero Maličević je bio načelnik za bezbjednost. Dok je približno u aprilu ili maju brigada imala samo oko 1.000 ljudi, s avgustom 1992. pa do barem decembra 1992., u njenom sastavu je bilo približno 3.500 do 4.000 ljudi, koji su, izuzev manjeg broja, bili rezervisti. Tu brigadu su činili isključivo bosanski Srbi. U brigadi nije bilo jednoobraznosti u odijevanju zbog neadekvatne opskrbe i neke jedinice su nosile djelimično civilnu odjeću. Operativnom

grupom "Vlašić" komandovao je Janko Trivić, a načelnik štaba je bio pukovnik Grahovac. 22. brigada je bila raspoređena na području Kotor-Varoša. Njen prvi komandant je bio Boško Peulić, a zatim, od oktobra 1992., Janko Trivić. Njen načelnik štaba bio je pukovnik Grahovac, a zatim, u januaru 1993., Vojin Ubiparip. Komandant 1. kneževske lake brigade bio je major Vulin. 1. kotorvaroškom brigadom najprije je komandovao Dušan Novaković, a od juna 1993. Vojin Ubiparip. Načelnik štaba brigade bio je Manojlo Tepić. Brojno stanje brigade variralo je od 850 do 2.000 vojnika, pri čemu je najveći dio vremena brojala 1.000 do 1.500 vojnika, a njom su dominirali Srbi. Komandant Operativne grupe "Doboj" bio je Milivoje Simić, a od 1994. godine Slavko Lisica. 30. divizija je bila stacionirana u Mrkonjić Gradu i njom je komandovao Stanislav Galić.

151. Nadalje, u vezi s argumentom odbrane da je u 1. krajiškom korpusu vladala nedisciplina i da je on bio neobučen i neprofesionalan, Pretresno vijeće smatra da je, prema Talićevoj izjavi (P7464) datoj krajem aprila ili početkom maja 1992., Banjalučki korpus imao takvu organizaciju da ni korpus ni narod Krajine nisu bili u opasnosti. Takođe, dokazi koje je iznio Kelečević pokazuju da je organizacija 5. korpusa zadržana kad je taj korpus postao dio VRS-a. Što se tiče 6. krajiške brigade, svjedok RM-015 je u svom svjedočenju izjavio da je njegov utisak bio da je komandant brigade, Branko Basara, bio generalno nemoćan da kontroliše protivpravno ponašanje u njemu potčinjenim jedinicama. Tome protivrječi svjedočenje Branka Davidovića, koji je izjavio da se u brigadi poštovao sistem subordinacije i jedinstva, kao i svjedočenje samog Branka Basare koji je rekao da je vodio računa o tome da njegove jedinice budu pod striktnom kontrolom i da budu svjesne pravila ratovanja. Kad je riječ o 1. kotorvaroškoj brigadi, Vojislav Kršić je u svom svjedočenju izjavio da je ta jedinica bila dezorganizovana, da u početku nije imala komandu, te da nije imala dovoljno ljudstva, kao ni vezu s komandom 1. krajiškog korpusa do oktobra ili novembra 1992. Tome protivrječi naređenje koje je 8. juna 1992. izdao Dušan Novaković, kao komandant 1. kotorvaroške brigade. Nadalje, Kršić je priznao da je ta brigada, dok veza s komandom korpusa nije bila zvanično uspostavljena, izvještaje slala drugim kanalima. I konačno, čak i ako je bilo slučajeva nediscipline i slabe organizacije, Pretresno vijeće smatra da takvi eventualni problemi nisu uticali na opštu sposobnost komande korpusa da uspješno kontroliše svoje potčinjene jedinice. Shodno tome, Pretresno vijeće odbacuje argumente odbrane.

152. Stoga, Pretresno vijeće konstatuje da su lanac komande i sistem veze, uključujući i redovni sistem izvještavanja, između Glavnog štaba VRS-a, 1. krajiškog korpusa i njegovih potčinjenih jedinica, u potpunosti funkcionisali. Tokom cijele 1992. godine, potčinjene jedinice su slale dnevne i vanredne izvještaje Komandi 1. krajiškog korpusa i od nje su primale naređenja. Komanda korpusa je takođe rutinski obilazila te jedinice. Komanda korpusa je, sa svoje strane, izvještavala Glavni štab VRS-a i od njega primala naređenja tokom 1992., uključujući i početkom jula. Talić i Kelečević bili su redovno prisutni na komandnom mjestu. Barem od kraja juna 1992., Komanda korpusa je bila obavještavana o relevantnim izvještajima stranih medija od strane svog pres centra, i tokom cijele 1992. pripadnici korpusa su bili obaviješteni o tome što se dešavalo na frontu i na političkoj sceni, putem vojnih novina koje je izdavao pres centar.

2. krajiški korpus

153. U ovom odjeljku, Pretresno vijeće će razmotriti dokaze u vezi sa strukturom 2. KK-a. U vezi s tim, Pretresnom vijeću su predočeni dokazi koje su iznijeli **Grujo Borić**, koji je od jula 1992. do decembra 1994. bio komandant 2. KK-a;⁵⁴² **Dušan Kukobat**, koji je od 18. avgusta 1992. bio načelnik štaba Ključke brigade, a od 15. avgusta 1994. načelnik štaba 2. KK-a;⁵⁴³ **Milorad Zorić**, Srbin iz Bihaća u opštini Bihać, koji je od juna 1992. do kraja rata bio raspoređen kao ratni snimatelj u 2. krajiški korpus;⁵⁴⁴ i **Đorđe Đukić**, pomoćnik komandanta za pozadinu u Glavnom štabu VRS-a;⁵⁴⁵ kao i dokumentarni dokazi.

154. **Grujo Borić** je u svom svjedočenju izjavio da se 25. maja 1992. susreo s Mladićem i generalom Savom Kovačevićem i da mu je saopšteno da će biti formiran korpus i da će on vjerovatno biti imenovan za komandanta.⁵⁴⁶ Prema potvrdi koju je izdao Glavni štab VRS-a 12. oktobra 1992. i koju je potpisao Mladić, Borić je unaprijeđen u čin general-majora 10. juna 1992.⁵⁴⁷ **Borić** je u svom svjedočenju izjavio

⁵⁴² Grujo Borić, T. 34580-34581, 34586, 34599-34600, 34608. Dio svjedočenja Gruja Borića razmotren je u poglavlju 4.6.1.

⁵⁴³ D757 (Dušan Kukobat, izjava svjedoka, 23. juni 2015.), par. 1-3, 6.

⁵⁴⁴ D877 (Milorad Zorić, izjava svjedoka, utorak, 29. juli 2014.), str. 1, par. 1, 18; Milorad Zorić, T. 30682.

⁵⁴⁵ P1052 (Đorđe Đukić, izvodi iz redigovanog razgovora, februar 1996.), str. 7.

⁵⁴⁶ Grujo Borić, T. 34585-34586, 34603-34604.

⁵⁴⁷ P7342 (Potvrda Glavnog štaba VRS-a o unapređenju Gruje Borića u čin general-majora).

da je ukaz vrhovnog komandanta kojim je unaprijeđen na taj položaj primio 16. decembra 1992.⁵⁴⁸

155. Dana 2. juna 1992., na osnovu odluke skupštine bosanskih Srba o formiranju vojske i naređenja Glavnog štaba VRS-a, Borić je izdao naređenje da se formiraju jedinice 2. KK-a.⁵⁴⁹ Među tim jedinicama bile su 2. bataljon Vojne policije, 17. ključka brigada, 2. mješoviti artiljerijski puk, 2. mješoviti protivoklopni artiljerijski puk i 2. laki artiljerijski puk protivvazdušne odbrane.⁵⁵⁰ Te jedinice trebale su biti formirane od jedinica koje su već bile mobilisane, jedinica TO-a u opštinama i dodatnih starješina i vojnika rođenih na teritoriji Bosne i Hercegovine. Trebalo je da se koriste materijalna sredstva 9. i 10. korpusa JNA.⁵⁵¹ Jedinice su trebale biti formirane do 10. juna 1992.⁵⁵² Naređenjem izdatim 4. juna 1992., Mladić je definisao zonu odgovornosti 2. KK-a.⁵⁵³

156. Dana 9. juna 1992., Stanislav Galić, komandant 30. partizanske divizije, izvijestio je komandu 1. KK-a da ga je 6. juna 1992. načelnik štaba 2. KK-a obavijestio da je teritorija opštine Ključ ušla u zonu odgovornosti 2. KK-a i da se jedinice raspoređene na toj teritoriji prepotčinjavaju Komandi 2. KK-a.⁵⁵⁴ Na istoj teritoriji trebalo je da bude formirana 17. laka pješadijska brigada. Galić je nadalje izvijestio da je 3. bataljon 1. partizanske brigade oformljen od odreda TO-a Ključ, te da je kao takav takođe prepotčinjen 2. KK-u.⁵⁵⁵

157. **Borić** je u svom svjedočenju izjavio da je on bio formalno postavljen za komandanta 2. KK-a 7. ili 8. jula 1992., ukazom Karadžića.⁵⁵⁶ Međutim, on je već od 2. juna 1992. izdavao naređenja kao komandant korpusa.⁵⁵⁷ Pukovnik Mićo Vlajsavljević je postavljen za načelnika štaba 2. KK-a, a major Mikajlo Mitrović je bio načelnik

⁵⁴⁸ Grujo Borić, T. 34680-34681.

⁵⁴⁹ P5137 (Naređenje Gruje Borića, komandanta 2. KK-a, u vezi s formiranjem jedinica, 2. juni 1992.), str. 1.

⁵⁵⁰ P5137 (Naređenje Gruje Borića, komandanta 2. KK-a, u vezi s formiranjem jedinica, 2. juni 1992.), str. 1-9.

⁵⁵¹ P5137 (Naređenje Gruje Borića, komandanta 2. KK-a, u vezi s formiranjem jedinica, 2. juni 1992.), str. 1. V. takođe D2073 (Škrbićev članak objavljen u časopisu *Srpska vojska*, 9. maj 1994.), str. 1-2.

⁵⁵² P5137 (Naređenje Gruje Borića, komandanta 2. KK-a, u vezi s formiranjem jedinica, 2. juni 1992.), str. 2.

⁵⁵³ P4381 (Naređenje Glavnog štaba VRS-a, 4. juni 1992.), str. 1-2.

⁵⁵⁴ P4052 (Objašnjenje u vezi s prepotčinjavanjem jedinica, 9. juni 1992.). V. takođe P2859 (Ewan Brown, *Vojna situacija u Bosanskoj Krajini 1992. – Analiza situacije*, 27. novembar 2002.), par. 1.95.

⁵⁵⁵ P4052 (Objašnjenje u vezi s prepotčinjavanjem jedinica, 9. juni 1992.).

⁵⁵⁶ Grujo Borić, T. 34586.

⁵⁵⁷ P3910 (Naređenje koje je izdao Grujo Borić, komandant 2. KK-a, u vezi s formiranjem logora za ratne zarobljenike, 25. juna 1992.); P5137 (Naređenje Gruje Borića, komandanta 2. KK-a, u vezi s formiranjem jedinica, 2. juni 1992.); P7336 (Naređenje Komande 2. KK-a za dalja dejstva, koje je potpisao Borić, 8. juni 1992.); P7343 (Naređenje 2. KK-a, koje je potpisao Borić, o prikupljanju ratnog plijena, 7. juni 1992.); P7499 (Naređenje Gruje Borića, komandanta 2. KK, 27. juni 1992.).

organa za bezbjednost 2. KK-a.⁵⁵⁸ Dana 7. januara 1993., Mladić je unaprijedio majora Mitrovića u čin potpukovnika Tehničke službe kopnene vojske.⁵⁵⁹ Milan Ivančević je vodio komisiju za razmjenu 2. KK-a, a svaki sporazum o razmjeni koji bi sklopio korpus morao je biti odobren od strane Glavnog štaba VRS-a.⁵⁶⁰ Prema riječima **Dušana Kukobata**, Drago Samardžija je u avgustu 1992. bio komandant Ključke brigade 2. KK-a.⁵⁶¹ **Milorad Zorić** je u svom svjedočenju rekao da je Borića kao komandanta 2. KK-a naslijedio general-major Radivoje Tomanić u novembru 1994.⁵⁶²

158. Prema **Borićevim** riječima, komandno mjesto 2. KK-a najprije je bilo u Drvaru, a kasnije je premješteno u Oštrej, između Drvara i Petrovca.⁵⁶³ Od juna ili jula 1992., u sastavu 2. KK-a bile su jedinice 10. korpusa koje su otišle iz Hrvatske, brigade TO-a, jedna brigada bivše JNA, jedan inženjerski puk i tri artiljerijska divizion.⁵⁶⁴ 2. inženjerski puk, stacioniran u Laništu u opštini Ključ, odgovarao je direktno Komandi 2. KK-a.⁵⁶⁵

159. **Borić** je u svom svjedočenju izjavio da su potčinjene brigade podnosile dnevne izvještaje o situaciji 2. KK-u, a komanda korpusa bi tada sastavila objedinjeni izvještaj i istoga dana ga slala Glavnom štabu VRS-a.⁵⁶⁶ O vanrednim situacijama odmah se obavještavala Komanda 2. KK-a, koja bi zatim obavještavala komandanta VRS-a.⁵⁶⁷ Predstavnik Glavnog štaba VRS-a bi periodično obilazio Komandu 2. KK-a, a zatim bi podnosio izvještaj Komandi Glavnog štaba VRS-a.⁵⁶⁸ 2. KK bi svakog jutra održavao sastanke, koje bi vodio svjedok ili, u njegovom odsustvu, Mićo Vlaisavljević, načelnik štaba, a prisustvovali su mu pomoćnici komandanta.⁵⁶⁹ Na tim sastancima, razgovaralo se o informacijama dobijenim od potčinjenih jedinica, susjednih korpusa i Glavnog

⁵⁵⁸ Grujo Borić, T. 34586, 34647, 34702. Za ime majora Mitrovića, v. P7341 (Naređenje Glavnog štaba VRS-a kojim se Mikajlo Mitrović unapređuje u čin potpukovnika, 7. januar 1993.).

⁵⁵⁹ Grujo Borić, T. 34647, 34679; P7341 (Naređenje Glavnog štaba VRS-a kojim se Mikajlo Mitrović unapređuje u čin potpukovnika, 7. januar 1993.).

⁵⁶⁰ Grujo Borić, T. 34668-34669; P7338 (Zahtjev Komande 2. KK-a za saglasnost za pregovore o razmjeni zatvorenika, 13. novembar 1994.), str. 1.

⁵⁶¹ D757 (Dušan Kukobat, izjava svjedoka, 23. juni 2014.), par. 3; Dušan Kukobat, T. 28013-28014.

⁵⁶² Milorad Zorić, T. 30682. V. takođe P5083 (Pismo general-majora Tomanića na Vidovdan, 27. juni 1995.), str. 1-2.

⁵⁶³ Grujo Borić, T. 34591, 34676-34677.

⁵⁶⁴ Grujo Borić, T. 34589-34590.

⁵⁶⁵ Grujo Borić, T. 34681-34682.

⁵⁶⁶ Grujo Borić, T. 34597-34598; P7331 (Izvodi iz transkripta razgovora tužilaštva s Grujom Borićem, 21.-23. april 2004.), str. 6-7; P7336 (Naređenje Komande 2. KK-a za dalja dejstva, 8. juni 1992.), str. 8.

⁵⁶⁷ Grujo Borić, T. 34597-34598.

⁵⁶⁸ Grujo Borić, T. 34626, 34628; P7331 (Izvodi iz transkripta razgovora tužilaštva s Grujom Borićem, 21.-23. april 2004.), str. 6.

⁵⁶⁹ Grujo Borić, T. 34615-34616.

štaba VRS-a i dijelili su se dnevni zadaci.⁵⁷⁰ Svjedok je često razgovarao s Mladićem.⁵⁷¹ Osim toga, predstavnik komande korpusa svakodnevno bi vršio inspekciju neke potčinjene jedinice, a svjedok bi vršio inspekciju svih brigada i jednom sedmično bi se sastajao sa svim komandantima brigada pod svojom komandom.⁵⁷² Komandanti brigada su mogli primati naređenja samo od komande korpusa i ni od jedne druge strukture i, koliko je svjedoku poznato, komandanti brigada pod njegovom komandom nikad nisu započeli ofanzivna dejstva bez njegove saglasnosti.⁵⁷³ Pored toga, kao komandant korpusa, svjedok je bio odgovoran za snage pod svojom komandom i dobijao je uputstva od Glavnog štaba VRS-a o kriterijima za krivično sankcionisanje vojnika, među kojima je bio i kriterij prema kojem je komandant mogao odgovarati za propust da reaguje na zločine koje počine njegovi potčinjeni.⁵⁷⁴

160. Dana 12. i 13. juna 1992., 17. ključka laka pješadijska brigada poslala je dnevne izvještaje Komandi 2. KK-a.⁵⁷⁵ **Borić** je u svom svjedočenju izjavio da je jednom prilikom morao vršiti koordinaciju s Talićem u izvođenju operacije koja je uključivala jedinice i 1. i 2. KK-a.⁵⁷⁶ Pukovnik Basara je trebao izvijestiti Talića o toj operaciji, a pukovnik Drago Samardžija je trebao izvijestiti Borića.⁵⁷⁷ Takođe, svjedok je o svemu što se dešavalo tog dana u 2. KK-u izvijestio Mladića.⁵⁷⁸

161. Kako se navodi u jednom dokumentu Komande 2. KK-a od 4. februara 1993., koji je potpisao potpukovnik Radivoje Kršić, 64 aktivna vojna lica upućena su u 2. KK iz SRJ.⁵⁷⁹ Prema **Borićevim** riječima, kada je oformljen 30. kadrovski centar, vojnici koji su bili upućivani iz VJ-a, kao i on sam i Mićo Vlasisavljević, njegov načelnik štaba, plaćani su preko tog kadrovskog centra.⁵⁸⁰

⁵⁷⁰ Grujo Borić, T. 34616.

⁵⁷¹ Grujo Borić, T. 34625-34626; P7331 (Izvodi iz transkripta razgovora tužilaštva s Grujom Borićem, 21.-23. april 2004.), str. 7.

⁵⁷² Grujo Borić, T. 34616-34617.

⁵⁷³ Grujo Borić, T. 34593, -34594, 34628.

⁵⁷⁴ Grujo Borić, T. 34655.

⁵⁷⁵ P7334 (Dnevni izvještaj 17. lake pješadijske brigade, upućen Komandi 2. KK-a, 12. juni 1992.); P7335 (Dnevni izvještaj 17. lake pješadijske brigade, upućen Komandi 2. KK-a, . 13. juni 1992).

⁵⁷⁶ Grujo Borić, T. 34650; P7331 (Izvodi iz transkripta razgovora tužilaštva s Grujom Borićem, 21.-23. april 2004.), str. 19.

⁵⁷⁷ Grujo Borić, T. 34650. Za Samardžijino ime, v. P3754 (Naređenje Komande Lake pješadijske brigade, koje je potpisao Drago Samardžija).

⁵⁷⁸ Grujo Borić, T. 34650.

⁵⁷⁹ P7327 (Dokument 2. KK-a s datumima kada su aktivna vojna lica upućena iz SRJ, 4. februar 1993.), str. 1-5.

⁵⁸⁰ Grujo Borić, T. 34614; P7331 (Izvodi iz transkripta razgovora tužilaštva s Grujom Borićem, 21.-23. april 2004.), str. 16.

162. Prema jednom naređenju Komande 2. KK, izdatom na osnovu naređenja Glavnog štaba VRS-a od 9. jula 1992., sva aktivna vojna lica muslimanske i hrvatske nacionalnosti trebala su biti upućena na godišnji odmor, a po povratku s godišnjeg odmora, trebala su biti upućena u Personalnu upravu Generalštaba VJ-a radi daljeg regulisanja njihovog stanja u službi.⁵⁸¹

163. **Đorđe Đukić** je rekao da je do 19. maja 1992. JNA bila angažovana na teritoriji Bosne i Hercegovine sa šest korpusa, to jest 4., 5., 9., 10., 13. i 17. korpusom.⁵⁸² Ti korpusi su transformisani u VRS, odnosno 5. korpus je pretvoren u 1. KK, 9. i 10. korpus u 2. KK, 17. korpus u IBK, 4. korpus u SRK, a 13. korpus u HK.⁵⁸³

164. Na osnovu gore navedenog, Pretresno vijeće konstatuje da je 2. KK VRS-a osnovan početkom juna 1992. i da je bio sačinjen od, između ostalog, 9. kninskog korpusa i 10. bihaćkog korpusa bivše JNA i lokalnih jedinica TO-a. U početku je imao sjedište komande u Drvaru, a poslije je ono premješteno u Oštrelj. Dana 6. juna 1992., teritorija opštine Ključ ušla je u zonu odgovornosti 2. KK-a i jedinice raspoređene na toj teritoriji prepotčinjene su Komandi 2. KK-a. U sastavu 2. KK-a bilo je, između ostalog, nekoliko brigada i njihovih bataljona, uključujući 17. ključku laku pješadijsku brigadu, tri artiljerijska puka i 2. drvarski jurišni pješadijski vod. Grujo Borić je bio komandant 2. KK-a od juna 1992. i na taj položaj je zvanično postavljen ukazom Karadžića 7. ili 8. jula 1992. Na tom položaju je bio do novembra ili decembra 1994., kad ga je zamijenio general-major Radivoje Tomanić. Pukovnik Mićo Vlasiavljević je bio načelnik štaba 2. KK-a dok ga 15. avgusta 1994. nije zamijenio Dušan Kukobat. Pretresno vijeće nadalje konstatuje da je sistem veze između Glavnog štaba VRS-a, 2. KK-a i potčinjenih jedinica u potpunosti funkcionisao. Niže jedinice 2. KK-a slale su dnevne izvještaje Komandi 2. KK-a i komanda korpusa je redovno u tim jedinicama vršila inspekciju. Komanda korpusa je podnosila izvještaje Glavnom štabu VRS-a i u njoj su predstavnici Glavnog štaba VRS-a redovno vršili inspekciju.

⁵⁸¹ P7326 (Dokument 2. KK-a kojim se reguliše status u službi aktivnih vojnih lica, 10. juli 1992.), str. 1.

⁵⁸² P1052 (Đorđe Đukić, izvodi iz redigovanog razgovora, februar 1996.), str. 9.

⁵⁸³ P1052 (Đorđe Đukić, izvodi iz redigovanog razgovora, februar 1996.), str. 7.

Istočnobosanski korpus

165. U ovom odjeljku, Pretresno vijeće će razmotriti dokaze i donijeti zaključke o strukturi Istočnobosanskog korpusa VRS-a ili IBK-a. U vezi s tim, Pretresno vijeće je formalno primilo na znanje dvije činjenice o kojima je presuđeno.⁵⁸⁴ Vijeću su takođe predočeni dokazi koje su iznijeli **Đorđe Đukić**, pomoćnik komandanta za pozadinu u Glavnom štabu VRS-a,⁵⁸⁵ i **Richard Butler**, stručnjak za obavještajno istraživanje,⁵⁸⁶ i ono smatra da su ti dokazi u skladu s činjenicama o kojima je presuđeno.⁵⁸⁷ Pretresnom vijeću su predočeni i dokazi koje su iznijeli **svjedok RM-513**, bosanski Srbin iz Bijeljine,⁵⁸⁸ **Milenko Todorović**, koji je od 16. novembra 1993. bio pomoćnik komandanta za obavještajno-bezbjednosne poslove IBK-a;⁵⁸⁹ **Novica Simić**, koji je od 12. maja 1992. bio pripadnik VRS-a, a od 31. avgusta 1992. do poslije rata komandant IBK-a;⁵⁹⁰ **Svetozar Andrić**, koji je od 19. maja 1992. do 6. avgusta 1995. bio komandant Birčanske brigade VRS-a u Šekovićima, a potom do marta 1996. načelnik štaba DK-a;⁵⁹¹ i **Dragomir Andan**, bosanski Srbin, koji je od 1. juna 1992. bio viši inspektor MUP-a u Bijeljini, Zvorniku i Brčkom, a potom, od septembra 1992., obavještajni oficir u Glavnom štabu VRS-a,⁵⁹² kao i dokumentarni dokazi.⁵⁹³

166. **Richard Butler** je u svom svjedočenju naveo da su VRS sačinjavali ostaci 2. vojne oblasti JNA, razni TO-i, kao i opštinske i paravojne jedinice koje su se borile u Bosni i Hercegovini. 2. vojna oblast brojila je sredinom marta 1992. približno 70.000 vojnika, a činili su je 4., 5., 9., 10. i 17. korpus JNA.⁵⁹⁴ Sljedeći korpusi VRS-a su formirani iz korpusa JNA koji su prethodno bili u sastavu 2. vojne oblasti: 1. KK-a (iz

⁵⁸⁴ Činjenice o kojima je presuđeno 248 i 1769 razmotrene su u poglavlju 3.1.1.

⁵⁸⁵ P1052 (Đorđe Đukić, izvodi iz redigovanog razgovora, februar 1996.), str. 7. Dokazi koje je iznio Đukić razmotreni su u poglavlju 3.1.2: 2. *krajiški korpus*.

⁵⁸⁶ Richard Butler, T. 16108; P2094 (Biografija Richarda Butlera, 10. juni 2011.).

⁵⁸⁷ **Richard Butler**: P2210 (Izveštaj o komandnoj odgovornosti u Glavnom štabu VRS-a, 9. juni 2006.), str. 4. **Đorđe Đukić**: P1052 (Đorđe Đukić, izvodi iz redigovanog razgovora, februar 1996.), str. 7.

⁵⁸⁸ P1054 (Svjedok RM-513, izjava svjedoka, 25. juni 2011.), str. 1, par. 2, 4-6. Dokazi koje je iznio svjedok RM-513 takođe su razmotreni u poglavlju 9.2.8.

⁵⁸⁹ Milenko Todorović, T. 19835, 19837.

⁵⁹⁰ P4325 (Novica Simić, transkript iz predmeta *Popović i drugi*, 19.-21., 24. novembar 2008.), str. 28483-28485.

⁵⁹¹ D1033 (Svetozar Andrić, izjava svjedoka, 16. juli 2013.), par. 1; Svetozar Andrić, T. 34737; D1034 (Zapisnik o primopredaji dužnosti komandanta 1. birčanske pješadijske brigade između pukovnika Andrića i potpukovnika Ljubomira Vlačića, 6. avgust 1995.).

⁵⁹² D512 (Dragomir Andan, izjava svjedoka, 6. juni 2014.), par. 5-7; Dragomir Andan, T. 22386-22388, 22396, 22437. Dokazi koje je iznio Andan razmotreni su u poglavlju 9.2.8.

⁵⁹³ P2906 je razmotren u poglavlju 3.1.1.

⁵⁹⁴ P2210 (Richard Butler, Izveštaj o komandnoj odgovornosti u Glavnom štabu VRS-a, 9. juni 2006.), par. 1.0-1.1, 1.6.

bivšeg 5. korpusa JNA), 2. KK (iz bivšeg 10. korpusa JNA); IBK (iz bivšeg 17. korpusa JNA); SRK (iz bivšeg 4. korpusa JNA); i HK (iz elemenata bivšeg 9. korpusa JNA).⁵⁹⁵

167. Naređenjem od 4. juna 1992., Mladić je odredio prvobitne granice zone odgovornosti IBK-a.⁵⁹⁶ Pretresnom vijeću su predočeni dokumentarni dokazi o tome koje jedinice su bile u sastavu IBK-a. Dana 30. maja 1992., pukovnik Nikola Denčić, komandant IBK-a, poslao je naređenje zborničkom TO-u da se od štaba TO-a Zvornik formira Zvornička pješadijska brigada IBK-a.⁵⁹⁷ Dana 3. juna 1992., na osnovu odluke skupštine bosanskih Srba, Denčić je naredio da se izvrši transformacija Srpske dobrovoljačke garde SAO Semberije i sjeverne Majevice u jedinice IBK-a. Komandanta garde, Ljubišu Savića zvanog Mauzer, postavio je za pomoćnika načelnika za štabno-bezbjednosne poslove u odjeljenju za bezbjednost i obavještajne poslove Komande IBK-a, na položaj major-potpukovnik.⁵⁹⁸ **Svjedok RM-513** je u svom svjedočenju izjavio da je Mauzerova grupa bila pod jedinstvenom komandom VRS-a.⁵⁹⁹ Dana 6. juna 1992., komandant IBK-a, pukovnik Dragutin Ilić, naredio je potčinjavanje VRS-u svih tadašnjih štabova i jedinica TO-a u nekim opštinama, uključujući Bijeljino.⁶⁰⁰ Dana 1. jula 1992., Ljubiša Savić je u jednom intervjuu na srpskoj televiziji izjavio da je Srpska narodna garda transformisana u specijalnu brigadu IBK-a.⁶⁰¹ Tokom konferencije IBK-a održane u Bijeljini 15. septembra 1992., Mladić je zapisao da je Ljubiša Savić izvijestio o situaciji u "specijalnoj brigadi".⁶⁰² Pomenute jedinice trebale su da oforme komande i jedinice i naređena je njihova trenutna mobilizacija.⁶⁰³ Jedinice TO-a prostorne strukture trebale su ostati na tadašnjem nivou i biti angažovane u odbrani sela i kontroli teritorije.⁶⁰⁴

168. Dana 15. juna 1992., Predsjedništvo bosanskih Srba donijelo je odluku o formiranju, organizaciji, formaciji i rukovođenju i komandovanju VRS-om, na osnovu

⁵⁹⁵ P2210 (Richard Butler, Izvještaj o komandnoj odgovornosti u Glavnom štabu VRS-a, 9. juni 2006.), par. 1.1.

⁵⁹⁶ P4381 (Naređenje Glavnog štaba VRS-a, 4. juni 1992.), str. 2-3.

⁵⁹⁷ P7346 (Naređenje Komande IBK-a, 30. maj, 1992.) V. takođe Svetozar Andrić, T. 34740.

⁵⁹⁸ P3911 (Naređenje Komande IBK-a, 3. juni, 1992.).

⁵⁹⁹ Svjedok RM-513, T. 9264-9265.

⁶⁰⁰ P3739 (Naređenje komandanta IBK-a Ilića o preimenovanju štabova TO-a i jedinica TO-a, 6. juni 1992.), str. 1. V. takođe P188 (Dnevni operativni izvještaj IBK-a, 7. juni 1992.); P3738 (Naređenje za borbena dejstva i zadatke za brigade IBK-a, koje je potpisao Dragutin Ilić kao komandant IBK-a, 7. juni 1992.)

⁶⁰¹ P1061 (Transkript intervju s Ljubišom Savićem zvanim Mauzer, 1. juli 1992.).

⁶⁰² P355 (Mladićeva bilježnica, 10.-30. septembar 1992.), str. 40-41.

⁶⁰³ P3739 (Naređenje komandanta IBK-a Ilića o preimenovanju štabova TO-a i jedinica TO-a, 6. juni 1992.), str. 1-2.

⁶⁰⁴ P3739 (Naređenje komandanta IBK-a Ilića o preimenovanju štabova TO-a i jedinica TO-a, 6. juni 1992.), str. 2.

koje je Mladić, kao komandant Glavnog štaba VRS-a, 15. juna 1992. izdao naređenje o formiranju komandi i jedinica VRS-a⁶⁰⁵ Dana 16. juna 1992., Mladić je Komandi IBK-a poslao pregled jedinica i ustanova koje će biti formirane u okviru tog korpusa.⁶⁰⁶

169. **Novica Simić**, koji je bio komandant IBK-a od 31. avgusta 1992. do poslije rata, rekao je da mu je sve vrijeme rata neposredni pretpostavljeni bio Mladić ili, u njegovom odsustvu, njegov zamjenik, general Milovanović.⁶⁰⁷ Svjedok je zamijenio pukovnika Ilića na dužnosti komandanta IBK-a.⁶⁰⁸ Milenko Todorović je bio načelnik za bezbjednost u IBK-u i privremeno ga je na toj dužnosti zamjenjivao njegov zamjenik, a zatim pukovnik Petar Jakovljević.⁶⁰⁹ **Todorović** je u svom svjedočenju izjavio da je, u svojstvu načelnika za obavještajno-bezbjednosne poslove u IBK-u, izvještavao direktno i generala Novicu Simića i generala Tolimira.⁶¹⁰ **Simić** je izjavio da je pukovnik Budimir Gavrić 1995. godine bio načelnik štaba i zamjenik komandanta IBK-a, a da je pukovnik Slobodan Jelačić bio pomoćnik komandanta za moral.⁶¹¹ Na početku rata, Simić je primio integralnu verziju teksta Ženevskih konvencija od ministra odbrane, generala Subotića, s posebnim dijelom o postupanju sa zarobljenicima.⁶¹² Oni su morali proučiti Konvencije s vojnicima i starješinama.⁶¹³ Svaki vojnik dobio je primjerak odjeljka Ženevskih konvencija o postupanju sa zarobljenicima.⁶¹⁴

170. Pretresnom vijeću su predloženi dokazi da je Srpska dobrovoljačka garda SAO Semberije i sjeverne Majevice bila poznata i pod nazivom Srpska narodna garda. Radi dosljednosti, Pretresno vijeće će tu jedinicu zvati Srpska dobrovoljačka garda.

171. Pretresnom vijeću su predloženi protivrječni dokazi u vezi s datumom potčinjavanja Mauzerove grupe IBK-u. Prema dokaznom predmetu P3911, dana 3. juna

⁶⁰⁵ P3674 (Mladićevo naređenje o formiranju jedinica u IBK-u, 16. juni 1992.), str. 1.

⁶⁰⁶ P3674 (Mladićevo naređenje o formiranju jedinica u IBK-u, 16. juni 1992.), str. 1-2.

⁶⁰⁷ P4325 (Novica Simić, transkript iz predmeta *Popović i drugi*, 19.-21., 24. novembar 2008.), str. 28484-28485, 28515-28516; V. takođe P2915 (Milenko Todorović, transkript iz predmeta *Brđanin*, 18.-20. juni 2011.), str. 12920, 12924, 12929-12930, 12932; Milenko Todorović, T. 19814, 19818, 19825, 19835-19837, 19884-19885.

⁶⁰⁸ P4325 (Novica Simić, transkript iz predmeta *Popović i drugi*, 19.-21., 24. novembar 2008.), str. 28485.

⁶⁰⁹ P4325 (Novica Simić, transkript iz predmeta *Popović i drugi*, 19.-21., 24. novembar 2008.), str. 28647-28648.

⁶¹⁰ P2915 (Milenko Todorović, transkript iz predmeta *Tolimira*, 18.-20. april 2011.), str. 12930; Milenko Todorović, T. 19817-19818.

⁶¹¹ P4325 (Novica Simić, transkript iz predmeta *Popović i drugi*, 19.-21., 24. novembar 2008.), str. 28647-28648. V. takođe P2915 (Milenko Todorović, transkript iz predmeta *Brđanin*, 18.-20. juni 2011.), str. 12920, 12924, 12929-12930, 12932; Milenko Todorović, T. 19814, 19818, 19825, 19835-19837, 19884-19885.

⁶¹² P4325 (Novica Simić, transkript iz predmeta *Popović i drugi*, 19.-21., 24. novembar 2008.), str. 28680.

⁶¹³ P4325 (Novica Simić, transkript iz predmeta *Popović i drugi*, 19.-21., 24. novembar 2008.), str. 28551, 28680.

⁶¹⁴ P4325 (Novica Simić, transkript iz predmeta *Popović i drugi*, 19.-21., 24. novembar 2008.), str. 28680.

1992., komandant IBK-a je naredio da se izvrši transformacija Srpske dobrovoljačke garde SAO Semberije i sjeverne Majevice u jedinice IBK-a. Međutim, Dragomir Andan je u svom svjedočenju rekao da je Mauzerova jedinica potčinjena IBK-u krajem 1992. S obzirom na to da Andan nije bio siguran u vezi s datumom ("možda" u septembru ili oktobru 1992.), Pretresno vijeće se neće osloniti na njegovo svjedočenje u vezi s tim.

172. Na osnovu gore navedenog, Pretresno vijeće konstatuje da je IBK bio jedan od korpusa VRS-a koji je formiran u maju 1992. od jednog korpusa JNA i početkom juna od Srpske dobrovoljačke garde i štabova i jedinica TO-a opština, između ostalih, Brčko, Bijeljina, Ugljevik, Zvornik, Šekovići, Vlasenica, i Bratunac. Dana 3. juna 1992., jedna jedinica pod komandom Ljubiše Savića zvanog Mauzer ušla je u sastav IBK-a i stavljena je pod jedinstvenu komandu VRS-a. Sjedište komande IBK-a bilo je u Bijeljini. Komandanti IBK-a su, od maja 1992., bili Nikola Denčić, zatim pukovnik Dragutin Ilić, te Novica Simić od 31. avgusta 1992. do poslije rata. Zona odgovornosti IBK-a je uspostavljena jednim Mladićevim naređenjem i uključivala je opštinu Bijeljina.

Hercegovački korpus

173. U ovom odjeljku, Pretresno vijeće će razmotriti dokaze i donijeti zaključke o strukturi HK-a VRS-a. U vezi s tim, Pretresno vijeće je formalno primilo na znanje dvije činjenice o kojima je presuđeno.⁶¹⁵ Nadalje, Pretresnom vijeću su predočeni dokazi koje su iznijeli **Đorđe Đukić**, pomoćnik komandanta za pozadinu u Glavnom štabu VRS-a;⁶¹⁶ **Mitar Kovač**, koji je od kraja januara 1993. do početka avgusta 1993. bio načelnik štaba artiljerijskog puka HK-a;⁶¹⁷ **Boško Kelečević**, koji je od 12. maja 1992. do kraja rata bio načelnik štaba 1. KK-a;⁶¹⁸ **svjedok RM-019**, koji je od maja 1992. bio pripadnik 11. hercegovačke lake pješadijske brigade;⁶¹⁹ **Veselinko Simović**, koji je od 15. aprila 1992. bio strijelac u 5. bataljonu, a kasnije pripadnik interventne jedinice Dragan Nikolić, pri čemu su obje ove jedinice bile formacije TO-a u Foči koje

⁶¹⁵ Činjenice o kojima je presuđeno 248 i 1769 su razmotrene u poglavlju 3.1.1.

⁶¹⁶ P1052 (Đorđe Đukić, izvodi iz redigovanog razgovora, februar 1996.), str. 6, 7. Đukićevi dokazi razmotreni su u poglavlju 3.1.2: 2. *krajiški korpus*.

⁶¹⁷ Mitar Kovač, T. 41295.

⁶¹⁸ D1110 (Boško Kelečević, izjava svjedoka, 26. juni 2014.), str. 1, par. 1, 9; Boško Kelečević, T. 37131.

⁶¹⁹ P572 (Svjedok RM-019, izjava svjedoka, 3. septembar 2003.), str. 1, par. 4, 6-8; svjedok RM-019, T. 5701-5706;

su kasnije ušle u sastav VRS-a;⁶²⁰ **svjedokinja RM-048**, bosanska Muslimanka;⁶²¹ **Trivko Pljevaljčić**, bosanski Srbin iz opštine Foča, koji je bio komandir 3. čete 5. bataljona Taktičke grupe Foča i koji je 1995. radio u KP Domu Foča;⁶²² **Zoran Nikolić**, Srbin iz Foče;⁶²³ **svjedok RM-013**, bosanski Musliman iz Foče;⁶²⁴ **svjedokinja RM-070**, Muslimanka iz opštine Foča;⁶²⁵ **svjedokinja GRM-277**, bosanska Srkinja koja je od 1991. radila u opštini Foča;⁶²⁶ i **Zijo Hadžić**, bosanski Musliman, koji je od 1987. do 20. aprila 1992. bio policajac u policiji u Kalinoviku;⁶²⁷ kao i dokumentarni dokazi.⁶²⁸

174. Prema naređenju koje je izdao Mladić 4. juna 1992., zona odgovornosti HK-a uključivala je opštine Foča i Kalinovik.⁶²⁹ **Mitar Kovač** je u svom svjedočenju rekao da je Radovan Grubač bio komandant HK-a.⁶³⁰ Novica Gušić je bio komandant Nevesinjske brigade HK-a, a pukovnik Milenko Lalović je bio komandant bataljona u Nevesinjskoj brigadi.⁶³¹

175. **Veselinko Simović** je pružio dokaze o drugim jedinicama u okviru HK-a. Oko 15. aprila 1992., 5. bataljon je bio u sastavu TO-a, a kasnije je ušao u sastav VRS-a.⁶³² TO je formirao jednu Interventnu jedinicu, koja je dobila ime po svom komandiru Draganu Nikoliću, kao vojnu policiju s ciljem da se zaštiti srpsko i muslimansko stanovništvo tokom ratnih operacija.⁶³³ Dragan Nikolić je bio prvi komandir te jedinice i poginuo je u sukobima s muslimanskim snagama u Foči.⁶³⁴ **Svjedokinja RM-070** i **Zoran Nikolić** u svojim svjedočenjima su rekli da je, poslije Draganove smrti, jedinicu

⁶²⁰ D583 (Veselinko Simović, izjava svjedoka, 8. juni 2014.), str. 1, par. 1, 7; Veselinko Simović, T. 24372.

⁶²¹ P979 (Svjedokinja RM-048, izjava svjedoka, 8. juni 1999.), str. 1, par. 1; svjedokinja RM-048, T. 8815.

⁶²² D706 (Trivko Pljevaljčić, izjava svjedoka, 10. juli 2014.), str. 1, par. 1, 4; Trivko Pljevaljčić, T. 27200, 27205, 27215-27216.

⁶²³ D581 (Zoran Nikolić, izjava svjedoka, 8. mart 2014.), par. 1.

⁶²⁴ P982 (Svjedok RM-013, izjava svjedoka, 22. oktobar 1995.), str. 1, par. 1; P983 (Svjedok RM-013, izjava svjedoka, 20. maj 1996.), str. 1.

⁶²⁵ P2422 (Svjedokinja RM-070, izjava svjedoka, 18. novembar 1995.), str. 1, par. 1; P2421 (List sa pseudonimom za svjedokinju RM-070).

⁶²⁶ D685 (Svjedokinja GRM-277, izjava svjedoka, 8. juni 2014.), str. 1, par. 1-2, 10; svjedokinja GRM-277, T. 26711-26712.

⁶²⁷ P2800 (Zijo Hadžić, izjave svjedoka), izjava svjedoka od 30. januara 1999., str. 1-2, 5, izjava svjedoka od 19. februara 2003., str. 1.

⁶²⁸ P1963 je razmotren u poglavljima 9.3.3 i 9.5.3; P2906 je razmotren u poglavlju 3.1.1; P3677 i P3680 su razmotreni u poglavlju 9.3.2.

⁶²⁹ P4381 (Naređenje Glavnog štaba VRS-a, 4. juni 1992.), str. 3.

⁶³⁰ Mitar Kovač, T. 4131841463. V. takođe Boško Kelečević, T. 37166-37167; P2825 (Ukaz o vanrednom unapređenju pukovnika Radovana Grubača, 19. decembar 1992.); P2829 (Izvod iz personalnog dosjea general-majora Radovana Grubača), str. 5.

⁶³¹ Mitar Kovač, T. 41463.

⁶³² D583 (Veselinko Simović, izjava svjedoka, 8. juni 2014.), par. 7; Veselinko Simović, T. 24372.

⁶³³ D583 (Veselinko Simović, izjava svjedoka, 8. juni 2014.), par. 7; Veselinko Simović, T. 24374-24375.

⁶³⁴ Veselinko Simović, T. 24375, 24424.

Dragan Nikolić preuzeo Brane Ćosović.⁶³⁵ **Simović** je takođe u svom svjedočenju izjavio da je Brane Ćosović bio komandir interventne jedinice Dragan Nikolić i da je od juna 1992. ta jedinica dobijala naređenja od pukovnika Marka Kovača, koji je o njenim aktivnostima izvještavao svoju pretpostavljenu komandu.⁶³⁶ Radomir Kovač zvani Klanfa takođe je bio pripadnik te jedinice.⁶³⁷ Interventna jedinica Dragan Nikolić imala je sjedište u hotelu "Zelengora" u Foči.⁶³⁸ Jedinica je bila angažovana u operacijama zajedno sa Žaginim odredom, jedinicom koja je bila pod kontrolom Fočanske brigade i takođe primala naređenja od pukovnika Kovača.⁶³⁹ Komandant Žaginog odreda bio je Dragomir Kunarac zvani Žaga; odred je uključivao jedan broj boraca iz Crne Gore i imao je štab u jednoj kući u "Ulici Osmana Đikića br. 16".⁶⁴⁰ Interventna jedinica Dragan Nikolić takođe je bila angažovana u operacijama zajedno s Elezovim bataljonom, zvanim Miljevinski bataljon ili 7. bataljon, kojim je komandovao Pero Elez.⁶⁴¹ Radovan Stanković je bio jedan od Elezovih ljudi.⁶⁴² Dana 30. juna 1992., formirana je Fočanska brigada VRS-a, kojom je komandovao Marko Kovač.

176. **Svjedokinja RM-048** je u svom svjedočenju rekla da je Janko Janjić zvani Joe ili Tuta bio na čelu grupe vojnika, a da su Radovan Kovač zvani Klanfa, Zoran Vuković i čovjek s nadimkom Pike bili pod njegovom komandom.⁶⁴³ Brane Ćosović zvani Ćosa, koji je pod svojom komandom imao više od 100 vojnika, bio je vođa jedinice Janka Janjića, kao i još tri ili četiri jedinice.⁶⁴⁴ Zamjenik Brane Ćosovića bio je Dragan Đurović. Neki vojnici pod Ćosovićevom komandom nosili su uniforme Vojne policije.⁶⁴⁵ Pero Elez, Brane Ćosović i Gojko Janković su svaki imali pod svojom komandom posebne jedinice, u kojima su bili vojnici iz Foče; svi su odavali utisak da

⁶³⁵ P2422 (Svjedokinja RM-070, izjava svjedoka, 18. novembar 1995.), par. 77; P2423 (Svjedokinja RM-070, prethodno svjedočenje), str. 1491; D581 (Zoran Nikolić, izjava svjedoka, 8. mart 2014.), par. 9; Zoran Nikolić, T. 24275, 24348-24349.

⁶³⁶ D583 (Veselinko Simović, izjava svjedoka, 8. juni 2014.), par. 13; Veselinko Simović T. 24389-24390.

⁶³⁷ Veselinko Simović, T. 24392-24393.

⁶³⁸ Veselinko Simović, T. 24392.

⁶³⁹ Veselinko Simović, T. 24393-24394; P6684 (Opštinski sekretarijat za narodnu odbranu Trebinje, dokument Centra za obavještanje, 2. avgust 1992.).

⁶⁴⁰ Veselinko Simović, T. 24393.

⁶⁴¹ Veselinko Simović, T. 24394; P6684 (Opštinski sekretarijat za narodnu odbranu Trebinje, dokument Centra za obavještanje, 2. avgust 1992.), par. 2.

⁶⁴² Veselinko Simović, T. 24394.

⁶⁴³ P979 (Svjedokinja RM-048, izjava svjedoka, 8. juni 1999.), par. 58, 59, 66.

⁶⁴⁴ P979 (Svjedokinja RM-048, izjava svjedoka, 8. juni 1999.), par. 68; svjedokinja RM-048, T. 8823-8824.

⁶⁴⁵ P979 (Svjedokinja RM-048, izjava svjedoka, 8. juni 1999.), par. 68; svjedokinja RM-048, T. 8824.

imaju sličan čin.⁶⁴⁶ Žaga je imao sopstvenu grupu vojnika koji su bili uglavnom iz Crne Gore.⁶⁴⁷ Sve jedinice u Foči bile su pod komandom Marka Kovača koji im je redovno izdavao naređenja.⁶⁴⁸

177. **Pljevaljčić** je u svom svjedočenju rekao da je Radovan Stanković bio pripadnik jedinice Pere Eleza, zvane "Bataljon srpske vojske Miljevina".⁶⁴⁹ U julu 1992., Branislav Čosović je komandovao 1. samostalnim odredom Dragan Nikolić.⁶⁵⁰ Zoran Vuković, Radomir Kovač zvani Klanfa i Janko Janjić zvani Tuta, bili su pripadnici VRS-a i radili su zajedno s jedinicama pod Čosovićevom komandom.⁶⁵¹ Kao komandir 3. čete 5. bataljona Taktičke grupe Foča, svjedok je saradivao s odredom Dragomira Kunarca zvanog Žaga, koji je vršio izviđanje, uključujući u julu 1992.⁶⁵² **Svjedokinja GRM-277** je u svom svjedočenju rekla da su Radomir Kovač, Dragan Zelenović, Zoran Vuković i Jagoš Kostić bili pripadnici jedinice Dragan Nikolić. Prema riječima ove svjedokinje, Dragan Zelenović i Jagoš Kostić nisu bili stalni pripadnici nego su "dolazili i odlazili".⁶⁵³

178. **Zoran Nikolić** je u svom svjedočenju rekao da je Gojko Janković komandovao jednom jedinicom u sastavu VRS-a i da je odgovarao Marku Kovaču, barem otkad ga je taj svjedok prvi put vidio na dan svetog Nikole u decembru 1992.⁶⁵⁴ Dana 13. avgusta 1993., Kovač je predložio da se Jankoviću dodijeli najviša počast, čin "vojvode", za njegov pun doprinos tokom godinu i po dana rata, između ostalog, "u oslobođanju preostalih teritorija Foče".⁶⁵⁵ **Svjedok RM-013** je takođe u svom svjedočenju rekao da je pretpostavljeni Gojka Jankovića bio Marko Kovač.⁶⁵⁶ **Zoran Nikolić** je u svom svjedočenju rekao da su Dragomir Kunarac i Predrag Trivun obojica komandovali jedinicama u Foči, najprije u sastavu TO-a, a kasnije, od jula 1992., u sastavu VRS-a.⁶⁵⁷

179. **Svjedok RM-019** je u svom svjedočenju rekao da je Miroslav Stanić bio prvi komandant 11. hercegovačke lake pješadijske brigade tokom mjesec dana, a zatim ga je

⁶⁴⁶ P979 (Svjedokinja RM-048, izjava svjedoka, 8. juni 1999.), par. 70-71, 76.

⁶⁴⁷ P979 (Svjedokinja RM-048, izjava svjedoka, 8. juni 1999.), par. 70-71.

⁶⁴⁸ P979 (Svjedokinja RM-048, izjava svjedoka, 8. juni 1999.), par. 81.

⁶⁴⁹ Trivko Pljevaljčić, T. 27221.

⁶⁵⁰ Trivko Pljevaljčić, T. 27222.

⁶⁵¹ Trivko Pljevaljčić, T. 27221-27223.

⁶⁵² Trivko Pljevaljčić, T. 27223-27225.

⁶⁵³ Svjedokinja GRM-277, T. 26715-26716.

⁶⁵⁴ Zoran Nikolić, T. 24301-24306.

⁶⁵⁵ P6683 (Prijedlog da se Gojko Janković proglasi za vojvodu, koji je potpisao Marko Kovač, 13. avgust 1993.).

⁶⁵⁶ Svjedok RM-013, T. 8897-8898.

⁶⁵⁷ Zoran Nikolić, T. 24306-24308.

zamijenio pukovnik Marko Kovač.⁶⁵⁸ Marko Kovač je ostao na dužnosti komandanta do kraja 1994.⁶⁵⁹ U jednom intervjuu snimljenom video-kamerom, Miroslav Stanić je izjavio da su "oni" bili aktivni u Kriznom štabu početkom juna, a kasnije u komandi vojske. On je prepustio komandu vojske jedanaestorici oficira, na čelu s pukovnikom Markom Kovačem. Stanić je izjavio da je jedinica mijenjala ime nekoliko puta i da je bila poznata kao Taktička grupa Drina, a zatim Garnizon, ali da je struktura bataljona ostala ista.⁶⁶⁰

180. **Zijo Hadžić** je izjavio da je glavni komandant kasarne u Kalinoviku do oktobra 1991. bio Rade Pavlović, nakon čega ga je zamijenio Ratko Bundalo.⁶⁶¹ Ta dvojica su kasnije imala istaknute položaje u Taktičkoj grupi Kalinovic; Bundalo kao komandant, a Pavlović kao načelnik štaba.⁶⁶²

181. Pretresnom vijeću su predloženi dokazi o naređenjima koja je raznim jedinicama izdao Marko Kovač, komandant Taktičke grupe Foča. Dana 7. jula 1992., Marko Kovač je izdao zapovijest određenom broju jedinica da pruže pomoć u deblokadi Goražda, uključujući 1. i 2. fočansku laku pješadijsku brigadu, Bataljon srpske vojske Miljevina, 1. samostalni odred Dragan Nikolić i samostalni odred Žaga.⁶⁶³ Pretresnom vijeću su predloženi dokazi o sistemu izvještavanja između Glavnog štaba VRS-a, HK-a i potčinjenih jedinica. Od jula do septembra 1992., Marko Kovač, komandant Taktičke grupe Foča, poslao je HK-u i Glavnom štabu nekoliko izvještaja u vezi s aktivnostima svoje jedinice.⁶⁶⁴ U oktobru 1992., Glavni štab je poslao naređenja svojim potčinjenim

⁶⁵⁸ P572 (Svjedok RM-019, izjava svjedoka, 3. septembar 2003.), par. 6.

⁶⁵⁹ P572 (Svjedok RM-019, izjava svjedoka, 3. septembar 2003.), par. 6. V. takođe P355 (Mladićeva bilježnica, 10.-30. septembar 1992.), str. 60, 66.

⁶⁶⁰ P2852 (Insert iz video-snimka intervju s Miroslavom Stanićem, bez datuma.)

⁶⁶¹ P2800 (Zijo Hadžić, izjave svjedoka), izjava svjedoka od 30. januara 1999., str. 2.

⁶⁶² P4150 (Naređenje za dalja borbena dejstva Komande Taktičke grupe Kalinovic upućeno Komandi Taktičke grupe Trnovo, 4. juni); P4152 (Zahtjev za upućivanje helikoptera koji je Komanda Taktičke grupe Kalinovic uputila Komandi HK-a, Ratku Mladiću i Radovanu Karadžiću, 26. avgust 1992.).

⁶⁶³ P2823 (Borbena naređenje izdano jedinicama Taktičke grupe Foča, koje je potpisao Marko Kovač, 7. juli 1992.), str. 3-4.

⁶⁶⁴ P2831 (Redovni borbeni izvještaj koji je Kovač, komandant Taktičke grupe Foča, uputio Komandi HK-a i Glavnom štabu VRS-a, 21. juli 1992.); P2835 (Kovačev telegram HK-u u vezi s Taktičkom grupom Foča, 12. juli 1992.); P2836 (Kovačev redovni izvještaj Komandi HK-a, 18. septembar 1992.); P2840 (Telegram koji je Kovač, komandant Taktičke grupe Foča, uputio Komandi HK-a i Glavnom štabu, 16. juli 1992.); P2841 (Telegram koji je Kovač, komandant Aniterorističke grupe Foča, uputio Komandi HK-a i Glavnom štabu, 17. jula 1992.); P2842 (Telegram koji je Kovač, komandant Taktičke grupe Foča, uputio Glavnom štabu i HK-u, 27. juli 1992.); P2850 (Vanredni izvještaj koji je Kovač, komandant Taktičke grupe Foča, uputio HK-u i Glavnom štabu VRS-a, 24. juli 1992.).

jedinicama, uključujući HK, Taktičku grupu Foča i Taktičku grupu Kalinovik.⁶⁶⁵ Na osnovu naređenja koje je 14. oktobra 1992. izdao Glavni štab VRS-a, Radovan Grubač, komandant HK-a, poslao je 15. oktobra 1992. naređenje potčinjenim jedinicama, uključujući Taktičku grupu Foča i Taktičku grupu Kalinovik.⁶⁶⁶

182. Pretresnom vijeću su predočeni dokazi da je Taktička grupa Foča, kojom je komandovao Marko Kovač, nekoliko puta preimenovana i da je bila poznata i kao Taktička grupa Drina i Garnizon. Pretresno vijeće ima u vidu da se jedinica kojom je komandovao Marko Kovač takođe zvala 11. hercegovačka laka pješadijska brigada, Fočanska brigada ili Antiteroristička grupa Foča. Radi dosljednosti, Pretresno vijeće će tu jedinicu zvati Taktička grupa Foča.

183. Na osnovu gore navedenog, Pretresno vijeće konstatuje da je HK bio jedan od korpusa VRS-a koji je formiran u maju 1992. i da ga je činio jedan korpus bivše JNA. Štab HK-a je bio u Bileći, a njegova zona odgovornosti je pokrivala opštine Foča i Kalinovik.

184. Komandant HK-a je bio Radovan Grubač, a korpus su sačinjavale, između ostalih, Taktička grupa Kalinovik, kojom je komandovao Ratko Bundalo; i Taktička grupa Foča, kojom je od maja 1992. do 2. juna 1992. komandovao Miroslav Stanić, a zatim Marko Kovač. Na osnovu Mladićevog naređenja od 14. jula 1992., štab Operativne grupe Podrinje - koja se sastojala od Taktičke grupe Foča, Taktičke grupe Kalinovik i Taktičke grupe Goražde, koje su već bile aktivne - smješten je u Kalinovik.

185. Pretresno vijeće konstatuje da je Marko Kovač kao komandant Taktičke grupe Foča bio pretpostavljeni oficir i da je izdavao naređenja određenom broju jedinica koje su mu bile podređene, uključujući interventnu jedinicu Dragan Nikolić, kojom je komandovao Brane Ćosović zvani Ćosa; Miljevinski bataljon ili 7. bataljon, kojim je komandovao Pero Elez; samostalni odred Žaga, kojim je komandovao Dragomir odnosno Dragoljub Kunarac zvani Žaga; i jedinica kojom je komandovao Gojko Janković. Ti komandanti su odgovarali Kovaču. Brane Ćosović je bio na čelu nekoliko nižih jedinica, uključujući jedinicu koju je vodio Janko Janjić zvani Tuta. Zamjenik Brane Ćosovića bio je Dragan Đurović. Radovan Kovač, zvani Klanfa, Zoran Vuković i čovjek s nadimkom Pike bili su pod komandom Janka Janjića. Radovan Stanković je

⁶⁶⁵ P2845 (Naređenje Glavnog štaba VRS-a za uspostavljanje optimalnog poštanskog prometa, 14. oktobar 1992.); P2849 (Naređenje Glavnog štaba VRS-a za odbranu doline Drine, 29 oktobar 1992.), str. 1, 3.

⁶⁶⁶ P2846 (Naređenje HK-a u vezi s uspostavljanjem poštanskog saobraćaja, 15. oktobar 1992.).

bio potčinjen Peri Elezu. Dragan Zelenović i Jagoš Kostić bili su povremeni pripadnici i radili su s interventnom jedinicom Dragan Nikolić. U vezi s nekim od tih jedinica, Pretresno vijeće takođe upućuje na svoje zaključke u poglavlju 9.2.8.

186. Pretresno vijeće konstatuje da je sistem veze funkcionisao između Glavnog štaba, HK-a i potčinjenih jedinica, uključujući taktičke grupe, kao i da su ove potonje, mada potčinjene HK-u, ponekad dobijale direktna naređenja od Glavnog štaba VRS-a i direktno ga izvještavale.

Drinski korpus

187. U ovom poglavlju, Pretresno vijeće će razmotriti dokaze i donijeti zaključke u vezi sa strukturom, kao i rukovođenjem i komandovanjem u DK-u. Tužilaštvo je iznijelo argument da su u julu 1995. DK i njegove jedinice bili efikasna i iskusna vojna organizacija odgovorna za sve operacije u svojoj zoni odgovornosti.⁶⁶⁷ Odbrana je tvrdila da odjeljenja DK-a obično nisu imala komandire. Takođe je tvrdila da su se komandiri četa Zvorničke brigade često mijenjali zbog nedostatka znanja ili motivacije za taj položaj i da, zbog ozbiljnog nedostatka kvalifikovanih oficira na svim nivoima komande, nije bilo organizacijskog jedinstva od nivoa odjeljenja do nivoa brigade.⁶⁶⁸ Pretresno vijeće je formalno primilo na znanje izvjestan broj činjenica o kojima je presuđeno u vezi sa strukturom i rukovođenjem i komandovanjem u DK-u. Vijeću su takođe predloženi dokazi koje su iznijeli **Svetozar Andrić**, koji je od 19. maja 1992. do 6. avgusta 1995. bio komandant Birčanske brigade VRS-a u Šekovićima, a potom do marta 1996. načelnik štaba DK-a;⁶⁶⁹ **Momir Nikolić**, koji je od novembra 1992. do najranije oktobra 1995. bio pomoćnik komandanta za obavještajno-bezbjednosne poslove u Bratunačkoj brigadi;⁶⁷⁰ **Mirko Trivić**, koji je od avgusta 1994. bio komandant 2. romanijske motorizovane brigade;⁶⁷¹ **Richard Butler**, stručnjak za obavještajno istraživanje;⁶⁷² **Zoran Kovačević**, koji je od aprila 1992. bio komandir

⁶⁶⁷ Završni podnesak tužilaštva, par. 1077.

⁶⁶⁸ Završni podnesak odbrane, par. 653.

⁶⁶⁹ D1033 (Svetozar Andrić, izjava svjedoka, 16. juli 2013.), par. 1; Svetozar Andrić, T. 34737; D1034 (Zapisnik o primopredaji dužnosti komandanta 1. birčanske pješadijske brigade između pukovnika Andrića i potpukovnika Ljubomira Vlačića, 6. avgust 1995.).

⁶⁷⁰ Momir Nikolić, T. 11768-11771, 11776-11777; D301 (Momir Nikolić, Izjava o činjenicama i prihvatanje krivice, 6. maj 2003.), par. 1, 13-14.

⁶⁷¹ P1463 (Mirko Trivić, transkript iz predmeta *Popović i drugi*, 18. i 21. maj 2007.), str. 11795.

⁶⁷² Richard Butler, T. 16108; P2203 (Richard Butler, Iskaz o vojnim događanjima u Srebrenici - Operacija "Krivaja 95", 1. novembar 2002.), par. 7.28-7.30.

jedne čete Bratunačke brigade;⁶⁷³ **Mihajlo Galić**, koji je 1995. bio pomoćnik načelnika štaba za personalne poslove i mobilizaciju Zvorničke brigade;⁶⁷⁴ **svjedok RM-322**, koji je 1995. bio oficir u Zvorničkoj brigadi VRS-a;⁶⁷⁵ **Srećko Aćimović**, bosanski Srbin iz Ročevića u opštini Zvornik, koji je od novembra 1992. do 1995. komandant 2./3. pješadijskog bataljona Zvorničke brigade;⁶⁷⁶ **Ljubomir Bojanović**, koji je 1995. bio pripadnik Zvorničke brigade;⁶⁷⁷ **Damjan Lazarević**, Srbin, koji je u julu 1995. bio pripadnik inženjerske jedinice Zvorničke brigade;⁶⁷⁸ **Miloš Mitrović**, koji je od decembra 1992. bio pripadnik voda za transport i utvrđivanje inženjerske čete Zvorničke brigade;⁶⁷⁹ i **svjedok RM-318**, bosanski Srbin, koji je u julu 1995. bio pripadnik Vojne policije VRS-a;⁶⁸⁰ kao i dokumentarni dokazi, i ono smatra da su ti dokazi u skladu s činjenicama o kojima je presuđeno.⁶⁸¹ Pretresnom vijeću su predloženi i dokazi koje su iznijeli **Pieter Boering**, major Nizozemskog bataljona koji je od 3.

⁶⁷³ D594 (Zoran Kovačević, izjava svjedoka, 6. juni 2014.), par. 2, 4-5, 7.

⁶⁷⁴ P3463 (Mihajlo Galić, transkript iz predmeta *Popović i drugi*, 25.-27. april 2007.), str. 10492-10493.

⁶⁷⁵ Svjedok RM-322, T. 11621-11622, 11626-11627, 11667-11668; P1492 (List sa pseudonimom za svjedoka RM-322).

⁶⁷⁶ P1594 (Srećko Aćimović, transkript iz predmeta *Popović i drugi*, 20.-22. avgust 2007.), str. 12930-12931; Srećko Aćimović, T. 13230.

⁶⁷⁷ P3570 (Ljubomir Bojanović, transkript iz predmeta *Blagojević i Jokić*, 8.-9. juli 2004.), str. 11673, 11676.

⁶⁷⁸ P3636 (Damjan Lazarević, transkript iz predmeta *Popović i drugi*, 29.-30. avgust 2007.), str. 14431-14432.

⁶⁷⁹ P3645 (Miloš Mitrović, transkript iz predmeta *Blagojević i Jokić*, 3.-4. decembar 2003.), str. 5589-5590, 5594.

⁶⁸⁰ P1821 (Svjedok RM-318, transkript iz predmeta *Popović i drugi*, 10. mart 2009.), str. 32566-32567; svjedok RM-318, T. 14874; P1820 (List sa pseudonimom za svjedoka RM-318).

⁶⁸¹ **Svetozar Andrić**: D1033 (Svetozar Andrić, izjava svjedoka, 16. juli 2013.), par. 2, 9. **Momir Nikolić**: Momir Nikolić, T. 11779-11781. **Mirko Trivić**: P1463 (Mirko Trivić, transkript iz predmeta *Popović i drugi*, 18. i 21. maj 2007.), str. 11795, 11802-11803; Mirko Trivić, T. 11280, 11385. **Richard Butler**: P2203 (Richard Butler, Iskaz o vojnim događanjima u Srebrenici - Operacija Krivaja 95", 1. novembar 2002.), par. 7.50; P2210 (Richard Butler, Izvještaj o komandnoj odgovornosti u Glavnom štabu VRS-a, 9. juni 2006.), par. 3.2. **Zoran Kovačević**: D594 (Zoran Kovačević, izjava svjedoka, 6. juni 2014.), par. 3. **Mihajlo Galić**: P3463 (Mihajlo Galić, transkript iz predmeta *Popović i drugi*, 25.-27. april 2007.), str. 10494-10495. **Svjedok RM-322**: P1494 (Svjedok RM-322, izjava o činjenicama, 20. maj 2003.), str. 1; svjedok RM-322, T. 11695-11696. **Miloš Mitrović**: P3645 (Miloš Mitrović, transkript iz predmeta *Blagojević i Jokić*, 3.-4. decembar 2003.), str. 5595, 5597. **Srećko Aćimović**: P1594 (Srećko Aćimović, transkript iz predmeta *Popović i drugi*, 20.-22. juni 2007.), str. 12931-12932. **Ljubomir Bojanović**: P3570 (Ljubomir Bojanović, transkript iz predmeta *Blagojević i Jokić*, 8.-9. juli 2004.), str. 11674-11676, 11678-11679, 11687. **Damjan Lazarević**: P3636 (Damjan Lazarević, transkript iz predmeta *Popović i drugi*, 29.-30. avgust 2007.), str. 14433-14434. **Svjedok RM-318**: P1821 (Svjedok RM-318, transkript iz predmeta *Popović i drugi*, 10. mart 2009.), str. 32567-32568; svjedok RM-318, T. 14876, 14889. **Dokumentarni dokazi** P1464 (Priprema naređenje DK-a, 2. juli 1995.), str. 1-2; P1693 (Naređenje o pretresu terena koje je Komanda 1. bratunačke lake pješadijske brigade uputila svojim pješadijskim bataljonima, 14. juli 1995.); P1695 (Dnevni borbeni izvještaj 1. bratunačke lake pješadijske brigade, upućen Komandi DK-a, 15. juli 1995.); P1696 (Dnevni borbeni izvještaj 1. bratunačke lake pješadijske brigade, upućen Komandi DK-a, 16. juli 1995.); P1698 (Izvještaj 1. bratunačke lake pješadijske brigade upućen Komandi Drinskog korpusa, 17. juli 1995.).

januara do jula 1995. bio oficir za vezu s VRS-om i ABiH u Srebrenici;⁶⁸² **Mile Simanić**, koji je bio pripadnik TO-a Vlasenica, a 1995. zamjenik komandanta 5. inženjerskog bataljona DK-a;⁶⁸³ **svjedok RM-269**, koji je od 1993. bio pripadnik Vukova sa Drine, a u junu i julu 1995. vojni policajac Zvorničke brigade;⁶⁸⁴ **Slavko Perić**, koji je 1995. bio pomoćnik komandanta za bezbjednosno-obavještajne poslove 1. bataljona Zvorničke brigade;⁶⁸⁵ **Petar Škrbić**, koji je u julu 1995. bio pomoćnik komandanta za organizaciju, mobilizaciju i personalne poslove Glavnog štaba VRS-a;⁶⁸⁶ **Vidoje Blagojević**, koji je od 25. maja 1995. bio komandant 1. bratunačke lake pješadijske brigade;⁶⁸⁷ **Miće Gavrić**, koji je od 14. novembra 1992. do kraja rata bio načelnik artiljerije Bratunačke brigade;⁶⁸⁸ **Mile Petrović**, koji je u julu 1995. bio pripadnik voda Vojne policije Bratunačke brigade;⁶⁸⁹ **Robert Franken**, koji je od 15. januara do pred kraj jula 1995. bio zamjenik komandanta Nizozemskog bataljona u Potočarima;⁶⁹⁰ **Pero Andrić**, Srbin, koji je od 1994. do jula 1995. bio pripadnik voda Vojne policije Bratunačke brigade;⁶⁹¹ **Mile Janjić**, koji je u julu 1995. bio pripadnik voda Vojne policije Bratunačke brigade;⁶⁹² **Mladen Blagojević**, Srbin, koji je u julu 1995. bio pripadnik voda Vojne policije Bratunačke lake pješadijske brigade;⁶⁹³ **Lazar Ristić**, koji je u periodu od 1. do 18. jula 1995. bio vršilac dužnosti komandanta 4. pješadijskog bataljona Zvorničke brigade;⁶⁹⁴ **Marko Milošević**, koji je od početka aprila 1995. bio zamjenik komandanta 6. bataljona Zvorničke brigade;⁶⁹⁵ i **Milenko Janković**, bivši pripadnik jedinice TO-a Rogatica u Pješevici i bivši vojnik VRS-a.⁶⁹⁶

⁶⁸² P1139 (Pieter Boering, transkript iz predmeta *Popović i drugi*, 19., 21. i 22. septembar 2006.), str. 1867-1873; Pieter Boering, T. 10025.

⁶⁸³ P3517 (Mile Simanić, transkript iz predmeta *Popović i drugi*, 3. septembar 2007.), str. 14619, 14621-14622.

⁶⁸⁴ P1561 (Svjedok RM-269, transkript iz predmeta *Popović i drugi*, 29. januar 2007.), str. 6437-6438.

⁶⁸⁵ P3508 (Slavko Perić, transkript iz predmeta *Popović i drugi*, 11. maj 2007.), str. 11367, 11369, 11371.

⁶⁸⁶ Petar Škrbić, T. 13981.

⁶⁸⁷ D965 (Vidoje Blagojević, izjava svjedoka, 16. juni 2014.), par. 3; D966 (Vidoje Blagojević, transkript iz predmeta *Popović i drugi*, 1. oktobar 2008.), str. 2-3; Vidoje Blagojević, T. 33611.

⁶⁸⁸ Miće Gavrić, T. 13899. Dokazi koje je iznio Miće Gavrić takođe su razmotreni u poglavlju 7.1.6.

⁶⁸⁹ D894 (Mile Petrović, izjava svjedoka, 6. juni 2014.), par. 1.

⁶⁹⁰ P1417 (Robert Franken, izjava svjedoka, 15. januar 2012.), par. 3-4, 109. Dokazi koje je iznio Robert Franken takođe su razmotreni u poglavlju 7.1.5.

⁶⁹¹ Pero Andrić, T. 34096-34097, 34130-34131; P7295 (Zapisnik Tužilaštva Bosne i Hercegovine o razgovoru, 29. juni 2006.), str. 1; P7297 (Spisak vojnih obveznika VP7042 za mesec juli '95.), str. 2.

⁶⁹² P1445 (Mile Janjić, transkript iz predmeta *Blagojević i Jokić*, 24.-25. maj 2004.), str. 9756.

⁶⁹³ D922 (Mladen Blagojević, izjava svjedoka, 6. juni 2014.), str. 1, par. 3; P7186 (Mladen Blagojević, Ministarstvo domovinske bezbjednosti SAD, Izvještaj o istrazi), str. 2, 4.

⁶⁹⁴ P3510 (Lazar Ristić, transkript iz predmeta *Popović i drugi*, 16. i 18. april 2007.), str. 10035, 10037.

⁶⁹⁵ P3504 (Marko Milošević, transkript iz predmeta *Popović i drugi*, 26. juni 2007.), str. 13299.

⁶⁹⁶ D683 (Milenko Janković, izjava svjedoka, 2. avgust 2014.), par. 3; Milenko Janković, T. 26664.

188. DK VRS-a formiran je u novembru 1992. godine, s konkretnim ciljem da se "poboljša" situacija bosanskih Srba koji su živjeli u oblasti Srednjeg Podrinja, čiji je dio predstavljala Srebrenica.⁶⁹⁷ **Richard Butler** je u svom svjedočenju naveo da je DK formiran kad se uvidjelo da IBK ne može uspješno voditi operacije na širem području Istočne Bosne.⁶⁹⁸ Štab Drinskog korpusa najprije je bio u Han-Pijesku, a kasnije je premješten u Vlasenicu.⁶⁹⁹ Korpus je organizovan po modelu korpusa bivše JNA i, kao što je to bio generalno slučaj s VRS-om, gotovo u cijelosti su prihvaćene operativne metodologije JNA.⁷⁰⁰ **Mile Simanić** je izjavio da su, nakon formiranja tog korpusa, pripadnici TO-a Vlasenica bili raspoređeni u njegove čete i bataljone.⁷⁰¹ **Svetozar Andrić** je u svom svjedočenju rekao da je DK tokom 1995. brojao od 15.000 do 20.000 ljudi.⁷⁰² Zona odgovornosti DK-a uključivala je 14 opština Istočne Bosne.⁷⁰³ VRS je bio organizovan na geografskoj osnovi, a Srebrenica je potpala pod nadležnost DK-a. Od 1.000 do 2.000 vojnika iz tri brigade DK-a bilo je raspoređeno po enklavi.⁷⁰⁴

189. U julu 1995., DK je bio sastavljen od sljedećih potčinjenih jedinica: 1. zvorničke lake pješadijske brigade, 1. bratunačke lake pješadijske brigade, 1. vlaseničke lake pješadijske brigade, 2. romanijske motorizovane brigade, 1. birčanske pješadijske brigade, 1. miličke lake pješadijske brigade, 1. podrinjske lake pješadijske brigade, 5. podrinjske lake pješadijske brigade i 1. samostalnog bataljona Skelani. Te jedinice su bile borbeno sposobne, a podršku su im pružali 5. mješoviti artiljerijski puk, 5. inženjerijski bataljon, 5. bataljon veze i 5. bataljon Vojne policije.⁷⁰⁵ Za podređene brigade DK-a, kao i za komandu DK-a, korišteni su sljedeći šifrovani nazivi: "Palma" za Zvorničku brigadu, "Badem" za Bratunačku brigadu i "Zlatar" za Komandu DK-a.⁷⁰⁶

190. General Živanović stupio je na dužnost komandanta Drinskog korpusa odmah po njegovom formiranju.⁷⁰⁷ Krstić je postavljen za komandanta korpusa 13. jula 1995.

⁶⁹⁷ Činjenice o kojima je presuđeno II, činjenica br. 1324.

⁶⁹⁸ P2210 (Richard Butler, Izvještaj o komandnoj odgovornosti u Glavnom štabu VRS-a, 9. juni 2006.), par. 3.2.

⁶⁹⁹ Činjenice o kojima je presuđeno II, činjenica br. 1328.

⁷⁰⁰ Činjenice o kojima je presuđeno II, činjenica br. 1327.

⁷⁰¹ P3517 (Mile Simanić, transkript iz predmeta *Popović i drugi*, 3. septembar 2007.), str. 14621.

⁷⁰² D1033 (Svetozar Andrić, izjava svjedoka, 16. juli 2013.), par. 9.

⁷⁰³ P1087 (Sudski registrator s mapama Srebrenice), str. 6-7; P360 (Mladićeva bilježnica, 9. januar - 21. mart 1994.), str. 62.

⁷⁰⁴ Činjenice o kojima je presuđeno II, činjenica br. 1299.

⁷⁰⁵ Činjenice o kojima je presuđeno II, činjenica br. 1337.

⁷⁰⁶ Činjenice o kojima je presuđeno II, činjenica br. 1351.

⁷⁰⁷ Činjenice o kojima je presuđeno II, činjenica br. 1325.

Istoga dana, Svetozar Andrić je postavljen za načelnika štaba korpusa.⁷⁰⁸ Osim komandanta i načelnika štaba, DK je imao i tri pomoćnika komandanta.⁷⁰⁹

191. Prije rata u Bosni i Hercegovini, general Radislav Krstić bio je potpukovnik u JNA, a VRS-u se priključio u julu 1992.⁷¹⁰ **Mirko Trivić** je u svom svjedočenju rekao da je Krstić komandovao 2. romanijskom brigadom do avgusta 1994., nakon čega je dotični svjedok preuzeo tu dužnost.⁷¹¹ Dana 8. avgusta 1994., ministar odbrane bosanskih Srba postavio je Krstića za načelnika štaba i zamjenika komandanta DK-a i to imenovanje je stupilo na snagu 15. avgusta 1994.⁷¹² U julu 1995., Krstić je bio načelnik štaba DK-a, dok nije postavljen za komandanta korpusa.⁷¹³ **Petar Škrbić** je u svom svjedočenju rekao da je Glavni štab bio svjestan te primopredaje dužnosti, ali da to postavljenje nije bilo izvršeno shodno standardnoj proceduri, to jest tokom sastanka kolegijuma komandanata Glavnog štaba VRS-a, nego je došlo direktno od Mladića.⁷¹⁴ Pukovnik Slobodan Cerović bio je pomoćnik komandanta za moral, pravne i vjerske poslove, a pukovnik Lazar Aćamović pomoćnik komandanta za pozadinu odnosno logistiku DK-a.⁷¹⁵ U julu 1995., potpukovnik Vujadin Popović bio je pomoćnik komandanta za bezbjednost Drinskog korpusa.⁷¹⁶ **Momir Nikolić** je u svom svjedočenju rekao da je u julu 1995. Svetozar Kosorić bio oficir zadužen za obavještajni sektor u DK-u.⁷¹⁷

Bratunačka brigada

192. **Miće Gavrić** je izjavio da je Bratunačka brigada formirana 14. novembra 1992.⁷¹⁸ **Nikolić** je u svom svjedočenju izjavio da je njen štab bio u Bratuncu.⁷¹⁹ Prema **Butlerovom** izvještaju, ta brigada je imala četiri bataljona, vod Vojne policije i

⁷⁰⁸ P1713 (Dokument DK-a br. 05/2-293 o izvršenoj primopredaji dužnosti između generala Živanovića i generala Krstića, 13. juli 1995.); P7056 (Komanda DK-a, Primopredaja dužnosti komandanta korpusa, 13. juli 1995).

⁷⁰⁹ Činjenice o kojima je presuđeno II, činjenica br. 1330.

⁷¹⁰ Činjenice o kojima je presuđeno II, činjenica br. 1331.

⁷¹¹ P1463 (Mirko Trivić, transkript iz predmeta *Popović i drugi*, 18. i 21. maj 2007.), str. 11795.

⁷¹² Činjenice o kojima je presuđeno II, činjenica br. 1331.

⁷¹³ Činjenice o kojima je presuđeno II, činjenica br. 1333.

⁷¹⁴ Petar Škrbić, T. 13992.

⁷¹⁵ Činjenice o kojima je presuđeno II, činjenica br. 1333.

⁷¹⁶ Činjenice o kojima je presuđeno II, činjenica br. 1336.

⁷¹⁷ Momir Nikolić, T. 11779-11780.

⁷¹⁸ Miće Gavrić, T. 13899.

⁷¹⁹ Momir Nikolić, T. 11804.

pionirski vod.⁷²⁰ **Vidoje Blagojević** je dodao da je brigada imala i Mješovitu artiljerijsku bateriju.⁷²¹

193. Dana 25. maja 1995., Vidoje Blagojević je postavljen za komandanta Bratunačke brigade. U julu 1995., Blagojević je imao čin pukovnika.⁷²² On je od 11. jula 1995. do 1. novembra 1995. nastavio da rukovodi i komanduje svim jedinicama brigade, uključujući pripadnike organa bezbjednosti, kao i Vojne policije Bratunačke brigade.⁷²³ On je ostao u činu pukovnika do sredine 1996., kada je prekomandovan u Glavni štab VRS-a.⁷²⁴ **Nikolić** je u svom svjedočenju rekao da je u julu 1995. svakodnevno izvještavao svog neposredno pretpostavljenog, Blagojevića. Kao pripadnik obavještajno-bezbjednosnog organa, svjedok je takođe u stručnom smislu bio podređen sektoru za obavještajno-bezbjednosne poslove Komande DK-a. Po stručnoj liniji, svjedok je podnosio izvještaje i obavještajno-bezbjednosnom sektoru DK-a.⁷²⁵

194. **Mile Petrović** je u svom svjedočenju izjavio da je u julu 1995. godine vod Vojne policije Bratunačke brigade u svom sastavu imao oko 20 pripadnika.⁷²⁶ **Mladen Blagojević** je izjavio da je u julu 1995. komandir tog voda bio Mirko Janković, a Mile Petrović je bio njegov zamjenik.⁷²⁷ Momir Nikolić je bio načelnik za bezbjednost i obavještajne poslove u Bratunačkoj brigadi.⁷²⁸ **Nikolić** je u svom svjedočenju izjavio da je on po stručnoj liniji upravljao vojnom policijom.⁷²⁹ Svjedok je objasnio da to znači da on nije izdavao naredjenja niti zadatke vojnoj policiji.⁷³⁰ Zapravo, on je komandantu predlagao način korištenja Vojne policije i nadzirao je njenu borbenu gotovost te da li se zadaci adekvatno provode.⁷³¹

195. Zlatan Čelanović je bio pripadnik organa za moral i vjerske poslove Bratunačke brigade u julu 1995.⁷³² Čelanović je ispitivao zarobljenike i prikupljao informacije o

⁷²⁰ P2203 (Richard Butler, Iskaz o vojnim događanjima u Srebrenici - Operacija "Krivaja 95", 1. novembar 2002.), par. 2.8.

⁷²¹ Vidoje Blagojević, T. 33569.

⁷²² Činjenice o kojima je presuđeno II, činjenica br. 1349.

⁷²³ Činjenice o kojima je presuđeno II, činjenica br. 1350.

⁷²⁴ Činjenice o kojima je presuđeno II, činjenica br. 1349.

⁷²⁵ Momir Nikolić, T. 11778-11779, 11989.

⁷²⁶ D894 (Mile Petrović, izjava svjedoka, 6. juni 2014.), par. 1.

⁷²⁷ D922 (Mladen Blagojević, izjava svjedoka, 6. juni 2014.), par. 3; Mladen Blagojević, T. 32611; P7186 (Mladen Blagojević, Ministarstvo domovinske bezbjednosti SAD, Izvještaj o istrazi), str. 11. V. takođe Momir Nikolić, T. 11780.

⁷²⁸ Mladen Blagojević, T. 32611.

⁷²⁹ Momir Nikolić, T. 11780.

⁷³⁰ Momir Nikolić, T. 11781.

⁷³¹ Momir Nikolić, T. 11780.

⁷³² Momir Nikolić, T. 11777.

potencijalnim ratnim zločinima izvršenim od strane zarobljenih vojnika, Muslimana.⁷³³ On je sastavljao krivične prijave o ispitivanjima i krivičnim djelima koje su se odnosile na pripadnike Bratunačke brigade i podnosio ih komandantu Bratunačke brigade.⁷³⁴

196. Prema izvještaju o borbenoj gotovosti upućenom Komandi DK-a, koji se odnosio na borbenu gotovost Bratunačke brigade u periodu od 1. januara do 30. juna 1995., u vezi s ostvarivanjem rukovođenja i komandovanja utvrđene su, između ostalog, sljedeće poteškoće: (i) nedovoljna popuna odgovarajućim starješinskim kadrom na svim nivoima; (ii) proširivanje zone odgovornosti brigade mimo objektivnih mogućnosti; (iii) oskudica sredstava veze; (iv) nedovoljna obučenost i zasićenost ratom pojedinaca, posluga i jedinica; (v) nemogućnost izdvajanja snaga u rezervi; i (vi) težak materijalni položaj starješina, boraca i njihovih porodica.⁷³⁵ Bez obzira na poteškoće iznesene u izvještaju, Bratunačka brigada je ocijenjena ocjenom "vrlo dobar" za rukovođenje i komandovanje i ocjenom "dobar" za obučenost u periodu od 1. januara do 30. juna 1995.⁷³⁶

Zvornička brigada

197. U julu 1995., komandant Zvorničke brigade bio je potpukovnik Vinko Pandurević.⁷³⁷ Dragan Obrenović je bio načelnik štaba i zamjenik komandanta brigade.⁷³⁸ Dragan Jokić je bio načelnik inženjerije brigade i imao je čin majora u periodu od 11. jula do 1. novembra 1995.⁷³⁹ Odjeljenje za bezbjednost Zvorničke brigade, na čelu kojeg je bio poručnik Drago Nikolić, bilo je neposredno potčinjeno komandantu Zvorničke brigade.⁷⁴⁰ **Srećko Aćimović** je u svom svjedočenju rekao da je Drago Nikolić obično dobijao naređenja od komandanta korpusa, a ne od Glavnog štaba VRS-a.⁷⁴¹ Godine 1992., Milorad Trbić je raspoređen u 3. bataljon brigade kao obični

⁷³³ Momir Nikolić, T. 11777, 11941, 11988-11989.

⁷³⁴ Momir Nikolić, T. 11777-11778.

⁷³⁵ P1508 (Izvještaj o borbenoj gotovosti 1. bratunačke lake pješadijske brigade, Vidoje Blagojević, 4. juli 1995.), str. 3.

⁷³⁶ P1508 (Izvještaj o borbenoj gotovosti 1. bratunačke lake pješadijske brigade, Vidoje Blagojević, 4. juli 1995.), str. 3, 6.

⁷³⁷ Činjenice o kojima je presuđeno II, činjenica br. 1345.

⁷³⁸ Činjenice o kojima je presuđeno II, činjenica br. 1346.

⁷³⁹ Činjenice o kojima je presuđeno II, činjenica br. 1347.

⁷⁴⁰ Činjenice o kojima je presuđeno II, činjenica br. 1348.

⁷⁴¹ Srećko Aćimović, T. 13266.

vojnika, a do 1995. godine Trbić je postao rezervni poručnik i bio je jedan od pomoćnika Drage Nikolića.⁷⁴²

198. **Ljubomir Bojanović** je iznio dodatne detalje o organizaciji brigade. On je rekao da je komandant imao tri neposredna pomoćnika: pomoćnika komandanta za logistiku, kapetana Sretena Miloševića; pomoćnika komandanta za bezbjednost, poručnika Dragu Nikolića; i pomoćnika komandanta za moral, vjerske i pravne poslove.⁷⁴³ Komandant, načelnik štaba i pomoćnici komandanta bili su hijerarhijski nadređeni drugima.⁷⁴⁴ Načelnici "rodova u Štabu brigade", što je bila stručna savjetodavna funkcija, bili su major Dragan Jokić, zadužen za inženjeriju; kapetan Milisav Petrović, zadužen za vezu; kapetan ili major Miodrag Maksimović, načelnik artiljerije; i načelnik za ratno vazduhoplovstvo i protivvazdušnu odbranu.⁷⁴⁵ U prvoj polovini jula 1995., Pandurević je, zajedno s dijelovima najelitnijih jedinica brigade, bio na terenu i bavio se situacijom u Srebrenici i Žepi. U njegovom odsustvu, Zvorničkom brigadom komandovao je Dragan Obrenović, načelnik štaba.⁷⁴⁶ **Gavrić** je u svom svjedočenju rekao da je oko 14. ili 15. jula 1995. Obrenović bio vršilac dužnosti komandanta Zvorničke brigade.⁷⁴⁷

199. **Mihajlo Galić** je izjavio da su svi načelnici službi Zvorničke brigade referisali direktno komandantu brigade.⁷⁴⁸ Redovne borbene izvještaje sastavljali su nadležni dežurni operativni oficiri i oni su se izdavali svaki dan, a komanda brigade ih je slala višoj komandi.⁷⁴⁹ Povremeno su sastavljani vanredni izvještaji, a mogao ih je sastavljati bilo koji načelnik službe ili komandant ako je smatrao da o nečemu treba da izvijesti višu komandu.⁷⁵⁰ **Svjedok RM-322** je u svom svjedočenju izjavio da su informacije u brigade dolazile i od oficira za bezbjednost pretpostavljene komande.⁷⁵¹ **Bojanović** je izjavio da je organ za bezbjednost imao sopstvenu zasebnu hijerarhiju i da komandant jedinice nije morao biti obaviješten o svim njegovim aktivnostima.⁷⁵² Među organima

⁷⁴² P1594 (Srećko Aćimović, transkript iz predmeta *Popović i drugi*, 20.-22. juni 2007.), str. 12932-12933; Srećko Aćimović, T. 13299.

⁷⁴³ P3570 (Ljubomir Bojanović, transkript iz predmeta *Blagojević i Jokić*, 8.-9. juli 2004.), str. 11675.

⁷⁴⁴ P3570 (Ljubomir Bojanović, transkript iz predmeta *Blagojević i Jokić*, 8.-9. juli 2004.), str. 11675, 11678.

⁷⁴⁵ P3570 (Ljubomir Bojanović, transkript iz predmeta *Blagojević i Jokić*, 8.-9. juli 2004.), str. 11674, 11678-11679.

⁷⁴⁶ P3570 (Ljubomir Bojanović, transkript iz predmeta *Blagojević i Jokić*, 8.-9. juli 2004.), str. 11687.

⁷⁴⁷ Mićo Gavrić, T. 13924, 13926.

⁷⁴⁸ P3463 (Mihajlo Galić, transkript iz predmeta *Popović i drugi*, 25.-27. april 2007.), str. 10584.

⁷⁴⁹ P3463 (Mihajlo Galić, transkript iz predmeta *Popović i drugi*, 25.-27. april 2007.), str. 10587-10588.

⁷⁵⁰ P3463 (Mihajlo Galić, transkript iz predmeta *Popović i drugi*, 25.-27. april 2007.), str. 10587-10588.

⁷⁵¹ Svjedok RM-322, T. 11633.

⁷⁵² P3570 (Ljubomir Bojanović, transkript iz predmeta *Blagojević i Jokić*, 8.-9. juli 2004.), str. 11683.

za bezbjednost postojala je linija izvještavanja i linija subordinacije.⁷⁵³ **Galić** i **svjedok RM-322** su konkretno naveli da je načelnik za bezbjednost referisao načelniku za bezbjednost komande korpusa.⁷⁵⁴ Oficiri za bezbjednost su bili nadležni za vojnu policiju i bili su podređeni komandantu brigade.⁷⁵⁵ **Bojanović** je izjavio da je organ za bezbjednost Zvorničke brigade sarađivao s organima MUP-a.⁷⁵⁶

200. **Svjedok RM-322** je u svom svjedočenju rekao da je negdje tokom druge polovine 1994., Pandurević rekao Dragi Nikoliću, načelniku za bezbjednost Zvorničke brigade, da dođe u njegovu kancelariju i naredio mu da ništa ne šalje pretpostavljenoj komadi bez Pandurevićeve saglasnosti i da ne koristi komandantov pečat ili teleprinterske depeše bez njegovog znanja.⁷⁵⁷ Drago Nikolić se žalio u vezi s tim incidentom i Glavni štab VRS-a je Zvorničkoj brigadi poslao instrukcije, u kojima se objašnjava kako organi bezbjednosti trebaju komunicirati među sobom bez znanja komandanta jedinice.⁷⁵⁸ Bez obzira na to, mada su organi bezbjednosti bili nadležni da sami donose neke odluke, svjedok je izjavio da su on i drugi smatrali da "sve potiče od Glavnog štaba".⁷⁵⁹ **Bojanović** je, kao dežurni operativni oficir, bio prisutan kad je stigao telegram iz Glavnog štaba VRS-a u vezi sa žalbom Drage Nikolića i "njegovih organa" da im se komandant miješa u poslove. U tom telegramu je pisalo da organ za bezbjednost treba da nastavi da obavlja svoje dužnosti bez miješanja od strane komandanta.⁷⁶⁰

201. **Svjedok RM-269** je u svom svjedočenju rekao da je štab Zvorničke brigade bio smješten u kasarni u Karakaju.⁷⁶¹ **Butler** je u svom svjedočenju naveo da je pod komandom Zvorničke brigade bilo osam bataljona.⁷⁶² **Slavko Perić** je izjavio da je on bio neposredno potčinjen komandantu 1. bataljona Milanu Stanojeviću i njegovom zamjeniku Momiru Pelemišu.⁷⁶³ Perić je po stručnoj liniji referisao pomoćniku komandanta brigade za bezbjednost i obavještajne poslove, poručniku Dragi

⁷⁵³ Svjedok RM-322, T. 11633.

⁷⁵⁴ P3463 (Mihajlo Galić, transkript iz predmeta *Popović i drugi*, 25.-27. april 2007.), str. 10585; svjedok RM-322, T. 11633.

⁷⁵⁵ Svjedok RM-322, T. 11633.

⁷⁵⁶ P3570 (Ljubomir Bojanović, transkript iz predmeta *Blagojević i Jokić*, 8.-9. juli 2004.), str. 11682-11683.

⁷⁵⁷ Svjedok RM-322, T. 11745-11747.

⁷⁵⁸ Svjedok RM-322, T. 11747-11748.

⁷⁵⁹ Svjedok RM-322, T. 11748.

⁷⁶⁰ P3570 (Ljubomir Bojanović, transkript iz predmeta *Blagojević i Jokić*, 8.-9. juli 2004.), str. 11683.

⁷⁶¹ P1561 (Svjedok RM-269, transkript iz predmeta *Popović i drugi*, 29. januar 2007.), str. 6440.

⁷⁶² P2203 (Richard Butler, Iskaz o vojnim događanjima u Srebrenici - Operacija "Krivaja 95", 1. novembar 2002.), par. 2.8.

⁷⁶³ P3508 (Slavko Perić, transkript iz predmeta *Popović i drugi*, 11. maj 2007.), str. 11369.

Nikoliću.⁷⁶⁴ Druge osobe koje su bile raspoređene u Komandu 1. bataljona su Dragan Pantić, pomoćnik komandanta za moral i informisanje; vojnik Rajko Babić, referent za opšte poslove; Milan Jovanović i Milenko Pantić, vozači; i Jovan Babić, pomoćnik Rajka Babića i Zorana Markovića, koji su obojica bili operativni oficiri.⁷⁶⁵

202. **Lazar Ristić** je izjavio da je u sastavu 4. pješadijskog bataljona bilo 450 ili više vojnika.⁷⁶⁶ Zona odgovornosti bataljona protezala se od Parloga do Pandurice.⁷⁶⁷ Štab bataljona bio je u Rebićima, u Baljkovici.⁷⁶⁸ Evidencija Zvorničke brigade pokazuje da je Gojko Simić bio raspoređen u 4. pješadijski bataljon 1. zvorničke pješadijske brigade i da je bio komandir pratećeg voda 4. pješadijskog bataljona.⁷⁶⁹ Potporučnik Pero Vidaković bio je komandant 4. pješadijskog bataljona; međutim, jedna pohvala od 18. jula 1995. ukazuje na to da je zamjenik komandanta, potporučnik Lazar Ristić, bio na čelu 4. bataljona u tom periodu.⁷⁷⁰ **Marko Milošević** je izjavio da je u julu 1995. Ostoja Stanišić bio komandant 6. bataljona Zvorničke brigade.⁷⁷¹

203. **Damjan Lazarević** je izjavio da je načelnik inženjerijske jedinice bio Dragan Jevtić.⁷⁷² Njegov zamjenik je bio Slavko Bogičević, koji je takođe bio načelnik za moral.⁷⁷³ Inženjerijska jedinica je bila podijeljena u tri voda: pionirski vod, putno-mosni vod i vod za inženjerijske radove.⁷⁷⁴ U julu 1995., Lazarević je bio komandir putno-mosnog voda i pod svojom komandom je imao oko 10 do 12 vojnika. U tom svojstvu, njegov neposredni pretpostavljeni bio je komandant jedinice Dragan Jevtić, kojem je neposredno referisao.⁷⁷⁵ Putno-mosni vod nije imao mnogo građevinske opreme, a u slučaju potrebe za teškom mehanizacijom uvijek se obraćao raznim civilnim

⁷⁶⁴ P3508 (Slavko Perić, transkript iz predmeta *Popović i drugi*, 11. maj 2007.), str. 11369-11370, 11378.

⁷⁶⁵ P3508 (Slavko Perić, transkript iz predmeta *Popović i drugi*, 11. maj 2007.), str. 11371.

⁷⁶⁶ P3510 (Lazar Ristić, transkript iz predmeta *Popović i drugi*, 16. i 18. april 2007.), str. 10038.

⁷⁶⁷ P3510 (Lazar Ristić, transkript iz predmeta *Popović i drugi*, 16. i 18. april 2007.), str. 10037-10038.

⁷⁶⁸ P3510 (Lazar Ristić, transkript iz predmeta *Popović i drugi*, 16. i 18. april 2007.), str. 10038.

⁷⁶⁹ P2203 (Richard Butler, Iskaz o vojnim događanjima u Srebrenici - Operacija "Krivaja 95", 1. novembar 2002.), par. 7.15.

⁷⁷⁰ P2203 (Richard Butler, Iskaz o vojnim događanjima u Srebrenici - Operacija "Krivaja 95", 1. novembar 2002.), par. 7.7.

⁷⁷¹ P3504 (Marko Milošević, transkript iz predmeta *Popović i drugi*, 26. juni 2007.), str. 13299-13301, 13318, 13342.

⁷⁷² P3636 (Damjan Lazarević, transkript iz predmeta *Popović i drugi*, 29.-30. avgust 2007.), str. 14433-14434.

⁷⁷³ P3636 (Damjan Lazarević, transkript iz predmeta *Popović i drugi*, 29.-30. avgust 2007.), str. 14435.

⁷⁷⁴ P3636 (Damjan Lazarević, transkript iz predmeta *Popović i drugi*, 29.-30. avgust 2007.), str. 14436.

⁷⁷⁵ P3636 (Damjan Lazarević, transkript iz predmeta *Popović i drugi*, 29.-30. avgust 2007.), str. 14436. V. takođe P3645 (Miloš Mitrović, transkript iz predmeta *Blagojević i Jokić*, 3.-4. decembar 2003.), str. 5594-5595, 5625.

građevinskim preduzećima.⁷⁷⁶ **Miloš Mitrović** je u svom svjedočenju rekao da bi, kada nije mogao doći do Jevtića ili kad bi on bio na terenu, Lazarević referisao načelniku inženjerije Zvorničke brigade, Draganu Jokiću.⁷⁷⁷

204. **Svjedok RM-269** je u svom svjedočenju izjavio da su pripadnici Vojne policije Zvorničke brigade bili prepoznatljivi po oznakama Vojne policije na rukavu i po bijelim uprtačima.⁷⁷⁸ U julu 1995., komandant Vojne policije bio je Miodrag Jasikovac,⁷⁷⁹ koji je bio podređen Dragi Nikoliću, pomoćniku komandanta za bezbjednost u Zvorničkoj brigadi.⁷⁸⁰ **Trivić** je u svom svjedočenju rekao da je jedinicu Zvorničke brigade pod nazivom Vukovi sa Drine vodio major Jolović, zvani Legenda.⁷⁸¹

205. Komanda Zvorničke brigade, u kojoj se nalazila i kancelarija operativnog dežurnog, bila je u zgradi preduzeća "Standard", koja je gledala na Drinu.⁷⁸² Tokom svoje smjene, operativni dežurni je sve primljene i poslane informacije, kao i primopredaju dužnosti, bilježio u bilježnicu koja nije bila službeni dokument i koja nije bila predviđena da se vodi na duži vremenski period.⁷⁸³ Nasuprot tome, operativni dnevnik koji je vodilo odjeljenje za operativne poslove i čiji sadržaj je obično nekom od oficira diktirao pomoćnik komandanta za operativne poslove, bio je službeni dokument koji je bio predviđen da se vodi tokom dužeg vremenskog perioda.⁷⁸⁴ Operativni dežurni je sastavljao i dnevne i vanredne borbene izvještaje.⁷⁸⁵ Dnevni borbene izvještaji su informisali pretpostavljenu komandu o situaciji u zoni odbrane Zvorničke brigade.⁷⁸⁶ Vanredni izvještaji su se slali samo u vanrednim situacijama.⁷⁸⁷ I dnevni i vanredni borbene izvještaji morali su biti odobreni i potpisani od strane komandanta ili načelnika

⁷⁷⁶ P3636 (Damjan Lazarević, transkript iz predmeta *Popović i drugi*, 29.-30. avgust 2007.), str. 14437-14438.

⁷⁷⁷ P3645 (Miloš Mitrović, transkript iz predmeta *Blagojević i Jokić*, 3.-4. decembar 2003.), str. 5595, 5597.

⁷⁷⁸ P1561 (Svjedok RM-269, transkript iz predmeta *Popović i drugi*, 29. januar 2007.), str. 6438-6439.

⁷⁷⁹ Pretresno vijeće smatra da se ime "Miomir" Jasikovac u T. 12731 i 12736 odnosi na Miodraga Jasikovca.

⁷⁸⁰ P1561 (Svjedok RM-269, transkript iz predmeta *Popović i drugi*, 29. januar 2007.), str. 6440-6441; svjedok RM-269, T. 12736.

⁷⁸¹ P1463 (Mirko Trivić, transkript iz predmeta *Popović i drugi*, 18. i 21. maj 2007.), str. 11814.

⁷⁸² P3570 (Ljubomir Bojanović, transkript iz predmeta *Blagojević i Jokić*, 8.-9. juli 2004.), str. 11691-11692.

⁷⁸³ P3570 (Ljubomir Bojanović, transkript iz predmeta *Blagojević i Jokić*, 8.-9. juli 2004.), str. 11703-11704; P3571 (Izvod iz uputstva za rad štabova i komandi), str. 2.

⁷⁸⁴ P3570 (Ljubomir Bojanović, transkript iz predmeta *Blagojević i Jokić*, 8.-9. juli 2004.), str. 11703-11704.

⁷⁸⁵ P3570 (Ljubomir Bojanović, transkript iz predmeta *Blagojević i Jokić*, 8.-9. juli 2004.), str. 11703.

⁷⁸⁶ P3570 (Ljubomir Bojanović, transkript iz predmeta *Blagojević i Jokić*, 8.-9. juli 2004.), str. 11705.

⁷⁸⁷ P3570 (Ljubomir Bojanović, transkript iz predmeta *Blagojević i Jokić*, 8.-9. juli 2004.), str. 11708.

štaba.⁷⁸⁸ Nekad su komandant ili načelnik štaba bili prisutni dok je operativni dežurni sastavljao dnevni izvještaj, a nekad su ga čak i diktirali operativnom dežurnom.⁷⁸⁹ Izvještaj se nije mogao diktirati telefonom ili radio-vezom i slati bez potpisa.⁷⁹⁰ Budući da je za sadržaj izvještaja bio odgovoran potpisnik, komandant je zadržavao pravo da izvještaj izmijeni u kasnijoj fazi.⁷⁹¹

⁷⁸⁸ P3570 (Ljubomir Bojanović, transkript iz predmeta *Blagojević i Jokić*, 8.-9. juli 2004.), str. 11705, 11726.

⁷⁸⁹ P3570 (Ljubomir Bojanović, transkript iz predmeta *Blagojević i Jokić*, 8.-9. juli 2004.), str. 11704.

⁷⁹⁰ P3570 (Ljubomir Bojanović, transkript iz predmeta *Blagojević i Jokić*, 8.-9. juli 2004.), str. 11726.

⁷⁹¹ P3570 (Ljubomir Bojanović, transkript iz predmeta *Blagojević i Jokić*, 8.-9. juli 2004.), str. 11706.

1. podrinjska laka brigada

206. **Milenko Janković** je u svom svjedočenju izjavio da je početkom 1992. u opštini Rogatica bilo nekoliko samoorganizovanih jedinica TO-a.⁷⁹² Krajem aprila 1992., organizovan je srpski TO i njegov komandant je bio Rajko Kušić.⁷⁹³ Rogatička četa, jedinica od približno 100 ljudi, kojom je svjedok komandovao od 25. jula 1992., formirana je u maju 1992.⁷⁹⁴ U skladu s naredjenjem SRK-a od 22. maja 1992., formirana je Rogatička brigada TO-a, a Rajko Kušić je postavljen za komandanta brigade.⁷⁹⁵ Nakon što je TO postao dio VRS-a, od svih jedinica u opštini Rogatica formirana je brigada i njome je komandovao Rajko Kušić.⁷⁹⁶ Rogatička brigada sastojala se od tri bataljona.⁷⁹⁷ Kušić, Milovan Lelek, koji je bio komandant Boričkog bataljona do 30. novembra 1993. i koji je preuzeo dužnost načelnika štaba Rogatičke brigade od Mileta Ujića, i svjedok, priključili su se VRS-u 20. maja 1992.⁷⁹⁸ Svjedok je postao komandant Boričkog bataljona 30. novembra 1993.⁷⁹⁹ Krajem 1992., Rogatička brigada je preimenovana u 1. podrinjsku laku brigadu.⁸⁰⁰

207. Dana 18. decembra 1994., Kušić je Komandi DK-a poslao dopis u kojem je opisao kako je teklo formiranje njegove jedinice.⁸⁰¹ U dopisu je navedeno da je prva vojna formacija na području opštine Rogatica oformljena 24. februara 1992. na Borikama. Kada je formiran VRS, ta organizovana vojna formacija u Rogatici postala je dio te vojske i nazvana je Rogatičkom brigadom. Brigada je najprije bila pridodata SRK-u, ali 1. novembra 1992., kada je, prema Kušićevim riječima, formiran DK, Rogatička brigada je postala dio DK-a i "prerasla" je u 1. podrinjsku laku brigadu.⁸⁰²

⁷⁹² D683 (Milenko Janković, izjava svjedoka, 2. avgust 2014.), par. 3.

⁷⁹³ D683 (Milenko Janković, izjava svjedoka, 2. avgust 2014.), par. 4, Milenko Janković, T. 26650-26651.

⁷⁹⁴ D683 (Milenko Janković, izjava svjedoka, 2. avgust 2014.), par. 5; Milenko Janković, T. 26617, 26656.

⁷⁹⁵ P6827 (Naredenje Komande SRK-a, 22. maj 1992.), str. 1-2; Mile Ujić, T. 26946-26947.

⁷⁹⁶ D683 (Milenko Janković, izjava svjedoka, 2. avgust 2014.), par. 5, 15; Milenko Janković, T. 26660, 26664.

⁷⁹⁷ D683 (Milenko Janković, izjava svjedoka, 2. avgust 2014.), par. 8.

⁷⁹⁸ Milenko Janković, T. 26662-26664; P6815 (Spisak vojnih starješina 1. podrinjske lake pješadijske brigade, 23. novembar 1994.), str. 1-3, 6.

⁷⁹⁹ D683 (Milenko Janković, izjava svjedoka, 2. avgust 2014.), par. 7.

⁸⁰⁰ Milenko Janković, T. 26660-26661.

⁸⁰¹ P3904 (Dopis Komande 1. podrinjske brigade, upućen Komandi DK-a, 18. decembar 1994.), str. 1. V. i P2210 (Richard Butler, Izvještaj o komandnoj odgovornosti u Glavnom štabu VRS-a, 9. juni 2006.), par. 4.0.

⁸⁰² P3904 (Dopis Komande 1. podrinjske brigade, upućen Komandi DK-a, 18. decembar 1994.), str. 1. V. i P2210 (Richard Butler, Izvještaj o komandnoj odgovornosti u Glavnom štabu VRS-a, 9. juni 2006.), par. 4.0.

Bataljon Skelani

208. **Trivić** je u svom svjedočenju rekao da je bataljon Skelani bio samostalni bataljon u okviru DK-a.⁸⁰³

Milićka brigada

209. **Gavrić** je u svom svjedočenju rekao da je u julu 1995. Milićkom brigadom komandovao Nastić.⁸⁰⁴

*Zaključci Pretresnog vijeća**Drinski korpus*

210. Što se tiče argumenta odbrane da je bilo problema u strukturi rukovođenja i komandovanja DK-om, Vijeće primjećuje da se odbrana oslonila na dokazni predmet P5241, ocjenu stanja borbene gotovosti DK-a koju je potpisao Mladić, s datumom od 5. marta 1993.⁸⁰⁵ Struktura komandovanja i rukovođenja DK-a prvenstveno je relevantna za dio predmeta koji se odnosi na Srebrenicu, a UZP vezan za Srebrenicu je, prema navodima, postojao u periodu od nekoliko dana prije 11. jula 1995 do 1. novembra 1995. Pretresno vijeće neće dalje razmatrati taj argument odbrane, budući da se on ne tiče direktno rukovođenja i komandovanja u DK-u 1995. godine.

211. Na osnovu gore navedenog, Pretresno vijeće konstatuje da je DK formiran u novembru 1992. godine, s konkretnim ciljem da se poboljša situacija bosanskih Srba koji žive u oblasti srednjeg Podrinja, čiji je dio bila Srebrenica. Zona odgovornosti DK-a obuhvatala je 14 opština Istočne Bosne, uključujući opštinu Srebrenica. Štab DK-a najprije je bio u Han-Pijesku, a kasnije je premješten u Vlasenicu. General Živanović stupio je na dužnost komandanta DK-a odmah po njegovom formiranju. Dana 13. jula 1995., Radislav Krstić je postavljen za komandanta DK-a. Svetozar Andrić je bio načelnik štaba DK-a, Vujadin Popović pomoćnik komandanta za bezbjednost, a Svetozar Kosorić oficir nadležan za obavještajni sektor u DK-u. Slobodan Cerović je

⁸⁰³ P1463 (Mirko Trivić, transkript iz predmeta *Popović i drugi*, 18. i 21. maj 2007.), str. 11803.

⁸⁰⁴ P1691 (Mićo Gavrić, transkript iz predmeta *Popović i drugi*, 1.-2. oktobar 2008.), str. 26513-26515, 26520; Mićo Gavrić, T. 13895-13896, 13933-13934.

⁸⁰⁵ V. Završni podnesak odbrane, par. 653.

bio pomoćnik komandanta za moral, pravne i vjerske poslove, a pukovnik Lazar Aćamović pomoćnik komandanta za pozadinu odnosno logistiku.

212. U julu 1995., DK je sačinjavalo devet potčinjenih jedinica: Bratunačka brigada, Zvornička brigada, 1. podrinjska brigada, bataljon Skelani, Milićka brigada, Vlasenička brigada, 2. romanijska brigada, 1. birčanska brigada i 5. podrinjska brigada. Te jedinice bile su borbeno sposobne i podršku su im pružali 5. mješoviti artiljerijski puk, 5. inženjerijski bataljon, 5. bataljon veze i 5. bataljon Vojne policije, a brojale su između 15.000 i 20.000 ljudi. Mile Simanić je 1995. bio zamjenik komandanta 5. inženjerijskog bataljona. Za potčinjene brigade DK-a, kao i za komandu DK-a, korišteni su sljedeći šifrovani nazivi: "Palma" za Zvorničku brigadu, "Badem" za Bratunačku brigadu i "Zlatar" za Komandu DK-a. Dana 1. novembra 1992., Rogatička brigada, koja je prethodno bila dio SRK-a, ušla je u sastav DK-a i kasnije je preimenovana u 1. podrinjsku brigadu. Njen komandant je bio Rajko Kušić.

213. Tokom 1995., DK je održavao efektivnu strukturu rukovođenja i komandovanja s vrlo jakim lancem izvještavanja i u potpunosti je funkcionisao sistem veze.

Bratunačka brigada

214. Pretresno vijeće konstatuje da je Bratunačku brigadu činilo četiri bataljona, vod Vojne policije, pionirski vod i mješovita artiljerijska baterija. Štab brigade je bio u Bratuncu. Od 25. maja 1995., komandant Bratunačke brigade bio je Vidoje Blagojević. Momir Nikolić je bio pomoćnik komandanta za bezbjednosno-obavještajne poslove brigade i on je, u julu 1995., svakodnevno izvještavao svog neposredno pretpostavljenog, Vidoja Blagojevića u okviru operativne linije izvještavanja. Momir Nikolić je takođe podnosio izvještaje direktno obavještajno-bezbjednosnom sektoru DK-a, u okviru izvještavanja po stručnoj liniji. Načelnik artiljerije bio je Mićo Gavrić. U julu 1995., Dragan Zekić je bio komandant 3. bataljona Bratunačke brigade. Mirko Janković je bio komandir voda Vojne policije Bratunačke brigade, a Mile Petrović mu je bio zamjenik. Taj vod se sastojao od približno 20 pripadnika i stavljen je pod komandu Vidoja Blagojevića, mada je Momir Nikolić upravljao tim vodom u stručnom smislu. Pero Andrić, Mladen Blagojević i Mile Janjić su svi bili pripadnici tog voda. Pretresno vijeće dalje konstatuje da je Vidoje Blagojević rukovodio i komandovao svim

jedinicama Bratunačke brigade, uključujući pripadnike organa bezbjednosti, kao i Vojne policije Bratunačke brigade, u periodu od 11. jula 1995. do 1. novembra 1995. godine.

Zvornička brigada

215. Pretresno vijeće konstatuje da je Zvorničku brigadu sačinjavalo osam bataljona, kao i jedinica Vojne policije, inženjerska jedinica, jedinica veze i jedinica protivvazdušne odbrane. Štab brigade se nalazio u kasarni u Karakaju. U julu 1995., komandant Zvorničke brigade bio je potpukovnik Vinko Pandurević, a Dragan Obrenović je bio načelnik štaba i zamjenik komandanta brigade. Odjeljenje za bezbjednost Zvorničke brigade, na čijem je čelu bio poručnik Drago Nikolić, bilo je neposredno potčinjeno Pandureviću. Milorad Trbić imao je čin rezervnog poručnika i bio je jedan od pomoćnika Drage Nikolića. Dragan Jokić je bio načelnik inženjerije Zvorničke brigade. Komandant Vojne policije Zvorničke brigade bio je Miodrag Jasikovac, koji je bio potčinjen Dragi Nikoliću. Pripadnici Vojne policije Zvorničke brigade imali su na rukavu oznake Vojne policije i bijele uprtače.

216. Dragan Jevtić je bio komandant inženjerske jedinice Zvorničke brigade. Inženjerska jedinica je bila podijeljena u više vodova: pionirski vod, putno-mosni vod i vod za inženjerske radove. Slavko Bogičević je bio zamjenik komandanta inženjerske jedinice, Damjan Lazarević je bio komandir voda za transport i utvrđivanje i referisao je direktno Jevtiću, a Miloš Mitrović je bio pripadnik tog voda.

217. Milan Stanojević je bio komandant 1. bataljona Zvorničke brigade, a njegov zamjenik je bio Momir Pelemiš. Slavko Perić bio je pomoćnik komandanta bataljona za bezbjednosno-obavještajne poslove, Dragan Pantić bio je pomoćnik komandanta za moral i informisanje, a Rajko Babić referent za opšte poslove. Srećko Aćimović je 1995. bio komandant 3. bataljona Zvorničke brigade. Pero Vidaković je bio komandant 4. bataljona Zvorničke brigade; međutim, u periodu od 1. do 18. jula 1995., 4. bataljonom je komandovao Lazar Ristić. Gojko Simić je bio komandir pratećeg voda 4. bataljona. Ostoja Stanišić je u julu 1995. bio komandant 6. bataljona Zvorničke brigade, a Marko Milošević mu je bio zamjenik. Duško Jević je bio komandant Specijalnog odreda policije Zvorničke brigade. Jedinica nazvana Vukovi sa Drine, na čijem je čelu bio major Jolović zvani Legenda, takođe je formirana kao dio Zvorničke brigade.

218. Svi načelnici službi Zvorničke brigade referisali su direktno Pandureviću. Međutim, kao što je bio slučaj i sa drugim brigadama DK-a, u bezbjednosno-obavještajnom sektoru postojao je stručni lanac izvještavanja. Na primjer, Perić je referisao i svom komandantu bataljona i Dragi Nikoliću. Drago Nikolić je referisao pretpostavljenom oficiru Komande DK-a, Popoviću. Informacije su u brigadu takođe dolazile od oficira za bezbjednost pretpostavljene komande. Organ za bezbjednost Zvorničke brigade sarađivao je i s organima MUP-a.

1. podrinjska laka brigada

219. Pretresno vijeće konstatuje da je 22. maja 1992., jedna organizovana vojna formacija sačinjena od TO-a Rogatica, kojom je komandovao Rajko Kušić, postala dio VRS-a i dobila ime Rogatička brigada. Rogatička brigada je najprije bila pridodata SRK-u, ali je 1. novembra 1992. postala dio DK-a i preimenovana je u 1. podrinjsku laku brigadu. Brigada se sastojala se od tri bataljona.

Bataljon Skelani i Milička brigada

220. Pretresno vijeće konstatuje da je bataljon Skelani bio samostalna jedinica u DK-u i da je njen komandant bio čovjek koji se prezivao Vuković. Miličkom brigadom komandovao je Nastić.

Sarajevsko-romanijski korpus

221. U ovom poglavlju, Pretresno vijeće će razmotriti dokaze i donijeti zaključke u vezi sa strukturom, kao i rukovođenjem i komandovanjem u SRK-u. Tužilaštvo je iznijelo argument da je SRK održavao profesionalnu i efektivnu strukturu rukovođenja i komandovanja koja je funkcionisala.⁸⁰⁶ Odbrana je ustvrdila da je SRK-u nedostajalo adekvatno obučениh vojnika, oficira i komandanata.⁸⁰⁷ Zbog toga se naređenja nisu uvijek izvršavala ili prenosila lancem komande, tako da Komanda SRK-a o problemima, zločinima ili incidentima neposlušnosti pripadnika SRK-a nije uvijek

⁸⁰⁶ Završni podnesak tužilaštva, par. 725-734.

⁸⁰⁷ Završni podnesak odbrane, par. 654, 1418, 1713, 2370-2371, 2379-2382, 2384-2385, 2449.

obavještavana ili je o tome izvještavana netačno.⁸⁰⁸ Shodno tome, SRK nije mogao vršiti efektivno rukovođenje i komandovanje.⁸⁰⁹ Odbrana je takođe iznijela argument da SRK u svojim redovima nije imao profesionalne snajperiste.⁸¹⁰ Pretresno vijeće je formalno primilo na znanje izvjestan broj činjenica o kojima je presuđeno u vezi sa strukturom rukovođenja i komandovanja u SRK-u. Vijeću su takođe predloženi dokazi koje su iznijeli **svjedok RM-055**, vojnik UNPROFOR-a, koji je od 12. maja do 28. septembra 1995. bio stacioniran u Sarajevu;⁸¹¹ **Mile Sladoje**, koji je od aprila 1992. do kraja rata bio pripadnik 1. bataljona Ilidžanske brigade;⁸¹² **Savo Simić**, koji je sve vrijeme sukoba bio artiljerijski oficir u SRK-u;⁸¹³ **David Fraser**, koji je od 17. aprila 1994. do 26. maja 1995. bio vojni pomoćnik komandanta UNPROFOR-a za Sektor Sarajevo;⁸¹⁴ **svjedok RM-163**, vojnik UNPROFOR-a, koji je 1993. i 1994. bio stacioniran u Sarajevu, a 1995. bio pripadnik Snaga za brzo reagovanje;⁸¹⁵ i **svjedok RM-147**, koji je od juna 1992. bio pripadnik VRS-a;⁸¹⁶ i ono smatra da su ti dokazi u skladu s činjenicama o kojima je presuđeno.⁸¹⁷ Vijeću su predloženi i dokazi koje je iznio **Milorad Šehovac**, koji je od 23. maja do 15. avgusta 1992. bio načelnik štaba 1. posavske brigade u Brčkom, a od 18. avgusta 1992. do sredine septembra 1995. komandant 2. sarajevske lake pješadijske brigade SRK-a,⁸¹⁸ i ono smatra da su ti dokazi u skladu s činjenicama o kojima je presuđeno.⁸¹⁹ Pretresno vijeće će razmotriti Šehovčevo svjedočenje dalje u tekstu. Pretresnom vijeću su predloženi i dokazi koje su iznijeli **Ratomir Maksimović**, koji je od 1. aprila 1993. do 1. septembra 1994. i od 30. aprila 1995. do 31. marta 1996. služio u Komandi SRK-a;⁸²⁰ **Desimir Šarenac**, koji je od maja 1992. do maja 1995. bio načelnik bezbjednosti 1. sarajevske mehanizovane

⁸⁰⁸ Završni podnesak odbrane, par. 675, 2370-2371, 2381, 2387-2390, 2394-2397, 2450.

⁸⁰⁹ Završni podnesak odbrane, par. 2370-2371, 2388.

⁸¹⁰ Završni podnesak odbrane, par. 2098-2099.

⁸¹¹ P749 (Svjedok RM-055, izjava svjedoka, bez datuma), str. 3.

⁸¹² D453 (Mile Sladoje, izjava svjedoka, 10. maj 2014.), par. 5.

⁸¹³ D1062 (Savo Simić, izjava svjedoka, 4. novembar 2012.), par. 1, 3; Savo Simić, T. 35932, 35935, 35944, 35949-35850.

⁸¹⁴ P576 (David Fraser, izjava svjedoka, 3. decembar 2012.), par. 7, 11.

⁸¹⁵ P628 (Svjedok RM-163, izjava svjedoka, bez datuma), par. 4, 6-7, 9-10.

⁸¹⁶ P107 (Svjedok RM-147, izjava svjedoka, 3. juni 2012.), str. 1, par. 3-4, 12.

⁸¹⁷ **Svjedok RM-055**: P749 (Svjedok RM-055, izjava svjedoka, bez datuma), str. 6-8, 34. **Mile Sladoje**: D453 (Mile Sladoje, izjava svjedoka, 10. maj 2014.), par. 7. **Savo Simić**: Savo Simić, T. 35966-35967; P7404 (Naredenje pukovnika Stanislava Galića, 16. septembar 1992.). **David Fraser**: P576 (David Fraser, izjava svjedoka, 3. decembar 2012.), par. 13, 30. **Svjedok RM-163**: Svjedok RM-163, T. 6100-6101; P628 (Svjedok RM-163, izjava svjedoka, bez datuma), par. 57, 68. **Svjedok RM-147**: P107 (Svjedok RM-147, izjava svjedoka, 3. juni 2012.), par. 35; svjedok RM-147, T. 1740.

⁸¹⁸ D559 (Milorad Šehovac, izjava svjedoka, 13. maj 2014.), str. 1, par. 1-2; Milorad Šehovac, T. 24055.

⁸¹⁹ Milorad Šehovac, T. 24084-24085.

⁸²⁰ D686 (Ratomir Maksimović, izjava svjedoka, 15. decembar 2012.), par. 4-5; Ratomir Maksimović, T. 26800.

brigade i komandant kasarne "Slaviša Vajner Čiča" u Lukavici;⁸²¹ **Velimir Dunjić**, koji je od avgusta 1992. do sredine januara 1993. bio komandant Igmanske brigade SRK-a;⁸²² **Richard Philipps**, vojni analitičar;⁸²³ **svjedok RM-511**, pripadnik SRK-a;⁸²⁴ **Svetozar Guzina**, koji je od juna 1992. do 1993. bio komandant 5. bataljona Ilidžanske brigade, a od 1993. do kraja rata komandant 1. bataljona Ilidžanske brigade;⁸²⁵ **Vladimir Radojčić**, koji je od januara 1993. do kraja rata bio komandant Ilidžanske brigade VRS-a;⁸²⁶ **Vlade Lučić**, koji je od 18. maja 1992. do kraja januara 1993. bio komandant bataljona 216. brdske brigade SRK-a, stacionirane na Grbavici, Sarajevo;⁸²⁷ **Miloš Škrba**, koji je bio komandir 2. pješadijske čete 2. pješadijskog bataljona u 1. sarajevskoj mehanizovanoj brigadi SRK-a;⁸²⁸ **Predrag Trapara**, koji je od 1992. i sve vrijeme trajanja sukoba bio komandir 5. čete 2. pješadijskog bataljona 1. sarajevske mehanizovane brigade;⁸²⁹ **Stojan Džino**, koji je od maja 1992. godine bio pripadnik Rajlovačke brigade, a od početka 1994. pomoćnik komandanta 4. bataljona 3. sarajevske brigade;⁸³⁰ **Dušan Škrba**, koji je od 27. maja 1992. bio komandant mješovitog artiljerijskog divizion 1. sarajevske mehanizovane brigade;⁸³¹ **Dragan Maletić**, bosanski Srbin, koji je sve vrijeme rata bio komandir jedinice u sastavu 1. romanijske brigade SRK-a;⁸³² **Mihajlo Vujasin**, koji je bio komandir čete i načelnik inženjerije u vazduhoplovnoj bazi u Rajlovcu, u Sarajevu;⁸³³ **Blaško Rašević**, Srbin, koji je od maja 1992. do avgusta 1994. bio pripadnik čete Mrkovići Hreškanskog bataljona 2. i 1. romanijske motorizovane brigade, a od avgusta 1994. do kraja 1994. ili početka 1995. zamjenik komandanta Hreškanskog bataljona, i, nakon toga, pripadnik Koševskog bataljona 3. sarajevske brigade;⁸³⁴ **Slavko Gengo**, koji je od kraja januara 1994. do maja

⁸²¹ D653 (Desimir Šarenac, izjava svjedoka, 27. juli 2014.), par. 4, 7-8; Desimir Šarenac, T. 26125, 26141, 26146.

⁸²² D598 (Velimir Dunjić, izjava svjedoka, 12. novembar 2012.), par. 1, 4; D599 (Velimir Dunjić, izjava svjedoka, 23. juli 2014.), par. 4; Velimir Dunjić, T. 24892-24893.

⁸²³ Richard Philipps, T. 4675-4677; P450 (Biografija Richarda Philippsa).

⁸²⁴ Svjedok RM-511, T. 4983, 4993, 4996, 5056; P500 (List sa pseudonimom).

⁸²⁵ D514 (Svetozar Guzina, izjava svjedoka, 15. maj 2014.), str. 1, par. 1, 36-37; Svetozar Guzina, T. 22467, 22527-22528, 22552.

⁸²⁶ D535 (Vladimir Radojčić, izjava svjedoka, 11. maj 2014.), par. 1.

⁸²⁷ D658 (Vlade Lučić, izjava svjedoka, 5. novembar 2012.), par. 3-6, 8-9, 13.

⁸²⁸ D524 (Miloš Škrba, izjava svjedoka, 10. maj 2014.), par. 1, 6, 15; Miloš Škrba, T. 22797-22798, 22803-22804, 22822, 22902, 22887. Dio dokaza koje je iznio Miloš Škrba razmotren je u poglavlju 5.2.1.

⁸²⁹ D459 (Predrag Trapara, izjava svjedoka, 10. maj 2014.), str. 1, par. 1; Predrag Trapara, T. 21121, 21141-21142.

⁸³⁰ D643 (Stojan Džino, izjava svjedoka, 4. novembar 2012.), par. 3-4; Stojan Džino, T. 25700.

⁸³¹ D463 (Dušan Škrba, izjava svjedoka, 11. maj 2014.), par. 7.

⁸³² D482 (Dragan Maletić, izjava svjedoka, 10. maj 2014.), str. 1, 3-4; Dragan Maletić, T. 21741.

⁸³³ D641 (Mihajlo Vujasin, izjava svjedoka, 16. decembar 2012.), par. 1.

⁸³⁴ D551 (Blaško Rašević, izjava svjedoka, 28. maj 2014.), str. 1, par. 1, 20-21; Blaško Rašević, T. 23582-23584, 23601-23604.

1995. bio komandant 7. pješadijskog bataljona 1. romanijske pješadijske brigade;⁸³⁵ **Milovan Lelek**, koji je od kraja maja 1992. do 1994. bio pomoćnik načelnika štaba za operativno-nastavne poslove Rogatičke brigade;⁸³⁶ kao i dokumentarni dokazi.

Struktura

222. SRK je sačinjavalo od 10 do 13 brigada, čija se brojnost kretala od nekoliko desetina do nekoliko hiljada vojnika, koji su bili raspoređeni u bataljone i čete, pri čemu je svaki bataljon imao od 56 do preko 700 ljudi.⁸³⁷ Bataljoni su bili podijeljeni na čete, pri čemu je četa brojala 100 ili više ljudi.⁸³⁸ Sama četa bila je podijeljena u vodove od po 24 do 32 pripadnika.⁸³⁹

223. Elementi JNA pristupili su snagama lokalnog TO-a i učestvovali su u organizovanju i popunjavanju redova SRK-a.⁸⁴⁰ **Savo Simić** je u svom svjedočenju rekao da je u maju 1992. godine, 49. mehanizovana brigada JNA, koja je bila u sastavu 4. korpusa JNA, postala 1. sarajevska mehanizovana brigada u sastavu novoformiranog SRK-a. SRK je ranije bio 4 korpus JNA.⁸⁴¹ Svjedoka i druge više oficire SRK-a u VRS je rasporedio 30. kadrovski centar VJ-a.⁸⁴² Dana 22. maja 1992., Komanda SRK-a je naredila formiranje Paljanske brigade TO-a, Sokolačke brigade TO-a, Novosarajevske brigade TO-a i Ilidžanske brigade TO-a.⁸⁴³

224. **Svjedok RM-055** je u svom svjedočenju rekao da je SRK u svom sastavu imao oko 13.000 do 15.000 vojnika.⁸⁴⁴ **Ratomir Maksimović** je u svom svjedočenju izjavio da se SRK sastojao od približno 22.000 naoružanih ljudi, od kojih je približno 10.000 do 12.000 bilo angažovano u borbi na linijama SRK-a na unutrašnjem prstenu oko Sarajeva.⁸⁴⁵ Prema jednom dokumentu SRK-a od 24. februara 1993., "[p]uno brojno stanje ratnih jedinica" bilo je 30.789 pripadnika, a "[t]adašnje brojno stanje ratnih

⁸³⁵ D473 (Slavko Gengo, izjava svjedoka, 10. maj 2014.), par. 3, 30; Slavko Gengo, T. 21613.

⁸³⁶ D849 (Milovan Lelek, izjava svjedoka, 2. avgust 2014.), par. 8, 14; Milovan Lelek, T. 29584.

⁸³⁷ Činjenice o kojima je presuđeno III, činjenica br. 1779.

⁸³⁸ Činjenice o kojima je presuđeno III, činjenica br. 1781.

⁸³⁹ Činjenice o kojima je presuđeno III, činjenica br. 1782.

⁸⁴⁰ Činjenice o kojima je presuđeno III, činjenica br. 1778.

⁸⁴¹ Savo Simić, T. 35935-35937.

⁸⁴² Savo Simić, T. 35951; P7400 (Postavljenja u VJ, 12. avgust 1995.).

⁸⁴³ P6827 (Naredenje Komande SRK-a, 22. maj 1992.), str. 1-2.

⁸⁴⁴ P749 (Svjedok RM-055, izjava svjedoka, bez datuma), str. 7, 34.

⁸⁴⁵ D686 (Ratomir Maksimović, izjava svjedoka, 15. decembar 2012.), par. 7; Ratomir Maksimović, T. 26788, 26845.

jedinica" bilo je 24.904 pripadnika.⁸⁴⁶ Ta brojka je uključivala "pomoćno" osoblje, tj. "poluborbeni sastav" koji se koristio u pozadini i nije bio "pripravan za borbu".⁸⁴⁷

225. Bilo je zamišljeno da se taj korpus razmjesti na širem području Sarajeva, u bivšoj zoni odgovornosti 4. korpusa JNA.⁸⁴⁸ **Svjedok RM-055** je u svom svjedočenju izjavio da je štab SRK-a bio na Palama, a njegov IKM u Lukavici.⁸⁴⁹ Kasarna u Lukavici, u kojoj se sve vrijeme sukoba nalazila i funkcionisala komanda SRK-a, nalazila se istočno od Dobrinje, južno od Sarajeva, na području borbenih dejstava četa na liniji fronta.⁸⁵⁰ Štab korpusa sastojao se od četiri odjeljenja, a na čelu svakog od njih nalazio se po jedan pomoćnik komandanta korpusa.⁸⁵¹ U sjedištu svake brigade bili su štabovi, čija struktura je odražavala strukturu štaba korpusa kako bi se olakšala njihova međusobna komunikacija.⁸⁵² **Svjedok RM-055** je u svom svjedočenju rekao da je SRK bio odgovoran za trougaono područje između Višegrada, Kladnja i Igmana.⁸⁵³

Rukovođenje i komandovanje

226. **Svjedok RM-511** je u svom svjedočenju izjavio da je Radovan Karadžić 19. maja 1992. postavio Tomislava Šipčića za komandanta SRK-a.⁸⁵⁴ **Richard Philipps** je u svom svjedočenju izjavio da su se u periodu od 1992. do 1995. izmijenila tri komandanta SRK-a: general Tomislav Šipčić, general Stanislav Galić i general Dragomir Milošević.⁸⁵⁵ Svjedok je vidio dokumente u vezi sa sastankom koji je održan u septembru 1992. na Jahorini, iz kojih se vidi kada je Galić postao komandant korpusa.⁸⁵⁶ Svjedok nije pronašao nikakve dokumente u vezi sa Šipčićevim razrješenjem dužnosti komandanta, mada se njegovo ime pojavljivalo na dokumentima do septembra 1992.⁸⁵⁷ Prema riječima svjedoka, moguće je da je neki potčinjeni

⁸⁴⁶ P6817 (Usporedni pregled kretanja brojnog stanja ljudstva u SRK-u i gubitaka ljudstva u ratnim jedinicama, 24. februar 1993.)

⁸⁴⁷ Ratimir Maksimović, T. 26788, 26845, 26847.

⁸⁴⁸ Činjenice o kojima je presuđeno III, činjenica br. 1777.

⁸⁴⁹ P749 (Svjedok RM-055, izjava svjedoka, bez datuma), str. 7.

⁸⁵⁰ Činjenice o kojima je presuđeno III, činjenice br. 1774-1775.

⁸⁵¹ Činjenice o kojima je presuđeno III, činjenica br. 1775. Pretresno vijeće smatra da se izraz "korpus" odnosi na SRK.

⁸⁵² Činjenice o kojima je presuđeno III, činjenica br. 1776.

⁸⁵³ P749 (Svjedok RM-055, izjava svjedoka, bez datuma), str. 7.

⁸⁵⁴ Svjedok RM-511, T. 4984-4986.

⁸⁵⁵ Richard Philipps, T. 4694; P451 (Dvije organizacione šeme – "Sarajevsko-romanijski korpus, VRS 1992.-1994." i "Sarajevsko-romanijski korpus, VRS 1994.-1995.").

⁸⁵⁶ Richard Philipps, T. 4763-4764.

⁸⁵⁷ Richard Philipps, T. 4764.

privremeno preuzeo komandu u periodu između Šipčićevog razrješenja dužnosti komandanta i Galićevog postavljenja.⁸⁵⁸

227. Dana 10. septembra 1992., general Stanislav Galić je stupio na dužnost komandanta SRK-a.⁸⁵⁹ Galić je bio profesionalni oficir i u novembru 1992. unaprijeđen je u čin general-majora.⁸⁶⁰ Kada je postavljen za komandanta SRK-a, on je usavršio sastav i organizaciju SRK-a.⁸⁶¹ Galić je ostao na položaju komandanta SRK-a do 10. avgusta 1994., kada je komandu preuzeo Dragomir Milošević.⁸⁶² Od 6. jula 1993. ili približno od tog datuma, Milošević je bio načelnik štaba i zamjenik komandanta SRK-a, dok je komandant bio Galić.⁸⁶³ Milošević je bio komandant SRK-a od avgusta 1994. do novembra 1995.⁸⁶⁴ Tada je imao čin general-majora i bio je neposredno potčinjen Glavnom štabu VRS-a i Ratku Mladiću.⁸⁶⁵ U tom periodu, Milošević je bio nadređen snagama SRK-a, uključujući i snajperiste.⁸⁶⁶

228. Od 10. septembra 1992. do 10. avgusta 1994., Galić je bio prisutan na bojištu u Sarajevu, u neposrednoj blizini linija sukoba.⁸⁶⁷ On je aktivno pratio situaciju u Sarajevu, posebno s komandnog mjesta u Lukavici.⁸⁶⁸ Taj komandni položaj bio je dostupan svim predstavnicima UN-a, vojnom osoblju VRS-a i paravojnim jedinicama.⁸⁶⁹ Putem telefona bio je direktno povezan s operativnim centrom komande, takođe smještenim u prostorijama komande.⁸⁷⁰ Galić je bio potpuno svjestan situacije na bojištu u Sarajevu i bio je u poziciji da izdaje uputstva i zapovijesti vojsci.⁸⁷¹ Ljudstvo SRK-a bilo je podvrgnuto normalnom vojnom rukovođenju i komandovanju.⁸⁷²

229. Milošević je komandovao snagama SRK-a na sarajevskom ratištu.⁸⁷³ On je uživao veliko poštovanje svojih potčinjenih, koji su bili veoma disciplinovani i slijedili

⁸⁵⁸ Richard Philipps, T. 4764; P451 (Dvije organizacione šeme – "Sarajevsko-romanijski korpus, VRS 1992.-1994." i "Sarajevsko-romanijski korpus, VRS 1994.-1995."), str. 1.

⁸⁵⁹ Činjenice o kojima je presuđeno III, činjenica br. 1787.

⁸⁶⁰ Činjenice o kojima je presuđeno III, činjenice br. 1788, 1790.

⁸⁶¹ Činjenice o kojima je presuđeno III, činjenica br. 1791.

⁸⁶² Činjenice o kojima je presuđeno III, činjenica br. 1820.

⁸⁶³ Činjenice o kojima je presuđeno III, činjenica br. 1822.

⁸⁶⁴ Činjenice o kojima je presuđeno III, činjenica br. 1821.

⁸⁶⁵ Činjenice o kojima je presuđeno III, činjenica br. 1824.

⁸⁶⁶ Činjenice o kojima je presuđeno III, činjenica br. 1838.

⁸⁶⁷ Činjenice o kojima je presuđeno III, činjenica br. 1792.

⁸⁶⁸ Činjenice o kojima je presuđeno III, činjenica br. 1793.

⁸⁶⁹ Činjenice o kojima je presuđeno III, činjenica br. 1795.

⁸⁷⁰ Činjenice o kojima je presuđeno III, činjenica br. 1796.

⁸⁷¹ Činjenice o kojima je presuđeno III, činjenice br. 1805, 1807.

⁸⁷² Činjenice o kojima je presuđeno III, činjenica br. 1808.

⁸⁷³ Činjenice o kojima je presuđeno III, činjenica br. 1860.

su njegova naređenja.⁸⁷⁴ On je redovno obilazio jedinice SRK-a na linijama sukoba kako bi stekao utisak o stanju na terenu i održavao je "strog komandni lanac" u SRK-u.⁸⁷⁵ Kao komandant SRK-a, Milošević je redovno, jednom ili dvaput mjesečno, održavao sastanke sa svojim potčinjenim starješinama i vodio referisanje poslije obilaska linija sukoba.⁸⁷⁶ U SRK-u, naređenja potčinjenim ešalonima često su prenošena usmeno, putem telefonske ili radio veze.⁸⁷⁷ Operativni centar SRK-a mogao je preko brigadnih starješina za operativne poslove SRK-a da stekne uvid u to da li su određena naređenja izvršena.⁸⁷⁸ U SRK-u je postojao čvrst lanac izvještavanja.⁸⁷⁹ Jedinice nižeg ešalona SRK-a su redovno podnosile izvještaje pretpostavljenim komandama, u skladu s naređenjima Miloševića. Izvještaji su sadržavali i podatke o civilnim žrtvama.⁸⁸⁰

230. Više svjedoka je svjedočilo o obuci i disciplini vojnika pod komandom SRK-a. **Svjedok RM-163** je u svom svjedočenju generalno izjavio da je u Sarajevu snajpersko djelovanje obiju strana u sukobu imalo organizovanu strukturu i da je s obje strane bilo vrlo malo nekontrolisanih elemenata.⁸⁸¹ **Maksimović** je u svom svjedočenju rekao da se SRK sastojao od ljudi starosne dobi od 20 do 60 godina, a da ih je većina imala 35 do 50 godina.⁸⁸² U SRK-u je bilo petnaest do dvadeset posto profesionalnih vojnika, od kojih se većina nalazila u komandi SRK-a.⁸⁸³ U SRK-u je manjkalo discipline zbog iscrpljenosti i nedostatka vojnika.⁸⁸⁴ Vojnici SRK-a koji nisu imali prethodnog iskustva upućivani su na 30 dana osnovne obuke u rukovanju puškom i dodatnu specijalističku obuku.⁸⁸⁵ Stanje obučenosti u SRK-u bilo je loše i samo je "nekoliko stotina" vojnika SRK-a prošlo kroz tu obuku, dok su ostali bili slabo obučeni bivši vojnici JNA.⁸⁸⁶

231. Dana 21. septembra 1992., komandant SRK-a Galić izvijestio je Glavni štab VRS-a da je stanje borbene gotovosti u SRK-u opterećeno neefikasnim rukovođenjem i komandovanjem skoro na svim nivoima i velikim uticajem vlasti na rukovođenje i

⁸⁷⁴ Činjenice o kojima je presuđeno III, činjenica br. 1864.

⁸⁷⁵ Činjenice o kojima je presuđeno III, činjenice br. 1853, 1861.

⁸⁷⁶ Činjenice o kojima je presuđeno III, činjenica br. 1827.

⁸⁷⁷ Činjenice o kojima je presuđeno III, činjenica br. 1834.

⁸⁷⁸ Činjenice o kojima je presuđeno III, činjenica br. 1836.

⁸⁷⁹ Činjenice o kojima je presuđeno III, činjenica br. 1862.

⁸⁸⁰ Činjenice o kojima je presuđeno III, činjenica br. 1851.

⁸⁸¹ P628 (Svjedok RM-163, izjava svjedoka, bez datuma), par. 67-68.

⁸⁸² D686 (Ratomir Maksimović, izjava svjedoka, 15. decembar 2012.), par. 8, 36.

⁸⁸³ D686 (Ratomir Maksimović, izjava svjedoka, 15. decembar 2012.), par. 35.

⁸⁸⁴ D686 (Ratomir Maksimović, izjava svjedoka, 15. decembar 2012.), par. 38.

⁸⁸⁵ Ratomir Maksimović, T. 26794-26796; P6818 (Naređenje SRK-a u vezi sa obukom mladih vojnika, 28. maj 1992.), par. 1.

⁸⁸⁶ D686 (Ratomir Maksimović, izjava svjedoka, 15. decembar 2012.), par. 36-5; Ratomir Maksimović, T. 26797.

komandovanje do nivoa brigade.⁸⁸⁷ Takođe, zbog nediscipline vojničkog, a dijelom i starješinskog sastava, nisu se provodile naredbe o zabrani odsustva, školovanja i kretanja van zone jedinica. Komanda SRK-a je preduzela mjere na sprečavanju negativnih pojava, koje su, međutim, bile spore i neefikasne.⁸⁸⁸ Nadalje, veliki broj vojnika i civila bavio se ratnim profiterstvom u opštinama Sokolac, Pale i Han-Pijesak.⁸⁸⁹

232. Dana 22. maja 1993., Galić je obavijestio sve brigade, pukove i samostalne bataljone da su na skupštini bosanskih Srba održanoj 19. maja 1993. iznesene kritike na račun pripadnika Vojne policije i drugih uniformisanih lica, koji se bave pljačkom, švercom, profiterstvom i drugim kriminalnim radnjama.⁸⁹⁰ Pijančenje je uzelo maha i pojedinci, grupe i čitave jedinice po gradovima i selima van linija fronta trošile su municiju i zastrašivale građane.⁸⁹¹ U vezi s tim kritikama, Galić je naredio svim komandama brigada, pukova i samostalnih bataljona i ustanovama, sa njihovim potčinjenim sastavima, da izvrše analizu reda i discipline, da ocijene stanje po ovim pitanjima i izdaju konkretne zadatke na njihovom unapređenju.⁸⁹² Dana 20. oktobra 1993., Milošević, koji je tada bio načelnik štaba SRK-a, obavijestio je Glavni štab VRS-a, putem redovnog borbenog izvještaja, o sve vidljivijim znacima opuštanja, nediscipline i nezadovoljstva.⁸⁹³

233. Više svjedoka je iznijelo daljnje dokaze o situaciji u pojedinim brigadama. Oni su u svojim svjedočenjima izjavili da su brigade (i) imale vrlo mali broj profesionalnih oficira,⁸⁹⁴ (ii) imale uglavnom rezervne oficire,⁸⁹⁵ (iii) bile uglavnom narodna vojska

⁸⁸⁷ D1740 (Redovni borbeni izvještaj Komande SRK-a, upućen Glavnom štabu VRS-a, 21. septembar 1992.), str. 1-2, 6.

⁸⁸⁸ D1740 (Redovni borbeni izvještaj Komande SRK-a, upućen Glavnom štabu VRS-a, 21. septembar 1992.), str. 2.

⁸⁸⁹ D1740 (Redovni borbeni izvještaj Komande SRK-a, upućen Glavnom štabu VRS-a, 21. septembar 1992.), str. 3.

⁸⁹⁰ D1867 (Naređenje Komande SRK-a, koje je potpisao Stanislav Galić, 22. maj 1993.), str. 1, 4.

⁸⁹¹ D1867 (Naređenje Komande SRK-a, koje je potpisao Stanislav Galić, 22. maj 1993.), str. 1.

⁸⁹² D1867 (Naređenje Komande SRK-a, koje je potpisao Stanislav Galić, 22. maj 1993.), str. 2.

⁸⁹³ D1840 (Redovni borbeni izvještaj komande SRK-a upućen Glavnom štabu, koji je potpisao Dragomir Milošević, 20. oktobar 1993.), str. 1-2.

⁸⁹⁴ D658 (Vlade Lučić, izjava svjedoka, 5. novembar 2012.), par. 22l; D535 (Vladimir Radojčić, izjava svjedoka, 11. maj 2014.), par. 39-40, 43, 66, 113; D453 (Mile Sladoje, izjava svjedoka, 10. maj 2014.), par. 7, 23; D559 (Milorad Šehovac, izjava svjedoka, 13. maj 2014.), par. 32, 63; D459 (Predrag Trapara, izjava svjedoka, 10. maj 2014.), par. 17; D643 (Stojan Džino, izjava svjedoka, 4. novembar 2012.), par. 52, 55; D641 (Mihajlo Vujasin, izjava svjedoka, 16. decembar 2012.), par. 40-41; D473 (Slavko Gengo, izjava svjedoka, 10. maj 2014.), par. 29; D849 (Milovan Lelek, izjava svjedoka, 2. avgust 2014.), par. 14; D653 (Desimir Šarenac, izjava svjedoka, 27. juli 2014.), par. 8; D598 (Velimir Dunjić, izjava svjedoka, 12. novembar 2012.), par. 5. V. takođe D566 (Izvještaj Sarajevske lake pješadijske brigade o borbenoj gotovosti, 14. juni 1993.), str. 2, 6.

sastavljena od lokalnih ljudi,⁸⁹⁶ (iv) rijetko obezbjeđivale obuku,⁸⁹⁷ (v) imale nedostatak kadrova⁸⁹⁸ i (vi) imale problema s disciplinom.⁸⁹⁹ **Vlade Lučić** je u svom svjedočenju rekao da je postignuti nivo obuke bio vrlo dobar. On nije smatrao da je nedostatak profesionalnog kadra bitno uticao na kvalitet komande.⁹⁰⁰ **Vladimir Radojčić** je u svom svjedočenju rekao da njegova brigada nije imala profesionalno obučene snajperiste.⁹⁰¹

Snajpersko djelovanje

234. **Fraser** je u svom svjedočenju rekao da UNPROFOR-ove istrage snajperskih incidenata pokazuju da su snajperisti VRS-a koristili puške s velikom izlaznom brzinom zrna i oružje s prigušivačem.⁹⁰² Prema ocjeni Snaga za suzbijanje snajperskog djelovanja, snajperisti VRS-a bili su profesionalci.⁹⁰³ Fraser ih je ocijenio kao odlično obučene, budući da su bili sposobni da pogode metu na znatnoj udaljenosti i kroz zgrade.⁹⁰⁴ Činilo se da je djelovanje snajperista bosanskih Srba u Sarajevu bilo koordinisano, budući da je snajpersko djelovanje bilo koncentrisano na određenim područjima.⁹⁰⁵ To je, po Fraserovom mišljenju, pokazivalo da su oni djelovali po

⁸⁹⁵ D658 (Vlade Lučić, izjava svjedoka, 5. novembar 2012.), par. 22; Miloš Škrba, T. 22802; D643 (Stojan Džino, izjava svjedoka, 4. novembar 2012.), par. 55; D641 (Mihajlo Vujasin, izjava svjedoka, 16. decembar 2012.), par. 40.

⁸⁹⁶ D658 (Vlade Lučić, izjava svjedoka, 5. novembar 2012.), par. 22; D535 (Vladimir Radojčić, izjava svjedoka, 11. maj 2014.), par. 39, 66, 113; D463 (Dušan Škrba, izjava svjedoka, 11. maj 2014.), par. 20; D459 (Predrag Trapara, izjava svjedoka, 10. maj 2014.), par. 17; D643 (Stojan Džino, izjava svjedoka, 4. novembar 2012.), par. 52; D641 (Mihajlo Vujasin, izjava svjedoka, 16. decembar 2012.), par. 40; D482 (Dragan Maletić, izjava svjedoka, 10. maj 2014.), str. 6; D473 (Slavko Gengo, izjava svjedoka, 10. maj 2014.), par. 28; D514 (Svetozar Guzina, izjava svjedoka, 15. maj 2014.), par. 31; D653 (Desimir Šarenac, izjava svjedoka, 27. juli 2014.), par. 8.

⁸⁹⁷ D658 (Vlade Lučić, izjava svjedoka, 5. novembar 2012.), par. 22; D535 (Vladimir Radojčić, izjava svjedoka, 11. maj 2014.), par. 39, 66, 113; Miloš Škrba, T. 22802; D459 (Predrag Trapara, izjava svjedoka, 10. maj 2014.), par. 17; D643 (Stojan Džino, izjava svjedoka, 4. novembar 2012.), par. 54; D641 (Mihajlo Vujasin, izjava svjedoka, 16. decembar 2012.), par. 40; D473 (Slavko Gengo, izjava svjedoka, 10. maj 2014.), par. 29. V. takođe D566 (Izveštaj Sarajevske lake pješadijske brigade o borbenoj gotovosti, 14. juni 1993.), str. 2, 6.

⁸⁹⁸ D658 (Vlade Lučić, izjava svjedoka, 5. novembar 2012.), par. 22. V. takođe D566 (Izveštaj Sarajevske lake pješadijske brigade o borbenoj gotovosti, 14. juni 1993.), str. 1-2, 5.

⁸⁹⁹ D658 (Vlade Lučić, izjava svjedoka, 5. novembar 2012.), par. 23; D559 (Milorad Šehovac, izjava svjedoka, 13. maj 2014.), par. 32, 63; D641 (Mihajlo Vujasin, izjava svjedoka, 16. decembar 2012.), par. 41; D473 (Slavko Gengo, izjava svjedoka, 10. maj 2014.), par. 29. V. takođe D566 (Izveštaj Sarajevske lake pješadijske brigade o borbenoj gotovosti, 14. juni 1993.), str. 2, 6.

⁹⁰⁰ D658 (Vlade Lučić, izjava svjedoka, 5. novembar 2012.), par. 22.

⁹⁰¹ D535 (Vladimir Radojčić, izjava svjedoka, 11. maj 2014.), par. 39-40, 43.

⁹⁰² P576 (David Fraser, izjava svjedoka, 3. decembar 2012.), par. 61-64.

⁹⁰³ P576 (David Fraser, izjava svjedoka, 3. decembar 2012.), par. 63. Pretresno vijeće smatra da su Snage za suzbijanje snajperskog djelovanja bile operativne snage osnovane na inicijativu UN-a, v. David Fraser, T. 5800.

⁹⁰⁴ P576 (David Fraser, izjava svjedoka, 3. decembar 2012.), par. 63-65.

⁹⁰⁵ P576 (David Fraser, izjava svjedoka, 3. decembar 2012.), par. 78.

naređenju više komande.⁹⁰⁶ Kad bi UNPROFOR likvidirao nekog snajperistu, bosanski Srbi bi ga zamijenili.⁹⁰⁷ Prema izvještajima VRS-a u vezi s aktivnostima obučavanja, 1994. godine izvedena je obuka vojnika VRS-a, između ostalog, za komandire snajperskih odjeljenja, a predloženi su i novi kursevi za snajperiste za 1995. godinu.⁹⁰⁸ Dragomir Milošević je aktivno učestvovao u više poslova, među kojima su bili poslovi vezani za stanje zaliha municije i odabir pojedinih pripadnika SRK-a za snajpersku obuku.⁹⁰⁹ On je izdao nekoliko naređenja u vezi sa snajperistima, obukom i municijom snajperista.⁹¹⁰ Pukovnik Lugonja, jedan od Miloševićevih pomoćnika komandanta, u jednom memorandumu od 15. avgusta 1994., koji se odnosio na provođenje sporazuma o prekidu snajperskog djelovanja, napisao je da "se snajperska dejstva mogu obustaviti samo naređenjem i unutrašnjom organizacijom i u skladu sa tim preduzimanjem odgovarajućih mera".⁹¹¹ Dalje je, u vezi sa svojim prijedlozima za provođenje sporazuma, napomenuo da "će konačnu odluku doneti k-dant gen. Milošević".⁹¹² Dana 19. januara 1995., Milošević je naredio da se izvrše konkretne mjere za organizaciju prijevoza instruktora snajperista u kasarnu na Jahorini i da se organizuje kurs za njihovu obuku.⁹¹³ Prema **Fraserovim** riječima, to naređenje potvrđuje njegovu ocjenu da su snajperisti bili pod kontrolom komandanta korpusa.⁹¹⁴

235. **Svjedok RM-147** je u svom svjedočenju izjavio da je u periodu od barem juna 1992. do početka maja 1993., jedan vod SRK-a pod komandom Dragana Šiljka, Duška Čajića i Dragana Nožice, čuvao snajperske položaje SRK-a.⁹¹⁵ Razni stanovi na gornjim spratovima četiri nebodera u Sarajevu korišteni su kao vatreni položaji od strane vojnika snajperske jedinice pod komandom Marinka Krnete.⁹¹⁶ Mada snajperisti nisu bili u sastavu voda koji je čuvao položaj, oni su uvijek odlazili u štab voda prije nego što bi

⁹⁰⁶ P576 (David Fraser, izjava svjedoka, 3. decembar 2012.), par. 78, 135.

⁹⁰⁷ P576 (David Fraser, izjava svjedoka, 3. decembar 2012.), par. 78.

⁹⁰⁸ P604 (Izvještaj 3. sarajevske pješadijske brigade o obuci tokom 1994., koji je potpisao komandant Dragan Josipović, 5. januar 1995.), str. 4; P606 (Izvještaj 1. ilijaške pješadijske brigade o obuci tokom 1994., koji je kapetan Božidar Savić potpisao za komandanta, 13. januar 1995.), str. 2.

⁹⁰⁹ Činjenice o kojima je presuđeno III, činjenica br. 1863.

⁹¹⁰ Činjenice o kojima je presuđeno III, činjenica br. 1902.

⁹¹¹ Činjenice o kojima je presuđeno III, činjenica br. 1903.

⁹¹² Činjenice o kojima je presuđeno III, činjenica br. 1904.

⁹¹³ P605 (Naređenje o izdvajanju i upućivanju instruktora snajperista, koje je potpisao general Dragomir Milošević, 19. januar 1995.)

⁹¹⁴ P576 (David Fraser, izjava svjedoka, 3. decembar 2012.), par. 77.

⁹¹⁵ P107 (Svjedok RM-147, izjava svjedoka, 3. juni 2012.), par. 12, 30, 35, 39, 53; svjedok RM-147, T. 1740.

⁹¹⁶ P107 (Svjedok RM-147, izjava svjedoka, 3. juni 2012.), par. 36, 40, 42, Dodaci A i H; P119 (Fotografija centra Sarajeva, na kojima je svjedok označio četiri nebodera); P125 (Mapa Grbavice s oznakama koje je unio svjedok).

započela njihova smjena na jednom od četiri nebodera.⁹¹⁷ U nekim prilikama, pripadnik voda bio bi raspoređen na lokaciju u Ozrenskoj ulici gdje bi ostao oko pet dana.⁹¹⁸ Vod je koristio napuštene kuće Muslimana kao sklonište.⁹¹⁹ Snajperisti su te kuće koristili i kao vatrene položaje i upotrebljavali su razno oružje, kao što su puške s teleskopskim nišanima i nekom vrstom dvogleda, kao i specijalne automatske puške na kojima su bili optički infracrveni nišani, pomoću kojih su mogli da djeluju i noću.⁹²⁰

236. **Šehovac** je u svom svjedočenju izjavio da 2. sarajevska laka pješadijska brigada nije imala posebno organizovane snajperske jedinice, ali da je jedna četa imala trojicu ili četvoricu snajperista i 17 snajperskih pušaka.⁹²¹ Prema riječima tog svjedoka, u njegovoj brigadi bila su dvojica snajperista koji su bili raspoređeni u Sarajevskom polju, u koritu rijeke Željeznice, odakle su se ti snajperisti mogli koristiti samo u određenoj mjeri.⁹²² **Džino** je u svom svjedočenju izjavio da on tokom rata ni u svojoj ni u drugim jedinicama SRK-a nije vidio profesionalnog snajperistu koji je prošao snajpersku obuku i koji je imao prikladnu pušku i municiju, i zaštitnu opremu.⁹²³ Prema riječima ovog svjedoka, najbolji strijelci ili vojnici dobijali su snajperske puške za korištenje tokom borbe.⁹²⁴ **Blaško Rašević** je u svom svjedočenju rekao da on u Koševskom bataljonu nije vidio nijednu snajpersku pušku.⁹²⁵

Zaključci Pretresnog vijeća

237. Pretresnom vijeću su predloženi dokazi za koje se može činiti da protivrječe činjenici o kojoj je presuđeno 1808, prema kojoj je ljudstvo SRK-a bilo podvrgnuto normalnom vojnom rukovođenju i komandovanju, ili činjenici o kojoj je presuđeno 1864, prema kojoj su potčinjeni Dragomira Miloševića bili disciplinovani i izvršavali njegova naređenja. Pretresno vijeće smatra da "normalno" vojno rukovođenje i komandovanje znači sposobnost da se rukovođenje i komandovanje generalno ostvaruje

⁹¹⁷ P107 (Svjedok RM-147, izjava svjedoka, 3. juni 2012.), par. 39.

⁹¹⁸ P107 (Svjedok RM-147, izjava svjedoka, 3. juni 2012.), par. 34, 43.

⁹¹⁹ P107 (Svjedok RM-147, izjava svjedoka, 3. juni 2012.), par. 43-44; svjedok RM-147, T. 1698; P117 (Fotografija s oznakama koje je unio svjedok).

⁹²⁰ P107 (Svjedok RM-147, izjava svjedoka, 3. juni 2012.), par. 45.

⁹²¹ D559 (Milorad Šehovac, izjava svjedoka, 13. maj 2014.), par. 33-34; Milorad Šehovac, T. 24043.

⁹²² D559 (Milorad Šehovac, izjava svjedoka, 13. maj 2014.), par. 35; Milorad Šehovac, T. 24043; D560 (Ispravke izjave svjedoka, 10. juli 2014.), par. 11.

⁹²³ D643 (Stojan Džino, izjava svjedoka, 4. novembar 2012.), par. 56; Stojan Džino, T. 25695. V. takođe D598 (Velimir Dunjić, izjava svjedoka, 12. novembar 2012.), par. 8.

⁹²⁴ Stojan Džino, T. 25696, 25727.

⁹²⁵ Blaško Rašević, T. 23587.

i da ta sposobnost može postojati čak i kad ima slučajeva nediscipline ili neposlušnosti ili privremenih problema s rukovođenjem i komandovanjem. Više svjedoka je u svojim svjedočenjima izjavilo da je u brigadama SRK-a bilo mnogo lokalnih, neprofesionalnih ljudi. Međutim, Pretresno vijeće smatra da ti dokazi, sami po sebi, nisu u protivrječnosti sa činjenicama o kojima je presuđeno prema kojima je SRK bio podvrgnut normalnom vojnom komandovanju, a Miloševići potčinjeni bili disciplinovani i izvršavali njegova naređenja. Dokazi koje su iznijeli Ratimir Maksimović, Vladimir Radojčić, Milorad Šehovac, Mihajlo Vujasin i Slavko Gengo, kao i D1740, D1867, D566 i D1840, dodatno sugerišu da je nedostatak profesionalnog starješinskog kadra i ljudstva u više brigada SRK-a uticao na kvalitet rukovođenja i komandovanja i doveo do problema s nedisciplinom, neposlušnošću, kao i do neefikasnog rukovođenja i komandovanja. Međutim, pojedinačni slučajevi nediscipline i neposlušnosti, kakvi se navode u D1740, ili uopšteniji problemi sa rukovođenjem i komandovanjem u nekom konkretnom trenutku nedovoljni su da bi pokazali da SRK generalno nije funkcionisao pod normalnim vojnim rukovođenjem i komandovanjem. Prema tome, Pretresno vijeće konstatuje da ti dokazi nisu u protivrječnosti sa činjenicama o kojima je presuđeno 1808 i 1864. U svjetlu tog zaključka, Pretresno vijeće smatra da je neosnovana tvrdnja odbrane da SRK nije ostvarivao efektivno rukovođenje i komandovanje.

238. Pretresnom vijeću su predočeni dokazi koje su iznijeli Vladimir Radojčić i Miloš Škrba da u Ilidžanskoj brigadi i 2. pješadijskoj četi 2. pješadijskog bataljona 1. sarajevske mehanizovane brigade nije bilo profesionalno obučениh snajperista. Pretresnom vijeću su predočeni i dokazi koje su iznijeli Stojan Džino i Velimir Dunjić, da oni nisu vidjeli profesionalne snajperiste u svojim jedinicama ili u drugim jedinicama SRK-a, kao i dokazi koje je iznio Blaško Rašević, da on nije vidio nijednu snajpersku pušku u Koševskom bataljonu. Pretresno vijeće smatra da ti dokazi nisu u protivrječnosti sa činjenicama o kojima je presuđeno 1838, 1863 i 1902 do 1904, budući da su snajperisti o kojima je riječ u tim činjenicama o kojima je presuđeno možda bili u drugim brigadama, a ne u onim koje su pomenuli ti svjedoci, i budući da postoji realna mogućnost da ti svjedoci možda nisu vidjeli snajperiste ili puške u brigadama koje su pomenuli. U tim okolnostima, Pretresno vijeće takođe smatra da su neosnovane tvrdnje odbrane da u SRK-u nije bilo snajperista.⁹²⁶

⁹²⁶ Pretresno vijeće u vezi s tim ima u vidu da se čini da nivo konkretnosti koji zahtijeva odbrana da bi se neko mogao nazvati "snajperistom" nije u skladu sa načinom na koji to shvata Pretresno vijeće. U vezi s

239. Na osnovu gore navedenog, Pretresno vijeće konstatuje da je SRK osnovan u maju 1992. i da je bio sačinjen od 10 do 13 brigada,⁹²⁷ koje su bile podijeljene u bataljone, čete i vodove. Elementi JNA, konkretno oni iz 4. korpusa JNA, i snage lokalnog TO-a učestvovali su u organizovanju i popunjavanju redova SRK-a. SRK je bio razmješten na širem području Sarajeva, u bivšoj zoni odgovornosti 4. korpusa JNA. Komanda SRK-a je bila u Lukavici sve vrijeme sukoba. Komandanti SRK-a tokom rata bili su Tomislav Šipčić od 19. maja 1992. do septembra 1992., Stanislav Galić od 10. septembra 1992. do 10. avgusta 1994. i Dragomir Milošević od 10. avgusta 1994. do novembra 1995. Barem Galić i Milošević su aktivno pratili situaciju u Sarajevu i obilazili ratište. Ljudstvo SRK-a bilo je, generalno, podvrgnuto normalnom vojnom rukovođenju i komandovanju. Pored toga, u SRK-u je postojao čvrst lanac izvještavanja. Niže jedinice SRK-a redovno su slale izvještaje višim komandama, a Komanda SRK-a je slala izvještaje svojim pretpostavljenima. SRK je imao i snajperiste.

10. diverzantski odred

240. U ovom poglavlju, Pretresno vijeće će razmotriti dokaze u vezi s 10. diverzantskim odredom VRS-a. Vijeću su predočeni dokazi koje su iznijeli **Milorad Pelemiš**, komandant 10. diverzantskog odreda;⁹²⁸ **Ljubomir Obradović**, koji je od septembra 1994. nadalje bio zamjenik načelnika za operativno-nastavne poslove Glavnog štaba VRS-a;⁹²⁹ **Manojlo Milovanović**, koji je od 1992. do 1996. bio načelnik štaba i zamjenik komandanta Glavnog štaba VRS-a;⁹³⁰ i **Dražen Erdemović**, bosanski Hrvat, koji je bio pripadnik 10. diverzantskog odreda VRS-a.⁹³¹

241. **Milorad Pelemiš** je u svom svjedočenju izjavio da je za komandanta 10. diverzantskog odreda VRS-a bio postavljen u oktobru ili novembru 1994.⁹³² Dana 4. decembra 1994., Mladić je izdao naređenje u vezi sa formiranjem i popunom odreda, u

tim, Pretresno vijeće upućuje na svoje shvatanje izraza "snajperist", koje je detaljnije izloženo u Dodatku B.

⁹²⁷ Pretresno vijeće konstatuje da su sve vrijeme sukoba, u sastavu SRK-a bile barem sljedeće brigade: 1. romanijska motorizovana brigada, 1. sarajevska mehanizovana brigada, 2. sarajevska laka pješadijska brigada, 3. sarajevska brigada, Rajlovačka brigada, Ilidžanska brigada i Rogatička brigada.

⁹²⁸ D978 (Milorad Pelemiš, izjava svjedoka, 18. juni 2014.), str. 1, par. 1-2; Milorad Pelemiš, T. 33776.

⁹²⁹ P1783 (Ljubomir Obradović, transkript iz predmeta *Tolimir*, 29.-31. mart 2011.), str. 11929, 11931-11932; P1784 (Struktura Glavnog štaba VRS-a, juli 1995.).

⁹³⁰ Manojlo Milovanović, T. 16889; P2211 (Potpisana biografija Manojla Milovanovića), str. 1-2; P2212 (Struktura Glavnog štaba VRS-a – organizaciona šema, juli 1995.).

⁹³¹ P1673 (Dražen Erdemović, transkript pretresa na osnovu pravila 61, 5. juli 1996.), str. 832, 834-835.

⁹³² D978 (Milorad Pelemiš, izjava svjedoka, 18. juni 2014.), par. 2.

kojem je iznio kriterije i uslove za kandidate.⁹³³ **Pelemiš** je u svom svjedočenju izjavio da je hijerarhijska struktura nalagala da on izvještava komandanta Glavnog štaba VRS-a, koji je bio njegov pretpostavljeni komandant. Međutim, prema stručnom lancu komande, Pelemiš je bio potčinjen Upravi za obavještajne poslove Glavnog štaba VRS-a i njenom načelniku, Petru Salapuri. S obzirom na to, Uprava za obavještajne poslove predlagala je zadatke komandantu Glavnog štaba VRS-a, i ako su oni bili odobreni, komandant odreda bi ih izvršavao.⁹³⁴

242. **Ljubomir Obradović** je iznio dodatne detalje i izjavio je da je odred bio "vezan, u stručnom smislu" za Upravu za obavještajne poslove, ali da je bio direktno povezan s komandom Glavnog štaba VRS-a.⁹³⁵ Uprava za obavještajne poslove nije mogla izdavati naređenja odredu, ali je mogla pružati pomoć po stručnoj liniji u vidu obuke i pozadinske podrške, izbora ljudstva i davanja prijedloga Mladiću za korištenje odreda.⁹³⁶

243. **Manojlo Milovanović** je u svom svjedočenju izjavio da su tokom manje složenih operacija, a to su bile operacije koje nije izvodilo više od jednog ili dva korpusa, dijelovi 10. diverzantskog odreda bili prepotčinjavani jedinici koja je izvodila operaciju. Međutim, ako se radilo o složenijim operacijama, odred je bio pod komandom nekoga iz Glavnog štaba VRS-a.⁹³⁷ **Obradović** je pojasnio da je odred, kada je bio prepotčinjen nekoj jedinici za konkretnu operaciju, izvještavao direktno komandanta te jedinice do dovršetka zadatka.⁹³⁸

244. **Pelemiš** je u svom svjedočenju izjavio da se odred sastojao od Slovenaca, Muslimana, Hrvata i, najvećim dijelom, Srba i da su njegovi pripadnici prošli provjeru od strane bezbjednosne uprave Glavnog štaba VRS-a.⁹³⁹ **Dražan Erdemović** je u svom svjedočenju rekao da se odred sastojao od dva voda: njegovog voda, koji je bio stacioniran u Bijeljini, i voda stacioniranog u Vlasenici.⁹⁴⁰ Odred, u čijem je sastavu u

⁹³³ P5013 (Naređenje Glavnog štaba VRS -a u vezi s 10. diverzantskim odredom, 4. decembar 1994.) V. takođe P1799 (Tolimirov dopis u vezi s izborom kandidata za 10. diverzantski odred, 21. decembar 1994.)

⁹³⁴ D978 (Milorad Pelemiš, izjava svjedoka, 18. juni 2014.), par. 3.

⁹³⁵ P1783 (Ljubomir Obradović, transkript iz predmeta *Tolimir*, 29.-31. mart 2011.), str. 11960-11961, 11967, 11972; Ljubomir Obradović, T. 14517; P1784 (Struktura Glavnog štaba VRS-a, juli 1995.).

⁹³⁶ P1783 (Ljubomir Obradović, transkript iz predmeta *Tolimir*, 29.-31. mart 2011.), str. 11961-11962, 11967; Ljubomir Obradović, T. 14585-14586; P1784 (Struktura Glavnog štaba VRS-a, juli 1995.).

⁹³⁷ Manojlo Milovanović, T. 17113.

⁹³⁸ Ljubomir Obradović, T. 14587.

⁹³⁹ D978 (Milorad Pelemiš, izjava svjedoka, 18. juni 2014.), par. 5.

⁹⁴⁰ P1673 (Dražan Erdemović, transkript pretresa na osnovu pravila 61, 5. juli 1996.), str. 834, 840; Dražen Erdemović, T. 13723, 13726.

normalnim okolnostima bilo približno 60 vojnika, vršio je izviđanje i diverzantske operacije iza neprijateljskih linija i bio je neposredno potčinjen Glavnom štabu VRS-a.⁹⁴¹ **Milovanović** je u svom svjedočenju izjavio da je Uprava za obavještajne poslove vršila takozvano "nasilno prikupljanje podataka", što je opisao kao "izazivanje negde, na nekom prostoru, sukoba sa neprijateljem da se vidi njegova reakcija", na osnovu čega se procjenjivala snaga, brojno stanje i vatrena moć neprijatelja. Odred se koristio za tu svrhu.⁹⁴²

245. Na osnovu gore navedenog, Pretresno vijeće konstatuje da je 10. diverzantski odred, koji je djelovao 1995. godine, sačinjavalo oko 60 vojnika i da je njime komandovao Milorad Pelemiš. Sastojao se od dva voda, od koji je jedan bio stacioniran u Bijeljini, a drugi u Vlasenici. Zadatak ovog odreda bio je da vrši izviđanje i diverzantske akcije. Bio je neposredno potčinjen Ratku Mladiću kao komandantu Glavnog štaba VRS-a. Uprava za obavještajne poslove Glavnog štaba VRS-a nije mogla izdavati naređenja odred, ali je mogla pružati pomoć po stručnoj liniji u vidu obuke i logističke podrške, izbora ljudstva i davanja prijedloga Mladiću za korištenje odreda. Uz saglasnost Glavnog štaba VRS-a, odred je mogao biti potčinjen drugim jedinicama za potrebe neke konkretne operacije.

3.1.3 Glavni štab

246. U ovom poglavlju, Pretresno vijeće će razmotriti dokaze o strukturi Glavnog štaba VRS-a. U vezi s tim, Pretresno vijeće je formalno primilo na znanje činjenicu o kojoj je presuđeno 1323. Vijeću su takođe predloženi dokazi koje su iznijeli **Richard Butler**, stručnjak za obavještajno istraživanje;⁹⁴³ **Reynaud Theunens**, vojni obavještajni analitičar;⁹⁴⁴ **Manojlo Milovanović**, koji je od 1992. do 1996. bio načelnik štaba i zamjenik komandanta Glavnog štaba VRS-a;⁹⁴⁵ **Ljubomir Obradović**, koji je od septembra 1994. nadalje bio zamjenik načelnika za operativno-nastavne poslove u Glavnom štabu VRS-a;⁹⁴⁶ **Đorđe Đukić**, pomoćnik komandanta za pozadinu u

⁹⁴¹ P1673 (Dražen Erdemović, transkript pretresa na osnovu pravila 61, 5. juli 1996.), str. 834-836, 840.

⁹⁴² Manojlo Milovanović, T. 16924.

⁹⁴³ Richard Butler, T. 16108; P2094 (Biografija Richarda Butlera, 10. juni 2011.).

⁹⁴⁴ Reynaud Theunens, T. 20230; P3093 (Biografija Reynauda Theunensa, 15. oktobar 2012.), str. 1-4.

⁹⁴⁵ Manojlo Milovanović, T. 16889; P2211 (Potpisana biografija Manojla Milovanovića), str. 1-2; P2212 (Struktura Glavnog štaba VRS-a – organizaciona šema, juli 1995.).

⁹⁴⁶ P1783 (Ljubomir Obradović, transkript iz predmeta *Tolimir*, 29.-31. mart 2011.), str. 11929, 11931-11932; P1784 (Struktura Glavnog štaba VRS-a, juli 1995.).

Glavnom štabu VRS-a;⁹⁴⁷ **Petar Škrbić**, koji je u julu 1995. bio pomoćnik komandanta za organizaciju, mobilizaciju i personalne poslove Glavnog štaba VRS-a;⁹⁴⁸ **Đoko Razdoljac**, koji je od kraja 1992. do kraja 1995. bio pomoćnik komandanta Rogatičke brigade VRS-a za pozadinu;⁹⁴⁹ **Petar Salapura**, načelnik obavještajnog sektora Glavnog štaba VRS-a;⁹⁵⁰ **Vladimir Radojčić**, koji je od januara 1993. do kraja rata bio komandant Ilidžanske brigade VRS-a;⁹⁵¹ **Milovan Milutinović**, koji je od 1992. do 1994. bio načelnik Pres centra i Informativne službe 1. KK-a, a od 1994. do 1996. načelnik Informativne službe i Centra za informativno-propagandne djelatnosti Glavnog štaba VRS-a;⁹⁵² **Rajko Banduka**, vodnik koji je od maja 1992. do 1995. bio Mladićev ađutant;⁹⁵³ kao i dokumentarni dokazi.

Događaji koji su prethodili formiranju Glavnog štaba VRS-a

247. **Đorđe Đukić** je izjavio da je Jugoslav Kostić, predsjednik Predsjedništva SFRJ, krajem aprila 1992. objavio da je Predsjedništvo odlučilo da reorganizuje komandu 2. vojne oblasti JNA i da je postavilo svjedoka na položaj pomoćnika komandanta za pozadinu, Ratka Mladića na položaj načelnika štaba, Milana Gveru na položaj pomoćnika komandanta za moral, vjerske i pravne poslove i pukovnika Grubora na položaj pomoćnika komandanta za organizaciju, mobilizaciju i personalne poslove.⁹⁵⁴

248. Prema izvještaju o analizi borbene gotovosti VRS-a u 1992. i 1993. godini, koji je potpisao Karadžić, Glavni štab je u svom užem dijelu bio formiran i konstituisan 3. maja 1992. "na osnovu odluke Skupštine srpskog naroda i prećutne saglasnosti nadležnih organa GŠ vojske SRJ".⁹⁵⁵

⁹⁴⁷ P1052 (Đorđe Đukić, izvodi iz redigovanog razgovora, februar 1996.), str. 7.

⁹⁴⁸ Petar Škrbić, T. 13981.

⁹⁴⁹ P3491 (Đoko Razdoljac, transkript iz predmeta *Tolimir*, 30. novembar 2010.), str. 8228, 8233.

⁹⁵⁰ P1584 (Izvodi iz transkripta svjedočenja Petra Salapure u predmetu *Tolimir*, 9. maj 2011.), str. 13467, 13473.

⁹⁵¹ D535 (Vladimir Radojčić, izjava svjedoka, 11. maj 2014.), par. 1.

⁹⁵² D862 (Milovan Milutinović, izjava svjedoka, 11. juli 2014.), par. 3, 5, 51, 54, 140; Milovan Milutinović, T. 30038.

⁹⁵³ D711 (Rajko Banduka, izjava svjedoka, 14. juli 2014.), par. 3; Rajko Banduka, T. 27313, 27327.

⁹⁵⁴ P1052 (Đorđe Đukić, izvodi iz redigovanog razgovora, februar 1996.), str. 1-2, 11. Pretresno vijeće primjećuje da naziv "Sektora za moral, vjerske i pravne poslove" varira u dokazima koji su mu predočeni. Te razlike donekle objašnjava činjenica da se u JNA taj sektor zvao "Sektor za moralno vaspitanje i pravne poslove". Kako bi se izbjegla zabuna, Pretresno vijeće će u ovoj presudi uvijek koristiti naziv "Sektor za moral, vjerske i pravne poslove".

⁹⁵⁵ P338 (Analiza borbene gotovosti i aktivnosti VRS-a, april 1993.), koju je potpisao Karadžić 5. aprila 1993.) str. 1, 69-70, 153.

249. **Dorđe Đukić** je izjavio da je general Adžić u maju 1992. izdao naređenje kojim se reguliše transformacija Komande 2. vojne oblasti u Glavni štab VRS-a. Svjedok je objasnio da se tim naređenjem dodatno regulišu postavljenja komandanta i pomoćnika komandanta Glavnog štaba.⁹⁵⁶ **Manojlo Milovanović** je u svom svjedočenju rekao da je 11. maja 1992., prije uspostavljanja Glavnog štaba i postavljenja Mladića za njegovog komandanta, Mladić svjedoku izdao više zadataka nužnih za formiranje Glavnog štaba. Među tim zadacima bilo je stvaranje neophodne infrastrukture za vezu između Glavnog štaba, komandi korpusa i pozadinske baze, kao i izvlačenje iz 2. vojne oblasti oficira JNA koji su se formalno povukli iz Bosne i Hercegovine 3. maja 1992. Glavni štab je počeo da funkcioniše 12. maja 1992.⁹⁵⁷

Funkcije i struktura Glavnog štaba VRS-a

250. **Richard Butler** je u svom svjedočenju naveo da je Glavni štab bio hibridna komandno-štabna organizacija koja je omogućavala da republika bosanskih Srba upravlja ratnim naporima i planira opštu strategiju. U ranijim fazama, veliki dio napora Glavnog štaba bio je posvećen pružanju logističke i administrativne podrške u cilju održavanja raznih formacija korpusa na zadovoljavajućem nivou borbene gotovosti.⁹⁵⁸ Prilikom osnivanja, Glavni štab se u velikoj mjeri mogao osloniti na ljudstvo i organizaciju štaba 2. vojne oblasti bivše JNA u Sarajevu.⁹⁵⁹ Period od osnivanja Glavnog štaba u maju 1992. do približno 15. juna 1992. predstavlja značajnu prelaznu fazu koja je obuhvatala tri glavna cilja: nadzor povlačenja JNA iz Bosne i Hercegovine; popunu i organizaciju Glavnog štaba i vojske; i preuzimanje neposrednog upravljanja borbenim dejstvima od lokalnih, opštinskih i regionalnih organa vlasti u cijeloj Bosni i Hercegovini.⁹⁶⁰ Prema Butlerovom izvještaju, naređenje Glavnog štaba od 4. juna 1992. u kojem se navode zone odgovornosti i naredni zadaci VRS-a bilo je ključno za etabliranje Glavnog štaba kao glavnog organa koji je stajao iza vođenja vojnih

⁹⁵⁶ P1052 (Đorđe Đukić, izvodi iz redigovanog razgovora, februar 1996.), str. 7, 11.

⁹⁵⁷ Manojlo Milovanović, T. 16902-16905.

⁹⁵⁸ P2210 (Richard Butler, Izvještaj o komandnoj odgovornosti u Glavnom štabu VRS-a, 9. juni 2006.), par. 1.14

⁹⁵⁹ P2210 (Richard Butler, Izvještaj o komandnoj odgovornosti u Glavnom štabu VRS-a, 9. juni 2006.), par. 1.0-1.1, 1.14.

⁹⁶⁰ P2210 (Richard Butler, Izvještaj o komandnoj odgovornosti u Glavnom štabu VRS-a, 9. juni 2006.), par. 1.11-1.12, 1.15.

operacija.⁹⁶¹ Predsjedništvo bosanskih Srba je formalno uspostavilo organizaciju, formaciju i komandu VRS-a 15. juna 1992.⁹⁶²

251. Glavni štab je djelovao pod upravom Vrhovne komande republike bosanskih Srba i u saradnji s Ministarstvom odbrane i MUP-om.⁹⁶³ Na osnovu zapisnika sa sjednica Predsjedništva bosanskih Srba i Štaba Vrhovne komande, **Theunens** je zaključio da je Mladić prisustvovao sjednicama Vrhovne komande u periodu od 1992. do 1995.⁹⁶⁴ i da je informisao Vrhovnu komandu i Predsjedništvo o vojnoj situaciji u Bosni i Hercegovini.⁹⁶⁵ On je primijetio da su Mladić i drugi viši članovi Glavnog štaba takođe prisustvovali sjednicama skupštine bosanskih Srba i informisali njene članove o vojnoj situaciji.⁹⁶⁶

252. **Butler** je u svom svjedočenju izjavio da je Glavni štab bio najviši operativni organ koji je upravljao vođenjem vojnih operacija VRS-a.⁹⁶⁷ Bio je odgovoran za planiranje i vođenje operacija na strateškom nivou. Glavni štab je bio u samom centru ratnih napora bosanskih Srba i sastojao se od iskusnih oficira, od kojih je većina formalno zadržala čin i položaj koji je imala u VJ-u, o čemu će više biti riječi u poglavlju 9.2.6. Glavni štab je takođe bio odgovoran za to da osigura da vojne aktivnosti VRS-a budu u potpunosti usklađene s političkim i diplomatskim naporima civilnih vlasti republike bosanskih Srba. Zbog toga su viši oficiri u Glavnom štabu imali svakodnevne kontakte sa višim vojnim i civilnim službenicima UNPROFOR-a u cijeloj Bosni i Hercegovini.⁹⁶⁸

253. **Theunens** je u svom svjedočenju naveo da je, pored upravljanja borbenim dejstvima, Glavni štab bio odgovoran i za rješavanje operativno-taktičkih problema, kao

⁹⁶¹ P2210 (Richard Butler, Izvještaj o komandnoj odgovornosti u Glavnom štabu VRS-a, 9. juni 2006.), par. 1.17.

⁹⁶² P2210 (Richard Butler, Izvještaj o komandnoj odgovornosti u Glavnom štabu VRS-a, 9. juni 2006.), par. 1.19.

⁹⁶³ P2210 (Richard Butler, Izvještaj o komandnoj odgovornosti u Glavnom štabu VRS-a, 9. juni 2006.), par. 2.0. V. takođe D862 (Milovan Milutinović, izjava svjedoka, 11. juli 2014.), par. 128.

⁹⁶⁴ Svjedok je naveo primjere Mladićevog prisustva na sjednicama Vrhovne komande, koji uključuju sjednice održane 9. juna 1992., 13. jula 1992., 2. avgusta 1992., 31. avgusta 1992., 20. decembra 1992., 28. oktobra 1994., 31. marta 1995., 13. aprila 1995. i 15. septembra 1995.

⁹⁶⁵ P3029 (Izvještaj vještaka Reynauda Theunensa, septembar 2012.), Dio III, str. 334-335.

⁹⁶⁶ P3029 (Izvještaj vještaka Reynauda Theunensa, septembar 2012.), Dio III, str. 335-336. Svjedok je naveo primjere Mladićevog prisustva na sjednicama skupštine bosanskih Srba, koji uključuju sjednice održane 14.-15. septembra 1992., 30.-31. oktobra 1992., 1. novembra 1992., 17. decembra 1992., 19.-20. maja 1993., 21.-22. jula 1993., 10. januara 1994., 24. novembra 1994., 14.-15. aprila 1995., 23.-24. maja 1995., 14.-15. juna 1995., 6. avgusta 1995., 28. avgusta 1995. i 15.-16. oktobra 1995.

⁹⁶⁷ P2210 (Richard Butler, Izvještaj o komandnoj odgovornosti u Glavnom štabu VRS-a, 9. juni 2006.), par. 2.0.

⁹⁶⁸ P2210 (Richard Butler, Izvještaj o komandnoj odgovornosti u Glavnom štabu VRS-a, 9. juni 2006.), par. 2.3.

što su uvježbanost i obučenost, moral, pravna pitanja, informisanje javnosti, vjerska pitanja, mobilizacija i personalni poslovi, obavještajno-bezbjednosni poslovi, diplomatski poslovi i saradnja s državnim i drugim organima.⁹⁶⁹ Na osnovu "Zakona o vojsci" republike bosanskih Srba, u nadležnosti komandanta Glavnog štaba bile su dužnosti u vezi s regrutovanjem, popunom i brojnim rasporedom regruta u vojsci, kao i obuka, inspekcija borbene gotovosti i drugi s tim povezani zadaci.⁹⁷⁰

254. **Butler** je izradio dijagram strukture Glavnog štaba iz jula 1995. Ratko Mladić je bio komandant Glavnog štaba, a Manojlo Milovanović je bio zamjenik komandanta Glavnog štaba i načelnik štaba.⁹⁷¹ Glavni štab se sastojao od šest odjeljenja:⁹⁷² "Štaba" (koji se sastojao od dva sektora: "Organa za rodove" i "Uprave za operativno-nastavne poslove"); Uprave vazduhoplovstva i protivvazdušne odbrane; Sektora za bezbjednosno-obavještajne poslove; Sektora za organizacijsko-mobilizacijske i personalne poslove; Sektora za pozadinu; i Uprave za planiranje, razvoj i finansiranje.⁹⁷³ Uz izuzetak "Štaba", na čijem je čelu bio načelnik štaba, na čelu svakog odjeljenja bio je pomoćnik komandanta.⁹⁷⁴ Načelnik štaba i pomoćnici komandanta bili su direktno potčinjeni Mladiću. Pored toga, nekoliko komandanata jedinica VRS-a bilo je direktno potčinjeno Mladiću, uključujući komandante korpusa i komandante 65. zaštitnog puka i 10. diverzantskog odreda.⁹⁷⁵

255. Načelnik Glavnog štaba bio je odgovoran za planiranje i upravljanje većinom poslova Glavnog štaba vezanih za borbena dejstva.⁹⁷⁶ Njegov potčinjeni, načelnik Sektora za operativno-nastavne poslove (Miletić), djelovao je kao zamjenik načelnika

⁹⁶⁹ P3029 (Izveštaj vještaka Reynauda Theunensa, septembar 2012.), Dio III, str. 70-71.

⁹⁷⁰ P3029 (Izveštaj vještaka Reynauda Theunensa, septembar 2012.), Dio III, str. 68.

⁹⁷¹ P2208 (Dijagram strukture Glavnog štaba VRS-a, juli 1995.). V. takođe Petar Škrbić, T. 14003-14005.

⁹⁷² Pretresno vijeće primjećuje da se odjeljenja Glavnog štaba nekad u dokazima nazivaju "sektori" ili "službe". Pretresno vijeće ih naziva "odjeljenjima" Glavnog štaba. Neka od odjeljenja Glavnog štaba bila su dalje podijeljena na sektore ili uprave. U najvećem broju slučajeva, Vijeće je koristilo izraz "sektor" da bi opisalo te organizacione jedinice koje su činile odjeljenja Glavnog štaba.

⁹⁷³ P2208 (Dijagram strukture Glavnog štaba VRS-a, juli 1995.). V. takođe P3029 (Izveštaj vještaka Reynauda Theunensa, septembar 2012.), Dio III, str. 69-70; P2212 (Struktura Glavnog štaba VRS-a – organizaciona šema, juli 1995.).

⁹⁷⁴ P2208 (Dijagram strukture Glavnog štaba VRS-a, juli 1995.). V. takođe P1783 (Ljubomir Obradović, transkript iz predmeta *Tolimir*, 29.-31. mart 2011.), str. 11937-11938, 11940, 11955-11956, 11992, 12019; P3491 (Đoko Razdoljac, transkript iz predmeta *Tolimir*, 30. novembar 2010.), str. 8287-8288; P1784 (Struktura Glavnog štaba VRS-a, juli 1995.); P3813 (Operativni dokument Komande 5. korpusa, 12. maj 1992.), str. 1; P4957 (Izveštaj Milana Gvere o primopredaji dužnosti, 9. maj 1992.), str. 1.

⁹⁷⁵ P2208 (Dijagram strukture Glavnog štaba VRS-a, juli 1995.).

⁹⁷⁶ P2210 (Richard Butler, Izveštaj o komandnoj odgovornosti u Glavnom štabu VRS-a, 9. juni 2006.), par. 2.6-2.7. V. takođe P1783 (Ljubomir Obradović, transkript iz predmeta *Tolimir*, 29.-31. mart 2011.), str. 11939-11941. Pretresno vijeće primjećuje da su svjedoci takođe o "Štabu" govorili kao o "operativnom sektoru" Glavnog štaba VRS-a.

Glavnog štaba i pripremao širi radni plan komande u vezi s operativnim planiranjem. Po prijemu naređenja komandanta ili načelnika štaba, načelnik za operativno-nastavne poslove bi upoznao komandu Glavnog štaba i potčinjene komande s predviđenim zadacima, osnovnim zamislima i procjenom situacije.⁹⁷⁷ Sektor za operativno-nastavne poslove Glavnog štaba bio je centralna tačka za planiranje većeg dijela šire vojne strategije VRS-a, koja se manifestovala u "operativnim direktivama". Svrha tih direktiva, koje je VRS periodično sastavljao i podnosio na odobrenje i usvajanje rukovodstvu bosanskih Srba, bila je da se osigura puna integracija političkih i vojnih elemenata republike bosanskih Srba u cilju podrške ratnim naporima.⁹⁷⁸ Prema Butlerovom izvještaju, Sektor za operativno-nastavne poslove Glavnog štaba imao je važnu ulogu u rješavanju brojnih pitanja vezanih za UNPROFOR, u pogledu njegovog uticaja na operacije VRS-a, kao i u davanju neophodnih dozvola za prolaz konvoja za pozadinsko snabdijevanje UNPROFOR-a kroz područja pod kontrolom VRS-a i naporima da se efektivno marginalizira sposobnost UNPROFOR-a i NATO-a za uplitanje u vojne operacije VRS-a 1995. godine.⁹⁷⁹

256. **Ljubomir Obradović** je u svom svjedočenju izjavio da je, kao zamjenik načelnika Sektora za operativno-nastavne poslove Glavnog štaba, bio dužan da prati operativnu situaciju na ratištu i da sastavlja naređenja, upozorenja, izvještaje i planove.⁹⁸⁰ On bi nacрте izvještaja u vezi s operativnom situacijom na ratištu poslao Miletiću, načelniku Sektora za operativno-nastavne poslove, koji bi ih pregledao i prosljeđivao Mladiću na potpis, ovisno o vrsti dokumenta.⁹⁸¹ Mada je u Sektoru za operativno-nastavne poslove, na čijem je čelu bio Miletić, trebalo biti 18 oficira, bilo ih je samo četiri: Miletić, Obradović, Đerić i Mićanović.⁹⁸² Nedostatak kadrova je bio problem u dijelovima Glavnog štaba, a i u jedinicama, zbog manjka stručnog kadra.⁹⁸³

257. **Butler** je u svom svjedočenju naveo da je Odjeljenje za moral, vjerske i pravne poslove Glavnog štaba bilo odgovorno za upravljanje informativno-propagandnom

⁹⁷⁷ P2210 (Richard Butler, Izvještaj o komandnoj odgovornosti u Glavnom štabu VRS-a, 9. juni 2006.), par. 2.7.

⁹⁷⁸ P2210 (Richard Butler, Izvještaj o komandnoj odgovornosti u Glavnom štabu VRS-a, 9. juni 2006.), par. 2.8.

⁹⁷⁹ P2210 (Richard Butler, Izvještaj o komandnoj odgovornosti u Glavnom štabu VRS-a, 9. juni 2006.), par. 2.9.

⁹⁸⁰ P1783 (Ljubomir Obradović, transkript iz predmeta *Tolimir*, 29.-31. mart 2011.), str. 11929.

⁹⁸¹ P1783 (Ljubomir Obradović, transkript iz predmeta *Tolimir*, 29.-31. mart 2011.), str. 11944-11945. V. takođe P1784 (Struktura Glavnog štaba VRS-a, juli 1995.).

⁹⁸² P1783 (Ljubomir Obradović, transkript iz predmeta *Tolimir*, 29.-31. mart 2011.), str. 11943-11944; Ljubomir Obradović, T. 14518-14519; P1784 (Struktura Glavnog štaba VRS-a, juli 1995.).

⁹⁸³ Ljubomir Obradović, T. 14519, 14546.

kampanjom u cilju podrške ratnim ciljevima.⁹⁸⁴ **Milovan Milutinović** je u svom svjedočenju izjavio da je, kao načelnik Informativne službe i Centra za informativno-propagandne djelatnosti Glavnog štaba u periodu od 1994. do 1996., bio direktno potčinjen pomoćniku komandanta Glavnog štaba za moral, vjerske i pravne poslove, Milanu Gveri.⁹⁸⁵ Svjedok je sastavljao izvještaje za Glavni štab i te informacije su se distribuisale u Glavnom štabu.⁹⁸⁶

258. **Butler** je u svom svjedočenju naveo da je Odjeljenje za obavještajno-bezbjednosne poslove Glavnog štaba, na čijem je čelu bio pomoćnik komandanta Glavnog štaba Zdravko Tolimir, bilo prvenstveno zaduženo za prikupljanje obavještajnih podataka o snagama protivničke strane, kao i za zaštitu obavještajnih podataka VRS-a, kako oni ne bi postali dostupni snagama protivničke strane (kontraobavještajni rad).⁹⁸⁷ To Odjeljenje je planiralo sabotažne i diverzantske akcije "velike vrijednosti", a bilo je odgovorno i za održavanje opšte atmosfere bezbjednosti, uključujući fizičku zaštitu ključnih vojnih kadrova i objekata.⁹⁸⁸ To odjeljenje takođe je pružalo tehničku podršku specijalnim jedinicama, kao što su izviđačke jedinice i jedinice za radio-izviđanje.⁹⁸⁹ Odjeljenje za obavještajno-bezbjednosne poslove bilo je podijeljeno na dvije "uprave": Upravu za obavještajne poslove, koja je radila pod komandom načelnika za obavještajne poslove i sastojala se od obavještajnog centra, pridruženog analitičkog elementa i komandanata izviđačkih i diverzantskih jedinica, te jedinica za elektronsko izviđanje; i Upravu za bezbjednost, koja je radila pod komandom načelnika za bezbjednost i sastojala se od kontraobavještajne grupe i pridruženog analitičkog elementa, načelnika Vojne policije i starješine odgovornog za lično obezbjeđenje nekih starješina Glavnog štaba.⁹⁹⁰ **Obradović** je u svom svjedočenju

⁹⁸⁴ P2210 (Richard Butler, Izvještaj o komandnoj odgovornosti u Glavnom štabu VRS-a, 9. juni 2006.), par. 2.10.

⁹⁸⁵ D862 (Milovan Milutinović, izjava svjedoka, 11. juli 2014.), par. 3, 5, 51, 54, 140; Milovan Milutinović, T. 30038, 30099-30100.

⁹⁸⁶ Milovan Milutinović, T. 30100.

⁹⁸⁷ P2210 (Richard Butler, Izvještaj o komandnoj odgovornosti u Glavnom štabu VRS-a, 9. juni 2006.), par. 2.13, 2.15. V. takođe P1584 (Izvod iz transkripta svjedočenja Petra Salapura u predmetu *Tolimir*, 9. maj 2011.), str. 13474, 13477; Petar Salapura, T. 13019-13020.

⁹⁸⁸ P2210 (Richard Butler, Izvještaj o komandnoj odgovornosti u Glavnom štabu VRS-a, 9. juni 2006.), par. 2.13, 2.15.

⁹⁸⁹ P2210 (Richard Butler, Izvještaj o komandnoj odgovornosti u Glavnom štabu VRS-a, 9. juni 2006.), par. 2.13.

⁹⁹⁰ P2210 (Richard Butler, Izvještaj o komandnoj odgovornosti u Glavnom štabu VRS-a, 9. juni 2006.), par. 2.14-2.15. V. takođe P1783 (Ljubomir Obradović, transkript iz predmeta *Tolimir*, 29.-31. mart 2011.), str. 11949; Ljubomir Obradović, T. 14585; P1784 (Struktura Glavnog štaba VRS-a, juli 1995.). V. takođe P1584 (Izvod iz transkripta svjedočenja Petra Salapura u predmetu *Tolimir*, 9. maj 2011.), str. 13474; Petar Salapura, T. 13019-13020.

rekao da je u julu 1995. na čelu Uprave za obavještajne poslove bio pukovnik Petar Salapura, a na čelu Uprave za bezbjednost pukovnik Ljubiša Beara. I Salapura i Beara bili su direktno potčinjeni Tolimiru.⁹⁹¹

259. U julu 1995., komandant 65. zaštitnog motorizovanog puka bio je potpukovnik Milomir Savčić.⁹⁹² Taj puk je bio zadužen za zaštitu komandnog mjesta i komandanta Glavnog štaba i bio je neposredno potčinjen Mladiću, od kojeg je primao naređenja. U sastavu puka bio je bataljon Vojne policije, koji je po stručnoj liniji odgovarao Upravi za bezbjednost Glavnog štaba.⁹⁹³ Budući da je puk bio stacioniran na istom mjestu kao i Glavni štab, izvještavao je usmeno, a ne pismeno.⁹⁹⁴

260. **Petar Škrbić** je u svom svjedočenju rekao da se osnovno komandno mjesto Glavnog štaba nalazilo u Crnoj Rijeci, a pozadinsko komandno mjesto Glavnog štaba u Han-Pijesku.⁹⁹⁵ **Rajko Banduka** je u svom svjedočenju izjavio da je Mladić bio smješten u vili u Crnoj Rijeci poznatoj kao "Vila Javor" od 9. maja 1992. do 1995. godine.⁹⁹⁶ I operativni centar i centar veze Glavnog štaba bili su smješteni na udaljenosti od oko jedan do dva kilometra od "Vile Javor".⁹⁹⁷ Pomoćnici komandanta i zamjenik komandanta Glavnog štaba radili su u operativnom centru Glavnog štaba. Mladić nije imao sopstvenu kancelariju u operativnom centru, nego je, kad je bio tamo, koristio Milovanovićevu kancelariju.⁹⁹⁸ Odmah pokraj "Vile Javor" bio je ulaz u jedan podzemni objekat, odakle su Mladić i njegov štab mogli obavljati poslove operativnog centra i centra veze kad je to bilo potrebno. To je bio slučaj tokom bombardovanja od strane NATO-a.⁹⁹⁹

261. **Milovanović** je u svom svjedočenju rekao da je, koliko je njemu poznato, Glavni štab slao Vrhovnoj komandi redovne i vanredne borbene izvještaje s podacima o situaciji na frontu i aktivnostima muslimansko-hrvatskih snaga, te zahtjeve za rješavanje

⁹⁹¹ P1783 (Ljubomir Obradović, transkript iz predmeta *Tolimir*, 29.-31. mart 2011.), str. 11949; Ljubomir Obradović, T. 14586; P1784 (Struktura Glavnog štaba VRS-a, juli 1995.). V. takođe P1584 (Izvodi iz transkripta svjedočenja Petra Salapure u predmetu *Tolimir*, 9. maj 2011.), str. 13475, 13484.

⁹⁹² P1783 (Ljubomir Obradović, transkript iz predmeta *Tolimir*, 29.-31. mart 2011.), str. 11963, 11966; P1784 (Struktura Glavnog štaba VRS-a, juli 1995.).

⁹⁹³ P1783 (Ljubomir Obradović, transkript iz predmeta *Tolimir*, 29.-31. mart 2011.), str. 11962; P1784 (Struktura Glavnog štaba VRS-a, juli 1995.).

⁹⁹⁴ P1783 (Ljubomir Obradović, transkript iz predmeta *Tolimir*, 29.-31. mart 2011.), str. 11966-11967; Ljubomir Obradović, T. 14553-14554; D333 (Naređenje Milomira Savčića u vezi sa usmenim izvještavanjem, 23. decembar 1993.).

⁹⁹⁵ Petar Škrbić, T. 13992.

⁹⁹⁶ Rajko Banduka, T. 27308-27309, 27313, 27340; P6848 (Fotografija "Vile Javor").

⁹⁹⁷ Rajko Banduka, T. 27310, 27313, 27315-27316.

⁹⁹⁸ Rajko Banduka, T. 27316.

⁹⁹⁹ Rajko Banduka, T. 27313, 27316, 27336; P6848 (Fotografija "Vile Javor").

raznih pitanja, kao i zahtjeve u vezi s potrebama vojske u pogledu goriva, municije i drugih potrepština.¹⁰⁰⁰ Članovi Vrhovne komande su periodično prisustvovali sastancima VRS-a u vezi s borbenom gotovošću i moralom i povremeno bi obilazili jedinice VRS-a na frontu.¹⁰⁰¹

262. Sve vrijeme rata, Mladić je održavao redovne sastanke oko 7:00 sati ujutro sa svojim pomoćnicima komandanta, s kojima su nekad bili njihovi zamjenici.¹⁰⁰² S vremena na vrijeme, ako bi bilo promjena na linijama fronta, održavani su dodatni večernji sastanci.¹⁰⁰³ Na tim sastancima su ocjenjivani redovni borbeni izvještaji od prethodnog dana, koje su podnosile sve jedinice, i iznošeni prijedlozi na osnovu kojih je komandant na kraju izdavao zadatke i naređenja.¹⁰⁰⁴ Na redovnim sedmičnim sastancima na kojima su podnošeni izvještaji, koji su se obično nazivali referisanje, bili su prisutni Mladić, pomoćnici komandanta ili njihovi zamjenici, kao i cijela operativna uprava "iz Štabnog sektora".¹⁰⁰⁵ Dnevni red za sedmično referisanje sastavljao je Mladić, i o njemu bi obavijestio svjedoka dan prije sastanka.¹⁰⁰⁶ Na tim sastancima prvi bi govorio Mladić, a zatim bi pozvao svjedoka da iznese procjenu situacije na liniji fronta, kao i procjenu aktuelnih vojnih prijedloga. Zatim bi svaki pomoćnik komandanta podnio izvještaj o svom odjeljenju, u vezi s tim šta je učinjeno tokom sedmice i šta se planira za narednu sedmicu.¹⁰⁰⁷ U slučaju da Mladić nije mogao prisustvovati sastanku, Milovanović bi ga odmah poslije sastanka informisao o najvažnijim pitanjima.¹⁰⁰⁸ Tokom mjesečnih sastanaka, kojima su prisustvovali svi članovi Glavnog štaba koji su se u tom trenutku nalazili u njemu, analizirana su vojna dejstva.¹⁰⁰⁹ Ključne odluke Glavnog štaba i njegovog komandanta koje su se ticale šest strateških ciljeva donosile su se na sjednici kolegijuma komandanta, koji se sastojao od svih pomoćnika komandanta Glavnog štaba i komandanata korpusa.¹⁰¹⁰

¹⁰⁰⁰ D862 (Milovan Milutinović, izjava svjedoka, 11. juli 2014.), par. 128.

¹⁰⁰¹ D862 (Milovan Milutinović, izjava svjedoka, 11. juli 2014.), par. 129.

¹⁰⁰² Manojlo Milovanović, T. 16937-16939, 16945-16946. Pretresno vijeće primjećuje da je svjedok koristio izraz "načelnik sektora" za pomoćnike komandanta i da je objasnio da se to odnosi na pomoćnike komandanta Glavnog štaba, v. T. 16939-16940.

¹⁰⁰³ Manojlo Milovanović, T. 16938.

¹⁰⁰⁴ Manojlo Milovanović, T. 16947.

¹⁰⁰⁵ Manojlo Milovanović, T. 16947-16949.

¹⁰⁰⁶ Manojlo Milovanović, T. 16949.

¹⁰⁰⁷ Manojlo Milovanović, T. 16948-16949.

¹⁰⁰⁸ Manojlo Milovanović, T. 16950-16951.

¹⁰⁰⁹ Manojlo Milovanović, T. 16951.

¹⁰¹⁰ Manojlo Milovanović, T. 16952, 16956.

263. Sve vrijeme rata, komandanti bataljona, brigada i korpusa VRS-a morali su podnositi dnevne borbene izvještaje svojim pretpostavljenim organima.¹⁰¹¹ Ti izvještaji su se sastojali od šest dijelova: i) sveukupne aktivnosti neprijatelja u toku dana; ii) aktivnosti korpusa; iii) podaci o susjednim jedinicama; iv) odluka komandanta korpusa za naredni dan; v) pozadinsko obezbjeđenje i broj poginulih, ranjenih i oboljelih vojnika; vi) moralno-političko stanje u jedinicama; vii) bezbjednosni problemi; i viii) komandovanje i veza.¹⁰¹² Čak i ako se i nije ništa bitno desilo, izvještaj se ipak morao podnijeti, uz napomenu da "nema promjena".¹⁰¹³ Glavni štab je dobijao dnevne borbene izvještaje od komandanata korpusa do 20:00 sati; ti izvještaji su bili sastavljeni od izvještaja koje su ranije, tokom popodneva ili večeri, komandanti bataljona dostavili brigadi i komandanti brigada korpusu.¹⁰¹⁴ Na osnovu borbenih izvještaja komandanata korpusa, Glavni štab bi prije ponoći poslao borbeni izvještaj Vrhovnoj komandi.¹⁰¹⁵ Mladić nije potpisivao izvještaje svaki dan, nego ga je o glavnim pitanjima o kojima je obavještavana Vrhovna komanda informisao Milovanović, koji bi napravio selekciju i izdvojio ono što je ocijenio kao najvažnija pitanja.¹⁰¹⁶ Dnevni izvještaji koje su podnosili komandanti korpusa sadržavali su i odjeljak o budućim akcijama, koji bi pregledao Glavni štab.¹⁰¹⁷ Svjedok bi takođe s Mladićem razgovarao o svim promjenama ili nepodudarnostima u izvještajima, tako da je on "o tome bio informisan".¹⁰¹⁸ Naveče, i ujutro prije 8:00 sati, Glavni štab bi komandantima jedinica telefonom prenosio odluke komandanta kojima je on prihvatao, odbacivao ili mijenjao takve prijedloge.¹⁰¹⁹ Postojao je samo jedan prekid u sistemu veze, 29. avgusta 1995., kad je NATO bombardovao svih 13 čvorišta veze.¹⁰²⁰ Prema Milovanovićevim riječima, sistem rukovođenja i komandovanja u VRS-u funkcionisao je sve vrijeme rata.¹⁰²¹

264. **Vladimir Radojčić** je u svom svjedočenju izjavio da je Glavni štab bio obaviješten o aktivnostima svojih vojnika putem lanca komande, ali i preko oficira za vezu UNPROFOR-a. On je izjavio da je Glavni štab imao mogućnost da provede istrage po navodima o kriminalnim aktivnostima i pružio je dokaze o dva slučaja kada su takve

¹⁰¹¹ Manojlo Milovanović, T. 16960-16961, 16964-16966.

¹⁰¹² Manojlo Milovanović, T. 16958-16960.

¹⁰¹³ Manojlo Milovanović, T. 16965-16966.

¹⁰¹⁴ Manojlo Milovanović, T. 16958-16964.

¹⁰¹⁵ Manojlo Milovanović, T. 16960-16961, 16964.

¹⁰¹⁶ Manojlo Milovanović, T. 16963-16964.

¹⁰¹⁷ Manojlo Milovanović, T. 16965-16966.

¹⁰¹⁸ Manojlo Milovanović, T. 16964.

¹⁰¹⁹ Manojlo Milovanović, T. 16960, 16967-16969.

¹⁰²⁰ Manojlo Milovanović, T. 16935-16936.

¹⁰²¹ Manojlo Milovanović, T. 16972-16973.

istrage bile provedene u avgustu 1993.¹⁰²² U tim slučajevima, Glavni štab je naredio komandantu SRK-a da provede istragu po jednoj prijavi, nakon čega je komandant SRK-a odredio dvije osobe da provedu istragu.¹⁰²³ Komandant SRK-a je zatim proslijedio nalaze istrage Glavnom štabu.¹⁰²⁴

Zaključci Pretresnog vijeća

265. Na osnovu gore navedenog, Pretresno vijeće konstatuje da su pripreme za formiranje Glavnog štaba počele u aprilu 1992. Bilo je predviđeno da u njegovom sastavu u velikoj mjeri budu oficiri povučeni iz Komande 2. vojne oblasti JNA. Dana 12. maja 1992., Glavni štab, na čelu s Mladićem, počeo je da funkcioniše u punoj mjeri.¹⁰²⁵ Glavni štab je bio najviši operativni organ koji je upravljao vođenjem vojnih operacija VRS-a. Bio je odgovoran za planiranje i vođenje operacija na strateškom nivou. Pored upravljanja borbenim dejstvima, Glavni štab je bio odgovoran i za rješavanje operativno-taktičkih problema, kao što su uvježbanost i obučenost, moral, pravna pitanja, informisanje javnosti, vjerska pitanja, mobilizacija i personalni poslovi, obaveštajno-bezbjednosni poslovi, diplomatski poslovi i saradnja s državnim i drugim organima. Glavni štab je djelovao pod upravom Vrhovne komande republike bosanskih Srba i u saradnji s Ministarstvom odbrane i MUP-om. Komandant Glavnog štaba redovno je izvještavao Vrhovnu komandu i Predsjedništvo, kao i Skupštinu, o vojnoj situaciji u Bosni i Hercegovini.

266. Osnovno komandno mjesto Glavnog štaba bilo je u Crnoj Rijeci, a pozadinsko komandno mjesto u Han-Pijesku. I operativni centar i centar veze Glavnog štaba bili su smješteni na udaljenosti od jedan do dva kilometra od kuće koju su zvali "Vila Javor" u Crnoj Rijeci, koju je Mladić koristio sve vrijeme rata. Glavni štab je po potrebi koristio podzemni objekt pokraj "Vile Javor" za obavljanje poslova koji su se u normalnim okolnostima obavljali u operativnom centru i centru veze Glavnog štaba.

267. Glavni štab VRS-a je bio podijeljen na više odjeljenja. Na čelu jednog odjeljenja – "Štabnog sektora" – bio je načelnik Glavnog štaba, dok su druga odjeljenja vodili pomoćnici komandanta. Načelnik štaba je takođe po potrebi djelovao kao zamjenik

¹⁰²² Vladimir Radojčić, T. 23274.

¹⁰²³ D535 (Vladimir Radojčić, izjava svjedoka, 11. maj 2014.), par. 94. Vladimir Radojčić, T. 23269-23274.

¹⁰²⁴ Vladimir Radojčić, T. 23273.

¹⁰²⁵ Za više detalja u vezi s postavljenjem Mladića za komandanta Glavnog štaba, v. poglavlje 3.1.4.

komandanta Glavnog štaba. Pomoćnici komandanta i načelnik štaba bili su neposredno potčinjeni komandantu Glavnog štaba. Pored toga, komandantu Glavnog štaba bilo je direktno potčinjeno nekoliko komandanata jedinica, uključujući komandante korpusa i komandante 65. zaštitnog puka i 10. diverzantskog odreda.

268. Tokom rata, Glavni štab je organizovao redovne dnevne, sedmične, i mjesečne sastanke na kojima je vršena koordinacija i putem kojih je on primao ažurirane informacije o ratnim naporima. Sastancima Glavnog štaba prisutvovali su i pripremali ih pomoćnici komandanta Glavnog štaba. Osim toga, Glavni štab je primao dnevne borbene izvještaje od komandanata korpusa do 20:00 sati; ti izvještaji sastavljeni su od izvještaja koji su tokom dana bili poslani putem odgovarajućeg lanca komande (na primjer izvještaja bataljona komandantima brigada, koji su, pak, slali izvještaje komandantima korpusa). Na osnovu informacija primljenih od komandanata korpusa, Glavni štab bi prije ponoći poslao borbeni izvještaj Vrhovnoj komandi.

269. Putem "operativnih direktiva", koje su periodično sastavljane i podnošene na odobrenje i usvajanje rukovodstvu bosanskih Srba, Glavni štab je osiguravao punu integraciju političkih i vojnih elemenata republike bosanskih Srba u cilju podrške ratnim naporima. Ključne odluke Glavnog štaba i njegovog komandanta koje su se ticale šest strateških ciljeva donosile su se na sjednicama kolegijuma komandanta, koji se sastojao od pomoćnika komandanta Glavnog štaba i komandanata korpusa.

270. Glavni štab je imao važnu ulogu u komuniciranju s međunarodnim organizacijama – naročito ako su takvi kontakti uticali na operacije VRS-a – i davao je neophodne dozvole za prolazak pozadinskih konvoja, na primjer konvoja UNPROFOR-a, kroz područja koja su bila pod kontrolom VRS-a. Viši oficiri u Glavnom štabu imali su svakodnevne kontakte s višim vojnim i civilnim službenicima UNPROFOR-a u cijeloj Bosni i Hercegovini.

271. Konačno, Pretresno vijeće konstatuje da je Glavni štab mogao narediti da se provode istrage o aktivnostima vojnika VRS-a.

3.1.4 Položaj Ratka Mladića

272. Ratko Mladić je rođen 12. marta 1942. u Božanovićima, u opštini Kalinovik.¹⁰²⁶ Od 1. novembra 1961. pohađao je vojnu akademiju JNA u Beogradu.¹⁰²⁷ Dana 27. septembra 1965., stupio je u stalni sastav JNA.¹⁰²⁸ Dana 23. novembra 1968., proizveden je u čin pješadijskog potporučnika. Dana 1. novembra 1971., unaprijeđen je u čin pješadijskog kapetana, a 21. oktobra 1974., u čin pješadijskog kapetana 1. klase. Dana 17. novembra 1978., unaprijeđen je u čin pješadijskog majora.¹⁰²⁹ Dana 7. septembra 1982., postavljen je za referenta u Odjeljenju za ONP u Komandi 3. armije, u garnizonu Skoplje.¹⁰³⁰ Dana 8. novembra 1983., premješten je za potrebe službe na položaj komandanta 164. pješadijskog puka "B" 41. pješadijske divizije 3. armije, u garnizonu Ohrid, a 14. novembra iste godine, unaprijeđen je u čin pješadijskog potpukovnika.¹⁰³¹ Dana 15. novembra 1985., postao je komandant tog puka.¹⁰³²

273. Dana 1. septembra 1986., upućen je na obuku u Centar visokih vojnih škola Komandno-štabne škole JNA.¹⁰³³ Od 18. avgusta 1987. do 25. januara 1989., bio je komandant 39. pješadijske brigade 26. pješadijske divizije 3. armije, u garnizonu Štip.¹⁰³⁴ Dana 22. decembra 1988., unaprijeđen je u čin pukovnika.¹⁰³⁵ Dana 31. januara 1989., premješten je za potrebe službe u odjeljenje Organa za ONP u Komandi 3. vojne oblasti, u garnizonu Skoplje, kao pomoćnik načelnika Odjeljenja za nastavne poslove.¹⁰³⁶ Dana 28. juna 1989., postao je načelnik Odjeljenja za nastavne poslove Organa za ONP Komande.¹⁰³⁷ Dana 25. januara 1991., premješten je za potrebe službe i postavljen po mirnodopskoj formaciji za pomoćnika komandanta za pozadinu u 3.

¹⁰²⁶ P3028 (Ukaz Predsjedništva Jugoslavije kojim se Ratko Mladić postavlja za načelnika štaba, 25. april 1992.), str. 1; P4951 (Personalni list JNA za Ratka Mladića), str. 1, 18. V., međutim, T. 2.

¹⁰²⁷ Činjenice o kojima su se strane saglasile I, činjenica br. 2.

¹⁰²⁸ P4951 (Personalni list JNA za Ratka Mladića), str. 1.

¹⁰²⁹ P4951 (Personalni list JNA za Ratka Mladića), str. 4.

¹⁰³⁰ Činjenice o kojima su se strane saglasile I, činjenica br. 10. V. takođe P4951 (Personalni list JNA za Ratka Mladića), str. 8-9.

¹⁰³¹ Činjenice o kojima su se strane saglasile I, činjenice br. 11-12. V. takođe P4951 (Personalni list JNA za Ratka Mladića), str. 4-5, 9.

¹⁰³² Činjenice o kojima su se strane saglasile I, činjenica br. 13. V. takođe P4951 (Personalni list JNA za Ratka Mladića), str. 9.

¹⁰³³ Činjenice o kojima su se strane saglasile I, činjenica br. 15. V. takođe P4951 (Personalni list JNA za Ratka Mladića), str. 9.

¹⁰³⁴ Činjenice o kojima su se strane saglasile I, činjenica br. 16. V. takođe P4951 (Personalni list JNA za Ratka Mladića), str. 9.

¹⁰³⁵ Činjenice o kojima su se strane saglasile I, činjenica br. 17. V. takođe P4951 (Personalni list JNA za Ratka Mladića), str. 5.

¹⁰³⁶ Činjenice o kojima su se strane saglasile I, činjenica br. 18. V. takođe P4951 (Personalni list JNA za Ratka Mladića), str. 10.

¹⁰³⁷ Činjenice o kojima su se strane saglasile I, činjenica br. 19. V. takođe P4951 (Personalni list JNA za Ratka Mladića), str. 10.

"VO", u Komandi 52. korpusa, u garnizonu Priština.¹⁰³⁸ Dana 3. jula 1991. godine, bio je pukovnik i postavljen je u Komandu 9. korpusa JNA u Kninu.¹⁰³⁹ Dana 30. jula 1991. godine, postavljen je za načelnika štaba i zamjenika komandanta 9. korpusa, te je vanredno unaprijeđen u čin general-majora 4. oktobra 1991., a zatim je 30. decembra 1991. godine postavljen za komandanta 9. korpusa.¹⁰⁴⁰

274. Dana 24. aprila 1992., Mladić je unaprijeđen u čin general-potpukovnika.¹⁰⁴¹ Sljedećeg dana je raspoređen na položaj načelnika štaba i zamjenika komandanta u Komandi 2. vojne oblasti JNA u Sarajevu.¹⁰⁴² Dana 4. maja 1992., Predsjedništvo SRJ je odlučilo da se pripadnici JNA koji su građani SRJ povuku na teritoriju SRJ.¹⁰⁴³ S obzirom na tu odluku, Mladić je izrazio želju da bude raspoređen na teritoriju Bosne i Hercegovine.¹⁰⁴⁴ Dužnost načelnika Štaba i zamjenika komandanta preuzeo je 9. maja 1992., a 10. maja 1992. preuzeo je komandu nad svim sastavima 2. vojne oblasti JNA.¹⁰⁴⁵

275. Dana 12. maja 1992., skupština bosanskih Srba postavila je Mladića za komandanta Glavnog štaba VRS-a.¹⁰⁴⁶ Prema jednom izvještaju, Mladić je unaprijeđen u čin general-pukovnika kad je postavljen za komandanta Glavnog štaba VRS-a u maju 1992.¹⁰⁴⁷ Međutim, prema Činjenicama o kojima su se strane saglasile i Mladićevom

¹⁰³⁸ Činjenice o kojima su se strane saglasile I, činjenica br. 20. V. takođe P4951 (Personalni list JNA za Ratka Mladića), str. 10.

¹⁰³⁹ Činjenice o kojima su se strane saglasile I, činjenica br. 3. V. takođe P4907 (Formular Personalne uprave u vezi s Mladićevim prijemom dužnosti, koji je Mladić potpisao 3. jula 1991.); P4951 (Personalni list JNA za Ratka Mladića), str. 10.

¹⁰⁴⁰ Činjenice o kojima su se strane saglasile I, činjenice br. 4-5, 21. V. takođe P4908 (Formular Personalne uprave u vezi s Mladićevim prijemom dužnosti, koji je Mladić potpisao 23. avgusta 1991.); P4910 (Ukaz Predsjedništva SFRJ, 4. oktobar 1991.); P4951 (Personalni list JNA za Ratka Mladića), str. 5, 10-11.

¹⁰⁴¹ Činjenice o kojima su se strane saglasile I, činjenica br. 6. V. takođe P4924 (Ukaz Predsjedništva SFRJ, 24. april 1992.), str. 1; P4951 (Personalni list JNA za Ratka Mladića), str. 5.

¹⁰⁴² Činjenice o kojima su se strane saglasile I, činjenica br. 7. V. takođe P1052 (Đorđe Đukić, izvodi iz redigovanog razgovora, februar 1996.), str. 1; P3028 (Ukaz Predsjedništva Jugoslavije kojim se Ratko Mladić postavlja za načelnika štaba, 25. april 1992.), str. 1-2; P3813 (Operativni dokument Komande 5. korpusa, 12. maj 1992.), str. 1; P4951 (Personalni list JNA za Ratka Mladića), str. 11.

¹⁰⁴³ P4951 (Personalni list JNA za Ratka Mladića), str. 18.

¹⁰⁴⁴ P4951 (Personalni list JNA za Ratka Mladića), str. 18.

¹⁰⁴⁵ Činjenice o kojima su se strane saglasile I, činjenice br. 8-9. V. takođe P3813 (Operativni dokument Komande 5. korpusa, 12. maj 1992.), str. 1; P4951 (Personalni list JNA za Ratka Mladića), str. 11; P4955 (Obavještenje pukovnika Galića o postavljenju Mladića, Gvere, Đukića i Tolimira, 16. maj 1992.)

¹⁰⁴⁶ P431 (Zapisnik sa 16. sjednice skupštine bosanskih Srba, 12. maj 1992.), str. 53-54; P2799 (Odluka skupštine republike bosanskih Srba o formiranju VRS-a i postavljanju Mladića na dužnost komandanta Glavnog štaba VRS-a, 12. maj 1992.), str. 1; P3003 (Patrick Treanor, Rukovodstvo bosanskih Srba 1990.-1992.), par. 180. V. takođe P7190 ("Na braniku Krajine", Bilten 1. KK-a, 28. juni 1992.), str. 1.

¹⁰⁴⁷ P4090 (Izvjestaj koji je potpisao Ratko Mladić, 20. maj 1992.), str. 1.

personalnom listu, on je u čin general-pukovnika unaprijeđen tek 16. juna 1994.¹⁰⁴⁸ Mladić je ostao komandant Glavnog štaba VRS-a barem do 8. novembra 1996. godine.¹⁰⁴⁹ Dana 16. juna 2001., izbrisan je iz evidencije VJ-a, a 28. februara 2002. razriješen je profesionalne vojne službe.¹⁰⁵⁰

276. Na osnovu gore navedenog, Pretresno vijeće konstatuje da je Mladić stupio u stalni sastav JNA 1965. godine i da je služio na raznim položajima u JNA, uključujući položaj načelnika štaba, zamjenika komandanta i, od jula 1991. do aprila 1992., komandanta 9. korpusa JNA u Kninu. Zatim je postao načelnik štaba i zamjenik komandanta 2. vojne oblasti JNA u Sarajevu, pri čemu je tu dužnost preuzeo 9. maja, a dužnost komandanta 10. maja 1992. Dana 12. maja 1992., Mladić je postavljen za komandanta Glavnog štaba VRS-a. On je na toj dužnosti ostao barem do 8. novembra 1996. Pretresno vijeće će dalje razmotriti te zaključke u poglavlju 9, dolje.

¹⁰⁴⁸ Činjenice o kojima su se strane saglasile I, činjenica br. 27. V. takođe P4951 (Personalni list JNA za Ratka Mladića), str. 5.

¹⁰⁴⁹ Činjenice o kojima su se strane saglasile I, činjenica br. 28.

¹⁰⁵⁰ Činjenice o kojima su se strane saglasile I, činjenice br. 29-30. V. takođe P4951 (Personalni list JNA za Ratka Mladića), str. 11.

3.2 JNA/VJ

277. U ovom poglavlju, Pretresno vijeće će razmotriti dokaze koji su mu predloženi u vezi s Jugoslovenskom narodnom armijom zvanom "JNA", i u vezi s formiranjem Vojske Jugoslavije zvane "VJ". Pretresno vijeće je formalno primilo na znanje izvjestan broj činjenica o kojima je presuđeno u vezi s ovim pitanjima, a u vezi s tim su mu predložene i činjenice o kojima su se strane saglasile. Vijeću su također predloženi dokazi koje je iznio **Reynaud Theunens**, vojni obavještajni analitičar,¹⁰⁵¹ kao i dokumentarni dokazi.

JNA od kraja 1991. do maja 1992. godine

278. Prema knjizi člana Predsjedništva SFRJ Borislava Jovića, dana 5. jula 1991., JNA je bila na rubu raspada, a opozicija je tražila formiranje srpske vojske.¹⁰⁵² U periodu od 30. jula do 28. septembra 1991., načelnik štaba Vrhovne komande JNA, Veljko Kadijević, zahtijevao je, tokom više sastanaka s članovima Predsjedništva SFRJ, da se JNA transformiše u vojnu snagu koja će zaštititi one koji žele da ostanu u Jugoslaviji, a koju bi činili barem Srbija, srpski narod u Bosni i Hercegovini i Crna Gora.¹⁰⁵³ Nakon sastanka Predsjedništva SFRJ održanog 8. avgusta 1991., Jović je primijetio da nema drugog rješenja do izbacivanja Hrvata i Slovenaca iz JNA i povlačenja vojske na teritorije koje će braniti Srbi.¹⁰⁵⁴ Dana 5. decembra 1991., Jović i Slobodan Milošević su razgovarali o tome kako Muslimani i Hrvati odlaze iz JNA da bi formirali paravojne jedinice. Oni su se plašili da će se, po međunarodnom priznanju Bosne i Hercegovine, tražiti povlačenje JNA i da će srpsko stanovništvo u Bosni i Hercegovini ostati bez odbrane. Milošević je predložio povlačenje svih građana Srbije i Crne Gore iz JNA u Bosni Hercegovini i prebacivanje građana Bosne i Hercegovine u tamošnju JNA, kako bi se izbjegao vojni kaos i omogućilo srpskom rukovodstvu u Bosni i Hercegovini da preuzme komandu nad srpskim dijelom JNA.¹⁰⁵⁵ Dana 25. decembra 1991., u razgovoru koji su vodili Jović, Milošević i Kadijević, Kadijević je

¹⁰⁵¹ Reynaud Theunens, T. 20230; P3093 (Biografija Reynauda Theunensa, 15. oktobar 2012.), str. 1-4.

¹⁰⁵² P3084 (Izvod iz knjige Borislava Jovića pod naslovom *Poslednji dani SFRJ*, 1993.), str. 1, 311.

¹⁰⁵³ P3084 (Izvod iz knjige Borislava Jovića pod naslovom *Poslednji dani SFRJ*, 1993.), str. 244, 326, 344-346. V. takođe P3078 (Izvod iz knjige Veljka Kadijevića pod naslovom *Moje viđenje raspada*, 1993.), str. 1.

¹⁰⁵⁴ P3084 (Izvod iz knjige Borislava Jovića pod naslovom *Poslednji dani SFRJ*, 1993.), str. 329-330.

¹⁰⁵⁵ P3084 (Izvod iz knjige Borislava Jovića pod naslovom *Poslednji dani SFRJ*, 1993.), str. 374.

izvijestio da je 90 posto JNA relocirano, a da samo 10 do 15 posto snaga u Bosni i Hercegovini nije s tog područja.¹⁰⁵⁶

279. JNA je od 1991. snabdijevala naoružanjem i opremom srpsko stanovništvo Bosne i Hercegovine, koje se, sa svoje strane, organizovalo u razne jedinice i milicije, pripremajući se za borbu.¹⁰⁵⁷ Osim toga, u drugoj polovini 1991., JNA je rasformirala jedinice TO-a u pretežno muslimanskim i hrvatskim područjima Bosne i Hercegovine.¹⁰⁵⁸

280. Prema memoarima Veljka Kadijevića, JNA je doživjela strukturalnu i teritorijalnu reorganizaciju 1991. godine.¹⁰⁵⁹ Uloga srpskog naroda u Bosni i Hercegovini bila je jedan od stubova koji su služili kao orijentir za teritorijalnu reorganizaciju JNA.¹⁰⁶⁰ Dana 31. decembra 1991., JNA je reorganizovana i tada su ukinute pet vojnih oblasti i Vojnopomorska oblast, a osnovane su četiri vojne oblasti koje je činilo 16 korpusa, kojima su dodijeljeni brojevi i nazivi: 1. vojna oblast (Beograd – koju su činile sjeverna Srbija, Vojvodina i sjeveroistočna Bosna i Hercegovina); 2. vojna oblast (Sarajevo – koju je činio ostatak Bosne i Hercegovine); 3. vojna oblast (Skoplje – koju su činili južna Srbija, Kosovo i Makedonija); i 4. vojna oblast (Titograd – koju su činile Crna Gora i jugoistočna Bosna i Hercegovina).¹⁰⁶¹ Komanda Vojnopomorske oblasti premještena je iz Splita u Kumbor u Crnoj Gori.¹⁰⁶²

281. U prvoj polovini 1992., nacionalni sastav oružanih snaga se znatno promijenio. Početkom 1992., dijelom i zbog odbijanja nesrba da se odazovu na mobilizaciju za rat u Hrvatskoj, jedinice JNA u Bosni i Hercegovini počele su se postepeno pretvarati u isključivo srpske jedinice.¹⁰⁶³ Već u aprilu 1992., preko 90 posto svih oficira JNA bili su Srbi ili Crnogorci, a u kadrovskoj politici JNA otvoreno je davana prednost Srbima.¹⁰⁶⁴ Političko rukovodstvo često je uticalo na vojne rukovodioce da iz oružanih snaga odstrane preostale nesrbe. Pored toga, unutar JNA vršen je pritisak na nesrbe da

¹⁰⁵⁶ P3084 (Izvod iz knjige Borislava Jovića pod naslovom *Poslednji dani SFRJ*, 1993.), str. 375.

¹⁰⁵⁷ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 286.

¹⁰⁵⁸ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 266.

¹⁰⁵⁹ P3078 (Izvod iz knjige Veljka Kadijevića pod naslovom *Moje viđenje raspada*, 1993.), str. 1, 73.

¹⁰⁶⁰ P3078 (Izvod iz knjige Veljka Kadijevića pod naslovom *Moje viđenje raspada*, 1993.), str. 73, 89.

¹⁰⁶¹ Činjenice o kojima su se strane saglasile I, činjenica br. 23.

¹⁰⁶² Činjenice o kojima su se strane saglasile I, činjenica br. 23.

¹⁰⁶³ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 250.

¹⁰⁶⁴ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 251.

se povuku s dužnosti, što se izražavalo kroz prijetnje koje su im upućivali srpski vojnici i činjenicu da su preraspoređivani na fizičke poslove.¹⁰⁶⁵

282. JNA je pojačala svoje prisustvo u Bosni i Hercegovini u drugoj polovini 1991. i početkom 1992.¹⁰⁶⁶ Početkom 1992., u Bosni i Hercegovini bilo je oko 100.000 vojnika JNA, sa više od 700 tenkova, 1.000 oklopnih transportera, mnogo teškog naoružanja, 100 aviona i 500 helikoptera, sve pod komandom Generalštaba JNA u Beogradu.¹⁰⁶⁷ Početkom 1992., pojačani su naoružavanje i mobilizacija stanovništva u saradnji s JNA.¹⁰⁶⁸ Na primjer, SDS je osnovao svoju sopstvenu vojnu jedinicu u Milićima, u opštini Vlasenica, koju je opremila 216. brigada JNA.¹⁰⁶⁹ Nadalje, uz pomoć SDS-a, u 216. brigadi su formirana dva bataljona isključivo od Srba, kako bi oni zamijenili hrvatske i muslimanske vojnike koji su odbili da budu mobilisani u opštinama Rogatica i Sokolac.¹⁰⁷⁰ Ti bataljoni su zatim naoružali i opremili srpske civile u susjednim selima, a od marta 1992. nadalje, njihovi komandanti su isključivo bili odgovorni komandantu brigade, pukovniku Dragomiru Miloševiću, koji je, pak, neposredno odgovarao generalu Vojislavu Đurđevcu, komandantu 4. korpusa JNA.¹⁰⁷¹ Rajko Kušić, istaknuti vođa SDS-a u Rogatici, osnovao je svoju sopstvenu jedinicu, u čijem su sastavu bili dobrovoljci Srbi, pod pokroviteljstvom pukovnika Miloševića.¹⁰⁷² Od januara do marta 1992., pukovnik Milošević često se sastajao s vođama SDS-a, između ostalih i s Rajkom Dukićem.¹⁰⁷³

283. Dana 6. marta 1992., buknuli su otvoreni sukobi u Bosni i Hercegovini i jedinice JNA, koje su već bile prisutne na njenoj teritoriji, aktivno su učestvovalе u borbama koje su vođene.¹⁰⁷⁴ U to vrijeme JNA je imala značajan broj vojnika na terenu.¹⁰⁷⁵ Izvještaji o borbama uključuju napad na Bosanski Brod 27. marta 1992. i zauzimanje Dervente, kao i incidente u Bijeljini, Foči i Kupresu početkom aprila.¹⁰⁷⁶ Nakon što je EZ priznala nezavisnost Bosne i Hercegovine 6. aprila 1992., ovi napadi su postali učestali i intenzivniji, naročito u Sarajevu, Zvorniku, Višegradu, Bosanskom Šamcu,

¹⁰⁶⁵ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 252.

¹⁰⁶⁶ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 286.

¹⁰⁶⁷ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 267.

¹⁰⁶⁸ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 269.

¹⁰⁶⁹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 270.

¹⁰⁷⁰ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 271.

¹⁰⁷¹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 272.

¹⁰⁷² Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 273.

¹⁰⁷³ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 274.

¹⁰⁷⁴ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 287.

¹⁰⁷⁵ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 286.

¹⁰⁷⁶ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenice br. 287, 289.

Vlasenici, Prijedoru i Brčkom.¹⁰⁷⁷ Između marta i maja 1992. godine, JNA je napala i zauzela nekoliko područja koja su sačinjavala glavne ulazne tačke u Bosnu i Hercegovinu ili su se nalazila na glavnim logističkim i komunikacionim linijama, kao što su Bosanski Brod, Derventa i Bijeljina, Kupres, Foča i Zvornik, Višegrad, Bosanski Šamac, Vlasenica, Brčko i Prijedor.¹⁰⁷⁸

284. Dana 10. aprila 1992., pukovnik Petar Salapura, rukovodeći starješina Operativnog dežurnog tima Komande 2. vojne oblasti, izvijestio je Generalštab oružanih snaga SFRJ da se stanje u zoni odgovornosti 2. vojne oblasti sve više usložnjava i približava kulminaciji, posebno u rejonu Višegrada, Zvornika, Jajca i Sarajeva. Naveo je da se mržnja prema JNA kod muslimanskog i hrvatskog stanovništva povećava i da predsjednik Bosne i Hercegovine ističe da JNA ne želi da se anagažuje na zaštiti muslimanskog stanovništva u rejonu Zvornika.¹⁰⁷⁹ Takođe je naveo da 5. korpus 2. vojne oblasti čvrsto drži linije fronta i da se situacija u zoni odgovornosti korpusa takođe usložnjava, posebno u rejonu Jajca, Prijedora i Sanskog Mosta. SDA i HDZ se naoružavaju i paravojne formacije djeluju pod maskom novoformirane TO.¹⁰⁸⁰ U izvještaju se takođe pominje da je "najkritičnije" u Zvorniku i Višegradu. Na području Zvornika, "srpske paravojne formacije" drže pod ultimatumom više od 3.000 muslimanskih građana, i očekuje se izbijanje oružanog sukoba.¹⁰⁸¹

Raspad JNA

285. Dana 27. aprila 1992., Predsjedništvo Bosne i Hercegovine naredilo je JNA da se povuče iz Bosne i Hercegovine, a nakon što JNA to nije uradila, specijalna policija MUP-a Bosne i Hercegovine i druge jedinice lojalne Vladi Bosne i Hercegovine počele su opkoljavati neke od objekata JNA u Sarajevu. Vojnicima JNA i komandi vojske uskraćeni su hrana i struja, nakon čega je došlo do nekih sukoba u kojima je bilo

¹⁰⁷⁷ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 287.

¹⁰⁷⁸ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 289.

¹⁰⁷⁹ P4939 (Borbeni i operativni izvještaj Komande 2. vojne oblasti, upućen Generalštabu oružanih snaga SFRJ, 10. april 1992.), str. 2.

¹⁰⁸⁰ P4939 (Borbeni i operativni izvještaj Komande 2. vojne oblasti, upućen Generalštabu oružanih snaga SFRJ, 10. april 1992.), str. 3.

¹⁰⁸¹ P4939 (Borbeni i operativni izvještaj Komande 2. vojne oblasti, upućen Generalštabu oružanih snaga SFRJ, 10. april 1992.), str. 5.

nastradalih.¹⁰⁸² Vojnici JNA i njihova oprema postali su taoci u pregovorima koji su uslijedili, čiji cilj je bio da se obezbijedi njihovo povlačenje iz Bosne i Hercegovine.¹⁰⁸³

286. Prema knjizi člana Predsjedništva SFRJ Borislava Jovića, 30. aprila 1992. održani su razgovori između članova rukovodstva SFRJ – uključujući predsjednike republika Kostića, Bulatovića i Miloševića, komandanta Generalštaba JNA Milana Panića i Jovića – i članova rukovodstva bosanskih Srba, uključujući Karadžića, Krajišnika i Koljevića.¹⁰⁸⁴ Na tim razgovorima vođena je diskusija o potrebi da se iz Bosne i Hercegovine povuče ostatak vojnika JNA koji su bili građani SRJ; radilo se o grupi od najviše 10.000 ljudi.¹⁰⁸⁵ Rečeno je da će, čak i bez te grupe, u Bosni i Hercegovini ostati oko 90.000 vojnika JNA, uglavnom srpske nacionalnosti, i da rukovodstvo bosanskih Srba može u političkom smislu preuzeti komandu nad njima.¹⁰⁸⁶ Dogovoreno je da se povlačenje JNA izvrši u roku od 15 dana.¹⁰⁸⁷ Takođe je dogovoreno da će, u kontekstu povlačenja iz Bosne i Hercegovine generala nebosanskog porijekla, Mladić zamijeniti generala Vukovića kao komandant 2. vojne oblasti JNA.¹⁰⁸⁸

287. Dana 4. maja 1992., jugoslovensko predsjedništvo je naredilo povlačenje snaga JNA iz Bosne i Hercegovine u roku od 15 dana.¹⁰⁸⁹ U izvještaju Savjetu bezbjednosti UN-a, generalni sekretar UN-a je pomenuo to naređenje, navevši konkretno da do 19. maja, svi pripadnici JNA koji nisu građani Bosne i Hercegovine treba da se povuku iz Bosne i Hercegovine.¹⁰⁹⁰ Na osnovu naređenja Predsjedništva SRJ od 6. maja 1992. o "transformaciji JNA", i pripadnici JNA koji su ostali na teritoriji Bosne i Hercegovine i oni koji će biti upućeni na tu teritoriju, zadržali su sva svoja prava.¹⁰⁹¹ Svi pripadnici JNA koji su bili državljani Bosne i Hercegovine trebalo je da ostanu na svojim tadašnjim dužnostima u jedinicama i ustanovama u Bosni i Hercegovini, a oni koji to

¹⁰⁸² Činjenice o kojima je presuđeno III, činjenica br. 1709.

¹⁰⁸³ Činjenice o kojima je presuđeno III, činjenica br. 1710.

¹⁰⁸⁴ P3084 (Izvod iz knjige Borislava Jovića pod naslovom *Poslednji dani SFRJ*, 1993.), str. 399.

¹⁰⁸⁵ P3084 (Izvod iz knjige Borislava Jovića pod naslovom *Poslednji dani SFRJ*, 1993.), str. 400.

¹⁰⁸⁶ P3084 (Izvod iz knjige Borislava Jovića pod naslovom *Poslednji dani SFRJ*, 1993.), str. 399-400.

¹⁰⁸⁷ P3084 (Izvod iz knjige Borislava Jovića pod naslovom *Poslednji dani SFRJ*, 1993.), str. 400.

¹⁰⁸⁸ P3084 (Izvod iz knjige Borislava Jovića pod naslovom *Poslednji dani SFRJ*, 1993.), str. 400. V. takođe P3029 (Izveštaj vještaka Reynauda Theunensa, septembar 2012.), Dio II, str. 8; Reynaud Theunens, T. 20335.

¹⁰⁸⁹ Činjenice o kojima je presuđeno III, činjenica br. 1716. Pretresno vijeće smatra da se izraz "jugoslovensko predsjedništvo" iz ove činjenice o kojoj je presuđeno odnosi na Predsjedništvo SRJ.

¹⁰⁹⁰ P2052 (Izveštaj generalnog sekretara UN-a Savjetu bezbjednosti UN-a, 30. maj 1992.), str. 1-2.

¹⁰⁹¹ P4945 (Realizacija Odluke Predsjedništva SFRJ, Regulisanje statusa pripadnika JNA, pukovnik Adžić, 6. maj 1992.); P4947 (Prijem telegrama Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu, Regulisanje statusa pripadnika JNA, pukovnik Hasotić, 7. maj 1992.).

nisu bili, mogli su birati da ostanu na svojim dužnostima ili da budu prebačeni na teritoriju SRJ.¹⁰⁹² Dana 10. maja 1992., predstavnici Predsjedništva Bosne i Hercegovine, JNA, PMEZ-a, i lični izaslanik lorda Carringtona, Colm Doyle, sklopili su u Sarajevu sporazum o povlačenju ljudstva i naoružanja JNA. Predsjednik Izetbegović tražio je od generalnog sekretara UN-a da osigura da UNPROFOR nadgleda povlačenje ljudstva i naoružanja JNA u skladu sa sporazumom od 10. maja.¹⁰⁹³

288. Dana 15. maja 1992., Savjet bezbjednosti UN-a zatražio je da u Bosni i Hercegovini sve intervencije od strane jedinica JNA izvane odmah prestanu, te da se te jedinice ili povuku ili da se stave pod kontrolu vlade Republike Bosne i Hercegovine, ili da se rasformiraju i razoružaju.¹⁰⁹⁴ Formalno povlačenje JNA iz Bosne i Hercegovine izvršeno je 19. maja 1992.;¹⁰⁹⁵

Formiranje VJ-a

289. **Reynaud Theunens** je u svom svjedočenju rekao da je VJ, kao nasljednik JNA, formiran u maju 1992. kao vojska SRJ.¹⁰⁹⁶ Shodno ustavu SRJ, predsjednik SRJ, Slobodan Milošević, komandovao je snagama VJ-a u ratu i miru, u skladu s odlukama Vrhovnog savjeta odbrane, kojim je predsjedavao predsjednik SRJ.¹⁰⁹⁷ U skladu sa Zakonom o vojsci SRJ, komandant Generalštaba VJ-a utvrđivao je osnove organizacijskog razvoja i upotrebe VJ-a i provodio odluke predsjednika SRJ.¹⁰⁹⁸ U maju 1992., prvi komandant Generalštaba VJ-a bio je Života Panić, a 26. avgusta 1993. komandant Generalštaba VJ-a postao je general Momčilo Perišić.¹⁰⁹⁹

290. Vojne operacije JNA koje su pod komandom Beograda započele prije 19. maja 1992. nisu odmah obustavljene i isti elementi VJ-a su i dalje bili neposredno angažovani u njima.¹¹⁰⁰

¹⁰⁹² P4945 (Realizacija Odluke Predsjedništva SFRJ, Regulisanje statusa pripadnika JNA, pukovnik Adžić, 6. maj 1992.); P4947 (Prijem telegrama Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu, Regulisanje statusa pripadnika JNA, pukovnik Hasotić, 7. maj 1992.).

¹⁰⁹³ P2052 (Izveštaj generalnog sekretara UN-a Savjetu bezbjednosti UN-a, 30. maj 1992.), str. 2.

¹⁰⁹⁴ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 291.

¹⁰⁹⁵ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 300.

¹⁰⁹⁶ P3029 (Izveštaj vještaka Reynauda Theunensa, septembar 2012.), Dio I, str. 69.

¹⁰⁹⁷ P3029 (Izveštaj vještaka Reynauda Theunensa, septembar 2012.), Dio I, str. 72.

¹⁰⁹⁸ P3029 (Izveštaj vještaka Reynauda Theunensa, septembar 2012.), Dio I, str. 76.

¹⁰⁹⁹ P3029 (Izveštaj vještaka Reynauda Theunensa, septembar 2012.), Dio I, str. 77.

¹¹⁰⁰ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 301.

Zaključci Pretresnog vijeća

291. Na osnovu gore navedenog, Pretresno vijeće konstatuje da je u drugoj polovini 1991. i početkom 1992. JNA pojačala svoje prisustvo u Bosni i Hercegovini. Početkom 1992., u Bosni i Hercegovini bilo je oko 100.000 vojnika JNA sa više od 700 tenkova, 1.000 oklopnih transportera, mnogo teškog naoružanja, 100 aviona i 500 helikoptera, sve pod komandom Generalštaba JNA u Beogradu.

292. JNA je od 1991. počela snabdijevati naoružanjem i opremom srpsko stanovništvo Bosne i Hercegovine, koje se, sa svoje strane, organizovalo u razne jedinice i milicije pripremajući se za borbu. Istovremeno, u drugoj polovini 1991., JNA je uglavnom rasformirala jedinice TO-a u pretežno muslimanskim i hrvatskim područjima Bosne i Hercegovine.

293. Nacionalni sastav oružanih snaga znatno se promijenio u prvoj polovini 1992. godine. Početkom 1992., jedinice JNA u Bosni i Hercegovini postajale su sve više isključivo srpske jedinice. Do aprila 1992., preko 90 posto svih oficira JNA činili su Srbi ili Crnogorci, a u kadrovskoj politici JNA otvoreno je davana prednost Srbima.

294. Dana 6. marta 1992., buknuli su otvoreni sukobi u Bosni i Hercegovini i jedinice JNA, koje su već bile prisutne na njenoj teritoriji, aktivno su učestvovala u borbama koje su vođene. Nakon što je EZ 6. aprila 1992. priznala nezavisnost Bosne i Hercegovine, napadi JNA su postali učestali i intenzivniji, uključujući one u Sarajevu, Zvorniku, Vlasenici i Prijedoru. U periodu od marta do maja 1992., JNA je napala i zauzela nekoliko područja koja su sačinjavala glavne ulazne tačke u Bosnu i Hercegovinu ili su se nalazila na glavnim logističkim i komunikacionim linijama, kao što su Bijeljina, Foča, Zvornik, Vlasenica i Prijedor. Dana 30. aprila 1992., u Bosni i Hercegovini je bilo stacionirano približno 90.000 vojnika JNA, većinom srpske nacionalnosti.

295. Dana 4. maja 1992., Predsjedništvo SFRJ je naredilo povlačenje snaga JNA iz Bosne i Hercegovine u roku od 15 dana. Generalštab JNA je 6. maja, provodeći naređenje Predsjedništva SRJ o "transformaciji" JNA, odlučio da svi pripadnici JNA koji su državljani Bosne i Hercegovine treba da ostanu na svojim dužnostima u jedinicama i institucijama u Bosni i Hercegovini, a oni koji to nisu bili, mogli su birati da ostanu na svojim dužnostima ili da budu prebačeni na teritoriju SRJ. Pripadnici JNA koji su ostali na teritoriji Bosne i Hercegovine, ili su tamo trebali biti poslani,

obaviješteni su da će zadržati sva svoja prava u vezi s njihovim vojnim statusom u svojstvu pripadnika JNA. Dana 19. maja 1992., JNA se formalno povukla iz Bosne i Hercegovine.

296. U maju 1992., SRJ je formirala VJ kao nasljednicu JNA. Predsjednik SRJ, Slobodan Milošević, komandovao je snagama VJ-a, u skladu s odlukama Vrhovnog savjeta odbrane – tijela kojim je i predsjedavao. Komandant Generalštaba VJ-a je utvrđivao osnovnu organizaciju i upotrebu VJ-a i provodio odluke predsjednika SRJ. Života Panić je bio prvi komandant Generalštaba VJ-a i na toj dužnosti je bio od maja 1992. do avgusta 1993., a zatim ga je zamijenio Momčilo Perišić.

297. O dokazima u vezi s pomoći koju je VJ pružao VRS-u od maja 1992. do novembra 1995. biće riječi u poglavlju 9.2.6.

3.3. Teritorijalna odbrana

298. U ovom poglavlju, Pretresno vijeće će razmotriti dokaze u vezi s TO-om. Pretresno vijeće je formalno primilo na znanje izvjestan broj činjenica o kojima je presuđeno u vezi s tim.¹¹⁰¹ Vijeću su predočeni dokazi koje je iznio **svjedok RM-093**, pripadnik okružnog TO-a Banjaluka,¹¹⁰² i Vijeće smatra da su ti dokazi u skladu s činjenicama o kojima je presuđeno.¹¹⁰³ Vijeću su predočeni i dokazi koje su iznijeli **Patrick Treanor**, obavještajni analitičar;¹¹⁰⁴ **Svetozar Andrić**, koji je od 19. maja 1992. do 6. avgusta 1995. bio komandant Birčanske brigade VRS-a u Šekovićima, a potom do marta 1996. načelnik štaba DK-a;¹¹⁰⁵ **Dorothea Hanson**, istražni analitičar Tima tužilaštva za istrage o rukovodstvima;¹¹⁰⁶ **Obrad Bubić**, koji je od 10. juna 1992. bio komandir voda srpskog TO-a u Bregovima, Kotor-Varoš, a od kraja ljeta 1992. do kraja rata komandir pozadinskog voda 1. kotorvaroške brigade;¹¹⁰⁷ **Čedo Šipovac**, koji je od avgusta 1992. bio administrativni referent u 43. motorizovanoj brigadi VRS-a u opštini Prijedor;¹¹⁰⁸ **Rade Javorić**, koji je od 16. septembra 1991. bio komandant štaba TO-a Prijedor;¹¹⁰⁹ **Mile Simanić**, koji je bio pripadnik TO-a Vlasenica, a 1995. zamjenik komandanta inžinjerskog bataljona DK-a;¹¹¹⁰ **Milenko Rajak**, koji je prvo bio pripadnik srpskog TO-a Rogatica, a kasnije pripadnik Rogatičke brigade do 1. juna 1994.;¹¹¹¹ **Milenko Janković**, bivši pripadnik jedinice TO-a Rogatica u Pješevici i bivši vojnik VRS-a;¹¹¹² **Zoran Đerić**, Srbin iz opštine Rogatica;¹¹¹³ **Milovan Lelek**, koji je od kraja maja 1992. do 1994. bio pomoćnik načelnika štaba za operativno-nastavne

¹¹⁰¹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenice br. 290, 306 i 359, i Činjenice o kojima je presuđeno III, činjenica br. 1769, razmotrene su u poglavlju 3.1.1. Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 266 razmotrena je u poglavlju 3.2. Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenice br. 58, 60-61 razmotrene su u poglavlju 9.2.2.

¹¹⁰² P3144 (Svjedok RM-093, izjava svjedoka, 12. oktobar 2002.), str. 1-2; P3145 (Svjedok RM-093, transkript iz predmeta *Brđanin*, 19. mart 2001.), str. 15273.

¹¹⁰³ P3144 (Svjedok RM-093, izjava svjedoka, 12. oktobar 2002.), str. 2.

¹¹⁰⁴ P3001 (Biografija Patricka Treanora), str. 3. Dokazi koje je iznio Treanor razmotreni su u poglavlju 2.1.1.

¹¹⁰⁵ D1033 (Svetozar Andrić, izjava svjedoka, 16. juli 2013.), par. 1; Svetozar Andrić, T. 34737; D1034 (Naredba o primopredaji dužnosti komandanta 1. birčanske pješadijske brigade između pukovnika Andrića i potpukovnika Ljubomira Vlačića, 6. avgust 1995.). Dokazi koje je iznio Andrić razmotreni su u poglavlju 3.1.1.

¹¹⁰⁶ P378 (Biografija Dorothee Hanson), str. 1; Dorothea Hanson, T. 4141.

¹¹⁰⁷ D674 (Obrad Bubić, izjava svjedoka, 14. februar 2014.), par. 3, 15, 17.

¹¹⁰⁸ D766 (Čedo Šipovac, izjava svjedoka, 18. januar 2014.), par. 2-3, 8; Čedo Šipovac, T. 28177, 28180.

¹¹⁰⁹ D895 (Rade Javorić, izjava svjedoka, 26. juni 2014.), par. 2, 6; Rade Javorić, T. 31424.

¹¹¹⁰ P3517 (Mile Simanić, transkript iz predmeta *Popović i drugi*, 3. septembar 2007.), str. 14619, 14621-14622. Dokazi koje je iznio Simanić razmotreni su u poglavlju 3.1.1.

¹¹¹¹ D708 (Milenko Rajak, izjava svjedoka, 6. juni 2014.), par. 2-3, 8.

¹¹¹² D683 (Milenko Janković, izjava svjedoka, 2. avgust 2014.), par. 3; Milenko Janković, T. 26664.

Dokazi koje je iznio Janković razmotreni su u poglavlju 3.1.2. *Sarajevsko-romanijski korpus*.

¹¹¹³ D788 (Zoran Đerić, izjava svjedoka, 6. juni 2014.), str. 1, par. 1.

poslove Rogatičke brigade;¹¹¹⁴ i **Milenko Stanić**, koji je od početka 1991. do početka 1993. bio predsjednik Skupštine opštine Vlasenica i predsjednik Izvršnog odbora SAO Birač;¹¹¹⁵ kao i dokumentarni dokazi.¹¹¹⁶

299. Oko 1968. godine, uspostavljen je sistem odbrane poznat kao "opštenarodna odbrana" za zaštitu SFRJ od napada spolja.¹¹¹⁷ Prije raspada SFRJ, oružane snage SFRJ obuhvatale su redovnu kopnenu vojsku, ratnu mornaricu i ratno vazduhoplovstvo, pod zajedničkim nazivom JNA (koja se sastojala od oficirskog kadra, podoficira i vojnih obveznika, zajedno s rezervnim snagama) i od TO-a, koji je bio odvojen od JNA.¹¹¹⁸ JNA je bila u potpunosti savezna sila, sa sjedištem u Beogradu.¹¹¹⁹ JNA je bila nacionalna vojska, opremljena svim konvencionalnim oružjem i oruđem koje posjeduju moderne evropske vojske.¹¹²⁰ U svakoj republici je postojao zaseban TO koji je ta republika finansirala i koji je bio pod kontrolom ministra odbrane te republike.¹¹²¹ TO-i nisu imali tenkove, a transportna sredstva su im zavisila od raspoloživih sredstava republike kao i od toga koliko bi odbačenih sredstava dobili od JNA.¹¹²² **Svjedok RM-093** je izjavio da je TO imao dvije komponente: štab i jedinice TO-a. U svakoj republici postojao je i štab TO-a koji se zvao Republički štab.¹¹²³ U Bosni i Hercegovini postojali su okružni štabovi TO-a koji su bili potčinjeni Republičkom štabu. Okružni TO-i bili su u Bihaću, Banjaluci, Livnu, Tuzli, Doboju, Mostaru, Goraždu, Zenici i Sarajevu.¹¹²⁴ Svakom okružnom TO-u bili su potčinjeni opštinski štabovi TO-a, a njima su bili potčinjeni TO-i na nivou mjesnih zajednica; u Bosni i Hercegovini bilo je približno 106 opštinskih TO-a.¹¹²⁵ Sarajevo je imalo dva TO-a, gradski i okružni TO.¹¹²⁶ Ako TO nije raspolagao s dovoljno oružja za dijeljenje, kao oružje TO-a registrovane su lovačke puške i karabini koji su bili privatnom vlasništvu.¹¹²⁷

¹¹¹⁴ D849 (Milovan Lelek, izjava svjedoka, 2. avgust 2014.), par. 8, 14; Milovan Lelek, T. 29584.

¹¹¹⁵ D884 (Milenko Stanić, izjava svjedoka, 16. februar 2013.), par. 1-2, 5; Milenko Stanić, T. 30850, 30883-30884, 30904.

¹¹¹⁶ P3035 (Zapisnik sa zajedničke sjednice SNB-a i vlade bosanskih Srba, 15. april 1992.) i D446 (Odluka Predsjedništva bosanskih Srba, 15. april 1992.) razmotreni su u poglavlju 9.2.2.

¹¹¹⁷ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 257.

¹¹¹⁸ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 258.

¹¹¹⁹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 259.

¹¹²⁰ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 260.

¹¹²¹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 261.

¹¹²² Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 263.

¹¹²³ P3144 (Svjedok RM-093, izjava svjedoka, 12. oktobar 2002.), str. 2.

¹¹²⁴ P3144 (Svjedok RM-093, izjava svjedoka, 12. oktobar 2002.), str. 2-3.

¹¹²⁵ P3144 (Svjedok RM-093, izjava svjedoka, 12. oktobar 2002.), str. 3.

¹¹²⁶ P3144 (Svjedok RM-093, izjava svjedoka, 12. oktobar 2002.), str. 2-3.

¹¹²⁷ P3144 (Svjedok RM-093, izjava svjedoka, 12. oktobar 2002.), str. 3.

300. Okružni TO Banjaluka obuhvatao je 16 opština, uključujući Banjaluku, Sanski Most, Ključ, Prijedor i Kotor-Varoš.¹¹²⁸ Dana 19. septembra 1991., general Uzelac, komandant 5. korpusa JNA, naredio je mobilizaciju cijelog okružnog TO-a Banjaluka u 2. brigadu (Banjaluka) i 5. partizansku brigadu (Prijedor).¹¹²⁹ Te brigade trebale su biti potčinjene 5. korpusu JNA, koji je kasnije postao 1. KK VRS-a (v. poglavlje 3.1.1).¹¹³⁰ Kasnije istog dana, u Komandi korpusa u Banjaluci održan je sastanak na visokom nivou, na kojem se razgovaralo o tome kako je napredovala mobilizacija 5. partizanske brigade; mobilizacija se, prema propisima, trebala dovršiti u roku od 36 sati od poziva na mobilizaciju.¹¹³¹ Komandant 5. partizanske brigade bio je pukovnik Pero Čolić.¹¹³² Dana 30. septembra 1991., general Adžić, načelnik Generalštaba JNA, obišao je Banjaluku, razgovarao s Uzelcem i pratio tok mobilizacije.¹¹³³

301. U oktobru 1991., opštinske vlasti, kao što su bile vlasti u Čelincu, gdje je Radoslav Brđanin bio na čelu opštinskog Izvršnog odbora, počele su iz štabova TO-a izbacivati nesrbe.¹¹³⁴ Od 1. aprila do 15. juna 1992., opštinski i regionalni organi SDS-a odigrali su najistaknutiju ulogu u organizovanju jedinica TO-a. Nakon toga su te jedinice, ponekad u sadejstvu s JNA, obezbjeđivale srpske opštine, naročito u ARK-u.¹¹³⁵

302. Krizni štabovi su pružali razne vrste opšte pomoći TO-u, pozivali na mobilizaciju u svojim opštinama i pružali finansijsku pomoć.¹¹³⁶ **Dorothea Hanson** je u svom svjedočenju navela da su, prema ustavu republike bosanskih Srba, opštine bile obavezne da organizuju opštinske štabove TO-a, da rukovode njima i pružaju im podršku. Prema izvještaju Dorothee Hanson, kako su krizni štabovi preuzimali odgovornosti opštinskih vlasti, neki od njih su se ponašali kao da su time dobili ovlaštenje da komanduju TO-om.¹¹³⁷ Drugi krizni štabovi oslanjali su se na paravojne jedinice, na primjer one iz Srbije, kao izvor za popunu srpskih oružanih snaga, i pružali su finansijsku i logističku podršku entitetima te vrste koji su dolazili u njihove

¹¹²⁸ P3145 (Svjedok RM-093, transkript iz predmeta *Brđanin*, 6.-7., 10.-13. mart 2003.), str. 15278-15279.

¹¹²⁹ P3144 (Svjedok RM-093, izjava svjedoka, 12. oktobar 2002.), str. 3, 5.

¹¹³⁰ P3144 (Svjedok RM-093, izjava svjedoka, 12. oktobar 2002.), str. 3.

¹¹³¹ P3144 (Svjedok RM-093, izjava svjedoka, 12. oktobar 2002.), str. 3, 5.

¹¹³² P3144 (Svjedok RM-093, izjava svjedoka, 12. oktobar 2002.), str. 5.

¹¹³³ P3144 (Svjedok RM-093, izjava svjedoka, 12. oktobar 2002.), str. 6.

¹¹³⁴ P3144 (Svjedok RM-093, izjava svjedoka, 12. oktobar 2002.), str. 8.

¹¹³⁵ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 378.

¹¹³⁶ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 409.

¹¹³⁷ P379 (Dorothea Hanson, *Krizni štabovi, ratna predsjedništva i ratna povjereništva bosanskih Srba 1991.-1995.*, juli 2012.), par. 74.

opštine.¹¹³⁸ Neki krizni štabovi imali su drugačiji pristup te su, umjesto da sarađuju s postojećim vojnim strukturama, bili umiješani u naoružavanje lokalnih Srba i formiranje srpskih jedinica, bilo pod plaštom postojećih struktura TO-a ili Civilne zaštite, bilo kao zasebne i ponekad tajne jedinice.¹¹³⁹ Dana 27. marta 1992., Karadžić je preporučio da se, kada je to moguće, jedinice TO-a koje organizuju krizni štabovi, stave pod komandu JNA.¹¹⁴⁰

303. Dana 15. aprila 1992., Predsjedništvo bosanskih Srba donijelo je odluku da se formira TO bosanskih Srba kao oružana snaga republike bosanskih Srba, kojom će komandovati opštinski, oblasni i regionalni štabovi, te republički štab TO-a bosanskih Srba (v. takođe poglavlja 3.1.1 i 9.2.2). Kad je riječ drugim komponentama oružanih snaga, odluka je trebala biti donijeta "u skladu sa rješenjem političkog uređenja Bosne i Hercegovine i statusa JNA".¹¹⁴¹ U obrazloženju ovih odluka, koje je potpisao ministar narodne odbrane, Bogdan Subotić, kaže se da opštinski štabovi TO-a koji su do tada uredno funkcionisali trebaju i dalje ostati u istoj formaciji i sastavu, a da štabovi TO-a u novoformiranim "srpskim opštinama" trebaju biti formirani po istom principu. Jedinice TO-a koje su bile pridodate sastavima JNA nije trebalo povlačiti. Osnivanje oblasnih štabova bilo je u nadležnosti SAO-a, a angažovanje jedinica TO-a trebalo je ostvariti u saradnji s jedinicama JNA, i kada je to moguće, staviti ih pod jedinstvenu komandu.¹¹⁴²

304. JNA nije bila jedina oružana snaga u republici bosanskih Srba čiji se sastav dramatično promijenio; Teritorijalna odbrana je takođe nailazila na teškoće pokušavajući da popuni svoje redove nakon odlaska nesrba.¹¹⁴³ U pismu od 27. aprila 1992., ministar odbrane Subotić zatražio je pojačanje iz 2. vojne oblasti JNA.¹¹⁴⁴ U tom pismu se kaže sljedeće: "Na osnovu neophodnih potreba za dopunom najosnovnijih kadrova u TO [republike bosanskih Srba], a u skladu sa postignutim dogovorom i

¹¹³⁸ P379 (Dorothea Hanson, Krizni štabovi, ratna predsjedništva i ratna povjereništa bosanskih Srba 1991.-1995., juli 2012.), par. 75.

¹¹³⁹ P379 (Dorothea Hanson, Krizni štabovi, ratna predsjedništva i ratna povjereništa bosanskih Srba 1991.-1995., juli 2012.), par. 74.

¹¹⁴⁰ P379 (Dorothea Hanson, Krizni štabovi, ratna predsjedništva i ratna povjereništa bosanskih Srba 1991.-1995., juli 2012.), par. 72.

¹¹⁴¹ P3027 (Odluke o formiranju TO-a kao oružane snage republike bosanskih Srba, 15. i 16. april 1992.), str. 1.

¹¹⁴² P3027 (Odluke o formiranju TO-a kao oružane snage republike bosanskih Srba, 15. i 16. april 1992.), str. 2.

¹¹⁴³ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 255.

¹¹⁴⁴ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenice br. 190, 256.

obećanjem iz Beograda, molimo Vas da nam u što kraćem roku pomognete u popuni [...] starješina".¹¹⁴⁵

305. **Treanor** je u svom svjedočenju naveo da je 12. maja 1992., tokom svoje 16. sjednice, skupština bosanskih Srba transformisala TO u VRS.¹¹⁴⁶ **Svjedok RM-093** je izjavio da je u periodu od 14. aprila do 17. juna 1992., okružni TO Banjaluka transformisan u šest lakih pješadijskih brigada 1. KK-a.¹¹⁴⁷ Tokom tog perioda, od opštinskih štabova TO-a u banjalučkom okrugu zatraženo je da izjave lojalnost JNA.¹¹⁴⁸ Dana 14. aprila 1992., Momir Talić je, kao komandant 5. krajiškog korpusa, naredio komandantu okružnog TO-a Banjaluka da obavi razgovor s komandantima i komandama opštinskih štabova TO-a Banjaluka kako bi se utvrdilo na čijoj su strani. Štabove TO-a koji su odbijali izvršavanje naređenja trebalo je rasformirati, a umjesto njih formirati nove štabove.¹¹⁴⁹

306. Svjedok je izjavio da je TO, nakon što je formiran VRS, bio u suštini podijeljen po nacionalnoj osnovi; TO bi preuzeo onaj narod koji je imao većinu u određenoj opštini.¹¹⁵⁰ Dana 17. juna 1992., Momir Talić je, kao komandant 1. KK-a, podnio prijedlog Glavnom štabu VRS-a u vezi sa sastavom šest lakih brigada u banjalučkom okrugu.¹¹⁵¹ Svih šest lakih brigada trebalo je biti pod komandom dotadašnjeg komandanta okružnog TO-a Banjaluka, Spasojevića.¹¹⁵² Dana 21. juna 1992., Talić je naredio Spasojeviću da obavijesti sve opštinske štabove TO-a da se od jedinica opštinskog TO-a trebaju formirati lake brigade i da su sve jedinice potčinjene Komandi 1. KK-a.¹¹⁵³ Opštinske civilne vlasti imale su znatan uticaj prilikom formiranja lakih brigada u svojim opštinama, budući da ih je finansirala i opremala ona opština na čijoj su se teritoriji zadesile; oficire u opštinskim TO-ima plaćala je i postavljala opština, dok

¹¹⁴⁵ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 256.

¹¹⁴⁶ P3003 (Patrick Treanor, Rukovodstvo bosanskih Srba 1990.-1992.), par. 180, 243.

¹¹⁴⁷ P3145 (Svjedok RM-093, transkript iz predmeta *Brđanin*, 6.-7., 10.-13. mart 2003.), str. 15472-15473; P4058 (Prijedlog komandanta 1. KK-a, upućen Komandi Glavnog štaba VRS-a), str. 1.

¹¹⁴⁸ P3145 (Svjedok RM-093, transkript iz predmeta *Brđanin*, 6.-7., 10.-13. mart 2003.), str. 15472.

¹¹⁴⁹ P3145 (Svjedok RM-093, transkript iz predmeta *Brđanin*, 6.-7., 10.-13. mart 2003.), str. 15472; D51 (Vojni izvještaj Komande 5. krajiškog korpusa, 14. april 1992.), str. 1, 3.

¹¹⁵⁰ P3146 (Svjedok RM-093, transkript iz predmeta *Stanišić i Župljanin*, 20.-21. april 2010.), str. 8935.

¹¹⁵¹ P4058 (Prijedlog komandanta 1. KK-a, upućen Komandi Glavnog štaba VRS-a), str. 1.

¹¹⁵² P3145 (Svjedok RM-093, transkript iz predmeta *Brđanin*, 6.-7., 10.-13. mart 2003.), str. 15472-15473; P4058 (Prijedlog komandanta 1. KK-a, upućen Komandi Glavnog štaba VRS-a), str. 1.

¹¹⁵³ P3144 (Svjedok RM-093, izjava svjedoka, 12. oktobar 2002.), str. 3-4; P3145 (Svjedok RM-093, transkript iz predmeta *Brđanin*, 6.-7., 10.-13. mart 2003.), str. 15472; P3149 (Izvještaj komandanta 1. KK-a Momira Talića, 21. juni 1992.).

je oficire u republičkim i okružnim TO-ima plaćala i postavljala JNA.¹¹⁵⁴ Shodno tome, predsjednik Skupštine opštine Banjaluka, Predrag Radić, uvijek je lake brigade u Banjaluci, koje su bile popunjene vojnicima iz Banjaluke, nazivao "svojim brigadama".¹¹⁵⁵ Svjedok je smatrao da su opštinske vlasti imale uticaja i na komandante korpusa kad se radilo o angažovanju lakih brigada.¹¹⁵⁶ U septembru i početkom oktobra 1991., svjedok je vidio kako su predstavnici SDS-a ozbiljno pokušavali da utiču na postavljenja komandanata TO-a u svojoj opštini, zahtijevajući da njihov kandidat bude postavljen za komandanta TO-a opštine.¹¹⁵⁷ **Obrad Bubić** je u svom svjedočenju naveo da je TO Kotor-Varoš bio transformisan u 1. kotorvarošku brigadu.¹¹⁵⁸

307. **Rade Javorić** je u svom svjedočenju rekao da je 31. marta 1992. dobio naređenje da mobilizuje svoj TO, kao i naređenje od Radmila Zeljaje da preda svu opremu, municiju i naoružanje TO-a i 5. partizanske brigade garnizonu Prijedor.¹¹⁵⁹ Dana 19. maja 1992., nakon što je formiran VRS, opštinski TO, uključujući odred Dr Mladen Stojanović, ušao je u sastav jednog bataljona 43. motorizovane brigade 1. KK-a, i time je integrisan u strukturu VRS-a.¹¹⁶⁰ **Čedo Šipovac** je u svom svjedočenju rekao da su se vojni teritorijalni okruzi ili vojni TO-i razlikovali od civilnih TO-a. Jedinice civilnog TO-a pripadale su lokalnim mjesnim zajednicama i bile su pod kontrolom civilnih vlasti, dok su vojni TO-i bili pod kontrolom JNA.¹¹⁶¹ U avgustu 1992., cijeli vojni TO u Prijedoru ušao je u sastav 43. brigade VRS-a.¹¹⁶²

308. **Milenko Rajak** je u svom svjedočenju rekao da je srpski TO Rogatica formiran u martu 1992., pod komandom Rajka Kušića.¹¹⁶³ Dana 22. maja 1992., srpski TO Rogatica ušao je u sastav Rogatičke brigade VRS-a i službeno je nazvan 1. podrinjskom lakom pješadijskom brigadom.¹¹⁶⁴ **Zoran Đerić** je u svom svjedočenju rekao da je u

¹¹⁵⁴ P3144 (Svjedok RM-093, izjava svjedoka, 12. oktobar 2002.), str. 3-4; P3145 (Svjedok RM-093, transkript iz predmeta *Brđanin*, 6.-7., 10.-13. mart 2003.), str. 15473-15474, 15494-15495;

¹¹⁵⁵ P3144 (Svjedok RM-093, izjava svjedoka, 12. oktobar 2002.), str. 34; P3145 (Svjedok RM-093, transkript iz predmeta *Brđanin*, 6.-7., 10.-13. mart 2003.), str. 15496.

¹¹⁵⁶ P3145 (Svjedok RM-093, transkript iz predmeta *Brđanin*, 6.-7., 10.-13. mart 2003.), str. 15473-15474, 15494-15495;

¹¹⁵⁷ P3144 (Svjedok RM-093, izjava svjedoka, 12. oktobar 2002.), str. 6-7; P3145 (Svjedok RM-093, transkript iz predmeta *Brđanin*, 6.-7., 10.-13. mart 2003.), str. 15535.

¹¹⁵⁸ Obrad Bubić, T. 26452-26454.

¹¹⁵⁹ D895 (Rade Javorić, izjava svjedoka, 26. juni 2014.), par. 18; Rade Javorić, T. 31434-31435.

¹¹⁶⁰ D895 (Rade Javorić, izjava svjedoka, 26. juni 2014.), par. 27; Rade Javorić, T. 31394-31395, 31441, 31453.

¹¹⁶¹ D766 (Čedo Šipovac, izjava svjedoka, 18. januar 2014.), par. 3, 8; Čedo Šipovac, T. 28198.

¹¹⁶² D766 (Čedo Šipovac, izjava svjedoka, 18. januar 2014.), par. 3; Čedo Šipovac, T. 28178.

¹¹⁶³ Milenko Rajak, T. 27342.

¹¹⁶⁴ Milenko Rajak, T. 27343, 27345. V. takođe D849 (Milovan Lelek, izjava svjedoka, 2. avgust 2014.), par. 14; Milovan Lelek, T. 29578-29579.

aprilu 1992., Rajko Kušić bio komandant srpskog TO-a Rogatica.¹¹⁶⁵ Svjedokova jedinica TO-a, koja je u maju 1992. raspoređena na obezbjeđenje IKM-a Borike, bila je naoružana dugim cijevima, automatskim i poluautomatskim puškama, kao i puškama M-48.¹¹⁶⁶ Ta jedinica TO-a ušla je u sastav VRS-a 19. maja 1992.¹¹⁶⁷

309. **Milovan Lelek** je u svom svjedočenju rekao da, početkom marta 1992., "dolazi do usložnjavanja" političke i bezbjednosne situacije u Rogatici, i da je muslimansko stanovništvo počelo napuštati opštinu i odlaziti u srednju Bosnu i Goražde.¹¹⁶⁸ Svjedok je svaki dan viđao grupe naoružanih Muslimana koje su odlazile dobrovoljno i bez vršenja pritiska.¹¹⁶⁹ Negdje u to vrijeme, svjedok je obišao Rogaticu i ljudi koji su dolazili odatle govorili su mu da je situacija u gradu Rogatici "vrlo loša" i da se vrše pripreme za podjelu opštine, TO-a i policije na srpski i muslimanski dio.¹¹⁷⁰ Do podjele SJB-a došlo je u februaru, a do podjele štaba TO-a u martu 1992.¹¹⁷¹

310. **Milenko Stanić** je izjavio da je 21. aprila 1992. TO Vlasenica bio mobilisan i da je dobio zadatak da obezbjeđuje objekte od ključnog značaja kako bi se spriječila pljačka javne i privatne imovine.¹¹⁷²

311. Na osnovu gore navedenog, Pretresno vijeće konstatuje da je prije raspada SFRJ, TO bio dio oružanih snaga SFRJ, ali odvojen od JNA. TO je imao dvije komponente: štabove TO-a i jedinice TO-a. Svaka republika SFRJ finansirala je i kontrolisala zaseban TO. U drugoj polovini 1991., JNA je uglavnom rasformirala jedinice TO-a u pretežno muslimanskim i hrvatskim područjima Bosne i Hercegovine. Počevši od oktobra 1991., opštinske vlasti su počele uklanjati nesrbe iz štabova TO-a. Najkasnije od 19. septembra 1991., opštinski TO-i započeli su s mobilizacijom. Krizni štabovi su pružali razne vrste opšte pomoći TO-u, pozivali na mobilizaciju u svojim opštinama i pružali finansijsku pomoć.

312. Ustav republike bosanskih Srba obavezivao je opštinske organe da organizuju opštinske štabove TO-a, da rukovode njima i pružaju im podršku. Kako su krizni štabovi preuzimali odgovornosti opštinskih vlasti, neki od njih počeli su komandovati

¹¹⁶⁵ D788 (Zoran Đerić, izjava svjedoka, 6. juni 2014.), par. 3-4; Zoran Đerić, T. 28586-28587.

¹¹⁶⁶ Zoran Đerić, T. 28588-28589.

¹¹⁶⁷ Zoran Đerić, T. 28598-28599, 28601; P6931 (Izvod iz intervju s Rajkom Kušićem, prikazani na srpskoj televiziji u dokumentarnom filmu "Na braniku otadžbine", bez datuma), str. 3.

¹¹⁶⁸ D849 (Milovan Lelek, izjava svjedoka, 2. avgust 2014.), par. 5.

¹¹⁶⁹ D849 (Milovan Lelek, izjava svjedoka, 2. avgust 2014.), par. 5; Milovan Lelek, T. 29572-29576.

¹¹⁷⁰ D849 (Milovan Lelek, izjava svjedoka, 2. avgust 2014.), par. 5.

¹¹⁷¹ D849 (Milovan Lelek, izjava svjedoka, 2. avgust 2014.), par. 6.

¹¹⁷² D884 (Milenko Stanić, izjava svjedoka, 16. februar 2013.), par. 22.

jedinicama TO-a, a neki su naoružavali lokalne Srbe i formirali srpske jedinice pod plaštom postojećih jedinica TO-a. Od 1. aprila do 15. juna 1992., opštinski i regionalni organi SDS-a odigrali su najistaknutiju ulogu u organizovanju jedinica TO-a, koje su, u sadejstvu s JNA, obezbjeđivale srpske opštine, naročito u ARK-u.

313. Dana 15. aprila 1992., Predsjedništvo bosanskih Srba i SNB proglasili su neposrednu ratnu opasnost, naredili mobilizaciju TO-a na cjelokupnoj teritoriji republike bosanskih Srba i zadužili Ministarstvo odbrane da organizuje TO i njime rukovodi do imenovanja vršioca dužnosti komandanta. Predsjedništvo bosanskih Srba je takođe donijelo odluku da se formira TO bosanskih Srba kao oružana snaga republike bosanskih Srba, shodno kojoj su postojeći opštinski štabovi TO-a trebali da ostanu kao takvi, a štabovi TO-a u novoformiranim srpskim opštinama da budu formirani po istom principu. Dana 16. aprila 1992., Ministarstvo odbrane republike bosanskih Srba je isto tako naredilo mobilizaciju TO-a u cijeloj republici bosanskih Srba i donijelo odluku da se osnuje TO kao vojska republike bosanskih Srba, kao i da se formiraju štabovi TO-a u novoosnovanim srpskim opštinama. Na osnovu odluke skupštine bosanskih Srba od 12. maja 1992. da se formira VRS,¹¹⁷³ jedinice srpskog TO-a ušle su u sastav VRS-a; taj proces uključivanja nastavio se tokom cijele 1992. godine. Prema tome, nakon tog datuma, i dalje je bilo jedinica TO-a, pod kontrolom Ministarstva odbrane, koje su djelovale u republici bosanskih Srba.

¹¹⁷³ V. poglavlje 3.1.1.

3.4 Ministarstvo unutrašnjih poslova

314. U ovom poglavlju, Pretresno vijeće će razmotriti dokaze u vezi sa strukturom i rukovođenjem i komandovanjem u MUP-u bosanskih Srba. Pretresno vijeće je formalno primilo na znanje izvjestan broj činjenica o kojima je presuđeno u vezi s MUP-om. Vijeću su takođe predočeni dokazi koje su iznijeli **Milenko Karišik**, koji je bio funkcioner bosanskog MUP-a tokom cijelog perioda na koji se odnosi Optužnica;¹¹⁷⁴ **Predrag Radulović**, koji je od sredine 1991. do 1994. bio rukovodilac obavještajne grupe poznate pod nazivom grupa Miloš u CSB-u Banjaluka;¹¹⁷⁵ i **svjedok RM-336**, Srbin, policajac iz SJB-a Ugljevik;¹¹⁷⁶ kao i dokumentarni dokazi, i ono smatra da su ti dokazi u skladu s činjenicama o kojima je presuđeno.¹¹⁷⁷ Pretresnom vijeću su predočeni i dokazi koje su iznijeli **Nedo Jovičić**, koji je 1995. bio pripadnik Specijalne brigade policije i vozač zamjenika komandanta Specijalne brigade policije, Ljubomira Borovčanina;¹¹⁷⁸ **svjedok RM-333**, koji je 1995. bio pripadnik združenih snaga MUP-a RSK-a, Srbije i republike bosanskih Srba;¹¹⁷⁹ **svjedok RM-268**, koji je 1995. bio pripadnik Specijalne brigade policije;¹¹⁸⁰ **Ratko Adžić**, koji je bio predsjednik Kriznog štaba Ilijaš, a od 20. januara do 12. jula 1993. ministar unutrašnjih poslova u vladi bosanskih Srba;¹¹⁸¹ **Milan Tupajić**, koji je od 1991. godine bio predsjednik Skupštine opštine Sokolac, a od aprila 1992. do 1996. predsjednik Kriznog štaba Sokolac;¹¹⁸² **Mile**

¹¹⁷⁴ D935 (Milenko Karišik, izjava svjedoka, 23. juni 2013.), par. 1, 20, 23, 33; Milenko Karišik, T. 33121, 33152, 33158, 33184, 33188, 33223; D933 (Imenovanje Karišika za pomoćnika ministra/rukovodioca Resora javne bezbjednosti, 9. ili 11. novembar 1994.).

¹¹⁷⁵ P3207 (Predrag Radulović, izjava svjedoka, 5. decembar 2009.), str. 1, par. 4-5.

¹¹⁷⁶ P3455 (Svjedok RM-336, transkript iz predmeta *Popović i drugi*, 16. novembar 2006.), str. 4076-4079; P3458 (Izjava svjedoka RM-336 data SJB-u u Bijeljini, 23. septembar 2004.), str. 3.

¹¹⁷⁷ **Milenko Karišik**: D935 (Milenko Karišik, izjava svjedoka, 23. juni 2013.), par. 19-20, 23, 28; Milenko Karišik, T. 33138-33139, 33161, 33177-33178, 33196, 33249. **Predrag Radulović**: P3207 (Predrag Radulović, izjava svjedoka, 5. decembar 2009.), par. 32. **Svjedok RM-336**: P3455 (Svjedok RM-336, transkript iz predmeta *Popović i drugi*, 16. novembar 2006.), str. 4079-4082, 4089. **Dokumentarni dokazi**: P3009 (Depeša zamjenika ministra za unutrašnje poslove Bosne i Hercegovine, 31. mart 1992.), str. 1; P3208 (Zapisnik sa sastanka MUP-a Bosne i Hercegovine, 11. februar 1992.), str. 4; P4237 (Izveštaj grupe Miloš, 27. april 1992.); P7215 (Izvodi iz Zakona o unutrašnjim poslovima, 28. februar 1992.), str. 1. čl. 15, 43.

¹¹⁷⁸ D976 (Nedo Jovičić, izjava svjedoka, 3. avgust 2014.), par. 2.

¹¹⁷⁹ Svjedok RM-333, T. 6759, 6792-6793; P724 (Izveštaj o borbenom angažovanju policijskih snaga u operaciji "Srebrenica 95", koji je potpisao Ljubiša Borovčanin, 5. septembar 1995.), str. 1; D129 (Naređenje MUP-a, koje je potpisao Tomislav Kovač, 10. juli 1995.). Dokazi koje je iznio svjedok RM-333 takođe su razmotreni u poglavlju 7.1.3.

¹¹⁸⁰ P2176 (Svjedok RM-268, transkript iz predmeta *Popović i drugi*, 9., 12.-13. mart 2007.), str. 8565, 8567.

¹¹⁸¹ D597 (Ratko Adžić, izjava svjedoka, 27. maj 2014.), str. 1, par. 25; Ratko Adžić, T. 24771, 24787, 24804-24807; P6700 (Odluka u vezi s ostavkom Ratka Adžića, koju je potpisao Karadžić, 17. septembar 1993.), str. 1.

¹¹⁸² P3170 (Milan Tupajić, transkript iz predmeta *Krajišnik*, 28.-29. juni 2005.), str. 15321, 15469, 15471; P3182 (Pismo ostavke Milana Tupajića, 9. oktobar 1992.).

Matijević, načelnik policije u CSB-u Banjaluka;¹¹⁸³ **Dragan Kijac**, koji je od 6. aprila 1992. pa nadalje bio načelnik Sektora službe nacionalne bezbjednosti Sarajevo, a od 6. avgusta 1992. do septembra 1994. podsekretar SNB-a MUP-a, nakon čega je postavljen na dužnost podsekretara i načelnika RDB-a;¹¹⁸⁴ **Predrag Čelić**, bosanski Srbin, koji je 1995. bio pripadnik 2. odreda Šekovići Specijalne brigade policije;¹¹⁸⁵ **Milenko Pepić**, Srbin, koji je bio pripadnik 2. voda 2. odreda Šekovići Specijalne brigade policije;¹¹⁸⁶ **Mendeljev Đurić** zvani Mane, bosanski Srbin, koji je u julu 1995. bio komandir 1. čete Specijalne brigade policije u Centru za obuku na Jahorini;¹¹⁸⁷ **svjedok RM-015**, bosanski Srbin iz Sanskog Mosta;¹¹⁸⁸ i **Richard Butler**, stručnjak za obavještajno istraživanje.¹¹⁸⁹

Osnivanje i struktura MUP-a

315. Nakon izbora u novembru 1990., SDA, SDS i HDZ podijelili su među sobom ključne položaje u MUP-u Bosne i Hercegovine, koji je imao kontrolu nad policijom.¹¹⁹⁰ Alija Delimustafić (SDA) postao je ministar unutrašnjih poslova, Vitomir Žepinić (SDS) zamjenik ministra, Avdo Hebib (SDA) pomoćnik ministra za policijske poslove, a Momčilo Mandić (SDS) pomoćnik ministra za suzbijanje i otkrivanje kriminaliteta.¹¹⁹¹ Osnovu regionalne organizacije MUP-a Bosne i Hercegovine činilo je devet centara službi bezbjednosti koji su se nalazili u Bihaću, Banjaluci, Doboju, Tuzli, Livnu, Mostaru, Zenici, Sarajevu i Goraždu.¹¹⁹²

316. Dana 11. februara 1992., Momčilo Mandić prisustvovao je sastanku srpskih funkcionera iz MUP-a Bosne i Hercegovine.¹¹⁹³ Mićo Stanišić, tadašnji član Ministarskog savjeta bosanskih Srba, rekao je da su Savjet i skupština bosanskih Srba

¹¹⁸³ D1402 (Mile Matijević, izjava svjedoka, 17. juni 2015.), par. 2-3, 5.

¹¹⁸⁴ D1292 (Dragan Kijac, izjava svjedoka, 30. novembar 2013.), par. 4; Dragan Kijac, T. 40018-40020; P7576 (Odluka Miće Stanišića da Dragana Kijca imenuje za podsekretara Službe nacionalne bezbjednosti MUP-a, 6. avgust 1992.), str. 1-2.

¹¹⁸⁵ P2173 (Predrag Čelić, transkript iz predmeta *Popović i drugi*, 28. juni 2007.), str. 13456-13458, 13462. Dokazi koje je iznio Predrag Čelić razmotreni su u poglavlju 7.4.1.

¹¹⁸⁶ P1543 (Milenko Pepić, izjava data u Bosni i Hercegovini, 26. oktobar 2005.), str. 2, 5; Milenko Pepić, T. 12406-12407, 12433. Dokazi koje je iznio Milenko Pepić razmotreni su u poglavlju 7.1.6.

¹¹⁸⁷ P2174 (Mendeljev Đurić, transkript iz predmeta *Popović i drugi*, 1.-3. maj 2007.), str. 10790, 10793, 10796-10797.

¹¹⁸⁸ P2362 (Svjedok RM-015, izjava svjedoka, 13. mart 2002.), par. 2, 6, 9, 111.

¹¹⁸⁹ Richard Butler, T. 16108; P2094 (Biografija Richarda Butlera, 10. juni 2011.).

¹¹⁹⁰ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenice br. 18, 22.

¹¹⁹¹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 23.

¹¹⁹² Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 24.

¹¹⁹³ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 281.

odlučili da osnuju zasebni srpski MUP, koji će biti organizovan na državnom, regionalnom i opštinskom nivou.¹¹⁹⁴ U zapisniku s tog sastanka navodi se da je odlučeno da se osnuje inicijativni odbor, "srpski kolegij" u MUP-u Bosne i Hercegovine pod rukovodstvom Momčila Mandića, "da izvrši sve potrebne pripreme za funkcionisanje srpskog MUP-a, nakon donošenja Ustava Srpske Republike Bosne i Hercegovine".¹¹⁹⁵

317. Zakon o unutrašnjim poslovima bosanskih Srba donijela je skupština bosanskih Srba 28. februara 1992., istog dana kada je skupština usvojila Ustav bosanskih Srba.¹¹⁹⁶ Zakon se u ogromnoj mjeri zasnivao na sadržaju Zakona o unutrašnjim poslovima Bosne i Hercegovine od 17. aprila 1990.¹¹⁹⁷ Razlika je bila u tome što se u novom zakonu govorilo o nacionalnom sastavu MUP-a i što on poziva "radnike srpske nacionalnosti i druge radnike koji to žele" da prihvate službu u MUP-u.¹¹⁹⁸ U skladu s tim zakonom, MUP bosanskih Srba bavio se u ime vlade poslovima bezbjednosti.¹¹⁹⁹ Taj zakon je uređivao, između ostalog, jedinstvenu službu javne bezbjednosti, službu nacionalne bezbjednosti i dužnosti i ovlaštenja određenih radnika u MUP-u bosanskih Srba.¹²⁰⁰

318. Na sjednici održanoj 11. marta 1992., skupština bosanskih Srba jednoglasno je pozvala Ministarski savjet da provede novi Zakon o unutrašnjim poslovima.¹²⁰¹ Dana 24. marta 1992., skupština bosanskih Srba naložila je Ministarskom savjetu da pripremi operativni plan "preuzimanja vlasti, odnosno uspostavljanja [i početka funkcionisanja] vlasti na teritoriji republike bosanskih Srba u oblastima unutrašnjih poslova" i da ga 27. marta dostavi Skupštini.¹²⁰² Dana 27. marta 1992., skupština bosanskih Srba osnovala je MUP bosanskih Srba.¹²⁰³ MUP bosanskih Srba bio je jedna od prvih ustanova novoosnovane republike koja je počela uspješno funkcionisati.¹²⁰⁴ Zakon o unutrašnjim

¹¹⁹⁴ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 282.

¹¹⁹⁵ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 283.

¹¹⁹⁶ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenice br. 128, 320.

¹¹⁹⁷ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 321.

¹¹⁹⁸ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 323.

¹¹⁹⁹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 324.

¹²⁰⁰ P7215 (Izvod iz Zakona o unutrašnjim poslovima, 28. februar 1992.), čl. 1.

¹²⁰¹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 341.

¹²⁰² Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 345.

¹²⁰³ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 346. V. takođe Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 348.

¹²⁰⁴ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 341.

poslovima objavljen je 23. marta 1992. u Službenom glasniku, a stupio je na snagu 31. marta 1992.¹²⁰⁵

319. Dana 24. marta 1992., skupština bosanskih Srba imenovala je Miću Stanišića za ministra unutrašnjih poslova.¹²⁰⁶ **Milenko Karišik** je u svom svjedočenju rekao da je Slobodan Škipina bio načelnik SDB-a, a da je na čelu Službe javne bezbjednosti bio Čedo Kljajić.¹²⁰⁷ **Ratko Adžić** je u svom svjedočenju rekao da je bio ministar unutrašnjih poslova od 20. januara do 12. jula 1993.¹²⁰⁸ Dana 12. jula 1993., Tomislava Kovača, koji je bio načelnik Službe javne bezbjednosti, Karadžić je imenovao za ministra unutrašnjih poslova, što je potvrđeno u pismenom obliku 17. septembra 1993.¹²⁰⁹ Mićo Stanišić je još jednom bio ministar unutrašnjih poslova, i to barem od januara 1994. do aprila 1994.¹²¹⁰ **Karišik** je u svom svjedočenju rekao da je on imenovan za zamjenika ministra unutrašnjih poslova 8. novembra 1994.¹²¹¹ U julu 1995., Tomislav Kovač je bio zamjenik ministra unutrašnjih poslova i komandant Štaba policijskih snaga.¹²¹² U julu 1995., Kovač je bio vršilac dužnosti ministra unutrašnjih poslova republike bosanskih Srba.¹²¹³

320. Policijska škola na Vracama postala je štab novog MUP-a i CSB-a Sarajevo.¹²¹⁴ Sjedište MUP-a kasnije je premješteno na dvije lokacije na Palama. Početkom jula 1992., CSB Sarajevo premješten je na Lukavicu.¹²¹⁵ U septembru 1992., MUP bosanskih Srba brojao je 11.240 zaposlenih, što je više od 10.195, koliko ih je u januaru 1990. godine bilo u cijelom MUP-u Bosne i Hercegovine.¹²¹⁶

321. Dana 4. marta 1992., na svojoj 15. sjednici, Skupština ARK-a usvojila je odluku o osnivanju CSB-a ARK-a, sa sjedištem u Banjaluci.¹²¹⁷ CSB Banjaluka bio je podijeljen na dvije glavne službe, SDB i SJB. SDB se bavio obavještajnim radom. U

¹²⁰⁵ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenice br. 343, 346.

¹²⁰⁶ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 342. Pretresno vijeće smatra da je položaj *Minister of Internal Affairs* istovjetan položaju *Minister of Interior*. Radi dosljednosti, Vijeće će koristiti izraz *Minister of Interior*.

¹²⁰⁷ D935 (Milenko Karišik, izjava svjedoka, 23. juni 2013.), par. 23.

¹²⁰⁸ D597 (Ratko Adžić, izjava svjedoka, 27. maj 2014.), par. 25; Ratko Adžić, T. 24804-24807; P6700 (Odluka u vezi s ostavkom Ratka Adžića, koju je potpisao Karadžić, 17. septembar 1993.), str. 1.

¹²⁰⁹ Ratko Adžić, T. 24807; P6700 (Odluka u vezi s ostavkom Ratka Adžića, koju je potpisao Karadžić, 17. septembar 1993.), str. 1.

¹²¹⁰ Mile Matijević, T. 43113; P7800 (Personalni dosje Sime Drljače), str. 24, 31.

¹²¹¹ D935 (Milenko Karišik, izjava svjedoka, 23. juni 2013.), par. 33.

¹²¹² Milenko Karišik, T. 33196.

¹²¹³ Činjenice o kojima je presuđeno II, činjenica br. 1353.

¹²¹⁴ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 351.

¹²¹⁵ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 352.

¹²¹⁶ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 354.

¹²¹⁷ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 422.

SJB-u je bilo nekoliko podsektora koji su se bavili, na primjer, kriminalistikom, saobraćajem, kadrovima, pasošima i stranim državljanima.¹²¹⁸ Na pomenutoj sjednici, za načelnika CSB-a postavljen je Stojan Župljanin.¹²¹⁹ To je kasnije potvrdio Mićo Stanišić.¹²²⁰ Dana 4. februara 1994., Župljanin je postao savjetnik za unutrašnje poslove predsjednika bosanskih Srba i više nije bio službenik MUP-a bosanskih Srba.¹²²¹ Dana 30. marta 1992., MUP bosanskih Srba osnovan je u SAO Romaniji.¹²²²

322. Dana 31. marta 1992., Momčilo Mandić je uputio teleks svim centrima službi bezbjednosti i stanicama javne bezbjednosti u republici bosanskih Srba, u kojem ih je obavijestio da je osnovan MUP bosanskih Srba.¹²²³ U tom teleksu se navodi da je Skupština donijela više zakona i propisa za funkcionisanje republike bosanskih Srba, uključujući i "Zakon o unutrašnjim poslovima", koji se trebao jedinstveno primjenjivati na teritoriji republike bosanskih Srba od 1. aprila 1992.¹²²⁴ Taj Zakon iz 1992. predviđao je pet centara službi bezbjednosti u republici bosanskih Srba: u Banjaluci za teritoriju ARK-a, u Trebinju za SAO Hercegovinu, u Doboju za SAO Sjevernu Bosnu, u Sarajevu za SAO Romaniju-Birač i u Bijeljini za SAO Semberiju.¹²²⁵ U tom teleksu se takođe navodi da će se u tim centrima službi bezbjednosti formirati stanice javne bezbjednosti za teritorije opština.¹²²⁶ Zakonom je bilo predviđeno da od 31. marta 1992. prestanu s radom svi centri službi bezbjednosti i stanice javne bezbjednosti Bosne i Hercegovine¹²²⁷ na cijeloj teritoriji republike bosanskih Srba.¹²²⁸

323. Svaki od tih pet CSB-ova bio je nadležan za određeni broj SJB-ova po opštinama u svojoj nadležnosti.¹²²⁹ Prema toj strukturi, SJB-ovi su i dalje igrali ulogu glavnog organa MUP-a na opštinskom nivou.¹²³⁰ U zakonu o unutrašnjim poslovima tačno su navedene nadležnosti SJB-ova, koje, između ostalog, uključuju zaštitu života i lične bezbjednosti građana, sprečavanje i otkrivanje krivičnih djela, kao i praćenje i hvatanje

¹²¹⁸ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 350.

¹²¹⁹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 422.

¹²²⁰ P4321 (Personalni dosje MUP-a za Stojana Župljanina), str. 3-6, 10-11, 13-15.

¹²²¹ P4321 (Personalni dosje MUP-a za Stojana Župljanina), str. 2.

¹²²² Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 347.

¹²²³ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 348.

¹²²⁴ P3009 (Depeša zamjenika ministra za unutrašnje poslove Bosne i Hercegovine, 31. mart 1992.), str. 1.

¹²²⁵ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 325.

¹²²⁶ P3009 (Depeša zamjenika ministra za unutrašnje poslove Bosne i Hercegovine, 31. mart 1992.), str. 1.

¹²²⁷ Pretresno vijeće smatra da se to odnosilo na sve CSB-ove i SJB-ove koji su postojali u to vrijeme i koji su bili dio MUP-a Bosne i Hercegovine.

¹²²⁸ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenice br. 328, 344.

¹²²⁹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 326.

¹²³⁰ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 327.

počinilaca.¹²³¹ Zakon je SJB-ovima dao zadatak da sarađuju sa svim "organima" ili "organizacijama" koji su zakonski zaduženi za održavanje reda na datom području.¹²³²

Dragan Kijac je u svom svjedočenju rekao da je SJB bio odgovoran za sakupljanje informacija o ratnim zločinima i drugim krivičnim djelima nad nesrpskim stanovništvom na teritoriji bosanskih Srba.¹²³³

324. Zakonom o unutrašnjim poslovima uspostavljen je SNB MUP-a, zasebno odjeljenje u tom Ministarstvu, koje je bilo zaduženo za vršenje poslova i zadataka vezanih za nacionalnu bezbjednost.¹²³⁴ SNB MUP-a je prikupljao podatke radi otkrivanja i sprečavanja djelatnosti pojedinaca, grupa i organizacija, usmjerenih ka nasilnoj promjeni i ugrožavanju ustavnog uređenja zemlje, te preduzimanja potrebnih mjera u vezi s tim.¹²³⁵ Za SNB MUP-a trebao je biti nadležan podsekretar MUP-a i on je trebao biti njegov rukovodilac. Rukovodilac SNB-a MUP-a je za svoj rad odgovarao ministru unutrašnjih poslova.¹²³⁶ Predsjednik bosanskih Srba je trebao ocjenjivati izvršenje programa rada SNB-a MUP-a na osnovu izvještaja Ministarstva unutrašnjih poslova i o tome obavještavati skupštinu bosanskih Srba.¹²³⁷ **Predrag Radulović** je izjavio da je SDB nakon podjele MUP-a Bosne i Hercegovine u aprilu 1992., transformisan u SNB MUP-a.¹²³⁸ Godine 1992., Dragan Devedlaka je bio podsekretar SNB-a MUP-a, kojeg je zamijenio Slobodan Škipina, a u avgustu 1992. na taj položaj je stupio Dragan Kijac.¹²³⁹ **Kijac** je u svom svjedočenju rekao da je od 1994. godine, SNB MUP-a postao RDB.¹²⁴⁰

Rukovođenje i komandovanje MUP-om

325. Službe bezbjednosti imale su sljedeći lanac komandovanja: ministar za unutrašnje poslove bio je na čelu službe na ministarskom nivou. Zatim su u lancu komandovanja slijedile regionalne vlasti.¹²⁴¹ U skladu sa Zakonom o unutrašnjim

¹²³¹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenice br. 324, 329.

¹²³² Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 330.

¹²³³ D1292 (Dragan Kijac, izjava svjedoka, 30. novembar 2013.), par. 28.

¹²³⁴ P7215 (Izvodi iz Zakona o unutrašnjim poslovima, 28. februar 1992.), čl. 1, 19.

¹²³⁵ P7215 (Izvodi iz Zakona o unutrašnjim poslovima, 28. februar 1992.), čl. 19. V. takode D1292 (Dragan Kijac, izjava svjedoka, 30. novembar 2013.), par. 27; Dragan Kijac, T. 40000.

¹²³⁶ P7215 (Izvodi iz Zakona o unutrašnjim poslovima, 28. februar 1992.), čl. 20.

¹²³⁷ P7215 (Izvodi iz Zakona o unutrašnjim poslovima, 28. februar 1992.), čl. 25.

¹²³⁸ P3207 (Predrag Radulović, izjava svjedoka, 5. decembar 2009.), par. 6, 13.

¹²³⁹ P3207 (Predrag Radulović, izjava svjedoka, 5. decembar 2009.), par. 25.

¹²⁴⁰ Dragan Kijac, T. 39984-39985.

¹²⁴¹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 349.

poslovima, sjedište MUP-a imalo je zadatak da koordiniše rad CSB-ova i, u okolnostima koje su ugrožavale bezbjednost republike bosanskih Srba, da aktivira snage rezervne policije i naoruža policijske jedinice.¹²⁴² Pored zadataka koje su dobijali iz sjedišta MUP-a, CSB-ovi i SJB-ovi bili su zaduženi da provode propise opštinskih skupština u vezi s održavanjem javnog reda i mira.¹²⁴³ Ministar je mogao i da ograniči kretanje i okupljanje na javnom mjestu, ako bi bili ugroženi bezbjednost republike bosanskih Srba, rad republičkih organa ili slobode i prava građana republike bosanskih Srba, ali se ipak prije toga morao posavjetovati sa Skupštinom ili, ako bi to zbog datih uslova bilo nemoguće, predsjednikom republike bosanskih Srba.¹²⁴⁴ **Kijac** je u svom svjedočenju rekao da je predsjednik bosanskih Srba bio nadređen ministru unutrašnjih poslova.¹²⁴⁵

326. **Svjedok RM-015** je pružio dokaze o situaciji na području CSB-a Banjaluka. On je u svom svjedočenju izjavio da misli da je Mirko Vručinić, načelnik policije u Sanskom Mostu od 1992. do kraja rata, veoma blisko saradivao sa Stojanom Župljaninom, načelnikom CSB-a Banjaluka, i da je od Župljanina dobio mnogo naređenja. Po riječima tog svjedoka, postojala je "vrlo organizovana" linija komandovanja između CSB-a Banjaluka i SJB-ova u Sanskom Mostu i Prijedoru.¹²⁴⁶

327. Zakon o unutrašnjim poslovima stavio je u zadatak svim pripadnicima MUP-a da u vršenju svojih zadataka "čuvaju život ljudi i ljudsko dostojanstvo".¹²⁴⁷ Štaviše, predviđao je sljedeće: "Ovlašćena službena lica dužna su da izvrše naređenja ministra, odnosno neposrednog rukovodioca izdata radi vršenja poslova i zadataka nacionalne i javne bezbjednosti osim onih čije bi izvršenje bilo suprotno ustavu i zakonu."¹²⁴⁸ U skladu s Karadžićevim smjernicama iz jula 1992., ministar unutrašnjih poslova morao je da donese akt kojim će unutrašnju organizaciju Ministarstva prilagoditi ratnim uslovima i da izda uputstva o tome kako pripadnici MUP-a treba da vrše poslove i zadatke.¹²⁴⁹

Karišik je potvrdio da je članom 43 Zakona o unutrašnjim poslovima bilo propisano da

¹²⁴² Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 333.

¹²⁴³ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 334.

¹²⁴⁴ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenice br. 333, 336.

¹²⁴⁵ Dragan Kijac, T. 40019.

¹²⁴⁶ P2362 (Svjedok RM-015, izjava svjedoka, 13. mart 2002.), par. 52.

¹²⁴⁷ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 337. Pretresno vijeće primjećuje da se u činjenici o kojoj je presuđeno br. 337 pominje "Zakon o unutaršnjim poslovima". Pretresno vijeće smatra da je to isti zakon kao i "Zakon o unutrašnjim poslovima". Radi dosljednosti, Pretresno vijeće će u cijeloj presudi taj zakon zvati "Zakon o unutrašnjim poslovima".

¹²⁴⁸ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 338.

¹²⁴⁹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 367.

je izdavanje naređenja isključivo u nadležnosti ministra unutrašnjih poslova i da su "ovlašćena službena lica" dužna da izvrše ta naređenja, osim onih čije izvršenje bi predstavljalo krivično djelo.¹²⁵⁰ On je takođe objasnio da je, kao što je bilo predviđeno Zakonom o unutrašnjim poslovima, MUP primjenjivao princip hijerarhije i subordinacije, koji je on uvijek poštovao.¹²⁵¹

328. Pretresnom vijeću su predočeni dokazi o izvještavanju u MUP-u bosanskih Srba. **Milan Tupajić** je izjavio da su postojale dvije linije prenošenja informacija rukovodstvu republike bosanskih Srba: (i) na opštinskom nivou, postojala su odjeljenja državne bezbjednosti organizovana u regionalne centre državne bezbjednosti, čiji rukovodioci su odgovarali načelnicima državne bezbjednosti i izvještavali ih, a potomji su zatim izvještavali predsjednika bosanskih Srba; i (ii) SJB-ovi su pružali informacije CSB-ovima, koji su ih prenosili ministru unutrašnjih poslova.¹²⁵² Dana 18. aprila 1992., ministar unutrašnjih poslova, Mićo Stanišić, naredio je da svi CSB-ovi šalju "bilten dnevnih događaja" i druga značajna bezbjednosna saznanja MUP-u putem telefaksa.¹²⁵³ Dana 6. maja 1992., u prostorijama CSB-a Banjaluka održana je sjednica kojoj su prisustvovali načelnici SJB-ova, na kojoj je Župljanin izjavio da su njegova naređenja "zakon" i da se svakom radniku koji odbije da izvrši naređenje načelnika može reći da mu prestaje radni odnos.¹²⁵⁴ Župljanin je takođe objavio da se u CSB-u Banjaluka formira informativni centar i da se sve bezbjednosno interesantne informacije moraju dostavljati CSB-u.¹²⁵⁵ Na toj sjednici je takođe donesen zaključak da SJB-ovi moraju podnositi mjesečne izvještaje o radu i planove rada CSB-u Banjaluka, zaključno s petim danom u mjesecu.¹²⁵⁶

329. **Mile Matijević** je u svom svjedočenju rekao da je CSB Banjaluka slao sedmične izvještaje MUP-u i da je MUP slao dnevne biltene ministru odbrane, podsekretarima,

¹²⁵⁰ Milenko Karišik, T. 33177-33178; P7215 (Izvodi iz Zakona o unutrašnjim poslovima, 28. februar 1992.), čl. 43.

¹²⁵¹ D935 (Milenko Karišik, izjava svjedoka, 23. juni 2013.), par. 32.

¹²⁵² P3170 (Milan Tupajić, transkript iz predmeta *Krajišnik*, 28.-29. juni 2005.), str. 15400.

¹²⁵³ P7806 (Naređenje MUP-a, koje je potpisao Mićo Stanišić, upućeno centrima službe bezbjednosti, 18. april 1992.)

¹²⁵⁴ P3866 (Zapisnik sa sjednice Savjeta CSB-a Banjaluka, 6. maj 1992.), str. 2. V. takođe P7801 (Zaključci sa sastanka u CSB-u Banjaluka, 6. maj 1992.), str. 1.

¹²⁵⁵ P3866 (Zapisnik sa sjednice Savjeta CSB-a Banjaluka, 6. maj 1992.), str. 3; P7801 (Zaključci sa sastanka u CSB-u Banjaluka, 6. maj 1992.), str. 1.

¹²⁵⁶ P3866 (Zapisnik sa sjednice Savjeta CSB-a Banjaluka, 6. maj 1992.), str. 3. V. takođe P7801 (Zaključci sa sastanka u CSB-u Banjaluka, 6. maj 1992.), str. 1; P7804 (Izvještaj Drljače, upućen CSB-u Banjaluka, 29. maj 1992.).

kabinetu ministra i vladi bosanskih Srba, uključujući i predsjednika vlade Đerića.¹²⁵⁷ Svjedok je prisustvovao sjednicama kolegija načelnika stanica CSB-a.¹²⁵⁸ **Kijac** je u svom svjedočenju rekao da do kraja 1992. godine SNB MUP-a nije poslao nijedan izvještaj predsjedniku bosanskih Srba, nego da se to radilo preko MUP-a. Počev od 1993. godine, izvještaji SNB-a su se slali rukovodstvu bosanskih Srba, uključujući predsjednika bosanskih Srba, predsjednika Skupštine, predsjednika vlade i druge državne organe, po potrebi.¹²⁵⁹ Kao podsekretar SNB-a MUP-a, Kijac je bio član ministarskog kolegija, koji je imao 20 članova, uključujući načelnike CSB-ova Banjaluka, Bijeljina, Doboj, Sarajevo i Trebinje.¹²⁶⁰ Oni koji su prisustvovali tim sjednicama razmjenjivali su informacije.¹²⁶¹

330. U avgustu 1995., Tomislav Kovač, zamjenik ministra unutrašnjih poslova republike bosanskih Srba, prosljedio je depešu MUP-a bosanskih Srba od 31. jula 1995. svim rukovodiocima organizacionih jedinica CSB-a i svim načelnicima SJB-ova. U njoj je pisalo da je na 5. vanrednoj sjednici vlade bosanskih Srba, održanoj 29. jula 1995., u vezi s provođenjem odluke predsjednika bosanskih Srba o proglašenju ratnog stanja, odlučeno da vlada, ministarstva i posebne organizacije treba da pređu na rad u ratnim uslovima i da primjenjuju propise o radu u ratnim uslovima. U toj depeši se zahtijevalo da svi rukovodioci organizacionih jedinica CSB-a i svi načelnici SJB-ova jednom sedmično dostavljaju RJB-u izvještaj o provođenju zakona koji važe za vrijeme proglašene ratne opasnosti i ratnog stanja, uključujući Zakon o unutrašnjim poslovima.¹²⁶²

Posebne jedinice u MUP-u

331. Shodno Zakonu o unutrašnjim poslovima, ministar unutrašnjih poslova bio je ovlašten da formira dodatne policijske jedinice za izvršenje konkretnih zadataka, ako je to bilo potrebno radi očuvanja javnog reda i mira.¹²⁶³ U aprilu 1992., MUP bosanskih

¹²⁵⁷ Mile Matijević, T. 43117-43118 V. takode P7805 (Bilten dnevnih događaja MUP-a, 27. maj 1992.), str. 1-2.

¹²⁵⁸ Mile Matijević, T. 43090.

¹²⁵⁹ D1292 (Dragan Kijac, izjava svjedoka, 30. novembar 2013.), par. 39.

¹²⁶⁰ Dragan Kijac, T. 40019-40020; P7586 (Zapisnik Stručnog kolegija MUP-a, 12. novembar 1993.), str. 4.

¹²⁶¹ Dragan Kijac, T. 40019-40020.

¹²⁶² D934 (Depeša RJB-a o odluci predsjednika o proglašenju ratnog stanja, koju je prosljedio Kovač, avgust 1995.), str. 1-2.

¹²⁶³ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 335.

Srba počeo je osnivati jedinice specijalne policije opremljene oružjem različitog kalibra, uključujući minobacače od 120 milimetara.¹²⁶⁴ Dana 27. aprila 1992., Skupština ARK-a je donijela odluku da u okviru CSB-a osnuje "Odred milicije za posebne namjene".¹²⁶⁵ Dana 29. aprila 1992., Stojan Župljanin, načelnik CSB-a Banjaluka, imao je na raspolaganju naoružana borbena vozila, protivavionsku artiljeriju i helikoptere.¹²⁶⁶ Početkom maja 1992., Župljanin je formirao "antidiverzantsku i antiterorističku" policijsku jedinicu opremljenu za borbu, u čijem je sastavu bilo 150 ljudi s borbenim iskustvom stečenim u Hrvatskoj.¹²⁶⁷ **Radulović** je izjavio da je taj specijalni odred policije bio direktno podređen CSB-u Banjaluka i da je uglavnom bio veličine čete, ali da je za veće operacije bio veličine bataljona.¹²⁶⁸ Njime je najprije komandovao Ljuban Ećim; zatim Mirko Lukić, oficir VRS-a; krajem 1992. Brane Pećanac; i na kraju, Dragan Lukač.¹²⁶⁹ Župljanin je odobrio komandantima odreda da biraju policajce iz SJB-ova na područjima na koja bi odred bio poslan radi izvođenja operacija.¹²⁷⁰

332. Komandant prve specijalne jedinice MUP-a bosanskih Srba bio je Milenko Karišik.¹²⁷¹ **Karišik** je u svom svjedočenju izjavio da ga je ministar unutrašnjih poslova, Mićo Stanišić, postavio za komandanta specijalne jedinice policije kada je ona oformljena početkom aprila 1992., i da je na toj dužnosti ostao do februara 1994.¹²⁷² Ta specijalna jedinica policije bila je dio MUP-a bosanskih Srba i bila je aktivirana isključivo po nalogu ministra unutrašnjih poslova. U aprilu i maju 1992., specijalna jedinica policije bila je odred s oko 150 pripadnika, koji je do kraja 1992. postao specijalna brigada policije s oko 1.500 pripadnika.¹²⁷³ Krajem juna 1992., MUP je zabilježio prisustvo specijalnih jedinica policije na Sokocu i na Palama, a do septembra 1992. specijalna brigada policije imala je pet odreda, po jedan u svakom od pet CSB-ova; neki SJB-ovi, kao što su bili onaj na Ilidži i onaj u Novom Sarajevu, takođe su imali svoje specijalne jedinice policije.¹²⁷⁴

¹²⁶⁴ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 355.

¹²⁶⁵ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 422.

¹²⁶⁶ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 356.

¹²⁶⁷ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 357.

¹²⁶⁸ P3207 (Predrag Radulović, izjava svjedoka, 5. decembar 2009.), par. 57.

¹²⁶⁹ P3207 (Predrag Radulović, izjava svjedoka, 5. decembar 2009.), par. 54, 56.

¹²⁷⁰ P3207 (Predrag Radulović, izjava svjedoka, 5. decembar 2009.), par. 56.

¹²⁷¹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 355.

¹²⁷² D935 (Milenko Karišik, izjava svjedoka, 23. juni 2013.), par. 23, 33.

¹²⁷³ D935 (Milenko Karišik, izjava svjedoka, 23. juni 2013.), par. 28.

¹²⁷⁴ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 358.

333. U julu 1995., civilna policija bila je organizovana u dva odjeljenja: redovne policijske snage i brigadu posebne policije.¹²⁷⁵ **Butler** je pojasnio da su u julu 1995., specijalne jedinice policije bile podijeljene u dvije vrste: (i) PJP - posebne jedinice policije, ili čete opštinske policije; i (ii) odrede specijalne policije Specijalne brigade policije bosanskih Srba.¹²⁷⁶

334. **Adžić** je u svom svjedočenju rekao da je, prema Zakonu o unutrašnjim poslovima, ministar unutrašnjih poslova određivao upotrebu snaga MUP-a i Specijalne brigade policije.¹²⁷⁷ **Butler** je u svom izvještaju naveo da je ta brigada bila neposredno potčinjena ministru unutrašnjih poslova.¹²⁷⁸ **Karišik** je u svom svjedočenju rekao da je ona, u sadejstvu s lokalnom policijom i vojnom policijom, preduzimala mjere na uspostavljanju reda i mira i sprečavanju teških zločina.¹²⁷⁹ **Svjedok RM-268** je izjavio da je Specijalna brigada policije bila borbena formacija i da je uglavnom dobijala borbene zadatke.¹²⁸⁰ **Svjedok RM-336** je rekao da je zadatak Specijalne brigade policije bio osvajanje terena.¹²⁸¹

335. **Butler** je u svom svjedočenju naveo da je u julu 1995., general Goran Sarić bio komandant Specijalne brigade policije, a da je potpukovnik Ljubiša Borovčanin bio zamjenik komandanta.¹²⁸² U julu 1995., Duško Jević, pomoćnik komandanta Specijalne brigade policije, izvještavao je Sarića, a u Sarićevom odsustvu, Borovčanina.¹²⁸³ Sarić je izvještavao ministra unutrašnjih poslova, a u njegovom odsustvu, zamjenika ministra, Tomislava Kovača.¹²⁸⁴ Prema riječima **svjedoka RM-268**, Specijalna brigada policije je imala štab u Janji, približno 12 kilometara od Bijeljine.¹²⁸⁵

¹²⁷⁵ Činjenice o kojima je presuđeno II, činjenica br. 1353.

¹²⁷⁶ P2203 (Richard Butler, Iskaz o vojnim događanjima u Srebrenici - Operacija "Krivaja 95", 1. novembar 2002.), par. 2.14.

¹²⁷⁷ D597 (Ratko Adžić, izjava svjedoka, 27. maj 2014.), par. 27.

¹²⁷⁸ P2203 (Richard Butler, Iskaz o vojnim događanjima u Srebrenici - Operacija "Krivaja 95", 1. novembar 2002.), par. 2.15.

¹²⁷⁹ D935 (Milenko Karišik, izjava svjedoka, 23. juni 2013.), par. 32.

¹²⁸⁰ P2176 (Svjedok RM-268, transkript iz predmeta *Popović i drugi*, 9., 12.-13. mart 2007.), str. 8571. V. takođe P2203 (Richard Butler, Iskaz o vojnim događanjima u Srebrenici - Operacija "Krivaja 95", 1. novembar 2002.), par. 2.15.

¹²⁸¹ P3455 (Svjedok RM-336, transkript iz predmeta *Popović i drugi*, 16. novembar 2006.), str. 4083.

¹²⁸² P2203 (Richard Butler, Iskaz o vojnim događanjima u Srebrenici - Operacija "Krivaja 95", 1. novembar 2002.), par. 2.15. V. takođe P2174 (Mendeljev Đurić, transkript iz predmeta *Popović i drugi*, 1.-3. maj 2007.), str. 10797; D976 (Nedo Jovičić, izjava svjedoka, 3. avgust 2014.), par. 4.

¹²⁸³ P2176 (Svjedok RM-268, transkript iz predmeta *Popović i drugi*, 9., 12.-13. mart 2007.), str. 8569.

¹²⁸⁴ P2176 (Svjedok RM-268, transkript iz predmeta *Popović i drugi*, 9., 12.-13. mart 2007.), str. 8572-8573.

¹²⁸⁵ P2176 (Svjedok RM-268, transkript iz predmeta *Popović i drugi*, 9., 12.-13. mart 2007.), str. 8570-8571.

336. **Svjedok RM-333** je u svom svjedočenju rekao da je u junu 1995., srpska policija zarobila oko 300 do 350 dezertera koji su otišli da žive u SRJ i odvela ih nazad u Bosnu i Hercegovinu, u Centar za obuku specijalne policije na Jahorini, u opštini Pale, gdje su dobili maskirne uniforme, oružje i prošli kroz razne vrste obuke.¹²⁸⁶ Tim ljudima nije bilo dopušteno da napuste objekat na Jahorini i prema njima se postupalo drugačije nego prema redovnim pripadnicima Specijalne brigade policije, te su ih zvali dezerterima.¹²⁸⁷ **Svjedok RM-268** je izjavio da je u aprilu ili maju 1995., grupa od približno 200 dezertera stigla u objekat za obuku na Jahorini i da su oni zatim organizovani u dvije čete, a svaka četa se sastojala od tri voda.¹²⁸⁸ Mendeljev Đurić i Neđo Ikonić postavljeni su za komandire 1., odnosno 2. čete.¹²⁸⁹ U julu 1995., dezerteri iz cijele SRJ prolazili su kroz obuku u objektu na planini Jahorini.¹²⁹⁰ **Mendeljev Đurić** je izjavio da je u njegovoj četi bilo regruta koji su ranije dezertirali i koji su vraćeni nazad iz Srbije.¹²⁹¹ U centru za obuku na Jahorini neposredno mu je bio pretpostavljen Duško Jević.¹²⁹² Prema riječima **svjedoka RM-333**, svaka četa je bila podijeljena u četiri voda.¹²⁹³ Goran je bio komandir 4. voda 1. čete.¹²⁹⁴ Svaki vod je bio dalje podijeljen u četiri manje jedinice koje nisu imale pravog vođu, nego ih je zastupao jedan pripadnik koji je govorio u njihovo ime.¹²⁹⁵ **Svjedok RM-268** je izjavio da su Đurić

¹²⁸⁶ P722 (Svjedok RM-333, transkript iz predmeta *Popović i drugi*, 5. septembar 2007.), str. 14787-14790, 14797-14798, 14872; svjedok RM-333, T. 6747-6748.

¹²⁸⁷ P722 (Svjedok RM-333, transkript iz predmeta *Popović i drugi*, 5. septembar 2007.), str. 14790, 14798.

¹²⁸⁸ P2176 (Svjedok RM-268, transkript iz predmeta *Popović i drugi*, 9., 12.-13. mart 2007.), str. 8572, 8648; P2177 (Izvodi iz izvještaja o radu MUP-a bosanskih Srba za 1995.), str. 2. V. takođe P722 (Svjedok RM-333, transkript iz predmeta *Popović i drugi*, 5. septembar 2007.), str. 14789, 14802, 14791-14792; svjedok RM-333, T. 6770, 6795-6796, 6801-6804; P724 (Izvještaj o borbenom angažovanju policijskih snaga u operaciji "Srebrenica 95", koji je potpisao Ljubiša Borovčanin, 5. septembar 1995.), str. 2, 5.

¹²⁸⁹ P2176 (Svjedok RM-268, transkript iz predmeta *Popović i drugi*, 9., 12.-13. mart 2007.), str. 8572-8573, 8576; 8600-8601, 8648; P2177 (Izvodi iz izvještaja o radu MUP-a bosanskih Srba za 1995.), str. 2. V. takođe P722 (Svjedok RM-333, transkript iz predmeta *Popović i drugi*, 5. septembar 2007.), str. 14789, 14802, 14791-14792; svjedok RM-333, T. 6770, 6795-6796, 6801-6804; P724 (Izvještaj o borbenom angažovanju policijskih snaga u operaciji "Srebrenica 95", koji je potpisao Ljubiša Borovčanin, 5. septembar 1995.), str. 2, 5.

¹²⁹⁰ P2176 (Svjedok RM-268, transkript iz predmeta *Popović i drugi*, 9., 12.-13. mart 2007.), str. 8567-8568, 8649.

¹²⁹¹ P2174 (Mendeljev Đurić, transkript iz predmeta *Popović i drugi*, 1.-3. maj 2007.), str. 10842-10843.

¹²⁹² P2174 (Mendeljev Đurić, transkript iz predmeta *Popović i drugi*, 1.-3. maj 2007.), str. 10793, 10797.

¹²⁹³ P722 (Svjedok RM-333, transkript iz predmeta *Popović i drugi*, 5. septembar 2007.), str. 14791, 14794-14795.

¹²⁹⁴ P722 (Svjedok RM-333, transkript iz predmeta *Popović i drugi*, 5. septembar 2007.), str. 14794.

¹²⁹⁵ P722 (Svjedok RM-333, transkript iz predmeta *Popović i drugi*, 5. septembar 2007.), str. 14791, 14794-14797.

zvani Mane, Neđo Ikonić i tim instruktora pomagali u obuci regruta.¹²⁹⁶ Odred s Jahorine nije imao tenkove niti oklopna vozila.¹²⁹⁷ Dok su redovni pripadnici Specijalne brigade policije uglavnom nosili maskirne kombinezone s oznakama na rukavu, pripadnici iz Centra za obuku na Jahorini nosili su dvodijelnu maskirnu uniformu drugačije boje, bez oznaka.¹²⁹⁸

337. **Svjedok RM-268** je u svom svjedočenju rekao da su se PJP-ovi sastojali od redovnih policijskih snaga, da su vršili redovne policijske dužnosti i da su pripadali centrima javne bezbjednosti.¹²⁹⁹ Prema **Butlerovom** izvještaju, primarne funkcije PJP-ova odnosile su se na provođenje zakona i javnu bezbjednost.¹³⁰⁰ Tokom 1995. godine, pod Centrom javne bezbjednosti Zvornik bilo je organizovano šest PJP-ova za podršku vojnim snagama ili za izvođenje bezbjednosnog pretresa terena u pozadini DK-a kada je to bilo potrebno.¹³⁰¹ U julu 1995., Danilo Zoljić je bio komandant PJP-ova u Zvorniku, a Savo Cvjetinović je bio komandant svih PJP-ova MUP-a.¹³⁰² **Svjedok RM-336** je izjavio da je jedan PJP koji se sastojao od 100 do 120 policajaca iz više stanica javne bezbjednosti, uključujući stanice javne bezbjednosti Bijeljina i Zvornik, bio poslan na teren sa zadatkom da čuva linije.¹³⁰³ Jedna jedinica je u svom sastavu imala nekoliko vodova od 30 ljudi i oni su dobijali naređenja od Kulića, komandira SJB-a Ugljevik.¹³⁰⁴

Zaključci Pretresnog vijeća

Osnivanje i struktura MUP-a

338. Na osnovu gore navedenog, Pretresno vijeće konstatuje da je 28. februara 1992., skupština bosanskih Srba donijela Zakon o unutrašnjim poslovima, koji je stupio na

¹²⁹⁶ P2176 (Svjedok RM-268, transkript iz predmeta *Popović i drugi*, 9., 12.-13. mart 2007.), str. 8568-8569.

¹²⁹⁷ P2176 (Svjedok RM-268, transkript iz predmeta *Popović i drugi*, 9., 12.-13. mart 2007.), str. 8578.

¹²⁹⁸ P2176 (Svjedok RM-268, transkript iz predmeta *Popović i drugi*, 9., 12.-13. mart 2007.), str. 8576-8579.

¹²⁹⁹ P2176 (Svjedok RM-268, transkript iz predmeta *Popović i drugi*, 9., 12.-13. mart 2007.), str. 8571-8572.

¹³⁰⁰ P2203 (Richard Butler, Iskaz o vojnim događanjima u Srebrenici - Operacija "Krivaja 95", 1. novembar 2002.), par. 2.16.

¹³⁰¹ P2203 (Richard Butler, Iskaz o vojnim događanjima u Srebrenici - Operacija "Krivaja 95", 1. novembar 2002.), par. 2.17.

¹³⁰² P724 (Izveštaj o borbenom angažovanju policijskih snaga u operaciji "Srebrenica 95", koji je potpisao Ljubiša Borovčanin, 5. septembar 1995.), str. 6. V. takođe P2203 (Richard Butler, Iskaz o vojnim događanjima u Srebrenici - Operacija "Krivaja 95", 1. novembar 2002.), par. 2.17.

¹³⁰³ P3455 (Svjedok RM-336, transkript iz predmeta *Popović i drugi*, 16. novembar 2006.), str. 4081-4084, 4087-4089, 4102.

¹³⁰⁴ P3455 (Svjedok RM-336, transkript iz predmeta *Popović i drugi*, 16. novembar 2006.), str. 4088-4090, 4093-4094.

snagu 31. marta 1992. Dana 27. marta 1992., skupština bosanskih Srba osnovala je MUP bosanskih Srba. Dana 24. marta 1992., skupština bosanskih Srba imenovala je Miću Stanišića za ministra unutrašnjih poslova. Od 20. januara do 12. jula 1993., na tom položaju je bio Ratko Adžić, a zatim ga je zamijenio Tomislav Kovač. Barem od januara do aprila 1994., Stanišić je još jednom bio ministar unutrašnjih poslova. Dana 8. novembra 1994., Karišik je imenovan za zamjenika ministra unutrašnjih poslova. U julu 1995., vršilac dužnosti ministra unutrašnjih poslova bio je Kovač.

339. U republici bosanskih Srba formirano je pet CSB-ova: u Banjaluci za ARK, u Trebinju za SAO Hercegovinu, u Doboju za SAO Sjevernu Bosnu, u Sarajevu za SAO Romaniju-Birač i u Bijeljini za SAO Semberiju. Svaki od tih pet CSB-ova bio je nadležan za određeni broj SJB-ova po opštinama u svojoj nadležnosti. U septembru 1992., MUP bosanskih Srba brojao je 11.240 zaposlenih. Dana 4. marta 1992., Skupština ARK-a osnovala je CSB Banjaluka i imenovala Stojana Župljanina za njegovog načelnika. Dana 1. aprila 1992., Mićo Stanišić je zvanično imenovao Župljanina za načelnika CSB-a Banjaluka.

340. SNB MUP-a je bio zasebno odjeljenje u MUP-u za vršenje poslova i zadataka u vezi s nacionalnom bezbjednošću. Predsjednik bosanskih Srba bio je zadužen da ocjenjuje izvršenje programa rada SNB-a MUP-a na osnovu izvještaja Ministarstva unutrašnjih poslova i da o tome obavještava skupštinu bosanskih Srba. Od 1994., SNB MUP-a je transformisan u RDB.

Rukovođenje i komandovanje

341. Na čelu MUP-a je bio ministar unutrašnjih poslova koji je bio potčinjen predsjedniku bosanskih Srba. Sjedište MUP-a imalo je zadatak da koordiniše rad CSB-ova i, u okolnostima koje su ugrožavale bezbjednost republike bosanskih Srba, da aktivira snage rezervne policije i naoruža policijske jedinice. SJB-ovi su bili glavni organ MUP-a na opštinskom nivou. Njihove nadležnosti su, između ostalog, uključivale zaštitu života i lične bezbjednosti građana, sprečavanje i otkrivanje krivičnih djela, kao i praćenje i hvatanje počilaca. CJB-ovi i SJB-ovi takođe su trebali provoditi propise opštinskih skupština u vezi s održavanjem javnog reda i mira. Izdavanje naređenja zaposlenima koji su bili neposredno uključeni u operativne djelatnosti i zadatke u vezi s

javnom i nacionalnom bezbjednošću bilo je isključivo u nadležnosti ministra unutrašnjih poslova.

342. Pretresno vijeće konstatuje da je u MUP-u postojao sistem izvještavanja koji je funkcionisao. Na opštinskom nivou, SJB-ovi su prikupljali podatke i prosljeđivali ih regionalnim CSB-ovima, koji su, pak, izvještavali MUP. Od 18. aprila 1992., svim CSB-ovima je bilo naređeno da dnevne izvještaje i druga značajna bezbjednosna saznanja šalju MUP-u putem telefaksa. MUP bi zatim dostavio dnevni bilten premijeru bosanskih Srba Đeriću. U skladu s međuresorskim sporazumom, podaci koje bi prikupio SNB MUP-a dostavljani su i Upravi Službe javne bezbjednosti. Od jula 1995., svi rukovodioci za organizacione jedinice CSB-a i svi načelnici SJB-a jednom sedmično su dostavljali RJB-u izvještaj o provođenju važećih zakona.

Posebne jedinice policije u MUP-u

343. Pretresno vijeće konstatuje da je MUP bosanskih Srba u aprilu 1992. godine počeo da formira posebne jedinice policije. Milenko Karišik je bio komandant prve posebne jedinice MUP-a bosanskih Srba, koja je kasnije prerasla u Specijalnu brigadu policije. Specijalna brigada policije bila je neposredno potčinjena MUP-u. U septembru 1992., Specijalna brigada policije imala je najmanje pet odreda, po jedan u svakom od pet CSB-ova. Neki SJB-ovi, kao onaj na Ilidži i onaj u Novom Sarajevu, takođe su imali svoje jedinice specijalne policije. Pripadnici Specijalne brigade policije nosili su maskirne uniforme s oznakama na rukavu, uključujući one na kojima je pisalo "Specijalna brigada" i "Policija" i na kojima se nalazio dvoglavi orao.

344. Pretresno vijeće takođe konstatuje da su od jula 1995. postojale dvije vrste posebnih jedinica policije. Prvo, PJP, odnosno opštinske čete policije, čija se primarna funkcija odnosila na provođenje zakona i javnu bezbjednost. U julu 1995., Savo Cvjetinović je bio komandant PJP-a MUP-a, a Danilo Zoljić je bio PJP-a u Zvorniku. Te snage pružale su podršku vojnim snagama, ili su vršile bezbjednosne pretrese terena u pozadini DK-a, kada je to bilo potrebno. Drugo, jedinice specijalne policije, ili odredi Specijalne brigade policije, bili su organizovani kao borbene formacije. U julu 1995., general Goran Sarić je bio komandant Specijalne brigade policije, a potpukovnik Ljubiša Borovčanin je bio zamjenik komandanta. Drugi odred iz Šekovića takođe je bio jedinica Specijalne brigade policije i njime je komandovao Rade Čturić zvani Oficir.

345. Barem od sredine 1995. godine, srpska policija je dezertere koji su otišli da žive u SRJ dovela nazad i odvela ih u Centar za obuku na Jahorini, u opštini Pale. Dezerteri su kasnije podijeljeni u dvije čete, od kojih je svaka imala po četiri voda, a Goran je bio komandir 4. voda 1. čete. Centrom za obuku na Jahorini komandovao je Duško Jević, pomoćnik komandanta Specijalne brigade policije. Oni koji su obučavani u tom centru nosili su dvodijelnu maskirnu uniformu drugačije boje, bez oznaka.

346. O MUP-u i njegovoj mogućoj povezanosti s optuženim biće više riječi u poglavlju 9.

3.5 Paravojne formacije

347. Kao što je opisano u poglavljima 4 i 9.2.8, u teritorijalnom okviru Optužnice djelovalo je nekoliko paravojnih formacija. Prije maja 1992. godine, JNA je odigrala ulogu u obučavanju i opremanju paravojnih snaga bosanskih Srba. U 1991. godini i dalje tokom 1992., paravojne snage bosanskih Srba i hrvatskih Srba saradivale su s JNA i djelovale pod komandom i u okviru JNA. Ove snage su uključivale Arkanovu Srpsku dobrovoljačku gardu i različite snage koje su sebe nazivale četnicima, što je naziv koji je bio značajan iz borbi u Drugom svjetskom ratu protiv njemačkih, italijanskih i hrvatskih snaga u Jugoslaviji. Neke su čak obučavane u krugu 5. korpusa JNA u Banjaluci. Oslanjanje JNA na takve snage bilo je odraz opšte nestašice ljudstva.¹³⁰⁵ Lokalni odbori SDS-a, krizni štabovi i vlade SAO-a često su pozivali paravojne grupe i pomagali im.¹³⁰⁶ Tako je, na primjer, bilo sa Žutim osama, Crvenim beretkama, Mauzerovim ljudima i arkanovcima koji su djelovali u sjevernoistočnoj Bosni i Hercegovini (opštine Bijeljina, Brčko i Zvornik).¹³⁰⁷

348. U diskusiji koja će uslijediti u poglavljima 4 do 8, Pretresno vijeće će konstatovati da je više imenovanih paravojnih formacija počinilo zločine u vremenskom i geografskom okviru Optužnice. O tim paravojnim grupama i njihovoj mogućoj povezanosti s optuženim biće više riječi u poglavlju 9.

¹³⁰⁵ Činjenice o kojima je presuđeno IV, činjenica br. 288.

¹³⁰⁶ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 314.

¹³⁰⁷ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 315.

4. Preuzimanje vlasti i zločini počinjeni u opštinama

4.1 Opština Banjaluka

4.1.1 Ubistvo

Incident 1.1 iz Priloga B Optužnici

349. Prema Optužnici, optuženi je odgovoran za ubijanje najmanje šest muškaraca ispred logora Manjača 3. juna 1992. ili približno tog datuma, nakon što su oni bili odvezeni iz osnovne škole "Hasan Kikić" u Sanskom Mostu.¹³⁰⁸ Odbrana tvrdi da nema dovoljno dokaza da bi se utvrdili identitet ili pripadnost počinitelja.¹³⁰⁹ U vezi s tim incidentom, Pretresno vijeće je formalno primilo na znanje činjenice o kojima je presuđeno 481 i 482. Pored toga, predloženi su mu dokazi koje su iznijeli **Sakib Muhić**, bosanski Musliman iz naselja Mahala u Sanskom Mostu;¹³¹⁰ **Enis Šabanović**, bosanski Musliman iz Trnove u opštini Sanski Most, koji je od približno 6. juna do 24. novembra 1992. bio zatočen u logoru Manjača;¹³¹¹ i **Ewa Tabeau**, demograf i statističar;¹³¹² kao i dokumentarni dokazi, i ono smatra da su ti dokazi u skladu sa činjenicama o kojima je presuđeno.¹³¹³

350. Dana 6. juna 1992., nekoliko autobusa u kojima je bilo približno 150 zatočenika, uglavnom bosanskih Muslimana, krenulo je iz osnovne škole "Hasan Kikić" u Sanskom Mostu i isto veče stiglo u logor Manjača.¹³¹⁴ Po dolasku te grupe zarobljenika u logor Manjača, policajci iz Sanskog Mosta su pretukli, a kasnije i ubili najmanje šest zarobljenika.¹³¹⁵ **Sakib Muhić**, koji je bio među zatočenicima koji su tog dana stigli iz

¹³⁰⁸ Optužnica, par. 39(a)(ii), 51-53, 59(a)(ii), 62(b), 70, incident 1.1 iz Priloga B Optužnici.

¹³⁰⁹ Završni podnesak odbrane, par. 855.

¹³¹⁰ P3426 (Sakib Muhić, izjava svjedoka, 11. april 2000.), str. 1-2.

¹³¹¹ P3124 (Enis Šabanović, izjava svjedoka, 19. februar 2001.), str. 1-2, 7, 17.

¹³¹² Ewa Tabeau, T. 19307-19308; P2789 (Biografija Ewe Tabeau, 5. novembar 2013.).

¹³¹³ **Sakib Muhić**: P3426 (Sakib Muhić, izjava svjedoka, 11. april 2000.), str. 2, 6-7, 10, 13. **Enis Šabanović**: P3124 (Enis Šabanović, izjava svjedoka, 19. februar 2001.), str. 7. **Ewa Tabeau i dokumentarni dokazi**: P2796 (Ewa Tabeau, izvještaj vještaka o dokazima o smrti, 24. juli 2013.), str. 21-22; P2797 (Ewa Tabeau, dodatak izvještaju vještaka o dokazima o smrti, 24. juli 2013.), str. 294-296; P4690 (Zapisnik o izvršenim obdukcijama i reobdukcijama, 2. februar 2008.), str. 1-2, 8; P5966 (Obdukcioni izvještaj za Ermina Bahtića, 10. novembar 2007.), str. 1-2, 3; P5968 (Obdukcioni izvještaj za Harisa Bišćevića, 2. februar 2008.), str. 1; P5969 (Obdukcioni izvještaj za Medina Hadžiahmetovića, 2. februar 2008.), str. 1; P5970 (Obdukcioni izvještaj za Medina Hadžiahmetovića, 2. februar 2008.), str. 1-2; P5971 (Obdukcioni izvještaj za Jasmina Jelečevića, 2. februar 2008.), str. 1; P5972 (Obdukcioni izvještaj za Nerona Mehadžića, 19. januar 2008.), str. 1; P5973 (Obavještenje Međunarodne komisije za nestala lica o izvještajima u vezi s DNK, 30. januar 2008.), str. 3; P5974 (Obdukcioni izvještaj za Fajka Pašića, 8. decembar 2007.), str. 1-2; P5975 (Rješenje suda u Sanskom Mostu o smrti Fajka Pašića, 11. septembar 1997.), str. 1-2.

¹³¹⁴ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 481.

¹³¹⁵ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 482.

Sanskog Mosta, rekao je da je čuo jednog vojnika kako pokazujući na jedno tijelo kaže: "Kajtez, jesi li završio? Još uvijek se miče." Muhić je kasnije od drugih zatočenika saznao da se taj Kajtez zove Danilo, da mu je prije rata nadimak bio Četnik i da je stanovao u Kruharima, predgrađu Sanskog Mosta. Vojnici su nabacali tijela na jedan mali kamion. Jedan vojnik je vidio Muhića kako stoji u stražnjem dijelu kamiona i rekao, "Eno još jednog balije tamo", na šta je onda jedan drugi vojnik rekao, "Skoči balijo i trči za njima", misleći na druge zatočenike koji su ušli u logor. Kad je Muhić skočio s kamiona, vozač kamiona Milan Čamber, koji je nosio maslinastozelenu uniformu i učestvovao u premlaćivanju onih šest muškaraca, naredio je Muhiću da stane uz kamion. Tukao je Muhića nekim drvenim predmetom približno 10 do 15 minuta. Drugi srpski vojnici su Čamberu psovali majku i rekli mu: "Ako ne znaš tući baliju, onda ga pusti".¹³¹⁶ Čamber je Muhiću slomio pet prstiju na lijevoj ruci i dva na desnoj i onda ga je pustio da ide.¹³¹⁷ Muhić je ušao u logor Manjača i prošao pored komandnog mjesta, na kojem je vidio približno 10 naoružanih vojnika. Muhić je rekao da su ti vojnici sigurno vidjeli kako su ubili onu šestoricu muškaraca i njega premlatili, jer se sve dogodilo pred glavnim ulazom.¹³¹⁸

351. Što se tiče počinitelja, Pretresno vijeće primjećuje da ih je Sakib Muhić nazvao "vojnima", ali ne smatra da je to dovoljno konkretno da se pobiju činjenice o kojima je presuđeno. Stoga se Pretresno vijeće oslanja na nepobijene činjenice o kojima je presuđeno i odbija argument odbrane s tim u vezi.

352. Na osnovu gore navedenog, Pretresno vijeće konstatuje da je 150 zatočenika, uglavnom bosanskih Muslimana, 6. juna 1992. prevezeno iz osnovne škole "Hasan Kikić" u Sanskom Mostu u logor Manjača. Po dolasku, šest muškaraca odvojeno je od ostalih zatočenika i pretučeno nasrtno ispred glavnog ulaza u logor od strane nekoliko policajaca iz Sanskog Mosta, koji su žrtve nazivali balijama. Na osnovu činjenice da su zatočenici uglavnom bili bosanski Muslimani i da su policajci te žrtve nazivali balijama, Pretresno vijeće konstatuje da su šestorica muškaraca bili bosanski Muslimani. Pretresno vijeće će dalje razmotriti ovaj incident u vezi s tačkama 3-6 Optužnice u poglavlju 8, dolje.

¹³¹⁶ P3426 (Sakib Muhić, izjava svjedoka, 11. april 2000.), str. 7.

¹³¹⁷ P3426 (Sakib Muhić, izjava svjedoka, 11. april 2000.), str. 2, 7.

¹³¹⁸ P3426 (Sakib Muhić, izjava svjedoka, 11. april 2000.), str. 7.

Incident 1.2 iz Priloga B Optužnici

353. Prema Optužnici, optuženi je odgovoran za smrt gušenjem više zatočenika dok su 7. jula 1992. kamionima prevoženi iz zatočeničkog objekta "Betonirka" u Sanskom Mostu u logor Manjača.¹³¹⁹ Prema tvrdnji odbrane, gušenje prevoženih zatočenika posljedica je nesretnog slučaja.¹³²⁰ Odbrana je takođe iznijela argument da počinioci nisu bili pripadnici VRS-a ni podređeni VRS-u.¹³²¹ Pretresno vijeće je formalno primilo na znanje izvjestan broj činjenica o kojima je presuđeno u vezi s ovim incidentom. Predočeni su mu dokazi koje su iznijeli **Ahmet Zulić**, **Bekir Delić** (oboje bosanski Muslimani) i **Jakov Marić** (bosanski Hrvat), koji su svi 7. jula 1992. prevezeni u logor Manjaču.¹³²² Vijeću su predočeni i dokazi koje su iznijeli **Enis Šabanović**, bosanski Musliman iz Trnove u opštini Sanski Most, koji je od približno 6. juna do 24. novembra 1992. bio zatočen u logoru Manjača;¹³²³ **Sakib Muhić**, bosanski Musliman iz naselja Mahala u Sanskom Mostu, koji je bio zatočen u logoru Manjača;¹³²⁴ sudija **Adil Draganović**, Musliman, predsjednik Opštinskog suda u Sanskom Mostu, koji je od 17. juna 1992. do 14. decembra 1992. bio zatočen u logoru Manjača;¹³²⁵ **svjedok RM-016**, bosanski Srbin iz Banjaluke;¹³²⁶ **Radomir Radinković**, koji je od maja 1992. bio referent za obavještajno-bezbjednosne poslove 1. KK-a VRS-a u logoru Manjača;¹³²⁷ **Ewa Tabeau**, demograf i statističar;¹³²⁸ kao i dokumentarni dokazi, i ono smatra da gore navedeni dokazi ne pobijaju činjenice o kojima je presuđeno.¹³²⁹ Pretresnom vijeću

¹³¹⁹ Optužnica, par. 39(a)(ii), 59(a)(ii), 62(b), incident 1.2 iz Priloga B Optužnici.

¹³²⁰ Završni podnesak odbrane, par. 858-860, 864. Pretresno vijeće ima u vidu da je odbrana takođe iznijela argument da je u Optužnici "pogrešno navedeno da je bilo 40 žrtava", Završni podnesak odbrane, par. 862. Međutim, u Optužnici nema takvog navoda. Odbrana je, po svemu sudeći, taj broj preuzela iz P2796, izvještaja vještaka Ewe Tabeau.

¹³²¹ Završni podnesak odbrane, par. 864.

¹³²² P3611 (Ahmet Zulić, izjava svjedoka, 22. februar 2010.), str. 1, par. 1-3; P3432 (Bekir Delić, izjava svjedoka, 13. septembar 2001.), str. 1-2; P3117 (Jakov Marić, izjava svjedoka, 11. mart 2000.), str. 1-2.

¹³²³ P3124 (Enis Šabanović, izjava svjedoka, 19. februar 2001.), str. 1-2.

¹³²⁴ P3426 (Sakib Muhić, izjava svjedoka, 11. april 2000.), str. 1-2, 7.

¹³²⁵ P3293 (Adil Draganović, izjave svjedoka), izjava svjedoka od 30. oktobra 1999., str. 1-2, 7, 10, 12, izjava svjedoka od 6. oktobra 2000., str. 1, izjava svjedoka od 7. jula 2000., str. 1, 3.

¹³²⁶ P2375 (Svjedok RM-016, izjava svjedoka, 5. avgust 2013.), str. 1, par. 4, 11, 16; svjedok RM-016, T. 17398.

¹³²⁷ D900 (Radomir Radinković, izjava svjedoka, 8. decembar 2013.), str. 1, 6.

¹³²⁸ Ewa Tabeau, T. 19307-19308; P2789 (Biografija Ewe Tabeau, 5. novembar 2013.).

¹³²⁹ **Ahmet Zulić**: P3611 (Ahmet Zulić, izjava svjedoka, 22. februar 2010.), str. 1, par. 49-50, 87-89, 91-94, 96, 98; P3612 (Dnevnik Ahmeta Zulića, druga sveska), str. 5-6. **Jakov Marić**: P3117 (Jakov Marić, izjava svjedoka, 11. mart 2000.), str. 4-5; P3118 (Jakov Marić, svjedočenje u predmetu *Brđanin*, 16. oktobar 2002.), str. 10841-10842. **Bekir Delić**: P3432 (Bekir Delić, izjava svjedoka, 13. septembar 2001.), str. 5-8, 11; P3433 (Bekir Delić, transkript iz predmeta *Brđanin*, 4. juli 2002.), str. 7978; P3435 (Dnevni borbeni izvještaj Komande 1. KK-a, 8. juli 1992.), par. 4. **Enis Šabanović**: P3124 (Enis Šabanović, izjava svjedoka, 19. februar 2001.), str. 13; P3125 (Enis Šabanović, transkript iz predmeta *Brđanin*, 5. juni 2002.) str. 6542-6544; P3131 (Službena zabilješka Adila Draganovića, 2. juni 2000.).

su predočeni i dokazi koje je iznio **svjedok RM-051**, oficir za bezbjednosne poslove VRS-a.¹³³⁰

354. Dana 7. jula 1992., u logor Manjača je u zaključanim prikolicama kamiona stigla grupa od oko 64 zarobljenika, uglavnom bosanskih Muslimana. Ta grupa krenula je iz zatočeničkog objekta "Betonirka" u Sanskom Mostu, u kojem su ti ljudi bili zatočeni od kraja maja 1992.¹³³¹ Taj transport organizovali su Drago Došenović zvan Maca i stražar u logoru zvan Špaga.¹³³² Tokom transporta, zatočeni su se vozili devet sati stojeći u užasno skućenom prostoru bez dovoljno vode, usprkos velikoj vrućini.¹³³³ Zbog takvih uslova, više od 20 zatočenika je umrlo tokom tog transporta.¹³³⁴

355. Pretresnom vijeću su predočeni dokazi koje je iznijelo više svjedoka, među kojima i tri zatočenika koja su bila u toj grupi prevezenoj u logor Manjača. **Ahmet Zulić** je izjavio da su, kod zatočeničkog objekta "Betonirka", nekoliko policajaca i Brane Šobot, koji je bio u civilnoj odjeći, tjerali zatočenike u kamion prekriven ceradom, udarajući ih palicama.¹³³⁵ Svjedok je čuo jednog od tih ljudi kako viče: "Ima ih tačno 64. Čuvaj bandu da ne pobjegne."¹³³⁶ **Jakov Marić** je izjavio da su stražari napravili špalir kroz koji su zatočeni morali da prođu da bi se ukrcali u kamion i da su im oduzeli sve boce s vodom, a neke od njih natjerali da jedu so.¹³³⁷ Marić je čuo Dragu Vujanića, stražara, kako Dragi Došenoviću, policajcu koji je bio komandir konvoja, govori da u konvoju ima 65 ljudi, na šta je Drago Došenović odgovorio: "Vidjećemo

Sakib Muhić: P3426 (Sakib Muhić, izjava svjedoka, 11. april 2000.), str. 3. **Svjedok RM-016:** P2375 (Svjedok RM-016, izjava svjedoka, 5. avgust 2013.), str. 1, par. 79, 81. **Adil Draganović:** P3293 (Adil Draganović, izjave svjedoka), izjava svjedoka od 30. oktobra 1999., str. 11. **Radomir Radinković:** Radomir Radinković, T. 31783-31786. **Ewa Tabeau:** (Ewa Tabeau, redigovana tabela imena uz izvještaj vještaka o dokazima o smrti, 30. avgust 2013.), str. 3; P2793 (Ewa Tabeau, tabela s ispravkama uz izvještaj vještaka o dokazima o smrti i dodatak, 7. novembar 2013.), str. 5; P2796 (Ewa Tabeau, izvještaj vještaka o dokazima o smrti, 24. juli 2013.), str. 3, 22, 32-33; P2797 (Ewa Tabeau, dodatak izvještaju vještaka o dokazima o smrti, 24. juli 2013.), str. 297-312; **Dokumentarni dokazi:** Sva forenzička dokumentacija u vezi s ovim incidentom iz priloga Optužnici uvrštena je u spis na osnovu dviju odluka Pretresnog vijeća u vezi s dokazima bez posredstva svjedoka, obje od 31. januara 2014.; P220 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 9. juli 1992.), str. 1; P227 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 8. juli 1992.), str. 1-2.

¹³³⁰ P214 (Svjedok RM-051, transkript iz predmeta *Stanišić i Župljanin*, 21.-22. januar 2010.), str. 5255; svjedok RM-051, T. 2883-2884

¹³³¹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 483.

¹³³² Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 484.

¹³³³ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 485.

¹³³⁴ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 486.

¹³³⁵ P3611 (Ahmet Zulić, izjava svjedoka, 22. februar 2010.), par. 49-50, 87-88; P3612 (Dnevnik Ahmeta Zulića, druga sveska), str. 5. V. takođe P3117 (Jakov Marić, izjava svjedoka, 11. mart 2000.), str. 4; P3432 (Bekir Delić, izjava svjedoka, 13. septembar 2001.), str. 6-7; Radomir Radinković, T. 31783-31786.

¹³³⁶ P3611 (Ahmet Zulić, izjava svjedoka, 22. februar 2010.), par. 96; P3612 (Dnevnik Ahmeta Zulića, druga sveska), str. 5.

¹³³⁷ P3117 (Jakov Marić, izjava svjedoka, 11. mart 2000.), str. 4.

koliko će ih stići na Manjaču."¹³³⁸ One zatočenike koji se nisu mogli sami popeti na kamion stražari su ubacili u kamion. Dok su zatvarali ceradu, Marić je čuo stražare koji su bili s Dragom Došenovićem kako govore: "Nema smisla da ih se vodi na Manjaču, hajde da im dozvolimo da pobjegnu u Čađavcima i da ih pobijemo".¹³³⁹

356. **Bekir Delić** je izjavio da su zatočenici počeli da odguruju ceradu kako bi kroz otvore ušao vazduh, ali su im Srbi zaprijetili da će ih ubiti ako nastave i tukli su one koji su se oslanjali na ceradu.¹³⁴⁰ **Zulić** je izjavio da su zatočenici pokušali gurnuti cipele između cerade i okvira kamiona, ali bi im Srbi izbili cipele iz okvira.¹³⁴¹ On je popio losion za brijanje iz male bočice, zatim je mokrio u tu bočicu, pa popio svoju mokraću.¹³⁴² **Delić** je takođe rekao da su neki ljudi, u nedostatku vode, počeli piti vlastitu mokraću.¹³⁴³ **Marić** je izjavio da se kamion svakih 10-15 kilometara zaustavljao kod restorana i kafića.¹³⁴⁴ Stražari koji su stajali pored kamiona pitali su zatočenike da li i dalje žele nezavisnu Bosnu.¹³⁴⁵ **Zulić** je dodao da su Srbi pucali u vazduh kad bi se kamion zaustavio.¹³⁴⁶

357. **Svjedok RM-051** je u svom svjedočenju rekao da je transport zatočenika u logor obavio MUP.¹³⁴⁷ **Enis Šabanović** je izjavio da su u pratnji transporta bili naoružani policajci u maskirnim uniformama i uniformama bivše JNA.¹³⁴⁸ **Zulić** je trojicu od njih identifikovao kao Macuru, Došenovića i Maunića.¹³⁴⁹ Prema **Marićevim** riječima, u pratnji konvoja bili su Drago Vujanić, Brane Šobot, Anđelko Kajtez, Dušan Veselinović, Mirko Kravić i osoba koju su zvali Rega.¹³⁵⁰ **Delić** je izjavio da je na čelu te grupe srpskih policajaca bio izvjesni Mršić.¹³⁵¹

¹³³⁸ P3117 (Jakov Marić, izjava svjedoka, 11. mart 2000.), str. 4; P3118 (Jakov Marić, svjedočenje u predmetu *Brđanin*, 16. oktobar 2002.), str. 10832.

¹³³⁹ P3117 (Jakov Marić, izjava svjedoka, 11. mart 2000.), str. 4.

¹³⁴⁰ P3432 (Bekir Delić, izjava svjedoka, 13. septembar 2001.), str. 7.

¹³⁴¹ P3611 (Ahmet Zulić, izjava svjedoka, 22. februar 2010.), par. 91.

¹³⁴² P3611 (Ahmet Zulić, izjava svjedoka, 22. februar 2010.), par. 92. V. takođe P3117 (Jakov Marić, izjava svjedoka, 11. mart 2000.), str. 5.

¹³⁴³ P3432 (Bekir Delić, izjava svjedoka, 13. septembar 2001.), str. 8.

¹³⁴⁴ P3117 (Jakov Marić, izjava svjedoka, 11. mart 2000.), str. 5.

¹³⁴⁵ P3117 (Jakov Marić, izjava svjedoka, 11. mart 2000.), str. 5.

¹³⁴⁶ P3611 (Ahmet Zulić, izjava svjedoka, 22. februar 2010.), par. 91.

¹³⁴⁷ Svjedok RM-051, T. 2893, 2918-2919.

¹³⁴⁸ P3124 (Enis Šabanović, izjava svjedoka, 19. februar 2001.), str. 12.

¹³⁴⁹ P3611 (Ahmet Zulić, izjava svjedoka, 22. februar 2010.), par. 95; P3612 (Dnevnik Ahmeta Zulića, druga sveska), str. 6.

¹³⁵⁰ P3118 (Jakov Marić, svjedočenje u predmetu *Brđanin*, 16. oktobar 2002.), str. 10832. Pretresno vijeće smatra da osoba koju Adil Draganović zove Rega (P3293 (Adil Draganović, izjava svjedoka), izjava svjedoka od 30. oktobra 1999., str. 11) jeste osoba s nadimkom Rega.

¹³⁵¹ P3432 (Bekir Delić, izjava svjedoka, 13. septembar 2001.), str. 8.

358. Kad su stigli u logor Manjača, Špaga, koji je bio zamjenik komandanta logora, naredio je zatočenicima da iznesu mrtve iz kamiona i da popišu imena mrtvih; takođe je srpskim policajcima koji su sproveli zatočnike rekao da prima samo muškarce koji mogu da hodaju.¹³⁵² Svjedok je izjavio da mu je Špaga dozvolio da donese vode, pa je on tom vodom pokušao povratiti neke od onih koji su se onesvijestili. Mršić je naredio zatočenicima Enveru Burniću i Vicku Mauzneru da pomognu onesvijestjenima, a zubar Bišćević se sam ponudio da pomogne. Svjedok više nikad nije vidio nijednu od osoba koje su se onesvijestile niti tu trojicu koja su pomagala. Špaga je naredio srpskim policajcima da mrtve zatočnike odvezu nazad u Sanski Most i rekao je Dragi Došenoviću da su povrijeđeni i mrtvi zatočnici "njegov problem".¹³⁵³ Komandant logora Popović kasnije je rekao **Šabanoviću** da su mrtvi odvezeni nazad u Sanski Most i da će tamo biti sahranjeni.¹³⁵⁴ **Delić** je kasnije čuo da su neki od onih koji su umrli u kamionu možda ekshumirani iz rijeke Dabar.¹³⁵⁵

359. Prema **Zulićevim** riječima, šest zatočenika u kamionu i dalje je davalo znake života i Božidar Popović, komandant logora, je bio taj koji je naredio drugim zatočenicima da ih iznesu iz kamiona i stave na zemlju.¹³⁵⁶ Svjedok se prisjetio imena trojice bolesnih zatočenika, Mustafe Hodžića zvanog Lika, Mirhada Delića i Ibrahima Hadžije iz Tomine.¹³⁵⁷ Popović je policajcima naredio da dovedu Eniza Šabanovića, zatočenog ljekara, i Asima Bajrića, njegovog asistenta.¹³⁵⁸ **Šabanović** je naveo da je vidio šestoro ljudi u komi i da je među njima prepoznao Liku.¹³⁵⁹ Prema **Zulićevim** riječima, Šabanović je pregledao te ljude i rekao da neće preživjeti bez odgovarajuće njege jer su potpuno dehidrirali.¹³⁶⁰ Popović je onda naredio drugim zatočenicima da tu šesticu vrate u kamion i rekao: "Vrati ta govna. Ne trebam mrtvace."¹³⁶¹ Osim njih, u kamion su vraćeni i Enver Burnić i trojica ljudi iz Sanskog Mosta, student Edin ili Haris Bišćević, hrvatski policajac Vjenceslav Mauzner i treći čovjek čijeg se imena svjedok nije mogao sjetiti.¹³⁶² Sva četvorica bila su dobrog zdravlja.¹³⁶³ Svjedok nikad više nije

¹³⁵² P3432 (Bekir Delić, izjava svjedoka, 13. septembar 2001.), str. 7-8.

¹³⁵³ P3432 (Bekir Delić, izjava svjedoka, 13. septembar 2001.), str. 8.

¹³⁵⁴ P3125 (Enis Šabanović, transkript iz predmeta *Brdanin*, 5. juni 2002.) str. 6543-6544.

¹³⁵⁵ P3432 (Bekir Delić, izjava svjedoka, 13. septembar 2001.), str. 8.

¹³⁵⁶ P3611 (Ahmet Zulić, izjava svjedoka, 22. februar 2010.), par. 95; P3612 (Dnevnik Ahmeta Zulića, druga sveska), str. 6.

¹³⁵⁷ P3611 (Ahmet Zulić, izjava svjedoka, 22. februar 2010.), par. 104.

¹³⁵⁸ P3611 (Ahmet Zulić, izjava svjedoka, 22. februar 2010.), par. 98.

¹³⁵⁹ P3124 (Enis Šabanović, izjava svjedoka, 19. februar 2001.), str. 13.

¹³⁶⁰ P3611 (Ahmet Zulić, izjava svjedoka, 22. februar 2010.), par. 98.

¹³⁶¹ P3611 (Ahmet Zulić, izjava svjedoka, 22. februar 2010.), par. 99.

¹³⁶² P3611 (Ahmet Zulić, izjava svjedoka, 22. februar 2010.), par. 100, 104.

vidio te ljude koji su vraćeni u kamion.¹³⁶⁴ Šabanović je izjavio da ga je jedan vojni policajac odveo u zadnji dio jednog od kamiona i rekao: "Vidi kako vi balije ginete u ratu".¹³⁶⁵ Vidio je oko dvadeset tijela ljudi koji su se ugušili.¹³⁶⁶ Delić je vidio da su mnogi umrli od gušenja u kamionu i naveo je imena njih 17.¹³⁶⁷ Prema Marićevim riječima, u kamionu kojim je on prevezen umrlo je 24 ljudi.¹³⁶⁸ Adil Draganović je naveo da se u kamionu ugušilo 17 muškaraca.¹³⁶⁹ Prema izvještajima koje je operativni tim logora Manjača uputio Komandi 1. KK-a 8. i 9. jula 1992., u hladnjačama je prilikom transporta umrlo 24 ljudi.¹³⁷⁰

360. Na osnovu gore navedenog, Pretresno vijeće konstatuje da su se 7. jula 1992. godine, 24 zatočenika koja su se nalazila u grupi od približno 64 zatočenika, uglavnom bosanskih Muslimana, ugušila prilikom prevoza iz zatočeničkog objekta "Betonirka", u Sanskom Mostu, u logor Manjača.¹³⁷¹ Na osnovu činjenice da su prevoženi zatočenici bili uglavnom bosanski Muslimani, Pretresno vijeće zaključuje da su te 24 žrtve najvećim dijelom bile bosanski Muslimani. Oni koji su prevozili i sprovodili zatočenike bili su policajci. Stražari u "Betonirki" oduzeli su zatočenicima boce s vodom i prisilili neke od njih da jedu so prije transporta. Na putu koji je trajao približno devet sati, u kamionima je bilo vruće, bili su pretrpani i pokriveni ceradom,¹³⁷² a zatočenici nisu dobijali vodu. Više zatočenika pilo je vlastitu mokraću i pokušavalo da napravi otvore u ceradi kako bi mogli disati, ali su prestali kad su im policajci zaprijetili. Policajci su pitali zatočenike da li i dalje žele nezavisnu Bosnu i rekli: "Vidjećemo koliko će ih stići na Manjaču." Po dolasku zatočenika u logor, oni zatočenici za koje se smatralo da zbog dehidracije nisu dovoljno zdravi da prežive, vraćeni su u kamion, što je Popović,

¹³⁶³ P3611 (Ahmet Zulić, izjava svjedoka, 22. februar 2010.), par. 101.

¹³⁶⁴ P3611 (Ahmet Zulić, izjava svjedoka, 22. februar 2010.), par. 101-102.

¹³⁶⁵ P3124 (Enis Šabanović, izjava svjedoka, 19. februar 2001.), str. 12-13.

¹³⁶⁶ P3124 (Enis Šabanović, izjava svjedoka, 19. februar 2001.), str. 13.

¹³⁶⁷ P3432 (Bekir Delić, izjava svjedoka, 13. septembar 2001.), str. 7-8.

¹³⁶⁸ P3117 (Jakov Marić, izjava svjedoka, 11. mart 2000.), str. 5.

¹³⁶⁹ P3293 (Adil Draganović, izjave svjedoka), izjava svjedoka od 30. oktobra 1999., str. 11.

¹³⁷⁰ P220 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 9. juli 1992.), str. 1; P227 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 8. juli 1992.), str. 1-2. V. takođe D900 (Radomir Radinković, izjava svjedoka, 8. decembar 2013.), str. 5; Radomir Radinković, T. 31783-31784.

¹³⁷¹ U pogledu broja zatočenika koji su se ugušili, prema činjenicama o kojima je presuđeno, "više od 20 zatvorenika [je] umrlo". Bekir Delić i Adil Draganović izjavili su da se njih 17 ugušilo. S obzirom na okolnosti transporta, Pretresno vijeće konstatuje da ocjene zatočenika o broju zatočenika koji su se ugušili nisu dovoljno pouzdane da bi pobile činjenice o kojima je presuđeno. Nakon što je razmotrilo dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, Pretresno vijeće je zaključilo da su se ugušile 24 osobe.

¹³⁷² Premda između P227 i iskaza koje su dali svjedoci postoji nepodudarnost u pogledu vrsta kamionima korištenih za transport, Pretresno vijeće se oslonilo na svjedočenja iz prve ruke koja su dali svjedoci. Pretresno vijeće je smatralo da je, za razliku od broja mrtvih, vrsta kamiona bila manje važan detalj u izvještajima logora, pa je moguće da je u vezi s tim bilo nepreciznosti.

komandant logora, propratio riječima: "Vrati ta govna. Ne trebam mrtvace." Pretresno vijeće će ovaj incident, kao i argumente odbrane o nepostojanju zločinačke namjere, dalje razmatrati u vezi s tačkama 3-6 Optužnice u poglavlju 8, dolje.

Incident 1.4 iz Priloga B Optužnici

361. Prema Optužnici, optuženi je odgovoran za ubijanje najmanje deset muškaraca u logoru Manjača u periodu od 1. juna do 18. decembra 1992.¹³⁷³ Odbrana tvrdi da je VRS proveo istragu i kaznio počiniocce nekih od djela ubijanja u okviru ovog incidenta iz priloga Optužnici, kao i da forenzički dokazi ne pokazuju da postoji veza između ijednog od smrtnih slučajeva u logoru Manjača i VRS-a.¹³⁷⁴ Pretresno vijeće je u vezi s ovim incidentom formalno primilo na znanje dvije činjenice o kojima je presuđeno. Takođe su mu predočeni dokazi koje su iznijeli **Enis Šabanović**, bosanski Musliman iz Trnove u opštini Sanski Most, koji je od približno 6. juna do 24. novembra 1992. bio zatočen u logoru Manjača;¹³⁷⁵ i sudija **Adil Draganović**, Musliman, predsjednik Opštinskog suda u Sanskom Mostu, koji je od 17. juna 1992. do 14. decembra 1992. bio zatočen u logoru Manjača;¹³⁷⁶ i ono smatra da su ti dokazi u skladu s činjenicom o kojoj je presuđeno broj 488.¹³⁷⁷ Vijeću su predočeni i dokazi koje su iznijeli **Radimir Radinković**, koji je od maja 1992. bio referent za obavještajno-bezbjednosne poslove 1. KK-a VRS-a u logoru Manjača;¹³⁷⁸ **svjedok RM-051**, oficir za bezbjednost VRS-a¹³⁷⁹ **Charles McLeod**, koji je od jula 1992. bio pripadnik PMEZ-a u sjeverozapadnoj Bosni;¹³⁸⁰ **Sakib Muhić**, bosanski Musliman iz naselja Mahala u Sanskom Mostu;¹³⁸¹ **svjedok RM-709**, bosanski Musliman, koji je u februaru 1992. dezertirao iz JNA i priključio se muslimanskom TO-u u selu Trnopolje;¹³⁸² **Adem Seferović**, bosanski

¹³⁷³ Optužnica par. 11-12, 39(a)(ii), 59(a)(ii), 62(b), incident 1.4 iz Priloga B Optužnici.

¹³⁷⁴ Završni podnesak odbrane, par. 866-867, 869-872.

¹³⁷⁵ P3124 (Enis Šabanović, izjava svjedoka, 19. februar 2001.), str. 1-2.

¹³⁷⁶ P3293 (Adil Draganović, izjave svjedoka), izjava svjedoka od 30. oktobra 1999., str. 1-2, 7, 10, 12, izjava svjedoka od 6. oktobra 2000., str. 1, izjava svjedoka od 7. jula 2000., str. 1, 3.

¹³⁷⁷ **Enis Šabanović**: P3124 (Enis Šabanović, izjava svjedoka, 19. februar 2001.), str. 9-11. **Adil Draganović**: P3293 (Adil Draganović, izjave svjedoka), izjava svjedoka od 30. oktobra 1999., str. 15.

¹³⁷⁸ D900 (Radimir Radinković, izjava svjedoka, 8. decembar 2013.), str. 1, 6.

¹³⁷⁹ P214 (Svjedok RM-051, transkript iz predmeta *Stanišić i Župljanin*, 21.-22. januar 2010.), str. 5255; svjedok RM-051, T. 2883-2884.

¹³⁸⁰ P3258 (Charles McLeod, transkript iz predmeta *Brđanin*, 21.-24. juni 2002.), str. 7281.

¹³⁸¹ P3426 (Sakib Muhić, izjava svjedoka, 11. april 2000.), str. 1-2.

¹³⁸² P3437 (Svjedok RM-709, izjava svjedoka, 6. juni 2000.), str. 1-4; P3438 (Svjedok RM-709, izjava svjedoka, 16. februar 2002.), str. 1-2; P3439 (Svjedok RM-709, izjava svjedoka, 26. oktobar 2002.), str. 1-2.

Musliman iz Hrustova u opštini Sanski Most;¹³⁸³ **Ahmet Zulić**, bosanski Musliman iz sela Pobrjeđe kod Sanskog Mosta;¹³⁸⁴ **Muhamed Filipović**, bosanski Musliman iz opštine Ključ;¹³⁸⁵ **Adil Medić**, bosanski Musliman iz Ključa, koji je bio na čelu komisije "Muslimanskog korpusa" zadužene za probleme vezane za logore i zarobljenike;¹³⁸⁶ **Bekir Delić**, bosanski Musliman iz Sanskog Mosta;¹³⁸⁷ **Asim Egrlić**, bosanski Musliman iz Ključa, koji je od 12. juna do 13. decembra 1992. bio zatočen u logoru na Manjači, a zatim u logoru u Batkoviću;¹³⁸⁸ **Atif Džafić**, bosanski Musliman, koji je od 1991. do 21. ili 22. maja 1992. bio komandir SJB-a Ključ;¹³⁸⁹ **Jakov Marić**, bosanski Hrvat katoličke vjeroispovijesti iz Sasine u opštini Sanski Most;¹³⁹⁰ **svjedok RM-018**, bosanski Musliman iz opštine Ključ;¹³⁹¹ i **Ewa Tabeau**, demograf i statističar,¹³⁹² kao i dokumentarni dokazi u vezi s ovim incidentom.

362. Prema činjenicama o kojima je presuđeno, u periodu od juna do novembra 1992., najmanje 10 zatvorenika u logoru Manjača umrlo je od posljedica batiranja ili sporadičnih ubistava.¹³⁹³ Božidar Popović je naredio da se izdaju potvrde o smrti u kojima će se navesti lažni uzrok smrti zatočenika koji su podlegli batiranju u logoru Manjača.¹³⁹⁴ **Radomir Radinković** je u svom svjedočenju rekao da su ukupno dva zatočenika bila prebijena nasrtno u logoru Manjača u periodu od juna do novembra 1992.¹³⁹⁵ **Svjedok RM-051** je u svom svjedočenju rekao da je u logoru Manjača umrlo petoro ljudi, i to troje prirodnom smrću, dok su dvojica, Esad Bender i Omer Filipović,

¹³⁸³ P2502 (Adem Seferović, izjava svjedoka, 26. juli 1999.), str. 1-2.

¹³⁸⁴ P3611 (Ahmet Zulić, izjava svjedoka, 22. februar 2010.), str. 1, par. 1-3.

¹³⁸⁵ P3133 (Muhamed Filipović, izjave svjedoka), izjava svjedoka od 24. maja 1997., str. 1-2, izjava svjedoka od 13. marta 2001., str. 1. Dokazi koje je iznio Muhamed Filipović razmotreni su u poglavlju 4.1.2, *Incident 1.2 iz Priloga C Optužnici*.

¹³⁸⁶ P154 (Adil Medić, izjava svjedoka, 31. januar 1996.), str. 1, par. 4; Adil Medić, T. 2033. Dio dokaza koje je iznio Adil Medić takođe je razmotren u poglavlju 4.1.2, *Incident 1.2 iz Priloga C Optužnici*.

¹³⁸⁷ P3432 (Bekir Delić, izjava svjedoka, 13. septembar 2001.), str. 1-2.

¹³⁸⁸ P3402 (Asim Egrlić, izjava svjedoka, 23. maj 1997.), str. 1-2, 5; P3403 (Asim Egrlić, transkript iz predmeta *Brđanin*, 10. oktobar 2002.), str. 10607.

¹³⁸⁹ P3394 (Atif Džafić, izjava svjedoka, 28. septembar 2011.), str. 1, par. 1, 4, 6; P3395 (Atif Džafić, transkript iz predmeta *Karadžić*, 30. septembar 2011.), str. 19657.

¹³⁹⁰ P3117 (Jakov Marić, izjava svjedoka, 11. mart 2000.), str. 1-2.

¹³⁹¹ P146 (Svjedok RM-018, izjava svjedoka, 28. juli 1999.), str. 1, par. 1; P147 (Svjedok RM-018, izjava svjedoka, 27. avgust 2002.), str. 1, par. 1; svjedok RM-018, T. 1962-1963; P145 (List sa pseudonimom za svjedoka RM-018). Dio dokaza koje je iznio svjedok RM-018 takođe je razmotren u poglavlju 4.1.2, *Incident 1.2 iz Priloga C Optužnici*.

¹³⁹² Ewa Tabeau, T. 19307-19308; P2789 (Biografija Ewe Tabeau, 5. novembar 2013.).

¹³⁹³ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 487.

¹³⁹⁴ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 488.

¹³⁹⁵ D900 (Radomir Radinković, izjava svjedoka, 8. decembar 2013.), str. 12; D901 (Tabela podudarnosti činjenica o kojima je presuđeno). Pretresno vijeće ima u vidu da je Radinkoviću pokazana sljedeća činjenica o kojoj je presuđeno: "Od juna do novembra 1992. u logoru Manjača najmanje 10 zatvorenika umrlo je od posljedica batiranja ili sporadičnih ubistava." (činjenica o kojoj je presuđeno br. 487). Po njegovom mišljenju, to nije tačno budući da su samo dva zatočenika izgubila živote u logoru.

ubijena.¹³⁹⁶ Omer Filipović, bosanski Musliman, bio je idejni vođa iz Ključa.¹³⁹⁷ **Charles McLeod** je izjavio da je pukovnik Božidar Popović, tokom posjete PMEZ-a logoru Manjača 30. avgusta 1992., rekao da je u logoru bilo šest smrtnih slučajeva, ali da su ti ljudi umrli prirodnom smrću.¹³⁹⁸ Pretresno vijeće ima u vidu da se dokazi koje su iznijeli Radinković i svjedok RM-051 razlikuju od jedne od činjenica o kojima je presuđeno kad je riječ o broju zatočenika koji su ubijeni u logoru. S obzirom na to da je Radinković bio prisutan u logoru tokom relevantnog perioda¹³⁹⁹ i s obzirom na tadašnji položaj svjedoka RM-051, Pretresno vijeće smatra da su njihovi dokazi u dovoljnoj mjeri pouzdani da u tom pogledu pobiju tu činjenicu o kojoj je presuđeno. U tim okolnostima, Pretresno vijeće konstatuje da je činjenica o kojoj je presuđeno broj 487 pobijena u dijelu koji se odnosi na broj ljudi koji su ubijeni u logoru. Ono će stoga razmotriti dokaze koji su mu predloženi, uključujući i dokaze koje je iznio McLeod, kako bi o tom pitanju moglo donijeti svoj zaključak.

363. Pretresnom vijeću su predloženi opsežni dokazi u vezi s navodnim ubijanjem dva zatočenika u logoru Manjača, Omera Filipovića i Esada Bendera. **Sakib Muhić** je izjavio da je Omera Filipovića, kojeg je opisao kao bivšeg nastavnika iz Ključa, prvi put vidio kad su Filipovića doveli u Manjaču i smjestili ga u istu štalu u kojoj je bio i svjedok. Filipovića su u više navrata surovo premlatili tokom njegovog zatočenja u logoru. Poslije 15 dana smješten je u samicu, ali su mu povremeno vojnici dozvoljavali da se vrati u štalu. Tokom noći, Filipovića su prozivali po imenu i Muhić je cijele noći slušao njegove jauke dok su ga tukli. Taj slijed događaja se stalno ponavljao i na kraju Filipović nije mogao hodati već je iz štale morao da izlazi puzeći.¹⁴⁰⁰ **Enis Šabanović** je izjavio da je i on bio u istoj onoj štali u logoru u kojoj je bio Omer Filipović, kojeg je poznavao kao bivšeg nastavnika filozofije iz Ključa. Filipovića su mnogo puta izveli iz štale i tukli. Isto tako su ga nekoliko dana držali u samici.¹⁴⁰¹

364. **Muhić** je dalje izjavio da je jedne večeri, oko 22:00 sata, stražar Bulatović, zvani Bula ili Fadil, prozvao Filipovića i Esada Bendera i svjedok je čuo strašne jauke oba

¹³⁹⁶ P214 (Svjedok RM-051, transkript iz predmeta *Stanišić i Župljanin*, 21.-22. januar 2010.), str. 5268, 5348.

¹³⁹⁷ P222 (Dnevni izvještaj logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 29. juli 1992.), str. 1.

¹³⁹⁸ P3264 (Izvjestaj PMEZ-a, 3. septembar 1992.), par. 1, 3, 15; P3269 (Lične zabilješke Charlesa McLeoda, 20.-31. avgust 1992.), str. 40-41.

¹³⁹⁹ Svjedok je od maja 1992. bio oficir za bezbjednost u logoru i svjedočio je o događajima koji su se odvijali u logoru do najranije 13. decembra 1992., v. D900 (Radomir Radinković, izjava svjedoka, 8. decembar 2013.), str. 1, 6, 9; Radomir Radinković, T. 31746-31747, 31830.

¹⁴⁰⁰ P3426 (Sakib Muhić, izjava svjedoka, 11. april 2000.), str. 9.

¹⁴⁰¹ P3124 (Enis Šabanović, izjava svjedoka, 19. februar 2001.), str. 12.

zatočenika.¹⁴⁰² **Svjedok RM-709** je dodao da su s Bulatovićem bili stražari Neđeljko i Zoka.¹⁴⁰³ **Adem Seferović** je izjavio da su dva logorska stražara, Zoka i Siniša, izvela Filipovića s još dva druga zatočenika: Senadom Šupukom i čovjekom koji se zvao Muslija. Seferović je rekao da je Šupuk, koji je preživio, kasnije ispričao drugim zatočenicima da su ih odveli iza štale, tukli i skakali po njima.¹⁴⁰⁴ **Svjedok RM-709** je čuo Filipovića i Bendera kako jauču i zapomažu dok su ih stražari tukli. Sat kasnije, zatočenici su pušteni napolje, gdje su našli Bendera kako bez svijesti leži na podu. Zatočenici su tražili da dođe ljekar, ali to nije odobreno.¹⁴⁰⁵ **Muhić** je naveo da je oko ponoći Bender vraćen u štalu. Činilo se da mu je cijelo tijelo polomljeno, krvario je i zapomagao govoreći "pomozite mi". Zatočenici se nisu usudili da mu priteknu u pomoć jer su se plašili da će biti pretučeni ako ih neki vojnik vidi kako mu pomažu. Ujutro, oko 07:00 sati, Benderu je prišao Enis Šabanović i opipao mu puls, a ubrzo poslije toga rekao je da je Bender preminuo.¹⁴⁰⁶ **Šabanović** je potvrdio da je Bender umro od posljedica batiranja i oštećenja unutrašnjih organa.¹⁴⁰⁷ Prema **Muhićevim** riječima, te noći je umro i Filipović.¹⁴⁰⁸ **Šabanović** je izjavio da mu je jednog dana rečeno da ode u samicu, u kojoj je zatekao Filipovića kako mrtav leži na leđima obliven krvlju, a pored njega je bio aparat za gašenje požara na čijem su dnu bili tragovi krvi. Prema mišljenju tog svjedoka, Filipović je umro dva ili tri sata ranije.¹⁴⁰⁹ **Svjedok RM-709** je takođe vidio Filipovićevo golo tijelo prekriveno modricama i tragovima crne kreme za cipele; nedostajao mu je jedan prednji zub.¹⁴¹⁰ **Seferović** je izjavio da su Filipović, Šupuk i Muslija vraćeni u štalu dva ili tri sata kasnije.¹⁴¹¹ **Seferović** je vidio njihove ozljede od batiranja.¹⁴¹² Filipović i Muslija su te noći umrli u štali.¹⁴¹³ **Muhić** je izjavio da su sljedećeg jutra vojnici naredili zatočenicima iz Ključa da iznesu Benderovo tijelo, koje je bilo umotano u tamnu plahu.¹⁴¹⁴ Oko podneva, svjedok je vidio dva tijela, umotana u

¹⁴⁰² P3426 (Sakib Muhić, izjava svjedoka, 11. april 2000.), str. 8-10. V. takođe, P3437 (Svjedok RM-709, izjava svjedoka, 6. juni 2000.), str. 7-8.

¹⁴⁰³ P3437 (Svjedok RM-709, izjava svjedoka, 6. juni 2000.), str. 7-8.

¹⁴⁰⁴ P2502 (Adem Seferović, izjava svjedoka, 26. juli 1999.), str. 6.

¹⁴⁰⁵ P3437 (Svjedok RM-709, izjava svjedoka, 6. juni 2000.), str. 8.

¹⁴⁰⁶ P3426 (Sakib Muhić, izjava svjedoka, 11. april 2000.), str. 9. V. takođe P3437 (Svjedok RM-709, izjava svjedoka, 6. juni 2000.), str. 8.

¹⁴⁰⁷ P3124 (Enis Šabanović, izjava svjedoka, 19. februar 2001.), str. 12.

¹⁴⁰⁸ P3426 (Sakib Muhić, izjava svjedoka, 11. april 2000.), str. 9.

¹⁴⁰⁹ P3124 (Enis Šabanović, izjava svjedoka, 19. februar 2001.), str. 12.

¹⁴¹⁰ P3437 (Svjedok RM-709, izjava svjedoka, 6. juni 2000.), str. 8.

¹⁴¹¹ P2502 (Adem Seferović, izjava svjedoka, 26. juli 1999.), str. 6.

¹⁴¹² P2502 (Adem Seferović, izjava svjedoka, 26. juli 1999.), str. 6.

¹⁴¹³ P2502 (Adem Seferović, izjava svjedoka, 26. juli 1999.), str. 6.

¹⁴¹⁴ P3426 (Sakib Muhić, izjava svjedoka, 11. april 2000.), str. 9.

tamne plahte, u kombiju maslinastozelene boje.¹⁴¹⁵ Dok je kombi prolazio pored njega, svjedok je vidio tablice s natpisom "JNA".¹⁴¹⁶

365. **Ahmet Zulić, Muhamed Filipović i Adil Medić** iznijeli su dokaze da je navodno ubijanje Filipovića i Bendera bilo izvršeno krajem jula 1992. (v. takođe poglavlje 9.2.10).¹⁴¹⁷ Drugi zatočenici u logoru Manjača takođe su pružili dosljedne dokaze o smrti ta dva zatočenika.¹⁴¹⁸

366. **Radomir Radinković i svjedok RM-05**, kao i dokumentarni dokazi, pružili su dodatne pojedinosti o počiniocima koji su, prema navodima, ubili Filipovića i Bendera. **Radomir Radinković** je u svom svjedočenju rekao da je jedne noći grupa vojnih policajaca iz objekta izvela ta dva zatočenika i pretukla ih, te da su oni od zadobijenih ozljeda preminuli.¹⁴¹⁹ Prema riječima tog svjedoka, ti vojni policajci su postupili svojevrijedno. "Kriminalistička služba" bataljona Vojne policije suspendovala je počinioce i protiv njih podnijela krivičnu prijavu. Poslije rata, Okružni sud u Banjaluci osudio je vojne policajce odgovorne za smrt ta dva zatočenika.¹⁴²⁰

367. Prema jednom izvještaju od 29. jula 1992., tokom noći 29. jula 1992., Filipović i Bender umrli su u logoru Manjača. Obojicu zatočenika su pripadnici Vojne policije odvodili u samicu gdje su ih tukli i pritom primjenjivali takvu silu da su oni podlegli od unutrašnjih povreda.¹⁴²¹ Uviđaj na licu mjesta izvršio je istražni sudija Osnovnog suda u Banjaluci.¹⁴²² U izvještaju se navodi da su u patroli Vojne policije "koja je trenirala strogoću" te noći bili Zoran Gajić, Siniša Teodorović, Radenko Vučenović, Dragan Barjaktarević i vodnik Milorad Topić.¹⁴²³ Podsjećajući na svoj raniji prijedlog da se pripadnici policije smjenjuju u logoru svakih 20 do 30 dana, operativni tim je predložio

¹⁴¹⁵ P3426 (Sakib Muhić, izjava svjedoka, 11. april 2000.), str. 9.

¹⁴¹⁶ P3426 (Sakib Muhić, izjava svjedoka, 11. april 2000.), str. 9-10.

¹⁴¹⁷ P3611 (Ahmet Zulić, izjava svjedoka, 22. februar 2010.), par. 123; P3612 (Dnevnik Ahmeta Zulića, druga sveska), str. 11-12; P3133 (Muhamed Filipović, izjave svjedoka), izjava svjedoka od 24. maja 1997., str. 5; P3134 (Muhamed Filipović, transkript iz predmeta *Brdanin*, 30. avgust 2002., 4.-5. septembar 2002.), str. 9621-9623.

¹⁴¹⁸ P3293 (Adil Draganović, izjave svjedoka), izjava svjedoka od 30. oktobra 1999., str. 15; P3432 (Bekir Delić, izjava svjedoka, 13. septembar 2001.), str. 9; P3403 (Asim Egrlić, transkript iz predmeta *Brdanin*, 10. oktobar 2002.), str. 10610; P3394 (Atif Džafić, izjava svjedoka, 28. septembar 2011.), par. 126.

¹⁴¹⁹ D900 (Radomir Radinković, izjava svjedoka, 8. decembar 2013.), str. 4, 6.

¹⁴²⁰ D900 (Radomir Radinković, izjava svjedoka, 8. decembar 2013.), str. 6.

¹⁴²¹ P222 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 29. juli 1992.), str. 1.

¹⁴²² Svjedok RM-051, T. 2895; P222 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 29. juli 1992.), str. 1.

¹⁴²³ P222 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 29. juli 1992.), str. 1-2.

da se gore navedeni pripadnici Vojne policije što prije zamijene.¹⁴²⁴ Uz napomenu da su pripadnici Vojne policije prilikom ubijanja Bendera i Filipovića radili "samovoljno" i da takav "postupak" stavljanja ta dva "zarobljenika" u samicu i primjene sile nad njima nije niko naredio, u izvještaju se navodi:

Više puta smo ukazivali na propuste vojne policije u logoru "Manjača" i stiče se dojam da to teško prihvataju, smatrajući da oni mogu raditi sve od zarobljenika. Operativno istražujemo da li je ubojstvo Filipovića i Bendera naručeno i od koga, jer je i to moguće.¹⁴²⁵

Svjedok RM-051 je u svom svjedočenju rekao da su tri počinioca tih ubijanja istog dana uklonjena iz logora, ali je priznao su krivično gonjeni tek 2007.¹⁴²⁶

368. Neki bivši zatočenici takođe su iznijeli dokaze u vezi s navodnim ubijanjem Emira Mulalića. **Adil Draganović** je izjavio da su jednom prilikom njega, Emira Mulalića, bosanskog Muslimana koji je bio bivši policajac iz Sanskog Mosta, i još približno deset drugih zatočenika izveli iz štale i doveli ih u prizemlje zgrade komande gdje su ih ispitivali Srbi.¹⁴²⁷ Zatočenicima je rečeno da se spuštenih glava okrenu prema zidu i da ruke stave iza leđa.¹⁴²⁸ Tukli su ih u hodniku, a zatim su ih odveli u drugu prostoriju na ispitivanje.¹⁴²⁹ Svjedok je čuo da je Mulalić podlegao povredama od batiranja i vidio je Srbe kako iznose njegov leš.¹⁴³⁰ **Zulić** je izjavio da je Mulalić umro 10. jula 1992. nakon što su ga srpski stražari brutalno premlatili.¹⁴³¹ **Bekir Delić** je dodao da je Mulalić izveden s grupom od 20 zatočenika, da ga je ispitivao Brane Šobot i da se nikad nije vratio. Svjedoku je to ispričao Hajrudin Trožić, kojeg su ispitivali zajedno s Mulalićem, i koji je svjedoku rekao da su Šobot i pet pripadnika rezervnih policijskih snaga iz Ključa nasmrt prebili Mulalića; njegovo tijelo je kasnije pronađeno u grobnici u Banjaluci.¹⁴³² **Seferović** je naveo da je jednom prilikom, dok je čekao na

¹⁴²⁴ P222 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 29. juli 1992.), str. 2.

¹⁴²⁵ Svjedok RM-051, T. 2932; P222 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 29. juli 1992.), str. 2.

¹⁴²⁶ Svjedok RM-051, T. 2895-2896, 2957-2958.

¹⁴²⁷ P3293 (Adil Draganović, izjave svjedoka), izjava svjedoka od 30. oktobra 1999., str. 13, izjava svjedoka od 7. jula 2000., str. 5; P3432 (Bekir Delić, izjava svjedoka, 13. septembar 2001.), str. 8.

¹⁴²⁸ P3293 (Adil Draganović, izjave svjedoka), izjava svjedoka od 7. jula 2000., str. 5.

¹⁴²⁹ P3293 (Adil Draganović, izjave svjedoka), izjava svjedoka od 7. jula 2000., str. 5. V. takođe P3611 (Ahmet Zulić, izjava svjedoka, 22. februar 2010.), par. 117-118.

¹⁴³⁰ P3293 (Adil Draganović, izjave svjedoka), izjava svjedoka od 30. oktobra 1999., str. 13, izjava svjedoka od 7. jula 2000., str. 5. V. takođe P3611 (Ahmet Zulić, izjava svjedoka, 22. februar 2010.), par. 117-118.

¹⁴³¹ P3611 (Ahmet Zulić, izjava svjedoka, 22. februar 2010.), par. 117-118.

¹⁴³² P3432 (Bekir Delić, izjava svjedoka, 13. septembar 2001.), str. 8-9.

ispitivanje, vidio stražara zvanog Špaga kako rukama i nogama udara Mulalića, koji je stajao nekoliko metara dalje od svjedoka, sve dok se Mulalić nije više micao. Svjedoku je kasnije jedan ljekar rekao da je Mulalić umro.¹⁴³³ Šabanović je izjavio da je negdje u drugoj polovini 1992. morao pregledati 15 do 20 novih zatočenika koji su u logor stigli iz Sanskog Mosta. Jedan od njih bio je Mulalić. Svjedok ga je zatekao kako mrtav leži na podu, a iz usta i nosa je krvario. Kad je Mulaliću otkopčao košulju, svjedok je vidio da Mulalić krvari kroz otvorenu ranu na prsima i da su mu sve kosti u grudnom košu polomljene.¹⁴³⁴

369. Vijeću su predloženi i dokazi u vezi s navodnim ubijanjem jednog drugog zatočenika, koji se zvao Husein Delalović. **Svjedok RM-709** je izjavio da su jednog dana Bulatović i šest do sedam stražara, među kojima je bio Zoka, prozvali jednog Hrvata, pripadnika HVO-a. Odveli su ga u samicu i svjedok je čuo zvuke udaraca i jauke. Svjedok je zatim čuo pucanj. Dok su iznosili mrtvo tijelo tog Hrvata, zatočenici su mu na grudima primijetili rupu od metka. Nakon ovog događaja, zatočenici, među kojima je bio i svjedok, čuli su stražare kako razgovaraju s komandantom Popovićem koji je pitao: "Šta ste opet uradili?" Zoka je odgovorio: "Čekaj da dođem i sve ću objasniti."¹⁴³⁵ U izvještaju koji je operativna grupa logora Manjača uputila Komandi 1. KK-a 8. jula 1992. navodi se da je jedan zatočenik, Husein Delalović, rođen 1966. u Ključu, umro prirodnom smrću 6. jula 1992.¹⁴³⁶ **Svjedok RM-018** je čuo da su Omer Filipović, Husein Delalović i Esad Bender ubijeni u štali, ali nije bio očevidac njihovom ubijanju.¹⁴³⁷

370. Pretresnom vijeću su predloženi i dokazi u vezi s navodnim ubijanjem jednog neidentifikovanog čovjeka iz Ključa, koji je bio zatočen u logoru Manjača. **Jakov Marić** je izjavio da je tokom svog zatočenja u logoru Manjača u periodu od 7. jula do 13. decembra 1992., vidio kada su tri stražara, Bula, Špaga i Zoran zvani Zoka, kao i jedan neidentifikovani četvrti stražar, svi u policijskim maskirnim uniformama, premlatili jednog čovjeka iz Ključa.¹⁴³⁸ Nakon što su ga premlatili, ostavili su ga na zemlji i odnijeli ga otprilike 40 minuta kasnije. Kasnije je Špaga svjedoku objasnio da,

¹⁴³³ P2502 (Adem Seferović, izjava svjedoka, 26. juli 1999.), str. 6.

¹⁴³⁴ P3124 (Enis Šabanović, izjava svjedoka, 19. februar 2001.), str. 10.

¹⁴³⁵ P3437 (Svjedok RM-709, izjava svjedoka, 6. juni 2000.), str. 9.

¹⁴³⁶ P227 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 8. juli 1992.), str. 2.

¹⁴³⁷ P146 (Svjedok RM-018, izjava svjedoka, 28. juli 1999.), par. 94.

¹⁴³⁸ P3117 (Jakov Marić, izjava svjedoka, 11. mart 2000.), str. 4-5.

mada su ga pretukli, oni tog čovjeka nisu ubili, jer je on umro od srčanog napada.¹⁴³⁹ Šabanović je izjavio da su jednom prilikom on, Meho Derviškadić i Asim Bajrić pozvani da pregledaju čovjeka iz Ključa, koji je bio nasmrt premlaćen.¹⁴⁴⁰ Svjedok je vidio da su tom čovjeku rebra bila polomljena i da je sav prekriven masnicama, što je ukazivalo na to da je umro od posljedica unutrašnjeg krvarenja.¹⁴⁴¹

371. Napokon, **svjedok RM-018** je pružio dokaze o zatočenicima iz logora Trnopolje i Keraterm, koji su ubijeni po dolasku u logor Manjača. Svjedok je vidio kako su jedne večeri u ljeto 1992. u logor Manjača stigli autobusi i kamioni puni zatočenika u pratnji "vojnika" koji su bili u crnim uniformama.¹⁴⁴² Svjedoku su kasnije stražari rekli da su ti zatočenicima dovedeni iz logora Trnopolje i Keraterm.¹⁴⁴³ Svjedok je mogao jasno vidjeti kako ti "vojnici" nasumice kolju zatočenike koji su silazili iz autobusa.¹⁴⁴⁴ Svjedok je to mogao gledati samo otprilike deset minuta i vidio je kako su zaklali dvojicu ili trojicu, a nakon toga više nije mogao gledati; poslije je vidio tijela "na gomili".¹⁴⁴⁵ Svjedok je kasnije čuo da je tada ubijeno 18 ljudi.¹⁴⁴⁶ Svjedok je primijetio da su ubijanja prestala kad je stigao komandant logora Popović i intervenisao tako što je zatočenike odveo u štalu, a vojnike pitao ko im je naredio da to rade.¹⁴⁴⁷

372. Prema izvještaju **Ewa Tabeau** i forenzičkim dokazima, ostaci osam tijela ekshumirani su na četiri lokaliteta i kasnije identifikovani:¹⁴⁴⁸ dva s muslimanskog groblja Kazaferija u opštini Banjaluka,¹⁴⁴⁹ tri s Novog groblja u opštini Banjaluka,¹⁴⁵⁰

¹⁴³⁹ P3117 (Jakov Marić, izjava svjedoka, 11. mart 2000.), str. 5.

¹⁴⁴⁰ P3124 (Enis Šabanović, izjava svjedoka, 19. februar 2001.), str. 9.

¹⁴⁴¹ P3124 (Enis Šabanović, izjava svjedoka, 19. februar 2001.), str. 9.

¹⁴⁴² P146 (Svjedok RM-018, izjava svjedoka, 28. juli 1999.), par. 97-98, 100.

¹⁴⁴³ P146 (Svjedok RM-018, izjava svjedoka, 28. juli 1999.), par. 97.

¹⁴⁴⁴ P146 (Svjedok RM-018, izjava svjedoka, 28. juli 1999.), par. 97-98; svjedok RM-018, T. 2020.

¹⁴⁴⁵ P146 (Svjedok RM-018, izjava svjedoka, 28. juli 1999.), par. 97-99.

¹⁴⁴⁶ P146 (Svjedok RM-018, izjava svjedoka, 28. juli 1999.), par. 99.

¹⁴⁴⁷ P146 (Svjedok RM-018, izjava svjedoka, 28. juli 1999.), par. 86, 99.

¹⁴⁴⁸ Identifikovane su sljedeće osobe: Said Babić (1953.), Esad Bender (1959.), Dedo Crnalić (1926.), Husein Delalović (1938.), Salahudin Durmišević (1960.), Omer Filipović (1953.), Mirzet Jahić (1959.), Besim Materić (1959.) i Emir Mulalić (1962.).

¹⁴⁴⁹ P2796 (Ewa Tabeau, izvještaj vještaka o dokazima o smrti, 24. juli 2013.), str. 2-3, 12, 22-23, 32-34; P2797 (Ewa Tabeau, dodatak izvještaju vještaka o dokazima o smrti, 24. juli 2013.), str. 313; P3288 (Obdukcioni izvještaji za Esada Bendera i Omera Filipovića, 30. juli 1992.); P3289 (Potvrda o smrti za Omera Filipovića, 13. septembar 2001.); P3290 (Potvrda o smrti za Esada Bendera, 13. septembar 2001.); P5992 (Sudski zapisnik o ekshumaciji Esada Bendera i Omera Filipovića, 17. novembar 1998.); P5993 (Sudski zapisnik o ekshumaciji Esada Bendera i Omera Filipovića, 16. novembar 1998.).

¹⁴⁵⁰ P2796 (Ewa Tabeau, izvještaj vještaka o dokazima o smrti, 24. juli 2013.), str. 2-3, 12, 22-23, 32-34; P2797 (Ewa Tabeau, dodatak izvještaju vještaka o dokazima o smrti, 24. juli 2013.), str. 315; P4696 (Zapisnik o identifikaciji za Huseina Delalovića, 22. juni 2006.); P4697 (Potvrda o smrti Huseina Delalovića, 29. januar 2007.); P4698 (Obdukcioni izvještaj za Huseina Delalovića, 22. juni 2006.).

dva s lokaliteta Ušće Dabra u opštini Sanski Most¹⁴⁵¹ i jedno s lokaliteta Hazići-Pavići u opštini Banjaluka.¹⁴⁵² Mjesto ekshumacije devetog identifikovanog tijela nije poznato.¹⁴⁵³ Osam od devet identifikovanih žrtava umrlo je u periodu od juna do avgusta 1992.¹⁴⁵⁴ Jedna žrtva nestala je 7. avgusta 1992.¹⁴⁵⁵ Svih devet identifikovanih žrtava umrlo je u Manjači u opštini Banjaluka.¹⁴⁵⁶ Što se tiče tri slučaja u kojima je bilo moguće utvrditi uzrok smrti, ustanovljeno je da je uzrok smrti Esada Bendera bila gnojna upala žuči uzrokovana tupom silom, da je uzrok smrti Omera Filipovića bila gnojna upala desnog bubrega uzrokovana tupom silom, a uzrok smrti Huseina Delalovića strijelna rana na prsima.¹⁴⁵⁷ Jedna žrtva je 1992. imala preko 60 godina.¹⁴⁵⁸ Prema forenzičkim dokazima, jedna žrtva nađena je u civilnoj odjeći.¹⁴⁵⁹

373. Pretresnom vijeću su predloženi protivrječni dokazi u vezi s brojem zatočenika ubijenih unutar logora Manjača. S jedne strane, Enis Šabanović, Jakov Marić, Ahmet

¹⁴⁵¹ P2796 (Ewa Tabeau, izvještaj vještaka o dokazima o smrti, 24. juli 2013.), str. 2-3, 12, 22-23, 32-34; P2797 (Ewa Tabeau, dodatak izvještaju vještaka o dokazima o smrti, 24. juli 2013.), str. 315.

¹⁴⁵² P2796 (Ewa Tabeau, izvještaj vještaka o dokazima o smrti, 24. juli 2013.), str. 2-3, 12, 22-23, 32-34; P2797 (Ewa Tabeau, dodatak izvještaju vještaka o dokazima o smrti, 24. juli 2013.), str. 315.

¹⁴⁵³ P2797 (Ewa Tabeau, dodatak izvještaju vještaka o dokazima o smrti, 24. juli 2013.), str. 313; P5995 (Potvrda Osnovnog suda o smrti Emira Mulalića, 9. april 1996.), str.1; P5996 (Potvrda o nestaloj osobi za Emira Mulalića, 4. april 2013.).

¹⁴⁵⁴ P2797 (Ewa Tabeau, dodatak izvještaju vještaka o dokazima o smrti, 24. juli 2013.), str. 313-315; P3289 (Potvrda o smrti za Omera Filipovića, 13. septembar 2001.); P3290 (Potvrda o smrti za Esada Bendera, 13. septembar 2001.); P4696 (Zapisnik o identifikaciji za Huseina Delalovića, 22. juni 2006.), str. 1;); P4697 (Potvrda o smrti Huseina Delalovića, 29. januar 2007.); P4698 (Obdukcioni izvještaj za Huseina Delalovića, 22. juni 2006.); P5992 (Sudski zapisnik o ekshumaciji Esada Bendera i Omera Filipovića, 17. novembar 1998.); P5993 (Sudski zapisnik o ekshumaciji Esada Bendera i Omera Filipovića, 16. novembar 1998.); P5995 (Potvrda Osnovnog suda o smrti Emira Mulalića, 9. april 1996.), str. 1; P5996 (Potvrda o nestaloj osobi za Emira Mulalića, 4. april 2013.).

¹⁴⁵⁵ P2797 (Ewa Tabeau, dodatak izvještaju vještaka o dokazima o smrti, 24. juli 2013.), str. 315.

¹⁴⁵⁶ P2797 (Ewa Tabeau, dodatak izvještaju vještaka o dokazima o smrti, 24. juli 2013.), str. 313-315; P3289 (Potvrda o smrti za Omera Filipovića, 13. septembar 2001.); P3290 (Potvrda o smrti za Esada Bendera, 13. septembar 2001.); P4696 (Zapisnik o identifikaciji za Huseina Delalovića, 22. juni 2006.), str. 1; P4697 (Potvrda o smrti Huseina Delalovića, 29. januar 2007.) str. 1; P4698 (Obdukcioni izvještaj za Huseina Delalovića, 22. juni 2006.), str. 1; P5992 (Sudski zapisnik o ekshumaciji Esada Bendera i Omera Filipovića, 17. novembar 1998.), str. 5; P5993 (Sudski zapisnik o ekshumaciji Esada Bendera i Omera Filipovića, 16. novembar 1998.), str. 2; P5995 (Potvrda Osnovnog suda o smrti Emira Mulalića, 9. april 1996.), str. 1.

¹⁴⁵⁷ P2797 (Ewa Tabeau, dodatak izvještaju vještaka o dokazima o smrti, 24. juli 2013.), str. 313; P3288 (Obdukcioni izvještaji za Esada Bendera i Omera Filipovića, 30. juli 1992.), str. 6-7; P4697 (Potvrda o smrti Huseina Delalovića, 29. januar 2007.), str. 2; P4698 (Obdukcioni izvještaj za Huseina Delalovića, 22. juni 2006.), str. 2; P5992 (Sudski zapisnik o ekshumaciji Esada Bendera i Omera Filipovića, 17. novembar 1998.), str. 5.

¹⁴⁵⁸ P2797 (Ewa Tabeau, dodatak izvještaju vještaka o dokazima o smrti, 24. juli 2013.), str. 313-315; P3289 (Potvrda o smrti za Omera Filipovića, 13. septembar 2001.); P3290 (Potvrda o smrti za Esada Bendera, 13. septembar 2001.); P4696 (Zapisnik o identifikaciji za Huseina Delalovića, 22. juni 2006.), str. 1; P4697 (Potvrda o smrti Huseina Delalovića, 29. januar 2007.), str. 1; P4698 (Obdukcioni izvještaj za Huseina Delalovića, 22. juni 2006.), str. 1; P5995 (Potvrda Osnovnog suda o smrti Emira Mulalića, 9. april 1996.), str. 1

¹⁴⁵⁹ P4696 (Zapisnik o identifikaciji za Huseina Delalovića, 22. juni 2006.), str. 2; P4698 (Obdukcioni izvještaj za Huseina Delalovića, 22. juni 2006.), str. 1.

Zulić, Adil Draganović, svjedok RM-709, Bekir Delić, Adem Seferović i svjedok RM-018 iznijeli su dokaze u vezi s ubijanjem Omera Filipovića i Esada Bendera, kao i više drugih zatočenika, koji su, prema navodima, ubijeni u logoru u relevantnom periodu. S druge strane, prema McLeodovim dokazima iz druge ruke, svih šest osoba koje su umrle u logoru do 30. avgusta 1992. umrle su prirodnom smrću, dok su prema dokazima koje su iznijeli Radinković i svjedok RM-051, samo Filipović i Bender ubijeni u logoru u periodu od juna do novembra 1992. Što se tiče McLeodovih dokaza iz druge ruke, Pretresno vijeće ima u vidu da je svjedok svoje informacije dobio od Popovića, koji je, prema činjenici o kojoj je presuđeno broj 488, u brojnim situacijama naredio da se izdaju potvrde o smrti za zatočenike s lažnim prikazom uzroka smrti. Stoga Pretresno vijeće smatra da je nepouzdan izvor saznanja ovog svjedoka u vezi s uzrokom smrti zatočenika i ne uzima ovaj dokaz u obzir. Što se tiče dokaza koje su iznijeli Radinković i svjedok RM-051, Pretresno vijeće konstatuje da njihovi dokazi sadrže manje detalja o okolnostima tih incidenata, dok su Šabanović, Marić, Zulić, Draganović, svjedok RM-709, Delić, Seferović i svjedok RM-018, koji su svjedočili o drugim ubijanjima koja su prema navodima počinjena u logoru, bili prisutni u logoru. Neki od njih su bili očevici tih incidenata i svi su ih detaljno opisali. S obzirom na to, Pretresno vijeće smatra da su dokazi potonjih svjedoka pouzdaniji i stoga se ne oslanja na Radinkovićeve dokaze i dokaze svjedoka RM-051 kad je riječ o broju zatočenika koji su ubijeni u logoru.

374. Na osnovu gore navedenog, Pretresno vijeće konstatuje da su u periodu od 3. juna do 18. decembra 1992.¹⁴⁶⁰ stražari u logoru Manjača, pripadnici VRS-a i SJB-a, kako je utvrđeno u poglavlju 4.1.2, *Incident 1.2 iz Priloga C Optužnici*, među kojima su bili Bulatović zvan Bula ili Fadil; Neđeljko; Zoran Gajić zvan Zoka; Siniša Teodorović; Radenko Vučenović; Dragan Barjaktarević; Milorad Topić; Brane Šobot i Špaga, ubili šest zatočenika u logoru.¹⁴⁶¹ Pet od tih zatočenika - Omer Filipović, Esad Bender, Emir Mulalić, Muslija i jedan neidentifikovani muškarac iz Ključa – premlaćeno je nasrtno, a šesti - Hrvat Husein Delalović, pripadnik HVO-a - ubijen je

¹⁴⁶⁰ Pretresno vijeće podsjeća na svoj zaključak u poglavlju 4.1.2, *Incident.1.2 iz Priloga C Optužnici*, da su zatočenici bili držani u logoru Manjača u periodu od 3. juna do 18. decembra 1992.

¹⁴⁶¹ Pretresno vijeće ima u vidu da prikazi događaja od strane raznih svjedoka nisu u potpunosti dosljedni u pogledu tačnog datuma ili vremena kada su pojedine osobe ubijene. S obzirom na broj svjedoka koji su pružili dokaze i činjenicu da su ti svjedoci iznosili dokaze mnogo godina poslije samih incidenata, Pretresno vijeće smatra da te nedosljednosti ne utiču na opšti zaključak o ovoj optužbi.

vatrenim oružjem.¹⁴⁶² Ustanovljeno je da je barem pet od tih zatočenika ubijeno tokom jula 1992. Što se tiče navoda tužilaštva da je najmanje deset zatočenika ubijeno unutar logora Manjača, Pretresno vijeće primjećuje da tužilaštvo u svom završnom podnesku upućuje na činjenicu o kojoj je presuđeno 487, za koju je Pretresno vijeće zaključilo da je pobijena, kao i na dokaze niza svjedoka koji se odnose na incident 1.3 iz Priloga B Optužnici koji je odbačen i koji Pretresno vijeće stoga nije uzelo u obzir, te na incident 1.2 iz Priloga B Optužnici, koji je Pretresno vijeće razmotrilo drugdje.¹⁴⁶³ Tužilaštvo takođe upućuje na dokaze Ewe Tabeau.¹⁴⁶⁴ S tim u vezi, Pretresno vijeće primjećuje da je Ewa Tabeau povezala ukupno devet žrtava s tim incidentom navedenim u prilogu Optužnici,¹⁴⁶⁵ ali da je uspjela utvrditi uzrok smrti za samo tri slučaja.¹⁴⁶⁶ Budući da nije moglo isključiti razumnu mogućnost da je uzrok smrti žrtava bilo nešto drugo, na primjer bolest, Pretresno vijeće je izvelo konačne zaključke samo u odnosu na one zatočenike o čijem ubijaju su mu predloženi dokazi očevidaca. S obzirom na to da je Pretresno vijeće svoj zaključak izvelo na osnovu takvih opisa očevidaca, Pretresno vijeće takođe odbacuje argument odbrane da forenzički dokazi ne povezuju nijedan smrtni slučaj unutar logora Manjača s VRS-om.¹⁴⁶⁷

375. Pretresno vijeće takođe konstatuje da su Omer Filipović i Emir Mulalić bili bosanski Muslimani. Pretresno vijeće nije moglo utvrditi nacionalnu pripadnost Esada Bendera, Muslije, neidentifikovanog muškarca iz Ključa i Huseina Delalovića. Pretresno vijeće će ovaj incident, kad je riječ o ubistvu Omera Filipovića i Emira Mulalića, dalje razmatrati u vezi s tačkama 3-6 Optužnice u poglavlju 8, dolje.

376. Pretresno vijeće nadalje konstatuje da su jednom drugom prilikom u ljeto 1992. u logor Manjača stigli autobusi i kamioni u kojima su bili zatočenici iz logora Trnopolje i Keraterm, u pratnji vojnika u crnim uniformama. Ti vojnici su ubili najmanje dva

¹⁴⁶² S obzirom na detaljne dokaze koje je iznio svjedok RM-709 i forenzičke dokaze u vezi s uzrokom smrti Huseina Delalovića, Pretresno vijeće se ne oslanja na dokazni predmet P227, u kojem se navodi da je ta žrtva umrla prirodnom smrću.

¹⁴⁶³ V. Završni podnesak tužilaštva, Dodatak B, str. 1.

¹⁴⁶⁴ V. Završni podnesak tužilaštva, Dodatak B, str. 1.

¹⁴⁶⁵ V. P2797 (Ewa Tabeau, dodatak izvještaju vještaka o dokazima o smrti, 24. juli 2013.), str. 313-315.

¹⁴⁶⁶ V. P2797 (Ewa Tabeau, dodatak izvještaju vještaka o dokazima o smrti, 24. juli 2013.), str. 313; P3288 (Obdukcioni izvještaji za Esada Bendera i Omera Filipovića, 30. juli 1992.), str. 6-7; P4697 (Potvrda o smrti Huseina Delalovića, 29. januar 2007.), str. 2; P4698 (Obdukcioni izvještaj za Huseina Delalovića, 22. juni 2006.), str. 2; P5992 (Sudski zapisnik o ekshumaciji Esada Bendera i Omera Filipovića, 17. novembar 1998.), str. 5.

¹⁴⁶⁷ Što se tiče argumenta odbrane da se na osnovu Šabanovićevog svjedočenja ne može donijeti konačan zaključak u vezi s ubijanjem neidentifikovanog muškarca iz Ključa (v. Završni podnesak odbrane, par. 868), Pretresno vijeće primjećuje da je ono svoj zaključak u vezi s tim izvelo iz dokaza koje su iznijeli Šabanović i Marić, pri čemu je potonji bio očevidac premlaćivanja koje je dovelo do smrti te žrtve.

zatočenika tako što su ih zaklali kad su se oni iskrkali iz autobusa. To ubijanje je prestalo kad se umiješao Božidar Popović i pitao počinioce ko im je naredio da to rade. S obzirom na to da je među zatočenicima u logorima Trnopolje i Keraterm takođe bio mali broj zatočenika koji po nacionalnosti nisu bili bosanski Muslimani, Pretresno vijeće ne može isključiti razumnu mogućnost da su ta dva zatočenika bila druge nacionalnosti. Iz tog razloga, Pretresno vijeće neće dalje razmatrati taj incident u vezi ni sa jednom tačkom Optužnice.

377. Pretresno vijeće će argument odbrane da je VRS proveo istragu i kaznio počinioce nekih ubijanja u okviru ovog incidenta iz priloga Optužnici razmotriti u poglavlju 9.2.10.

4.1.2 Protivpravno zatočenje i okrutno ili nečovječno postupanje u zatočeničkim objektima

Incident 1.2 iz Priloga C Optužnici

378. Prema Optužnici, optuženi je odgovoran za protivpravno zatočenje, mučenje, premlaćivanje, zlostavljanje, silovanje, druga djela seksualnog nasilja i podvrgavanje zatočenih bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata nehumanim životnim uslovima u logoru Manjača od početka juna do 18. decembra 1992.¹⁴⁶⁸ Odbrana je iznijela argument da su u logoru Manjača bili ratni zarobljenici i kriminalci.¹⁴⁶⁹ Odbrana je takođe iznijela argument da VRS, zbog humanitarne krize, nije imao sredstava da se brine za zatočenike u logoru Manjača i da ni stražari u logoru nisu imali dovoljno hrane, kao i da pripadnici SJB-a koji su bili u logoru Manjača nisu bili pod efektivnom kontrolom VRS-a.¹⁴⁷⁰ Pretresno vijeće je formalno primilo na znanje izvjestan broj činjenica o kojima je presuđeno u vezi s ovom optužbom. Pretresnom vijeću su takođe predloženi dokazi koje su iznijeli **Milovan Milutinović**, koji je od 1992. do 1994. bio načelnik Pres centra i Informativne službe 1. KK-a, a od 1994. do 1996. načelnik Informativne službe i Centra za informativno-propagandne djelatnosti Glavnog štaba VRS-a;¹⁴⁷¹ **Enis Šabanović**, bosanski Musliman iz Trnove u opštini Sanski Most, koji

¹⁴⁶⁸ Optužnica, par. 39(b)-(c), 53, 59(b)-(d), 59(g), incident 1.2. iz Priloga C Optužnici.

¹⁴⁶⁹ Završni podnesak odbrane, par. 839, 841. V. takođe Završni podnesak odbrane, par. 901-905; T. 44734.

¹⁴⁷⁰ Završni podnesak odbrane, par. 842, 883-887; T. 44603, 44735-44736.

¹⁴⁷¹ D862 (Milovan Milutinović, izjava svjedoka, 11. juli 2014.), par. 3, 5, 51, 54, 140; Milovan Milutinović, T. 30038.

je od približno 6. juna do 24. novembra 1992. bio zatočen u logoru Manjača;¹⁴⁷² **Mirzet Karabeg**, bosanski Musliman, član SDA, koji je od 1. januara 1991. do 17. aprila 1992. bio predsjednik Izvršnog odbora Skupštine opštine Sanski Most, a od 30. marta 1993. do 15. marta 1996. predsjednik Ratnog predsjedništva Sanski Most;¹⁴⁷³ **Sakib Muhić**, **Adem Seferović**, **Ahmet Zulić** i **Bekir Delić**, bosanski Muslimani iz opštine Sanski Most;¹⁴⁷⁴ **Atif Džafić**, bosanski Musliman, koji je od 1991. do 21. ili 22. maja 1992. bio komandir SJB-a Ključ;¹⁴⁷⁵ **Asim Egrić**, bosanski Musliman iz Ključa, koji je od 12. juna do 13. decembra 1992. bio zatočen u logoru Manjača, a zatim u logoru Batković;¹⁴⁷⁶ **Muhamed Filipović** i **svjedok RM-018**, obojica bosanski Muslimani iz opštine Ključ;¹⁴⁷⁷ sudija **Adil Draganović**, Musliman, predsjednik Opštinskog suda u Sanskom Mostu, koji je od 17. juna 1992. do 14. decembra 1992. bio zatočen u logoru Manjača;¹⁴⁷⁸ **svjedok RM-709**, bosanski Musliman, koji je u februaru 1992. dezertirao iz JNA i priključio se muslimanskom TO-u u selu Trnopolje;¹⁴⁷⁹ **Jakov Marić**, bosanski Hrvat katoličke vjeroispovijesti iz Sasine u opštini Sanski Most;¹⁴⁸⁰ **svjedok RM-017**, **svjedok RM-026** i **svjedok RM-065**, svi bosanski Muslimani iz opštine Prijedor;¹⁴⁸¹ **Adil Medić**, bosanski Musliman iz Ključa, koji je bio na čelu komisije "Muslimanskog

¹⁴⁷² P3124 (Enis Šabanović, izjava svjedoka, 19. februar 2001.), str. 1-2.

¹⁴⁷³ P3248 (Mirzet Karabeg, izjava svjedoka, 25. juli 1999.), str. 1-2; P3249 (Mirzet Karabeg, izjava svjedoka, 23. maj 2002.), str. 1-2.

¹⁴⁷⁴ **Sakib Muhić**: P3426 (Sakib Muhić, izjava svjedoka, 11. april 2000.), str. 1-2. **Adem Seferović**: P2502 (Adem Seferović, izjava svjedoka, 26. juli 1999.), str. 1-2. **Ahmet Zulić**: P3611 (Ahmet Zulić, izjava svjedoka, 22. februar 2010.), str. 1, par. 1-3. **Bekir Delić**: P3432 (Bekir Delić, izjava svjedoka, 13. septembar 2001.), str. 1-2. Dokazi koje su iznijeli Sakib Muhić i Bekir Delić takođe su razmotreni u poglavlju 9.2.10.

¹⁴⁷⁵ P3394 (Atif Džafić, izjava svjedoka, 28. septembar 2011.), str. 1, par. 1, 4, 6; P3395 (Atif Džafić, transkript iz predmeta *Karadžić*, 30. septembar 2011.), str. 19657. Dokazi koje je iznio Atif Džafić takođe su razmotreni u poglavlju 9.2.10.

¹⁴⁷⁶ P3402 (Asim Egrić, izjava svjedoka, 23. maj 1997.), str. 1-2, 5; P3403 (Asim Egrić, transkript iz predmeta *Brđanin*, 10. oktobar 2002.), str. 10607.

¹⁴⁷⁷ **Muhamed Filipović**: P3133 (Muhamed Filipović, izjave svjedoka), izjava svjedoka od 24. maja 1997., str. 1-2, izjava svjedoka od 13. marta 2001., str. 1. Dokazi koje je iznio Muhamed Filipović takođe su razmotreni u poglavlju 9.2.10. **Svjedok RM-018**: P146 (Svjedok RM-018, izjava svjedoka, 28. juli 1999.), str. 1, par. 1; P147 (Svjedok RM-018, izjava svjedoka, 27. avgust 2002.), str. 1, par. 1; svjedok RM-018, T. 1962-1963; P145 (List sa pseudonimom za svjedoka RM-018).

¹⁴⁷⁸ P3293 (Adil Draganović, izjave svjedoka), izjava svjedoka od 30. oktobra 1999., str. 1-2, 7, 10, 12, izjava svjedoka od 6. oktobra 2000., str. 1, izjava svjedoka od 7. jula 2000., str. 1, 3. Dokazi koje je iznio Adil Draganović takođe su razmotreni u poglavlju 4.12.7.

¹⁴⁷⁹ P3437 (Svjedok RM-709, izjava svjedoka, 6. juni 2000.), str. 1-4; P3438 (Svjedok RM-709, izjava svjedoka, 16. februar 2002.), str. 1-2; P3439 (Svjedok RM-709, izjava svjedoka, 26. oktobar 2002.), str. 1-2.

¹⁴⁸⁰ P3117 (Jakov Marić, izjava svjedoka, 11. mart 2000.), str. 1-2.

¹⁴⁸¹ **Svjedok RM-017**: P3228 (Svjedok RM-017, izjava svjedoka, 1. septembar 1994.), str. 1-2. **Svjedok RM-026**: P2585 (Svjedok RM-026, izjave svjedoka), izjava od 23. septembra 1994., str. 1-2. **Svjedok RM-065**: P3271 (Svjedok RM-065, izjave svjedoka), izjava svjedoka od 22. marta 1995., str. 1-2, izjava svjedoka od 28. avgusta 2000., str. 2; P3274 (List sa pseudonimom za svjedoka RM-065). V. takođe P3279 (Tabela podudarnosti).

korpusa" zadužene za probleme vezane za logore i zarobljenike;¹⁴⁸² **svjedok RM-016**, bosanski Srbin iz Banjaluke;¹⁴⁸³ **Charles McLeod**, koji je od jula 1992. bio pripadnik PMEZ-a u sjeverozapadnoj Bosni;¹⁴⁸⁴ **Charles Kirudja**, koji je od aprila 1992. do marta 1994. bio službenik za civilne poslove UN-a u Hrvatskoj;¹⁴⁸⁵ **Boško Amidžić**, koji je od maja 1992. bio načelnik intendantske službe 1. KK-a, a od 14. februara 1993. pomoćnik komandanta za pozadinu 1. KK-a;¹⁴⁸⁶ **svjedok RM-051**, oficir za bezbjednosne poslove VRS-a;¹⁴⁸⁷ **Osman Selak**, bosanski Musliman, pukovnik u JNA, a kasnije u VRS-u, koji se penzionisao u julu 1992.¹⁴⁸⁸ i **Ewan Brown**, vojni analitičar,¹⁴⁸⁹ kao i dokumentarni dokazi,¹⁴⁹⁰ i ono smatra da su ti dokazi u skladu s činjenicama o kojima je presuđeno.¹⁴⁹¹ Takođe su mu predloženi dokazi koje je iznio

¹⁴⁸² P154 (Adil Medić, izjava svjedoka, 31. januar 1996.), str. 1, par. 4; Adil Medić, T. 2033. Dokazi koje je iznio Adil Medić takođe su razmotreni u poglavlju 9.2.10.

¹⁴⁸³ P2375 (Svjedok RM-016, izjava svjedoka, 5. avgust 2013.), str. 1, par. 4, 11, 16; svjedok RM-016, T. 17398.

¹⁴⁸⁴ P3258 (Charles McLeod, transkript iz predmeta *Brđanin*, 21.-24. juni 2002.), str. 7281. Dokazi koje je iznio Charles McLeod takođe su razmotreni u poglavlju 9.2.10.

¹⁴⁸⁵ P3587 (Charles Kirudja, izjava svjedoka, 17. novembar 2010.), par. 2.

¹⁴⁸⁶ D847 (Boško Amidžić, izjava svjedoka, 25. juni 2014.), par. 2; Boško Amidžić, T. 29502. Dokazi koje je iznio Boško Amidžić takođe su razmotreni u poglavlju 9.2.10.

¹⁴⁸⁷ P214 (Svjedok RM-051, transkript iz predmeta *Stanišić i Župljanin*, 21.-22. januar 2010.), str. 5255; svjedok RM-051, T. 2883-2884.

¹⁴⁸⁸ P244 (Osman Selak, izjava svjedoka, 13. juli 2000.), str. 1; Osman Selak, T. 2965-2966, 3182.

¹⁴⁸⁹ P2863 (Ewan Brown, izjava svjedoka, 27. i 28. juli 2009.), str. 2; P2858 (Biografija Ewana Browna), str. 1.

¹⁴⁹⁰ P4163 je razmotren u poglavlju 4.1.2, *Incident 2.1 iz Priloga C Optužnici*

¹⁴⁹¹ **Boško Amidžić**: D847 (Boško Amidžić, izjava svjedoka, 25. juni 2014.), par. 27; Boško Amidžić, T. 29470, 29490-29492, 29524; P6993 (Dnevni izvještaj logora Manjača, upućen 1. KK-u, 18. juni 1992.). **Ewan Brown**: P2862 (Ewan Brown, VRS i zatočenički logor Manjača 1991.-1993.: Temeljna studija, mart 2013.), par. 2.1, 2.25, 2.35, 2.38, 2.40, 2.41, 2.55, 2.65-2.66, 2.68-2.72-2.73, 2.76, 2.87, 2.209; P2880 (Karadžićevo pismo, upućeno predsjedniku vlade bosanskih Srba Đeriću, 7. avgust 1992. i izvještaj MKCK-a o logoru Manjača, 25. juli 1992.), str. 5-7; P2891 (Članak iz lista *Newsday*, koji je napisao Roy Gutman, pod naslovom "Prisoners of Serbia's War", 19. juli 1992.), str. 1-2; P2898 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 2. juli 1992.); P2899 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 18.-20. avgust 1992.), str. 1, 3-4; P2907 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 5. novembar 1992.), str. 1; P2908 (Logor Manjača, Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 8. avgust 1992.), str. 1-2; P2910 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 29. oktobar 1992.), str. 1; P2923 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 11. decembar 1992.), str. 1, 2, 4-5; P2924 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 13. decembar 1992.), str. 1, 3-4. **Bekir Delić**: P3432 (Bekir Delić, izjava svjedoka, 13. septembar 2001.), str. 8-9. **Adil Draganović**: P3293 (Adil Draganović, izjave svjedoka), izjava svjedoka od 30. oktobra 1999., str. 12-14, izjava svjedoka od 7. jula 2000., str. 5-6. **Atif Džafić**: P3394 (Atif Džafić, izjava svjedoka, 28. septembar 2011.), par. 100-105, 107-110, 112, 123, 128-129; P3396 (Spisak zarobljenih lica koja se upućuju u logor Manjača, koji je potpisao Vinko Kondić, 22. juli 1992.); P3397 (Mapa logora Manjača, koju je nacrtao Atif Džafić); P3400 (Fotografija svjedoka Atifa Džafića za vrijeme zatočenja u logoru Manjača). **Asim Egrić**: P3403 (Asim Egrić, transkript iz predmeta *Brđanin*, 10. oktobar 2002.), str. 10605-10607. **Muhamed Filipović**: P3133 (Muhamed Filipović, izjave svjedoka), izjava svjedoka od 13. marta 2001., str. 3-5; P3134 (Muhamed Filipović, transkript iz predmeta *Brđanin*, 30. avgust 2002., 4.-5. septembar 2002.), str. 9612-9614, 9617-9619, 9620. **Mirzet Karabeg**: P3248 (Mirzet Karabeg, izjava svjedoka, 25. juli 1999.), str. 13; P3250 (Mirzet Karabeg, transkript iz predmeta *Brđanin*, 27.-28. maj 2002.), str. 6184-6188; P3251 (Mirzet

Karabeg, transkript iz predmeta *Krajišnik*, 24. maj 2004.), str. 2750. **Charles Kirudja**: P3587 (Charles Kirudja, izjava svjedoka, 17. novembar 2010.), par. 74; P6484 (Memorandum Charlesa Kirudje, upućen Štabu UNPROFOR-a, 3. juli 1992.), str. 1-2. **Jakov Marić**: P3117 (Jakov Marić, izjava svjedoka, 11. mart 2000.), str. 5; P3119 (Izveštaj iz župe Sasina o poginulima, nestalima, ranjenima, od juna 1992. do decembra 1992.), str. 1. **Charles McLeod**: P3258 (Charles McLeod, transkript iz predmeta *Brđanin*, 21.-24. juni 2002.), str. 7314-7316, 7333; P3264 (Izveštaj PMEZ-a, 3. septembar 1992.), par. 1, 3, 26, 37-38; P3269 (Lične zabilješke Charlesa McLeoda, 20.-31. avgust 1992.), str. 43, 45, 57. **Adil Medić**: P154 (Adil Medić, izjava svjedoka, 31. januar 1996.), par. 6, 8-10, 21; Adil Medić, T. 2042-2043, 2048, 2054, 2056. **Milovan Milutinović**: D862 (Milovan Milutinović, izjava svjedoka, 11. juli 2014.), par. 33. **Sakib Muhić**: P3426 (Sakib Muhić, izjava svjedoka, 11. april 2000.), str. 3, 7, 8-10, 12. **Enis Šabanović**: P3124 (Enis Šabanović, izjava svjedoka, 19. februar 2001.), str. 7-17; P3125 (Enis Šabanović, transkript iz predmeta *Brđanin*, 5. juni 2002.) str. 6488. **Adem Seferović**: P2502 (Adem Seferović, izjava svjedoka, 26. juli 1999.), str. 6-7. **Osman Selak**: P244 (Osman Selak, izjava svjedoka, 13. juli 2000.), par. 60-61; Osman Selak, T. 2970-2971, 3002. **Svjedok RM-016**: P2375 (Svjedok RM-016, izjava svjedoka, 5. avgust 2013.), par. 44, 45, 48; svjedok RM-016, T. 17394, 17465-17466, 17468-17469. **Svjedok RM-017**: P3228 (Svjedok RM-017, izjava svjedoka, 1. septembar 1994.), str. 23. **Svjedok RM-018**: P146 (Svjedok RM-018, izjava svjedoka, 28. juli 1999.), par. 84-89, 93-94. **Svjedok RM-026**: P2585 (Svjedok RM-026, izjave svjedoka), izjava od 23. septembra 1994., str. 10. **Svjedok RM-051**: P214 (Svjedok RM-051, transkript iz predmeta *Stanišić i Župljanin*, 21.-22. januar 2010.), str. 5255-5256, 5261, 5264-5265, 5267-5268, 5276, 5278-5280, 5282-5283, 5288-5293, 5295-5302, 5311-5312, 5344-5345, 5349-5350, 5365, 5386-5389; svjedok RM-051, T. 2873-2874, 2876-2880, 2889, 2916-2917, 2922-2927, 2928, 2931, 2937-2938; P215 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 1. juli 1992.), str. 1-2; P216 (Redovni borbeni izvještaj rukovodioca grupe RiK 1. KK-a, pukovnika Stevana Bogojevića, upućen VRS-u, 10. juli 1992.), str. 1; P217 (Redovni borbeni izvještaj 1. KK-a, potpisan u ime Momira Talića, 13. juni 1992.), str. 2; P218 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 9. juli 1992.), str. 1; P219 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 5. juli 1992.), str. 1; P220 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 9. juli 1992.), str. 1; P221 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 22. juli 1992.), str. 1; P222 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 29. juli 1992.), str. 2; P223 (Zapisnik sa sastanka službenika logora Manjača i spisak od 92 zatočenika, 20. avgust 1992.), str. 1-10, 15; P224 (Izveštaj načelnika Komande 1. KK-a, upućen Glavnom štabu VRS-a, 7. avgust 1992.), str. 1; P225 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 22. juni 1992.), str. 1; P226 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 4. juli 1992.), str. 1; P227 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 8. juli 1992.), str. 1; P228 (Spisak zatočenika mlađih od 18 godina koje treba otpustiti iz logora Manjača, od 10. jula 1992.), str. 1; P229 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 16. juli 1992.), str. 1-2; P231 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 23. juli 1992.), str. 1; P233 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 7. avgust 1992.), str. 1-2; P236 (Spisak lica upućenih iz Omarske za Manjaču, koji je načelnik SJB-a Prijedor uputio komandantu logora Manjača, 17. avgust 1992.), str. 1; P237 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 21.-22. avgust 1992.), str. 1-2; P241 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 14. novembar 1992.), str. 1-2; P242 (Izveštaj pukovnika Stevana Bogojevića, upućen načelniku SNB-a Prijedor, 6. avgust 1992.), str. 1; P243 (Video-snimak logora Manjača koji je napravio BBC, 20. avgust 1992.). **Svjedok RM-065**: P3271 (Svjedok RM-065, izjave svjedoka), izjava svjedoka od 22. marta 1995., str. 38-39; P3273 (Svjedok RM-065, transkript iz predmeta *Karadžić*, 17. januar 2011.), str. 10325; P3275 (Video-snimak logora Manjača). V. takođe P3279 (Tabela podudarnosti). **Svjedok RM-709**: P3437 (Svjedok RM-709, izjava svjedoka, 6. juni 2000.), str. 7-8, 10. **Ahmet Zulić**: P3611 (Ahmet Zulić, izjava svjedoka, 22. februar 2010.), par. 87, 94, 103, 106-107, 109, 112, 117-122, 124-125, 137-139; P3612 (Dnevnik Ahmeta Zulića, druga sveska), str. 6-7; P3613 (Dnevnik Ahmeta Zulića, treća sveska), str. 3-4; P3615 (Rukom pisani spisak zatočenika, bez datuma). **Dokumentarni dokazi**: P4163 (Vijesti televizijske stanice Channel Four), str. 3; P6796 (Dnevni izvještaj o transportu zatočenika iz logora Manjača, 14. decembar 1992.), str. 1; P299 (Izveštaj Komisije UN-a za ljudska prava o situaciji u vezi s ljudskim pravima na području bivše Jugoslavije, 28. avgust 1992.), par. 2-3, 35-36.

Radomir Radinković, koji je od maja 1992. bio referent za obavještajno-bezbjednosne poslove 1. KK-a VRS-a u logoru Manjača,¹⁴⁹² i ono smatra da su ti dokazi djelimično u skladu s činjenicama o kojima je presuđeno.¹⁴⁹³ Pretresno vijeće će se dokazima koje je iznio Radomir Radinković baviti dolje u tekstu. Pretresnom vijeću su predočeni i dokazi koje su iznijeli **svjedok RM-093**, pripadnik okružnog TO-a Banjaluka,¹⁴⁹⁴ i **Miloš Šolaja**, koji je od 18. jula 1992. do kraja rata bio glavni urednik u Pres centru 1. KK-a,¹⁴⁹⁵ kao i dokumentarni dokazi.

Osnivanje i obezbjeđenje logora Manjača

379. **Ewan Brown** je u svom svjedočenju izjavio da je logor Manjača otvaran i zatvaran tri puta u periodu od 1991. do 1993.; prvi put je otvoren krajem 1991., drugi put od juna do sredine decembra 1992., a treći put je bio nakratko otvoren 1993. godine.¹⁴⁹⁶ Logor Manjača je prvi put otvoren u drugoj polovici 1991. na osnovu naređenja general-majora Momira Talića iz 5. korpusa JNA i komandant tog logora bio je potpukovnik Stanko Baltić, a logor je korišten za zatočenje pripadnika MUP-a i ZNG-a, koji su identifikovani kao hrvatske snage, u skladu sa Ženevskim konvencijama.¹⁴⁹⁷ Zatočenici su počeli stizati neposredno po osnivanju logora.¹⁴⁹⁸ Prema **Brownovoj** studiji, čini se da je logor Manjača zatvoren početkom 1992.¹⁴⁹⁹

380. Vlasti bosanskih Srba osnovale su taj logor sredinom maja 1992.¹⁵⁰⁰ **Boško Amidžić** je u svom svjedočenju izjavio da je 26. maja 1992., na redovnom informisanju

¹⁴⁹² D900 (Radomir Radinković, izjava svjedoka, 8. decembar 2013.), str. 1, 6. Dokazi koje je iznio Radomir Radinković takođe su razmotreni u poglavlju 9.2.10.

¹⁴⁹³ **Radomir Radinković**: D900 (Radomir Radinković, izjava svjedoka, 8. decembar 2013.), 2-3, 5-6, 8, 10-11; Radomir Radinković, T. 31731, 31736, 31738, 31772-31774; D901 (Tabela podudarnosti činjenica o kojima je presuđeno).

¹⁴⁹⁴ P3144 (Svjedok RM-093, izjava svjedoka, 12. oktobar 2002.), str. 1-2; P3145 (Svjedok RM-093, transkript iz predmeta *Brđanin*, 6., 7., 10.-13. mart 2003.), str. 15273. Dokazi koje je iznio svjedok RM-093 takođe su razmotreni u poglavlju 9.2.10.

¹⁴⁹⁵ D924 (Miloš Šolaja, izjava svjedoka, 11. juni 2014.), par. 4.

¹⁴⁹⁶ P2862 (Ewan Brown, VRS i zatočenički logor Manjača 1991.-1993.: Temeljna studija, mart 2013.), par. 2.1, 2.31, 2.231, 2.240.

¹⁴⁹⁷ P2862 (Ewan Brown, VRS i zatočenički logor Manjača 1991.-1993.: Temeljna studija, mart 2013.), par. 2.2-2.4. V. takođe P214 (Svjedok RM-051, transkript iz predmeta *Stanišić i Župljanin*, 21.-22. januar 2010.), str. 5257, 5261; svjedok RM-051, T. 2937-2938.

¹⁴⁹⁸ P2862 (Ewan Brown, VRS i zatočenički logor Manjača 1991.-1993.: Temeljna studija, mart 2013.), par. 2.6.

¹⁴⁹⁹ P2862 (Ewan Brown, VRS i zatočenički logor Manjača 1991.-1993.: Temeljna studija, mart 2013.), par. 2.9.

¹⁵⁰⁰ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 458. S obzirom na to da je, prema Brownim dokazima, logor Manjača bio otvoren 1992., Pretresno vijeće smatra da činjenica o kojoj je presuđeno 458 znači da je sredinom maja 1992., logor Manjača bio ponovo otvoren.

u Komandi 1. KK-a, pukovnik Vaso Tepšić, tadašnji pomoćnik komandanta za pozadinu, dobio zaduženje da formira logor za ratne zarobljenike na Manjači.¹⁵⁰¹ **Svjedok RM-093** je izjavio da je Talić 1. juna 1992. prisustvovao sastanku Komande 1. KK-a, na kojem je izdao uputstva da se na Manjači formira logor.¹⁵⁰² **Osman Selak** je u svom svjedočenju rekao da je prisustvovao tom sastanku i da je Talić naredio da se formira logor za "ratne zarobljenike" na poligonu Manjača za približno 2.500 ljudi i da se vojnici koji će tamo biti stacionirani naoružaju.¹⁵⁰³ **Brown** je u svom svjedočenju izjavio da je taj logor ponovo otvoren zbog operacija u Bosanskoj Krajini radi smještaja zatočenika iz raznih opština u Bosanskoj Krajini, budući da su snage VRS-a pod komandom potpukovnika Božidara Popovića u proljeće i ljeto 1992. preuzele vlast u Prijedoru, Sanskom Mostu, Ključu i drugim područjima u Krajini.¹⁵⁰⁴

381. **Amidžić** je u svom svjedočenju rekao da je formiranje logora Manjača bilo regulisano zvaničnim naređenjima "iz nadležnosti Glavnog štaba VRS-a". Glavni štab VRS-a izdao je detaljno uputstvo za postupanje s ratnim zarobljenicima u logoru na osnovu međunarodnog ratnog prava, kao i detaljne zadatke pripadnicima 1. KK-a koji su bili zaduženi za osnivanje logora.¹⁵⁰⁵ **Brown** je u svom svjedočenju izjavio da je Mladić 2. juna 1992. otputovao u Banjaluku, gdje su on i Karadžić prisustvovali sastanku s predstavnicima rukovodstva bosanskih Srba u Krajini i komandantima jedinica 1. KK-a.¹⁵⁰⁶ Na osnovu referisanja i kasnijih izvještaja od 1. i 2. juna 1992., Brown je zaključio da su Mladić i Glavni štab VRS-a, kao i više političko rukovodstvo, vrlo dobro znali za osnivanje logora Manjača, do kojeg je došlo poslije informativnog sastanka Glavnog štaba VRS-a i komandanata potčinjenih korpusa 1. juna 1992., kojem je Mladić prisustvovao.¹⁵⁰⁷ Osnivanje zatočeničkih logora bilo je odobreno i shvaćeno od strane najviših nivoa VRS-a i vlade bosanskih Srba, a obaveze u vezi s pravilnim postupanjem

¹⁵⁰¹ D847 (Boško Amidžić, izjava svjedoka, 25. juni 2014.), par. 25.

¹⁵⁰² P3144 (Svjedok RM-093, izjava svjedoka, 12. oktobar 2002.), str. 24. V. takođe P3293 (Adil Draganović, izjave svjedoka), izjava svjedoka od 30. oktobra 1999., str. 14.

¹⁵⁰³ P244 (Osman Selak, izjava svjedoka, 13. juli 2000.), par. 59; Osman Selak, T. 2970, 2992, 3000; P253 (Izvodi iz dnevnika Osmana Selaka) str. 4.

¹⁵⁰⁴ P2862 (Ewan Brown, VRS i zatočenički logor Manjača 1991.-1993.: Temeljna studija, mart 2013.), par. 2.9-2.11, 2.13.

¹⁵⁰⁵ D847 (Boško Amidžić, izjava svjedoka, 25. juni 2014.), par. 26.

¹⁵⁰⁶ P2862 (Ewan Brown, VRS i zatočenički logor Manjača 1991.-1993.: Temeljna studija, mart 2013.), par. 2.16.

¹⁵⁰⁷ P2862 (Ewan Brown, VRS i zatočenički logor Manjača 1991.-1993.: Temeljna studija, mart 2013.), par. 2.13-2.15, 2.17. V. takođe P353 (Mladićeva bilježnica, 27. maj - 31. juli 1992.), str. 44, 53-61; P246 (Izveštaj komandanta 1. KK-a Talića, upućen Glavnom štabu VRS-a, 1. juni 1992.).

sa zatočenicima, propisane međunarodnim pravom, bile su očigledno shvaćene i distribuirane od najviših ka najnižim nivoima VRS-a.¹⁵⁰⁸

382. **Sakib Muhić** je izjavio da se logor Manjača nalazio na udaljenosti od 30 kilometara od Banjaluke i da se sastojao od dva dijela odvojena bodljikavom žicom, sa po tri štale s jedne i s druge strane žice.¹⁵⁰⁹ **Selak** je u svom svjedočenju izjavio da se logor Manjača prostirao na približno 700 hektara, od kojih su jedan i po do dva hektara bili namijenjeni za smještaj "ratnih zarobljenika".¹⁵¹⁰ **Ahmet Zulić** je izjavio da je cijeli logor bio okružen bodljikavom žicom, i da su iza bodljikave žice redovno patrolirali policajci s vučjacima.¹⁵¹¹ **Radomir Radinković** je u svom svjedočenju rekao da su unutrašnja i vanjska ograda od bodljikave žice bile visoke dva metra.¹⁵¹² **Muhić** je primijetio četiri mitraljeska gnijezda koja su se nalazila u svakom od četiri ugla logora i vidio je vojnike u njima.¹⁵¹³ Ta gnijezda i vojnici ostali su na tim položajima sve vrijeme boravka tog svjedoka u logoru, što je bilo od juna do novembra 1992.¹⁵¹⁴ **Atif Džafić** je izjavio da su u jednom trenutku pored ograde od bodljikave žice koja je opasavala logor postavljene mine.¹⁵¹⁵ Osim osmatračnica, rovovskog bunkera i vojnih kasarni, on je u logoru identifikovao 23 objekta, uključujući dvije kantine, tri spavaonice za upravnika i stražare, kancelariju komande logora, tri radionice, jednu prostoriju za ljekarske preglede, jedan stacionar, dvije samice i četiri prostorije za ispitivanje.¹⁵¹⁶

¹⁵⁰⁸ P2862 (Ewan Brown, VRS i zatočenički logor Manjača 1991.-1993.: Temeljna studija, mart 2013.), par. 2.29. V. takođe P377 (Uputstvo o postupanju s ratnim zarobljenicima, 15. juni 1992.); P3540 (Uputstvo o postupanju za zarobljenim licima, 13. juni 1992.).

¹⁵⁰⁹ P3426 (Sakib Muhić, izjava svjedoka, 11. april 2000.), str. 2, 7, 10. V. takođe P3437 (Svjedok RM-709, izjava svjedoka, 6. juni 2000.), str. 8; P3258 (Charles McLeod, transkript iz predmeta *Brđanin*, 21.-24. juni 2002.), str. 7314.

¹⁵¹⁰ Osman Selak, T. 2976-2977, 3002.

¹⁵¹¹ P3611 (Ahmet Zulić, izjava svjedoka, 22. februar 2010.), par. 107. V. takođe P3258 (Charles McLeod, transkript iz predmeta *Brđanin*, 21.-24. juni 2002.), str. 7314.

¹⁵¹² D900 (Radomir Radinković, izjava svjedoka, 8. decembar 2013.), str. 2; Radomir Radinković, T. 31730.

¹⁵¹³ P3426 (Sakib Muhić, izjava svjedoka, 11. april 2000.), str. 7. V. takođe P3611 (Ahmet Zulić, izjava svjedoka, 22. februar 2010.), par. 107; P3258 (Charles McLeod, transkript iz predmeta *Brđanin*, 21.-24. juni 2002.), str. 7314.

¹⁵¹⁴ P3426 (Sakib Muhić, izjava svjedoka, 11. april 2000.), str. 3, 7, 10.

¹⁵¹⁵ P3394 (Atif Džafić, izjava svjedoka, 28. septembar 2011.), par. 100. V. takođe P3133 (Muhamed Filipović, izjava svjedoka), izjava svjedoka od 13. marta 2001., str. 3; P2862 (Ewan Brown, VRS i zatočenički logor Manjača 1991.-1993.: Temeljna studija, mart 2013.), par. 2.35, 2.66, 2.68-2.72-2.73, 2.76, 2.87.

¹⁵¹⁶ P3394 (Atif Džafić, izjava svjedoka, 28. septembar 2011.), par. 100; P3397 (Mapa logora Manjača, koju je nacrtao Atif Džafić). V. takođe D900 (Radomir Radinković, izjava svjedoka, 8. decembar 2013.), str. 2.

383. Logorom Manjača upravljala je Vojna policija bosanskih Srba pod komandom 1. KK-a.¹⁵¹⁷ **Brown** je u svom svjedočenju, na osnovu redovnog izvještavanja između 1. KK-a i logora, izjavio da je Talić uspostavio funkcionalan lanac izvještavanja između logora Manjača i korpusa.¹⁵¹⁸ **Svjedok RM-018** je u svom svjedočenju rekao da su zatočenike čuvali pripadnici Vojne policije i vojnici.¹⁵¹⁹ **Brown** je u svom svjedočenju izjavio da je logorom Manjača upravljala vojska, ali da je policija bosanskih Srba, koja je uključivala pripadnike SJB-a i CSB-a, povremeno neposredno pomagala u obradi zatočenika, što je obuhvatalo čuvanje i pratnju zatočenika za vrijeme njihovog prebacivanja u logor, pripremu dosjea i podnošenje krivičnih prijava.¹⁵²⁰ **Adil Draganović** je izjavio su čuvari bili Srbi u redovnim plavim policijskim uniformama i pripadnici Vojne policije u maskirnim uniformama s bijelim opasačima.¹⁵²¹

384. **Svjedok RM-051** je u svom svjedočenju rekao da je negdje u junu 1992., kad je u logoru bio manjak ljudstva, komandant 1. KK-a izdao naređenje SJB-ovima u Ključu, Sanskom Mostu i drugim mjestima da upute 20 do 30 policajaca kao pojačanje za obezbjeđenje kruga logora; ti policajci su poslani u logor negdje u julu ili avgustu 1992. i bili su potčinjeni 1. KK-u.¹⁵²² Sastav snaga za obezbjeđenje logora činili su pripadnici snaga unutrašnjeg obezbjeđenja, koje su se sastojale od snaga Vojne policije i policije, te pripadnici snaga vanjskog obezbjeđenja, koje su se sastojale od tri bataljona 1. lakog artiljerijskog puka, jednog oklopnog transportera iz 2. oklopne brigade i jedne čete 1. bataljona Vojne policije.¹⁵²³ **Radinković** je u svom svjedočenju rekao da je za unutrašnje obezbjeđenje bio zadužen vod bataljona Vojne policije, koji je bio pod neposrednom komandom 1. KK-a, a da je za obezbjeđenje vanjskog dijela logora bila zadužena civilna policija.¹⁵²⁴ **Enis Šabanović** konkretno je naveo da su stražari koji su bili izvan ograde od bodljikave žice uglavnom bili policajci iz Prijedora, Banjaluke i

¹⁵¹⁷ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 439.

¹⁵¹⁸ P2862 (Ewan Brown, VRS i zatočenički logor Manjača 1991.-1993.: Temeljna studija, mart 2013.), par. 2.25, 2.65.

¹⁵¹⁹ P146 (Svjedok RM-018, izjava svjedoka, 28. juli 1999.), par. 86.

¹⁵²⁰ P2862 (Ewan Brown, VRS i zatočenički logor Manjača 1991.-1993.: Temeljna studija, mart 2013.), par. 2.36-2.37.

¹⁵²¹ P3293 (Adil Draganović, izjave svjedoka), izjava svjedoka od 30. oktobra 1999., str. 13.

¹⁵²² P214 (Svjedok RM-051, transkript iz predmeta *Stanišić i Župljanin*, 21.-22. januar 2010.), str. 5265-5267, 5365.

¹⁵²³ P3268 (Naređenje Komande 1. KK-a, 27. juli 1992.), str. 1.

¹⁵²⁴ D900 (Radomir Radinković, izjava svjedoka, 8. decembar 2013.), str. 2; Radomir Radinković, T. 31737-31738, 31768.

Sanskog Mosta i da su ponekad ulazili i tukli zatočenike. Prema riječima tog svjedoka, u logoru je svakog dana bilo između 20 i 50 stražara.¹⁵²⁵

385. **Svjedok RM-051** je u svom svjedočenju rekao da, u principu, ni pripadnicima Vojne policije ni pripadnicima SJB-a nije bilo dozvoljeno da uđu unutar ograde od bodljikave žice osim ako nije bilo potrebno intervenisati.¹⁵²⁶ Prema riječima tog svjedoka, samo je pripadnicima specijalne interventne patrole bilo dozvoljeno da uđu u unutrašnji krug logora, ali bez oružja, prema rasporedu koji je određivao komandir Vojne policije. Prema **Radinkovićevim** riječima, obično niko drugi osim dežurne patrole vojnih policajaca nije imao pristup dijelu logora u kojem su držani zatočenici.¹⁵²⁷ **Svjedok RM-017** naveo je da su stražari bili s druge strane ograde kruga i da im nije bilo dozvoljeno da ulaze u spavaonice.¹⁵²⁸

386. Pukovnik Božidar Popović bio je upravnik logora.¹⁵²⁹ **Svjedok RM-015** je u svom svjedočenju rekao da je Popović, koji je postao oficir VRS-a nakon što se penzionisao kao oficir JNA, imenovan na taj položaj oko 15. juna 1992.¹⁵³⁰ **Šabanović** je izjavio da je Popović zatočenike zvao *ustašama* i prijetio im da će izgubiti glave. Isto je tako govorio da je ovo "srpska nacija" i da je Bosna njihova.¹⁵³¹ **Svjedok RM-016** je u svom svjedočenju rekao da je Popović bio potčinjen generalu Taliću i komandi Korpusa.¹⁵³² **Šabanović** je izjavio da su mu vojni policajci rekli da Talić ima povjerenja u Popovića i da ga jako hvali, što je svjedoka navelo na zaključak da je Popović izvršavao Talićeve naredbe.¹⁵³³ Zamjenik upravnika je bio čovjek s nadimkom Špaga.¹⁵³⁴ **Zulić** je konkretno naveo da je Špagino pravo ime bilo Predrag Kovačević.¹⁵³⁵ **Muhić** je naveo da su ili Popović ili Špaga sve vrijeme bili u logoru.¹⁵³⁶ Popović je ponekad nosio maskirnu uniformu, ali je uglavnom nosio maslinastozelenu

¹⁵²⁵ P3124 (Enis Šabanović, izjava svjedoka, 19. februar 2001.), str. 17.

¹⁵²⁶ P214 (Svjedok RM-051, transkript iz predmeta *Stanišić i Župljanin*, 21.-22. januar 2010.), str. 5266.

¹⁵²⁷ Radomir Radinković, T. 31730-31731.

¹⁵²⁸ P3228 (Svjedok RM-017, izjava svjedoka, 1. septembar 1994.), str. 23.

¹⁵²⁹ Činjenice o kojima je presudeno I, činjenica br. 460.

¹⁵³⁰ P214 (Svjedok RM-051, transkript iz predmeta *Stanišić i Župljanin*, 21.-22. januar 2010.), str. 5261, 52164-5265. V. takođe P2585 (Svjedok RM-026, izjave svjedoka), izjava od 23. septembra 1994., str. 10; P2586 (Svjedok RM-026, transkript iz predmeta *Stakić*, 26. april i 1. maj 2001.), str. 2387-2388.

¹⁵³¹ P3124 (Enis Šabanović, izjava svjedoka, 19. februar 2001.), str. 16.

¹⁵³² P2375 (Svjedok RM-016, izjava svjedoka, 5. avgust 2013.), par. 45; svjedok RM-016, T. 17465.

¹⁵³³ P3124 (Enis Šabanović, izjava svjedoka, 19. februar 2001.), str. 16.

¹⁵³⁴ P3124 (Enis Šabanović, izjava svjedoka, 19. februar 2001.), str. 17. V. takođe P146 (Svjedok RM-018, izjava svjedoka, 28. juli 1999.), par. 86; P3426 (Sakib Muhić, izjava svjedoka, 11. april 2000.), str. 10; P2585 (Svjedok RM-026, izjave svjedoka), izjava od 23. septembra 1994., str. 10; P2586 (Svjedok RM-026, transkript iz predmeta *Stakić*, 26. april i 1. maj 2001.), str. 2387-2388.

¹⁵³⁵ P3611 (Ahmet Zulić, izjava svjedoka, 22. februar 2010.), par. 120.

¹⁵³⁶ P3426 (Sakib Muhić, izjava svjedoka, 11. april 2000.), str. 10.

uniformu kakvu su nosili oficiri JNA, dok je Špaga uvijek nosio maskirnu uniformu.¹⁵³⁷ **Muhamed Filipović** je takođe naveo da je Špaga bio jedan od odgovornih za logor Manjača, a da je jedan od stražara bio čovjek s nadimkom Zoka.¹⁵³⁸ **Radinković** je u svom svjedočenju izjavio da su među ljudstvom u logoru bili pripadnici obavještajno-bezbjednosnog organa i njihov nadređeni oficir iz 1. KK-a.¹⁵³⁹ Njihov nadređeni oficir prvo je bio potpukovnik Milan Stevilović, a kasnije Stevan Bogojević.¹⁵⁴⁰ Pripadnici obavještajno-bezbjednosnog organa slali su pismene izvještaje Odjeljenju za bezbjednosne poslove najmanje jednom sedmično, a po potrebi i svakodnevno, a redovno su usmeno izvještavali Božidara Popovića.¹⁵⁴¹ Ostali pripadnici logorskog osoblja bili su upravnik, sanitetsko osoblje i nadzornici.¹⁵⁴²

387. **Svjedok RM-709** je izjavio da je načelnik bezbjednosti logora Manjača bio Željko Bulatović zvan Bula ili Fadil.¹⁵⁴³ **Zulić** je Bulatovića zvanog Fadil ili Tito opisao kao stražara muslimanske nacionalnosti.¹⁵⁴⁴ **Šabanović** je za njega rekao da je bio "najkrvoločniji od svih".¹⁵⁴⁵ On je prepoznao još jednog stražara, policajca iz Sanskog Mosta Macu Došenovića, koji je bio u pratnji transporta kojim je on dovezen u logor.¹⁵⁴⁶ **Zulić** je izjavio da se jedan od stražara u logoru zvao Zoka.¹⁵⁴⁷ **Karabeg** je za jednog od stražara u logoru Manjača rekao da se zvao Tito.¹⁵⁴⁸ **Svjedok RM-709** je izjavio da je jedan od stražara bio Neđeljko iz Ključa.¹⁵⁴⁹ **Svjedok RM-065** je pomenuo dva stražara koji su se zvali Gugi i Aco.¹⁵⁵⁰

388. Jednom sedmično, logor je posjećivala delegacija 1. KK-a, u kojoj su, između ostalih, bili Milovan Milutinović i Ostoja Barašanin. Onog dana kad je u logoru

¹⁵³⁷ P3426 (Sakib Muhić, izjava svjedoka, 11. april 2000.), str. 10.

¹⁵³⁸ P3134 (Muhamed Filipović, transkript iz predmeta *Brđanin*, 30. avgust 2002., 4.-5. septembar 2002.), str. 9609-9610, 9625.

¹⁵³⁹ D900 (Radimir Radinković, izjava svjedoka, 8. decembar 2013.), str. 2, 8, 10; Radimir Radinković, T. 31736.

¹⁵⁴⁰ D900 (Radimir Radinković, izjava svjedoka, 8. decembar 2013.), str. 2, 8; Radimir Radinković, T. 31736.

¹⁵⁴¹ D900 (Radimir Radinković, izjava svjedoka, 8. decembar 2013.), str. 3; Radimir Radinković, T. 31737.

¹⁵⁴² D900 (Radimir Radinković, izjava svjedoka, 8. decembar 2013.), str. 10.

¹⁵⁴³ P3437 (Svjedok RM-709, izjava svjedoka, 6. juni 2000.), str. 7. V. takođe P3124 (Enis Šabanović, izjava svjedoka, 19. februar 2001.), str. 17.

¹⁵⁴⁴ P3611 (Ahmet Zulić, izjava svjedoka, 22. februar 2010.), par. 97, 103, 120; P3612 (Dnevnik Ahmeta Zulića, druga sveska), str. 6-7.

¹⁵⁴⁵ P3124 (Enis Šabanović, izjava svjedoka, 19. februar 2001.), str. 17.

¹⁵⁴⁶ P3124 (Enis Šabanović, izjava svjedoka, 19. februar 2001.), str. 7.

¹⁵⁴⁷ P3611 (Ahmet Zulić, izjava svjedoka, 22. februar 2010.), par. 120.

¹⁵⁴⁸ P3250 (Mirzet Karabeg, transkript iz predmeta *Brđanin*, 27.-28. maj 2002.), str. 6188.

¹⁵⁴⁹ P3437 (Svjedok RM-709, izjava svjedoka, 6. juni 2000.), str. 7-8.

¹⁵⁵⁰ P3271 (Svjedok RM-065, izjave svjedoka), izjava svjedoka od 22. marta 1995., str. 39.

izgrađena osmatračnica, u posjetu je došao general Talić koji je s Popovićem prošetao logorom.¹⁵⁵¹

389. **Svjedok RM-093** je izjavio da je 18. avgusta 1992., na isturenom komandnom mjestu 1. KK-a u Dugim Njivama, održan sastanak kojem su prisustvovali, između ostalih, general Talić, pukovnik Stevo Bogojević, Radoslav Brđanin, general Ninković, Stojan Župljanin, Predrag Radić, Nikola Erceg, predsjednik opštine Čelinac Sveto Kovačević i pukovnik Gojko Bogojević.¹⁵⁵² Talić je tada naredio da se četiri lake pješadijske brigade izmjestite iz Banjaluke na poligon na Manjači.¹⁵⁵³

Zatočenici u logoru Manjača

390. Manjača je bila jedna od glavnih zatočeničkih lokacija u ARK-u, a u nju su upućivani zatočenici iz raznih opština ARK-a i drugih logora i zatočeničkih objekata na teritoriji ARK-a.¹⁵⁵⁴ Zatočenici su uglavnom bili s područja Kozarca i doline rijeke Sane.¹⁵⁵⁵ **Brown** je konkretno naveo da su zatočenici bili, pored ostalih opština u Krajini, iz Ključa, Sanskog Mosta, Bosanske Dubice, Doboja, Prijedora, Mrkonjić Grada, Šipova, Jajca, Donjeg Vakufa, Dervente i Kotor-Varoša.¹⁵⁵⁶ **Draganović** je dodao da su neki bili i iz Banjaluke.¹⁵⁵⁷ Prema **Džafićevim** riječima, otprilike 1.200 zatočenika bilo je s područja Ključa.¹⁵⁵⁸ **Ahmet Zulić** je uputio na rukom pisani nedatirani spisak 372 ljudi koji su, prema riječima tog svjedoka, uhapšeni i kasnije zatočeni u logoru Manjača, od kojih je približno 90 posto bilo iz opštine Sanski Most.¹⁵⁵⁹

391. U logoru su bili zatočeni isključivo civili, koji su uglavnom bili bosanski Muslimani, a među njima je bilo i nekoliko bosanskih Hrvata i tek poneki bosanski Srbin.¹⁵⁶⁰ **Brown** je u svom svjedočenju izjavio da je veliki broj pojedinaca uhapšen i

¹⁵⁵¹ P3437 (Svjedok RM-709, izjava svjedoka, 6. juni 2000.), str. 10.

¹⁵⁵² P3144 (Svjedok RM-093, izjava svjedoka, 12. oktobar 2002.), str. 32-33.

¹⁵⁵³ P3144 (Svjedok RM-093, izjava svjedoka, 12. oktobar 2002.), str. 38.

¹⁵⁵⁴ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 461.

¹⁵⁵⁵ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 459.

¹⁵⁵⁶ P2862 (Ewan Brown, VRS i zatočenički logor Manjača 1991.-1993.: Temeljna studija, mart 2013.), par. 2.30. V. takođe P3293 (Adil Draganović, izjave svjedoka), izjava svjedoka od 30. oktobra 1999., str. 13.

¹⁵⁵⁷ P3293 (Adil Draganović, izjave svjedoka), izjava svjedoka od 30. oktobra 1999., str. 13.

¹⁵⁵⁸ P3394 (Atif Džafić, izjava svjedoka, 28. septembar 2011.), par. 129.

¹⁵⁵⁹ P3611 (Ahmet Zulić, izjava svjedoka, 22. februar 2010.), par. 137; P3615 (Rukom pisani spisak zatočenika, bez datuma).

¹⁵⁶⁰ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenice br. 459, 462.

poslan u logor Manjača bez ikakve odgovarajuće selekcije ili obrade.¹⁵⁶¹ Nekolicina svjedoka dala je izjave o okolnostima u kojima su različite grupe zatočenika dovedene u logor Manjača. **Karabeg** je izjavio da je 3. juna 1992. približno 152 osoba prebačeno iz škole "Hasan Kikić" u Sanskom Mostu u logor Manjača.¹⁵⁶² **Šabanović** je dodao da su bili u pratnji policajaca.¹⁵⁶³ Krizni štab Sanski Most je 6. juna 1992. dao instrukciju SJB-u da evakuiše 150 zarobljenika na Manjaču.¹⁵⁶⁴ **Karabeg** je izjavio da su 6. juna 1992. približno 172 osobe, koje su bile zarobljene tokom borbenih operacija, prebačene iz zatvora u Sanskom Mostu, "Betonirke", i sportske dvorane u logor Manjaču.¹⁵⁶⁵ **Džafić** je naveo da je 7. juna 1992. bio prisiljen da pješaci šest do osam sati u koloni do logora Manjača, zajedno s još 400 civila, od kojih je 200 do 250 prethodno bilo zatočeno u školi u Sitnici u opštini Ključ, pod pratnjom Srba, pripadnika rezervnih policijskih snaga iz Sitnice.¹⁵⁶⁶ **Asim Egrlić** je izjavio da je on, oko 12. juna 1992., s jednom većom grupom ljudi koji su uglavnom bili iz Ključa, prebačen iz zatvora u Staroj Gradišci u logor Manjača, gdje je već bilo mnogo ljudi iz Grapske u opštini Doboju.¹⁵⁶⁷ **Svjedok RM-018** je u svom svjedočenju rekao da su ga u jutarnjim satima 24. juna 1992., sudija Jovo Dmitrović i pet policajaca, od kojih je jednog identifikovao kao Sladojevića, sproveli s još 18 drugih zatočenika iz uprave policije u Ključu do logora Manjača.¹⁵⁶⁸ **Radinković** je u svom svjedočenju izjavio da su zatočenike uglavnom sprovodili pripadnici civilne policije, mada je ponekad i Vojna policija dovodila zatočenike iz zone borbenih operacija.¹⁵⁶⁹ Dana 6. avgusta 1992. ili približno

¹⁵⁶¹ P2862 (Ewan Brown, VRS i zatočenički logor Manjača 1991.-1993.: Temeljna studija, mart 2013.), par. 2.42-2.46.

¹⁵⁶² P3250 (Mirzet Karabeg, transkript iz predmeta *Brđanin*, 27.-28. maj 2002.), str. 6164-6165. V. takođe P3124 (Enis Šabanović, izjava svjedoka, 19. februar 2001.), str. 5-7; P3125 (Enis Šabanović, transkript iz predmeta *Brđanin*, 5. juni 2002.) str. 6487-6488; P3127 (Naređenje Kriznog štaba Sanski Most, 6. juni 1992.).

¹⁵⁶³ P3124 (Enis Šabanović, izjava svjedoka, 19. februar 2001.), str. 5-7; P3125 (Enis Šabanović, transkript iz predmeta *Brđanin*, 5. juni 2002.) str. 6487-6488; P3127 (Naređenje Kriznog štaba Sanski Most, 6. juni 1992.).

¹⁵⁶⁴ P3870 (Zaključci Kriznog štaba Sanski Most, 6. juni 1992.).

¹⁵⁶⁵ P3250 (Mirzet Karabeg, transkript iz predmeta *Brđanin*, 27.-28. maj 2002.), str. 6164-6165; P3255 (Pismo stanice javne bezbjednosti komandantu Manjače, 6. juni 1992.). V. takođe P2502 (Adem Seferović, izjava svjedoka, 26. juli 1999.), str. 5, 7.

¹⁵⁶⁶ P3394 (Atif Džafić, izjava svjedoka, 28. septembar 2011.), par. 96-99.

¹⁵⁶⁷ P3402 (Asim Egrlić, izjava svjedoka, 23. maj 1997.), str. 5; P3403 (Asim Egrlić, transkript iz predmeta *Brđanin*, 10. oktobar 2002.), str. 10567-10568. V. takođe P214 (Svjedok RM-051, transkript iz predmeta *Stanišić i Župljanin*, 21.-22. januar 2010.), str. 5278-5280; P217 (Redovni borbeni izvještaj 1. KK-a, potpisan u ime Momira Talića, 13. juni 1992.), str. 2.

¹⁵⁶⁸ P146 (Svjedok RM-018, izjava svjedoka, 28. juli 1999.), par. 2-4, 73-74, 83-85.

¹⁵⁶⁹ D900 (Radomir Radinković, izjava svjedoka, 8. decembar 2013.), str. 7.

tog datuma, civilna policija, pod nadzorom Sime Drljače, načelnika službi bezbjednosti u Prijedoru, autobusima je dovezla 1.460 zatočenika iz Omarske u logor Manjača.¹⁵⁷⁰

392. Po dolasku u logor, svi zatočenici su bili smatrani ratnim zarobljenicima i kao takve ih je registrovala uprava logora.¹⁵⁷¹ Nakon obrade i razgovora sa zatočenicima, obavještajno-bezbjednosni organ je utvrdio da je među njima bilo starijih, slabih, maloljetnih i bolesnih i da većina njih nije učestvovala u oružanom sukobu i da je uhapšena bez ikakvog oružja.¹⁵⁷² **Brown** je u svom svjedočenju izjavio da logor Manjača jeste bio prikazivan kao zatočenički centar za smještaj neprijateljskih vojnika zarobljenih u borbi, ali da su logorske vlasti, kao i Glavni štab VRS-a, CSB i 1. KK-a, bili u potpunosti svjesni toga da mnogi od onih koji su se našli u logoru Manjača 1992. godine zapravo nisu bili ratni zarobljenici.¹⁵⁷³ Prema bilješkama sa sastanka generala Talića i muslimanskih predstavnika, među kojima su bili članovi "Merhameta", lokalne organizacije bosanskih Muslimana, održanog 22. juna 1992., Taliću je rečeno da je smještaj zatočenika u logoru Manjača "očito mimo propisa Ženevske konvencije".¹⁵⁷⁴ Muslimani i Hrvati su bili zarobljeni u opštini Sanski Most pošto su ih "srpske" vlasti prethodno pozvale na sastanak i, po dolasku u logor, njih oko 30 posto imali su teške tjelesne povrede, kao što su slomljene vilice, rebra i šake.¹⁵⁷⁵ Talić je trebao stupiti u kontakt sa Stojanom Župljaninom i zatražiti puštanje na slobodu svih zatočenika koji nisu bili vojnici.¹⁵⁷⁶ Međutim, **Charles McLeod** je izjavio da je Popović, tokom posjete PMEZ-a 30. avgusta 1992., rekao da je u logoru približno 3.640 ratnih zarobljenika, od kojih su 3,4 posto Hrvati, manje od 1 posto Srbi,¹⁵⁷⁷ i 96,5 posto Muslimani, a da se prema ratnim zarobljenicima postupa veoma humano i koliko god je moguće u skladu

¹⁵⁷⁰ Radimir Radinković, T. 31756, 31768-31769, 31806. V. takođe P3228 (Svjedok RM-017, izjava svjedoka, 1. septembar 1994.), str. 22; P2585 (Svjedok RM-026, izjave svjedoka), izjava od 23. septembra 1994., str. 9; P2586 (Svjedok RM-026, transkript iz predmeta *Stakić*, 26. april i 1. maj 2001.), str. 2388; P3878 (Članak iz lista *New York Times* "Conflict in the Balkans", 9. avgust 1992.), str. 1-2.

¹⁵⁷¹ Radimir Radinković, T. 31823-31824.

¹⁵⁷² Radimir Radinković, T. 31751-31752.

¹⁵⁷³ P2862 (Ewan Brown, VRS i zatočenički logor Manjača 1991.-1993.: Temeljna studija, mart 2013.), par. 2.41, 2.55, 2.209.

¹⁵⁷⁴ P3873 (Bilješke sa sastanka kojem su prisustvovali general Talić i predstavnici muslimanske strane, 22. juni 1992.), str. 1.

¹⁵⁷⁵ P3873 (Bilješke sa sastanka kojem su prisustvovali general Talić i predstavnici muslimanske strane, 22. juni 1992.), str. 1.

¹⁵⁷⁶ Boško Amidžić, T. 29538; P3873 (Bilješke sa sastanka kojem su prisustvovali general Talić i predstavnici muslimanske strane, 22. juni 1992.), str. 2.

¹⁵⁷⁷ P3258 (Charles McLeod, transkript iz predmeta *Brđanin*, 21.-24. juni 2002.), str. 7309; P3264 (Izvještaj PMEZ-a, 3. septembar 1992.), par. 21; P3269 (Lične zabilješke Charlesa McLeoda, 20.-31. avgust 1992.), str. 42. Pretresno vijeće primjećuje da se, prema našim izvorima, postotak srpskih vojnih zarobljenika kretao od 0,04 posto do 0,4 posto. Shodno tome, Pretresno vijeće ocjenjuje da je taj postotak bio manji od 1 posto.

sa Ženevskim konvencijama.¹⁵⁷⁸ Svi zatočnici su bili starosne dobi preko 14 godina, što se smatralo granicom za dob kada neko postaje vojno sposoban.¹⁵⁷⁹ Popović je rekao da su svi bili saslušavani i da su, ako se dokazalo da nisu učestvovali u borbi, puštani na slobodu.¹⁵⁸⁰ **McLeod** je vidio da su neki zatočnici nosili dijelove uniformi, ali ogromna većina ih je bila u civilnoj odjeći i tako se i predstavljala.¹⁵⁸¹ Jedan od ljudi koji su ga dopratili do logora rekao je McLeodu da su od zatočenika uzeli uniforme jer su im bile potrebne, a da su zatočenicima dali civilnu odjeću.¹⁵⁸² **Draganović** je konkretno naveo da je među zatočenicima vidio samo tri vojnika Armije BiH i nekoliko srpskih dezertera i hrvatskih oficira.¹⁵⁸³ **Adem Seferović** se takođe prisjetio da je u logoru Manjača vidio samo tri zatočenika koji su bili u vojnim uniformama i da su to bile uniforme Hrvatske vojske.¹⁵⁸⁴

393. **Svjedok RM-016** je u svom svjedočenju rekao da je, za razliku od onog što je navedeno u izvještaju načelnika SJB-a Banjaluka, Vojni sud u Banjaluci optužio za krivično djelo samo četvoro ljudi koji su bili zatočeni u zatočeničkom centru na Manjači, a to četvoro je kasnije oslobođeno krivice i pušteno na slobodu.¹⁵⁸⁵ **Svjedok RM-051** je u svom svjedočenju rekao da su ljudi koji su bili zatočeni u logoru Manjača bili osumnjičeni za krivična djela, ali da nisu bili osuđeni ni za jedno krivično djelo po dolasku u logor.¹⁵⁸⁶ Svjedoku nije bio poznat nijedan slučaj da je protiv nekog od njih bio pokrenut krivični postupak.¹⁵⁸⁷ Prema novinskom članku američkog novinara Roya Gutmana od 19. jula 1992., tokom inspekcije koju je MKCK obavio u julu 1992., srpska vojska je ponudila stranim novinarima da intervjuišu sedam izabranih zatočenika i logorskog ljekara u prisustvu logorskog stražara. Mnogi zatočnici s kojima je razgovarao nisu znali zašto su dovedeni u logor, većina ih je izjavila da se nisu borili

¹⁵⁷⁸ P3258 (Charles McLeod, transkript iz predmeta *Brđanin*, 21.-24. juni 2002.), str. 7306-7307, 7309, 7318; P3264 (Izvještaj PMEZ-a, 3. septembar 1992.), par. 4-6, 21; P3269 (Lične zabilješke Charlesa McLeoda, 20.-31. avgust 1992.), str. 40, 42; P3270 (Tabela podudarnosti).

¹⁵⁷⁹ P3258 (Charles McLeod, transkript iz predmeta *Brđanin*, 21.-24. juni 2002.), str. 7378.

¹⁵⁸⁰ P3264 (Izvještaj PMEZ-a, 3. septembar 1992.), par. 33; P3269 (Lične zabilješke Charlesa McLeoda, 20.-31. avgust 1992.), str. 44.

¹⁵⁸¹ P3258 (Charles McLeod, transkript iz predmeta *Brđanin*, 21.-24. juni 2002.), str. 7317-7318, 7333, 7399; P3264 (Izvještaj PMEZ-a, 3. septembar 1992.), par. 37; P3269 (Lične zabilješke Charlesa McLeoda, 20.-31. avgust 1992.), str. 57.

¹⁵⁸² P3269 (Lične zabilješke Charlesa McLeoda, 20.-31. avgust 1992.), str. 57.

¹⁵⁸³ P3293 (Adil Draganović, izjava svjedoka), izjava svjedoka od 30. oktobra 1999., str. 14.

¹⁵⁸⁴ P2502 (Adem Seferović, izjava svjedoka, 26. juli 1999.), str. 5.

¹⁵⁸⁵ P2375 (Svjedok RM-016, izjava svjedoka, 5. avgust 2013.), par. 49; svjedok RM-016, T. 17423, 17465-17467; P3854 (Izvještaj Sime Drljače, upućen MUP-u bosanskih Srba i CSB-u Banjaluka, 5. avgust 1992.).

¹⁵⁸⁶ Svjedok RM-051, T. 2874-2875.

¹⁵⁸⁷ Svjedok RM-051, T. 2874-2875, 2900.

protiv Srba koji su napali njihove gradove, a neki su izjavili da su prije nego što su bili uhapšeni predali Srbima na njihov zahtjev svoje puške za koje su imali dozvole. Gradonačelnik Banjaluke, Predrag Radić, rekao je Gutmanu da je zatočenicima iz logora Manjača bilo ponuđeno da budu razmijenjeni za srpske ratne zarobljenike koje su držali Hrvati i Muslimani, što je Gutmana navelo na zaključak da je jedina svrha njihovog zatočenja bila da se oni iskoriste u pregovorima o razmjeni za srpske vojnike.¹⁵⁸⁸

394. Broj zatočenih u Manjači u bilo koje vrijeme u periodu od juna do decembra 1992. kretao se od nekoliko stotina do preko 3.000.¹⁵⁸⁹ U jednom trenutku u logoru Manjača bilo je zatočeno približno 3.640 ljudi.¹⁵⁹⁰ **Svjedok RM-018** je u svom svjedočenju rekao da je u logoru Manjača bilo približno 4.000 zatočenika.¹⁵⁹¹ **Draganović** je izjavio da je kroz logor prošlo oko 6.000 ljudi, a smatrao je da je u logoru u bilo kojem trenutku u periodu od maja do decembra 1992. u prosjeku bilo 4.500 ljudi.¹⁵⁹² **Svjedok RM-709** izjavio je da su, kad je logor Omarska zatvoren, preostali zatočeniци prebačeni u logor Manjača i da je ukupni broj zatočenika povećan na približno 7.000.¹⁵⁹³ **Muhić** je naveo da je, kad je u novembru 1992. pušten na slobodu, u logoru bilo 3.900 zatočenika.¹⁵⁹⁴ Svjedoku je bio poznat taj broj jer je svaki dan jedna osoba iz štale morala prebrojavati zatočeničke u štali i o tome obavijestiti stražara, a kasnije su svi oni koji su bili zaduženi za podnošenje izvještaja o broju zatočenika u štalama upoređivali brojke.¹⁵⁹⁵ **Radinković** je ocijenio da je ukupno kroz logor prošlo oko 4.000 do 4.500 zatočenika, ali da ih ni u jednom trenutku nije bilo više od 3.000 ili 3.200.¹⁵⁹⁶

395. U odgovor na pismenu molbu koju je "Merhamet" uputio komandi 1. KK-a, oko 10. jula 1992. pušteno je između 110 i 120 zatočenika, među kojima su bili maloljetnici, stariji i bolesni zatočeniци.¹⁵⁹⁷ U avgustu i septembru 1992. pušteno je još

¹⁵⁸⁸ P2891 (Članak iz lista *Newsday*, koji je napisao Roy Gutman, pod naslovom "Prisoners of Serbia's War", 19. juli 1992.), str. 2.

¹⁵⁸⁹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 479.

¹⁵⁹⁰ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 462.

¹⁵⁹¹ P146 (Svjedok RM-018, izjava svjedoka, 28. juli 1999.), par. 86.

¹⁵⁹² P3293 (Adil Draganović, izjava svjedoka), izjava svjedoka od 30. oktobra 1999., str. 13.

¹⁵⁹³ P3437 (Svjedok RM-709, izjava svjedoka, 6. juni 2000.), str. 8.

¹⁵⁹⁴ P3426 (Sakib Muhić, izjava svjedoka, 11. april 2000.), str. 8, 10.

¹⁵⁹⁵ P3426 (Sakib Muhić, izjava svjedoka, 11. april 2000.), str. 8.

¹⁵⁹⁶ Radomir Radinković, T. 31738, 31740-31743, 31747-31750.

¹⁵⁹⁷ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenice br. 439, 478.

zatočenika.¹⁵⁹⁸ **Zulić** je konkretno naveo da su otprilike četiri maloljetna dječaka i neki muškarci koji su imali preko 60 godina pušteni na slobodu 28. avgusta 1992., kad je MKCK došao u obilazak logora.¹⁵⁹⁹ **Radinković** je u svom svjedočenju rekao da je selekcija zatočenika za puštanje na slobodu vršena prema ocjeni i preporuci organa za obavještajno-bezbjednosne poslove, komandanta logora, medicinskih službi i po odobrenju Komande 1. KK-a, a ponekad i viših državnih vlasti.¹⁶⁰⁰ Na spisku koji je sastavio organ za obavještajno-bezbjednosne poslove u avgustu 1992. navedena su imena 92 bolesna zatočenika za koja nisu postojali nikakvi dokazi da su učestvovali u borbenim dejstvima.¹⁶⁰¹ Od grupe od 69 zatočenika iz logora Manjača i Trnopolje za koje je Predsjedništvo donijelo odluku o pomilovanju, 11. septembra 1992. pomilovana su samo dva zatočenika.¹⁶⁰² Nakon pismenog izvještaja MKCK-a o stanju ratnih zarobljenika u logoru Manjača, koji je sastavljen nakon što je MKCK 17. jula 1992. posjetio logor, Mladić je 12. avgusta 1992. naredio Komandi 1. KK-a da sprovede niz mjera u cilju poboljšanja uslova života ratnih zarobljenika u logoru. Jedna od mjera koje je trebalo sprovesti bilo je da se formira radna ekipa sastavljena od ratnih zarobljenika za izgradnju logora sa svim neophodnim sadržajima po propisima međunarodnog prava; da se ratnim zarobljenicima obezbijedi odgovarajući smještaj, voda i to najmanje 20 litara po "zatvoreniku" i ishrana od 2.800 kalorija dnevno po osobi; da se "zarobljenicima" omogući sedmično kupanje, zamjena i pranje veša, ljekarski pregledi i zaprašivanje; da se ratni zarobljenici koji su ranjeni, bolesni ili hendikepirani premjeste u poseban objekat koji treba osposobiti kao bolnicu; i da se odmah zaustave sve vrste maltretiranja, fizičkih napada i batinanja "zarobljenika".¹⁶⁰³ Mladić je takođe naredio da se sagleda mogućnost da se "civilni zarobljenici" puste na slobodu i da se MKCK-u šalju spiskovi "zarobljenika" koji su oslobođeni, razmijenjeni ili koji su umri. Komanda 1. KK-a je do 20. avgusta 1992. morala izvijestiti Glavni štab VRS-a o realizaciji naređenih mjera.¹⁶⁰⁴ Prema **Radinkovićevim** riječima, organ za obavještajno-bezbjednosne poslove nije mogao postupiti po uputstvima iz telegrama kad je riječ o puštanju na slobodu civila, budući da im je za to bilo potrebno naređenje Komande 1.

¹⁵⁹⁸ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 478.

¹⁵⁹⁹ P3611 (Ahmet Zulić, izjava svjedoka, 22. februar 2010.), par. 116.

¹⁶⁰⁰ D900 (Radomir Radinković, izjava svjedoka, 8. decembar 2013.), str. 5.

¹⁶⁰¹ Radomir Radinković, T. 31790.

¹⁶⁰² Radomir Radinković, T. 31793.

¹⁶⁰³ P2881 (Naređenje Glavnog štaba VRS-a, 12. avgust 1992.), str. 1-2.

¹⁶⁰⁴ P2881 (Naređenje Glavnog štaba VRS-a, 12. avgust 1992.), str. 2.

KK-a.¹⁶⁰⁵ Preostali zatočnici, navedeni na spisku od avgusta 1992. koji je sastavio organ za obavještajno-bezbjednosne poslove, kasnije su autobusima upućeni u treće zemlje.¹⁶⁰⁶ Bilo je i nekoliko primjera kad su pojedinci pomilovani po naređenjima koja je potpisao Karadžić i barem jedan primjer po naređenju koje je potpisao Vojo Kuprešanin.¹⁶⁰⁷ Skupština ARK-a je 1. oktobra 1992. zatražila od Predsjedništva bosanskih Srba da pomiluje i pusti na slobodu 13 zatočenih Muslimana iz logora Manjača "jer je utvrđeno da oni nisu učestvovali u pobuni" protiv republike bosanskih Srba.¹⁶⁰⁸

396. U decembru 1992., logor Manjača je zatvoren, a oslobođene zatočenike zbrinuo je Međunarodni komitet Crvenog krsta.¹⁶⁰⁹ Na osnovu naređenja Glavnog štaba VRS-a od 14. decembra 1992., general Momir Talić je 15. decembra 1992. naredio komandantu logora Manjača, Komandi 1. KK-a, pomoćniku komandanta za moralno vaspitanje, pomoćniku komandanta za pozadinu i načelniku odjeljenja za bezbjednosno-obavještajne poslove da se odmah rasformira logor Manjača. Zatočnici za koje nije postojala sumnja da su počinili zločine trebali su biti predani MKCK-u, koji je trebao postupati kao posrednik prilikom njihovog upućivanja na novo željeno odredište.¹⁶¹⁰ "Zarobljenike" za koje je postojala osnovana sumnja da su počinili krivična djela, zločine protiv čovječnosti ili ratne zločine trebalo je premjestiti u logor Batkovići kod Bijeljine i prema njima se trebalo postupati u skladu s uputstvom o postupanju prema zarobljenim licima koje je Ministarstvo odbrane bosanskih Srba izdalo 13. decembra 1992.¹⁶¹¹ Primaoci naređenja su najkasnije do 26. decembra 1992. morali pismeno izvijestiti Talića o rasformiranju logora. Od zarobljenika za koje istragom nije utvrđeno da su počinili ratne zločine, njih 132 trebalo je uputiti u logor Kula kod Sarajeva radi razmjene za zarobljene "Srbe".¹⁶¹²

¹⁶⁰⁵ Radimir Radinković, T. 31812, 31815-31816, 31819.

¹⁶⁰⁶ Radimir Radinković, T. 31800-31801.

¹⁶⁰⁷ D900 (Radimir Radinković, izjava svjedoka, 8. decembar 2013.), str. 9, 10.

¹⁶⁰⁸ P3883 (Zahtjev Skupštine ARK-a Predsjedništvu republike bosanskih Srba za aboliciju zarobljenika koji su smješteni na Manjači).

¹⁶⁰⁹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 478.

¹⁶¹⁰ P3806 (Naređenje Momira Talića o zatvaranju logora Manjača, 15. decembar 1992.), str. 1.

¹⁶¹¹ P3806 (Naređenje Momira Talića o zatvaranju logora Manjača, 15. decembar 1992.), str. 1. Pretresno vijeće smatra da se navod o logoru "Batkovići" odnosi na logor Batković.

¹⁶¹² P3806 (Naređenje Momira Talića o zatvaranju logora Manjača, 15. decembar 1992.), str. 1.

397. **Egrlić** je izjavio da je u logoru Manjača ostao do 13. decembra 1992., kada je prebačen u logor Batković.¹⁶¹³ **Svjedok RM-026** je izjavio da je 18. decembra 1992. žurno potpisao formular za puštanje na slobodu koji nije imao mnogo vremena da pročita, u zamjenu za svoje oslobađanje.¹⁶¹⁴ Tokom posljednjih 15 dana svog zatočenja u logoru, taj svjedok je viđao novinare svakih nekoliko dana.¹⁶¹⁵ Jedan borbeni izvještaj 1. KK-a i obavještenje za štampu MKCK-a potvrdili su da je 18. decembra 1992. logor Manjača zatvoren i da je 418 ili 419 zatočenika pušteno na slobodu.¹⁶¹⁶ Oslobođeno je i još osam zatočenika koji su bili na liječenju u bolnici u Banjaluci. Svi zatočenici su odvedeni u Hrvatsku i predani predstavnicima UNHCR-a. Prije nego što su zatočenici pušteni na slobodu, predstavnici MKCK-a su ih intervjuisali kako bi utvrdili da li žele da budu izmješteni iz Bosne i Hercegovine.¹⁶¹⁷

398. U izvještaju koji je 22. juna 1992. uputio Komandi 1. KK-a, operativni tim logora Manjača je, po prijemu dokumentacije SJB-a i nakon "obrade" zatočenika, predložio da se iz logora otpusti grupa od 37 zatočenika starijih od 60 godina, kao i grupa od 13 zatočenika mlađih od 18 godina.¹⁶¹⁸ Operativni tim je takođe dao preporuku da se otpuste tri "izrazito bolesna lica" koja su bila u logoru, kao i čovjek po imenu Asif Hadžić, koji je u logor Manjača dospio "greškom".¹⁶¹⁹ Naređenje za razgovor s Asifom Hadžićem došlo je od pukovnika Stevilovića iz organa bezbjednosti 1. KK-a, koji je bio nadređen Stevanu Bogojeviću.¹⁶²⁰

399. U jednom izvještaju Operativnog tima logora Manjača Komandi 1. KK-a navodi se da se 27. juna 1992. u logoru Manjača nalazilo 1.702 zatočenika, od kojih su dvojica bila u bolnici u Banjaluci.¹⁶²¹ Prema jednom drugom izvještaju Operativnog tima logora

¹⁶¹³ P3402 (Asim Egrlić, izjava svjedoka, 23. maj 1997.), str. 5; P3403 (Asim Egrlić, transkript iz predmeta *Brđanin*, 10. oktobar 2002.), str. 10607.

¹⁶¹⁴ P2586 (Svjedok RM-026, transkript iz predmeta *Stakić*, 26. april i 1. maj 2001.), str. 2388-2389.

¹⁶¹⁵ P2585 (Svjedok RM-026, izjave svjedoka), izjava od 23. septembra 1994., str. 10.

¹⁶¹⁶ P3886 (Borbeni izvještaj Komande 1. KK-a), str. 1; P3887 (Saopštenje MKCK-a za štampu: Zatvoren logor Manjača, 18. decembar 1992.).

¹⁶¹⁷ P3887 (Saopštenje MKCK-a za štampu: Zatvoren logor Manjača, 18. decembar 1992.).

¹⁶¹⁸ P214 (Svjedok RM-051, transkript iz predmeta *Stanišić i Župljanin*, 21.-22. januar 2010.), str. 5282-5283; P225 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 22. juni 1992.), str. 1.

¹⁶¹⁹ P214 (Svjedok RM-051, transkript iz predmeta *Stanišić i Župljanin*, 21.-22. januar 2010.), str. 5282-5283; P225 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 22. juni 1992.), str. 1.

¹⁶²⁰ Svjedok RM-051, T. 2894-2895; P225 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 22. juni 1992.), str. 1.

¹⁶²¹ P218 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 27. juni 1992.), str. 1.

Manjača Komandi 1. KK-a, 1. jula 1992. u logoru Manjača bilo je 1.859 zatočenika.¹⁶²² Preko 95 posto tih zatočenika bili su Muslimani. Operativni tim je predložio da se otpuste sva lica starija od 60 i mlađa od 18 godina, kao i teško bolesni zatočenici.¹⁶²³

400. Dana 2. jula 1992., u logoru Manjača bilo je ukupno 1.869 zatočenika.¹⁶²⁴ Komandant logora od najkasnije 8. avgusta 1992. bio je Božidar Popović.¹⁶²⁵ Tek pristigle zatočenike obradila je operativna grupa logora Manjača.¹⁶²⁶ Operativna grupa logora Manjača je 2. jula 1992. obradila zatočenike iz Ključa i Sanskog Mosta i potvrdila da je 18 "ratnih zarobljenika" učestvovalo u naoružavanju i pružanju otpora u navedenim opštinama.¹⁶²⁷

401. U jednom izvještaju Operativnog tima logora Manjača Komandi 1. KK navodi se da je 4. jula 1992. u logoru Manjača bilo 1.870 zatočenika, od kojih su 54 zatvorenika imala preko 60 godina, njih devet su bili mlađi od 18 godina, a pet zatočenika je bilo teško bolesno.¹⁶²⁸ Operativni tim logora Manjača naveo je da je sa SJB-om Sanski Most i pukovnikom Stevilovićem dogovoreno da sva lica iznad 60 godina starosti i ona mlađa od 18 godina, kao i ona koja su teško bolesna, treba da budu otpuštena.¹⁶²⁹ Operativni tim je izvijestio da je u logoru Manjača bilo ukupno 268 zatočenika iz opštine Sanski Most.¹⁶³⁰ U jednom izvještaju Operativnog tima logora Manjača Komandi 1. KK-a navodi se da je 5. jula 1992. obrađeno svih 268 zatočenika iz Sanskog Mosta, da su uzete njihove izjave i da će SJB Sanski Most podnijeti krivične prijave "protiv lica koja

¹⁶²² P215 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 1. juli 1992.), str. 1.

¹⁶²³ P214 (Svjedok RM-051, transkript iz predmeta *Stanišić i Župljanin*, 21.-22. januar 2010.), str. 5288-5289; P215 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 1. juli 1992.), str. 1-2.

¹⁶²⁴ P2898 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 2. juli 1992.).

¹⁶²⁵ P2908 (Logor Manjača, Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 8. avgust 1992.), str. 2; v. takođe P2899 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 18.-20. avgust 1992.), str. 1.

¹⁶²⁶ P2899 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 18.-20. avgust 1992.), str. 1; P2910 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 29. oktobar 1992.), str. 1; P2907 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 5. novembar 1992.), str. 1; P2923 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 11. decembar 1992.), str. 1; P2924 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 13. decembar 1992.), str. 1.

¹⁶²⁷ P2898 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 2. juli 1992.).

¹⁶²⁸ P214 (Svjedok RM-051, transkript iz predmeta *Stanišić i Župljanin*, 21.-22. januar 2010.), str. 5290-5291; P226 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 4. juli 1992.), str. 1.

¹⁶²⁹ P226 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 4. juli 1992.), str. 1.

¹⁶³⁰ P226 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 4. juli 1992.), str. 1.

to zaslužuju".¹⁶³¹ Operativni tim je predstavnicima SJB-a Sanski Most dao spisak "ratnih zarobljenika" starijih od 60 i mlađih od 18 godina, kao i spisak teško bolesnih zatočenika, kako bi razmotrila mogućnost njihovog vraćanja u mjesto boravka.¹⁶³² Namjera operativnog tima bila je da sljedećeg dana učini isto prilikom obrade zatočenika iz Ključa.¹⁶³³

402. U izvještaju koji je operativni tim logora Manjača 8. jula 1992. uputio Komandi 1. KK-a navodi se sljedeće: "Karakteristično je, kao i kod ranije obrađenih zarobljenika, da su velika većina zarobljenika dovedeni u logor za ratne zarobljenike Manjača, a da kod sebe nisu imali nikakvo oružje, niti su aktivno učestvovali u organizovanju i izvođenju oružane pobune. Samim tim je teško prikupiti i oformiti krivičnu dokumentaciju radi funkcionisanja zakonom zabranjenih radnji."¹⁶³⁴ U tom izvještaju se dalje navodi da se "i dalje ponavljaju propusti koji su ranije uočeni i to da i dalje dovoze ratne zarobljenike mlađe od 18 godina i starije od 60 godina."¹⁶³⁵

403. Dana 9. jula 1992., operativni tim logora Manjača poslao je Komandi 1. KK-a izvještaj u kojem se navodi da se, poslije razmjene pet zatočenika iz logora i po prijemu novih zatočenika iz Sanskog Mosta i Ključa, u logoru ukupno nalazi 2.470 zatočenika.¹⁶³⁶ Devet od tih zatočenika bili su aktivna vojna lica, 13 su bili pripadnici policije ili SUP-a, 26 su bili rezervni oficiri sa završenom školom za rezervne oficire, sedam lica je radilo u štabovima TO-a i sekretarijatima, 48 lica je diplomiralo na fakultetu, a dvojica su bili vjerska lica, imami.¹⁶³⁷ U izvještaju se nadalje kaže sljedeće:

Problemi oko prijema novih zarobljenika, posebno iz opštine Ključ i Sanski Most, su što se dovode masovno i u ogromnom broju, što nije izvršena nikakva selekcija (dovode se oni koji ne zaslužuju tretman ratnih zarobljenika jer su dovedeni od kuća i s njiva, zatim

¹⁶³¹ P214 (Svjedok RM-051, transkript iz predmeta *Stanišić i Župljanin*, 21.-22. januar 2010.), str. 5291; P219 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 5. juli 1992.), str. 1.

¹⁶³² P214 (Svjedok RM-051, transkript iz predmeta *Stanišić i Župljanin*, 21.-22. januar 2010.), str. 5291-5292; P219 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 5. juli 1992.), str. 1.

¹⁶³³ P219 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 5. juli 1992.), str. 1.

¹⁶³⁴ P214 (Svjedok RM-051, transkript iz predmeta *Stanišić i Župljanin*, 21.-22. januar 2010.), str. 5293; svjedok RM-051, T. 2916-2917; P227 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 8. juli 1992.), str. 1.

¹⁶³⁵ P214 (Svjedok RM-051, transkript iz predmeta *Stanišić i Župljanin*, 21.-22. januar 2010.), str. 5293; P227 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 8. juli 1992.), str. 1.

¹⁶³⁶ P214 (Svjedok RM-051, transkript iz predmeta *Stanišić i Župljanin*, 21.-22. januar 2010.), str. 5295-5296; P220 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 9. juli 1992.), str. 1.

¹⁶³⁷ P220 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 9. juli 1992.), str. 1.

stariji od 60 godina i mlađi od 18 godina), što se transportu ne poklanja nikakva pažnja, pa zarobljenici (ipak su ljudi) umiru od žeđi i nedostatka kiseonika i što se prema zarobljenicima, takođe tokom transporta, ne ponaša u skladu sa Ženevskom konvencijom, već ih se maltretira, tuče i krajnje ponižava.¹⁶³⁸

404. U istom izvještaju, operativni tim navodi da će odabrane zatočenike starije od 60 godina i mlađe od 18 godina, kao i teško bolesne, predati predstavniku muslimanskog dobrotvornog društva "Merhamet" koji je sljedeći dan trebao doći u posjetu logoru.¹⁶³⁹

405. U redovnom borbenom izvještaju od 10. jula 1992. koji je sastavio pukovnik Stevan Bogojević, rukovodilac grupe za rukovođenje i komandovanje borbenim dejstvima 1. KK-a, upućenom Glavnom štabu VRS-a, navodi se da je u toku tog dana 105 zatočenika koji ne podliježu krivičnoj odgovornosti predano organizaciji "Merhamet".¹⁶⁴⁰ U sklopu ove primopredaje, na slobodu su puštena 23 zatočenika mlađa od 18 godina, što je odobrio pukovnik Vukelić.¹⁶⁴¹ **Svjedok RM-051** je u svom iskazu naveo da su zatočenici koji su predani "Merhametu" bili prvi koji su od juna 1992. bili pušteni na slobodu iz tog objekta.¹⁶⁴²

406. U izvještaju koji je operativni tim logora Manjača 16. jula 1992. uputio Komandi 1. KK-a, govori se o posjeti predstavnika MKCK-a, koji je ustanovio da su dva zatočenika u samici, Omer Filipović i Senad Šupuk, premlaćeni i da se po zidovima njihove ćelije nalazi svježa ljudska krv.¹⁶⁴³ U tom izvještaju se navodi: "Prema našim raspoloživim podacima, danas nije bilo 'tuče', ali se to ne može potpuno odbaciti, s obzirom da vojni policajci, zajedno s komandrom obezbjeđenja, starijim vodnikom Mesarom, nikako da shvate da su zarobljenici ljudi i da su u logoru zaštićeni

¹⁶³⁸ P214 (Svjedok RM-051, transkript iz predmeta *Stanišić i Župljanin*, 21.-22. januar 2010.), str. 5295-5296, 5344-5345, 5386-5389; svjedok RM-051, T. 2922-2924; P220 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 9. juli 1992.), str. 1.

¹⁶³⁹ P220 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 9. juli 1992.), str. 1.

¹⁶⁴⁰ P214 (Svjedok RM-051, transkript iz predmeta *Stanišić i Župljanin*, 21.-22. januar 2010.), str. 5296-5297; P216 (Redovni borbeni izvještaj rukovodioca grupe za RiK 1. KK-a, pukovnika Stevana Bogojevića, upućen VRS-u, 10. juli 1992.), str. 1.

¹⁶⁴¹ P214 (Svjedok RM-051, transkript iz predmeta *Stanišić i Župljanin*, 21.-22. januar 2010.), str. 5297-5298; P228 (Spisak zatočenika mlađih od 18 godina koje treba otpustiti iz logora Manjača, od 10. jula 1992.), str. 1.

¹⁶⁴² P214 (Svjedok RM-051, transkript iz predmeta *Stanišić i Župljanin*, 21.-22. januar 2010.), str. 5296-5297.

¹⁶⁴³ P214 (Svjedok RM-051, transkript iz predmeta *Stanišić i Župljanin*, 21.-22. januar 2010.), str. 5299-5300; P229 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 16. juli 1992.), str. 1.

međunarodnim propisima".¹⁶⁴⁴ U izvještaju se napominje da je kod povreda koje su bile posljedica udaraca teško utvrditi kada su one nastale, u toku zarobljavanja ili u zatočeništvu.¹⁶⁴⁵ Izvještaj se nastavlja:

Činjenica je da vojnici – policajci ponekad samovoljno izvode zarobljenike koji im se "ne sviđaju" ili "manje sviđaju", te batinaju po svojoj želji. To nastojimo spriječiti i iskoreniti, ali teže u tome uspevamo zbog odnosa starešine obezbeđenja prema zarobljenicima koji često pred vojnicima kaže: "Trebaju ih sve pobiti."¹⁶⁴⁶

407. Operativni tim je iznio sažetak nekih nalaza MKCK-a o logoru Manjača: "Konstantovano je i to da su materijalni uslovi loši, da je loša ishrana (kvalitet), da je loša higijena i da će oni zdravi psihički oboleti ukoliko se nastavi s njima ovako postupati. Na sve konstatacije koje su navedene i neargumentovane reagovao je pukovnik Vukelić, potpukovnik Popović i OB, pa se izveštač ekipe smirio i korigovao. Obećano je da će se sve učiniti da se uslovi i odnos prema zarobljenicima poprave."¹⁶⁴⁷ Operativni tim je preporučio da se u cilju poboljšanja uslova u logoru eliminiše "svaka samovolja (nanošenje teških telesnih povreda)" i ponovo je naglasio važnost uvođenja smjena za pripadnike Vojne policije svakih 20 do 30 dana kako bi se promijenio njihov odnos prema zatočenicima.¹⁶⁴⁸ **Svjedok RM-051** je naveo da je operativni tim, nakon ovog izvještaja, "preduzima[o] mjere preko organa vojne policije" kako bi se spriječilo takvo ponašanje i da je izvještaj poslan pukovniku Stevanu Bogojeviću, načelniku odjeljenja bezbjednosti 1. KK-a.¹⁶⁴⁹

408. Dana 16. jula 1992., pukovnik Vukelić je poslao izvještaj komandantu 1. KK-a generalu Taliću o posjeti predstavnika MKCK-a.¹⁶⁵⁰ U izvještaju se opisuju zaključci MKCK-a, uključujući i tragove svježe krvi na zidovima zatvorskih ćelija, koji se potom

¹⁶⁴⁴ P214 (Svjedok RM-051, transkript iz predmeta *Stanišić i Župljanin*, 21.-22. januar 2010.), str. 5299-5300; P229 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 16. juli 1992.), str. 1.

¹⁶⁴⁵ P229 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 16. juli 1992.), str. 1.

¹⁶⁴⁶ P229 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 16. juli 1992.), str. 2.

¹⁶⁴⁷ Svjedok RM-051, T. 2925-2927; P229 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 16. juli 1992.), str. 2.

¹⁶⁴⁸ P214 (Svjedok RM-051, transkript iz predmeta *Stanišić i Župljanin*, 21.-22. januar 2010.), str. 5299-5300; P229 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 16. juli 1992.), str. 2.

¹⁶⁴⁹ P214 (Svjedok RM-051, transkript iz predmeta *Stanišić i Župljanin*, 21.-22. januar 2010.), str. 5300; svjedok RM-051, T. 2877.

¹⁶⁵⁰ P214 (Svjedok RM-051, transkript iz predmeta *Stanišić i Župljanin*, 21.-22. januar 2010.), str. 5301; P230 (Dnevni izvještaj pomoćnika komandanta 1. KK-a za moralno vaspitanje, Milutina Vukelića, upućen komandantu 1. KK-a, Momiru Taliću).

odbijaju kao neosnovani.¹⁶⁵¹ Vukelić navodi da je komandant logora Manjača odbio zahtjev MKCK-a da se izvrše ljebarski pregledi zatočenika.¹⁶⁵²

409. U izvještaju koji je operativni tim logora Manjača 22. jula 1992. uputio Komandi 1. KK-a iznosi se sljedeći komentar:

Za napomenuti je da svaka novija grupa zarobljenika iz Ključa i Sanskog Mosta ima sve manje inkriminacija zbog čega predlažemo da se slučajevi selektiraju, odnosno da se prekine ovakav način dovođenja "zarobljenika" jer ako ljudi nisu imali oružje, nisu učestvovali u dejstvima i nisu pružali nikakav otpor, onda se takvi ljudi ne mogu ni smatrati ratnim zarobljenicima niti dovoditi u logor za ratne zarobljenike. Inače, ovaj logor se sve više može smatrati logorom za zadržavanje, odnosno za izolaciju Muslimana i Hrvata, što nam istorija neće oprostiti.¹⁶⁵³

410. Izvještaj se nastavlja:

Tokom dana u LRZ Manjača dovedeno je novih 9 "ratnih zarobljenika" iz Ključa za koje ni sami milicioneri koji su ih doveli nisu znali objasniti zbog čega su "ih zarobili" i doveli. Ovo je, doduše, prva grupa koja je dovedena netaknuta, to jest nemaju tragova nasilja pa je i to dokaz da su verovatno dovedeni samo zato jer su Muslimani i Hrvati.¹⁶⁵⁴

411. Operativni tim je izvijestio da je 22. jula 1992. u logoru Manjača bilo 2.382 zatočenika.¹⁶⁵⁵ U tom izvještaju je govorio o posjeti predstavnika MKCK-a logoru, tokom koje je MKCK uspio da registruje sve zatočene i da s njima razgovara u vezi sa zlostavljanjem i razlogom njihovog zatočenja.¹⁶⁵⁶

412. Dana 23. jula 1992., operativni tim logora Manjača izvijestio je Komandu 1. KK-a da su tokom tog dana obrađena 994 zatočenika iz Sanskog Mosta.¹⁶⁵⁷ U izvještaju se navodi da su se izjave tih zatočenika svodile na dvije do tri rečenice, da su zarobljeni

¹⁶⁵¹ P230 (Dnevni izvještaj pomoćnika komandanta 1. KK-a za moralno vaspitanje, Milutina Vukelića, upućen komandantu 1. KK-a, Momiru Taliću).

¹⁶⁵² P230 (Dnevni izvještaj pomoćnika komandanta 1. KK-a za moralno vaspitanje, Milutina Vukelića, upućen komandantu 1. KK-a, Momiru Taliću), str. 1.

¹⁶⁵³ P214 (Svjedok RM-051, transkript iz predmeta *Stanišić i Župljanin*, 21.-22. januar 2010.), str. 5301-5302; P221 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 22. juli 1992.), str. 1.

¹⁶⁵⁴ P214 (Svjedok RM-051, transkript iz predmeta *Stanišić i Župljanin*, 21.-22. januar 2010.), str. 5301-5302; P221 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 22. juli 1992.), str. 1.

¹⁶⁵⁵ P221 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 22. juli 1992.), str. 1.

¹⁶⁵⁶ P221 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 22. juli 1992.), str. 2.

¹⁶⁵⁷ P231 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 23. juli 1992.), str. 1.

kod kuće i dovedeni u logor ne znajući zašto.¹⁶⁵⁸ U izvještaju se izražava žaljenje zbog toga što čak ni operativci iz SJB-a Sanski Most, koji su ispitivali zatočenike, a sa istog su terena kao i zatočenici, nisu uspjeli da pribave nikakve dokaze na osnovu kojih bi se protiv zatočenika mogao pokrenuti sudski postupak.¹⁶⁵⁹ Veliki broj zatočenika nije učestvovao u borbenim dejstvima, nije imao oružje i nema nikakvih dokaza na osnovu kojih bi se mogao držati u zatočeništvu.¹⁶⁶⁰ U izvještaju se apeluje na odgovorne vlasti opština Ključ i Sanski Most da prestanu dovoditi takve ljude u logor Manjača.¹⁶⁶¹ Operativni tim je naveo i sljedeće:

[J]oš jednom upozoravamo da se skrene pažnja komandantu vojne policije da LRZ "Manjača" nije mučilište nego logor ratnih zarobljenika prema kojima se mora postupati barem čovečno. O identifikaciji počnilaca ću izvestiti.¹⁶⁶²

413. U izvještaju koji je operativni tim logora Manjača 29. jula 1992. uputio Komandi 1. KK-u navodi se da je tog dana u logoru bilo 2.384 zatočenika.¹⁶⁶³ U izvještaju se dalje navodi da je MKCK boravio u logoru 28. jula 1992., od 9:00 do 17:00 sati.¹⁶⁶⁴

414. Dana 6. avgusta 1992., načelnik Odjeljenja za obaveštajno-bezbjednosne poslove 1. KK-a, pukovnik Stevan Bogojević, izvijestio je načelnika SNB-a Prijedor da se tog dana u logoru nalazilo 944 zatočenika iz opštine Sanski Most.¹⁶⁶⁵ Bogojević je naveo da je nakon obrade zatočenih u logoru Manjača, njegova jedinica shvatila da se veliki broj tih zatočenika ne može smatrati ratnim zarobljenicima s obzirom na to da nisu imali oružje, nisu učestvovali u borbi i nisu bili u uniformi.¹⁶⁶⁶ Bogojević je predložio da SNB Prijedor na Manjaču uputi nekoga ko će pomoći da se izvrši selekcija zatočenika

¹⁶⁵⁸ P214 (Svjedok RM-051, transkript iz predmeta *Stanišić i Župljanin*, 21.-22. januar 2010.), str. 5303-5304; P231 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 23. juli 1992.), str. 1.

¹⁶⁵⁹ P231 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 23. juli 1992.), str. 1.

¹⁶⁶⁰ P231 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 23. juli 1992.), str. 1.

¹⁶⁶¹ P214 (Svjedok RM-051, transkript iz predmeta *Stanišić i Župljanin*, 21.-22. januar 2010.), str. 5303-5304; P231 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 23. juli 1992.), str. 1.

¹⁶⁶² P214 (Svjedok RM-051, transkript iz predmeta *Stanišić i Župljanin*, 21.-22. januar 2010.), str. 5303-5304; P231 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 23. juli 1992.), str. 1-2.

¹⁶⁶³ P222 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 29. juli 1992.), str. 2.

¹⁶⁶⁴ P214 (Svjedok RM-051, transkript iz predmeta *Stanišić i Župljanin*, 21.-22. januar 2010.), str. 5306; P222 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 29. juli 1992.), str. 2.

¹⁶⁶⁵ Svjedok RM-051, T. 2877-2878; P242 (Izvještaj pukovnika Stevana Bogojevića, upućen načelniku SNB-a Prijedor, 6. avgust 1992.), str. 1.

¹⁶⁶⁶ Svjedok RM-051, T. 2877-2878; P242 (Izvještaj pukovnika Stevana Bogojevića, upućen načelniku SNB-a Prijedor, 6. avgust 1992.), str. 1.

koji se trebaju otpustiti iz logora i zatražio da se dostavi operativna dokumentacija za ratne zarobljenike koji su prebačeni iz Omarske u Manjaču.¹⁶⁶⁷ Na kraju, Bogojević je naveo sljedeće:

U zadnje vreme, kao što znate, izloženi smo napadu evropske i svetske javnosti upravo u vezi postojanja "koncentracionih logora", pa je i to dovoljan razlog da izvršimo selekciju zarobljenika.¹⁶⁶⁸

415. Dana 7. avgusta 1992., Zdravko Đurić, načelnik Komande 1. KK-a, uputio je izvještaj Glavnom štabu VRS-a u kojem je naveo da je približno 1.460 ratnih zarobljenika iz logora Omarska u dovedeno logor Manjača.¹⁶⁶⁹ **Svjedok RM-051** je objasnio da je to prebacivanje izvršeno nakon zatvaranja logora u Omarskoj.¹⁶⁷⁰ U pomenutom izvještaju se dalje navodi da "pitanje logora za ratne zarobljenike na Manjači postaje složeno u smislu fizičkog obezbjeđivanja, a posebno materijalnog, kuhinja, voda i zdravstvena zaštita i drugo".¹⁶⁷¹

416. Dana 7. avgusta 1992., operativni tim logora Manjača uputio je izvještaj Komandi 1. KK-a u kojem je naveo da je tog dana u logoru Manjača izvršen prijem ratnih zarobljenika iz logora Omarska, ali da s njima nije dostavljena nikakva dokumentacija.¹⁶⁷² Operativni tim je izvijestio da je ponašanje ljudi koji su učestvovali u obezbjeđenju transporta zatočenika bilo veoma nekorektno, nečovječno i nasilničko i da je jednom pripadniku organa bezbjednosti 1. KK-a, kad ih je upozorio da ne ubijaju već polumrtvog zatočenika, odgovoreno: "[A]ko budeš tako se ponašao, proći ćeš kao i on."¹⁶⁷³ Operativni tim je takođe izvijestio da je "inspektor" objasnio da su osobe koje su dovedene iz Omarske "teški ekstremisti", dok su, nasuprot tome, pripadnici tima naišli na ljude koji su bili potpuno vojno nesposobni, maloljetnike, ljude starije od 60 godina, bolesne ljude i ljude koji nisu nikad učestvovali ni u kakvoj borbi, te je iznio

¹⁶⁶⁷ Svjedok RM-051, T. 2877-2878; P242 (Izvještaj pukovnika Stevana Bogojevića, upućen načelniku SNB-a Prijedor, 6. avgust 1992.), str. 1.

¹⁶⁶⁸ Svjedok RM-051, T. 2877-2878; P242 (Izvještaj pukovnika Stevana Bogojevića, upućen načelniku SNB-a Prijedor, 6. avgust 1992.), str. 1.

¹⁶⁶⁹ P224 (Izvještaj načelnika Komande 1. KK-a, upućen Glavnom štabu VRS-a, 7. avgust 1992.), str. 1.

¹⁶⁷⁰ P214 (Svjedok RM-051, transkript iz predmeta *Stanišić i Župljanin*, 21.-22. januar 2010.), str. 5307.

¹⁶⁷¹ P224 (Izvještaj načelnika Komande 1. KK-a, upućen Glavnom štabu VRS-a, 7. avgust 1992.), str. 1.

¹⁶⁷² P233 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 7. avgust 1992.), str. 1.

¹⁶⁷³ P214 (Svjedok RM-051, transkript iz predmeta *Stanišić i Župljanin*, 21.-22. januar 2010.), str. 5308; P233 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 7. avgust 1992.), str. 1; v. takođe P235 (Izvještaj centra bezbjednosti logora Manjača, 10. avgust 1992.), str. 1-2.

mišljenje da te ljude treba pustiti na slobodu.¹⁶⁷⁴ Tim je izrazio žaljenje zbog toga što su ti ljudi bili među zatočenicima i naveo da to "ukazuje na nepromišljene postupke organa u Prijedoru i na površan rad organa milicije i SUP-a" i zatražio je da se hitno ustupe službene zabilješke o razgovorima sa zatočenicima iz logora Omarska.¹⁶⁷⁵ Operativni tim je u izvještaju naveo da je logor Manjača pun i da nema mjesta ni za jednog jedinog novog zarobljenika.¹⁶⁷⁶

417. Dana 17. avgusta 1992., načelnik SJB-a Prijedor Simo Drljača poslao je spisak od 402 zatočenika koji su upućeni iz logora Omarska u logor Manjača i naveo da će informacije u vezi s ostalim zatočenicima dostaviti u roku od sedam dana.¹⁶⁷⁷ Na tom spisku su bila i imena pet zatočenika koji su bili stari preko 60 godina i šest maloljetnika.¹⁶⁷⁸

418. Dana 18. avgusta 1992., operativni tim logora Manjača izvijestio je Komandu 1. KK-a da je delegacija MKCK-a donijela ratnim zarobljenicima ćebad, šećer i sapune za održavanje lične higijene i dostavila stražarima 600 poruka od zatočenika.¹⁶⁷⁹ Delegatima MKCK-a je rečeno da im ubuduće neće biti dozvoljeno da primaju ili dostavljaju poruke, osim tokom redovne inspekcije logora od strane MKCK-a.¹⁶⁸⁰

419. Dana 19. avgusta 1992., operativni tim logora Manjača izvijestio je Komandu 1. KK-a da su dovršeni spiskovi zatočenika mlađih od 18 i starijih od 60 godina.¹⁶⁸¹ U logor je ponovo došla grupa stranih novinara koja se posebno interesovala za zatočeničke koji su izgledali u dosta lošem fizičkom stanju i omogućeno joj je da uđe u jedan paviljon i neposredno se obrati zatočenicima.¹⁶⁸² Novinari su razgovarali s

¹⁶⁷⁴ P233 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 7. avgust 1992.), str. 1-2.

¹⁶⁷⁵ P233 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 7. avgust 1992.), str. 2.

¹⁶⁷⁶ P233 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 7. avgust 1992.), str. 1.

¹⁶⁷⁷ P214 (Svjedok RM-051, transkript iz predmeta *Stanišić i Župljanin*, 21.-22. januar 2010.), str. 5311-5312; P236 (Spisak lica upućenih iz Omarske za Manjaču, koji je načelnik SJB-a Prijedor uputio komandantu logora Manjača, 17. avgust 1992.), str. 1. V. takođe svjedok RM-051, T. 2873-2874.

¹⁶⁷⁸ P214 (Svjedok RM-051, transkript iz predmeta *Stanišić i Župljanin*, 21.-22. januar 2010.), str. 5311-5312; P236 (Spisak lica upućenih iz Omarske za Manjaču, koji je načelnik SJB-a Prijedor uputio komandantu logora Manjača, 17. avgust 1992.).

¹⁶⁷⁹ P2899 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 18.-20. avgust 1992.), str. 1.

¹⁶⁸⁰ P2899 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 18.-20. avgust 1992.), str. 1.

¹⁶⁸¹ P2899 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 18.-20. avgust 1992.), str. 2.

¹⁶⁸² P2899 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 18.-20. avgust 1992.), str. 2.

novoprimljenim zatočenikom Markom Čavarom dok mu je ljekar pružao pomoć.¹⁶⁸³ Oko 20:00 sati došlo je do žučne rasprave između potporučnika Radomira Bojića, komandira obezbjeđenja, i vojnog obveznika Marka Rakovića, kad je potonji odbio da izvrši naređenja, a potom i uvrijedio komandanta logora Božidara Popovića.¹⁶⁸⁴ Zatočenik Ljubo Andrijević otpušten je iz logora po odobrenju potpukovnika Milana Bogdanića.¹⁶⁸⁵

420. Dana 20. avgusta 1992., predstavnici CSB-ova Ključ, Banjaluka i Prijedor prisustvovali su zajedničkom sastanku s predstavnicima odjeljenja za bezbjednost u logoru Manjača.¹⁶⁸⁶ Sastanak je sazvan u skladu s telegramom "Glavnog štaba Srpske vojske".¹⁶⁸⁷ Major Stupar i Vaso Škondrić, koji su prisustvovali sastanku, iznijeli su zadatke i uputstva o "zajedničkom radu", koje su predstavnici CSB-a i svi drugi prisutni prihvatili i odmah krenuli u realizaciju tih zadataka.¹⁶⁸⁸

421. U logoru Manjača je 20. avgusta 1992. održan sastanak u vezi sa stavom o tretmanu i istaknutosti lica koja su učestvovala u oružanoj pobuni, kojem su prisustvovali Božidar Popović, komandant logora, major Pero Stupar, koordinator organa bezbjednosti 1. krajiškog korpusa, inspektor Vaso Škondrić i Radimir Radinković.¹⁶⁸⁹ Stav "Predsjedništva srpske republike" iznio je Pero Stupar, a Vaso Škondrić je iznio stav "MUP-a srpske Bosne i Hercegovine". Na tom sastanku se govorilo o spisku od 92 zatočenika u logoru Manjača koji su bili ili teško bolesni ili maloljetni i za koje su učesnici sastanka utvrdili da bi civilni organi vlasti u saradnji s MKCK-om i islamskom dobrotvornom organizacijom "Merhamet" trebali razmotriti mogućnost otpuštanja iz logora jer "privlače pažnju" medija i humanitarnih organizacija "po izgledu".¹⁶⁹⁰ Veliki broj zatočenika sa tog spiska bolesnih lica imao je ozbiljne zdravstvene probleme – pretrpjeli su jedan ili više srčanih udara, patili od aktivne

¹⁶⁸³ P2899 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 18.-20. avgust 1992.), str. 2.

¹⁶⁸⁴ P2899 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 18.-20. avgust 1992.), str. 3.

¹⁶⁸⁵ P2899 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 18.-20. avgust 1992.), str. 3-4.

¹⁶⁸⁶ P2899 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 18.-20. avgust 1992.), str. 4.

¹⁶⁸⁷ P2899 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 18.-20. avgust 1992.), str. 4.

¹⁶⁸⁸ P2899 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 18.-20. avgust 1992.), str. 4.

¹⁶⁸⁹ P214 (Svjedok RM-051, transkript iz predmeta *Stanišić i Župljanin*, 21.-22. januar 2010.), str. 5312; P223 (Zapisnik sa sastanka službenika logora Manjača i spisak od 92 zatočenika, 20. avgust 1992.), str. 1.

¹⁶⁹⁰ P223 (Zapisnik sa sastanka službenika logora Manjača i spisak od 92 zatočenika, 20. avgust 1992.), str. 1-2.

tuberkuloze ili su nad njima bili izvršeni teški hirurški zahvati.¹⁶⁹¹ Takođe je dogovoreno da se utvrdi tačna evidencija lica dovedenih u logor Manjača.¹⁶⁹² Utvrđeno je da treba razmotriti spisak od 400 ljudi zatočenih u logoru za koje nema dokaza da su učestvovali u oružanoj borbi, kao i da bi gore pomenute civilne vlasti trebale te zatočenike smjestiti u privatni logor ili neku drugu vrstu smještaja.¹⁶⁹³ Dogovoreno je da do 24. avgusta 1992. treba izvršiti analizu spiska preostalih zatočenika u logoru.¹⁶⁹⁴

422. Dana 22. avgusta 1992., operativni tim logora Manjača uputio je Komandi 1. KK-a izvještaj u kojem je naveo sastav tima na dan 21. avgusta 1992.: kapetan prve klase Dragomir Keserović, kapetan Dubravko Prstojević, poručnik Vitomir Gajić, stariji vodnik Radomir Radinković i vojnik Zdravko Ćurguz.¹⁶⁹⁵ Operativni tim je izvijestio da je, između ostalih, primio 171 osobu iz istražnog centra Omarska od strane CSB-a Prijedor, prema dostavljenom spisku, ali bez potrebne dokumentacije u vezi s tim zatočenicima.¹⁶⁹⁶ Operativni tim je naveo da je otpustio 167 zatočenika koji su bili na dva spiska CSB-a Prijedor, na kojima su bila imena ukupno 171 zatočenika; kako se navodi u tom izvještaju, jedno lice je bilo nepostojeće, a tri imena su bili duplikati.¹⁶⁹⁷ Operativni tim je napomenuo da ta lica nisu trebala biti dovedena u logor i da veći dio njih fizički izgleda lošije od lica koja su već bila odvedena iz logora Manjača.¹⁶⁹⁸ Operativni tim je naveo broj zatočenika koje je predao CSB-ovima, ali je izrazio žaljenje zbog činjenice da su se, usprkos tome što su CSB-ovi dobili naloge i mnoge opomene da preuzmu zatočenike iz logora Manjača, najkritičniji među njima oglušili na

¹⁶⁹¹ P223 (Zapisnik sa sastanka službenika logora Manjača i spisak od 92 zatočenika, 20. avgust 1992.), str. 3-10.

¹⁶⁹² P223 (Zapisnik sa sastanka službenika logora Manjača i spisak od 92 zatočenika, 20. avgust 1992.), str. 2.

¹⁶⁹³ P223 (Zapisnik sa sastanka službenika logora Manjača i spisak od 92 zatočenika, 20. avgust 1992.), str. 15.

¹⁶⁹⁴ P223 (Zapisnik sa sastanka službenika logora Manjača i spisak od 92 zatočenika, 20. avgust 1992.), str. 15.

¹⁶⁹⁵ P237 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 21.-22. avgust 1992.), str. 1.

¹⁶⁹⁶ P237 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 21.-22. avgust 1992.), str. 1.

¹⁶⁹⁷ P237 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 21.-22. avgust 1992.), str. 1.

¹⁶⁹⁸ P237 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 21.-22. avgust 1992.), str. 1.

dobijene naloge.¹⁶⁹⁹ U izvještaju je takođe navedeno da su predstavnici CSB-a Banjaluka posjetili logor.¹⁷⁰⁰

423. Dana 17. oktobra 1992., operativni tim logora Manjača izvijestio je Komandu 1. KK-a da su dva zatočenika iz logora Manjača pobjegla u šumu.¹⁷⁰¹ Njih dvojica su uspjela da ubijede policajce na zvaničnim kontrolnim punktovima da su ih pustili na slobodu.¹⁷⁰² Operativni tim je predložio da se ti podaci ustupe SJB-u Sanski Most radi preduzimanja daljih mjera.¹⁷⁰³ Ta dva zatočenika su nekoliko dana kasnije zarobljena i vraćena u logor.¹⁷⁰⁴ Operativni tim je napomenuo da su bili "u dosta dobrom stanju, [odnosno] da nad njima nije primjenjivana sila".¹⁷⁰⁵ Međutim, kad su stigli u logor, pripadnici Vojne policije su ih zlostavljali, što su uočili delegati MKCK-a koji su bili u posjeti.¹⁷⁰⁶ Operativni tim logora Manjača planirao je da ispita taj incident i da sljedeći put izvijesti o slučajevima primjene sile nad zatočenicima.¹⁷⁰⁷ Operativni tim se u tom izvještaju žalio na činjenicu da nije u stanju da pripadnicima Vojne policije objasni da time što primjenjuju silu nad zatočenicima čine greške koje se više ne daju ispraviti.¹⁷⁰⁸ Operativni tim je 29. oktobra 1992. obradio pet ratnih zarobljenika Srba.¹⁷⁰⁹

424. Dana 5. novembra 1992., operativni tim logora Manjača izvijestio je Komandu 1. KK-a i majora Stupara da su predstavnici MKCK-a najavili otpuštanje 650 zatočenika koje je dogovoreno s vlastima republike bosanskih Srba.¹⁷¹⁰ Logoru Manjača je već bio

¹⁶⁹⁹ P214 (Svjedok RM-051, transkript iz predmeta *Stanišić i Župljanin*, 21.-22. januar 2010.), str. 5314; P237 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 21.-22. avgust 1992.), str. 2.

¹⁷⁰⁰ P214 (Svjedok RM-051, transkript iz predmeta *Stanišić i Župljanin*, 21.-22. januar 2010.), str. 5314; P237 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 21.-22. avgust 1992.), str. 2.

¹⁷⁰¹ P2910 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 29. oktobar 1992.), str. 1.

¹⁷⁰² P2910 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 29. oktobar 1992.), str. 1.

¹⁷⁰³ P2910 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 29. oktobar 1992.), str. 2.

¹⁷⁰⁴ P2910 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 29. oktobar 1992.), str. 1-2.

¹⁷⁰⁵ P2910 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 29. oktobar 1992.), str. 2.

¹⁷⁰⁶ P2910 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 29. oktobar 1992.), str. 2.

¹⁷⁰⁷ P2910 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 29. oktobar 1992.), str. 2.

¹⁷⁰⁸ P2910 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 29. oktobar 1992.), str. 2.

¹⁷⁰⁹ P2910 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 29. oktobar 1992.), str. 1.

¹⁷¹⁰ P2907 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 5. novembar 1992.), str. 1.

dostavljen spisak od 646 zatočenika izabраниh po starosnom kriteriju, tj. mlađi od 18 i stariji od 60 godina.¹⁷¹¹ Operativni tim je nastavio sa selekcijom zatočenika koji će biti otpušteni iz logora Manjača.¹⁷¹² Operativni tim je izrazio zabrinutost zbog toga što "nakon upućenih poruka i saznanja da još uvek logor neće biti raspušten psihoza zarobljenika raste, kao i neizvesnost, posebno što su noći sve hladnije".¹⁷¹³ Operativni tim je naglasio da bi to moglo poslužiti kao razlog za ponovni napad svjetske javnosti na njihovu "domovinu u formiranju" i zatražio je od 1. KK-a da situaciju objasni "komandi".¹⁷¹⁴

425. Prema zapisniku sa 123. sjednice Ratnog predsjedništva, održane 12. novembra 1992., kojoj su prisustvovali Zdravko Pejić i Čedo Đukić, predloženo je da se u logor Manjača prebaci ukupno 20 ljudi koji su se nalazili u pritvoru.¹⁷¹⁵

426. Dana 14. novembra 1992., operativni tim logora Manjača izvijestio je Komandu 1. KK-a da se tog dana, nakon "otpusta" 700 zatočenika MKCK-u, u logoru Manjača nalazilo 2.932 zatočenika.¹⁷¹⁶

427. Dana 11. decembra 1992., operativni tim logora Manjača izvijestio je Komandu 1. KK-a da je sačinio spisak od 151 zatočenika hrvatske nacionalnosti i spisak od 132 zatočenika muslimanske nacionalnosti.¹⁷¹⁷ Istog dana, major Mirko Kosić, u pratnji delegata MKCK-a, u logor je doveo 11 novih zatočenika iz Kotor-Varoša.¹⁷¹⁸ Tom prilikom, delegati MKCK-a su uručili spisak na osnovu kojeg će tri grupe od oko 1.000 zatočenika biti puštene na slobodu, i to prva u ponedjeljak, 14. decembra 1992., druga u srijedu, a treća u petak.¹⁷¹⁹ U narednih nekoliko dana, MKCK je trebao dostaviti

¹⁷¹¹ P2907 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 5. novembar 1992.), str. 1.

¹⁷¹² P2907 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 5. novembar 1992.), str. 1.

¹⁷¹³ P2907 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 5. novembar 1992.), str. 1.

¹⁷¹⁴ P2907 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 5. novembar 1992.), str. 1.

¹⁷¹⁵ P3710 (Izvod iz zapisnika sa 121., 122. i 123. sjednice Ratnog predsjedništva opštine Kotor-Varoš, 10.-12. novembar 1992.), str. 1.

¹⁷¹⁶ Svjedok RM-051, T. 2876; P241 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 14. novembar 1992.), str. 1-2.

¹⁷¹⁷ P2923 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 11. decembar 1992.), str. 1, 5.

¹⁷¹⁸ P2923 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 11. decembar 1992.), str. 1-2.

¹⁷¹⁹ P2923 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 11. decembar 1992.), str. 4-5.

objedinjeni spisak od 1.000 zatočenika koji će biti pušteni na slobodu.¹⁷²⁰ Operativna grupa je počela rad na selekciji 250 lica "muslimanske nacionalnosti, ekstremnih" koji ne mogu "ići preko MKCK".¹⁷²¹

428. U skladu s naređenjem Glavnog štaba VRS-a, grupa od 532 zatočenika upućena je 13. decembra 1992. u logor Batković kako bi bila razmijenjena za srpske vojnike.¹⁷²² Druga grupa zatočenika otišla je iz logora 14. decembra 1992., a posljednja grupa je otišla 18. decembra 1992., poslije čega je logor zatvoren.¹⁷²³

429. Dana 13. decembra 1992., operativni tim logora Manjača izvijestio je Komandu 1. KK-a da je izvršena selekcija zatočenika za premještanje iz logora Manjača i da je u 07:00 sati nadzornik logora, vodnik Kovačević, počeo izvoditi zatočenike na pistu za postrojavanje.¹⁷²⁴ U podne je konvoj od 11 autobusa, među kojima su dva bila minibusa, krenuo iz logora.¹⁷²⁵ Tog dana iz logora Manjača otpremljeno je 149 zatočenika hrvatske nacionalnosti i 383 zatočenika muslimanske nacionalnosti.¹⁷²⁶ Istog dana, grupa novinara je neočekivano posjetila logor, a delegacija MKCK-a donijela je spisak od 1.000 zatočenika za koje je trebalo izvršiti usklađivanje s evidencijom kako bi se provjerilo da li svi ti zatočenici postoje.¹⁷²⁷ Čim bi operativni tim, zajedno s komandrom obezbjeđenja i nadzornikom logora, izvršio taj zadatak, mogao je biti spreman novi spisak od 1.000 zatočenika za sljedeći dan, 14. decembar 1992., kada je bio planiran prvi transport.¹⁷²⁸ Operativni tim je izrazio ozbiljne sumnje u to da će biti moguće okončati pripreme na vrijeme.¹⁷²⁹ Komandant logora Manjača pokušao je da

¹⁷²⁰ P2923 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 11. decembar 1992.), str. 5; P2924 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 13. decembar 1992.), str. 3-4.

¹⁷²¹ P2923 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 11. decembar 1992.), str. 1, 5.

¹⁷²² Svjedok RM-051, T. 2950-2951.

¹⁷²³ Svjedok RM-051, T. 2925.

¹⁷²⁴ P2924 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 13. decembar 1992.), str. 1.

¹⁷²⁵ P2924 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 13. decembar 1992.), str. 2.

¹⁷²⁶ P2924 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 13. decembar 1992.), str. 3.

¹⁷²⁷ P2924 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 13. decembar 1992.), str. 3-4.

¹⁷²⁸ P2923 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 11. decembar 1992.), str. 5; P2924 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 13. decembar 1992.), str. 1, 3-4.

¹⁷²⁹ P2924 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 13. decembar 1992.), str. 4.

odgodi prvi transport od 1.000 ratnih zarobljenika koji je bio planiran da počne sutradan u 07:00 sati, ali nije uspio.¹⁷³⁰

430. Dana 14. decembra 1992., operativni tim logora Manjača izvijestio je Komandu 1. KK-a da je od 09:00 do 12:30 sati tog dana, pošto su svi zatočenički na odlasku potpisali izjavu da žele ići s MKCK-om, iz logora Manjača krenuo 21 autobus sa 1.008 zatočenika, uz pratnju šest džipova MKCK-a.¹⁷³¹ U 16:30 sati, odjeljenje za bezbjednost logora Manjača dobilo je informacije da je konvoj prešao most u Gradišci.¹⁷³² Komanda logora je tada izdala naređenje da se isprazne dva paviljona iz "drugog logora" i da se preostalih 1.413 zatočenika (uglavnom muslimanske nacionalnosti) smjesti u "prvi logor".¹⁷³³

Uslovi u logoru Manjača

431. Zatočeničke su držali u velikim, pretrpanim štalama koje su bile predviđene za stoku i u njima su zatočenički najveći dio dana sjedili ili ležali.¹⁷³⁴ Bilo je nešto slame i ćebadi, ali događalo se da neki zatočenički leže na golom betonu.¹⁷³⁵ Prema **McLeodovim** riječima, kada je 30. avgusta 1992. posjetio taj logor, vidio je da je svaki zatočenik imao po jedno ćebe.¹⁷³⁶ **Radinković** je u svom svjedočenju izjavio da je svaki zatočenik dobio po dva ćebeta, jedno na kojem će ležati, a drugo kojim će se pokriti, te da je u zatvorskom krugu uvijek bilo dovoljno slame koju su zatočenički mogli unositi u prostorije po potrebi.¹⁷³⁷ **Amidžić** je u svom svjedočenju izjavio da je on od osnivanja logora Manjača bio nadležan za obezbjeđenje ishrane, smještaja, sredstava za kupanje i odjeće.¹⁷³⁸ On je 6. juna 1992. za zatočeničke u logoru organizovao podjelu, kako je rekao, "potrebne količine" ćebadi.¹⁷³⁹ Nadalje, prema Amidžićevim riječima, komanda

¹⁷³⁰ P2924 Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 13. decembar 1992.), str. 4.

¹⁷³¹ P6796 (Dnevni izvještaj o transportu zatočenika iz logora Manjača, 14. decembar 1992.), str. 1.

¹⁷³² P6796 (Dnevni izvještaj o transportu zatočenika iz logora Manjača, 14. decembar 1992.), str. 1-2.

¹⁷³³ P6796 (Dnevni izvještaj o transportu zatočenika iz logora Manjača, 14. decembar 1992.), str. 1-2.

¹⁷³⁴ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 463.

¹⁷³⁵ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 463.

¹⁷³⁶ P3258 (Charles McLeod, transkript iz predmeta *Radanin*, 21.-24. juni 2002.), str. 7314-7315; P3264 (Izvještaj PMEZ-a, 3. septembar 1992.), par. 1; P3269 (Lične zabilješke Charlesa McLeoda, 20.-31. avgust 1992.), str. 57.

¹⁷³⁷ D900 (Radomir Radinković, izjava svjedoka, 8. decembar 2013.), str. 11; D901 (Tabela podudarnosti činjenica o kojima je presuđeno). Svjedoku je pokazana činjenica o kojoj je presuđeno br. 463, koja glasi: "Bilo je nešto slame i ćebadi, ali događalo se da neki zatočenički leže na golom betonu." Odgovarajući na to, on je izjavio: "Ovo je potpuno netačno."

¹⁷³⁸ D847 (Boško Amidžić, izjava svjedoka, 25. juni 2014.), par. 27; Boško Amidžić, T. 29470, 29490-29492, 29524.

¹⁷³⁹ D847 (Boško Amidžić, izjava svjedoka, 25. juni 2014.), par. 31.

logora Manjača dostavljala je informacije o broju zatočenika ljudstvu 1. KK-a zaduženom za snabdijevanje hranom u kasarni Kozara, koje je onda vršilo obračun potrebne količine hrane i drugih artikala i dostavljalo ih.¹⁷⁴⁰ Hrana i druge potrepštine koje su dobijali zatočenici u logoru Manjača bili su istog kvaliteta i kvantiteta kao i oni koje su dobijali pripadnici vojske koje je snabdijevao 1. KK.¹⁷⁴¹ Pripremu i podjelu hrane obavljali su sami zatočenici.¹⁷⁴² Komandant je bio prisutan kad je hrana skuhana kako bi je probao i odobrio njenu raspodjelu.¹⁷⁴³ Amidžić je rijetko bio prisutan prilikom pripreme i raspodjele hrane, tako da nije mogao lično potvrditi da li je raspodjela hrane bila u skladu s obračunatim porcijama.¹⁷⁴⁴

432. **Selak** je u svom svjedočenju rekao da je prilikom obilaska logora 3. juna 1992. vidio da je zatočenički dio bio podesan za smještaj samo 150 do 170 ljudi, možda 200, pod uslovom da se koriste vojnički kreveti na sprat.¹⁷⁴⁵ Nije vidio nikakve krevete.¹⁷⁴⁶ **Svjedok RM-051** je u svom svjedočenju izjavio da je u logoru Manjača bilo šest štala i da je u svaku moglo biti smješteno od 600 do 700 zatočenika.¹⁷⁴⁷ **Ahmet Zulić** je bio smješten u jednu štalu čije su dimenzije bile otprilike 30 sa 10 metara.¹⁷⁴⁸ **Svjedok RM-709** je izjavio da su zatočenici bili smješteni u štalama dimenzija otprilike 50 sa 20 metara.¹⁷⁴⁹ **Adil Draganović** je izjavio da je u svakoj štali bilo otprilike 500 do 850 ljudi.¹⁷⁵⁰ **Sakib Muhić** je izjavio da su zatočenici sve vrijeme provodili u štalama i da vrata nisu bila zaključana, ali da su uvijek bila zatvorena i da je zatočenicima bilo zabranjeno da izlaze.¹⁷⁵¹

¹⁷⁴⁰ D847 (Boško Amidžić, izjava svjedoka, 25. juni 2014.), par. 28; Boško Amidžić, T. 29469-29470.

¹⁷⁴¹ D847 (Boško Amidžić, izjava svjedoka, 25. juni 2014.), par. 28; Boško Amidžić, T. 29469-29471, 29535.

¹⁷⁴² D847 (Boško Amidžić, izjava svjedoka, 25. juni 2014.), par. 30; Boško Amidžić, T. 29469-29471, 29473-29474.

¹⁷⁴³ Boško Amidžić, T. 29473.

¹⁷⁴⁴ Boško Amidžić, T. 29470-29474.

¹⁷⁴⁵ P244 (Osman Selak, izjava svjedoka, 13. juli 2000.), par. 60; Osman Selak, T. 2977, 3001.

¹⁷⁴⁶ P244 (Osman Selak, izjava svjedoka, 13. juli 2000.), par. 61.

¹⁷⁴⁷ P214 (Svjedok RM-051, transkript iz predmeta *Stanišić i Župljanin*, 21.-22. januar 2010.), str. 5262.

¹⁷⁴⁸ P3611 (Ahmet Zulić, izjava svjedoka, 22. februar 2010.), par. 106.

¹⁷⁴⁹ P3437 (Svjedok RM-709, izjava svjedoka, 6. juni 2000.), str. 8.

¹⁷⁵⁰ P3293 (Adil Draganović, izjave svjedoka), izjava svjedoka od 30. oktobra 1999., str. 13. V. takođe P2502 (Adem Seferović, izjava svjedoka, 26. juli 1999.), str. 5; P3394 (Atif Džafić, izjava svjedoka, 28. septembar 2011.), par. 100-101, 129; P3397 (Mapa logora Manjača, koju je nacrtao Atif Džafić); P3432 (Bekir Delić, izjava svjedoka, 13. septembar 2001.), str. 9; P3133 (Muhamed Filipović, izjave svjedoka), izjava svjedoka od 13. marta 2001., str. 3; P3134 (Muhamed Filipović, transkript iz predmeta *Brđanin*, 30. avgust 2002., 4.-5. septembar 2002.), str. 9617-9618; P3271 (Svjedok RM-065, izjave svjedoka), izjava svjedoka od 22. marta 1995., str. 38; P3273 (Svjedok RM-065, transkript iz predmeta *Karadžić*, 17. januar 2011.), str. 10325; P3275 (Video-snimak logora Manjača). V. takođe P3279 (Tabela podudarnosti); P3426 (Sakib Muhić, izjava svjedoka, 11. april 2000.), str. 8.

¹⁷⁵¹ P3426 (Sakib Muhić, izjava svjedoka, 11. april 2000.), str. 9.

433. **Muhić** je naveo da su zatočnici iskopali 12 metara dug rov prekriven drvenim gredama koji su koristili kao zahod, a kad bi se rov prelio, iskopali bi novi. Noću su zatočnici kao zahod koristili bure koje su držali u štali.¹⁷⁵² **Zulić** je objasnio da zatočnicima nije bilo dozvoljeno da idu u zahod izvan štale kad su htjeli, već su morali ići u grupama od po desetorice. Nisu mogli ići gdje god su htjeli; na primjer, nije im bilo dozvoljeno "gaziti po srpskoj travi".¹⁷⁵³ Prema **Šabanovićevim** riječima, zatočnicima nije bilo dozvoljeno da idu na zahod više od jedanput dnevno.¹⁷⁵⁴ Međutim, **McLeod** je naveo da je Popović predstavnicima PMEZ-a tokom njihove posjete 30. avgusta 1992. rekao da je zatočnicima dozvoljeno da idu u zahod barem dvaput dnevno.¹⁷⁵⁵ **Karabeg** je izjavio da su uslovi u logoru bili nehigijenski.¹⁷⁵⁶ **Džafić** je izjavio da nisu imali tekuće vode i da se nisu imali gdje prati.¹⁷⁵⁷ Američki novinar Roy Gutman napisao je u novinskom članku od 19. jula 1992. da su se zatočnici tuširali svake dvije sedmice i da je većina nosila odjeću u kojoj je došla šest sedmica ranije.¹⁷⁵⁸ Prema **Džafićevim** riječima, zatočnici su u logoru bolovali od nekih bolesti koje su bile posljedica nehigijenskih uslova.¹⁷⁵⁹ **Zulić** je takođe naveo da su neki zatočnici imali proliv zbog veoma loših higijenskih uslova u logoru. Kad je u posjetu logoru došao MKCK, napolju su postavili vojne tuševe i dvojici zatočenika su dozvolili da se istuširaju dok su tamo bili predstavnici MKCK-a i dok ih je snimala televizija.¹⁷⁶⁰ Kasnije im nije više bilo dozvoljeno da se tuširaju.¹⁷⁶¹ Tek krajem avgusta, kad su se predstavnici MKCK-a na duže smjestili u logoru, donijeli su zatočnicima plastične kanistere s kojima su zatočnici mogli ići po vodu za pranje.¹⁷⁶² Logorom je vladala zaraza vaškama.¹⁷⁶³ Među zatočnicima je bio i priličan broj dijabetičara, ljudi s visokim krvnim pritiskom i povrijeđenih.¹⁷⁶⁴ Međutim, **Amidžić**, koji je bio angažovan

¹⁷⁵² P3426 (Sakib Muhić, izjava svjedoka, 11. april 2000.), str. 9. V. takođe P3611 (Ahmet Zulić, izjava svjedoka, 22. februar 2010.), par. 107, 112.

¹⁷⁵³ P3611 (Ahmet Zulić, izjava svjedoka, 22. februar 2010.), par. 112.

¹⁷⁵⁴ P3124 (Enis Šabanović, izjava svjedoka, 19. februar 2001.), str. 10.

¹⁷⁵⁵ P3264 (Izveštaj PMEZ-a, 3. septembar 1992.), par. 1, 41; P3269 (Lične zabilješke Charlesa McLeoda, 20.-31. avgust 1992.), str. 45.

¹⁷⁵⁶ P3250 (Mirzet Karabeg, transkript iz predmeta *Brđanin*, 27.-28. maj 2002.), str. 6186.

¹⁷⁵⁷ P3394 (Atif Džafić, izjava svjedoka, 28. septembar 2011.), par. 102.

¹⁷⁵⁸ P2891 (Članak iz lista *Newsday*, koji je napisao Roy Gutman, pod naslovom "Prisoners of Serbia's War", 19. juli 1992.), str. 1.

¹⁷⁵⁹ P3394 (Atif Džafić, izjava svjedoka, 28. septembar 2011.), par. 105.

¹⁷⁶⁰ P3611 (Ahmet Zulić, izjava svjedoka, 22. februar 2010.), par. 115.

¹⁷⁶¹ P3611 (Ahmet Zulić, izjava svjedoka, 22. februar 2010.), par. 115.

¹⁷⁶² P3611 (Ahmet Zulić, izjava svjedoka, 22. februar 2010.), par. 114-115.

¹⁷⁶³ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 464.

¹⁷⁶⁴ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 468.

u "atomsko-biološko-hemijskoj odbrani" za higijenske potrebe svih pripadnika VRS-a i zatočenika u logoru, naveo je da je kupanje bilo prema potrebi i po zahtjevima.¹⁷⁶⁵

434. U logorskoj "ambulanti" radili su zatočenici.¹⁷⁶⁶ **Radinković** je u svom svjedočenju izjavio da je dr Eniz Šabanović, od svog dolaska u logor Manjača i na prijedlog organa za obavještajno-bezbjednosne poslove, bio uključen u ljekarski tim.¹⁷⁶⁷ Prema riječima tog svjedoka, Šabanović je imao "poluzatvorski" status; bio je smješten među zatočenicima, ali je imao pravo "izaći" na svoj zahtjev ili ako bi neko, na primjer medicinski tehničar, došao po njega; međutim, nije bio pušten na slobodu.¹⁷⁶⁸ Prema riječima **svjedoka RM-051**, među osobljem logora bio je i medicinski tehničar Aleksandar Bijelić.¹⁷⁶⁹ **Šabanović** je prisjetio da je prilikom dolaska vidio jednu ženu za koju je rekao da je bila bolničarka, koja je nosila maskirnu uniformu, a oko ruke je imala traku s crvenim krstom.¹⁷⁷⁰ U "ambulanti" je vladala ozbiljna nestašica lijekova i sanitetskog materijala.¹⁷⁷¹ Prema **Šabanovićevim** riječima, u junu ili julu 1992., ni on ni ljekarski tim nisu na raspolaganju imali nikakav sanitetski materijal. Situacija se promijenila poslije prve posjete MKCK-a krajem juna ili početkom jula 1992. Usprkos tome, Šabanović je sve traženije lijekove, kao što su antibiotici i vitamini, morao predati vojnim policajcima koji bi ih zadržali za sebe.¹⁷⁷² Dana 24. decembra 1992., operativni tim logora Manjača izvijestio je Komandu 1. KK-a da su u logor stigla dva kamiona s humanitarnom pomoći MKCK-a, uključujući hranu, kanistere za vodu i sanitetski materijal.¹⁷⁷³

435. **Filipović** je u svom svjedočenju izjavio da su mu u ambulanti izvan logora, gdje su bile kancelarije, povremeno davali tablete protiv bolova za povrede koje je imao.¹⁷⁷⁴ **Svjedok RM-018** je dodao da je 24. juna 1992. vojna policija naredila dvojici zatočenih ljekara, koje je identifikovao kao **Šabanovića** i čovjeka zvanog Meho, da pregledaju

¹⁷⁶⁵ D847 (Boško Amidžić, izjava svjedoka, 25. juni 2014.), par. 31.

¹⁷⁶⁶ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 468.

¹⁷⁶⁷ D900 (Radimir Radinković, izjava svjedoka, 8. decembar 2013.), str. 7; Radimir Radinković, T. 31733.

¹⁷⁶⁸ Radimir Radinković, T. 31797-31798.

¹⁷⁶⁹ P214 (Svjedok RM-051, transkript iz predmeta *Stanišić i Župljanin*, 21.-22. januar 2010.), str. 5276; svjedok RM-051, T. 2931.

¹⁷⁷⁰ P3124 (Enis Šabanović, izjava svjedoka, 19. februar 2001.), str. 7-8.

¹⁷⁷¹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 468.

¹⁷⁷² P3124 (Enis Šabanović, izjava svjedoka, 19. februar 2001.), str. 11.

¹⁷⁷³ P2909 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 23.-24. avgust 1992.), str. 3.

¹⁷⁷⁴ P3134 (Muhamed Filipović, transkript iz predmeta *Brđanin*, 30. avgust 2002., 4.-5. septembar 2002.), str. 9617, 9619.

zatočenike.¹⁷⁷⁵ Stražari iz redova vojne policije ignorisali su nalaze ljekara o zdravstvenom stanju zatočenika.¹⁷⁷⁶

436. **McLeod** je naveo da je, što se tiče medicinske njege i higijene, Popović predstavnicima PMEZ-a tokom njihove posjete 30. avgusta 1992. rekao da su pokušali postupati u skladu s uslovima iz članova 32 i 33 Ženevskih konvencija, ali da je to bilo teško zbog embarga.¹⁷⁷⁷ Kad mu je rečeno da lijekovi ne podliježu embargu, Popović je odgovorio da medicinska pomoć nije stizala jer avioni nisu mogli da slijeću i da su pokušali sve da osiguraju sanitetski materijal za bolesnike.¹⁷⁷⁸ Popović im je rekao da imaju dobru ambulantu, bolnička kola i terensko sanitetsko vozilo, ali da lijekova ima vrlo malo ili ih uopšte nema.¹⁷⁷⁹ Među ratnim zarobljenicima bilo je šest ljekara i tri medicinska tehničara, pored medicinskog osoblja u sklopu vojnog logora. Dvadeset i pet ratnih zarobljenika bilo je zbrinuto u bolnici u Banjaluci.¹⁷⁸⁰

437. Prehrana u logoru sastojala se od tanke čorbe i kriške hljeba dvaput dnevno.¹⁷⁸¹ **Šabanović** je dodao da se u tipičnom obroku dobijao i komadić slanine.¹⁷⁸² **Filipović** je izjavio da je prije posjete MKCK-a jednu konzervu mesa dijelilo osam zatočenika.¹⁷⁸³ Porcije su bile tako male da su mnogi zatočenici izgubili na težini i jako smršali, a neki su bili toliko gladni da su jeli travu.¹⁷⁸⁴ **Džafić** je izjavio da su zatočenici u prosjeku izgubili 25 do 30 kilograma tjelesne težine tokom svog zatočeništva u logoru.¹⁷⁸⁵ **Muhić** je naveo da je pri dolasku u logor imao 104 kile, a da je, kad ga je MKCK prvi puta izvagao, imao 52 ili 53 kile. Poslije posjete MKCK-a, zatočenici su počeli dobijati hranu i **Muhić** je za mjesec dana dobio 20 kilograma.¹⁷⁸⁶ Prema **Filipovićevim** riječima,

¹⁷⁷⁵ P146 (Svjedok RM-018, izjava svjedoka, 28. juli 1999.), par. 84-85, 88.

¹⁷⁷⁶ P146 (Svjedok RM-018, izjava svjedoka, 28. juli 1999.), par. 88.

¹⁷⁷⁷ P3258 (Charles McLeod, transkript iz predmeta *Brđanin*, 21.-24. juni 2002.), str. 7307; P3264 (Izveštaj PMEZ-a, 3. septembar 1992.), par. 1, 8; P3269 (Lične zabilješke Charlesa McLeoda, 20.-31. avgust 1992.), str. 40.

¹⁷⁷⁸ P3258 (Charles McLeod, transkript iz predmeta *Brđanin*, 21.-24. juni 2002.), str. 7395; P3264 (Izveštaj PMEZ-a, 3. septembar 1992.), par. 9-10; P3269 (Lične zabilješke Charlesa McLeoda, 20.-31. avgust 1992.), str. 41.

¹⁷⁷⁹ P3264 (Izveštaj PMEZ-a, 3. septembar 1992.), par. 19-20; P3269 (Lične zabilješke Charlesa McLeoda, 20.-31. avgust 1992.), str. 42.

¹⁷⁸⁰ P3264 (Izveštaj PMEZ-a, 3. septembar 1992.), par. 18-19; P3269 (Lične zabilješke Charlesa McLeoda, 20.-31. avgust 1992.), str. 42.

¹⁷⁸¹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 465.

¹⁷⁸² P3124 (Enis Šabanović, izjava svjedoka, 19. februar 2001.), str. 11.

¹⁷⁸³ P3133 (Muhamed Filipović, izjave svjedoka), izjava svjedoka od 13. marta 2001., str. 4; P3134 (Muhamed Filipović, transkript iz predmeta *Brđanin*, 30. avgust 2002., 4.-5. septembar 2002.), str. 9618.

¹⁷⁸⁴ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 465.

¹⁷⁸⁵ P3394 (Atif Džafić, izjava svjedoka, 28. septembar 2011.), par. 123; P3400 (Fotografija svjedoka Atifa Džafića za vrijeme zatočenja u logoru Manjača).

¹⁷⁸⁶ P3426 (Sakib Muhić, izjava svjedoka, 11. april 2000.), str. 12

zatočnici su padali u nesvijest od gladi.¹⁷⁸⁷ Krajem avgusta 1992., **Karabeg** je primijetio da neki zatočnici u logoru Manjača ne mogu stajati.¹⁷⁸⁸ Nasuprot tome, **Radinković** je u svom svjedočenju izjavio da su zatočnici dobijali istu količinu hrane kao i logorsko osoblje i da nikad nije vidio ni čuo da je neko jeo travu. Osim toga, neki zatočnici su prilikom dolaska u Manjaču iz drugih sabirnih centara bili vidljivo mršavi, ali su dobili na težini tokom boravka u logoru Manjača.¹⁷⁸⁹ Pored toga, nije bilo moguće da se zatočnicima obezbijede odgovarajući smještaj, dnevni obroci od 2.800 kalorija i 20 litara vode po zatočniku, kako je navedeno u telegramu od 12. avgusta 1992. koji je potpisao Mladić.¹⁷⁹⁰ **McLeod** je prisustvovao jednom sastanku između predstavnika PMEZ-a, gradonačelnika Banjaluke Radića, načelnika policije u Banjaluci Župljanina, i pukovnika Vukelića, predstavnika 1. KK-a, održanom 20. avgusta 1992., na kojem je Vukelić pomenuo da je MKCK zatražio da se uslovi za ratne zarobljenike poboljšaju i da je konkretno naveo da bi njima dnevno trebalo obezbijediti 2.800 kalorija, a da on ni svojim vojnicima nije mogao obezbijediti obroke sa čak i manje kalorija od toga.¹⁷⁹¹ **Svjedok RM-051** je takođe u svom svjedočenju rekao da je logor, u jednom periodu svog rada tokom 1992., bio odsječen od Srbije i republike bosanskih Srba, što je dovelo do velikih logističkih problema u dostavljanju dovoljne količine hrane i zaliha u logor.¹⁷⁹²

438. **Džafić** je izjavio da količine vode koje su zatočnici imali na raspolaganju nisu bile dovoljne za preživljavanje.¹⁷⁹³ **Zulić** je konkretno naveo da su zatočnici dobijali samo otprilike dva decilitra vode dnevno.¹⁷⁹⁴ **Radinković** je u svom svjedočenju izjavio da krajem jula 1992. u logoru nije funkcionisalo snabdijevanje vodom, ali da je voda bila dopremana iz obližnjeg jezera u higijenskim posudama i da su je pili i stražari i zatočnici.¹⁷⁹⁵ Kad bi zatočnicima nestalo vode, mogli su otići na izvor po vodu u pratnji Vojne policije.¹⁷⁹⁶ Kasnije je vodovoni sistem, proradio.¹⁷⁹⁷ **Šabanović** je izjavio

¹⁷⁸⁷ P3133 (Muhamed Filipović, izjave svjedoka), izjava svjedoka od 13. marta 2001., str. 4.

¹⁷⁸⁸ P3250 (Mirzet Karabeg, transkript iz predmeta *Brđanin*, 27.-28. maj 2002.), str. 6186.

¹⁷⁸⁹ D900 (Radimir Radinković, izjava svjedoka, 8. decembar 2013.), str. 11; D901 (Tabela podudarnosti činjenica o kojima je presuđeno).

¹⁷⁹⁰ Radimir Radinković, T. 31812-31814.

¹⁷⁹¹ P3258 (Charles McLeod, transkript iz predmeta *Brđanin*, 21.-24. juni 2002.), str. 7284, 7363; P3260 (Izveštaj PMEZ-a, 23. avgust 1992.), str. 1, 4; P3270 (Tabela podudarnosti).

¹⁷⁹² P214 (Svjedok RM-051, transkript iz predmeta *Stanišić i Župljanin*, 21.-22. januar 2010.), str. 5346; svjedok RM-051, T. 2928.

¹⁷⁹³ P3394 (Atif Džafić, izjava svjedoka, 28. septembar 2011.), par. 102.

¹⁷⁹⁴ P3611 (Ahmet Zulić, izjava svjedoka, 22. februar 2010.), par. 114.

¹⁷⁹⁵ D900 (Radimir Radinković, izjava svjedoka, 8. decembar 2013.), str. 11; Radimir Radinković, T. 31782-31783; D901 (Tabela podudarnosti činjenica o kojima je presuđeno).

¹⁷⁹⁶ Radimir Radinković, T. 31782.

da je voda iz jezera bila nečista i da je u njoj čak bilo punoglavaca i drugih sitnih životinja.¹⁷⁹⁸ **Zulić** je izjavio da su zatočnici, nakon 30. avgusta 1992., od MKCK-a dobili kante od 5 litara i da su mogli sami ići do obližnjeg jezera po vodu.¹⁷⁹⁹ Kako se navodi u zahtjevu načelnika štaba upućenom pomoćniku komandanta za pozadinu 27. jula 1992., sve novije bakteriološke analize vode za logor Manjača dale su nezadovoljavajuće rezultate i bilo je neophodno zamijeniti otprilike dva kilometara vodovodnih cijevi. Kako je navedeno u tom zahtjevu, taj dio vodovoda nije u to vrijeme bio u funkciji, već je snabdijevanje vodom vršeno cisternama.¹⁸⁰⁰ **Amidžić** je potvrdio da je takođe povremeno bilo problema sa snabdijevanjem logora vodom.¹⁸⁰¹ Kasnije je pored poljskih nužnika postavljena plastična burad od 100 do 200 litara za čuvanje vode.¹⁸⁰²

439. **Svjedok RM-051** je u svom svjedočenju rekao da se situacija u logoru Manjača znatno popravila nakon što je negdje u julu 1992. organizacijama za humanitarnu pomoć dozvoljeno da dođu u logor i dijele hranu zatočnicima.¹⁸⁰³ U junu i julu 1992., društvu "Merhamet" je dozvoljeno da jednom sedmično obilazi logor i donosi hranu i odjeću, a poslije toga je MKCK-u dozvoljeno da dođe u logor.¹⁸⁰⁴ **Džafić** je iznio mišljenje da su se uslovi u logoru popravili nakon što je MKCK posjetio logor 14. jula 1992. ili približno tog datuma.¹⁸⁰⁵ MKCK ga je registrovao i omogućio mu da šalje pisma rodbini.¹⁸⁰⁶ Zatočnicima je takođe dozvoljeno da jednom sedmično primaju pakete s hranom.¹⁸⁰⁷ **Šabanović** je potvrdio da se hrana popravila samo zahvaljujući

¹⁷⁹⁷ Radimir Radinković, T. 31783.

¹⁷⁹⁸ P3124 (Enis Šabanović, izjava svjedoka, 19. februar 2001.), str. 11; P3125 (Enis Šabanović, transkript iz predmeta *Brđanin*, 5. juni 2002.) str. 6529-6530.

¹⁷⁹⁹ P3611 (Ahmet Zulić, izjava svjedoka, 22. februar 2010.), par. 114.

¹⁸⁰⁰ P232 (Zahtjev Komande 1. KK-a upućen pomoćniku komandanta za pozadinsko obezbeđenje 1. KK-a, 27. juli 1992.), str. 1.

¹⁸⁰¹ Boško Amidžić, T. 29549.

¹⁸⁰² D847 (Boško Amidžić, izjava svjedoka, 25. juni 2014.), par. 31.

¹⁸⁰³ P214 (Svjedok RM-051, transkript iz predmeta *Stanišić i Župljanin*, 21.-22. januar 2010.), str. 5346.

¹⁸⁰⁴ Svjedok RM-051, T. 2921. V. takođe P3134 (Muhamed Filipović, transkript iz predmeta *Brđanin*, 30. avgust 2002., 4.-5. septembar 2002.), str. 9623-9624; P3873 (Bilješke sa sastanka kojem su prisustvovali general Talić i predstavnici muslimanske strane, 22. juni 1992.), str. 2.

¹⁸⁰⁵ P3394 (Atif Džafić, izjava svjedoka, 28. septembar 2011.), par. 113, 119. V. takođe P3258 (Charles McLeod, transkript iz predmeta *Brđanin*, 21.-24. juni 2002.), str. 7316; P3264 (Izveštaj PМЕZ-a, 3. septembar 1992.), par. 37; P3269 (Lične zabilješke Charlesa McLeoda, 20.-31. avgust 1992.), str. 57; P3426 (Sakib Muhić, izjava svjedoka, 11. april 2000.), str. 8; P3403 (Asim Egrić, transkript iz predmeta *Brđanin*, 10. oktobar 2002.), str. 10609; P3134 (Muhamed Filipović, transkript iz predmeta *Brđanin*, 30. avgust 2002., 4.-5. septembar 2002.), str. 9623-9624.

¹⁸⁰⁶ P3394 (Atif Džafić, izjava svjedoka, 28. septembar 2011.), par. 118. V. takođe P3611 (Ahmet Zulić, izjava svjedoka, 22. februar 2010.), par. 121; P3612 (Dnevnik Ahmeta Zulića, druga sveska), str. 11; P3124 (Enis Šabanović, izjava svjedoka, 19. februar 2001.), str. 11.

¹⁸⁰⁷ P3394 (Atif Džafić, izjava svjedoka, 28. septembar 2011.), par. 120.

činjenici da je MKCK donosio namirnice izvana.¹⁸⁰⁸ **Zulić** je objasnio da je zatočenicima, nakon što je MKCK došao u logor, omogućeno da se pošteno operu, što prije posjete nije bilo moguće.¹⁸⁰⁹ Međutim, odgovarajuća ishrana je bila dostupna tek nakon 28. ili 30. avgusta 1992.¹⁸¹⁰ **Karabeg** je potvrdio da su se uslovi popravili s dolaskom MKCK-a: obavljani su ljekarski pregledi, a zatočeniци su dobijali četvrtinu vekne hljeba ujutro i naveče, umjesto jedne male šnite hljeba.¹⁸¹¹ **McLeod** je naveo da je Popović predstavnicima PMEZ-a, tokom njihove posjete 30. avgusta 1992., rekao da je MKCK organizovao dostavu humanitarne pomoći u logor svaka tri dana i da nutricionista može ostati u logoru "koliko god je to potrebno".¹⁸¹² **Svjedok RM-051** je potvrdio da je nutricionista MKCK-a boravio u logoru svaki dan od 9:00 do 17:00 sati.¹⁸¹³ Prema **Filipovićevim** riječima, stražari su "bili u krizi" i kad bi MKCK obezbjeđivao hranu, stražari bi govorili da zatočeniци "bolje jed[u] nego [oni]".¹⁸¹⁴

Postupanje prema zatočenicima u logoru Manjača

440. Zatočeniци u logoru Manjača redovno su bili žrtve premlaćivanja.¹⁸¹⁵ Premlaćivanja u logoru Manjača odvijala su se i prilikom ispitivanja.¹⁸¹⁶ **Seferović** je naveo da su zatočeniци svake noći bili izloženi batinanju.¹⁸¹⁷ **Draganovića** i druge zatočenke su tokom prvih sedam dana i noći zatočeništva tukli svaka dva sata.¹⁸¹⁸ Zatočenike su tukli, između ostalog, šakama, nogama, pendrecima, drvenim motkama, kundacima pušaka i električnim kablovima. U nekim slučajevima, ta su premlaćivanja bila tako surova da su za posljedicu imala teške povrede.¹⁸¹⁹ Premlaćivanja zatočenika vršena su pred očima drugih zatočenika.¹⁸²⁰ **Šabanović** je naveo da ga je po dolasku u logor ispitivalo šest vojnih policajaca u sivomaslinastim uniformama, nakon čega su

¹⁸⁰⁸ P3124 (Enis Šabanović, izjava svjedoka, 19. februar 2001.), str. 11.

¹⁸⁰⁹ P3611 (Ahmet Zulić, izjava svjedoka, 22. februar 2010.), par. 115.

¹⁸¹⁰ P3611 (Ahmet Zulić, izjava svjedoka, 22. februar 2010.), par. 111, 124. V. takođe P3432 (Bekir Delić, izjava svjedoka, 13. septembar 2001.), str. 9; P3228 (Svjedok RM-017, izjava svjedoka, 1. septembar 1994.), str. 23.

¹⁸¹¹ P3250 (Mirzet Karabeg, transkript iz predmeta *Brđanin*, 27.-28. maj 2002.), str. 6189.

¹⁸¹² P3264 (Izveštaj PMEZ-a, 3. septembar 1992.), par. 27; P3269 (Lične zabilješke Charlesa McLeoda, 20.-31. avgust 1992.), str. 43, 45.

¹⁸¹³ Svjedok RM-051, T. 2891, 2926.

¹⁸¹⁴ P3134 (Muhamed Filipović, transkript iz predmeta *Brđanin*, 30. avgust 2002., 4.-5. septembar 2002.), str. 9624-9625.

¹⁸¹⁵ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 469.

¹⁸¹⁶ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 471.

¹⁸¹⁷ P2502 (Adem Seferović, izjava svjedoka, 26. juli 1999.), str. 6. V. takođe P3403 (Asim Egrlić, transkript iz predmeta *Brđanin*, 10. oktobar 2002.), str. 10605.

¹⁸¹⁸ P3293 (Adil Draganović, izjave svjedoka), izjava svjedoka od 30. oktobra 1999., str. 12.

¹⁸¹⁹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 472.

¹⁸²⁰ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 473.

istražitelji prstom pokazali na dva druga zatočenika, nazvali ih *ustašama* i tukli ih pred svjedokom gotovo sat vremena.¹⁸²¹ Jedan visoki vojni policajac je zatim napravio znak krsta na svjedokovim prsima i udario ga nogom.¹⁸²² **Zulić** je naveo da su sve zatočenike nazivali "balijama".¹⁸²³ **Filipović** je izjavio da je Bulatović natjerao Omera Filipovića da skinje pantalone, a zatim ga polio vrelinom čajem.¹⁸²⁴ Omera Filipovića su stavili u samicu i tukli 19 dana.¹⁸²⁵ Bulatović je takođe jednom zatočeniku, oficiru JNA romske nacionalnosti iz Srbije, zadao 94 udaraca policijskom palicom.¹⁸²⁶ **Draganović** je opisao kako su stražari zatočenike polijevali vodom kad bi se oni onesvijestili od premlaćivanja.¹⁸²⁷ **Šabanović** je pregledao muškarce kojima su konopcem vezali testise i zatim povukli konopac.¹⁸²⁸ Takođe je opisao kako su zatočenici, prvog dana njegovog boravka u logoru, po ulasku u štalu morali proći pored dva njemačka ovčara koji su stajali svaki s jedne strane vrata. Jedan od tih pasa je jednom zatočeniku odgrizao list desne noge.¹⁸²⁹ Kako se navodi u novinskom članku američkog novinara Roya Gutmana od 19. jula 1992., zatočenici koji su pušteni na slobodu iz logora Manjača rekli su Gutmanu da su zatočenike tukli po 20 do 30 minuta i da, od straha da će dobiti još batina, niko nije išao ljekaru.¹⁸³⁰ **Egrlić** je izjavio da zatočenici koji su bili pretučeni nisu dobijali ljekarsku pomoć i potvrdio je da bi ih stražari tukli kad bi pokušali da čekaju pred ambulantom radi liječenja.¹⁸³¹

441. **Šabanović** je izjavio da je nekoliko zatočenika razgovaralo s predstavnicima MKCK-a ili im se žalilo i da su ti zatočenici kasnije teško premlaćeni. Prema riječima tog svjedoka, nijedan drugi zatočenik se poslije toga nije usudio razgovarati s predstavnicima MKCK-a.¹⁸³² **Zulić** je izjavio da mu je, tokom posjete predstavnika MKCK-a, povrede pregledala jedna ljekarka iz Švicarske.¹⁸³³ Nakon što su vidjeli da ga

¹⁸²¹ P3124 (Enis Šabanović, izjava svjedoka, 19. februar 2001.), str. 8.

¹⁸²² P3124 (Enis Šabanović, izjava svjedoka, 19. februar 2001.), str. 8.

¹⁸²³ P3611 (Ahmet Zulić, izjava svjedoka, 22. februar 2010.), par. 87, 94.

¹⁸²⁴ P3134 (Muhamed Filipović, transkript iz predmeta *Brđanin*, 30. avgust 2002., 4.-5. septembar 2002.), str. 9620.

¹⁸²⁵ P3134 (Muhamed Filipović, transkript iz predmeta *Brđanin*, 30. avgust 2002., 4.-5. septembar 2002.), str. 9620-9621.

¹⁸²⁶ P3134 (Muhamed Filipović, transkript iz predmeta *Brđanin*, 30. avgust 2002., 4.-5. septembar 2002.), str. 9618-9619.

¹⁸²⁷ P3293 (Adil Draganović, izjave svjedoka), izjava svjedoka od 30. oktobra 1999., str. 13.

¹⁸²⁸ P3124 (Enis Šabanović, izjava svjedoka, 19. februar 2001.), str. 11.

¹⁸²⁹ P3124 (Enis Šabanović, izjava svjedoka, 19. februar 2001.), str. 8.

¹⁸³⁰ P2891 (Članak iz lista *Newsday*, koji je napisao Roy Gutman, pod naslovom "Prisoners of Serbia's War", 19. juli 1992.), str. 1-2.

¹⁸³¹ P3403 (Asim Egrlić, transkript iz predmeta *Brđanin*, 10. oktobar 2002.), str. 10606.

¹⁸³² P3124 (Enis Šabanović, izjava svjedoka, 19. februar 2001.), str. 11.

¹⁸³³ P3611 (Ahmet Zulić, izjava svjedoka, 22. februar 2010.), par. 121.

je ljekarka pregledala, stražari Bulatović, Zoka i još jedan stražar, pretukli su tog svjedoka tako da je morao otpuzati natrag u štalu jer nije mogao da hoda. Stražari su ga udarali nogama dok je puzao i govorili da te večeri moraju "srediti" još zatočenika i da mu MKCK može "jebat' majku".¹⁸³⁴ Prema jednom izvještaju MKCK-a, njegovi delegati odlučili su da svoju posjetu 16. jula 1992. okončaju prije nego što je bilo predviđeno zato što su vidjeli da su dva zatočenika bila izložena maltretiranju tokom njihove posjete.¹⁸³⁵

442. Zatočenike u logoru Manjača tukli su vojni policajci koji su bili pripadnici osoblja logora, kao i oni iz pratnje koja ih je dovela na Manjaču iz njihovih matičnih opština.¹⁸³⁶ **Muhić** je izjavio da je, prije što je MKCK registrovao zatočenike, među onima koji su tukli zatočenike najgori bio Špaga i da je on sastavljao spiskove zatočenika koji će biti premlaćeni.¹⁸³⁷ Prema riječima tog svjedoka, stražari nisu mogli tući zatočenike dok to nije naredio Špaga.¹⁸³⁸ Prema mišljenju **svjedoka RM-018**, tri pripadnika Vojne policije, stražari Siniša, Zoka i Bulatović najviše su tukli zatočenike.¹⁸³⁹ **Šabanović** je izjavio da nikad nije vidio Popovića da nekog tuče.¹⁸⁴⁰ Međutim, Popović je znao da zatočenike tuku.¹⁸⁴¹ Talić je takođe znao za zlostavljanja koja su trpjeli zatočenici i za uslove koji su vladali u logoru.¹⁸⁴² Na sastanku održanom 22. juna 1992., Medić je informisao generala Talića da su u logoru Manjača civili bili zatočeni u neadekvatnim uslovima i da su podvrgavani zlostavljanju.¹⁸⁴³

443. **Egrić** je opisao kako ga je jedan vojni kapetan čiji je nadimak bio Zenga ispitivao o događajima u Ključu, a policajci koji su obezbjeđivali logor su ga tukli prije i poslije svakog saslušanja.¹⁸⁴⁴ **Radinković** je u svom svjedočenju izjavio da su pripadnici civilne policije saslušavali zatočenike u logoru, uz znanje i saglasnost načelnika organa za bezbjednost 1. KK-a, i da su tokom tih saslušavanja tukli

¹⁸³⁴ P3611 (Ahmet Zulić, izjava svjedoka, 22. februar 2010.), par. 122.

¹⁸³⁵ P2880 (Karadžićevo pismo, upućeno predsjedniku vlade bosanskih Srba Đeriću, 7. avgust 1992. i izvještaj MKCK-a o logoru Manjača, 25. juli 1992.), str. 5.

¹⁸³⁶ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 470.

¹⁸³⁷ P3426 (Sakib Muhić, izjava svjedoka, 11. april 2000.), str. 10. V. takođe P146 (Svjedok RM-018, izjava svjedoka, 28. juli 1999.), par. 93-94; P2891 (Članak iz lista *Newsday*, koji je napisao Roy Gutman, pod naslovom "Prisoners of Serbia's War", 19. juli 1992.), str. 2.

¹⁸³⁸ P3426 (Sakib Muhić, izjava svjedoka, 11. april 2000.), str. 10.

¹⁸³⁹ P146 (Svjedok RM-018, izjava svjedoka, 28. juli 1999.), par. 87, 90. V. takođe P3403 (Asim Egrić, transkript iz predmeta *Brđanin*, 10. oktobar 2002.), str. 10606; P3134 (Muhamed Filipović, transkript iz predmeta *Brđanin*, 30. avgust 2002., 4.-5. septembar 2002.), str. 9613-9614.

¹⁸⁴⁰ P3124 (Enis Šabanović, izjava svjedoka, 19. februar 2001.), str. 16.

¹⁸⁴¹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 474.

¹⁸⁴² Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 475.

¹⁸⁴³ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 476.

¹⁸⁴⁴ P3403 (Asim Egrić, transkript iz predmeta *Brđanin*, 10. oktobar 2002.), str. 10568-10569.

zatočenicima.¹⁸⁴⁵ Pojedini stražari su takođe primoravali zatočenicima da se međusobno tuku.¹⁸⁴⁶

444. **Radinković** je lično vidio svježe povrede, na primjer tragove krvi, na zatočenicima, o čemu je izvjestio svog pretpostavljenog, Bogojevića.¹⁸⁴⁷ Prema njegovim riječima, rukovodstvo logora nije ništa od toga odobrilo, već su pojedini stražari "iz svoje zle namjere radili neke revanše".¹⁸⁴⁸ Ti incidenti su bili prijavljivani po liniji komandovanja, a dotični čuvari su bili smijenjeni.¹⁸⁴⁹ Veliki broj oficira je suspendovan, uključujući starijeg vodnika Mesara, komandira obezbjeđenja, koji je smijenjen prije 28. jula 1992. zato što nije izvještavao o radnjama pojedinih policajaca. Međutim, ti incidenti su bili procesuirani pred sudovima tek poslije rata.¹⁸⁵⁰ **Svjedok RM-051** je u svom svjedočenju izjavio da je komandant logora Manjača bio nadležan za disciplinske prekršaje policajaca.¹⁸⁵¹

445. Prema **Radinkovićevim** riječima, obavještajno-bezbjednosni organ nije imao uticaja na saslušavanja koja su vršili pripadnici civilne policije, s obzirom na to da je civilna policija imala svoja pravila postupanja i da nije bila dužna izvještavati obavještajno-bezbjednosni organ.¹⁸⁵² Prema njegovim riječima, pripadnici obavještajno-bezbjednosnog organa generalno nisu primjenjivali silu tokom saslušavanja; međutim, povremeno je bilo premlaćivanja, za šta su počinioci bili kažnjeni.¹⁸⁵³ S druge strane, **Amidžić** tokom svojih obilazaka logora nije na zatočenicima zapazio nikakve tragove premlaćivanja.¹⁸⁵⁴

¹⁸⁴⁵ D900 (Radomir Radinković, izjava svjedoka, 8. decembar 2013.), str. 2, 4; Radomir Radinković, T. 31773-31774.

¹⁸⁴⁶ D900 (Radomir Radinković, izjava svjedoka, 8. decembar 2013.), str. 11; D901 (Tabela podudarnosti činjenica o kojima je presuđeno).

¹⁸⁴⁷ Radomir Radinković, T. 31774-31776.

¹⁸⁴⁸ Radomir Radinković, T. 31773-31774.

¹⁸⁴⁹ D900 (Radomir Radinković, izjava svjedoka, 8. decembar 2013.), str. 11; D901 (Tabela podudarnosti činjenica o kojima je presuđeno).

¹⁸⁵⁰ D900 (Radomir Radinković, izjava svjedoka, 8. decembar 2013.), str. 6; Radomir Radinković, T. 31780.

¹⁸⁵¹ P214 (Svjedok RM-051, transkript iz predmeta *Stanišić i Župljanin*, 21.-22. januar 2010.), str. 5267-5268.

¹⁸⁵² Radomir Radinković, T. 31773-31774.

¹⁸⁵³ D900 (Radomir Radinković, izjava svjedoka, 8. decembar 2013.), str. 11; Radomir Radinković, T. 31774; D901 (Tabela podudarnosti činjenica o kojima je presuđeno).

¹⁸⁵⁴ D847 (Boško Amidžić, izjava svjedoka, 25. juni 2014.), par. 39; Boško Amidžić, T. 29545-29549.

446. Šabanović je naveo da je, negdje u avgustu 1992. godine, Momir Talić došao u logor u vojnoj uniformi i da su nakon njegovog odlaska zatočenici bili cijelu tu noć i nekoliko sljedećih dana izloženi posebno surovom premlaćivanju.¹⁸⁵⁵

Zaključci Pretresnog vijeća

447. U vezi s brojem zatočenih u logoru Manjača, Pretresnom vijeću su predočeni dokazi, koje je iznio Radomir Radinković, da u logoru ni u jednom trenutku nije bilo više od 3.000 do 3.200 zatočenika. To je u protivrječnosti s činjenicom o kojoj je presuđeno 462, prema kojoj je u jednom trenutku u logoru bilo zatočeno približno 3.640 muškaraca. Pretresno vijeće primjećuje da ovaj dokaz koji je iznio Radinković predstavlja puku procjenu zasnovanu na, između ostalog, pretpostavci da u logor ne bi moglo da stane 4.000 ili 4.500 zatočenika.¹⁸⁵⁶ U tim okolnostima, Pretresno vijeće konstatuje da dokazi koje je s tim u vezi iznio Radinković nisu dovoljno pouzdani da bi pobili činjenicu o kojoj je presuđeno 462.

448. Pretresnom vijeću su predočeni i dokazi, koje je iznio Radinković, da su svi zatočenici u logoru Manjača dobili po dva ćebeta i da im je bilo dozvoljeno da prema potrebi uzimaju slamu iz kruga logora, te da nikad nije vidio ni čuo da je neko jeo travu. Može se činiti da su ovi dokazi u protivrječnosti s činjenicom o kojoj je presuđeno 463, prema kojoj jeste bilo nešto slame i ćebadi, ali se događalo da neki zatočenici leže na golom betonu, i činjenicom o kojoj je presuđeno 465, prema kojoj su neki zatočenici, zbog malih obroka, bili toliko gladni da su jeli travu. Međutim, Pretresno vijeće primjećuje da je Radinković u prostorije u kojima su bili smješteni zatočenici ulazio i posmatrao ih samo povremeno, dok je bio u pratnji novinara.¹⁸⁵⁷ Shodno tome, Pretresno vijeće smatra da ovi dokazi samo odražavaju Radinkovićeva lična zapažanja u vrijeme kad je on bio prisutan u logoru i da nisu u protivrječnosti s činjenicama o kojima je presuđeno 463 i 465. U tim okolnostima, Pretresno vijeće odbija argument odbrane da dokazi koje je iznio Radinković pobijaju činjenicu o kojoj je presuđeno 463.¹⁸⁵⁸

449. Što se tiče statusa zatočenika u logoru Manjača, Pretresnom vijeću su predočeni dokazi koje je iznio Boško Amidžić da je logor Manjača bio logor za ratne

¹⁸⁵⁵ P3124 (Enis Šabanović, izjava svjedoka, 19. februar 2001.), str. 15.

¹⁸⁵⁶ V. Radomir Radinković, T. 31750.

¹⁸⁵⁷ V. Radomir Radinković, T. 31780-31781.

¹⁸⁵⁸ V. Završni podnesak odbrane, par. 889.

zarobljenike.¹⁸⁵⁹ Nadalje, u brojnim izvještajima koje je operativna grupa logora Manjača uputila Komandi 1. KK-a i koje je Komanda 1. KK-a uputila Glavnom štabu VRS-a, o zatočenicima u logoru Manjača govori se kao o "ratnim zarobljenicima".¹⁸⁶⁰ Može se smatrati da su ti dokazi u protivrječnosti s činjenicom o kojoj je presuđeno 459, prema kojoj su u logoru Manjača bili zatočeni isključivo civili. Međutim, Pretresno vijeće primjećuje da se dokazi koje je iznio Amidžić odnose samo na svrhu osnivanja tog logora, a ne na status zatočenika u njemu. Nadalje, Pretresno vijeće smatra da etiketiranje tog logora kao "logora za ratne zarobljenike" i zatočenika kao "ratnih zarobljenika" ne predstavlja pokazatelj njihovog statusa, posebno kad se uzme u obzir da se u nekim izvještajima koje je poslao sam operativni tim logora Manjača potvrđuje da su u logoru među zatočenicima bili i maloljetnici i starije osobe, kao i ljudi koji nisu učestvovali u oružanom sukobu.¹⁸⁶¹ U tim okolnostima, Pretresno vijeće konstatuje da ti dokazi nisu u protivrječnosti s činjenicom o kojoj je presuđeno 459.

450. Na osnovu gore navedenog, Pretresno vijeće konstatuje da je u periodu od 3. juna do 18. decembra 1992. u logoru Manjača bilo držano¹⁸⁶² najmanje 3.900 zatočenika.¹⁸⁶³ Zatočenicima su gotovo isključivo bili civili i većinom muškarci, od kojih

¹⁸⁵⁹ V. D847 (Boško Amidžić, izjava svjedoka, 25. juni 2014.), par. 25, 32; Boško Amidžić, T. 29459-29460.

¹⁸⁶⁰ V. npr. P224 (Izveštaj načelnika Komande 1. KK-a, upućen Glavnom štabu VRS-a, 7. avgust 1992.), str. 1; P2898 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 2. juli 1992.); P2899 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 18.-20. avgust 1992.), str. 1; P2910 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 29. oktobar 1992.), str. 1; P2923 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 11. decembar 1992.), str. 1, 5; P2924 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 13. decembar 1992.), str. 3-4; P3264 (Izveštaj PMEZ-a, 3. septembar 1992.), par. 18-19; P3806 (Naredenje Momira Talića o zatvaranju logora Manjača, 15. decembar 1992.), str. 1; P3269 (Lične zabilješke Charlesa McLeoda, 20.-31. avgust 1992.), str. 42.

¹⁸⁶¹ V. P225 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 22. juni 1992.), P215 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 1. juli 1992.), P226 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 4. juli 1992.), P227 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 8. juli 1992.).

¹⁸⁶² Pretresnom vijeću su predloženi dokazi koje je iznio Radinković da jedan od ljudi koji su radili u ambulanti u logoru nije bio tamo držan protiv svoje volje, s obzirom na to da je imao pravo da ode na sopstveni zahtjev. Pretresno vijeće smatra da je Radinkovićovo svjedočenje u vezi s ovim pitanjem nedosljedno, zato što je on u svom svjedočenju kasnije izjavio da je njegovim pretpostavljenima bilo predloženo da se taj čovjek prvi pusti na slobodu, ali da on nije pušten na slobodu (v. Radomir Radinković, T. 31798), što ukazuje na to da on nije imao pravo otići. Pretresno vijeće se, stoga, nije oslanjalo na Radinkovićovo svjedočenje u vezi s tim.

¹⁸⁶³ Pretresno vijeće primjećuje da je određeni broj svjedoka iznio dokaze o ukupnom broju zatočenika koji su prošli kroz logor Manjača, kao i o broju zatočenika koji su u logoru bili zatočeni u nekom konkretnom periodu, v. Radomir Radinković, T. 31738, 31740-31743, 31747-31750; P3293 (Adil Radinković, izjave svjedoka), izjava svjedoka od 30. oktobra 1999., str. 13; P3437 (Svjedok RM-709, izjava svjedoka, 6. juni 2000.), str. 8, P3426 (Sakib Muhić, izjava svjedoka, 11. april 2000.), str. 8, 10. Pretresno vijeće je svoj zaključak o minimalnom broju zatočenika koji su prošli kroz logor zasnovalo na dokazima koje je iznio Sakib Muhić, koji je do tih podataka došao od osoba koje su bile zadužene za

su neki bili maloljetni, neki su imali preko 60 godina, a neki su bili osobe s fizičkim ili psihičkim invaliditetom. Što se tiče argumenta odbrane da se u logoru Manjača vršila provjera zatočenika, na što ukazuje, između ostalog, zaključak da su neki zatočenici navodno bili umiješani u nezakonito posjedovanje ili nabavku oružja, a da su dvojica njih učestvovala u organizaciji oružanog otpora protiv Srba,¹⁸⁶⁴ Pretresno vijeće ima u vidu da to ne utiče na njegov ukupni zaključak da su zatočenici u logoru Manjača pretežno bili civili. S obzirom na gore navedeno, Pretresno vijeće odbija argument odbrane da su u logoru Manjača bili držani ratni zarobljenici i kriminalci. Zatočenici su prvenstveno bili bosanski Muslimani, a među njima je bilo i nešto bosanskih Hrvata, nekoliko bosanskih Srba i najmanje jedan Rom.

451. Poljoprivredno dobro na kojem je logor bio smješten prostiralo se na približno 700 hektara, od kojih su samo jedan i po ili dva hektara bili korišteni za logor. Zatočenici su bili držani u štalama za stoku veličine nekoliko stotina kvadratnih metara i u jednoj štali je bilo držano između 500 i 850 zatočenika. Budući da nije bilo kreveta, zatočenicima je na raspolaganju bilo nešto slame i ćebad, ali su ponekad morali ležati na golom betonu. Sanitarni uslovi u logoru bili su loši. Burad i rovovi iskopani oko štala služili su kao zahodi, koje su zatočenici smjeli koristiti samo u grupama od po deset, ponekad samo jednom dnevno. Snabdijevanje vodom u logoru bilo je sporadično i zatočenici su se samo rijetko mogli prati.¹⁸⁶⁵ Zatočenici su dnevno dobijali samo po dva decilitra pitke vode. Kada snabdijevanje vodom nije funkcionisalo, zatočenici su iz obližnjeg jezera uzimali vodu za piće, koja je bila puna nečistoća i malih životinja kao što su punoglavci.¹⁸⁶⁶

izvještavanje o broju zatočenika u štalama u kojima su držani i koje su kasnije upoređivale svoje podatke, za razliku od Radinkovića i svjedoka RM-709, koji su samo iznijeli svoje procjene o broju zatočenika koji su držani u logoru ili su kroz njega prošli.

¹⁸⁶⁴ V. Završni podnesak odbrane, par. 843, 901-904.

¹⁸⁶⁵ Mada je, prema Amidžićevim riječima, "[k]upanje bilo prema potrebi i po zahtjevima", taj svjedok je sam priznao da je povremeno bilo problema sa snabdijevanjem vodom u logoru, zbog čega je u logor morala biti dopremljena plastična burad za spremanje vode (v. D847 (Boško Amidžić, izjava svjedoka, 25. juni 2014.), par. 31; Boško Amidžić, T. 29549). Činjenicu da u logoru nije bilo stalnog snabdijevanja vodom i da su se zatočenici samo rijetko mogli prati takođe potkrepljuju dokazi koje su iznijeli Radomir Radinković (v. Radomir Radinković, T. 31782-31783), Atif Džafić (v. P3394 (Atif Džafić, izjava svjedoka, 28. septembar 2011.), par. 102), Ahmet Zulić (v. P3611 (Ahmet Zulić, izjava svjedoka, 22. februar 2010.), par. 114), i Ewan Brown (v. P2862 (Ewan Brown, VRS i zatočenički logor Manjača 1991.-1993.: Temeljna studija, mart 2013.), par. 2.69), kao i dokumentarni dokazi (v. P232 (Zahtjev Komande 1. KK-a upućen pomoćniku komandanta za pozadinsko obezbeđenje 1. KK-a, 27. juli 1992.), str. 1; P2880 (Karadžićevo pismo, upućeno predsjedniku vlade bosanskih Srba Đeriću, 7. avgust 1992. i izvještaj MKCK-a o logoru Manjača, 25. juli 1992.), str. 6; P2891 (Članak iz lista *Newsday*, koji je napisao Roy Gutman, pod naslovom "Prisoners of Serbia's War", 19. juli 1992.), str. 1).

¹⁸⁶⁶ Prema dokazima koje je iznio Radinković, i zatočenici i stražari u logoru Manjača pili su istu vodu, koja je iz obližnjeg jezera donošena u higijenskim posudama. Međutim, taj svjedok nije konkretno naveo

452. U barem prvih šest sedmica postojanja logora, hrana koju su zatočnici dobijali bila je oskudna, a sastojala se samo od tanke supe, komada kruha i male količine mesa, uslijed čega su mnogi zatočnici znatno smršali, povremeno gubili svijest od gladi i bili primorani da jedu travu. Logorom je vladala zaraza vaškama, a mnogi zatočnici su patili od raznih bolesti, od kojih su neke bile posljedica loših higijenskih uslova u logoru. U logoru je postojala ambulanta u kojoj su radili, između ostalih, logorski zatočnici, ali je vladala ozbiljna nestašica lijekova i sanitetskog materijala, a ponekad medicinskih resursa uopšte nije bilo. Povremeno su zatočnike kojima je bilo potrebno liječenje odvodili u bolnicu u Banjaluku. Nakon što je predstavnicima MKCK-a bilo dozvoljeno da posjećuju logor u periodu od juna do decembra 1992., poboljšano je snabdijevanje hranom, vodom, higijenskim potrepštinama i sanitetskim materijalom. MKCK-u i drugim organizacijama bilo je dozvoljeno da donose zalihe izvana. Međutim, traženiji lijekovi morali su biti predati pripadnicima Vojne policije, koji bi ih zadržali za sebe.

453. Što se tiče argumenta odbrane da VRS, zbog humanitarne krize, nije imao sredstva da se brine za zatočnike u logoru Manjača i da ni stražari u logoru nisu imali dovoljno hrane,¹⁸⁶⁷ Pretresno vijeće smatra da su neki dokazi u prilog ovom argumentu nepouzdati. S tim u vezi, Pretresno vijeće ima u vidu da je Amidžić, koji je u svom svjedočenju izjavio da su zatočnici i stražari u logoru dobijali hranu jednake količine i kvaliteta, rijetko bio prisutan prilikom pripreme i raspodjele hrane i da stoga nije mogao lično potvrditi kako se to odvijalo.¹⁸⁶⁸ Isto tako je Radinković, koji je u svom svjedočenju izjavio da su zatočnici dobijali istu količinu hrane kao i logorsko osoblje, samo povremeno ulazio u prostorije u kojima su držani zatočnici.¹⁸⁶⁹ Štaviše, s obzirom na nadmoćne pouzdane dokaze koji su Pretresnom vijeću predloženi u vezi s postupanjem prema zatočnicima u logoru Manjača, koje je obuhvatalo redovna premlaćivanja i zlostavljanje, kao i na dokaze da su, na primjer, stražari u logoru, pošto bi bio dostavljen sanitetski materijal, za sebe zadržavali traženije lijekove,¹⁸⁷⁰ Pretresno vijeće konstatuje da sugestija da su stražari u logoru dobijali istu količinu hrane kao i zatočnici nije iskrena. U takvim okolnostima i s obzirom na ukupne dokaze, Pretresno

da li je zatočnicima bilo obezbijeđeno *dovoljno* vode. Nadalje, mada je voda možda donošena u higijenskim posudama, u njoj su mogle biti nečistoće, budući da je ona bila uzimana direktno iz jezera.

¹⁸⁶⁷ V. Završni podnesak odbrane, par. 883-885

¹⁸⁶⁸ V. Boško Amidžić, T. 29470-29474.

¹⁸⁶⁹ V. Radomir Radinković, T. 31780-31781.

¹⁸⁷⁰ V. P3124 (Enis Šabanović, izjava svjedoka, 19. februar 2001.), str. 11.

vijeće odbacuje argument odbrane da je nedostatak resursa bio jedini razlog zbog kojeg su zatočenici u logoru Manjača bili pothranjeni.

454. U vezi s odgovornošću za zatočavanje i uslove u logorima, Pretresno vijeće smatra da je logor Manjača počeo s radom pod nadzorom 1. KK-a VRS-a, u skladu s uputstvima Glavnog štaba VRS-a. Potpukovnik Božidar Popović bio je na dužnosti komandanta logora od približno 15. juna 1992., a zamjenik mu je bio vojni policajac Predrag Kovačević zvan Špaga. Stražari u logoru bili su pripadnici Vojne policije VRS-a i pripadnici SJB-ova Banjaluka, Ključ, Prijedor i Sanski Most, pod komandom 1. KK-a.¹⁸⁷¹

455. Što se tiče argumenta odbrane da pripadnici SJB-a nisu bili pod efektivnom kontrolom 1. KK-a, Pretresno vijeće je uzelo u obzir dokaze o jednom razgovoru vojnih obveznika i jednog komandira u logoru, kao i izvještaj da su vojnici i policajci odabirali i tukli zatočenike, suprotno naređenjima njihovog komandira.¹⁸⁷² S druge strane, Pretresno vijeće je uzelo u obzir izjavu svjedoka RM-051, koji je potvrdio to da su pripadnici SJB-a, čim su stigli u Manjaču, bili smjesta potčinjeni VRS-u i da se svim disciplinskim prekršajima koje su počinili ti pripadnici bavio komandant logora.¹⁸⁷³ Shodno tome, mada neki dokazi na koje upućuje odbrana ukazuju na sporadičnu insubordinaciju pripadnika SJB-a, Pretresno vijeće smatra da to ne pobija činjenicu da

¹⁸⁷¹ Pretresnom vijeću su predočeni protivrječni dokazi u vezi s tim da li su pripadnici civilne policije bili zaduženi za unutrašnje i/ili vanjsko obezbjeđenje logora Manjača. Prema riječima Radomira Radinkovića, bataljon Vojne policije, pod komandom 1. KK-a, bio je odgovoran za unutrašnje obezbjeđenje logora, dok je civilna policija bila zadužena za obezbjeđenje vanjskih dijelova logora (v. D900 (Radomir Radinković, izjava svjedoka, 8. decembar 2013.), str. 2; Radomir Radinković, T. 31737-31738, 31768). Enis Šabanović i Ahmet Zulić takođe su iznijeli dokaze da je policija obezbjeđivala područje van žičane ograde oko logora (v. P3124 (Enis Šabanović, izjava svjedoka, 19. februar 2001.), str. 17 i P3611 (Ahmet Zulić, izjava svjedoka, 22. februar 2010.), par. 107). Međutim, prema dokaznom predmetu P3268, snage za unutrašnje obezbjeđenje logora Manjača sastojale su se od pripadnika Vojne i civilne policije, dok su u sastavu snaga vanjskog obezbjeđenja logora Manjača bila tri bataljona 1. lakog artiljerijskog puka i jedan oklopni transporter iz 2. oklopne brigade (v. P3268 (Naređenje Komande 1. KK-a, 27. juli 1992.), str. 1). Nadalje, prema riječima Sakiba Muhića i Charlesa McLeoda, pojedinci koji su identifikovani kao vojnici bili su na položajima u mitraljeskim gnijezdima postavljenim u četiri ugla logora kao i na najmanje jednoj od logorskih osmatračnica (v. P3426 (Sakib Muhić, izjava svjedoka, 11. april 2000.), str. 7 i P3258 (Charles McLeod, transkript iz predmeta *Brđanin*, 21.-24. juni 2002.), str. 7314). U tim okolnostima, Pretresno vijeće nije moglo donijeti zaključak o tome koje su jedinice bile zadužene za unutrašnje obezbjeđenje, a koje za vanjsko obezbjeđenje u logoru. Međutim, s obzirom na ukupne dokaze, Pretresno vijeće se uvjerilo da se osoblje logora, unutrašnje i vanjsko, sastojalo od pripadnika Vojne policije VRS-a i pripadnika SJB-ova Banjaluka, Ključ, Prijedor i Sanski Most, pod komandom 1. KK-a VRS-a.

¹⁸⁷² P2899 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 18.-20. avgust 1992.), str. 3-4; P229 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 16. juli 1992.), str. 2.

¹⁸⁷³ P214 (Svjedok RM-051, transkript iz predmeta *Stanišić i Župljanin*, 21.-22. januar 2010.), str. 5267-5268.

je korpus imao sveobuhvatnu kontrolu nad pripadnicima SJB-a u logoru.¹⁸⁷⁴ Na osnovu gore navedenog, Pretresno vijeće konstatuje da je 1. KK VRS-a držao ljude u zatočenju u logoru Manjača i da je bio odgovoran za životne uslove u logoru.

456. Logorski čuvari su zatočenike podvrgavali redovnim premlaćivanjima, između ostalog i tokom saslušavanja. Kovačević je takođe tukao zatočenike u logoru. Premlaćivanja su vršena šakama i nogama, kao i policijskim palicama, drvenim motkama, kundacima pušaka, električnim kablovima i drugim predmetima, usljed čega su zatočenici ponekad zadobijali teške ozljede. Zatočenicima koji su bili premlaćeni nije pružana ljekarska pomoć i ponekad su dodatnim batinama odvracani od toga da traže ljekarsku pomoć. Ponekad su zatočenike tukli svakog dana ili čak svaka dva sata sedam dana uzastopce. Jednom prilikom su pripadnici Vojne policije VRS-a primorali zatočenike da jedan drugog tuku. Jednom drugom prilikom, stražari u logoru su nogama udarali jednog zatočenika dok je pokušavao otpuzati natrag u štalu, budući da zbog batinanja koje je pretrpio nije mogao hodati. Stražari u logoru su takođe žestoko tukli zatočenike koji su razgovarali sa predstavnicima MKCK-a ili im se žalili, kako bi spriječili druge zatočenike da to isto pokušaju tokom drugih posjeta predstavnika MKCK-a. Pretresno vijeće isto tako konstatuje da su oni koji su bili u pratnji zatočenika prilikom njihovog dovođenja u logor Manjača, među kojima su bili pripadnici VRS-a i civilne policije, takođe tukli zatočenike u logoru. Popović je znao za premlaćivanja zatočenika. Stražari u logoru su takođe podvrgavali zatočenike raznim vrstama zlostavljanja, tako što su im, na primjer, vezali testise konopcem koji bi potom potezali, stavljali ih u samicu, te što su jednog zatočenika natjerali da skine pantalone i potom ga polili vrelin čajem. I stražari u logoru i Popović zvali su zatočenike "*ustašama*" i "*balijama*". Jedan stražar je jednom zatočeniku, dok su ga tukli, napravio znak krsta na prsima. Popović je rekao zatočenicima da će "izgubiti glave", da su u zemlji "srpske nacije" i da Bosna pripada Srbima.

457. Pretresno vijeće će dalje razmotriti gore navedeno u vezi s tačkom 3 Optužnice u poglavlju 8, dolje.

458. Pretresno vijeće će u poglavlju 9 razmotriti dokaze u vezi s VRS-ovim odobrenjem pristupa logoru Manjača MKCK-u i drugim humanitarnim organizacijama, kao i stranim novinarima, i mjerama koje su preduzete kao odgovor na neke incidente koji su se desili u logoru.

¹⁸⁷⁴ V. Završni podnesak odbrane, par. 842.

4.1.3 Uništavanje privatne i javne imovine, uključujući spomenike kulture i sakralne objekte

459. Prema Optužnici, optuženi je odgovoran za djela bezobzirnog uništavanja privatne imovine, uključujući kuće i poslovne objekte, i javne imovine, uključujući spomenike kulture i sakralne objekte u opštini Banjaluka u periodu od 12. maja 1992. do 30. novembra 1995.¹⁸⁷⁵ Pretresno vijeće je u vezi s ovim optužbama formalno primilo na znanje dvije činjenice o kojima je presuđeno.¹⁸⁷⁶ Vijeću su predočeni i dokazi koje je iznio **svjedok RM-016**, bosanski Srbin iz Banjaluke,¹⁸⁷⁷ kao i dokumentarni dokazi, i ono smatra da su ti dokazi u skladu s činjenicama o kojima je presuđeno.¹⁸⁷⁸ Pretresnom vijeću su predočeni i dokazi koje su iznijeli **András Riedlmayer**, bibliograf i stručnjak za dokumentiranje umjetničke građe,¹⁸⁷⁹ **Boško Amidžić**, koji je od maja 1992. bio načelnik intendantske službe 1. KK-a, a od 14. februara 1993. pomoćnik komandanta za pozadinu 1. KK-a;¹⁸⁸⁰ kao i dokumentarni dokazi.

460. Sredinom 1992. vršeni su napadi na privatne kuće i poslovne prostore u vlasništvu bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata u Banjaluci. Eksplozije su bile učestale i do njih je dolazilo uglavnom noću. Napadi na kuće vršeni su ručnim bombama, raketnim bacačima i tromblonskim minama.¹⁸⁸¹ **Svjedok RM-016** je konkretno naveo da je 1992. ili 1993. u vazduh dignut frizerski salon u vlasništvu jedne Muslimanke u Banjaluci.¹⁸⁸² Policija nije istraživala slučajeve bombaških napada na privatne kuće i poslovne prostore u Banjaluci.¹⁸⁸³

461. Kako se navodi u jednom vanrednom izvještaju Komande 1. KK-a upućenom Glavnom štabu VRS-a, dana 7. maja 1993. oko 03:02 sati, srušene su džamija Ferhadija,

¹⁸⁷⁵ Optužnica, par. 47, 52, 59(j).

¹⁸⁷⁶ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenice br. 489, 491.

¹⁸⁷⁷ P2375 (Svjedok RM-016, izjava svjedoka, 5. avgust 2013.), str. 1, par. 4, 11, 16; svjedok RM-016, T. 17398.

¹⁸⁷⁸ **Svjedok RM-016:** P2375 (Svjedok RM-016, izjava svjedoka, 5. avgust 2013.), par. 39. **Dokumentarni dokazi:** P3434 (Sedmični izvještaj Stojana Župljanina o stanju na području CSB-a Banjaluka, 26. maj 1992.), str. 3-4.

¹⁸⁷⁹ P2503 (Izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera, decembar 2012.), par. 75; András Riedlmayer, T. 17888; P2504 (Biografija Andrása Riedlmayera), str. 1.

¹⁸⁸⁰ D847 (Boško Amidžić, izjava svjedoka, 25. juni 2014.), par. 2; Boško Amidžić, T. 29502.

¹⁸⁸¹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 489.

¹⁸⁸² P2375 (Svjedok RM-016, izjava svjedoka, 5. avgust 2013.), par. 39.

¹⁸⁸³ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 491.

džamija Arnaudija i džamija u Gonjem Šeheru.¹⁸⁸⁴ Uslijed tog razaranja došlo je do znatnih oštećenja okolnih građevinskih objekata. Policija i snage odbrane grada blokirale su prilaz tom području i pokrenule istražni postupak.¹⁸⁸⁵ Prema riječima **svjedoka RM-016**, džamija Ferhadija u Banjaluci dignuta je u zrak, prema njegovom sjećanju, 1. maja 1993., i mada je "osnovni sud" izvršio uviđaj na licu mjesta, svjedoku nije poznato da je iko ikad bio uhapšen ili optužen za njeno uništenje.¹⁸⁸⁶ Prema članku londonskog *The Timesa* od 14. maja 1993., ta džamija je razorena eksplozivom 7. maja 1993. Dana 13. maja 1993., ostaci džamije prevezeni su na opštinsku deponiju smeća. Prema istom članku, džamija Arnaudija je 7. maja 1993. "potpuno srušena sa zemljom". Jedan predstavnik muslimanske zajednice koji je intervjuisan u tom članku izjavio je da je džamija na Pobrđu zapaljena 1. maja 1993 ili približno tog datuma.¹⁸⁸⁷

462. **Boško Amidžić** je u svom svjedočenju rekao da Komanda 1. KK-a nikad nije naredila rušenje vjerskih objekata u Banjaluci i da je izdala pismeno naređenje kojim je zabranila rušenje vjerskih objekata.¹⁸⁸⁸ Rušenja jeste bilo, ali vršili su ga pojedinci i grupe koji nisu bili pod komandom korpusa.¹⁸⁸⁹

463. Riedlmayer je u svom svjedočenju rekao da je dobio "izjave doušnika" u kojima se pominje učešće minera bosanskih Srba, stručnjaka za eksplozive, u rušenju džamije Ferhadije.¹⁸⁹⁰ Međutim, objasnio je da ne može isključiti mogućnost da su rušenje izvršili civili, a ni potvrditi da je to uradila vojska.¹⁸⁹¹ On je u svom svjedočenju dalje rekao da je u gradu Banjaluci tokom rata oštećeno 16 džamija.¹⁸⁹²

464. Riedlmayer je u svom svjedočenju izjavio da je dobio "izjave doušnika" u kojima se pominje učešće minera bosanskih Srba, stručnjaka za eksplozive, u rušenju džamije Ferhadije.¹⁸⁹³ Međutim, objasnio je da ne može isključiti mogućnost da su rušenje izvršili civili, a ni potvrditi da je to uradila vojska.¹⁸⁹⁴ On je u svom svjedočenju dalje

¹⁸⁸⁴ P6991 (Vanredni izvještaj Komande 1. KK-a, upućen Glavnom štabu VRS-a, 7. maj 1993.). V. takođe P4298 ("Razing of mosques gives new resolve to Muslims", *The Times*, London, 14. maj 1993.). Pretresno vijeće smatra da se Gonji Šeher odnosi na Gornji Šeher.

¹⁸⁸⁵ P6991 (Vanredni izvještaj Komande 1. KK-a, upućen Glavnom štabu VRS-a, 7. maj 1993.).

¹⁸⁸⁶ P2375 (Svjedok RM-016, izjava svjedoka, 5. avgust 2013.), par. 86; svjedok RM-016, T. 17426; P2376 (Pojašnjenje izjave svjedoka RM-016, 23. septembar 2013.).

¹⁸⁸⁷ P4298 ("Razing of mosques gives new resolve to Muslims", *The Times*, London, 14. maj 1993.).

¹⁸⁸⁸ D847 (Boško Amidžić, izjava svjedoka, 25. juni 2014.), par. 59.

¹⁸⁸⁹ D847 (Boško Amidžić, izjava svjedoka, 25. juni 2014.), par. 59; Boško Amidžić, T. 29518.

¹⁸⁹⁰ Andrés Riedlmayer, T. 17958-17959.

¹⁸⁹¹ Andrés Riedlmayer, T. 17959-17960.

¹⁸⁹² Andrés Riedlmayer, T. 17983.

¹⁸⁹³ Andrés Riedlmayer, T. 17958-17959.

¹⁸⁹⁴ Andrés Riedlmayer, T. 17959-17960.

rekao da je u Banjaluci tokom rata oštećeno 16 džamija, bez ikakvog daljnjeg preciziranja.¹⁸⁹⁵

465. Što se tiče dokaza koje je iznio Riedlmayer u vezi s počiniocima razaranja džamije Ferhadije, Pretresno vijeće ima u vidu da je on do tih informacija došao na osnovu izjava doušnika. Međutim, Riedlmayer nije konkretno naveo kako su te osobe došle do tih informacija. Stoga, Pretresno vijeće nije moglo utvrditi postoji li čvrsta osnova za zaključke koji su mu predočeni i tom pogledu se neće oslanjati na dokaze koje je on iznio.

466. Na osnovu gore navedenog, Pretresno vijeće konstatuje da su sredinom 1992. privatne kuće i poslovni prostori u vlasništvu bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata u Banjaluci često bili meta napada, uglavnom noću. Jedna privatna radnja u vlasništvu jedne Muslimanke dignuta je u vazduh 1992. ili 1993. godine. Napadi na kuće vršeni su ručnim bombama, raketnim bacačima i tromblonskim minama. Policija nije provodila istragu o tim napadima. Nadalje, Pretresno vijeće konstatuje da su početkom maja 1993. srušene tri džamije u gradu Banjaluci i da je jedna džamija u toj opštini zapaljena. Pretresnom vijeću nisu predočeni dokazi o počiniocima tih incidenata i ono ih stoga ne može identifikovati. S obzirom na te okolnosti, Pretresno vijeće neće dalje razmatrati te incidente u vezi s tačkom 3 Optužnice.

4.1.4 Oduzimanje ili pljačka imovine

467. Pretresno vijeće konstatuje da tužilaštvo nije iznijelo dovoljno dokaza da bi dokazalo ovu optužbu.

4.1.5 Prisilni rad i živi štitovi

468. Prema Optužnici, optuženi je odgovoran za odvođenje bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata iz opštine Banjaluka na prisilni rad, uključujući kopanje grobova i rovova i druge oblike prisilnog rada na linijama fronta, i za korištenje bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata kao živih štitova, u periodu od 12. maja 1992. do 30. novembra 1995.¹⁸⁹⁶ Odbrana je iznijela argument da je prisilni rad zatočenika logora Manjača bio vršen u skladu sa Ženevskim konvencijama i da je VRS naredio da se na zatočenike koji su korišteni za rad primijenjuju pravila međunarodnog humanitarnog

¹⁸⁹⁵ Andrés Riedlmayer, T. 17983.

¹⁸⁹⁶ Optužnica, par. 39(c), 47, 59(h).

prava.¹⁸⁹⁷ Pretresnom vijeću su predočeni dokumentarni dokazi, kao i dokazi brojnih svjedoka, kako funkcionera VRS-a tako i zatočenika logora Manjača, u vezi s ovom optužbom, uključujući i dokaze koje su iznijeli **Radimir Radinković**, referent za obavještajno-bezbjednosne poslove 1. KK-a VRS-a,¹⁸⁹⁸ **Ewan Brown**, vojni analitičar,¹⁸⁹⁹ **svjedok RM-018**, bosanski Musliman iz opštine Ključ,¹⁹⁰⁰ sudija **Adil Draganović**, Musliman, predsjednik Opštinskog suda u Sanskom Mostu, koji je od 17. juna 1992. do 14. decembra 1992. bio zatočen u logoru Manjača;¹⁹⁰¹ **Adem Seferović**, bosanski Musliman iz Hrustova u opštini Sanski Most;¹⁹⁰² **Enis Šabanović**, bosanski Musliman iz Trnove u opštini Sanski Most, koji je od približno 6. juna do 24. novembra 1992. bio zatočen u logoru Manjača;¹⁹⁰³ **Atif Džafić**, bosanski Musliman, koji je od 1991. do 21. ili 22. maja 1992. bio komandir SJB-a Ključ,¹⁹⁰⁴ **Muhamed Filipović**, bosanski Musliman iz opštine Ključ;¹⁹⁰⁵ **svjedok RM-709**, bosanski Musliman, koji je u februaru 1992. dezertirao iz JNA i priključio se muslimanskom TO-u u selu Trnopolje;¹⁹⁰⁶ **svjedok RM-017**, bosanski Musliman iz Kozarca u opštini Prijedor;¹⁹⁰⁷ **Mirzet Karabeg**, bosanski Musliman, član SDA, koji je od 1. januara 1991. do 17. aprila 1992. bio predsjednik Izvršnog odbora Skupštine opštine Sanski Most, a od 30. marta 1993. do 15. marta 1996. predsjednik Ratnog predsjedništva Sanski Most;¹⁹⁰⁸ **svjedok RM-051**, oficir za bezbjednosne poslove VRS-a¹⁹⁰⁹ **Sakib Muhić**, bosanski Musliman iz naselja Mahala u Sanskom Mostu;¹⁹¹⁰ **Asim Egrlić**, bosanski Musliman iz

¹⁸⁹⁷ Završni podnesak odbrane, par. 881-882.

¹⁸⁹⁸ D900 (Radimir Radinković, izjava svjedoka, 8. decembar 2013.), str. 1, 6.

¹⁸⁹⁹ P2863 (Ewan Brown, izjava svjedoka, 27. i 28. juli 2009.), str. 2; P2858 (Biografija Ewana Browna), str. 1.

¹⁹⁰⁰ P146 (Svjedok RM-018, izjava svjedoka, 28. juli 1999.), str. 1, par. 1; P147 (Svjedok RM-018, izjava svjedoka, 27. avgust 2002.), str. 1, par. 1; svjedok RM-018, T. 1962-1963; P145 (List sa pseudonimom za svjedoka RM-018).

¹⁹⁰¹ P3293 (Adil Draganović, izjave svjedoka), izjava svjedoka od 30. oktobra 1999., str. 1-2, 7, 10, 12, izjava svjedoka od 6. oktobra 2000., str. 1, izjava svjedoka od 7. jula 2000., str. 1, 3.

¹⁹⁰² P2502 (Adem Seferović, izjava svjedoka, 26. juli 1999.), str. 1-2.

¹⁹⁰³ P3124 (Enis Šabanović, izjava svjedoka, 19. februar 2001.), str. 1-2.

¹⁹⁰⁴ P3394 (Atif Džafić, izjava svjedoka, 28. septembar 2011.), str. 1, par. 1, 4, 6; P3395 (Atif Džafić, transkript iz predmeta *Karadžić*, 30. septembar 2011.), str. 19657.

¹⁹⁰⁵ P3133 (Muhamed Filipović, izjave svjedoka), izjava svjedoka od 24. maja 1997., str. 1-2, izjava svjedoka od 13. marta 2001., str. 1. Dokazi koje je iznio Muhamed Filipović razmotreni su u poglavlju 4.1.2, *Incident 1.2 iz Priloga C Optužnici*.

¹⁹⁰⁶ P3437 (Svjedok RM-709, izjava svjedoka, 6. juni 2000.), str. 1-4; P3438 (Svjedok RM-709, izjava svjedoka, 16. februar 2002.), str. 1-2; P3439 (Svjedok RM-709, izjava svjedoka, 26. oktobar 2002.), str. 1-2.

¹⁹⁰⁷ P3228 (Svjedok RM-017, izjava svjedoka, 1. septembar 1994.), str. 1-2.

¹⁹⁰⁸ P3248 (Mirzet Karabeg, izjava svjedoka, 25. juli 1999.), str. 1-2; P3249 (Mirzet Karabeg, izjava svjedoka, 23. maj 2002.), str. 1-2.

¹⁹⁰⁹ P214 (Svjedok RM-051, transkript iz predmeta *Stanišić i Župljanin*, 21.-22. januar 2010.), str. 5255; svjedok RM-051, T. 2883-2884.

¹⁹¹⁰ P3426 (Sakib Muhić, izjava svjedoka, 11. april 2000.), str. 1-2.

Ključa, koji je od 12. juna do 13. decembra 1992. bio zatočen u logoru Manjača, a zatim u logoru Batković;¹⁹¹¹ **Ahmet Zulić**, bosanski Musliman iz sela Pobrjeđe kod Sanskog Mosta;¹⁹¹² **Bekir Delić**, bosanski Musliman iz Sanskog Mosta;¹⁹¹³ i **svjedok RM-016**, bosanski Srbin iz Banjaluke.¹⁹¹⁴

469. **Radmir Radinković** je u svom svjedočenju rekao da su zatočenici u logoru obavljali poljoprivredne radove i radove na održavanju okolnog poljoprivrednog dobra, uključujući sječu i pripremu drva za ogrjev, održavanje puteva, izgradnju mjesnog vodovoda od jezera i crpne pumpe, te rad oko mjesne crkve.¹⁹¹⁵ **Ewan Brown** je u svom svjedočenju izjavio da se od nekih zatočenika očekivalo da izvode radove, uključujući i zadatke koji su po svemu sudeći bili vojne prirode.¹⁹¹⁶ Radovi su obuhvatali sječu drva radi snabdijevanja boraca ogrjevnim drvetom, pomaganje pri radovima koje je izvodio 1. KK i pomaganje u izradi vatrenih položaja za borbena sredstva korištena za odbranu logora.¹⁹¹⁷ Pretresnom vijeću su takođe predloženi dokumentarni dokazi u vezi s korištenjem zatočenika za te zadatke. Dana 27. jula 1992., na osnovu analize bakterioloških nalaza vode za logor i okolno područje, načelnik štaba Komande 1. KK-a zatražio je od pomoćnika komandanta za pozadinu korpusa da angažuje zatočenike za rad na sistemu vodovoda na vojnom poligonu Manjača.¹⁹¹⁸ Dana 22. avgusta 1992., general Momir Talić naredio je da se do 4. oktobra 1992. izvrši sanacija srpske pravoslavne crkve u selu Šljivno.¹⁹¹⁹ U tom naređenju se konkretno nalaže da "sabirni centar" na Manjači obezbijedi radnu snagu.¹⁹²⁰ Prema zahtjevima upućenim Komandi 1. KK-a od 24. septembra 1992. i 1. oktobra 1992., načelnik inženjerije, pukovnik Lazar Kosanović, zatražio je da se, za radove koje izvodi 1. inženjerijski puk, za maskirnu četu, četu za utvrđivanje i za putnu četu, angažuje ukupno 285 ratnih zarobljenika iz

¹⁹¹¹ P3402 (Asim Egrlić, izjava svjedoka, 23. maj 1997.), str. 1-2, 5; P3403 (Asim Egrlić, transkript iz predmeta *Brđanin*, 10. oktobar 2002.), str. 10607.

¹⁹¹² P3611 (Ahmet Zulić, izjava svjedoka, 22. februar 2010.), str. 1, par. 1-3.

¹⁹¹³ P3432 (Bekir Delić, izjava svjedoka, 13. septembar 2001.), str. 1-2.

¹⁹¹⁴ P2375 (Svjedok RM-016, izjava svjedoka, 5. avgust 2013.), str. 1, par. 4, 11, 16; svjedok RM-016, T. 17398.

¹⁹¹⁵ D900 (Radmir Radinković, izjava svjedoka, 8. decembar 2013.), str. 6.

¹⁹¹⁶ P2862 (Ewan Brown, VRS i zatočenički logor Manjača 1991.-1993.: Temeljna studija, mart 2013.), par. 2.79.

¹⁹¹⁷ P2862 (Ewan Brown, VRS i zatočenički logor Manjača 1991.-1993.: Temeljna studija, mart 2013.), par. 2.79.

¹⁹¹⁸ P232 (Zahtjev Komande 1. KK-a upućen pomoćniku komandanta za pozadinsko obezbeđenje 1. KK-a, 27. juli 1992.), str. 1.

¹⁹¹⁹ P238 (Naređenje generala Momira Talića o izgradnji srpske pravoslavne crkve, 22. avgust 1992.), str. 1. V. takođe P214 (Svjedok RM-051, transkript iz predmeta, 21.-22. januar 2010.), str. 5263-5264, 5315.

¹⁹²⁰ P238 (Naređenje generala Momira Talića o izgradnji srpske pravoslavne crkve, 22. avgust 1992.), str. 1-2.

logora Manjača.¹⁹²¹ Dana 24. septembra 1992., Milutin Vukelić je odobrio sječu drva na imanjima vojne ekonomije Manjača i da se za to angažuje najviše 20 ratnih zarobljenika.¹⁹²² Dana 10. oktobra 1992., Milutin Vukelić potpisao je odobrenje da se ratni zarobljenici iz logora Manjača angažuju na sječi drva za potrebe VP 7101 Banjaluka.¹⁹²³

470. Svjedoci koji su bili zatočnici u logoru Manjača dovedeni su u taj logor 6. juna 1992. ili poslije tog datuma i tamo su držani nekoliko mjeseci, neki do decembra 1992. Pretresno vijeće je njihovo zatočenje razmatralo u poglavlju 4.1.2, *Incident 1.2 iz Priloga C Optužnici*. **Svjedok RM-018** je u svom svjedočenju rekao da je za vrijeme svog zatočeništva u logoru Manjača, od druge polovine juna 1992. do sredine decembra 1992., morao raditi svaki dan i da su i većina drugih zatočenika bili primorani da rade.¹⁹²⁴ **Adil Draganović** je izjavio da su zatočnici bili prisiljavani da rade na linijama fronta, na kopanju rovova i nošenju drva.¹⁹²⁵ **Adem Seferović** je izjavio da je tokom svog zatočeništva u logoru, od 6. juna do 16. decembra 1992., morao mjesec dana ići u sječu drva u šumi, dok su drugi zatočnici kopali rovove i obavljali poljoprivredne radove.¹⁹²⁶ **Enis Šabanović** je potvrdio da su zatočnici morali obavljati poljoprivredne radove i radove na hidroelektrani.¹⁹²⁷ **Svjedok RM-017** je izjavio da su stražari dolazili i tražili "dobrovoljce" za sječu drva. Svjedok je vozio kamion koji je vukao drva gotovo svakog dana tokom svog boravka u logoru, osim nedjeljom.¹⁹²⁸ **Svjedok RM-709** je naveo da su uslovi u zatočeništvu bili brutalni: zatočnici su morali ići na prisilni rad u polje, a dok su išli tamo dobijali su batine.¹⁹²⁹ **Šabanović, Atif Džafić i Muhamed Filipović** su svi izjavili da su zatočnici iz logora Manjača takođe odvođeni na rad na

¹⁹²¹ P3882 (Zahtjev 1. KK-a logoru Manjača, 1. oktobar 1992.); P4054 (Zahtjev 1. KK-a logoru Manjača, 24. septembar 1992.).

¹⁹²² P3881 (Odobrenje za sječu drva, 24. septembar 1992.).

¹⁹²³ D902 (Odobrenje komande za sječu drva, 10. oktobar 1992.).

¹⁹²⁴ P146 (Svjedok RM-018, izjava svjedoka, 28. juli 1999.), par. 84, 95, 100. V. takođe P3250 (Mirzet Karabeg, transkript iz predmeta *Brđanin*, 27.-28. maj 2002.), str. 6188.

¹⁹²⁵ P3293 (Adil Draganović, izjava svjedoka), izjava svjedoka od 30. oktobra 1999., str. 13.

¹⁹²⁶ P2502 (Adem Seferović, izjava svjedoka, 26. juli 1999.), str. 5-7.

¹⁹²⁷ P3124 (Enis Šabanović, izjava svjedoka, 19. februar 2001.), str. 12; P3125 (Enis Šabanović, transkript iz predmeta *Brđanin*, 5. juni 2002.) str. 6530-6533; P3128 (Zahtjev Komande 1. KK-a za rekonstrukciju vodovoda, 5. avgust 1992.); P3129 (Odobrenje Komande 1. KK-a za korištenje ratnih zarobljenika u logoru Manjača za izvođenje radova, 22. septembar 1992.); P3130 (Naredenje Komande 1. KK-a za korištenje ratnih zarobljenika u logoru Manjača za izvođenje radova, 22. septembar 1992. Naredenje 1. KK-a komandantu logora Manjača, 5. novembar 1992.).

¹⁹²⁸ P3228 (Svjedok RM-017, izjava svjedoka, 1. septembar 1994.), str. 23.

¹⁹²⁹ P3437 (Svjedok RM-709, izjava svjedoka, 6. juni 2000.), str. 10.

obližnjoj pravoslavnoj crkvi.¹⁹³⁰ **Bekir Delić** je izjavio da su srpski stražari redovno birali zatočenike i naređivali im da u pratnji vojnika VRS-a marširaju do raznih mjesta gdje su radili: na izgradnji pravoslavne crkve, na polju, na kopanju kanala za vodu, donošenju vode ili na istovaru municije za VRS u kasarni koja se nalazila iza logora.¹⁹³¹

471. **Svjedok RM-051** je u svom svjedočenju izjavio da zatočenici u logoru jesu izvodili radove, ali da je to bilo dobrovoljno. Objasnio je da su zatočenici radije bili napolju i da je zbog toga bilo mnogo više dobrovoljaca nego što ih je bilo potrebno za izvođenje radova.¹⁹³² **Sakib Muhić**, koji je bio zatočen u logoru od 6. juna do novembra 1992., takođe je naveo da su mnogi zatočenici radije išli na "prisilni rad" jer bi onda dobili nešto za jelo.¹⁹³³ Međutim, **Asim Egrić** je izjavio da bi zatočenike tukli kad se ne bi prijavilo dovoljno dobrovoljaca za rad u šumi ili na polju izvan logora i da je njemu jednom takvom prilikom slomljena ključna kost kad je dobio udarac daskom.¹⁹³⁴ **Ahmet Zulić** je naveo da su naoružani "Srbi" čuvali zatočenike na mjestima gdje su vršeni radovi.¹⁹³⁵

472. Na osnovu gore navedenog, Pretresno vijeće konstatuje da su, u periodu od 3. juna do 18. decembra 1992.,¹⁹³⁶ zatočenici u logoru Manjača redovno radili na linijama fronta, kopali rovove, radili na srpskoj pravoslavnoj crkvi u selu Šljivno i na hidroelektrani, te obavljali razne poljoprivredne radove. Mada Pretresno vijeće prihvata da su se neki zatočenici možda javljali za određene poslove, neki su to radili kako bi dobili hranu, a neki su dobijali batine ako se dovoljno ljudi ne bi javilo za rad. Na osnovu dokaznih predmeta P3881 i P3882 i okolnosti u kojima je vršen rad (s tim u vezi, Pretresno vijeće podsjeća i na svoje zaključke u poglavlju 4.1.2, *Incident 1.2 iz Priloga C Optužnici*, u vezi s uslovima zatočenja), Pretresno vijeće zaključuje da su stražari u logoru Manjača, pripadnici VRS-a i SJB-a, kako je konstatovano u poglavlju 4.1.2, *Incident 1.2 iz Priloga C Optužnici*, prisiljavali zatočenike na rad. Što se tiče nacionalne pripadnosti zatočenika, Pretresno vijeće podsjeća na svoj zaključak u

¹⁹³⁰ P3124 (Enis Šabanović, izjava svjedoka, 19. februar 2001.), str. 12; P3125 (Enis Šabanović, transkript iz predmeta *Brđanin*, 5. juni 2002.) str. 6530-6533; P3133 (Muhamed Filipović, izjave svjedoka), izjava svjedoka od 13. marta 2001., str. 3-4; P3394 (Atif Džafić, izjava svjedoka, 28. septembar 2011.), par. 111;

¹⁹³¹ P3432 (Bekir Delić, izjava svjedoka, 13. septembar 2001.), str. 8-9.

¹⁹³² P214 (Svjedok RM-051, transkript iz predmeta *Stanišić i Župljanin*, 21.-22. januar 2010.), str. 5305.

¹⁹³³ P3426 (Sakib Muhić, izjava svjedoka, 11. april 2000.), str. 6, 8, 10.

¹⁹³⁴ P3403 (Asim Egrić, transkript iz predmeta *Brđanin*, 10. oktobar 2002.), str. 10609.

¹⁹³⁵ P3611 (Ahmet Zulić, izjava svjedoka, 22. februar 2010.), par. 127.

¹⁹³⁶ Pretresno vijeće podsjeća na svoj zaključak u poglavlju 4.1.2, *Incident 1.2 iz Priloga C Optužnici*, da su zatočenici bili držani u logoru Manjača u periodu od 3. juna do 18. decembra 1992.

poglavlju 4.1.2, *Incident 1.2 iz Priloga C Optužnici*. Pretresno vijeće će se argumentom odbrane da je rad vršen u skladu sa Ženevskim konvencijama baviti u poglavlju 8, dolje. Pretresno vijeće će dalje razmotriti ove incidente u vezi s tačkom 3 Optužnice u poglavlju 8, dolje.

4.1.6 Nametanje i održavanje mjera ograničavanja i diskriminacije

473. Prema Optužnici, optuženi je odgovoran za nametanje i održavanje mjera ograničavanja i diskriminacije nad bosanskim Muslimanima i/ili bosanskim Hrvatima u opštini Banjaluka u periodu od 12. maja 1992. do 30. novembra 1995.¹⁹³⁷ Pretresno vijeće je formalno primilo na znanje izvjestan broj činjenica o kojima je presuđeno u vezi s ovom optužbom.¹⁹³⁸ Pretresnom vijeću su takođe predočeni dokazi koje su iznijeli **svjedok RM-016**, bosanski Srbin iz Banjaluke;¹⁹³⁹ **Boško Amidžić**, koji je od maja 1992. bio načelnik intendantske službe 1. KK-a, a od 14. februara 1993. pomoćnik komandanta za pozadinu 1. KK-a;¹⁹⁴⁰ **Boško Kelečević**, koji je od 12. maja 1992. do kraja rata bio načelnik štaba 1. KK-a;¹⁹⁴¹ **Milorad Sajić**, sekretar Sekretarijata za narodnu odbranu od aprila 1992. do 15. juna 1992.;¹⁹⁴² **Mevludin Sejmenović**, koji je od 1990. do 1992. bio potpredsjednik SDA u Prijedoru,¹⁹⁴³ kao i dokumentarni dokazi.¹⁹⁴⁴

474. Za vrijeme republičkog referenduma o nezavisnosti 29. februara i 1. marta 1992., pripadnici SOS-a blokirali su zgradu opštine u Banjaluci.¹⁹⁴⁵ Dana 3. aprila 1992., pripadnici SOS-a podigli su kontrolne punktove po gradu i dali izjavu za štampu u kojoj su pozvali predsjednika opštine da osnuje krizni štab koji će težiti postizanju nekoliko ciljeva SOS-a, uključujući otpuštanje iz službe oficira Banjalučkog korpusa i rukovodilaca javnih komunalnih preduzeća koji su glasali "protiv Jugoslavije".¹⁹⁴⁶ SDS je prihvatio zahtjeve SOS-a. Nakon osnivanja opštinskog srpskog kriznog štaba

¹⁹³⁷ Optužnica, par. 47, 59(k).

¹⁹³⁸ Činjenice o kojima je presuđeno br. 451 i 494 razmotrene su u poglavlju 4.1.7.

¹⁹³⁹ P2375 (Svjedok RM-016, izjava svjedoka, 5. avgust 2013.), str. 1, par. 4, 11, 16; svjedok RM-016, T. 17398. Dokazi koje je iznio svjedok RM-016 takođe su razmotreni u poglavlju 4.1.7.

¹⁹⁴⁰ D847 (Boško Amidžić, izjava svjedoka, 25. juni 2014.), str. 1, par. 1-2; Boško Amidžić, T. 29502.

¹⁹⁴¹ D1110 (Boško Kelečević, izjava svjedoka, 26. juni 2014.), str. 1, par. 1, 9; Boško Kelečević, T. 37131.

¹⁹⁴² D836 (Milorad Sajić, izjava svjedoka od 24. novembra 2013.), par. 14; Milorad Sajić, T. 29222.

¹⁹⁴³ P283 (Mevludin Sejmenović, izjava svjedoka, 13. avgust 2012.), par. 4.

¹⁹⁴⁴ P289 je razmotren u poglavlju 4.10.6

¹⁹⁴⁵ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 453.

¹⁹⁴⁶ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 454.

početkom aprila 1992., Predrag Radić, predsjednik Kriznog štaba i član Glavnog odbora SDS-a, najavio je nekoliko mjera, između ostalog, da će zaposleni u CSB-u morati dati izjavu o lojalnosti republici bosanskih Srba ili će u protivnom izgubiti posao; da će se od Predsjedništva SFRJ tražiti da popuni Banjalučki korpus JNA i otpusti iz službe ili izvrši prekomandu oficira JNA koji su glasali "protiv Jugoslavije"; i da će biti otpušteni direktori nekoliko javnih preduzeća koji vode "antisrpsku politiku". Da bi osigurali da se ta naređenja ispoštuju, mješovite patrole u čijem sastavu su bili pripadnici policije, TO-a i JNA trebale su preuzeti od SOS-a kontrolu nad putevima.¹⁹⁴⁷ Poslodavcima u Banjaluci rečeno je da iz stanova u svom vlasništvu izbace sve nesrbe kako bi napravili mjesta za porodice palih srpskih boraca. Oni koji su pokušali da zaštite nesrbe u Banjaluci bili su opomenuti ili čak smijenjeni.¹⁹⁴⁸

475. **Svjedok RM-016** je u svom svjedočenju rekao da je Radoslav Brđanin u svojim govorima sredinom 1992., u kojima je poticao muslimansko stanovništvo Krajine da napusti to područje, podržavao otpuštanje nesrba.¹⁹⁴⁹ Nesrbi koji nisu mogli dostaviti uvjerenje o pripadnosti VRS-u otpušteni su iz svojih preduzeća.¹⁹⁵⁰ Nesrbi koji su izgubili radna mjesta ili čija su se djeca odselila morali su se preseliti u manje stanove ili su potpuno izgubili svoje stanove.¹⁹⁵¹

476. Krizni štab opštine Ključ dokumentovao je da je 20. maja 1992. Krizni štab ARK-a donio odluku da je na području regije na snazi policijski čas i da se ne mogu održavati nikakve javne manifestacije.¹⁹⁵² Dana 29. maja 1992., Krizni štab ARK-a donio je odluku da osobe muškog pola od 18-60 godina starosti mogu ući u zgradu aerodroma Banjaluka samo ako posjeduju odobrenje SNO-a opštine Banjaluka da mogu napustiti područje ARK-a. Upisi u krajiške srednje škole i na fakultete banjalučkog Univerziteta odgođeni su do početka avgusta 1992.¹⁹⁵³ Dana 2. juna 1992., Krizni štab ARK-a donio je zaključak da se smjesta smijene radnici SNO-a koji nisu pozvali ljude na opštu mobilizaciju.¹⁹⁵⁴ **Milorad Sajić** je u svom svjedočenju rekao da je Krizni štab ARK-a tokom 1992. donio odluke, između ostalih, 26. maja i 22. juna 1992., u vezi s

¹⁹⁴⁷ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 455.

¹⁹⁴⁸ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 457.

¹⁹⁴⁹ P2375 (Svjedok RM-016, izjava svjedoka, 5. avgust 2013.), par. 32; svjedok RM-016, T. 17386-17387.

¹⁹⁵⁰ P2375 (Svjedok RM-016, izjava svjedoka, 5. avgust 2013.), par. 32, 35; svjedok RM-016, T. 17387.

¹⁹⁵¹ P2375 (Svjedok RM-016, izjava svjedoka, 5. avgust 2013.), par. 35; svjedok RM-016, T. 17387.

¹⁹⁵² D422 (Zaključak Kriznog štaba ARK-a, 20. maj 1992.), str. 1.

¹⁹⁵³ D423 (Zaključci i odluka Kriznog štaba ARK-a, 28.-29. maj i 2.-3. juni 1992.), str. 3.

¹⁹⁵⁴ D423 (Zaključci i odluka Kriznog štaba ARK-a, 28.-29. maj i 2.-3. juni 1992.), str. 4.

uklanjanjem Muslimana i Hrvata s položaja u preduzećima u Krajini, da su te odluke bile dostavljene društvenim preduzećima i da su te smjene u najvećem broju slučajeva izvršene. Prema riječima tog svjedoka, Krizni štab ARK-a nije mogao kaznenim mjerama obezbijediti provođenje tih odluka, iako je priznao da su odluke o uklanjanju nesrba s njihovih položaja u državnim preduzećima sadržavale prijetnje kaznenim mjerama za njihovo neizvršenje.¹⁹⁵⁵ Taj svjedok je u svom svjedočenju takođe izjavio da je odluka Kriznog štaba koju su primila državna i druga preduzeća i ustanove u znatnoj mjeri provedena i da su smjenjivanja kadrova uglavnom bila i izvršena.¹⁹⁵⁶

477. Na osnovu gore navedenog, Pretresno vijeće konstatuje da je Krizni štab ARK-a od 12. maja 1992. i tokom ostatka godine, a posebno 26. maja i 22. juna 1992., donosio odluke da se bosanski Muslimani i bosanski Hrvati smijene sa svojih položaja u državnim preduzećima u Krajini. Te smjene kadrova su u najvećem broju slučajeva bile izvršene. Bosanski Muslimani i bosanski Hrvati koji su izgubili posao takođe su izbačeni iz stanova koji su bili u vlasništvu poslodavaca. Pretresno vijeće će razmotriti ove incidente u vezi s tačkom 3 Optužnice u poglavlju 8, dolje.

478. Pretresno vijeće nadalje konstatuje da je sloboda kretanja u opštini Banjaluka od 20. maja 1992. bila ograničena postavljanjem kontrolnih punktova i uvođenjem policijskog sata i da je upis u krajiške srednje škole i fakultete banjalučkog Univerziteta odgođen do početka avgusta 1992., ali da dokazi ne ukazuju na to da su te mjere bile usmjerne isključivo protiv nesrba. Pretresno vijeće, stoga, neće dalje razmatrati te incidente u vezi ni sa jednom tačkom Optužnice.

4.1.7 Prisilno premještanje i deportacija

479. Prema Optužnici, optuženi je odgovoran za prisilno premještanje i deportaciju bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata iz opštine Banjaluka u periodu od 12. maja 1992. do 30. novembra 1995.¹⁹⁵⁷ Prisilno premještanje i deportacija provedeni su nametanjem mjera ograničavanja i diskriminacije, hapšenjem i zatočenjem bez naloga, šikaniranjem, mučenjem, silovanjem i ostalim djelima seksualnog nasilja, ubijanjem, uništavanjem kuća, spomenika kulture i sakralnih objekata, i opasnosti da će se takva djela nastaviti – što je sve bilo usmjereno protiv bosanskih Muslimana i bosanskih

¹⁹⁵⁵ Milorad Sajić, T. 29221-29222; P6972 (Zaključci Kriznog štaba ARK-a, 26. maj 1992.), str. 1.

¹⁹⁵⁶ Milorad Sajić, T. 29216, 29221.

¹⁹⁵⁷ Optužnica, par. 47, 59(f), 67-69.

Hrvata.¹⁹⁵⁸ Drugi su bili fizički protjerani.¹⁹⁵⁹ Odbrana je, između ostalog, iznijela argumente da su odlasci iz opštine Banjaluka bili dobrovoljni, organizovani od strane civilnih vlasti nad kojima VRS nije imao nikakvu nadležnost i da su bili posljedica toga što su kriminalci iskorištavali nacionalne napetosti kako bi pljačkali.¹⁹⁶⁰ Odlasci iz logora Manjača bili su rezultat razmjena ratnih zarobljenika koji su bili zatočeni u skladu sa zakonom.¹⁹⁶¹ Nije postajala namjera da se ti zatočeni trajno uklone.¹⁹⁶² Pretresno vijeće je formalno primilo na znanje izvjestan broj činjenica o kojima je presuđeno u vezi s ovom optužbom. Pretresnom vijeću su takođe predočeni dokazi koje su iznijeli **svjedok RM-016**, bosanski Srbin iz Banjaluke;¹⁹⁶³ i **Miloš Šolaja**, koji je od 18. jula 1992. do kraja rata bio glavni urednik u Pres centru 1. KK-a.¹⁹⁶⁴ Pretresno vijeće smatra da su ti dokazi u skladu s činjenicama o kojima je presuđeno.¹⁹⁶⁵ Pretresnom vijeću su predočeni i dokazi koje su iznijeli **Mirzet Karabeg**, bosanski Musliman, član SDA, koji je od 1. januara 1991. do 17. aprila 1992. bio predsjednik Izvršnog odbora Skupštine opštine Sanski Most, a od 30. marta 1993. do 15. marta 1996. predsjednik Ratnog predsjedništva Sanski Most;¹⁹⁶⁶ **Davor Kolenda**, pripadnik HVO-a u Travniku koji je bio na dužnosti predstojnika za izbjeglice u opštinskim vlastima u Travniku neposredno prije juna 1993.;¹⁹⁶⁷ **Boško Amidžić**, koji je od maja 1992. bio načelnik intendantske službe 1. KK-a, a od 14. februara 1993. pomoćnik komandanta za pozadinu 1. KK-a;¹⁹⁶⁸ **Radimir Radinković**, koji je od maja 1992. bio referent za obavještajno-bezbjednosne poslove 1. KK-a VRS-a u logoru Manjača.¹⁹⁶⁹

¹⁹⁵⁸ Optužnica, par. 70.

¹⁹⁵⁹ Optužnica, par. 70.

¹⁹⁶⁰ Završni podnesak odbrane, par. 832-834.

¹⁹⁶¹ Završni podnesak odbrane, par. 900.

¹⁹⁶² Završni podnesak odbrane, par. 900.

¹⁹⁶³ P2375 (Svjedok RM-016, izjava svjedoka, 5. avgust 2013.), str. 1, par. 4, 11, 16; svjedok RM-016, T. 17398.

¹⁹⁶⁴ D924 (Miloš Šolaja, izjava svjedoka, 11. juni 2014.), par. 4.

¹⁹⁶⁵ **Miloš Šolaja**: D924 (Miloš Šolaja, izjava svjedoka, 11. juni 2014.), par. 31-32, 43-44; Miloš Šolaja, T. 32757, 32775-32776, 32792. **Svjedok RM-016**: P2375 (Svjedok RM-016, izjava svjedoka, 5. avgust 2013.), par. 29-35; svjedok RM-016, T. 17386-17387.

¹⁹⁶⁶ P3248 (Mirzet Karabeg, izjava svjedoka, 24-25. jula 1999), str. 1-2; P3249 (Mirzet Karabeg, izjava svjedoka, 23. maj 2002.), str. 1-2. Dokazi koje je iznio Mirzet Karabeg takođe su razmotreni u poglavlju 4.12.7.

¹⁹⁶⁷ D889 (Davor Kolenda, izjava svjedoka, 30. juli 2014.), par. 2; Davor Kolenda, T. 31001; P7092 (Davor Kolenda, izjava Upravi SIS-a, 2. septembar 1993.), str. 1.

¹⁹⁶⁸ D847 (Boško Amidžić, izjava svjedoka, 25. juni 2014.), par. 2; Boško Amidžić, T. 29502.

¹⁹⁶⁹ D900 (Radimir Radinković, izjava svjedoka, 8. decembar 2013.), str. 1, 6. Dokazi koje je iznio Radimir Radinković takođe su razmotreni u poglavlju 4.1.2, *Incident 1.2 iz Priloga C Optužnici*.

svjedok RM-051, oficir za bezbjednosne poslove VRS-a;¹⁹⁷⁰ **Charles McLeod**, koji je od jula 1992. bio pripadnik PMEZ-a u sjeverozapadnoj Bosni;¹⁹⁷¹ **Anthony Banbury**, koji je od marta 1994. do maja 1995. bio službenik za civilne poslove UNPROFOR-a u Sarajevu, a kasnije pomoćnik specijalnog predstavnika generalnog sekretara UN-a u Bosni i Hercegovni;¹⁹⁷² **Charles Kirudja**, koji je od aprila 1992. do marta 1994. bio službenik za civilne poslove UN-a u Hrvatskoj;¹⁹⁷³ **Enis Šabanović**, bosanski Musliman iz Trnove u opštini Sanski Most, koji je od približno 6. juna do 24. novembra 1992. bio zatočen u logoru Manjača;¹⁹⁷⁴ i **Muhamed Filipović**, bosanski Musliman iz opštine Ključ;¹⁹⁷⁵ kao i dokumentarni dokazi¹⁹⁷⁶ u vezi s ovom optužbom.

Odlasci iz opštine Banjaluka

480. Od 1. aprila 1992. do 31. decembra 1992., u Banjaluci se desilo mnogo incidenata u kojima je veliki broj nesrba bio prisiljen da prepíše vlasništvo nad svojom imovinom ili da je zamijeni za imovinu u Hrvatskoj. Vlasti u Banjaluci osnovale su agenciju koja je radila upravo na takvim zamjenama.¹⁹⁷⁷ SDS je u Banjaluci izdao javno saopštenje da će radnje i poslovni prostori nesrba biti preneseni, kao nagrada, u posjed pripadnika vojske bosanskih Srba koji su bili povratnici sa fronta.¹⁹⁷⁸ Porodice bosanskih Srba uselile su se u stanove pripadnika nesrpske nacionalnosti koji su napustili Banjaluku.¹⁹⁷⁹ Onima koji su odlazili iz Banjaluke bilo je zabranjeno da sa sobom ponesu više od 300 njemačkih maraka. Osim toga, upozoreni su da sa sobom ne odnose svoje stvari. Međutim, pri odlasku iz Banjaluke, nesrbi su pokušavali da sakriju dragocjenosti, na primjer, u kapute ili kutijice za kozmetiku. Na kontrolnim punktovima uvedena su ograničenja u sklopu kojih su ljude svlačili da bi ih pretresli.¹⁹⁸⁰

¹⁹⁷⁰ P214 (Svjedok RM-051, transkript iz predmeta *Stanišić i Župljanin*, 21.-22. januar 2010.), str. 5255; svjedok RM-051, T. 2883-2884. Dokazi koje je iznio svjedok RM-051 takođe su razmotreni u poglavlju 4.1.2, *Incident 1.2 iz Priloga C Optužnici*.

¹⁹⁷¹ P3258 (Charles McLeod, transkript iz predmeta *Brđanin*, 21.-24. juni 2002.), str. 7281.

¹⁹⁷² P874 (Anthony Banbury, izjava svjedoka, 19. maj 2009.), par. 3.

¹⁹⁷³ P3587 (Charles Kirudja, izjava svjedoka, 17. novembar 2010.), par. 2. Dokazi koje je iznio Charles Kirudja takođe su razmotreni u poglavlju 4.12.7.

¹⁹⁷⁴ P3124 (Enis Šabanović, izjava svjedoka, 19. februar 2001.), str. 1-2. Dokazi koje je iznio Enis Šabanović takođe su razmotreni u poglavlju 4.12.7.

¹⁹⁷⁵ P3133 (Muhamed Filipović, izjave svjedoka), izjava svjedoka od 24. maja 1997., str. 1-2, izjava svjedoka od 13. marta 2001., str. 1.

¹⁹⁷⁶ P3806, P3886 i P3887 razmotreni su u poglavlju 4.1.2, *Incident 1.2 iz Priloga C Optužnici*.

¹⁹⁷⁷ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 448.

¹⁹⁷⁸ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 449.

¹⁹⁷⁹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 450.

¹⁹⁸⁰ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 451.

481. U periodu od maja 1992. do februara 1993., iz Banjaluke su svakog mjeseca odlazili mnogi civili, Muslimani i Hrvati, i to iz straha i zbog toga što su izgubili poslove i stanove.¹⁹⁸¹ **Svjedok RM-016** konkretno je naveo da su nesrbi i dalje odlazili iz te opštine do maja 1993., i to zbog politike SDS-a, kao i zbog ubijanja, bombaških napada, razaranja vjerskih objekata i silovanja.¹⁹⁸² Brđanin je 1992. pozvao muslimansko stanovništvo da napusti Krajinu.¹⁹⁸³ Civilne vlasti su pokrenule gore pomenute akcije kako bi istjerale muslimansko i hrvatsko stanovništvo iz Banjaluke.¹⁹⁸⁴ Agencija za preseljenje stanovništva, poznata pod nazivom "Brđaninova agencija" koji je dobila po Radoslavu Brđaninu, rukovodila je svim aspektima preseljenja stanovništva.¹⁹⁸⁵ **Miloš Šolaja** je u svom svjedočenju rekao da su civilne vlasti organizovale odlazak Muslimana i Hrvata iz Banjaluke i da VRS nije učestvovao u tom procesu.¹⁹⁸⁶ Dana 11. maja 1992. godine, Krizni štab ARK-a izdao je naređenje o oduzimanju imovine od vojno sposobnih muškaraca u dobi od 18 do 55 godina koji su napustili područje i nisu se odmah vratili. To se posebno odnosilo na nesrbe koji su pobjegli s područja ARK-a.¹⁹⁸⁷

482. Krizni štab opštine Ključ dokumentovao je da je Krizni štab ARK-a na sjednici održanoj 20. maja 1992. donio zaključak da nema nikakvih razloga za iseljavanje stanovništva bilo koje nacionalnosti s područja Autonomne regije Krajina i taj je zaključak u narednim danima nekoliko puta ponovljen na radiju.¹⁹⁸⁸ Krizni štab ARK-a je 29. maja 1992. izrazio zabrinutost zbog toga što se nekoliko hiljada Muslimana iz Prijedora, Sanskog Mosta i Bosanskog Novog, po svojoj volji, željelo iseliti u centralnu Bosnu, dok velikom broju Srba iz centralne Bosne, koji su izrazili želju da se dosele na područje ARK-a, lokalne vlasti to nisu dozvolile. Zbog toga je Krizni štab ARK-a usvojio princip "porodica za porodicu", prema kojem je bosanskim Muslimanima i bosanskim Hrvatima, koji su to htjeli, dozvoljeno da odu s područja ARK-a pod uslovom da se Srbima izvan "srpskih autonomnih oblasti i regija" dozvoli da se dosele na područje ARK-a i republike bosanskih Srba. Krizni štab ARK-a odlučio je da se

¹⁹⁸¹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 494.

¹⁹⁸² P2375 (Svjedok RM-016, izjava svjedoka, 5. avgust 2013.), par. 29-34; svjedok RM-016, T. 17386-17387.

¹⁹⁸³ Svjedok RM-016, T. 17386; P3989 (Članak objavljen u listu *Ottawa Citizen* o situaciji u Banjaluci, 30. septembar 1992.).

¹⁹⁸⁴ Svjedok RM-016, T. 17386-17387; P3714 (Redovni borbeni izvještaj Komande 1. KK-a, 28. juli 1992.).

¹⁹⁸⁵ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 495.

¹⁹⁸⁶ D924 (Miloš Šolaja, izjava svjedoka, 11. juni 2014.), par. 31-33; Miloš Šolaja, T. 32775-32776.

¹⁹⁸⁷ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 456.

¹⁹⁸⁸ D422 (Zaključak Kriznog štaba ARK-a, 20. maj 1992.), str. 1.

odlučno suprotstavi svim pokušajima iseljavanja stanovništva pod bilo kakvim pritiskom i da te pokuša je spriječiti svim raspoloživim zakonskim sredstvima.¹⁹⁸⁹ Krizni štab ARK-a pozvao je rukovodstva SDA i HDZ-a da se aktivno uključe u omogućavanje preseljenja stanovništva.¹⁹⁹⁰

483. **Charles Kirudja** je izjavio da ga je 1. juna 1992. gradonačelnik Banjaluke, preko Paola Raffonea, službenika za civilne poslove UN-a, obavijestio da je 15.000 Muslimana iz Bosanskog Novog, Prijedora, Ključa, Dubice, Sanskog Mosta i Banjaluke napustilo svoje domove i da bi uskoro još 15.000 Muslimana moglo učiniti isto.¹⁹⁹¹

484. U julu i avgustu 1992., masa ljudi je čekala u redu pred kancelarijama Brđaninove agencije, a gotovo svakodnevno autobusi puni ljudi odlazili su iz opštine u Hrvatsku i druga mjesta.¹⁹⁹² Kako se navodi u redovnom borbenom izvještaju Komande 1. KK-a Glavnom štabu VRS-a od 6. septembra 1992., koji je potpisao Zdravko Đurić, veći dio hrvatskog i dio muslimanskog stanovništva iselio se iz Banjaluke i drugih gradova.¹⁹⁹³

485. **Davor Kolenda** je u svom svjedočenju rekao da je, prema informacijama koje je primio kao predstojnik za izbjeglice u opštinskim vlastima u Travniku, u opštini Travnik do početka juna 1993. registrovano 17.600 bosanskih Muslimana s područja Krajine, koje je VRS svakodnevno protjerivao s tog područja.¹⁹⁹⁴

486. Prema jednom izvještaju UNPROFOR-a od 28. avgusta 1994., bosanski Srbi su nastavili s praksom protjerivanja nesrba: izviješteno je da je 26. avgusta 1994. oko 480 Muslimana, od kojih su većini oduzeti novac i lične stvari, stiglo u Tešanj i Tuzlu s područja Banjaluke.¹⁹⁹⁵ U izvještaju UNPROFOR-a od 11. septembra 1994. navodi se da je tokom nekoliko prethodnih sedmica veliki broj nesrba "protjeran" s područja pod kontrolom bosanskih Srba i da je 3. septembra 1994., približno 500 nesrba prešlo s područja Banjaluke i Sanskog Mosta u Turbe.¹⁹⁹⁶ Dana 8. septembra 1994., Anthony Banbury je izvijestio da je Karadžić, kad mu je postavljeno pitanje u vezi s

¹⁹⁸⁹ D423 (Zaključci i odluka Kriznog štaba ARK-a, 28.-29. maj i 2.-3. juni 1992.), str. 3.

¹⁹⁹⁰ D423 (Zaključci i odluka Kriznog štaba ARK-a, 28.-29. maj i 2.-3. juni 1992.), str. 3.

¹⁹⁹¹ P3587 (Charles Kirudja, izjava svjedoka, 17. novembar 2010.), par. 120; P3599 (Tabela koju je sastavio Charles Kirudja u vezi s evakuacijama kroz Sektor Sjever, bez datuma).

¹⁹⁹² Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 495.

¹⁹⁹³ P3821 (Redovni borbeni izvještaj Komande 1. KK-a, 6. septembar 1992.), str. 1-3.

¹⁹⁹⁴ Davor Kolenda, T. 31001, 31022.

¹⁹⁹⁵ P887 (Politička ocjena situacije u Bosni i Hercegovini za period od 21. do 27. avgusta 1994., 28. avgust 1994.), str. 1, par. 9.

¹⁹⁹⁶ P885 (Politička ocjena situacije u Bosni i Hercegovini za period od 4. do 10. septembra 1994., 11. septembar 1994.), str. 1, par. 5.

protjerivanjem stanovništva iz Banjaluke, ustvrdio da su oni koji su otišli to uradili dobrovoljno.¹⁹⁹⁷

Odlasci iz logora Manjača

487. Pretresnom vijeću su predloženi dokazi o zatočenicima koji su od avgusta 1992. nadalje bili razmijenjeni i prebačeni iz logora Manjača u opštini Banjaluka.¹⁹⁹⁸ Dana 20. avgusta 1992., operativni tim logora Manjača izvijestio je Komandu 1. KK-a da je 18. avgusta 1992. šest zatočenika odvedeno iz logora i razmijenjeno na Vlašiću po nalogu kapetana Milutina Grujičića, predsjednika Komisije za razmjenu, i po odobrenju majora Gajića iz obavještajno-bezbjednosnog organa VRS-a.¹⁹⁹⁹ Dana 24. avgusta 1992., operativni tim logora Manjača izvijestio je Komandu 1. KK-a da je prethodnog dana 41 zatočenik odveden iz logora Manjača na razmjenu kod hotela "Jajce".²⁰⁰⁰ Operativni tim logora Manjača izvijestio je da je 24. avgusta 1992., u skladu s telegramom Glavnog štaba VRS-a, angažovao sve raspoložive snage na usklađivanju spiskova ratnih zarobljenika. Isto tako je izvijestio da je uspio okončati taj zadatak i u toku dana dostaviti spiskove Komandi 1. KK-a.²⁰⁰¹

488. **Muhamed Filipović** je u svom svjedočenju rekao da su 15. septembra 1992. on i drugi zatočeniци pušteni iz logora Manjača i odvedeni na aerodrom u Banjaluci, gdje su se sastali sa zatočenicima iz Trnopolja, a zatim su prebačeni u London.²⁰⁰² U oktobru 1992., približno 158 zatočenih bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata iz logora Manjača razmijenjeno je u Turbetu kod Travnika.²⁰⁰³

489. Dana 14. novembra 1992., operativni tim logora Manjača izvijestio je Komandu 1. KK-a da je odlučio da pusti 700 zatočenika iz logora Manjača i preda ih MKCK-u

¹⁹⁹⁷ P885 (Politička ocjena situacije u Bosni i Hercegovini za period od 4. do 10. septembra 1994., 11. septembar 1994.), par. 6.

¹⁹⁹⁸ Pretresno vijeće je druge dokaze u vezi s logorom Manjača razmotrilo u poglavlju 4.1.2, *Incident 1.2 iz Priloga C Optužnici*.

¹⁹⁹⁹ P2899 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 18.-20. avgust 1992.), str. 2.

²⁰⁰⁰ P2909 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 23.-24. avgust 1992.), str. 1-2.

²⁰⁰¹ P2909 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 23.-24. avgust 1992.), str. 2.

²⁰⁰² P3133 (Muhamed Filipović, izjave svjedoka), izjava svjedoka od 13. marta 2001., str. 5; P3134 (Muhamed Filipović, transkript iz predmeta *Brđanin*, 30. avgust 2002., 4.-5. septembar 2002.), str. 9625-9626.

²⁰⁰³ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 492.

radi njihovog prebacivanja u treću zemlju.²⁰⁰⁴ U tom izvještaju se navodi da je izvršena pažljiva analiza dokumentacije koja se odnosi na zatočenike, uključujući i one zatočenike koje je SJB Sanski Most okarakterisao kao najekstremnije, ali da ni protiv jednog jedinog od 700 zatočenika nije podnesena krivična prijava i da, osim toga, optužbe protiv njih nisu potkrijepljene dokazima, te da operativni tim nije imao osnove da ih zadrži u pritvoru ili da ih privede pred vojni sud.²⁰⁰⁵ Operativni tim logora Manjača im je dozvolio da odu s predstavnicima MKCK-a.²⁰⁰⁶ **Charles McLeod** je izjavio da je u novembru 1992. otišao u logor Manjača kako bi predstavnicima MKCK-a pomogao prilikom prebacivanja oslobođenih zatočenika u Bosansku Gradišku.²⁰⁰⁷ Oslobođeni zatočenici stajali su napolju na ledenoj hladnoći u istoj odjeći koju su nosili u avgustu.²⁰⁰⁸ Zatočenici su se obratili komandantu logora i izrazili mu zahvalnost za to što se prema njima u logoru odlično postupalo.²⁰⁰⁹ Predstavnici MKCK-a su ih potom odveli u Karlovac, nakon čega su prebačeni u treće zemlje ili vraćeni svojim domovima u Bosnu i Hercegovinu.²⁰¹⁰ **Svjedok RM-051** je objasnio da su se, pošto su bili predani MKCK-u ili "Merhametu", samo maloljetnici, stari i bolesni mogli vratiti svojim domovima u Bosnu i Hercegovinu, dok se vojno sposobni muškarci, bez obzira na to da li su učestvovali u borbi, nisu mogli vratiti svojim domovima i morali su otići u treće zemlje.²⁰¹¹ Zatočenici su bili primorani da potpišu izjave da se slažu s tim.²⁰¹² Zatočenici iz logora Manjača prebacivani su u Karlovac i prije i poslije zatvaranja logora u decembru 1992.²⁰¹³

490. Dana 11. decembra 1992., operativni tim logora Manjača izvijestio je Komandu 1. KK-a da je kompletirao spisak od 151 zatočenika hrvatske nacionalnosti i spisak od 132 zatočenika muslimanske nacionalnosti.²⁰¹⁴ Istog dana, major Mirko Kosić, u pratnji

²⁰⁰⁴ Svjedok RM-051, T. 2875-2877; P241 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 14. novembar 1992.), str. 1-2.

²⁰⁰⁵ Svjedok RM-051, T. 2876-2877; P241 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 14. novembar 1992.), str. 1.

²⁰⁰⁶ P241 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 14. novembar 1992.), str. 2.

²⁰⁰⁷ P3258 (Charles McLeod, transkript iz predmeta *Brđanin*, 21.-24. juni 2002.), str. 7334-7335.

²⁰⁰⁸ P3258 (Charles McLeod, transkript iz predmeta *Brđanin*, 21.-24. juni 2002.), str. 7334-7335.

²⁰⁰⁹ P3258 (Charles McLeod, transkript iz predmeta *Brđanin*, 21.-24. juni 2002.), str. 7335.

²⁰¹⁰ Svjedok RM-051, T. 2936-2937.

²⁰¹¹ Svjedok RM-051, T. 2905-2907.

²⁰¹² Svjedok RM-051, T. 2933-2937.

²⁰¹³ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 493.

²⁰¹⁴ P2923 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 11. decembar 1992.), str. 1, 5.

delegata MKCK-a, doveo je u logor 11 novih zatočenika iz Kotor-Varoša.²⁰¹⁵ Tom prilikom, delegati MKCK-a uručili su spisak na osnovu kojeg su tri grupe od po približno 1.000 zatočenika trebale biti puštene na slobodu, i to prva u ponedjeljak, 14. decembra 1992., druga u srijedu, a treća u petak.²⁰¹⁶ U narednih nekoliko dana, MKCK je trebao dostaviti usaglašene spiskove od 1.000 zatočenika koji će biti pušteni na slobodu.²⁰¹⁷ Operativni tim je počeo rad na selekciji 250 lica "muslimanske nacionalnosti, ekstremnih" koji ne mogu "ići preko MKCK".²⁰¹⁸

491. Dana 13. decembra 1992., operativni tim logora Manjača izvijestio je Komandu 1. KK-a da je izvršena selekcija zatočenika za premještanje iz logora Manjača i da je u 07:00 sati nadzornik logora, vodnik Kovačević, počeo izvoditi zatočenike na pistu za postrojavanje.²⁰¹⁹ U podne je konvoj od 11 autobusa, među kojima su bila dva minibusa, krenuo iz logora.²⁰²⁰ Tog dana iz logora Manjača otpremljeno je 149 zatočenika hrvatske nacionalnosti i 383 zatočenika muslimanske nacionalnosti.²⁰²¹ Istog dana, grupa novinara je neočekivano posjetila logor, a delegacija MKCK-a donijela je spisak od 1.000 zatočenika koji je trebao biti usklađen s evidencijom kako bi se provjerilo da li svi ti zatočenici postoje.²⁰²² Čim bi operativni tim, zajedno s komandrom obezbjeđenja i nadzornikom logora, izvršio taj zadatak, mogao je biti pripremljen novi spisak od 1.000 zatočenika za sljedeći dan, 14. decembar 1992., kada je bio planiran prvi transport.²⁰²³ Operativni tim je izrazio ozbiljne sumnje u to da će biti moguće okončati pripreme na vrijeme. Komandant logora Manjača pokušao je da

²⁰¹⁵ P2923 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 11. decembar 1992.), str. 1-2.

²⁰¹⁶ P2923 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 11. decembar 1992.), str. 4-5.

²⁰¹⁷ P2923 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 11. decembar 1992.), str. 5; P2924 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 13. decembar 1992.), str. 3-4.

²⁰¹⁸ P2923 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 11. decembar 1992.), str. 1, 5.

²⁰¹⁹ P2924 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 13. decembar 1992.), str. 1.

²⁰²⁰ P2924 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 13. decembar 1992.), str. 2.

²⁰²¹ P2924 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 13. decembar 1992.), str. 3.

²⁰²² P2924 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 13. decembar 1992.), str. 3-4.

²⁰²³ P2923 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 11. decembar 1992.), str. 5; P2924 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 13. decembar 1992.), str. 1, 3-4.

odgodi prvi transport od 1.000 "ratnih zarobljenika" koji je bio planiran da počne narednog dana u 07:00 sati, ali nije uspio.²⁰²⁴

492. Dana 14. decembra 1992., operativni tim logora Manjača izvijestio je Komandu 1. KK-a da je od 09:00 do 12:30 sati tog dana, nakon što su svi zatočenici na odlasku potpisali izjavu da žele ići s MKCK-om, iz logora Manjača krenulo 1.008 zatočenika u 21 autobusu, uz pratnju šest džipova MKCK-a.²⁰²⁵ U 16:30 sati, odjeljenje za bezbjednost logora Manjača dobilo je informacije da je konvoj prešao most u Gradišci. Komanda logora je tada izdala naređenje da se isprazne dva paviljona iz "drugog logora" i da se preostalih 1.413 zatočenika (uglavnom muslimanske nacionalnosti) smjesti u "prvi logor".²⁰²⁶

493. Dana 16. decembra 1992., Komanda 1. KK-a izvijestila je Glavni štab VRS-a da je 1.001 zatočenik pušten iz logora Manjača i pod pratnjom odveden sa teritorije republike bosanskih Srba.²⁰²⁷ Dana 18. decembra 1992., na slobodu je pušteno 418 ili 419 zatočenika.²⁰²⁸

494. Logor Manjača zatvoren je u decembru 1992.²⁰²⁹ **Miloš Šolaja** je u svom svjedočenju rekao da je bio prisutan kad je logor zatvoren na osnovu sporazuma Karadžića, Bobana i Izetbegovića.²⁰³⁰ Prema pismu koje je Karadžić uputio Danielu Schifferu, uslov za zatvaranje logora Manjača bio je da međunarodna zajednica i MKCK prihvate zatočenike koji budu pušteni na slobodu i da ih sprovedu u treće zemlje.²⁰³¹ **Radimir Radinković** je u svom svjedočenju izjavio da su vojno sposobni zatočenici u dobi za vojnu službu bili poslani u treće zemlje, bez obzira na to da li su bili prethodno kažnjavani, kako bi se spriječilo da se priključe vojsci i bore "na suprotnoj strani".²⁰³² **Svjedok RM-051** je u svom svjedočenju izjavio da su, na osnovu

²⁰²⁴ P2924 (Dnevni izvještaj operativnog tima logora Manjača, upućen Komandi 1. KK-a, 13. decembar 1992.), str. 4.

²⁰²⁵ P6796 (Dnevni izvještaj o transportu zatočenika iz logora Manjača, 14. decembar 1992.), str. 1.

²⁰²⁶ P6796 (Dnevni izvještaj o transportu zatočenika iz logora Manjača, 14. decembar 1992.), str. 1-2.

²⁰²⁷ P3824 (Borbeni izvještaj 1. KK-a Glavnom štabu VRS-a, 16. decembar 1992.), str. 1.

²⁰²⁸ P3886 (Borbeni izvještaj Komande 1. KK-a), str. 1; P3887 (Saopštenje MKCK-a za štampu: Zatvoren logor Manjača, 18. decembar 1992.).

²⁰²⁹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 493.

²⁰³⁰ D924 (Miloš Šolaja, izjava svjedoka, 11. juni 2014.), par. 43-44; Miloš Šolaja, T. 32757.

²⁰³¹ Miloš Šolaja, T. 32757-32758, 32785; P7193 (Pismo upućeno Danielu Schifferu, koje je potpisao Radovan Karadžić, 4. decembar 1992.).

²⁰³² Radimir Radinković, T. 31794.

jedne Karadžićeve odluke, svi zatočnici iz logora Manjača kao grupa poslani u treće zemlje.²⁰³³

Zaključci Pretresnog vijeća

495. Što se tiče argumenta odbrane da su odlaske iz opštine Banjaluka organizovale civilne vlasti nad kojima VRS nije imao nikakvu nadležnost, Pretresno vijeće će navodnu vezu između VRS-a i civilnih vlasti, uključujući i Krizni štab ARK-a, razmotriti u poglavlju 9.2.9. Nadalje, s obzirom na dolje navedene zaključke Pretresnog vijeća, nije potrebno baviti se argumentima odbrane u vezi s navodnim prebacivanjem zatočenika iz logora Manjača.

496. Na osnovu gore navedenog, Pretresno vijeće konstatuje da su u periodu od 12. maja 1992. do maja 1993. mnogi civili, bosanski Muslimani i bosanski Hrvati, otišli iz opštine Banjaluka. U julu i avgustu 1992., autobusi puni zatočenika otišli su iz te opštine za Hrvatsku i druga odredišta. Većina hrvatskog stanovništva i dio muslimanskog stanovništva opštine Banjaluka otišli su do 6. septembra 1992.

497. Pretresno vijeće konstatuje da su ti ljudi opštinu napustili iz straha. Njihovom odlasku doprinijelo je ponašanje civilnih vlasti, uključujući članove Kriznog štaba ARK-a, koje su 1992. podsticale odlazak bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata iz opštine Banjaluka. Konkretno, Radoslav Brđanin, predsjednik Kriznog štaba ARK-a, pozvao je 1992. godine bosanske Muslimane da odu s područja Krajine. U vezi s tim, Krizni štab ARK-a je 11. maja 1992. izdao nalog da se konfiskuje imovina muškaraca nesrba koji su pobjegli s područja ARK-a i koji su bili vojno sposobni, u dobi od 18 do 55 godina. Dana 20. maja 1992., Krizni štab ARK-a zaključio je da nema razloga da se iko seli s područja ARK-a i odlučio da se taj zaključak tokom narednih danima emituje na radiju. Na sjednici Kriznog štaba ARK-a održanoj 29. maja 1992., Krizni štab ARK-a donio je odluku da dozvoli Muslimanima i Hrvatima da napuste područje ARK-a pod uslovom da se Srbima omogući da se dosele na područje ARK-a i republike bosanskih Srba. Krizni štab je takođe odlučio da se usprotivi svim pokušajima da se stanovništvo prisili ili primora na odlazak i da te pokušaje spriječi. U julu i avgustu 1992., civilne vlasti, uključujući civilnu agenciju koja je ime dobila po Brđaninu, organizovale su odlazak ljudi iz opštine Banjaluka i upravljale su svim aspektima njihovog preseljenja.

²⁰³³ Svjedok RM-051, T. 2875, 2900.

Pretno vijeće podsjeća i na svoje zaključke u poglavljima 4.1.1, 4.1.2, 4.1.3, i 4.1.6 u vezi s uslovima i kontekstom u kojima su civili otišli iz opštine.

498. Pretno vijeće primjećuje da se politika civilnih vlasti, uključujući i Krizni štab ARK-a, odnosila na nesrbe. S obzirom na to da su gore pomenute žrtve obuhvatale većinu stanovništva bosanskih Hrvata i dio stanovništva bosanskih Muslimana, Pretno vijeće konstatuje da su civilne vlasti, uključujući Krizni štab ARK-a, pretežno ciljale bosanske Muslimane i bosanske Hrvate u provođenju te politike u opštini Banjaluka.

499. Pretno vijeće dalje konstatuje da su bosanski Srbi 26. avgusta 1994. organizovali odlazak 480 bosanskih Muslimana iz opštine Banjaluka u Tešanj i Tuzlu. Dana 3. septembra 1994., bosanski Srbi su organizovali odlazak 500 nesrba iz opštine Banjaluka, koji su stigli u Turbe. Neki od tih nesrba bili su iz Banjaluke. S obzirom na gore navedene zaključke, Pretno vijeće konstatuje da su ti nesrbi iz Banjaluke uglavnom bili bosanski Muslimani i bosanski Hrvati.

500. Pretno vijeće će dalje razmotriti ove incidente u vezi s tačkama 3 i 7-8 Optužnice u poglavlju 8, dolje.

501. U vezi s dokazima koje je iznio Davor Kolenda, da je 17.600 bosanskih Muslimana, koje je, prema navodima, VRS protjerao s područja Krajine, bilo registrovano u opštini Travnik do početka juna 1993., Pretno vijeće ima u vidu da taj svjedok nije naveo opštine u Krajini iz kojih su bili ti bosanski Muslimani. Budući da u Krajini ima opština koje ne spadaju u okvir Optužnice, moguće je da su neki ili svi od tih 17.600 bosanskih Muslimana poticali iz neke od tih opština, u kojem slučaju bi navodi koji se odnose na njihovo prisilno premještanje ili deportaciju bili izvan okvira Optužnice. U nedostatku bilo kakvih daljnjih dokaza u kojima se konkretno navode dijelovi Krajine iz kojih su poticali ti bosanski Muslimani, Pretno vijeće neće dalje razmatrati ovaj incident u vezi ni sa jednom tačkom Optužnice.

502. Što se tiče navodnog prebacivanja zatočenika iz logora Manjača, Pretno vijeće podsjeća na svoj zaključak u poglavlju 4.1.2, *Incident 1.2 iz Priloga C Optužnici*, u vezi sa sastavom zatočenika u logoru Manjača, konkretno da su među zatočenicima u logoru Manjača bili i neki iz opština koje izlaze iz okvira Optužnice. Shodno tome, Pretno vijeće će dalje razmotriti ta navodna prebacivanja zatočenika samo u slučaju kada dokazi ukazuju na to da su barem neki od prebačenih zatočenika poticali iz opština koje

su u okviru Optužnice, i to u poglavljima 4.6.7, 4.10.7 i 4.12.7.²⁰³⁴ U nedostatku daljnjih dokaza u kojima se konkretno navode opštine iz kojih su poticali zatočnici koji su prebačeni iz logora Manjača, Pretresno vijeće neće dalje razmatrati te incidente u vezi ni sa jednom tačkom Optužnice.

²⁰³⁴ To su zatočnici Muhamed Filipović, iz opštine Ključ; svjedok RM-017 i svjedok RM-054, iz opštine Prijedor; i Adil Draganović, Rajif Begić, Sakib Muhić, Mirzet Karabeg i Enis Šabanović, iz opštine Sanski Most.

4.2 Opština Bijeljina

4.2.1 Ubistvo

Incident 2.1 iz Priloga B Optužnici

503. Prema Optužnici, optuženi je odgovoran za ubijanje najmanje šest muškaraca u logoru Batković u opštini Bijeljina u periodu od juna 1992. do juna 1995.²⁰³⁵ Pretresno vijeće je u vezi s ovim incidentom formalno primilo na znanje činjenicu o kojoj je presuđeno 516. Pretresnom vijeću su takođe predloženi dokazi koje su iznijeli **svjedok RM-088**, bosanski Musliman iz opštine Šekovići;²⁰³⁶ **Ibro Osmanović**, bosanski Musliman iz Vlasenice;²⁰³⁷ **Tahir Ferhatbegović**, bosanski Musliman iz Papraće u opštini Šekovići;²⁰³⁸ **Elvir Pašić**, bosanski Musliman iz Rogatice;²⁰³⁹ **svjedok RM-513**, bosanski Srbin iz Bijeljine;²⁰⁴⁰ i **Ewa Tabeau**, demograf i statističar;²⁰⁴¹ kao i dokumentarni dokazi. Dio dokaza koje su iznijeli svjedoci koji su bili zatočeni u logoru Batković razmotren je u poglavlju 4.2.2, *Incident 2.1 iz Priloga C Optužnici*.

504. Prema činjenicama o kojima je presuđeno, tri zatočenika su nasmrtno premlaćena, a jedan zatočenik je ubijen vatrenim oružjem u logoru Batković.²⁰⁴² Niz svjedoka iznio je dodatne detalje o tom ubijanju i dokaze o dodatnom ubijanju u tom logoru.

505. **Svjedok RM-088** je u svom svjedočenju rekao da je prvi čovjek čije je ubijanje vidio u logoru Batković bio Zulfo Hadžiomerović, koji je u logor došao 30. juna 1992. iz Vlasenice i koji je već bio premlaćen kad je on došao.²⁰⁴³ Jedan od policajaca koji je bio s Mirovićem, komandrom policijskih snaga u Vlasenici, rekao je zatočenicima da je Hadžiomerović za vrijeme Drugog svjetskog rata bio ustaša.²⁰⁴⁴ Hadžiomerović je tokom Drugog svjetskog rata bio u zatvoru u Njemačkoj.²⁰⁴⁵ Ispod pazuha je imao tetovažu u obliku slova "U", koju su Mirovićevi policajci pokazali zatočenicima u

²⁰³⁵ Optužnica, par. 39(a)(ii), 51-52, 59(a)(ii), 62(b), incident 2.1 iz Priloga B Optužnici.

²⁰³⁶ P524 (Svjedok RM-088, izjava svjedoka, 17. oktobar 1994.), str. 1, par. 1.

²⁰³⁷ P207 (Ibro Osmanović, izjava svjedoka, 10. oktobar 1994.), str. 1, par. 1; P208 (Ibro Osmanović, izjava svjedoka, 11. oktobar 1995.), str. 1; Ibro Osmanović, T. 2747; D49 (Izjava Ibri Osmanovića data kancelariji za ratne zločine u Lukavcu, 4. avgust 1993.), str. 1; D50 (Izjava Ibri Osmanovića data Armiji BiH, 23. juli 1993.), str. 1.

²⁰³⁸ P2526 (Tahir Ferhatbegović, izjave svjedoka), izjava svjedoka od 13. oktobra 1994., str. 1-2.

²⁰³⁹ P434 (Elvir Pašić, izjava svjedoka, 21. oktobar 1994.), str. 1, par. 1.

²⁰⁴⁰ P1054 (Svjedok RM-513, izjava svjedoka, 25. juni 2011.), str. 1, par. 2, 4-6.

²⁰⁴¹ Ewa Tabeau, T. 19307-19308; P2789 (Biografija Ewe Tabeau, 5. novembar 2013.).

²⁰⁴² Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 516.

²⁰⁴³ P524 (Svjedok RM-088, izjava svjedoka, 17. oktobar 1994.), par. 74; svjedok RM-088, T. 5398-99.

²⁰⁴⁴ P524 (Svjedok RM-088, izjava svjedoka, 17. oktobar 1994.), par. 74.

²⁰⁴⁵ P524 (Svjedok RM-088, izjava svjedoka, 17. oktobar 1994.), par. 74.

hangaru, zbog koje su Srbi mislili da je Hadžiomerović ustaša.²⁰⁴⁶ Svjedok je vidio kako Mirovićevi policajci i stražari Velibora Stojanovića tuku Hadžiomerovića dok su Mirović i Stojanović to gledali.²⁰⁴⁷ Stojanović je potom rekao stražarima i policajcima da Hadžiomerovića iznesu napolje, dok su zatočenici ostali u hangaru, nakon čega je svjedok čuo jauke.²⁰⁴⁸ Hadžiomerović je objašnjavao da nije ustaša.²⁰⁴⁹ Stojanovićevi stražari su ga zatim vratili u hangar, a za njima je ušao Stojanović.²⁰⁵⁰ Nakon što je sedamdesetogodišnji Hadžiomerović umro od posljedica udaraca nanijetih rukama i nogama, stražari su naredili **Ibri Osmanoviću** i još petorici zatočenika da njegov leš iznesu napolje, a zatim je on utovaren u vojni kamion.²⁰⁵¹ Dva muškarca u uniformi JNA s činom kapetana i oznakama ljekara pregledala su leš koji je bio prekriven crnim masnicama i rekli su da je umro prirodnom smrću.²⁰⁵² Hadžiomerovićev leš odvezen je kamionom sljedećeg dana, 1. jula 1992., oko 10:30 sati.²⁰⁵³ **Osmanović** je u svom svjedočenju rekao da je to ubijanje izvršeno između 2. i 5. jula 1992. i precizirao da su Gligor i "Major", kojima su se pridružili Veselin Nikolić i neki policajci iz Zenice, tukli Hadžiomerovića nogama, policijskim palicama i puškama dok nije umro.²⁰⁵⁴ **Svjedok RM-088** nije o ovom incidentu otkučao izvještaj za MKCK.²⁰⁵⁵ Međutim, prilikom jedne posjete predstavnika MKCK-a, možda u septembru 1992., zamjenik komandanta Tukodi, koji je bio pijan, dao je MKCK-u pogrešan spisak zatočenika na kojem je bilo i Hadžiomerovićevo ime.²⁰⁵⁶ Nakon što je MKCK stupio u kontakt s rukovodstvom logora i pitao ih gdje je Hadžiomerović, Tukodi je svjedoku RM-088 rekao da doda Hadžiomerovićevo ime na spisak ljudi koji su već bili otpušteni.²⁰⁵⁷

506. **Svjedok RM-088** takođe je predočio dokaze o ubijanju zatočenika u avgustu 1992. Negdje početkom tog mjeseca, u logor su po noći dovedena petorica muškaraca iz Bijeljine, od kojih su trojica bili profesor Ferid Zečević, Husein Čurtić (zvani Apaka), i

²⁰⁴⁶ P524 (Svjedok RM-088, izjava svjedoka, 17. oktobar 1994.), par. 74. V. takođe P207 (Ibro Osmanović, izjava svjedoka, 10. oktobar 1994.), par. 56.

²⁰⁴⁷ P524 (Svjedok RM-088, izjava svjedoka, 17. oktobar 1994.), par. 66, 74.

²⁰⁴⁸ P524 (Svjedok RM-088, izjava svjedoka, 17. oktobar 1994.), par. 74.

²⁰⁴⁹ P524 (Svjedok RM-088, izjava svjedoka, 17. oktobar 1994.), par. 74.

²⁰⁵⁰ P524 (Svjedok RM-088, izjava svjedoka, 17. oktobar 1994.), par. 74-75.

²⁰⁵¹ P207 (Ibro Osmanović, izjava svjedoka, 10. oktobar 1994.), par. 56-58; D49 (Izjava Ibri Osmanovića data kancelariji za ratne zločine u Lukavcu, 4. avgust 1993.), str. 3.

²⁰⁵² P207 (Ibro Osmanović, izjava svjedoka, 10. oktobar 1994.), par. 58; D49 (Izjava Ibri Osmanovića data kancelariji za ratne zločine u Lukavcu, 4. avgust 1993.), str. 3.

²⁰⁵³ P524 (Svjedok RM-088, izjava svjedoka, 17. oktobar 1994.), par. 75.

²⁰⁵⁴ P207 (Ibro Osmanović, izjava svjedoka, 10. oktobar 1994.), par. 56-57; D49 (Izjava Ibri Osmanovića data kancelariji za ratne zločine u Lukavcu, 4. avgust 1993.), str. 3.

²⁰⁵⁵ P524 (Svjedok RM-088, izjava svjedoka, 17. oktobar 1994.), par. 75.

²⁰⁵⁶ P524 (Svjedok RM-088, izjava svjedoka, 17. oktobar 1994.), par. 76.

²⁰⁵⁷ P524 (Svjedok RM-088, izjava svjedoka, 17. oktobar 1994.), par. 76.

Ejub Smajić.²⁰⁵⁸ Sljedeće jutro, svjedok je vidio kako Stojanović, njegovi stražari i Mišić izvode tu petoricu iz hangara. Svjedok je čuo kako te muškarce tuku i ispituju, a zatim su se oni vratili u hangar i izgledali su kao da su bili teško premlaćeni. Iste noći, svjedok je vidio Veselina Nikolića kako ulazi u hangar i izvodi istu petoricu. Iako je Nikolić nosio bijelu masku preko lica, svjedok ga je prepoznao po glasu, držanju i hodu. Pola sata kasnije, u hangar je ušao Smajić obliven krvlju. Zečevića, koji je teško disao, hroptao i bio pokriven modricama, unijeli su u hangar. Čurčić je zvučao kao da ga tuku dok je hodao prema hangaru.²⁰⁵⁹ Sljedeće noći, dok su Stojanović i njegovi stražari bili na dužnosti, Nikolić je izdvojio Zečevića, Čurčića i Smajića i izveo ih iz hangara.²⁰⁶⁰ **Elvir Pašić** je u svom svjedočenju rekao da su Veljo i grupa od sedam ili osam stražara, među kojima su bili Gligor, Veselin, Zoka, Major i Tojić, kao i dvojica zatočenih Muslimana, od kojih je jedan imao nadimak Pike i bio iz Brezovog Polja, a drugi imao nadimak Špajzer i bio iz Vlasenice, 30 do 45 minuta kundacima i drvenim i metalnim palicama tukli jednog zatočenika iz Bijeljine koji je imao približno 35 godina i među zatočenicima bio poznat kao "profesor".²⁰⁶¹ Pašić je to premlaćivanje gledao kroz prozor s udaljenosti od pet do deset metara.²⁰⁶² **Svjedok RM-088** je čuo jauke i, kad su se ta trojica vratila u hangar, svjedok je vidio da je Smajić bio oblivenog krvlju, posebno po glavi, a odjeća mu je bila pocijepana i imao je posjekotine na lobanji.²⁰⁶³ Zatočnici su Zečevića i Čurčića, čija imena svjedok nikad nije vidio ni u kakvoj evidenciji, morali dovući u hangar i nekoliko sati kasnije obojica su umrli.²⁰⁶⁴ Ujutro je četvorici zatočenika naređeno da "profesora", koji je zadobio teške povrede, iznesu iz logora i nakon toga su rekli da je umro.²⁰⁶⁵ Mada je Zečević nasmrtno premlaćen, svjedok RM-088 je morao u izvještaju napisati da je Zečević umro od posljedica pada.²⁰⁶⁶ **Svjedok RM-513** je iznio potkrepljujuće dokaze o ubijanju Ferida Zečevića, ali nije iznio nikakve dodatne pojedinosti.²⁰⁶⁷ **Osmanović** je u svom svjedočenju izjavio da je u

²⁰⁵⁸ P524 (Svjedok RM-088, izjava svjedoka, 17. oktobar 1994.), par. 77, 93.

²⁰⁵⁹ P524 (Svjedok RM-088, izjava svjedoka, 17. oktobar 1994.), par. 77.

²⁰⁶⁰ P524 (Svjedok RM-088, izjava svjedoka, 17. oktobar 1994.), par. 78.

²⁰⁶¹ P434 (Elvir Pašić, izjava svjedoka, 21. oktobar 1994.), par. 36, 39, 41-43; Elvir Pašić, T. 4498-4500.

²⁰⁶² P434 (Elvir Pašić, izjava svjedoka, 21. oktobar 1994.), par. 42.

²⁰⁶³ P524 (Svjedok RM-088, izjava svjedoka, 17. oktobar 1994.), par. 78.

²⁰⁶⁴ P524 (Svjedok RM-088, izjava svjedoka, 17. oktobar 1994.), par. 78.

²⁰⁶⁵ P434 (Elvir Pašić, izjava svjedoka, 21. oktobar 1994.), par. 42.

²⁰⁶⁶ P524 (Svjedok RM-088, izjava svjedoka, 17. oktobar 1994.), par. 93.

²⁰⁶⁷ P1054 (Svjedok RM-513, izjava svjedoka, 25. juni 2011.), par. 69, 71; svjedok RM-513, T. 9399.

jednom trenutku vidio leš osobe za koju su drugi zatočnici rekli da je riječ o Ejubu Smajiću.²⁰⁶⁸

507. **Svjedok RM-088** je u svom svjedočenju izjavio da je, takođe početkom avgusta 1992., u logor dovedena još jedna grupa muškaraca, među kojima su bili Kabil Bilalić, jedan čovjek (zvani Fleka) i jedan mladi vojnik bivše JNA iz Zelinje.²⁰⁶⁹ Tokom dana, svjedok je čuo jauke i viku više ljudi ispred hangara i nakon toga je izašao ispred hangara i ušao u ograđeni prostor koji je bio povezan s hangarom.²⁰⁷⁰ Čuo je glas koji je Džemalu Zahiroviću, zvanom Špajzer, rekao: "Sada su tvoji." Zatim je vidio tri muškarca blizu česme unutar ograde koji su izgledali kao da su pretučeni.²⁰⁷¹ Svjedok je vidio Zahirovića kako vojnika bivše JNA udara velikim kamenom, a zatim metalnom stolicom. Stražar je povikao Zahiroviću: "Prestani da tučeš vojnika; ubićeš ga!" Međutim, Zahirović nije prestao tući vojnika sve dok on nije pao na zemlju. Zahirović je zatim gurnuo Bilalića na zemlju i počeo ga drugim kamenom udarati po potiljku, nakon čega Bilalić više nije mogao hodati. Svjedok se vratio u hangar da upiše ljude i, kad se vratio otprilike sat vremena kasnije, vidio je mrtvo tijelo vojnika bivše JNA. Taj vojnik nikada nije bio prijavljen MKCK-u, tako da svjedok nije sačinio izvještaj o njemu.²⁰⁷²

508. **Svjedok RM-088** takođe je svjedočio o incidentu s jednim zatočnikom koji se zvao Edhem Čudić i patio od epilepsije i koji se nekoliko puta požalio ljekaru Željku u vezi s tim.²⁰⁷³ Željko mu nije dao nikakve lijekove.²⁰⁷⁴ Svjedoku je jedan zatočnik koji je bio stražar rekao da mu Čudić pravi probleme i jedan stražar je zaprijetio ostalim zatočnicima rekavši: "Ako ga ne smirite i [ne] zadržite u hangaru, ubićemo ga."²⁰⁷⁵ Sljedećeg jutra, svjedok je vidio Čudića kako izlazi iz hangara i kreće prema kancelarijama komande smještenim u drugom hangaru i, otprilike minutu kasnije, čuo je jauke i viku osobe koja je zvučala uspaničeno, ali zbog buke autobusa u blizini nije mogao prepoznati glas osobe koja je jaukala.²⁰⁷⁶ Svjedok je čuo kratki rafal od tri ili pet metaka iz automatske puške, nakon čega su stražari počeli gurati sve zatočnike u

²⁰⁶⁸ P207 (Ibro Osmanović, izjava svjedoka, 10. oktobar 1994.), par. 60, 62; P208 (Ibro Osmanović, izjava svjedoka, 11. oktobar 1995.), str. 2; Ibro Osmanović, T. 2764-2766, 2822-2829, 2846-2851.

²⁰⁶⁹ P524 (Svjedok RM-088, izjava svjedoka, 17. oktobar 1994.), par. 79.

²⁰⁷⁰ P524 (Svjedok RM-088, izjava svjedoka, 17. oktobar 1994.), par. 79.

²⁰⁷¹ P524 (Svjedok RM-088, izjava svjedoka, 17. oktobar 1994.), par. 69, 79.

²⁰⁷² P524 (Svjedok RM-088, izjava svjedoka, 17. oktobar 1994.), par. 79.

²⁰⁷³ P524 (Svjedok RM-088, izjava svjedoka, 17. oktobar 1994.), par. 80; svjedok RM-088, T. 5381.

²⁰⁷⁴ P524 (Svjedok RM-088, izjava svjedoka, 17. oktobar 1994.), par. 80; svjedok RM-088, T. 5382.

²⁰⁷⁵ P524 (Svjedok RM-088, izjava svjedoka, 17. oktobar 1994.), par. 80.

²⁰⁷⁶ P524 (Svjedok RM-088, izjava svjedoka, 17. oktobar 1994.), par. 81.

hangar.²⁰⁷⁷ **Elvir Pašić** je takođe u svom svjedočenju rekao da je jedan od zatočenika dobio napad panike i da ga je zbog toga pred njim ubio jedan od "vojnika".²⁰⁷⁸ U hangar je zatim došla vojna policija da izvrši istragu i uzme izjave svjedoka, između ostalih, i od zatočenika.²⁰⁷⁹ **Svjedok RM-088** je bio u istoj prostoriji s policajcima dok su ispitivali svjedoke i čuo je stražara koji se zvao Branislav Jović kako priznaje da je ustrijelio Čudića zato što je Čudić navodno napao jednog stražara i pokušao da mu otme oružje.²⁰⁸⁰ Svjedok je rekao da misli da je Jović rekao da se stražar uspio izvući iz borbe s Čudićem i da je Jović tada ustrijelio Čudića u noge i grudi.²⁰⁸¹ **Svjedok RM-513** je u svom svjedočenju rekao da niko nije bio optužen ni kažnjen za to ubijanje.²⁰⁸²

509. **Elvir Pašić** i **Tahir Ferhatbegović** iznijeli su dokaze o dodatnom ubijanju u logoru Batković. Prema **Pašićevim** riječima, stražari Gligor i Veselin su jednom prilikom u logor pustili pijane vojnike s fronta.²⁰⁸³ Vojnici su ušli u šator sa zatvorenici i nasumice ih udarali rukama i nogama.²⁰⁸⁴ Svjedok je vidio vojnike kako, zajedno s Gligorom i Veselinom, prilaze dvojici zatočenika iz Rogatice, Mehmedu Hodžiću i Hamdi, koji su tada imali oko 65 godina, i počinju da ih žestoko udaraju, govoreći da je moguće da su tokom Drugog svjetskog rata bili ustaše.²⁰⁸⁵ Ta dva zatočenika podlegla su povredama.²⁰⁸⁶ **Ferhatbegović**, koji je bio zatočen u logoru Batković od 27. juna 1992. do 21. jula 1993., izjavio je da je u julu 1992. vidio kako jedan stražar s maskom preko lica usred noći proziva jednog zlatara iz Bijeljine.²⁰⁸⁷ Taj čovjek se vratio teško premlaćen i bio je bez svijesti dva dana, a zatim je umro.²⁰⁸⁸

510. **Svjedok RM-088** je u svom svjedočenju rekao da je određeni broj zatočenika ubijen dok su radili van logora Batković. Konkretno, tom svjedoku je jedan zatočenik rekao da je Ahmeta Pašića ubio šrapnel dok je sjekao drva u blizini linije fronta kod Lopara. Svjedoku je takođe jedan drugi zatočenik rekao da je Džemal Memić ubijen iz

²⁰⁷⁷ P524 (Svjedok RM-088, izjava svjedoka, 17. oktobar 1994.), par. 81.

²⁰⁷⁸ P434 (Elvir Pašić, izjava svjedoka, 21. oktobar 1994.), par. 46.

²⁰⁷⁹ P524 (Svjedok RM-088, izjava svjedoka, 17. oktobar 1994.), par. 81.

²⁰⁸⁰ P524 (Svjedok RM-088, izjava svjedoka, 17. oktobar 1994.), par. 82; svjedok RM-088, T. 5382-5383.

²⁰⁸¹ P524 (Svjedok RM-088, izjava svjedoka, 17. oktobar 1994.), par. 82; svjedok RM-088, T. 5382, 5385.

²⁰⁸² P1054 (Svjedok RM-513, izjava svjedoka, 25. juni 2011.), par. 71; svjedok RM-513, T. 9252.

²⁰⁸³ P434 (Elvir Pašić, izjava svjedoka, 21. oktobar 1994.), par. 45.

²⁰⁸⁴ P434 (Elvir Pašić, izjava svjedoka, 21. oktobar 1994.), par. 45; Elvir Pašić, T. 4502.

²⁰⁸⁵ P434 (Elvir Pašić, izjava svjedoka, 21. oktobar 1994.), par. 45; Elvir Pašić, T. 4502-4503.

²⁰⁸⁶ P434 (Elvir Pašić, izjava svjedoka, 21. oktobar 1994.), par. 45; Elvir Pašić, T. 4502-4503.

²⁰⁸⁷ P2526 (Tahir Ferhatbegović, izjave svjedoka), izjava svjedoka od 13. oktobra 1994., str. 8-9.

²⁰⁸⁸ P2526 (Tahir Ferhatbegović, izjave svjedoka), izjava svjedoka od 13. oktobra 1994., str. 9.

snajpera dok je kopao rovove.²⁰⁸⁹ Jedan drugi zatočenik, koji je bio očevidac tog incidenta, ispričao je svjedoku da su, otprilike krajem 1992. ili početkom 1993., vojnici Krajiškog korpusa, koji su se vraćali iz Trnova, ušli u preduzeće "Žitopromet" u Bijeljini i rekli da traže "balije" ili "mudžahedine".²⁰⁹⁰ Ti vojnici su izveli dvojicu zatočenika koji su tamo radili i zaklali ih.²⁰⁹¹ Očevidac je vidio vojnike kako tim ljudima odsijecaju glave i s tim glavama igraju fudbal, a zatim ih nabijaju na štapove.²⁰⁹² Uprava logora je rekla svjedoku da prvo otkuca izvještaj za MKCK i da u njemu navede da su ti mrtvi muškarci bili razmijenjeni, a ne ubijeni. Svjedok je to i uradio.²⁰⁹³ Kada je MKCK saznao za ovaj incident, svjedoku je rečeno da obavijesti MKCK da su ti zatočenici ubijeni.²⁰⁹⁴ Uprava logora je tada zvanično potvrdila da su ti zatočenici ubijeni.²⁰⁹⁵

511. **Svjedok RM-513** je u svom svjedočenju rekao da su ljudi iz Banjaluke i Krajine počinili ubijanje u Vanjekovom mlinu, dijelu preduzeća "Žitopromet" koji je korišten kao zatvor i stavljen u nadležnost Vojne policije.²⁰⁹⁶ Konkretno, odrubili su glave dvjema žrtvama.²⁰⁹⁷ Savo Bojanović je proveo istragu o tim ubistvima i izvještaj o tome predao vojnom tužilaštvu, ali tužilaštvo nije pokrenulo postupak na osnovu tog izvještaja.²⁰⁹⁸

512. Prema izvještaju **Ewe Tabeau** i forenzičkim dokazima, ostaci dva tijela ekshumirani su na lokalitetu Tombak, u Mahali u opštini Bijeljina, i to jednog 2005., a drugog 2010. godine, i kasnije identifikovani.²⁰⁹⁹ Četiri žrtve iz priloga Optužnici nestale su u logoru Batković između juna 1992. i oktobra 1992. Jedna žrtva je umrla 28. jula 1992. u Bijeljini; druga žrtva je nestala u Bijeljini 8. marta 1992., treća je nestala u

²⁰⁸⁹ P524 (Svjedok RM-088, izjava svjedoka, 17. oktobar 1994.), par. 83.

²⁰⁹⁰ P524 (Svjedok RM-088, izjava svjedoka, 17. oktobar 1994.), par. 84; svjedok RM-088, T. 5355, 5386-5387.

²⁰⁹¹ P524 (Svjedok RM-088, izjava svjedoka, 17. oktobar 1994.), par. 84; svjedok RM-088, T. 5355, 5386-5387.

²⁰⁹² P524 (Svjedok RM-088, izjava svjedoka, 17. oktobar 1994.), par. 84; svjedok RM-088, T. 5355.

²⁰⁹³ P524 (Svjedok RM-088, izjava svjedoka, 17. oktobar 1994.), par. 84; svjedok RM-088, T. 5355, 5359, 5387-5388, 5402-5403.

²⁰⁹⁴ P524 (Svjedok RM-088, izjava svjedoka, 17. oktobar 1994.), par. 84; svjedok RM-088, T. 5388, 5402-5403.

²⁰⁹⁵ Svjedok RM-088, T. 5403.

²⁰⁹⁶ P1054 (Svjedok RM-513, izjava svjedoka, 25. juni 2011.), par. 74.

²⁰⁹⁷ P1054 (Svjedok RM-513, izjava svjedoka, 25. juni 2011.), par. 74.

²⁰⁹⁸ P1054 (Svjedok RM-513, izjava svjedoka, 25. juni 2011.), par. 75.

²⁰⁹⁹ P2796 (Ewa Tabeau, izvještaj vještaka o dokazima o smrti, 24. juli 2013.), str. 2-3, 12, 23, 32-34; P2797 (Ewa Tabeau, dodatak izvještaju vještaka o dokazima o smrti, 24. juli 2013.), str. 317; P4699 (Zapisnik o identifikaciji za Ferida Zečevića, 23. februar 2007.), str. 1, 4; P6003 (Zapisnik o identifikaciji za Džemila Memića, 14. juli 2011.), str. 1.

avgustu 1992. u Rogatici, a četvrta je umrla 9. aprila 1992. u Diviču, u opštini Zvornik.²¹⁰⁰ Prema riječima Ewe Tabeau, dvije žrtve su 1992. bile stare preko 60 godina.²¹⁰¹

513. Na osnovu gore navedenog, Pretresno vijeće konstatuje da su, negdje između 30. juna i 5. jula 1992., policajci pod komandom Mirovića, komandira policijskih snaga u Vlasenici, i stražari, pripadnici VRS-a kako je utvrđeno u poglavlju 4.2.2, *Incident 2.1 iz Priloga C Optužnici*, pod komandom Velibora Stojanovića, nogama i rukama, policijskim palicama i puškama tukli Zulfu Hadžiomerovića, zatočenika koje je imao približno 70 godina. Optužili su ga da je ustaša. Hadžiomerović je umro od posljedica premlaćivanja. S obzirom na činjenicu da su zatočenici u logoru Batković bili pretežno bosanski Muslimani i bosanski Hrvati i da je Hadžiomerović optužen da je ustaša, Pretresno vijeće konstatuje da je on bio bosanski Hrvat. Pretresno vijeće će dalje razmotriti taj incident u poglavlju 8, dolje.

514. Pretresno vijeće takođe konstatuje da su početkom avgusta 1992., komandir straže Mišić i Stojanović i njegovi stražari, pripadnici VRS-a, kako je utvrđeno u poglavlju 4.2.2, *Incident 2.1 iz Priloga C Optužnici*, nekoliko puta premlatili Huseina Čurtića i profesora Ferida Zečevića, dva zatočenika iz Bijeljine, nakon što su ih izveli iz hangara. Tu dvojicu zatočenika su tukli kundacima pušaka i štapovima i oni su umrli nekoliko sati nakon tog premlaćivanja. O zaključku Pretresnog vijeća o nacionalnoj pripadnosti ta dva zatočenika govori se dalje u tekstu.

515. Nadalje, Pretresno vijeće konstatuje da su, negdje između jula 1992. i jula 1993., dva stražara, pripadnika VRS-a kako je utvrđeno u poglavlju 4.2.2, *Incident 2.1 iz Priloga C Optužnici*, i pijani vojnici s fronta koje su njih dvojica pustila da uđu u logor, premlatili Mehmeda Hodžića, zatočenika od 86 godina, i još jednog zatočenika koji se

²¹⁰⁰ P2796 (Ewa Tabeau, izvještaj vještaka o dokazima o smrti, 24. juli 2013.), str. 2-3, 12, 23, 32-34; P2797 (Ewa Tabeau, dodatak izvještaju vještaka o dokazima o smrti, 24. juli 2013.), str. 316-317; P4699 (Zapisnik o identifikaciji za Ferida Zečevića, 23. februar 2007.), str. 1; P5997 (Potvrda Inistuta za nestale osobe Bosne i Hercegovine za Edhema Čudića, 4. april 2013.); P5998 (Potvrda o nestaloj osobi za Huseina Čurtića, 4. april 2013.); P5999 (Potvrda o nestaloj osobi za Zulfu Hadžiomerovića, 4. april 2013.), str. 1; P6000 (Potvrda o nestaloj osobi za Mehmeda Hodžića, 4. april 2013.); P6001 (Potvrda o nestaloj osobi za Hamdu Karadarevića, 4. april 2013.); P6002 (Potvrda o nestaloj osobi za Ahmu Pašića, 4. april 2013.); P6003 (Zapisnik o identifikaciji za Džemila Memića, 14. juli 2011.), str. 1. Sljedeće osobe su identifikovane kao nestale iz Bijeljine: Edhem Čudić, Husein Čurtić, Zulfo Hadžiomerović, Mehmed Hodžić, Ferid Zečević i Džemil Memić.

²¹⁰¹ P2796 (Ewa Tabeau, izvještaj vještaka o dokazima o smrti, 24. juli 2013.), str. 10; P2797 (Ewa Tabeau, dodatak izvještaju vještaka o dokazima o smrti, 24. juli 2013.), str. 316-317; P4699 (Zapisnik o identifikaciji za Ferida Zečevića, 23. februar 2007.), str. 1; P6003 (Zapisnik o identifikaciji za Džemila Memića, 14. juli 2011.), str. 1.

zvao Hamdo, koji je imao približno 65 godina. Ti vojnici i stražari rekli su da je moguće da su ti zatočenici bili ustaški borci. Ta dva zatočenika podlegla su povredama. S obzirom na činjenicu da su zatočenici u logoru Batković bili pretežno bosanski Muslimani i bosanski Hrvati i da su ti zatočenici bili optuženi da su bili ustaški borci, Pretresno vijeće zaključuje da su oni bili bosanski Hrvati. Pretresno vijeće će dalje razmotriti ovaj incident u vezi s tačkama 3-6 Optužnice u poglavlju 8, dolje.

516. Pretresno vijeće konstatuje da su, negdje krajem 1992. ili početkom 1993. godine, vojnici iz Krajiškog korpusa izveli dvojicu zatočenih bosanskih Muslimana iz logora Batković koji su radili u preduzeću "Žitopromet" u Bijeljini i zaklali ih. Prije nego što su ih ubili, nazivali su ih balijama ili mudžahedinima. Pretresno vijeće će dalje razmotriti ovaj incident u vezi s tačkama 3-6 Optužnice.

517. Pretresno vijeće takođe konstatuje da se u julu 1992. jedan zatočenik iz Bijeljine, kojeg je prozvao stražar s maskom, vratio u svoj hangar teško premlaćen i da je umro dva dana kasnije. Pretresno vijeće iz ovog zaključuje da je taj stražar, pripadnik VRS-a, kako je utvrđeno u poglavlju 4.2.2, *Incident 2.1 iz Priloga C Optužnici*, tako surovo premlatio tog zatočenika da je on uslijed toga umro. Takođe u avgustu 1992., Džemal Zahirović, zvani Špajzer, zatočenik Musliman, surovo je premlatio jednog vojnika bivše JNA velikim kamenom i metalnom stolicom. Taj čovjek je ubrzo zatim umro. Krajem avgusta 1992., stražar Branislav Jović ustrijelio je zatočenika Edhema Čudića, koji je navodno napao jednog drugog stražara. Čim se taj stražar oslobodio zatočenika, Jović je ustrijelio zatočenika u grudi i noge i ubio ga. Taj zatočenik je patio od epilepsije i nekoliko puta je od ljekara u logoru bezuspješno tražio lijekove. Pretresnom vijeću nisu predloženi dokazi na osnovu kojih bi se mogla utvrditi nacionalna pripadnost žrtava o kojima je bilo riječi u ovom paragrafu, kao ni Huseina Čurtića i Ferida Zečevića o kojima se govorilo gore u tekstu. S obzirom na nedostatak dokaza u vezi s nacionalnom pripadnošću, kao i činjenicu da zatočenici u logoru Batković nisu bili isključivo bosanski Muslimani i bosanski Hrvati, Pretresno vijeće ne može van svake razumne sumnje utvrditi nacionalnu pripadnost tih žrtava. S obzirom na to, Pretresno vijeće neće dalje razmatrati te incidente u vezi ni sa jednom tačkom Optužnice.

518. Pretresno vijeće takođe konstatuje da je jedan drugi zatočenik, Ejub Smajić, bio premlaćen početkom avgusta 1992. Međutim, Pretresno vijeće ne zaključuje da je ovaj zatočenik umro od posljedica premlaćivanja, budući da jedini dokaz koji je predložen Vijeću o mogućem razlogu njegove smrti jeste izjava koju je jedan svjedok dao tokom

svog svjedočenja, da je vidio tijelo za koje su drugi zatočenici rekli da je tijelo tog zatočenika. Iz tih razloga, Pretresno vijeće neće dalje razmatrati taj incident u vezi ni sa jednom tačkom Optužnice.

519. Pretresno vijeće dalje konstatuje da su dva zatočenika u logoru Batković poginula, i to tako što je jednog pogodio šrapnel dok je radio blizu linije fronta, a drugog je pogodio hitac iz snajpera dok je kopao rovove. Pretresnom vijeću nisu predloženi dokazi o počiniocima ili njihovoj pripadnosti. Shodno tome, Pretresno vijeće ne može utvrditi identitet počinitelja ovog ubijanja i neće dalje razmatrati te incidente u odnosu na tačke 3-6 Optužnice.

4.2.2 Protivpravno zatočenje i okrutno ili nečovječno postupanje u zatočeničkim objektima

Incident 2.1 iz Priloga C Optužnici

520. Prema Optužnici, optuženi je odgovoran za protivpravno zatočenje, mučenje, premlaćivanje, zlostavljanje, silovanje, druga djela seksualnog nasilja i podvrgavanje bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata nehumanim životnim uslovima u logoru Batković u periodu od 1. juna 1992. do 30. novembra 1995.²¹⁰² Odbrana je iznijela argument da su u logoru Batković držani ratni zarobljenici i kriminalci.²¹⁰³ Isto tako, odbrana je tvrdila da su zatočenici jeli istu hranu kao i stražari, ali da je zbog nestašice resursa i zaliha bilo teško u potpunosti zadovoljiti prehrambene i druge potrebe.²¹⁰⁴ Na kraju, odbrana je navela da su uslovi u logoru Batković bili humani i pod redovnom kontrolom MKCK-a.²¹⁰⁵ Pretresno vijeće je formalno primilo na znanje izvjestan broj činjenica o kojima je presuđeno u vezi s ovim incidentom. Pretresnom vijeću su takođe predloženi dokazi koje je iznijelo više osoba zatočenih u logoru Batković, i to **Mirsad Kuralić**, bosanski Musliman, koji je bio pripadnik ABiH;²¹⁰⁶ **Tahir Ferhatbegović** i

²¹⁰² Optužnica, par. 39(b)-(c), 53, 59(b)-(d), 59(g), incident 2.1 iz Priloga C Optužnici. V. paragrafi 49, 52 i 59 Optužnice, u kojima se vremenski period u kojem su, prema navodima, počinjena djela progona u opštinama ograničava na period od 12. maja 1992. do 30. novembra 1995. Mada Pretresno vijeće konstatuje da se u incidentu 2.1 iz Priloga C Optužnici navodi da su djela progona u logoru Batković počinjena u periodu "od najkasnije 1. juna 1992. do 31. decembra 1995.", Pretresno vijeće je ograničilo svoje zaključke na period u kojem je Mladić, prema navodima, počinio djela progona u opštinama, to jest do 30. novembra 1995.

²¹⁰³ Završni podnesak odbrane, par. 1628-1629; T. 44734-44735.

²¹⁰⁴ Završni podnesak odbrane, par. 1634-1635; T. 44603, 44735.

²¹⁰⁵ Završni podnesak odbrane, par. 1636-1640.

²¹⁰⁶ P2521 (Mirsad Kuralić, izjava svjedoka, 28. juni 1996.), str. 1-3; P2524 (Medicinska dokumentacija za Mirsada Kuralića, 21. juni 1993.), str. 6.

svjedok RM-088, bosanski Muslimani iz opštine Šekovići;²¹⁰⁷ **Mujo Ramić**, bosanski Musliman, učitelj iz Šehera u opštini Osmaci;²¹⁰⁸ **Elvir Pašić**, bosanski Musliman iz opštine Rogatica;²¹⁰⁹ **svjedok RM-030**, **Ibro Osmanović** i **svjedok RM-004**, bosanski Muslimani iz opštine Vlasenica;²¹¹⁰ i sudija **Adil Draganović**, Musliman, predsjednik Opštinskog suda u Sanskom Mostu, koji je od 17. juna 1992. do 14. decembra 1992. bio zatočen u logoru Manjača,²¹¹¹ i ono smatra da su ti dokazi u skladu s činjenicama o kojima je presuđeno.²¹¹² Vijeću su predočeni i dokazi koje su iznijeli **Pyers Tucker**, oficir britanske vojske, koji je od oktobra 1992. do marta 1993. služio u UNPROFOR-u kao vojni pomoćnik generala Philippea Morillona,²¹¹³ **Safet Gagula**, bosanski Musliman iz Knežine u opštini Sokolac;²¹¹⁴ **svjedok RM-358**, bosanski Musliman iz opštine Srebrenica, koji je u aprilu 1992. postao pripadnik TO-a;²¹¹⁵ **svjedok RM-513**, bosanski Srbin iz Bijeljine;²¹¹⁶ **Mane Đurić**, koji je od 20. maja 1992. bio načelnik SJB-a Vlasenica;²¹¹⁷ **Dordo Krstić**, Srbin, koji je od 11. januara 1993. do 6. juna 1994. bio

²¹⁰⁷ P2526 (Tahir Ferhatbegović, izjave svjedoka), izjava svjedoka od 13. oktobra 1994., str. 1-2; P524 (Svjedok RM-088, izjava svjedoka, 17. oktobar 1994.), str. 1, par. 1.

²¹⁰⁸ P2528 (Mujo Ramić, izjava svjedoka, 23. februar 2010.), str. 1, par. 1.

²¹⁰⁹ P434 (Elvir Pašić, izjava svjedoka, 21. oktobar 1994.), str. 1, par. 1.

²¹¹⁰ P1610 (Svjedok RM-030, izjava svjedoka, 29. septembar 1994.), str. 1; P1612 (Svjedok RM-030, izjava data MUP-u, 25. novembar 1993.), str. 1; P207 (Ibro Osmanović, izjava svjedoka, 10. oktobar 1994.), str. 1, par. 1; P208 (Ibro Osmanović, izjava svjedoka, 11. oktobar 1995.), str. 1; Ibro Osmanović, T. 2747; D49 (Izjava Ibri Osmanovića data kancelariji za ratne zločine u Lukavcu, 4. avgust 1993.), str. 1; D50 (Izjava Ibri Osmanovića data Armiji BiH, 23. juli 1993.), str. 1. P3391 (Svjedok RM-004, izjava svjedoka, 30. avgust 2011.), str. 1, par. 1-2; P3392 (Svjedok RM-004, izjava svjedoka, 3. april 2013.), str. 1.

²¹¹¹ P3293 (Adil Draganović, izjave svjedoka), izjava svjedoka od 30. oktobra 1999., str. 1-2, 7, 10, 12, izjava svjedoka od 6. oktobra 2000., str. 1, izjava svjedoka od 7. jula 2000., str. 1, 3.

²¹¹² **Mirsad Kuralić**: P2521 (Mirsad Kuralić, izjava svjedoka, 28. juni 1996.), str. 7-8. **Tahir Ferhatbegović**: P2526 (Tahir Ferhatbegović, izjave svjedoka), izjava svjedoka od 13. oktobra 1994., str. 8; P2527 (Tahir Ferhatbegović, list s dopunskim informacijama, 21. avgust 2003.), str. 2, 9. **Svjedok RM-088**: P524 (Svjedok RM-088, izjava svjedoka, 17. oktobar 1994.), par. 52-55, 59, 69-70. **Mujo Ramić**: P2528 (Mujo Ramić, izjava svjedoka, 23. februar 2010.), par. 12-13. **Svjedok RM-030**: P1610 (Svjedok RM-030, izjava svjedoka, 29. septembar 1994.), str. 5-6. **Ibro Osmanović**: P207 (Ibro Osmanović, izjava svjedoka, 10. oktobar 1994.), par. 54-60; P208 (Ibro Osmanović, izjava svjedoka, 11. oktobar 1995.), str. 2; Ibro Osmanović, T. 2763-2764, 2767; D49 (Izjava Ibri Osmanovića data kancelariji za ratne zločine u Lukavcu, 4. avgust 1993.), str. 3; D50 (Izjava Ibri Osmanovića data Armiji BiH, 23. juli 1993.), str. 2-3. **Elvir Pašić**: P434 (Elvir Pašić, izjava svjedoka, 21. oktobar 1994.), par. 49-50; Elvir Pašić, T. 4504. **Svjedok RM-004**: P3391 (Svjedok RM-004, izjava svjedoka, 30. avgust 2011.), par. 37. **Adil Draganović**: P3293 (Adil Draganović, izjave svjedoka), izjava svjedoka od 30. oktobra 1999., str. 13.

²¹¹² P2525 (Safet Gagula, izjave svjedoka), izjava svjedoka od 12. juna 2001., str. 1-2, izjava vlastima Bosne i Hercegovine od 20. avgusta 1993., str. 1, 3.

²¹¹³ P317 (Pyers Tucker, izjava svjedoka, 10. maj 2010.), par. 4, 6; Pyers Tucker, T. 3751.

²¹¹⁴ P2525 (Safet Gagula, izjave svjedoka), izjava svjedoka od 12. juna 2001., str. 1-2, izjava vlastima Bosne i Hercegovine od 20. avgusta 1993., str. 1, 3.

²¹¹⁵ P3378 (Svjedok RM-358, izjave svjedoka), izjava svjedoka od 28. maja 2000., str. 1, par. 1, izjava svjedoka od 2. oktobra 2013., str. 1, par. 1.

²¹¹⁶ P1054 (Svjedok RM-513, izjava svjedoka, 25. juni 2011.), str. 1, par. 2, 4-6.

²¹¹⁷ Mane Đurić, T. 27706.

zamjenik upravnika logora Batković;²¹¹⁸ **Milenko Todorović**, koji je od 16. novembra 1993. bio pomoćnik komandanta za obavještajno-bezbjednosne poslove IBK-a;²¹¹⁹ **svjedok RM-066**, Srbin iz Vlasenice;²¹²⁰ i **Richard Butler**, stručnjak za obavještajno istraživanje;²¹²¹ kao i dokumentarni dokazi.²¹²²

Osnivanje, struktura i obezbjeđenje logora Batković

521. Srpske vlasti zatočile su civile, uglavnom hrvatske i muslimanske nacionalnosti, u šest zatočeničkih centara u opštini Bijeljina, između ostalih, i u logor Batković.²¹²³ Glavni štab VRS-a je 17. juna 1992. konstatovao da Birčanska brigada IBK-a ima blizu 600 zatočenika i da na nivou korpusa još uvijek nije osnovan logor za ratne zarobljenike.²¹²⁴ Prema naređenju Glavnog štaba VRS-a od 12. juna 1992., IBK je dobio instrukciju da formira logor "ratnih zarobljenika" i da rastereti Birčansku brigadu od čuvanja zatočenika.²¹²⁵ Taj zadatak je trebalo realizovati što prije, a najkasnije do 21. juna 1992.²¹²⁶ Dana 17. juna 1992., takođe na osnovu naređenja Glavnog štaba VRS-a od 12. juna 1992., IBK je naredio da se smjesta osnuje komisija, sastavljena od oficira, koja će izvršiti izbor lokacija i objekata za smještaj ratnih zarobljenika van grada Bijeljine.²¹²⁷ U tom naređenju se konkretno navodi da na lokaciji treba biti objekat za smještaj ratnih zarobljenika i da on mora biti ograđen.²¹²⁸ Za komandanta logora postavljen je potpukovnik Momčilo Despot.²¹²⁹ U naređenju je takođe konkretno navedeno da s organima opštine Bijeljina treba dogovoriti da obezbjeđenje logora vrši policija.²¹³⁰ Prema svim ratnim zarobljenicima trebalo je postupati korektno i u skladu s odredbama međunarodnog ratnog prava, a ulazak neovlaštenih lica u logor trebalo je sprečavati.²¹³¹ Logor je trebalo formirati do 25. juna 1992.²¹³²

²¹¹⁸ D664 (Đorđo Krstić, izjava svjedoka, 29. septembar 2014.), par. 3; Đorđo Krstić, T. 26345.

²¹¹⁹ Milenko Todorović, T. 19835, 19837.

²¹²⁰ P182 (Svjedok RM-066, izjava svjedoka, 7. april 2010.), str. 1.

²¹²¹ Richard Butler, T. 16108; P2203 (Richard Butler, Iskaz o vojnim događanjima u Srebrenici - Operacija "Krivaja 95", 1. novembar 2002.), par. 7.28-7.30.

²¹²² P3806 je razmotren u poglavlju 4.1.2, *Incident 1.2 iz Priloga C Optužnici*.

²¹²³ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 515.

²¹²⁴ P189 (Naređenje Glavnog štaba VRS-a, upućeno IBK-u, 17. juni 1992.), str. 1.

²¹²⁵ P189 (Naređenje Glavnog štaba VRS-a, upućeno IBK-u, 17. juni 1992.), str. 2; P377 (Uputstvo o postupanju s ratnim zarobljenicima, 15. juni 1992.)

²¹²⁶ P189 (Naređenje Glavnog štaba VRS-a, upućeno IBK-u, 17. juni 1992.), str. 2.

²¹²⁷ D2080 (Naređenje Komande IBK-a, 17. juni 1992.), str. 1.

²¹²⁸ D2080 (Naređenje Komande IBK-a, 17. juni 1992.), str. 1-2.

²¹²⁹ D2080 (Naređenje Komande IBK-a, 17. juni 1992.), str. 2.

²¹³⁰ D2080 (Naređenje Komande IBK-a, 17. juni 1992.), str. 2.

²¹³¹ D2080 (Naređenje Komande IBK-a, 17. juni 1992.), str. 2.

²¹³² D2080 (Naređenje Komande IBK-a, 17. juni 1992.), str. 2.

522. Dana 2. jula 1992., na osnovu naređenja Glavnog štaba VRS-a od 12. juna 1992., Komanda IBK-a naredila je da se u selu Batković formira logor za ratne zarobljenike.²¹³³ Logor je opisan kao centar za prikupljanje lica lišenih slobode, a trebalo je da radi pod nazivom "Ekonomija".²¹³⁴ Prema tom naređenju, komandant logora je zadužen za organizaciju života, rada i reda u logoru.²¹³⁵ Organizaciju logora trebalo je regulisati u skladu sa Zakonom o vojsci i drugim propisima koja regulišu život i rad zatočenika, a posebno u skladu sa Ženevskom konvencijom o postupanju s ratnim zarobljenicima.²¹³⁶ Nadalje, Komanda IBK-a bila je zadužena za određivanje potrebnog broja vojnika za obezbjeđenje objekta i čuvanje zatočenika.²¹³⁷ Za ispitivanje i obradu zatočenika u cilju prikupljanja podataka od značaja za VRS određen je organ bezbjednosti Komande korpusa ili bataljona Vojne policije.²¹³⁸ Kasarna "Stepa Stepanović" u Bijeljini bila je zadužena za pozadinsko obezbjeđenje logora.²¹³⁹

523. Komandant logora Momčilo Despot, pripadnik IBK-a, izdao je, takođe 2. jula 1992., dva uputstva: jedno upućeno Komandi IBK-a i kasarni "Stepa Stepanović", a drugo komandiru straže u logoru Batković.²¹⁴⁰ Prvo uputstvo odnosilo se na "organizaciju života" u logoru Batković ili "logoru ratnih zarobljenika 'Ekonomija'".²¹⁴¹ Despot je naredio da ispitivanje zatočenika o podacima vojnog karaktera vrše organi bezbjednosti IBK-a.²¹⁴² Despot je zabranio svim nepozvanim licima ulazak u krug logora bez odobrenja komandanta logora.²¹⁴³ Dežurni oficir na prijavnici bio je dužan da telefonom izvijesti komandanta logora o licima koja traže ulazak u logor i da posjetiocu bez takvog odobrenja uskrati ulazak.²¹⁴⁴ Za sve posjete logoru trebalo je voditi knjigu ulazaka.²¹⁴⁵ Tokom noći, zatočenicima je bio zabranjen izlazak iz "magacina", a komandir straže je bio odgovoran za zaključavanje vrata "magacina" i stavljanje šine na njih.²¹⁴⁶ Despot je isto tako naredio da se s ratnim zarobljenicima

²¹³³ P3979 (Naređenje Komande IBK-a o osnivanju logora Batković, 2. jula 1992.), tačka 1.

²¹³⁴ P3979 (Naređenje Komande IBK-a o osnivanju logora Batković, 2. jula 1992.), tačka 1.

²¹³⁵ P3979 (Naređenje Komande IBK-a o osnivanju logora Batković, 2. jula 1992.), tačke 2, 5.

²¹³⁶ P3979 (Naređenje Komande IBK-a o osnivanju logora Batković, 2. jula 1992.), tačke 5, 7.

²¹³⁷ P3979 (Naređenje Komande IBK-a o osnivanju logora Batković, 2. jula 1992.), tačka 3.

²¹³⁸ P3979 (Naređenje Komande IBK-a o osnivanju logora Batković, 2. jula 1992.), tačka 4.

²¹³⁹ P3979 (Naređenje Komande IBK-a o osnivanju logora Batković, 2. jula 1992.), tačka 6.

²¹⁴⁰ P527 (Uputstvo IBK-a, koje je potpisao Momčilo Despot, 2. jula 1992.); P3988 (Uputstvo IBK-a za rad organa za obezbjeđenje logora, 2. jula 1992.).

²¹⁴¹ P527 (Uputstvo IBK-a, koje je potpisao Momčilo Despot, 2. jula 1992.), str. 1.

²¹⁴² P527 (Uputstvo IBK-a, koje je potpisao Momčilo Despot, 2. jula 1992.), par. 9.

²¹⁴³ P527 (Uputstvo IBK-a, koje je potpisao Momčilo Despot, 2. jula 1992.), par. 15.

²¹⁴⁴ P527 (Uputstvo IBK-a, koje je potpisao Momčilo Despot, 2. jula 1992.), par. 17.

²¹⁴⁵ P527 (Uputstvo IBK-a, koje je potpisao Momčilo Despot, 2. jula 1992.), par. 17.

²¹⁴⁶ P527 (Uputstvo IBK-a, koje je potpisao Momčilo Despot, 2. jula 1992.), par. 14.

mora postupati čovječno i zabranio je primjenu nasilja.²¹⁴⁷ Osim toga, naredio je da se spiskovi imena ratnih zarobljenika u logoru dostave Crvenom krstu opštine Bijeljina, kako bi se mogla obavijestiti rodbina ratnih zarobljenika i međunarodna organizacija Crvenog krsta.²¹⁴⁸ Referent za opšte poslove bio je zadužen za vođenje evidencije ratnih zarobljenika, za ishranu u logoru i za redovno dostavljanje brojnog stanja komandi kasarne "Stepa Stepanović" u Bijeljini.²¹⁴⁹ Referent za opšte poslove takođe je bio odgovoran za formiranje apoteke u okviru komande logora, za pružanje pomoći povrijeđenim licima. Određeno je da se svake prve srijede u mjesecu vrši ljekarska inspekcija logora. Despot je komandira straže zadužio za održavanje primjerene higijene i reda u logoru.²¹⁵⁰

524. Prema drugom uputstvu, koje je Despot izdao 2. jula 1992., obezbjeđenje logora sastojalo se od komandira obezbjeđenja, razvodnika straže i četiri stražarska mjesta.²¹⁵¹ Komandir obezbjeđenja bio je odgovoran za organizovanje prijema i otpusta zatočenika, kontrolu pretresa i oduzimanja ličnih stvari od zatočenika i predaju istih na čuvanje, kao i za organizovanje smještaja zatočenika, organizovanje sprovođenja zatočenika na saslušanje i kontrolu sprovođenja dnevnog rasporeda radnog vremena.²¹⁵² Komandir obezbjeđenja takođe je bio odgovoran za organizovanje straže u slučaju pobune ili pokušaja bjekstva, u cilju sprečavanja bjekstva.²¹⁵³ Dužnosti lica na prvom i drugom stražarskom mjestu obuhvatale su zaustavljanje svih lica noću. Stražarima je bilo naređeno da pucaju ako bi lice nakon tri upozorenja odbilo stati.²¹⁵⁴ Među dužnostima trećeg stražarskog mjesta bilo je sprečavanje pokušaja bjekstva zatočenika upozorenjem ili upotrebom oružja.²¹⁵⁵ Među odgovornostima četvrtog stražarskog mjesta bilo je sprečavanje zatočenika da se približe žici.²¹⁵⁶ U slučaju pokušaja bjekstva zatočenika, bilo "u krugu žice" ili prilikom "izvođenja radova" na otvorenom prostoru, stražari su bili dužni da glasom upozore zatočenika da stane, a u slučaju da stražari nisu mogli

²¹⁴⁷ P527 (Uputstvo IBK-a, koje je potpisao Momčilo Despot, 2. juli 1992.), par. 11.

²¹⁴⁸ P527 (Uputstvo IBK-a, koje je potpisao Momčilo Despot, 2. juli 1992.), par. 10.

²¹⁴⁹ P527 (Uputstvo IBK-a, koje je potpisao Momčilo Despot, 2. juli 1992.), par. 4.

²¹⁵⁰ P527 (Uputstvo IBK-a, koje je potpisao Momčilo Despot, 2. juli 1992.), par. 13.

²¹⁵¹ P3988 (Uputstvo IBK-a za rad organa za obezbeđenje logora, 2. juli 1992.), str. 1-5.

²¹⁵² P3988 (Uputstvo IBK-a za rad organa za obezbeđenje logora, 2. juli 1992.), str. 2.

²¹⁵³ P3988 (Uputstvo IBK-a za rad organa za obezbeđenje logora, 2. juli 1992.), str. 2.

²¹⁵⁴ P3988 (Uputstvo IBK-a za rad organa za obezbeđenje logora, 2. juli 1992.), str. 3.

²¹⁵⁵ P3988 (Uputstvo IBK-a za rad organa za obezbeđenje logora, 2. juli 1992.), str. 5.

²¹⁵⁶ P3988 (Uputstvo IBK-a za rad organa za obezbeđenje logora, 2. juli 1992.), str. 5.

fizički zaustaviti zatočenika, bilo im je dozvoljeno da otvore vatru kako bi spriječili bjekstvo.²¹⁵⁷

525. **Mane Đurić** je u svom svjedočenju rekao da je logorom Batković upravljao VRS.²¹⁵⁸ **Svjedok RM-088** je u svom svjedočenju izjavio da je pukovnik Despot²¹⁵⁹ bio prvi komandant logora, u periodu od juna do jula 1992.²¹⁶⁰ U avgustu 1992., komandant logora Batković bio je Velibor Stojanović.²¹⁶¹ **Tahir Ferhatbegović** je izjavio da su komandanti od približno oktobra 1992. nadalje bili Đoko Vasiljević,²¹⁶² Petar O. Dimitrović i Đoko Pajić.²¹⁶³ **Svjedok RM-088** je u svom svjedočenju izjavio da je major Đoko Pajić bio komandant logora od decembra 1992. do najranije sredine jula 1993., kad je svjedok pušten na slobodu.²¹⁶⁴ Mladen Tukodi je bio zamjenik komandanta od juna 1992. do proljeća 1993.²¹⁶⁵ **Ferhatbegović** je izjavio da je Tukodija zamijenio izvjesni Đoko iz Potpeć Tinje.²¹⁶⁶ **Đorđo Krstić** je u svom svjedočenju rekao da je Glavni štab VRS-a 10. januara 1993. naredio njegovo premještanje u IBK sa sjedištem u Bijeljini, gdje je raspoređen na dužnost "zamjenika upravnika" logora Batković.²¹⁶⁷ **Svjedok RM-088** je u svom svjedočenju izjavio da je Milenko Lujčić bio zamjenik komandanta od približno juna do najranije jula 1993.²¹⁶⁸ **Milenko Todorović** je u svom svjedočenju rekao da su njegove dužnosti pomoćnika komandanta za obavještajno-bezbjednosne poslove obuhvatale praćenje sprečavanja kriminaliteta i opštih uslova života u logoru Batković.²¹⁶⁹

526. **Elvir Pašić** je u svom svjedočenju rekao da je u logoru bilo oko 30 stražara.²¹⁷⁰ **Krstić** je u svom svjedočenju rekao da su unutrašnje obezbjeđenje logora vršila tri

²¹⁵⁷ P3988 (Uputstvo IBK-a za rad organa za obezbeđenje logora, 2. juli 1992.), str. 6.

²¹⁵⁸ Mane Đurić, T. 27706.

²¹⁵⁹ Svjedok RM-088, Tahir Ferhatbegović i Mirsad Kuralić govorili su o ovoj osobi kao o Despotu Obradoviću. Međutim, s obzirom na dokazne predmete P527, P3988 i D2080, Pretresno vijeće smatra da se radi o Momčilu Despotu.

²¹⁶⁰ P524 (Svjedok RM-088, izjava svjedoka, 17. oktobar 1994.), par. 65.

²¹⁶¹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 507.

²¹⁶² Ferhatbegović je rekao da je ta osoba bila potpukovnik Đoko Vasiljević. S obzirom na druge dokaze u vezi s ovom osobom, Pretresno vijeće smatra da je njegovo prezime ispravno glasilo Vasiljević.

²¹⁶³ P2526 (Tahir Ferhatbegović, izjave svjedoka), izjava svjedoka od 13. oktobra 1994., str. 9.

²¹⁶⁴ P524 (Svjedok RM-088, izjava svjedoka, 17. oktobar 1994.), par. 65, str. 23; svjedok RM-088, T. 5349.

²¹⁶⁵ P524 (Svjedok RM-088, izjava svjedoka, 17. oktobar 1994.), par. 41, 65.

²¹⁶⁶ P2526 (Tahir Ferhatbegović, izjave svjedoka), izjava svjedoka od 13. oktobra 1994., str. 9.

²¹⁶⁷ D664 (Đorđo Krstić, izjava svjedoka, 29. septembar 2014.), par. 3; Đorđo Krstić, T. 26349. Svjedok logor Batković naziva Sabirni centar Batković.

²¹⁶⁸ P524 (Svjedok RM-088, izjava svjedoka, 17. oktobar 1994.), par. 65.

²¹⁶⁹ Milenko Todorović, T. 19825, 19835, 19837-19840.

²¹⁷⁰ P434 (Elvir Pašić, izjava svjedoka, 21. oktobar 1994.), par. 41.

vojna policajca, a vanjsko obezbjeđenje pripadnici raznih jedinica.²¹⁷¹ **Svjedok RM-088**, koji je u Batković stigao krajem juna 1992., u svom je svjedočenju izjavio da su bile tri smjene stražara koje su se smjenjivale na dužnosti i svaka je imala komandira straže koji je bio odgovoran zamjeniku komandanta i komandantu.²¹⁷² Komandiri straže bili su: komandir prve smjene, Velibor Stojanović, zvan Veljo, komandir druge smjene, Ljubiša Mišić, i komandir treće smjene, Milorad Osapović.²¹⁷³ Taj svjedok je u svom svjedočenju izjavio da su sva najsurovija premlaćivanja u tom logoru počinile sljedeće osobe: Stojanović i njegova grupa stražara; Milenko Lujić, koji je kasnije postao zamjenik komandanta, Ljubiša Mišić, Milenko Tojić i Džemal Zahirović, zvan Špajzer.²¹⁷⁴ Među stražarima u Stojanovićevoj grupi bili su: Gligor Begović iz Goražda; čovjek iz Sarajeva koji se prezivao Panić; čovjek koji se prezivao Grbović; Radovan Lazarević zvan Major; Zoran Zarić; Veselin Nikolić; čovjek koga su zvali Daco; čovjek koji se zvao Dragan zvan Tica; i čovjek koji se prezivao Knežević.²¹⁷⁵ **Ferhatbegović** je izjavio je da su među stražarima bili i Stojan Makivić zvan Makinija, i jedna osoba s nadimkom Rumenka.²¹⁷⁶ Svi komandiri, stražari i administrativno osoblje nosili su maskirne uniforme s oznakama koje su se sastojale od srpske zastave, ponekad s četiri ćirilična slova S i skraćenicom VRS napisanom ćirilicom; ponekad su nosili stare uniforme JNA.²¹⁷⁷ **Todorović** je u svom svjedočenju izjavio da su, dok je on bio na dužnosti pomoćnika komandanta za obavješajno-bezbjednosne poslove od novembra 1993., stražari u logoru Batković bili pripadnici 3. bataljona Vojne policije IBK-a.²¹⁷⁸

527. **Pašić** je u svom svjedočenju rekao da su on i drugi 16. jula 1992. premješteni iz logora Sušica u logor Batković, gdje su ih dočekali stražari u uniformama JNA.²¹⁷⁹ Stekao je utisak da ti stražari nisu bili disciplinovani vojnici, budući da nisu nosili kape i na nogama su imali patike.²¹⁸⁰ Svjedok je u tom logoru ostao približno godinu dana.²¹⁸¹ Logor se sastojao od tri osmatračnice i dvije glavne zgrade veličine približno

²¹⁷¹ D664 (Đorđo Krstić, izjava svjedoka, 29. septembar 2014.), par. 19; Đorđo Krstić, T. 26344.

²¹⁷² P524 (Svjedok RM-088, izjava svjedoka, 17. oktobar 1994.), par. 66.

²¹⁷³ P524 (Svjedok RM-088, izjava svjedoka, 17. oktobar 1994.), par. 66. V. takođe P2526 (Tahir Ferhatbegović, izjave svjedoka), izjava svjedoka od 13. oktobra 1994., str. 9.

²¹⁷⁴ P524 (Svjedok RM-088, izjava svjedoka, 17. oktobar 1994.), par. 67, 69.

²¹⁷⁵ P524 (Svjedok RM-088, izjava svjedoka, 17. oktobar 1994.), par. 68.

²¹⁷⁶ P2526 (Tahir Ferhatbegović, izjave svjedoka), izjava svjedoka od 13. oktobra 1994., str. 9.

²¹⁷⁷ P2526 (Tahir Ferhatbegović, izjave svjedoka), izjava svjedoka od 13. oktobra 1994., str. 9.

²¹⁷⁸ Milenko Todorović, T. 19835, 19837.

²¹⁷⁹ P434 (Elvir Pašić, izjava svjedoka, 21. oktobar 1994.), par. 36, 39.

²¹⁸⁰ P434 (Elvir Pašić, izjava svjedoka, 21. oktobar 1994.), par. 36.

²¹⁸¹ P434 (Elvir Pašić, izjava svjedoka, 21. oktobar 1994.), par. 36.

50 sa 30 metara, u jednoj od kojih je bilo zatočeno otprilike 1.400 ljudi.²¹⁸² U jednom privremeno podignutom vojnom šatoru bilo je zatočeno još 200 ljudi.²¹⁸³ Logor je bio opasan bodljikavom žicom.²¹⁸⁴ Obroci za zatočenike su vojnim kombijem dostavljani iz kasarne u Bijeljini.²¹⁸⁵ **Svjedok RM-088** je u svom svjedočenju rekao da su zatočenici bili smješteni u dva hangara; u jednom hangaru su bili stariji ljudi, maloljetnici, bivši vojnici JNA i ljudi iz sela koja nisu pružali otpor u borbama i oni su imali pristup televiziji, dok su u drugom hangaru bili Muslimani koji su bili iz sela koja su pružila otpor srpskim napadima.²¹⁸⁶

528. **Pyers Tucker** je u svom svjedočenju rekao da je 26. marta 1993. u Beogradu prisustvovao sastanku, organizovanom uz posredovanje Slobodana Miloševića, na kojem su učestvovali, između ostalih, Morillon, Gvero i Mladić.²¹⁸⁷ Na tom sastanku, Mladić je priznao da je u nekim zatvorima bilo zlostavljanja zatočenika, ali je rekao da ti zatvori nisu bili pod kontrolom VRS-a.²¹⁸⁸ Međutim, Mladić je rekao da su zatvori u Foči, Batkoviću i Kuli bili pod njegovom kontrolom i naveo je da se u njima prema zatočenicima postupa u skladu sa Ženevskim konvencijama.²¹⁸⁹ Prema Mladićevim riječima, zatočenici su u tim logorima dobijali tri obroka dnevno i nisu morali kopati rovove na linijama fronta.²¹⁹⁰

Zatočenici u logoru Batković

529. Od najkasnije juna 1992. do 30. decembra 1992., Srbi su držali u zatočeništvu Muslimane i Hrvate u logoru Batković.²¹⁹¹ Zatočenici u logoru Batković bili su iz niza opština, između ostalih, iz Brčkog, Ključa, Lopara, Rogatice, Sokoca, Ugljevika, Vlasenice i Zvornika.²¹⁹² **Ferhatbegović** je izjavio da je bilo i zatočenika iz Modriče i Doboja.²¹⁹³ Mnogi su tamo bili prebačeni iz drugih zatočeničkih objekata, naročito iz

²¹⁸² P434 (Elvir Pašić, izjava svjedoka, 21. oktobar 1994.), par. 37-39; P435 (Crtež logora Batković).

²¹⁸³ P434 (Elvir Pašić, izjava svjedoka, 21. oktobar 1994.), par. 39.

²¹⁸⁴ P434 (Elvir Pašić, izjava svjedoka, 21. oktobar 1994.), par. 37.

²¹⁸⁵ P434 (Elvir Pašić, izjava svjedoka, 21. oktobar 1994.), par. 40; Elvir Pašić, T. 4504.

²¹⁸⁶ P524 (Svjedok RM-088, izjava svjedoka, 17. oktobar 1994.), par. 72.

²¹⁸⁷ P317 (Pyers Tucker, izjava svjedoka, 10. maj 2010.), par. 241, 243.

²¹⁸⁸ P317 (Pyers Tucker, izjava svjedoka, 10. maj 2010.), par. 248.

²¹⁸⁹ P317 (Pyers Tucker, izjava svjedoka, 10. maj 2010.), par. 248.

²¹⁹⁰ P317 (Pyers Tucker, izjava svjedoka, 10. maj 2010.), par. 248.

²¹⁹¹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 505.

²¹⁹² Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 506.

²¹⁹³ P2527 (Tahir Ferhatbegović, list s dopunskim informacijama, 21. avgust 2003.), str. 2.

logora Sušica u Vlasenici i logora Manjača u Banjaluci.²¹⁹⁴ **Ibro Osmanović** je u svom svjedočenju rekao da je od 30. juna 1992. do 21. jula 1993. bio zatočen u logoru Batković, s još približno 3.500 ljudi.²¹⁹⁵ Prema riječima tog svjedoka, u logoru su uglavnom bili zatočeni Muslimani, uz nekoliko Hrvata, Albanaca, Roma i jednu osobu iz miješanog muslimansko-srpskog braka.²¹⁹⁶ **Svjedok RM-004** je izjavio je da je s njim u hangaru bilo 1.600 zatočenika, grupisanih prema opštinama, koje su čuvali rezervni vojnici u vojnim uniformama.²¹⁹⁷ Svi zatočeni koji je poznao bili su Muslimani.²¹⁹⁸

530. **Svjedok RM-513** je izjavio da je, koliko je njemu poznato, kroz logor prošlo 2.000 do 3.000 ljudi i to ne zbog toga što su počinili neko krivično djelo, već naprosto zato što nisu bili Srbi.²¹⁹⁹ Prema "zvaničnim izvještajima", svi zatočeni u logoru Batković bili su borci, ali se u stvarnosti najvećim dijelom radilo o civilima.²²⁰⁰ **Svjedok RM-088** je u svom svjedočenju izjavio da su civili činili barem 95 posto zatočenika u logoru Batković. Prisjetio se samo imena dvojice ljudi koji su bili vojnici: Nedim Mustačević (zvani Beretka 1) i Mirsad Kuralić (zvani Beretka 2).²²⁰¹ U decembru 1992., u logor Batković stigla je prva grupa zatočenika iz logora Manjača, među kojima je bio Žarko Tole, zapovjednik u Hrvatskoj vojsci koji je u bivšoj JNA bio komandant Mladiću.²²⁰² Prije posjete predstavnika MKCK-a, čuo je jednog čovjeka kako komandantu i zamjeniku komandanta, Vasiljeviću i Tukodiju, govori da Žarko ne smije biti razmijenjen dok Mladić to lično ne odobri.²²⁰³

531. Prema fakturi preduzeća "Drinatrans" od 21. jula 1992., to preduzeće je 15. jula 1992. izvršilo prevoz "zatvorenika" u četiri vozila iz Zvornika u logor Batković u opštini Bijeljina po nalogu privremene vlade opštine Zvornik i štaba TO-a.²²⁰⁴ Dana 25. jula 1992., služba društvenog knjigovodstva doznačila je s računa opštine Zvornik iznos

²¹⁹⁴ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 506.

²¹⁹⁵ P207 (Ibro Osmanović, izjava svjedoka, 10. oktobar 1994.), par. 52, 60; P208 (Ibro Osmanović, izjava svjedoka, 11. oktobar 1995.), str. 2; Ibro Osmanović, T. 2763-2764; D49 (Izjava Ibri Osmanovića data kancelariji za ratne zločine u Lukavcu, 4. avgust 1993.), str. 3; D50 (Izjava Ibri Osmanovića data Armiji BiH, 23. juli 1993.), str. 2.

²¹⁹⁶ D49 (Izjava Ibri Osmanovića data kancelariji za ratne zločine u Lukavcu, 4. avgust 1993.), str. 4.

²¹⁹⁷ P3391 (Svjedok RM-004, izjava svjedoka, 30. avgust 2011.), par. 36-37.

²¹⁹⁸ P3391 (Svjedok RM-004, izjava svjedoka, 30. avgust 2011.), par. 36-37.

²¹⁹⁹ P1054 (Svjedok RM-513, izjava svjedoka, 25. juni 2011.), par. 70.

²²⁰⁰ Svjedok RM-513, T. 9355, 9358.

²²⁰¹ P524 (Svjedok RM-088, izjava svjedoka, 17. oktobar 1994.), par. 46; P525 (Svjedok RM-088, tabela pojašnjenja u vezi s izjavom svjedoka datom MKSJ-u), str. 1; svjedok RM-088, T. 5363.

²²⁰² P524 (Svjedok RM-088, izjava svjedoka, 17. oktobar 1994.), par. 47; svjedok RM-088, T. 5396.

²²⁰³ P524 (Svjedok RM-088, izjava svjedoka, 17. oktobar 1994.), par. 48-49; svjedok RM-088, T. 5353.

²²⁰⁴ P405 (Nalog za isplatu Službe društvenog knjigovodstva i račun preduzeća "Drinatrans", upućeni Srpskoj opštini Zvornik, 25. juli 1992.), str. 3-4.

od 85.800 dinara na račun preduzeća "Drinatrans" za usluge prevoza izvršene u periodu od 4. do 18. jula 1992.²²⁰⁵

532. U avgustu 1992., samo u jednom skladištu u logoru bilo je zatočeno oko 1.280 muškaraca, Muslimana, a bilo je i žena, djece i staraca, koji su bili zatočeni u zasebnom prostoru.²²⁰⁶ **Svjedok RM-088** je u svom svjedočenju izjavio da je približno 13. avgusta 1992. iz logora Batković puštena prva grupa zatočenika, koja se sastojala od staraca, invalida, jednog djeteta i muškaraca iz miješanih brakova.²²⁰⁷ Na početku ovi ljudi nisu bili registrovani u logoru.²²⁰⁸ Stoga je Fikret Smajlović na brzinu sastavio spisak.²²⁰⁹ Grupa starijih ljudi, djece i bivših vojnika JNA muslimanske nacionalnosti, koji nisu bili prijavljeni MKCK-u kad su stigli u avgustu, puštena je na slobodu u septembru 1992.²²¹⁰ Svjedok RM-088 je saznao da je Petar O. Dimitrović, vršilac dužnosti komandanta logora u Vasiljevićevom odsustvu, pitao bivše vojnike JNA muslimanske nacionalnosti da li žele da se pridruže srpskoj vojsci i postanu stražari u logoru, ali nijedan nije prihvatio tu ponudu i svi su pušteni na slobodu.²²¹¹ Prema naređenju komandanta IBK-a, Dragutina Ilića, od 3. avgusta 1992., komandant logora, potpukovnik Vasiljević, dobio je zaduženje da tokom 4. i 5. avgusta iz logora pusti sve zatočenike starije od 70 godina i preda ih Crvenom krstu SAO Semberije i Majevice.²²¹²

533. **Svjedoku RM-088** je jedan drugi zatočenik, Sead Feriz, rekao da je Vojislav Đurković zvaní Vojkan, predsjednik komisije za razmjenu zatočenika i u to vrijeme major u srpskoj vojsci, rekao Ferizu da mu mora platiti ako želi da ga on, Đurković, stavi na spisak za razmjenu.²²¹³ Jedan srpski stražar je ispričao svjedoku da su razmjene bile zamišljene po principu jedan za jedan, ali da je Đurković pustio više zatočenika nego što je vraćeno srpskih zatočenika, te da taj stražar pretpostavlja da Đurković uzima

²²⁰⁵ P405 (Nalog za isplatu Službe društvenog knjigovodstva i račun preduzeća "Drinatrans", upućeni Srpskoj opštini Zvornik, 25. juli 1992.), str. 1-2.

²²⁰⁶ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 508.

²²⁰⁷ P524 (Svjedok RM-088, izjava svjedoka, 17. oktobar 1994.), par. 52; P7393 (Naređenje za oslobađanje zarobljenika, 3. avgust 1992.).

²²⁰⁸ P524 (Svjedok RM-088, izjava svjedoka, 17. oktobar 1994.), par. 52.

²²⁰⁹ P524 (Svjedok RM-088, izjava svjedoka, 17. oktobar 1994.), par. 52. Pretresno vijeće ima u vidu da se o Fikretu Smajloviću u dokazima ponekad pogrešno govori kao o Fikretu "Smajiću". Pretresno vijeće je to ispravilo u onim slučajevima u kojima je bilo jasno da se dokazi odnose na Fikreta Smajlovića.

²²¹⁰ P524 (Svjedok RM-088, izjava svjedoka, 17. oktobar 1994.), par. 56, 65; svjedok RM-088, T. 5397-5398.

²²¹¹ P524 (Svjedok RM-088, izjava svjedoka, 17. oktobar 1994.), par. 56; svjedok RM-088, T. 5398.

²²¹² P7393 (Naređenje za oslobađanje zarobljenika, 3. avgust 1992.).

²²¹³ P524 (Svjedok RM-088, izjava svjedoka, 17. oktobar 1994.), par. 60-61.

novac.²²¹⁴ Svjedok je u svom svjedočenju izjavio da su od početka 1993. civili bili razmijenjivani za srpske zatočenike.²²¹⁵

534. **Osmanović** je u svom svjedočenju rekao da nikada nije dobio objašnjenje zašto je zatočen u logoru.²²¹⁶ **Kuralić** je izjavio da je tokom svog zatočeništva, početkom septembra 1992., primio pismo kojim se poziva na sud.²²¹⁷ Dana 11. septembra 1992., deset zatočenika, među kojima je bio Kuralić, odvezeno je u zgradu suda u Bijeljini na pretpretresno ročište.²²¹⁸ Svjedok nije bio upoznat s optužbama protiv njega, ali mu je određen pritvor od mjesec dana u Doboju prije početka suđenja.²²¹⁹ Svjedok je 1. marta 1993. doveden u KP Dom u Bijeljini, a 21. aprila 1993. razmijenjen je u Gradačcu.²²²⁰

535. **Mujo Ramić** je izjavio da je 27. juna 1992. premješten iz logora Sušica u logor Batković, a da je iz logora Batković oko 27. novembra 1992. razmijenjen u okviru grupe od 120 bosanskih Muslimana.²²²¹ **Svjedok RM-004** je izjavio da je razmijenjen 7. decembra.²²²² **Pašić** je izjavio da je 21. jula 1993. uz pomoć Crvenog krsta otišao iz logora na razmjenu s grupom od 40 drugih zatočenika.²²²³ U vrijeme kad je taj svjedok otišao iz logora, u njemu je ostalo još približno 500 zatočenika.²²²⁴ Prije nego što je taj svjedok premješten, bile su razmijenjene druge grupe zatočenika, uključujući i grupu od 350 zatočenika koji su istog dana prebačeni u Tuzlu i grupu od 500-700 zatočenika iz Brčkog.²²²⁵ Svjedok i njegova grupa domogli su se Hrvatske, a on je, nakon što je u bolnici u Zagrebu proveo pet mjeseci, otišao u Veliku Britaniju.²²²⁶ **Ferhatbegović** je izjavio da je i on razmijenjen 21. jula 1993.²²²⁷ **Svjedok RM-030** je izjavio da je poslije 13 mjeseci pušten na slobodu u sklopu programa razmjene i da je u Tuzlu stigao 21. jula 1993.²²²⁸

536. **Đorđo Krstić** je u svom svjedočenju rekao da je, kad je on došao u logor Batković 11. januara 1993., u tom centru bilo zatočeno približno 1.700 ljudi iz svih

²²¹⁴ P524 (Svjedok RM-088, izjava svjedoka, 17. oktobar 1994.), par. 62.

²²¹⁵ P524 (Svjedok RM-088, izjava svjedoka, 17. oktobar 1994.), par. 46.

²²¹⁶ Ibro Osmanović, T. 2759, 2762-2763.

²²¹⁷ P2521 (Mirsad Kuralić, izjava svjedoka, 28. juni 1996.), str. 9.

²²¹⁸ P2521 (Mirsad Kuralić, izjava svjedoka, 28. juni 1996.), str. 9.

²²¹⁹ P2521 (Mirsad Kuralić, izjava svjedoka, 28. juni 1996.), str. 9.

²²²⁰ P2521 (Mirsad Kuralić, izjava svjedoka, 28. juni 1996.), str. 9.

²²²¹ P2528 (Mujo Ramić, izjava svjedoka, 23. februar 2010.), par. 12-13.

²²²² P3391 (Svjedok RM-004, izjava svjedoka, 30. avgust 2011.), par. 36.

²²²³ P434 (Elvir Pašić, izjava svjedoka, 21. oktobar 1994.), par. 51-52; Elvir Pašić, T. 4505.

²²²⁴ P434 (Elvir Pašić, izjava svjedoka, 21. oktobar 1994.), par. 51.

²²²⁵ P434 (Elvir Pašić, izjava svjedoka, 21. oktobar 1994.), par. 51.

²²²⁶ P434 (Elvir Pašić, izjava svjedoka, 21. oktobar 1994.), par. 52; Elvir Pašić, T. 4478, 4505.

²²²⁷ P2526 (Tahir Ferhatbegović, izjave svjedoka), izjava svjedoka od 13. oktobra 1994., str. 9.

²²²⁸ P1610 (Svjedok RM-030, izjava svjedoka, 29. septembar 1994.), str. 6-7.

dijelova Bosne i Hercegovine u dvije zgrade, otprilike po pola u svakoj, a upravnik logora bio je major u rezervi Đoko Pajić.²²²⁹ Zatočenici u logoru Batković bili su muškarci starosne dobi u rasponu od 18 do 60 godina i ogromna većina njih su bili nesrbi.²²³⁰ U centar ih je dovela vojna policija i tamo su držani dok ne bi bili razmijenjeni ili predati MKCK-u.²²³¹ Organi bezbjednosti Komande IBK-a, Vojno tužilaštvo i organi Vojne policije vršili su provjeru statusa zatočenika kako bi se utvrdilo da li su civili ili vojnici.²²³² Svjedok je prvobitno u svom svjedočenju izjavio da su u logoru Batković bili zatočeni samo vojno sposobni muškarci od 18 do 60 godina i da u njemu nikad nisu bili držani žene, djeca ili starci.²²³³ Tokom unakrsnog ispitivanja, kad mu je predat dokument u kojem je navedeno da je u vrijeme dok je on bio zamjenik upravnika, u logor Batković dovedeno devet žena, od kojih su dvije bile stare 75 godina, svjedok je u svom svjedočenju rekao da je moguće da su žene, djeca i starci dovedeni u logor Batković, ali da on nije znao za to i da se ne sjeća da se to desilo.²²³⁴

537. Dana 12. februara 1993., načelnik štaba IBK-a, pukovnik Budimir Gavrić, poslao je dopis upravniku KP Doma Bijeljina kojim ga je informisao da će devet zatočenica koje su bile dovedene iz Zvornika u logor Batković ubrzo biti premještene. Gavrić je konkretno naveo da u logoru Batković nema odgovarajućih uslova za njihovo zatočenje i naredio je da se zatočenice do daljnjeg smjeste u KP Dom Bijeljina. Gavrić je za jednu od tih žena naveo da je trudna.²²³⁵ Svjedok je smatrao da su te žene morale biti prebačene u vrijeme kad je on bio odsutan iz logora.²²³⁶

538. Dana 16. jula 1993., general-major Manojlo Milovanović naredio je da se svi borci i civili koje su zarobili različiti korpusi i jedinice VRS-a premjeste u logor Batković.²²³⁷ Prema riječima svjedoka, u logor Batković je dovedeno približno 100 ljudi za vrijeme te operacije, koja je trajala od 16. jula do 22. jula 1993.²²³⁸

539. Televizijska stanica Channel Four izvijestila je da se u logoru Batković nalazi otprilike 400 zatočenika koji su ranije do jeseni bili zatočeni u logorima Omarska i

²²²⁹ D664 (Đordo Krstić, izjava svjedoka, 29. septembar 2014.), par. 3, 5; Đordo Krstić, T. 26348-26350.

²²³⁰ D664 (Đordo Krstić, izjava svjedoka, 29. septembar 2014.), par. 6; Đordo Krstić, T. 26351.

²²³¹ D664 (Đordo Krstić, izjava svjedoka, 29. septembar 2014.), par. 21.

²²³² D664 (Đordo Krstić, izjava svjedoka, 29. septembar 2014.), par. 6; Đordo Krstić, T. 26349-26350.

²²³³ D664 (Đordo Krstić, izjava svjedoka, 29. septembar 2014.), par. 6.

²²³⁴ D664 (Đordo Krstić, izjava svjedoka, 29. septembar 2014.), par. 6; Đordo Krstić, T. 26363-26364.

²²³⁵ P6797 (Izveštaj IBK-a, upućen upravniku KP Doma Bijeljina, 12. februar 1993.), str. 1.

²²³⁶ Đordo Krstić, T. 26363.

²²³⁷ P6798 (Naređenje Glavnog štaba VRS-a za premještanje zatočenika u Batković, 16. juli 1993.).

²²³⁸ Đordo Krstić, T. 26365-26366.

Manjača.²²³⁹ Mada dopisnicima televizijske stanice Channel Four nije bilo dozvoljeno da posjete sam logor Batković, omogućeno im je da razgovaraju s dva zatočenika Muslimana i jednim zatočenim Hrvatom iz Batkovića u mlinu, gdje su radili tokom dana.²²⁴⁰ Ti zatočenici su napomenuli da su "civili", ali da ih Srbi nazivaju ratnim zarobljenicima.²²⁴¹

540. U jednom naređenju Glavnog štaba VRS-a od 3. oktobra 1994., upućenom DK-u, SRK-u, IBK-u i HK-u, Zdravko Tolimir je izvijestio o razmjeni zatočenika između muslimanske strane i VRS-a.²²⁴² Između ostalih, 24 zatočenika iz logora Batković i 49 zatočenika iz zatvora Butmir trebalo je da budu razmijenjeni za Srbe.²²⁴³ Tolimir je naveo da "treba imati u vidu da mi u razmjeni dobijamo zarobljene vojnike Republike Srpske, a da njima uglavnom ustupamo civile".²²⁴⁴ Tolimir je naredio načelnicima odjeljenja za obavještajne poslove SRK-a, DK-a i IBK-a da preduzmu sve potrebne mjere da se sporazum realizuje, a da SRK i DK na kontrolnim punktovima omoguće nesmetanu realizaciju dogovorenih zadataka kada je riječ o kretanju konvoja i lica.²²⁴⁵ Razmjene je trebalo izvršiti 5. i 11. oktobra 1994.²²⁴⁶

541. Instrukciju koju je dobila od Uprave bezbjednosti Glavnog štaba VRS-a, Komanda DK-a je 15. aprila 1995. uputila komandama raznih brigada, bataljona i bataljona Vojne policije VRS-a.²²⁴⁷ Prema toj instrukciji, Glavni štab VRS-a je iznio stav da su "propusti u postupanju" s ratnim zarobljenicima od momenta zarobljavanja do dovođenja u "sabirni centar" Batković ili drugo mjesto zatočenja, kao i tokom samog zatočeništva, omogućili ratnim zarobljenicima da, pošto budu razmijenjeni, podnose izvještaje svojim obavještajnim i bezbjednosnim organima sa značajnim podacima o snagama VRS-a i situaciji na terenu.²²⁴⁸ Da bi se izbjegla takva situacija, jedinicama je naredeno da izvrše pretres ratnih zarobljenika, da im stave poveze preko očiju i vežu ruke lisicama prije nego što ih sprovedu.²²⁴⁹ Dana 20. aprila 1995., pomoćnik načelnika za obavještajne i bezbjednosne poslove IBK-a, Milenko Todorović, poslao je identičnu

²²³⁹ P4163 (Vijesti televizijske stanice Channel Four), str. 3.

²²⁴⁰ P4163 (Vijesti televizijske stanice Channel Four), str. 3.

²²⁴¹ P4163 (Vijesti televizijske stanice Channel Four), str. 3.

²²⁴² P4008 (Naređenje Glavnog štaba koje je izdao Zdravko Tolimir, 3. oktobar 1994.), str. 1.

²²⁴³ P4008 (Naređenje Glavnog štaba koje je izdao Zdravko Tolimir, 3. oktobar 1994.), str. 1.

²²⁴⁴ P4008 (Naređenje Glavnog štaba koje je izdao Zdravko Tolimir, 3. oktobar 1994.), str. 1.

²²⁴⁵ P4008 (Naređenje Glavnog štaba koje je izdao Zdravko Tolimir, 3. oktobar 1994.), str. 1-2.

²²⁴⁶ P4008 (Naređenje Glavnog štaba koje je izdao Zdravko Tolimir, 3. oktobar 1994.), str. 2.

²²⁴⁷ P2135 (Dopis br. 17/450 Odeljenja bezbednosti DK-a, 15. april 1995.), str. 1.

²²⁴⁸ P2135 (Dopis br. 17/450 Odeljenja bezbednosti DK-a, 15. april 1995.), str. 1-2.

²²⁴⁹ P2135 (Dopis br. 17/450 Odeljenja bezbednosti DK-a, 15. april 1995.), str. 2-3.

instrukciju u kojoj podsjeća na instrukciju Glavnog štaba VRS-a. Ova instrukcija upućena je samo 3. bataljonu Vojne policije i odnosila se isključivo na situaciju u Batkoviću.²²⁵⁰ Kad mu je pokazana ta instrukcija, **Milenko Todorović** je potvrdio da je ona odražavala tekst instrukcije Komande DK-a od 15. aprila 1995. i da je, kao takva, proistekla iz instrukcije primljene od Uprave bezbjednosti Glavnog štaba VRS-a.²²⁵¹ Ovaj svjedok je u svom svjedočenju takođe izjavio da je on informacije koje je 3. bataljon Vojne policije dobio prilikom saslušavanja zatočenika u Batkoviću ponekad prenosio direktno Vujadinu Popoviću.²²⁵²

542. Svjedok je izjavio da je general Simić, zbog pritiska porodica zarobljenih vojnika VRS-a i nedostatka ratnih zarobljenika za razmjenu u julu 1995., nazvao pukovnika Pandurevića, koji je rekao da Zvornička brigada može zarobiti pripadnike Armije BiH koji su pokušavali da se probiju do Tuzle i uputiti ih u logor Batković.²²⁵³ Od 15. do 20. jula 1995., 15 pripadnika 3. bataljona Vojne policije svakodnevno su odlazili iz Bijeljine u Zvorničku brigadu i sproveli ukupno između 176 i 183 ratna zarobljenika u logor Batković.²²⁵⁴ Dana 18. jula 1995., 22 zatočenika prebačena su iz 5. bataljona Vojne policije u logor Batković pod zaštitom 3. bataljona Vojne policije. Prema riječima svjedoka, svi zatočenici su po dolasku u logor Batković registrovani i predsjednik komisije za ratne zarobljenike, Ljubomir Mitrović, bi tada smjesta obavijestio MKCK u Bijeljini.²²⁵⁵ Mitrović nije bio pripadnik nijedne jedinice u Bosni i Hercegovini, nego je bio neposredno odgovoran Komandi IBK-a.²²⁵⁶

543. U izvještaju Glavnog štaba VRS-a od 3. septembra 1995. o razmjeni zatočenika, Tolimir je izvijestio o naporima Glavnog štaba VRS-a u vezi s razmjenom muslimanskih vojnika zatočenih u logoru Batković za vojnike VRS-a zatočene u muslimanskim zatvorima po principu "svi za sve", s obzirom na to da je broj muslimanskih ratnih zarobljenika koje je VRS držao u logoru Batković manji od broja

²²⁵⁰ P2919 (Instrukcija IBK-a 3. bataljonu Vojne policije, 20. april 1995.), str. 1.

²²⁵¹ P2915 (Milenko Todorović, transkript iz predmeta *Tolimir*, 18.-20. april 2011.), str. 12968-12974.

²²⁵² P2915 (Milenko Todorović, transkript iz predmeta *Tolimir*, 18.-20. april 2011.), str. 12959-12960, 12962, 12968.

²²⁵³ P2914 (Milenko Todorović, razgovor, 2. februar 2010.), str. 4-5, 9, 11; P2915 (Milenko Todorović, transkript iz predmeta *Tolimir*, 18.-20. april 2011.), str. 12941-12944; Milenko Todorović, T. 19822-19823, 19830-19831, 19859.

²²⁵⁴ P2914 (Milenko Todorović, razgovor, 2. februar 2010.), str. 6, 17-18; P2915 (Milenko Todorović, transkript iz predmeta *Tolimir*, 18.-20. april 2011.), str. 13161, 13165; Milenko Todorović, T. 19864-19866; P2921 (Operativni dnevnik Komande IBK-a, od 5. marta 1995. do 12. juna 1996.), str. 2-3.

²²⁵⁵ P2915 (Milenko Todorović, transkript iz predmeta *Tolimir*, 18.-20. april 2011.), str. 12958-12959.

²²⁵⁶ P2915 (Milenko Todorović, transkript iz predmeta *Tolimir*, 18.-20. april 2011.), str. 12953-12958, 12961; Milenko Todorović, T. 19840-19843, 19879-19880; P2922 (Vazdušni snimak logora Batković); P2942 (Vazdušni snimak logora Batković, s oznakama).

zarobljenih vojnika VRS-a. Tolimir je izvijestio da je to muslimanska strana odbila i da dvije strane planiraju da se sastanu u selu Kaloševići kako bi razgovarale o sporazumu o razmjeni i o povoljnijem tretmanu ratnih zarobljenika.²²⁵⁷

544. Prema spisku Glavnog štaba u prilogu dopisa Ministarstva odbrane bosanskih Srba upućenom Birou za odnose s MKSJ-om Ministarstva pravde bosanskih Srba od 13. marta 2002., 171 Musliman – koji su gotovo svi u logor Batković stigli u julu 1995. – "razmijenjen" je u periodu od jula do decembra 1995.²²⁵⁸ Prema **Richardu Butleru**, ti zatočeni bili su pod nadzorom VRS-a.²²⁵⁹ Zatočeni, koje je evidentirao MKCK, razmijenjeni su u periodu od jula do kraja decembra 1995. u prisustvu predstavnika MKCK-a.²²⁶⁰ Neki pojedinci premješteni su iz Bratunca u logor Batković pod pratnjom Vojne policije DK-a oko 17. i 18. jula 1995.²²⁶¹ Od 23.-24. jula 1995. nadalje, približno 150 do 200 pojedinaca koji su bili zarobljeni, između ostalog, u Zvorniku i Bratuncu, upućeni su u logor Batković.²²⁶²

545. U jednom telegramu iz oktobra 1993., upućenom komandantu Istočnobosanskog korpusa, načelniku odjeljenja za obavještajno-bezbjednosne poslove tog korpusa, komandantu DK-a i Centralnoj državnoj komisiji za razmjenu ratnih zarobljenika, Mladić je naveo da komandant DK-a Milenko Živanović nije pristao na razmjenu 26 ratnih zarobljenika zarobljenih u zoni odgovornosti DK-a, koju je Komisija za razmjenu ratnih zarobljenika zakazala za 16. oktobar 1993. u Kovačici.²²⁶³ Dok je 13 od tih ratnih zarobljenika bilo zatočeno u sabirnom centru Batković, ostalih 13 je bilo zatočeno u Vlasenici i Živanović je obavijestio Mladića da tih 26 ratnih zarobljenika treba da bude razmijenjeno za zarobljene vojnike DK-a koji se nalaze u muslimanskim zatvorima.²²⁶⁴ Mladić je otkazao zakazanu razmjenu zbog toga što zarobljeni vojnici DK-a nisu bili predviđeni za ovu razmjenu i zato što su ratni zarobljenici Muslimani stavljeni na spisak

²²⁵⁷ P2944 (Infomacija Glavnog štaba VRS-a o razmjeni zarobljenika, 3. septembar 1995.), str. 1-5.

²²⁵⁸ P2132 (Spisak Glavnog štaba priložen uz dopis Ministarstva odbrane bosanskih Srba, upućen Birou za odnose s MKSJ-om Ministarstva pravde bosanskih Srba, 13. mart 2002.), str. 2-8.

²²⁵⁹ Richard Butler, T. 16441-16442; P2132 (Spisak Glavnog štaba priložen uz dopis Ministarstva odbrane bosanskih Srba, upućen Birou za odnose s MKSJ-om Ministarstva pravde bosanskih Srba, 13. mart 2002.), str. 2-8.

²²⁶⁰ P2132 (Spisak Glavnog štaba priložen uz dopis Ministarstva odbrane bosanskih Srba, upućen Birou za odnose s MKSJ-om Ministarstva pravde bosanskih Srba, 13. mart 2002.), str. 2-9.

²²⁶¹ Richard Butler, T. 16442; P2132 (Spisak Glavnog štaba priložen uz dopis Ministarstva odbrane bosanskih Srba, upućen Birou za odnose s MKSJ-om Ministarstva pravde bosanskih Srba, 13. mart 2002.), str. 2-8.

²²⁶² Richard Butler, T. 16442; P2132 (Spisak Glavnog štaba priložen uz dopis Ministarstva odbrane bosanskih Srba, upućen Birou za odnose s MKSJ-om Ministarstva pravde bosanskih Srba, 13. mart 2002.), str. 2-8.

²²⁶³ P5184 (Mladićev telegram u vezi s razmjenom ratnih zarobljenika, oktobar 1993.), str. 1-2.

²²⁶⁴ P5184 (Mladićev telegram u vezi s razmjenom ratnih zarobljenika, oktobar 1993.), str. 1.

za razmjenu bez saglasnosti DK-a.²²⁶⁵ Mladić je, nadalje, naredio Centralnoj državnoj komisiji za razmjenu ratnih zarobljenika da ubuduće ne uključuje zarobljenike u zoni odgovornosti DK-a u razmjenu ratnih zarobljenika bez saglasnosti komandanta DK-a i njihove Komisije za razmjenu ratnih zarobljenika.²²⁶⁶

Uslovi u logoru Batković

546. Što se tiče uslova u logoru, **svjedok RM-088** je u svom svjedočenju rekao da su krajem juna 1992. on i još otprilike 1.300 muškaraca i žena bili smješteni u pretrpani hangar broj 1 i morali su spavati kao "sardine u konzervi".²²⁶⁷ U to vrijeme još uvijek nije bio u upotrebi drugi hangar.²²⁶⁸ U hangaru je bilo madraca i ćebadi, ali zarobljenicima nije bilo dozvoljeno da ih uzmu te noći kad su stigli iako je bilo jako hladno.²²⁶⁹ **Svjedok RM-513** je u svom svjedočenju izjavio da su, kad je on posjetio logor krajem ljeta 1992., uslovi u logoru za 1.000 do 2.000 zatočenika bili izuzetno teški; logor nije imao pristup gradskom vodovodu, a zatočenici su bili u skućenom prostoru.²²⁷⁰ Tokom svoje posjete, svjedok je vidio zatočenike kako leže na nekim prostirkama na betonskom podu pod limenim krovom.²²⁷¹ **Pašić** je u svom svjedočenju naveo da su zatočenici higijenske potrepštine dobijali samo od Crvenog krsta, ali ne od logorskih vlasti.²²⁷² Nakon posjeta MKCK-a, zatočenici su dobijali tri obroka dnevno, ali je količina hrane – poslužene na plastičnom tanjiru koji je dijelilo deset zatočenika – bila izuzetno ograničena, a zatočenici su bili požurivani i izloženi batinanju za vrijeme jela.²²⁷³ **Svjedok RM-088** je u svom svjedočenju rekao da su zatočenici u Batkoviću na početku dobijali jako malo hrane ili je uopšte nisu dobijali, a da su nakon posjete MKCK-a dobijali hranu, koja je bila "nikakvog kvaliteta", tri puta dnevno.²²⁷⁴ MKCK je insistirao na tome da Srbi u logoru drže srpskog ljekara radi liječenja zatočenika, ali ljekar je rijetko posjećivao logor i dolazio je samo, u pratnji dvije medicinske sestre, u dane kad bi u logor dolazili i predstavnici MKCK-a.²²⁷⁵ Ljekar, koji se zvao Željko, falsifikovao je izvještaje o smrti i navodio da su zatočenici, koji su umrli zbog toga što

²²⁶⁵ P5184 (Mladićev telegram u vezi s razmjenom ratnih zarobljenika, oktobar 1993.), str. 1.

²²⁶⁶ P5184 (Mladićev telegram u vezi s razmjenom ratnih zarobljenika, oktobar 1993.), str. 1.

²²⁶⁷ Svjedok RM-088, T. 5352-5353, 5376.

²²⁶⁸ Svjedok RM-088, T. 5352.

²²⁶⁹ P524 (Svjedok RM-088, izjava svjedoka, 17. oktobar 1994.), par. 41

²²⁷⁰ P1054 (Svjedok RM-513, izjava svjedoka, 25. juni 2011.), par. 71; svjedok RM-513, T. 9356.

²²⁷¹ Svjedok RM-513, T. 9356.

²²⁷² Elvir Pašić, T. 4504-4505.

²²⁷³ P434 (Elvir Pašić, izjava svjedoka, 21. oktobar 1994.), par. 40.

²²⁷⁴ Svjedok RM-088, T. 5391.

²²⁷⁵ P524 (Svjedok RM-088, izjava svjedoka, 17. oktobar 1994.), par. 87; svjedok RM-088, T. 5360.

im je bila uskraćena ljekarska njega – na primjer, jedan zatočenik koji je imao dijabetes umro je jer su mu uskraćeni lijekovi, jedan zatočenik umro je od tuberkuloze, a dva zatočenika iz Rogatice umrla su od dizenterije – umrli "prirodnom smrću".²²⁷⁶ Komanda logora je zatočenicima koji su kucali izvještaje koji su dostavljani MKCK-u naredila da pišu da su ti ljudi umrli prirodnom smrću.²²⁷⁷

547. **Safet Gagula** je izjavio da je uhapšen u julu 1992. i da je bio zatočen u nekoliko zatočeničkih centara.²²⁷⁸ Dana 15. marta 1993., odveden je u logor Batković nedaleko od Bijeljine.²²⁷⁹ U tom logoru je bilo smješteno između 400 i 600 ljudi u velikom hangaru, a u drugom hangaru je bilo 200 ljudi za koje je mislio da ih je osudio vojni sud VRS-a. Ljudi su spavali na drvenim paletama, ako su ih imali, ili na golom betonskom podu. Oni koji su odlazili na rad dobijali su po tri obroka dnevno. Svjedok je 23. juna 1993., zajedno s drugim zatočenicima, premješten u logor Kula u opštini Ilidža.²²⁸⁰

548. **Krstić** je u svom svjedočenju rekao da su tokom njegovog boravka u logoru Batković, od januara 1993. do juna 1994., životni uslovi u logoru Batković bili "dosta solidni". Objekat za smještaj bio je sagrađen od čvrstog materijala i bio je opremljen pećima na drva i snabdjeven s dovoljno drva za grijanje.²²⁸¹ Zatočenici su imali pristup pitkoj vodi iz slavina i na raspolaganju im je bio dovoljan broj tuševa i WC-ova.²²⁸² Zatočenici su spavali na slami na drvenim paletama pokrivenim PVC folijom i svaki je dobio po dva ćebeta.²²⁸³ Dobijali su tri obroka dnevno, a hrana je bila ista kao i za pripadnike VRS-a.²²⁸⁴ Svako jutro bio je organizovan ljekarski pregled. Bolesnim zatočenicima stajao je na raspolaganju ljekar, a po potrebi su mogli biti prevezeni u ambulantu ili u gradsku bolnicu.²²⁸⁵ Predstavnici MKCK-a obilazili su logor Batković jedan do dva puta sedmično i, prema riječima ovog svjedoka, saradnja je bila "odlična".²²⁸⁶ Predstavnici MKCK-a, kao i strani novinari, obično su dolazili bez najave

²²⁷⁶ P524 (Svjedok RM-088, izjava svjedoka, 17. oktobar 1994.), par. 91; svjedok RM-088, T. 5360-5361.

²²⁷⁷ P524 (Svjedok RM-088, izjava svjedoka, 17. oktobar 1994.), par. 91; svjedok RM-088, T. 5360-5361.

²²⁷⁸ P2525 (Safet Gagula, izjave svjedoka), izjava svjedoka od 12. juna 2001., str. 5-6, izjava vlastima Bosne i Hercegovine od 20. avgusta 1993., str. 1-3.

²²⁷⁹ P2525 (Safet Gagula, izjave svjedoka), izjava svjedoka od 12. juna 2001., str. 5-6, izjava vlastima Bosne i Hercegovine od 20. avgusta 1993., str. 1-3.

²²⁸⁰ P2525 (Safet Gagula, izjave svjedoka), izjava CSB-u Bosne i Hercegovine od 20. avgusta 1993., str. 3.

²²⁸¹ D664 (Đorđo Krstić, izjava svjedoka, 29. septembar 2014.), par. 3, 8, 10; Đorđo Krstić, T. 26345. Svjedok logor Batković naziva Sabirni centar Batković.

²²⁸² D664 (Đorđo Krstić, izjava svjedoka, 29. septembar 2014.), par. 8, 11.

²²⁸³ D664 (Đorđo Krstić, izjava svjedoka, 29. septembar 2014.), par. 10.

²²⁸⁴ D664 (Đorđo Krstić, izjava svjedoka, 29. septembar 2014.), par. 9.

²²⁸⁵ D664 (Đorđo Krstić, izjava svjedoka, 29. septembar 2014.), par. 18.

²²⁸⁶ D664 (Đorđo Krstić, izjava svjedoka, 29. septembar 2014.), par. 12-13.

i slobodno su mogli ulaziti u objekte i, bez ikakvih posebnih priprema, razgovarati sa zatočenicima.²²⁸⁷ Svjedok je svakodnevno razgovarao sa zatočenicima i nikad nije čuo nikakve pritužbe, niti mu je poznato da je bilo ikakvih slučajeva zlostavljanja.²²⁸⁸ **Todorović** je u svom svjedočenju rekao da je za vrijeme njegovog boravka u logoru, od 16. novembra 1993. do zatvaranja logora, u logor Batković jednom sedmično dolazio ljekar muslimanske nacionalnosti kako bi se pobrinuo za zatočenike. On je u svom svjedočenju takođe naveo da je zatočenicima servirana ista hrana iz kuhinje u Bijeljini kao i vojnicima.²²⁸⁹ Svjedok je rekao da nije bio obaviješten o zločinima počinjenim nad zatočenicima logora u periodu u kojem je on bio u Batkoviću.²²⁹⁰

549. Dana 25. januara 1994., Mladić je zatražio mišljenje predsjednika bosanskih Srba i predsjednika vlade u vezi sa statusom 134 vojno sposobna Hrvata koji su izbjegli s područja Tuzle i Sarajeva i koji su bili zatočeni u logorima Batković i Kula, u kojima je većina njih bila zatočena preko 20 dana.²²⁹¹ Mladić je napomenuo da postoje teškoće u obezbjeđivanju hrane, higijenskih i medicinskih sredstava, kao i u obezbjeđenju zatočenika.²²⁹²

550. **Svjedok RM-358** je izjavio da su ga 21. jula 1995., kamionom s još približno 39 drugih zatočenika, odvezli u logor nedaleko od mjesta Batković.²²⁹³ Tokom zatočeništva jako je smršao i znao je za mnogo ljudi, među kojima je bio i njegov rođak, koji su umrli od pothranjenosti, kao i za jednog čovjeka koji je umro nakon što je odvezen u bolnicu s lakšom povredom noge.²²⁹⁴

Postupanje prema zatočenicima u logoru Batković

551. Srpski stražari tukli su zatočenike u logoru Batković.²²⁹⁵ Deset zatočenika je izdvojeno i prema njima se izuzetno grubo postupalo.²²⁹⁶ Tukli su ih tri puta dnevno,

²²⁸⁷ D664 (Đorđo Krstić, izjava svjedoka, 29. septembar 2014.), par. 12-13; Đorđo Krstić, T. 26348-26349.

²²⁸⁸ D664 (Đorđo Krstić, izjava svjedoka, 29. septembar 2014.), par. 19.

²²⁸⁹ Milenko Todorović, T. 19839-19840.

²²⁹⁰ Milenko Todorović, T. 19839.

²²⁹¹ P4146 (Telegrami u vezi s hrvatskim ratnim zarobljenicima na teritoriji pod kontrolom bosanskih Srba), Mladićev telegram predsjedniku bosanskih Srba i predsjedniku vlade, 25. januar 1994., str. 1.

²²⁹² P4146 (Telegrami u vezi s hrvatskim ratnim zarobljenicima na teritoriji pod kontrolom bosanskih Srba), Mladićev telegram predsjedniku bosanskih Srba i predsjedniku vlade, 25. januar 1994., str. 1.

²²⁹³ P3378 (Svjedok RM-358, izjave svjedoka), izjava svjedoka od 28. maja 2000., par. 13.

²²⁹⁴ P3378 (Svjedok RM-358, izjave svjedoka), izjava svjedoka od 28. maja 2000., par. 13.

²²⁹⁵ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 510.

²²⁹⁶ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 511.

tjerali ih da se međusobno tuku, a više puta su morali međusobno vršiti ponižavajuće polne radnje u prisustvu ostalih zatočenika.²²⁹⁷

552. **Svjedok RM-088** je iznio detalje o zlostavljanju zatočenika po njegovom dolasku u logor. On je u svom svjedočenju izjavio da je, kad je 27. juna 1992. iz Sušice stigao u logor Batković, vidio veliki znak na kojem je pisalo "logor ratnih zarobljenika".²²⁹⁸ Pošto su se zatočenici iskrcali iz autobusa u logoru Batković, naredeno im je da prođu kroz špalir srpskih vojnika koji su ih udarali predmetima kao što su kundaci pušaka i lanci.²²⁹⁹ Mladen Tukodi je naredio zatočenicima da se ne pomjeraju i da budu mirni i zatim je naredio stražaru koji je stajao pored mitraljeza čija je cijev bila uperena prema zatočenicima u hangaru: "Ako primijetiš da se bilo ko od njih pomjerio, samo pucaj."²³⁰⁰ Sljedeće jutro, 28. juna 1992., policajci iz Sremskih Karlovaca počeli su tući zatočenike, a zatim su ih podijelili na one s kosom i one izbrijanih glava i nastavili s premlaćivanjem, posebno se usredotočivši na one izbrijanih glava jer su mislili da su oni povezani sa Zengama, paravojnom grupom iz Hrvatske.²³⁰¹ Policajci su takođe prijetili da će ubiti one obrijanih glava i prestali su ih tući tek nakon što je potvrđeno da su ti zatočenici bili iz Vlasenice, a ne iz Hrvatske.²³⁰² **Osmanović** je u svom svjedočenju rekao da su on i grupa drugih zatočenika iz Vlasenice, kada su 30. juna 1992. stigli autobusom u logor Batković, bili izloženi udarcima policijskim palicama i metalnim cijevima dok su hodali od autobusa do hangara i da su im oduzeti svi vrijedni predmeti.²³⁰³

553. Svjedoci su iznijeli dokaze o tome da su zatočenike u logoru Batković surovo premlaćivali i da su se oni plašili za svoje živote.²³⁰⁴ Do barem avgusta 1992., zatočenike su svakodnevno tukli.²³⁰⁵ **Kuralić** je svjedočio o zlostavljanju koje su nad

²²⁹⁷ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 511.

²²⁹⁸ Svjedok RM-088, T. 5363.

²²⁹⁹ P524 (Svjedok RM-088, izjava svjedoka, 17. oktobar 1994.), par. 40; svjedok RM-088, T. 5352.

²³⁰⁰ P524 (Svjedok RM-088, izjava svjedoka, 17. oktobar 1994.), par. 41.

²³⁰¹ P524 (Svjedok RM-088, izjava svjedoka, 17. oktobar 1994.), par. 43.

²³⁰² P524 (Svjedok RM-088, izjava svjedoka, 17. oktobar 1994.), par. 43.

²³⁰³ P207 (Ibro Osmanović, izjava svjedoka, 10. oktobar 1994.), par. 52, 54; D49 (Izjava Ibri Osmanovića data kancelariji za ratne zločine u Lukavcu, 4. avgust 1993.), str. 3; D50 (Izjava Ibri Osmanovića data Armiji BiH, 23. juli 1993.), str. 2.

²³⁰⁴ P2526 (Tahir Ferhatbegović, izjave svjedoka), izjava svjedoka od 13. oktobra 1994., str. 8; P207 (Ibro Osmanović, izjava svjedoka, 10. oktobar 1994.), par. 54-60; Ibro Osmanović, T. 2767; D49 (Izjava Ibri Osmanovića data kancelariji za ratne zločine u Lukavcu, 4. avgust 1993.), str. 3.

²³⁰⁵ P434 (Elvir Pašić, izjava svjedoka, 21. oktobar 1994.), par. 40, 48. V. takođe P207 (Ibro Osmanović, izjava svjedoka, 10. oktobar 1994.), par. 54-60; Ibro Osmanović, T. 2767; D49 (Izjava Ibri Osmanovića data kancelariji za ratne zločine u Lukavcu, 4. avgust 1993.), str. 3; P1610 (Svjedok RM-030, izjava svjedoka, 29. septembar 1994.), str. 6.

njim provodili stražari u logoru, koristeći ruke, noge i oružje.²³⁰⁶ Prije nego što je zatočen u logoru Batković, taj svjedok je već zadobio frakturu lobanje od zlostavljanja u logoru Sušica.²³⁰⁷ U logoru Batković, zadobio je dodatnu frakturu lobanje, kao i frakturu nosa, vilice i desne nadlaktice, a od posljedica zlostavljanja ima deformaciju ušnih školjki, slomljena rebra i oštećenje bubrega.²³⁰⁸ Uslijed zlostavljanja, više od deset godina kasnije još uvijek je išao na terapiju zbog psihičkih trauma.²³⁰⁹ **Svjedok RM-030**, koji je takođe bio zatočen u logoru Sušica prije nego što je bio zatočen u logoru Batković, takođe je zadobio trajne povrede od posljedica premlaćivanja u logoru Batković,²³¹⁰ **Pašić** je u svom svjedočenju izjavio da je morao kopati vlastiti grob.²³¹¹

554. Grupu od deset do dvanaest zatočenika, zvanu "specijalci", mlatili su nekoliko puta dnevno.²³¹² Lica pripadnika te grupe bila su izobličena od svakodnevnog batinanja tako da su se jedva mogli prepoznati.²³¹³ Stražari u logoru su se smijali i odobravali premlaćivanje koje su posmatrali.²³¹⁴ **Pašić** je u svom svjedočenju izjavio da je vojnicima s fronta bilo dozvoljeno da ulaze u logor i po svom nahođenju zlostavljaju zatočenike.²³¹⁵ Ti vojnici su dolazili u logor svakih 10 do 15 dana.²³¹⁶

555. Nekoliko svjedoka je u svojim svjedočenjima izjavilo da su među onima koji su učestvovali u batinanju i drugim oblicima zlostavljanja zatočenika bili komandanti pukovnik Despot, potpukovnik Đoko Vasiljević i potpukovnik Petar Dimitrović; komandiri voda obezbjeđenja Velibor Stojanović zvani Veljo, Stojan Makivić zvani Kivinja, Ljubiša Mišić, Milorad Ošopović, Milenko Lujčić i Mladen Tukodi; stražari Gligor Begović, Veselin Nikolić, jedan čovjek koji se prezivao Pavić, Radovan Lazarević zvani Major, Dragan Goić, jedan čovjek koji se prezivao Grobović, Milenko Perić, Jovan Arsenović, i Zoran Zarić zvani Zoka; policajci Dragan Ilić i Aleksandar Đurić, jedan čovjek koji se prezivao Panić; jedan čovjek koji se prezivao Grbović zvani

²³⁰⁶ P2521 (Mirsad Kuralić, izjava svjedoka, 28. juni 1996.), str. 8.

²³⁰⁷ P2521 (Mirsad Kuralić, izjava svjedoka, 28. juni 1996.), str. 9-10.

²³⁰⁸ P2521 (Mirsad Kuralić, izjava svjedoka, 28. juni 1996.), str. 9-10; P2523 (Mirsad Kuralić, transkript iz predmeta *Krajišnik*, 25. april 2005.), str. 12583; P2524 (Medicinska dokumentacija za Mirsada Kuralića, 21. juni 1993.), str. 1-7.

²³⁰⁹ P2523 (Mirsad Kuralić, transkript iz predmeta *Krajišnik*, 25. april 2005.), str. 12583.

²³¹⁰ P1610 (Svjedok RM-030, izjava svjedoka, 29. septembar 1994.), str. 6-7.

²³¹¹ P434 (Elvir Pašić, izjava svjedoka, 21. oktobar 1994.), par. 47.

²³¹² P207 (Ibro Osmanović, izjava svjedoka, 10. oktobar 1994.), par. 61; P208 (Ibro Osmanović, izjava svjedoka, 11. oktobar 1995.), str. 2; D50 (Izjava Ibre Osmanovića data Armiji BiH, 23. juli 1993.), str. 3.

²³¹³ P207 (Ibro Osmanović, izjava svjedoka, 10. oktobar 1994.), par. 61; P208 (Ibro Osmanović, izjava svjedoka, 11. oktobar 1995.), str. 2.

²³¹⁴ Ibro Osmanović, T. 2766.

²³¹⁵ P434 (Elvir Pašić, izjava svjedoka, 21. oktobar 1994.), par. 48.

²³¹⁶ P434 (Elvir Pašić, izjava svjedoka, 21. oktobar 1994.), par. 48.

Daco; jedan čovjek koji se zvao Omer, iz Brčkog; i jedan čovjek koji se zvao Drago (iz Požarnice u opštini Tuzla).²³¹⁷

556. Zatočenici su učestvovali u batinanju drugih zatočenika, a među njima su bili Fikret Smajlović, Besim Mehinović zvani Pupa; Esad Bekrić; Mersed Sečkanović; dva brata Džemal i Džemail Malić; i Omer Brodlić iz Brčkog.²³¹⁸ Fikret Smajlović, Zahirović i Mehinović tukli su zatočenike i danju i noću, u prisustvu Srba ili bez njih, dok su Bekrić, Sečkanović i Brodlić izvodili zatočenike isključivo noću i tukli ih samo u prisustvu Srba.²³¹⁹ Fikret Smajlović je nosio maskirnu uniformu, izgledalo je kao da je lojalan Srbima i zbog toga je uživao posebne privilegije.²³²⁰ Zatočenike je tukao šakama i metalnom kopčom vojnog opasača, a udarao ih je i nogama.²³²¹

557. **Osmanović** je u svom svjedočenju rekao da su se u avgustu 1992. promijenili stražari u logoru i da je većinu stražara koji su tukli zatočenike zamijenila grupa starijih ljudi iz sela Batković, koji su prema zatočenicima bili korektni.²³²² Po mišljenju **svjedoka RM-088**, dva policajca, Drago Ilić i Aleksandar Đurić, poslani su u logor dok je komandant bio Đoko Vasiljević, od avgusta do decembra 1992., zbog toga što su stražari previše tukli zatočenike. Ovi policajci su uspostavili pravilo da nijedan stražar ne smije tući zatočenike ni ulaziti u hangar. Od tada su Ilić i Đurić bili neposredno odgovorni komandantu logora, a Ilić je sam tukao zatočenike.²³²³

558. Krajem juna 1992., službenik zvani "Učo" rasporedio je nekoliko zatočenika na rad u odjeljenju uprave, gdje im je prva dužnost bila da kucaju izvještaje i spiskove zatočenika, uključujući ime i prezime zatočenika i datum zarobljavanja.²³²⁴ Prema pisanom uputstvu, spisak zatočenika u logoru, kao i osnovne podatke o njima, trebalo je

²³¹⁷ P207 (Ibro Osmanović, izjava svjedoka, 10. oktobar 1994.), par. 55; P434 (Elvir Pašić, izjava svjedoka, 21. oktobar 1994.), par. 41-42; P1610 (Svjedok RM-030, izjava svjedoka, 29. septembar 1994.), str. 6; P2521 (Mirsad Kuralić, izjava svjedoka, 28. juni 1996.), str. 10-11; P2526 (Tahir Ferhatbegović, izjava svjedoka), izjava svjedoka od 13. oktobra 1994., str. 8; Elvir Pašić, T. 4498.

²³¹⁸ P207 (Ibro Osmanović, izjava svjedoka, 10. oktobar 1994.), par. 61; P208 (Ibro Osmanović, izjava svjedoka, 11. oktobar 1995.), str. 2; P434 (Elvir Pašić, izjava svjedoka, 21. oktobar 1994.), par. 43; P524 (Svjedok RM-088, izjava svjedoka, 17. oktobar 1994.), par. 69; P1610 (Svjedok RM-030, izjava svjedoka, 29. septembar 1994.), str. 6; D50 (Izjava Ibro Osmanovića data Armiji BiH, 23. juli 1993.), str. 3; Elvir Pašić, T. 4503, 4505.

²³¹⁹ P524 (Svjedok RM-088, izjava svjedoka, 17. oktobar 1994.), par. 70; P207 (Ibro Osmanović, izjava svjedoka, 10. oktobar 1994.), par. 61; P208 (Ibro Osmanović, izjava svjedoka, 11. oktobar 1995.), str. 2; D50 (Izjava Ibro Osmanovića data Armiji BiH, 23. juli 1993.), str. 3.

²³²⁰ P207 (Ibro Osmanović, izjava svjedoka, 10. oktobar 1994.), par. 62; P208 (Ibro Osmanović, izjava svjedoka, 11. oktobar 1995.), str. 2; Ibro Osmanović, T. 2821.

²³²¹ P208 (Ibro Osmanović, izjava svjedoka, 11. oktobar 1995.), str. 2; Ibro Osmanović, T. 2821.

²³²² Ibro Osmanović, T. 2832; D50 (Izjava Ibro Osmanovića data Armiji BiH, 23. juli 1993.), str. 3.

²³²³ P524 (Svjedok RM-088, izjava svjedoka, 17. oktobar 1994.), par. 65.

²³²⁴ P524 (Svjedok RM-088, izjava svjedoka, 17. oktobar 1994.), par. 43-44, 46; svjedok RM-088, T. 5356.

dostaviti MKCK-u u Bijeljini.²³²⁵ U izvještajima MKCK-u trebalo je samo navesti da li je razlog zbog kojeg je osoba otišla iz logora otpust, razmjena, smrt ili transfer, kao i datum kad je otišla iz logora.²³²⁶ Jedino su komandant i zamjenik komandanta mogli potpisati izvještaje MKCK-a i komandant ili zamjenik komandanta su morali ići s predstavnicima MKCK-a u IBK u Bijeljini da verifikuju te izvještaje.²³²⁷ Tukodi je zatočenicima naređivao koja imena da navedu u izvještajima.²³²⁸ Komanda logora im je takođe naređivala da unesu lažne informacije u izvještaje za MKCK jer je MKCK želio u svakom trenutku znati gdje se ljudi nalaze.²³²⁹ Stoga se u izvještajima za neku ubijenu ili nestalu osobu navodilo da je razmijenjena.²³³⁰ Međutim, logorske vlasti su znale šta se stvarno dogodilo s osobama za koje je u izvještajima bilo navedeno da su otpuštene.²³³¹

559. Dana 4. avgusta 1992., pukovnik Dragutin Ilić, komandant IBK-a, naredio je komandantu logora "ratnih zarobljenika" da pripremi logor za posjetu stranih novinara i predstavnika MKCK-a.²³³² MKCK je počeo obilaziti logor Batković krajem avgusta ili u septembru 1992. i nakon toga su se uslovi u logoru poboljšali.²³³³ Kada bi predstavnici MKCK-a posjetili logor, najmlađi i najstariji zatvorenici, zajedno s najteže premlaćenim zatočenicima, bili su privremeno uklonjeni iz logora.²³³⁴ **Ferhatbegović** je konkretno naveo da su stražari krili muškarce stare preko 60 godina i djecu mlađu od 18 godina.²³³⁵ **Kuralić** je izjavio da se to isto događalo kad god bi novinari došli u posjetu logoru.²³³⁶ **Svjedok RM-088** je u svom svjedočenju rekao da se MKCK morao najaviti 24 sata prije dolaska u logor Batković; takvo obavještenje stiglo je 16. avgusta 1992., a 17. avgusta 1992. MKCK je posjetio logor.²³³⁷ Grupa zatočenika koju su nazvali

²³²⁵ P527 (Uputstvo IBK-a, koje je potpisao Momčilo Despot, 2. juli 1992.), par. 10.

²³²⁶ P524 (Svjedok RM-088, izjava svjedoka, 17. oktobar 1994.), par. 83.

²³²⁷ P524 (Svjedok RM-088, izjava svjedoka, 17. oktobar 1994.), par. 83; svjedok RM-088, T. 5357.

²³²⁸ Svjedok RM-088, T. 5357.

²³²⁹ Svjedok RM-088, T. 5359-5360, 5362, 5401; P528 (Odluka Komande sabirnog centra u Batkoviću, koju je potpisao Đ. Vasiljević, 26. septembar 1992.), str. 1.

²³³⁰ Svjedok RM-088, T. 5359-5360, 5362, 5401; P528 (Odluka Komande sabirnog centra u Batkoviću, koju je potpisao Đ. Vasiljević, 26. septembar 1992.), str. 1.

²³³¹ Svjedok RM-088, T. 5362.

²³³² P6795 (Naređenje Komande IBK-a, 4. avgust 1992.).

²³³³ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 514.

²³³⁴ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 513.

²³³⁵ P2526 (Tahir Ferhatbegović, izjave svjedoka), izjava svjedoka od 13. oktobra 1994., str. 9.

²³³⁶ P2521 (Mirsad Kuralić, izjava svjedoka, 28. juni 1996.), str. 8.

²³³⁷ P524 (Svjedok RM-088, izjava svjedoka, 17. oktobar 1994.), par. 53-55. Pretresno vijeće ima u vidu da je Elvir Pašić u svom svjedočenju izjavio da je prva posjeta MKCK-a bila u septembru 1992. (P434 (Elvir Pašić, izjava svjedoka, 21. oktobar 1994.), par. 49 Elvir Pašić, T. 4504). Međutim, s obzirom na detalje koje je naveo svjedok RM-088, Pretresno vijeće se u vezi s datumom prve posjete oslonilo na njegovu, a ne na Pašićevu izjavu.

"specijalna jedinica", u kojoj su bili Ejub Smajić i Alija Gušalić, odvedena je iz hangara u Čardak, zgradu okruženu bodljikavom žicom koja je bila oko 700 metara udaljena od glavne zgrade.²³³⁸ Ljudi iz "specijalne jedinice" su registrovani, a njihovi podaci su proslijeđeni Tukodiju. Nakon toga su u Čardak došli srpski policajci i obukli staru odjeću kako bi izgledali kao ostali zatočenici. Po dolasku predstavnika MKCK-a, zatočenici su podijeljeni u male grupe, a u svakoj grupi su umjesto zatočenika bila po dva policajca.²³³⁹ Jedan od policajaca predstavio se kao Ejub Smajić.²³⁴⁰ U to vrijeme zatočenici iz specijalne jedinice su zbog premlaćivanja bili jako otečeni i u modricama.²³⁴¹ **Svjedok RM-513** je u svom svjedočenju izjavio da su se stražari predstavljali imenima ubijenih zatočenika kako bi izgledalo da niko ne nedostaje sa spiskova.²³⁴² Vlado Stević je bio vojni policajac u kasarni u Bijeljini koji je povremeno dovođen u logor Batković kao zamjena za zatočenike koji su nedostajali.²³⁴³ **Pašić** je u svom svjedočenju izjavio da je zatočenicima koji su ostali u logoru naređeno da kažu da su uslovi u logoru dobri.²³⁴⁴ Neki zatočenici to nisu poslušali i zbog toga su ih sve poslije tukli.²³⁴⁵

560. **Svjedok RM-088** je u svom svjedočenju rekao da je u septembru 1992. u logor Batković došla jedna američka novinarska ekipa da intervjuiše zatočenike.²³⁴⁶ Prije intervjua, Fikret Smajlović i Džemal Zahirović zvani Špajzer zamijenili su Aliju Gušalića i Ejuba Smajića.²³⁴⁷ Velibor Stojanović i Tukodi rekli su zatočenicima da smiju govoriti o životu u hangaru, ali da ne smiju pominjati one koji su mrtvi ili premlaćeni.²³⁴⁸ Jedan zatočenik je rekao američkoj novinarki da su svi zatočenici civili i da nijedan od njih nije vojnik.²³⁴⁹ Pripadnici "specijalne jedinice" su 11. septembra 1992. premješteni i sastavljen je izvještaj za MKCK u kojem je navedeno da su ljudi iz te grupe premješteni u zatvor u Doboju radi istrage.²³⁵⁰

²³³⁸ P524 (Svjedok RM-088, izjava svjedoka, 17. oktobar 1994.), par. 54-55; svjedok RM-088, T. 5393.

²³³⁹ P524 (Svjedok RM-088, izjava svjedoka, 17. oktobar 1994.), par. 55.

²³⁴⁰ P524 (Svjedok RM-088, izjava svjedoka, 17. oktobar 1994.), par. 55; svjedok RM-088, T. 5399.

²³⁴¹ P524 (Svjedok RM-088, izjava svjedoka, 17. oktobar 1994.), par. 55.

²³⁴² P1054 (Svjedok RM-513, izjava svjedoka, 25. juni 2011.), par. 76; svjedok RM-513, T. 9358.

²³⁴³ P1054 (Svjedok RM-513, izjava svjedoka, 25. juni 2011.), par. 76; svjedok RM-513, T. 9358.

²³⁴⁴ P434 (Elvir Pašić, izjava svjedoka, 21. oktobar 1994.), par. 49-50.

²³⁴⁵ P434 (Elvir Pašić, izjava svjedoka, 21. oktobar 1994.), par. 49-50.

²³⁴⁶ P524 (Svjedok RM-088, izjava svjedoka, 17. oktobar 1994.), par. 57.

²³⁴⁷ P524 (Svjedok RM-088, izjava svjedoka, 17. oktobar 1994.), par. 57.

²³⁴⁸ P524 (Svjedok RM-088, izjava svjedoka, 17. oktobar 1994.), par. 57.

²³⁴⁹ Svjedok RM-088, T. 5354.

²³⁵⁰ P524 (Svjedok RM-088, izjava svjedoka, 17. oktobar 1994.), par. 59.

Zaključci Pretresnog vijeća

561. Pretresno vijeće ima u vidu izjavu Đorđa Krstića da, tokom njegovog boravka u logoru Batković od 11. januara 1993. do 6. juna 1994., u logoru nije bio zatočen nijedan civil, da su uslovi života u logoru bili "dosta solidni" i da zatočenici nisu bili zlostavljani. Pretresno vijeće s tim u vezi ima u vidu da se većina dokaza koji su mu predloženi o uslovima života u logoru i postupanju prema zatočenicima odnosi na 1992. i da ih Krstićeva izjava stoga ne pobija. Što se tiče 1993. i 1994., Pretresno vijeće će iznijeti sljedeća zapažanja. Krstić je okolišao prilikom odgovaranja na pitanja kako tužilaštva, tako i Pretresnog vijeća, i nije mogao objasniti velike nedosljednosti između njegove izjave i dokumenata koji su mu predloženi u sudnici – uključujući i izvještaje iz tog perioda koje su sastavili njegovi pretpostavljeni.²³⁵¹ Dokazi koje je iznio Krstić o uslovima u logoru Batković i civilnom statusu zatočenika u najvećem su dijelu u potpunoj suprotnosti s gotovo svim dokazima koji su Pretresnom vijeću predloženi o tim pitanjima. U tom pogledu, Pretresno vijeće je smatralo da je veliki broj svjedoka dao detaljna, pouzdana i dosljedna svjedočenja pred Pretresnim vijećem o uslovima u logoru, očajno lošoj zdravstvenoj njezi, kao i o zlostavljanju zatočenika i prikrivanju zlostavljanja od strane logorskih vlasti. Iz tih razloga, Pretresno vijeće se nije oslonilo na taj aspekt dokaza koje je iznio Krstić.

562. Na osnovu gore navedenog, Pretresno vijeće konstatuje da je od 27. juna 1992. do kraja novembra 1995. u logoru Batković bio zatočen veliki broj zatočenika. Broj zatočenih se mijenjao tokom perioda postojanja logora. U periodu od juna 1992. do jula 1993., kada je broj zatočenika dosegao maksimum, u logoru je bilo otprilike 3.500 zatočenika. Zatočenici su pretežno bili bosanski Muslimani i bosanski Hrvati. Na osnovu dokaza, Pretresno vijeće zaključuje da su zatočenici najvećim dijelom bili civili. Povremeno je među zatočenicima bilo žena, djece i starih ljudi. Velika većina zatočenih u logoru Batković bila je tamo ne zato što su počinili neko krivično djelo, već zato što nisu bili Srbi.

563. Od juna 1992. do najranije septembra 1992., zatočenici nisu imali pristup vodi iz gradskog vodovoda i logor je bio pretrpan. Svaki od dva hangara imao je površinu od približno 1.500 kvadratnih metara. U jednom hangaru je u tom periodu bilo smješteno

²³⁵¹ Đorđe Krstić, T. 26356-26365; P4008 (Naređenje Glavnog štaba koje je izdao Zdravko Tolimir, 3. oktobar 1994.), str. 1; P6797 (Izvještaj IBK-a, upućen upravniku KP Doma Bijeljina, 12. februar 1993.), str. 1; P6798 (Naređenje Glavnog štaba VRS-a za premještanje zatočenika u Batković, 16. juli 1993.).

između 1.000 i 1.400 zatočenika. U privremeno podignutom vojnom šatoru bilo je zatočeno još 200 ljudi. Zatočenici su spavali na prostirkama na betonskom podu bez ćebadi. Sanitarni uslovi bili su jako loši. Jedan srpski ljekar, s kojim su bile dvije medicinske sestre, rijetko je dolazio u logor, i to samo onih dana kad su u logor dolazili pripadnici MKCK-a. Pretresno vijeće konstatuje da se situacija u logoru nešto popravila od septembra 1992., nakon što je MKCK počeo obilaziti logor. Konkretno, zatočenici su dobijali više hrane, mada je i to bilo jedva dovoljno. Nadalje, zatočenicima je davano malo vremena da pojedu svoj obrok, a neke su tukli dok su jeli. U drugoj polovini 1995., zatočenici su jako smršali i njih nekoliko je umrlo od posljedica pothranjenosti.

564. Što se tiče odgovornosti za zatočenje i uslove u logoru, Pretresno vijeće konstatuje da je VRS osnovao logor Batković i da su vojnici VRS-a upravljali logorom i obezbjeđivali ga. Shodno tome, Pretresno vijeće konstatuje da je VRS zatočavao ljude u logoru Batković i da je bio odgovoran za uslove njihovog zatočenja.

565. Najteža premlaćivanja u logoru Batković vršena su u periodu od juna do decembra 1992. Zatočenici su svakodnevno surovo mlatili šakama, nogama i raznim predmetima, kao što su metalne kopče na opasaču, oružje, policijske palice, puške ili metalne cijevi. Deset zatočenika izdvojeno je i prema njima se izuzetno grubo postupalo. Tukli su ih tri puta dnevno, tjerali ih da se međusobno tuku, a više puta su morali međusobno vršiti ponižavajuće polne radnje u prisustvu ostalih zatočenika. Zbog batina su neki zatočenici pretrpjeli teške i trajne fizičke povrede i dugotrajne psihičke traume. Jednom prilikom su policajci iz Sremskih Karlovaca došli u logor i teško pretukli zatočenike. Mada se intenzitet premlaćivanja smanjio nakon posjeta predstavnika MKCK-a u septembru 1992., Pretresno vijeće konstatuje da su se premlaćivanja u logoru Batković odvijala u periodu od 1. juna 1992. do 21. jula 1993. Pretresnom vijeću nisu predočeni dokazi o tome da su zatočenici premlaćivani nakon 21. jula 1993.

566. Pretresno vijeće konstatuje da su zatočenike u logoru Batković tukli komandanti logora,²³⁵² zamjenici komandanata i komandiri voda obezbjeđenja,²³⁵³ stražari²³⁵⁴ i

²³⁵² Pukovnik Momčilo Despot, Velibor Stojanović zvani Veljo, potpukovnik Đoko Vasiljević i potpukovnik Petar O. Dmitrović (vršilac dužnosti komandanta logora u Vasiljevićevom odsustvu).

²³⁵³ Stojan Makivić zvani Kivinja, Ljubiša Mišić, Milorad Ošopović zvani Miko, Milenko Lujčić i Mladen Tukodi zvani Mlado.

²³⁵⁴ Gligor Begović, Veselin Nikolić, jedan čovjek koji se prezivao Pavić, Radovan Lazarević zvani Major, Dragan Goić, jedan čovjek koji se prezivao Grbović zvani Daco, Milenko Perić, Jovan Arsenović,

policajci.²³⁵⁵ Ulazak u logor bio je dozvoljen i vojnicima s fronta i približno dvaput mjesečno oni su zlostavljali zatočenike po vlastitom nahođenju. Pretresno vijeće ima u vidu da su neki zatočenici Muslimani učestvovali u teškim premlaćivanjima.²³⁵⁶ Pretresno vijeće neće dalje razmatrati ta premlaćivanja u vezi ni sa jednom tačkom Optužnice.

567. Pretresno vijeće takođe konstatuje da su vlasti logora Batković dostavljale lažne izvještaje MKCK-u kako bi prikrile djela počinjena nad zatočenima u logoru. Osim toga, u bliskoj saradnji s pripadnicima Vojne policije VRS-a, logorske vlasti su uspostavile sistem sakrivanja od MKCK-a i novinara najmlađih i najstarijih zatočenika, kao i zatočenika koji su bili teško zlostavljani. Pretresno vijeće će dalje razmotriti taj aspekt u poglavlju 9.2.10, dolje.

568. Pretresno vijeće će dalje razmotriti gore navedeno u vezi s tačkom 3 Optužnice u poglavlju 8, dolje.

4.2.3 Uništavanje privatne i javne imovine, uključujući spomenike kulture i sakralne objekte

569. Prema Optužnici, optuženi je odgovoran za djela bezobzirnog uništavanja privatne imovine, uključujući kuće i poslovne objekte, i javne imovine, uključujući spomenike kulture i sakralne objekte navedene u incidentu 1 iz Priloga D Optužnici, u opštini Bijeljina u periodu od 12. maja 1992. do 30. novembra 1995.²³⁵⁷ Odbrana je iznijela argument da činjenica o kojoj je presuđeno i dokazi koje je izvelo tužilaštvo u vezi s ovim incidentom iz priloga Optužnici nisu dovoljni da se utvrdi datum, počinio i način uništenja tri džamije pomenute u incidentu 1 iz Priloga D Optužnici.²³⁵⁸ Konkretno, u Optužnici se navodi da su džamije u Atmačićima, Janjarima i Srednjoj Trnovi uništene u ljeto 1992.²³⁵⁹ Incident 1 iz Priloga D Optužnici ograničen je na uništenje te tri džamije. Međutim, kad je riječ o uništavanju, Optužnica nije ograničena

Zoran Zorić ili Zarić zvani Zoka, jedan čovjek koji se prezivao Panić, jedan čovjek koji se prezivao Knežević i Milenko Tojić.

²³⁵⁵ Dragan Ilić zvani Drago i Aleksandar Đurić.

²³⁵⁶ Fikret Smajlović zvani Pike ili Piklić, Džemal Zahirović zvani Špajzer, Omer Brodlić iz Brčkog i Esad Bekrić.

²³⁵⁷ Optužnica, par. 47, 52, 59(j), incident 1 iz Priloga D Optužnici.

²³⁵⁸ Završni podnesak odbrane, par. 1648-1651.

²³⁵⁹ Optužnica, incident 1 iz Priloga D Optužnici.

samo na incidente iz priloga Optužnici.²³⁶⁰ Shodno tome, Pretresno vijeće je takođe razmotrilo dokaze koji su van okvira incidenta 1 iz Priloga D Optužnici. Pretresno vijeće je formalno primilo na znanje činjenicu o kojoj je presuđeno broj 517 u vezi s uništavanjem vjerskih spomenika u opštini Bijeljina. Vijeću su predočeni i dokazi koje su iznijeli **svjedok RM-513**, bosanski Srbin iz Bijeljine,²³⁶¹ i **András Riedlmayer**, bibliograf i stručnjak za dokumentiranje umjetničke građe,²³⁶² kao i dokumentarni dokazi.

570. Tokom ljeta 1992., oštećene su ili razorene dvije džamije u opštini Bijeljina.²³⁶³

571. **Svjedok RM-513** naveo je da su, prema glasinama koje su kružile Bijeljinom, u ljeto 1992. uništeni vjerski i kulturni spomenici u Bijeljini, i to pod rukovodstvom bijeljinskog Odjeljenja za urbanizam i izgradnju. Načelnik tog odjeljenja bio je Đorđe Krsmanović, koji je bio i član Ratnog predsjedništva. Krsmanoviću je pomagao Dragan Jovanović, koji je bio inženjer građevinarstva. Prema istim glasinama, rušenje tih spomenika izvršili su pripadnici 1. KK-a VRS-a. Svjedok je takođe naveo da je u jednoj noći uništeno još pet važnih spomenika, među kojima je bila i Atik džamija. Kasnije su preduzeća iz Bijeljine koja su koristila Muslimane iz radnih vodova odnijela šut. Prema riječima ovog svjedoka, samo je katolička crkva pošteđena zahvaljujući intervenciji pravoslavnog episkopa iz Tuzle.²³⁶⁴

572. Prema jednoj reportaži emitovanoj na vijestima televizijske stanice Channel Four, paravojna grupa zvana Panteri, pod komandom Ljubiše Savića zvanog Mauzer, digla je u jednoj noći u vazduh pet džamija u Bijeljini. Dva sata prije njihovog uništenja, sve telefonske linije u Bijeljini bile su prekinute. Prema toj reportaži, gradonačelnik Bijeljine Jovan Vojnović, bosanski Srbin, bio je unaprijed upoznat s planom rušenja džamija i protivio se tom planu. Poslije uništenja glavne džamije u Bijeljini, mjesto na kojem se nalazila je srađeno buldožerima. Džamija je samo djelimično dignuta u vazduh kako bi se pošteđili okolni objekti.²³⁶⁵

²³⁶⁰ Za više pojedinosti o ovom pitanju, v. Dodatak B.

²³⁶¹ P1054 (Svjedok RM-513, izjava svjedoka, 25. juni 2011.), str. 1, par. 2, 4-6.

²³⁶² P2503 (Izveštaj vještaka Andrása Riedlmayera, decembar 2012.), par. 75; András Riedlmayer, T. 17888; P2504 (Biografija Andrása Riedlmayera), str. 1. Za pristup Pretresnog vijeća u vezi s Riedlmayerovim svjedočenjem, v. Dodatak B.

²³⁶³ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 517.

²³⁶⁴ P1054 (Svjedok RM-513, izjava svjedoka, 25. juni 2011.), par. 77.

²³⁶⁵ P4163 (Vijesti televizijske stanice Channel Four), str. 1.

573. **András Riedlmayer** je iznio dokaze o uništavanju vjerskih spomenika u gradu Bijeljini. On tvrdi da su Atik džamija, džamije u Selimovićima i u Dašnici, džamija Krpić i džamija Janjica, kao i turbe Sadik-bega, koje se nalazi u gradu Bijeljini, uništeni eksplozivom u noći između 12. i 13. marta 1993., a njihove ruševine srušene sa zemljom.²³⁶⁶ Srpski vojnici su digli u vazduh Atik džamiju.²³⁶⁷ Prema jednom drugom izvoru, za razaranje Atik džamije bila je odgovorna paravojna grupa zvana Panteri, pod komandom Ljubiše Savića zvanog Mauzer.²³⁶⁸ Teren na kojem su se nalazili džamija i turbe poravnat je teškom mehanizacijom, raščišćen i na njemu su posađeni trava i drveće.²³⁶⁹ Lokalne opštinske vlasti bile su zadužene za čišćenje ruševina Atik džamije, obližnjeg turbeta i Krpić džamije.²³⁷⁰ U Atik džamiju je, prije nego što je uništena, provaljeno 5. aprila 1992., a njen sadržaj je opljačkan i oskrnavljen.²³⁷¹ Takođe, prije nego što je uništena, Krpić džamiju su u aprilu 1992. vandalizirali i demolirali pripadnici srpskih paravojnih formacija, uključujući i arkanovce.²³⁷² Tokom obilaska te lokacije 2002. godine, svjedok je zatekao samo male komade građevinskog šteta, koji su slijedili konture temelja džamije u Selimovićima, i raskopanu zemlju. Prilikom obilaska lokacije džamije u Dašnici, vidio je prazno polje i zapazio ostatke temelja džamije među korovom. Na lokaciji Krpić džamije svjedok je zatekao veliku praznu parcelu, poravnatu i raščišćenu. Na lokaciji džamije Janjica svjedok je zatekao praznu parcelu, obraslu korovom. Pored mjesta gdje je bio ulaz u džamiju ostao je samo jedan veliki kamen, a na zemlji su se vidjele brazde, možda od teške mehanizacije. Ovaj vještak je ocijenio da su obližnji objekti bili u dobrom stanju.²³⁷³ Osim toga, Riedlmayer je predočio i dokaze o uništavanju drugih vjerskih objekata u opštini Bijeljina.²³⁷⁴

²³⁶⁶ P2511 (Baza podataka iz katastarske evidencije za izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera); P2513 (Dodatak izvještaju vještaka Andrása Riedlmayera, 30. septembar 2013.), str. 1-2; P2514 (Tabela u programu *Excel* dostavljena kako bi se ažurirao izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera, 27. septembar 2013.).

²³⁶⁷ P2511 (Baza podataka iz katastarske evidencije za izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera); P2513 (Dodatak izvještaju vještaka Andrása Riedlmayera, 30. septembar 2013.), str. 1.

²³⁶⁸ P2511 (Baza podataka iz katastarske evidencije za izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera).

²³⁶⁹ P2511 (Baza podataka iz katastarske evidencije za izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera); P2513 (Dodatak izvještaju vještaka Andrása Riedlmayera, 30. septembar 2013.), str. 1-2

²³⁷⁰ P2511 (Baza podataka iz katastarske evidencije za izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera); P2513 (Dodatak izvještaju vještaka Andrása Riedlmayera, 30. septembar 2013.), str. 1-2.

²³⁷¹ P2511 (Baza podataka iz katastarske evidencije za izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera); P2513 (Dodatak izvještaju vještaka Andrása Riedlmayera, 30. septembar 2013.), str. 2.

²³⁷² P2511 (Baza podataka iz katastarske evidencije za izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera); P2513 (Dodatak izvještaju vještaka Andrása Riedlmayera, 30. septembar 2013.), str. 2.

²³⁷³ P2511 (Baza podataka iz katastarske evidencije za izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera).

²³⁷⁴ P2510 (Formatirani zapisi uz izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera), str. 1-7; P2511 (Baza podataka iz katastarske evidencije za izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera); P2513 (Dodatak izvještaju vještaka Andrása Riedlmayera, 30. septembar 2013.), str. 2; P2514 (Tabela u programu *Excel* dostavljena kako bi se ažurirao izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera, 27. septembar 2013.); Andras Riedlmayer, T. 17924.

574. Pretresno vijeće ima u vidu da je Riedlmayer informacije o datumima i, kad je to bilo moguće, počiniocima incidenta razaranja dobio od međžlisa Islamske zajednice u Bijeljini, međžlisa Islamske zajednice u Janji, imama džamije u Srednjoj Trnovi i džamije u Glinji, kao i iz jednog članka u listu *Washington Post* od 8. maja 1993. Međutim, Riedlmayerov izvještaj i njegovi dodaci, uključujući bazu podataka, ne sadrže informacije o tome kako su ti njegovi izvori pribavili te podatke, tako da se ne zna da li je postojala čvrsta osnova za zaključke koji su Riedlmayeru predočeni. Iz tih razloga, Pretresno vijeće se nije oslonilo na njegove dokaze u vezi s datumom i, tamo gdje je to primjenjivo, počiniocima uništavanja vjerskih objekata u opštini Bijeljina.

575. Na osnovu činjenice o kojoj je presuđeno br. 516, Pretresno vijeće konstatuje da su u ljeto 1992. dvije džamije u opštini Bijeljina oštećene ili razorene. Međutim, ta činjenica o kojoj je presuđeno ne sadrži imena džamija ni osoba odgovornih za njihovo uništenje ili oštećenje. Pretresnom vijeću su predočeni i dokazi koje je iznio **svjedok RM-513** o glasinama koje su kružile u Bijeljini u vezi s uništavanjem vjerskih i kulturnih spomenika u ljeto 1992. i o počiniocima tog uništavanja. Međutim, s obzirom na činjenicu da svjedok naprosto ponavlja glasine, Pretresno vijeće se neće osloniti na njegove dokaze u vezi s tim uništavanjem. Pretresnom vijeću nisu predočeni nikakvi dodatni dokazi o uništavanju u ljeto 1992. u opštini Bijeljina i ono stoga ne može identifikovati navodne počinioce tog uništavanja ili nanošenja štete. S obzirom na te okolnosti, Pretresno vijeće neće dalje razmatrati te incidente u vezi s tačkom 3 Optužnice.

576. Vijeću su predočeni i dokazi koje su iznijeli svjedok RM-513 i Andrés Riedlmayer, kao i dokumentarni dokazi o uništavanju pet džamija (Atik džamija, džamije u Selimovićima i Dašnici, Krpić džamija i džamija Janjica) i turbeta Sadik-bega. Međutim, svjedok RM-513 nije naveo datume tog uništavanja, a datum reportaže televizijske stanice Channel Four nije poznat. Osim toga, iz gore objašnjenih razloga, Pretresno vijeće se nije oslonilo na Riedlmayerove navode u vezi s datumom ili počiniocima uništavanja vjerskih objekata u opštini Bijeljina. Shodno tome, Pretresno vijeće ne može utvrditi kada je to uništavanje izvršeno niti ko su bili njegovi počinioci i neće dalje razmatrati te incidente u vezi s tačkom 3 Optužnice.

4.2.4 Oduzimanje ili pljačka imovine

577. Prema Optužnici, optuženi je odgovoran za oduzimanje ili pljačku imovine za vrijeme i poslije preuzimanja vlasti, za vrijeme hapšenja i zatočenja, kao i za vrijeme deportacija ili prisilnih premještanja, ili poslije njih, u opštini Bijeljina periodu od 12. maja 1992. do 30. novembra 1995.²³⁷⁵ Pretresno vijeće je formalno primilo na znanje dvije činjenice o kojima je presuđeno u vezi s navodnim pljačkanjem u toj opštini.²³⁷⁶ Vijeću su predočeni dokazi koje je iznio **svjedok RM-513**, bosanski Srbin iz Bijeljine,²³⁷⁷ kao i dokumentarni dokazi, i ono smatra da su ti dokazi u skladu s činjenicama o kojima je presuđeno.²³⁷⁸ Pretresnom vijeću su predočeni i dokazi koje su iznijeli **András Riedlmayer**, bibliograf i stručnjak za dokumentiranje umjetničke građe,²³⁷⁹ i **Milenko Todorović**, koji je od 16. novembra 1993. bio načelnik organa za obavještajno-bezbjednosne poslove IBK-a.²³⁸⁰ Činjenice o kojima je presuđeno i najveći dio ovih dokaza razmotreni su u drugim poglavljima; činjenice o kojima je presuđeno i dokazi koje su iznijeli svjedok RM-513 i Milenko Todorović, kao i D1974, u poglavlju 4.2.7; i dokazi koje je iznio Riedlmayer, u poglavlju 4.2.3.

578. **Riedlmayer** je u svom svjedočenju rekao da je katolička crkva u Bijeljini tokom rata opljačkana i demolirana.²³⁸¹ Tokom obilaska te lokacije 2002. godine, Riedlmayer je uočio da su mermerne stepenice koje vode do svetišta razbijene, a da su predmeti s oltara i crkvene klupe navodno odneseni ili uništeni.²³⁸² Župni dvor je bio u poodmaklom stadijumu zapuštenosti.²³⁸³ Riedlmayer je ocijenio da su obližnji objekti bili u dobrom stanju.²³⁸⁴

579. Pretresno vijeće najprije podsjeća na svoj zaključak u poglavlju 4.2.7, da je od 12. maja 1992. do početka 1993., privatna agencija "Evropa", u kojoj su radili pripadnici MUP-a, prevozila bosanske Hrvate i bosanske Muslimane preko Srbije do

²³⁷⁵ Optužnica, par. 47, 59(i).

²³⁷⁶ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenice br. 519-520.

²³⁷⁷ P1054 (Svjedok RM-513, izjava svjedoka, 25. juni 2011.), str. 1, par. 2, 4-6.

²³⁷⁸ **Svjedok RM-513**: P1054 (Svjedok RM-513, izjava svjedoka, 25. juni 2011.), par. 27-28; svjedok RM-513, T. 9273-9274. **Dokumentarni dokazi**: P3908 (Izveštaj Fonda za humanitarno pravo pod naslovom "Bijeljina zavijena u crno", 15. septembar 1993.), str. 3.

²³⁷⁹ P2503 (Izveštaj vještaka Andrása Riedlmayera, decembar 2012.), par. 75; András Riedlmayer, T. 17888; P2504 (Biografija Andrása Riedlmayera), str. 1.

²³⁸⁰ P2915 (Milenko Todorović, transkript iz predmeta *Tolimir*, 18.-20. april 2011.), str. 12920, 12924, 12932; Milenko Todorović, T. 19814, 19818, 19825, 19835-19837, 19884-19885.

²³⁸¹ P2511 (Baza podataka iz katastarske evidencije za izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera); P2514 (Tabela u programu *Excel* dostavljena kako bi se ažurirao izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera, 27. septembar 2013.).

²³⁸² P2511 (Baza podataka iz katastarske evidencije za izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera).

²³⁸³ P2511 (Baza podataka iz katastarske evidencije za izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera).

²³⁸⁴ P2511 (Baza podataka iz katastarske evidencije za izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera).

mađarske granice.²³⁸⁵ Na osnovu gore navedenog, Pretresno vijeće konstatuje da su mnogi ljudi koji su otišli iz Bijeljine posredstvom agencije "Evropa" morali potpisati izjavu da svu svoju imovinu ostavljaju toj agenciji (v. takođe poglavlje 4.2.7). Agencija je kasnije u te nesrpske kuće smještala srpske izbjeglice. Osim toga, od 1992. nadalje, Vojkan Đurković iz SDS-a u Bijeljini, uz pomoć Mauzerovih ljudi, iznuđivao je imovinu od bosanskih Muslimana i otimao im dragocjenosti prije nego što su protjerani iz opštine. Đurkovići i Mauzerovi ljudi pljačkali su kuće bosanskih Muslimana. Pretresno vijeće će razmotriti ove incidente u vezi s tačkom 3 Optužnice u poglavlju 8, dolje.

580. Pretresno vijeće konstatuje da je građevinski materijal počupan sa zidova džamije u Janjarima i odnesen. Nadalje, katolička crkva je opljačkana, a odneseni su, konkretno, predmeti s oltara i crkvene klupe. Pretresnom vijeću nisu predočeni nikakvi dokazi u vezi s počinocima i datumima ova dva incidenta. S obzirom na te okolnosti, Pretresno vijeće ih neće dalje razmatrati u vezi ni sa jednom tačkom Optužnice.

4.2.5 *Prisilni rad i živi štitovi*

581. Prema Optužnici, optuženi je odgovoran za odvođenje bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata iz opštine Bijeljina na prisilni rad, uključujući kopanje grobova i rovova i druge oblike prisilnog rada na linijama fronta, i za korištenje bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata kao živih štitova, u periodu od 12. maja 1992. do 30. novembra 1995.²³⁸⁶ Odbrana je iznijela argument da su zatočenici logora Batković rad obavljali isključivo na dobrovoljnoj osnovi.²³⁸⁷ Pretresno vijeće je formalno primilo na znanje izvjestan broj činjenica o kojima je presuđeno u vezi s ovom optužbom.²³⁸⁸ Pretresnom vijeću su takođe predočeni dokazi koje su iznijeli **Safet Gagula**, bosanski Musliman iz Knežine u opštini Sokolac,²³⁸⁹ **svjedok RM-088**, bosanski Musliman iz opštine Šekovići,²³⁹⁰ **Jakov Marić**, bosanski Hrvat katoličke vjeroispovijesti iz Sasine u

²³⁸⁵ Pretresno veće ima u vidu da se ovaj dokaz odnosi na nesrbe. S obzirom na to da su bosanski Srbi, bosanski Muslimani i bosanski Hrvati bili većinsko stanovništvo u opštini Bijeljina (v. P2788 (Ewa Tabeau, Demografski izvještaj, Dodatak B), str. 25), Pretresno vijeće smatra da se izraz nesrbi, kad je riječ o opštini Bijeljina, odnosi na bosanske Muslimane i bosanske Hrvate.

²³⁸⁶ Optužnica, par. 39(c), 47, 59(h).

²³⁸⁷ Završni podnesak odbrane, par. 1636-1637.

²³⁸⁸ Neke od ovih činjenica o kojima je presuđeno razmotrene su poglavljima 4.2.6 i 4.2.7.

²³⁸⁹ P2525 (Safet Gagula, izjave svjedoka), izjava svjedoka od 12. juna 2001., str. 1-2, Izjava data vlastima Bosne i Hercegovine od 20. avgusta 1993., str. 1.

²³⁹⁰ P524 (Svjedok RM-088, izjava svjedoka, 17. oktobar 1994.), str. 1, par. 1.

opštini Sanski Most;²³⁹¹ **svjedok RM-358**, bosanski Musliman iz opštine Srebrenica, koji je u aprilu 1992. postao pripadnik TO-a;²³⁹² **Elvir Pašić**, bosanski Musliman iz Rogatice;²³⁹³ i **svjedok RM-030**, bosanski Musliman iz Vlasenice,²³⁹⁴ i ono smatra da su ti dokazi u skladu s činjenicama o kojima je presuđeno.²³⁹⁵ Vijeću su predloženi i dokazi koje je iznio **Đorđo Krstić**, Srbin, koji je od 11. januara 1993. do 6. juna 1994. bio zamjenik upravnika logora Batković,²³⁹⁶ kao i dokumentarni dokazi, i ono smatra da su ti dokazi djelimično u skladu s činjenicama o kojima je presuđeno.²³⁹⁷ Pretresno vijeće će dalje u tekstu razmotriti ovo pitanje.

582. Zatočenici u logoru Batković morali su svakodnevno obavljati fizičke poslove, uključujući kopanje rovova i nošenje municije na liniji fronta, zakopavanje leševa, rad u poljima i fabrikama i pomaganje u gradnji aerodroma nedaleko od Bijeljine.²³⁹⁸ Prema uputstvima koja je pukovnik Momčilo Despot iz Komande IBK-a 2. jula 1992. uputio komandiru straže u logoru za "ratne zarobljenike" Batković, dužnost komandira obezbjeđenja bila je da organizuje obezbjeđenje zatočenika za vrijeme prisilnog rada.²³⁹⁹ Jedan od zatočenika, **svjedok RM-358** pušten je iz logora 24. decembra 1995.²⁴⁰⁰

583. **Đorđo Krstić** je u svom svjedočenju rekao da su zatočenici u logoru Batković bili upućivani na rad van tog objekta na dobrovoljnoj osnovi.²⁴⁰¹ Vođa smjene stražara bi se obratio predstavniku zatočenika, kojeg su birali sami zatočenici, i tražio

²³⁹¹ P3117 (Jakov Marić, izjava svjedoka, 11. mart 2000.), str. 1-2.

²³⁹² P3378 (Svjedok RM-358, izjave svjedoka), izjava svjedoka od 28. maja 2000., str. 1, par. 1, izjava svjedoka od 2. oktobra 2013., str. 1, par. 1.

²³⁹³ P434 (Elvir Pašić, izjava svjedoka, 21. oktobar 1994.), str. 1, par. 1.

²³⁹⁴ P1610 (Svjedok RM-030, izjava svjedoka, 29. septembar 1994.), str. 1; P1612 (Svjedok RM-030, izjava data MUP-u, 25. novembar 1993.), str. 1.

²³⁹⁵ **Safet Gagula**: P2525 (Safet Gagula, izjave svjedoka), izjava CSB-u Bosne i Hercegovine od 20. avgusta 1993., str. 3. **Svjedok RM-088**: P524 (Svjedok RM-088, izjava svjedoka, 17. oktobar 1994.), par. 45, 86; svjedok RM-088, T. 5349, 5378. **Jakov Marić**: P3117 (Jakov Marić, izjava svjedoka, 11. mart 2000.), str. 5; P3118 (Jakov Marić, svjedočenje u predmetu *Brđanin*, 16. oktobar 2002.), str. 10835-10836. **Svjedok RM-358**: P3378 (Svjedok RM-358, izjave svjedoka), izjava svjedoka od 28. maja 2000., par. 13. **Elvir Pašić**: P434 (Elvir Pašić, izjava svjedoka, 21. oktobar 1994.), par. 37. **Svjedok RM-030**: P1610 (Svjedok RM-030, izjava svjedoka, 29. septembar 1994.), str. 6.

²³⁹⁶ D664 (Đorđo Krstić, izjava svjedoka, 29. septembar 2014.), par. 3; Đorđo Krstić, T. 26345.

²³⁹⁷ **Đorđo Krstić**: Đorđo Krstić, T. 26367-26368. **Dokumentarni dokazi**: P527 (Uputstvo IBK-a, koje je potpisao Momčilo Despot, 2. juli 1992.), par. 7; P3970 (Obavještenje za štampu MKCK-a o 17 zatočenika iz logora Batković koji su ubijeni blizu fronta, 2. april 1993.); P3988 (Uputstvo IBK-a za rad organa za obezbeđenje logora), str. 2, 4, 6.

²³⁹⁸ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 512.

²³⁹⁹ P3988 (Uputstva za rad organa za obezbeđenje logora, 2. juli 1992.), str. 2, 6.

²⁴⁰⁰ P3378 (Svjedok RM-358, izjave svjedoka), izjava svjedoka od 28. maja 2000., par. 13.

²⁴⁰¹ D664 (Đorđo Krstić, izjava svjedoka, 29. septembar 2014.), par. 17.

dobrovoljce za obavljanje sezonskih radova ili za rad na održavanju objekata.²⁴⁰² U pravilu se javljalo više dobrovoljaca i samo neki od njih su bili odabrani.²⁴⁰³ Prema riječima tog svjedoka, zatočenici su se javljali za posao zato što su dobijali hranu i druge potrepštine na mjestima, ponekad u kućama, na kojima su radili, zato što im je "tako brže prolazi[lo] vrijeme" i zato što bi ponekad dobili priliku da se telefonom čuju sa svojom rodbinom, ako bi im osoba za koju su radili to omogućila.²⁴⁰⁴ Prilikom obavljanja radova zatočenici su imali obezbjeđenje kako bi se spriječili napadi na njih od strane "neodgovornih mještana" ili osoba koje su imale "loše namjere ili predrasude prema [zatočenicima]".²⁴⁰⁵

584. Osim **Krstićevih** dokaza, Pretresnom vijeću predočeni su i dokumentarni dokazi da su zatočenici iz logora Batković rad obavljali na dobrovoljnoj osnovi. Prema reportaži televizijske stanice Channel Four, zatočenici logora Batković, a posebno dva Muslimana i jedan Hrvat, radili su u jednom mlinu u Bijeljini bez naknade. Dopisnicima televizijske stanice Channel Four bilo je omogućeno da razgovaraju s tri zatočenika koji su za njih bili pažljivo odabrani u mlinu. Jedan od tri zatočenika, koji je bio muslimanske nacionalnosti, naveo je da se dobrovoljno prijavio za rad u mlinu jer je hrana bila bolja.²⁴⁰⁶

585. Pretresnom vijeću su predočeni i dokazi o tome da su mještani Bijeljine bili prisiljeni da obavljaju radove. Prema pismu koje je jedna međunarodna organizacija 16. septembra 1993. uputila Karadžiću, muškarci, Muslimani, u Bijeljini navodno su odvođeni na prisilni rad, koji je uključivao kopanje rovova na linijama fronta i čišćenje minskih polja nakon 11. septembra 1993.²⁴⁰⁷

586. Pretresnom vijeću su predočene na prvi pogled protivrječne informacije u vezi s tim da li su zatočenici iz logora Batković rad obavljali na dobrovoljnoj osnovi. Činjenica o kojoj je presuđeno broj 512 upućuje na to da su zatočenici bili prisiljeni na rad. Đorđo Krstić je u svom svjedočenju izjavio da su zatočenici bili upućivani na rad van objekta na dobrovoljnoj osnovi. Isto tako, prema vijestima televizijske stanice Channel Four, jedan zatočenik je radio dobrovoljno u mlinu kako bi dobio bolju hranu.

²⁴⁰² D664 (Đorđo Krstić, izjava svjedoka, 29. septembar 2014.), par. 17; Đorđo Krstić, T. 26343.

²⁴⁰³ D664 (Đorđo Krstić, izjava svjedoka, 29. septembar 2014.), par. 17.

²⁴⁰⁴ D664 (Đorđo Krstić, izjava svjedoka, 29. septembar 2014.), par. 17; v. takođe Svjedok RM-088, T. 5377-5379.

²⁴⁰⁵ D664 (Đorđo Krstić, izjava svjedoka, 29. septembar 2014.), par. 17.

²⁴⁰⁶ P4163 (Vijesti televizijske stanice Channel Four), str. 3.

²⁴⁰⁷ P6799 (Pismo Radovanu Karadžiću u vezi s prisilnim raseljavanjem civila u Doboju i Bijeljini, 16. septembar 1993.), str. 1-2.

Međutim, Pretresno vijeće smatra da se "dobrovoljno javljanje za rad" u zatočeništvu mora sagledati u kontekstu uslova zatočeništva. Shodno tome, Pretresno vijeće zaključuje da Krstićevi dokazi i dokazni predmet P4163 nisu u protivrječnosti s činjenicama o kojima je presuđeno. S obzirom na gore navedeno, Pretresno vijeće odbija argument odbrane da su zatočenici u logoru Batković radili isključivo na dobrovoljnoj osnovi.

587. S obzirom na gore navedeno, Pretresno vijeće zaključuje da su, u periodu od jula 1992. do 30. novembra 1995., zatočenici iz logora Batković bili svakodnevno prisiljavani da obavljaju fizički rad, uključujući kopanje rovova i nošenje municije na liniji fronta, pokopavanje leševa, rad na poljima i u fabrikama i pomaganje u gradnji aerodroma nedaleko od Bijeljine. Stražari u logoru Batković bili su pripadnici VRS-a, kako je utvrđeno u poglavlju 4.2.2, *Incident 2.1 iz Priloga C Optužnici*. U tom pogledu, Pretresno vijeće podsjeća i na svoje zaključke u poglavlju 4.2.2, *Incident 2.1 iz Priloga C Optužnici*, u vezi s uslovima zatočeništva u logoru Batković i time da su zatočenici u logoru bili pretežno bosanski Muslimani i bosanski Hrvati i uglavnom civili. Pretresno vijeće će dalje razmotriti ove incidente u vezi s tačkom 3 Optužnice u poglavlju 8, dolje.

4.2.6 Nametanje i održavanje mjera ograničavanja i diskriminacije

588. Prema Optužnici, optuženi je odgovoran za nametanje i održavanje mjera ograničavanja i diskriminacije bosanskim Muslimanima i/ili bosanskim Hrvatima u opštini Bijeljina u periodu od 12. maja 1992. do 30. novembra 1995.²⁴⁰⁸ Pretresno vijeće je formalno primilo na znanje jednu činjenicu o kojoj je presuđeno u vezi s ovom optužbom, u kojoj se navodi da je u septembru 1992. srpska Skupština opštine donijela odluku da se Muslimani koji se nisu odazvali na mobilizaciju otpuste s posla, da im se isključi struja, voda i telefon, te da se moraju javiti na prisilni rad. Istaknuti Muslimani morali su obavljati fizičke poslove, a oni koji su to odbili, odvedeni su u logor Batković ili su protjerani iz opštine. Tokom ove operacije SDS-a, veliki broj Muslimana pobjegao je iz Bijeljine.²⁴⁰⁹

589. Na osnovu gore navedenog, Pretresno vijeće konstatuje da je u septembru 1992. srpska skupština opštine donijela odluku da se Muslimani koji se nisu odazvali na mobilizaciju otpuste s posla, da im se isključi struja, voda i telefon, i da se moraju javiti na prisilni rad. Međutim, Pretresnom vijeću nisu predočeni dokazi da je ova odluka provedena i stoga neće dalje razmatrati ovo pitanje u vezi s tačkom 3 Optužnice.²⁴¹⁰

4.2.7 Prisilno premještanje i deportacija

590. Prema Optužnici, optuženi je odgovoran za prisilno premještanje i deportaciju bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata iz opštine Bijeljina u periodu od 12. maja 1992. do 30. novembra 1995.²⁴¹¹ Prisilno premještanje i deportacije provodeni su nametanjem mjera ograničavanja i diskriminacije, hapšenjem i zatočenjem bez naloga, šikaniranjem, mučenjem, silovanjem i ostalim djelima seksualnog nasilja, ubijanjem, uništavanjem kuća, spomenika kulture i sakralnih objekata, i opasnošću da će se takva djela nastaviti - što je sve bilo usmjereno protiv bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata. Drugi su bili fizički protjerani.²⁴¹² Pretresno vijeće je formalno primilo na

²⁴⁰⁸ Optužnica, par. 39(c), 47, 59(k).

²⁴⁰⁹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 521.

²⁴¹⁰ Mada su Pretresnom vijeću predočeni dokazi o otpuštanjima s posla (v. P1054 (Svjedok RM-513, izjava svjedoka, 25. juni 2011.), par. 45), ono na osnovu tih dokaza nije moglo zaključiti da su ta otpuštanja s posla bila posljedica odluke srpske Skupštine opštine ili da je do njih došlo u vremenskom okviru Optužnice.

²⁴¹¹ Optužnica, par. 39(c), 47, 59(f), 67-68.

²⁴¹² Optužnica, par. 70.

znanje izvjestan broj činjenica o kojima je presuđeno u vezi s ovom optužbom.²⁴¹³ Pretresnom vijeću su takođe predloženi dokazi koje je iznio **svjedok RM-513**, bosanski Srbin iz Bijeljine,²⁴¹⁴ kao i dokumentarni dokazi, i ono smatra da su ti dokazi u skladu s činjenicama o kojima je presuđeno.²⁴¹⁵ Vijeću su predloženi i dokazi koje su iznijeli **Anthony Banbury**, koji je od marta 1994. do maja 1995. bio službenik za civilne poslove UNPROFOR-a u Sarajevu, a kasnije pomoćnik specijalnog predstavnika generalnog sekretara UN-a u Bosni i Hercegovini;²⁴¹⁶ **Milenko Todorović**, koji je od 16. novembra 1993. bio načelnik organa za obavještajno-bezbjednosne poslove IBK-a;²⁴¹⁷ **Mirko Perić**, rezervni policajac, koji je od 1992. do 1995. bio mobilisan u bratunačku policiju;²⁴¹⁸ i **Ewa Tabeau**, demograf i statističar.²⁴¹⁹

591. **Ewa Tabeau** je u svom svjedočenju izjavila da je 1991. godine u opštini Bijeljina bilo 31 posto muslimanskog i 59 posto srpskog stanovništva.²⁴²⁰ **Svjedok RM-513** je u svom svjedočenju rekao da je 1992. godine osnovana privatna agencija "Evropa" u kojoj su radili uniformisani pripadnici MUP-a, s ciljem protjerivanja nesrpskog stanovništva i konfiskacije njegove imovine.²⁴²¹ Agencija je vršila prevoz ljudi godinu ili godinu i po dana.²⁴²² Mnogi ljudi koji su napuštali Bijeljinu posredstvom agencije "Evropa" morali su potpisati izjavu kojom svu svoju imovinu ostavljaju agenciji, nakon čega bi agencija u kuće nesrba smjestila srpske izbjeglice.²⁴²³ Agencija je za odlazak autobusom iz Bijeljine naplaćivala 2.000-2.500 njemačkih maraka po osobi i tražila od ljudi da predaju pasoše sedam dana prije odlaska.²⁴²⁴ Pripadnici MUP-a su rekli svjedoku da će za taj novac kupiti opremu i uniforme za MUP.²⁴²⁵ Agencija je

²⁴¹³ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 521 razmotrena je u poglavlju 4.2.6

²⁴¹⁴ P1054 (Svjedok RM-513, izjava svjedoka, 25. juni 2011.), str. 1, par. 2, 4-6.

²⁴¹⁵ **Svjedok RM-513**: P1054 (Svjedok RM-513, izjava svjedoka, 25. juni 2011.), par. 26-28; svjedok RM-513, T. 9273-9274, 9304-9305. **Dokumentarni dokazi**: P3908 (Izveštaj Fonda za humanitarno pravo pod naslovom "Bijeljina zavijena u crno", 15. septembar 1993.), str. 2-3; P4163 (Vijesti televizijske stanice Channel Four), str. 1-2.

²⁴¹⁶ P874 (Anthony Banbury, izjava svjedoka, 19. maj 2009.), par. 3.

²⁴¹⁷ P2915 (Milenko Todorović, transkript iz predmeta *Tolimir*, 18.-20. april 2011.), str. 12920, 12924, 12932; Milenko Todorović, T. 19814, 19818, 19825, 19835-19837, 19884-19885.

²⁴¹⁸ Mirko Perić, T. 34228-34229, 34233.

²⁴¹⁹ Ewa Tabeau, T. 19307-19308; P2789 (Biografija Ewe Tabeau, 5. novembar 2013.).

²⁴²⁰ P2788 (Ewa Tabeau, Demografski izvještaj, Dodatak B), str. 25.

²⁴²¹ P1054 (Svjedok RM-513, izjava svjedoka, 25. juni 2011.), par. 13, 24-26, 30; svjedok RM-513, T. 9301-9303.

²⁴²² Svjedok RM-513, T. 9302-9303.

²⁴²³ P1054 (Svjedok RM-513, izjava svjedoka, 25. juni 2011.), par. 25; svjedok RM-513, T. 9302-9303.

²⁴²⁴ P1054 (Svjedok RM-513, izjava svjedoka, 25. juni 2011.), par. 25; svjedok RM-513, T. 9302-9303.

²⁴²⁵ Svjedok RM-513, T. 9302-9303.

za odvoženje ljudi autobusima s tog područja koristila samo jedan pravac, preko Srbije, i odvodila ih sve do mađarske granice.²⁴²⁶

592. SDS Bijeljina sastavio je spisak imena dobrostojećih Muslimana. Uz pomoć Mauzerovih ljudi, Vojkan Đurković iz SDS-a Bijeljina obilazio je ljude sa spiska kako bi od njih iznudio imovinu. Neki od tih Muslimana su na početku plaćali kako bi mogli da ostanu u Bijeljini. Drugi su odmah bili zatočeni, oduzete su im dragocjenosti i prebačeni su u "međuprostor" između zaraćenih strana, gdje su ponekad boravili danima prije nego što su mogli preći na teritoriju pod muslimanskom kontrolom.²⁴²⁷ Napuštene muslimanske kuće su opljačkane, a potom bi ih Đurković dodijelio Srbima uz nadoknadu.²⁴²⁸ **Svjedok RM-513** je u svom svjedočenju rekao da je Đurković od 1992. pa nadalje organizovao prevoz nesrba do linije fronta kod Tuzle.²⁴²⁹ Svjedok je lično vidio Đurkovića i njegovu grupu kako usred noći provaljuju u jednu kuću, tjeraju iz nje ljude i ukrcavaju ih u kombije i kako ih pritom tuku, psuju i pljačkaju njihov nakit i dragocjenosti.²⁴³⁰ Đurković je sa svojom grupom često operisao nakon policijskog sata, koji je počinjao već u 22:00 sata, iz čega je svjedok zaključio da vlasti ni na koji način nisu sprečavale njihove aktivnosti.²⁴³¹ Neka lica su se takođe "dobrovoljno prijavljivala na spiskove pomenutom Đurkoviću" iz razloga bezbjednosti njihovih porodica i iz straha da će biti žrtve nasilnih zločina.²⁴³² Đurković je protjerao stotine ljudi.²⁴³³ **Milenko Todorović** je u svom svjedočenju izjavio da Đurković nije bio pripadnik VRS-a.²⁴³⁴ Đurković je pokušao stupiti u kontakt preko nekih oficira, ali je komandant korpusa naredio da ga drže što je dalje moguće od zadataka i dužnosti u VRS-u.²⁴³⁵

593. **Mirko Perić** je u svom svjedočenju izjavio da su se Srbi i Muslimani iz Bijeljine počeli iseljavati iz opštine kad je počeo sukob iz straha i zabrinutosti za svoje porodice.²⁴³⁶

594. Prema jednom izvještaju Fonda za humanitarno pravo od 15. septembra 1993., u periodu od 24. avgusta do 10. septembra 1993. iz Bijeljine je protjerano nekoliko grupa

²⁴²⁶ Svjedok RM-513, T. 9304.

²⁴²⁷ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 519.

²⁴²⁸ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 520.

²⁴²⁹ P1054 (Svjedok RM-513, izjava svjedoka, 25. juni 2011.), par. 27; svjedok RM-513, T. 9273-9274.

²⁴³⁰ P1054 (Svjedok RM-513, izjava svjedoka, 25. juni 2011.), par. 27-28; svjedok RM-513, T. 9274.

²⁴³¹ Svjedok RM-513, T. 9383-9385.

²⁴³² Svjedok RM-513, T. 9275.

²⁴³³ Svjedok RM-513, T. 9398-9399.

²⁴³⁴ Milenko Todorović, T. 19841-19842, 19894-19895.

²⁴³⁵ Milenko Todorović, T. 19842.

²⁴³⁶ Mirko Perić, T. 34229-34230.

ljudi protiv njihove volje.²⁴³⁷ Protjerivanja su vršena i poslije tog perioda.²⁴³⁸ Ljudi su odvoženi u Tuzlu ili, u dva navrata, do mađarske granice.²⁴³⁹ Prema riječima jednog istaknutog privatnika, u kuću su mu 29. avgusta 1993. upala dva vojnika VRS-a i naredila mu da se spakuje.²⁴⁴⁰ Čuo je Đurkovića kako preko voki-tokija govori: "Natjerajte ga da se spakuje i vodite ga."²⁴⁴¹

595. Prema jednom pismu koje je 16. septembra 1993. upućeno Radovanu Karadžiću, u periodu od 4. do 11. septembra 1993., približno 400 civila, pretežno muslimanske nacionalnosti, prisilno je protjerano iz Bijeljine za vrijeme operacija koje su izvodile snage bosanskih Srba i prinuđeno da preko linije fronta pređe na područje Tuzle. Prema izvještajima, u dvije mjesne zajednice, Tombaku i Zajiru, više uopšte nije bilo Muslimana. Većina civila protjerana je pod prijetnjom oružjem i bez prethodne najave, nakon što su im pripadnici snaga bosanskih Srba provalili u kuće i natjerali ih da predaju ključeve i potpišu izjave kojima se odriču svoje imovine. Drugi su se prijavili za odlazak.²⁴⁴² Oni su odvedeni u poljoprivrednu školu u Bijeljini, gdje su ih vojnici pod komandom Đurkovića pretresli, a neke žene su tokom pretresa natjerali da se skinu.²⁴⁴³ Sav novac, nakit i dragocjenosti su im oduzeti.²⁴⁴⁴ Vojnici su navodno govorili da "manjine nemaju pravo da žive na 'srpskoj teritoriji'".²⁴⁴⁵ Đurković je tvrdio da su te akcije izvođene u skladu s Karadžićevim naređenjima.²⁴⁴⁶

596. Prema jednom saopštenju za štampu UNPROFOR-a od 5. septembra 1994., više od 2.400 nesrba protjerano je iz Bijeljine u Tuzlu u periodu od sredine jula do 5. septembra 1994. u sklopu "namjerne politike stvaranja etnički homogenog

²⁴³⁷ P3908 (Izvještaj Fonda za humanitarno pravo pod naslovom "Bijeljina zavijena u crno", 15. septembar 1993.), str. 1.

²⁴³⁸ P3908 (Izvještaj Fonda za humanitarno pravo pod naslovom "Bijeljina zavijena u crno", 15. septembar 1993.), str. 1.

²⁴³⁹ P3908 (Izvještaj Fonda za humanitarno pravo pod naslovom "Bijeljina zavijena u crno", 15. septembar 1993.), str. 2.

²⁴⁴⁰ P3908 (Izvještaj Fonda za humanitarno pravo pod naslovom "Bijeljina zavijena u crno", 15. septembar 1993.), str. 3.

²⁴⁴¹ P3908 (Izvještaj Fonda za humanitarno pravo pod naslovom "Bijeljina zavijena u crno", 15. septembar 1993.), str. 3.

²⁴⁴² P6799 (Pismo Radovanu Karadžiću u vezi s prisilnim raseljavanjem civila u Doboju i Bijeljini, 16. septembar 1993.), str. 1.

²⁴⁴³ P6799 (Pismo Radovanu Karadžiću u vezi s prisilnim raseljavanjem civila u Doboju i Bijeljini, 16. septembar 1993.), str. 2.

²⁴⁴⁴ P6799 (Pismo Radovanu Karadžiću u vezi s prisilnim raseljavanjem civila u Doboju i Bijeljini, 16. septembar 1993.), str. 2.

²⁴⁴⁵ P6799 (Pismo Radovanu Karadžiću u vezi s prisilnim raseljavanjem civila u Doboju i Bijeljini, 16. septembar 1993.), str. 1.

²⁴⁴⁶ P6799 (Pismo Radovanu Karadžiću u vezi s prisilnim raseljavanjem civila u Doboju i Bijeljini, 16. septembar 1993.), str. 2.

područja".²⁴⁴⁷ Mnogi od protjeranih prijavili su da se na područjima sa kojih su stigli provodi sistematska praksa "prisilnog rada", kao i "teška kršenja ljudskih prava, uključujući mučenje, silovanje i seksualno zlostavljanje, hapšenje bez naloga i zatočenje i samovoljno oduzimanje imovine".²⁴⁴⁸ Prije izdavanja tog saopštenja za štampu, predstavnik UNPROFOR-a sastao se 20. avgusta 1994. s Karadžićem na Palama, a Karadžić je tokom tog sastanka problem pripisao kriminalcima i obećao da će smijeniti načelnika policije.²⁴⁴⁹ Usprkos tome, broj "izbjeglica" se povećao tokom avgusta i septembra.²⁴⁵⁰ U kriptozštićenju depeši UNPROFOR-a od 6. septembra 1994. izvještava se da je preko 2.000 ljudi bilo "prisiljeno" da ode s područja Bijeljine u periodu od 18. avgusta i 4. septembra 1994.²⁴⁵¹

597. Dana 20. septembra 1994., UNPROFOR je obavijestio Karadžića da je "u proteklih nekoliko dana" preko 2.500 civila Muslimana "nasilno protjerano" s područja Bijeljine i Janje.²⁴⁵² Organi vlasti bosanskih Srba pod Karadžićevom komandom odvojili su vojno sposobne muškarce od njihovih porodica i zatočili ih.²⁴⁵³ Osim toga, kriminalci pod rukovodstvom čovjeka koji je bio poznat kao Vojkan oteli su značajne količine novca od ljudi koji su odlazili.²⁴⁵⁴ Isto tako, ljudi su nastavili da odlaze dalje, sa područja Banjaluke u Hrvatsku, a oko 700 ljudi stiglo je 17. septembra 1994. u srednju Bosnu.²⁴⁵⁵

598. UNHCR se 5. septembra 1994. dopisom obratio Karadžiću, zatraživši od njega da preduzme hitne mjere kako bi na odgovarajući način zaštitio manjine na područjima pod svojom kontrolom.²⁴⁵⁶ U tom dopisu se navodi da je samo u septembru 1994. preko

²⁴⁴⁷ P2047 (Izvještaji UN-a o protjerivanju nesrpskog stanovništva iz Bijeljine, 6. septembar 1994.), str. 2.

²⁴⁴⁸ P2047 (Izvještaji UN-a o protjerivanju nesrpskog stanovništva iz Bijeljine, 6. septembar 1994.), str. 2.

²⁴⁴⁹ P2047 (Izvještaji UN-a o protjerivanju nesrpskog stanovništva iz Bijeljine, 6. septembar 1994.), str. 1.

²⁴⁵⁰ P2047 (Izvještaji UN-a o protjerivanju nesrpskog stanovništva iz Bijeljine, 6. septembar 1994.), str. 1-2.

²⁴⁵¹ P2047 (Izvještaji UN-a o protjerivanju nesrpskog stanovništva iz Bijeljine, 6. septembar 1994.), str. 1-2.

²⁴⁵² P2048 (Dopis UNPROFOR-a, upućen Karadžiću, u vezi s protjerivanjem Muslimana iz Bijeljine, 20. septembar 1994.), str. 2.

²⁴⁵³ P2047 (Izvještaji UN-a o protjerivanju nesrpskog stanovništva iz Bijeljine, 6. septembar 1994.), str. 3; P2048 (Dopis UNPROFOR-a, upućen Karadžiću, u vezi s protjerivanjem Muslimana iz Bijeljine, 20. septembar 1994.), str. 2.

²⁴⁵⁴ P2047 (Izvještaji UN-a o protjerivanju nesrpskog stanovništva iz Bijeljine, 6. septembar 1994.), str. 3; P2048 (Dopis UNPROFOR-a, upućen Karadžiću, u vezi s protjerivanjem Muslimana iz Bijeljine, 20. septembar 1994.), str. 2.

²⁴⁵⁵ P2048 (Dopis UNPROFOR-a, upućen Karadžiću, u vezi s protjerivanjem Muslimana iz Bijeljine, 20. septembar 1994.), str. 2.

²⁴⁵⁶ P2047 (Izvještaji UN-a o protjerivanju nesrpskog stanovništva iz Bijeljine, 6. septembar 1994.), str. 3.

1.300 pripadnika manjinskih zajednica na području Bijeljine i Janje, kao i 1.000 ljudi s područja Banjaluke, bilo "prisiljeno" da napusti svoje domove.²⁴⁵⁷

599. **Anthony Banbury** je u svom svjedočenju rekao da su bosanski Srbi u avgustu 1994. nastavili svoju praksu protjerivanja nesrba, čemu svjedoči dolazak 187 Muslimana iz Bijeljine u Tuzlu 24. avgusta 1994.²⁴⁵⁸ Dana 3. septembra 1994., približno 1.000 nesrba prešlo je liniju sukoba s područja Bijeljine u Tuzlu.²⁴⁵⁹ Dana 7. septembra, još 150-200 nesrba iz Bijeljine došlo je u Tuzlu, a 8. septembra još njih 1.000.²⁴⁶⁰ **Svjedok RM-513** je potvrdio da je u septembru 1994. otišlo 2.500 ljudi u sklopu velikog, organizovanog protjerivanja Muslimana iz Bijeljine.²⁴⁶¹ U izvještaju UNPROFOR-a o situaciji u Bosni i Hercegovini u sedmici od 9. do 15. aprila 1995. navodi se da je Vojkan Đurković protjerao 90 Muslimana s teritorije pod kontrolom Srba u okolini Bijeljine.²⁴⁶²

600. Prema pismu načelnika CSB-a Bijeljina Dragana Andana od 29. jula 1992., dok su se osnivali novi organi vlasti u Bijeljini, mnoge paravojne grupe, uključujući Srpsku dobrovoljačku gardu, stvorile su svoje paralelne vlasti.²⁴⁶³ Pripadnici Srpske dobrovoljačke garde ušli su u SJB kao tobožnji instruktori i počeli sa zlostavljanjem i flagrantnim kršenjem zakona ogromnih razmjera.²⁴⁶⁴ Do 27. juna 1992., bilo je učestalih pojava terorisanja stanovništva, i Muslimana i Srba, putem silovanja, pljačke imovine i deviznih sredstava, neovlaštenog ulaska u kuće i odnošenja tehničke robe, zlatnine, umjetničkih i drugih predmeta.²⁴⁶⁵ Isto tako, bilo je učestalih primjera prisvajanja kuća i stanova, uz fizički izgon ili likvidaciju vlasnika.²⁴⁶⁶ Od 1. aprila do 27. juna 1992., ubijeno je više od deset osoba raznih nacionalnosti.²⁴⁶⁷ Svi ti slučajevi ostali su nerazjašnjeni i nijedna jedina krivična prijava nije podnesena povodom tih

²⁴⁵⁷ P2047 (Izvještaji UN-a o protjerivanju nesrpskog stanovništva iz Bijeljine, 6. septembar 1994.), str. 3.

²⁴⁵⁸ P874 (Anthony Banbury, izjava svjedoka, 19. maj 2009.), par. 44, 48-49; P887 (Politička ocjena situacije u Bosni i Hercegovini za period od 21. do 27. avgusta 1994., 28. avgust 1994.), par. 9.

²⁴⁵⁹ P874 (Anthony Banbury, izjava svjedoka, 19. maj 2009.), par. 60; P885 (Politička ocjena situacije u Bosni i Hercegovini za period od 4. do 10. septembra 1994., 11. septembar 1994.), par. 5.

²⁴⁶⁰ P874 (Anthony Banbury, izjava svjedoka, 19. maj 2009.), par. 60; P885 (Politička ocjena situacije u Bosni i Hercegovini za period od 4. do 10. septembra 1994., 11. septembar 1994.), par. 5-6.

²⁴⁶¹ P1054 (Svjedok RM-513, izjava svjedoka, 25. juni 2011.), par. 37; P1055 (Saopštenje za štampu MKCK-a, 19. septembar 1994.).

²⁴⁶² P883 (Politička procjena situacije u Bosni i Hercegovini za 9.-15. aprila 1995., 16. april 1995.), par. 19.

²⁴⁶³ D1974 (Pismo Karadžiću, 29. juli 1992.), str. 2.

²⁴⁶⁴ D1974 (Pismo Karadžiću, 29. juli 1992.), str. 2.

²⁴⁶⁵ D1974 (Pismo Karadžiću, 29. juli 1992.), str. 2.

²⁴⁶⁶ D1974 (Pismo Karadžiću, 29. juli 1992.), str. 2.

²⁴⁶⁷ D1974 (Pismo Karadžiću, 29. juli 1992.), str. 2.

ubistava.²⁴⁶⁸ Zbog tog pritiska i terorisanja od strane paravojnih grupa, i muslimansko i srpsko stanovništvo odlazilo je s područja Bijeljine.²⁴⁶⁹ Da bi riješila tu situaciju, vlada bosanskih Srba poslala je u CSB u Bijeljini stručnu ekipu inspektora koja se djelimično sastojala od pripadnika specijalne jedinice MUP-a.²⁴⁷⁰ Ekipa je stigla 27. juna 1992. i počela s dokumentovanjem slučajeva legalizovanja i registrovanja ukradenih automobila, kao i slučajeva izdavanja putnih isprava, vozačkih dozvola i oružanih listova licima koja nemaju ni minimalne uslove za njihovo posjedovanje.²⁴⁷¹ Članovi ekipe takođe su dokumentovali primjere ilegalnog otuđivanja i otpuštanja iz Stanice javne bezbjednosti lica koja su krivično gonjena i lica nad kojima je služba provodila istragu u vezi s počinjenim krivičnim djelima.²⁴⁷² Nadalje, ekipa je utvrdila da je postojao zatvor koji su paravojne grupe koristile za skladištenje tehničke robe, automobila, prehrambenih i drugih proizvoda.²⁴⁷³ Ekipa je postavila punktove i patrolne zone.²⁴⁷⁴ Pojedinci koji su učestvovali u nezakonitim aktivnostima otpušteni su iz Stanice javne bezbjednosti Bijeljina.²⁴⁷⁵ Izvršena je unutrašnja reorganizacija ostatka policijskih snaga.²⁴⁷⁶ Dana 2. avgusta 1992., Karadžić je ispod Andanovog pisma rukom napisao odgovor u kojem je podstaknuo Andana da nastavi s uvođenjem reda i zakonitosti.²⁴⁷⁷

601. Na osnovu gore navedenog, Pretresno vijeće konstatuje da je na početku sukoba određeni broj ljudi, Srba i Muslimana, otišao iz opštine iz straha za svoje porodice. Počev od ljeta 1992. pa do 1995., Vojkan Đurković iz SDS-a, uz pomoć Mauzerovih ljudi, prevezao je hiljade muslimanskih civila do "međuprostora" između linija fronta. Neki su od Đurkovića tražili da ih preveze iz straha da će biti žrtve nasilnih zločina. Tokom tog perioda, drugi Muslimani su sami bježali iz Bijeljine. U nekim slučajevima je Đurković, prije nego što bi za Muslimane organizovao prevoz, noću provaljivao u njihove kuće i tjerao ih u kombije, usput ih tukući i psujući. Počinioci su govorili da "manjine nemaju pravo da žive na 'srpskoj teritoriji'".

²⁴⁶⁸ D1974 (Pismo Karadžiću, 29. juli 1992.), str. 2.

²⁴⁶⁹ D1974 (Pismo Karadžiću, 29. juli 1992.), str. 2.

²⁴⁷⁰ D1974 (Pismo Karadžiću, 29. juli 1992.), str. 3.

²⁴⁷¹ D1974 (Pismo Karadžiću, 29. juli 1992.), str. 3.

²⁴⁷² D1974 (Pismo Karadžiću, 29. juli 1992.), str. 3.

²⁴⁷³ D1974 (Pismo Karadžiću, 29. juli 1992.), str. 3.

²⁴⁷⁴ D1974 (Pismo Karadžiću, 29. juli 1992.), str. 3-4.

²⁴⁷⁵ D1974 (Pismo Karadžiću, 29. juli 1992.), str. 4.

²⁴⁷⁶ D1974 (Pismo Karadžiću, 29. juli 1992.), str. 4.

²⁴⁷⁷ D1974 (Pismo Karadžiću, 29. juli 1992.), str. 1, 5.

602. Paralelno s tim, privatna agencija "Evropa", u kojoj je bilo zaposleno osoblje MUP-a, vršila je 1992. i 1993. godine prevoz nesrba preko Srbije do mađarske granice. S obzirom na nacionalni sastav stanovništva opštine, Pretresno vijeće zaključuje da su gotovo svi nesrbi bili bosanski Muslimani. Mnogi ljudi koji su otišli iz Bijeljine posredstvom agencije "Evropa" morali su potpisati izjave kojima svu svoju imovinu ostavljaju agenciji (v. takođe poglavlje 4.2.4). Odbrana je iznijela argument da je ta privatna agencija bila osnovana i za bosanske Srbe i za bosanske Muslimane, ali nije uputila ni na jedan dokaz u prilog tom argumentu.²⁴⁷⁸ Pretresno vijeće će dalje razmotriti ove incidente u vezi s tačkama Optužnice 3 i 7-8 u poglavlju 8, dolje.

4.3 Opština Foča

4.3.1 Ubistvo

Incident 2.1 iz Priloga A Optužnici

603. Prema Optužnici, optuženi je odgovoran za ubijanje više ljudi koji su se početkom jula 1992. skrivali u šumi kod Mješaje/Trošnja u opštini Foča.²⁴⁷⁹ Pretresno vijeće napominje da je tužilaštvo u svom Završnom pretresnom podnesku iznijelo konkretnije navode u vezi s incidentom 2.1 iz Priloga A Optužnici, i to da su "[d]ana 3. jula 1992., vojnici TG-a Foča, među kojima G. Janković i R. Kovač (pod komandom B. Čosovića) napali mještane Muslimane u selu Mješaja/Trošanaj, u kojem je ranije predano oružje", da je "troje mještana ubijeno u napadu" i da su "[p]oslje tog napada, drugi ubijeni, tučeni, zlostavljani, zarobljeni i zatočeni".²⁴⁸⁰ Odbrana je iznijela argument da se u incidentu 2.1 iz Priloga A ne iznosi tačno za koja krivična djela se optuženi tereti.²⁴⁸¹ Pretresno vijeće napominje da je u Optužnici incident 2.1 iz Priloga A ograničen na ubijanje ljudi koji su se skrivali u šumi kod Mješaje/Trošnja. Međutim, Optužnica nije ograničena samo na incidente iz priloga Optužnici.²⁴⁸² Shodno tome, Pretresno vijeće nije zanemarilo dokaze koji možda izlaze van okvira incidenta 2.1 iz Priloga A Optužnici i razmotrilo je sve dokaze o ubijanju u vezi s napadom na Mješaju/Trošanaj. Pretresno vijeće je formalno primilo na znanje izvjestan broj činjenica o kojima je presuđeno u vezi s ovim incidentom. Pretresnom vijeću takođe su predočeni

²⁴⁷⁸ Završni podnesak odbrane, par. 1626.

²⁴⁷⁹ Optužnica, par. 39(a)(i), 47, 59(a)(i), 62(a), incident 2.1 iz Priloga A Optužnici.

²⁴⁸⁰ Završni podnesak tužilaštva, Dodatak B, str 6.

²⁴⁸¹ Završni podnesak odbrane, par. 1040.

²⁴⁸² Za više informacija o ovom pitanju, v. Dodatak B.

dokazi koje su iznijele **svjedokinja RM-070**, Muslimanka iz opštine Foča,²⁴⁸³ i **Ewa Tabeau**, demograf i statističar,²⁴⁸⁴ kao i forenzički dokumentarni dokazi, i ono smatra da ti dokazi ne pobijaju činjenice o kojima je presuđeno.²⁴⁸⁵

604. Dana 24. aprila 1992. postignut je sporazum između predstavnika Muslimana iz sela Trošanji, civilnih vlasti Srpske opštine Foča i vojnih vlasti, u kojem se navodi, između ostalog, da Muslimani moraju predati sve oružje u svom posjedu, legalno ili ilegalno, koje se nalazi na području sela Trošanji i da će ga preuzeti predstavnici jedinica TO-a Srpske opštine Foča.²⁴⁸⁶ **Svjedokinja RM-070** je u svom svjedočenju rekla da je krajem maja ili početkom juna 1992. čula da su "Srbi" tražili od mještana Mješaje/Trošnja da predaju oružje i da su se drugi mještani povinivali tom zahtjevu, dok porodica svjedokinje RM-070 nije imala nikakvo oružje.²⁴⁸⁷

605. Početkom jula 1992., lokalni srpski vojnici, među kojima su bili Gojko Janković i Radomir Kovač, napali su muslimansko selo Mješaja/Trošanji.²⁴⁸⁸ Kad je Trošanji napadnut, nekolicina mještana, Muslimana, još uvijek je živjela u svojim kućama, ali su noću spavali u šumi i samo su se danju vraćali kući.²⁴⁸⁹ **Svjedokinja RM-070** je u svom svjedočenju rekla da u junu i julu 1992. u Mješaji/Trošnju nije bilo muslimanskih vojnika.²⁴⁹⁰ U napadu je ubijeno troje mještana.²⁴⁹¹ **Svjedokinja RM-070** je u svom

²⁴⁸³ P2422 (Svjedokinja RM-070, izjava svjedoka, 18. novembar 1995.), str. 1, par. 1; P2421 (List sa pseudonomom za svjedokinju RM-070).

²⁴⁸⁴ Ewa Tabeau, T. 19307-19308; P2789 (Biografija Ewe Tabeau, 5. novembar 2013.).

²⁴⁸⁵ **Svjedokinja RM-070**: P2422 (Svjedokinja RM-070, izjava svjedoka, 18. novembar 1995.), par. 9, 12-14, 22-23, 25; P2423 (Svjedokinja RM-070, prethodno svjedočenje), str. 1376-1381, 1384-1385; svjedokinja RM-070, T. 17634-17638, 17659, 17662. **Ewa Tabeau i forenzički dokumentarni dokazi**: P2797 (Dodatak izvještaju vještaka Ewe Tabeau, 24. juli 2013.), str. 1-6; P4642 (Zapisnik Kantonalnog suda u Sarajevu o ekshumaciji i identifikaciji, 2. juli 2001.); P5284 (Zapisnik o identifikaciji za Sifeta Čolu, 30. juli 2001.); P5285 (Obdukcioni izvještaj za Sifeta Čolu, 25. juli 2001.); P5286 (Zapisnik o identifikaciji za Armina Pekaza, 30. juli 2001.); P5287 (Obdukcioni izvještaj za Armina Pekaza, 25. juli 2001.); P5288 (Zapisnik o identifikaciji za Zijada Barlova, 30. juli 2001.); P5289 (Obdukcioni izvještaj za Zijada Barlova, 25. juli 2001.); P5290 (Zapisnik o identifikaciji za Mehu Barlova, 30. juli 2001.); P5291 (Obdukcioni izvještaj za Mehu Barlova, 25. juli 2001.); P5292 (Zapisnik o identifikaciji za Huseina Barlova, 30. juli 2001.); P5293 (Obdukcioni izvještaj za Huseina Barlova, 25. juli 2001.); P5294 (Zapisnik o identifikaciji za Adema Čolu, 30. juli 2001.); P5295 (Obdukcioni izvještaj za Adema Čolu, 25. juli 2001.); P5296 (Zapisnik o identifikaciji za Muju Pekaza, 30. juli 2001.); P5297 (Obdukcioni izvještaj za Muju Pekaza, 25. juli 2001.); P5298 (Zapisnik Kantonalnog suda u Sarajevu o ekshumaciji i identifikaciji za Selimu Pekaz, 2. juli 2001.); P5299 (Zapisnik o identifikaciji za Selimu Pekaz, 30. juli 2001.); P5300 (Obdukcioni izvještaj za Selimu Pekaz, 25. juli 2001.); P5301 (Zapisnik o identifikaciji za Izeta Čolu, 26. mart 2002.); P5302 (Zapisnik o identifikaciji za Fadilu Odošajić, 2. novembar 2006.).

²⁴⁸⁶ D576 (Dogovor predstavnika Muslimana sela Trošanji i predstavnika srpske civilne i vojne vlasti u Foči, 24. april 1992.)

²⁴⁸⁷ P2422 (Svjedokinja RM-070, izjava svjedoka, 18. novembar 1995.), par. 8; P2423 (Svjedokinja RM-070, prethodno svjedočenje), str. 1374-1375; svjedokinja RM-070, T.17635-17636.

²⁴⁸⁸ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 560.

²⁴⁸⁹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 558.

²⁴⁹⁰ Svjedokinja RM-070, T. 17633

²⁴⁹¹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 560.

svjedočenju rekla da je jedan od njih bio Izet Čolo, pripadnik civilne zaštite i jedini u grupi koji je bio naoružan, koji je uzvratio vatru i tom prilikom je ubijen.²⁴⁹² Ubijene su i Salima Pekaz i Fadila Odošašić, koja je u tom trenutku nosila trogodišnje dijete, dok je petoro ili šestoro ljudi ranjeno.²⁴⁹³ Mještani su preklinjali vojnike da prestanu pucati i obećali im da će se predati jer je među njima bilo puno djece.²⁴⁹⁴ Grupa mještana Muslimana, koju je činilo približno 50 ljudi, potjerana je silovito prema jednoj livadi, a dvojica mještana surovo su zlostavljana.²⁴⁹⁵ Srpski vojnici su te mještane tukli kundacima i granama, udarali ih nogama i nazivali ih ustašama.²⁴⁹⁶ **Svjedokinja RM-070** je u svom svjedočenju rekla da su mještane nazivali i balijama.²⁴⁹⁷ Uslijed surovog premlaćivanja jedan Musliman je izgubio oko.²⁴⁹⁸ Poslije otprilike pola sata vojnici su preko svojih radio-uređaja čuli da ne smiju ništa raditi dok ne dobiju konkretna naređenja.²⁴⁹⁹ Na toj livadi, vojnici su odvojili muškarce od žena i žene potjerali nizbrdo prema selu Trošanji.²⁵⁰⁰ Sedam zarobljenih muškaraca je ubijeno.²⁵⁰¹ **Svjedokinja RM-070** je u svom svjedočenju izjavila da joj je otac kasnije rekao da je vidio tijela mrtvih muškaraca kad se vratio na livadu, i to: Huseina Barlova, Zijada Barlova, Mehu Barlova, Sifeta Čolu, Adema Čolu, Armina Pekaza i Muju Pekaza.²⁵⁰² Prema forenzičkim dokazima, šestorica od njih nađena su u civilnoj odjeći, a jedan je bio u odjeći koja je djelimično ličila na vojnu uniformu.²⁵⁰³

²⁴⁹² Svjedokinja RM-070, T. 17635-17636.

²⁴⁹³ P2422 (Svjedokinja RM-070, izjava svjedoka, 18. novembar 1995.), par. 10-11; P2423 (Svjedokinja RM-070, prethodno svjedočenje), str. 1377-1379; svjedokinja RM-070, T. 17638, 17661, 17664-17665.

²⁴⁹⁴ P2423 (Svjedokinja RM-070, prethodno svjedočenje), str. 1378.

²⁴⁹⁵ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 561.

²⁴⁹⁶ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 562.

²⁴⁹⁷ P2422 (Svjedokinja RM-070, izjava svjedoka, 18. novembar 1995.), par. 12; P2423 (Svjedokinja RM-070, prethodno svjedočenje), str. 1378-1379, 1381; svjedokinja RM-070, T. 17637.

²⁴⁹⁸ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 562.

²⁴⁹⁹ P2423 (Svjedokinja RM-070, prethodno svjedočenje), str. 1381; svjedokinja RM-070, T. 17637.

²⁵⁰⁰ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 563.

²⁵⁰¹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 563.

²⁵⁰² P2422 (Svjedokinja RM-070, izjava svjedoka, 18. novembar 1995.), par. 22; P2423 (Svjedokinja RM-070, prethodno svjedočenje), str. 1385; svjedokinja RM-070, T. 17657; P2424 (Dokaz o smrti - Tabela s imenima žrtava napada na selo Mješaja/Trošanji, 29. septembar 2013.).

²⁵⁰³ P5284 (Zapisnik o identifikaciji za Sifeta Čolu, 30. juli 2001.); P5285 (Obdukcioni izvještaj za Sifeta Čolu, 25. juli 2001.), str. 1; P5286 (Zapisnik o identifikaciji za Armina Pekaza, 30. juli 2001.); P5287 (Obdukcioni izvještaj za Armina Pekaza, 25. juli 2001.), str. 1; P5288 (Zapisnik o identifikaciji za Zijada Barlova, 30. juli 2001.); P5289 (Obdukcioni izvještaj za Zijada Barlova, 25. juli 2001.), str. 1; P5290 (Zapisnik o identifikaciji za Mehu Barlova, 30. juli 2001.); P5291 (Obdukcioni izvještaj za Mehu Barlova, 25. juli 2001.), str. 1; P5292 (Zapisnik o identifikaciji za Huseina Barlova, 30. juli 2001.); P5293 (Obdukcioni izvještaj za Huseina Barlova, 25. juli 2001.), str. 1; P5294 (Zapisnik o identifikaciji za Adema Čolu, 30. juli 2001.); P5295 (Obdukcioni izvještaj za Adema Čolu, 25. juli 2001.), str. 1; P5296 (Zapisnik o identifikaciji za Muju Pekaza, 30. juli 2001.); P5297 (Obdukcioni izvještaj za Muju Pekaza, 25. juli 2001.), str. 1; P5299 (Zapisnik o identifikaciji za Selimu Pekaz, 30. juli 2001.); P5300 (Obdukcioni izvještaj za Selimu Pekaz, 25. juli 2001.), str. 1; P5301 (Zapisnik o identifikaciji za Izeta Čolu, 26. mart 2002.).

606. **Svjedokinja RM-070** je u svom svjedočenju rekla da su među srpskim vojnicima tog dana bili Janko Janjić (zvani Tuta), Gojko Janković, Slavo Ivanović (zvani Jazavac), Radomir Kovač (zvani Klamfa), Dragan Zelenović (zvani Zelja) i Vicko Miletić, koje je svjedokinja prepoznala jer ih je sve, osim Kovača, poznavala prije rata.²⁵⁰⁴ Svjedokinja je pretpostavila da je Gojko Janković vođa grupe zato što ga je čula kako preko radija izdaje naredbe, a vojnici su ga zvali "major".²⁵⁰⁵ Kasnije je saznala da su i Janko Janjić i Radomir Kovač bili na nadređenim položajima.²⁵⁰⁶

607. Na osnovu gore navedenog, Pretresno vijeće konstatuje da su početkom jula 1992. lokalni srpski vojnici, koje je predvodio Gojko Janković, a među kojima su bili Radomir Kovač zvani Klamfa, Janko Janjić zvani Tuta, Slavo Ivanović zvani Jazavac, Dragan Zelenović zvani Zelja, i Vicko Miletić napali muslimansko selo Mješaja/Trošanjski. U selu nije bilo vojnika, bosanskih Muslimana, i samo je jedan muškarac imao oružje. Izet Čolo, koji je nosio civilnu odjeću i bio pripadnik civilne zaštite, ubijen je nakon što je uzvratio vatru. U napadu su ubijene i dvije mještanke. Jedna od tih žena je nosila trogodišnje dijete kad je ubijena vatrenim oružjem. Grupa mještana, bosanskih Muslimana, pobjegla je u šumu i vojnici su ih natjerali da krenu prema jednoj livadi dok su ih udarali kundacima, granama i nogama, i nazivali ustašama i balijama. Uslijed surovog premlaćivanja jedan bosanski Musliman izgubio je oko. Na toj livadi, lokalni srpski vojnici odvojili su muškarce od žena i žene potjerali nizbrdo prema selu Trošanjski. Ti vojnici su potom vatrenim oružjem ubili sedam muškaraca, bosanskih Muslimana. Šestorica su bila u civilnoj odjeći. Pretresno vijeće podsjeća na svoj zaključak u poglavlju 3.1.2 da su Gojko Janković i Janko Janjić, zvani Tuta, bili vođe nižih jedinica, pod komandom Marka Kovača, komandanta TG-a Foča. Radomir Kovač zvani Klamfa i Dragan Zelenović zvani Zelja bili su podređeni Janku Janjiću, odnosno Branetu Čosoviću. Brane Čosović je takođe bio vođa jedinice koja je bila podređena Marku Kovaču. Pretresno vijeće će dalje razmotriti ovaj incident u vezi s tačkama 1 i 3-6 Optužnice, u poglavlju 8 dolje.

Incident 5.1 iz Priloga B Optužnici

²⁵⁰⁴ P2422 (Svjedokinja RM-070, izjava svjedoka, 18. novembar 1995.), par. 13-14; P2423 (Svjedokinja RM-070, prethodno svjedočenje), str. 1381-1383.

²⁵⁰⁵ P2422 (Svjedokinja RM-070, izjava svjedoka, 18. novembar 1995.), par. 14; P2423 (Svjedokinja RM-070, prethodno svjedočenje), str. 1384; svjedokinja RM-070, T. 17637-17638.

²⁵⁰⁶ P2422 (Svjedokinja RM-070, izjava svjedoka, 18. novembar 1995.), par. 14.

608. Prema Optužnici, optuženi je odgovoran za ubijanje preko 200 zatočenih bosanskih Hrvata i bosanskih Muslimana u KP Domu Foča od juna do decembra 1992.²⁵⁰⁷ Odbrana je, između ostalog, iznijela argument da čak i ako neko jeste umro u KP Domu, nema pouzdanih dokaza koji pokazuju da postoji veza s optuženim.²⁵⁰⁸ Incident 5.1 iz Priloga B Optužnici ograničen je na ubijanje u KP Domu od juna do decembra 1992. Međutim, Optužnica nije ograničena samo na incidente iz priloga Optužnici.²⁵⁰⁹ Shodno tome, Pretresno vijeće nije zanemarilo dokaze koji možda izlaze iz okvira incidenta 5.1 iz Priloga B Optužnici i dolje u tekstu bavi se svim dokazima o ubijanju povezanim s KP Domom.²⁵¹⁰ Pretresno vijeće je formalno primilo na znanje činjenice o kojima je presuđeno u vezi s ovim incidentima. Pretresnom vijeću su takođe predloženi dokazi koje su iznijeli **svjedok RM-013, svjedok RM-046, svjedok RM-063, svjedok RM-012 i svjedok RM-086**, bosanski Muslimani iz Foče, koji su bili zatočeni u KP Domu;²⁵¹¹ kao i **Ewa Tabeau**, demograf i statističar;²⁵¹² i ono smatra da ti dokazi ne pobijaju činjenice o kojima je presuđeno.²⁵¹³ Pretresnom vijeću su

²⁵⁰⁷ Optužnica, par. 39(a)(ii), 47, 53, 59(a)(ii), 62(b), incident 5.1 iz Priloga B Optužnici.

²⁵⁰⁸ Završni podnesak odbrane, par. 1539.

²⁵⁰⁹ Za više informacija o ovom pitanju, v. Dodatak B.

²⁵¹⁰ O ubijanju koje nije povezano s KP Domom, npr. u drugim zatočeničkim objektima, govori se u drugim odjeljcima ovog poglavlja.

²⁵¹¹ P982 (Svjedok RM-013, izjava svjedoka, 22. oktobar 1995.), str. 1, par. 1; P983 (Svjedok RM-013, izjava svjedoka, 20. maj 1996.), str. 1; P738 (Svjedok RM-046, izjava svjedoka, 20. april 1996.), str. 1-2; svjedok RM-046, T. 7006-7007; P737 (List sa pseudonimom za svjedoka RM-046, 18. novembar 2012.); P531 (Svjedok RM-063, izjava svjedoka, 10. februar 1996.), str. 1-2; P532 (Svjedok RM-063, izjava svjedoka, 25. septembar 1998.), str. 1; P3155 (Svjedok RM-012, izjava svjedoka, 19. april 1996.), str. 1-3; P3156 (Svjedok RM-012, izjava svjedoka, 13. juni 1996.), str. 1; P3157 (Svjedok RM-012, izjava svjedoka, 20. oktobar 1998.), str. 1; P2933 (Svjedok RM-086, izjave svjedoka), izjava svjedoka od 22. oktobra 1995., str. 1-2.

²⁵¹² Ewa Tabeau, T. 19307-19308; P2789 (Biografija Ewe Tabeau, 5. novembar 2013.).

²⁵¹³ **Svjedok RM-013**: P982 (Svjedok RM-013, izjava svjedoka, 22. oktobar 1995.), par. 19, 35-45, 47; P983 (Svjedok RM-013, izjava svjedoka, 20. maj 1996.), par. 10, 13-15, 17-19; P984 (Ispravke izjava svjedoka RM-013), par. 3-4; svjedok RM-013, T. 8901-8902, 8946-8955, 8963, 8968-8969; P986 (Fotografija prostorije 11 u KP Domu); P987 (Tabela s komentarima svjedoka RM-013 vezano za imena iz KP Doma, 18. februar 2013.), str. 1-2. **Svjedok RM-046**: P738 (Svjedok RM-046, izjava svjedoka, 20. april 1996.), str. 6-8; P739 (Svjedok RM-046, izjava svjedoka, 20. oktobar 1998.), str. 4; svjedok RM-046, T. 7015-7018; P741 (Informativni izvještaj MKSJ-a o svjedoku RM-046, 19. decembar 2012.), str. 1, 3; P747 (Tabela s komentarima svjedoka RM-046 vezano za imena iz KP Doma Foča, 18. januar 2013.), str. 4, 7, 9, 15-16, 22, 31. **Svjedok RM-063**: P531 (Svjedok RM-063, izjava svjedoka, 10. februar 1996.), str. 6-7; P532 (Svjedok RM-063, izjava svjedoka, 25. septembar 1998.), str. 3; svjedok RM-063, T. 5430-5431, 5434, 5442; P535 (Spisak imena i komentari svjedoka RM-063, 19. novembar 2012.), str. 1-3; P536 (Spisak pritvorenih lica koja se otpuštaju iz KP Doma Foča radi razmjene, koji je potpisao Milenko Vuković i odobrio M. Kovač, 30. oktobar 1992.), str. 1. **Svjedok RM-012**: P3155 (Svjedok RM-012, izjava svjedoka, 19. april 1996.), str. 3-4; P3156 (Svjedok RM-012, izjava svjedoka, 13. juni 1996.), str. 2-3. **Svjedok RM-086**: P2933 (Svjedok RM-086, izjave svjedoka), izjava svjedoka od 22. oktobra 1995., str. 9-10, 12-13; P2934 (Svjedok RM-086, transkript iz predmeta *Krnojelac*, 19. mart 2001.), str. 4085-4086. **Ewa Tabeau**: P2791 (Ewa Tabeau, redigovana tabela imena uz izvještaj vještaka o dokazima o smrti, 30. avgust 2013.), str. 3-4; P2796 (Ewa Tabeau, izvještaj vještaka o dokazima o smrti, 24. juli 2013.), str. 3, 23, 32-33; P2797 (Dodatak izvještaju vještaka Ewe Tabeau, 24. juli 2013.), str. 318-387;

predočeni i dokazi koje su iznijeli **svjedok RM-019**, koji je od maja 1992. bio pripadnik 11. hercegovačke lake pješadijske brigade,²⁵¹⁴ i **Maida Čedić**, Muslimanka iz Trnovače u opštini Foča.²⁵¹⁵ Opis KP Doma, uključujući i opis nadležnih vlasti i navodnih incidenata ubijanja koji nisu među dolje opisanim navodnim incidentima, nalazi se u poglavlju 4.3.2, *Incident 6.1 iz Priloga C Optužnici*.

609. Tokom juna i jula 1992., stražari u KP Domu ulazili bi nakon prozivke u prostorije u kojima su se nalazili zatočeni i sa spiska prozivali imena osoba koje će odvesti na ispitivanje.²⁵¹⁶ Odveli bi ih u jednu od prostorija pored stepeništa, ili u prostoriju koja se nalazila u lijevom krilu upravne zgrade, ili u prostoriju do nje, gdje bi ih često tukli.²⁵¹⁷ Premlaćivanja su znala trajati do kasne večeri, a ostali zatočeni u KP Domu mogli su da čuju zvuke udaraca i jauke žrtava.²⁵¹⁸ Kad bi je prestali tući, žrtvu bi ponekad odveli u samicu.²⁵¹⁹ U drugim slučajevima, čuli bi se hici iz pištolja.²⁵²⁰ Tokom i nakon premlaćivanja, moglo se vidjeti kako stražari KP Doma u upravnu zgradu unose ćebad i iznose nešto za što se činilo da su leševi umotani u tu ćebad.²⁵²¹ U prostorijama gdje su vršena premlaćivanja mogli su se vidjeti krv i okrvavljeni predmeti.²⁵²² U ubijanju zatočenika u KP Domu učestvovali su, zajedno sa vojnim licima, i stražari KP Doma.²⁵²³

610. Konkretno, u periodu od 28. juna do 5. jula 1992., srpski stražari u KP Domu su ubili 36 Muslimana s područja Foče.²⁵²⁴ Neki su umrli od posljedica postupaka pripadnika vojske koji su u KP Dom dolazili izvana i stražara KP Doma.²⁵²⁵ Jednom

Dokumentarni dokazi: Sva forenzička dokumentacija u vezi s ovim incidentom iz priloga Optužnici uvrštena u spis na osnovu dviju odluka Pretresnog vijeća u vezi s dokazima bez posredstva svjedoka, koje su donesene 31. januara 2014. Pretresno vijeće je razmotrilo manje nedosljednosti među iskazima svjedoka ili između dokaza i činjenica o kojima je presuđeno u odnosu na to kada i gdje su konkretne osobe umrle i smatra da te nedosljednosti ne utiču na opšti zaključak u vezi s datim navodom.

²⁵¹⁴ P572 (Svjedok RM-019, izjava svjedoka, 3. septembar 2003.), str. 1, par. 4, 6-8; svjedok RM-019, T. 5701-5706.

²⁵¹⁵ P2939 (Maida Čedić, izjava svjedoka, 16. februar 1996.), str. 1-2.

²⁵¹⁶ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 683.

²⁵¹⁷ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 684.

²⁵¹⁸ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 685.

²⁵¹⁹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 686.

²⁵²⁰ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 686.

²⁵²¹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 687.

²⁵²² Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 688.

²⁵²³ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 689.

²⁵²⁴ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 707.

²⁵²⁵ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 690. To su bili Alija Altoka, Hamid Bičo zvani Salem, Abdurahman Čankušić, Refik Čankušić, Elvedin Cedić zvani Enko, Kemal Dželilović, Ramo Džendusić, Adil Granov, Mate Ivančić, Esad Kiselica, Halim Konjo, Adil Krajčin, Mustafa Kuloglija, Fuad Mandžo, Krunoslav Marinović, Nurko Nišić, Hamid Ramović, Husein Rikalo, Mithat Rikalo, Zaim Rikalo, Ševal Šoro, Kemal Tulek, Enes Uzunović, Džemal Vahida, Munib Veiz i Zulfo Veiz.

prilikom, neki zatočnici pozvani su iz svojih prostorija u grupi i odvedeni u upravnu zgradu, gdje su ih surovo pretukli stražari KP Doma, među kojima su bili Milenko Burilo, Zoran Matović, Dragomir Obrenović, Rade Vuković i Predrag Stefanović.²⁵²⁶ Kako je naveo **svjedok RM-013**, Dragan Masić je takođe bio među stražarima koji su tukli te zatočnike.²⁵²⁷ **Svjedok RM-012** je rekao da se stražar za kojeg misli da je te noći bio odgovoran za izvođenje zatočenika zvao Milić.²⁵²⁸ Kad su zvuci udaraca utihnuli, nekoliko zatočenika je čulo pucnje iz vatrenog oružja, a jedna osoba je vidjela kako Matović izlazi iz upravne zgrade i potom se u nju vraća noseći ćebad. Nedugo zatim, ta osoba je čula kako jedno vozilo odlazi iz KP Doma. Kad se nakon 10 ili 15 minuta to vozilo vratilo, vidio je muškarce u zelenosivim uniformama s kantama i krpama kako ga čiste. Nijedan od tih zatočenika nije se više vratio, niti je iko više čuo za njih.²⁵²⁹

611. **Svjedok RM-046** je u svom svjedočenju rekao da je približno od 23. aprila 1992. do 8. avgusta 1992. iz njegove prostorije nekoliko ljudi odvedeno i ubijeno.²⁵³⁰ Konkretno, od 13. do 30. juna 1992., svjedok je izbrojao 35 ljudi koji su izvedeni iz prostorija u kojima su bili zatočeni, i svi oni su nestali.²⁵³¹ U junu ili julu 1992., ubijena su braća Halim i Halid Konjo, a čovjek koji se zvao Ismet Čaušević ubijen je između maja i avgusta 1992.²⁵³² **Svjedok RM-063** vidio je Omera Mujezinovića kako umire nekoliko sati nakon što ga je teško premlatio stražar iz KP Doma Milenko Burilo, zvani Buši.²⁵³³ Jedan zatočenik se objesio, a drugi je umro nakon što su ga stražari premlatili.²⁵³⁴

²⁵²⁶ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 691. To su bili Kemo ili Kemal Dželilović, Halim Konjo, Mustafa Kuloglija, Mithat i Zaim Rikalo i Munib Veiz.

²⁵²⁷ P982 (Svjedok RM-013, izjava svjedoka, 22. oktobar 1995.), par. 39; P983 (Svjedok RM-013, izjava svjedoka, 20. maj 1996.), par. 18.

²⁵²⁸ P3156 (Svjedok RM-012, izjava svjedoka, 13. juni 1996.), str. 3.

²⁵²⁹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 692.

²⁵³⁰ P738 (Svjedok RM-046, izjava svjedoka, 20. april 1996.), str. 5; P741 (Informativni izvještaj MKSJ-a o svjedoku RM-046, 19. decembar 2012.), str. 3; P747 (Tabela s komentarima svjedoka RM-046 vezano za imena iz KP Doma Foča, 18. januar 2013.), str. 1-3, 6.

²⁵³¹ P738 (Svjedok RM-046, izjava svjedoka, 20. april 1996.), str. 6; P747 (Tabela s komentarima svjedoka RM-046 vezano za imena iz KP Doma Foča, 18. januar 2013.), str. 4, 6, 8-10, 12-14, 16, 19-20, 23-24, 44.

²⁵³² P741 (Informativni izvještaj MKSJ-a o svjedoku RM-046, 19. decembar 2012.), str. 3-4; P744 (Spisak lica koja su otpuštena iz KP Doma Foča zbog svog zdravstvenog stanja i dobi, 7. maj 1992.); P747 (Tabela s komentarima svjedoka RM-046 vezano za imena iz KP Doma Foča, 18. januar 2013.), str. 11-12.

²⁵³³ P531 (Svjedok RM-063, izjava svjedoka, 10. februar 1996.), str. 6.

²⁵³⁴ P531 (Svjedok RM-063, izjava svjedoka, 10. februar 1996.), str. 6; P532 (Svjedok RM-063, izjava svjedoka, 25. septembar 1998.), str. 3.

612. Osim gore navedenih lica, **svjedok RM-013** je naveo imena sljedećih stražara koji su učestvovali u incidentima ubijanja u ovom zatočeničkom centru: Milenko Vladičić, Vlatko Pljevaljčić, Vitomir Mičević, Risto Matović, Nevenko Blagojević, Cvijetin Krunić, Jovo Savić, Rade Papović, Mićo Bogdanić zvani Roko, Milomir Marić, Zoran Vuković, Momir Ristanović, Milivoje Milutinović, Milivoje Milić, Dragan Masić, Milovan Vuković i Milenko Elčić zvani Keli.²⁵³⁵

613. U ljeto i jesen 1992., iz KP Doma je takođe izvedeno nekoliko zatočenika koji više nikad nisu viđeni.²⁵³⁶ Mnogi zatočenici za koje se navodi da su ubijeni u KP Domu prethodno su bili podvrgnuti premlaćivanju ili mučenju. Nakon što su pušteni na slobodu, mnogi zatočenici su stupili u kontakt sa porodicama žrtava. Od tih porodica su saznali da one nisu imale kontakt s tim žrtvama koje su prema navodima ubijene i da nisu mogle saznati ništa o tome gdje su.²⁵³⁷ Mnogi zatočenici koji su iz KP Doma odvedeni na razmjenu naprosto su nestali.²⁵³⁸

614. Pretresno vijeće će hronološkim redom ispitati dokaze i činjenice o kojima je presuđeno u vezi s jednim brojem takvih incidenata. Adnana Granova su tokom njegovog zatočeništva, u junu i julu 1992., neidentifikovani pojedinci, stražari KP Doma i/ili vojnici koji nisu pripadali KP Domu, uključujući i vojne policajce, više puta premlatili u prizemlju upravne zgrade.²⁵³⁹ Optuživali su ga da je prije rata putovao u Njemačku da bi nabavio oružje i da je nelegalno prenosio radio poruke.²⁵⁴⁰ Granov je na kraju odveden i izgubio mu se svaki trag.²⁵⁴¹

615. **Maida Čedić** je izjavila da je 22. juna 1992. u 21:30 sati svih 15 odraslih muškaraca iz Trnovače odvedeno u KP Dom.²⁵⁴² Kasnije je iz izjave koju je Esad Mujanović dao za Radio Sarajevo saznala da su svi muškarci, osim Mujanovića, koji je skočio u rijeku, odvedeni na most na Drini i tamo ubijeni.²⁵⁴³

²⁵³⁵ P982 (Svjedok RM-013, izjava svjedoka, 22. oktobar 1995.), par. 44. Što se tiče Vitomira Mičevića, v. takođe P531 (Svjedok RM-063, izjava svjedoka, 10. februar 1996.), str. 6; P532 (Svjedok RM-063, izjava svjedoka, 25. septembar 1998.), str. 3.

²⁵³⁶ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenice br. 695-700. Među njima su bili Mensud Pašović (ljeto), Ševal Šoro, Haso Selimović (juni 1992.), Neško Rikalo (kraj juna ili početak jula 1992.), Rasim Kajgana (septembar 1992.) i Azim Mesbur (septembar 1992.).

²⁵³⁷ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 704.

²⁵³⁸ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 705.

²⁵³⁹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 693.

²⁵⁴⁰ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 693.

²⁵⁴¹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 694.

²⁵⁴² P2939 (Maida Čedić, izjava svjedoka, 16. februar 1996.), str. 3.

²⁵⁴³ P2939 (Maida Čedić, izjava svjedoka, 16. februar 1996.), str. 4.

616. **Svjedok RM-019** je u svom svjedočenju izjavio da mu je u julu 1992. rečeno da je jedan vozač kamiona odvezao 40 zatočenika iz zatvora u Foči na jednu lokaciju na Kremeniku, otprilike 25 kilometara južno od Foče.²⁵⁴⁴ Na tom mjestu su Milenko Živanović (zvani Žuti), Dragan Zelenović (zvani Zelja), Gojko Janković, Predrag Trivun, Miško Savić, Miško Rašković, Zoran Samardžić i jedan čovjek s nadimkom Sarajlija, pogubili otprilike polovicu zatočenika i tamo ih pokopali.²⁵⁴⁵ Vozač kamiona je poznao većinu žrtava.²⁵⁴⁶ Jedan lovac je kasnije rekao svjedoku da su ostali zatočenici ubijeni na putu prema Čelebićima.²⁵⁴⁷ Prema riječima svjedoka, Krnojelac, upravnik zatvora u Foči, dao je da se ti zatočenici pogube u znak odmazde za incident eksplozije mine u kojoj je njegov sin teško ranjen.²⁵⁴⁸ Svjedok je čuo da je, nakon tog incidenta, neko stupio u kontakt s Krnojelcem i zatražio da tijela pokrije zemljom kako bi se spriječilo širenje smrada leševa u raspadanju.²⁵⁴⁹ Svjedoku su takođe rekli ko su počinioci i da su žrtve pokopane.²⁵⁵⁰ Svjedok je, dva dana nakon incidenta, preko sistema radio veze čuo razgovor između Krnojelca i Kovača, u kojem je Krnojelac rekao Kovaču da nađe mašinu da se pokrije "to đubre", a Kovač je odgovorio da će to brzo biti urađeno.²⁵⁵¹ Nekoliko dana kasnije, svjedoku su rekli da je Neđo Samardžić otišao na mjesto incidenta da zatrpa tijela vojnim buldožerom.²⁵⁵² Kasnije je svjedoku pokazana lokacija te masovne grobnice, koja je bila označena nišanom (muslimanski nadgrobni spomenik).²⁵⁵³ Jedan istražitelj je 2003. rekao svjedoku da je na lokalitetu Kremenik ekshumirano deset ili jedanaest tijela.²⁵⁵⁴

617. Prema riječima **svjedoka RM-086**, jedan zatočenik, Edhem Gradišić, bio je invalid koji je imao i epilepsiju.²⁵⁵⁵ Jednom prilikom su Gradišića pretukli i odveli ga u

²⁵⁴⁴ P572 (Svjedok RM-019, izjava svjedoka, 3. septembar 2003.), par. 36; svjedok RM-019, T. 5711-5712, 5714. S obzirom na kontekst, Pretresno vijeće smatra da se izraz "zatvor u Foči" odnosi na KP Dom Foča.

²⁵⁴⁵ P572 (Svjedok RM-019, izjava svjedoka, 3. septembar 2003.), par. 36; svjedok RM-019, T. 5689, 5709, 5711-5712.

²⁵⁴⁶ P572 (Svjedok RM-019, izjava svjedoka, 3. septembar 2003.), par. 36-37.

²⁵⁴⁷ Svjedok RM-019, T. 5689, 5709, 5717.

²⁵⁴⁸ P572 (Svjedok RM-019, izjava svjedoka, 3. septembar 2003.), par. 26, 36.

²⁵⁴⁹ P572 (Svjedok RM-019, izjava svjedoka, 3. septembar 2003.), par. 36; svjedok RM-019, T. 5712, 5760.

²⁵⁵⁰ Svjedok RM-019, T. 5710-5712.

²⁵⁵¹ P572 (Svjedok RM-019, izjava svjedoka, 3. septembar 2003.), par. 40-42.

²⁵⁵² P572 (Svjedok RM-019, izjava svjedoka, 3. septembar 2003.), par. 43.

²⁵⁵³ P572 (Svjedok RM-019, izjava svjedoka, 3. septembar 2003.), par. 36; svjedok RM-019, T. 5715, 5758.

²⁵⁵⁴ Svjedok RM-019, T. 5716

²⁵⁵⁵ P2934 (Svjedok RM-086, transkript iz predmeta *Krnojelac*, 19. mart 2001.), str. 4088-4089.

samicu.²⁵⁵⁶ U julu ili avgustu 1992., Gradišića su odveli do kapije i on se više nije vratio.²⁵⁵⁷ **Svjedok RM-046** se sjećao da su 2. avgusta 1992. Adil Krajčin i braća Hajrudin i Elmedin Džanko odvedeni iz KP Doma i da su Krajčinovi posmrtni ostaci kasnije ekshumirani iz masovne grobnice, a braća Džanko više nikad nisu viđena.²⁵⁵⁸ Dana 29. ili 30. avgusta 1992. izvedena je i ubijena grupa od 90 ljudi.²⁵⁵⁹ Mehmed Sofradžija je izveden iz KP Doma i ubijen u avgustu ili septembru 1992.²⁵⁶⁰ Tokom jednog vikenda u avgustu 1992., **svjedok RM-063** vidio je kako je otprilike 200 zatočenika u grupama izvedeno iz KP Doma i napomenuo je da se oni nikad nisu vratili.²⁵⁶¹

618. Barem jednom prilikom zatočenici su odvedeni preko državne granice. Dana 30. avgusta 1992. ili približno tog datuma, jedna grupa od oko 55 muškaraca odvedena je na razmjenu u Crnu Goru, ali je Pero Elez, vojnik bosanski Srbin, u Nikšiću, u Crnoj Gori, zaustavio autobus kojim su ih prevozili i grupu poslao nazad u KP Dom. Grupu su tada podijelili u dva dijela, nakon čega je oko 20 mlađih muškaraca odvedeno, možda u Goražde, i od tada više nisu viđeni. Preostalih 35 muškaraca odvedeno je na razmjenu u Rožaje u Crnoj Gori.²⁵⁶² **Svjedok RM-086** takođe je svjedočio o ovom incidentu. Izjavio je da su 30. avgusta 1992. Mitar Rašević i Obren Obrenović došli u KP Dom i rekli da je Karadžić odobrio razmjenu 55 muškaraca zatočenih u KP Domu.²⁵⁶³ Obrenović je rekao: "Vi idete kući. Vas je pomilovao Radovan Karadžić i vi idete na slobodnu teritoriju."²⁵⁶⁴ Sljedeći dan stigla su dva autobusa i odvezla jednu grupu na razmjenu u Rožaje, ali mnogi muškarci iz drugog autobusa su nestali.²⁵⁶⁵ U periodu od 30. avgusta do 15. septembra 1992., još nekoliko grupa zatočenika je odvedeno na razmjenu, od kojih je njih 87 nestalo.²⁵⁶⁶

²⁵⁵⁶ P2934 (Svjedok RM-086, transkript iz predmeta *Krnojelac*, 19. mart 2001.), str. 4090, 4092.

²⁵⁵⁷ P2934 (Svjedok RM-086, transkript iz predmeta *Krnojelac*, 19. mart 2001.), str. 4092.

²⁵⁵⁸ P741 (Informativni izvještaj MKSJ-a o svjedoku RM-046, 19. decembar 2012.), str. 3; P742 (Informativni izvještaj tužilaštva sa spisikom ispravaka prethodnih izjava svjedoka RM-046, 18. januar 2013.), str. 1; P747 (Tabela s komentarima svjedoka RM-046 vezano za imena iz KP Doma Foča, 18. januar 2013.), str. 12, 27.

²⁵⁵⁹ P738 (Svjedok RM-046, izjava svjedoka, 20. april 1996.), str. 7; P747 (Tabela s komentarima svjedoka RM-046 vezano za imena iz KP Doma Foča, 18. januar 2013.), str. 5, 17.

²⁵⁶⁰ P747 (Tabela s komentarima svjedoka RM-046 vezano za imena iz KP Doma Foča, 18. januar 2013.), str. 40.

²⁵⁶¹ P531 (Svjedok RM-063, izjava svjedoka, 10. februar 1996.), str. 7.

²⁵⁶² Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 706.

²⁵⁶³ P2933 (Svjedok RM-086, izjave svjedoka), izjava svjedoka od 22. oktobra 1995., str. 13.

²⁵⁶⁴ P2934 (Svjedok RM-086, transkript iz predmeta *Krnojelac*, 19. mart 2001.), str. 4095.

²⁵⁶⁵ P2933 (Svjedok RM-086, izjave svjedoka), izjava svjedoka od 22. oktobra 1995., str. 13; P2934 (Svjedok RM-086, transkript iz predmeta *Krnojelac*, 19. mart 2001.), str. 4095-4096.

²⁵⁶⁶ P2933 (Svjedok RM-086, izjave svjedoka), izjava svjedoka od 22. oktobra 1995., str. 13.

619. Oko 17. ili 18. septembra 1992. iz KP Doma je u dvije grupe odvedeno između 35 i 60 muškaraca, na – kako su im rekli – branje šljiva.²⁵⁶⁷ Prvo su se među zatočenicima za radni zadatak branja šljiva tražili dobrovoljci, da bi berače na kraju izabrali stražari KP Doma u skladu sa spisikom.²⁵⁶⁸ Ljudima koji su bili izabrani za rad stražari su rekli da ništa ne nose sa sobom.²⁵⁶⁹ Zatočnici koje su odveli na branje šljiva nisu se vratili u KP Dom, i otada ih više niko nije vidio.²⁵⁷⁰ Tijela dvojice od tih zatočenika, Murata Crnete i Halida Konje, kasnije su nađena u blizini linije fronta kod Goražda, u masovnoj grobnici kod Previla u Bosni i Hercegovini.²⁵⁷¹ Prema riječima **svjedoka RM-086**, čovjek koji je odveo te ljude i rekao im da idu da rade "vrlo težak posao" i da ne nose ništa od ličnih stvari bio je Vlatko Pljevaljić.²⁵⁷² Svjedok je kasnije čuo da je leš jednog od tih ljudi pronađen u selu Poljice, nedaleko od Jeleča.²⁵⁷³ **Svjedok RM-063** je takođe čuo da su leševi nekih od tih ljudi pronađeni u selu Poljice.²⁵⁷⁴

620. **Svjedok RM-019** je u svom svjedočenju govorio o jednom konkretnom incidentu u vezi sa zatočenicima iz KP Doma. U oktobru 1992. kod motela "Miljevina" vidio je veliki vojni kamion koji je čuvalo četiri ili pet naoružanih vojnika.²⁵⁷⁵ Zoran Samardžić, komandant miljevinske vojne policije, naredio je nekim vojnicima da do rudnika u Miljevini prate konvoj od oko osam vozila, među kojima je bio i taj kamion.²⁵⁷⁶ U rudnik je stiglo i jedno vozilo s pripadnicima interventnog voda.²⁵⁷⁷ Taj vod, koji se sastojao od dobrovoljaca iz Srbije i Crne Gore, bio je u sastavu Miljevinskog bataljona, a komandir voda je bio Predrag Trivun zvani Pedo ili Pedolino.²⁵⁷⁸ Trivunu je bio nadređen Pero Elez, komandant Miljevinskog bataljona.²⁵⁷⁹ Vojnici voda su potom noževima ubili otprilike 30 Muslimana, a jednom su čovjeku

²⁵⁶⁷ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 701.

²⁵⁶⁸ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 701.

²⁵⁶⁹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 702.

²⁵⁷⁰ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 702.

²⁵⁷¹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 703.

²⁵⁷² P2933 (Svjedok RM-086, izjave svjedoka), izjava svjedoka od 22. oktobra 1995., str. 12; P2934 (Svjedok RM-086, transkript iz predmeta *Krnjelac*, 19. mart 2001.), str. 4085-4086.

²⁵⁷³ P2933 (Svjedok RM-086, izjave svjedoka), izjava svjedoka od 22. oktobra 1995., str. 12-13.

²⁵⁷⁴ P531 (Svjedok RM-063, izjava svjedoka, 10. februar 1996.), str. 7.

²⁵⁷⁵ P572 (Svjedok RM-019, izjava svjedoka, 3. septembar 2003.), par. 10.

²⁵⁷⁶ P572 (Svjedok RM-019, izjava svjedoka, 3. septembar 2003.), par. 11-12.

²⁵⁷⁷ P572 (Svjedok RM-019, izjava svjedoka, 3. septembar 2003.), par. 12-14.

²⁵⁷⁸ P572 (Svjedok RM-019, izjava svjedoka, 3. septembar 2003.), par. 13.

²⁵⁷⁹ P572 (Svjedok RM-019, izjava svjedoka, 3. septembar 2003.), par. 22; svjedok RM-019, T. 5704.

prvo pucali u nogu, i zatim ga je Trivun ubio nožem.²⁵⁸⁰ Trivun je ubio jednog čovjeka nožem tako što mu je najprije prerezao vrat. Zoran Samardžić mu je savjetovao da sa strane zareže žilu kucavicu i da ga pusti da na smrt iskrvari polako i bolno. Nikola Brčić je ubio jednog čovjeka tako što mu je gurnuo dug kolac iz drvene ograde niz grlo.²⁵⁸¹ Osim Trivuna i Brčića, među počiniocima su bili Neđo i Zoran Samardžić, Zdravko Ivanović, Miško Savić, Miško Rašković i dva čovjeka iz Pljevalja u Crnoj Gori, od kojih je jednom nadimak bio Aba.²⁵⁸² Svjedok je prepoznao Muslimane kao ljude iz Foče.²⁵⁸³ Pero Elez je došao s Predragom Trivunom i pasivno posmatrao to ubijanje.²⁵⁸⁴ Pero Elez i Trivun su zatim naredili četvorici ljudi da tijela stave u kamion.²⁵⁸⁵ Muškarci, Muslimani, su bili vezani žicom.²⁵⁸⁶ Potom su Elez i Trivun naredili svima, osim timu za pogubljenje i Aliji Hrbiniću, Muslimanu koji je vozio kamion, da odu s mjesta pogubljenja.²⁵⁸⁷ Svjedok je kasnije čuo da su tijela premještena 200 do 300 metara dalje od tog mjesta i pokopana u plitak grob.²⁵⁸⁸

621. Prema riječima svjedoka, budući da su se počinioci kasnije hvalisali u kafićima, svjedok je saznao da su iz zatvora u Foči su 1992. odvedeni sljedeći ljudi koji su ubijeni na raznim lokacijama u Foči: Nedžib, zvani Điban, kojeg je ubio Dragan Zelenović 50 metara od svjedokove kuće u Foči; Halim Konjo, kojeg je ubio stražar Burilo kad ga je sa željeznog mosta bacio u Drinu; Spona, kojeg su ubili Dragan Zelenović i Zoran Vuković; Munir Mačak, kojeg su iz zatvora izveli Zoran Vuković, Dragan Zelenović i Janko Janjić, i kasnije ubili; i Adi, kojeg je iz bolnice izveo jedan pripadnik jedinice Brane Čosovića, pretukao ga i bacio u Drinu.²⁵⁸⁹ Šujo je, prema navodima drugih ljudi koji su radili na liniji fronta, ubijen vatrenim oružjem nakon što je iskopao jamu na liniji fronta.²⁵⁹⁰

622. **Svjedok RM-046** je u svom svjedočenju rekao da je 8. decembra 1992. iz KP Doma izvedena grupa ljudi koji su uglavnom bili iz njegove prostorije i da se više nisu

²⁵⁸⁰ P572 (Svjedok RM-019, izjava svjedoka, 3. septembar 2003.), par. 12, 14-16, 20; svjedok RM-019, T. 5709.

²⁵⁸¹ P572 (Svjedok RM-019, izjava svjedoka, 3. septembar 2003.), par. 18.

²⁵⁸² P572 (Svjedok RM-019, izjava svjedoka, 3. septembar 2003.), par. 14.

²⁵⁸³ P572 (Svjedok RM-019, izjava svjedoka, 3. septembar 2003.), par. 16-18; svjedok RM-019, T. 5689.

²⁵⁸⁴ P572 (Svjedok RM-019, izjava svjedoka, 3. septembar 2003.), par. 22.

²⁵⁸⁵ P572 (Svjedok RM-019, izjava svjedoka, 3. septembar 2003.), par. 22.

²⁵⁸⁶ P572 (Svjedok RM-019, izjava svjedoka, 3. septembar 2003.), par. 14.

²⁵⁸⁷ P572 (Svjedok RM-019, izjava svjedoka, 3. septembar 2003.), par. 22, 24.

²⁵⁸⁸ P572 (Svjedok RM-019, izjava svjedoka, 3. septembar 2003.), par. 24.

²⁵⁸⁹ P572 (Svjedok RM-019, izjava svjedoka, 3. septembar 2003.), par. 4, 69-75.

²⁵⁹⁰ P572 (Svjedok RM-019, izjava svjedoka, 3. septembar 2003.), par. 71.

vratili.²⁵⁹¹ Svjedoku je rečeno da će ta grupa biti razmijenjena za grupu Srba u Konjicu.²⁵⁹² Dana 12. decembra 1992., iz KP Doma je jedna grupa muškaraca odvedena na minsko polje u Zebinoj šumi i **svjedok RM-086** je kasnije saznao da su svi poginuli.²⁵⁹³

623. **Svjedok RM-019** je u svom svjedočenju rekao da su u junu 1993. Miško Savić, Predrag Trivun, Zoran Samardžić i Miško Rašković odveli Aziza Torlaka, ljekara Muslimana, iz zatvora u Foči u jednu kuću u selu Varizi.²⁵⁹⁴ Objesili su ga za noge i ispod glave mu zapalili vatru, a zatim ga četiri sata tukli njišući ga iznad vatre.²⁵⁹⁵ Torlak je tada umro.²⁵⁹⁶

624. U masovnoj grobnici na planini Maluši, opština Foča, pronađena su i ekshumirana 62 leša.²⁵⁹⁷ Radilo se o leševima osoba muškog pola, obučenih u civilnu odjeću, a za više njih je utvrđeno da su bili Muslimani.²⁵⁹⁸ Gotovo svima su bili vezani udovi, a otkriće velikog broja čahura od municije ispaljene iz pješadijskog naoružanja u blizini te grobnice pokazuje da su te osobe ubijene na toj lokaciji.²⁵⁹⁹ Ti Muslimani su bili u zatočeništvu u vrijeme kada su ubijeni.²⁶⁰⁰

625. **Svjedok RM-046** je u svom svjedočenju rekao da su tijela zatočenika iz KP Doma bila pokopana u nekoliko masovnih grobnica, uključujući grobnice na lokalitetima jama Piljak, Paunci, Buk Bijela, Previla, Miljevina, tunel Buk Bijela, jama Piljak, Dobro Polje i rijeka Drina.²⁶⁰¹ **Svjedok RM-012** je procijenio da je iz KP Doma otprilike 50 zatočenika nestalo tako što su odvedeni i ubijeni.²⁶⁰²

626. Na osnovu gore navedenog, Pretresno vijeće konstatuje da su u junu i julu 1992. pripadnici vojske koji su dolazili izvana u KP Dom i stražari KP Doma, zaposlenici Ministarstva pravde i pripadnici VRS-a, kako je konstatovano u poglavljima 3 i 4.3.2,

²⁵⁹¹ P738 (Svjedok RM-046, izjava svjedoka, 20. april 1996.), str. 7; P747 (Tabela s komentarima svjedoka RM-046 vezano za imena iz KP Doma Foča, 18. januar 2013.), str. 26, 28, 32, 35-36, 45.

²⁵⁹² P738 (Svjedok RM-046, izjava svjedoka, 20. april 1996.), str. 7.

²⁵⁹³ P2934 (Svjedok RM-086, transkript iz predmeta *Krnojelac*, 19. mart 2001.), str. 4079.

²⁵⁹⁴ P572 (Svjedok RM-019, izjava svjedoka, 3. septembar 2003.), par. 59-60. U vezi s nacionalnom pripadnošću Aziza Torlaka, v. P2937 (Svjedokinja RM-071, izjava svjedoka, 5. juli 1995.), str. 10.

²⁵⁹⁵ P572 (Svjedok RM-019, izjava svjedoka, 3. septembar 2003.), par. 58-60, 62.

²⁵⁹⁶ P572 (Svjedok RM-019, izjava svjedoka, 3. septembar 2003.), par. 58-60, 62.

²⁵⁹⁷ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 708.

²⁵⁹⁸ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 709.

²⁵⁹⁹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 710.

²⁶⁰⁰ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 711.

²⁶⁰¹ Svjedok RM-046, T. 7014-7015.

²⁶⁰² P3155 (Svjedok RM-012, izjava svjedoka, 19. april 1996.), str. 4; P3156 (Svjedok RM-012, izjava svjedoka, 13. juni 1996.), str. 3-4.

Incident 6.1 iz Priloga C Optužnici, ubili 36 zatočenika bosanskih Muslimana u KP Domu.

627. Nadalje, u drugoj polovici 1992., nestalo je na stotine zatočenika koji su sistematski odvođeni iz KP Doma, uključujući i one koji su navodno odvođeni radi razmjene. Zatočenici koji su nestali nisu se više nikad javili svojim porodicama. Tijela onih koji su bili u zatočeništvu u KP Domu nađena su u nekoliko masovnih grobnica. Pretresno vijeće podsjeća na uslove u kojima su zatočenici držani u KP Domu i na to kako su stražari postupali prema zatočenicima (v. poglavlje 4.3.2, *Incident 6.1 iz Priloga C Optužnici*). S obzirom na to, Pretresno vijeće se uvjerilo da nema drugog razumnog objašnjenja osim da su oni ubijeni nakon što su ih izveli. Takođe, svjedok RM-019 je lično vidio kako su neki zatočenici, nakon što su ih izveli, ubijeni noževima, a u jednom slučaju i kocem iz drvene ograde. U tom incidentu ubijanja, Zoran Samardžić je savjetovao Trivunu da sa strane zareže žilu kucavicu jednog zatočenika i da ga pusti da na smrt iskrvari polako i bolno. Shodno tome, Pretresno vijeće konstatuje da su one koji su izvedeni ubili stražari KP Doma, zaposlenici Ministarstva pravde i pripadnici VRS-a, kako je konstatovano u poglavljima 3 i 4.3.2, *Incident 6.1 iz Priloga C Optužnici*, a u nekim slučajevima Milenko Živanović zvani Žuti, Dragan Zelenović zvani Zelja, Gojko Janković, Predrag Trivun zvani Pedo ili Pedolino, Miško Savić, Nikola Brčić, Miško Rašković, Janko Janjić, Zdravko Ivanović, Zoran i Neđo Samardžić, čovjek s nadimkom Aba, Pero Elez, jedan čovjek iz jedinice Braneta Čosovića i jedan čovjek s nadimkom Sarajlija. S obzirom na to da su zatočenici u KP Domu bili isključivo nesrbi i većinom bosanski Muslimani, Pretresno vijeće zaključuje da su ubijeni muškarci uglavnom bili bosanski Muslimani.

628. U junu 1993., Miško Savić, Predrag Trivun, Zoran Samardžić i Miško Rašković su Aziza Torlaka, ljekara bosanskog Muslimana, odveli iz KP Doma u jednu kuću u selu Varizi, objesili ga za noge, ispod glave mu zapalili vatru i tukli ga četiri sata dok nije umro.

629. Pretresno vijeće zaključuje da je Zoran Samardžić, kao komandant miljevinske vojne policije, bio podređen Peri Elezu, koji je bio komandant Miljevinskog bataljona. Predrag Trivun, zvani Pedo ili Pedolino, koji je komandovao dijelom Miljevinskog bataljona, takođe je bio podređen Peri Elezu. Pretresno vijeće podsjeća na svoj zaključak u poglavlju 3.1.2 da su Gojko Janković, Pero Elez i Janko Janjić, zvani Tuta, bili vođe nižih jedinica, pod komandom Marka Kovača, komandanta Taktičke grupe

Foča. Zoran Vuković i Dragan Zelenović zvani Zelja bili su podređeni Janku Janjiću, odnosno Branetu Ćosoviću. Brane Ćosović je takođe bio vođa jedinice koja je bila podređena Marku Kovaču.

630. Pretresno vijeće će dalje razmotriti gore navedene incidente u vezi s tačkama 1 i 3-6 Optužnice u poglavlju 8 dolje.

Prilog C i incidenti ubistva koji nisu navedeni u Optužnici – ubijanje tri Muslimanke

631. Pored incidenta 2.1 iz Priloga A i incidenta 5.1 iz Priloga B o kojima je bilo riječi gore u tekstu, u Optužnici se navodi da je optuženi odgovoran i za ubijanje drugih bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata u opštini Foča.²⁶⁰³ S tim u vezi, Pretresnom vijeću su predloženi dokazi koje je iznio **svjedok RM-019**, koji je od maja 1992. bio pripadnik 11. hercegovačke lake pješadijske brigade.²⁶⁰⁴ On je u svom svjedočenju rekao da su, otprilike početkom proljeća 1993., tokom zadatka izviđanja na području sela Jeleč u opštini Foča, pripadnici 11. hercegovačke lake pješadijske brigade pukovniku Marku Kovaču, komandantu 11. hercegovačke lake pješadijske brigade, doveli tri starice, Muslimanke, iz jednog zaseoka u blizini sela Jeleč, koje je vojska spalila i razorila 1992.²⁶⁰⁵ Kovač je rekao vojnicima da "pobij[u] ološ".²⁶⁰⁶ Neđo Samardžić koristio je pištolj škorpion, a Nikola Brčić kalašnjikov da te tri žene ubiju na licu mjesta.²⁶⁰⁷

632. Na osnovu gore navedenog, Pretresno vijeće konstatuje da su negdje početkom proljeća 1993. godine. Neđo Samardžić i Nikola Brčić, po naređenju Marka Kovača, vatrenim oružjem ubili tri starice, bosanske Muslimanke, u opštini Foča, u Kovačevom prisustvu. Pretresno vijeće podsjeća na svoj zaključak u poglavlju 3.1.2 da je Marko Kovač bio komandant Taktičke grupe Foča. Prije no što su ih ubili, Kovač je rekao vojnicima da "pobij[u] ološ". Pretresno vijeće će dalje razmotriti ovaj incident u vezi s tačkama 3-6 Optužnice u poglavlju 8 dolje.

²⁶⁰³ Optužnica, par. 39 (a), 47, 52, 59 (a), 62.

²⁶⁰⁴ P572 (Svjedok RM-019, izjava svjedoka, 3. septembar 2003.), str. 1, par. 4, 6-8; svjedok RM-019, T. 5701-5706.

²⁶⁰⁵ P572 (Svjedok RM-019, izjava svjedoka, 3. septembar 2003.), par. 6, 33-34; svjedok RM-019, T. 5695.

²⁶⁰⁶ P572 (Svjedok RM-019, izjava svjedoka, 3. septembar 2003.), par. 33-34.

²⁶⁰⁷ P572 (Svjedok RM-019, izjava svjedoka, 3. septembar 2003.), par. 34.

4.3.2 Protivpravno zatočenje i okrutno ili nečovječno postupanje u zatočeničkim objektima

Incident 6.1 iz Priloga C Optužnici

633. Prema Optužnici, optuženi je odgovoran za protivpravno zatočenje, mučenje, premlaćivanje, zlostavljanje, silovanje, druga djela seksualnog nasilja i podvrgavanje bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata nehumanim životnim uslovima u KP Domu Foča, u periodu od najkasnije 12. maja do 31. decembra 1992.²⁶⁰⁸ Odbrana je iznijela argument da dokazi ne potkrepljuju te navode i da uslovi zatočenja u KP Domu Foča nisu bili nehumani.²⁶⁰⁹ Odbrana je navela da su navodna "protivpravna djela" počinili brojni nepoznati počinioci izvan KP Doma.²⁶¹⁰ Odbrana je takođe navela da je KP Dom Foča bio pod kontrolom Ministarstva pravde.²⁶¹¹ Pretresno vijeće je formalno primilo na znanje izvjestan broj činjenica o kojima je presuđeno u vezi s ovim incidentom.²⁶¹² Pretresnom vijeću su takođe predloženi dokazi koje su iznijela brojna lica zatočena u KP Domu, i to **svjedok RM-012, svjedok RM-046, svjedokinja RM-071, svjedok RM-086, svjedok RM-063, svjedok RM-013 i svjedok RM-050**, koji su svi bili bosanski Muslimani iz Foče;²⁶¹³ **svjedok RM-019**, koji je od maja 1992. bio pripadnik 11. hercegovačke lake pješadijske brigade;²⁶¹⁴ **Božidar Krnojelac**, Srbin, pripadnik "seoske straže" u Foči, koji je od sredine aprila do sredine maja 1992. bio svaki dan u KP Domu;²⁶¹⁵ **Veselinko Simović**, koji je od 15. aprila 1992. bio strijelac u 5. bataljonu, a kasnije pripadnik interventnog voda Dragan Nikolić, pri čemu su obje ove jedinice

²⁶⁰⁸ Optužnica, par. 39(b)-(c), 47, 53, 59(b)-(d), (g), incident 6.1 iz Priloga C Optužnici.

²⁶⁰⁹ Završni podnesak odbrane, par. 1528-1529.

²⁶¹⁰ Završni podnesak odbrane, par. 1529-1538.

²⁶¹¹ Završni podnesak odbrane, par. 1539.

²⁶¹² Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 693 razmotrena je u poglavlju 4.3.1, *Incident 5.1 iz Priloga B Optužnici*.

²⁶¹³ P3155 (Svjedok RM-012, izjava svjedoka, 19. april 1996.), str. 1-3; P3156 (Svjedok RM-012, izjava svjedoka, 13. juni 1996.), str. 1; P3157 (Svjedok RM-012, izjava svjedoka, 20. oktobar 1998.), str. 1. P738 (Svjedok RM-046, izjava svjedoka, 20. april 1996.), str. 1-2; svjedok RM-046, T. 7006-7007; P737 (List sa pseudonimom za svjedoka RM-046, 18. novembar 2012.). P2937 (Svjedokinja RM-071, izjava svjedoka, 5. juli 1995.), str. 1-2. P2933 (Svjedok RM-086, izjave svjedoka), izjava svjedoka od 22. oktobra 1995., str. 1-2. P531 (Svjedok RM-063, izjava svjedoka, 10. februar 1996.), str. 1-2; P532 (Svjedok RM-063, izjava svjedoka, 25. septembar 1998.), str. 1. P982 (Svjedok RM-013, izjava svjedoka, 22. oktobar 1995.), str.1, par. 1; P983 (Svjedok RM-013, izjava svjedoka, 20. maj 1996.), str. 1. P2935 (Svjedok RM-050, izjave svjedoka), izjava svjedoka od 21.aprila 1996., str. 1-2, izjava svjedoka od 21. oktobra 1998., str. 1.

²⁶¹⁴ P572 (Svjedok RM-019, izjava svjedoka, 3. septembar 2003.), str. 1, par. 4, 6-8; svjedok RM-019, T. 5701-5706.

²⁶¹⁵ D650 (Božidar Krnojelac, izjava svjedoka, 8. mart 2014.), str. 1, par. 1, 9; Božidar Krnojelac, T. 25972.

bile formacije TO-a u Foči koje su kasnije ušle u sastav VRS-a;²⁶¹⁶ i **Radojica Mladenović**, bosanski Srbin, koji je bio na funkciji predsjednika Izvršnog odbora Srpske opštine Foča i potpredsjednika Kriznog štaba Srpske opštine Foča;²⁶¹⁷ kao i dokumentarni dokazi, i ono smatra da su ti dokazi u skladu s činjenicama o kojima je presuđeno.²⁶¹⁸ Pretresnom vijeću su predočeni i dokazi koje je iznio **Trivko Pljevaljić**, bosanski Srbin iz opštine Foča, koji je bio komandir 3. čete 5. bataljona Taktičke grupe Foča i koji je 1995. radio u KP Domu Foča.²⁶¹⁹

634. Odmah nakon što su Srbi zauzeli opštinu Foča, uvedena su ograničenja za nesrpsko stanovništvo.²⁶²⁰ U periodu od 10. aprila 1992. do početka juna 1992., u cijeloj opštini provedena su masovna hapšenja muškaraca, nesrpskih civila, uglavnom Muslimana.²⁶²¹ Muškarce, Muslimane, bi okupili na ulici, odvojili od žena i djece i od srpskog stanovništva.²⁶²² Drugi su uhapšeni u svom stanu ili u kućama prijatelja i

²⁶¹⁶ D583 (Veselinko Simović, izjava svjedoka, 8. juni 2014.), str. 1, par. 1, 7; Veselinko Simović, T. 24372.

²⁶¹⁷ D697 (Radojica Mladenović, izjava svjedoka, 8. juni 2014.), str. 1, par. 1, 3, 11-12; Radojica Mladenović, T. 27034, 27037, 27060, 27072, 27084.

²⁶¹⁸ **Svjedok RM-012:** P3155 (Svjedok RM-012, izjava svjedoka, 19. april 1996.), str. 3-5; P3156 (Svjedok RM-012, izjava svjedoka, 13. juni 1996.), str. 2-4; P3157 (Svjedok RM-012, izjava svjedoka, 20. oktobar 1998.), str. 2, 4. **Svjedok RM-019:** P572 (Svjedok RM-019, izjava svjedoka, 3. septembar 2003.), par. 25, 28, 33, 50-57; svjedok RM-019, T. 5689, 5693; P573 (Crtež koji je nacrtao svjedok RM-019, 3. septembar 2003.). **Svjedok RM-046:** P738 (Svjedok RM-046, izjava svjedoka, 20. april 1996.), str. 4-5, 7-9; P739 (Svjedok RM-046, izjava svjedoka, 20. oktobar 1998.), str. 2-4; P740 (Svjedok RM-046, transkript iz predmeta *Krnojelac*, 27. novembar 2000.), str. 1283; P741 (Informativni izvještaj MKSJ-a o svjedoku RM-046, 19. decembar 2012.), str. 2; P742 (Informativni izvještaj tužilaštva sa spiskom ispravaka prethodnih izjava svjedoka RM-046, 18. januar 2013.), str. 1; svjedok RM-046, T. 7028, 7033, 7035-7036, 7039-7040; P745 (Označeni tlocrt KP Doma Foča); D133 (Odluka kojom se Milorad Krnojelac postavlja za upravnika KP Doma Foča, koju je potpisao ministar pravde Momčilo Mandić, 17. juli 1992.). **Svjedokinja RM-071:** P2937 (Svjedokinja RM-071, izjava svjedoka, 5. juli 1995.), str. 7, 10, 12. **Svjedok RM-086:** P2933 (Svjedok RM-086, izjave svjedoka, izjava svjedoka od 22. oktobra 1995., str. 9-14; P2934 (Svjedok RM-086, transkript iz predmeta *Krnojelac*, 19. mart 2001.), str. 4093-4094, 4104. **Svjedok RM-063:** P531 (Svjedok RM-063, izjava svjedoka, 10. februar 1996.), str. 3-7; P532 (Svjedok RM-063, izjava svjedoka, 25. septembar 1998.), str. 2-3; svjedok RM-063, T. 5424-5427, 5441-5442, 5447-5448; P534 (crtež KP Doma u Foči, s oznakama koje je unio svjedok RM-063). **Svjedok RM-013:** P982 (Svjedok RM-013, izjava svjedoka, 22. oktobar 1995.), par. 10-12, 20, 22-29, 34; P983 (Svjedok RM-013, izjava svjedoka, 20. maj 1996.), par. 3-5, 7-9, 22, 24, 27; P984 (Ispravke izjava svjedoka RM-013), par. 2; svjedok RM-013, T. 8897, 8917, 8920, 8929-8930, 8966. **Božidar Krnojelac:** D650 (Božidar Krnojelac, izjava svjedoka, 8. mart 2014.), par. 9, 15; Božidar Krnojelac, T. 25957, 25961-25963, 25972, 25985-25986, 25997-25998; D651 (dopis Milorada Krnojelca, upućen Kriznom štabu Foča, 15. maj 1992.). **Svjedok RM-050:** P2935 (Svjedok RM-050, izjave svjedoka, izjava svjedoka od 21. aprila 1996., str. 9-10, izjava svjedoka od 21. oktobra 1998., str. 2-3. **Veselinko Simović:** Veselinko Simović T. 24400-24402; P6685 (Rukom pisani spisak ratnih zarobljenika koji se otpuštaju iz KP Doma Foča, 8. decembar 1992.). **Radojica Mladenović:** D697 (Radojica Mladenović, izjava svjedoka, 8. juni 2014.), par. 20; Radojica Mladenović, T. 27079, 27081, 27083. P2826 (Dopis Kriznog štaba opštine Foča kojim se potvrđuje otpuštanje Enesa Zuke, 21. maj 1992.).

²⁶¹⁹ D706 (Trivko Pljevaljić, izjava svjedoka, 10. juli 2014.), str. 1, par. 1, 4; Trivko Pljevaljić, T. 27200, 27205, 27215-27216.

²⁶²⁰ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 564.

²⁶²¹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenice br. 565, 623, 682.

²⁶²² Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 565.

rođaka, odvođeni s radnog mjesta ili izvučeni iz bolničkih kreveta.²⁶²³ Srpski vojnici su nazivali Muslimane pogrdnim izrazom "balija" i psovali ih prilikom hapšenja.²⁶²⁴ **Veselinko Simović** je u svom svjedočenju rekao da bi, ako bi bilo prijavljeno zlostavljanje Srba, interventni vod Dragan Nikolić postupao u skladu sa zakonom i priveo "ih" u KP Dom, bez obzira na njihovu nacionalnu ili vjersku pripadnost.²⁶²⁵ Ta jedinica je takođe ponekad zarobljavala neprijateljske vojnike za vrijeme borbenih operacija.²⁶²⁶ Prema riječima tog svjedoka, sve jedinice koje su vojnike uzimale kao ratne zarobljenike bile su dužne da ih predaju vojnoj policiji, koja ih je tad odvodila u KP Dom ili u druge ustanove u kojima su ratni zarobljenici bili držani.²⁶²⁷ Nakon hapšenja, muškarci su prebacivani u KP Dom.²⁶²⁸ Dana 17. aprila 1992. godine, svi civili, Muslimani muškog pola, zatočeni u Livadama prebačeni su u KP Dom, koji je prije sukoba služio kao zatvor.²⁶²⁹ U to vrijeme, vojnici Užičkog korpusa iz Srbije upravljali su ovim objektom da bi tokom sljedećih nekoliko sedmica prenijeli vlast na lokalne Srbe.²⁶³⁰

635. Najviše zatočenika, njih oko 500 do 600, bilo je u KP Domu u ljeto 1992. Njihov broj se smanjivao od jeseni 1992. do 1993., kada je ostalo 200 do 300 zatočenika. Otprilike u oktobru 1994. godine pušteni su i posljednji zatočenici, kojih je tada bilo manje od 100.²⁶³¹ Muškarci, muslimanski civili, u KP Domu su bili zatočeni u vremenskom rasponu od četiri mjeseca do više od dvije i po godine.²⁶³² Jedan broj Srba takođe je bio zatočen u KP Domu, ali su to bila lica osuđena na sudovima prije izbijanja sukoba ili lica pritvorena zbog vojnih prekršaja iz vremena sukoba.²⁶³³ S druge strane, nije postojala nikakva pravna osnova za zatočenje nesrba.²⁶³⁴ Srpske vlasti nisu nijednom preispitale zakonitost njihovog zatočeništva.²⁶³⁵ Nijedan od tih zatočenika nikad nije bio optužen, nijednom od njih se nije sudilo, niti je ikome izrečena osuđujuća presuda za neko krivično djelo prije ili tokom zatočenja u KP Domu.²⁶³⁶ Nijedan

²⁶²³ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 566.

²⁶²⁴ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 564.

²⁶²⁵ Veselinko Simović, T. 24375.

²⁶²⁶ Veselinko Simović, T. 24379-24380.

²⁶²⁷ Veselinko Simović, T. 24400-24401.

²⁶²⁸ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 623.

²⁶²⁹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 624.

²⁶³⁰ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 624.

²⁶³¹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 625.

²⁶³² Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 626.

²⁶³³ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 627.

²⁶³⁴ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 627.

²⁶³⁵ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenice br. 627-628.

²⁶³⁶ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenice br. 629, 682.

zatočenik nikad nije bio upoznat sa svojim procesnim pravima ni prije ni za vrijeme zatočeništva.²⁶³⁷ Ti zatočenici nisu bili kriminalci osumnjičeni za počinjenje nekog krivičnog djela, niti su ikad optuženi za počinjenje krivičnog djela prema nacionalnom ili međunarodnom pravu.²⁶³⁸ Oni su bili, između ostalog, ljekari i zdravstveni radnici, novinari, bivši radnici KP Doma, rukovodioci, policajci i druga lica civilnog statusa.²⁶³⁹ Pored uglavnom civilne populacije, u KP Domu bio je i mali broj vojnika, bosanskih Muslimana, koje su držali u samicama, odvojeno od civilnih zatočenika, Muslimana.²⁶⁴⁰ Muškarci, nesrbi iz Foče, su bili zatočeni zbog svoje nacionalnosti. Ogromna većina zatočenika bili su Muslimani. Nije se vodilo računa o njihovoj dobi, zdravstvenom stanju i civilnom statusu. Dob zatočenika kretala se u rasponu od 15 do gotovo 80 godina.²⁶⁴¹ Osim nakratko u prvim danima zatočeništva, muslimanski zatočenici nisu imali nikakvog kontakta sa spoljnim svijetom ni sa svojim porodicama, a (veoma dugo) ni sa Crvenim krstom.²⁶⁴²

636. Tokom prve dvije do četiri sedmice nakon početka sukoba, vojne jedinice obavljale su "policijske dužnosti" u KP Domu.²⁶⁴³ U KP Domu su uglavnom pripadnici vojske nadgledali muslimanske zatočenike prvih nekoliko sedmica njihovog zatočeništva.²⁶⁴⁴ Počev od oko 18. ili 19. aprila 1992., otprilike u isto vrijeme kad je Krnojelac postavljen za upravnika KP Doma, bivši srpski stražari KP Doma, vratili su se na izvršenje svoje radne obaveze.²⁶⁴⁵ Kao upravnik, Krnojelac je bio odgovoran Ministarstvu pravde i, u određenoj mjeri, Vojnoj komandi.²⁶⁴⁶

637. Komandant Taktičke grupe Foča Miro Stanić je 8. maja 1992. zatražio od Kazneno-popravnog doma u Foči da odobri prostorije u svom krugu za smještaj ratnih zarobljenika.²⁶⁴⁷ U maju 1992. Krnojelac je odobrio zahtjev i ustupio prostorije Kazneno-popravnog doma u Foči za smještaj ratnih zarobljenika i pritvorenih lica.²⁶⁴⁸ Jedan važan aspekt ugovora o najmu, koji je potpisao Krnojelac kao upravnik, ustupajući vojsci dio KP Doma na korištenje, bio je taj da je za donošenje odluke o

²⁶³⁷ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 630.

²⁶³⁸ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 631.

²⁶³⁹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 631.

²⁶⁴⁰ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 632.

²⁶⁴¹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 633.

²⁶⁴² Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 628.

²⁶⁴³ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 634.

²⁶⁴⁴ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 635.

²⁶⁴⁵ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 636.

²⁶⁴⁶ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 637.

²⁶⁴⁷ P574 (Zahtjev za izuzimanje prostorija, komandant Miro Stanić, 8. maj 1992.).

²⁶⁴⁸ P575 (Odluka o ustupanju prostorija, privremeni upravnik Milorad Krnojelac, maj 1992.).

tome koji će nesrbi biti zatočeni, a koji pušteni iz KP Doma, bila nadležna Vojna komanda, posebno komandant Kovač, a ne Ministarstvo pravde.²⁶⁴⁹ S tim u vezi, Krnojelac je imao obavezu da molbe za puštanje na slobodu tih zatočenika prosljeđuje Kriznom štabu ili Taktičkoj grupi Foča.²⁶⁵⁰ Vojska jeste imala obavezu da se pobrine da Krnojelac bude informisan o tome za koga je odlučeno da bude zatočen a za koga da bude pušten na slobodu i on u tom smislu jeste imao neke ovlasti, kao što je predlaganje da se zatočeni iz zatvora u Bileći premjeste u KP Dom.²⁶⁵¹ Vojna komanda je takođe mogla donositi odluke o tome kojim osobama će se dozvoliti da uđu u KP Dom, a imala je i određena ovlaštenja u vezi s upućivanjem na radnu obavezu i s vrstom posla koji će obavljati osobe na radnoj obavezi.²⁶⁵² Vojna lica su ulazila u KP Dom, premda je za to trebalo prethodno dobiti dozvolu vojnih organa.²⁶⁵³ Krnojelac se starao o tome da takva lica ne izvode zatočenike iz KP Doma bez odgovarajućeg odobrenja Vojne komande.²⁶⁵⁴ **Radojica Mladenović** je u svom svjedočenju rekao da je 9. juna 1992. Milorad Krnojelac, privremeni upravnik KP Doma, obavijestio Ratno predsjedništvo opštine Foča da u KP Domu 42 "vojna obveznika" obezbjeđuju i čuvaju 470 lica zarobljenih u ratnim sukobima i da je otprilike 550 zarobljenih lica prošlo kroz dom u posljednjih mjesec i po dana.²⁶⁵⁵

638. **Svjedok RM-013** je u svom svjedočenju rekao da je Savo Todović bio Krnojelčev zamjenik u KP Domu.²⁶⁵⁶ Svjedok je bio Todovićev školski drug i vidio ga je u zatvoru kako bira koji će se zatočeni tući.²⁶⁵⁷ Mada je na Todovićevo mjesto zamjenika postavljen Milutin Tijanić, Todović je i dalje bio moćan autoritet u zatvoru i neki stražari su rekli svjedoku da je zapravo Todović taj koji upravlja logorom. Svjedok ga je često viđao kako iz upravne zgrade izlazi sa spiskovima koje bi dao stražarima, koji bi tada zatočenike prozivali iz ćelija da bi ih tukli. Todović je zapovijedao

²⁶⁴⁹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 638.

²⁶⁵⁰ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 638.

²⁶⁵¹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 639.

²⁶⁵² Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 640.

²⁶⁵³ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 641.

²⁶⁵⁴ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 641.

²⁶⁵⁵ D697 (Radojica Mladenović, izjava svjedoka, 8. juni 2014.), par. 20; Radojica Mladenović, T. 27078; P6837 (Zahtjev privremenog upravnika KP Doma Foča, upućen Ratnom predsjedništvu Srpske opštine Foča, 9. juni 1992.), str. 1-2.

²⁶⁵⁶ P982 (Svjedok RM-013, izjava svjedoka, 22. oktobar 1995.), par. 30. V. takođe P3157 (Svjedok RM-012, izjava svjedoka, 20. oktobar 1998.), str. 3; P738 (Svjedok RM-046, izjava svjedoka, 20. april 1996.), str. 8.

²⁶⁵⁷ P982 (Svjedok RM-013, izjava svjedoka, 22. oktobar 1995.), par. 30; P983 (Svjedok RM-013, izjava svjedoka, 20. maj 1996.), par. 25.

stražarima, naređivao zatočenicima, postrojavao zatočenike u dvorištu, prijetio im i prisiljavao ih da rade.²⁶⁵⁸

639. Mitar Rašević je bio načelnik bezbjednosti u KP Domu.²⁶⁵⁹ Zatočenicima se predstavljao kao komandir straže.²⁶⁶⁰ Svjedok RM-013 je znao da je Rašević bio na istoj funkciji prije rata, a od drugih zatvorenika je čuo da je Rašević prisustvovao premlaćivanju i da je naređivao stražarima da tuku ljude.²⁶⁶¹ **Svjedok RM-012** je izjavio da su stražari u KP Domu nosili plave policijske uniforme.²⁶⁶² Zoran Vladičić i Vojo Starović su bili isljednici u KP Domu.²⁶⁶³ Prema riječima **svjedoka RM-013**, oni i Miodrag Koprivica su se zatočenicima predstavljali kao inspektori i bili su zaduženi za ispitivanje.²⁶⁶⁴ Gojko Jakanović je radio kao medicinski tehničar u KP Domu i svjedok je jednom otišao kod njega da mu da tablete protiv bolova.²⁶⁶⁵ Nadređeni mu je bio Milan Kovač, komandant Užičkog korpusa JNA, kojeg je svjedok poznao prije rata.²⁶⁶⁶ Dana 9. juna 1992., Krnojelac je od Ratnog predsjedništva opštine Foča zatražio da se KP Dom obezbijedi postavljanjem mina uz ogradu i da se zamijeni postojeće naoružanje koje se koristi za obezbjeđenje zarobljenika.²⁶⁶⁷ Kako je navedeno u tom zahtjevu, Krnojelac se istim zahtjevom 1. juna 1992. obratio Kriznom štabu Srpske opštine Foča.²⁶⁶⁸ **Svjedok RM-012** je izjavio da je Milun Miljanović bio zamjenik načelnika policije u Foči i da ga je vidio kako vojnicima izdaje naređenje da postave mine oko KP Doma.²⁶⁶⁹ Risto Ivanović, Slavko Koroman, Radovan Vuković, čovjek koji se prezivao Mičević, Milenko Vladičić, Milenko Burilo zvan Buši, Vlatko Pljevaljić, Vitomir Mičević, Zoran Matović, Risto Matović, Dragan Obrenović, Nevenko Blagojević, Cvijetin Krunić, Jovo Savić, Rade Papović, Mićo Bogdanić zvan Roko, Milomir Marić, Zoran Vuković, Predrag Stefanović, Momir Ristanović, Milivoje Milutinović, Milivoje Milić, Dragan Masić, Milovan Vuković, and Milenko Elčić zvan

²⁶⁵⁸ P983 (Svjedok RM-013, izjava svjedoka, 20. maj 1996.), par. 25.

²⁶⁵⁹ P982 (Svjedok RM-013, izjava svjedoka, 22. oktobar 1995.), par. 31.

²⁶⁶⁰ P983 (Svjedok RM-013, izjava svjedoka, 20. maj 1996.), par. 26. V. takođe P3157 (Svjedok RM-012, izjava svjedoka, 20. oktobar 1998.), str. 4.

²⁶⁶¹ P982 (Svjedok RM-013, izjava svjedoka, 22. oktobar 1995.), par. 31.

²⁶⁶² P3155 (Svjedok RM-012, izjava svjedoka, 19. april 1996.), str. 5.

²⁶⁶³ P3155 (Svjedok RM-012, izjava svjedoka, 19. april 1996.), str. 3.

²⁶⁶⁴ P982 (Svjedok RM-013, izjava svjedoka, 22. oktobar 1995.), par. 32.

²⁶⁶⁵ Svjedok RM-013, T. 8944

²⁶⁶⁶ P982 (Svjedok RM-013, izjava svjedoka, 22. oktobar 1995.), par. 3; P983 (Svjedok RM-013, izjava svjedoka, 20. maj 1996.), par. 28; svjedok RM-013, T. 8898.

²⁶⁶⁷ P6837 (Zahtjev privremenog upravnika KP Doma Foča, upućen Ratnom predsjedništvu Srpske opštine Foča, 9. juni 1992.), str. 1-2.

²⁶⁶⁸ P6837 (Zahtjev privremenog upravnika KP Doma Foča, upućen Ratnom predsjedništvu Srpske opštine Foča, 9. juni 1992.), str. 1.

²⁶⁶⁹ P982 (Svjedok RM-013, izjava svjedoka, 22. oktobar 1995.), par. 4; svjedok RM-013, T. 8967.

Keli su bili stražari u KP Domu.²⁶⁷⁰ Jedan vojnik je rekao da je bio u sastavu Užičkog korpusa JNA.²⁶⁷¹ Prema riječima **svjedoka RM-013**, Krnojelca je u januaru 1993. zamijenio Zoran Simović i, nakon što je Krnojelac smijenjen, stanje u KP Domu se postepeno počelo poboljšavati.²⁶⁷²

640. **Božidar Krnojelac** je u svom svjedočenju rekao da su pripadnici Belih orlova čuvali zatočene bosanske Muslimane u unutrašnjem krugu zatvora do približno 15. maja 1992., a nakon toga je upravu nad KP Domom preuzeo TO.²⁶⁷³ Svjedok je u KP Domu vidio ukupno oko 100 pripadnika Belih orlova i isto toliko pripadnika "Srpske garde" u gradu.²⁶⁷⁴ Pripadnici Belih orlova nosili su maskirne uniforme s oznakom bijelog orla na lijevom rukavu, a pripadnici "Srpske garde" su nosili uniforme na kojima je pisalo "Srpska garda".²⁶⁷⁵ Prema riječima **svjedoka RM-063**, Mandić, zamjenik ministra unutrašnjih poslova u Sarajevu, bio je nadležan za sve te logore.²⁶⁷⁶

641. Zatočenici nesrbi u KP Domu bili su prisiljeni da trpe surove i neprimjerene životne uslove, što je kod mnogih izazvalo trajne fizičke i psihičke tegobe.²⁶⁷⁷ Zatočeni nesrbi smišljeno su smješteni u pretrpane prostorije.²⁶⁷⁸ Kapacitet KP Doma bio je takav da se moglo smjestiti više od maksimalnih 500-700 zatočenika nesrba, ali su zatočenici bili stiješnjeni u mali broj prostorija.²⁶⁷⁹ U samicama koje su bile zamišljene za jednu osobu, bilo bi natrpano do 18 ljudi odjednom.²⁶⁸⁰ Nesrbi su bili držani pod ključem u ćelijama ili samicama sve vrijeme, osim za vrijeme obroka i radne obaveze, i natrpavali su ih u prostorije iako zatvorski kapaciteti nisu bili do kraja popunjeni.²⁶⁸¹ Zbog pretrpanosti nisu svi imali krevete, pa čak ni madrac, a ni ćebadi nije bilo dovoljno.²⁶⁸² Nije bilo dovoljno posteljine ili je uopšte nije ni bilo. Jedina posteljina bila je ona koja je ostala od bivših osuđenika, a ta nije nijednom oprana ni promijenjena tokom cijele

²⁶⁷⁰ P3155 (Svjedok RM-012, izjava svjedoka, 19. april 1996.), str. 5; P3156 (Svjedok RM-012, izjava svjedoka, 13. juni 1996.), str. 4; P3157 (Svjedok RM-012, izjava svjedoka, 20. oktobar 1998.), str. 2; P982 (Svjedok RM-013, izjava svjedoka, 22. oktobar 1995.), par. 33.

²⁶⁷¹ P2937 (Svjedokinja RM-071, izjava svjedoka, 5. juli 1995.), str. 10.

²⁶⁷² P982 (Svjedok RM-013, izjava svjedoka, 22. oktobar 1995.), par. 29; svjedok RM-013, T. 8943.

²⁶⁷³ Božidar Krnojelac, T. 25958, 25982-25984.

²⁶⁷⁴ Božidar Krnojelac, T. 25959.

²⁶⁷⁵ Božidar Krnojelac, T. 25957-25958.

²⁶⁷⁶ P532 (Svjedok RM-063, izjava svjedoka, 25. septembar 1998.), str. 3; svjedok RM-063, T. 5445, 5448.

²⁶⁷⁷ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 643.

²⁶⁷⁸ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 645.

²⁶⁷⁹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 645.

²⁶⁸⁰ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 646.

²⁶⁸¹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 647.

²⁶⁸² Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 647.

1992. godine.²⁶⁸³ Nije bilo odjeće za presvlačenje, kao ni mogućnosti pranja odjeće.²⁶⁸⁴ Uslijed takvih uslova, vaške su se proširile iz zatvorske ekonomije na prostorije u kojima su boravili zatočenici.²⁶⁸⁵ Tokom oštne zime 1992. u prostorije u kojima su držani nesrbi namjerno nisu postavljane grijalice, polomljeni prozori ostali su nepopravljeni, a odjeća napravljena od ćebadi da bi se lakše podnijela studen bila je zaplijenjena.²⁶⁸⁶ Nabavljene su peći za grijanje kancelarija upravne zgrade, a bilo je dovoljno goriva da se takve peći obezbijede i za nesrpske zatočenike.²⁶⁸⁷ Međutim, zatočenicima nesrbima su peći obezbijeđene tek u oktobru 1993. godine, i to od strane MKCK-a.²⁶⁸⁸

642. Nesrpski zatočenici dobivali su hranu u takvim količinama da je to dovodilo do velikog gubitka tjelesne težine i drugih zdravstvenih problema.²⁶⁸⁹ Od aprila 1992. nisu im bile dozvoljene posjete, što znači da nisu imali mogućnost da tako povećaju svoje porcije hrane i dođu do higijenskih potrepština.²⁶⁹⁰ **Svjedok RM-019** je u svom svjedočenju rekao da su srpski zatvorenici dobijali bolju hranu od zatvorenika bosanskih Muslimana.²⁶⁹¹ Lijekova je bilo u veoma ograničenim količinama. Osnovna zdravstvena zaštita bila je obezbijeđena, ali se za one kojima je bila potrebna hitna medicinska pomoć niko nije brinuo ili nisu dobijali sve što im je bilo potrebno. Najmanje jedan zatočenik preminuo je uslijed uskraćene ili zakašnjele ljekarske njege.²⁶⁹² Zatočenicima koji su boravili u ćelijama za izolaciju i samicama ljekarska njega je bila potpuno uskraćena.²⁶⁹³ Nesrpski zatočenici koji su došli u KP Dom s povredama zadobijenim prije ili za vrijeme hapšenja nisu imali pristup ljekarskoj njezi, kao ni nesrpski zatočenici koji su bili teško premlaćeni za vrijeme ispitivanja u KP Domu.²⁶⁹⁴ Prema riječima **svjedoka RM-086**, tek kad su britanski novinari najavili da dolaze u posjetu KP Domu, zatočenicima je rečeno da očiste prostorije i odvedeni su na šišanje, brijanje i na pranje.²⁶⁹⁵

²⁶⁸³ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 649.

²⁶⁸⁴ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 650.

²⁶⁸⁵ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 650.

²⁶⁸⁶ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 651.

²⁶⁸⁷ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 652.

²⁶⁸⁸ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 652.

²⁶⁸⁹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 654.

²⁶⁹⁰ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 654.

²⁶⁹¹ P572 (Svjedok RM-019, izjava svjedoka, 3. septembar 2003.), par. 55.

²⁶⁹² Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 657.

²⁶⁹³ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 658.

²⁶⁹⁴ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 659.

²⁶⁹⁵ P2933 (Svjedok RM-086, izjave svjedoka), izjava svjedoka od 22. oktobra 1995., str. 9.

643. Svjedok RM-086 izjavio je da je bila jedna radna grupa zatvorenika, među kojima su bili stolari, mehaničari, zidari i drvosječe, koji su držani u zasebnoj prostoriji u KP Domu. Postojala je i jedna grupa koja je odvođena u Čelebiće na kopanje rupa za električne stubove, kao i grupa koja je vođena u Zebinu šumu da kopa rovove i gradi kasarnu. Te radnike je nadgledao Todović.²⁶⁹⁶

644. Mnogi zatočenici su podvrgavani premlaćivanju i drugim oblicima zlostavljanja, ponekad bezrazložno, a ponekad je to bila kazna za sitne povrede zatvorskih propisa ili sredstvo za dobivanje informacija ili priznanja od njih.²⁶⁹⁷ U osnovi, postojale su dvije kategorije lica koja su učestvovala u premlaćivanju nesrpskih zatočenika: stražari KP Doma i ljudi koji su u KP Dom dolazili izvana.²⁶⁹⁸ Što se tiče prve kategorije, u premlaćivanjima su učestvovali mnogi stražari, među kojima Dragomir Obrenović, Milenko Burilo, Milenko Elčić, Zoran Matović, Vlatko Pljevaljčić, Predrag Stefanović, Jovo Savić, Radovan Vuković, Milovan Vuković, Milivoj Milić i Milenko Elčić.²⁶⁹⁹ **Svjedok RM-063** je od drugih zatvorenika čuo da su sljedeći stražari takođe učestvovali u premlaćivanjima: Zoran Vuković, Dragan Zelenović zvani Zelja, Vitomir Miščević, Radovan Vuković, Pero Elez, Janko Janjić zvani Tuta, Dragan Kunarac zvani Žaga i jedan čovjek po imenu Fundić.²⁷⁰⁰ Ti stražari su prozivali zatočenike iz njihovih soba i odvodili ih u druge prostorije. Zatočenici su znali da će ih ondje tući, a ponekad su i sami učestvovali u premlaćivanju.²⁷⁰¹ Pojedincima ili grupama naoružanih vojnika omogućavan je ulazak u krug KP Doma tokom prvih mjeseci zatočeništva civila nesrba.²⁷⁰² Nije bilo neuobičajeno da stražari KP Doma ili vojnici koji su dolazili u KP Dom tuku zatočenike dok su stajali u redu za ručak u krugu zatvora ili dok su ih vodili tamo i nazad po zatvorskom krugu.²⁷⁰³ Otprilike u oktobru 1992., pet naoružanih policajaca prišlo je nekim zatočenicima koji su se u tom času postrojavali i tuklo ih nekih pola sata, nakon čega su im naredili da legnu na zemlju.²⁷⁰⁴ Mitar Rašević, kao i stražari koji su im bili u pratnji, stajali su sa strane i posmatrali bez uplitanja.²⁷⁰⁵

²⁶⁹⁶ P2933 (Svjedok RM-086, izjave svjedoka), izjava svjedoka od 22. oktobra 1995., str. 12.

²⁶⁹⁷ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 642.

²⁶⁹⁸ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 660.

²⁶⁹⁹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 661.

²⁷⁰⁰ P531 (Svjedok RM-063, izjava svjedoka, 10. februar 1996.), str. 6, 8; P532 (Svjedok RM-063, izjava svjedoka, 25. septembar 1998.), str. 3; P535 (Spisak imena i komentari svjedoka RM-063, 19. novembar 2012.), str. 1-2.

²⁷⁰¹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 661.

²⁷⁰² Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 662.

²⁷⁰³ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 664.

²⁷⁰⁴ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 665.

²⁷⁰⁵ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 665.

Svjedok RM-012 je izjavio da je, prema riječima nekih zatočenika, stražar po imenu Burilo tukao ljude drvenom palicom, a Zoran Matović je nosio debeli kabl kojim je tukao zatočenike.²⁷⁰⁶ Drugi zatočenici (Halim Dedović, Latif Hasanbegović, Aziz Hasković i Halim Seljanci) rekli su svjedoku da su ih tukli dok su lancima bili vezani za zid.²⁷⁰⁷ **Svjedok RM-063** je u svom svjedočenju rekao da je njegova supruga, koja je takođe bila zatočena u KP Domu, bila silovana.²⁷⁰⁸ **Svjedok RM-046** je u svom svjedočenju izjavio da je s povezom na očima morao stajati uza zid raširenih ruku i nogu dok su ga tukli palicama ili motkama.²⁷⁰⁹

645. Stražari u KP Domu, vojnici ili policajci redovito su izvodili zatočenike iz njihovih prostorija ili samica radi ispitivanja.²⁷¹⁰ Mnogi zatočenici koji su na taj način izvedeni iz prostorija bili su u nekoliko navrata premlaćeni ili na drugi način zlostavljani za vrijeme razgovora da bi se iznudile informacije ili priznanja, odnosno da bi ih kaznili zbog nekih sitnih kršenja zatvorskih propisa.²⁷¹¹ Drugi zatočenici su slušali jauke i zapomaganje onih koje su tukli, pa se tako širio strah među svim zatočenicima. Mnoge bi doveli natrag u ćelije s vidljivim ranama i modricama od batina. Neki nisu danima mogli da hodaju ni da govore.²⁷¹² Svaki pokušaj zatočenika nesrba da poboljšaju životne uslove u logoru kažnjavan je samicom.²⁷¹³ Postupci zbog kojih su premlaćivani ili stavljeni u samicu bili su pokušaji da se dođe do dodatne hrane ili do tople vode, kao i pokušaji međusobnog komuniciranja, komuniciranja sa stražarima ili s vanjskim svijetom.²⁷¹⁴ Od aprila do jula 1992. premlaćivanja su bila česta i sistematska.²⁷¹⁵ Stražari KP Doma su pomoću spiskova birali zatočenike koji će biti odvedeni u upravnu zgradu i tamo premlaćeni.²⁷¹⁶ Neki zatočenici su bili odvedeni i premlaćeni u nekoliko navrata.²⁷¹⁷

646. Tokom ljeta 1992., prije mjeseca jula, Vahida Džemala, Enesa Uzunovića, Aziza Šahinovića i Elvedina Čedića surovo su pretukli stražari KP Doma i vojni policajci, a

²⁷⁰⁶ P3155 (Svjedok RM-012, izjava svjedoka, 19. april 1996.), str. 5.

²⁷⁰⁷ P3156 (Svjedok RM-012, izjava svjedoka, 13. juni 1996.), str. 4.

²⁷⁰⁸ P531 (Svjedok RM-063, izjava svjedoka, 10. februar 1996.), str. 8; P532 (Svjedok RM-063, izjava svjedoka, 25. septembar 1998.), str. 2; svjedok RM-063, T. 5454.

²⁷⁰⁹ P738 (Svjedok RM-046, izjava svjedoka, 20. april 1996.), str. 7; svjedok RM-046, T. 7035-7036.

²⁷¹⁰ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 666.

²⁷¹¹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 666.

²⁷¹² Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 667.

²⁷¹³ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 668.

²⁷¹⁴ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 669.

²⁷¹⁵ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 670.

²⁷¹⁶ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 670.

²⁷¹⁷ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 670.

zatim su ih nekoliko dana držali u samici.²⁷¹⁸ Negdje između maja i avgusta 1992., stražari KP Doma Milenko Burilo, Dragomir Obrenović i drugi, neimenovani, pojedinci pretukli su Ramu Džendušića i Naila Hodžića u prizemlju upravne zgrade. Otprilike u junu ili julu 1992., obojica muškaraca prozvana su iz svoje prostorije i potom pretučena. Ostali zatočenici čuli su jauke tih žrtava.²⁷¹⁹ Takođe u junu ili julu 1992., Emir Frašto i Husko ili Husein Rikalo odvedeni su u grupi zatočenika u upravnu zgradu gdje su surovo premlaćeni.²⁷²⁰ Frašto i Rikalo odvedeni su zajedno s Nurkom Nisićem i Esadom Kiselicom i njihovo premlaćivanje je trajalo oko dva sata.²⁷²¹ Jednom prilikom u ljeto 1992., Latif Hasanbegović, Aziz Hasković i Halim Seljanci izvedeni su zajedno i teško pretučeni od strane dvojice stražara KP Doma, Zorana Matovića i Milenka Burila. Tukli su ih po cijelom tijelu, uključujući i tabane, a jedan od stražara je u tu svrhu koristio palicu za bejzbol. Uslijed toga su po povratku u svoju sobu jedva mogli da se kreću ili da stoje.²⁷²²

647. Otprilike u junu 1992., Kemu ili Kemala Isanovića i jednog mladića koji se prezivao Cedić prozvao je vojnik koji nije pripadao KP Domu, kao i jedan stražar KP Doma, nakon čega su odvedeni i teško pretučeni.²⁷²³ Ostali zatočenici jasno su čuli njihove krike i jauke.²⁷²⁴ Vratili su se otečeni i isprebijani.²⁷²⁵ Emir Mandžo je negdje sredinom juna 1992. odveden do kapije KP Doma i surovo pretučen.²⁷²⁶ Mandžu su posjeli na stolicu, a stražari KP Doma ili vojnici koji nisu pripadali KP Domu izuli su mu cipele i ugurali mu ruke i noge kroz okvir druge stolice.²⁷²⁷ Jedan od glavnih počinitelaca uzeo je palicu i Mandžu tukao po rukama i nogama. Zoran Vuković ga je udario vojničkom čizmom po vilici i on se onesvijestio. U ovom premlaćivanju učestvovao je i Zoran Matović.²⁷²⁸

648. **Svjedok RM-013** je u svom svjedočenju rekao da je negdje u avgustu 1992. grupa od sedam ili osam policajaca iz Trebinja došla u KP Dom.²⁷²⁹ Policajci su surovo

²⁷¹⁸ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 671.

²⁷¹⁹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 672.

²⁷²⁰ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 673.

²⁷²¹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 673.

²⁷²² Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 674.

²⁷²³ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 675.

²⁷²⁴ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 675.

²⁷²⁵ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 675.

²⁷²⁶ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 676.

²⁷²⁷ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 676.

²⁷²⁸ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 677.

²⁷²⁹ P982 (Svjedok RM-013, izjava svjedoka, 22. oktobar 1995.), par. 34.

pretukli grupu zatočenika koja se vraćala iz kantine.²⁷³⁰ Zatvorski stražari iz KP Doma nisu se uplitali nekih pet minuta, sve dok ti policajci nisu uperili oružje u zatočenike, kada je Rašević intervenisao i naredio im da prestanu.²⁷³¹

649. Grupe zatočenika bile su iz KP Doma premještane u druge logore u Bosni i Hercegovini, između ostalog i u logore u Kuli, Kalinoviku i Rudom.²⁷³² Zatočenici su odvođeni iz KP Doma na razmjene, koje su se obično odvijale prema istom obrascu. Stražar ili policajac iz KP Doma bi sa kapije otišao u sobe zatočenika i prozvao one koji su predviđeni za razmjenu, prema spisku koji je izdavala uprava zatvora. Izabrane zatočenike bi onda odveli iz KP Doma. U nekim prilikama, stražari KP Doma ili vojna lica bi ih prvo tukli.²⁷³³ **Svjedok RM-086** je izjavio da je tokom njegovog zatočenja u Kalinoviku od 8. do 12. decembra 1992., svaki dan bio razmijenjen po jedan zatočenik, a da je on sam razmijenjen 12. decembra 1992.²⁷³⁴

650. Crveni krst je obišao KP Dom tri ili četiri puta dok je **svjedok RM-013** tamo bio zatočen, negdje u ljeto 1992. i jednom 10. oktobra 1992.²⁷³⁵ Svjedok i 24 druga zatočenika bili su skrivani kad je Crveni krst dolazio u obilazak.²⁷³⁶ Ta grupa od 25 zatočenika je bila skrivana do 1993., kad ih je registrovao Crveni krst.²⁷³⁷ Svjedok je u svom svjedočenju izjavio da im je rečeno da ih skrivaju zbog toga što su istaknuti građani i da će ih razmijeniti za generale.²⁷³⁸ Predstavnici Crvenog krsta su tokom svog obilaska mogli razgovarati s nekim zatočenicima, ali samo u prisustvu stražara i upravnika KP Doma.²⁷³⁹

651. Jedan svjedok je dao drugačiji iskaz o uslovima zatočeništva u KP Domu Foča. **Trivko Pljevaljić** je u svom svjedočenju rekao da su, po izbijanju sukoba, neki civili, bosanski Muslimani, u Foči oko deset dana bili smješteni u nekoliko sabirnih

²⁷³⁰ P982 (Svjedok RM-013, izjava svjedoka, 22. oktobar 1995.), par. 34.

²⁷³¹ P982 (Svjedok RM-013, izjava svjedoka, 22. oktobar 1995.), par. 34; P983 (Svjedok RM-013, izjava svjedoka, 20. maj 1996.), par. 20.

²⁷³² Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 679.

²⁷³³ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 680.

²⁷³⁴ P2933 (Svjedok RM-086, izjave svjedoka), izjava svjedoka od 22. oktobra 1995., str. 14.

²⁷³⁵ P982 (Svjedok RM-013, izjava svjedoka, 22. oktobar 1995.), par. 28; P983 (Svjedok RM-013, izjava svjedoka, 20. maj 1996.), par. 30; svjedok RM-013, T. 8912.

²⁷³⁶ Svjedok RM-013, T. 8912

²⁷³⁷ Svjedok RM-013, T. 8912, 8919-8920.

²⁷³⁸ Svjedok RM-013, T. 8912

²⁷³⁹ Svjedok RM-013, T. 8912-8913; P989 (Redovni borbeni izvještaj, koji je potpisao Kovač, 10. oktobar 1992.), str. 2.

centara.²⁷⁴⁰ Muškarci su uglavnom bili smješteni u KP Dom, dok su ostali smješteni u sportsku dvoranu "Partizan", Čodor mahalalu i druge manje sabirne centre.²⁷⁴¹ Prema riječima svjedoka, civilima, bosanskim Muslimanima, je bio dozvoljeno da izađu iz tih centara.²⁷⁴² Pretresno vijeće konstatuje da ovaj iskaz u velikoj mjeri odstupa od činjenica o kojima je presuđeno i drugih predočenih dokaza. Međutim, svjedok je u svom svjedočenju rekao da u periodu od 1992. do 1994. nije uopšte odlazio u KP Dom i da se njegova saznanja o tome da je civilima, bosanskim Muslimanima, bilo dozvoljeno da izlaze iz Doma zasnivaju na tome što je neke bosanske Muslimane viđao u gradu Foči.²⁷⁴³ Osim toga, svjedok je u svom svjedočenju izjavio da zapravo ne zna ko je bio zatočen ili zbrinut u tim centrima.²⁷⁴⁴ Pretresno vijeće smatra da je iz gore navedenih razloga Pljevaljčićev iskaz nedovoljno pouzdan i neće ga s tim u vezi dalje razmatrati.

652. Na osnovu gore navedenog, Pretresno vijeće konstatuje da su u periodu od 12. maja 1992. do oktobra 1994., muški civili, nesrbi, uglavnom muslimanske nacionalnosti, bili zatočeni u KP Domu. Srpski vojnici su bosanske Muslimane nazivali pogrđnim izrazom "balijs" i psovali ih prilikom hapšenja. Dob zatočenika kretala se u rasponu od 15 do gotovo 80 godina. Najviše zatočenika, oko 500 do 600, bilo je u KP Domu u ljeto 1992. Civili, bosanski Muslimani, bili su zatočeni u KP Domu u vremenskom rasponu od četiri mjeseca do više od dvije i po godine. Jedan broj Srba je takođe bio zatočen u KP Domu, ali su to bila lica osuđena na sudovima prije izbijanja sukoba ili lica osuđena zbog vojnih prekršaja iz vremena sukoba. S druge strane, za zatočenje nesrba nije postojala nikakva pravna osnova. Srpske vlasti nisu nijednom preispitale zakonitost njihovog zatočenja. Nijedan od tih zatočenika nikad nije bio optužen, nijednom od njih se nije sudilo, niti je ikome bila izrečena osuđujuća presuda za neko krivično djelo prije ili tokom zatočenja u KP Domu. Nijedan zatočenik nije bio nikad upoznat sa svojim procesnim pravima ni prije ni za vrijeme zatočeništva. Ti zatočenici nisu bili kriminalci osumnjičeni za počinjenje nekog krivičnog djela, niti su ikad optuženi za počinjenje krivičnog djela prema nacionalnom ili međunarodnom pravu. Svi muškarci nesrbi iz Foče bili su zatočeni zbog svoje nacionalne pripadnosti.

²⁷⁴⁰ D706 (Trivko Pljevaljčić, izjava svjedoka, 10. juli 2014.), par. 14; Trivko Pljevaljčić, T. 27195, 27197.

²⁷⁴¹ D706 (Trivko Pljevaljčić, izjava svjedoka, 10. juli 2014.), par. 14; Trivko Pljevaljčić, T. 27195-27196.

²⁷⁴² Trivko Pljevaljčić, T. 27196-27197.

²⁷⁴³ Trivko Pljevaljčić, T. 27198-27199, 27229-27230.

²⁷⁴⁴ Trivko Pljevaljčić, T. 27198-27199.

653. Mali broj zatočenih bili su vojnici, bosanski Muslimani, koji su držani u samicama, odvojeno od civilnih zatočenika, bosanskih Muslimana. Zatočenici su bili stiješnjeni u malom broju prostorija u KP Domu. Tokom oštre zime 1992. u prostorije u kojima su držani nesrbi namjerno nisu postavljane grijalice, polomljeni prozori ostali su nepopravljeni, a odjeća napravljena od ćebadi da bi se lakše podnijela studen bila je zaplijenjena. Nesrpski zatočenici su dobijali male porcije hrane, što je dovelo do velikog gubitka tjelesne težine i drugih zdravstvenih problema. Srpski zatočenici dobijali su bolju hranu od zatočenih bosanskih Muslimana. Lijekova je bilo u veoma ograničenim količinama.

654. U aprilu 1992., Milorad Krnojelac je postavljen za upravnika KP Doma. Krnojelac je bio odgovoran Ministarstvu pravde i, u izvjesnoj mjeri, Vojnoj komandi. Dio KP Doma bio je ustupljen na korištenje vojsci i zbog toga su Vojna komanda, a posebno komandant Marko Kovač, bili nadležni za donošenje odluke o tome koji će nesrbi biti zatočeni, a koji pušteni iz KP Doma, a ne Ministarstvo pravde. Shodno tome, Pretresno vijeće konstatuje da je Vojna komanda pod Kovačevom upravom bila odgovorna za zatočenja u KP Domu. Pretresno vijeće podsjeća na svoj zaključak u poglavlju 3.1.2 da je Marko Kovač bio komandant Taktičke grupe Foča. Pretresno vijeće takođe konstatuje da su Krnojelac i zaposlenici Ministarstva pravde bili odgovorni za životne uslove u logoru.

655. Tokom svog zatočeništva, mnogi zatočenici su redovno podvrgavani batinanju. Nekim zatočenicima su stavljali povez na oči i prisiljavali ih da stoje raširenih nogu i ruku uza zid, neki su bili lancima vezivani za zid, a zatim tučeni palicama, kablovima ili štapovima. Drugi su bili udarani i bodeni noževima. U logoru je silovana najmanje jedna zatočenica. Među počiniocima bili su pripadnici civilne i vojne policije koji nisu bili u sklopu KP Doma i stražari KP Doma, među kojima Pero Elez, Janko Janjić zvani Tuta, Dragomir Kunarac zvani Žaga, Zoran Vuković, Dragan Zelenović zvani Zelja i Jovo Savić. Jovo Savić je bio pripadnik IBK-a.²⁷⁴⁵ Pretresno vijeće podsjeća na svoj zaključak u poglavlju 3.1.2 da su Pero Elez i Dragomir Kunarac, zvani Žaga, bili vođe nižih jedinica, pod komandom Marka Kovača, komandanta Taktičke grupe Foča. Janko Janjić zvani Tuta bio je vođa jedne niže jedinice, potčinjene Branetu Čosoviću koji je komandovao interventnim vodom Dragan Nikolić, a on je pak odgovarao Kovaču.

²⁷⁴⁵ V. P4966 VRS Zahtjev Glavnog štaba VRS-a, koji je sastavio Mladić, u vezi s angažovanjem oficira u IBK-u, 27. maj 1992., str. 1, 5.

Zoran Vuković je bio pod Janjićevom komandom. Dragan Zelenović zvani Zelja bio je povremeni pripadnik interventnog voda Dragan Nikolić i saradivao je s njim.

656. Vijeće će dalje razmotriti gore navedene incidente, u mjeri u kojoj se odnose na 12. maj 1992. ili period nakon toga, u vezi s tačkama 1 i 3 Optužnice u poglavlju 8 dolje.

Incident 6.2 iz Priloga C Optužnici

657. Prema Optužnici, optuženi je odgovoran za protivpravno zatočenje, mučenje, premlaćivanje, zlostavljanje, silovanje, druga djela seksualnog nasilja i podvrgavanje bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata nehumanim životnim uslovima u Karamanovoj kući u Miljevini, u opštini Foča, u periodu od najkasnije avgusta do oktobra 1992.²⁷⁴⁶ Odbrana je iznijela argument da nema pouzdanih dokaza za to da je Mladić znao za Karamanovu kuću, kao ni za povezanost počinitelaca ovog incidenta i neke grupe pod njegovom odgovornošću.²⁷⁴⁷ Pretresno vijeće će u ovom kontekstu takođe razmotriti dokaze u vezi sa zločinima koji su, prema navodima, nad osobama zatočenim u Karamanovoj kući počinjeni na drugim mjestima u opštini Foča. Pretresno vijeće je formalno primilo na znanje izvjestan broj činjenica o kojima je presuđeno u vezi s ovim incidentima. Vijeću su takođe predloženi dokazi koje je iznijela **svjedokinja RM-070**, Muslimanka iz opštine Foča,²⁷⁴⁸ i ono smatra da su ti dokazi u skladu s činjenicama o kojima je presuđeno.²⁷⁴⁹ Pretresnom vijeću su predloženi i dokazi koje je iznijela **svjedokinja RM-048**, bosanska Muslimanka.²⁷⁵⁰

658. **Svjedokinja RM-070** je u svom svjedočenju rekla da ju je 2. ili 3. avgusta 1992., zajedno s drugim ženama, Miško Savić iz sportske dvorane "Partizan" odveo u "Karamanovu kuću", koja je bila otprilike jedan kilometar udaljena od Miljevine.²⁷⁵¹ Pero Elez i "njegovi vojnici" koristili su tu kuću za sastajanje i opuštanje u večernjim satima, i kao mjesto gdje su jeli, i držali žene za silovanje.²⁷⁵² Tom kućom je upravljao

²⁷⁴⁶ Optužnica, par. 39(b)-(c), 47, 53, 59(b)-(d), (g), incident 6.2 iz Priloga C Optužnici.

²⁷⁴⁷ Završni podnesak odbrane, par. 1551.

²⁷⁴⁸ P2422 (Svjedokinja RM-070, izjava svjedoka, 18. novembar 1995.), str. 1, par. 1; P2421 (List sa pseudonimom za svjedokinju RM-070).

²⁷⁴⁹ P2422 (Svjedokinja RM-070, izjava svjedoka, 18. novembar 1995.), par. 88-89, 94-95.

²⁷⁵⁰ P979 (Svjedokinja RM-048, izjava svjedoka, 8. juni 1999.), str. 1, par. 1; svjedokinja RM-048, T. 8815.

²⁷⁵¹ P2422 (Svjedokinja RM-070, izjava svjedoka, 18. novembar 1995.), par. 79, 84-86; P2423 (Svjedokinja RM-070, prethodno svjedočenje), str. 1487; svjedokinja RM-070, T. 17651.

²⁷⁵² P2422 (Svjedokinja RM-070, izjava svjedoka, 18. novembar 1995.), par. 82, 91-94, 96.

Radovan Stanković.²⁷⁵³ Tokom dana žene su morale raditi kućanske poslove, prati uniforme i kuhati za vojnike.²⁷⁵⁴ Svjedokinja i druge žene obično su bile silovane uveče i noću, kad bi vojnici došli u kuću.²⁷⁵⁵ U kuću je svake noći dolazilo do deset vojnika, od kojih se svjedokinja sjećala Radovana Stankovića, Nikole Brčića (zvanog Rođo) i dva brata – Neđe i Zorana Samardžića.²⁷⁵⁶ Tokom njenog boravka u "Karamanovoj kući" u kuću je dovedeno nekoliko ženskih osoba, od kojih je najmlađa imala dvanaest godina.²⁷⁵⁷ Imale su ključ kako bi se mogle zaključati i spriječiti druge vojnike da uđu u kuću.²⁷⁵⁸ Mogle su se kretati po bašti, ali se nisu usudile otići budući da su svuda oko bili vojnici.²⁷⁵⁹ Na raspolaganju su imale dosta hrane i odjeće.²⁷⁶⁰

659. Dragoljub Kunarac je odvodio mnoge muslimanske djevojke iz raznih zatočeničkih centara, a neke od njih je u različitim vremenskim intervalima držao da bi ih on i njegovi vojnici silovali.²⁷⁶¹ Dana 3. avgusta 1992. Kunarac je otišao u kuću u ulici Osmana Đikića br. 16, odakle je četiri ženske osobe odveo u Miljevinu.²⁷⁶² One su tamo predane nekim ljudima, koji su ih doveli u "Karamanovu kuću".²⁷⁶³ Dok su ih držali u kući, te ženske osobe su stalno silovane.²⁷⁶⁴

660. **Svjedokinja RM-048** je u svom svjedočenju rekla da su Kunaračevi vojnici nju i još pet ili šest drugih djevojaka odveli u "Karamanovu kuću" iz jednog stana u Foči u koji je dovedena oko 5. avgusta 1992.²⁷⁶⁵ Po njihovom dolasku, Pero Elez je djevojke podijelio između sebe i ostalih vojnika: Radovana Stankovića, Neđe Samardžića i

²⁷⁵³ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 622.

²⁷⁵⁴ P2422 (Svjedokinja RM-070, izjava svjedoka, 18. novembar 1995.), par. 91, 93-94.

²⁷⁵⁵ P2422 (Svjedokinja RM-070, izjava svjedoka, 18. novembar 1995.), par. 93-94, 96-97.

²⁷⁵⁶ P2422 (Svjedokinja RM-070, izjava svjedoka, 18. novembar 1995.), par. 88-89, 94-95. P979 (Svjedokinja RM-048, izjava svjedoka, 8. juni 1999.), par. 48. Mada se u dokazima vide manje razlike u pisanju imena Neđe i Zorana Samardžića, Pretresno vijeće smatra da se u svim slučajevima govori o ista dva čovjeka.

²⁷⁵⁷ P2422 (Svjedokinja RM-070, izjava svjedoka, 18. novembar 1995.), par. 88, 90; svjedokinja RM-070, T. 17647.

²⁷⁵⁸ P2422 (Svjedokinja RM-070, izjava svjedoka, 18. novembar 1995.), par. 91.

²⁷⁵⁹ P2422 (Svjedokinja RM-070, izjava svjedoka, 18. novembar 1995.), par. 91.

²⁷⁶⁰ P2422 (Svjedokinja RM-070, izjava svjedoka, 18. novembar 1995.), par. 92.

²⁷⁶¹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 598.

²⁷⁶² Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 610.

²⁷⁶³ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 610. Prema činjenici o kojoj je presuđeno, te žene su predane ljudima osobe koja se u predmetu *Tužilac protiv Kunarca i drugih* (IT-96-23-T & IT-96-23/1-T) pominje kao "DP3".

²⁷⁶⁴ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 610. Prema činjenici o kojoj je presuđeno, "djevojke su stalno silovane". Međutim, uzimajući u obzir prethodnu rečenicu u kojoj se navodi da su žene predane i dovedene u "Karamanovu kuću", Pretresno vijeće koristi opštiji izraz "ženske osobe" kako bi obuhvatilo sve starosne grupe.

²⁷⁶⁵ P979 (Svjedokinja RM-048, izjava svjedoka, 8. juni 1999.), par. 3, 23-26, 42-46, 47, 51; svjedokinja RM-048, T. 8820.

Zorana Samardžića.²⁷⁶⁶ Prema opažanjima svjedokinje, tokom njenog "zatočenja" u Karamanovoj kući, pod komandom Pere Eleza bilo je otprilike 30 vojnika.²⁷⁶⁷ To je bilo mjesto gdje je Pero Elez svojim najboljim ili elitnim vojnicima omogućavao seksualne usluge.²⁷⁶⁸ Svjedokinja nije silovana za vrijeme svog boravka u toj kući, ali su, prema njenim riječima, druge djevojke bile prisiljene na seksualni odnos s vojnicima kojima su bile dodijeljene.²⁷⁶⁹ Djevojke su takođe morale kuhati i spremati za vojnike i, prema riječima svjedokinje, nisu mogle otići iz kuće.²⁷⁷⁰ Jednog dana, u kuću je došao jedan od Kunarčevih ljudi, odveo svjedokinju u jednu drugu kuću i silovao je.²⁷⁷¹ Sedam do deset dana kasnije, jedan pripadnik Kunarčeve jedinice odveo je svjedokinju u drugi stan u centru Foče, koji je pripadao jednom srpskom vojniku i u kojem je ostala sve dok je komisija za razmjenu nije oslobodila u julu 1993.²⁷⁷² U tom periodu, bila je prisiljena na redovan seksualni odnos s tim srpskim vojnikom.²⁷⁷³ Taj srpski vojnik joj je dozvoljavao da se vidi s drugim dvjema djevojkama koje je poznavala od ranije i one su joj rekly da su prisiljene na seksualni odnos s Gojkom Jankovićem i Kunarcem, muškarcima kojima su bile dodijeljene.²⁷⁷⁴ One su držane u jednoj kući u Trnovačama koja je ranije pripadala jednom Muslimanu.²⁷⁷⁵ U nekoliko navrata, svjedokinja je tokom posjeta toj kući vidjela Kunarca kako siluje jednu od te dvije djevojke.²⁷⁷⁶ Svjedokinja je takođe u toj kući srely Dragana Džurevića i, prema njenim riječima, u jednom trenutku je Džurević odveo tu djevojk u drugu kuću i uzeo je "sebi".²⁷⁷⁷

661. Negdje u septembru ili oktobru 1992. Kunarac je u prostoriji na spratu "Karamanove kuće" jednu ženu primorao na polni odnos.²⁷⁷⁸ **Svjedokinja RM-070** je u svom svjedočenju rekly da su 30. oktobra 1992. godine Gojko Janković, Dragan

²⁷⁶⁶ P979 (Svjedokinja RM-048, izjava svjedoka, 8. juni 1999.), par. 48.

²⁷⁶⁷ Svjedokinja RM-048, T. 8820

²⁷⁶⁸ Svjedokinja RM-048, T. 8820-8821.

²⁷⁶⁹ P979 (Svjedokinja RM-048, izjava svjedoka, 8. juni 1999.), par. 48, 50; svjedokinja RM-048, T. 8820.

²⁷⁷⁰ P979 (Svjedokinja RM-048, izjava svjedoka, 8. juni 1999.), par. 52.

²⁷⁷¹ P979 (Svjedokinja RM-048, izjava svjedoka, 8. juni 1999.), par. 53.

²⁷⁷² P979 (Svjedokinja RM-048, izjava svjedoka, 8. juni 1999.), par. 52, 57-59, 86-90; P980 (Svjedokinja RM-048, tabela s pojašnjenjima); svjedokinja RM-048, T. 8856-8862. Pretresno vijeće upućuje na povjerljivi prilog u Dodatku D u kojem je naveden identitet tog "srpskog vojnika".

²⁷⁷³ P979 (Svjedokinja RM-048, izjava svjedoka, 8. juni 1999.), par. 62, 72.

²⁷⁷⁴ P979 (Svjedokinja RM-048, izjava svjedoka, 8. juni 1999.), par. 76-77.

²⁷⁷⁵ P979 (Svjedokinja RM-048, izjava svjedoka, 8. juni 1999.), par. 78.

²⁷⁷⁶ P979 (Svjedokinja RM-048, izjava svjedoka, 8. juni 1999.), par. 78.

²⁷⁷⁷ P979 (Svjedokinja RM-048, izjava svjedoka, 8. juni 1999.), par. 79; svjedokinja RM-048, T. 8825.

²⁷⁷⁸ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 621. Prema ovoj činjenici o kojoj je presuđeno, Kunarac je primorao svjedokinju nazvanu "FWS-87" iz predmeta *Tužilac protiv Kunarca i drugih* (IT-96-23-T & IT-96-23/1-T) na polni odnos, svjestan da ona na to nije pristala.

Zelenović i Janko Janjić nju i druge žene odveli iz Karamanove kuće.²⁷⁷⁹ Poslije toga i u sljedeća četiri mjeseca, svjedokinja se selila iz jednog smještaja u drugi, uključujući i stan u stambenoj zgradi Brena, jednu kuću u blizini hotela "Zelengora" i u stanove pojedinih vojnika, gdje su je silovali, između ostalih, Radomir Kovač, Jaguš Kostić, Milan Todović i razni "srpski vojnici".²⁷⁸⁰

662. Što se tiče navoda o premlaćivanju i drugim vrstama fizičkog i psihičkog zlostavljanja, Pretresnom vijeću predočeni su dokazi koji slijede. **Svjedokinja RM-070** je u svom svjedočenju rekla da su djevojke u Karamanovoj kući dobijale batine ako bi odbile poslušati naređenja.²⁷⁸¹ U periodu u kojem je svjedokinja bila u Kovačevom stanu, čula je da je on jednu dvanaestogodišnju djevojčicu, koja je takođe bila u Karamanovoj kući, prodao Draganu Stankoviću.²⁷⁸² On je takođe jednu od žena išamarao nakon što je odbila polni odnos sa Slavom Ivanovićem.²⁷⁸³ Kasnije je Janjić svjedokinju i jednu drugu ženu odveo u svoj stan u stambenoj zgradi Brena, nakon čega je Kovač došao i htio ih odvesti natrag. Pokazao im je nož i rekao: "Ovo je za vas, metak je preskup." Onda ih je, zbog toga što su ga "ostavile" zbog Janjića, tukao toliko jako da je svjedokinja pala na zemlju. Kad su došli u drugi stan, primorao ih je da se svuku i da gole stoje na stolu otprilike jedan sat. Prijetio je i da će ih ubiti.²⁷⁸⁴ Dok je boravila u Todovićevom stanu, svjedokinju su silovali razni vojnici, a Todović ju je tukao tako da je stalno bila "u modricama".²⁷⁸⁵ Taj stan je bio jako hladan i svjedokinja nije imala gotovo ništa za jelo. Jedan muškarac ju je jednom takođe tukao dok joj nije pukla kost ispod lijevog oka.²⁷⁸⁶

663. Tokom tih mjeseci, **svjedokinja RM-070** je strepila za svoj život i osjećala se kao predmet koji neprestano razmjenjuju. Imala je bolove na području oko lijevog oka, stomaka, bedara i koljena. Do dana kad je dala izjavu, svjedokinja je još uvijek bila istraumatizovana i imala je užasne noćne more o ratu.²⁷⁸⁷ **Svjedokinja RM-048** je u svom svjedočenju rekla da nije osjećala nikakav strah zato što joj je bilo svejedno šta će

²⁷⁷⁹ P2422 (Svjedokinja RM-070, izjava svjedoka, 18. novembar 1995.), par. 98-99; svjedokinja RM-070, T. 17651.

²⁷⁸⁰ P2422 (Svjedokinja RM-070, izjava svjedoka, 18. novembar 1995.), par. 100-105,107, 109; svjedokinja RM-070, T. 17647-17649.

²⁷⁸¹ P2422 (Svjedokinja RM-070, izjava svjedoka, 18. novembar 1995.), par. 92.

²⁷⁸² P2422 (Svjedokinja RM-070, izjava svjedoka, 18. novembar 1995.), par. 102.

²⁷⁸³ P2422 (Svjedokinja RM-070, izjava svjedoka, 18. novembar 1995.), par. 100.

²⁷⁸⁴ P2422 (Svjedokinja RM-070, izjava svjedoka, 18. novembar 1995.), par. 103.

²⁷⁸⁵ P2422 (Svjedokinja RM-070, izjava svjedoka, 18. novembar 1995.), par. 105.

²⁷⁸⁶ P2422 (Svjedokinja RM-070, izjava svjedoka, 18. novembar 1995.), par. 109.

²⁷⁸⁷ P2422 (Svjedokinja RM-070, izjava svjedoka, 18. novembar 1995.), par. 109.

joj se desiti.²⁷⁸⁸ Nije imala nikakvih fizičkih problema, ali je sigurna da će joj do kraja života trebati psihoterapija.²⁷⁸⁹

664. Na osnovu gore navedenog, Pretresno vijeće konstatuje da su, od početka avgusta 1992., Dragoljub Kunarac i njegovi vojnici, kao i Miško Savić, nekoliko grupa žena i djevojaka, bosanskih Muslimanski, odveli iz, između ostalog, kuće u ulici Osmana Đikića br. 16 i sportske dvorane "Partizan" i doveli ih u "Karamanovu kuću", kojom je upravljao Radovan Stanković. Najmlađa ženska osoba koja je dovedena u tu kuću imala je 12 godina. Pero Elez i njegovi vojnici su koristili tu kuću da bi u njoj držali i silovali žene i djevojke. Jednu grupu žena i djevojaka je Elez podijelio između sebe i Radovana Stankovića, Neđe Samardžića i Zorana Samardžića. Pretresno vijeće podsjeća na svoj zaključak u poglavlju 4.3.1, *Incident 5.1 iz Priloga B Optužnici*, da je Zoran Samardžić, kao komandant miljevinske Vojne policije, bio je podređen Peri Elezu koji je bio komandant Miljevinskog bataljona. Pretresno vijeće je u poglavlju 4.5.2, *Incident 9.1 iz Priloga C Optužnici*, zaključilo da je Neđo Samardžić bio podređen Peri Elezu. Pretresno vijeće podsjeća na svoj zaključak u poglavlju 3.1.2 da je Radovan Stanković bio vojnik podređen Peri Elezu. Djevojke su bile primorane na seksualni odnos s muškarcima kojima su bile dodijeljene. Do deset "vojnika", među kojima su bila gore pomenuta lica i Nikola Brčić zvani Rođo, dolazili su u tu kuću svake večeri i silovali žene i djevojke. Kunarac je takođe silovao jednu ženu ili djevojku u toj kući. Žene i djevojke su držane u kući i morale su kuhati, spremati i prati uniforme vojnika. Ako bi odbile poslušati naređenja, tukli su ih.

665. Kunarac, Gojko Janković, Dragan Zelenović i Janko Janjić odvodili su žene i djevojke, Muslimanke, iz Karamanove kuće na druge lokacije, uključujući kuću u Trnovačama koja je ranije pripadala jednom Muslimanu, stan u stambenoj zgradi Brena, kuću u blizini hotela "Zelengora" i u stanove nekih vojnika, u kojima su Kunarac, Janković, Dragan Džurević, Radomir Kovač, Jaguš Kostić, Milan Todović i drugi "srpski vojnici" silovali te žene i djevojke. Kovač je jednom prilikom prijetio da će ubiti svjedokinju RM-070, Muslimanku iz Foče, i jednu drugu ženu, i primorao ih je da jedan sat gole stoje na stolu. Jedan pripadnik Kunarčeve jedinice doveo je svjedokinju RM-

²⁷⁸⁸ P979 (Svjedokinja RM-048, izjava svjedoka, 8. juni 1999.), par. 93.

²⁷⁸⁹ P979 (Svjedokinja RM-048, izjava svjedoka, 8. juni 1999.), par. 93; P980 (Svjedokinja RM-048, tabela s pojašnjenjima); svjedokinja RM-048, T. 8839.

048, bosansku Muslimanku, u stan u Foči koji je pripadao jednom srpskom vojniku,²⁷⁹⁰ u kojem je bila zatočena od avgusta 1992. do jula 1993., i u njemu ju je redovno silovao.

666. Gore pomenuta svjedokinja je zbog toga doživjela doživotnu traumu i zadobila duševne rane. Osim toga, svjedokinji RM-070 su na nekoliko mjesta po tijelu nanesene fizičke rane. Radomir Kovač, Todović i Jaško Gazdić su je udarali po licu.

667. Pretresno vijeće podsjeća i na svoj zaključak u poglavlju 3.1.2 da su Gojko Janković, Pero Elez, Dragomir Kunarac zvani Žaga i Janko Janjić zvani Tuta bili vođe nižih jedinica, pod komandom Marka Kovača, komandanta Taktičke grupe Foča. Radovan Kovač, zvani Klamfa, i Dragan Zelenović, zvani Zelja, bili su podređeni Janku Janjiću, odnosno Branetu Ćosoviću. Brane Ćosović je takođe bio vođa jedinice koja je bila podređena Marku Kovaču. Zamjenik Braneta Ćosovića bio je Dragan Džurević.

668. Pretresno vijeće će dalje razmotriti gore navedeno u vezi s tačkama 1 i 3 Optužnice u poglavlju 8 dolje.

Incident 6.3 iz Priloga C Optužnici

669. Prema Optužnici, optuženi je odgovoran za protivpravno zatočenje, mučenje, premlaćivanje, zlostavljanje, silovanje, druga djela seksualnog nasilja i podvrgavanje bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata nehumanim životnim uslovima u radničkim barakama u Buk Bijeloj/motelu "Bukovica" u periodu od juna do jula 1992.²⁷⁹¹ Pretresno vijeće je formalno primilo na znanje izvjestan broj činjenica o kojima je presuđeno u vezi s događajima u radničkim barakama u Buk Bijeloj. Vijeću su takođe predloženi dokazi koje je iznijela **svjedokinja RM-070**, Muslimanka iz opštine Foča,²⁷⁹² i ono smatra da su ti dokazi u skladu s činjenicama o kojima je presuđeno.²⁷⁹³ Vijeću su predloženi i dokazi koje je iznijela **Maida Čedić**, Muslimanka iz Trnovače u opštini Foča,²⁷⁹⁴ koji se odnose na događaje u motelu "Bukovica".

²⁷⁹⁰ Pretresno vijeće upućuje na povjerljivi prilog u Dodatku D u kojem je naveden identitet tog "srpskog vojnika".

²⁷⁹¹ Optužnica, par. 39(b)-(c), 47, 53, 59(b)-(d), (g), incident 6.3 iz Priloga C Optužnici. Pretresno vijeće smatra da se Optužnica odnosi na period od 1. juna do 31. jula 1992.

²⁷⁹² P2422 (Svjedokinja RM-070, izjava svjedoka, 18. novembar 1995.), str. 1, par. 1; P2421 (List sa pseudonimom za svjedokinju RM-070).

²⁷⁹³ P2422 (Svjedokinja RM-070, izjava svjedoka, 18. novembar 1995.), par. 9, 14, 25-27, 32-33.

²⁷⁹⁴ P2939 (Maida Čedić, izjava svjedoka, 16. februar 1996.), str. 1-2.

Motel "Bukovica"

670. **Maida Čedić** je izjavila da su uveče 24. juna 1992., oko 22:00 sata, u komšijinu kuću došli "četnici", naredili ljudima u kući, među kojima je bila i svjedokinja, da uđu u jednu hladnjaču i rekli im da će biti razmijenjeni. Jedna od žena prepoznala je te muškarce kao lokalne Srbe s Tjentišta. Odvedeni su u motel "Bukovica", koji je bio udaljen tri kilometra.²⁷⁹⁵ U motelu je svjedokinja smještena u jednu prostoriju sa svojom djecom i još dvije žene, Suadom Barlov i Tidžom Bečković, koje su ubrzo izvedene. Suada se vratila, ali je ponovo izvedena i više se nije vratila. Tidža je dovedena natrag i rekla je da nije bila silovana. Kćerka svjedokinjinine prijateljice, Ziba, takođe je izvedena te večeri, ali svjedokinja ne zna šta se s njom desilo.²⁷⁹⁶ Žene iz Trošnja koje su bile zatočene u sportskoj dvorani "Partizan" rekle su svjedokinji da su žene iz sportske dvorane "Partizan" odvodili u motel "Bukovica" i u Buk Bijelu "i silovali".²⁷⁹⁷ Ujutro 25. juna 1992., u motel "Bukovica" došli su Gojko Janković, Petko Gašević i još jedan čovjek u policijskoj uniformi i rekli da će žene odvesti iz Foče jer oni ne mogu da kontrolišu "bande".²⁷⁹⁸ Dana 26. juna 1992. "četnici" su jednim autobusom i policijskim kolima žene odvezli iz Foče.²⁷⁹⁹ Svjedokinja je ostala u Novom Pazaru do 16. oktobra 1992., a u Tursku je stigla 17. oktobra 1992.²⁸⁰⁰

671. Na osnovu gore navedenog, Pretresno vijeće konstatuje da su uveče 24. juna 1992. lokalni Srbi s Tjentišta odveli Maidu Čedić, bosansku Muslimanku, i druge žene u motel "Bukovica" i tamo ih dva dana držali u zatočeništvu. Pretresno vijeće takođe smatra da je svjedočenje Maide Čedić da je čula da su žene odvođene iz sportske dvorane "Partizan" u motel "Bukovica" radi silovanja neodređeno i ograničene dokazne vrijednosti. Pretresno vijeće će dalje razmotriti gore navedeno u odnosu na Maidu Čedić, s izuzetkom navodnih silovanja u motelu "Bukovica", u vezi s tačkama 1 i 3 Optužnice u poglavlju 8 dolje.

Radničke barake u Buk Bijeloj

672. Početkom jula 1992., srpski vojnici su odveli neke Muslimanke iz sela Mješaja/Trošanj u zatočenički centar na gradilištu Buk Bijela, kojim je upravljao lokalni

²⁷⁹⁵ P2939 (Maida Čedić, izjava svjedoka, 16. februar 1996.), str. 4.

²⁷⁹⁶ P2939 (Maida Čedić, izjava svjedoka, 16. februar 1996.), str. 5.

²⁷⁹⁷ P2939 (Maida Čedić, izjava svjedoka, 16. februar 1996.), str. 4.

²⁷⁹⁸ P2939 (Maida Čedić, izjava svjedoka, 16. februar 1996.), str. 5.

²⁷⁹⁹ P2939 (Maida Čedić, izjava svjedoka, 16. februar 1996.), str. 5.

²⁸⁰⁰ P2939 (Maida Čedić, izjava svjedoka, 16. februar 1996.), str. 6.

vojnika, Srbin, Gojko Janković.²⁸⁰¹ **Svjedokinja RM-070** je u svom svjedočenju rekla da je, po dolasku, jedna od žena odvedena u baraku u kojoj su je ispitivali Dragan Zelenović i Janković prijeteći joj silovanjem i smrću.²⁸⁰² Srpski vojnici opetovano su silovali žene i djevojke, Muslimanke, u Buk Bijeloj ili drugdje.²⁸⁰³ Sve to događalo se pred očima, sa punim znanjem, a ponekad i uz neposredno učešće lokalnih vlasti, posebno policije.²⁸⁰⁴ Svjedokinja RM-070 je konkretno navela da je jednom prilikom 11 vojnika silovalo jednu od žena, vaginalno i oralno, u baraci u Buk Bijeloj.²⁸⁰⁵

673. Na osnovu gore navedenog, Pretresno vijeće konstatuje da su početkom jula 1992. neke bosanske Muslimanke odvedene i zatočene u radničke barake u Buk Bijeloj, kojima je upravljao Gojko Janković. Janković i Dragan Zelenović ispitivali su jednu ženu prijeteći joj silovanjem. Vojnici su opetovano silovali žene u radničkim barakama u Buk Bijeloj. Pretresno vijeće podsjeća na svoj zaključak u poglavlju 3.1.2 da su Gojko Janković i Janko Janjić zvani Tuta bili vođe nižih jedinica, pod komandom Marka Kovača, komandanta Taktičke grupe Foča. Dragan Zelenović zvani Zelja bio je podređen Janku Janjiću.

674. Pretresno vijeće će dalje razmotriti gore navedeno u vezi s tačkama 1 i 3 Optužnice u poglavlju 8 dolje.

Incident 6.4 iz Priloga C Optužnici

675. Prema Optužnici, optuženi je odgovoran za protivpravno zatočenje, mučenje, premlaćivanje, zlostavljanje, silovanje, druga djela seksualnog nasilja i podvrgavanje bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata nehumanim životnim uslovima u sportskoj dvorani "Partizan" u Foči tokom 1992.²⁸⁰⁶ Kako je objašnjeno u Dodatku B, Pretresno vijeće će u ovom kontekstu takođe razmotriti dokaze koji se odnose na zločine koji su, prema navodima, nad osobama zatočenim u sportskoj dvorani "Partizan", počinjeni na drugim mjestima u opštini Foča. Pretresno vijeće je formalno primilo na znanje izvjestan broj činjenica o kojima je presuđeno u vezi s događajima u ovom zatočeničkom centru. Pretresnom vijeću su predočeni i dokazi koje su iznijele

²⁸⁰¹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 580.

²⁸⁰² P2422 (Svjedokinja RM-070, izjava svjedoka, 18. novembar 1995.), par. 29-30.

²⁸⁰³ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 581.

²⁸⁰⁴ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 591.

²⁸⁰⁵ P2422 (Svjedokinja RM-070, izjava svjedoka, 18. novembar 1995.), par. 32-33.

²⁸⁰⁶ Optužnica, par. 39(b)-(c), 47, 53, 59(b)-(d), (g), incident 6.4 iz Priloga C Optužnici.

svjedokinja RM-070, Maida Čedić i svjedokinja RM-048, tri Muslimanke,²⁸⁰⁷ i ono smatra da su ti dokazi u skladu s činjenicama o kojima je presuđeno.²⁸⁰⁸ Pretresnom vijeću su predočeni i dokazi koje je iznio **Milutin Vujičić**, Srbin iz opštine Foča.²⁸⁰⁹

676. Muslimanski civili, držani su u sportskoj dvorani "Partizan" u nehyigijenskim uslovima, bez tople vode i s nedovoljno hrane.²⁸¹⁰ Neki civili, Muslimani, držani su tamo bez medicinske njege.²⁸¹¹ Imali su ograničenu slobodu kretanja; nije im bilo dozvoljeno da odlaze na neku drugu teritoriju niti da se vrata svojim kućama.²⁸¹² Većina njihovih kuća spaljena je ili opljačkana.²⁸¹³ Bili su pod stražom i živjeli su u atmosferi zastrašivanja.²⁸¹⁴ Sve to događalo se pred očima, s punim znanjem, a ponekad i uz neposredno učešće lokalnih vlasti, posebno policije.²⁸¹⁵ Policajci su radili kao čuvari u sportskoj dvorani "Partizan".²⁸¹⁶

677. Srpski vojnici su opetovano silovali muslimanske žene i djevojke na toj lokaciji ili drugdje.²⁸¹⁷ Načelnik policijskih snaga u Foči, Dragan Gagović, bio je jedan od onih koji su dolazili u sportsku dvoranu "Partizan" da izvode žene i siluju ih.²⁸¹⁸ Sve to događalo se pred očima, s punim znanjem, a ponekad i uz neposredno učešće lokalnih vlasti, posebno policije.²⁸¹⁹

678. Kunarac je odvodio mnoge muslimanske djevojke iz raznih zatočeničkih centara, a neke od njih je u različitim vremenskim intervalima držao da bi ih on i njegovi vojnici silovali.²⁸²⁰ Djevojke i žene, koje su birali Kunarac ili njegovi ljudi, sistematski su odvođene u bazu tih vojnika koja se nalazila u jednoj kući u ulici Osmana Đikića.²⁸²¹ Tu su te žene i djevojke, za koje je Kunarac znao da su civili, silovali njegovi ljudi ili

²⁸⁰⁷ P2422 (Svjedokinja RM-070, izjava svjedoka, 18. novembar 1995.), str. 1, par. 1; P2421 (List sa pseudonimom za svjedokinju RM-070). P2939 (Maida Čedić, izjava svjedoka, 16. februar 1996.), str. 1-2; P979 (Svjedokinja RM-048, izjava svjedoka, 8. juni 1999.), str. 1, par. 1; svjedokinja RM-048, T. 8815.

²⁸⁰⁸ **Svjedokinja RM-070:** P2422 (Svjedokinja RM-070, izjava svjedoka, 18. novembar 1995.), str. 1, par. 1, 63, 68-70, 71, 73-74. **Maida Čedić:** P2939 (Maida Čedić, izjava svjedoka, 16. februar 1996.), str. 4. **Svjedokinja RM-048:** P979 (Svjedokinja RM-048, izjava svjedoka, 8. juni 1999.), par. 23, 26, 32, 74; P980 (Svjedokinja RM-048, tabela s pojašnjenjima).

²⁸⁰⁹ D579 (Milutin Vujičić, izjava svjedoka, 5. juni 2014.), str. 1, par. 1, 9.

²⁸¹⁰ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 613.

²⁸¹¹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 590.

²⁸¹² Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 613.

²⁸¹³ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 613.

²⁸¹⁴ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 613.

²⁸¹⁵ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 613.

²⁸¹⁶ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 592.

²⁸¹⁷ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 581.

²⁸¹⁸ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 614.

²⁸¹⁹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 591.

²⁸²⁰ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 598.

²⁸²¹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 599.

Kunarac lično.²⁸²² **Svjedokinja RM-070**, koja je bila jedna od žrtava zatočenih u sportskoj dvorani "Partizan" od sredine ili kraja jula 1992.,²⁸²³ opisala je ove događaje izuzetno detaljno. Ona je u svom svjedočenju izjavila da su nekoliko puta tokom dana i noći vojnici s crnogorskim naglaskom, u maskirnim uniformama, koji su bili u grupama od po tri do četiri, odvodili žene iz sportske dvorane "Partizan" i silovali ih.²⁸²⁴ Prema njenim riječima, za te crnogorske vojnike je bio zadužen Kunarac.²⁸²⁵ Žene su silovali sljedeći vojnici: Kunarac zvani Žaga, Konta, Gaga, Bane, Miga, Tolja, Puko, Šepo, Durko Dubljević, Ranko Radulović i Žuća, koji je imao 16 godina.²⁸²⁶ Janko Janjić, zvani Tuta, silovao je jednu ženu koju je nekoliko puta odvodio iz sportske dvorane "Partizan".²⁸²⁷

679. Kunarac je 2. avgusta 1992. otišao u sportsku dvoranu "Partizan", odakle je izveo četiri žene i odveo ih u kuću u ulici Osmana Đikića, gdje su već bile dovedene neke žene iz škole u Kalinoviku.²⁸²⁸ Kunarac je te žene odveo u tu kuću svjestan da će ih vojnici tokom noći silovati. Kunarac je odveo jednu od žena u jednu od soba u kući i natjerao je na polni odnos. Te iste noći silovali su je i drugi vojnici. Druge dvije žene te iste noći opetovano su silovali drugi vojnici.²⁸²⁹ Istog dana, Kunarac je odveo tri žene iz stana u ulici Osmana Đikića br. 16 i, zajedno s Gagom i jednim drugim vojnikom, odveo ih u jednu napuštenu kuću u Trnovačama, gdje je Dragoljub Kunarac silovao jednu od žena, dok je drugu ženu silovao drugi vojnik.²⁸³⁰ Dragoljub Kunarac je takođe odveo jednu Muslimanku iz sportske dvorane "Partizan" i odveo je u ulicu Osmana Đikića br. 16, zajedno s čovjekom zvanim Gaga.²⁸³¹ Nju su prvo silovali Gaga i još dva muškarca, a potom je bila prisiljena na polni odnos s Kunarcem zato što joj je Gaga prijetio smrću.²⁸³² Kunarac je imao polni odnos s njom potpuno svjestan da ona na to nije pristala; on je takođe bio potpuno svjestan toga da su je silovali i drugi vojnici.²⁸³³ Jednu Muslimanku silovala je grupa muškaraca u kući u ulici Osmana Đikića br. 16,

²⁸²² Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 599.

²⁸²³ P2422 (Svjedokinja RM-070, izjava svjedoka, 18. novembar 1995.), par. 46, 69, 74, 79, 90

²⁸²⁴ P2422 (Svjedokinja RM-070, izjava svjedoka, 18. novembar 1995.), par. 69.

²⁸²⁵ P2422 (Svjedokinja RM-070, izjava svjedoka, 18. novembar 1995.), par. 71-72.

²⁸²⁶ P2422 (Svjedokinja RM-070, izjava svjedoka, 18. novembar 1995.), par. 71.

²⁸²⁷ P2422 (Svjedokinja RM-070, izjava svjedoka, 18. novembar 1995.), par. 76.

²⁸²⁸ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 607.

²⁸²⁹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 608.

²⁸³⁰ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 609.

²⁸³¹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 611. Prema činjenici o kojoj je presuđeno, radilo se o Muslimanki koja je kao svjedokinja D.B. svjedočila u predmetu *Tužilac protiv Kunarca i drugih* (IT-96-23-T & IT-96-23/1-T).

²⁸³² Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 611.

²⁸³³ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 611.

dok su istovremeno trojica vojnika i Dragoljub Kunarac silovali jednu drugu Muslimanku.²⁸³⁴ Čovjek po imenu Gaga je Muslimanku koju je silovala grupa muškaraca u kući u ulici Osmana Đikića odveo u zasebnu sobu i prisilio je na seksualni odnos sa šesnaestogodišnjim dječakom, kojem je nadimak bio Žuća.²⁸³⁵

680. **Svjedokinja RM-048** je u svom svjedočenju rekla da su oko 5. avgusta 1992. vojnici iz paravojne jedinice koju je predvodio Kunarac odveli nju i šest drugih djevojaka u jedan stan u Foči u kojem su bili Žagini vojnici.²⁸³⁶ Budući da je stan bio napušten, svjedokinja je pretpostavila da je pripadao nekom Muslimanu.²⁸³⁷ Jedan srpski vojnik rekao je svjedokinji da su u sportskoj dvorani "Partizan" zatočene žene i da je on jednom izveo neku ženu koju je znao i da ju je "držao izvjesno vrijeme".²⁸³⁸ Tokom boravka u tom stanu, svjedokinja je vidjela nekoliko vojnika kako siluju ostale djevojke, često jedan pred drugim.²⁸³⁹ Prema riječima svjedokinje, Žaga je često bio u stanu, posmatrajući masovno silovanje.²⁸⁴⁰ Jedan vojnik je svjedokinju odveo u drugu kuću i tamo je silovao.²⁸⁴¹ Taj vojnik joj je rekao da je dobrovoljac iz Crne Gore pod Žaginom komandom.²⁸⁴² Jednom drugom prilikom, jedan vojnik joj je stavio nož pod grlo, prijetio joj pištoljem, tukao je i silovao.²⁸⁴³

681. **Milutin Vujičić** je u svom svjedočenju rekao da su u aprilu 1992. civilne vlasti odlučile da osnuju prihvatilište za muslimanske žene iz opštine Foča u "sportsko[m] objek[tu] 'Partizan'" u Foči.²⁸⁴⁴ Prema riječima tog svjedoka, takva "prihvatilišta" osnovale su opštinske vlasti kako bi se ugroženom muslimanskom stanovništvu, kao što su žene, djeca i stari ljudi, obezbijedio siguran smještaj.²⁸⁴⁵ Približno od 20. do 24.

²⁸³⁴ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 612. Prema činjenici o kojoj je presuđeno, prva Muslimanka koja se pominje svjedočila je kao svjedokinja FWS-75 u predmetu *Tužilac protiv Kunarca i drugih* (IT-96-23-T & IT-96-23/1-T), a druga Muslimanka koja se pominje svjedočila je kao svjedokinja D.B. u predmetu *Tužilac protiv Kunarca i drugih* (IT-96-23-T & IT-96-23/1-T).

²⁸³⁵ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 612.

²⁸³⁶ P979 (Svjedokinja RM-048, izjava svjedoka, 8. juni 1999.), par. 3, 19, 23-24, 26; P980 (Svjedokinja RM-048, tabela s pojašnjenjima).

²⁸³⁷ P979 (Svjedokinja RM-048, izjava svjedoka, 8. juni 1999.), par. 26.

²⁸³⁸ P979 (Svjedokinja RM-048, izjava svjedoka, 8. juni 1999.), par. 74. Pretresno vijeće upućuje na povjerljivi prilog u Dodatku D u kojem je naveden identitet tog "srpskog vojnika".

²⁸³⁹ P979 (Svjedokinja RM-048, izjava svjedoka, 8. juni 1999.), par. 37.

²⁸⁴⁰ P979 (Svjedokinja RM-048, izjava svjedoka, 8. juni 1999.), par. 37.

²⁸⁴¹ P979 (Svjedokinja RM-048, izjava svjedoka, 8. juni 1999.), par. 29-31.

²⁸⁴² P979 (Svjedokinja RM-048, izjava svjedoka, 8. juni 1999.), par. 29.

²⁸⁴³ P979 (Svjedokinja RM-048, izjava svjedoka, 8. juni 1999.), par. 39-41; P980 (Svjedokinja RM-048, tabela s pojašnjenjima).

²⁸⁴⁴ D579 (Milutin Vujičić, izjava svjedoka, 5. juni 2014.), par. 2, 8; Milutin Vujičić, T. 24188-24189, 24231.

²⁸⁴⁵ D579 (Milutin Vujičić, izjava svjedoka, 5. juni 2014.), par. 3; Milutin Vujičić, T. 24188-24189, 24231-24232, 24237.

aprila 1992., svjedok je bio jedan od nekoliko lica koja su Krizni štab i "stanic[a] bezbjednosti" zadužili da noću vrše obezbjeđenje tog objekta.²⁸⁴⁶ Svjedok je u svom svjedočenju rekao da je u to vrijeme u objektu bilo nekoliko žena koje su mogle slobodno ulaziti u prihvatni centar i izlaziti iz njega.²⁸⁴⁷ Kao naoružani stražar, svjedok je dobio zaduženje da nikoga noću ne pušta u objekat i da zaštiti osobe koje se nalaze u objektu od neželjenih posljedica.²⁸⁴⁸ On nikad nije vidio te žene, mada je znao da one imaju ključ i da se noću zaključavaju u objekat.²⁸⁴⁹ Kad su Muslimani počeli odlaziti iz Foče, osobe iz objekta su išle s njima i sve žene su napustile objekat najkasnije u junu 1992.²⁸⁵⁰

682. Pretresno vijeće konstatuje da Vujičićev iskaz u velikoj mjeri odstupa od činjenica o kojima je presuđeno i drugih predloženih dokaza. Međutim, njegov iskaz u vezi sa sportskom dvoranom "Partizan" odnosi se isključivo na period od aprila do juna 1992. Prema Vujičićevim riječima, sve "žene" su napustile sportsku dvoranu "Partizan" najkasnije u junu 1992. Nadalje, pošto je uzelo u obzir ograničeno vrijeme koje je Vujičić proveo obezbjeđujući taj objekat, Vijeće njegov iskaz u vezi sa sportskom dvoranom "Partizan" ne smatra pouzdanim. Iz svih tih razloga, Vijeće konstatuje da Vujičićev iskaz ne pobija činjenice o kojima je presuđeno i ne dovodi u pitanje gore navedene dokaze koji se odnose na period od jula do avgusta 1992. Shodno tome, Pretresno vijeće neće dalje razmatrati njegovo svjedočenje s tim u vezi.

683. Na osnovu gore navedenog, Pretresno vijeće konstatuje da su u julu i avgustu 1992. civili, bosanski Muslimani, bili držani u sportskoj dvorani "Partizan". Imali su ograničenu slobodu kretanja; nije im bilo dozvoljeno da odlaze na neku drugu teritoriju niti da se vrate svojim kućama. Uslovi u kojima su držani bili su nehigijenski, zatočenici nisu imali pristup toploj vodi i nisu dobivali dovoljno hrane. Nadalje, nisu imali pristup medicinskoj njezi. Zatočenici su živjeli u atmosferi zastrašivanja. Bili su pod obezbjeđenjem policajaca.

684. U julu i avgustu 1992., srpski vojnici opetovano su silovali žene i djevojke, bosanske Muslimanke, zatočene u sportskoj dvorani "Partizan" i na drugim lokacijama,

²⁸⁴⁶ D579 (Milutin Vujičić, izjava svjedoka, 5. juni 2014.), par. 4-5, 8; Milutin Vujičić, T. 24188-24189, 24249-24251.

²⁸⁴⁷ D579 (Milutin Vujičić, izjava svjedoka, 5. juni 2014.), par. 4, 8; Milutin Vujičić, T. 24190-24191, 24249.

²⁸⁴⁸ D579 (Milutin Vujičić, izjava svjedoka, 5. juni 2014.), par. 4-7; Milutin Vujičić, T. 24189.

²⁸⁴⁹ D579 (Milutin Vujičić, izjava svjedoka, 5. juni 2014.), par. 2; Milutin Vujičić, T. 24190.

²⁸⁵⁰ D579 (Milutin Vujičić, izjava svjedoka, 5. juni 2014.), par. 8; Milutin Vujičić, T. 24192, 24253, 24259.

između ostalog, u kući u ulici Osmana Đikića, u jednoj muslimanskoj kući u naselju Aladža i u jednom stanu u stambenoj zgradi Brena. Ponekad su žene silovane više puta u istom danu od strane mnogih vojnika, istovremeno i uzastopno. Među tim srpskim vojnicima bili su Dragoljub Kunarac zvani Žaga, crnogorski vojnici pod njegovom komandom i Janko Janjić (zvani Tuta). Pretresno vijeće podsjeća i na svoj zaključak u poglavlju 3.1.2 da su Dragomir Kunarac, zvani Žaga, i Janko Janjić, zvani Tuta, bili vođe nižih jedinica, pod komandom Marka Kovača, komandanta Taktičke grupe Foča. Među počiniocima silovanja bio je i Dragan Gagović zvani Gaga, načelnik policije u Foči.

685. Pretresno vijeće će dalje razmotriti gore navedeno u vezi s tačkama 1 i 3 Optužnice u poglavlju 8 dolje.

Incident 6.5 iz Priloga C Optužnici

686. Prema Optužnici, optuženi je odgovoran za protivpravno zatočenje, mučenje, premlaćivanje, zlostavljanje, silovanje, druga djela seksualnog nasilja i podvrgavanje bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata nehumanim životnim uslovima u Srednjoškolskom centru u Foči tokom 1992.²⁸⁵¹ Odbrana je iznijela argument da je ova optužba neodrživa budući da je Optužnica geografski ograničena na Srednjoškolski centar u Foči, a navodni seksualni delikti nisu bili počinjeni u školi.²⁸⁵² Odbrana je dalje navela da su stražari koji su bili ispred škole pokušavali spriječiti vojnike da uđu.²⁸⁵³ Incident 6.5 iz Priloga C Optužnici ograničen je na protivpravno zatočenje, mučenje, premlaćivanje, zlostavljanje, silovanje, druga djela seksualnog nasilja i podvrgavanje bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata nehumanim uslovima života u Srednjoškolskom centru u Foči. Međutim, Optužnica nije ograničena samo na incidente iz priloga Optužnici.²⁸⁵⁴ Shodno tome, Pretresno vijeće nije zanemarilo dokaze koji možda izlaze izvan geografskog okvira incidenta 6.5 iz Priloga C Optužnici. Pretresno vijeće je formalno primilo na znanje izvjestan broj činjenica o kojima je presuđeno u vezi s događajima u Srednjoškolskom centru. Vijeću su predloženi i dokazi koje je

²⁸⁵¹ Optužnica, par. 39(b)-(c), 47, 53, 59(b)-(d), (g), incident 6.5 iz Priloga C Optužnici.

²⁸⁵² Završni podnesak odbrane, par. 1566.

²⁸⁵³ Završni podnesak odbrane, par. 1566.

²⁸⁵⁴ Za više informacija o ovom pitanju, v. Dodatak B.

iznijela **svjedokinja RM-070**, Muslimanka iz opštine Foča,²⁸⁵⁵ i ono smatra da su ti dokazi u skladu s činjenicama o kojima je presuđeno.²⁸⁵⁶

687. Muslimanski civili zatočeni u Srednjoškolskom centru u Foči držani su u ne higijenskim uslovima, bez tople vode i s nedovoljno hrane.²⁸⁵⁷ Neki civili, Muslimani, držani su u Srednjoškolskom centru bez medicinske njege.²⁸⁵⁸ Imali su ograničenu slobodu kretanja; nije im bilo dozvoljeno da odlaze na neku drugu teritoriju niti da se vrate svojim kućama. Većina njihovih kuća spaljena je ili opljačkana. Bili su pod stražom i živjeli su u atmosferi zastrašivanja. Sve to događalo se pred očima, s punim znanjem, a ponekad i uz neposredno učešće lokalnih vlasti, posebno policije.²⁸⁵⁹

Svjedokinja RM-070 je precizirala da su ona i drugi dovedeni u školu 3. jula 1992., gdje su spavali na dušecima pokrivenim vojničkim dekama, prali se u umivaoniku i imali pristup zahodima.²⁸⁶⁰ Policajci u plavim uniformama čuvali su zatočenike danonoćno.²⁸⁶¹ U junu 1992., Mitar Šipčić, iz srpskog Kriznog štaba u Foči, bio je na čelu stražara u školi.²⁸⁶²

688. Srpski vojnici opetovano su silovali žene i djevojke, Muslimanke, u Srednjoškolskom centru u Foči ili drugdje.²⁸⁶³ Načelnik policijskih snaga u Foči, Dragan Gagović, bio je jedan od onih koji su dolazili u školu da izvode žene i siluju ih.²⁸⁶⁴ Sve to događalo se pred očima, s punim znanjem, a ponekad i uz neposredno učešće lokalnih vlasti, posebno policije.²⁸⁶⁵ Dragoljub Kunarac je odvodio mnoge djevojke, Muslimanke, iz raznih zatočeničkih centara, a neke od njih je u različitim vremenskim intervalima držao da bi ih on i njegovi vojnici silovali.²⁸⁶⁶ Djevojke i žene, koje su birali Kunarac ili njegovi ljudi, sistematski su odvođene u bazu tih vojnika koja se nalazila u kući u ulici Osmana Đikića.²⁸⁶⁷ Tu su te žene i djevojke, za koje je

²⁸⁵⁵ P2422 (Svjedokinja RM-070, izjava svjedoka, 18. novembar 1995.), str. 1, par. 1; P2421 (List sa pseudonimom za svjedokinja RM-070).

²⁸⁵⁶ P2422 (Svjedokinja RM-070, izjava svjedoka, 18. novembar 1995.), par. 44-52, 55, 58, 60-61; svjedokinja RM-070, T. 17642.

²⁸⁵⁷ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 613.

²⁸⁵⁸ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 590.

²⁸⁵⁹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 613.

²⁸⁶⁰ P2422 (Svjedokinja RM-070, izjava svjedoka, 18. novembar 1995.), par. 37, 39-40; svjedokinja RM-070, T. 17642-17643.

²⁸⁶¹ P2422 (Svjedokinja RM-070, izjava svjedoka, 18. novembar 1995.), par. 41; svjedokinja RM-070, T. 17642.

²⁸⁶² Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 585.

²⁸⁶³ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 581.

²⁸⁶⁴ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 614.

²⁸⁶⁵ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 591.

²⁸⁶⁶ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 598.

²⁸⁶⁷ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 599.

Kunarac znao da su civili, silovali njegovi ljudi ili Kunarac lično.²⁸⁶⁸ **Svjedokinja RM-070** je u svom svjedočenju rekla da su druge ili treće noći njenog boravka u školi nju i još dvije žene Dragan Zelenović i još tri vojnika odveli u drugu učionicu u kojoj su silovane.²⁸⁶⁹ Ponekad su žene bile silovane u prisustvu drugih.²⁸⁷⁰ Ponekad su policajci koji su obezbjeđivali ulaz u školu pokušavali da spriječe vojnike da uđu, međutim, niko se tim vojnicima nije suprotstavljao nakon što je Dragan Zelenović surovo prebio jednog policajca.²⁸⁷¹ Mada **svjedokinja RM-070** nije lično nikad pretučena, druge žene su joj rekly da su ih pekly cigaretama i surovo tukly.²⁸⁷² Svjedokinja je identifikovala nekoliko vojnika iz Srednjoškolskog centra u Foči: Slavu Ivanovića, Kovača zvanog Micko, Janka Janjića zvanog Tuta, Dragana Zelenovića zvanog Zeljo, Mikija Živanovića i čovjeka po imenu Saša.²⁸⁷³ Otprilike desetog dana njenog zatočeništva, u Srednjoškolski centar u Foči došli su TV novinari iz Beograda i sa Pala da razgovaraju sa zatočenicama o životnim uslovima u školi.²⁸⁷⁴ Mitar Šipčić je zatočenicama rekao da novinarima kažu da su dobro zbrinute.²⁸⁷⁵ Niko nije rekao novinarima za silovanja, jer im je rečeno da ne kažu i jer su se plašile da će biti ubijene.²⁸⁷⁶

689. Na osnovu gore navedenog, Pretresno vijeće konstatuje da su u junu i julu 1992. civili, bosanski Muslimani, bili zatočeni u Srednjoškolskom centru u Foči. Imali su ograničenu slobodu kretanja; nije im bilo dozvoljeno da odlaze na neku drugu teritoriju niti da se vrate svojim kućama. Uslovi zatočenja bili su nehigijenski, zatočenici nisu imali pristup toploj vodi i nisu dobivali dovoljno hrane. Nadalje, nisu imali pristup medicinskoj njezi. Zatočenici su živjeli u atmosferi zastrašivanja. Za obezbjeđenje Srednjoškolskog centra u Foči bili su zaduženi policajci, a u junu 1992. je Mitar Šipčić, iz srpskog Kriznog štaba u Foči, bio zadužen za pripadnike policije.

690. U julu 1992., Dragoljub Kunarac, Slavo Ivanović, Kovač zvani Micko, Janko Janjć zvani Tuta, Dragan Zelenović zvani Zeljo, Miki Živanović, čovjek po imenu Saša, Dragan Gagović (načelnik policije u Foči) i drugi opetovano su silovali žene i djevojke,

²⁸⁶⁸ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 599.

²⁸⁶⁹ P2422 (Svjedokinja RM-070, izjava svjedoka, 18. novembar 1995.), par. 44-45.

²⁸⁷⁰ P2422 (Svjedokinja RM-070, izjava svjedoka, 18. novembar 1995.), par. 45

²⁸⁷¹ P2422 (Svjedokinja RM-070, izjava svjedoka, 18. novembar 1995.), par. 47; svjedokinja RM-070, T. 17642.

²⁸⁷² P2422 (Svjedokinja RM-070, izjava svjedoka, 18. novembar 1995.), par. 52.

²⁸⁷³ P2422 (Svjedokinja RM-070, izjava svjedoka, 18. novembar 1995.), par. 46, 54.

²⁸⁷⁴ P2422 (Svjedokinja RM-070, izjava svjedoka, 18. novembar 1995.), par. 59; svjedokinja RM-070, T. 17643.

²⁸⁷⁵ P2422 (Svjedokinja RM-070, izjava svjedoka, 18. novembar 1995.), par. 59-62; svjedokinja RM-070, T. 17643.

²⁸⁷⁶ P2422 (Svjedokinja RM-070, izjava svjedoka, 18. novembar 1995.), par. 62.

Muslimanke, zatočene u Srednjoškolskom centru u Foči, u samoj školi i na drugim mjestima u Foči. Isti ti ljudi surovo su tukli neke žene i pekli ih cigaretama. Pretresno vijeće podsjeća i na svoj zaključak u poglavlju 3.1.2 da su Dragomir Kunarac zvani Žaga i Janko Janjić zvani Tuta bili vođe nižih jedinica, pod komandom Marka Kovača, komandanta Taktičke grupe Foča. Dragan Zelenović zvani Zelja bio je podređen Janku Janjiću.

691. Pretresno vijeće će dalje razmotriti ovaj incident u vezi s tačkama 1 i 3 Optužnice u poglavlju 8 dolje.

4.3.3 Uništavanje privatne i javne imovine, uključujući spomenike kulture i sakralne objekte

692. Prema Optužnici, optuženi je odgovoran za djela bezobzirnog uništavanja privatne imovine, uključujući kuće i poslovne objekte, i javne imovine, uključujući spomenike kulture i sakralne objekte, navedene u incidentu 5 iz Priloga D Optužnici, u opštini Foča, u periodu od 12. maja 1992. do 30. novembra 1995.²⁸⁷⁷ Konkretno, u Optužnici se navodi da je džamija Aladža razorena u periodu od najkasnije 12. maja do avgusta 1992.²⁸⁷⁸ Odbrana je, pozivajući se na Andrása Riedlmayera, iznijela argument da dokazi ne pokazuju da je džamija Aladža razorena u periodu navedenom u Optužnici.²⁸⁷⁹ Odbrana je takođe navela da se u dokazima ne navodi identitet odgovornih za rušenje.²⁸⁸⁰ Incident 5 iz Priloga D Optužnici ograničen je na razaranje džamije Aladža. Međutim, što se tiče optužbe za razaranje, Optužnica nije ograničena samo na incidente iz priloga Optužnici.²⁸⁸¹ Shodno tome, Pretresno vijeće nije zanemarilo dokaze koji izlaze iz okvira incidenta 5 iz Priloga D Optužnici. Pretresno vijeće je formalno primilo na znanje činjenice o kojima je presuđeno 721 i 550-552 u odnosu na ovu optužbu. Vijeću su takođe predočeni dokazi koje su iznijeli **svjedokinja RM-048**, Muslimanka iz Bosne i Hercegovine,²⁸⁸² **svjedokinja RM-070**, Muslimanka iz opštine Foča,²⁸⁸³ **svjedokinja RM-071**, bosanska Muslimanka iz Foče,²⁸⁸⁴ **Milutin Vujičić**, Srbin iz opštine Foča,²⁸⁸⁵ **Trivko Pljevaljčić**, bosanski Srbin iz opštine Foča, koji je bio komandir 3. čete 5. bataljona Taktičke grupe Foča i koji je 1995. radio u KP Domu Foča,²⁸⁸⁶ i **András Riedlmayer**, bibliograf i stručnjak za dokumentiranje umjetničke građe.²⁸⁸⁷ Pretresnom vijeću je takođe predočena znatna količina dokaza o navodnom razaranju u gradu i opštini Foča prije 12. maja 1992., što izlazi iz

²⁸⁷⁷ Optužnica, par. 47, 52, 59(j), incident 5 iz Priloga D Optužnici.

²⁸⁷⁸ Optužnica, incident 5 iz Priloga D Optužnici.

²⁸⁷⁹ Završni podnesak odbrane, par. 1569, 1572, 1574.

²⁸⁸⁰ Završni podnesak odbrane, par. 1570, 1572-1573, 1574.

²⁸⁸¹ Za više informacija o ovom pitanju, v. Dodatak B.

²⁸⁸² P979 (Svjedokinja RM-048, izjava svjedoka, 8. juni 1999.), str. 1, par. 1; svjedokinja RM-048, T. 8815.

²⁸⁸³ P2422 (Svjedokinja RM-070, izjava svjedoka, 18. novembar 1995.), str. 1, par. 1; P2421 (List sa pseudonimom za svjedokinju RM-070).

²⁸⁸⁴ P2937 (Svjedokinja RM-071, izjava svjedoka, 5. juli 1995.), str. 1-2.

²⁸⁸⁵ D579 (Milutin Vujičić, izjava svjedoka, 5. juni 2014.), str. 1 i par. 1, 9.

²⁸⁸⁶ D706 (Trivko Pljevaljčić, izjava svjedoka, 10. juli 2014.), str. 1, par. 1, 4; Trivko Pljevaljčić, T. 27200, 27205, 27215-27216.

²⁸⁸⁷ P2503 (Izveštaj vještaka Andrása Riedlmayera, decembar 2012.), par. 75; Andrés Riedlmayer, T. 17888; P2504 (Biografija Andrása Riedlmayera), str. 1.

vremenskog okvira Optužnice u vezi s tačkom 3 i stoga se to pitanje neće dalje razmatrati u ovom odjeljku.

Razaranje džamije Aladža

693. U gradu i opštini Foča, dignuta je u vazduh džamija Aladža iz 1555. godine, koja je bila pod zaštitom UNESCO-a, a džamija u naselju Granovski Sokak je uništena.²⁸⁸⁸ Pretresno vijeće je saslušalo iskaze niza svjedoka u vezi s džamijom Aladža. **Svjedokinja RM-070** je u svom svjedočenju rekla da je džamija dignuta u vazduh 2. avgusta 1992. u otprilike 23:40 sati.²⁸⁸⁹ **Svjedokinja RM-071** izjavila je da su od 24. aprila 1992. pa do oko 26. juna 1992. noću paljene muslimanske kuće u gradu Foči, a sve džamije u gradu, među kojima i džamija Aladža, uništene su.²⁸⁹⁰

694. **Milutin Vujičić** je u svom svjedočenju rekao da je džamija Aladža korištena za skladištenje oružja koje je bilo pod kontrolom muslimanskih snaga.²⁸⁹¹ Prema njegovim riječima, jedan muslimanski strijelac je s minareta džamije pucao i ubio srpskog civila, ali džamija nije oštećena ili srušena tokom prvih sukoba do kojih je došlo oko 8. aprila 1992.²⁸⁹² Oko džamije je bila postavljena traka s natpisom "ne prilazi, opasno po život".²⁸⁹³ Takva je ostala do avgusta 1992. kada je u nju provalila nepoznata osoba ili grupa i zapalila eksploziv, a eksplozija koja je uslijedila srušila je džamiju i oštetila preko 50 objekata u neposrednoj blizini, od kojih su neki bili u vlasništvu Muslimana.²⁸⁹⁴

695. Prema izvještaju **Andrésa Riedlmayera**, "srpski ekstremisti" digli su u vazduh džamiju Aladža u periodu između aprila i maja 1992.²⁸⁹⁵ Ruševine džamije srušene su sa zemljom i teren je poravnat u avgustu 1992.²⁸⁹⁶ Tokom obilaska lokaliteta u julu

²⁸⁸⁸ Činjenice o kojima je presuđeno IV, činjenica br. 721.

²⁸⁸⁹ P2422 (Svjedokinja RM-070, izjava svjedoka, 18. novembar 1995.), par. 75; svjedokinja RM-070, T. 17666-17667.

²⁸⁹⁰ P2937 (Svjedokinja RM-071, izjava svjedoka, 5. juli 1995.), str. 10-11.

²⁸⁹¹ D579 (Milutin Vujičić, izjava svjedoka, 5. juni 2014.), par. 11; Milutin Vujičić, T. 24244.

²⁸⁹² D579 (Milutin Vujičić, izjava svjedoka, 5. juni 2014.), par. 12-13; Milutin Vujičić, T. 24201.

²⁸⁹³ D579 (Milutin Vujičić, izjava svjedoka, 5. juni 2014.), par. 13.

²⁸⁹⁴ D579 (Milutin Vujičić, izjava svjedoka, 5. juni 2014.), par. 13-14; Milutin Vujičić, T. 24248, 24250.

²⁸⁹⁵ P2510 (Formatirani zapisi uz izvještaj vještaka Andrésa Riedlmayera), str. 138-142; P2511 (Baza podataka iz katastarske evidencije za izvještaj vještaka Andrésa Riedlmayera); P2513 (Dodatak izvještaju vještaka Andrésa Riedlmayera, 30. septembar 2013.), str. 2; P2514 (Tabela u programu *Excel* dostavljena kako bi se ažurirao izvještaj vještaka Andrésa Riedlmayera, 27. septembar 2013.); Andrés Riedlmayer, T. 17955.

²⁸⁹⁶ P2510 (Formatirani zapisi uz izvještaj vještaka Andrésa Riedlmayera), str. 138-142; P2511 (Baza podataka iz katastarske evidencije za izvještaj vještaka Andrésa Riedlmayera); P2513 (Dodatak

2002., András Riedlmayer je uočio da je na mjestu gdje se nalazila džamija ostala okrugla baza fontane za uzimanje abdesta, razbacano kamenje srušene građevine i obrisi temelja džamije.²⁸⁹⁷ Riedlmayer je susjedne objekte označio kao "lakše oštećene".²⁸⁹⁸ Nakon rata, u rijeci Čehotini nađeni su poveći komadi za koje je utvrđeno da potiču od džamije Aladža, a dijelovi trijema – profilirani ulomak – dijelovi stubova, mihraba, ulaznog trijema i minareta džamije pronađeni su zakopani na obali rijeke Drine u avgustu 2004.²⁸⁹⁹

Razaranje drugih džamija, vjerskih objekata i muslimanskih kuća u gradu i opštini Foča

696. **Svjedokinja RM-048** je u svom svjedočenju rekla da je u noći otprilike 5. avgusta 1992., dok je bila zatočena u jednoj kući u Foči, čula eksploziju, a jedan od Kunarčevih ljudi joj je rekao da je džamija dignuta u vazduh.²⁹⁰⁰ Rekao je: "Opet Žaga".²⁹⁰¹ Svjedokinja je takođe izjavila da je, dok je hodala Fočom, vidjela da su razoreni stari dio grada i sve džamije.²⁹⁰² Od srpskih vojnika saznala je i to da je spaljena većina kuća koje su pripadale Muslimanima.²⁹⁰³

697. Van grada Foče, srpske snage provodile su vojnu kampanju zauzimanja ili razaranja muslimanskih sela u opštini Foča.²⁹⁰⁴ Sela u opštini Foča bila su izložena napadima sve do otprilike početka juna 1992.²⁹⁰⁵ Kada su se gradovi i sela potpuno našli u njihovim rukama, srpske snage – vojska, policija, paravojne jedinice, a ponekad i seljani srpske nacionalnosti – koristili su isti obrazac: muslimanske kuće i stanove

izvještaju vještaka Andrása Riedlmayera, 30. septembar 2013.), str. 2; P2514 (Tabela u programu *Excel* dostavljena kako bi se ažurirao izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera, 27. septembar 2013.); András Riedlmayer, T. 17904-17905.

²⁸⁹⁷ P2503 (Izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera, decembar 2012.), par. 50; P2510 (Formatirani zapisi uz izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera), str. 138-142; P2511 (Baza podataka iz katastarske evidencije za izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera); P2514 (Tabela u programu *Excel* dostavljena kako bi se ažurirao izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera, 27. septembar 2013.); András Riedlmayer, T. 17904-17906.

²⁸⁹⁸ P2511 (Baza podataka iz katastarske evidencije za izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera).

²⁸⁹⁹ P2510 (Formatirani zapisi uz izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera), str. 138-142; P2511 (Baza podataka iz katastarske evidencije za izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera); P2514 (Tabela u programu *Excel* dostavljena kako bi se ažurirao izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera, 27. septembar 2013.).

²⁹⁰⁰ P979 (Svjedokinja RM-048, izjava svjedoka, 8. juni 1999.), par. 29; svjedokinja RM-048, T. 8862-8863.

²⁹⁰¹ Svjedokinja RM-048, T. 8862-8863.

²⁹⁰² P979 (Svjedokinja RM-048, izjava svjedoka, 8. juni 1999.), par. 64.

²⁹⁰³ P979 (Svjedokinja RM-048, izjava svjedoka, 8. juni 1999.), par. 64; svjedokinja RM-048, T. 8862.

²⁹⁰⁴ Činjenice o kojima je presuđeno IV, činjenica br. 550.

²⁹⁰⁵ Činjenice o kojima je presuđeno IV, činjenica br. 551.

sistematski su pljačkali ili do temelja spaljivali, kupili ili zarobljavali seljane muslimanske nacionalnosti, a ponekad ih pritom tukli ili ubijali.²⁹⁰⁶

698. **Trivko Pljevaljčić** je u svom svjedočenju rekao da su muslimanske snage svoje vjerske objekte, kao što su oni u Donjem Polju i Gornjem Polju, koristile u vojne svrhe, između ostalog, za obuku i skladištenje oružja.²⁹⁰⁷

699. Pretresnom vijeću su predloženi i dokazi koje je Riedlmayer iznio o razaranju džamija, mekteba i drugih vjerskih objekata u gradu i opštini Foča u proljeće i ljeto 1992.²⁹⁰⁸ Za neke od tih radnji, Riedlmayer je kao počinioc identificirao "srpske snage", "srpske ekstremiste" ili "neregularne jedinice".²⁹⁰⁹ U gradu Foči su samo dva objekta iz otomanskog doba ostala neoštećena: Sahat-kula Mehmed Paše-Kukavice i Veliki han Mehmed Paše, koji se oba nalaze prekoputa džamije Mehmed Paše-Kukavice i medrese.²⁹¹⁰

700. Pretresno vijeće konstatuje da je Riedlmayer informacije o vremenu i počiniocima razaranja džamija i drugih vjerskih objekata u gradu i opštini Foča dobio iz razgovora koje je 2002. vodio sa Safetom Jahićem, sekretarom Medžlisa Islamske zajednice Foča i dugogodišnjim stanovnikom Foče. Međutim, Riedlmayerov izvještaj i njegovi dodaci, uključujući i bazu podataka, ne sadrže zapisnike tih razgovora niti su u njima navedene informacije o tome na čemu je Jahić zasnovao svoja saznanja u vezi s razaranjem džamija u gradu i opštini Foča. Konkretno, nije jasno da li je Jahić do informacija koje je dao došao ličnim zapažanjem ili preko drugih izvora, to jest, da li su njegovi dokazi zasnovani na informacijama iz "prve ruke", ili iz "druge ruke", ili čak kroz još više posrednika. Iz tih razloga, Pretresno vijeće smatra da se ne može osloniti na dokaze koji se odnose na vrijeme i počinioc razaranja. U nedostatku dodatnih dokaza, Pretresno vijeće ne može tačno utvrditi vremenski okvir i počinioc razaranja

²⁹⁰⁶ Činjenice o kojima je presuđeno IV, činjenica br. 552.

²⁹⁰⁷ D706 (Trivko Pljevaljčić, izjava svjedoka, 10. juli 2014.), par. 8, 15.

²⁹⁰⁸ P2503 (Izveštaj vještaka Andrása Riedlmayera, decembar 2012.), par. 37, 62-63; P2511 (Baza podataka iz katastarske evidencije za izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera); P2513 (Dodatak izvještaju vještaka Andrása Riedlmayera, 30. septembar 2013.), str. 2-6; P2514 (Tabela u programu *Excel* dostavljena kako bi se ažurirao izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera, 27. septembar 2013.); András Riedlmayer, T. 17899-17902, 18003-18012.

²⁹⁰⁹ P2511 (Baza podataka iz katastarske evidencije za izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera); P2513 (Dodatak izvještaju vještaka Andrása Riedlmayera, 30. septembar 2013.), str. 2-6; P2514 (Tabela u programu *Excel* dostavljena kako bi se ažurirao izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera, 27. septembar 2013.).

²⁹¹⁰ P2503 (Izveštaj vještaka Andrása Riedlmayera, decembar 2012.), par. 37; P2511 (Baza podataka iz katastarske evidencije za izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera); P2514 (Tabela u programu *Excel* dostavljena kako bi se ažurirao izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera, 27. septembar 2013.).

džamija, mekteba i drugih vjerskih objekata u gradu i opštini Foča i neće dalje razmatrati te incidente u vezi s tačkom 3 Optužnice.

701. Pretresnom vijeću predloženi su nepodudarni dokazi u vezi s datumom nastanka oštećenja na džamiji Aladža u gradu Foči. Pretresno vijeće se neće oslanjati na Riedlmayerove dokaze o datumu razaranja koje je dobio od Safeta Jahića, sekretara Medžlisa Islamske zajednice Foča i dugogodišnjeg stanovnika Foče, budući da za taj izvor nije poznato što je osnova za njegove informacije o tome. Pretresno vijeće dalje konstatuje da širok vremenski okvir razaranja koji je navela svjedokinja RM-071 odgovara vremenu u kojem je svjedokinja boravila u gradu Foči i da se njena izjava odnosi na razaranja koje se provodilo u cijelom gradu. Svjedokinja RM-070, koja je u to vrijeme bila zatočena u jednoj kući udaljenoj otprilike 20 metara od džamije, rekla je u svom svjedočenju da je džamija dignuta u vazduh 2. avgusta 1992. Tu izjavu svjedokinje potkrepljuje svjedočenje Milutina Vujičića da je džamija ostala netaknuta sve dok nije dignuta u vazduh početkom avgusta 1992. S obzirom na gore navedeno, Pretresno vijeće konstatuje da je džamija Aladža u gradu Foči dignuta u vazduh i razorena 2. avgusta 1992. Što se tiče osoba odgovornih za to razaranja, Pretresno vijeće se u vezi s počiniocima neće oslanjati na Riedlmayerove dokaze iz druge ruke iz istog razloga koji je naveden i za vremenski okvir razaranja. U odsustvu dodatnih dokaza o identitetu ili pripadnosti počinitelja, Pretresno vijeće ne može utvrditi ko je digao u vazduh džamiju Aladža. S obzirom na te okolnosti, Pretresno vijeće neće dalje razmatrati taj incident u vezi s tačkom 3 Optužnice.

702. Na osnovu izjave svjedokinje RM-048, Pretresno vijeće konstatuje da su "Žagini momci" srušili jednu džamiju u gradu Foči noću oko 5. avgusta 1992. Pretresno vijeće podsjeća na svoj zaključak u poglavlju 3.1.2 da je Dragomir Kunarac zvani Žaga bio vođa niže jedinice koja je bila potčinjena Marku Kovaču, komandantu Taktičke grupe Foča. Pretresno vijeće će dalje razmotriti ovaj incident u vezi s tačkom 3 Optužnice u poglavlju 8 dolje.

703. Što se tiče razaranja drugih džamija u gradu Foči, Pretresnom vijeću su predloženi dokazi koje su iznijele svjedokinje RM-071 i RM-048. Na osnovu tih dokaza, Pretresno vijeće konstatuje da su od 24. aprila do otprilike 26. juna 1992. razorene sve druge džamije u gradu Foči. Konkretno, razorena je džamija u naselju Granovski sokak. Pretresnom vijeću nisu predloženi nikakvi dokazi o počiniocima gore navedenih djela

razaranja i ono ih stoga ne može identifikovati. Pretresno vijeće stoga neće dalje razmatrati te incidente u vezi s tačkom 3 Optužnice.

704. Na osnovu gore navedenog, Pretresno vijeće takođe konstatuje da su sela u opštini napadana do početka juna 1992. i da su, nakon što su osvojena, srpske snage – vojska, policija, paravojne snage i ponekad mještani srpske nacionalnosti – palili muslimanske kuće i stanove. Pretresno vijeće će dalje razmotriti ove incidente u vezi s tačkom 3 Optužnice u poglavlju 8 dolje.

4.3.4 Oduzimanje ili pljačka imovine

705. Pretresno vijeće konstatuje da tužilaštvo nije predočilo dovoljne dokaze da bi dokazalo ovu optužbu.

4.3.5 Prisilni rad i živi štitovi

706. Prema Optužnici, optuženi je odgovoran za odvođenje bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata iz opštine Foča na prisilni rad, uključujući kopanje grobova i rovova i druge oblike prisilnog rada na linijama fronta, kao i za korištenje bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata kao živih štitova u periodu od 12. maja 1992. do 30. novembra 1995.²⁹¹¹ Pretresnom vijeću su predočeni dokazi koje su iznijeli **svjedok RM-013**, **svjedok RM-046**, **svjedokinja RM-070** i **svjedok RM-086**, bosanski Muslimani iz Foče,²⁹¹² u vezi s navodima o prisilnom radu u opštini Foča.

707. **Svjedok RM-046** je u svom svjedočenju rekao da su zatočnici KP Doma Foča, obično nekvalifikovane osobe ili zanatlije, među kojima je bio Salko Meandžo, odvođeni na "prisilni rad".²⁹¹³ Prema riječima ovog svjedoka, oni su morali raditi u fabrici metala,

²⁹¹¹ Optužnica, par. 39(c), 47, 59(h).

²⁹¹² **Svjedok RM-013**: P982 (Svjedok RM-013, izjava svjedoka, 22. oktobar 1995.), str.1, par. 1; P983 (Svjedok RM-013, izjava svjedoka, 20. maj 1996.), str. 1. Dokazi svjedoka RM-013 takođe su razmotreni u poglavlju 4.3.2, *Incident 6.1 iz Priloga C Optužnici*, **svjedok RM-046**: P738 (Svjedok RM-046, izjava svjedoka, 20. april 1996.), str. 1-2; svjedok RM-046, T. 7006-7007, 7011; P737 (List sa pseudonimom za svjedoka RM-046, 18. novembar 2012.). Dokazi svjedoka RM-046 takođe su razmotreni u poglavlju 4.3.2, *Incident 6.1 iz Priloga C Optužnici*, **svjedokinja RM-070**: P2422 (Svjedokinja RM-070, izjava svjedoka, 18. novembar 1995.), str. 1, par. 1; P2421 (List sa pseudonimom za svjedokinju RM-070). Dokazi svjedokinje RM-070 takođe su razmotreni u poglavlju 4.3.2, *Incident 6.2 iz Priloga C Optužnici*, **svjedok RM-086**: P2933 (Svjedok RM-086, izjave svjedoka), izjava svjedoka od 22. oktobra 1995., str. 1-2. Dokazi svjedoka RM-086 takođe su razmotreni u poglavlju 4.3.2, *Incident 6.1 iz Priloga C Optužnici*.

²⁹¹³ P738 (Svjedok RM-046, izjava svjedoka, 20. april 1996.), str. 8.

fabrici namještaja, raditi na zemlji, cijepati drva zimi, kositi travu i skupljati sijeno.²⁹¹⁴ Upravnik KP Doma, Milorad Krnojelac, odvodio je zatočenike iz zatvora u svoju kuću i kafić ispred nje da ih oni popravljaju.²⁹¹⁵ **Svjedok RM-013** je u svom svjedočenju rekao da 1992. nije odvođen na prisilni rad, ali da je od februara do decembra 1993. morao raditi u zatvoru.²⁹¹⁶ Od decembra 1993. Savo Todorović je naredio svjedoku da, otprilike četiri mjeseca, radi u rudniku u Miljevini s još 15 drugih zatočenika.²⁹¹⁷ Zatočenici su odvođeni u rudnik zatvorskim vozilom i radili su od 07:00 do 15:00 sati.²⁹¹⁸ Nakon dva dana rada u rudniku, svjedok je osjetio bolove u kuku koji je iščao prije rata, i otišao je zatvorskom ljekaru.²⁹¹⁹ Ljekar mu je dao sedmicu dana počtede, ali mu je dan kasnije Todović naredio da se vrati na rad.²⁹²⁰ Svjedok je takođe morao raditi na farmi Brioni i obavljati druge radne obaveze u logoru.²⁹²¹

708. Na osnovu gore navedenog, Pretresno vijeće konstatuje da je od 12. maja 1992. do početka jula 1993., više ljudi koji su bili zatočeni u KP Domu u Foči, pod obezbjeđenjem zaposlenika Ministarstva pravde i pripadnika VRS-a, kako je utvrđeno u poglavljima 3 i 4.3.2, *Incident 6.1 iz Priloga C Optužnici*, izvođeno, između ostalog i od strane Milorada Krnojelca, na obavljanje poljoprivrednih radova, kao što je cijepanje drva zimi, zatim na obavljanje građevinskih radova, rad u fabrici ili kopanje rovova. U KP Domu su postojale radne grupe stolara, mehaničara, zidara, drvosječa i poljoprivrednika. Pretresno vijeće podsjeća na svoj zaključak u poglavlju 4.3.2, *Incident 6.1 iz Priloga C Optužnici*, da su zatočenici u KP Domu bili muški civili, nesrbi, uglavnom bosanski Muslimani. Konkretno, Pretresno vijeće konstatuje da je, od decembra 1993. do marta 1994., Savo Todović, koji je nadzirao radnike, naređivao jednom zatočenom bosanskom Muslimanu, svjedoku RM-013, i još petnaestorici drugih zatočenika da rade u rudniku u Miljevini i obavljaju poljoprivredne radove. Vijeće takođe konstatuje da je od 2. ili 3. avgusta 1992. do 30. oktobra 1992., Radovan Stanković (v. poglavlje 4.3.2, *Incident 6.2 iz Priloga C Optužnici*) prisiljavao žene i djevojke, bosanske Muslimanke, zatočene u Karamanovoj kući da obavljaju kućanske

²⁹¹⁴ P738 (Svjedok RM-046, izjava svjedoka, 20. april 1996.), str. 8; svjedok RM-046, T. 7044.

²⁹¹⁵ P739 (Svjedok RM-046, izjava svjedoka, 20. oktobar 1998.), str. 3.

²⁹¹⁶ P983 (Svjedok RM-013, izjava svjedoka, 20. maj 1996.), par. 21.

²⁹¹⁷ P982 (Svjedok RM-013, izjava svjedoka, 22. oktobar 1995.), par. 28; P983 (Svjedok RM-013, izjava svjedoka, 20. maj 1996.), par. 21, 23.

²⁹¹⁸ P983 (Svjedok RM-013, izjava svjedoka, 20. maj 1996.), par. 21.

²⁹¹⁹ P983 (Svjedok RM-013, izjava svjedoka, 20. maj 1996.), par. 23.

²⁹²⁰ P983 (Svjedok RM-013, izjava svjedoka, 20. maj 1996.), par. 23.

²⁹²¹ P982 (Svjedok RM-013, izjava svjedoka, 22. oktobar 1995.), par. 28; P983 (Svjedok RM-013, izjava svjedoka, 20. maj 1996.), par. 21.

poslove za vojnike i da im, konkretno, peru uniforme i kuhaju. Što se tiče tih incidenata, Pretresno vijeće podsjeća i na svoj zaključak u poglavlju 4.3.2 u vezi s uslovima zatočenja. Pretresno vijeće će dalje razmotriti ove incidente u vezi s tačkom 3 Optužnice u poglavlju 8 dolje.

4.3.6 Nametanje i održavanje mjera ograničavanja i diskriminacije

709. Prema Optužnici, optuženi je odgovoran za nametanje i održavanje mjera ograničavanja i diskriminacije bosanskih Muslimana i/ili bosanskih Hrvata iz opštine Foča u periodu od 12. maja 1992. do 30. novembra 1995.²⁹²² Tužilaštvo je iznijelo argument da su te mjere obuhvatale otpuštanje bosanskih Muslimana s posla ili pokušaje da ih se spriječi ili obeshrabri da se jave na posao.²⁹²³ Tužilaštvo je takođe navelo da je bosanskim Muslimanima naređeno da predaju oružje, da su vojne snage i policija bosanskih Srba Muslimanima nametnuli ograničenja kretanja i udruživanja, da su stanovi bosanskih Muslimana dodjeljivani bosanskim Srbima i da su poslovni prostori bosanskih Muslimana pljačkani i spaljivani.²⁹²⁴ Pretresno vijeće je formalno primilo na znanje izvjestan broj činjenica o kojima je presuđeno u vezi s ovom optužbom. Vijeću su predloženi i dokazi koje je iznijela **svjedokinja RM-071**, bosanska Muslimanka iz opštine Foča,²⁹²⁵ i ono smatra da su ti dokazi u skladu s činjenicama o kojima je presuđeno.²⁹²⁶

710. Kretanje u opštini Foča bilo je ograničeno pripadnicima nesrpske nacionalnosti.²⁹²⁷ U aprilu i maju 1992. Muslimani su boravili u stanovima u Foči gotovo kao u kućnom pritvoru, bilo zbog toga što su se skrivali ili zbog toga što su im tako naredili srpski vojnici.²⁹²⁸ Policijski automobil s razglasom obilazio je grad objavljujući da Muslimanima nije dozvoljeno kretanje gradom. Slična objava davana je i preko radija. Istovremeno, srpsko stanovništvo moglo je da se slobodno kreće, osim za vrijeme policijskog sata od 20:00 do 06:00 sati koji je važio za sve stanovnike.²⁹²⁹ Muslimanima je bilo zabranjeno da se sastaju.²⁹³⁰ **Svjedokinja RM-071** u svom

²⁹²² Optužnica, par. 47, 59(k).

²⁹²³ Završni podnesak tužilaštva, Dodatak A, str. 33.

²⁹²⁴ Završni podnesak tužilaštva, Dodatak A, str. 33-34.

²⁹²⁵ P2937 (Svjedokinja RM-071, izjava svjedoka, 5. juli 1995.), str. 1-2.

²⁹²⁶ P2937 (Svjedokinja RM-071, izjava svjedoka, 5. juli 1995.), str. 11.

²⁹²⁷ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 570.

²⁹²⁸ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 572.

²⁹²⁹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 570.

²⁹³⁰ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 571.

svjedočenju je rekla da je ograničenje kretanja bilo na snazi tri mjeseca nakon što je ona puštena na slobodu 24. aprila 1992. i 26. juna 1992. i da Muslimanima nije bilo dozvoljeno da se okupljaju na ulici u većim grupama.²⁹³¹ Osim toga, Muslimanima nije bilo dozvoljeno da sahranjuju svoje mrtve na groblju ili da stavljaju osmrtnice.²⁹³² Postavljeni su vojni punktovi na kojima se kontrolisao ulaz i izlaz iz Foče i okolnih sela.²⁹³³

711. U vezi s argumentom tužilaštva da su bosanski Muslimani u opštini Foča otpušteni s posla ili sprečavani i obeshrabrivani da se jave na posao, Pretresno vijeće smatra da dokazi koji su mu predloženi izlaze iz vremenskog okvira Optužnice u vezi s tačkom 3 i da ih stoga neće dalje razmatrati.

712. Na osnovu gore navedenog, Pretresno vijeće konstatuje da su od 12. maja do jula 1992. bila na snazi ograničenja kretanja za bosanske Muslimane dok su se Srbi mogli slobodno kretati, osim za vrijeme policijskog sata koji je tokom noći važio za sve stanovnike. Na primjer, bosanskim Muslimanima nije bilo dozvoljeno da se međusobno posjećuju, da se okupljaju u većim grupama na ulicama ili da svoje mrtve sahranjuju na groblju. Ta ograničenja nametnuli su srpski vojnici i policija. Pretresno vijeće će dalje razmotriti ove incidente u vezi s tačkom 3 u poglavlju 8 dolje.

4.3.7 Prisilno premještanje i deportacija

713. Prema Optužnici, optuženi je odgovoran za prisilno premještanje i deportaciju bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata iz opštine Foča od 12. maja 1992. do 30. novembra 1995.²⁹³⁴ Prisilno premještanje i deportacije su provođeni nametanjem mjera ograničavanja i diskriminacije, hapšenjem i zatočenjem bez naloga, šikaniranjem, mučenjem, silovanjem i ostalim djelima seksualnog nasilja, ubijanjem, uništavanjem kuća, spomenika kulture i sakralnih objekata, i opasnošću da će se takva djela nastaviti – što je sve bilo usmjereno protiv bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata. Drugi su fizički protjerani.²⁹³⁵ Odbrana je iznijela sljedeće argumente: (i) da je velik dio stanovništva Foče dobrovoljno i samostalno otišao; (ii) da su osuđeni zatvorenici iz KP Doma pušteni na slobodu u Foču i da je u jednoj radio emisiji saopšteno da je otprilike

²⁹³¹ P2937 (Svjedokinja RM-071, izjava svjedoka, 5. juli 1995.), str. 10-11.

²⁹³² P2937 (Svjedokinja RM-071, izjava svjedoka, 5. juli 1995.), str. 10-11.

²⁹³³ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 573.

²⁹³⁴ Optužnica, par. 47, 59(f), 67-68.

²⁹³⁵ Optužnica, par. 70.

5.000 "četnika" na putu prema Foči, što je kod stanovništva ovog kraja, bez obzira na nacionalnu pripadnost, izazvalo strah; i (iii) da nisu predloženi nikakvi pouzdani dokazi koji pokazuju da je optuženi imao ikakvu namjeru da "trajno ukloni" niti da je optuženi na bilo koji način bio povezan s odlaskom stanovništva.²⁹³⁶ Pretresno vijeće je formalno primilo na znanje izvjestan broj činjenica o kojima je presuđeno u vezi s ovom optužbom.²⁹³⁷ Pretresnom vijeću su takođe predloženi dokazi koje su iznijeli **svjedok RM-063** i **svjedokinja RM-071**, bosanski Muslimani iz Foče;²⁹³⁸ **Božidar Krnojelac**, Srbin, pripadnik "seoske straže" u Foči, koji je od sredine aprila do sredine maja 1992. bio svaki dan u KP Domu;²⁹³⁹ i **Milutin Vujičić**, Srbin iz opštine Foča,²⁹⁴⁰ i ono smatra da su ti dokazi u skladu s činjenicama o kojima je presuđeno.²⁹⁴¹ Vijeću su predloženi i dokazi koje su iznijeli **svjedok RM-012**, bosanski Musliman iz Foče, koji je od 26. maja 1992. do 18. septembra 1992. bio zatočen u KP Domu;²⁹⁴² **svjedok RM-086** i **svjedok RM-046**, bosanski Muslimani iz Foče;²⁹⁴³ **Maida Čedić**, Muslimanka iz Trnovače u opštini Foča;²⁹⁴⁴ **svjedokinja GRM-277**, bosanska Srkinja koja je od 1991. radila u opštini Foča;²⁹⁴⁵ **Svetozar Petković**, Srbin iz Crne Gore i član SDS-a, koji je tokom rata živio u Foči;²⁹⁴⁶ i **Trivko Pljevaljić**, bosanski Srbin iz opštine Foča, koji je bio komandir 3. čete 5. bataljona Taktičke grupe Foča i koji je 1995. radio u KP Domu Foča,²⁹⁴⁷ kao i dokumentarni dokazi.²⁹⁴⁸

²⁹³⁶ Završni podnesak odbrane, par. 1512-1516.

²⁹³⁷ Činjenice o kojima je presuđeno 550-552 razmotrene su u poglavlju 4.3.3, a činjenica o kojoj je presuđeno 706 razmotrena je u poglavlju 4.3.1, *Incident 5.1 iz Priloga B Optužnici*.

²⁹³⁸ **Svjedok RM-063**: P531 (Svjedok RM-063, izjava svjedoka, 10. februar 1996.), str. 1-2; P532 (Svjedok RM-063, izjava svjedoka, 25. septembar 1998.), str. 1. **Svjedokinja RM-071**: P2937 (Svjedokinja RM-071, izjava svjedoka, 5. juli 1995.), str. 1-2.

²⁹³⁹ D650 (Božidar Krnojelac, izjava svjedoka, 8. mart 2014.), str. 1, par. 1, 9; Božidar Krnojelac, T. 25972.

²⁹⁴⁰ D579 (Milutin Vujičić, izjava svjedoka, 5. juni 2014.), str. 1, par. 1, 9.

²⁹⁴¹ **Svjedok RM-063**: P531 (Svjedok RM-063, izjava svjedoka, 10. februar 1996.), str. 8; P532 (Svjedok RM-063, izjava svjedoka, 25. septembar 1998.), str. 2. **Svjedokinja RM-071**: P2937 (Svjedokinja RM-071, izjava svjedoka, 5. juli 1995.), str. 11-12; P2938 (Odobrenje za odlazak), str. 1-4. **Božidar Krnojelac**: Božidar Krnojelac, T. 25980. **Milutin Vujičić**: Milutin Vujičić, T. 24192, 24227, 24233..

²⁹⁴² P3155 (Svjedok RM-012, izjava svjedoka, 19. april 1996.), str. 1-3; P3156 (Svjedok RM-012, izjava svjedoka, 13. juni 1996.), str. 1; P3157 (Svjedok RM-012, izjava svjedoka, 20. oktobar 1998.), str. 1.

²⁹⁴³ **Svjedok RM-086**: P2933 (Svjedok RM-086, izjava svjedoka), izjava svjedoka od 22. oktobra 1995., str. 1-2. **Svjedok RM-046**: P738 (Svjedok RM-046, izjava svjedoka, 20. april 1996.), str. 1-2; svjedok RM-046, T. 7006-7007, 7011; P737 (List sa pseudonimom za svjedoka RM-046, 18. novembar 2012.).

²⁹⁴⁴ P2939 (Maida Čedić, izjava svjedoka, 16. februar 1996.), str. 1-2. Dokazi koje je iznijela Maida Čedić razmotreni su u poglavlju 4.3.2, *Incident 6.2 iz Priloga C Optužnici*.

²⁹⁴⁵ D685 (Svjedokinja GRM-277, izjava svjedoka, 8. juni 2014.), str. 1, par. 1-2, 10; svjedokinja GRM-277, T. 26711-26712.

²⁹⁴⁶ D681 (Svetozar Petković, izjava svjedoka, 8. juni 2014.), str. 1, par. 1; Svetozar Petković, T. 26576.

²⁹⁴⁷ D706 (Trivko Pljevaljić, izjava svjedoka, 10. juli 2014.), str. 1, par. 1, 4; Trivko Pljevaljić, T. 27200, 27205, 27215-27216.

714. **Svjedokinja GRM-277** je u svom svjedočenju rekla da su Muslimani i Srbi u martu 1992. sklonili svoju djecu.²⁹⁴⁹ **Svetozar Petković**, Srbin iz Crne Gore i član SDS-a, koji je tokom rata živio u Foči,²⁹⁵⁰ u svom svjedočenju je rekao da je većina muslimanskog stanovništva otišla iz grada Foče oko 8. ili 9. aprila 1992. zbog neistinitih izjava novinara Šemse Tucakovića emitovanih na Radio Sarajevu, koje je svjedok čuo, a prema kojima je 5.000 naoružanih "četnika" bilo na putu za Foču iz Crne Gore.²⁹⁵¹ **Božidar Krnojelac** je u svom svjedočenju rekao da je, tokom borbi u Foči od 8. do 11. aprila 1992., nekoliko hiljada Muslimana (naoružanih i civila) otišlo iz Foče otvorenom putnom komunikacijom u Goražde.²⁹⁵² **Trivko Pljevaljčić**, bosanski Srbin iz opštine Foča koji je bio komandir 3. čete 5. bataljona Taktičke grupe Foča i koji je 1995. radio u KP Domu Foča,²⁹⁵³ u svom svjedočenju je rekao da je jedan broj stanovnika Foče muslimanske nacionalnosti otišao iz opštine prije početka sukoba.²⁹⁵⁴ Od aprila do avgusta 1992., nakon što je izbio sukob u Foči, civilno stanovništvo počelo je tokom noći samoinicijativno odlaziti iz grada i njima je omogućeno da bezbjedno odu.²⁹⁵⁵ Autobusi su obezbijeđeni da ih odvezu u Srbiju ili Makedoniju 15 do 20 dana po "oslobođenju" Foče.²⁹⁵⁶

715. U maju 1992., organizovani su autobusi koji su odvozili civile iz Foče, a oko 13. avgusta 1992., Muslimani koji su ostali u Foči, uglavnom žene i djeca, odvedeni su u Rožaje u Crnoj Gori.²⁹⁵⁷ **Svjedokinja RM-071** i njena porodica otišli su iz Foče i stigli u drugu zemlju 11. jula 1992.²⁹⁵⁸ Dana 23. oktobra 1992., grupa žena i djece iz opštine, koji su mjesec dana bili zatočeni u sportskoj dvorani "Partizan", "deportovani" su autobusom u Goražde.²⁹⁵⁹ **Svjedok RM-012** je 18. septembra 1992. s još jednom osobom doveden iz KP Doma u policijsku stanicu u Kalinoviku. Prema riječima tog svjedoka, on je čuo vojnog komandanta Kalinovika, Bundala, kako izdaje naređenja

²⁹⁴⁸ Dokazi svjedoka RM-012 takođe su razmotreni u poglavlju 4.5.2 i 4.5.7; dokazi svjedoka RM-086 razmotreni su u poglavlju 4.3.2, *Incident 6.1 iz Priloga C Optužnici*; dokazi koje je iznijela Maida Čedić razmotreni su u poglavlju 4.3.2, *Incident 6.3 iz Priloga C Optužnici*.

²⁹⁴⁹ D685 (Svjedokinja GRM-277, izjava svjedoka, 8. juni 2014.), par. 4.

²⁹⁵⁰ D681 (Svetozar Petković, izjava svjedoka, 8. juni 2014.), str. 1, par. 1; Svetozar Petković, T. 26576.

²⁹⁵¹ D681 (Svetozar Petković, izjava svjedoka, 8. juni 2014.), par. 3; Svetozar Petković, T. 26565.

²⁹⁵² D650 (Božidar Krnojelac, izjava svjedoka, 8. mart 2014.), par. 6-7; Božidar Krnojelac, T. 25953-25954.

²⁹⁵³ D706 (Trivko Pljevaljčić, izjava svjedoka, 10. juli 2014.), str. 1, par. 1, 4; Trivko Pljevaljčić, T. 27200, 27205, 27215-27216.

²⁹⁵⁴ D706 (Trivko Pljevaljčić, izjava svjedoka, 10. juli 2014.), par. 12.

²⁹⁵⁵ D706 (Trivko Pljevaljčić, izjava svjedoka, 10. juli 2014.), par. 12-13.

²⁹⁵⁶ D706 (Trivko Pljevaljčić, izjava svjedoka, 10. juli 2014.), par. 12.

²⁹⁵⁷ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 724.

²⁹⁵⁸ P2937 (Svjedokinja RM-071, izjava svjedoka, 5. juli 1995.), str. 11.

²⁹⁵⁹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 725.

policiji da ne zlostavlja zatočenike i da im dā hranu.²⁹⁶⁰ Zbog toga sam svjedok nije fizički zlostavljan dok je bio zatočen u policijskoj stanici.²⁹⁶¹ Svjedoka su 21. marta 1993. "srpski vojnici" odveli iz policijske stanice.²⁹⁶² Jedan od njih, Zoran Samardžić ili Predrag zvani Pedo Trifković/Trivun, prijetio je svjedoku tako što mu je stavio nož pod grlo i prislonio cijev puške na sljepoočnicu.²⁹⁶³ On je tražio od svjedoka da psuje Aliju i njegovu kćerku.²⁹⁶⁴ Taj "vojnici" mu je rekao da ima samo 15 minuta života, ali ga je na kraju pustio.²⁹⁶⁵ Svjedok je razmijenjen 24. marta 1993. na sarajevskom aerodromu.²⁹⁶⁶ **Svjedok RM-046** je u svom svjedočenju rekao da su on i neki drugi zatočenici iz KP Doma prebačeni u Kulu 5. jula 1993. i tamo razmijenjeni 15. juna 1994.²⁹⁶⁷ Kad je 1995. godine završen rat, Foča je postala gotovo isključivo srpski grad.²⁹⁶⁸ Mnogi Muslimani su otišli iz te opštine, strahujući za svoju bezbjednost.²⁹⁶⁹ Da bi otišli, morali su pribaviti potvrdu lokalne policije i potpisati formular kojim svu imovinu u svom posjedu prepisuju republici bosanskih Srba.²⁹⁷⁰ Dana 17. septembra 1992. na sastanku održanom u Foči Miroslav Stanić, načelnik Ratnog predsjedništva Foča, obavijestio je Mladića o tome da je prije rata u Foči bilo 51 posto bosanskih Muslimana, ali da su Srbi, u vrijeme održavanja tog sastanka, činili 99 posto stanovništva Foče.²⁹⁷¹

716. Pretresnom vijeću su predočeni dodatni dokazi koji se odnose na razloge i okolnosti odlaska stanovnika opštine Foča. **Milutin Vujičić** je u svom svjedočenju rekao da je većina Muslimana otišla iz Foče nakon povlačenja Zelenih beretki i Patriotske lige prema Ustikolini i Goraždu.²⁹⁷² U ljeto 1992., živjeli su kako su htjeli, a nakon što su se prijavili za odlazak, rečeno im je da ne moraju otići, da su bezbjedni kao i svi građani u Foči i da mogu ostati.²⁹⁷³ Kad su otišli, otišli su pod izgovorom da se ponovo spajaju sa svojim porodicama.²⁹⁷⁴ Svjedok je rekao da je veći dio civila, Muslimana i Srba, otišao iz Foče prije i za vrijeme sukoba, i da Muslimani, nisu

²⁹⁶⁰ P3155 (Svjedok RM-012, izjava svjedoka, 19. april 1996.), str. 5.

²⁹⁶¹ P3155 (Svjedok RM-012, izjava svjedoka, 19. april 1996.), str. 5.

²⁹⁶² P3155 (Svjedok RM-012, izjava svjedoka, 19. april 1996.), str. 5.

²⁹⁶³ P3155 (Svjedok RM-012, izjava svjedoka, 19. april 1996.), str. 5.

²⁹⁶⁴ P3155 (Svjedok RM-012, izjava svjedoka, 19. april 1996.), str. 5.

²⁹⁶⁵ P3155 (Svjedok RM-012, izjava svjedoka, 19. april 1996.), str. 5-6.

²⁹⁶⁶ P3155 (Svjedok RM-012, izjava svjedoka, 19. april 1996.), str. 5-6.

²⁹⁶⁷ P738 (Svjedok RM-046, izjava svjedoka, 20. april 1996.), str. 5; P740 (Svjedok RM-046, transkript iz predmeta *Krnojelac*, 27. novembar 2000.), str. 1283; svjedok RM-046, T. 7014.

²⁹⁶⁸ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 726.

²⁹⁶⁹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 727.

²⁹⁷⁰ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 727.

²⁹⁷¹ P355 (Mladićeva bilježnica, 10.-30. septembar 1992.), str. 60, 66.

²⁹⁷² Milutin Vujičić, T. 24192, 24226-24227, 24233.

²⁹⁷³ Milutin Vujičić, T. 24192, 24227.

²⁹⁷⁴ Milutin Vujičić, T. 24192, 24226.

istjerani.²⁹⁷⁵ **Svjedok RM-086** izjavio je da je 6. aprila, na povratku kući, vidio da situacija u Foči "podsjeća na rat" i da Srbi napuštaju svoje kuće, tovare stvari na kola i idu u pravcu Čelebića i Crne Gore.²⁹⁷⁶ Prema **Vujičićevim** riječima, u Foči su, nakon sukoba, Muslimani bili u većini, barem preko 50 posto.²⁹⁷⁷ Mada je vlast bila u srpskim rukama, stanovništvo Foče sastojalo se od Srba, Hrvata, Crnogoraca, Muslimana i drugih nacionalnih grupa.²⁹⁷⁸

717. Prema pismu predsjednika Ratnog povjereništva Foče, Miroslava Stanića, od 18. juna 1992., rat je natjerao Srbe i Muslimane da odu iz opštine Foča.²⁹⁷⁹ Civilne i vojne vlasti srpske opštine su na početku zabranjivale i Srbima i Muslimanima da napuste teritoriju opštine.²⁹⁸⁰ Nakon razgovora s povjerenikom vlade bosanskih Srba, Ratno povjereništvo Foča je zaključilo da će civilne i vojne vlasti svim "lojalnim" građanima koji se nisu ogriješili o zakone republike i koji nisu uradili ništa što bi ugrozilo bezbjednost srpskog naroda na tim prostorima dozvoliti da odu.²⁹⁸¹ Izvršni odbor je dobio zadatak da izvrši popis imovine koja se ne može transportovati i koja ostaje u opštini.²⁹⁸² Od civilnih i vojnih vlasti zatraženo je da organizuju prijevoz i obezbjeđenje.²⁹⁸³

718. Što se tiče argumenta odbrane da su osuđeni zatvorenici pušteni iz KP Doma, što je izazvalo strah i natjeralo na odlazak većinu bosanskih Muslimana i neke bosanske Srbe, Pretresno vijeće uzima u obzir da je Zoran Nikolić u svom svjedočenju rekao da su ti zatvorenici pušteni na slobodu prije nego što su stanovnici zapravo otišli iz Foče.²⁹⁸⁴ Pretresno vijeće stoga neće dalje razmatrati taj argument.

719. Pretresno vijeće smatra da su dokazi Milutina Vujičića u vezi s razlogom odlaska Muslimana iz opštine Foča i s nacionalnim sastavom opštine po okončanju sukoba nejasni, da nije poznata osnova tih saznanja i da predstavljaju nepotkrijepljeno mišljenje. Nadalje, Pretresno vijeće smatra da njegova izjava da su ljudi otišli pod izgovorom da će se ponovo spojiti sa svojom porodicom ili zbog rata, čak i da jeste pouzdana, ne isključuje druge razloge za odlazak i stoga se ne kosi s drugim dokazima

²⁹⁷⁵ Milutin Vujičić, T. 24226-24227, 24229-24230, 24232.

²⁹⁷⁶ P2933 (Svjedok RM-086, izjave svjedoka), izjava svjedoka od 22. oktobra 1995., str. 7-8.

²⁹⁷⁷ Milutin Vujičić, T. 24227-24228.

²⁹⁷⁸ Milutin Vujičić, T. 24230.

²⁹⁷⁹ P2822 (Pismo predsjednika Ratnog povjereništva Foča, Miroslava Stanića, 18. juni 1992.), str. 1-2.

²⁹⁸⁰ P2822 (Pismo predsjednika Ratnog povjereništva Foča, Miroslava Stanića, 18. juni 1992.), str. 1.

²⁹⁸¹ P2822 (Pismo predsjednika Ratnog povjereništva Foča, Miroslava Stanića, 18. juni 1992.), str. 1.

²⁹⁸² P2822 (Pismo predsjednika Ratnog povjereništva Foča, Miroslava Stanića, 18. juni 1992.), str. 1.

²⁹⁸³ P2822 (Pismo predsjednika Ratnog povjereništva Foča, Miroslava Stanića, 18. juni 1992.), str. 1.

²⁹⁸⁴ Zoran Nikolić, T. 24327-24328.

predočenim Pretresnom vijeću. Isto tako, Pretresno vijeće smatra da su dokazi Trivka Pljevaljčića u vezi s okolnostima odlaska civilnog stanovništva iz Foče od aprila do avgusta 1992., to jest da su oni to uradili samovoljno i da im je omogućeno da to urade bezbjedno, nejasni i da je nepoznata osnova za ta saznanja. Pretresno vijeće takođe konstatuje da, čak i da su ti dokazi pouzdani, oni ne isključuju mogućnost da su drugi otišli pod drugačijim okolnostima i stoga ne umanjuju značaj drugih dokaza predloženih Pretresnom vijeću.

720. Na osnovu gore navedenog, Pretresno vijeće konstatuje da su neki ljudi, među kojima i dio bosanskih Muslimana, već bili otišli iz opštine Foča u martu i aprilu 1992., što izlazi iz vremenskog okvira Optužnice u odnosu na tačke 3 i 7-8. Pretresno vijeće takođe konstatuje da su od jula do 13. avgusta 1992. civili, bosanski Muslimani, među kojima i svjedokinja RM-071 i njena porodica, otišli iz opštine Foča u druge zemlje. Što se tiče razloga odlaska civila, Pretresno vijeće podsjeća na svoje zaključke u poglavlju 4.3.2 da su od 12. maja 1992., tokom cijelog ljeta 1992., muški civili nesrbi, uglavnom bosanski Muslimani, i žene i djevojke, bosanske Muslimanke, bili zatočeni na nekoliko lokacija, kao što su KP Dom, sportska dvorana "Partizan", Srednjoškolski centar u Foči, Karamanova kuća, motel "Bukovica" i radničke barake u Buk Bijeloj. Ono, nadalje, podsjeća na zaključke u poglavlju 4.3.1 da su u junu i julu 1992. pripadnici vojske i stražari u KP Domu, zaposlenici Ministarstva pravde i pripadnici VRS-a, kako je utvrđeno u poglavljima 3 i 4.3.2, *Incident 6.1 iz Priloga C Optužnici*, ubili 36 zatočenih bosanskih Muslimana u KP Domu i da su, nakon napada početkom jula 1992. na selo Mješaja/Trošanjski u kojem su živjeli bosanski Muslimani, lokalni srpski vojnici vatrenim oružjem ubili sedam muškarca, bosanskih Muslimana. Osim toga, Pretresno vijeće podsjeća na svoj zaključak iz poglavlja 4.3.3. da su sela u opštini napadana do početka juna 1992. i da su, nakon što su osvojena, srpske snage – vojska, policija, paravojsne snage, a ponekad i seljani srpske nacionalnosti – spaljivali muslimanske kuće i stanove. Naposljetku, Pretresno vijeće podsjeća na svoj zaključak u poglavlju 4.3.6 da su od 12. maja do jula 1992. na snazi bila ograničenja kretanja za bosanske Muslimane, dok su se Srbi mogli slobodno kretati, osim za vrijeme policijskog sata koji je tokom noći važio za sve stanovnike. Pretresno vijeće takođe konstatuje da su civilne i vojne vlasti te srpske opštine isprva sprečavale Srbe i Muslimane da napuste teritoriju opštine, ali da su poslije razgovora s povjerenikom vlade bosanskih Srba svim "lojalnim" građanima koji nisu prekršili zakone republike ili ugrozili bezbjednost srpskog naroda na tim

prostorima dozvolile da odu. Poslije razgovora s povjerenikom vlade bosanskih Srba sredinom juna 1992., Ratno povjereništvo Foče zadužilo je civilne i vojne vlasti da organizuju prijevoz i obezbjeđenje onima koji napuštaju opštinu. Pretresno vijeće će dalje razmotriti gore navedene incidente u vezi s tačkama 3 i 7-8 Optužnice.

721. Pretresno vijeće takođe konstatuje da su 26. juna 1992. "četnici" autobusom i policijskim kolima odvezli žene zatočene u motelu "Bukovica" u Novi Pazar u Srbiji. Dan prije njihovog odlaska, Gojko Janković i Pedro Gašević su rekli da će žene poslati iz Foče zbog toga što ne mogu da kontrolišu "bande". Pretresno vijeće podsjeća na svoj zaključak u poglavlju 4.3.2, *Incident 6.3 iz Priloga C Optužnici*, da je jedna od žena bila bosanska Muslimanka. Pretresno vijeće će dalje razmotriti gore navedeno u odnosu na tu ženu, bosansku Muslimanku, u vezi s tačkama 3 i 7-8 Optužnice.

722. Pretresno vijeće takođe konstatuje da je 10. novembra 1992. svjedok RM-063, bosanski Musliman iz Foče, odveden iz KP Doma u Kalinovik gdje su ga tukli pripadnici vojne policije Konjica i srpski vojnici zvani "gardisti", da bi ga na kraju tri policajca odvela u Dobro Polje i naredila mu da pješice krene prema Rogaju na teritoriji pod kontrolom Armije BiH. Muškarci u sivomaslinastim uniformama koji su se predstavili kao "četnici" odveli su 8. decembra 1992. svjedoka RM-086, bosanskog Muslimana, iz KP Doma u Kalinovik, tamo ga tukli, i razmijenili 12. decembra 1992. Pretresno vijeće će dalje razmotriti gore navedene incidente u vezi s tačkama 3 i 7-8 Optužnice.

723. Pretresno vijeće konstatuje da je 18. septembra 1992., jedan bosanski Musliman iz Foče koji je bio zatočen u KP Domu, svjedok RM-012, odveden iz KP Doma u policijsku stanicu u Kalinoviku. Dana 21. marta 1993., "srpski vojnici", među kojima su bili Zoran Samardžić ili Predrag zvani Pedo Trifković/Trivun, izveli su ga iz policijske stanice, prijetili mu nožem i puškom i rekli mu da ima još samo 15 minuta života, a zatim ga pustili. On je 24. marta 1993. razmijenjen na sarajevskom aerodromu. Pretresno vijeće će dalje razmotriti ovaj incident u vezi s tačkama 3 i 7-8 Optužnice.

724. Pretresno vijeće takođe konstatuje da je 23. oktobra 1992. grupa žena i djece iz opštine Foča, pošto je mjesec dana bila zatočena u sportskoj dvorani "Partizan", autobusom odvedena u Goražde. Pretresno vijeće podsjeća na svoj zaključak u poglavlju 4.3.2, *Incident 6.4 iz Priloga C Optužnici*, da su zatočeni u sportskoj dvorani "Partizan" bili bosanski Muslimani. Pretresno vijeće će dalje razmotriti ovaj incident u vezi s tačkama 3 i 7-8 Optužnice.

725. Nadalje, Pretresno vijeće konstatuje da je 15. juna 1994. svjedok RM-046, bosanski Musliman iz opštine Foča, razmijenjen nakon što je do jula 1993. bio zatočen u KP Domu, a onda i u zatvoru u Kuli. Pretresno vijeće će dalje razmotriti ovaj incident u vezi s tačkama 3 i 7-8 Optužnice.

4.4 Opština Ilidža

4.4.1 Ubistvo

726. Incident 6.1 iz Priloga B Optužnici nije obuhvaćen Optužnicom zbog odluke na osnovu pravila 73bis(D) od 2. decembra 2011. Takođe, tužilaštvo nije predočilo dokaze ni o jednom drugom incidentu ubistva u opštini Ilidža. Shodno tome, Pretresno vijeće stoga konstatuje da optužba za ubistvo u odnosu na ovu opštinu nije dokazana.

4.4.2 Protivpravno zatočenje i okrutno ili nečovječno postupanje u zatočeničkim objektima

Incident 8.1 iz Priloga C Optužnici

727. Prema Optužnici, optuženi je odgovoran za protivpravno zatočenje, mučenje, premlaćivanje, zlostavljanje, silovanje, druga djela seksualnog nasilja i podvrgavanje bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata nehumanim životnim uslovima u KP Domu Butmir (zatvor u Kuli) u opštini Ilidža, u periodu od najkasnije 12. maja 1992. do 28. oktobra 1994.²⁹⁸⁵ Odbrana je iznijela argument da su u zatvoru u Kuli mogli biti zatočeni samo borci i da je zatvorski pravilnik bio u skladu sa Ženevskim konvencijama.²⁹⁸⁶ Odbrana je dalje navela da zatočeni nisu bili podvrgnuti nehumanim uslovima i da su novinari i predstavnici MKCK-a posjetili zatvor i zaključili da je on dobro vođen i da nema dokaza o zlostavljanju.²⁹⁸⁷ Pretresno vijeće je formalno primilo na znanje izvjestan broj činjenica o kojima je presuđeno u vezi sa zatvorom u Kuli. Pretresno vijeće je razmotrilo P4119 i smatra da je on u skladu s činjenicama o kojima je presuđeno.²⁹⁸⁸ Pretresnom vijeću su predočeni i dokazi koje su iznijeli **Mehmed Musić**, bosanski Musliman iz sela Musići u sarajevskoj opštini Hadžići, koje je bilo isključivo muslimansko;²⁹⁸⁹ **Safet Gagula**, bosanski Musliman iz Knežine u opštini Sokolac;²⁹⁹⁰ **svjedok RM-046**, bosanski Musliman iz Foče;²⁹⁹¹ **Edward Vulliamy**, novinar lista *Guardian*, koji je od 1992. do 1995. izvještavao o

²⁹⁸⁵ Optužnica, par. 47, 53, 59(b)-59(d), 59(g), incident 8.1 iz Priloga C Optužnici.

²⁹⁸⁶ Završni podnesak odbrane, par. 1324.

²⁹⁸⁷ Završni podnesak odbrane, par. 1325-1327.

²⁹⁸⁸ P4119 (Presretnuti telefonski razgovor Branka Đerića i Miće Stanišića, maj 1992.).

²⁹⁸⁹ P2225 (Mehmed Musić, izjava svjedoka, 28. februar 2011.), str. 1, par. 5-6.

²⁹⁹⁰ P2525 (Safet Gagula, izjave svjedoka), izjava svjedoka od 12. juna 2001., str. 1-2, izjava CSB-u Bosne i Hercegovine od 20. avgusta 1993., str. 1.

²⁹⁹¹ P738 (Svjedok RM-046, izjava svjedoka, 20. april 1996.), str. 1-2; svjedok RM-046, T. 7006-7007, 7011; P737 (List sa pseudonimom za svjedoka RM-046, 18. novembar 2012.).

dogadajima u Bosni i Hercegovini;²⁹⁹² i **Aernout van Lynden**, novinar Sky Newsa, koji je od maja 1992. do 1995. izvještavao o sukobu u bivšoj Jugoslaviji iz Sarajeva, sa Pala i iz centralne Bosne;²⁹⁹³ kao i dokumentarni dokazi.²⁹⁹⁴

728. Od izbijanja sukoba do oktobra 1992., u zatvoru u Kuli bilo je smješteno 10.000 civila muslimanske nacionalnosti svih godina starosti, na period od nekoliko dana do nekoliko mjeseci.²⁹⁹⁵ U nekoliko slučajeva, zatočenici su u zatvor u Kuli prebačeni iz kasarne u Lukavici.²⁹⁹⁶ U periodu od 12. do 20. maja 1992., snage TO-a su u Kuli po raznim osnovama zatočile 118 nenaoružanih osoba, među kojima 31 osobu iz Dobrinje.²⁹⁹⁷ Dana 20. maja 1992., načelnik SJB-a Novi Grad Milenko Tepavčević ukazao je na hitnu potrebu razrješenja daljeg statusa zatočenih u Kuli i preduzimanja preventivnih mjera za zaštitu zdravlja zatočenika, kao i u pogledu neadekvatnih uslova smještaja, ishrane i higijene.²⁹⁹⁸ Kula je bila u nadležnosti srpskog MUP-a do početka avgusta 1992., kada ju je preuzelo Ministarstvo pravde.²⁹⁹⁹ Zatočenici u Kuli su redovno tučeni.³⁰⁰⁰

729. Tri svjedoka svjedočila su o svojim iskustvima u Kuli i dopunila su informacije navedene u činjenicama o kojima je presuđeno. **Mehmed Musić** je izjavio da je 23. juna 1992. odveden iz zatočeničkog objekta u Lukavici u zatvor u Kuli.³⁰⁰¹ Tamo je vidio Milenka Bjelicu i Slobodana Avlijaša iz Hadžića, a potonji je nosio plavosmeđu maskirnu uniformu.³⁰⁰² U zatvoru je s još otprilike 100 ljudi bio smješten u jednu malu prostoriju do 30. juna 1992., kada je 75 "starijih" ljudi iz njegove i jedne druge prostorije pušteno na slobodu.³⁰⁰³ Zatočenicima je bilo dozvoljeno da idu u zahod dva puta dnevno.³⁰⁰⁴ Zatočenici su dobili jednu kantu, ali je u njoj bila rupa i iz nje se širio grozan smrad.³⁰⁰⁵ Jednom prilikom su ga ispitivali Predrag Čeranić i još jedan "četnik"

²⁹⁹² P199 (Edward Vulliamy, transkript iz predmeta *Stakić*, 16.-18. septembar 2002.), str. 7899-7904, 7989-7990, 8035.

²⁹⁹³ P66 (Aernout van Lynden, izjava svjedoka, 16. mart 2010.), par. 5, 10-11, 17, 27, 38, 40-43; Aernout van Lynden, T. 1343.

²⁹⁹⁴ P4008 i P4146 razmotreni su u poglavlju 4.2.2, *Incident 2.1 iz Priloga C Optužnici*.

²⁹⁹⁵ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 1213.

²⁹⁹⁶ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 1218.

²⁹⁹⁷ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 1214.

²⁹⁹⁸ P3784 (Depeša MUP-a bosanskih Srba u vezi sa zatvorom Kula, koju je potpisao Milenko Tepavčević, 20. maj 1992.), str. 2.

²⁹⁹⁹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 1215.

³⁰⁰⁰ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 1216.

³⁰⁰¹ P2225 (Mehmed Musić, izjava svjedoka, 28. februar 2011.), par. 69-70, 92.

³⁰⁰² P2225 (Mehmed Musić, izjava svjedoka, 28. februar 2011.), par. 92-93.

³⁰⁰³ P2225 (Mehmed Musić, izjava svjedoka, 28. februar 2011.), par. 94, 96.

³⁰⁰⁴ P2225 (Mehmed Musić, izjava svjedoka, 28. februar 2011.), par. 94.

³⁰⁰⁵ P2225 (Mehmed Musić, izjava svjedoka, 28. februar 2011.), par. 94.

srednjih godina, crne kose.³⁰⁰⁶ Nakon što je preseljen u drugu prostoriju, povećani su obroci i poboljšani uslovi u pogledu odlaska u zahod, svjedok je imao madrac i upravnik zatvora se prema njemu korektno odnosio.³⁰⁰⁷ U zatvoru je Musić takođe nekoliko puta vidio Momčila Mandića.³⁰⁰⁸ Musić je prepoznao Mandića jer ga je ranije vidio na televiziji.³⁰⁰⁹ Musić je 21. jula 1992. odveden u policijsku stanicu MUP-a.³⁰¹⁰ **Safet Gagula** je, zajedno s drugim zatočenicima iz logora Batković u blizini Bijeljine, u Kulu prebačen 22. ili 23. juna 1993., gdje im je rečeno da su dovedeni radi razmjene.³⁰¹¹ Svjedok je vidio da je upravnik bio izvjesni Škiljević zvani Soniboj, a komandiri straže bili su Božo Radović i Neđo Pandurević.³⁰¹² Načelnik zatvora bio je Ilija Sorak, a stražari kojih se svjedok sjećao bili su Vule, Delibara, Samardžija, Četko i dva Mandića.³⁰¹³ **Svjedok RM-046** je u svom svjedočenju rekao da je u Kulu odveden 5. jula 1993., odakle je 15. juna 1994. razmijenjen.³⁰¹⁴ U vrijeme njegovog dolaska, u zatvoru u Kuli bilo je otprilike 80 do 100 zatočenih civila; većina su bili Bošnjaci, a dvojica ili trojica su bili Hrvati.³⁰¹⁵ Šezdeset i sedam Hrvata iz jedne vojne jedinice koja se predala na Grbavici držani su u zasebnim prostorijama.³⁰¹⁶ Zatvor je bio jako vlažan, higijenski uslovi su bili loši, a zatočenci su imali ograničen pristup ljekarskim uslugama.³⁰¹⁷

730. **Edward Vulliamy** je u zatvoru u Kuli bio 3. avgusta 1992.³⁰¹⁸ Svjedok je izjavio da je zatvor relativno dobro vođen i da uslovi u njemu nisu bili "tako loši".³⁰¹⁹ Svjedok je takođe rekao da je bilo tužno i da "nije bilo prijatno".³⁰²⁰ Nekoliko ljudi je govorilo o

³⁰⁰⁶ P2225 (Mehmed Musić, izjava svjedoka, 28. februar 2011.), par. 97.

³⁰⁰⁷ P2225 (Mehmed Musić, izjava svjedoka, 28. februar 2011.), par. 98.

³⁰⁰⁸ P2225 (Mehmed Musić, izjava svjedoka, 28. februar 2011.), par. 101.

³⁰⁰⁹ P2225 (Mehmed Musić, izjava svjedoka, 28. februar 2011.), par. 101 (str. 21-22).

³⁰¹⁰ P2225 (Mehmed Musić, izjava svjedoka, 28. februar 2011.), par. 102-105, 108.

³⁰¹¹ P2525 (Safet Gagula, izjave svjedoka), izjava svjedoka data MKSJ-u od 12. juna 2001., str. 6, izjava CSB-u Bosne i Hercegovine od 20. avgusta 1993., str. 3.

³⁰¹² P2525 (Safet Gagula, izjave svjedoka), izjava CSB-u Bosne i Hercegovine od 20. avgusta 1993., str. 3.

³⁰¹³ P2525 (Safet Gagula, izjave svjedoka), izjava CSB-u Bosne i Hercegovine od 20. avgusta 1993., str. 3.

³⁰¹⁴ P738 (Svjedok RM-046, izjava svjedoka, 20. april 1996.), str. 5, 9; P740 (Svjedok RM-046, transkript iz predmeta *Krnojelac*, 27. novembar 2000.), str. 1283; svjedok RM-046, T. 7014.

³⁰¹⁵ P738 (Svjedok RM-046, izjava svjedoka, 20. april 1996.), str. 9; P740 (Svjedok RM-046, transkript iz predmeta *Krnojelac*, 27. novembar 2000.), str. 1283-1284.

³⁰¹⁶ P740 (Svjedok RM-046, transkript iz predmeta *Krnojelac*, 27. novembar 2000.), str. 1284.

³⁰¹⁷ Svjedok RM-046, T. 7047

³⁰¹⁸ P199 (Edward Vulliamy, transkript iz predmeta *Stakić*, 16.-18. septembar 2002.), str. 7909-7910, 8061, 8063.

³⁰¹⁹ P199 (Edward Vulliamy, transkript iz predmeta *Stakić*, 16.-18. septembar 2002.), str. 7909-7910.

³⁰²⁰ P199 (Edward Vulliamy, transkript iz predmeta *Stakić*, 16.-18. septembar 2002.), str. 7909.

tome da je bilo premlaćivanja, ali svjedok nije vidio ništa što bi na to ukazivalo.³⁰²¹ **Aernout van Lynden** je u svom svjedočenju rekao da su mu tokom njegove posjete zatvoru u Kuli u septembru 1992. zatočenici rekli da dva puta dnevno dobijaju hranu.³⁰²² Razgovarao je sa zatočenicima o njihovom zatočenju, rasprostranjenom zlostavljanju u zatvoru, i čuo je da su mnogi od njih morali kopati rovove na liniji fronta.³⁰²³ U to vrijeme MKCK još nije bio posjetio zatočenike, ali je svjedok, uz pomoć zatočenika, sastavio spisak zatočenika koji je kasnije prosljeđen MKCK-u.³⁰²⁴ Srpski stražari rekli su da su zatočenici muslimanski borci dok je jedan od zatočenika, mehaničar s kojim je svjedok razgovarao, tvrdio da on i drugi s njim zatočeni to nisu bili.³⁰²⁵ Većina zatočenika bila je zarobljena u Hadžićima.³⁰²⁶ Prema riječima svjedoka, "srpski upravnici" obećali su zatočenicima da će biti pušteni na slobodu ako bude organizovana razmjena.³⁰²⁷

731. Što se tiče tvrdnje odbrane da je zatvor u Kuli, prema riječima novinara i predstavnika MKCK-a koji su ga posjetili, bio dobro vođen i da ništa nije ukazivalo na to da je u njemu bilo premlaćivanja, Pretresno vijeće primjećuje da su mu o tome predloženi nedosljedni dokazi van Lyndena i Vulliamya. Dok je van Lynden izjavio da su mu, tokom njegove posjete zatvoru u Kuli u septembru 1992., zatočenici govorili "o rasprostranjenom zlostavljanju" u zatvoru, on je takođe u insertu iz reportaže televizijske kuće Sky News u vezi s istom posjetom naveo da su zatočenici postupanje prema njima opisali kao "korektno".³⁰²⁸ Isto tako, mada je Vulliamy u svom svjedočenju rekao da je zatvor u Kuli bio relativno dobro vođen i da uslovi u njemu "nisu bili tako loši", on je takođe potvrdio da je bilo "tužno" i "da nije bilo prijatno".³⁰²⁹ S obzirom na to da su Pretresnom vijeću predložena detaljna svjedočenja svjedoka koji su bili držani u zatvoru u Kuli u vezi s uslovima zatočenja, ono svoj zaključak neće temeljiti na ovim protivrječnim aspektima van Lyndenovog i Vulliamyjevog svjedočenja.

³⁰²¹ P199 (Edward Vulliamy, transkript iz predmeta *Stakić*, 16.-18. septembar 2002.), str. 7910.

³⁰²² P81 (Insert iz reportaže televizijske kuće Sky News u vezi sa zatvorom u Kuli, bez datuma), str. 1.

³⁰²³ P66 (Aernout van Lynden, izjava svjedoka, 16. mart 2010.), par. 63.

³⁰²⁴ Aernout van Lynden, T. 1450-1451; P81 (Insert iz reportaže televizijske kuće Sky News u vezi sa zatvorom u Kuli, bez datuma).

³⁰²⁵ P81 (Insert iz reportaže televizijske kuće Sky News u vezi sa zatvorom u Kuli, bez datuma), str. 1.

³⁰²⁶ P66 (Aernout van Lynden, izjava svjedoka, 16. mart 2010.), par. 63; P81 (Insert iz reportaže televizijske kuće Sky News u vezi sa zatvorom u Kuli, bez datuma), str. 1.

³⁰²⁷ P81 (Insert iz reportaže televizijske kuće Sky News u vezi sa zatvorom u Kuli, bez datuma), str. 2.

³⁰²⁸ P66 (Aernout van Lynden, izjava svjedoka, 16. mart 2010.), par. 63; P81 (Insert iz reportaže televizijske kuće Sky News u vezi sa zatvorom u Kuli, bez datuma), str. 1.

³⁰²⁹ P199 (Edward Vulliamy, transkript iz predmeta *Stakić*, 16.-18. septembar 2002.), str. 7909-7910.

732. Na osnovu gore navedenog, Pretresno vijeće konstatuje da je, od 12. maja do oktobra 1992., u zatvoru u Kuli bilo smješteno 10.000 civila muslimanske nacionalnosti svih godina starosti, na period od nekoliko dana do nekoliko mjeseci. Tokom jedne sedmice neki zatočenici bili su smješteni u skućenim uslovima, pri čemu je otprilike 100 ljudi bilo u jednoj maloj prostoriji. Pristup medicinskoj njezi i hrani bio je ograničen. Zatvor u Kuli bio je u nadležnosti srpskog MUP-a do početka avgusta 1992., kada ga je preuzelo Ministarstvo pravde. Pretresno vijeće konstatuje da su u tom periodu stražari bili zaposlenici MUP-a, odnosno Ministarstva pravde. Zatočenici su redovno tučeni i Pretresno vijeće konstatuje da su ih tukli stražari.

733. Zatočenici su takođe držani u zatvoru u Kuli od 22. ili 23. juna 1993. do oktobra 1994., u kom periodu su neki zatočenici tamo proveli gotovo godinu dana. Većina zatočenika bili su civili, bosanski Muslimani, a neki su bili bosanski Hrvati. Tokom 1993. i 1994., u zatvoru u Kuli je bio zatočen i jedan broj ratnih zarobljenika, Hrvata, koji su držani u zasebnim prostorijama. Pretresno vijeće konstatuje da je zatvor u Kuli 1993. i 1994. bio u nadležnosti Ministarstva pravde bosanskih Srba. Među zaposlenim u zatvoru bio je i upravnik zvani Soniboj Škiljević.

734. Pretresno vijeće će dalje razmotriti gore navedeno u vezi s tačkom 3 Optužnice u poglavlju 8 dolje.

Incidenti zatočenja koji nisu navedeni u prilogima Optužnici - policijska stanica MUP-a

735. Pored incidenta 8.1 iz Priloga C Optužnici, o kojem je bilo riječi gore u tekstu, optuženi je prema Optužnici odgovoran za protivpravno zatočenje, mučenje, premlaćivanje, zlostavljanje, silovanje, druga djela seksualnog nasilja i podvrgavanje bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata nehumanim životnim uslovima u drugim zatočeničkim objektima u opštini Ilidža u periodu od 12. maja 1992. do 30. novembra 1995.³⁰³⁰ U vezi s tim, Pretresnom vijeću su predloženi dokazi koje je iznio **Mehmed Musić**, bosanski Musliman iz muslimanskog sela Musići, opština Hadžići, u Sarajevu,³⁰³¹ o svom boravku u pritvoru u policijskoj stanici na Ilidži, koji su razmotreni u poglavlju 4.4.5.

³⁰³⁰ Optužnica, par. 39(b)-(c), 47, 53, 59(b)-(d), (g).

³⁰³¹ P2225 (Mehmed Musić, izjava svjedoka, 28. februar 2011.), par. 5-6.

736. Na osnovu tih dokaza, Pretresno vijeće konstatuje da su 21. jula 1992. dva bosanska Muslimana dovedena iz zatvora u Kuli u policijsku stanicu na Ilidži i da su tamo zatočeni. Tokom njihovog zatočenja u policijskoj stanici na Ilidži, upravnik zatvora bio je Vojo Ninković. Ta dva bosanska Muslimana i još šest drugih zatočenika prvo su držani u jednoj ćeliji bez prozora u kojoj su, s obzirom na broj zatočenih, uslovi bili skućeni, ali su u njoj, sredinom avgusta, ostala samo dvojica. Jedan od ta dva bosanska Muslimana odveden je 23. oktobra 1992. iz policijske stanice na Ilidži. Pretresno vijeće će gore navedeno, kad je riječ o ta dva Muslimana, dalje razmotriti u vezi s tačkom 3 Optužnice u poglavlju 8 dolje.

4.4.3 Uništavanje privatne i javne imovine, uključujući spomenike kulture i sakralne objekte

737. Pretresno vijeće konstatuje da tužilaštvo nije iznijelo dovoljne dokaze u prilog ovoj optužbi.

4.4.4 Oduzimanje ili pljačka imovine

738. Pretresno vijeće konstatuje da tužilaštvo nije iznijelo dovoljne dokaze u prilog ovoj optužbi.

4.4.5 Prisilni rad i živi štitovi

739. Prema Optužnici, optuženi je odgovoran za odvođenje bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata na prisilni rad, uključujući kopanje grobova i rovova i druge oblike prisilnog rada na linijama fronta u opštini Ilidža, u periodu od 12. maja 1992. do 30. novembra 1995.³⁰³² Pretresno vijeće je u vezi s ovom optužbom formalno primilo na znanje činjenicu o kojoj je presuđeno broj 1217. Pretresnom vijeću su takođe predočeni dokazi koje su iznijeli **Mehmed Musić**, bosanski Musliman iz muslimanskog sela Musići, opština Hadžići, u Sarajevu,³⁰³³ i **Safet Gagula**, bosanski Musliman iz Knežine u opštini Sokolac;³⁰³⁴ i ono smatra da su ti dokazi u skladu s činjenicom o kojoj je

³⁰³² Optužnica, par. 39(c), 47, 59(h).

³⁰³³ P2225 (Mehmed Musić, izjava svjedoka, 28. februar 2011.), par. 5-6.

³⁰³⁴ P2525 (Safet Gagula, izjave svjedoka), izjava svjedoka od 12. juna 2001., str. 1-2, izjava CSB-u Bosne i Hercegovine od 20. avgusta 1993., str. 1.

presuđeno.³⁰³⁵ Pretresnom vijeću su predočeni i dokazi koje su iznijeli **Desimir Šarenac**, koji je od maja 1992. do maja 1995. bio načelnik bezbjednosti 1. sarajevske mehanizovane brigade i komandant kasarne "Slaviša Vajner Čiča" u Lukavici,³⁰³⁶ i **svjedok RM-147**, koji je od juna 1992. bio pripadnik VRS-a.³⁰³⁷ Činjenica o kojoj je presuđeno i dokazi ograničeni su na incidente u Kuli i policijskoj stanici MUP-a na Ilidži.

740. Zatočenike u Kuli tjerali su da obavljaju fizičke poslove kao što su kopanje rovova i grobova.³⁰³⁸ **Mehmed Musić** je izjavio da je u Kuli bio zatočen od 23. juna 1992. (v. poglavlje 4.4.2, *Incident 8.1 iz Priloga C Optužnici*) i da je jednom prilikom odveden u Ozrensku ulicu da nosi neki materijal za barikade dok su s "bosanske strane" pucali na njega i meci su zviždali okolo, ali ga nisu pogodili.³⁰³⁹ Negdje poslije 3. jula 1993. **Safet Gagula** i drugi zatočenici odvedeni su na rad na jednu ekonomiju na Dobrinji, gdje su selili stvari iz jednog stana u drugi.³⁰⁴⁰ **Desimir Šarenac** je u svom svjedočenju rekao da su neki zatočenici iz zatvora u Kuli, uslijed granatiranja i snajperske vatre, bili ranjeni ili su poginuli dok su obavljali zadatke u blizini linije sukoba.³⁰⁴¹ Dana 31. decembra 1993., Drago Lackanović, pripadnik 1. sarajevske mehanizovane brigade zadužen za obezbjeđenje muslimanskih zatočenika iz zatvora u Kuli, pucao je na četiri zatvorenika koji su počeli bježati s mjesta na kojem su radili u neposrednoj blizini neprijateljskih rovova, gdje su bili izloženi granatiranju.³⁰⁴² **Svjedok RM-147** je u svom svjedočenju rekao da je jednom prilikom vidio zatočenike iz zatvora u Kuli na prisilnom radu na Grbavici kako kose travu za lokalne zemljoradnike.³⁰⁴³ Svjedok ih je pitao za uslove u zatvoru i zatočenici su mu rekli da je situacija s hranom izuzetno teška.³⁰⁴⁴ Iste zatočenike vidio je u Ozrenskoj ulici gdje su morali kopati

³⁰³⁵ **Mehmed Musić**: P2225 (Mehmed Musić, izjava svjedoka, 28. februar 2011.), par. 99-100, 108. **Safet Gagula**: P2525 (Safet Gagula, izjave svjedoka), izjava CSB-u Bosne i Hercegovine od 20. avgusta 1993., str. 3.

³⁰³⁶ D653 (Desimir Šarenac, izjava svjedoka, 27. juli 2014.), str. 1 i par. 1, 7-8; Desimir Šarenac, T. 26125, 26141, 26146.

³⁰³⁷ P107 (Svjedok RM-147, izjava svjedoka, 3. juni 2012.), str. 1, par. 3-4, 12.

³⁰³⁸ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 1217.

³⁰³⁹ P2225 (Mehmed Musić, izjava svjedoka, 28. februar 2011.), par. 100.

³⁰⁴⁰ P2525 (Safet Gagula, izjave svjedoka), izjava CSB-u Bosne i Hercegovine od 20. avgusta 1993., str. 3.

³⁰⁴¹ Desimir Šarenac, T. 26150, 26152-26153, 26155; P6786 (dio knjige dežurnog KP Doma Butmir) str. 2, 8-9, 17, 20.

³⁰⁴² Desimir Šarenac, T. 26131-26135; P6779 (Izjava Željka Barbareza), str. 1-2; P6780 (Izjava Drage Lackanovića, 5. januar 1994.); P6781 (Izveštaj Aleksandra Pandurevića, 31. decembar 1993.); P6785 (Izveštaj 1. sarajevske mehanizovane brigade, 10. april 1994.) str. 2-3.

³⁰⁴³ P107 (Svjedok RM-147, izjava svjedoka, 3. juni 2012.), par. 79.

³⁰⁴⁴ P107 (Svjedok RM-147, izjava svjedoka, 3. juni 2012.), par. 79.

rovove između linija sukoba.³⁰⁴⁵ Zatočenici su znali za nekoliko slučajeva u kojima su zatočenici smrtno stradali od snajperske vatre dok su obavljali svoje dužnosti.³⁰⁴⁶

741. **Musić** je svjedočio o prisilnom radu koji je obavljao dok je bio zatočen u policijskoj stanici MUP-a na Ilidži. Dana 21. jula 1992., "četnička" policija iz Kule odvela je njega i jednog zatočenika po imenu Raif Fejzović iz Kule u policijsku stanicu, u jednu ćeliju veličine metar i po sa dva, bez prozora, u kojoj je boravilo šest ljudi.³⁰⁴⁷ Komandant zatvora bio je Vojo Ninković.³⁰⁴⁸ Poslije 13. avgusta 1992., Musiću je bilo dozvoljeno da ponekad izađe i pere automobile ljudima, što je on i radio "tek toliko da mo[že] da se kreće [...] okolo". Osim toga, čistio je kuhinje, zahode, a ponekad je nosio municiju. Zajedno s nekim "četničkim" policajcima morao je prenositi stvari iz stanova i skladišta na Ilidži.³⁰⁴⁹ Negdje između 20. i 25. avgusta 1992. radio je na jednom mjestu po imenu Vreoce, koje se nalazilo na Ilidži iza kafića zvanog "Bunker", gdje je utovarao cijevi i radijatore iz kuće koja je pripadala jednom Srbinu.³⁰⁵⁰ Dana 23. oktobra 1992., prebačen je iz policijske stanice MUP-a u drugi zatočenički centar u Vogošći.³⁰⁵¹

742. Na osnovu gore navedenog, Pretresno vijeće konstatuje da su zatočenici u Kuli morali obavljati fizičke poslove kao što je kopanje rovova i grobova. Kao što je Pretresno vijeće zaključilo u poglavlju 4.4.2, *Incident 8.1 iz Priloga C Optužnici*, većina zatočenika u Kuli bili su civili, bosanski Muslimani, a neki su bili bosanski Hrvati. Među njima su se nalazili Mehmed Musić i Safet Gagula, obojica zatočeni bosanski Muslimani. Jednom prilikom, u periodu između 23. juna i 21. jula 1992., Musić je odveden u Ozrensku ulicu da nosi materijal za barikade dok je na njega pucano. Na osnovu zaključaka navedenih u poglavlju 4.4.2, *Incident 8.1 iz Priloga C Optužnici*, Pretresno vijeće konstatuje da su pripadnici MUP-a zatočenike tom prilikom odveli na obavljanje fizičkih poslova. Od oko 3. jula 1993. do 20. avgusta 1993., Gagula i drugi zatočenici odvođeni su na rad na ekonomiju i da prenose stvari na Dobrinji. Jednom prilikom 31. decembra 1993., drugi zatočenici iz zatvora u Kuli odvedeni su da obavljaju fizičke poslove na jednom mjestu u neposrednoj blizini neprijateljskih rovova. Na osnovu zaključaka navedenih u poglavlju 4.4.2, *Incident 8.1 iz Priloga C Optužnici*,

³⁰⁴⁵ P107 (Svjedok RM-147, izjava svjedoka, 3. juni 2012.), par. 80.

³⁰⁴⁶ P107 (Svjedok RM-147, izjava svjedoka, 3. juni 2012.), par. 80.

³⁰⁴⁷ P2225 (Mehmed Musić, izjava svjedoka, 28. februar 2011.), par. 102-105, 108.

³⁰⁴⁸ P2225 (Mehmed Musić, izjava svjedoka, 28. februar 2011.), par. 106.

³⁰⁴⁹ P2225 (Mehmed Musić, izjava svjedoka, 28. februar 2011.), par. 108.

³⁰⁵⁰ P2225 (Mehmed Musić, izjava svjedoka, 28. februar 2011.), par. 109.

³⁰⁵¹ P2225 (Mehmed Musić, izjava svjedoka, 28. februar 2011.), par. 123.

Pretno vijeće konstatuje da su zaposlenici Ministarstva pravde u tim prilikama zatočenike odvodili na obavljanje fizičkih poslova. U tom pogledu, Pretno vijeće podsjeća i na svoje zaključke u poglavlju 4.4.2, *Incident 8.1 iz Priloga C Optužnici*, u vezi s uslovima zatočenja. Pretno vijeće će dalje razmotriti ove incidente u vezi s tačkom 3 Optužnice u poglavlju 8 dolje.

743. Pretno vijeće konstatuje da je od 13. avgusta do 23. oktobra 1992., dok je bio zatočen u policijskoj stanici na Ilidži, Mehmed Musić čistio automobile, kuhinje, zahode i prenosio municiju. Osim toga, on je morao prenositi stvari iz stanova i skladišta na Ilidži zajedno sa srpskim policajcima. Negdje između 20. i 25. avgusta 1992. radio je na jednom mjestu po imenu Vreoce, na Ilidži, gdje je utovarao cijevi i radijatore iz kuće koja je pripadala jednom Srbinu. Pretno vijeće konstatuje da je u vrijeme kad je obavljao fizičke poslove Musić bio pod nadzorom policajaca MUP-a u policijskoj stanici na Ilidži. U tom pogledu, Pretno vijeće podsjeća i na svoje zaključke u poglavlju 4.4.2 u vezi s uslovima zatočenja. Pretno vijeće će dalje razmotriti ove incidente u vezi s tačkom 3 Optužnice u poglavlju 8 dolje.

4.4.6 Nametanje i održavanje mjera ograničavanja i diskriminacije

744. Pretno vijeće konstatuje da tužilaštvo nije iznijelo dovoljne dokaze u prilog ovoj optužbi.

4.4.7 Prisilno premještanje i deportacija

745. Prema Optužnici, optuženi je odgovoran za prisilno premještanje i deportaciju bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata iz opštine Ilidža u periodu od 12. maja 1992. do 30. novembra 1995.³⁰⁵² Prisilno premještanje i deportacije provođeni su nametanjem mjera ograničavanja i diskriminacije, hapšenjem i zatočenjem bez naloga, šikaniranjem, mučenjem, silovanjem i ostalim djelima seksualnog nasilja, ubijanjem, uništavanjem kuća, spomenika kulture i sakralnih objekata, i opasnošću da će se takva djela nastaviti – što je sve bilo usmjereno protiv bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata.³⁰⁵³ Drugi su fizički protjerani.³⁰⁵⁴ Odbrana je iznijela argument da ni u jednoj fazi nijedna osoba ili

³⁰⁵² Optužnica, par. 47, 59(f), 67-68, 70.

³⁰⁵³ Optužnica, par. 70.

³⁰⁵⁴ Optužnica, par. 70.

grupa nije bila, direktno ili indirektno, prisilno uklonjena ili premještena iz opštine Ilidža.³⁰⁵⁵ Odbrana je isto tako navela da su oni koji su otišli s Ilidže to uradili dobrovoljno i bez ograničenja.³⁰⁵⁶ Pretresnom vijeću su predočeni dokazi koje su iznijeli **svjedok RM-104**, bosanski Musliman iz opštine Ilidža;³⁰⁵⁷ i **Slavko Mijanović**, koji je tokom rata bio predsjednik Komisije za raspodjelu stanova na privremeno korištenje na Ilidži;³⁰⁵⁸ kao i dokumentarni dokazi.

746. U jednom telefonskom razgovoru 23. maja 1992. Nedeljko Prstojević, predsjednik Kriznog štaba Ilidža, prokomentarisao je politiku prema izbjeglicama iz Sarajeva i rekao da će na Ilidži biti prihvaćeni i smješteni svi Srbi, a da nijednom Muslimanu neće biti dozvoljeno da ode iz Sarajeva.³⁰⁵⁹ **Mijanović** je u svom svjedočenju rekao da je s Ilidže odlazilo i srpsko i nesrpsko stanovništvo kako bi pobjeglo od strahota rata, dok su istovremeno neke srpske izbjeglice dolazile iz dijelova Sarajeva i srednje Bosne pod muslimanskom kontrolom, namećući potrebu da se napušteni stanovi i smještaj stave pod kontrolu opštine.³⁰⁶⁰ Od aprila do juna 1992., migracija nesrpskog stanovništva iz opštine Ilidža bila je najveća, ali prema riječima svjedoka, vlada Srpske opštine Ilidža i njeni organi nisu protjerivali nesrpsko stanovništvo.³⁰⁶¹ Dio nesrpskog stanovništva ostao je u opštini Ilidža sve vrijeme rata.³⁰⁶² Prema riječima svjedoka, Ilidža je bila spremna da prihvati svakoga, ali Muslimani nisu imali razloga da dođu na Ilidžu, koja je bila pod srpskom kontrolom.³⁰⁶³ Nadalje, vlada bosanskih Srba i organi republike bosanskih Srba nisu izdavali nikakve instrukcije ni naredbe za protjerivanje Muslimana niti bilo kojeg drugog nesrpskog stanovništva u cilju etničkog čišćenja opštinske teritorije niti su im ograničavana ili oduzimana prava i slobode.³⁰⁶⁴

747. **Svjedok RM-104** iznio je dokaze o svom vlastitom iskustvu prije odlaska iz opštine Ilidža. Izjavio je da su 24. maja 1992. petorica muškaraca u maskirnim uniformama i s perom na kapama došli na vrata njegovog doma u toj opštini. Svjedoku

³⁰⁵⁵ Završni podnesak odbrane, par. 1308.

³⁰⁵⁶ Završni podnesak odbrane, par. 1309.

³⁰⁵⁷ P381 (Svjedok RM-104, izjava svjedoka), izjava od 10. marta 1997., str. 1-2.

³⁰⁵⁸ D799 (Slavko Mijanović, izjava svjedoka, 19. januar 2013.), par. 1, 6; Slavko Mijanović, T. 28816.

³⁰⁵⁹ Slavko Mijanović, T. 28812; P6945 (Presretnuti telefonski razgovor Nedeljka Prstojevića i Milosava Gagovića, 23. maj 1992.), str. 2-3.

³⁰⁶⁰ D799 (Slavko Mijanović, izjava svjedoka, 19. januar 2013.), par. 6; Slavko Mijanović, T. 28806.

³⁰⁶¹ D799 (Slavko Mijanović, izjava svjedoka, 19. januar 2013.), par. 6; Slavko Mijanović, T. 28827-28830.

³⁰⁶² D799 (Slavko Mijanović, izjava svjedoka, 19. januar 2013.), par. 6.

³⁰⁶³ Slavko Mijanović, T. 28837, 28839, 28859.

³⁰⁶⁴ D799 (Slavko Mijanović, izjava svjedoka, 19. januar 2013.), par. 6.

su rekli da su pripadnici Belih orlova. Od svjedoka su tražili da im dā ličnu kartu, a onda su ga odveli do obdaništa pored njegove kuće i naredili mu da ode kod g. Jove. Tamo je svjedok vidio jednog čovjeka kojeg je znao kao Mirka, koji je bio u uniformi i naoružan. Mirko mu je rekao da mora dati izjavu i da ne brine. Svjedok je ušao u jednu prostoriju u kojoj je bilo 60 do 70 muškaraca, Muslimana i Hrvata, među kojima i neki od njegovih komšija. Svjedok se uplašio i srušio se. Probudio se u WC-u pošto mu je Mirko dao jednu od njegovih nitroglicerinskih tableta. Negdje oko 15:00 sati stigao je Jovo i svjedoku i drugim muškarcima naređeno je da se postroje uza zid i da čekaju na ispitivanje. Svjedok je ušao u jednu prostoriju i na zahtjev je predao ličnu kartu čovjeku koji je bio u toj prostoriji. On je svjedoka ispitivao o Travniku i Turbetu i rekao mu je da može birati između dvije mogućnosti: da sljedeći dan u 10:00 sati ode u Sarajevo ili Kobiljaču ili da uzme oružje i postane lojalan srpskim vlastima. Taj čovjek je rekao svjedoku da će, ako odluku o tome ne donese do sljedećeg dana, biti zaklan i on i njegova porodica.³⁰⁶⁵ Sljedećeg jutra, svjedok je vidio kako odlaze dvije porodice njegovih komšija. Svjedok je rekao svojoj supruzi da nemaju izbora i da moraju otići, te su tako svjedok, njegova supruga, kćerka i tašta otišli. Njegova tašta nije mogla hodati pa su je morali nositi u ćebet. Jedan komšija je svjedoka i njegovu porodicu odvezao do nadvožnjaka, gdje je bio kontrolni punkt. Taj komšija je rekao vojnicima da je svjedok ispitan i da mora otići. Vojnici na kontrolnom punktu bili su naoružani i nosili su maske ispod kojih su se vidjela samo usta i oči. Svjedok je otišao u Sarajevo i uselio se sa svojom suprugom, taštom i kćerkom u jedan prazan stan.³⁰⁶⁶

748. Na osnovu gore navedenog, Pretresno vijeće konstatuje da su mnogi stanovnici u periodu od 12. maja 1992. do juna 1992. otišli iz opštine Ilidža. Svjedok RM-104 iznio je dokaze o razlozima zbog kojih su on i njegova porodica otišli iz opštine i o tome će kasnije biti riječi. Pretresnom vijeću nisu izneseni nikakvi drugi dokazi koji ukazuju na to da su ti stanovnici bili prisilno premješteni. Pretresno vijeće te incidente stoga neće dalje razmatrati u vezi ni sa jednom tačkom Optužnice.

749. Pretresno vijeće konstatuje da su 24. maja 1992. petorica pripadnika Belih orlova odvela svjedoka RM-104, bosanskog Muslimana, u jedno obdanište u opštini Ilidža. Svjedok je držan u jednoj prostoriji s otprilike 60 ili 70 muškaraca, Muslimana i Hrvata, i svima je rečeno da stanu uza zid i čekaju na ispitivanje. Jedan čovjek je ispitivao

³⁰⁶⁵ P381 (Svjedok RM-104, izjave svjedoka), izjava od 10. marta 1997., str. 2.

³⁰⁶⁶ P381 (Svjedok RM-104, izjave svjedoka), izjava od 10. marta 1997., str. 3.

svjedoka RM-104 i rekao mu da bira da li će otići s Ilidže ili uzeti oružje i biti lojalan srpskim vlastima. Taj čovjek je prijetio svjedoku RM-104 da će njega i njegovu porodicu zaklati ako svjedok ne donese odluku do 10:00 sati sljedećeg dana. Pretresno vijeće konstatuje da je i taj čovjek bio pripadnik Belih orlova. Svjedok je sljedećeg dana otišao sa svojom porodicom. Što se tiče 60 ili 70 muškaraca, Muslimana i Hrvata, kojima su takođe možda bile upućene slične prijetnje zbog kojih su otišli, Pretresno vijeće se, na osnovu dokaza koji su mu predloženi, nije uvjerilo da je to dokazano. Pretresno vijeće će dalje razmotriti ovaj incident u vezi s tačkama 3 i 7-8 Optužnice u poglavlju 8 dolje.

4.5 Opština Kalinovik

4.5.1 Ubistvo

Incident 7.1 iz Priloga B Optužnici

750. Prema Optužnici, optuženi je odgovoran za ubijanje najmanje 20 muškaraca u štali u Ratinama, u opštini Foča, 5. avgusta 1992. ili približno tog datuma.³⁰⁶⁷ Odbrana je iznijela argumente (i) da zaključak da su počiniooci ovog navodnog ubijanja bili pripadnici VRS-a ili da su bili pod efektivnom kontrolom VRS-a nije jedini zaključak koji se može izvesti na osnovu dokaza; (ii) čak i ako Pretresno vijeće zaključi da su oficiri VRS-a u tome učestvovali, tužilaštvo nije iznijelo nikakve dokaze da je optuženi ikada bio obaviješten o tom ubijanju ili da je neko u komandnom lancu VRS-a naredio ili odobrio ta djela; i (iii) jedan svjedok je u svom svjedočenju rekao da su muškarci trebali biti pogubljeni u znak odmazde za smrt nekih Srba, što upućuje na motiv spontane i lične osvete, o čemu optuženi sigurno nije bio obaviješten.³⁰⁶⁸ Pretresno vijeće je formalno primilo na znanje izvjestan broj činjenica o kojima je presuđeno u vezi s ovim incidentom. Osim toga, Pretresno vijeće je razmotrilo dokaze koje su iznijeli **Fejzija Hadžić**, bosanski Musliman iz Kalinovika;³⁰⁶⁹ **Ismet Poljak**, bosanski Musliman, policajac u Kalinoviku do aprila 1992.³⁰⁷⁰ (koji je iznio dokaze iz druge ruke koji su potekli od Hadžića); i **Ewa Tabeau**, demograf i statističar,³⁰⁷¹ kao i forenzičke dokumentarne dokaze, i smatra da ti dokazi ne pobijaju činjenice o kojima je presuđeno.³⁰⁷²

³⁰⁶⁷ Optužnica, par. 39(a)(ii), 59(a)(ii), 62(b), incident 7.1 iz Priloga B Optužnici..

³⁰⁶⁸ Završni podnesak odbrane, par. 1588-1590.

³⁰⁶⁹ P138 (Fejzija Hadžić, izjava svjedoka, 31. januar 1999.), str. 1; P139 (Izjava Fejzije Hadžića, 20. oktobar 1992.), str. 1; Fejzija Hadžić, T. 1830.

³⁰⁷⁰ P1425 (Ismet Poljak, izjava svjedoka, 25. januar 1999.), str. 1-2, 4, 6.

³⁰⁷¹ Ewa Tabeau, T. 19307-19308; P2789 (Biografija Ewe Tabeau, 5. novembar 2013.).

³⁰⁷² **Fejzija Hadžić**: P138 (Fejzija Hadžić, izjava svjedoka, 31. januar 1999.), str. 4-5; P139 (Izjava Fejzije Hadžića, 20. oktobar 1992.), str. 3-5; Fejzija Hadžić, T. 1835-1836, 1840-1843, 1862-1863. **Ismet Poljak**: P1425 (Ismet Poljak, izjava svjedoka, 25. januar 1999.), str. 6-7. **Ewa Tabeau i forenzički i dokumentarni dokazi**: P2791 (Ewa Tabeau, redigovana tabela imena uz izvještaj vještaka o dokazima o smrti, 30. avgust 2013.), str. 4; P2793 (Ewa Tabeau, tabela s ispravkama uz izvještaj vještaka o dokazima o smrti i dodatak, 7. novembar 2013.), str. 11; P2797 (Dodatak izvještaju vještaka Ewe Tabeau, 24. juli 2013.), str. 388-396; P4724 (Izvještaj MKNL-a o analizi DNK postmrtnih ostataka Hasana Hadžića, 25. januar 2013.); P4725 (Potvrda Instituta za nestale osobe Bosne i Hercegovine za Selima Hadžića, 4. april 2013.); P6035 (Potvrda Instituta za nestale osobe Bosne i Hercegovine za Almira Čustu, 4. april 2013.); P6036 (Potvrda Instituta za nestale osobe Bosne i Hercegovine za Abdurahmana Filipovića, 4. april 2013.); P6037 (Potvrda Instituta za nestale osobe Bosne i Hercegovine za Esada Hadžića, 4. april 2013.); P6038 (Potvrda Instituta za nestale osobe Bosne i Hercegovine za Hasana Hadžića, 4. april 2013.); P6039 (Potvrda Instituta za nestale osobe Bosne i Hercegovine za Šabahudina Jukovića, 4. april 2013.); P6040 (Potvrda Instituta za nestale osobe Bosne i Hercegovine za Ramu Kurtovića, 4. april 2013.); P6041 (Izvještaj MKNL-a o analizi DNK postmrtnih ostataka Rame Kurtovića, 6. februar 2013.); P6042

751. Dana 5. avgusta 1992., srpski vojnici prozvali su oko 25 zatočenih Muslimana iz skladišta municije u Jelašačkom Polju i, uz policijsku pratnju, odvezli ih u selo Ratine, pokraj Jeleča, opština Foča.³⁰⁷³ Ti zatočenici su bili podvrgnuti teškom zlostavljanju, ruke su im bile zavezane žicom, a dragocjenosti oduzete.³⁰⁷⁴ **Fejzija Hadžić** je precizirao da su Pero Elez, Milenko (Neđo) Vuković i jedan čovjek koji se zvao Vukadin, svi u maskirnim uniformama i pod Elezovim vođstvom, prvo prozvali 15 zatočenika iz skladišta, a zatim ih odveli.³⁰⁷⁵ Kasnije tog dana, Elez, Vuković i Vukadin su izdvojili svjedoka i još 23 zatočenika i rekli im da se sprema da idu u KP Dom na razmjenu.³⁰⁷⁶ Hadžić se sjećao da su ih trebali voditi da ih pogube u znak odmazde za neke Srbe koji su poginuli negdje drugdje.³⁰⁷⁷ Stražari iz skladišta su ih ukrcali u jedno vojno vozilo koje su vozili ljudi u maskirnim uniformama.³⁰⁷⁸ Prema Hadžićevim riječima, zatočenici su putem morali pjevati "četničke pjesme".³⁰⁷⁹ Konvoj se zaustavio pred jednom štalom u Ratinama.³⁰⁸⁰ **Hadžić** je izjavio da su zatočenici iskrcani iz

(Potvrda Instituta za nestale osobe Bosne i Hercegovine za Adila Mulaomerovića, 4. april 2013.); P6043 (Potvrda Instituta za nestale osobe Bosne i Hercegovine za Husniju Rogoja, 4. april 2013.); P6044 (Potvrda Instituta za nestale osobe Bosne i Hercegovine za Refika Rogoja, 4. april 2013.); P6045 (Potvrda Instituta za nestale osobe Bosne i Hercegovine za Avdiju Škoru, 4. april 2013.); P6046 (Potvrda Instituta za nestale osobe Bosne i Hercegovine za Ismeta Smječanina, 4. april 2013.); P6047 (Izveštaj MKNL-a o analizi DNK postmrtnih ostataka Suvada Suljića, 26. februar 2013.); P6048 (Potvrda Instituta za nestale osobe Bosne i Hercegovine za Edina Suljića zvanog Medo ili Suvada Suljića, 4. april 2013.); P6049 (Potvrda Instituta za nestale osobe Bosne i Hercegovine za Damira Suljića, 4. april 2013.); P6050 (Potvrda Instituta za nestale osobe Bosne i Hercegovine za Elvira Suljića, 4. april 2013.); P6051 (Potvrda Instituta za nestale osobe Bosne i Hercegovine za Emira Suljića, 4. april 2013.); P6052 (Potvrda Instituta za nestale osobe Bosne i Hercegovine za Edina Suljića, 4. april 2013.); P6053 (Potvrda Instituta za nestale osobe Bosne i Hercegovine za Mirsada Suljića, 4. april 2013.); P6054 (Potvrda Instituta za nestale osobe Bosne i Hercegovine za Ramiza Suljića, 4. april 2013.); P6055 (Potvrda Instituta za nestale osobe Bosne i Hercegovine za Sadu Suljića, 4. april 2013.); P6056 (Potvrda Instituta za nestale osobe Bosne i Hercegovine za Salka Vranovića, 4. april 2013.); P6057 (Izveštaj MKNL-a o analizi DNK postmrtnih ostataka Enesa Hadžića, 4. april 2013.); P6058 (Potvrda Instituta za nestale osobe Bosne i Hercegovine za Enesa Hadžića, 4. april 2013.); P6059 (Zapisnik suda u Sarajevu o ekshumacijama izvršenim u toku 1999. godine, 13. januar 1999.), str. 5; P6060 (Potvrda Instituta za nestale osobe Bosne i Hercegovine za Mehmeda Ahmethadžića, 4. april 2013.). Pretresno vijeće nije uzelo u obzir dokaze svjedokinje RM-032 u vezi s ovim incidentom (P180 (Svjedokinja RM-032, izjava svjedoka, 20. oktobar 1998.), par. 15, 29, 39, 41; svjedokinja RM-032, T. 2380-2381) s obzirom na to da ni svjedokinja RM-032 ni Dragan Kunarac nisu bili prisutni (a nisu ni viđeni) na mjestu događaja, što utiče na težinu koju treba pridati ovom dijelu njenih dokaza. Nadalje, Pretresno vijeće se nije oslanjalo na dokaze Ismeta Poljaka koji se odnose na datum ovog incidenta budući da je on za njega saznao tek kasnije.

³⁰⁷³ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 745.

³⁰⁷⁴ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 745.

³⁰⁷⁵ P139 (Izjava Fejzije Hadžića, 20. oktobar 1992.), str. 2-3, 5; Fejzija Hadžić, T. 1835-1836, 1840.

³⁰⁷⁶ P138 (Fejzija Hadžić, izjava svjedoka, 31. januar 1999.), str. 4-5; P139 (Izjava Fejzije Hadžića, 20. oktobar 1992.), str. 3; Fejzija Hadžić, T. 1835-1836, 1840.

³⁰⁷⁷ P138 (Fejzija Hadžić, izjava svjedoka, 31. januar 1999.), str. 4.

³⁰⁷⁸ P138 (Fejzija Hadžić, izjava svjedoka, 31. januar 1999.), str. 4; P139 (Izjava Fejzije Hadžića, 20. oktobar 1992.), str. 4; Fejzija Hadžić, T. 1840-1841.

³⁰⁷⁹ P138 (Fejzija Hadžić, izjava svjedoka, 31. januar 1999.), str. 4; Fejzija Hadžić, T. 1863.

³⁰⁸⁰ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 745.

vozila, postrojani u kolonu po jedan, a zatim odvedeni u polje pored jedne štale.³⁰⁸¹ Potom im je naređeno da odu do štale.³⁰⁸² Pet ili šest vojnika u uniformama je tada otvorilo vatru na zatočenike iz automatskih pušaka.³⁰⁸³ Svjedok je pogođen u lijevu nogu i pao je na zemlju pretvarajući se da je mrtav.³⁰⁸⁴ Stražari su ponovo pucali na svaki njihov pokret kako bi bili sigurni da su svi zatočenici mrtvi.³⁰⁸⁵ Svjedok nije poznao nijednog od ljudi koji su pucali, samo Peru Eleza koji je bio s njima.³⁰⁸⁶ Četvorica zatočenika su pošteđena i naređeno im je da mrtva tijela odnesu u štalu. Kasnije su i oni ustrijeljeni. Vojnici su po tijelima posuli benzin, zapalili štalu i otišli.³⁰⁸⁷ **Hadžić**, koji je jedini preživjeli, sjetio se imena ubijenih zatočenika.³⁰⁸⁸ Prema izvještaju **Ewe Tabeau**, 19 žrtava je 1992. godine bilo u dobi između 19 i 50 godina. Jedna žrtva je 1992. imala 16 godina. Datum rođenja preostalih žrtava je nepoznat.³⁰⁸⁹ **Ismet Poljak** je izjavio da su tu bila tri kamiona i da je jedna grupa od 15 zatočenika ubijena iz vatrenog oružja na brdu Mala Meka, a da su ostali zatočenici ustrijeljeni na mostu i bačeni u Drinu prije nego što su došli do grada Foče.³⁰⁹⁰

752. Na osnovu gore navedenog, Pretresno vijeće konstatuje da su 5. avgusta 1992. srpski vojnici, 24 zatočena bosanska Muslimana, među kojima i Fejziju Hadžića, izveli iz skladišta municije u Jelašačkom Polju u Kalinoviku. Vojnici su ih doveli u jednu štalu u Rantinama, opština Foča. Zatočenicima su ruke bile vezane, bili su žestoko pretučeni i morali su putem pjevati "četničke pjesme". Pet do šest vojnika, Srba, kojima je komandovao Pero Elez, pucali su na te muškarce iz vatrenog oružja. Preživio je jedino Fejzija Hadžić, koji je bio pogođen u nogu. Pretresno vijeće podsjeća na svoj zaključak u poglavlju 3.1.2 da je Pero Elez, kao komandant Miljevinskog bataljona, bio vođa niže jedinice, pod komandom Marka Kovača, komandanata TG-a Foča. Vojnici su tijela zapalili i zatim otišli. Jedna od žrtava imala je samo 16 godina. Na osnovu gore

³⁰⁸¹ P138 (Fejzija Hadžić, izjava svjedoka, 31. januar 1999.), str. 5; P139 (Izjava Fejzije Hadžića, 20. oktobar 1992.), str. 4.

³⁰⁸² P138 (Fejzija Hadžić, izjava svjedoka, 31. januar 1999.), str. 5.

³⁰⁸³ P138 (Fejzija Hadžić, izjava svjedoka, 31. januar 1999.), str. 5; P139 (Izjava Fejzije Hadžića, 20. oktobar 1992.), str. 4; Fejzija Hadžić, T. 1841, 1843, 1862-1863.

³⁰⁸⁴ P138 (Fejzija Hadžić, izjava svjedoka, 31. januar 1999.), str. 5; P139 (Izjava Fejzije Hadžića, 20. oktobar 1992.), str. 4; Fejzija Hadžić, T. 1841.

³⁰⁸⁵ P138 (Fejzija Hadžić, izjava svjedoka, 31. januar 1999.), str. 5.

³⁰⁸⁶ Fejzija Hadžić, T. 1843.

³⁰⁸⁷ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 745.

³⁰⁸⁸ P139 (Izjava Fejzije Hadžića, 20. oktobar 1992.), str. 3-4.

³⁰⁸⁹ P2797 (Dodatak izvještaju vještaka Ewe Tabeau, 24. juli 2013.), str. 388-396.

³⁰⁹⁰ P1425 (Ismet Poljak, izjava svjedoka, 25. januar 1999.), str. 6-7.

navedenog, Pretresno vijeće će dalje razmotriti ovaj incident u vezi s tačkama 3-6 Optužnice u poglavlju 8 dolje.

753. Što se tiče 15 zatočenika koje su muškarci pod Elezovim vođstvom izveli prije nego što su izveli grupu Fejzije Hadžića, Pretresnom vijeću nisu predloženi dokazi o tome šta se s njima desilo. Pretresno vijeće stoga neće dalje razmatrati taj incident u vezi ni sa jednom tačkom Optužnice.

Prilog C i incidenti ubijanja koji nisu navedeni u prilogima Optužnici

754. Pored incidenta 7.1 iz Priloga B Optužnici o kojem je bilo riječi gore u tekstu, optuženi je prema Optužnici odgovoran za ubijanje drugih bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata u opštini Kalinovik.³⁰⁹¹

Ubistva u osnovnoj školi u Kalinoviku (incident 9.1 iz Priloga C Optužnici)

755. Što se tiče ubistava počinjenih u osnovnoj školi u Kalinoviku, Pretresno vijeće je formalno primilo na znanje činjenice o kojima je presuđeno i razmotrilo dokaze velikog broja svjedoka. Činjenice o kojima je presuđeno i dokazi razmotreni su u poglavlju 4.5.2, *Incident 9.1 iz Priloga C Optužnici*.

756. Na osnovu gore navedenog, Pretresno vijeće konstatuje da je Boško Govedarica ubio zatočenog bosanskog Muslimana Sutka Hasanbegovića u osnovnoj školi u Kalinoviku u avgustu 1992. Na osnovu dokaza razmotrenih gore u tekstu i drugdje u poglavlju 4.5, Pretresno vijeće konstatuje da je Govedarica bio načelnik policije u SJB-u Kalinovik. Pretresno vijeće će dalje razmotriti ovaj incident u vezi s tačkama 3-6 Optužnice u poglavlju 8 dolje.

757. Prema činjenicama o kojima je presuđeno 740 i 742, zatočeni Muslimani ubijeni su za vrijeme svog zatočenja u osnovnoj školi u Kalinoviku, koje je počelo najkasnije 25. juna 1992. S tim u vezi, Pretresnom vijeću su predloženi i dokazi o ubijanju jednog zatočenog čovjeka iz Kalinovika, koji je nakon što je bio pretučen, udavljen u kontejneru za vodu. Pretresnom vijeću su predloženi dokazi o raznim grupama koje su bile u školi, među kojima i srpski vojnici i policajci, stražari iz redova lokalne policije i drugi stražari u vojnim uniformama, kao i razni drugi ljudi koji su izvana dolazili u

³⁰⁹¹ Optužnica, par. 39(a), 52, 59(a), 62(b).

školu. Te dokaze je Pretresno vijeće razmotrilo u poglavlju 4.5.2, *Incident 9.1 iz Priloga C Optužnici*. S obzirom na širok raspon mogućih počinitelja tog ubijanja, Pretresno vijeće ne može utvrditi ko je počinio ubijanje u logoru, uključujući ubistvo čovjeka iz Kalinovika, te stoga neće dalje razmatrati te incidente u vezi ni sa jednom tačkom Optužnice.

Ubistva u skladištu municije u Jelašačkom Polju

758. Što se tiče ubistava u skladištu municije u Jelašačkom Polju (pored onih o kojima je bilo riječi u sklopu incidenta 7.1 iz Priloga B Optužnici), Pretresnom vijeću su predloženi dokazi koje je iznio **Fezija Hadžić**, bosanski Musliman iz Kalinovika.³⁰⁹² On je u svom svjedočenju rekao da je 2. avgusta 1992., dok je bio zatočen u skladištu municije između Jelaševca i Kalinovika, Đorđislav Aškraba naredio da se Osman Manda iz Hadžića i jedan čovjek koji se zvao Jakup iz Trnave izvedu, i oni se više nisu vratili.³⁰⁹³ Dan kasnije, Remiz Suljić iz sela Vihovići, Nezir Rogoj, Nasuf Bičo i Zaim Čusto, sva trojica iz sela Jelašac, odvedeni su, kako je Aškraba rekao, radi navodne razmjene zatvorenika, međutim, svjedok je kasnije saznao da su sva četvorica pogubljena.³⁰⁹⁴

759. Što se tiče gore opisanog incidenta, Pretresno vijeće napominje da mu nisu predloženi dokazi o tome šta se tim muškarcima desilo nakon što su odvedeni niti ikakvi drugi dokazi o navodnim počiniocima tog ubijanja. U nedostatku takvih dokaza, Pretresno vijeće neće dalje razmatrati taj incident u vezi ni sa jednom tačkom Optužnice.

4.5.2 Protivpravno zatočenje i okrutno ili nečovječno postupanje u zatočeničkim objektima

Incident 9.1 iz Priloga C Optužnici

760. Prema Optužnici, optuženi je odgovoran za protivpravno zatočenje, mučenje, premlaćivanje, zlostavljanje, silovanje, druga djela seksualnog nasilja i podvrgavanje

³⁰⁹² P138 (Fezija Hadžić, izjava svjedoka, 31. januar 1999.), str. 1; P139 (Izjava Fezije Hadžića, 20. oktobar 1992.), str. 1; Fezija Hadžić, T. 1830.

³⁰⁹³ P139 (Izjava Fezije Hadžića, 20. oktobar 1992.), str. 2.

³⁰⁹⁴ P139 (Izjava Fezije Hadžića, 20. oktobar 1992.), str. 3.

bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata nehumanim životnim uslovima u osnovnoj školi u Kalinoviku (škola "Miladin Radojević") u periodu od 25. juna 1992. do negdje u julu 1992.³⁰⁹⁵ Odbrana je iznijela argument da su policijske i civilne vlasti kontrolisale događaje u osnovnoj školi u Kalinoviku i da su paravojne grupe koje nisu bile pod efektivnom kontrolom VRS-a odgovorne za zlostavljanja.³⁰⁹⁶ Incident 9.1 iz Priloga C Optužnici vremenski je ograničen na nekoliko sedmica u junu i julu 1992. Međutim, Optužnica nije ograničena samo na incidente iz priloga Optužnici.³⁰⁹⁷ Krivično djelo progona kojim se tereti u Optužnici *uključuje* incidente koji su dalje navedeni u priložima Optužnici.³⁰⁹⁸ Shodno tome, Pretresno vijeće nije zanemarilo činjenice o kojima je presuđeno ili dokaze koji izlaze izvan vremenskog okvira incidenta 9.1 iz Priloga C Optužnici. Dolje u tekstu, Pretresno vijeće će razmotriti dokaze koji se odnose na slučajeve svakog eventualnog protivpravnog zatočenja i okrutnog ili nečovječnog postupanja u osnovnoj školi u Kalinoviku 1992. godine. Pretresno vijeće je formalno primilo na znanje izvjestan broj činjenica o kojima je presuđeno u vezi s događajima u školi. Pretresnom vijeću su predočeni i dokazi koje su iznijeli **svjedokinja RM-032, svjedokinja RM-048 i Fejzija Hadžić**, bosanski Muslimani³⁰⁹⁹ koji su bili zatočeni u osnovnoj školi u Kalinoviku, kao i dokazi koje su iznijeli **Zijo Hadžić i Ismet Poljak**, dvojica bosanskih Muslimana koji su do aprila 1992. bili policajci u Kalinoviku,³¹⁰⁰ i ono smatra da su ti dokazi u skladu s činjenicama o kojima je presuđeno.³¹⁰¹

761. Dana 25. juna 1992., sekretar opštinskog sekretarijata za narodnu odbranu u Kalinoviku Neđo Banjanin izdao je naređenje kojim se muškarci, Muslimani, pozivaju da dođu u zgradu Skupštine opštine radi preuzimanja radnih zadataka za preduzeće

³⁰⁹⁵ Optužnica, par. 39(b)-(c), 47, 53, 59(b)-(d), (g), incident 9.1 iz Priloga C Optužnici..

³⁰⁹⁶ Završni podnesak odbrane, par. 1591-1594.

³⁰⁹⁷ Za više informacija o ovom pitanju, v. Dodatak B.

³⁰⁹⁸ Optužnica, par. 59(b)-(d), (g) (naglasak dodat).

³⁰⁹⁹ P180 (Svjedokinja RM-032, izjava svjedoka, 20. oktobar 1998.), str. 1, par. 1; P979 (Svjedokinja RM-048, izjava svjedoka, 8. juni 1999.), str. 1, par. 1; svjedokinja RM-048, T. 8815; P138 (Fejzija Hadžić, izjava svjedoka, 31. januar 1999.), str. 1; P139 (Izjava Fejzije Hadžića, 20. oktobar 1992.), str. 1; Fejzija Hadžić, T. 1830.

³¹⁰⁰ P2800 (Zijo Hadžić, izjave svjedoka), izjava svjedoka od 30. januara 1999., str. 1-2, 5, izjava svjedoka od 19. februara 2003., str. 1; P1425 (Ismet Poljak, izjava svjedoka, 25. januar 1999.), str. 1-2, 6.

³¹⁰¹ **Svjedokinja RM-032**: P180 (Svjedokinja RM-032, izjava svjedoka, 20. oktobar 1998.), par. 3-5, 7, 9, 11, 13-16, 22, 24-28, 45, 47; svjedokinja RM-032, T. 2380, 2384, 2386-2387, 2389, 2393-2396, 2401, 2403. **Svjedokinja RM-048**: P979 (Svjedokinja RM-048, izjava svjedoka, 8. juni 1999.), par. 6, 8-9, 11-14, 17-18; svjedokinja RM-048, T. 8865; P980 (Svjedokinja RM-048, tabela s pojašnjenjima). **Fejzija Hadžić**: P138 (Fejzija Hadžić, izjava svjedoka, 31. januar 1999.), str. 4; P139 (Izjava Fejzije Hadžića, 20. oktobar 1992.), str. 1; Fejzija Hadžić, T. 1847-1848. **Zijo Hadžić**: P2800 (Zijo Hadžić, izjave svjedoka), izjava svjedoka od 30. januara 1999., str. 6. **Ismet Poljak**: P1425 (Ismet Poljak, izjava svjedoka, 25. januar 1999.), str. 4, 6.

Drvena industrija i šumarstvo "Zelengora".³¹⁰² **Ismet Poljak** je izjavio da su naređenja dolazila od Gruje Lalovića, predsjednika opštine Kalinovik, i Boška Govedarice, lokalnog načelnika policije.³¹⁰³ Odazvalo se šezdesetak Muslimana, koji su uhapšeni i odvedeni u osnovnu školu u Kalinoviku.³¹⁰⁴ **Fejzija Hadžić** je precizirao da su ih uhapsili pripadnici rezervnog i aktivnog sastava policije, među kojima su bili Milan Perić i Sašo Doder.³¹⁰⁵ Aleksandar Cerovina, Predrag Terzić i Duško Mandić, policajci iz Kalinovika, pretražili su svjedoka na ulasku u školu.³¹⁰⁶ Oni ljudi koji se nisu odazvali pozivu su kasnije uhapšeni i takođe odvedeni u tu školu.³¹⁰⁷ U periodu od 1. do 5. avgusta 1992., Srbi su pokupili, uhapsili, razdvojili i zatvorili ili zatočili gotovo sve preostale Muslimane i Muslimanke iz Kalinovika, kao i približno 190 žena, djece i starih ljudi iz Gacka.³¹⁰⁸ Svi zatočenici su kasnije odvedeni u školu.³¹⁰⁹

762. **Fejzija Hadžić** je u svom svjedočenju rekao da je 10 ili 15 naoružanih srpskih pripadnika rezervnih policijskih snaga u maslinastozelено-sivim vojnim uniformama držalo ljude u školi.³¹¹⁰ Sjetio se imena sljedećih stražara: Milana Lalovića, Danila Đorema, Dejana Đorema, Beleta Stankovića, Miće Mandića i Ilije Đorema.³¹¹¹ **Svjedokinja RM-048** je u svom svjedočenju rekla da su stražari nosili policijske uniforme i uniforme maslinaste boje.³¹¹² Prema riječima **svjedokinje RM-032**, zatočenike su čuvali ljudi koji su nosili plave uniforme regularne policije, dok su neki nosili maslinaste uniforme "prijasnje vojske".³¹¹³ Stražari su radili u smjenama.³¹¹⁴ Stražari su zatočenike zvali "ustašama" i psovali su im "ustaške majke".³¹¹⁵ Sve vrijeme svog zatočenja, svjedokinja RM-032 je viđala vojnike u crnim, maslinastozelenim i maskirnim uniformama kako dolaze u školu i zlostavljaju zatočenike.³¹¹⁶ Prema

³¹⁰² Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 740.

³¹⁰³ P1425 (Ismet Poljak, izjava svjedoka, 25. januar 1999.), str. 4, 6.

³¹⁰⁴ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 740.

³¹⁰⁵ P138 (Fejzija Hadžić, izjava svjedoka, 31. januar 1999.), str. 4; P139 (Izjava Fejzije Hadžića, 20. oktobar 1992.), str. 1; Fejzija Hadžić, T. 1847-1848.

³¹⁰⁶ P139 (Izjava Fejzije Hadžića, 20. oktobar 1992.), str. 2; Fejzija Hadžić, T. 1848-1849.

³¹⁰⁷ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 740.

³¹⁰⁸ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 741.

³¹⁰⁹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 741.

³¹¹⁰ P139 (Izjava Fejzije Hadžića, 20. oktobar 1992.), str. 2; Fejzija Hadžić, T. 1839, 1848-1849.

³¹¹¹ P139 (Izjava Fejzije Hadžića, 20. oktobar 1992.), str. 2.

³¹¹² P979 (Svjedokinja RM-048, izjava svjedoka, 8. juni 1999.), par. 16; svjedokinja RM-048, T. 8866.

³¹¹³ P180 (Svjedokinja RM-032, izjava svjedoka, 20. oktobar 1998.), par. 12; svjedokinja RM-032, T. 2393.

³¹¹⁴ P180 (Svjedokinja RM-032, izjava svjedoka, 20. oktobar 1998.), par. 12; svjedokinja RM-032, T. 2392-2393.

³¹¹⁵ P180 (Svjedokinja RM-032, izjava svjedoka, 20. oktobar 1998.), par. 14.

³¹¹⁶ P180 (Svjedokinja RM-032, izjava svjedoka, 20. oktobar 1998.), par. 43, 45; svjedokinja RM-032, T. 2403.

izvještaju SJB-a Kalinovik od 18. avgusta 1992., pripadnici policijskih snaga nisu imali propisne uniforme jer su im postojeće dotrajale i uglavnom su bili obučeni u sivomaslinaste uniforme bez policijskih obilježja.³¹¹⁷

763. Muslimanski civili zatočeni u školi u Kalinoviku držani su u nehigijenskim uslovima, bez tople vode i s nedovoljno hrane.³¹¹⁸ **Svjedokinja RM-032** je konkretno izjavila da je većina ljudi koji su držani u školi spavala na podu.³¹¹⁹ Imali su ograničenu slobodu kretanja; nije im bilo dozvoljeno da odlaze na neku drugu teritoriju niti da se vrate svojim kućama.³¹²⁰ Većina njihovih kuća bila je spaljena ili opljačkana.³¹²¹ Bili su pod stražom i živjeli su u atmosferi zastrašivanja.³¹²² Sve to događalo se pred očima, sa punim znanjem, a ponekad i uz neposredno učešće lokalnih vlasti, posebno policije.³¹²³ Međutim, **Fejzija Hadžić** je u svom svjedočenju rekao da je zatočenicima u prva tri dana bio dozvoljen kontakt s porodicama i da je postupanje prema njima sve vrijeme njihovog boravka u zatočeništvu do 6. jula 1992. bio "prilično dobr[o]".³¹²⁴ Prema izvještaju SJB-a Kalinovik od 18. avgusta 1992., bosanski Muslimani koje su pripadnici SJB-a Kalinovik 6. jula 1992. doveli u osnovnu školu u Kalinoviku prebačeni su, na osnovu naređenja opštinskih i vojnih vlasti Kalinovika i pod obezbjeđenjem SJB-a Kalinovik, u vojni zatvor, gdje je njihovo obezbjeđenje preuzela vojna komanda Taktičke grupe Kalinovik.³¹²⁵

764. Neki zatočenci su tokom zatočenja u školi zlostavljani i ubijeni, a žene silovane, isključivo zato što su bili muslimanske nacionalnosti.³¹²⁶ Načelnik policijskih snaga u Foči Dragan Gagović bio je jedan od onih koji su dolazili u školu da izvode žene i siluju ih.³¹²⁷ **Zijo Hadžić** je izjavio da je, kao član komisije koja je istraživala događaje u Kalinoviku, razgovarao s 15 žena i nekim muškarcima koji su bili zatočeni u logoru u školi, koji su mu rekli da je tamo silovano otprilike 80 žena.³¹²⁸

³¹¹⁷ P4073 (Izvještaj o radu SJB-a Kalinovik za period od aprila do avgusta 1992., 18. avgust 1992.), str. 1, 5.

³¹¹⁸ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 613.

³¹¹⁹ P180 (Svjedokinja RM-032, izjava svjedoka, 20. oktobar 1998.), par. 11.

³¹²⁰ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 613.

³¹²¹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 613.

³¹²² Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 613.

³¹²³ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 613.

³¹²⁴ P139 (Izjava Fejzije Hadžića, 20. oktobar 1992.), str. 2.

³¹²⁵ P4073 (Izvještaj o radu SJB-a Kalinovik za period od aprila do avgusta 1992., 18. avgust 1992.), str. 1, 4.

³¹²⁶ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 742.

³¹²⁷ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 614.

³¹²⁸ P2800 (Zijo Hadžić, izjave svjedoka), izjava svjedoka od 30. januara 1999., str. 6.

765. Prema riječima **svjedokinje RM-048**, uslovi zatočenja dramatično su se pogoršali po zauzimanju Trnova, negdje oko 1. avgusta 1992.³¹²⁹ Nije im bilo dozvoljeno ni da odu na zahod.³¹³⁰ Pripadnici paravojnih formacija takođe su počeli izvoditi ljude na saslušanja.³¹³¹ Svjedokinja je pretpostavila da se radi o pripadnicima paravojnih jedinica zbog njihovih dugih brada i maskirnih uniformi koje su bile drugačije od onih koje su nosili pripadnici regularne srpske vojske.³¹³² Svjedokinja je čula krike s gornjeg sprata nakon što bi ljudi bili odvedeni.³¹³³ Prema izvještaju SJB-a Kalinovik od 18. avgusta 1992., vojna komanda je nakon poraza srpskih snaga u Trnovu 31. avgusta 1992. zatražila pomoć vojne komande Foča, te je došlo oko 100 boraca.³¹³⁴ Ta grupa je silom ušla u osnovnu školu u Kalinoviku, gdje su bili smješteni žene, djeca i lica starija od 60 godina muslimanske nacionalnosti, usprkos protivljenju policajaca koji su obezbjeđivali taj objekat.³¹³⁵ Pripadnici grupe zlostavljali su ljude tako što su odvodili mlade žene i djevojke, ubijali i silovali maloljetnice i otimali zlatni nakit i novac.³¹³⁶

766. **Svjedokinja RM-032** je u svom svjedočenju rekla da je jednog dana Govedarica odveo zatočenog Sutka Hasanbegovića i da se Hasanbegović vratio sav "modar i krvav" i rekao da ga je tukao Govedarica.³¹³⁷ Drugi dan je Govedarica došao u školu s nekoliko ljudi i odveo Hasanbegovića na sprat, nakon čega je svjedokinja čula dva ili tri hica.³¹³⁸ Kasnije su neke zatočene žene vidjele Govedaricu kako silazi niz stepenice s krvavim nožem, a neki vojnici koji su stigli kolima snijeli su jedno tijelo umotano u čebe.³¹³⁹ Svjedokinja je pretpostavila da je to bilo Hasanbegovićevo tijelo.³¹⁴⁰ **Svjedokinja RM-048** je u svom svjedočenju rekla da je vidjela kad je Hasanbegović izveden, zatim je čula krike i vidjela kako iznose tijelo koje je, po svemu sudeći, bilo

³¹²⁹ P979 (Svjedokinja RM-048, izjava svjedoka, 8. juni 1999.), par. 17.

³¹³⁰ P979 (Svjedokinja RM-048, izjava svjedoka, 8. juni 1999.), par. 17.

³¹³¹ P979 (Svjedokinja RM-048, izjava svjedoka, 8. juni 1999.), par. 17-18; svjedokinja RM-048, T. 8815.

³¹³² P979 (Svjedokinja RM-048, izjava svjedoka, 8. juni 1999.), par. 17.

³¹³³ P979 (Svjedokinja RM-048, izjava svjedoka, 8. juni 1999.), par. 18.

³¹³⁴ P4073 (Izvjestaj o radu SJB-a Kalinovik za period od aprila do avgusta 1992., 18. avgust 1992.), str. 1, 3.

³¹³⁵ P4073 (Izvjestaj o radu SJB-a Kalinovik za period od aprila do avgusta 1992., 18. avgust 1992.), str. 3.

³¹³⁶ P4073 (Izvjestaj o radu SJB-a Kalinovik za period od aprila do avgusta 1992., 18. avgust 1992.), str. 3.

³¹³⁷ Svjedokinja RM-032, T. 2401

³¹³⁸ P180 (Svjedokinja RM-032, izjava svjedoka, 20. oktobar 1998.), par. 46; svjedokinja RM-032, T. 2401.

³¹³⁹ P180 (Svjedokinja RM-032, izjava svjedoka, 20. oktobar 1998.), par. 46; svjedokinja RM-032, T. 2401-2402.

³¹⁴⁰ P180 (Svjedokinja RM-032, izjava svjedoka, 20. oktobar 1998.), par. 46.

Hasanbegovićevu.³¹⁴¹ Svjedokinja je takođe vidjela kako odnose tijelo jednog drugog čovjeka iz Kalinovika i čula je da su ga pretukli i udavili u kontejneru za vodu.³¹⁴² Noću je svjedokinja vidjela pripadnike tih paravojnih formacija, među kojima Peru Eleza i njegove stražare, Zorana i Neđu Samardžića i ljude Dragana Kunarca (Žage), kako izvode žene i kasnije ih vraćaju.³¹⁴³ Ti ljudi su takođe od zatočenika uzimali dragocjenosti i tukli one koji ih nisu bili voljni predati.³¹⁴⁴

767. Dragoljub Kunarac i jedan čovjek čiji je nadimak bio Gaga su 2. avgusta 1992. izveli iz škole zajedno dvije žene i odvezli ih u jednu kuću na području Aladže, a odatle u jednu kuću u Trnovačama.³¹⁴⁵ **Svjedokinja RM-032** misli da je Gagino pravo ime bilo Dragan Gagović.³¹⁴⁶ Po dolasku u kuću na području Aladže, ženama je rečeno gdje da spavaju. Jedna od njih dodijeljena je Kunarcu. On joj je naredio da se skine i pokušao da je siluje, pošto je na sto stavio bajonet.³¹⁴⁷ Kunarac nije uspio do kraja penetrirati u nju budući da se ukočila od straha, ali je to uspio sljedećeg dana.³¹⁴⁸ Kunarac je znao da ona na to nije pristala i uživao je pri pomisli da će joj biti "prvi", čime ju je još više ponizio.³¹⁴⁹ Isto tako je 2. avgusta 1992. Pero Elez došao u školu obučen u maskirnu uniformu s pištoljem i puškom i sa sobom odveo jednu od zatočenih djevojaka.³¹⁵⁰

768. Nekoliko dana kasnije, Žaga i Gaga došli su u školu u Kalinoviku u pratnji nekoliko vojnika, među kojima je bila jedna žena vojnik po imenu Jadranka, kojoj su se drugi obraćali s Jaca ili Jasna.³¹⁵¹ Psovali su zatočenike, a Jadranka je nožem prijetila svjedokinji RM-032.³¹⁵² Kada je svjedokinja pitala Žagu šta će se desiti sa zatočenicima, on je rekao da će svi biti pobijeni.³¹⁵³ Žaga je kasnije rekao svjedokinji da

³¹⁴¹ P979 (Svjedokinja RM-048, izjava svjedoka, 8. juni 1999.), par. 18.

³¹⁴² P979 (Svjedokinja RM-048, izjava svjedoka, 8. juni 1999.), par. 18.

³¹⁴³ P979 (Svjedokinja RM-048, izjava svjedoka, 8. juni 1999.), par. 19-20.

³¹⁴⁴ P979 (Svjedokinja RM-048, izjava svjedoka, 8. juni 1999.), par. 3, 21.

³¹⁴⁵ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 604.

³¹⁴⁶ Svjedokinja RM-032, T. 2389-2390.

³¹⁴⁷ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 605.

³¹⁴⁸ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 606.

³¹⁴⁹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 606.

³¹⁵⁰ P180 (Svjedokinja RM-032, izjava svjedoka, 20. oktobar 1998.), par. 18, 20; svjedokinja RM-032, T. 2380, 2395.

³¹⁵¹ P180 (Svjedokinja RM-032, izjava svjedoka, 20. oktobar 1998.), par. 39; svjedokinja RM-032, T. 2381-2382.

³¹⁵² P180 (Svjedokinja RM-032, izjava svjedoka, 20. oktobar 1998.), par. 40-41.

³¹⁵³ P180 (Svjedokinja RM-032, izjava svjedoka, 20. oktobar 1998.), par. 41; svjedokinja RM-032, T. 2380-2381.

je on pripadnik Belih orlova.³¹⁵⁴ Neki od Žaginih ljudi nosili su oznake s orlom i slovom S, neki su nosili maskirne uniforme, dok su ostali bili u civilnim odijelima.³¹⁵⁵

769. U avgustu 1992., Marinko Bjelica, koji je nosio neku rusku kapu, došao je s nekoliko ljudi u maskirnoj odjeći i zelenim uniformama "prijašnje vojske" i odveo šest ili sedam žena i djevojaka na jednu farmu negdje između Foče i Miljevine.³¹⁵⁶ Žene su se vratile nakon ponoći i zapriječeno im je da će biti ubijene ako nekome kažu šta im se desilo na farmi.³¹⁵⁷ Bjelica se vratio sljedeće večeri, ali mu stražari nisu dozvolili da ponovo odvede žene.³¹⁵⁸

770. Jednog dana, u školu u Kalinovku došli su Govedarica i jedan čovjek s dugom bradom i trakom oko glave po imenu Zeljaja, koji su se predstavili kao šef policije i komandir policije, tražeći dobrovoljca za kurira za održavanje veze između linija fronta.³¹⁵⁹ Svjedokinja RM-032 se dobrovoljno javila, pa su joj stavili povez preko očiju i odveli do jednog brda.³¹⁶⁰ Kad su joj skinuli povez s očiju, dali su joj neko pismo i jedan štap s komadom bijele krpe i poslali je na liniju fronta muslimanskih snaga na drugom brdu.³¹⁶¹ U tom pismu, Srbi su tražili od Muslimana da pakuje tijela jedanaest srpskih vojnika i razmijene ih za zatočenike iz škole u Kalinoviku, koji će inače biti ubijeni.³¹⁶² Svjedokinja je poslana natrag na srpsku stranu s pismom bosanskih Muslimana, koje im je predala.³¹⁶³ Kad je stigla, tamo su bili Govedarica i šef policije iz Uloga.³¹⁶⁴

771. Pretresno vijeće konstatuje da je svjedočenje Fejzije Hadžića da je postupanje prema zatočenicima bilo "prilično dobro" nejasno i da mu nedostaje činjenični opis uslova. Osim toga, on je u osnovnoj školi u Kalinoviku bio zatočen relativno kratko. U

³¹⁵⁴ P180 (Svjedokinja RM-032, izjava svjedoka, 20. oktobar 1998.), par. 15, 22, 36, 38; svjedokinja RM-032, T. 2380, 2395.

³¹⁵⁵ P180 (Svjedokinja RM-032, izjava svjedoka, 20. oktobar 1998.), par. 38.

³¹⁵⁶ P180 (Svjedokinja RM-032, izjava svjedoka, 20. oktobar 1998.), par. 47; svjedokinja RM-032, T. 2396, 2399-2400.

³¹⁵⁷ P180 (Svjedokinja RM-032, izjava svjedoka, 20. oktobar 1998.), par. 47; svjedokinja RM-032, T. 2396.

³¹⁵⁸ P180 (Svjedokinja RM-032, izjava svjedoka, 20. oktobar 1998.), par. 47; svjedokinja RM-032, T. 2396.

³¹⁵⁹ P180 (Svjedokinja RM-032, izjava svjedoka, 20. oktobar 1998.), par. 51; svjedokinja RM-032, T. 2405-2406.

³¹⁶⁰ P180 (Svjedokinja RM-032, izjava svjedoka, 20. oktobar 1998.), par. 51.

³¹⁶¹ P180 (Svjedokinja RM-032, izjava svjedoka, 20. oktobar 1998.), par. 51.

³¹⁶² P180 (Svjedokinja RM-032, izjava svjedoka, 20. oktobar 1998.), par. 52.

³¹⁶³ P180 (Svjedokinja RM-032, izjava svjedoka, 20. oktobar 1998.), par. 53.

³¹⁶⁴ P180 (Svjedokinja RM-032, izjava svjedoka, 20. oktobar 1998.), par. 53.

tom smislu, ovaj dokaz stoga ima ograničenu dokaznu vrijednost i ne pobija činjenice o kojima je presuđeno.

772. Na osnovu gore navedenog, Pretresno vijeće konstatuje da su 25. juna 1992. pripadnici rezervnog i aktivnog sastava policije, među kojima su bili Milan Perić i Sašo Doder, uhapsili otprilike 60 civila, bosanskih Muslimana, koji su se odazvali pozivu za radne zadatke i zatočili ih u osnovnu školu u Kalinoviku. Kasnije su srpski vojnici i policajci iz SJB-a Kalinovik u školu doveli druge civile, bosanske Muslimane. U periodu od 1. do 5. avgusta 1992., Srbi su pokupili, uhapsili, razdvojili i zarobili ili zatočili gotovo sve preostale Muslimane i Muslimanke iz Kalinovika, kao i približno 190 žena, djece i starih ljudi iz Gacka. Svi zatočenici su potom odvedeni u školu. Imali su ograničenu slobodu kretanja; nije im bilo dozvoljeno da odlaze na neku drugu teritoriju niti da se vrate svojim kućama. Bili su pod stražom i živjeli su u atmosferi zastrašivanja.³¹⁶⁵ Većina zatočenika morala je spavati na podu, a hrane nije bilo dovoljno. Uslovi su bili nehigijenski i nije bilo tople vode. U jednom periodu poslije 1. avgusta 1992. zatočenicima nije bilo dozvoljeno da idu na zahod. Zatočenike su obezbjeđivali pripadnici SJB-a Kalinovik. Stražari su zatočenike držali u atmosferi zastrašivanja, zvali ih "ustašama" i psovali im "ustašku majku".

773. Silovano je otprilike 80 žena, a zatočenike su tukli ljudi koji su dolazili u školu. Silovanja su vršena u školi i na drugim mjestima na koja su žene odvođene. Žrtve su premlaćivane i silovane zbog toga što su po nacionalnosti bile bosanski Muslimani. Među onima koji su silovali zatočenice bili su Pero Elez, Dragan Kunarac zvani Žaga i Dragan Gagović zvani Gaga (načelnik policije u Foči), Marinko Bjelica i Zoran i Neđo Samardžić. Stražari jednom prilikom nisu dozvolili Bjelici da uđe kad je htio da odvede zatočenice. Jedna žena vojnik, koja je bila sa Žagom i Gagom, Jadranka zvana Jaca/Jasna, nožem je prijetila svjedokinji RM-032. Boško Govedarica, načelnik policije u SJB-u Kalinovik (v. zaključak Pretresnog vijeća u poglavlju 4.5.1, *Incident 9.1 iz Priloga C Optužnici*), pretukao je jednog zatočenika po imenu Sutko Hasانبegović. Elez i njegovi ljudi, Zoran i Neđo Samardžić, i Žagini ljudi tukli su zatočenike koji su odbili predati svoje dragocjenosti.

774. Pretresno vijeće podsjeća i na svoj zaključak u poglavlju 3.1.2 da su Pero Elez i Dragomir Kunarac zvani Žaga bili vođe nižih jedinica, pod komandom Marka Kovača, komandanta Taktičke grupe Foča. Pretresno vijeće takođe podsjeća na svoj zaključak u

³¹⁶⁵ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 613.

poglavlju 4.3.1, *Incident 5.1 iz Priloga B Optužnici*, da je Zoran Samardžić, u svojstvu komandanta miljevske Vojne policije, bio je podređen Peri Elezu, komandantu Miljevinskog bataljona. Na osnovu dokaza razmotrenih gore u tekstu, Nedo Samardžić je bio podređen Peri Elezu.

775. Pretresno vijeće će dalje razmotriti gore navedeno u vezi s tačkom 3 Optužnice, u poglavlju 8 dolje.

Incident 9.2 iz Priloga C Optužnici

776. Prema Optužnici, optuženi je odgovoran za protivpravno zatočenje, mučenje, premlaćivanje, zlostavljanje, silovanje, druga djela seksualnog nasilja i podvrgavanje bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata nehumanim životnim uslovima u skladištu municije u Jelašačkom Polju u periodu od 6. jula do 5. avgusta 1992.³¹⁶⁶ Odbrana je iznijela argument da se odgovornost ne može pripisati VRS-u ili optuženom s obzirom na to da je skladište municije u Jelašačkom Polju bilo pod komandom i kontrolom policije.³¹⁶⁷ Pretresno vijeće je formalno primilo na znanje činjenice o kojima je presuđeno broj 743 i 744 koje se odnose na događaje na ovom mjestu. Pretresnom vijeću su dodatno predočeni dokazi koje su iznijeli **Fejzija Hadžić**, bosanski Musliman iz Kalinovika;³¹⁶⁸ **svjedokinja RM-032**, bosanska Muslimanka;³¹⁶⁹ kao i **Zijo Hadžić** i **Ismet Poljak**, dvojica bosanskih Muslimana, koji su do aprila 1992. bili pripadnici policije,³¹⁷⁰ i ono smatra da su ti dokazi u skladu s činjenicama o kojima je presuđeno.³¹⁷¹ Pretresnom vijeću su predočeni i dokumentarni dokazi.

777. Zatočenici su 6. jula 1992. prebačeni iz osnovne škole u Kalinoviku u skladište municije u Jelašačkom Polju.³¹⁷² **Ismet Poljak** je konkretno izjavio da je ukupno 120 Muslimana iz škole prebačeno u skladište.³¹⁷³ **Fejzija Hadžić**, koji je bio jedan od

³¹⁶⁶ Optužnica, par. 39(b)-(c), 47, 53, 59(b)-(d), (g), incident 9.2 iz Priloga C Optužnici.

³¹⁶⁷ Završni podnesak odbrane, par. 1595-1597.

³¹⁶⁸ P138 (Fejzija Hadžić, izjava svjedoka, 31. januar 1999.), str. 1; P139 (Izjava Fejzije Hadžića, 20. oktobar 1992.), str. 1; Fejzija Hadžić, T. 1830.

³¹⁶⁹ P180 (Svjedokinja RM-032, izjava svjedoka, 20. oktobar 1998.), str. 1, par. 1.

³¹⁷⁰ P2800 (Zijo Hadžić, izjave svjedoka), izjava svjedoka od 30. januara 1999., str. 1-2, 5, izjava svjedoka od 19. februara 2003., str. 1; P1425 (Ismet Poljak, izjava svjedoka, 25. januar 1999.), str. 1-2, 6.

³¹⁷¹ **Svjedokinja RM-032**: svjedokinja RM-032, T. 2380 **Fejzija Hadžić**: P139 (Izjava Fejzije Hadžića, 20. oktobar 1992.), str. 2; Fejzija Hadžić, T. 1849, 1851. **Zijo Hadžić**: P2800 (Zijo Hadžić, izjave svjedoka), izjava svjedoka od 30. januara 1999., str. 5-6. **Ismet Poljak**: P1425 (Ismet Poljak, izjava svjedoka, 25. januar 1999.), str. 4, 6-7.

³¹⁷² Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 743.

³¹⁷³ P1425 (Ismet Poljak, izjava svjedoka, 25. januar 1999.), str. 4, 6.

zatočenika, u svom svjedočenju je rekao da su pripadnici srpske rezervne policije sproveli njega i ostale iz njegove grupe do skladišta, gdje su ih prihvatili uniformisani pripadnici policije iz Kalinovika.³¹⁷⁴ Taj zatočenički objekt bio je pod kontrolom penzionisanog policajca Đorđislava Aškrabe, koji je nosio vojnu uniformu.³¹⁷⁵ Svjedok se sjetio imena sljedećih stražara: Milana Lalovića, Vojina Puhala, Ranka Miljanovića, Zorana Puhala, Radeta Lalovića, Neđe Vukovića, jednog čovjeka koji se prezivao Elez,³¹⁷⁶ jednog čovjeka koji se prezivao Vujičić i dva sina Čede Vukadina.³¹⁷⁷ Aškrabu su imenovali Boško Govedarica, lokalni načelnik policije, i Grujo Lalović, predsjednik opštine Kalinovik.³¹⁷⁸ Prema jednom dokumentu SJB-a Kalinovik, Đorđislav Aškraba, radnik MUP-a, otkomandovan je od 7. jula do 7. avgusta 1992. u VRS na poslove i zadatke komandira obezbjeđenja zatočenih lica muslimanske nacionalnosti.³¹⁷⁹ U skladištu su mnogi zatočenici teško pretučeni.³¹⁸⁰ U skladištu nije bilo sanitarnih čvorova, zatočenici su morali spavati na betonskom podu i dobijali su malo hrane i vode.³¹⁸¹ Do početka avgusta 1992., u skladištu je još uvijek bilo oko 85 muškaraca, Muslimana.³¹⁸²

778. Na osnovu gore navedenog, Pretresno vijeće konstatuje da je od 6. jula do početka avgusta 1992. oko 100 muškaraca bosanskih Muslimana bilo zatočeno u skladištu municije u Jelašačkom Polju. U skladištu nije bilo sanitarnih čvorova, zatočenici su morali spavati na podu, a hrane i vode bilo je u ograničenim količinama.

779. Tim zatočeničkim objektom rukovodio je Đorđislav Aškraba, kojeg su za komandira objekta imenovali Boško Govedarica, načelnik policije u SJB-u Kalinovik, i Grujo Lalović, predsjednik opštine Kalinovik. U tom periodu, Aškraba je bio otkomandovan u VRS. Pretresno vijeće stoga konstatuje da su stražari u skladištu bili potčinjeni VRS-u.

780. U skladištu su mnogi zatočenici bili teško pretučeni. Pretresno vijeće konstatuje da su ih u školi tukli stražari.

³¹⁷⁴ P139 (Izjava Fejzije Hadžića, 20. oktobar 1992.), str. 2; Fejzija Hadžić, T. 1849.

³¹⁷⁵ P139 (Izjava Fejzije Hadžića, 20. oktobar 1992.), str. 2. V. takođe P1425 (Ismet Poljak, izjava svjedoka, 25. januar 1999.), str.7.

³¹⁷⁶ Pretresno vijeće smatra da se ovo odnosi na Peru Eleza.

³¹⁷⁷ P139 (Izjava Fejzije Hadžića, 20. oktobar 1992.), str. 2.

³¹⁷⁸ P1425 (Ismet Poljak, izjava svjedoka, 25. januar 1999.), str. 4, 6-7.

³¹⁷⁹ P7748 (Potvrda da je Đorđislav Aškraba otkomandovan iz MUP-a bosanskih Srba u VRS, 8. april 1993.), str. 2.

³¹⁸⁰ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 743.

³¹⁸¹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 744.

³¹⁸² Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 743.

781. Pretresno vijeće će dalje razmotriti gore navedeno u vezi s tačkom 3 Optužnice, u poglavlju 8 dolje.

Incidenti koji nisu navedeni u prilogima Optužnici – policijska stanica u Kalinoviku

782. Pored incidenata 9.1 i 9.2 iz Priloga C Optužnici o kojima je bilo riječi gore u tekstu, optuženi je prema Optužnici odgovoran za protivpravno zatočenje, mučenje, premlaćivanje, zlostavljanje, silovanje, druga djela seksualnog nasilja i podvrgavanje bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata nehumanim životnim uslovima u drugim zatočeničkim objektima u opštini Kalinovik.³¹⁸³ S tim u vezi, Pretresnom vijeću su predloženi dokazi koje su iznijeli **svjedok RM-063** i **svjedok RM-012** (razmotreni u poglavlju 4.5.5 i 4.3.7), dvojica bosanskih Muslimana iz Foče,³¹⁸⁴ o svom zatočenju u policijskoj stanici u Kalinoviku.

783. **Svjedok RM-063** izjavio je da je 31. oktobra 1992. četvoro ljudi, među kojima je bio i on, odvedeno u MUP u Kalinoviku, gdje su ih pretukli srpski vojnici koje su zvali "gardisti".³¹⁸⁵ Svjedok je bio teško pretučen i slomljena su mu tri rebra, zbog čega je bio "praktički paralizovan" i nije se mogao ni pomaknuti.³¹⁸⁶ Držan je u samici oko deset dana bez ikakve ljekarske njege.³¹⁸⁷ Dana 10. novembra 1992. došla su tri policajca i rekla mu da se spremi za razmjenu, a zatim su mu stavili povez preko očiju, smjestili ga u policijsko vozilo i odvezli u logor u Jažićima, gdje su mu se pridružila još dva zatočenika, nakon čega su odvezeni u Dobro Polje.³¹⁸⁸ Dali su im štap i bijelu maramu i naredili da hodaju prema Rogaju, gdje su ih sačekali pripadnici Armije BiH.³¹⁸⁹

784. Na osnovu gore navedenog, Pretresno vijeće konstatuje da je, od najkasnije 18. septembra 1992. do 21. marta 1993., nekoliko ljudi, među kojima najmanje dva muškarca, bosanska Muslimana, koji su svjedočili pred Pretresnim vijećem kao svjedok

³¹⁸³ Optužnica, par. 39(b)-(c), 47, 53, 59(b)-(d), (g).

³¹⁸⁴ **Svjedok RM-063**: P531 (Svjedok RM-063, izjava svjedoka, 10. februar 1996.), str. 1-2; P532 (Svjedok RM-063, izjava svjedoka, 25. septembar 1998.), str. 1. **Svjedok RM-012**: P3155 (Svjedok RM-012, izjava svjedoka, 19. april 1996.), str. 1-3; P3156 (Svjedok RM-012, izjava svjedoka, 13. juni 1996.), str. 1; P3157 (Svjedok RM-012, izjava svjedoka, 20. oktobar 1998.), str. 1.

³¹⁸⁵ P531 (Svjedok RM-063, izjava svjedoka, 10. februar 1996.), str. 7-8; P532 (Svjedok RM-063, izjava svjedoka, 25. septembar 1998.), str. 2-3; svjedok RM-063, T. 5449.

³¹⁸⁶ P531 (Svjedok RM-063, izjava svjedoka, 10. februar 1996.), str. 7-8; P532 (Svjedok RM-063, izjava svjedoka, 25. septembar 1998.), str. 2-3; svjedok RM-063, T. 5449.

³¹⁸⁷ P531 (Svjedok RM-063, izjava svjedoka, 10. februar 1996.), str. 8.

³¹⁸⁸ P531 (Svjedok RM-063, izjava svjedoka, 10. februar 1996.), str. 8; svjedok RM-063, T. 5433.

³¹⁸⁹ P531 (Svjedok RM-063, izjava svjedoka, 10. februar 1996.), str. 8.

RM-012 i svjedok RM-063, bilo zatočeno u policijskoj stanici u Kalinoviku kojom su upravljali Boško Govedarica, načelnik policije u SJB-u Kalinovik (v. zaključak Pretresnog vijeća u poglavlju 4.5.1, *Incident 9.1 iz Priloga C Optužnici*), i Neđeljko Zeljaja. Na osnovu dokaza razmotrenih gore u tekstu i drugdje u poglavlju 4.5, Pretresno vijeće konstatuje da je Zeljaja bio komandir SJB-a Kalinovik. Dvojica ljudi su iz policijske stanice bila premještena u KP Dom. Pošto su 31. oktobra 1992. svjedoka RM-063 teško pretukli srpski vojnici zvani "gardisti", držali su ga u samici otprilike deset dana bez ljekarske pomoći, usprkos povredama. "Srpski vojnici", među kojima Zoran Samardžić ili Predrag zvani Pedo Trifković/Trivun, 21. marta 1993. izveli su svjedoka RM-012 iz policijske stanice. Jedan od njih je svjedoku prijetio tako što mu je stavio nož pod grlo, prisionio mu cijev puške na sljepoočnicu i natjerao ga da psuje "Aliju" i njegovu kćerku. Pretresno vijeće podsjeća na svoj zaključak u poglavlju 4.3.1, *Incident 5.1 iz Priloga B Optužnici*, da je Zoran Samardžić, kao komandant miljevinske Vojne policije, bio je podređen Peri Elezu, koji je bio komandant Miljevinskog bataljona. Predrag Trivun zvani Pedo ili Pedolino, koji je komandovao dijelom Miljevinskog bataljona, takođe je bio podređen Peri Elezu. Pretresno vijeće podsjeća na svoj zaključak u poglavlju 3.1.2 da je Pero Elez bio vođa niže jedinice, Miljevinskog bataljona, pod komandom Marka Kovača, komandanta Taktičke grupe Foča. Pretresno vijeće će dalje razmotriti gore navedeno, u odnosu na svjedoka RM-012 i svjedoka RM-063, u vezi s tačkom 3 Optužnice, u poglavlju 8 dolje.

4.5.3 Uništavanje privatne i javne imovine, uključujući spomenike kulture i sakralne objekte

785. Prema Optužnici, optuženi je odgovoran za djela bezobzirnog uništavanja privatne imovine, uključujući kuće i poslovne objekte, i javne imovine, uključujući spomenike kulture i sakralne objekte, navedene u incidentu 6 iz Priloga D Optužnici, u opštini Kalinovik, u periodu od 12. maja 1992. do 30. novembra 1995.³¹⁹⁰ Konkretno, u Optužnici se navodi da su džamije u Ulogu, Hotovlju, Jesalici i Kutinama razorene poslije jula 1992.³¹⁹¹ Tužilaštvo je objasnilo da je osuđujuću presudu tražilo samo za rušenje dvije džamije u opštini Kalinovik: džamije u Ulogu i jedne druge, poznate kao

³¹⁹⁰ Optužnica, par. 47, 52, 59(j), incident 6 iz Priloga D Optužnici.

³¹⁹¹ Optužnica, incident 6 iz Priloga D Optužnici

"džamija u Hotovlju/Kutinama".³¹⁹² Pretresno vijeće smatra da to objašnjenje zapravo predstavlja povlačenje dijela navoda o razaranju u opštini Kalinovik, i neće za svrhe ovog incidenta iz priloga Optužnici dalje razmatrati dokaze u vezi s navodnim rušenjem džamije u Jesalici. Pretresno vijeće je formalno primilo na znanje činjenicu o kojoj je presuđeno broj 746 koja se odnosi na razaranje vjerskih spomenika. Pretresnom vijeću su takođe predočeni dokazi koje je iznio vještak **András Riedlmayer**, bibliograf i stručnjak za dokumentiranje umjetničke građe,³¹⁹³ i ono smatra da su njegovi dokazi u vezi s konkretnim podacima o razaranju džamija u Ulogu i Hotovlju u skladu s činjenicom o kojoj je presuđeno.³¹⁹⁴ Nadalje, Pretresnom vijeću su predočeni dokazi koje je iznio **Fejzija Hadžić**, bosanski Musliman iz Kalinovika.³¹⁹⁵

786. Krajem jula i početkom avgusta 1992. razorene su džamije u opštini Kalinovik, i to u Ulogu, Hotovlju, Kutinama i Jesalici.³¹⁹⁶ Prema riječima **Fejzije Hadžića**, "srpska vojska" je spalila tri džamije u Kalinoviku i digla u vazduh minarete.³¹⁹⁷ **András Riedlmayer** je u svom svjedočenju rekao da prije rata u muslimanskom selu Kutine nije bilo džamije i da su stanovnici Kutina pripadali vjerskoj zajednici sa matičnom džamijom u susjednom selu Hotovlju.³¹⁹⁸

787. Na osnovu dokaza **Andrása Riedlmayera**, Pretresno vijeće konstatuje da je činjenica o kojoj je presuđeno broj 746 pobijena kad je riječ o datumu razaranja džamija u Kutinama. Pretresno vijeće se uvjerilo da u selu Kutine nije bilo džamije tokom rata vođenog od 1992. do 1995. Shodno tome, ono neće dalje razmatrati navode o razaranju džamije u Kutinama kao zasebni incident u vezi s tačkom 3 Optužnice. Međutim, Pretresno vijeće smatra da se navodi o razaranju džamije u Hotovlju/Kutinama odnose na navodno razaranje džamije u Hotovlju među čijim vjernicima su bili i mještani Kutina, i dolje u tekstu je razmotrilo dokaze o tome.

³¹⁹² Završni podnesak tužilaštva, Dodatak B; T. 44849.

³¹⁹³ P2503 (Izveštaj vještaka **Andrása Riedlmayera**, decembar 2012.), par. 75; **András Riedlmayer**, T. 17888; P2504 (Biografija **Andrása Riedlmayera**), str. 1.

³¹⁹⁴ P2510 (Formatirani zapisi uz izvještaj vještaka **Andrása Riedlmayera**), str. 143-149; P2511 (Baza podataka iz katastarske evidencije za izvještaj vještaka **Andrása Riedlmayera**); P2513 (Dodatak izvještaju vještaka **Andrása Riedlmayera**, 30. septembar 2013.), str. 6; P2514 (Tabela u programu *Excel* dostavljena kako bi se ažurirao izvještaj vještaka **Andrása Riedlmayera**, 27. septembar 2013.).

³¹⁹⁵ P138 (Fejzija Hadžić, izjava svjedoka, 31. januar 1999.), str. 1; P139 (Izjava Fejzije Hadžića, 20. oktobar 1992.), str. 1; Fejzija Hadžić, T. 1830.

³¹⁹⁶ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 746. Usprkos razlikama u pisanju, Pretresno vijeće smatra da su sela navedena u ovom poglavlju ista ona koja su navedena u Optužnici, incident 6 iz Priloga D Optužnici.

³¹⁹⁷ Fejzija Hadžić, T. 1838-1839.

³¹⁹⁸ P2503 (Izveštaj vještaka **Andrása Riedlmayera**, decembar 2012.), par. 32-33; P2510 (Formatirani zapisi uz izvještaj vještaka **Andrása Riedlmayera**), str. 147-148; P2511 (Baza podataka iz katastarske evidencije za izvještaj vještaka **Andrása Riedlmayera**).

788. **András Riedlmayer** je u svom svjedočenju dalje rekao da je džamija u Ulogu bila dignuta u vazduh.³¹⁹⁹ Prema evidenciji Centra za islamsku arhitekturu Islamske zajednice Bosne i Hercegovine, za razaranje su bili odgovorni "Srbi".³²⁰⁰ Džamija u Hotovlju oštećena je u granatiranju i zatim spaljena.³²⁰¹

789. Na osnovu gore navedenog, Pretresno vijeće konstatuje da je krajem jula i početkom avgusta 1992. džamija u Ulogu dignuta u vazduh, a da je džamija u Hotovlju/Kutinama oštećena u granatiranju i spaljena. Dokazi u vezi s navodnim počiniocima razaranja džamije u Ulogu potiču iz evidencije Centra za islamsku arhitekturu Islamske zajednice Bosne i Hercegovine, u kojoj nije naveden originalni izvor ili osnova saznanja tog izvora. Pretresno vijeće stoga neće dalje razmatrati Riedlmayerove dokaze s tim u vezi. Nadalje, Pretresno vijeće konstatuje da što se tiče dokaza koje je iznio Fejzija Hadžić u vezi s počiniocima razaranja džamije u Ulogu i džamije u Hotovlju/Kutinama, nema jasne osnove za njegova saznanja. S tim u vezi, Pretresno vijeće konstatuje da svjedok nije bio očevidac ovih incidenata. Stoga Pretresno vijeće smatra da se na osnovu tih dokaza ne može utvrditi identitet počinitelaca. Shodno tome, Pretresno vijeće ne može utvrditi identitet počinitelaca razaranja i neće dalje razmatrati te incidente u vezi s tačkom 3 Optužnice.

4.5.4 Oduzimanje ili pljačka imovine

790. Prema Optužnici, optuženi je odgovoran za oduzimanje ili pljačku imovine za vrijeme i poslije preuzimanja vlasti, za vrijeme hapšenja i zatočenja, kao i za vrijeme deportacija ili prisilnih premještanja bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata u opštini Kalinovik u periodu od 12. maja 1992. do 30. novembra 1995.³²⁰² Pretresnom vijeću su predloženi dokazi koji se odnose na dva konkretna incidenta navodne pljačke: jedan, koji se odnosi na zatočenike u osnovnoj školi u Kalinoviku, i drugi, koji se odnosi na zatočenike u skladištu municije u Jelašačkom Polju. U Optužnici su navedena i druga

³¹⁹⁹ P2510 (Formatirani zapisi uz izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera), str. 143-146; P2511 (Baza podataka iz katastarske evidencije za izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera); P2513 (Dodatak izvještaju vještaka Andrása Riedlmayera, 30. septembar 2013.), str. 6; P2514 (Tabela u programu *Excel* dostavljena kako bi se ažurirao izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera, 27. septembar 2013.).

³²⁰⁰ P2513 (Dodatak izvještaju vještaka Andrása Riedlmayera, 30. septembar 2013.), str. 6.

³²⁰¹ P2510 (Formatirani zapisi uz izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera), str. 147-149; P2511 (Baza podataka iz katastarske evidencije za izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera); P2514 (Tabela u programu *Excel* dostavljena kako bi se ažurirao izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera, 27. septembar 2013.).

³²⁰² Optužnica, par. 47, 59(i).

krivična djela u vezi s oba ova zatočenička centra. Pretresno vijeće je konkretno razmotrilo činjenice o kojima je presuđeno, dokaze i činjenične zaključke u vezi s tim drugim navodima, kako je izloženo u poglavlju 4.5.2, *Incident 9.1 iz Priloga C Optužnici*, i 4.5.1, *Incident 7.1 iz Priloga B Optužnici*. Takođe, **svjedokinja RM-032**, bosanska Muslimanka,³²⁰³ u svom svjedočenju je rekla da je nju, u jednom trenutku tokom njenog zatočenja u osnovnoj školi u Kalinoviku u julu i avgustu 1992., grupa vojnika opljačkala i otela joj dragocjenosti.³²⁰⁴ Žaga joj je rekao da su ti vojnici Ćosini ljudi.³²⁰⁵

791. Na osnovu gore navedenog, Pretresno vijeće konstatuje da su 5. avgusta 1992. srpski vojnici pod vođstvom Pere Eleza oduzeli dragocjenosti od otprilike 25 bosanskih Muslimana zatočenih u skladištu municije u Jelašačkom Polju. U osnovnoj školi, u Kalinoviku u julu ili avgustu 1992., Ćosini ljudi, ljudi Pere Eleza, Zoran i Neđo Samardžić, i ljudi Dragana Kunarca oduzeli su dragocjenosti od zatočenih bosanskih Muslimana. Pretresno vijeće podsjeća na svoj zaključak u poglavlju 3.1.2 da su Brane Ćosović zvani Ćosa, Pero Elez i Dragomir Kunarac zvani Žaga bili vođe nižih jedinica, pod komandom Marka Kovača, komandanta Taktičke grupe Foča. Brane Ćosović bio je vođa interventne jedinice Dragan Nikolić, a Pero Elez Miljevinskog bataljona. Pretresno vijeće podsjeća na svoj zaključak u poglavlju 4.3.1, *Incident 5.1 iz Priloga B Optužnici*, da je Zoran Samardžić, kao komandant miljevinske Vojne policije, bio je podređen Peri Elezu. Pretresno vijeće je u poglavlju 4.5.2, *Incident 9.1 iz Priloga C Optužnici*, konstatovalo da je Neđo Samardžić bio podređen Peri Elezu. Pretresno vijeće će dalje razmotriti ove incidente u vezi s tačkom 3 Optužnice u poglavlju 8 dolje.

4.5.5 *Prisilni rad i živi štitovi*

792. Prema Optužnici, optuženi je odgovoran za odvođenje bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata iz opštine Kalinovik na prisilni rad i za korištenje bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata kao živih štitova, u periodu od 12. maja 1992. do 30. novembra 1995.³²⁰⁶ Pretresno vijeće je u vezi s ovom optužbom formalno primilo na znanje činjenicu o kojoj je presuđeno broj 678. Vijeću su takođe predočeni dokazi koje

³²⁰³ P180 (Svjedokinja RM-032, izjava svjedoka, 20. oktobar 1998.), str. 1, par. 1.

³²⁰⁴ P180 (Svjedokinja RM-032, izjava svjedoka, 20. oktobar 1998.), par. 3-5, 7, 9, 37, 50, 54; svjedokinja RM-032, T. 2384, 2386-2387, 2389.

³²⁰⁵ P180 (Svjedokinja RM-032, izjava svjedoka, 20. oktobar 1998.), par. 42.

³²⁰⁶ Optužnica, par. 39(c), 47, 59(h).

je iznio **svjedok RM-012**, bosanski Musliman iz Foče, koji je od 26. maja 1995. do 18. septembra 1992. bio zatočen u KP Domu,³²⁰⁷ i ono smatra da su ti dokazi u skladu s činjenicama o kojima je presuđeno.³²⁰⁸

793. Vojnici su dvojicu zatočenika iz KP Doma vojnim kamionom odveli do Kalinovika, odvojili ih od ostale dvanaestorice i odveli u stanicu policije.³²⁰⁹ **Svjedok RM-012**, koji je bio jedan od te dvojice zatočenika, izjavio je da se to desilo 18. septembra 1992.³²¹⁰ Boško Govedarica bio je načelnik policijske stanice, a Nedelko Zeljaja komandir policije.³²¹¹ Ta dvojica zatočenika držana su u policijskoj stanici i najmanje jedan od njih morao je voziti vozila za otkrivanje mina.³²¹² Govedarica je rekao zatočenicima da su tražili vozače u tu svrhu, ali da je odluka o tome da njih dvojica budu vozači donesena "u Foči".³²¹³ Svjedok je otprilike osam puta bio odveden da vozi ispred "srpskih" automobila i vozila kako bi otkrio mine.³²¹⁴ Premda ova dva zatočenika nisu nikad naletjela na minu, jednom prilikom je auto iza njih naišao na minu i neko je smrtno stradao.³²¹⁵ Svjedok je kasnije razmijenjen, kako je dalje opisano u poglavlju 4.3.7.

794. Na osnovu gore navedenog, Pretresno vijeće konstatuje da su negdje poslije 18. septembra 1992., a prije 24. marta 1993., Boško Govedarica, načelnik SJB-a u Kalinoviku (v. zaključak Pretresnog vijeća u poglavlju 4.5.1, *Incident 9.1 iz Priloga C Optužnici*), i Nedelko Zeljaja, komandir u SJB-u u Kalinoviku (v. zaključak Pretresnog vijeća u poglavlju 4.5.2, *Incidenti koji nisu navedeni u priložima Optužnici – policijska stanica u Kalinoviku*), ili njihovi podređeni, izveli svjedoka RM-012, bosanskog Muslimana, i još jednog čovjeka iz policijske stanice i natjerali ih da više puta voze ispred drugih automobila kako bi otkrili mine. Premda vozilo ili vozila koja su vozili nisu nikad naletjela na minu, jednom prilikom je auto iza njih naišao na minu i neko je smrtno stradao. S tim u vezi, Pretresno vijeće podsjeća i na svoje zaključke u poglavlju

³²⁰⁷ P3155 (Svjedok RM-012, izjava svjedoka, 19. april 1996.), str. 1-3; P3156 (Svjedok RM-012, izjava svjedoka, 13. juni 1996.), str. 1; P3157 (Svjedok RM-012, izjava svjedoka, 20. oktobar 1998.), str. 1.

³²⁰⁸ P3155 (Svjedok RM-012, izjava svjedoka, 19. april 1996.), str. 5; P3157 (Svjedok RM-012, izjava svjedoka, 20. oktobar 1998.), str. 4.

³²⁰⁹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 678.

³²¹⁰ P3155 (Svjedok RM-012, izjava svjedoka, 19. april 1996.), str. 5; P3157 (Svjedok RM-012, izjava svjedoka, 20. oktobar 1998.), str. 4.

³²¹¹ P3155 (Svjedok RM-012, izjava svjedoka, 19. april 1996.), str. 5; P3157 (Svjedok RM-012, izjava svjedoka, 20. oktobar 1998.), str. 4.

³²¹² Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 678.

³²¹³ P3157 (Svjedok RM-012, izjava svjedoka, 20. oktobar 1998.), str. 4.

³²¹⁴ P3155 (Svjedok RM-012, izjava svjedoka, 19. april 1996.), str. 5.

³²¹⁵ P3155 (Svjedok RM-012, izjava svjedoka, 19. april 1996.), str. 5.

4.5.2 u vezi sa uslovima zatočenja. Pretresno vijeće će dalje razmotriti te incidente u dijelu u kojem se oni tiču svjedoka RM-012, u vezi s tačkom 3 Optužnice, u poglavlju 8 dolje.

4.5.6 Nametanje i održavanje mjera ograničavanja i diskriminacije

795. Prema Optužnici, optuženi je odgovoran za nametanje i održavanje mjera ograničavanja i diskriminacije protiv bosanskih Muslimana i/ili bosanskih Hrvata iz opštine Kalinovik u periodu od 12. maja 1992. do 30. novembra 1995.³²¹⁶ Pretresno vijeće je formalno primilo na znanje izvjestan broj činjenica o kojima je presuđeno u vezi s navodima o nametanju i održavanju mjera ograničavanja i diskriminacije u opštini.

796. Isključivo na osnovu činjenica o kojima je presuđeno od broja 735 do 738, Pretresno vijeće konstatuje da su u maju 1992. bosanski Muslimani u opštini morali nositi dozvolu za kretanje koju je izdao krizni štab. Krizni štab SDS-a je 17. maja 1992. izdao naređenje svim vojno sposobnim muškarcima, bosanskim Muslimanima, da se javljaju u opštinski sekretarijat za narodnu odbranu i u policiju dvaput sedmično. Od 11. juna 1992. kretanje muslimanskog stanovništva je još više ograničeno. Pretresno vijeće će dalje razmotriti ove incidente u vezi s tačkom 3 u poglavlju 8 dolje.

4.5.7 Prisilno premještanje i deportacija

797. Prema Optužnici, optuženi je odgovoran za prisilno premještanje i deportaciju bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata iz opštine Kalinovik od marta 1992. do 30. novembra 1995.³²¹⁷ Mjere ograničavanja i diskriminacije, hapšenje i zatočenje bez naloga, šikaniranje, mučenje, silovanje i ostala djela seksualnog nasilja, ubijanje, uništavanje kuća, spomenika kulture i sakralnih objekata, i opasnost da će se takva djela nastaviti – što je sve bilo usmjereno protiv bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata – dovele su do toga da bosanski Muslimani i bosanski Hrvati u strahu pobjegnu. Drugi su fizički protjerani.³²¹⁸ Odbrana je iznijela sljedeće argumente: (i) da su stanovnici htjeli otići iz Kalinovika zbog aktivnosti paravojnih formacija koje su eskalirale; (ii) da su

³²¹⁶ Optužnica, par. 47, 59(k).

³²¹⁷ Optužnica, par. 47, 59(f), 67-68, 70.

³²¹⁸ Optužnica, par. 70.

razlozi promjena nacionalnog sastava u opštini Kalinovik, koji su navedeni u izvještaju Ewe Tabeau, nejasni i da bi stoga razuman zaključak bio da je to bila posljedica situacije koja prirodno proizlazi iz haotičnog sukoba; i (iv) da je, nakon početka rata, bezbjednost stanovnika predstavljala stalnu brigu za zajednicu i da je Skupština opštine uvela mjere zaštite za sve stanovnike, što pokazuje da nije postojao plan za trajno uklanjanje nesrba iz Kalinovika.³²¹⁹ Što se tiče argumenta odbrane u vezi s izvještajem Ewe Tabeau, Pretresno vijeće upućuje na svoj zaključak u Dodatku B. Pretresnom vijeću su predočeni dokazi koje je iznio **Fejzija Hadžić**, bosanski Musliman iz Kalinovika,³²²⁰ koji se odnose na navode o jednom incidentu prisilnog premještanja i deportacije iz opštine.

798. Pretresno vijeće je razmotrilo dokaze koje je iznio Fejzija Hadžić u vezi s incidentom ubijanja 7.1 iz Priloga B Optužnici, u poglavlju 4.5.1. Hadžić je 5. avgusta 1992. uspio pobjeći s mjesta ubijanja.³²²¹ Potom je hodao cijeli dan kako bi se priključio drugim izbjeglicama u mjestu Huse, gdje mu je pružena prva pomoć.³²²² Nakon dosta vremena svjedok se domogao slobodne teritorije u Zenici, na koju je stigao 20. septembra 1992.³²²³

799. Na osnovu gore navedenog, Pretresno vijeće konstatuje da je Fejzija Hadžić, bosanski Musliman iz Kalinovika, pošto je preživio ubijanje u štali u Ratinama 5. avgusta 1992. (v. poglavlje 4.5.1, *Incident 7.1 iz Priloga B Optužnici.*), otišao iz Ratina i 20. septembra 1992. stigao u Zenicu, na teritoriju pod muslimanskom kontrolom. Vijeće će dalje razmotriti taj incident u vezi s tačkama 3 i 7-8 Optužnice, u poglavlju 8 dolje.

³²¹⁹ Završni podnesak odbrane, par. 1581-1587.

³²²⁰ P138 (Fejzija Hadžić, izjava svjedoka, 31. januar 1999.), str. 1; P139 (Izjava Fejzije Hadžića, 20. oktobar 1992.), str. 1; Fejzija Hadžić, T. 1830.

³²²¹ P138 (Fejzija Hadžić, izjava svjedoka, 31. januar 1999.), str. 5; P139 (Izjava Fejzije Hadžića, 20. oktobar 1992.), str. 4; Fejzija Hadžić, T. 1842.

³²²² P138 (Fejzija Hadžić, izjava svjedoka, 31. januar 1999.), str. 5; Fejzija Hadžić, T. 1842.

³²²³ P138 (Fejzija Hadžić, izjava svjedoka, 31. januar 1999.), str. 5; P139 (Izjava Fejzije Hadžića, 20. oktobar 1992.), str. 4; Fejzija Hadžić, T. 1842.

4.6 Opština Ključ

4.6.1 Ubistvo

Incident 3.3 iz Priloga A Optužnici

800. Prema Optužnici, optuženi je odgovoran za ubijanje najmanje 144 ljudi u Biljanima 10. jula 1992. ili približno tog datuma.³²²⁴ Odbrana je iznijela sljedeće argumente: (i) ubijanje u školi u Biljanima bile su pojedinačne i neplanirane radnje rezervista, pripadnika Vojne policije i/ili pripadnika specijalnih snaga policije SJB-a Ključ, i ne mogu se pripisati VRS-u i optuženom kao dokazi genocidnog djela;³²²⁵ (ii) pripadnici bataljona 17. lake pješadijske brigade koji je predvodio Samardžija, zadužen za čišćenje Biljana, bili su nedisciplinovani i neobučeni, a Samardžijin motiv bila je osveta;³²²⁶ (iii) hapšenje ljudi u Biljanima izvršeno je u sklopu legitimne operacije procesuiranja lica za koja se sumnjalo da su borci;³²²⁷ i (iv) tužilaštvo nije navelo nijednu osobu odgovornu za navodno ubijanje u autobusu i nije utvrdilo da je optuženi bio obaviješten o tom incidentu ili da je bilo ko u komandnom lancu VRS-a naredio ili odobrio ta djela.³²²⁸ Pretresno vijeće je formalno primilo na znanje izvjestan broj činjenica o kojima je presuđeno u vezi s ovim incidentom. Pretresnom vijeću su takođe predloženi dokazi koje su iznijeli **svjedok RM-021** i **Dževad Džaferagić**, obojica bosanski Muslimani iz opštine Ključ,³²²⁹ kao i **svjedok RM-010**, stanovnik opštine Ključ,³²³⁰ i ono smatra da su ti dokazi u skladu s činjenicama o kojima je presuđeno.³²³¹ Pretresnom vijeću su predloženi i dokazi koje su iznijeli **Birte Weiss**, novinarka, bivša članica danskog parlamenta i ministrica,³²³² **Ewa Tabeau**, demograf i statističar,³²³³ **Atif Džafić**, bosanski Musliman, koji je od 1991. do 21. ili 22. maja 1992. bio komandir

³²²⁴ Optužnica, par. 39(a)(i), 59(a)(i), 62(a), incident 3.3 iz Priloga A Optužnici.

³²²⁵ Završni podnesak odbrane, par. 59, 125, 1257.

³²²⁶ Završni podnesak odbrane, par. 59, 123, 1258, 1263-1264.

³²²⁷ Završni podnesak odbrane, par. 1258-1259, 1261. Odbrana je ukazala na izjavu svjedoka RM-010 da su pripadnici vojne policije oblačili uniforme ispred škole u Biljanima kad je on stigao, Završni podnesak odbrane, par. 1260.

³²²⁸ Završni podnesak odbrane, par. 75, 113, 1265-1266.

³²²⁹ **Svjedok RM-021**: P2057 (Svjedok RM-021, izjava svjedoka, 18. februar 2001.), str. 1-2; svjedok RM-021, T. 15951-15952; P2056 (List sa pseudonimom za svjedoka RM-021). **Dževad Džaferagić**: P1894 (Dževad Džaferagić, izjava svjedoka, 5. juni 2001.), str. 1-2.

³²³⁰ **Svjedok RM-010**: svjedok RM-010, T. 1871; P140 (List sa pseudonimom za svjedoka RM-010).

³²³¹ **Svjedok RM-010**: svjedok RM-010, T. 1878, 1881, 1888-1890, 1895, 1906-1907. **Dževad Džaferagić**: P1894 (Dževad Džaferagić, izjava svjedoka, 5. juni 2001.), str. 1-2. **Svjedok RM-021**: P2057 (Svjedok RM-021, izjava svjedoka, 18. februar 2001.), str. 5-7; svjedok RM-021, T. 15962, 15983.

³²³² Birte Weiss, T. 5279-5280.

³²³³ Ewa Tabeau, T. 19307-19308; P2789 (Biografija Ewe Tabeau, 5. novembar 2013.).

SJB-a Ključ;³²³⁴ **Grujo Borić**, koji je od jula 1992. do decembra 1994. bio komandant 2. KK-a;³²³⁵ **Rajko Kalabić**, član Kriznog štaba Ključ;³²³⁶ i **Nicolas Sébire**, istražitelj tužilaštva,³²³⁷ kao i dokumentarni dokazi.

Hapšenje bosanskih Muslimana 10. jula 1992.

801. U selu Biljani, u zaseocima Brkići, Džaferagići, Botonići i Jakobovac, živjeli su isključivo bosanski Muslimani.³²³⁸ Dana 10. jula 1992., po naređenju komandanta lokalnog bataljona, vojnici VRS-a i pripadnici policije bosanskih Srba okupili su muškarce, bosanske Muslimane, stare od 18 do 60 godina, i žene iz biljanskih zaselaka u blizini osnovne škole u Biljanima.³²³⁹ **Svjedok RM-010** je u svom svjedočenju rekao da im je prvo rečeno da odu na jednu livadu pokraj sela i čekaju dalje upute.³²⁴⁰ Na livadi je bilo tridesetak srpskih vojnika, od kojih je većina nosila sivomaslinaste, a neki maskirne uniforme.³²⁴¹ Neki vojnici su nosili oznake s dvoglavim orlom na desnom ramenu, a neki su na kapama imali četiri ćirilična slova S.³²⁴² Mada se nije mogao sjetiti tačnih detalja na oznakama, svjedok RM-010 je u svom svjedočenju rekao da su ti vojnici bili rezervisti VRS-a.³²⁴³ Prepoznao je mnoge vojnike na livadi, među kojima Marka Smardžića, komandira čete, i njegovog zamjenika Mladka Tešića.³²⁴⁴ Svjedok je u svom svjedočenju rekao da je na putu do škole vidio veći broj vojnika "rezervnog sastava".³²⁴⁵ Svjedok je vidio i Milana Tomića, komandira policije u Sanici, i njegovog zamjenika Petra Mihića.³²⁴⁶

802. Još dva svjedoka iznijela su dokaze o vojnicima koji su bili u Biljanima tog dana. **Svjedok RM-021** je u svom svjedočenju izjavio da je pored škole vidio 30 do 40

³²³⁴ P3394 (Atif Džafić, izjava svjedoka, 28. septembar 2011.), str. 1, par. 1, 4, 6; P3395 (Atif Džafić, transkript iz predmeta *Karadžić*, 30. septembar 2011.), str. 19657.

³²³⁵ Grujo Borić, T. 34580-34581, 34586, 34599-34600, 34608.

³²³⁶ Rajko Kalabić, T. 30198, 30208.

³²³⁷ P3280 (transkript iz predmeta *Stakić*, 3. i 27. septembar 2002.), str. 7330; P3281 (transkript iz predmeta *Brđanin*, 30. maj 2003.), str. 16670.

³²³⁸ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br 766.

³²³⁹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenice br. 767-768.

³²⁴⁰ Svjedok RM-010, T. 1878.

³²⁴¹ Svjedok RM-010, T. 1878-1881.

³²⁴² Svjedok RM-010, T. 1879

³²⁴³ Svjedok RM-010, T. 1879-1880.

³²⁴⁴ Svjedok RM-010, T. 1880-1881, 1905, 1941-1942. Pretresno vijeće smatra da je osoba koju svjedok zove Marko Smardžić zapravo Marko Samardžija.

³²⁴⁵ Svjedok RM-010, T. 1882

³²⁴⁶ Svjedok RM-010, T. 1882, 1886, 1942.

srpskih vojnika.³²⁴⁷ Za neke od njih je rekao da su bili obučeni kao "četnici" i objasnio je da to znači da su nosili maskirne uniforme s kokardama na kapama i crne maske preko lica ili da su im lica bila namazana bojom.³²⁴⁸ Svjedok je u svom svjedočenju rekao da u Biljanima nije bilo snaga odbrane i da su oni koji su imali oružje to oružje predali vlastima.³²⁴⁹ Đuro Bjelobrk, naoružani lokalni srpski vojnik, u staroj uniformi JNA, rekao je svjedoku da ode u školu i da se prijavi, što je on i uradio.³²⁵⁰ **Dževad Džaferagić** je izjavio da ga je tog dana u njegovoj kući u Biljanima oko 05:30 sati probudio zvuk jake paljbe iz automatskog oružja.³²⁵¹ Iz svoje kuće, na udaljenosti od otprilike 30 metara, vidio je kolonu od 50 do 60 muškaraca u civilnoj odjeći koje odvođe s rukama iza glave.³²⁵² Takođe je vidio muškarce koje odvođe jedan srpski vojnik, za kojeg je znao da je njegov komšija Mile Pešević, i dva do tri nepoznata Srbina.³²⁵³ Kad je jedan od njih pitao Peševića da li može da uzme svoje insulinske injekcije, Pešević je odgovorio: "Dobro, uzmi ih, ali neće ti trebati, iskoristićemo ih za našu vojsku."³²⁵⁴

Zatočenje i ubijanje u školi u Biljanima

803. **Svjedok RM-010 i svjedok RM-021** dovedeni su u školu u Biljanima 10. jula 1992. U dvije učionice bilo je smješteno između 120 i 150 ljudi.³²⁵⁵ **Svjedok RM-010** je u svom svjedočenju rekao da je, kad je došao pred školu, vidio pripadnike vojne policije kako oblače uniforme i stavljaju bijele uprtače i rukavice.³²⁵⁶ U školi je bio komandir čete, Marko Samardžić, koji je pozdravio neke pripadnike vojne policije.³²⁵⁷ Jedan pripadnik vojne policije vidio je zatočenike i povikao: "Pogledajte dobrih vojnika." Drugi ih je opsovao i rekao: "Šta držite ruke na leđima? Stavite ruke na glavu i oborite glavu zemlji."³²⁵⁸ **Svjedok RM-021** je u svom svjedočenju rekao da je

³²⁴⁷ P2057 (Svjedok RM-021, izjava svjedoka, 18. februar 2001.), str. 5.

³²⁴⁸ P2057 (Svjedok RM-021, izjava svjedoka, 18. februar 2001.), str. 5; svjedok RM-021, T. 15981.

³²⁴⁹ P2057 (Svjedok RM-021, izjava svjedoka, 18. februar 2001.), str. 5; P2059 (Svjedok RM-021, transkript iz predmeta *Brđanin*, 27. avgust 2002.), str. 9088-9089; svjedok RM-021, T. 15958, 15961, 15979.

³²⁵⁰ P2057 (Svjedok RM-021, izjava svjedoka, 18. februar 2001.), str. 5-6; svjedok RM-021, T. 15962.

³²⁵¹ P1894 (Dževad Džaferagić, izjava svjedoka, 5. juni 2001.), str. 1-2.

³²⁵² P1894 (Dževad Džaferagić, izjava svjedoka, 5. juni 2001.), str. 2, 8.

³²⁵³ P1894 (Dževad Džaferagić, izjava svjedoka, 5. juni 2001.), str. 2.

³²⁵⁴ P1894 (Dževad Džaferagić, izjava svjedoka, 5. juni 2001.), str. 2.

³²⁵⁵ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 767.

³²⁵⁶ Svjedok RM-010, T. 1882, 1941-1942.

³²⁵⁷ Svjedok RM-010, T. 1880-1882, 1905, 1941-1942.

³²⁵⁸ Svjedok RM-010, T. 1882

nekoliko naoružanih srpskih vojnika, od kojih su neki nosili uniforme JNA, obezbjeđivalo školu.³²⁵⁹

804. **Svjedok RM-010** je u svom svjedočenju izjavio da su, po ulasku u školu, zatočeni pretraženi u hodniku, a potom odvedeni u učionicu.³²⁶⁰ **Svjedok RM-021** je objasnio da ga je jedan vojnik pretražio i uzeo mu stvari i dokumente, a potom mu naložio da uđe u učionicu.³²⁶¹ Prema procjeni **svjedoka RM-010**, u školi je bilo između 150 i 170 zatočenika, a u učionici u kojoj je on držan bilo ih je oko 80.³²⁶² Prema procjeni **svjedoka RM-021**, u učionicama škole u Biljanima držano je preko 100 muškaraca i dječaka, Muslimana.³²⁶³ U učionici, svjedok je vidio 60 "civila", koji su svi bili iz zaselaka s područja Biljana.³²⁶⁴

805. **Svjedok RM-021** je u svom svjedočenju rekao da su zamjenik komandira policijske ispostave u Sanici, Petar Mihić, naoružan i obučen u sivomaslinastu uniformu, i dva naoružana "srpska vojnika" otprilike sat vremena zapisivala imena i podatke zatočenika.³²⁶⁵ **Svjedok RM-010** opisao je Mihića kao rezervnog policajca i rekao da je Mihić bio u plavoj uniformi.³²⁶⁶ Kratko nakon toga, u prostoriju u kojoj je svjedok bio zatočen ušao je jedan vojnik u maskirnoj uniformi i sa spiska pročitao desetak imena. Kad su se ti pojedinci odazvali, vojnik je otišao. Pet ili deset minuta kasnije, vojnik je ušao, pročitao ime jednog čovjeka i odveo ga. Isti postupak se ponavljao svake tri do četiri minute.³²⁶⁷ Jedan od ljudi koji su odvedeni je na odlasku iz učionice zaboravio jaknu.³²⁶⁸ Kad je policajcu rekao da mu treba jakna, policajac je odgovorio: "Ne, ne treba ti. Neće ti više biti potrebna."³²⁶⁹ Svjedok poslije toga više nikad nije vidio tog čovjeka.³²⁷⁰ Tokom svog zatočenja u učionici, svjedok je čuo kako ljude tuku i kako oni zapomažu, a čuo je i pucnjavu.³²⁷¹ **Svjedok RM-021** u svom

³²⁵⁹ P2057 (Svjedok RM-021, izjava svjedoka, 18. februar 2001.), str. 5-6; svjedok RM-021, T. 15983.

³²⁶⁰ Svjedok RM-010, T. 1882

³²⁶¹ P2057 (Svjedok RM-021, izjava svjedoka, 18. februar 2001.), str. 6.

³²⁶² Svjedok RM-010, T. 1883

³²⁶³ P2057 (Svjedok RM-021, izjava svjedoka, 18. februar 2001.), str. 6-7.

³²⁶⁴ P2057 (Svjedok RM-021, izjava svjedoka, 18. februar 2001.), str. 6; svjedok RM-021, T. 15962.

³²⁶⁵ P2057 (Svjedok RM-021, izjava svjedoka, 18. februar 2001.), str. 6.

³²⁶⁶ Svjedok RM-010, T. 1883-1885; P141 (Rukom pisani spisak imena 75 osoba, bez datuma); P142 (Spisak 125 lica zarobljenih u osnovnoj školi u Biljanima, 10. juli 1992.).

³²⁶⁷ Svjedok RM-010, T. 1883

³²⁶⁸ Svjedok RM-010, T. 1888

³²⁶⁹ Svjedok RM-010, T. 1887-1888.

³²⁷⁰ Svjedok RM-010, T. 1888

³²⁷¹ Svjedok RM-010, T. 1896

svjedočenju je rekao da je oko škole čuo paljbu iz automatskog oružja, a u 10:00 sati čuo je autobuse kako stižu u školsko dvorište.³²⁷²

806. Mihić je naredio ljudima da iz učionice izađu u grupama od pet do deset.³²⁷³ Svjedok je vidio srpske vojnike kako tuku zatočenike koji su prolazili i čuo je jauke.³²⁷⁴ Kad bi jedna grupa izašla iz škole, svjedok je čuo pojačanu paljbu automatskog oružja.³²⁷⁵ **Svjedok RM-010** je vidio jednog vojnika kako iz škole izvodi pet muškaraca i vraća se bez njih.³²⁷⁶ Jedan član njegove porodice koji je izveden iz učionice ekshumiran je iz masovne grobnice 1996.³²⁷⁷

807. **Svjedok RM-021** vidio je Bracu Marića i Nedeljka Šikmana, koji su bili naoružani i nosili maskirne uniforme, kako kroz školu vode tridesetak starijih muškaraca, Muslimana.³²⁷⁸ Marić i Šikman su ih udarali nogama i rukama i tukli kundacima pušaka.³²⁷⁹ Čuo je Šikmana kako kaže: "Muslimani, danas je petak, danas ćete klanjati u džamiji."³²⁸⁰ Muškarci su odvedeni u obližnju kuću odakle je svjedok čuo paljbu iz automatskog oružja i pušaka.³²⁸¹ Nekoliko dana kasnije, svjedok se vratio na mjesto na koje su ti muškarci odvedeni i vidio je više rupa od metaka na zidu staje blizu kuće i travu na kojoj je bilo tragova krvi.³²⁸²

808. Dok je još bio u učionici, svjedok RM-021 prepoznao je četiri srpska "vojnika", među kojima su bili Čedomir Malbaša, Steven Karać i Vlado Lazičić, koji su, kako je izgledalo, došli iz Ključa u inspekciju.³²⁸³ Milan Tomić je rekao vojnicima da je "sve u redu i po planu".³²⁸⁴ Tomić je rekao vojnicima da za ljude u učionici nema mjesta u autobusu.³²⁸⁵ Jedan od vojnika je tada rekao Tomiću "odvedi ih i ubij", i da ih smjesti u

³²⁷² P2057 (Svjedok RM-021, izjava svjedoka, 18. februar 2001.), str. 6.

³²⁷³ P2057 (Svjedok RM-021, izjava svjedoka, 18. februar 2001.), str. 7; svjedok RM-021, T. 15984

³²⁷⁴ P2057 (Svjedok RM-021, izjava svjedoka, 18. februar 2001.), str. 7.

³²⁷⁵ P2057 (Svjedok RM-021, izjava svjedoka, 18. februar 2001.), str. 7.

³²⁷⁶ Svjedok RM-010, T. 1896-1897.

³²⁷⁷ Svjedok RM-010, T. 1890-1891.

³²⁷⁸ P2057 (Svjedok RM-021, izjava svjedoka, 18. februar 2001.), str. 7; P2059 (Svjedok RM-021, transkript iz predmeta *Brđanin*, 27. avgust 2002.), str. 9075.

³²⁷⁹ P2057 (Svjedok RM-021, izjava svjedoka, 18. februar 2001.), str. 7.

³²⁸⁰ P2057 (Svjedok RM-021, izjava svjedoka, 18. februar 2001.), str. 7.

³²⁸¹ P2057 (Svjedok RM-021, izjava svjedoka, 18. februar 2001.), str. 7; P2059 (Svjedok RM-021, transkript iz predmeta *Brđanin*, 27. avgust 2002.), str. 9075.

³²⁸² P2057 (Svjedok RM-021, izjava svjedoka, 18. februar 2001.), str. 7.

³²⁸³ P2057 (Svjedok RM-021, izjava svjedoka, 18. februar 2001.), str. 7.

³²⁸⁴ P2057 (Svjedok RM-021, izjava svjedoka, 18. februar 2001.), str. 4, 7; P2059 (Svjedok RM-021, transkript iz predmeta *Brđanin*, 27. avgust 2002.), str. 9073.

³²⁸⁵ P2057 (Svjedok RM-021, izjava svjedoka, 18. februar 2001.), str. 7-8; P2059 (Svjedok RM-021, transkript iz predmeta *Brđanin*, 27. avgust 2002.), str. 9073.

kombi.³²⁸⁶ Dva srpska vojnika odvela su svjedoka i druge zatočeničke u zaselak Brkići.³²⁸⁷ Kad su stigli do kuće Huse Botonjića u Brkićima, zatočenicima je naređeno da izađu i trče.³²⁸⁸ Dok su trčali, jedan vojnik je pucao na njih, ali se činilo kao da puca u vazduh.³²⁸⁹ Kasnije istog dana, muškarci su pobjegli i sakrili se u šumu pored zaselka.³²⁹⁰

809. **Svjedok RM-010** je identifikovao neke ljude, koje je lično poznao a koji su bili zatočeni u školi, s rukom pisanih spiskova imena 200 ljudi koje je sastavila rezervna policija.³²⁹¹ Prema riječima svjedoka, svi ljudi na spisku od 75 imena ubijeni su, a pet ili šest ljudi sa spiska od 125 ljudi poslano je kući.³²⁹² Prema svjedokovoj procjeni, otprilike 150 ljudi ubijeno je toga dana ispred škole, a oko 70 je odvezeno autobusima.³²⁹³

Odvođenje ljudi iz škole u Biljanima u autobuse i ubijanje

810. Kao što je gore opisano, nakon što je 10. jula 1992. u školi pogubljen jedan broj muškaraca, ostali su izvedeni, pretučeni i ukrcani u autobus.³²⁹⁴ Kad se autobus napunio, oni koji su čekali da u njega uđu odvedeni su sa strane i ustrijeljeni.³²⁹⁵ Tog dana su u Biljanima ubijena najmanje 144 muškarca.³²⁹⁶ **Svjedok RM-010** je u svom svjedočenju izjavio da je jedan policajac rekao zatočenicima da idu prema autobusu i oni to uradili u grupama od pet.³²⁹⁷ Dok su zatočenički išli prema autobusima, tukli su ih i psovali jedan vojnik i policajac.³²⁹⁸ Svjedoka su udarali rukama i nogama u stomak i tukli ga cijelim putem do autobusa.³²⁹⁹ Kad je ušao u autobus, svjedok je vidio da je 45 od 50 sjedišta već bilo zauzeto, a oko 20 ljudi sjedilo je na podu.³³⁰⁰ Nakon što je autobus prešao nekih 10 do 15 metara po školskom dvorištu, vozač je zaustavio

³²⁸⁶ P2057 (Svjedok RM-021, izjava svjedoka, 18. februar 2001.), str. 8; P2059 (Svjedok RM-021, transkript iz predmeta *Brđanin*, 27. avgust 2002.), str. 9073.

³²⁸⁷ P2057 (Svjedok RM-021, izjava svjedoka, 18. februar 2001.), str. 8.

³²⁸⁸ P2057 (Svjedok RM-021, izjava svjedoka, 18. februar 2001.), str. 8.

³²⁸⁹ P2057 (Svjedok RM-021, izjava svjedoka, 18. februar 2001.), str. 8; P2059 (Svjedok RM-021, transkript iz predmeta *Brđanin*, 27. avgust 2002.), str. 9077-9078.

³²⁹⁰ P2057 (Svjedok RM-021, izjava svjedoka, 18. februar 2001.), str. 8; P2059 (Svjedok RM-021, transkript iz predmeta *Brđanin*, 27. avgust 2002.), str. 9077-9078.

³²⁹¹ Svjedok RM-010, T. 1883, 1887-1892; P141 (Rukom pisani spisak imena 75 osoba, bez datuma); P142 Spisak 125 lica zarobljenih u osnovnoj školi u Biljanima, 10. juli 1992.).

³²⁹² Svjedok RM-010, T. 1888-1890.

³²⁹³ Svjedok RM-010, T. 1906-1907.

³²⁹⁴ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 769.

³²⁹⁵ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 769.

³²⁹⁶ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 767.

³²⁹⁷ Svjedok RM-010, T. 1895

³²⁹⁸ Svjedok RM-010, T. 1897

³²⁹⁹ Svjedok RM-010, T. 1898

³³⁰⁰ Svjedok RM-010, T. 1899

autobus, a zatim su u njega ušla dva vojna policajca s bijelim uprtačima i tražila da četiri "jaka, dobra" čovjeka izađu iz autobusa.³³⁰¹ Deset ili 15 minuta kasnije, svjedok je pored kuće u koju je odveden vidio mrtva tijela dvojice od ta četiri čovjeka.³³⁰² Autobus je krenuo i ponovo stao nakon 100 metara.³³⁰³ Odabrano je još pet ljudi, među kojima i svjedok, koje su, držeći ih na nišanu, izveli iz autobusa.³³⁰⁴ Dva pripadnika specijalne jedinice policije iz Ključa u maskirnim uniformama s bijelim uprtačima odvela su te ljude iza jedne obližnje kuće, psovala im "majku balijsku" i rekla im da idu dalje.³³⁰⁵ Pošto su vidjeli tijela četvoro ljudi na travi, svjedok i ostala četiri zatočenika pobjegli su u različitim pravcima.³³⁰⁶ Policajci su počeli pucati na njih i nastavili ih psovati.³³⁰⁷ Jedan od svjedokovih komšija pao je ispred svjedoka, a na leđima su mu bile dvije velike rupe.³³⁰⁸ Svjedok nije bio povrijeđen, ali je ležao oko sat vremena pretvarajući se da je mrtav jer je još uvijek čuo glasove vojnika i puščanu paljbu na tom području.³³⁰⁹ Vojnici su prolazili i govorili: "Ja sam se nagledao [...] za danas".³³¹⁰ **Svjedok RM-010** je u svom svjedočenju rekao da su mnogi ubijeni ljudi poslije identifikovali prilikom ekshumacije grobnica u Crvenoj Zemlji i Laništu; svjedok je lično prisustvovao tim ekshumacijama.³³¹¹

811. **Dževad Džaferagić**, koji se u to vrijeme skrivao u Biljanima i iz svog skrovišta pratio sve šta se dešava, izjavio je da su u otprilike 10:00 sati grupe srpskih vojnika u uniformama JNA ili maskirnim uniformama u jedan hambar dovele sedam ili osam muškaraca, Muslimana.³³¹² Svjedok je vidio i čuo jednog vojnika kako zaustavlja prvu grupu muškaraca pored hambara i puca iz automatske puške na te muškarce, koji su potom pali na zemlju.³³¹³ Svjedok je čuo jednog vojnika kako govori drugom: "Šta s

³³⁰¹ Svjedok RM-010, T. 1900

³³⁰² Svjedok RM-010, T. 1900

³³⁰³ Svjedok RM-010, T. 1901-1903.

³³⁰⁴ Svjedok RM-010, T. 1901-1903.

³³⁰⁵ Svjedok RM-010, T. 1902-1903.

³³⁰⁶ Svjedok RM-010, T. 1903

³³⁰⁷ Svjedok RM-010, T. 1903

³³⁰⁸ Svjedok RM-010, T. 1904

³³⁰⁹ Svjedok RM-010, T. 1904, 1916.

³³¹⁰ Svjedok RM-010, T. 1904

³³¹¹ Svjedok RM-010, T. 1907-1913; P142 (Spisak 125 lica zarobljenih u osnovnoj školi u Biljanima, 10. juli 1992.); P143 (Video-snimak ekshumacije masovne grobnice Lanište I, bez datuma); P144 (Video-snimak ekshumacije masovne grobnice Lanište I, bez datuma). V. takođe P2057 (Svjedok RM-021, izjava svjedoka, 18. februar 2001.), str. 7; svjedok RM-021, T. 15965-15970; P2059 (Svjedok RM-021, transkript iz predmeta *Brđanin*, 27. avgust 2002.), str. 9083, 9088.

³³¹² P1894 (Dževad Džaferagić, izjava svjedoka, 5. juni 2001.), str. 3, 8.

³³¹³ P1894 (Dževad Džaferagić, izjava svjedoka, 5. juni 2001.), str. 3, 8.

ovim?", a taj drugi je odgovorio: "I njega", a zatim je ponovo čuo pucnjavu.³³¹⁴ Poslije otprilike pola sata, vidio je drugu grupu od sedam do osam Muslimana koje su vodili prema istom hambaru i koje je jedan vojnik ubio vatrenim oružjem.³³¹⁵ Isto se ponovilo još jednom ili dva puta.³³¹⁶

Pokopavanje

812. **Svjedok RM-021** je u svom svjedočenju rekao da je uveče 10. jula 1992. čuo građevinske strojeve i teške kamione koji su dolazili iz pravca škole u Biljanima i iz pravca zaselka Džaferagići. Svjedok je krenuo u pravcu jedne kuće u Biljanima, gdje se nalazio velik broj vojnika. Otprilike 300 metara od te kuće svjedok je vidio žuti bager koji je pripadao jednoj fabrici u Sanici.³³¹⁷ Bager je "sakuplja[o] mrtva tijela" s polja i istovarivao ih u kamion.³³¹⁸ Svjedok je čuo jednog od ljudi koji su tamo radili kako kaže: "Šta ćemo s ovom malom bebom od tri i po mjeseca?", na šta je drugi odgovorio: "Zamotaj u deku i sve to tovari."³³¹⁹ Nakon što je vidio utovar tijela u kamion, svjedok se vratio u šumu do sljedećeg dana.³³²⁰ **Džaferagić** je u svom svjedočenju rekao da je u otprilike 18:00 sati vidio da pred hambar stižu žuti rovokopač i jedan kamion.³³²¹ U periodu od otprilike 40 minuta, nekoliko neidentifikovanih srpskih vojnika utovarilo je tijela iz hambara na rovokopač, a zatim se taj rovokopač odvezao do kamiona i u njega istovarivao tijela.³³²² Svjedok je čuo jednog vojnika kako kaže: "Da, čovječe, ovako radi pravi Srbin."³³²³ Kasnije je saznao da je među onima koji su ubijeni s druge strane hambara bili Šemsina supruga (Besima), otac (Mehmed), brat (Nail), sestra (Lejla), nećaka (Azra) i dvoje djece (Almir i Amila).³³²⁴ Njihova tijela ekshumirana su i identifikovana 1996. na lokaciji Lanište I.³³²⁵ Svjedok se skrivao do otprilike 22:00 sata i čuo pucnjavu iz automatskog oružja iz pravca škole u Biljanima koja je trajala otprilike dva do tri sata.³³²⁶

³³¹⁴ P1894 (Dževad Džaferagić, izjava svjedoka, 5. juni 2001.), str. 3.

³³¹⁵ P1894 (Dževad Džaferagić, izjava svjedoka, 5. juni 2001.), str. 3-4. 8.

³³¹⁶ P1894 (Dževad Džaferagić, izjava svjedoka, 5. juni 2001.), str. 4.

³³¹⁷ P2057 (Svjedok RM-021, izjava svjedoka, 18. februar 2001.), str. 9.

³³¹⁸ P2057 (Svjedok RM-021, izjava svjedoka, 18. februar 2001.), str. 9; P2059 (Svjedok RM-021, transkript iz predmeta *Brđanin*, 27. avgust 2002.), str. 9081.

³³¹⁹ P2059 (Svjedok RM-021, transkript iz predmeta *Brđanin*, 27. avgust 2002.), str. 9081.

³³²⁰ P2057 (Svjedok RM-021, izjava svjedoka, 18. februar 2001.), str. 9.

³³²¹ P1894 (Dževad Džaferagić, izjava svjedoka, 5. juni 2001.), str. 4, 8.

³³²² P1894 (Dževad Džaferagić, izjava svjedoka, 5. juni 2001.), str. 4, 8.

³³²³ P1894 (Dževad Džaferagić, izjava svjedoka, 5. juni 2001.), str. 4.

³³²⁴ P1894 (Dževad Džaferagić, izjava svjedoka, 5. juni 2001.), str. 4, 8.

³³²⁵ P1894 (Dževad Džaferagić, izjava svjedoka, 5. juni 2001.), str. 4.

³³²⁶ P1894 (Dževad Džaferagić, izjava svjedoka, 5. juni 2001.), str. 4.

813. **Svjedok RM-021** je u svom svjedočenju rekao da je 11. jula 1992. izašao iz šume i otišao do one kuće u Biljanima gdje je vidio žuti rovokopač u pogonu.³³²⁷ Kuća je sad bila potpuno uništena, a od tijela nije bilo ni traga.³³²⁸ Prema riječima svjedoka, među mrtvima su bila tijela Mehmeda Džaferagića, Naila Džaferagića, Besime Džaferagić, Amile Džaferagić, Almira Džaferagića, Lejle Sinanović, Azre Sinanović i još 30 starijih muškaraca koje je vidio kako ih vode iz škole u Biljanima.³³²⁹ Svjedok je tokom ekshumacije 1997. prepoznao deku u koju je bila zamotana beba.³³³⁰

Jedinice koje su se nalazile na području Biljana

814. Pretresnom vijeću su predloženi dokazi u vezi s vojnim i policijskim formacijama koje su se u vrijeme ovog incidenta nalazile na području Biljana. **Grujo Borić** je u svom svjedočenju rekao da je pukovnik Drago Samardžija bio komandant 17. ključke lake pješadijske brigade.³³³¹ Dana 9. jula 1992., Drago Samardžija je izdao naređenje kojim je 2. bataljonu 17. lake pješadijske brigade, ojačanim izviđačkim vodom, odjeljenjem vojne policije i vodom milicije, dao zadatak da izvrši blokadu, pretres i čišćenje terena u rejonima Donji Biljani, Domazeti, Botonjići, Jabukovac, Osmanovići i Brkići.³³³² Naređenjem je vod milicije Sanica dodatno dobio zadatak da formira punkt u rejonu škole Donji Biljani za obradu "sumnjivih" i naloženo mu je da se "ekstremni slučajevi" upute u SJB Ključ na daljnju obradu.³³³³ U ovom naređenju, Drago Samardžija je zabranio paljenje i rušenje kuća, izuzev u toku izvođenja borbenih dejstava.³³³⁴ Prema **Borićevim** riječima, Drago Samardžija je od njega dobio zadatak koji je on onda formulisao u naređenju od 9. jula 1992.³³³⁵ **Birte Weiss** je u svom svjedočenju rekla da joj je u julu 1999. učitelj Marko Samardžija, Srbin iz Sanice u opštini Ključ, rekao da je 9. jula 1992. u Sanici bio na sastanku starješina VRS-a, među kojima je bio Drago Samardžija.³³³⁶ Nakon sastanka, izdato je naređenje da se neki od "najekstremnijih fašista muslimanske nacionalnosti" upute na Manjaču nedaleko od

³³²⁷ P2057 (Svjedok RM-021, izjava svjedoka, 18. februar 2001.), str. 9.

³³²⁸ P2057 (Svjedok RM-021, izjava svjedoka, 18. februar 2001.), str. 9.

³³²⁹ P2057 (Svjedok RM-021, izjava svjedoka, 18. februar 2001.), str. 9; P2059 (Svjedok RM-021, transkript iz predmeta *Brdanin*, 27. avgust 2002.), str. 9080-9081.

³³³⁰ P2057 (Svjedok RM-021, izjava svjedoka, 18. februar 2001.), str. 9.

³³³¹ Grujo Borić, T. 34682.

³³³² P520 (Naređenje za daljnja dejstva, koje je izdao Drago Samardžija, 9. juli 1992.).

³³³³ P520 (Naređenje za daljnja dejstva, koje je izdao Drago Samardžija, 9. juli 1992.).

³³³⁴ P520 (Naređenje za daljnja dejstva, koje je izdao Drago Samardžija, 9. juli 1992.), str. 2.

³³³⁵ P7331 (Izvodi iz transkripta razgovora tužilaštva s Grujom Borićem, 21.-23. april 2004.), str. 20-24.

³³³⁶ Birte Weiss, T. 5286-5287, 5289, 5298-5299, 5302, 5323, 5326-5327; P521 (Video-snimak razgovora koji je Birte Weiss obavila s Markom Samardžijom, juli 1999.).

opštine Banjaluka.³³³⁷ Marko Samardžija je objasnio da su "ekstremisti" ljudi koji predstavljaju opasnost po srpsko stanovništvo i da su među njima mladići iz porodica koje su uprljale ruke 1941. godine u masakru nad Srbima koji je izvršen na tom području.³³³⁸ Dodao je da postoje spiskovi građana koje treba dovesti da se registruju u školu u Biljanima i da su na tim spiskovima imena više od samo 14 ljudi koje je on identifikovao kao "ekstremiste".³³³⁹

815. **Borić** je u svom svjedočenju rekao da je za vrijeme te operacije SJB Ključ bio stavljen pod Samardžijinu komandu.³³⁴⁰ Operaciju je nadzirao pukovnik Mićo Vlaisavljević, načelnik štaba 2. KK-a.³³⁴¹ Dana 10. jula 1992., Vlaisavljević je bio u kasarni u selu Lanište i mogao je, po potrebi, biti u vezi s Borićem.³³⁴² Istog dana, Borić je obaviješten da je Samardžijina operacija izvršena i da je teritorija oslobođena.³³⁴³ Svjedok je kasnije u svom svjedočenju izjavio da nije znao za operaciju u Ključu 10. jula 1992.³³⁴⁴

816. U Službenoj zabilješci SJB-a Ključ, koju je 10. jula 1992. sastavila stanica rezervne milicije Sanica, navedene su informacije o akciji čišćenja terena u Sanici od strane vojnih organa. U večernjim satima 9. jula 1992., komandant bataljona stacioniranog u Sanici obavijestio je komandira stanice rezervne milicije Sanica da će 10. jula 1992. njegove jedinice izvoditi operaciju čišćenja terena na područjima sela Gornji i Donji Biljani. Isto tako, obaviješten je da je potrebno da se u akciju uključe i radnici stanice rezervne policije. Komandir stanice rezervne policije Sanica naveo je da je lično obavijestio svog pretpostavljenog starješinu o tim pitanjima i da je dobio zadatak da stanica rezervne milicije organizuje preuzimanje svih eventualnih vojnih "zarobljenika" koji budu zarobljeni na lokalitetu. U ranim jutarnjim satima 10. jula 1992. vojne jedinice počele su "čišćenje" Gornjih Biljana, Donjih Biljana i zaselaka Jabukovac, Botonjići, Brkići, Osmanovići, Mešani i Domazeti. Prihvat vojnih "zarobljenika" bio je planiran u školi u Biljanima uz pomoć jedne jedinice SJB-a Ključ. Prema toj zabilješci, komandir stanice rezervne milicije Sanica bio je u stalnoj vezi s

³³³⁷ P521 (Video-snimak razgovora koji je Birte Weiss obavila s Markom Samardžijom, juli 1999.), 00:00:27-00:00:43; 00:01:11-00:01:20.

³³³⁸ Birte Weiss, T. 5301-5302, 5310, 5312, 5325-5326.

³³³⁹ P521 (Video-snimak razgovora koji je Birte Weiss obavila s Markom Samardžijom, juli 1999.), 00:00:44-00:00:55.

³³⁴⁰ P7331(Izvodi iz transkripta razgovora tužilaštva s Grujom Borićem, 21.-23. april 2004.), str. 23.

³³⁴¹ P7331(Izvodi iz transkripta razgovora tužilaštva s Grujom Borićem, 21.-23. april 2004.), str. 24-25.

³³⁴² P7331(Izvodi iz transkripta razgovora tužilaštva s Grujom Borićem, 21.-23. april 2004.), str. 25.

³³⁴³ P7331(Izvodi iz transkripta razgovora tužilaštva s Grujom Borićem, 21.-23. april 2004.), str. 26.

³³⁴⁴ Grujo Borić, T. 34682-34687.

organima vojne vlasti. Bilo je dogovoreno da se, po završetku njihove akcije, iz Ključa pošalju dva autobusa za prijevoz "zarobljenika" natrag u Ključ.³³⁴⁵

817. Prema izvještaju SJB-a Ključ od 28. septembra 1992., po izbijanju "oružane pobune" 27. maja 1992., došlo je do povećanja izvršenih krivičnih djela u opštini.³³⁴⁶ Prijavljena su sljedeća krivična djela: 36 ubistava, 106 paljevina i eksplozija, 92 teške krađe i krađe i 140 provala pretežno u lokale na području Ključa i Sanice.³³⁴⁷ Početak ratnih zbivanja karakterisale su provale i bespravni ulasci u stanove lica muslimanske nacionalnosti od strane vojnih lica.³³⁴⁸ Zatim je uslijedila praksa izazivanja pritiska za iseljenje lica muslimanske "nacionalnosti", i to paljenjem njihovih kuća, bacanjem eksplozivnih naprava ili otvaranjem vatre na njihove kuće.³³⁴⁹ Teška krivična djela, kao što je ubistvo, počela su se vršiti neposredno po izvođenju ratnih dejstava.³³⁵⁰ To je obično podrazumijevalo odvođenje ljudi iz njihovih porodičnih kuća i ubijanje pred kućnim pragom naočigled ukućana.³³⁵¹ Bilo je djela počinjenih iz osвете, zbog pogibije vojnika na ratištu.³³⁵² U izvještaju se navodi da postoje informacije da su počinioci uniformisana lica, te da organi vojne bezbjednosti u rijetkim slučajevima otkrivaju počinioce i takva djela sankcionišu slanjem tih osoba na prvu liniju fronta.³³⁵³ Krivične prijave nisu podnošene zbog pitanja "da li treba javno objelodaniti sva ova krivična djela zbog trenutne političke situacije, pritiska međunarodne zajednice i koliko je to u ovom momentu uputno".³³⁵⁴

Ekshumacija

818. **Atif Džafić** izjavio je da je prisustvovao ekshumaciji tijela žrtava ubijenih u školi u Biljanima iz masovnih grobnica na lokalitetu Lanište 1 i 2.³³⁵⁵ Koliko je njemu poznato, ubijene osobe su bile civili muslimanske nacionalnosti.³³⁵⁶ **Rajko Kalabić** je u svom svjedočenju rekao da je lokalitet Lanište bio u opštini Ključ.³³⁵⁷

³³⁴⁵ P2064 (Službena zabilješka SJB-a Ključ, 10. juli 1992.).

³³⁴⁶ P2063 (Izvještaj SJB-a Ključ, 28. septembar 1992.), str. 1.

³³⁴⁷ P2063 (Izvještaj SJB-a Ključ, 28. septembar 1992.), str. 1.

³³⁴⁸ P2063 (Izvještaj SJB-a Ključ, 28. septembar 1992.), str. 1.

³³⁴⁹ P2063 (Izvještaj SJB-a Ključ, 28. septembar 1992.), str. 1.

³³⁵⁰ P2063 (Izvještaj SJB-a Ključ, 28. septembar 1992.), str. 1.

³³⁵¹ P2063 (Izvještaj SJB-a Ključ, 28. septembar 1992.), str. 1.

³³⁵² P2063 (Izvještaj SJB-a Ključ, 28. septembar 1992.), str. 2.

³³⁵³ P2063 (Izvještaj SJB-a Ključ, 28. septembar 1992.), str. 2.

³³⁵⁴ P2063 (Izvještaj SJB-a Ključ, 28. septembar 1992.), str. 2.

³³⁵⁵ P3394 (Atif Džafić, izjava svjedoka, 28. septembar 2011.), par. 141.

³³⁵⁶ P3394 (Atif Džafić, izjava svjedoka, 28. septembar 2011.), par. 142.

³³⁵⁷ Rajko Kalabić, T. 30236.

819. Prema izvještaju **Nicolasa Sébirea**, u oktobru i novembru 1996. iz masovne grobnice na lokalitetu Lanište 1, koja se nalazi u jednoj jami na Grmeču, ekshumirano je 189 tijela. Sto osamdeset i pet tijela bilo je muškog pola, a četiri ženskog. Identifikovano je 159 tijela. Strijelne rane uzrok su smrti 179 žrtava. Za deset tijela uzrok smrti nije utvrđen. Šezdeset i osam tijela imalo je strijelne rane grudnog koša, a 61 strijelne rane glave. Većinom se radilo o tijelima osoba od 16 do 60 godina starosti. Jedno je bilo tijelo bebe od otprilike šest mjeseci, a 34 žrtve su imale preko 60 godina.³³⁵⁸ Dva muška tijela, jedno osobe od 63 godine, a drugo od 37 godina, ekshumirana su iz grobnice u polju u Biljanima, "Biljani 2".³³⁵⁹ Umrli su od posljedica strijelnih rana glave. Tijela jednog 38-godišnjeg i jednog 27-godišnjeg muškarca ekshumirana su iz dvije grobnice, "Biljani 3" i "Biljani 4". Umrli su od posljedica strijelnih rana glave.³³⁶⁰ Tri tijela ekshumirana su iz jedne druge grobnice koja se nalazi na području Biljana, "Biljani 5": muškarac od 48 godina, muškarac od 57 godina i žena od 69 godina.³³⁶¹ Ta dva muškarca umrla su od posljedica strijelnih rana, a smrt žene je vjerovatno nastupila kao posljedica davljenja.³³⁶² Iz grobnice "Biljani 6" ekshumirano je tijelo muškarca od 54 godine.³³⁶³ Umro je od posljedica strijelnih rana kičmenog stuba.³³⁶⁴ Iz grobnice "Biljani 7" ekshumirano je pet muških tijela – četiri tijela osoba između 30 i 60 godina starosti i jedno tijelo osobe od 74 godine; svi su umrli od posljedica strijelnih rana.³³⁶⁵ Tijela muškaraca, jednog od 85 godina i jednog od 59 godina, ekshumirana su iz grobnica "Biljani 8", odnosno "Biljani 9".³³⁶⁶ Uzrok smrti muškarca od 85 godina nije utvrđen, a uzrok smrti muškarca od 59 godina bila je

³³⁵⁸ P3284 (Dodatak izvještaju Ekshumacije i dokaz o smrti 'Autonomna regija Krajina', Nicolas Sébire, 16. maj 2003.), str. 63.

³³⁵⁹ P3284 (Dodatak izvještaju Ekshumacije i dokaz o smrti 'Autonomna regija Krajina', Nicolas Sébire, 16. maj 2003.), str. 64-65.

³³⁶⁰ P3284 (Dodatak izvještaju Ekshumacije i dokaz o smrti 'Autonomna regija Krajina', Nicolas Sébire, 16. maj 2003.), str. 65-66.

³³⁶¹ P3284 (Dodatak izvještaju Ekshumacije i dokaz o smrti 'Autonomna regija Krajina', Nicolas Sébire, 16. maj 2003.), str. 66.

³³⁶² P3284 (Dodatak izvještaju Ekshumacije i dokaz o smrti 'Autonomna regija Krajina', Nicolas Sébire, 16. maj 2003.), str. 66.

³³⁶³ P3284 (Dodatak izvještaju Ekshumacije i dokaz o smrti 'Autonomna regija Krajina', Nicolas Sébire, 16. maj 2003.), str. 66-67.

³³⁶⁴ P3284 (Dodatak izvještaju Ekshumacije i dokaz o smrti 'Autonomna regija Krajina', Nicolas Sébire, 16. maj 2003.), str. 66-67.

³³⁶⁵ P3284 (Dodatak izvještaju Ekshumacije i dokaz o smrti 'Autonomna regija Krajina', Nicolas Sébire, 16. maj 2003.), str. 67.

³³⁶⁶ P3284 (Dodatak izvještaju Ekshumacije i dokaz o smrti 'Autonomna regija Krajina', Nicolas Sébire, 16. maj 2003.), str. 67-68.

strijelna rana glave.³³⁶⁷ Napokon, tijelo dječaka od 16 godina ekshumirano je iz grobnice na lokalitetu Crvena zemlja.³³⁶⁸ Umro je od posljedica strijelnih rana.³³⁶⁹ Pretresnom vijeću su predloženi dodatni dokazi u vezi s brojem žrtava ovog incidenta, sadržani u, između ostalog, sudskim izvještajima i forenzičkoj dokumentaciji, koje je dostavila **Ewa Tabeau**.³³⁷⁰

³³⁶⁷ P3284 (Dodatak izvještaju Ekshumacije i dokaz o smrti 'Autonomna regija Krajina', Nicolas Sébire, 16. maj 2003.), str. 67-68.

³³⁶⁸ P3284 (Dodatak izvještaju Ekshumacije i dokaz o smrti 'Autonomna regija Krajina', Nicolas Sébire, 16. maj 2003.), str. 69.

³³⁶⁹ P3284 (Dodatak izvještaju Ekshumacije i dokaz o smrti 'Autonomna regija Krajina', Nicolas Sébire, 16. maj 2003.), str. 69.

³³⁷⁰ P3299 (Službena zabilješka o ekshumaciji u Sanskom Mostu i Ključu, 22. oktobar 1996.); P2068 (Kompletan sudski zapisnik o ekshumaciji masovnih i pojedinačnih grobnica u Biljanima); P2796 (Ewa Tabeau, izvještaj vještaka o dokazima o smrti, 24. juli 2013.), str. 10; P2797 (Dodatak izvještaju vještaka Ewe Tabeau, 24. juli 2013.), str. 8-51; P2066 (Izvještaj o masovnoj grobnici Lanište I); P2069 (Obdukcioni izvještaji, Lanište I); P2067 (Sudski zapisnik, masovna grobnica Crvena zemlja), str. 8, 10, 12-25; P2069 (Obdukcioni izvještaji, Lanište I); P2791 (Ewa Tabeau, redigovana tabela imena uz izvještaj vještaka o dokazima o smrti, 30. avgust 2013.), str. 1; P5304 (Zapisnik o identifikaciji, Amir Balagić); P5305 (Zapisnik o identifikaciji, Alma Avdić); P5306 (Zapisnik o identifikaciji, Alija Avdić); P5307 (Zapisnik o identifikaciji, Safet Avdić); P5308 (Potvrda o smrti za Safeta Avdića); P5309 (Obdukcioni izvještaj, Safet Avdić); P5310 (Zapisnik o identifikaciji, Elvir Avdić); P5311 (Zapisnik o identifikaciji, Ferid Avdić); P5312 (Zapisnik o identifikaciji, Hamdija Avdić); P5313 (Zapisnik o identifikaciji, Osman Avdić); P5314 (Zapisnik o identifikaciji, Tahir Avdić); P5315 (Zapisnik o identifikaciji, Esad Botonjić); P5316 (Zapisnik o identifikaciji, Hakija Botonjić); P5317 (Zapisnik o identifikaciji, Rufad Botonjić); P5318 (Zapisnik o identifikaciji, Derviš Balagić); P5319 (Zapisnik o identifikaciji, Hasib Jašarević); P5320 (Zapisnik o identifikaciji, Ismet Jašarević); P5321 (Zapisnik o identifikaciji, Senad Jašarević); P5322 (Zapisnik o identifikaciji, Ismet Kazić); P5323 (Zapisnik o identifikaciji, Hilmo Mujezinović); P5324 (Zapisnik o identifikaciji, Adil Mulahmetović); P5325 (Zapisnik o identifikaciji, Esad Omanović); P5326 (Potvrda o smrti, Esad Omanović); P5327 (Zapisnik o identifikaciji, Muhamed Talić); P4643 (Zapisnik o identifikaciji, Hajrudin Domazet); P5328 (Zapisnik o identifikaciji, Ismet Avdić); P5329 (Zapisnik o identifikaciji, Šemso Cajić); P5330 (Zapisnik o identifikaciji, Mehmed Balgić); P5331 (Zapisnik o identifikaciji, Fahrudin Avdić); P5332 (Zapisnik o identifikaciji, Mujo Domazet); P5333 (Zapisnik o identifikaciji, Mujo Ajkić); P5334 (Zapisnik o identifikaciji, Smajo Čajić).

Zaključci Pretresnog vijeća

820. Na osnovu gore navedenog, Pretresno vijeće konstatuje da su 10. jula 1992. vojnici VRS-a, među kojima pripadnici vojne policije i rezervne policije,³³⁷¹ u Biljanima, u opštini Ključ, ubili najmanje 189³³⁷² zatočenih bosanskih Muslimana, među kojima su bile žene, stari ljudi i jedna beba. Neka od tih ubistava izvršena su u školi u Biljanima ili oko nje, a druga nakon što su zatočenicima autobusima odvedeni iz škole. Ovo ubijanje izvršeno je u kontekstu operacije čišćenja terena preduzetog na osnovu naređenja Drage Samardžije, komandanta 17. lake pješadijske brigade VRS-a. Prije tih pogubljenja, vojnik Mile Pešević, Srbin, odgovorio je jednom muškarcu, bosanskom Muslimanu, koji ga je pitao da li može uzeti svoje insulinske injekcije: "Dobro, uzmi ih, ali neće ti trebati, iskoristićemo ih za našu vojsku." Isto tako, jedan muškarac, bosanski Musliman, koji je prije pogubljenja izveden iz učionice u školi u Biljanima, pitao je jednog policajca da li može otići po svoju jaknu, na što mu je ovaj odgovorio: "Neće ti više biti potrebna. Izlazi van." Isto tako, vojni policajci su zatočenicima koji su prije pogubljenja autobusima prebacivani iz škole psovali "balijsku majku". Nadalje, prilikom pogubljenja grupe od sedam do osam muškaraca, bosanskih Muslimana, blizu hangara, jedan vojnik je rekao drugom: "Šta s ovim?", a taj drugi je odgovorio: "I njega." Pretresno vijeće će dalje razmotriti ovaj incident u vezi s tačkama 1 i 3-6 Optužnice u poglavlju 8 dolje.

Incident 8.1 iz Priloga B Optužnici

821. Prema Optužnici, optuženi je odgovoran za ubijanje najmanje 77 muškaraca u školi u Velagićima u opštini Ključ 1. juna 1992. ili približno tog datuma.³³⁷³ Pretresno vijeće smatra da se incident 8.1 iz Priloga B Optužnici odnosi na navode o ubijanju najmanje 77 muškaraca u školi u Velagićima i oko nje. Odbrana je iznijela sljedeće argumente: (i) muškarci dovedeni u školu u Velagićima priznali su da su pucali sve dok im nije nestalo municije i da su, prije nego što su zarobljeni, bacili oružje; i (ii) navodno

³³⁷¹ Pretresno vijeće primjećuje da se u P2068 kao počinioci navode "srpske paravojne jedinice". Međutim, ovaj izvještaj se uglavnom usredsređuje na ekshumacije masovnih i pojedinačnih grobnica. Nadalje, dio izvještaja u kojem se navode počinioci incidenta ne sadrži nikakve podatke o izvoru tih informacija. Stoga Pretresno vijeće ne smatra da su navedeni dokazi s tim u vezi pouzdani i neće ih dalje razmatrati.

³³⁷² Pretresnom vijeću su predočeni dokazi o rasponima u broju žrtava, koji je nekad viši od približnog broja navedenog u činjenici o kojoj je presuđeno. Međutim, Sèbireove dokaze o broju žrtava, gdje se navodi broj tijela ekshumiranih iz grobnice na lokalitetu Lanište I, Pretresno vijeće smatra najpouzdanijim i ono se na te dokaze oslonilo prilikom utvrđivanja broja žrtava ovog incidenta iz priloga Optužnici.

³³⁷³ Optužnica, par. 39(a)(ii), 47, 51-52, 59(a)(ii), 62(b), incident 8.1 iz Priloga B Optužnici.

ubijanje izvršili su vojni rezervisti i nije ih naredio ili odobrio VRS.³³⁷⁴ Pretresno vijeće je formalno primilo na znanje izvjestan broj činjenica o kojima je presuđeno u vezi s ovim incidentom navedenim u prilogu Optužnici. Vijeću su predloženi i dokazi koje su iznijeli **svjedok RM-018**, bosanski Musliman iz opštine Ključ;³³⁷⁵ **svjedok RM-016**, bosanski Srbin iz Banjaluke;³³⁷⁶ **Rajko Kalabić**, član Kriznog štaba Ključ;³³⁷⁷ **Nikola Vračar**, Srbin iz Donjeg Ribnika u opštini Ključ, koji je u aprilu 1992. bio raspoređen u rezervni sastav policije SJB-a Ključ;³³⁷⁸ **Ewa Tabeau**, demograf i statističar;³³⁷⁹ kao i dokumentarni dokazi i ono smatra da su ti dokazi u skladu s činjenicama o kojima je presuđeno.³³⁸⁰ Što se tiče dosijea Vojnog suda u Banjaluci, koji se, između ostalog, sastoji od krivičnih prijava, razgovora s osumnjičenima i rješenja, i koji je u spisu naveden kao dokazni predmet P3528, Pretresno vijeće konstatuje da je taj dosije djelimično u skladu s činjenicama o kojima je presuđeno.³³⁸¹ Pretresno vijeće će se dalje u tekstu detaljnije baviti činjenicom o kojoj je presuđeno 772 i pojedinim dijelovima dosijea Vojnog suda u Banjaluci.³³⁸²

822. Tokom večeri 1. juna 1992. policija bosanskih Srba je s kontrolnog punkta u Velagićima poslala jednog čovjeka u zaseoke Vojići, Nežići, Hašići, Častovići i

³³⁷⁴ Završni podnesak odbrane, par. 1267, 1270, 1274.

³³⁷⁵ P146 (Svjedok RM-018, izjava svjedoka, 28. juli 1999.), str. 1, par. 1; P147 (Svjedok RM-018, izjava svjedoka, 27. avgust 2002.), p.1, par. 1; svjedok RM-018, T. 1962-1963; P145 (List sa pseudonimom za svjedoka RM-018).

³³⁷⁶ P2375 (Svjedok RM-016, izjava svjedoka, 5. avgust 2013.), str. 1, par. 4, 11, 16; svjedok RM-016, T. 17398.

³³⁷⁷ Rajko Kalabić, T. 30198, 30208.

³³⁷⁸ D789 (Nikola Vračar, izjava svjedoka, 4. juli 2014.), str. 1, par. 1, 3; Nikola Vračar, T. 28616.

³³⁷⁹ Ewa Tabeau, T. 19307-19308; P2789 (Biografija Ewe Tabeau, 5. novembar 2013.).

³³⁸⁰ **Svjedok RM-018:** P146 (Svjedok RM-018, izjava svjedoka, 28. juli 1999.), par. 39-43, 48-50, 53-55, 60, 67; P147 (Svjedok RM-018, izjava svjedoka, 27. avgust 2002.), par. 6-7, 9; svjedok RM-018, T. 1964, 1974-1979, 1982, 1985-1986, 1996, 2013-2015; P152 (Tabela s imenima lica ubijenih u školi u Velagićima). **Svjedok RM-016:** P2375 (Svjedok RM-016, izjava svjedoka, 5. avgust 2013.), par. 122-123. **Rajko Kalabić:** Rajko Kalabić, T. 30205-30206, 30259-30260. **Nikola Vračar:** D789 (Nikola Vračar, izjava svjedoka, 4. juli 2014.), par. 35. **Dokumentarni dokazi:** P153 (Sudsko rješenje i zapisnik o uviđaju i ekshumaciji masovne grobnice Lanište II), str. 4-5, 8-40; P3544 (Spisak predmeta u kojima se vodi postupak zbog zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, bez datuma), str. 1-2, 4; P4683 (Izveštaj o ekshumaciji masovnih grobnica u Sanskom Mostu i Ključu, 22. oktobar 1996.), str. 3, 10-12. **Ewa Tabeau;** P2791 (Ewa Tabeau, redigovana tabela imena uz izvještaj vještaka o dokazima o smrti, 30. avgust 2013.), str. 4; P2793 (Ewa Tabeau, tabela s isprawkama uz izvještaj vještaka o dokazima o smrti i dodatak, 7. novembar 2013.), p.5; P2796 (Ewa Tabeau, izvještaj vještaka o dokazima o smrti, 24. juli 2013.), str. 3, 24, 32-33; P2797 (Dodatak izvještaju vještaka Ewe Tabeau, 24. juli 2013.), str. 397-418; **Dokumentarni dokazi:** Sva forenzička dokumentacija koja se odnosi na ovaj incident iz priloga Optužnici uvrštena je u spis na osnovu dvije odluke Pretresnog vijeća o prihvatanju dokaza bez posredstva svjedoka od 31. januara 2014.

³³⁸¹ P3528 (Dosije Vojnog suda u Banjaluci u vezi s Goranom Amidžićem i drugima, 3. juni 1992.-20. decembar 1996.), str. 5-12, 23, 26-27, 31, 37-39, 41-43, 45-46, 48, 51, 53, 55-57, 59-63.

³³⁸² Za stav Pretresnog vijeća o činjenicama o kojima je presuđeno, v. Dodatak B.

Hadžići, u kojima su bosanski Muslimani bili u većini.³³⁸³ On je obavijestio lokalno stanovništvo da moraju doći u Velagiće.³³⁸⁴ Prema dosijeu Vojnog suda u Banjaluci, tog dana su pripadnici voda vojne policije i pripadnici interventnog voda iz sastava inženjerijske jedinice stacionirane u selu Lanište kod Ključa, sve vojni obveznici u vojnoj pošti 4630 u Ključu, bili zaduženi da skupe "civiln[a] lica" i "lica koja su bila zarobljena" a koja su se predala, i da ih transportuju u sabirni centar u Ključu.³³⁸⁵ **Svjedok RM-018** je precizirao da je instrukcija da odu u Velagiće bila upućena svim muškarcima između 18 i 60 godina.³³⁸⁶ On i još otprilike 30 drugih muškaraca, Muslimana, stali su u red dva po dva i, noseći štap s bijelim čaršafom, otišli su do kontrolnog punkta gdje je već bilo oko 70 muškaraca, Muslimana, iz sela Častovići i Vojići.³³⁸⁷ Na kontrolnom punktu bili su pripadnici policije i vojnici.³³⁸⁸ Muškarcima je naređeno da se postroje i da bace dragocjenosti na zemlju.³³⁸⁹ Svjedok je na zemlju bacio svoju ličnu kartu, neke dokumente i nešto novca.³³⁹⁰ Ti predmeti su odmah pokupljeni i odneseni na obližnje komandno mjesto policije.³³⁹¹ Ramiz Zukić je izdvojen i natjeran da se svuče i da potrbuške legne na asfalt, nakon čega su mu vojnici počeli gaziti po tijelu.³³⁹² Željko Radojčić, pripadnik policije bosanskih Srba,³³⁹³ pogrđnim i prijetećim riječima govorio je protiv Muslimana, pokušao da udari svjedoka u grudi kundakom puške i govorio pogrđno o svjedoku, a zatim je izdvojio Huseina Fazlića, odveo ga na komandno mjesto i vratio se sam.³³⁹⁴ Jedan vojnik je pitao: "U koga da pucamo?", a Radojčić je odgovorio: "Pucaj u koga hoćeš, svi oni ovdje hoće da naprave džamahiriju".³³⁹⁵ Prema riječima svjedoka, džamahirija je pogrđan izraz za fundamentalističku islamsku zemlju.³³⁹⁶

³³⁸³ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 770.

³³⁸⁴ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 770.

³³⁸⁵ P3528 (Dosije Vojnog suda u Banjaluci u vezi s Goranom Amidžićem i drugima, 3. juni 1992.-20. decembar 1996.), str. 7-10, 17, 19, 21, 23, 26-27, 29-31, 33, 35, 37, 41-42, 48, 50, 53, 56-57.

³³⁸⁶ P146 (Svjedok RM-018, izjava svjedoka, 28. juli 1999.), par. 39-41; svjedok RM-018, T. 1964, 1974-1977, 1996.

³³⁸⁷ P146 (Svjedok RM-018, izjava svjedoka, 28. juli 1999.), par. 42-43, 48; svjedok RM-018, T. 1976.

³³⁸⁸ P146 (Svjedok RM-018, izjava svjedoka, 28. juli 1999.), par. 43.

³³⁸⁹ P146 (Svjedok RM-018, izjava svjedoka, 28. juli 1999.), par. 45; svjedok RM-018, T. 1978.

³³⁹⁰ P146 (Svjedok RM-018, izjava svjedoka, 28. juli 1999.), par. 45.

³³⁹¹ P146 (Svjedok RM-018, izjava svjedoka, 28. juli 1999.), par. 45.

³³⁹² P146 (Svjedok RM-018, izjava svjedoka, 28. juli 1999.), par. 44; svjedok RM-018, T. 1979.

³³⁹³ Mada Svjedok RM-018 koristi izraz "srpska policija", Pretresno vijeće smatra da se to odnosi na policiju bosanskih Srba.

³³⁹⁴ P146 (Svjedok RM-018, izjava svjedoka, 28. juli 1999.), par. 47-48; svjedok RM-018, T. 1978-1979.

³³⁹⁵ P146 (Svjedok RM-018, izjava svjedoka, 28. juli 1999.), par. 47-48.

³³⁹⁶ P146 (Svjedok RM-018, izjava svjedoka, 28. juli 1999.), par. 47.

823. Zarobljenike su opkolili vojnici u sivomaslinastim uniformama JNA koji su ih, osim Zukića i Huseina Bajrića, sproveli do osnovne škole udaljene 50 metara.³³⁹⁷ Kasnije su ih odveli u jednu prostoriju na drugom spratu.³³⁹⁸ U školi je bilo zatočeno otprilike 100 mještana zaselaka Vojići, Nežići, Hačići, Častovići i Hadžići.³³⁹⁹ Zatočenici, svi muškog pola, smješteni su u istu prostoriju bez prozora, koja je bila toliko puna da su gotovo morali sjediti jedan na drugom.³⁴⁰⁰ Tamo su se nalazili pripadnici policije i vojske bosanskih Srba.³⁴⁰¹ Dok su zatočenici bili u toj prostoriji, vojnici su ih identifikovali, pretražili i prijetili im.³⁴⁰² Oko 21:30 sati svjedok RM-018 je čuo kako ispred škole tuku Zukića, Bajrića i Fazlića.³⁴⁰³ Deset ili 15 minuta kasnije čuo je pucnje iz vatrenog oružja.³⁴⁰⁴ U 23:30 sati u prostoriju su ušla dva vojnika koja su rekla: "Jebao vam Alija majku" i udarala ih, a zatim su im svima naredili da izađu iz škole i postroje se.³⁴⁰⁵ Druga dva vojnika su čučala s lijeve strane puta s oružjem uperenim u zatočenike.³⁴⁰⁶ Kad su svi muškarci izašli iz škole, vojnici koji su ih sproveli su se udaljili i naredili im da se okrenu prema vojnicima koji su čučali.³⁴⁰⁷ Nakon što je jedan od vojnika koji su sproveli zatočenike rekao "pali", ona dva vojnika s lijeve strane puta otvorila su vatru na zatočenike.³⁴⁰⁸ Vojnici, koji su bili bosanski Srbi, naoružani automatskim puškama, ubili su najmanje 77 civila.³⁴⁰⁹ Prema dosijeu Vojnog suda u Banjaluci, vojnici koji su sprovodili zatočenike otvorili su vatru u uslovima slabe vidljivosti kad su zatočenici pokušali pobjeći i pobili ih na ulazu u školu.³⁴¹⁰

³³⁹⁷ P146 (Svjedok RM-018, izjava svjedoka, 28. juli 1999.), par. 48-51; svjedok RM-018, T. 1978-1979.

³³⁹⁸ P146 (Svjedok RM-018, izjava svjedoka, 28. juli 1999.), par. 48-50; svjedok RM-018, T. 1978-1979.

³³⁹⁹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenice br. 770-771.

³⁴⁰⁰ P146 (Svjedok RM-018, izjava svjedoka, 28. juli 1999.), par. 50; svjedok RM-018, T. 1979-1980; P3528 (Dosije Vojnog suda u Banjaluci u vezi s Goranom Amidžićem i drugima, 3. juni 1992.-20. decembar 1996.), str. 10, 23, 26-27, 31, 37-39, 48, 51, 53, 57.

³⁴⁰¹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 771.

³⁴⁰² P146 (Svjedok RM-018, izjava svjedoka, 28. juli 1999.), par. 51; P3528 (Dosije Vojnog suda u Banjaluci u vezi s Goranom Amidžićem i drugima, 3. juni 1992.-20. decembar 1996.), str. 10, 23, 27, 33, 35, 37.

³⁴⁰³ P146 (Svjedok RM-018, izjava svjedoka, 28. juli 1999.), par. 52; svjedok RM-018, T. 1979.

³⁴⁰⁴ P146 (Svjedok RM-018, izjava svjedoka, 28. juli 1999.), par. 52; svjedok RM-018, T. 1979.

³⁴⁰⁵ P146 (Svjedok RM-018, izjava svjedoka, 28. juli 1999.), par. 53-54; svjedok RM-018, T. 1980, 2014-2015.

³⁴⁰⁶ P146 (Svjedok RM-018, izjava svjedoka, 28. juli 1999.), par. 54.

³⁴⁰⁷ P146 (Svjedok RM-018, izjava svjedoka, 28. juli 1999.), par. 54.

³⁴⁰⁸ P146 (Svjedok RM-018, izjava svjedoka, 28. juli 1999.), par. 54-55; svjedok RM-018, T. 1980, 2013-2014.

³⁴⁰⁹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 772.

³⁴¹⁰ P3528 (Dosije Vojnog suda u Banjaluci u vezi s Goranom Amidžićem i drugima, 3. juni 1992.-20. decembar 1996.), str. 11, 17, 19-27, 29-30, 32, 35-37, 39, 42, 48, 51, 53, 57.

824. Čim je svjedok RM-018 čuo pucnje, pao je na zemlju i sakrio se ispod tijela.³⁴¹¹ Kad je pucnjava prestala, vidio je vojnike, među kojima je bio i čovjek po imenu Šipo, kako gaze preko tijela i čuo ih kako pucaju u one za koje se činilo da su živi.³⁴¹² Svjedok je čuo Muslimana Ismeta Jukića kako traži od vojnika da ga ubiju da se više ne pati.³⁴¹³ Svjedok je takođe čuo Fadila Draganovića i Enesa Keranovića kako razgovaraju.³⁴¹⁴ Svjedok je po glasu prepoznao Dragana Vulina kao vojnika koji je bio prisutan tokom pucnjave.³⁴¹⁵ Svjedok je uspio pobjeći negdje oko 02:30 sati i otišao je u šumu.³⁴¹⁶

825. Srpska policija i vojne vlasti, koji su u školsku zgradu došli nakon otvaranja vatre, organizovali su prebacivanje tijela na lokalitet masovne grobnice u šumi u blizini Laništa.³⁴¹⁷ Prema dosijeu Vojnog suda u Banjaluci, pukovnik Vukašević naredio je da inženjerijska jedinica preveze tijela.³⁴¹⁸ Iz masovne grobnice na Grmeču, Lanište II, opština Ključ, ekshumirano je ukupno 77 tijela.³⁴¹⁹ Sva tijela koja su pronađena na tom lokalitetu bila su tijela civila muškog pola i muslimanske nacionalnosti za koje je utvrđeno da su bili stanovnici sela Velagići koje su paravojne srpske snage 1. juna 1992. ubile kod osnovne škole u Velagićima.³⁴²⁰

826. Pretresnom vijeću predloženi su dodatni dokazi o navodnim počiniocima tog ubijanja. Prema forenzičkom izvještaju, "srpsko-crnogorski agresor" pobio je "civil[e] Bošnjak[e]" sa područja sela Velagići ispred škole u Velagićima.³⁴²¹ Prema jednom dokumentu Višeg suda u Bihaću, srpske paravojne formacije ubile su "civile Bošnjake" na području sela Velagići tokom ljeta 1992.³⁴²²

827. **Rajko Kalabić** je u svom svjedočenju rekao da je pukovnik Galić, kad je čuo za ubijanje od 1. juna 1992., opsovao i naredio da se pohapse ljudi koji su obezbjeđivali

³⁴¹¹ P146 (Svjedok RM-018, izjava svjedoka, 28. juli 1999.), par. 56; svjedok RM-018, T. 1980-1981.

³⁴¹² P146 (Svjedok RM-018, izjava svjedoka, 28. juli 1999.), par. 56-57.

³⁴¹³ P146 (Svjedok RM-018, izjava svjedoka, 28. juli 1999.), par. 57; svjedok RM-018, T. 1981.

³⁴¹⁴ P146 (Svjedok RM-018, izjava svjedoka, 28. juli 1999.), par. 63; svjedok RM-018, T. 1981.

³⁴¹⁵ P146 (Svjedok RM-018, izjava svjedoka, 28. juli 1999.), par. 58-59.

³⁴¹⁶ P146 (Svjedok RM-018, izjava svjedoka, 28. juli 1999.), par. 63, 68; svjedok RM-018, T. 1981.

³⁴¹⁷ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 773.

³⁴¹⁸ P3528 (Dosije Vojnog suda u Banjaluci u vezi s Goranom Amidžićem i drugima, 3. juni 1992.-20. decembar 1996.), str. 12, 17-18, 20, 22, 24, 32, 37.

³⁴¹⁹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 773.

³⁴²⁰ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 774.

³⁴²¹ P4683 (Izvještaj o ekshumaciji masovnih grobnica u Sanskom Mostu i Ključu, 22. oktobar 1996.), str. 3.

³⁴²² P153 (Sudsko rješenje i zapisnik o uviđaju i ekshumaciji masovne grobnice Lanište II), str. 4-5.

školu.³⁴²³ Nakon tog incidenta, u školu je upućen istražni sudija da sačini zapisnik o tom zločinu i nekoliko vojnika VRS-a uhapšeno je u vezi s tim ubijanjem.³⁴²⁴ Osumnjičeni su prebačeni u Mali Logor u Banjaluci.³⁴²⁵ **Svjedok RM-016** je u svom svjedočenju rekao da je protiv pukovnika Amidžića i 11 drugih osumnjičenih pokrenut postupak po optužbi za ratni zločin.³⁴²⁶ Tamo su nakratko zadržani, prije nego što su pušteni da se vrate u svoje jedinice u Ključu, a da im prethodno nije suđeno za učešće u tom ubijanju.³⁴²⁷ Prema riječima **svjedoka RM-016**, pušteni su na slobodu nakon što su uputili žalbu generalu Taliću.³⁴²⁸

828. Vojni tužilac je izvijestio da je 8. marta 1993. ponovo pokrenut postupak protiv tih 12 pripadnika VRS-a.³⁴²⁹ Dvojica osumnjičenih stavljena su u pritvor 20. jula 1993.³⁴³⁰ Vojni tužilac u Banjaluci je 29. jula 1993. predložio istražnom sudiji Vojnog suda u Banjaluci da se istražni postupak protiv tih vojnika obustavi iz dva razloga: (i) zbog toga što je većina osumnjičenih nedostupna organima gonjenja te se ne mogu privesti i staviti u pritvor; i (ii) zbog stava potpredsjednika vlade republike bosanskih Srba i predsjednika Izvršnog odbora opštine Ključ.³⁴³¹ Istog dana, istražni sudija je prihvatio prijedlog i naredio ukidanje pritvora bez ikakvih daljnjih obrazloženja.³⁴³² Prema riječima svjedoka RM-016, Vojni sud je oslobodio dva vojnika koja su bila stavljena u pritvor, uz odobrenje predsjednika Vrhovnog vojnog suda i oficira Glavnog štaba VRS-a, nakon ucjene pripadnika Ključke brigade koji takođe nisu kažnjeni zbog kršenja discipline.³⁴³³ Istraga je ponovo otvorena 1996. i osumnjičeni su stavljani u pritvor odlukom Vojnog suda.³⁴³⁴ Predmet ove istrage bili su deset od tih vojnika.³⁴³⁵

³⁴²³ Rajko Kalabić, T. 30205-30206, 30252, 30259.

³⁴²⁴ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 774.

³⁴²⁵ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 774.

³⁴²⁶ P2375 (Svjedok RM-016, izjava svjedoka, 5. avgust 2013.), par. 128.

³⁴²⁷ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 774.

³⁴²⁸ P2375 (Svjedok RM-016, izjava svjedoka, 5. avgust 2013.), par. 123.

³⁴²⁹ P2375 (Svjedok RM-016, izjava svjedoka, 5. avgust 2013.), par. 124-125; svjedok RM-016, T. 17374-17379, 17448; P3544 (Spisak predmeta u kojima se vodi postupak zbog zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, bez datuma), str. 1-2, 4.

³⁴³⁰ P3528 (Dosije Vojnog suda u Banjaluci u vezi s Goranom Amidžićem i drugima, 3. juni 1992.-20. decembar 1996.), str. 45-46, 55-56.

³⁴³¹ P3528 (Dosije Vojnog suda u Banjaluci u vezi s Goranom Amidžićem i drugima, 3. juni 1992.-20. decembar 1996.), str. 58.

³⁴³² P3528 (Dosije Vojnog suda u Banjaluci u vezi s Goranom Amidžićem i drugima, 3. juni 1992.-20. decembar 1996.), str. 59-63.

³⁴³³ P2375 (Svjedok RM-016, izjava svjedoka, 5. avgust 2013.), par. 124-125; svjedok RM-016, T. 17374-17379, 17448.

³⁴³⁴ Svjedok RM-016, T. 17471

³⁴³⁵ P3528 (Dosije Vojnog suda u Banjaluci u vezi s Goranom Amidžićem i drugima, 3. juni 1992.-20. decembar 1996.), str. 64-68.

829. U vezi s tokom događaja u školi, Pretresno vijeće konstatuje da postoje određene nedosljednosti između činjenica o kojima je presuđeno i dosijea Vojnog suda u Banjaluci.³⁴³⁶ Činjenica o kojoj je presuđeno 772 ukazuje na to da su zatočnici odvedeni iz škole i da im je naređeno da se postroje ispred zgrade prije nego što su ubijeni, a u sudskom dosijeu se navodi da su zatočnici ubijeni kad su pokušali pobjeći. Informacije sadržane u sudskom dosijeu zasnovane su na izjavama jednog broja vojnika koji su bili na licu mjesta. Pretresno vijeće konstatuje da je u tom pogledu činjenica o kojoj je presuđeno 772 pobijena. Pretresno vijeće će stoga razmotriti dokaze koji su mu predloženi u vezi s tokom događaja u školi, uključujući i dokaze svjedoka RM-018. S tim u vezi, Pretresno vijeće primjećuje dodatne nedosljednosti u sudskom dosijeu koje se odnose na vrijeme pucnjave, ukupan broj incidenata otvaranja vatre i učešće osumnjičenih u tim incidentima. Čak i onda kad se Pretresno vijeće ne može osloniti na tačan opis događaja navedenih u tom dokumentu, ono se može osloniti na njegov sadržaj u mjeri u kojoj on potvrđuje učešće osumnjičenih u ubijanju zatočenika iz škole.³⁴³⁷ Pretresno vijeće konstatuje da dosije Vojnog suda u Banjaluci sadrži nedosljednosti, da ne iznosi tačan prikaz događaja i da postoji ozbiljan rizik da su informacije navedene u njemu neuvjerljive i jednostrane. Stoga, s obzirom na to da je svjedok RM-018 svjedočio pred Pretresnim vijećem i da odbrana unakrsnim ispitivanjem nije otkrila nikakve nedosljednosti u njegovoj izjavi u vezi s njegovim prikazom ubijanja u školi, Pretresno vijeće konstatuje da je svjedok RM-018 pouzdan. Stoga će se Pretresno vijeće u vezi s ovim pitanjem prvenstveno osloniti na njegov prikaz događaja.

830. Što se tiče utvrđivanja identiteta počilaca, Pretresno vijeće smatra da se činjenica o kojoj je presuđeno 774 odnosi, prije svega, na pitanje identifikacije žrtava. Stoga Pretresno vijeće konstatuje da ova činjenica o kojoj je presuđeno ne otkriva identitet počilaca ubijanja. Pretresno vijeće je formalno primilo na znanje činjenicu o kojoj je presuđeno 772 u kojoj se konkretno govori o tom pitanju, a predloženi su mu i

³⁴³⁶ P3528 (Dosije Vojnog suda u Banjaluci u vezi s Goranom Amidžićem i drugima, 3. juni 1992.-20. decembar 1996.).

³⁴³⁷ Prema dosijeu Vojnog suda u Banjaluci, Vojni sud je pokrenuo istragu o ubijanju o kojem je riječ u ovom poglavlju. Iako sudski dosije sadrži informacije o pripadnosti počilaca, Pretresno vijeće konstatuje da su u njemu navedene samo neke informacije o njihovoj jedinici i da se VRS nigdje ne pominje konkretno. S obzirom na to da su se predmetni događaji odigrali u junu 1992., u vrijeme kad je VRS već bio osnovan, i da krivična prijava sadržana u sudskom dosijeu od 5. juna 1992. nosi pečat Vojnog tužilaštva pri Komandi 1. krajiškog korpusa, Pretresno vijeće konstatuje da su počinioci bili u sastavu VRS-a. S tim u vezi, Pretresno vijeće je dalje razmotrilo činjenicu o kojoj je presuđeno 774, koja ukazuje na to da su osumnjičeni koji su uhapšeni u vezi s tim ubijanjem bili pripadnici VRS-a.

konkretni dokazi o pripadnosti počinitelja navodnog ubijanja u školi u Velagićima koje su iznijeli svjedok RM-018 i svjedok RM-016, kao i iz dokaznih predmeta P4683 i P153.

831. Što se tiče gore pomenutih dokumentarnih dokaza, a konkretno dokaza sadržanih u izvještaju MUP-a Bosne i Hercegovine o poduzetim kriminalističko-tehničkim i operativnim mjerama na ekshumaciji i identifikaciji leševa iz grobnica na području opštine Ključ,³⁴³⁸ Pretresno vijeće konstatuje da izvještaj ne sadrži podatke na osnovu kojih se počinioci mogu identifikovati kao "srpsko-crnogorski agresor". Nadalje, dokazi iz rješenja istražnog sudije Višeg suda u Bihaću, kojim se određuje ekshumacija masovne grobnice na lokalitetu Lanište II,³⁴³⁹ nisu uzeti u obzir, budući da informacije na osnovu kojih je sudija pokrenuo istragu u vezi s počiniocima čiji identitet navodi, nisu jasne. Osim toga, rješenje se tiče ubijanja na području Velagića i ne dovodi u vezu taj incident s onim koji se, prema navodima, odigrao u školi u Velagićima. Stoga, na osnovu gore navedenog, Pretresno vijeće neće dalje razmatrati dokaze o počiniocima navodnih ubijanja koji su sadržani u ta dva dokumenta.

832. S obzirom na gore navedeno, Pretresno vijeće konstatuje da su pripadnici VRS-a 1. juna 1992. ispred školske zgrade u Velagićima postrojili najmanje 77 civila muškog pola, bosanskih Muslimana, koji su u njoj bili zatočeni, i ubili ih vatrenim oružjem. Prije nego što su ti muškarci bili prevezeni u školu, jedan vojnik je pitao: "U koga ćemo da pucamo?", na šta je drugi odgovorio: "Pucaj u koga hoćeš, svi oni ovdje hoće da naprave džamahiriju." Osim toga, prije nego što su ubili zatočenike, dva vojnika su im prijetila i naredila im da izađu iz škole rekavši: "Jebao vam Alija mater." Pretresno vijeće dalje podsjeća na svoj zaključak u poglavlju 4.6.2, *Incident 10.3 iz Priloga C Optužnici*, koji se odnosi na okolnosti u kojima su zatočenici dovedeni u školu u Velagićima i uslove u kojima su držani. Pretresno vijeće će dalje razmotriti ovaj incident u vezi s tačkama 1 i 3-6 Optužnice u poglavlju 8 dolje.

4.6.2 Protivpravno zatočenje i okrutno ili nečovječno postupanje u zatočeničkim objektima

Incident 10.3 iz Priloga C Optužnici

³⁴³⁸ V. P4683 (Izvještaj o ekshumaciji masovnih grobnica u Sanskom Mostu i Ključu, 22. oktobar 1996.), str. 3.

³⁴³⁹ V. P153 (Sudsko rješenje i zapisnik o uviđaju i ekshumaciji masovne grobnice Lanište II), str. 4-5.

833. Prema Optužnici, optuženi je odgovoran za protivpravno zatočenje, mučenje, premlaćivanje, zlostavljanje, silovanje, druga djela seksualnog nasilja i podvrgavanje bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata nehumanim životnim uslovima u školi u Velagićima, u opštini Ključ, u periodu od najkasnije 30. maja do 1. juna 1992.³⁴⁴⁰ Odbrana je iznijela argument da tužilaštvo nije izvelo dokaze kojim bi van razumne sumnje dokazalo da je škola bila zatočenički objekat.³⁴⁴¹ Odbrana je dalje navela da je taj objekat pripadao civilnim vlastima i da nije bio u nadležnosti vojske.³⁴⁴² Pretresno vijeće je u vezi s ovim incidentom formalno primilo na znanje dvije činjenice o kojima je presuđeno.³⁴⁴³ Vijeću su predočeni i dokazi koje je iznio **svjedok RM-018**, bosanski Musliman iz opštine Ključ,³⁴⁴⁴ i ono smatra da su ti dokazi u skladu s činjenicama o kojima je presuđeno.³⁴⁴⁵ Činjenice o kojima je presuđeno i dokazi razmotreni su u poglavlju 4.6.1, *Incident 8.1 iz Priloga B Optužnici*.

834. Na osnovu gore navedenog, Pretresno vijeće konstatuje da su 1. juna 1992. pripadnici voda vojne policije i pripadnici interventnog voda iz sastava inženjerske jedinice, vojni obveznici u vojnoj pošti 4630 u Ključu, opkolili grupu od otprilike 100 muškaraca, bosanskih Muslimana od 18 do 60 godina starosti iz sela Vojići, Nežići, Hačići, Častovići i Hadžići, koji su se okupili na kontrolnom punktu u Velagićima. Svi osim trojice muškaraca, Muslimana, odvedeni su u osnovnu školu u Velagićima. Po dolasku su dva pripadnika vojne policije, Mile Petrović i Ratko Samac, pretražili i fizički napali te muškarce. Muškarci su potom zatočeni u jednu prostoriju bez prozora na drugom spratu škole, gdje su im vojnici prijetili i zlostavljali ih. Tri muškarca, Muslimana, koja nisu bili dovedena u školu s grupom muškaraca, Muslimana, pretučena su ispred škole. Kasnije su vojnici tukli muškarce, Muslimane, koji su bili zatočeni u prostoriji na drugom spratu škole i vrijeđali ih govoreći im: "Jebao Vam Alija majku". Na osnovu svog zaključka u vezi s incidentom 8.1 iz Priloga B Optužnici u poglavlju 4.6.2, Pretresno vijeće konstatuje da su osobe odgovorne za zatočenje i zlostavljanje

³⁴⁴⁰ Optužnica, par. 39(b)-(c), 47, 53, 59(b)-(d), (g), incident 10.3 iz Priloga C Optužnici.

³⁴⁴¹ Završni podnesak odbrane, par. 64.

³⁴⁴² Završni podnesak odbrane, par. 1280.

³⁴⁴³ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenice br. 770-771.

³⁴⁴⁴ P146 (Svjedok RM-018, izjava svjedoka, 28. juli 1999.), str. 1, par. 1; P147 (Svjedok RM-018, izjava svjedoka, 27. avgust 2002.), p.1, par. 1; svjedok RM-018, T. 1962-1963; P145 (List sa pseudonimom za svjedoka RM-018).

³⁴⁴⁵ P146 (Svjedok RM-018, izjava svjedoka, 28. juli 1999.), par. 39, 49; svjedok RM-018, T. 1975-1979, 1996; P3528 (Dosije Vojnog suda u Banjaluci u vezi s Goranom Amidžićem i drugima, 3. juni 1992.-20. decembar 1996.), str. 7-10, 19, 23, 26-27, 29-31, 33, 35, 37-39, 41-42, 48, 50-51, 53, 56-57; P3544 (Spisak predmeta u kojima se vodi postupak zbog zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, bez datuma), str. 1-2, 4.

muškaraca u školi bile pripadnici VRS-a. Pretresno vijeće će dalje razmotriti ovaj incident u vezi s tačkama 1 i 3 Optužnice u poglavlju 8 dolje.

Škola u Sanici i škola u Sitnici

835. Pored incidenta 10.3 iz Priloga C Optužnici, o kojem je bilo riječi gore u tekstu, optuženi je prema Optužnici odgovoran za zatočenje, mučenje, premlaćivanje, zlostavljanje, silovanje, druga djela seksualnog nasilja i podvrgavanje bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata nehumanim životnim uslovima u drugim zatočeničkim objektima u opštini Ključ.³⁴⁴⁶ S tim u vezi, Pretresnom vijeću su predloženi dokazi koje je **Atif Džafić**, bosanski Musliman, koji je od 1991. do 21. ili 22. maja 1992. bio komandir SJB-a Ključ, iznio o zatočenjima u sportskoj dvorani škole u Sanici i kasnije u školi u Sitnici.³⁴⁴⁷ Ovaj svjedok, koji je bio zatočen u oba objekta, izjavio je da su 1. juna 1992. srpski vojnici u uniformama JNA okupili muškarce u Sanici i odveli ih u sportsku dvoranu škole u Sanici.³⁴⁴⁸ Približno 400 ljudi, koji su svi bili nesrbi, bilo je zatočeno u sportskoj dvorani, pod obezbjeđenjem pripadnika rezervnog sastava policije.³⁴⁴⁹ Komandir policije u Sanici, Milan Tomić, objasnio je zatočencima da moraju čekati inspektore da dođu iz Ključa.³⁴⁵⁰ Zatočenici su u sportskoj dvorani držani cijelu noć, nisu dobili nikakvu hranu, a u zahod su ih odvodili držeći ih na nišanu.³⁴⁵¹ Sljedeći dan, zatočenici su, u pratnji pripadnika rezervnog sastava policije, odvedeni na jednu drugu lokaciju u Ključu.³⁴⁵² Dana 3. juna 1992., svjedok je autobusom dovezen u školu u Sitnici.³⁴⁵³ Prema njegovoj procjeni, stiglo je otprilike tri ili četiri autobusa s ukupno 200-250 muškaraca.³⁴⁵⁴ U školi je bilo zatočeno oko pet bivših policajaca muslimanske nacionalnosti.³⁴⁵⁵ Policajci iz Ključa, među kojima je bio Duško Pavlović, zatočenike su po dolasku popisali, a zatim tukli i ispitivali. Načelnik policije u Jajcu, Srbin Milorad Rakita zvani Taško, bio je prisutan tokom ispitivanja. Onog dana kad su

³⁴⁴⁶ Optužnica, par. 39(b)-(c), 47, 53, 59(b), (g).

³⁴⁴⁷ P3394 (Atif Džafić, izjava svjedoka, 28. septembar 2011.), str. 1, par. 1, 4, 6; P3395 (Atif Džafić, transkript iz predmeta *Karadžić*, 30. septembar 2011.), str. 19657. Dokazi Atifa Džafića takođe su razmotreni u poglavlju 4.1.2, *Incident 1.2. iz Priloga C Optužnici*.

³⁴⁴⁸ P3394 (Atif Džafić, izjava svjedoka, 28. septembar 2011.), par. 84-85, 95.

³⁴⁴⁹ P3394 (Atif Džafić, izjava svjedoka, 28. septembar 2011.), par. 84-85.

³⁴⁵⁰ P3394 (Atif Džafić, izjava svjedoka, 28. septembar 2011.), par. 85.

³⁴⁵¹ P3394 (Atif Džafić, izjava svjedoka, 28. septembar 2011.), par. 87.

³⁴⁵² P3394 (Atif Džafić, izjava svjedoka, 28. septembar 2011.), par. 87.

³⁴⁵³ P3394 (Atif Džafić, izjava svjedoka, 28. septembar 2011.), par. 95.

³⁴⁵⁴ P3394 (Atif Džafić, izjava svjedoka, 28. septembar 2011.), par. 95.

³⁴⁵⁵ P3394 (Atif Džafić, izjava svjedoka, 28. septembar 2011.), par. 96, 99.

došli, zatočenicima nije data nikakva hrana, već su samo dobili mali sendvič četvrtog dana zatočenja.³⁴⁵⁶

836. Pretresno vijeće je razmotrilo dokaze Atifa Džafića, koji je bio zatočen u sportskoj dvorani škole u Sanici i u školi u Sitnici, u kojima su takođe bile zatočene žrtve tog incidenta. Atif Džafić je dao detaljan prikaz događaja u oba zatočenička centra i konkretno opisao uslove zatočenja. Što se tiče tih incidenata, Pretresno vijeće nije utvrdilo nikakve nedosljednosti u Džafićevim dokazima i smatra ga pouzdanim.

837. Na osnovu gore navedenog, Pretresno vijeće konstatuje da je od 1. juna 1992. do 2. juna 1992., 400 nesrba, koji su gotovo svi, ako ne i svi, bili bosanski Muslimani i bosanski Hrvati,³⁴⁵⁷ bilo zatočeno u sportskoj dvorani škole u Sanici. Za zatočenike u školi u Sanici bio je zadužen Milan Tomić, a obezbjeđivali su ih pripadnici rezervnog sastava policije. Na osnovu dokaza koji su pomenuti gore u tekstu i u poglavlju 4.6.1, *Incident 3.3. iz Priloga A Optužnici*, Pretresno vijeće konstatuje da je Tomić bio komandir policije u Sanici. Zatočenici tokom svog boravka u zatočeništvu nisu dobijali hranu, a pripadnici rezervnog sastava policije su ih vodili u zahod držeći ih na nišanu.

838. Pretresno vijeće dalje konstatuje da je od 3. do približno 7. juna 1992. između 200 i 250 muškaraca civila, uključujući nesrbe – koji su gotovo svi, ako ne i svi, bili bosanski Muslimani i bosanski Hrvati – prethodno zatočene u sportskoj dvorani škole u Sanici, mještane Sanice i oko pet bosanskih Muslimana, bivših pripadnika policije, bilo zatočeno u školi u Sitnici. Škola je bila pod kontrolom policijskih snaga iz Ključa i Jajca. Zatočenicima nije data nikakva hrana onog dana kad su došli, već su samo dobili mali sendvič četvrtog dana zatočenja. Policajci iz Ključa, među kojima je bio Duško Pavlović, ispitivali su i tukli zatočenike u prisustvu načelnika policije, Srbina Milorada Rakite zvanog Taško.

839. Pretresno vijeće će dalje razmotriti ove incidente u vezi s tačkama 1 i 3 Optužnice u poglavlju 8 dolje.

4.6.3 Uništavanje privatne i javne imovine, uključujući spomenike kulture i sakralne objekte

³⁴⁵⁶ P3394 (Atif Džafić, izjava svjedoka, 28. septembar 2011.), par. 95.

³⁴⁵⁷ Džafić je za zatočenike rekao da su bili nesrbi. Prema činjenici o kojoj je presuđeno broj 747, gotovo 95 posto nesrba u opštini Ključ bili su bosanski Muslimani i bosanski Hrvati. Na osnovu toga, Pretresno vijeće zaključuje da su, ako ne svi, onda gotovo svi od tih 400 zatočenika bili bosanski Muslimani i bosanski Hrvati.

840. Prema Optužnici, optuženi je odgovoran za djela bezobzirnog uništavanja privatne imovine, uključujući kuće i poslovne objekte, i javne imovine, uključujući spomenike kulture i sakralne objekte, navedene u incidentu 7 iz Priloga D Optužnici, u opštini Ključ, u periodu od 12. maja 1992. do 30. novembra 1995.³⁴⁵⁸ Konkretno, u Optužnici se navodi da su džamije u gradu Ključu, Biljanima-Džaferagićima, Pudinom Hanu-Velagićima, Donjem Budelju, Humićima, Krasuljama, Sanici i Tićevićima, kao i katolička crkva u Ključu, uništene u periodu od 12. maja do avgusta 1992.³⁴⁵⁹ Incident 7 iz Priloga D Optužnici ograničen je na razaranje gore navedenih objekata. Međutim, što se tiče optužbe za razaranje, Optužnica nije ograničena samo na incidente iz priloga Optužnici.³⁴⁶⁰ Shodno tome, Pretresno vijeće nije zanemarilo dokaze koji izlaze iz okvira incidenta 7 iz Priloga D Optužnici. Odbrana je iznijela argument da tužilaštvo nije iznijelo dovoljno dokaza na osnovu kojih bi se (i) utvrdio identitet počinioca navodnog razaranja; i (ii) pokazalo da su optuženi ili VRS imali bilo kakvu politiku/plan za uništavanje kulturne imovine u opštini.³⁴⁶¹ Pretresno vijeće je formalno primilo na znanje izvjestan broj činjenica o kojima je presuđeno u vezi s razaranjem u opštini Ključ.³⁴⁶² Pretresnom vijeću su takođe predočeni dokazi koje su iznijeli **Dževad Džaferagić**, bosanski Musliman iz Biljana u opštini Ključ;³⁴⁶³ **svjedok RM-021** i **svjedok RM-018**, bosanski Muslimani iz opštine Ključ;³⁴⁶⁴ **Asim Egrlić**, bosanski Musliman iz Ključa, koji je od 12. juna do 13. decembra 1992. bio zatočen u logoru na Manjači, a zatim u logoru u Batkoviću;³⁴⁶⁵ **Rajko Kalabić**, član Kriznog štaba Ključ;³⁴⁶⁶ **Atif Džafić**, bosanski Musliman koji je od 1991. do 21. ili 22. maja 1992. bio komandir SJB-a Ključ,³⁴⁶⁷ i **András Riedlmayer**, bibliograf i stručnjak za dokumentiranje umjetničke građe,³⁴⁶⁸ i ono smatra da su njihovi dokazi u skladu s

³⁴⁵⁸ Optužnica, par. 47, 52, 59(j), incident 7 iz Priloga D Optužnici.

³⁴⁵⁹ Optužnica, incident 7 iz Priloga D Optužnici.

³⁴⁶⁰ Za više informacija o ovom pitanju, v. Dodatak B.

³⁴⁶¹ Završni podnesak odbrane, par. 1293-1295, 1298.

³⁴⁶² Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 776 razmotrena je u poglavlju 4.6.4.

³⁴⁶³ P1894 (Dževad Džaferagić, izjava svjedoka, 5. juni 2001.), str. 1-2.

³⁴⁶⁴ P2057 (Svjedok RM-021, izjava svjedoka, 18. februar 2001.), str. 1-2; svjedok RM-021, T. 15951-15952; P2056 (List sa pseudonimom za svjedoka RM-021); P146 (Svjedok RM-018, izjava svjedoka, 28. juli 1999.), str. 1, par. 1; P147 (Svjedok RM-018, izjava svjedoka, 27. avgust 2002.), str.1, par. 1; svjedok RM-018, T. 1962-1963; P145 (List sa pseudonimom za svjedoka RM-018).

³⁴⁶⁵ P3402 (Asim Egrlić, izjava svjedoka, 23. maj 1997.), str. 1-2, 5; P3403 (Asim Egrlić, transkript iz predmeta *Brđanin*, 10. oktobar 2002.), str. 10607.

³⁴⁶⁶ Rajko Kalabić, T. 30198, 30208.

³⁴⁶⁷ P3394 (Atif Džafić, izjava svjedoka, 28. septembar 2011.), str. 1, par. 1, 4, 6; P3395 (Atif Džafić, transkript iz predmeta *Karadžić*, 30. septembar 2011.), str. 19657.

³⁴⁶⁸ András Riedlmayer, T. 17888; P2503 (Izvjestaj vještaka Andrása Riedlmayera, decembar 2012.), par. 75; P2504 (Biografija Andrása Riedlmayera), str. 1.

činjenicama o kojima je presuđeno.³⁴⁶⁹ Nadalje, Pretresnom vijeću su predloženi dokazi **Birte Weiss**, novinarku, bivše članice danskog parlamenta i ministrice.³⁴⁷⁰

841. Nakon naređenja Kriznog štaba o predaji oružja od 28. maja 1992., srpske snage su tokom 1992. paljbom ili eksplozivom potpuno razorile ili teško oštetile jednu katoličku crkvu, 3.500 kuća u vlasništvu Muslimana i najmanje četiri muslimanska spomenika u opštini Ključ, uključujući džamiju Atik u gradu Ključu.³⁴⁷¹ Prema riječima **svjedoka RM-018**, Kninski korpus JNA iz Laništa i lokalni Srbi su 27. maja 1992. počeli granatirati muslimanske kuće u Pudin Hanu.³⁴⁷² Od 28. maja do približno 31. maja 1992., pripadnici jednog bataljona VRS-a, zajedno s drugim jedinicama, izvodili su operacije, ulazili u brojna sela po cijeloj opštini, uključujući Hadžice i zaselak Pudin Han, ili ih napadali.³⁴⁷³ Stanovništvo Hadžica je bilo gotovo isključivo muslimansko.³⁴⁷⁴ U skladu s gore pomenutim naređenjem, kuće su opljačkane i razorene, seoska džamija u Pudin Hanu srušena je sa zemljom, a seljani su protjerani.³⁴⁷⁵ Prema riječima **svjedoka RM-018**, lokalni Srbi i pripadnici redovne vojske digli su u vazduh džamiju u Pudin Hanu.³⁴⁷⁶

842. Dana 25. juna, Komanda 17. lake pješadijske brigade VRS-a izdala je naređenje prema kojem jedinice te brigade, u sadejstvu sa 6. pješadijskom brigadom i jedinicama policije, trebaju izvršiti "potpunu blokadu, pretragu i čišćenje terena" na područjima Ramića, Krasulja, Hripavaca, Ošljaka i Velagića.³⁴⁷⁷ U tom naređenju se izričito zabranjuje "paljenje ili uništavanje kuća, osim ako je to neophodno u borbenim operacijama".³⁴⁷⁸

³⁴⁶⁹ **Dževad Džaferagić**: P1894 (Dževad Džaferagić, izjava svjedoka, 5. juni 2001.), str. 2-3. **Svjedok RM-021**: P2057 (Svjedok RM-021, izjava svjedoka, 18. februar 2001.), str. 9. **Svjedok RM-018**: svjedok RM-018, T. 1973, 1975; P151 (Redovni borbeni izvještaj 1. KK-a br. 44/1-155, koji je potpisao Talić, 31. maj 1992.), par. 5(b). **Asim Egrić**: P3403 (Asim Egrić, transkript iz predmeta *Brđanin*, 10. oktobar 2002.), str. 10621. **Rajko Kalabić**: D867 (Rajko Kalabić, izjava svjedoka, 21. mart 2014.), par. 29. **Atif Džafić**: P3394 (Atif Džafić, izjava svjedoka, 28. septembar 2011.), par. 82. **András Riedlmayer**: P2510 (Formatirani zapisi uz izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera), str. 159-161; P2511 (Baza podataka iz katastarske evidencije za izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera); P2513 (Dodatak izvještaju vještaka Andrása Riedlmayera, 30. septembar 2013.), str.6; P2514 (Tabela u programu *Excel* dostavljena kako bi se ažurirao izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera, 27. septembar 2013.).

³⁴⁷⁰ Birte Weiss, T. 5279-5280.

³⁴⁷¹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenice br. 756, 760.

³⁴⁷² P146 (Svjedok RM-018, izjava svjedoka, 28. juli 1999.), par. 10, 28; svjedok RM-018, T. 1971.

³⁴⁷³ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenice br. 761, 777.

³⁴⁷⁴ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 762.

³⁴⁷⁵ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 762.

³⁴⁷⁶ P146 (Svjedok RM-018, izjava svjedoka, 28. juli 1999.), par. 14-15, 27-28; svjedok RM-018, T. 1972.

³⁴⁷⁷ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 765.

³⁴⁷⁸ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 765.

843. Snage bosanskih Srba su sredinom 1992. godine granatirale mnoga sela u opštini Ključ u kojima su bosanski Muslimani i bosanski Hrvati bili u većini, a potom palili i uništavali njihove kuće i automobile.³⁴⁷⁹ Među tim selima bila su sela Krasulje, Gornja i Donja Sanica, Crljeni, zaselak Draganovići, Velagići, Biljani s okolnim zaseocima u kojima su živjeli bosanski Muslimani, i Prhovo.³⁴⁸⁰ **Atif Džafić** je precizirao da je od 23. do 31. maja 1992. vidio kako je tokom noći zapaljeno pet ili šest kuća u selu Sanica.³⁴⁸¹ **Svjedok RM-018** je u svom svjedočenju rekao da je 28. maja 1992. ili približno tog datuma vidio lokalne Srbe i pripadnike redovne vojske kako dižu u vazduh džamije u Krasuljama i pale džamiju u Tićevićima.³⁴⁸² U periodu od juna do sredine jula 1992. srpske snage su ušle u nekoliko sela i hotimično uništile vjerske spomenike i približno 3.500 kuća u vlasništvu Muslimana u opštini.³⁴⁸³ Konkretno, u jutarnjim satima 10. jula 1992. džamija u Biljanima zapaljena je u napadu snaga bosanskih Srba.³⁴⁸⁴ **Dževad Džaferagić** izjavio je da je ranije toga dana u selu vidio vojnika Dušana Lazića, Srbina koga je poznavao, kako nosi bacač plamena.³⁴⁸⁵ Nadalje, u avgustu 1992. u Ključu je razorena gradska džamija i minaret na njoj.³⁴⁸⁶ **Asim Egrlić** je izjavio da su do kraja septembra 1995. uništene sve džamije i objekti korišteni za smještaj vjerskih dostojanstvenika u opštini Ključ, kao i katolička crkva u gradu Ključu.³⁴⁸⁷ **Birte Weiss** je u svom svjedočenju rekla da je u novembru 1996. vidjela nekoliko sela u opštini Ključ u kojima je velika većina kuća bila ili oštećena ili razorena.³⁴⁸⁸ Takođe je vidjela ruševine 12-13 razorenih džamija.³⁴⁸⁹ Ona je saznala je da je na tom području uništeno 6.387 objekata.³⁴⁹⁰

844. Prema svjedočenju **Andrésa Riedlmayera**, srpske snage su u julu 1992. uništile novu Gradsku džamiju u naselju Luka mahala u Ključu.³⁴⁹¹ Konkretna šteta na ovom

³⁴⁷⁹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 777.

³⁴⁸⁰ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 777.

³⁴⁸¹ P3394 (Atif Džafić, izjava svjedoka, 28. septembar 2011.), par. 82, 84.

³⁴⁸² P146 (Svjedok RM-018, izjava svjedoka, 28. juli 1999.), par. 14-15, 27-28; svjedok RM-018, T. 1972.

³⁴⁸³ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 775.

³⁴⁸⁴ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 782.

³⁴⁸⁵ P1894 (Dževad Džaferagić, izjava svjedoka, 5. juni 2001.), str. 3.

³⁴⁸⁶ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 781.

³⁴⁸⁷ P3403 (Asim Egrlić, transkript iz predmeta *Brđanin*, 10. oktobar 2002.), str. 10621.

³⁴⁸⁸ Birte Weiss, T. 5281-5282.

³⁴⁸⁹ Birte Weiss, T. 5282.

³⁴⁹⁰ Birte Weiss, T. 5282.

³⁴⁹¹ P2510 (Formatirani zapisi uz izvještaj vještaka Andrésa Riedlmayera), str. 155-158; P2511 (Baza podataka iz katastarske evidencije za izvještaj vještaka Andrésa Riedlmayera); P2513 (Dodatak izvještaju vještaka Andrésa Riedlmayera, 30. septembar 2013.), str. 6-7; P2514 (Tabela u programu *Excel* dostavljena kako bi se ažurirao izvještaj vještaka Andrésa Riedlmayera, 27. septembar 2013.).

objektu uključuje pukotine u bazi minareta nove Gradske džamije koje ukazuju na tragove oštećenja od eksplozije.³⁴⁹² Tokom obilaska lokacije u julu 2002., vještak je vidio da su tu ostali samo temelji nove Gradske džamije i vremenom načet ostatak srušenog minareta.³⁴⁹³ Građevinski materijal srušene nove Gradske džamije uklonjen je, a podrumaska jama je tokom rata korištena kao odlagalište otpada.³⁴⁹⁴ Prema riječima ovog vještaka, zgrade u blizini nove Gradske džamije bile su u dobrom stanju.³⁴⁹⁵ Nadalje, srpske snage su u julu i avgustu 1992. spalile arhivu i biblioteku Medžlisa Islamske zajednice u Ključu.³⁴⁹⁶ Sadržaj arhive i biblioteke Medžlisa Islamske zajednice u Ključu takođe je uništen, kao i vakufska zgrada i njen sadržaj.³⁴⁹⁷ Vještak je ocijenio da su zgrade pored arhive i biblioteke Medžlisa Islamske zajednice Ključ bile u dobrom stanju.³⁴⁹⁸ Srpske snage su 1992. uništile Alijino turbe u naselju Šarića brdo u Ključu.³⁴⁹⁹ Vještak je ocijenio da su zgrade u blizini Alijinog turbeta bile u dobrom stanju.³⁵⁰⁰ Nadalje, Šehidsko turbe, koje se nalazi u naselju Hajir-bašča u Ključu, opljačkano je i oskrnavljeno tokom rata.³⁵⁰¹ Unutrašnjost svetišta bila je demolirana, krov urušen, a zidovi oštećeni od granatiranja.³⁵⁰² Srpske snage spalile su katoličku crkvu u Ključu oko Nove godine 1993., a ruševine su razorile eksplozivom 11. februara 1993.³⁵⁰³ Tokom obilaska lokacije u julu 2002., vještak je uočio da su ruševine katoličke

³⁴⁹² P2510 (Formatirani zapisi uz izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera), str. 155-157; P2511 (Baza podataka iz katastarske evidencije za izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera).

³⁴⁹³ P2510 (Formatirani zapisi uz izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera), str. 155-157; P2511 (Baza podataka iz katastarske evidencije za izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera).

³⁴⁹⁴ P2503 (Izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera, decembar 2012.), par. 49; P2510 (Formatirani zapisi uz izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera), str. 155; P2513 (Dodatak izvještaju vještaka Andrása Riedlmayera, 30. septembar 2013.), str. 6.

³⁴⁹⁵ P2510 (Formatirani zapisi uz izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera), str. 155; P2511 (Baza podataka iz katastarske evidencije za izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera).

³⁴⁹⁶ P2503 (Izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera, decembar 2012.), par. 63; P2511 (Baza podataka iz katastarske evidencije za izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera); P2513 (Dodatak izvještaju vještaka Andrása Riedlmayera, 30. septembar 2013.), str. 7; P2514 (Tabela u programu *Excel* dostavljena kako bi se ažurirao izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera, 27. septembar 2013.).

³⁴⁹⁷ P2511 (Baza podataka iz katastarske evidencije za izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera); P2513 (Dodatak izvještaju vještaka Andrása Riedlmayera, 30. septembar 2013.), str. 7.

³⁴⁹⁸ P2511 (Baza podataka iz katastarske evidencije za izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera).

³⁴⁹⁹ P2511 (Baza podataka iz katastarske evidencije za izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera); P2513 (Dodatak izvještaju vještaka Andrása Riedlmayera, 30. septembar 2013.), str. 7; P2514 (Tabela u programu *Excel* dostavljena kako bi se ažurirao izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera, 27. septembar 2013.).

³⁵⁰⁰ P2511 (Baza podataka iz katastarske evidencije za izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera).

³⁵⁰¹ P2511 (Baza podataka iz katastarske evidencije za izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera); P2514 (Tabela u programu *Excel* dostavljena kako bi se ažurirao izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera, 27. septembar 2013.).

³⁵⁰² P2511 (Baza podataka iz katastarske evidencije za izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera).

³⁵⁰³ P2510 (Formatirani zapisi uz izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera), str. 180; P2511 (Baza podataka iz katastarske evidencije za izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera); P2513 (Dodatak izvještaju vještaka Andrása Riedlmayera, 30. septembar 2013.), str. 6; P2514 (Tabela u programu *Excel* dostavljena kako bi se ažurirao izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera, 27. septembar 2013.).

crkve u Ključu bile sravnjene sa zemljom, a mjesto na kojem se nalazila raščišćeno.³⁵⁰⁴

Prema riječima vještaka, zgrade u blizini katoličke crkve u Ključu bile su u dobrom stanju.³⁵⁰⁵

845. Riedlmayer je u svom svjedočenju govorio i o uništavanju drugih vjerskih objekata u opštini Ključ. Prema njegovim riječima, srpske snage su 1992. uništile džamiju u Velečevu, kao i džamiju i mekteb u Balijevićima.³⁵⁰⁶ U vrijeme razaranja džamije u Balijevićima, srpske snage su takođe razorile većinu kuća u selu Balijevići.³⁵⁰⁷ Džamija u Velečevu bila je spaljena, a krov i minaret su nestali. Džamija u Balijevićima bila je spaljena, a njen krov i minaret su nestali. Mekteb u Balijevićima srušen je do temeljnih zidova, a imamova kuća pokraj njega bila je spaljena i teško oštećena. Vještak je ocijenio da su zgrade u blizini džamije u Velečevu bile u dobrom stanju.³⁵⁰⁸

846. Srpske snage su 31. maja 1992. uništile džamiju u Krasuljama.³⁵⁰⁹ Ruševine džamije bile su sravnjene sa zemljom, sav građevinski materijal je bio uklonjen, temelji i ostatak minareta su ostali, a imamova kuća bila je spaljena.³⁵¹⁰ Vještak je ocijenio da su zgrade u blizini džamije u Krasuljama bile teško oštećene.³⁵¹¹

847. Srpske snage su u julu 1992. eksplozivom razorile džamiju u Pudín Hanu-Velagićima.³⁵¹² Srušen je minaret, a imamova kuća pokraj njega bila je razorena.³⁵¹³ Za

³⁵⁰⁴ P2510 (Formatirani zapisi uz izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera), str. 180-182; P2511 (Baza podataka iz katastarske evidencije za izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera).

³⁵⁰⁵ P2510 (Formatirani zapisi uz izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera), str. 180; P2511 (Baza podataka iz katastarske evidencije za izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera).

³⁵⁰⁶ P2511 (Baza podataka iz katastarske evidencije za izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera); P2513 (Dodatak izvještaju vještaka Andrása Riedlmayera, 30. septembar 2013.), str. 9-10; P2514 (Tabela u programu *Excel* dostavljena kako bi se ažurirao izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera, 27. septembar 2013.).

³⁵⁰⁷ P2511 (Baza podataka iz katastarske evidencije za izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera); P2513 (Dodatak izvještaju vještaka Andrása Riedlmayera, 30. septembar 2013.), str. 9.

³⁵⁰⁸ P2511 (Baza podataka iz katastarske evidencije za izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera).

³⁵⁰⁹ P2510 (Formatirani zapisi uz izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera), str. 171; P2511 (Baza podataka iz katastarske evidencije za izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera); P2513 (Dodatak izvještaju vještaka Andrása Riedlmayera, 30. septembar 2013.), str. 10; P2514 (Tabela u programu *Excel* dostavljena kako bi se ažurirao izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera, 27. septembar 2013.).

³⁵¹⁰ P2510 (Formatirani zapisi uz izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera), str. 171-172; P2511 (Baza podataka iz katastarske evidencije za izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera).

³⁵¹¹ P2510 (Formatirani zapisi uz izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera), str. 171; P2511 (Baza podataka iz katastarske evidencije za izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera).

³⁵¹² P2510 (Formatirani zapisi uz izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera), str. 162-165; P2511 (Baza podataka iz katastarske evidencije za izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera); P2513 (Dodatak izvještaju vještaka Andrása Riedlmayera, 30. septembar 2013.), str. 10-11; P2514 (Tabela u programu *Excel* dostavljena kako bi se ažurirao izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera, 27. septembar 2013.).

³⁵¹³ P2510 (Formatirani zapisi uz izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera), str. 162-165; P2511 (Baza podataka iz katastarske evidencije za izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera).

vrijeme obilaska lokacije u julu 2002., vještak je vidio da je ostala mala kupola džamije u Pudin Hanu-Velagićima.³⁵¹⁴

848. Nadalje, srpske snage spalile su osam džamija koje su se nalazile u selima ove opštine: džamiju u Tićevićima, imamovu kuću i mekteb 29. maja 1992.; džamiju u Donjem Budelju u junu 1992.; džamije u Husićima i Donjoj Sanici u junu 1992.; džamiju u Sanici 26. juna 1992.; džamiju u Biljanima-Džaferagićima 10. jula 1992.; džamiju u Humićima 4. avgusta 1992. i džamiju u Dubočanima 1992.³⁵¹⁵ Srpske snage su kasnije eksplozivom uništile ruševine džamije u Biljanima-Džaferagićima.³⁵¹⁶ Minaret džamije u Sanici dignut je u vazduh 1. avgusta 1992.³⁵¹⁷ Svi sakralni predmeti u unutrašnjosti džamije u Sanici, uključujući mnoge primjerke Kurana, molitvene tespihe i ćilime, opljačkani su i spaljeni.³⁵¹⁸ Tokom obilaska lokacije u julu 2002., vještak je uočio oštećenja na nekim od tih objekata: unutrašnjost džamija u Humićima i Tićevićima bila je potpuno uništena, dijelovi vanjskih zidova, mada oštećeni, još uvijek su stajali, a iz njih su virile pougljenisane grede i drveni elementi, što je ukazivalo na štetu od požara; ostatak minareta džamije u Sanici još uvijek je stajao; dijelovi temeljnih zidova džamije u Biljanima-Džaferagićima još uvijek su stajali, a metalni stožasti krov minareta ležao je na vrhu gomile šute.³⁵¹⁹ Džamija u Donjem Budelju bila je opustošena, bez krova i minareta, ali je ostao dio vanjskih zidova i nišani; džamija u Sanici bila je uništena, bez krova i minareta, ali je ostao dio vanjskih zidova, kao i ostatak minareta na kojem su bili tragovi oštećenja od eksplozije; razneseni trup minareta džamije u Biljanima-Džaferagićima ležao je na zemlji i ostala je jedino gomila šute; na džamiji u Husićima nedostajali su krov i minaret, unutrašnjost je bila opustošena i otvorena prema nebu, na zidovima su se vidjeli tragovi oštećenja od

³⁵¹⁴ P2510 (Formatirani zapisi uz izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera), str. 162; P2511 (Baza podataka iz katastarske evidencije za izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera).

³⁵¹⁵ P2510 (Formatirani zapisi uz izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera), str. 159-161, 166-170, 173-179; P2511 (Baza podataka iz katastarske evidencije za izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera); P2513 (Dodatak izvještaju vještaka Andrása Riedlmayera, 30. septembar 2013.), str. 7-8, 10-11; P2514 (Tabela u programu *Excel* dostavljena kako bi se ažurirao izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera, 27. septembar 2013.).

³⁵¹⁶ P2510 (Formatirani zapisi uz izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera), str. 159-161; P2511 (Baza podataka iz katastarske evidencije za izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera); P2513 (Dodatak izvještaju vještaka Andrása Riedlmayera, 30. septembar 2013.), str. 8; P2514 (Tabela u programu *Excel* dostavljena kako bi se ažurirao izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera, 27. septembar 2013.).

³⁵¹⁷ P2510 (Formatirani zapisi uz izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera), str. 173; P2511 (Baza podataka iz katastarske evidencije za izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera).

³⁵¹⁸ P2510 (Formatirani zapisi uz izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera), str. 173; P2511 (Baza podataka iz katastarske evidencije za izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera); P2513 (Dodatak izvještaju vještaka Andrása Riedlmayera, 30. septembar 2013.), str. 8.

³⁵¹⁹ P2510 (Formatirani zapisi uz izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera), str. 159-160, 168-170, 173, 176-179; P2511 (Baza podataka iz katastarske evidencije za izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera).

eksplozije, a zidovi su bili djelimično srušeni i samo je jedan vanjski zid stajao u visini krova; na džamiji u Dubočanima nedostajali su krov i minaret, unutrašnjost je bila opustošena i otvorena prema nebu, vanjski zidovi su bili oštećeni, ali su stajali do visine krova, dok su pougljenisani komadi drveta koji su virili iz kamenih zidova ukazivali na štetu od požara; krov i minaret džamije u Donjoj Sanici su bili uništeni, unutrašnjost je bila opustošena i otvorena prema nebu, vanjski kameni zidovi su bili oštećeni, ali su stajali do visine krova, dok su pougljenisani drveni elementi koji su virili iz kamenih zidova ukazivali na štetu od požara.³⁵²⁰ Prema izvještaju ovog vještaka, zgrade u blizini džamije u Biljanima-Džaferagićima bile su u izgradnji, zgrade u blizini džamije u Husićima bile su u dobrom stanju, a one u blizini džamija u Tićevićima, Dubočanima i Humićima bile su teško oštećene.³⁵²¹

849. Nadalje, srpske snage su 1992. digle u vazduh džamiju u Ramićima, a srpski ekstremisti su u proljeće 1992. eksplozivom srušili minaret džamije u Kamičku.³⁵²² U eksploziji je minaret džamije u Kamičku pao na vrh džamije i uništio krov.³⁵²³ Jedino preostalo strukturalno obilježje džamije u Ramićima bili su srušeni betonski stubovi, šuta i ostatak srušenog minareta; krov džamije u Kamičku je uništen, a unutrašnjost džamije je bila opustošena i otvorena prema nebu.³⁵²⁴ Srpski ekstremisti su opljačkali i oskrnavili džamiju u Kamičku: svi molitveni tepisi su ukradeni, a preostali krovni crijep je odnesen.³⁵²⁵

850. Pretresno vijeće se nije oslanjalo na Riedlmayerove dokaze iz druge ruke u vezi s navodnim datumom i počiniocima razaranja džamije u Biljanima-Džaferagićima s obzirom na to da informacije dolaze od imama iz Biljana, a izvor njegovih saznanja je nejasan. Nadalje, Pretresno vijeće se nije oslanjalo na Riedlmayerove dokaze iz druge ruke u vezi s počiniocima i datumima razaranja katoličke crkve u Ključu, džamija u

³⁵²⁰ P2510 (Formatirani zapisi uz izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera), str. 159-161, 166-167, 173-175; P2511 (Baza podataka iz katastarske evidencije za izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera); P2513 (Dodatak izvještaju vještaka Andrása Riedlmayera, 30. septembar 2013.), str. 8.

³⁵²¹ P2511 (Baza podataka iz katastarske evidencije za izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera).

³⁵²² P2511 (Baza podataka iz katastarske evidencije za izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera); P2513 (Dodatak izvještaju vještaka Andrása Riedlmayera, 30. septembar 2013.), str. 9-10; P2514 (Tabela u programu *Excel* dostavljena kako bi se ažurirao izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera, 27. septembar 2013.).

³⁵²³ P2511 (Baza podataka iz katastarske evidencije za izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera); P2513 (Dodatak izvještaju vještaka Andrása Riedlmayera, 30. septembar 2013.), str. 9.

³⁵²⁴ P2511 (Baza podataka iz katastarske evidencije za izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera); P2514 (Tabela u programu *Excel* dostavljena kako bi se ažurirao izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera, 27. septembar 2013.).

³⁵²⁵ P2511 (Baza podataka iz katastarske evidencije za izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera); P2513 (Dodatak izvještaju vještaka Andrása Riedlmayera, 30. septembar 2013.), str. 9.

Krasuljama i Pudin Hanu-Velagićima i džamije u Tićeovićima, imamove kuće i mekteba budući da dokazi potiču od Medžlisa Islamske zajednice u Ključu čiji je izvor saznanja nejasan. Nadalje, Pretresno vijeće se nije oslanjalo na dokaze Asima Erglića o razaranju džamija i objekata za smještaj vjerskih dostojanstvenika u opštini Ključ budući da se ne zna izvor tih saznanja ili na dokaze Birte Weiss u vezi s brojem džamija i zgrada koje su razorene u opštini Ključ s obzirom na to da je izvor informacija nejasan i da ona nije iznijela dokaze o datumima razaranja o kojem govori.

851. Na osnovu gore navedenog, Pretresno vijeće konstatuje da su srpske snage tokom 1992., nakon naređenja za predaju oružja koje je Krizni štab Ključ izdao 28. maja 1992., eksplozivom uništile katoličku crkvu u Ključu i Atik džamiju u Ključu. Pretresno vijeće takođe konstatuje da su lokalni Srbi i pripadnici VRS-a 28. maja 1992. ili približno tog datuma eksplozivom razorili džamiju u Krasuljama i spalili džamiju u Tićeovićima, imamovu kuću i mekteb. U napadu jednog bataljona VRS-a i drugih jedinica u periodu od 28. do 31. maja 1992. na Pudin Han i selo Hadžići u kojem je živjelo isključivo muslimansko stanovništvo, uništene su sve kuće u selu Gornji Hadžići, a lokalni Srbi i pripadnici VRS-a su u vazduh digli džamiju u Pudin Hanu-Velagićima. Pripadnici Kninskog korpusa JNA iz Laništa i lokalni Srbi granatirali su muslimanske kuće na području Pudin Hana neposredno prije napada na Pudin Han. Sredinom 1992., snage bosanskih Srba granatirale su mnoga nesrpska sela u opštini i izvršile napad na sela Krasulje, Crljeni, zaselak Dragonovići i Prhovo. Od juna do sredine jula 1992., srpske snage su ili potpuno uništile ili teško oštetile približno 3.500 kuća u opštini Ključ čiji su vlasnici bili Muslimani. U jutarnjim satima 10. jula 1992. ili približno tog datuma, snage bosanskih Srba granatirale su selo Biljani i zaseoke u njegovoj okolini u kojima su živjeli bosanski Muslimani. Palili su kuće i spalili džamiju u Biljanima-Džaferagićima, a zatim su ruševine džamije eksplozivom spravili sa zemljom. S tim u vezi, Pretresno vijeće podsjeća na svoj zaključak u poglavlju 4.6.1, *Incident 3.3 iz Priloga A Optužnici*, da su 10. jula 1992. vojnici VRS-a, među kojima su bili pripadnici vojne policije i rezervnih snaga policije, ubili najmanje 189 bosanskih Muslimana u Biljanima i da se to ubijanje odigralo u kontekstu operacije čišćenja izvršene na osnovu naređenja Drage Samardžije, komandanta 17. lake pješadijske brigade VRS-a. Pretresno vijeće stoga konstatuje da su isti počinioci koji su učestvovali u tom ubijanju i operaciji čišćenja takođe razorili kuće i džamiju u Biljanima istog dana,

10. jula 1992. Pretresno vijeće će dalje razmotriti te incidente u vezi s tačkom 3 Optužnice, u poglavlju 8 dolje.

852. Pretresno vijeće konstatuje da je u avgustu 1992. eksplozivom uništena nova Gradska džamija u Ključu. Arhiva i biblioteka Medžlisa Islamske zajednice u Ključu je spaljena, a uništeno je Alijino i Šehidsko turbe. Pretresno vijeće se neće u ovom slučaju oslanjati na Riedlmayerove dokaze iz druge ruke u vezi s navodnim počiniocima razaranja nove Gradske džamije u Ključu, datumom i navodnim počiniocima razaranja Alijinog turbeta i datumom razaranja Šehidskog turbeta s obzirom na to da informacije o tome potiču od Medžlisa Islamske zajednice u Ključu čiji je izvor saznanja nejasan. Pretresnom vijeću nisu predočeni dokazi o navodnom počiniocu razaranja Šehidskog turbeta. Nadalje, Pretresno vijeće neće dalje razmatrati Riedlmayerove dokaze o datumu i počiniocima razaranja arhive i biblioteke koji potiču od glavnog imama u Ključu, s obzirom na to da je izvor njegovih saznanja nejasan. Shodno tome, Pretresno vijeće ne može identifikovati počinioce razaranja nove Gradske džamije u Ključu, kao ni datum i počinioce razaranja drugih gore navedenih objekata, i neće dalje razmatrati te incidente u vezi s tačkom 3 Optužnice.

853. Pretresno vijeće takođe konstatuje da su džamije u Ramićima i Kamičku dignute u vazduh. Džamije u Husićima, Donjoj Sanici, Sanici, Dubočanima, Donjem Budelju i Humićima su spaljene, a džamija u Velečevu, džamija u Balijevićima, mekteb i većina kuća u selu su razoreni. Nadalje, u periodu od 23. do 31. maja 1992. tokom noći je zapaljeno nekoliko kuća u selu Sanica. Pretresno vijeće se neće u ovom slučaju oslanjati na Riedlmayerove dokaze iz druge ruke u vezi s navodnim počiniocima i datumima razaranja tih objekata budući da dokazi potiču od Medžlisa Islamske zajednice u Ključu čiji je izvor saznanja nejasan. Shodno tome, Pretresno vijeće ne može utvrditi datume ili počinioce razaranja gore navedenih objekata. Što se tiče razaranja kuća u Sanici, Pretresnom vijeću nisu predočeni nikakvi dokazi o počiniocima tog razaranja. S obzirom na gore navedeno, Pretresno vijeće neće dalje razmatrati te incidente u vezi s tačkom 3 Optužnice, u poglavlju 8 dolje.

4.6.4 Oduzimanje ili pljačka imovine

854. Prema Optužnici, optuženi je odgovoran za oduzimanje ili pljačku imovine za vrijeme i poslije preuzimanja vlasti, za vrijeme hapšenja i zatočenja, kao i za vrijeme deportacija ili prisilnih premještanja bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata u opštini

Ključ u periodu od 12. maja 1992. do 30. novembra 1995.³⁵²⁶ Pretresno vijeće je formalno primilo na znanje izvjestan broj činjenica o kojima je presuđeno u vezi s ovom optužbom.³⁵²⁷ Nadalje, Vijeću su predloženi dokazi koje su iznijeli **svjedok RM-018**, bosanski Musliman iz opštine Ključ,³⁵²⁸ i **Muhamed Filipović**, bosanski Musliman iz opštine Ključ,³⁵²⁹ i ono smatra da su ti dokazi u skladu s činjenicama o kojima je presuđeno.³⁵³⁰ Vijeću su predloženi i dokazi koje je iznio **Dževad Džaferagić**, bosanski Musliman iz Biljana u opštini Ključ, koji se odnose na navodne incidente pljačke u opštini Ključ,³⁵³¹ i **András Riedlmayer**, bibliograf i stručnjak za dokumentiranje umjetničke građe.³⁵³²

855. Napadi bosanskih Srba na Pudin Han, Prhovo i Crljene sredinom 1992. bili su popraćeni pljačkom vrijednih predmeta, između ostalog, elektronskih uređaja, vozila, namještaja, novca i nakita.³⁵³³ U pljački su učestvovali pripadnici vojske bosanskih Srba, civili bosanski Srbi i policija bosanskih Srba.³⁵³⁴ U maju 1992., pripadnici vojske bosanskih Srba prvo su opljačkali kuće bosanskih Muslimana u gradu Ključu, a zatim ih zapalili.³⁵³⁵ **Muhamed Filipović** je izjavio da su 28. maja 1992. pripadnici "srpske vojske" pretražili njegovu kuću i kuću njegovog brata u Ključu i ukrali neke njihove stvari, između ostalog TV aparat, video-rekorder i novac.³⁵³⁶ Njegova supruga, koja je u to vrijeme bila kod kuće, rekla mu je kasnije da su vojnici rekli da su iz Kragujevca, iz Srbije.³⁵³⁷ S njima je bio mjesni policajac koji se prezivao Ćirić.³⁵³⁸ Prema izvještaju o radu i aktivnostima SJB-a Ključ iz jula 1992., tokom borbenih dejstava u opštini Ključ koja su počela 27. maja 1992. ukraden je velik broj automobila, traktora i kamiona.³⁵³⁹

³⁵²⁶ Optužnica, par. 47, 59(i).

³⁵²⁷ Činjenice o kojima je presuđeno br. 757, 762 i 777 razmotrene su u poglavlju 4.6.3.

³⁵²⁸ P146 (Svjedok RM-018, izjava svjedoka, 28. juli 1999.), str. 1, par. 1; P147 (Svjedok RM-018, izjava svjedoka, 27. avgust 2002.), str.1, par. 1; svjedok RM-018, T. 1962-1963; P145 (List sa pseudonimom za svjedoka RM-018). Dokazi svjedoka RM-018 takođe su razmotreni u poglavlju 4.6.1, *Incident 8.1 iz Priloga B Optužnici*.

³⁵²⁹ P3133 (Muhamed Filipović, izjave svjedoka), izjava svjedoka od 24.maja 1997., str. 1-2, izjava svjedoka od 13. marta 2001., str. 1.

³⁵³⁰ **Svjedok RM-018**: P146 (Svjedok RM-018, izjava svjedoka, 28. juli 1999.), par. 4, 28, 31; **Muhamed Filipović**: P3133 (Muhamed Filipović, izjave svjedoka), izjava svjedoka od 24.maja 1997., str. 3-4.

³⁵³¹ P1894 (Dževad Džaferagić, izjava svjedoka, 5. juni 2001.), str. 1-2.

³⁵³² P2503 (Izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera, decembar 2012.), par. 75; András Riedlmayer, T. 17888; P2504 (Biografija Andrása Riedlmayera), str. 1. Dokazi Andrása Riedlmayera takođe su razmotreni u poglavlju 4.6.3.

³⁵³³ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 778.

³⁵³⁴ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 778.

³⁵³⁵ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 776.

³⁵³⁶ P3133 (Muhamed Filipović, izjave svjedoka), izjava svjedoka od 24.maja 1997., str. 3-4.

³⁵³⁷ P3133 (Muhamed Filipović, izjave svjedoka), izjava svjedoka od 24.maja 1997., str. 4.

³⁵³⁸ P3133 (Muhamed Filipović, izjave svjedoka), izjava svjedoka od 24.maja 1997., str. 4.

³⁵³⁹ D358 (Izvještaj SJB-a Ključ, juli 1992.), str. 6, 11.

U izvještaju se pominje da su pripadnici jedinica koje su učestovale u borbenim dejstvima i čišćenju terena u opštini, naime jedinica SJB-a u sadejstvu s Komandom 30. divizije, bili skloni pljački kuća.³⁵⁴⁰

856. **Dževad Džaferagić** je izjavio da je 10. jula 1992. vidio vojnika Dušana Lazića, Srbina koga je poznao, ispred kuće Rifeta Avdića u Biljanima.³⁵⁴¹ Čuo je Lazića kako traži gorivo od Avdićeve supruge Habe, a drugi vojnik je tražio ključeve Avdićevog traktora.³⁵⁴² Zatim je vidio Habu kako pada na zemlju nakon što ju je vojnik palicom udario po licu.³⁵⁴³ Kad se osvijestila, dala im je ključeve od traktora i vojnici su se odvezli u traktoru.³⁵⁴⁴ Dok je traktor odlazio, otprilike 20 metara dalje, zapaljane su tri kuće.³⁵⁴⁵

857. Na osnovu gore navedenog, Pretresno vijeće konstatuje da su sredinom 1992., tokom napada na sela Pudín Han, Prhovo i Crljeni, u kojima su bosanski Muslimani ili bosanski Hrvati bili u većini, vojnici bosanski Srbi, civili bosanski Srbi i pripadnici policije bosanskih Srba od seljana pljačkali vrijedne predmete, između ostalog elektronske uređaje, vozila, namještaj, novac i nakit. Što se tiče Pudín Hana, Pretresno vijeće podsjeća na svoj zaključak u poglavlju 4.6.3 da su tokom napada na Pudín Han od strane jednog bataljona VRS-a i drugih jedinica u periodu od 28. do 31. maja 1992., lokalni Srbi i pripadnici VRS-a digli u vazduh džamiju u Pudín Hanu-Velagićima. Pretresno vijeće konstatuje da su isti počinioci koji su razorili džamiju takođe opljačkali kuće u Pudín Hanu. Što se tiče sela Prhovo i Crljeni, Pretresno vijeće podsjeća na svoj zaključak u poglavlju 4.6.3 da su sredinom 1992. snage bosanskih Srba granatirale mnoga nesrpska sela u opštini i izvršile napad na, između ostalog, Crljene i Prhovo.

858. Pretresno vijeće takođe konstatuje da su 1. juna 1992. pripadnici jednog voda vojne policije i pripadnici interventnog voda u sastavu inženjerske jedinice oduzeli predmete, uključujući dragocjenosti i novac, od otprilike 100 civila, bosanskih Muslimana, na kontrolnom punktu u Velagićima.

859. Što se tiče navodnih incidenata pljačke u gradu Ključ, Pretresno vijeće konstatuje da su krajem maja 1992. srpski vojnici pljačkali kuće u posjedu bosanskih Muslimana u gradu Ključu i oduzimali novac, video-rekordere i TV aparate. Vojnici koji su dvije od

³⁵⁴⁰ D358 (Izvještaj SJB-a Ključ, juli 1992.), str. 8.

³⁵⁴¹ P1894 (Dževad Džaferagić, izjava svjedoka, 5. juni 2001.), str. 2-3.

³⁵⁴² P1894 (Dževad Džaferagić, izjava svjedoka, 5. juni 2001.), str. 3.

³⁵⁴³ P1894 (Dževad Džaferagić, izjava svjedoka, 5. juni 2001.), str. 3.

³⁵⁴⁴ P1894 (Dževad Džaferagić, izjava svjedoka, 5. juni 2001.), str. 3.

³⁵⁴⁵ P1894 (Dževad Džaferagić, izjava svjedoka, 5. juni 2001.), str. 3.

tih kuća opljačkali 28. maja 1992. bili su iz Kragujevca u Srbiji. Pretresno vijeće će dalje razmotriti ove incidente u vezi s tačkom 3 Optužnice u poglavlju 8 dolje.

860. U Biljanima je 10. jula 1992. vojnik Dušan Lazić, Srbin, zajedno s još jednim srpskim vojnikom, tražio od supruge Rifeta Avdića gorivo i ključeve Rifetovog traktora. Ona im je dala ključeve nakon što ju je srpski vojnik palicom udario po licu. Vojnici su se odvezli u traktoru. Pretresnom vijeću nisu predloženi nikakvi dokazi o nacionalnoj pripadnosti žrtve ovog incidenta i ono stoga neće dalje to razmatrati. Nadalje, Pretresno vijeće takođe konstatuje da su opljačkane džamije u Sanici i Kamičku i Šehidovo turbe, koje se nalazi u naselju Hajir-bašča u Ključu. Kako je objasnio u Dodatku B, Pretresno vijeće se neće oslanjati na Riedlmayerove dokaze iz druge ruke o navodnim počiniocima i datumima incidenata. Shodno tome, Pretresno vijeće ne može utvrditi datum i navodne počinioce pljačke džamija u Kamičku i Sanici i Šehidovog turbeta. Pretresno vijeće stoga neće dalje razmatrati te incidente u vezi ni sa jednom tačkom Optužnice.

4.6.5 Prisilni rad i živi štitovi

861. Pretresno vijeće konstatuje da tužilaštvo nije iznijelo dovoljne dokaze u prilog ovoj optužbi.

4.6.6 Nametanje i održavanje mjera ograničavanja i diskriminacije

862. Prema Optužnici, optuženi je odgovoran nametanje i održavanje mjera ograničavanja i diskriminacije protiv bosanskih Muslimana i/ili bosanskih Hrvata u opštini Ključ u periodu od 12. maja 1992. do 30. novembra 1995.³⁵⁴⁶ Pretresno vijeće je formalno primilo na znanje izvjestan broj činjenica o kojima je presuđeno u vezi s ovom optužbom, uključujući činjenicu o kojoj je presuđeno 747, o kojoj je bilo riječi u poglavlju 4.6.7. Pretresnom vijeću su takođe predloženi dokazi koje su iznijeli **svjedok RM-010**, bosanski Musliman iz opštine Ključ;³⁵⁴⁷ **svjedok RM-018**, bosanski Musliman iz opštine Ključ;³⁵⁴⁸ **svjedok RM-021**, bosanski Musliman iz opštine

³⁵⁴⁶ Optužnica, par. 47, 59(k).

³⁵⁴⁷ Svjedok RM-010, T. 1871; P140 (List sa pseudonimom za svjedoka RM-010).

³⁵⁴⁸ P146 (Svjedok RM-018, izjava svjedoka, 28. juli 1999.), str. 1, par. 1-4, 8-9; P147 (Svjedok RM-018, izjava svjedoka, 27. avgust 2002.), str. 1, par. 1; svjedok RM-018, T. 1962-1963; P145 (List sa pseudonimom za svjedoka RM-018).

Ključ;³⁵⁴⁹ **Asim Egrlić**, bosanski Musliman iz Ključa, koji je od 12. juna do 13. decembra 1992. bio zatočen u logoru na Manjači, a zatim u logoru u Batkoviću;³⁵⁵⁰ **Muhamed Filipović**, bosanski Musliman iz opštine Ključ;³⁵⁵¹ i **Atif Džafić**, bosanski Musliman koji je od 1991. do 21. ili 22. maja 1992. bio komandir SJB-a Ključ,³⁵⁵² kao i dokumentarni dokazi, i ono smatra da su ti dokazi u skladu s činjenicama o kojima je presuđeno.³⁵⁵³ Vijeću su predočeni i dokazi koje je iznio **Rajko Kalabić**, član Kriznog štaba Ključ.³⁵⁵⁴

863. Muslimani i Hrvati koji nisu potpisali izjavu o lojalnosti novoj državi, kao i jedan Srbin oženjen Muslimankom, otpušteni su u maju 1992. s položaja u javnim ustanovama i preduzećima.³⁵⁵⁵ Dana 7. maja 1992., od policajaca u aktivnoj službi i rezervnih policajaca zatraženo je da daju izjavu lojalnosti ARK-u i izdate su im uniforme s oznakama ARK-a.³⁵⁵⁶ Policajcima muslimanske i hrvatske nacionalnosti pružena je još jedna prilika da potpišu izjavu o lojalnosti 21. i 22. maja 1992., a oni koji su je odbili potpisati razriješeni su dužnosti.³⁵⁵⁷ Prema riječima **svjedoka RM-010**, negdje u to vrijeme postavljena je zastava republike bosanskih Srba na zgradi policijske stanice u Sanici.³⁵⁵⁸ Dana 26. maja 1992., otprilike 300 radnika iz jedne fabrike u Sanici poslano je kući i, po dolasku autobusom na kontrolni punkt u Sanici koji su držali isključivo srpski policajci, svi Muslimani izvedeni su iz autobusa i natjerani da nastave put pješice.³⁵⁵⁹ Rečeno im je da se ne vraćaju na posao ili u selo Sanica.³⁵⁶⁰ **Muhamed**

³⁵⁴⁹ P2057 (Svjedok RM-021, izjava svjedoka, 18. februar 2001.), str. 1-2; svjedok RM-021, T. 15951-15952; P2056 (List sa pseudonomom za svjedoka RM-021).

³⁵⁵⁰ P3402 (Asim Egrlić, izjava svjedoka, 23. maj 1997.), str. 1-2, 5; P3403 (Asim Egrlić, transkript iz predmeta *Brđanin*, 10. oktobar 2002.), str. 10607.

³⁵⁵¹ P3133 (Muhamed Filipović, izjave svjedoka), izjava svjedoka od 24. maja 1997., str. 1-2, izjava svjedoka od 13. marta 2001., str. 1. Dokazi Muhameda Filipovića razmotreni su u poglavlju 4.1.2, *Incident 1.2 iz Priloga C Optužnici*.

³⁵⁵² P3394 (Atif Džafić, izjava svjedoka, 28. septembar 2011.), str. 1, par. 1, 4, 6; P3395 (Atif Džafić, transkript iz predmeta *Karadžić*, 30. septembar 2011.), str. 19657.

³⁵⁵³ **Svjedok RM-010**: svjedok RM-010, T. 1873-1877. **Svjedok RM-018**: P146 (Svjedok RM-018, izjava svjedoka, 28. juli 1999.), par. 8-10. **Svjedok RM-021**: P2057 (Svjedok RM-021, izjava svjedoka, 18. februar 2001.), str. 4-5. **Asim Egrlić**: P3402 (Asim Egrlić, izjava svjedoka, 23. maj 1997.), str. 4-5. **Muhamed Filipović**: P3133 (Muhamed Filipović, izjave svjedoka), izjava svjedoka od 24. maja 1997., str. 3, izjava svjedoka od 13. marta 2001., str. 3. **Atif Džafić**: P3394 (Atif Džafić, izjava svjedoka, 28. septembar 2011.), par. 74-76, 78; P3395 (Atif Džafić, transkript iz predmeta *Karadžić*, 30. septembar 2011.), str. 19657. **Dokumentarni dokazi**: P4020 (Saopštenje za javnost Kriznog štaba opštine Ključ, bez datuma), str. 1.

³⁵⁵⁴ Rajko Kalabić, T. 30198, 30208.

³⁵⁵⁵ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenice br. 753-754.

³⁵⁵⁶ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 752.

³⁵⁵⁷ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 752.

³⁵⁵⁸ Svjedok RM-010, T. 1874

³⁵⁵⁹ Svjedok RM-010, T. 1875-1876.

³⁵⁶⁰ Svjedok RM-010, T. 1876

Filipović je izjavio da su 27. maja 1992. srpske vlasti naredile da se Muslimani i Hrvati otpuste sa svojih radnih mjesta u Ključu.³⁵⁶¹ Od drugih je čuo da su na lokalnom radiju emitovana saopštenja Muslimanima i Hrvatima da ne idu na posao.³⁵⁶² Svjedok je ispred zgrade bolnice vidio obavijest da svi Muslimani i Hrvati trebaju ići na dopust.³⁵⁶³

864. Dana 25. maja 1992., nakon razoružavanja policajaca, Muslimana, srpska policija je postavila kontrolni punkt između većinski muslimanskih sela Biljani i Sanica.³⁵⁶⁴ Krizni štab Ključ je 27. maja 1992. izdao naredbu, koju je potpisao predsjednik Jovo Banjac, kojom se građanima zabranjuje kretanje iz jednog u drugi dio opštine bez posebnog odobrenja SJB-a Ključ.³⁵⁶⁵ **Asim Egrlić i Filipović** izjavili su da su u maju 1992. u gradu Ključu i njegovoj okolini postavljeni srpski kontrolni punktovi.³⁵⁶⁶ Egrlić je dodao da su svi Bošnjaci registrovani.³⁵⁶⁷ Muslimanima je sloboda kretanja bila strogo ograničena.³⁵⁶⁸

865. Ratno predsjedništvo opštine Ključ je 21. jula 1992. donijelo odluku prema kojoj su na svim ključnim položajima u javnim ustanovama i preduzećima mogli biti samo Srbi lojalni republici bosanskih Srba.³⁵⁶⁹ Nakon te odluke, Ratno predsjedništvo je naložilo da se nekoliko nesrba, među kojima i predsjednik i potpredsjednik opštinskog Izvršnog odbora, razriješe dužnosti.³⁵⁷⁰

866. **Rajko Kalabić** je u svom svjedočenju rekao da su napadi na Srbe 26. i 27. maja 1992. izazvali revolt srpskog stanovništva i doveli atmosferu do ključanja, što je otežalo uspostavljanje kontrole nad bilo kim, a posebno nad naoružanim ljudima.³⁵⁷¹ Do tada su svi zaposleni Muslimani dolazili na svoja radna mjesta i bez ikakvih smetnji obavljali svoje radne poslove i zadatke, ali su poslije toga zaposleni Muslimani svojevolumno napustili svoja radna mjesta, a ne pod prisilom.³⁵⁷² Policajci muslimanske nacionalnosti su se prestali javljati na posao samo zato što nisu bili spremni da brane poredak

³⁵⁶¹ P3133 (Muhamed Filipović, izjave svjedoka), izjava svjedoka od 24.maja 1997., str. 3, izjava svjedoka od 13. marta 2001., str. 3.

³⁵⁶² P3133 (Muhamed Filipović, izjave svjedoka), izjava svjedoka od 13. marta 2001., str. 3.

³⁵⁶³ P3133 (Muhamed Filipović, izjave svjedoka), izjava svjedoka od 13. marta 2001., str. 3.

³⁵⁶⁴ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 757.

³⁵⁶⁵ P2061 (Naređenje Kriznog štaba Ključ, kojim se zabranjuje kretanje građana u opštini bez odobrenja SJB-a, 27. maj 1992.).

³⁵⁶⁶ P3402 (Asim Egrlić, izjava svjedoka, 23. maj 1997.), str. 5; P3133 (Muhamed Filipović, izjave svjedoka), izjava svjedoka od 24.maja 1997., str. 3.

³⁵⁶⁷ P3402 (Asim Egrlić, izjava svjedoka, 23. maj 1997.), str. 5.

³⁵⁶⁸ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 757.

³⁵⁶⁹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 755.

³⁵⁷⁰ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 755.

³⁵⁷¹ D867 (Rajko Kalabić, izjava svjedoka, 21. mart 2014.), par. 6-15; Rajko Kalabić, T. 30194.

³⁵⁷² D867 (Rajko Kalabić, izjava svjedoka, 21. mart 2014.), par. 16.

republike bosanskih Srba i zbog nedolaska na posao u trajanju od više od tri dana otpušteni su s posla u skladu sa zakonom.³⁵⁷³ Jedan Hrvat ostao je u sastavu policijskih snaga u opštini Ključ do kraja rata, a jedan drugi Hrvat, sekretar "ŠIP-a Ključ",³⁵⁷⁴ ostao je na toj dužnosti, ali se tokom rata penzionisao.³⁵⁷⁵ Nekoliko Muslimana ostalo je na manje istaknutim radnim mjestima u "ŠIP-u Ključ", u pošti i raznim drugim preduzećima.³⁵⁷⁶

867. Pretresno vijeće smatra da su Kalabićevi dokazi da su zaposleni Muslimani svojevrijedno, a ne pod prisilom, napuštali svoja radna mjesta nepouzdana, s obzirom na njegovu izjavu da je njihovom odlasku prethodio revolt srpskog stanovništva, u kojem je bilo teško kontrolisati naoružane ljude i nakon kojeg zaposleni Muslimani nisu mogli neometano izvršavati svoje dužnosti, kao i na Filipovićeve uvjerljive dokaze da su na lokalnom radiju emitovana saopštenja Muslimanima i Hrvatima da ne dolaze na posao. Pretresno vijeće takođe konstatuje da je Krizni štab Ključ 27. maja 1992. izdao naredbu, koju je potpisao predsjednik Jovo Banjac, kojom se građanima zabranjuje kretanje iz jednog u drugi dio opštine bez posebnog odobrenja SJB-a Ključ.

868. Na osnovu gore navedenog, Pretresno vijeće konstatuje da su krajem maja 1992. srpske vlasti bosanske Muslimane i bosanske Hrvate koji nisu potpisali izjavu o lojalnosti državi bosanskih Srba, kao i jednog Srbina koji je bio oženjen bosanskom Muslimankom, otpustile s njihovih radnih mjesta u preduzećima, između ostalog i iz fabrike u Sanici, kao i iz javnih ustanova, među kojima i policije. Pretresno vijeće takođe konstatuje da je Ratno predsjedništvo opštine Ključ 21. jula 1992. donijelo odluku prema kojoj na svim ključnim položajima u javnim ustanovama i preduzećima mogu biti samo Srbi lojalni republici bosanskih Srba. Po donošenju te odluke, Ratno predsjedništvo je naredilo otpuštanje nekoliko bosanskih Muslimana s njihovih radnih mjesta u opštini.³⁵⁷⁷ U maju 1992., Krizni štab Ključ i srpska policija ozbiljno su ograničili slobodu kretanja bosanskim Muslimanima u opštini. Pretresno vijeće će dalje razmotriti ove incidente u vezi s tačkom 3 Optužnice u poglavlju 8 dolje.

³⁵⁷³ D867 (Rajko Kalabić, izjava svjedoka, 21. mart 2014.), par. 22.

³⁵⁷⁴ Pretresno vijeće smatra da se "ŠIP Ključ" odnosi na šumarsko i industrijsko preduzeće u Ključu.

³⁵⁷⁵ Rajko Kalabić, T. 30201-30203.

³⁵⁷⁶ Rajko Kalabić, T. 30201-30202.

³⁵⁷⁷ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 755 odnosi se na nesrbe. S obzirom na to da su sastav opštine Ključ gotovo u cijelosti činili bosanski Srbi i bosanski Muslimani (v. Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 747), Pretresno vijeće zaključuje da su u ovom kontekstu nesrbi bili bosanski Muslimani.

4.6.7 Prisilno premještanje i deportacija

869. Prema Optužnici, optuženi je odgovoran za prisilno premještanje i deportaciju bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata iz opštine Ključ u periodu od 12. maja 1992. do 30. novembra 1995.³⁵⁷⁸ Prisilno premještanje i deportacije su provođeni nametanjem mjera ograničavanja i diskriminacije, hapšenjem i zatočenjem bez naloga, šikaniranjem, mučenjem, silovanjem i ostalim djelima seksualnog nasilja, ubijanjem, uništavanjem kuća, spomenika kulture i sakralnih objekata, i opasnošću da će se takva djela nastaviti – što je sve bilo usmjereno protiv bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata.³⁵⁷⁹ Drugi su fizički protjerani.³⁵⁸⁰ Odbrana je iznijela argument da dokazi ne dokazuju van svake razumne sumnje da su vlasti namjeravale da uklone bosanske Hrvate i bosanske Muslimane iz opštine.³⁵⁸¹ Odbrana je to potkrijepila argumentom da su vlasti, uključujući Krizni štab ARK-a, priznavale da napetosti postoje, ali su molile pripadnike svih nacionalnosti da ne napuštaju teritoriju ARK-a zato što za to nema razloga i da ih nisu prisilno premještale.³⁵⁸² Mada je politička retorika postajala sve neumjerenija i kontroverznija kako se sukob zaoštavao, ta retorika je bila u suprotnosti sa stavom Kriznog štaba ARK-a i niko nije postupao u skladu s njom.³⁵⁸³ Za SJB Ključ je stav građana da je suživot pripadnika raznih nacionalnosti nemoguć bio problem, a ne pobjeda.³⁵⁸⁴ Nije postojao plan da se konfiskuje imovina bosanskih Muslimana ili bosanskih Hrvata.³⁵⁸⁵ Zbog sukoba, bosanski Hrvati i bosanski Muslimani napustili su opštinu u periodu od 1992. do 1995., ali je po okončanju sukoba iz opštine otišlo približno 20.000 bosanskih Srba.³⁵⁸⁶

870. Pretresno vijeće je formalno primilo na znanje izvjestan broj činjenica o kojima je presuđeno u vezi s ovom optužbom.³⁵⁸⁷ Nadalje, Pretresnom vijeću su predočeni dokumentarni dokazi kao i dokazi koje su iznijeli **Atif Džafić**, bosanski Musliman, koji je od 1991. do 21. ili 22. maja 1992. bio komandir SJB-a Ključ,³⁵⁸⁸ **svjedok RM-010**,

³⁵⁷⁸ Optužnica, par. 47, 59(f), 67-69.

³⁵⁷⁹ Optužnica, par. 70.

³⁵⁸⁰ Optužnica, par. 70.

³⁵⁸¹ Završni podnesak odbrane, par. 1281.

³⁵⁸² Završni podnesak odbrane, par. 1282-1283.

³⁵⁸³ Završni podnesak odbrane, par. 1285.

³⁵⁸⁴ Završni podnesak odbrane, par. 1286.

³⁵⁸⁵ Završni podnesak odbrane, par. 1289.

³⁵⁸⁶ Završni podnesak odbrane, par. 1284, 1287.

³⁵⁸⁷ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 762 razmotrena je u poglavlju 4.6.3.

³⁵⁸⁸ P3394 (Atif Džafić, izjava svjedoka, 28. septembar 2011.), str. 1, par. 1, 4, 6; P3395 (Atif Džafić, transkript iz predmeta *Karadžić*, 30. septembar 2011.), str. 19657.

bosanski Musliman iz opštine Ključ;³⁵⁸⁹ **Dževad Džaferagić**, bosanski Musliman iz Biljana u opštini Ključ;³⁵⁹⁰ **svjedok RM-021**, bosanski Musliman iz opštine Ključ;³⁵⁹¹ **svjedok GRM-014**, Srbin iz opštine Ključ;³⁵⁹² **Birte Weiss**, novinarka, bivša članica danskog parlamenta i ministrica;³⁵⁹³ **Charles Kirudja**, koji je od aprila 1992. do marta 1994. bio službenik za civilne poslove UN-a u Hrvatskoj (razmotreno u poglavlju 4.1.7);³⁵⁹⁴ **Velimir Kevac**, bosanski Srbin, koji je od kraja maja 1992. do 7. oktobra 1993. bio pomoćnik načelnika štaba u Komandi 30. divizije VRS-a u Mrkonjić Gradu;³⁵⁹⁵ **Nikola Vračar**, Srbin iz Donjeg Ribnika u opštini Ključ, koji je u aprilu 1992. bio raspoređen u rezervni sastav policije u SJB-u Ključ;³⁵⁹⁶ i **Rajko Kalabić**, član Kriznog štaba Ključ;³⁵⁹⁷ kao i dokumentarni dokazi. Pretresno vijeće smatra da su ti dokazi u skladu s činjenicama o kojima je presuđeno.³⁵⁹⁸ Vijeću su predočeni i dokazi koje je iznio **Asim Egrić**, bosanski Musliman iz Ključa, koji je od 12. juna do 13. decembra 1992. bio zatočen u logoru na Manjači, a zatim u logoru u Batkoviću,³⁵⁹⁹ kao i dokumentarni dokazi u vezi s ovom optužbom.³⁶⁰⁰

³⁵⁸⁹ Svjedok RM-010, T. 1871-1873, 1876; P140 (List sa pseudonimom za svjedoka RM-010).

³⁵⁹⁰ P1894 (Dževad Džaferagić, izjava svjedoka, 5. juni 2001.), str. 1-2.

³⁵⁹¹ P2057 (Svjedok RM-021, izjava svjedoka, 18. februar 2001.), str. 1-2; svjedok RM-021, T. 15951-15952; P2056 (List sa pseudonimom za svjedoka RM-021).

³⁵⁹² D869 (Svjedok GRM-014, izjava svjedoka, 17. juni 2014.), str. 1, par. 1-2; svjedok GRM-014, T. 30331; D868 (List sa pseudonimom za svjedoka GRM-014).

³⁵⁹³ Birte Weiss, T. 5279-5280.

³⁵⁹⁴ P3587 (Charles Kirudja, izjava svjedoka, 17. novembar 2010.), par. 2.

³⁵⁹⁵ D871 (Velimir Kevac, izjava svjedoka, 31. juli 2014.), str. 1, par. 1, 4, 21.

³⁵⁹⁶ D789 (Nikola Vračar, izjava svjedoka, 4. juli 2014.), str. 1, par. 1, 3; Nikola Vračar, T. 28616.

³⁵⁹⁷ Rajko Kalabić, T. 30198, 30208.

³⁵⁹⁸ **Dževad Džaferagić**: P1894 (Dževad Džaferagić, izjava svjedoka, 5. juni 2001.), str. 4. **Atif Džafić**: P3394 (Atif Džafić, izjava svjedoka, 28. septembar 2011.), par. 7. **Rajko Kalabić**: Rajko Kalabić, T. 30286-30287. **Velimir Kevac**: D871 (Velimir Kevac, izjava svjedoka, 31. juli 2014.), par. 17, 19; Velimir Kevac, T. 30445, 30534. **Charles Kirudja**: P3587 (Charles Kirudja, izjava svjedoka, 17. novembar 2010.), par. 120. **Nikola Vračar**: D789 (Nikola Vračar, izjava svjedoka, 4. juli 2014.), par. 20, 23-24, 27; Nikola Vračar, T. 28672. **Birte Weiss**: Birte Weiss, T. 5282, 5304-5305. **Svjedok GRM-014**: D869 (Svjedok GRM-014, izjava svjedoka, 17. juni 2014.), par. 18-19; svjedok GRM-014, T. 30326, 30366, 30386, 30397-30398, 30429-30430. **Svjedok RM-010**: svjedok RM-010, T. 1904-1905, 1948-1949. **Svjedok RM-021**: P2057 (Svjedok RM-021, izjava svjedoka, 18. februar 2001.), str. 9-10; P2058 (Svjedok RM-021, ispravke izjave svjedoka od 18. februara 2001., 27. avgust 2013.); P2059 (Svjedok RM-021, transkript iz predmeta *Brđanin*, 27. avgust 2002.), str. 9081-9082; svjedok RM-021, T. 15987-15988. **Dokumentarni dokazi**: P522 (Izjava Naile Botonjić o dobrovoljnom i trajnom odlasku, 17. avgust 1992.); P3398 (Mapa etničkog sastava opštine Ključ; P3599 (Tabela koju je sastavio Charles Kirudja u vezi s evakuacijama kroz Sektor Sjever, bez datuma); P4071 (Izveštaj SJB-a Ključ, upućen Centru službi bezbjednosti, Banjaluka, 24. oktobar 1992.), str. 1; P7046 (Informacija CSB-a Banjaluka, bez datuma); D430 (Odluka Ratnog predsjedništva Skupštine opštine Ključ o kriterijumima za mogućnost iseljenja s područja opštine Ključ), str. 1-2.

³⁵⁹⁹ P3402 (Asim Egrić, izjava svjedoka, 23. maj 1997.), str. 1-2, 5; P3403 (Asim Egrić, transkript iz predmeta *Brđanin*, 10. oktobar 2002.), str. 10607.

³⁶⁰⁰ D422 i D423 razmotreni su u poglavlju 4.1.7.

871. Prema popisu stanovništva Bosne i Hercegovine iz 1991., nacionalni sastav stanovništva opštine Ključ činilo je 18.506 (49 posto) Srba, 17.696 (47 posto) Muslimana, 330 (1 posto) Hrvata, 579 Jugoslovena i 280 osoba druge ili nepoznate nacionalnosti.³⁶⁰¹ U februaru 1992. na teritoriji opštine Ključ su već bile Crvene beretke, Beli orlovi i više jedinica JNA, a bio je organizovan i srpski TO.³⁶⁰² Jovo Banjac je, u svojstvu predsjednika Savjeta za narodnu odbranu, 5. maja 1992. uveo policijski sat u opštini, u skladu s odlukom vlade ARK-a.³⁶⁰³ Banjac je Asimu Egrliću, predsjedniku Izvršnog odbora opštine Ključ, rekao da će Srbi morati otići s nekih teritorija u Bosni i Hercegovini, dok će sa drugih teritorija morati otići Muslimani i Hrvati, tako da manjina nigdje neće biti više od pet do šest posto.³⁶⁰⁴ Banjac je kasnije postao predsjednik Ratnog predsjedništva Ključ.³⁶⁰⁵ **Asim Egrlić** je izjavio da su Srbi 7. maja 1992. zauzeli zgradu opštine u Ključu, razmjestili vojsku po gradu, policajcima dali nove uniforme i postavili srpske zastave na sve važnije zgrade.³⁶⁰⁶ Dana 27. maja 1992., u selu Krasulje došlo je do oružanih sukoba između mještana muslimanske nacionalnosti i srpske policije.³⁶⁰⁷ Svim stanovnicima opštine Ključ koji su bili u sastavu oružanih jedinica, uključujući Bele orlove, naređeno je da se stave pod komandu odbrambenih operativnih snaga Ključa.³⁶⁰⁸

872. Krizni štab Ključ je još 27. maja 1992. osnovao agenciju za prihvatanje i iseljenje izbjeglica.³⁶⁰⁹ Osobe koje su se željele iseliti iz te opštine morale su dobiti dozvolu opštinskih vlasti.³⁶¹⁰ Na sjednici Kriznog štaba opštine Ključ, održanoj 6. juna 1992., konstatovano je da treba riješiti pitanje organizovanog iseljavanja stanovništva muslimanske nacionalnosti.³⁶¹¹ Dana 7. juna 1992., politički predstavnici sedam opština ARK-a, uključujući opštine Ključ, Prijedor i Sanski Most, usaglasili su se oko toga da se bosanski Hrvati i bosanski Muslimani isele iz svojih opština do nivoa kad svaka od tih opština bude mogla da održava i ostvaruje srpsku vlast.³⁶¹² U tu svrhu zatražili su od

³⁶⁰¹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 747.

³⁶⁰² Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 748.

³⁶⁰³ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 749.

³⁶⁰⁴ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 750.

³⁶⁰⁵ D430 (Odluka Ratnog predsjedništva Skupštine opštine Ključ o kriterijumima za mogućnost iseljenja s područja opštine Ključ, 30. juli 1992.), str. 1.

³⁶⁰⁶ P3402 (Asim Egrlić, izjava svjedoka, 23. maj 1997.), str. 5.

³⁶⁰⁷ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 758.

³⁶⁰⁸ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 759.

³⁶⁰⁹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 789.

³⁶¹⁰ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 789.

³⁶¹¹ P3758 (Zbirka zapisnika sa sjednice Kriznog štaba Skupštine opštine Ključ, 27.-30. maj, 1.-6. juni, 9. juni, 16.-18. juni, 24. juni, 30. juni, 10. juli), str. 13-14.

³⁶¹² P3753 (Zaključci sa subregionalnog sastanka, 7. juni 1992.), str. 1-2.

Kriznog štaba ARK-a da obezbijedi koridor za iseljavanje bosanskih Hrvata i bosanskih Muslimana u srednju Bosnu i u "Alijinu nezavisnu državu".³⁶¹³ Zaprijetili su da će, ukoliko rukovodstvo ARK-a ne riješi ovo pitanje, sve bosanske Hrvate i bosanske Muslimane pod vojnom pratnjom sprovesti u centar Banjaluke.³⁶¹⁴ Veljko Kondić je 9. juna 1992. upoznao Krizni štab Ključ sa zaključcima sa sjednice Kriznog štaba ARK-a, uključujući i to da treba riješiti pitanje preseljenja stanovništva i da treba formirati tim ljudi koji će raditi na tom pitanju.³⁶¹⁵ U julu 1992., SJB Ključ se žalio da širenje dezinformacija, glasina, učestale paljevine i širenje straha otežavaju zajednički život u opštini i da građani sve češće izražavaju stav da je zajednički život nemoguć i da treba stvoriti etnički čiste prostore.³⁶¹⁶ SJB Ključ je ukazao na problem obezbjeđivanja "minimaln[e] zaštit[e] lične bezbjednosti" svih građana, ali da ih ti stavovi stavljaju u "vrlo tešku situaciju i iskušenja vezana za profesionalnost službe".³⁶¹⁷

873. U skladu s odlukom Kriznog štaba od 30. jula 1992., oni koji su željeli otići iz opštine morali su predati izjavu u kojoj kažu da odlaze zauvijek, a svoju imovinu su morali razmijeniti ili ostaviti opštini.³⁶¹⁸ Za izdavanje potrebnih dokumenata bili su zaduženi SNO i SJB.³⁶¹⁹ U izjavi je takođe trebalo navesti da je odlazak dobrovoljan.³⁶²⁰ Zamjenu nekretnina trebalo je izvršiti prije ili najkasnije tri mjeseca poslije iseljenja, a u protivnom nekretnine preuzima opština Ključ.³⁶²¹ Prodaja pokretne i nepokretne imovine nije bila dozvoljena.³⁶²² Bilo je dozvoljeno iznošenje sve pokretne imovine s teritorije opštine, ali su oni koji su odlazili morali sačiniti popis te imovine koji je trebao ovjeriti Sekretarijat za opštu upravu i društvene djelatnosti ili SJB.³⁶²³ Oni kojima je pokretna imovina uzeta za potrebe VRS-a nisu mogli raspolagati tom imovinom bez

³⁶¹³ P3753 (Zaključci sa subregionalnog sastanka, 7. juni 1992.), str. 2.

³⁶¹⁴ P3753 (Zaključci sa subregionalnog sastanka, 7. juni 1992.), str. 2.

³⁶¹⁵ P3758 (Zbirka zapisnika sa sjednica Kriznog štaba Skupštine opštine Ključ, 27.-30. maj, 1.-6. juni, 9. juni, 16.-18. juni, 24. juni, 30. juni, 10. juli), str. 14-15.

³⁶¹⁶ D358 (Izveštaj SJB-a Ključ, juli 1992.), str. 1, 12.

³⁶¹⁷ D358 (Izveštaj SJB-a Ključ, juli 1992.), str. 12.

³⁶¹⁸ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 790.

³⁶¹⁹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 790.

³⁶²⁰ D430 (Odluka Ratnog predsjedništva Skupštine opštine Ključ o kriterijumima za mogućnost iseljenja s područja opštine Ključ, 30. juli 1992.), str. 2. V. takođe Birte Weiss, T. 5304-5305; P522 (Izjava Naile Botonjić o dobrovoljnom i trajnom odlasku, 17. avgust 1992.); P3403 (Asim Egrlić, transkript iz predmeta *Brđanin*, 10. oktobar 2002.), str. 10618-10619; P3406 (Zapisnik o iseljavanju za Sabihu Erglić, 3. avgust 1992.), str. 1-2.

³⁶²¹ D430 (Odluka Ratnog predsjedništva Skupštine opštine Ključ o kriterijumima za mogućnost iseljenja s područja opštine Ključ, 30. juli 1992.), str. 1.

³⁶²² D430 (Odluka Ratnog predsjedništva Skupštine opštine Ključ o kriterijumima za mogućnost iseljenja s područja opštine Ključ, 30. juli 1992.), str. 1.

³⁶²³ D430 (Odluka Ratnog predsjedništva Skupštine opštine Ključ o kriterijumima za mogućnost iseljenja s područja opštine Ključ, 30. juli 1992.), str. 1.

saglasnosti i odobrenja vojnih vlasti.³⁶²⁴ U skladu s odlukom ARK-a od 4. avgusta 1992., osobe koje su odlazile iz ARK-a mogle su ponijeti najviše 300 njemačkih maraka.³⁶²⁵ To saopštenje prenio je Radio Ključ.³⁶²⁶ Radio Ključ je takođe prenio saopštenje da će SJB vršiti provjeru i, u slučaju da nepoštovanja te odluke, oduzeti novac ili dragocjenosti i protiv tih osoba preduzeti odgovarajuće mjere u skladu sa zakonom.³⁶²⁷

874. Krajem jula, iz Ključa je za Travnik otišao konvoj od otprilike 1.000 ljudi, koji se sastojao uglavnom od žena i djece, bosanskih Muslimana. To je bio jedan u nizu konvoja organizovanih u opštini Ključ. Ljudi su morali nabaviti potrebne dokumente i tim konvojem je otišlo vrlo malo vojno sposobnih muškaraca.³⁶²⁸ Konvoje za bosanske Muslimane i bosanske Hrvate koji su iz Ključa išli za Travnik organizovala je policija, koja je izdavala potrebne dokumente.³⁶²⁹ Dana 11. septembra 1992., približno 500 bosanskih Muslimana prevezeno je u Travnik.³⁶³⁰ U septembru su za Travnik otišla još najmanje dva konvoja, uključujući jedan kojim je u pretrpanim vozilima prevezeno 1.000 bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata, čija imena su prije ukrcavanja prozvana sa spiska ljudi, koji su platili kartu za prijevoz.³⁶³¹ **Svjedok RM-021** je u svom svjedočenju rekao da je vidio više konvoja koji su civile odvozili iz Ključa.³⁶³²

875. Približno 2.500 bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata, od kojih su većina bili žene, djeca i stari ljudi, takođe su prevezeni iz Ključa u Travnik 1. oktobra 1992. Pripadnici lokalne policije i vojske bosanskih Srba bili su na mjestu polaska sa spiskom ljudi koji su platili ono što se od njih tražilo i prepisali svoju imovinu. Bosanski Srbi su pratili konvoj do jednog mjesta udaljenog 25 kilometara od Travnika, a zatim su tu tražili novac i dragocjenosti od putnika u konvoju, koji su potom pješice otišli u Travnik.³⁶³³

³⁶²⁴ D430 (Odluka Ratnog predsjedništva Skupštine opštine Ključ o kriterijumima za mogućnost iseljenja s područja opštine Ključ, 30. juli 1992.), str. 2.

³⁶²⁵ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 791.

³⁶²⁶ Svjedok GRM-014, T. 30366; P7046 (Informacija CSB-a Banjaluka, bez datuma).

³⁶²⁷ P7046 (Informacija CSB-a Banjaluka, bez datuma).

³⁶²⁸ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 785.

³⁶²⁹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 786.

³⁶³⁰ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 787.

³⁶³¹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 787.

³⁶³² P2057 (Svjedok RM-021, izjava svjedoka, 18. februar 2001.), str. 9-10.

³⁶³³ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 788.

876. Od približno 17.000 Muslimana koji su živjeli na području opštine Ključ, do ljeta 1992. ostalo ih je samo oko 600.³⁶³⁴ Većina Muslimana iselila se iz te opštine u ljeto 1992. zbog neizdrživih uslova i iz straha.³⁶³⁵

877. **Velimir Kevac** je u svom svjedočenju rekao da, nakon zauzimanja opštine Ključ, nije bilo borbenih dejstava i da je među pripadnicima svih nacionalnosti vladao strah.³⁶³⁶ Srbi su počeli da se organizuju iz straha da će ponovo doživjeti iste strahote koje su preživjeli 1941. godine.³⁶³⁷ Svi stanovnici grada počeli su organizovano odlaziti iz Ključa.³⁶³⁸ Prema riječima ovog svjedoka, nesrpsko stanovništvo u zoni odgovornosti divizije bilo je zaštićeno, pogotovo na područjima gdje je živjelo mješovito stanovništvo, kao što su Donji Vakuf, Šipovo i Mrkonjić Grad. Na tim područjima muslimansko stanovništvo nije protjerivano, ali je moglo otići ako je htjelo. Oni koji su htjeli, mogli su ostati bez ikakvih problema.³⁶³⁹ S obzirom na to da vojska nije imala nikakvu nadležnost nad stanovništvom, osim ako nije bilo incidenata na liniji sukoba između Armije BiH i VRS-a, za zaštitu stanovništva je bila odgovorna civilna policija.³⁶⁴⁰ Neki od pripadnika TO-a iz Ključa koji nisu predali oružje pobjegli su na teritoriju Bihaća.³⁶⁴¹

878. **Nikola Vračar** je u svom svjedočenju rekao da je u opštini Ključ bilo Muslimana i Hrvata koji se nisu borili protiv srpskih snaga i koji su ostali u svojim domovima sve vrijeme rata.³⁶⁴² Prema riječima tog svjedoka, postojala su uputstva da se na ljude ne vrši pritisak i da se oni ne potiču da odu.³⁶⁴³ Njemu nikad nije bilo naređeno, niti je ikad vidio ili čuo za bilo kakvo zvanično naređenje da se ljudi protjeraju iz njegovog grada.³⁶⁴⁴ Iseljavanje stanovništva je bilo posljedica ratnih sukoba i nestašice svega potrebnog za život.³⁶⁴⁵ Poslije sukoba opštinu je napustilo otprilike 20.000 bosanskih Srba.³⁶⁴⁶ **Rajko Kalabić** izjavio je da je nakon 4. juna 1992. odlazak stanovnika Ključa organizovao resor Civilne zaštite Skupštine opštine Ključ i da je iz

³⁶³⁴ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 792.

³⁶³⁵ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 793.

³⁶³⁶ D871 (Velimir Kevac, izjava svjedoka, 31. juli 2014.), par. 13-15, 17; Velimir Kevac, T. 30445, 30461.

³⁶³⁷ D871 (Velimir Kevac, izjava svjedoka, 31. juli 2014.), par. 15.

³⁶³⁸ D871 (Velimir Kevac, izjava svjedoka, 31. juli 2014.), par. 19.

³⁶³⁹ D871 (Velimir Kevac, izjava svjedoka, 31. juli 2014.), par. 16.

³⁶⁴⁰ Velimir Kevac, T. 30460.

³⁶⁴¹ Velimir Kevac, T. 30462-30463.

³⁶⁴² D789 (Nikola Vračar, izjava svjedoka, 4. juli 2014.), par. 22-23.

³⁶⁴³ Nikola Vračar, T. 28651.

³⁶⁴⁴ Nikola Vračar, T. 28672-28673.

³⁶⁴⁵ D789 (Nikola Vračar, izjava svjedoka, 4. juli 2014.), par. 20, 24, 27; Nikola Vračar, T. 28672.

³⁶⁴⁶ Nikola Vračar, T. 28678-28679.

bezbjednosnih razloga policija pratila te konvoje do teritorije pod kontrolom muslimansko-hrvatskih snaga.³⁶⁴⁷ Iz Ključa su mogli otići svi koji su to htjeli, pod uslovom da nisu bili osumnjičeni za neko krivično djelo ili prekršaj.³⁶⁴⁸ Namjera opštinskog štaba u Ključu nije bila da Muslimani trajno odu iz opštine i otprilike 1.000 Muslimana ostalo je u Ključu sve vrijeme sukoba.³⁶⁴⁹ Prilikom odlaska iz opštine, svim građanima je bilo dozvoljeno da svoju imovinu prodaju, poklone ili je ostave na čuvanje svojim sugrađanima.³⁶⁵⁰

879. Prema popisu stanovništva po opštinama u Bosni i Hercegovini, Muslimani su 1991. godine bili većinsko stanovništvo u selima Crljeni, Dubočani, Sanica, Velečevo i Zgon.³⁶⁵¹ **Svjedok GRM-014** je u svom svjedočenju rekao da nisu preduzimate nikakve akcije ili ratna dejstva, niti je na stanovnike tih sela vršen bilo kakav pritisak; živjeli su mirno do početka rata u maju.³⁶⁵² Svako je mogao ostati ako je to htio; nijedan Musliman nije protjeran i nije postojao cilj da se oni trajno protjeraju iz opštine.³⁶⁵³ Prema riječima tog svjedoka, civili su iseljavani s tog područja samo kad im je život bio u opasnosti i on nikad nije vidio niti je čuo da je vojska naređivala civilima da se iseles područja.³⁶⁵⁴ Bosanski Muslimani koji su htjeli otići iz opštine Ključ odlazili su samovoljno, nesmetano i bez pritiska.³⁶⁵⁵ Međutim, u periodu prije početka i po početku rata, među narodom su zavladao strah i panika, djelimično uslijed dezinformacija i samog rata, što je uticalo na iseljavanje velikog broja bosanskih Muslimana.³⁶⁵⁶ Svi oni koji su željeli da se vrate, to su i mogli učiniti.³⁶⁵⁷ Bilo je prijetnji, provokacija, pljačke, krađe, pucnjave, paljenja imovine i ubijanja, i ljudi su odlazili zbog takvih incidenata.³⁶⁵⁸ Vojska je pokušavala da spriječi pljačku, ali je to mogla samo u odnosu

³⁶⁴⁷ D867 (Rajko Kalabić, izjava svjedoka, 21. mart 2014.), par. 25-26; Rajko Kalabić, T. 30280, 30287; P7034 (Saopštenje Kriznog štaba opštine Ključ o pomoći građanima koji izraze želju da se iseles područja opštine, 4. juni 1992.).

³⁶⁴⁸ D867 (Rajko Kalabić, izjava svjedoka, 21. mart 2014.), par. 25.

³⁶⁴⁹ Rajko Kalabić, T. 30283; P7034 (Saopštenje Kriznog štaba opštine Ključ o pomoći građanima koji izraze želju da se iseles područja opštine, 4. juni 1992.).

³⁶⁵⁰ D867 (Rajko Kalabić, izjava svjedoka, 21. mart 2014.), par. 28.

³⁶⁵¹ P7037 (Izvod iz podataka popisa stanovništva po opštinama u Bosni i Hercegovini, 1995.), str. 2-5.

³⁶⁵² D869 (Svjedok GRM-014, izjava svjedoka, 17. juni 2014.), par. 10-11; svjedok GRM-014, T. 30318, 30326-30329. Pretresno vijeće smatra da svjedok misli na početak rata u maju 1992.

³⁶⁵³ D869 (Svjedok GRM-014, izjava svjedoka, 17. juni 2014.), par. 12-13; svjedok GRM-014, T. 30324-30325, 30379.

³⁶⁵⁴ D869 (Svjedok GRM-014, izjava svjedoka, 17. juni 2014.), par. 13-14.

³⁶⁵⁵ D869 (Svjedok GRM-014, izjava svjedoka, 17. juni 2014.), par. 12-13; svjedok GRM-014, T. 30324-30326.

³⁶⁵⁶ D869 (Svjedok GRM-014, izjava svjedoka, 17. juni 2014.), par. 18-19; svjedok GRM-014, T. 30326, 30386, 30397-30398, 30429-30430.

³⁶⁵⁷ D869 (Svjedok GRM-014, izjava svjedoka, 17. juni 2014.), par. 16.

³⁶⁵⁸ Svjedok GRM-014, T. 30326, 30386-30387, 30398.

na vojna lica i vojnike.³⁶⁵⁹ Neki civili su otišli iz Ključa slijedeći, kako je to svjedok objasnio, vojsku naroda kojem su pripadali.³⁶⁶⁰

880. Do 12. juna 1992., Komisija za stambena pitanja je registrovala one koji su htjeli otići iz opštine i njihovu imovinu, i stavila je tu imovinu pod zaštitu opštine.³⁶⁶¹ Komisija za stambena pitanja je takođe izdavala privremene dokumente za srpske i hrvatske izbjeglice iz Novog Travnika, Zenice i Bugojna kako bi se mogli useliti u stanove i kuće koje su napustili Muslimani.³⁶⁶² Krizni štab ARK-a je 19. juna 1992. donio odluku u kojoj se kaže da se "sva napuštena imovina mora odmah evidentirati kod nadležnih opštinskih organa uprave, a potom se proglasiti državnom svojinom, sa pravom raspolaganja Skupštine opštine".³⁶⁶³ U junu 1992. Krizni štab Ključ donio je odluku da oni koji žele otići s područja moraju predati svoju imovinu.³⁶⁶⁴ U skladu s odlukom Kriznog štaba, vlasti Ključa proglasile su privremeno vlasništvo nad imovinom koja je pripadala Muslimanima, Hrvatima ili Srbima kako bi je zaštitili od pljačke ili spriječili njeno propadanje do povratka vlasnika.³⁶⁶⁵ Ta odluka donijeta je u skladu sa smjernicama dobijenim od vojnih i civilnih vlasti.³⁶⁶⁶ Ljudi nisu bili prisiljeni da odu i nije bilo pljački.³⁶⁶⁷ Dana 10. jula 1992. od Kriznog štaba obrazovano je Ratno predsjedništvo Skupštine opštine Ključ.³⁶⁶⁸ Istog dana, Ratno predsjedništvo Ključa imenovalo je komisiju za prijem "ratnog plijena" – pokretne imovine Muslimana koji su napustili Ključ, na primjer kućanskih aparata i mašina za pranje veša – koji su ranije oduzeli Srbi.³⁶⁶⁹ U sastavu komisije bili su Milivoj Janković, Vaso Stojaković i Dragan Lekić.³⁶⁷⁰ Svjedok je u svom svjedočenju rekao da je ta imovina trebala biti vraćena

³⁶⁵⁹ D869 (Svjedok GRM-014, izjava svjedoka, 17. juni 2014.), par. 17.

³⁶⁶⁰ D869 (Svjedok GRM-014, izjava svjedoka, 17. juni 2014.), par. 19.

³⁶⁶¹ Svjedok GRM-014, T. 30372; P7038 (Bilješke sa sastanaka SDS-a, uključujući one u vezi s događajima na području Ključa, februar-juli 1992.), str. 28.

³⁶⁶² Svjedok GRM-014, T. 30372; P7038 (Bilješke sa sastanaka SDS-a, uključujući one u vezi s događajima na području Ključa, februar-juli 1992.), str. 28.

³⁶⁶³ P7049 (*Službeni glasnik ARK-a*, 23. juni 1992.), str. 2-3.

³⁶⁶⁴ D869 (Svjedok GRM-014, izjava svjedoka, 17. juni 2014.), par. 12, 15.

³⁶⁶⁵ D869 (Svjedok GRM-014, izjava svjedoka, 17. juni 2014.), par. 15-16; svjedok GRM-014, T. 30369, 30418-30419.

³⁶⁶⁶ D869 (Svjedok GRM-014, izjava svjedoka, 17. juni 2014.), par. 16.

³⁶⁶⁷ Svjedok GRM-014, T. 30428.

³⁶⁶⁸ P7038 (Bilješke sa sastanaka SDS-a, uključujući one u vezi s događajima na području Ključa, februar-juli 1992.), str. 33; P7047 (Zapisnik sa sjednice Ratnog predsjedništva Ključ, 10. juli 1992.), str. 1.

³⁶⁶⁹ Svjedok GRM-014, T. 30372-30375; P7047 (Zapisnik sa sjednice Ratnog predsjedništva Ključ, 10. juli 1992.), str. 1.

³⁶⁷⁰ P7047 (Zapisnik sa sjednice Ratnog predsjedništva Ključ, 10. juli 1992.), str. 1.

poslije rata i da su napušteni stanovi Muslimana i Hrvata privremeno korišteni za smještaj izbjeglica.³⁶⁷¹

881. **Svjedok RM-021** je u svom svjedočenju izjavio da je u septembru 1992. znao da je civilno stanovništvo sela Pudin Han, Velagići, Hrustovo u opštini Sanski Most, Ramići i Biljani potpuno uklonjeno.³⁶⁷² U izvještaju Komande 17. ključanske lake pješadijske brigade 2. KK VRS-a od 16. februara 1993. navedeni su brojevi podaci o ljudima koji su napustili muslimanska sela i mjesne zajednice u opštini Ključ u periodu od maja 1992. do januara 1993.: 4.154 od 4.200 stanovnika Sanice; 3.429 od 3.649 stanovnika Velagića (sastavljeni su spiskovi željenih odredišta preostalih 220 stanovnika); 2.655 od 2.815 stanovnika Peći; 1.250 od 1.732 stanovnika Humića; svih 778 stanovnika Sokolova i sva 24 stanovnika Gornjeg Ribnika.³⁶⁷³ Izvještaj MUP-a iz maja 1993. pokazuje da je iz opštine Ključ otišlo između 14.000 i 15.000 Muslimana, 200 Hrvata i 1.000 Srba, a da je umjesto njih došlo 2.000 do 3.000 Srba.³⁶⁷⁴

882. S obzirom na ranije zaključke Pretresnog vijeća da su neki aspekti Kalabićevih dokaza nepouzdana, Pretresno vijeće takođe konstatuje da su jednako nepouzdana i njegovi dokazi da je svim građanima bilo dozvoljeno da prodaju svoju imovinu, da je daju drugima ili je ostave svojim sugrađanima. Kalabićeve dokaze dovode u pitanje drugi pouzdani dokazi, između ostalog i odluka Kriznog štaba Ključ od 30. jula 1992. Tom odlukom je onima koji napuštaju opštinu zabranjena prodaja imovine. Umjesto toga, oni su morali razmijeniti svoju imovinu. Svjedok GRM-014 takođe je svjedočio o postojanju te odluke.

883. Na osnovu gore navedenog, Pretresno vijeće konstatuje da je od 27. maja 1992. do maja 1993. iz opštine Ključ otišlo najmanje 14.000 do 15.000 bosanskih Muslimana, 200 bosanskih Hrvata i 1.000 bosanskih Srba. Većina Muslimana otišla je u ljeto 1992. Iz opštine je otišlo nekoliko konvoja civila, bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata, uključujući najmanje četiri konvoja koja su otišla za Travnik u periodu od jula do septembra 1992. U ta četiri konvoja ukupno je bilo preko 2.500 bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata, uključujući konvoj od 1.000 ljudi, uglavnom žena i djece, bosanskih Muslimana. Isto tako, za Travnik je 1. oktobra 1992. otišao konvoj s otprilike 2.500 bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata. Većina ljudi u tom konvoju bili su žene, djeca

³⁶⁷¹ Svjedok GRM-014, T. 30376.

³⁶⁷² P2057 (Svjedok RM-021, izjava svjedoka, 18. februar 2001.), str. 10.

³⁶⁷³ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 794.

³⁶⁷⁴ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 795.

i stari ljudi. Pretresno vijeće konstatuje da je većina otišla zbog straha i neizdrživih okolnosti, kao što su prijetnje, provokacije, pljačka, krađa, pucnjava, paljenje imovine i ubijanje.

884. Nadalje, Pretresno vijeće konstatuje da su konvoje organizovali resor Civilne zaštite Skupštine opštine Ključ i policija i da je, do teritorije pod kontrolom muslimanskih i hrvatskih snaga, u pratnji onih koji su odlazili obično bila policija. U pratnji konvoja koji je otišao 1. oktobra 1992. bili su bosanski Srbi, ali Pretresno vijeće nije moglo utvrditi njihovu pripadnost. Na mjestu odakle su konvoji odlazili lokalna policija bosanskih Srba i pripadnici VRS-a provjeravali su spisak onih koji su platili što se od njih tražilo i prepisali svoju imovinu.

885. Gore opisani događaji odigrali su se u okolnostima u kojima je početkom maja 1992. predsjednik SNO-a, Jovo Banjac, Asimu Egrliću, predsjedniku Izvršnog odbora opštine Ključ, rekao da će se Srbi, Muslimani i Hrvati koji čine manjinsko stanovništvo na nekoj teritoriji morati preseliti, kako udio manjina ne bi bio viši od pet do šest posto. Zatim je 30. jula 1992. Krizni štab Ključ odlučio da oni koji napuštaju opštinu moraju dati izjavu da iz opštine odlaze trajno i dobrovoljno, i razmijeniti svoju imovinu ili je predati na raspolaganje opštini. SNO i SJB su, u skladu s tom odlukom, izdavali relevantne dokumente. Osim toga, ARK je odlučio da oni koji odlaze ne smiju ponijeti više od 300 njemačkih maraka. SJB je provjeravao da li se odluka ARK-a provodi u opštini Ključ. Pretresno vijeće podsjeća na svoj zaključak u poglavlju 4.1.7 da je 20. maja 1992. Krizni štab ARK-a zaključio da nema razloga da se narod seli s područja ARK-a i odlučio da se taj zaključak u sljedećih nekoliko dana objavljuje preko radija. Krizni štab ARK-a je 29. maja 1992. donio odluku da će dozvoliti Muslimanima i Hrvatima da napuste područje ARK-a, pod uslovom da se Srbima omogući da se dosele na područje ARK-a i republike bosanskih Srba. Krizni štab je takođe odlučio da se usprotivi svim pokušajima da se na stanovništvo vrši pritisak ili da ga se primora na odlazak, i da te pokušaje spriječi. Istog dana, Krizni štab ARK-a usvojio je princip "porodica za porodicu", prema kojem je bosanskim Muslimanima i bosanskim Hrvatima dozvoljeno da odu s područja ARK-a pod uslovom da se Srbima izvan "srpsk[ih] autonomn[ih] oblast[i] i regij[a]" dozvoli da se dosele na područje ARK-a i republike bosanskih Srba. Pretresno vijeće podsjeća i na svoje zaključke u poglavljima 4.6.1, 4.6.2, 4.6.3, 4.6.4, i 4.6.6.

886. Pretresno vijeće će dalje razmotriti ove incidente u vezi s tačkama 3 i 7-8 u poglavlju 8 dolje.

4.7 Opština Kotor-Varoš

4.7.1 Ubistvo

Incident 4.4 iz Priloga A Optužnici.

887. Prema Optužnici, optuženi je odgovoran za ubijanje više muškaraca u školi u Grabovici u opštini Kotor-Varoš ili oko nje 3. novembra 1992. ili približno tog datuma.³⁶⁷⁵ Odbrana je iznijela sljedeće argumente: (i) VRS nije izvršio navodno ubijanje u školi u Grabovici ili oko nje, a u nasilju nad Muslimanima u školi su učestvovali civili; (ii) dokazi o navodnom ubijanju su minimalni i uključuju nepotkrijepljene i nejasne dokaze, te dokaze iz druge ruke; (iii) ne postoje neposredni dokazi u prilog navodu da je ubijeno otprilike 150 muškaraca.³⁶⁷⁶ Pretresno vijeće je formalno primilo na znanje činjenice o kojima je presuđeno broj 806 i 807 koje se odnose na ovaj incident naveden u prilogu Optužnici.³⁶⁷⁷ Vijeću su predloženi i dokazi koje su iznijeli **Vojislav Kršić**, bosanski Srbin iz Kotor-Varoša, koji je od 28. avgusta 1992. bio pomoćnik načelnika štaba za operativno-nastavne poslove 1. kotorvaroške brigade VRS-a;³⁶⁷⁸ **svjedok RM-802**, oficir VRS-a;³⁶⁷⁹ **svjedok RM-009**, bosanski Srbin iz Kotor-Varoša;³⁶⁸⁰ i **Ewa Tabeau**, demograf i statističar,³⁶⁸¹ kao i dokumentarni dokazi, i ono smatra da ti dokazi ne pobijaju činjenice o kojima je presuđeno.³⁶⁸²

³⁶⁷⁵ Optužnica, par. 39(a)i, 47, 59(a)i, 62(a), incident 4.4 iz Priloga A Optužnici.

³⁶⁷⁶ Završni podnesak odbrane, par. 1133-1134, 1142-1143.

³⁶⁷⁷ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 807 razmotrena je u poglavlju 9.2.10.

³⁶⁷⁸ D844 (Vojislav Kršić, izjava svjedoka, 8. februar 2014.), str. 1, par. 1-2, 4; P6977 (Imenovanje Vojislava Kršića za pomoćnika načelnika štaba Kotorvaroške lake pješadijske brigade, 27. avgust 1992.).

³⁶⁷⁹ P439 (Svjedok RM-802, izjava svjedoka, 25. april 2012.), str. 1-2, 33; P438 (List sa pseudonimom za svjedoka RM-802).

³⁶⁸⁰ P843 (Svjedok RM-009, izjava svjedoka, 23. januar 2003.), par. 39-40; svjedok RM-009, T. 7957-7958; P846 (Potvrda od 5. februara 1993., koju je potpisao Duško Kerezović).

³⁶⁸¹ Ewa Tabeau, T. 19307-19308; P2789 (Biografija Ewe Tabeau, 5. novembar 2013.).

³⁶⁸² **Vojislav Kršić**: D844 (Vojislav Kršić, izjava svjedoka, 8. februar 2014.), par. 22; Vojislav Kršić, T. 29291. **Svjedok RM-802**: P439 (Svjedok RM-802, izjava svjedoka, 25. april 2012.), par. 66, 69; svjedok RM-802, T. 4632-4634, 4636, 4638. **Svjedok RM-009**: P843 (Svjedok RM-009, izjava svjedoka, 23. januar 2003.), par. 158, 167-168; svjedok RM-009, T. 7972-7973. Dokazi Vojislava Kršića takođe su razmotreni u poglavlju 4.7.2, dokazi svjedoka RM-009 takođe su razmotreni u poglavlju 9.2.10, a dokazi svjedoka RM-802 su razmotreni u poglavlju 9.2.8. **Ewa Tabeau**: P2793 (Ewa Tabeau, tabela s ispravkama uz izvještaj vještaka o dokazima o smrti i dodatak, 7. novembar 2013.), str.1; P2796 (Ewa Tabeau, izvještaj vještaka o dokazima o smrti, 24. juli 2013.), str. 3, 14, 32-33; P2797 (Dodatak izvještaju vještaka Ewe Tabeau, 24. juli 2013.), str. 52-93; **Dokumentarni dokazi**: Sva forenzička dokumentacija koja se odnosi na ovaj incident iz priloga Optužnici uvrštena je u spis na osnovu odluke Pretresnog vijeća o prihvatanju dokaza bez posredstva svjedoka od 31. januara 2014.

888. Dana 4. novembra 1992. ubijeno je približno 150 muškaraca iz Večića koji su držani u školi u Grabovici.³⁶⁸³

889. **Vojislav Kršić** je u svom svjedočenju izjavio da su mu, nakon što je u 10:00 sati oko 4. ili 5. novembra 1992. otišao iz Grabovice, neki vojnici rekli da je u Grabovici kaos i da mu je major Mirko Bosić, pomoćnik komandanta brigade za bezbjednost, rekao da je "stanovništvo u Grabovici zajebalo stvar i ljudi su stradali".³⁶⁸⁴ Na zahtjev komande 1. KK-a, Kršić je napisao izjavu o onome što se desilo u Grabovici dok je on bio tamo.³⁶⁸⁵ Kršić je izjavio da je u vrijeme kad je izvršeno ubijanje za zatočenike bio odgovoran Novaković.³⁶⁸⁶

890. **Svjedok RM-802** je u svom svjedočenju rekao da mu je u večernjim satima 3. novembra 1992. jedan oficir VRS-a rekao: "Idioti su pobili sve koji su se predali".³⁶⁸⁷ Taj oficir VRS-a je izjavio da njegove jedinice nisu bile umiješane u to, ali da su tamo bili Novaković i političari iz Kotor-Varoša.³⁶⁸⁸ Oficir VRS-a je rekao i to da su se Muslimani predali na jednoj poljani u blizini škole u Grabovici, gdje su pretreseni i gdje su im novac, dragocjenosti i pištolji oduzeti i stavljeni u jednu kesu koja je zatim prebačena u prtljažnik auta Nedeljka Đekanovića, nakon čega su Đekanović, Komljenović i Novaković zajedno otišli.³⁶⁸⁹ Otprilike 15 do 20 minuta nakon njihovog odlaska, tri do četiri uniformisana vojnika VRS-a iz 2. bataljona 22. brigade i Kotorvaroške brigade otvorili su vatru na zatočenike i "jednostavno ih sve pokosil[i]".³⁶⁹⁰ Oficir VRS-a je rekao svjedoku da će se opštinsko rukovodstvo postarati da se tijela zatočenika uklone.³⁶⁹¹ Zaposlenici preduzeća "Cesting" su potom došli s mašinerijom da pokopaju tijela.³⁶⁹² Selo Grabovica bilo je u zoni odgovornosti komandanta Kotorvaroške brigade.³⁶⁹³

³⁶⁸³ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenice br. 803, 806. Pretresno vijeće smatra da se navod "ti muškarci" u Činjenicama o kojima je presuđeno I, činjenica br. 806, odnosi na "naoružane muškarce iz Večića", koji su pomenuti u Činjenicama o kojima je presuđeno I, činjenica br. 803.

³⁶⁸⁴ D844 (Vojislav Kršić, izjava svjedoka, 8. februar 2014.), par. 22; Vojislav Kršić, T. 29291.

³⁶⁸⁵ Vojislav Kršić, T. 29291-29292.

³⁶⁸⁶ Vojislav Kršić, T. 29369.

³⁶⁸⁷ P439 (Svjedok RM-802, izjava svjedoka, 25. april 2012.), par. 66; svjedok RM-802, T. 4531-4532, 4632-4634.

³⁶⁸⁸ P439 (Svjedok RM-802, izjava svjedoka, 25. april 2012.), par. 66.

³⁶⁸⁹ P439 (Svjedok RM-802, izjava svjedoka, 25. april 2012.), par. 67; svjedok RM-802, T. 4531.

³⁶⁹⁰ P439 (Svjedok RM-802, izjava svjedoka, 25. april 2012.), par. 67; svjedok RM-802, T. 4535, 4636.

³⁶⁹¹ Svjedok RM-802, T. 4536.

³⁶⁹² P439 (Svjedok RM-802, izjava svjedoka, 25. april 2012.), par. 67.

³⁶⁹³ Svjedok RM-802, T. 4637.

891. Što se tiče slijeda događaja koji je svjedok RM-802 iznio u vezi s navodnim ubijanjem više muškaraca nesrba u školi u Grabovici, Pretresno vijeće napominje da je svjedoku taj slijed događaja prenio jedan oficir VRS-a. Međutim, Pretresnom vijeću nisu predloženi dokazi da je taj oficir VRS-a bio prisutan u školi u vrijeme kad je izvršeno navodno ubijanje ili o izvoru informacija koje je taj oficir VRS-a iznio. Shodno tome, Pretresno vijeće se neće oslanjati na taj slijed događaja u odnosu na navodno ubijanje kako ga je prikazao ovaj svjedok.

892. Na osnovu gore navedenog, Pretresno vijeće konstatuje da su 4. novembra 1992. pripadnici 1. kotorvaroške brigade VRS-a i 2. bataljona 22. brigade³⁶⁹⁴ ubili oko 150 nenaoružanih muškaraca, bosanskih Muslimana,³⁶⁹⁵ zatočenih u školi u Grabovici. Od tih 150 muškaraca, njih približno 120 do 130, koji su kasnije nađeni u civilnoj odjeći, bili su natjerani su da se popnu u kamione i ubijeni su na jednoj poljani u Dubokoj i u Maljavi, a približno 25 ih je ubijeno u sportskoj dvorani škole. Što se tiče statusa ubijenih muškaraca, Pretresno vijeće podsjeća na svoj zaključak u poglavlju 4.7.1, *Incident 4.4 iz Priloga A Optužnici*. Sljedećeg dana, dok su sakupljana tijela žrtava, Pero Zarić je iz vatrenog oružja ubio jednog ranjenog zatočenika, bosanskog Muslimana, koji je preživio ubijanje u školi u Grabovici i tražio vode. Pretresno vijeće će dalje razmotriti ovaj incident u vezi s tačkama 1 i 3-6 Optužnice, u poglavlju 8 dolje.

893. Što se tiče svjedočenja Vojislava Kršića o navodnom ubijanju jednog Muslimana zatočenog u školi u Grabovici, Pretresno vijeće napominje da je svjedok izjavio da je do incidenta došlo nakon što je rulja izvela jednog čovjeka i počela da ga tuče. Dok su neki vojnici pokušavali da smire situaciju, jedan nepoznati čovjek ga je ubio. Pretresnom vijeću nisu predloženi nikakvi dokazi o identitetu ili pripadnosti počinioca ovog ubijanja. S obzirom na to i na okolnosti ovog konkretnog ubijanja, Pretresno vijeće ovo ubijanje neće dalje razmatrati u vezi ni sa jednom tačkom Optužnice.

³⁶⁹⁴ Što se tiče svjedočenja Vojislava Kršića u vezi s ulogom lokalnog stanovništva Grabovice u navodnom ubijanju zatočenika 4. novembra 1992., Pretresno vijeće smatra da se u Kršićevom iskazu konkretno ne navodi identitet počinioca navodnog ubijanja, već se govori o problemima koje je stvaralo lokalno stanovništvo Grabovice. Stoga Pretresno vijeće odbacuje argument odbrane u vezi s ulogom civila u ovom ubijanju..

³⁶⁹⁵ Iako je svjedok RM-009 u svom svjedočenju rekao da je otprilike 165 tijela pronađeno u školi u Grabovici i oko nje, Pretresno vijeće napominje da je svjedok precizirao da je oko 145 do 155 tijela sakupljeno s tri lokacije. S obzirom na to, Pretresno vijeće nije uzelo u obzir viši brojevi podatak koji je dao svjedok RM-009 i oslonilo se na podatke koji se odnose na prikupljanje tijela. Pretresno vijeće takođe napominje da je formalno primilo na znanje činjenice o kojima je presuđeno 803 i 806, koje se odnose na broj žrtava ovog incidenta navedenog u prilogu Optužnici. Pretresno vijeće konstatuje da su dokazi svjedoka RM-009 u skladu s činjenicama o kojima je presuđeno i odbacuje argument odbrane u vezi s brojem žrtava.

Prilog C i incidenti ubistva koji se ne navode u prilogima Optužnici

894. Pored incidenta 4.4 iz Priloga A Optužnici o kojem je bilo riječi gore u tekstu, u Optužnici se navodi da je optuženi odgovoran za ubijanje drugih bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata u opštini Kotor-Varoš.³⁶⁹⁶ Što se tiče opšteg argumenta odbrane u vezi s dokazima o incidentima koji se ne navode u prilogima Optužnici,³⁶⁹⁷ Pretresno vijeće upućuje na Dodatak B. Pretresnom vijeću su predloženi dokazi u vezi s mnogim navodnim ubistvima u opštini Kotor-Varoš sredinom 1992. godine. Što se tiče tih incidenata ubistva, Pretresnom vijeću su predloženi dokazi koje su iznijeli **svjedok RM-009**, bosanski Srbin iz Kotor-Varoša;³⁶⁹⁸ **Predrag Radulović**, koji je od sredine 1991. do 1994. bio rukovodilac obavještajne grupe poznate pod nazivom "Miloš" u CSB-u Banjaluka;³⁶⁹⁹ **Elvedin Pašić**, bosanski Musliman iz sela Hrvačani u blizini grada Kotor-Varoša, koji je 1992. imao približno 14 godina;³⁷⁰⁰ i **svjedok RM-014**, bosanski Musliman iz opštine Kotor-Varoš.³⁷⁰¹

895. Nadalje, Pretresnom vijeću su predloženi dokazi u vezi s navodnim incidentom ubistva na području Večića. Što se tiče tog incidenta, Pretresno vijeće je formalno primilo na znanje činjenicu o kojoj je presuđeno broj 803.³⁷⁰² Pretresnom vijeću su predloženi i dokazi koje su iznijeli **svjedokinja RM-089**, bosanska Muslimanka iz sela Kukavice u opštini Kotor-Varoš,³⁷⁰³ i **Elvedin Pašić**, i ono smatra da su ti dokazi u skladu s činjenicom o kojoj je presuđeno.³⁷⁰⁴

896. **Svjedok RM-009** je iznio dokaze o sakupljanju tijela od strane sanitetske jedinice u opštini Kotor-Varoš u periodu od približno 18. juna do decembra 1992.³⁷⁰⁵ U svim slučajevima, osim dva izuzetka, na tijelima nesrba bile su strijelne rane, obično na

³⁶⁹⁶ Optužnica, par. 39(a), 47, 52, 59(a), 62(a).

³⁶⁹⁷ Završni podnesak odbrane, par. 18-23.

³⁶⁹⁸ P843 (Svjedok RM-009, izjava svjedoka, 23. januar 2003.), par. 39-40; svjedok RM-009, T. 7957-7958; P846 (Potvrda od 5. februara 1993., koju je potpisao Duško Kerezović).

³⁶⁹⁹ P3207 (Predrag Radulović, izjava svjedoka, 5. decembar 2009.), str. 1, par. 4-5.

³⁷⁰⁰ Elvedin Pašić, T. 538-540. Dokazi Elvedina Pašića razmotreni su u poglavlju 4.7.7.

³⁷⁰¹ P2446 (Svjedok RM-014, izjava svjedoka, 25. maj 1997.), str. 1-2. Dokazi svjedoka RM-014 razmotreni su u poglavlju 4.7.7.

³⁷⁰² Činjenica o kojoj je presuđeno br. 803 razmotrena je u poglavlju 4.7.2.

³⁷⁰³ P2451 (Svjedokinja RM-089, izjava svjedoka, 16. april 2000.), str. 1-2.

³⁷⁰⁴ **Svjedokinja RM-089**: P2451 (Svjedokinja RM-089, izjava svjedoka, 16. april 2000.), str. 6-7; **Elvedin Pašić**: Elvedin Pašić, T. 589, 630. Dokazi svjedokinje RM-089 takođe su razmotreni u poglavlju 4.7.2.

³⁷⁰⁵ P843 (Svjedok RM-009, izjava svjedoka, 23. januar 2003.), par. 30, 36, 39-40, 76.

glavi.³⁷⁰⁶ Sva sakupljena tijela nesrba bila su u civilnoj odjeći.³⁷⁰⁷ Pripadnici sanitetske jedinice su u periodu od juna do decembra 1992. učestvovali u pokopavanju otprilike 250-300 osoba u Kotor-Varošu, ali ta jedinica nije pokopavala sva tijela budući da su ponekad vojna lica pokopavala svoje žrtve, a ponekad su rodbina ili oni koji su preživjeli masakr sahranjivali svoje mrtve poslije napada.³⁷⁰⁸ Kasnije su ekshumirane masovne grobnice u Gornjoj Plitskoj, u kojima je ostao samo mali broj ljudskih ostataka.³⁷⁰⁹ Grobnice ljudi koje su pokopali pripadnici sanitetske jedinice na muslimanskom groblju u Vrbanjcima takođe su doživjele istu sudbinu.³⁷¹⁰ Neposredno nakon Dejtonskog sporazuma, policija i preduzeće "Cesting", koje je obezbijedilo potrebnu opremu, premjestili su tijela iz grobnica u Malom Haremu na drugu lokaciju.³⁷¹¹ Pretresno vijeće je takođe razmotrilo dodatne dokaze koje je iznio svjedok RM-009, a koji su uvršteni u povjerljivi prilog u Dodatku D.

Ubijanje približno 30 ljudi u Vrbanjcima

897. Svjedok RM-009 je iz više izvora čuo da su 2. jula 1992. vojne snage pod komandom Slobodana Župljanina i Saše Petrovića napale selo Vrbanjci u znak odmazde za napad iz zasjede u kojem su naoružani Muslimani ubili Milana Stevilovića, pripadnika organa bezbjednosti 1. KK-a, i druge.³⁷¹² Tijela preminulih odnesena su u Donje Vrbanjce dok je dvadesetak preživjelih Muslimana zaključano u kafanu "Alagić". Petnaestorica njih su izdvojena da pokopaju tijela; kada su djelimično obavili zadatak, pripadnici vojnih snaga su i njih ubili. Svjedoku je rečeno da je ubijeno ukupno 35 ljudi.³⁷¹³ Kerezović je 3. jula 1992. naredio sanitetskoj jedinici da ode u Vrbanjce i završi pokopavanje tijela i rekao je da, prema naređenju Sretka Majstorovića, ministra rata za Kotor-Varoš, ne smiju sa sobom povesti nikoga ko nije srpske nacionalnosti.³⁷¹⁴ Pripadnicima jedinice je potom naređeno da se po dolasku jave vojnim komandantima

³⁷⁰⁶ P843 (Svjedok RM-009, izjava svjedoka, 23. januar 2003.), par. 76.

³⁷⁰⁷ P843 (Svjedok RM-009, izjava svjedoka, 23. januar 2003.), par. 76.

³⁷⁰⁸ P843 (Svjedok RM-009, izjava svjedoka, 23. januar 2003.), par. 74.

³⁷⁰⁹ P843 (Svjedok RM-009, izjava svjedoka, 23. januar 2003.), par. 185; P853 (Fotografije ekshumacije u Gornjoj Plitskoj), str. 1-9.

³⁷¹⁰ P843 (Svjedok RM-009, izjava svjedoka, 23. januar 2003.), par. 186.

³⁷¹¹ P843 (Svjedok RM-009, izjava svjedoka, 23. januar 2003.), par. 119-121, 188.

³⁷¹² P843 (Svjedok RM-009, izjava svjedoka, 23. januar 2003.), par. 123-124, 130; svjedok RM-009, T. 8018-8019.

³⁷¹³ P843 (Svjedok RM-009, izjava svjedoka, 23. januar 2003.), par. 124.

³⁷¹⁴ P843 (Svjedok RM-009, izjava svjedoka, 23. januar 2003.), par. 125-126; svjedok RM-009, T. 8003-8004, 8029-8030.

Miroslavu Janičijeviću i Saši Petroviću.³⁷¹⁵ U jednoj grobnici na muslimanskom groblju u Vrbanjcima bilo je djelimično pokopano više od 30 tijela.³⁷¹⁶

898. Nadalje, što se tiče ovog incidenta, **Predrag Radulović** je izjavio da su tokom ljeta 1992. nesrbi ubijeni u selu Vrbanjci u znak odmazde za borbena dejstva bošnjačkih oružanih formacija protiv srpskih sela u opštini Kotor-Varoš.³⁷¹⁷ Ti nesrbi su uglavnom bili "civilni".³⁷¹⁸ Obavještajni tim "Miloš" imao je saznanja o učešću pripadnika Specijalnog odreda policije CSB-a Banjaluka u ubijanju u Vrbanjcima.³⁷¹⁹ Župljanin je rekao svjedoku da su načelnik SJB-a Tepić i operativni radnik SNB-a Pejić potvrdili da je ovaj odred učestvovao u tom ubijanju.³⁷²⁰

Ubijanje Drage Anušića

899. Svjedok RM-009 je poznavao čovjeka po imenu Drago Anušić, koji je bio zatočen u preduzeću "Pilana" i kojeg su specijalci ubili, a potom ga bacili u rijeku.³⁷²¹

Ubijanje pet mještana sela Hrvaćani

900. Što se tiče navodnog incidenta ubistva u selu Hrvaćani, dokazi svjedoka RM-014 i Elvedina Pašića razmotreni su u poglavlju 4.7.7.

Zaključci Pretresnog vijeća

901. Na osnovu gore navedenog, Pretresno vijeće konstatuje da su oko 13. juna 1992. srpske vojne snage napale i granatirale selo Hrvaćani, u kojem su živjeli bosanski Muslimani, i ubili pet starijih mještana, bosanskih Muslimana, koji su ostali u selu i koji nisu mogli otići prije napada, tako što su ih ubili iz vatrenog oružja ili spalili.

902. Pretresno vijeće takođe konstatuje da su 2. jula 1992. vojne snage pod komandom Slobodana Župljanina i Saše Petrovića ili pripadnici Specijalnog odreda policije CSB-a Banjaluka ubili najmanje 30 bosanskih Muslimana, uključujući 15 bosanskih Muslimana koji su bili zatočeni u kafani "Alagić", tokom napada na Vrbanjce u znak odmazde za zasjedu koju su naoružani Muslimani postavili snagama VRS-a. Na osnovu dokaza razmotrenih gore u tekstu i drugdje u poglavljima 3.1.2 i 4.7, Pretresno

³⁷¹⁵ P843 (Svjedok RM-009, izjava svjedoka, 23. januar 2003.), par. 126.

³⁷¹⁶ P843 (Svjedok RM-009, izjava svjedoka, 23. januar 2003.), par. 127, 129.

³⁷¹⁷ P3207 (Predrag Radulović, izjava svjedoka, 5. decembar 2009.), par. 73.

³⁷¹⁸ P3207 (Predrag Radulović, izjava svjedoka, 5. decembar 2009.), par. 73.

³⁷¹⁹ P3207 (Predrag Radulović, izjava svjedoka, 5. decembar 2009.), par. 75.

³⁷²⁰ P3207 (Predrag Radulović, izjava svjedoka, 5. decembar 2009.), par. 75.

³⁷²¹ P843 (Svjedok RM-009, izjava svjedoka, 23. januar 2003.), par. 33, 79.

vijeće zaključuje da je Slobodan Župljanin bio komandant 2. pješadijskog bataljona 22. brigade VRS-a.

903. Pretresno vijeće će dalje razmotriti gore pomenute incidente u vezi s tačkama 1 i 3-6 Optužnice u poglavlju 8 dolje.

904. Što se tiče navodnog ubijanja jednog broja drugih ljudi u opštini u periodu od najkasnije juna do novembra 1992., uključujući i nesrbe, Pretresnom vijeću nisu predloženi nikakvi dokazi o počiniocima. U drugim slučajevima, Pretresnom vijeću su predloženi dokazi iz druge ruke koje je svjedok RM-009 iznio o počiniocima, ali svjedok nije konkretno naveo svoje izvore odnosno, u dva slučaja, porijeklo informacija njegovih izvora. Pretresno vijeće stoga neće dalje razmatrati te incidente u vezi ni sa jednom tačkom Optužnice.

4.7.2 Protivpravno zatočenje i okrutno ili nečovječno postupanje u zatočeničkim objektima

Incidenti zatočenja koji se ne navode u prilogima Optužnici – škola u Grabovici

905. Prema Optužnici, optuženi je odgovoran za protivpravno zatočenje, mučenje, premlaćivanje, zlostavljanje, silovanje, druga djela seksualnog nasilja i podvrgavanje bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata nehumanim životnim uslovima u zatočeničkim objektima u opštini Kotor-Varoš, u periodu od 12. maja 1992. do 30. novembra 1995.³⁷²² Odbrana je iznijela argument da snage VRS-a nisu učestvovala u premlaćivanju u školi u Grabovici i oko nje, te da su u nasilju nad Muslimanima u školi učestvovali civili.³⁷²³ Pretresno vijeće je formalno primilo na znanje izvjestan broj činjenica o kojima je presuđeno u vezi s događajima koji su se odigrali u školi u Grabovici. Pretresnom vijeću su takođe predloženi dokazi koje su iznijeli **svjedokinja RM-089** i **Elvedin Pašić**, oboje bosanski Muslimani koji su bili zatočeni u školi u Grabovici;³⁷²⁴ **svjedok RM-802**, oficir VRS-a;³⁷²⁵ **svjedok RM-009**, bosanski Srbin iz Kotor-Varoša;³⁷²⁶ i **Vojislav Kršić**, bosanski Srbin iz Kotor-Varoša, koji je od 28. avgusta 1992. bio pomoćnik načelnika štaba za operativno-nastavne poslove 1.

³⁷²² Optužnica, par. 39(b)-(c), 47, 53, 59(b)-(d), (g).

³⁷²³ Završni podnesak odbrane, par. 1133.

³⁷²⁴ P2451 (Svjedokinja RM-089, izjava svjedoka, 16. april 2000.), str. 1-2; Elvedin Pašić, T. 538-540.

³⁷²⁵ P439 (Svjedok RM-802, izjava svjedoka, 25. april 2012.), str. 1-2, 33; P438 (List sa pseudonimom za svjedoka RM-802).

³⁷²⁶ P843 (Svjedok RM-009, izjava svjedoka, 23. januar 2003.), par. 39-40; svjedok RM-009, T. 7957-7958; P846 (Potvrda od 5. februara 1993., koju je potpisao Duško Kerezović).

kotorvaroške brigade VRS-a;³⁷²⁷ i ono smatra da ti dokazi ne pobijaju činjenice o kojima je presuđeno.³⁷²⁸ S tim u vezi, Pretresno vijeće će se dolje u tekstu baviti činjenicom o kojoj je presuđeno 803 i dokazima koje su predočili svjedokinja RM-089 i Elvedin Pašić. Pretresno vijeće će u ovom poglavlju razmotriti dokaze više svjedoka koji se odnose na zarobljavanje i zatočenje jednog broja ljudi u školi, premda je velik dio tih dokaza relevantan i za incident 4.4 iz Priloga A Optužnici i optužbe za deportaciju i prisilno premještanje u opštini Kotor-Varoš.

906. Početkom oktobra 1992., mali džep oko sela Večići, u kojem su Muslimani bili u većini, bilo je jedino područje opštine Kotor-Varoš koje nije bilo pod kontrolom 1. KK VRS-a.³⁷²⁹ Prema riječima **Vojislava Kršića**, ovo selo je bilo u zoni odgovornosti 22. pješadijske brigade.³⁷³⁰ **Svjedok RM-009** je u svom svjedočenju izjavio da su Večići bili jedino selo u kojem je muslimanski otpor bio dobro organizovan i da je mnogo puta bilo meta napada 1. lake kotorvaroške brigade, vojnih snaga i pripadnika Specijalne jedinice policije CSB-a Banjaluka, kao i raznih policijskih snaga iz Kotor-Varoša i Banjaluke.³⁷³¹ Mještani, Muslimani i Hrvati, naoružali su se i branili Večiće tokom ljetnih mjeseci 1992. i na tom području bilo je borbenih dejstava, kao što je napad iz zasjede i ubijanje srpskih vojnika.³⁷³² Međutim, u jesen su srpske snage opkolile stanovnike Večića i započeli su pregovori o predaji stanovništva.³⁷³³ Zbog toga što se dio muslimanskog i hrvatskog stanovništva nije htio razoružati, srpske vlasti su razmatrale mogućnost da puste ljude da odu prije nego što se razoružaju.³⁷³⁴ U noći između 2. i 3. novembra 1992., naoružani ljudi iz Večića pokušali su pobjeći u pravcu Travnika, dok su se žene i djeca odlučili predati.³⁷³⁵ Prema zapisniku sa 115. sjednice Ratnog predsjedništva održane 3. novembra 1992., kojoj su prisustvovali Slobodan Župljanin, Zdravko Pejić i Čedo Đukić, vojnici i stanovništvo Večića su napustili

³⁷²⁷ D844 (Vojislav Kršić, izjava svjedoka, 8. februar 2014.), str. 1, par. 1-2, 4; P6977 (Imenovanje Vojislava Kršića za pomoćnika načelnika štaba Kotorvaroške lake pješadijske brigade, 27. avgust 1992.).

³⁷²⁸ **Svjedokinja RM-089**: P2451 (Svjedokinja RM-089, izjava svjedoka, 16. april 2000.), str. 7-8. **Elvedin Pašić**: Elvedin Pašić, T. 560, 562-567. **Svjedok RM-802**: P439 (Svjedok RM-802, izjava svjedoka, 25. april 2012.), par. 65; svjedok RM-802, T. 4634. **Svjedok RM-009**: P843 (Svjedok RM-009, izjava svjedoka, 23. januar 2003.), par. 142, 152, 154-155; svjedok RM-009, T. 8020-8022; P852 (Izvod iz zapisnika sa 116. sjednice Ratnog predsjedništva Kotor Varoš, 4. novembar 1992.), str. 1. **Vojislav Kršić**: Vojislav Kršić, T. 29285, 29287, 29303, 29347-29348. Dijelovi dokaza koje su iznijeli Vojislav Kršić i svjedokinja RM-089 razmotreni su u poglavlju 4.7.1, *Incident 4.4. iz Priloga A Optužnici*.

³⁷²⁹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 800.

³⁷³⁰ Vojislav Kršić, T. 29285, 29303, 29347.

³⁷³¹ P843 (Svjedok RM-009, izjava svjedoka, 23. januar 2003.), par. 142.

³⁷³² Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 800.

³⁷³³ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 801.

³⁷³⁴ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 801.

³⁷³⁵ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 803.

selo.³⁷³⁶ Srpska vojska je saznala za to i VRS je naoružane ljude koji su bježali iz Večića sačekao u zasjedi i zarobio.³⁷³⁷ Neki su dovedeni u školu u Grabovici.³⁷³⁸

907. **Svjedokinja RM-089 i Elvedin Pašić** iznijeli su dodatne pojedinosti o sastavu grupe koja je napustila selo i hapšenju nekih mještana koje je uslijedilo. Mada se u nekim pojedinostima razlikuju, Pretresno vijeće smatra da se njihov prikaz događaja u velikoj mjeri podudara. **Svjedokinja RM-089** je izjavila da je u jednoj velikoj koloni iz Večića otišla 3. novembra 1992. sa svojim suprugom i drugim vojno sposobnim muškarcima iz sela, kao i s pedesetak žena i dječaka, dok je većina drugih žena, djece i starih ljudi otišla u pravcu Vrbanjaca.³⁷³⁹ **Pašić** je u svom svjedočenju rekao da je bio u grupi koja je pokušavala da se domogne Travnika kad je, prolazeći kroz šumu, na njih otvorena vatra.³⁷⁴⁰

908. **Pašić** je u svom svjedočenju rekao da je, kad je pucjava prestala, vidio grupu od 15 do 20 muškaraca, koji su po njegovom mišljenju bili Srbi, kako im mašu s druge strane brda i čuo ih je kako viču: "[B]alije, predajte se. Ako se predate, živjećete. A ako se ne predate, svi ćete poginuti."³⁷⁴¹ Jedan čovjek iz njihove grupe, Fadil Zec, otišao je da razgovara s tih 15 do 20 muškaraca, vratio se i rekao svojoj grupi da su Srbi pristali da im ne naude i da ih prevezu u Travnik na razmjenu zbog toga što su se predali.³⁷⁴² Grupa je odlučila da se preda.³⁷⁴³ Zec je stavio komad svoje bijele košulje na štap i grupa je pješice krenula prema Grabovici.³⁷⁴⁴ Srpski vojnici u maskirnim uniformama razoružali su pripadnike grupe, oduzeli im dragocjenosti i naredili im da legnu licem prema zemlji.³⁷⁴⁵ Grupi, koja se sastojala od otprilike deset žena, deset djevojaka i otprilike pet ili šest dječaka, među kojima je bio i svjedok koji je tada imao 14 godina, naredeno je da ustanu i da krenu prema selu Grabovica, u pratnji vojnika u maskirnim

³⁷³⁶ P3743 (Izvod iz zapisnika sa 115. sjednice Ratnog predsjedništva opštine Kotor Varoš, 3. novembar 1992.).

³⁷³⁷ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 803.

³⁷³⁸ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 803.

³⁷³⁹ P2451 (Svjedokinja RM-089, izjava svjedoka, 16. april 2000.), str. 6. V. takođe P439 (Svjedok RM-802, izjava svjedoka, 25. april 2012.), par. 65; P843 (Svjedok RM-009, izjava svjedoka, 23. januar 2003.), par. 155; svjedok RM-009, T. 8021.

³⁷⁴⁰ Elvedin Pašić, T. 560, 562-568.

³⁷⁴¹ Elvedin Pašić, T. 568-569.

³⁷⁴² Elvedin Pašić, T. 569-570.

³⁷⁴³ Elvedin Pašić, T. 570. V. takođe P439 (Svjedok RM-802, izjava svjedoka, 25. april 2012.), par. 65. Svjedok RM-802, T. 4634; P843 (Svjedok RM-009, izjava svjedoka, 23. januar 2003.), par. 155; svjedok RM-009, T. 8021; P852 (Izvod iz zapisnika sa 116. sjednice Ratnog predsjedništva Kotor Varoš, 4. novembar 1992.), str. 1.

³⁷⁴⁴ Elvedin Pašić, T. 570; P2451 (Svjedokinja RM-089, izjava svjedoka, 16. april 2000.), str. 7.

³⁷⁴⁵ Elvedin Pašić, T. 570-573. V. takođe P2451 (Svjedokinja RM-089, izjava svjedoka, 16. april 2000.), str. 7.

uniformama.³⁷⁴⁶ Prema riječima **svjedokinje RM-089**, to se desilo neposredno nakon dolaska komandanta, Marka Đekanovića.³⁷⁴⁷

909. **Kršić** je u svom svjedočenju izjavio da su oko 3. ili 4. novembra 1992. vojnici Grabovačke čete sproveli otprilike 150 Muslimana, među kojima su bile žene, muškarci i djeca, od lokacije zvane Duboka u selu Večići do Grabovice.³⁷⁴⁸ Svjedok je prvo rekao da se grupa predala njihovim jedinicama, a potom objasnio da nije bio upoznat s okolnostima susreta te grupe i vojnika.³⁷⁴⁹ U komandi u Kotor-Varošu, Dušan Novaković, komandant 1. kotorvaroške brigade, naredio je Kršiću da krene za Grabovicu kako bi pomogao u prihvatu kolone Muslimana i da od njih uzme oružje.³⁷⁵⁰ Kad je kolona stigla u Grabovicu, odvedena je na fudbalsko igralište.³⁷⁵¹ Kršić je, uz pomoć Boška Đurića, komandira voda Grabovačke čete, prikupio 35 do 40 cijevi različitog kalibra.³⁷⁵² Novaković je stigao 15 do 20 minuta nakon Kršića.³⁷⁵³

910. U školi u Grabovici naoružani muškarci su držani zasebno, dok su autobusima koje je obezbijedio Krizni štab žene, stari ljudi i djeca poslani da se priključe preostalim dijelom stanovništva.³⁷⁵⁴ Ratno predsjedništvo je odlučilo da konvoj krene čim to bude moguće.³⁷⁵⁵ Osim toga, odlučilo je zadužiti Pejčića, Slobodana Župljanina, Balabana i potpukovnika Novakovića za zarobljene vojnike.³⁷⁵⁶ **Kršić** je o tome dao dodatne informacije. On je u svom svjedočenju rekao da je Novaković naredio da se žene i djeca razdvoje od vojno sposobnih muškaraca na fudbalskom igralištu i naredio je, konkretno, da se žene i djeca smjeste u učionicu u prizemlju škole, a muškarci u učionicu na spratu.³⁷⁵⁷ Ljudi su u školu odvedeni u grupama.³⁷⁵⁸ Novaković je takođe naredio Kršiću da ostane u Grabovici i da popiše ljude.³⁷⁵⁹ U prizemlju je 30 do 40 žena i djece bilo

³⁷⁴⁶ Elvedin Pašić, T. 574-576.

³⁷⁴⁷ P2451 (Svjedokinja RM-089, izjava svjedoka, 16. april 2000.), str. 7.

³⁷⁴⁸ D844 (Vojislav Kršić, izjava svjedoka, 8. februar 2014.), par. 7; Vojislav Kršić, T. 29286, 29345-29348, 29375.

³⁷⁴⁹ Vojislav Kršić, T. 29285, 29346-29347, 29351.

³⁷⁵⁰ D844 (Vojislav Kršić, izjava svjedoka, 8. februar 2014.), par. 7-8; Vojislav Kršić, T. 29344.

³⁷⁵¹ D844 (Vojislav Kršić, izjava svjedoka, 8. februar 2014.), par. 8; Vojislav Kršić, T. 29286, 29346-29347.

³⁷⁵² D844 (Vojislav Kršić, izjava svjedoka, 8. februar 2014.), par. 8; Vojislav Kršić, T. 29350-29351.

³⁷⁵³ Vojislav Kršić, T. 29348.

³⁷⁵⁴ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 804.

³⁷⁵⁵ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 805.

³⁷⁵⁶ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 805.

³⁷⁵⁷ D844 (Vojislav Kršić, izjava svjedoka, 8. februar 2014.), par. 8, 12; Vojislav Kršić, T. 29286-29287, 29348-29349. V. takođe P2451 (Svjedokinja RM-089, izjava svjedoka, 16. april 2000.), str. 7.

³⁷⁵⁸ Vojislav Kršić, T. 29287.

³⁷⁵⁹ D844 (Vojislav Kršić, izjava svjedoka, 8. februar 2014.), par. 8.

smješteno u učionicu u koju je moglo stati 30 do 40 učenika.³⁷⁶⁰ U zasebnoj prostoriji, u prisustvu dva policajca, prilikom sastavljanja spiska muškaraca koji su svi bili nesrbi, Kršić je tražio da mu kažu ime, prezime, datum rođenja, odakle dolaze ili koje im je prebivalište.³⁷⁶¹ Taj spisak je sljedeće jutro dao Novakoviću.³⁷⁶² Zatočnici su preko noći držani u školi i spavali su u učionicama na golom podu.³⁷⁶³

911. Prema riječima **svjedoka RM-009**, u školi je bio stacioniran Grabovički bataljon Kotorvaroške lake brigade.³⁷⁶⁴ **Kršić** je u svom svjedočenju rekao da je organizovao obezbjeđenje u školi tako što je postavio pet stražarskih mjesta, dva unutar škole i tri izvan škole.³⁷⁶⁵ Slobodan Jošić, komandir voda Vojne policije brigade, bio je zadužen za obezbjeđenje i komandovao je timom koji se sastojao od osam pripadnika voda Vojne policije i sedam pripadnika interventnog voda i Grabovačke čete.³⁷⁶⁶ Kršić je strogo naredio Jošiću da niko ne smije biti povrijeđen i zaprijetio mu da će ga strijeljati ako bude propusta u obezbjeđenju.³⁷⁶⁷ Mještani civili, žene u crnoj odjeći i jedan civil po imenu Milovan Tovilović, čiji je sin nedavno poginuo, okupili su se i verbalno prijetili Muslimanima.³⁷⁶⁸ Mještani su se razišli nakon što je to od njih zatražio Kršić i zato što je već bilo prilično kasno.³⁷⁶⁹

912. Drugi svjedoci svjedočili su o uslovima u školi. **Pašić** je u svom svjedočenju rekao da im je u Grabovici naređeno da se postroje u školskom dvorištu.³⁷⁷⁰ Stigao je jedan čovjek koji je, prema riječima svjedoka, izgledao kao da je tu glavni, i rekao im da se njima ništa neće desiti, ali da će za to platiti njihovi muškarci.³⁷⁷¹ Žene i djeca su zatim odvedeni u jednu učionicu u prizemlju škole u Grabovici, gdje su stavljeni pod nadzor dva naoružana stražara.³⁷⁷² Zatočnici su bili pokisli do kože, bilo im je jako hladno, morali su tražiti dozvolu za odlazak u zahod, a u zahod su mogli samo u pratnji stražara.³⁷⁷³ Kasnije te večeri, svjedok je s prozora učionice vidio vojne kamione i

³⁷⁶⁰ D844 (Vojislav Kršić, izjava svjedoka, 8. februar 2014.), par. 8; Vojislav Kršić, T. 29287-29288.

³⁷⁶¹ Vojislav Kršić, T. 29365-29366, 29288.

³⁷⁶² Vojislav Kršić, T. 29366.

³⁷⁶³ Vojislav Kršić, T. 29300.

³⁷⁶⁴ P843 (Svjedok RM-009, izjava svjedoka, 23. januar 2003.), par. 157, 169; P844 (Tabela s pojašnjenjima izjave svjedoka RM-009), str. 1.

³⁷⁶⁵ D844 (Vojislav Kršić, izjava svjedoka, 8. februar 2014.), par. 8.

³⁷⁶⁶ D844 (Vojislav Kršić, izjava svjedoka, 8. februar 2014.), par. 8-9.

³⁷⁶⁷ D844 (Vojislav Kršić, izjava svjedoka, 8. februar 2014.), par. 10.

³⁷⁶⁸ D844 (Vojislav Kršić, izjava svjedoka, 8. februar 2014.), par. 11.

³⁷⁶⁹ D844 (Vojislav Kršić, izjava svjedoka, 8. februar 2014.), par. 11.

³⁷⁷⁰ Elvedin Pašić, T. 576-577.

³⁷⁷¹ Elvedin Pašić, T. 577.

³⁷⁷² Elvedin Pašić, T. 577.

³⁷⁷³ Elvedin Pašić, T. 577, 579.

grupu nenaoružanih muškaraca koji su ispred kamiona hodali polako, pogunutih glava i ruku vezanih iza leđa.³⁷⁷⁴ Pašić je vidio da su to muškarci koji su bili izdvojeni iz njegove grupe nakon što su prethodni dan zarobljeni.³⁷⁷⁵ Muškarci su odvedeni na drugi sprat škole, a vojnici su pitali Pašićevu grupu, u kojoj su bile žene i djeca, da li žele vidjeti "svoje muškarce".³⁷⁷⁶ Iz straha, Pašić nije otišao da vidi svog oca, ali se sjetio da je jedna žena, Hajrija Dugonjić, otišla na sprat da vidi svog supruga, Seada Rahmanovića.³⁷⁷⁷ Hajrija Dugonjić se vratila u grupu uplakana i rekla da je da joj je muž bio "sav modar" i da je potvrdio da su svi drugi muškarci tamo.³⁷⁷⁸

913. **Kršić** je u svom svjedočenju izjavio da je sljedećeg jutra došao Novaković i rekao mu da će uskoro doći Neđo Đekanović, predsjednik opštine Kotor-Varoš, i dovesti autobuse da odvezu ljude u Travnik. Tokom tog jutra, Kršić je vidio lokalne civile i žene u crnom koji su se okupili oko škole u većoj grupi nego prethodnog dana i da su neki od njih naoružani. Tovilović je imao pušku M-48.³⁷⁷⁹ Kršić je predložio da se Muslimanima skuha čaj prije dolaska autobusa, a kad je čaj pripremljen, žene u crnini su otele manjerke s čajem i prosule ga uz psovke.³⁷⁸⁰ Đekanović je stigao jednim autobusom i dogovoreno je da se prvo prevezu žene i djeca.³⁷⁸¹ Novaković je naredio da se od vojnika i starješina formira špalir kako bi žene i djeca, Muslimani, prošli do autobusa.³⁷⁸²

914. Žene u crnini napale su prisutne vojnike i Muslimanke i počele su bacati kamenice na srpske vojnike, od kojih je jedna pogodila Novakovića.³⁷⁸³ Novaković je naredio Kršiću da se vrati na komandno mjesto brigade u Kotor-Varošu, a Kršić je, prije nego što je otišao, zatražio od Novakovića da učini sve da se obezbijede ljudi u školi i da stupi u vezu s Komandom 1. KK-a u vezi s napadom na zatočenike i vojnike.³⁷⁸⁴ Dok su razgovarali, stigao je kurir i izvijestio Kršića i Novakovića da su mještani iz kolone izveli jednog Muslimana i da ga tuku.³⁷⁸⁵ Žene u crnini su rukama udarale tog Muslimana. Tovilović i još jedan muškarac u civilnoj odjeći udarali su ga kundacima

³⁷⁷⁴ Elvedin Pašić, T. 578, 637.

³⁷⁷⁵ Elvedin Pašić, T. 578, 637.

³⁷⁷⁶ Elvedin Pašić, T. 578, 637.

³⁷⁷⁷ Elvedin Pašić, T. 578.

³⁷⁷⁸ Elvedin Pašić, T. 578-579.

³⁷⁷⁹ D844 (Vojislav Kršić, izjava svjedoka, 8. februar 2014.), par. 13.

³⁷⁸⁰ D844 (Vojislav Kršić, izjava svjedoka, 8. februar 2014.), par. 14.

³⁷⁸¹ D844 (Vojislav Kršić, izjava svjedoka, 8. februar 2014.), par. 14.

³⁷⁸² D844 (Vojislav Kršić, izjava svjedoka, 8. februar 2014.), par. 15.

³⁷⁸³ D844 (Vojislav Kršić, izjava svjedoka, 8. februar 2014.), par. 15.

³⁷⁸⁴ D844 (Vojislav Kršić, izjava svjedoka, 8. februar 2014.), par. 16.

³⁷⁸⁵ D844 (Vojislav Kršić, izjava svjedoka, 8. februar 2014.), par. 17.

pušaka. Dok su Kršić i kapetan Stanić pokušavali da obuzdaju Tovilovića i onog drugog čovjeka da ne zamahuju puškom, neko je iza njihovih leđa uletio u gužvu i ubio tog Muslimana.³⁷⁸⁶ Ubijanje tog Muslimana bilo je jedino koje je Kršić vidio u školi u Grabovici.³⁷⁸⁷ Prema Kršićevim riječima, reakcija mještana bila je posljedica djelovanja nesrpskih snaga na području opštine.³⁷⁸⁸ Nakon tog događaja, Kršić je otišao u komandu čete, izvijestio Novakovića i napisao izjavu o tome što se desilo u Grabovici.³⁷⁸⁹

915. Svjedokinja RM-089 i Elvedin Pašić iznijeli su dokaze o sastavu grupe Muslimana koji su iz Večića pobjegli za Travnik u noćnim satima 2. novembra 1992. Konkretno, oba svjedoka, koji su takođe bili dio grupe, navela su da su se neke žene i djeca priključili grupi naoružanih muškaraca. Osim toga, dali su detaljan opis puta te grupe, do trenutka kad su zarobljeni i kad su se predali Srbima. U činjenici o kojoj je presuđeno 803 navodi se da su otprilike tog datuma vojno sposobni muškarci pobjegli prema Travniku, dok su se žene i djeca predali. Pretresno vijeće smatra da iskazi svjedokinje RM-089 i Elvedina Pašića imaju dodatnu dozu preciznosti s obzirom na to da oni tačno navode sastav grupe koja je pobjegla iz sela i da to ne predstavlja pobijanje činjenice o kojoj je presuđeno 803.

916. Na osnovu gore navedenog, Pretresno vijeće konstatuje da su u noći 2. novembra 1992. grupa muškaraca, bosanskih Muslimana, od kojih su neki bili naoružani, kao i oko 50 žena i jedan broj djece, pokušali pobjeći iz sela Večići u pravcu Travnika. Srbi su od grupe zatražili da se preda i neke od ljudi u grupi su razoružali. Prijetili su da će "balije" ubiti ako se ne predaju. Otprilike 150 Muslimana, uglavnom muškaraca, ali i žena i djece, predali su se pripadnicima VRS-a, i dovedeni su i smješteni preko noći u školu u Grabovici.

917. Što se tiče uslova zatočenja, zatočenici su proveli noć u učionici i spavali su na podu. Zatočenici su bili pokisli do kože i bilo im je jako hladno, a morali su tražiti dozvolu i pod pratnjom ići u zahod. Mještani civili okupili su se pored škole i Muslimanima verbalno prijetili, ali su, na Kršićev zahtjev, otišli. Sljedećeg jutra, Kršić je predložio da se zatočenicima napravi čaj. Grupa žena u crnini zgrabila je čaj, psovala zatočenike i napala vojnike, žene i djecu, Muslimane, dok su pokušavali proći do

³⁷⁸⁶ D844 (Vojislav Kršić, izjava svjedoka, 8. februar 2014.), par. 18.

³⁷⁸⁷ D844 (Vojislav Kršić, izjava svjedoka, 8. februar 2014.), par. 19.

³⁷⁸⁸ D844 (Vojislav Kršić, izjava svjedoka, 8. februar 2014.). Pretresno vijeće napominje da je dio izjave na koji se ovdje upućuje sadržan u jednom pasusu koji nije označen brojem i koji je umetnut između pasusa 19 i 20.

³⁷⁸⁹ D844 (Vojislav Kršić, izjava svjedoka, 8. februar 2014.), par. 20; Vojislav Kršić, T. 29307, 29367.

autobusa, usprkos naređenjima koje je Kršić dao Jošiću da se zatočenicima ništa ne smije desiti.

918. Pretresno vijeće konstatuje da je 1. kotorvaroška brigada, pod komandom Dušana Novakovića, bila zadužena za ljude zatočene u školi. Novaković je naredio da se žene i djeca razdvoje od vojno sposobnih muškaraca u školi. Vod Vojne policije 1. kotorvaroške brigade, pod komandom Slobodana Jošića, bio je zadužen za obezbjeđenje u školi. Njegov tim sastojao se od pripadnika voda Vojne policije, kao i pripadnika interventnog voda i Grabovačke čete.

919. Pretresno vijeće će dalje razmotriti ovaj incident u vezi s tačkama 1 i 3 Optužnice, u poglavlju 8 dolje.

4.7.3 Uništavanje privatne i javne imovine, uključujući spomenike kulture i sakralne objekte

920. Prema Optužnici, optuženi je odgovoran za djela bezobzirnog uništavanja privatne imovine, uključujući kuće i poslovne objekte, i javne imovine, uključujući spomenike kulture i sakralne objekte, navedene u incidentu 8 iz Priloga D Optužnici, u opštini Kotor-Varoš, u periodu od 12. maja 1992. do 30. novembra 1995.³⁷⁹⁰ Konkretno, u Optužnici se navodi da su džamija u Hanificima, džamija u Vrbanjcima, džamija u Hrvaćanima, stara i nova džamija u Večićima, džamija u Vraniću, džamija u Ravnama, džamija u Donjoj Varoši, džamija u Hadrovcima i rimokatolička crkva u gradu Kotor-Varošu razorene u periodu od juna do decembra 1992.³⁷⁹¹ Odbrana je iznijela argument da je na osnovu dokaza utvrđeno da pripadnici VRS-a nisu učestvovali u razaranju vjerskih objekata u opštini.³⁷⁹² Incident 8 iz Priloga D Optužnici ograničen je na uništavanje gore navedenih sakralnih objekata. Međutim, optužba za razaranje nije ograničena samo na incidente iz priloga Optužnici.³⁷⁹³ Shodno tome, Pretresno vijeće nije zanemarilo dokaze koji izlaze iz okvira incidenta 8 iz Priloga D Optužnici. Pretresno vijeće je formalno primilo na znanje izvjestan broj činjenica o kojima je presuđeno u vezi s ovom optužbom. Pretresnom vijeću su takođe predloženi dokazi koje su iznijeli **Elvedin Pašić**, bosanski Musliman iz sela Hrvaćani u blizini grada Kotor-Varoša, koji je 1992. imao približno 14 godina,³⁷⁹⁴ i **András Riedlmayer**, bibliograf i

³⁷⁹⁰ Optužnica, par. 47, 52, 59(j), incident 8 iz Priloga D Optužnici.

³⁷⁹¹ Optužnica, incident 8 iz Priloga D Optužnici.

³⁷⁹² Završni podnesak odbrane, par. 1156-1160, 11621163.

³⁷⁹³ Za više informacija o ovom pitanju, v. Dodatak B.

³⁷⁹⁴ Elvedin Pašić, T. 538-540.

stručnjak za dokumentiranje umjetničke građe;³⁷⁹⁵ i ono smatra da su ti dokazi u skladu s činjenicama o kojima je presuđeno.³⁷⁹⁶ Vijeću su predloženi i dokazi koje su iznijeli **Vojin Ubiparip**, koji je od 25. avgusta 1992. bio pripadnik 22. brigade VRS-a,³⁷⁹⁷ i **svjedok RM-009**, bosanski Srbin iz Kotor-Varoša.³⁷⁹⁸

921. Snage bosanskih Srba granatirale su gradove i sela u opštini Kotor-Varoš, a potom pljačkale i palile kuće.³⁷⁹⁹ Vojska bosanskih Srba napala je grad Kotor-Varoš i selo Vrbanjci u junu 1992.³⁸⁰⁰ Prema riječima **svjedoka RM-009**, u Kotor-Varošu je spaljeno 80 posto nesrpskih kuća, ponekad po naređenju policije, a nije spaljena nijedna srpska kuća.³⁸⁰¹ U selu Dabovci pripadnici snaga bosanskih Srba često su pljačkali kuće bosanskih Muslimana.³⁸⁰² Snage bosanskih Srba takođe su granatiranjem teškom artiljerijom i vazdušnim napadom razorile selo Večići.³⁸⁰³ Sredinom 1992. napale su i zapalile sela Hanifići, Plitska i Kotor.³⁸⁰⁴ Tokom napada, kuće su granatirane ili paljene.³⁸⁰⁵ Pripadnici snaga bosanskih Srba opljačkali su namještaj i druge vrijedne stvari iz kuća.³⁸⁰⁶ Početkom juna 1992., kad se **Elvedin Pašić** vratio u Hrvaćane, većina kuća je bila razorena.³⁸⁰⁷

922. Godine 1992. vatrom, eksplozivom, granatiranjem ili kombinacijom svega navedenog teško je oštećeno ili potpuno uništeno ukupno četrnaest muslimanskih i katoličkih spomenika u opštini Kotor-Varoš, većina u julu i avgustu te godine.³⁸⁰⁸ Među spomenicima bile su džamije u Hanifićima, gradu Kotor-Varošu, Hrvaćanima,

³⁷⁹⁵ P2503 (Izveštaj vještaka Andrása Riedlmayera, decembar 2012.), par. 75; András Riedlmayer, T. 17888; P2504 (Biografija Andrása Riedlmayera), str. 1.

³⁷⁹⁶ **Elvedin Pašić**: Elvedin Pašić, T. 542-546, 551-554, 603, 605-606, 620. **András Riedlmayer**: P2503 (Izveštaj vještaka Andrása Riedlmayera, decembar 2012.), par. 46-47, 50, 59; P2510 (Formatirani zapisi uz izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera), str. 183-185, 189-212; P2511 (Baza podataka iz katastarske evidencije za izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera); P2513 (Dodatak izvještaju vještaka Andrása Riedlmayera, 30. septembar 2013.), str. 11-14; P2514 (Tabela u programu *Excel* dostavljena kako bi se ažurirao izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera, 27. septembar 2013.); András Riedlmayer, T. 17922-17923. Dokazi Elvedina Pašića takođe su razmotreni u poglavlju 4.7.7. U vezi s pristupom Pretresnog vijeća u vezi s Riedlmayerovim dokazima, v. Dodatak B.

³⁷⁹⁷ D891 (Vojin Ubiparip, izjava svjedoka, 22. juli 2014.), par. 2-4; Vojin Ubiparip, T. 31182-31183.

³⁷⁹⁸ P843 (Svjedok RM-009, izjava svjedoka, 23. januar 2003.), par. 39-40; svjedok RM-009, T. 7957-7958; P846 (Potvrda od 5. februara 1993., koju je potpisao Duško Kerezović). Dokazi svjedoka RM-009 takođe su razmotreni u poglavlju 4.7.2.

³⁷⁹⁹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 811.

³⁸⁰⁰ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 812.

³⁸⁰¹ Svjedok RM-009, T. 7985-7986.

³⁸⁰² Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 813.

³⁸⁰³ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 814.

³⁸⁰⁴ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 815.

³⁸⁰⁵ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 816.

³⁸⁰⁶ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 816.

³⁸⁰⁷ Elvedin Pašić, T. 542, 551-552.

³⁸⁰⁸ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 819.

Ravnama, Vraniću, Donjoj Varoši i Večićima.³⁸⁰⁹ Prema izvještaju **Andrésa Riedlmayera**, "srpski ekstremisti" razorili su džamiju u Donjoj Varoši, a srpske snage spalile su džamiju u Vraniću.³⁸¹⁰ Srpske snage su granatirale džamiju u Hrvaćanima, kao i staru i novu džamiju u Večićima.³⁸¹¹ Prema činjenicama o kojima je presuđeno, nova džamija je u avgustu 1992. u granatiranju pretrpila manja oštećenja.³⁸¹² **Svjedok RM-009** je precizirao da je tenk, postavljen u Vrbanjcima, ispalio najmanje deset granata u pravcu Večića, ciljajući najbližu džamiju, koju je pogodio pet puta.³⁸¹³ Prema **Riedlmayerovom** izvještaju, srpske snage su 1992. digle u vazduh Turbeta trojice braće u Večićima.³⁸¹⁴ Za vrijeme napada snaga bosanskih Srba na sela u opštini u junu i julu 1992., spaljene su i minirane džamije u selima Vrbanjci i Hanifići.³⁸¹⁵ **Riedlmayer** je u svom svjedočenju rekao da su srpske snage spalile džamiju u Hanifićima.³⁸¹⁶ U ljeto 1992., srpske snage granatirale su rimokatoličku crkvu svetog Franje Asiškog u Vrbanjcima.³⁸¹⁷ Crkva je oštećena od udara projektila, krov je urušen, vrh tornja uništen, a unutrašnjost oštećena.³⁸¹⁸ Riedlmayer je crkvu klasifikovao kao teško oštećenu.³⁸¹⁹ U gradu Kotor-Varošu, rimokatolička crkva takođe je zapaljena u ljetnim mjesecima 1992.³⁸²⁰ Prema Riedlmayerovom izvještaju, zapalile su je srpske snage.³⁸²¹

³⁸⁰⁹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 819.

³⁸¹⁰ P2510 (Formatirani zapisi uz izvještaj vještaka Andrésa Riedlmayera), str. 205-207, 210-212; P2511 (Baza podataka iz katastarske evidencije za izvještaj vještaka Andrésa Riedlmayera); P2513 (Dodatak izvještaju vještaka Andrésa Riedlmayera, 30. septembar 2013.), str. 11, 13-14; P2514 (Tabela u programu *Excel* dostavljena kako bi se ažurirao izvještaj vještaka Andrésa Riedlmayera, 27. septembar 2013.).

³⁸¹¹ P2510 (Formatirani zapisi uz izvještaj vještaka Andrésa Riedlmayera), str. 195-204; P2511 (Baza podataka iz katastarske evidencije za izvještaj vještaka Andrésa Riedlmayera); P2513 (Dodatak izvještaju vještaka Andrésa Riedlmayera, 30. septembar 2013.), str. 12-13; P2514 (Tabela u programu *Excel* dostavljena kako bi se ažurirao izvještaj vještaka Andrésa Riedlmayera, 27. septembar 2013.).

³⁸¹² Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 820.

³⁸¹³ P843 (Svjedok RM-009, izjava svjedoka, 23. januar 2003.), par. 144-145.

³⁸¹⁴ P2511 (Baza podataka iz katastarske evidencije za izvještaj vještaka Andrésa Riedlmayera); P2513 (Dodatak izvještaju vještaka Andrésa Riedlmayera, 30. septembar 2013.), str. 12; P2514 (Tabela u programu *Excel* dostavljena kako bi se ažurirao izvještaj vještaka Andrésa Riedlmayera, 27. septembar 2013.).

³⁸¹⁵ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenice br. 817, 819.

³⁸¹⁶ P2510 (Formatirani zapisi uz izvještaj vještaka Andrésa Riedlmayera), str. 183-185; P2511 (Baza podataka iz katastarske evidencije za izvještaj vještaka Andrésa Riedlmayera); P2513 (Dodatak izvještaju vještaka Andrésa Riedlmayera, 30. septembar 2013.), str. 13; P2514 (Tabela u programu *Excel* dostavljena kako bi se ažurirao izvještaj vještaka Andrésa Riedlmayera, 27. septembar 2013.).

³⁸¹⁷ P2511 (Baza podataka iz katastarske evidencije za izvještaj vještaka Andrésa Riedlmayera); P2513 (Dodatak izvještaju vještaka Andrésa Riedlmayera, 30. septembar 2013.), str. 13; P2514 (Tabela u programu *Excel* dostavljena kako bi se ažurirao izvještaj vještaka Andrésa Riedlmayera, 27. septembar 2013.).

³⁸¹⁸ P2511 (Baza podataka iz katastarske evidencije za izvještaj vještaka Andrésa Riedlmayera).

³⁸¹⁹ P2511 (Baza podataka iz katastarske evidencije za izvještaj vještaka Andrésa Riedlmayera).

³⁸²⁰ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 818.

³⁸²¹ P2510 (Formatirani zapisi uz izvještaj vještaka Andrésa Riedlmayera), str. 191-194; P2511 (Baza podataka iz katastarske evidencije za izvještaj vještaka Andrésa Riedlmayera); P2513 (Dodatak

Kako se navodi u jednom redovnom borbenom izvještaju koji je potpisao Zdravko Đurić, a koji je Komanda 1. KK-a 6. septembra 1992. poslala Glavnom štabu VRS-a, jedinice 1. krajiškog korpusa otvorile su minobacačku i tenkovsku vatru na grupe Muslimana u selima na području Kotor-Varoša, kao što su Duratovac, Zgrade, Ravno i Sokoline.³⁸²²

923. **Vojin Ubiparip** je u svom svjedočenju rekao da mu je, dok je bio na položaju komandanta, Mujko Zuhrić, oficir za vezu u Komandi korpusa, rekao da su džamiju u selu Šiprage srušili pripadnici paravojske u julu ili avgustu 1993.³⁸²³ Civilna policija je pokrenula istragu o tom incidentu.³⁸²⁴ U to vrijeme, džamija u Šipragama bila je jedina džamija na području Kotor-Varoša koja nije bila srušena.³⁸²⁵

924. **Svjedok RM-009** je u svom svjedočenju rekao da su sve džamije i katoličke crkve na području opštine Kotor-Varoš bile razorene 1992. i 1993., osim katoličke crkve u Vrbanjcima.³⁸²⁶ Svjedok je čuo da je Željko Kršić, komandir specijalne jedinice VRS-a zvane Željкова brigada, koja je koristila plavi kamion, bio jedan od ljudi zaduženih za uništavanje vjerskih objekata.³⁸²⁷ Svaki put kad bi svjedok vidio Kršića i njegovu jedinicu u Kotor-Varošu, iste večeri bi bio uništen neki vjerski objekat.³⁸²⁸

925. Pretresnom vijeću su predočeni dokazi koje je iznio **András Riedlmayer** o razaranju drugih vjerskih objekata u opštini Kotor-Varoš, i to džamije u Hadvocima, Čaršijske džamije u Čepku, kao i rimokatoličkih crkava u Bilicama, Sokolinama, Jakotini, Zabrdū i Plitskoj.³⁸²⁹ Što se tiče tih dokaza, Riedlmayer je kao počinioce jednog dijela tog razaranja identifikovao "srpske snage". Pretresno vijeće napominje da je Riedlmayer svoje dokaze o datumima i počinioćima razaranja dobio od Hamrita Bajrića, predsjednika Medžlisa Islamske zajednice u Kotor-Varošu i od Rimokatoličkog

izvještaju vještaka Andrása Riedlmayera, 30. septembar 2013.), str. 11; P2514 (Tabela u programu *Excel* dostavljena kako bi se ažurirao izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera, 27. septembar 2013.).

³⁸²² P3821 (Redovni borbeni izvještaj Komande 1. KK-a, 6. septembar 1992.), str. 1, 3.

³⁸²³ D891 (Vojin Ubiparip, izjava svjedoka, 22. juli 2014.), par. 11; Vojin Ubiparip, T. 31195-31197, 31199.

³⁸²⁴ Vojin Ubiparip, T. 31196.

³⁸²⁵ Vojin Ubiparip, T. 31196.

³⁸²⁶ P843 (Svjedok RM-009, izjava svjedoka, 23. januar 2003.), par. 63.

³⁸²⁷ P843 (Svjedok RM-009, izjava svjedoka, 23. januar 2003.), par. 63; P844 (Tabela s pojašnjenjima izjave svjedoka RM-009).

³⁸²⁸ P843 (Svjedok RM-009, izjava svjedoka, 23. januar 2003.), par. 63.

³⁸²⁹ P2503 (Izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera, decembar 2012.), par. 51, 57-58; P2510 (Formatirani zapisi uz izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera), str. 186-188; P2511 (Baza podataka iz katastarske evidencije za izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera); P2513 (Dodatak izvještaju vještaka Andrása Riedlmayera, 30. septembar 2013.), str. 11; P2514 (Tabela u programu *Excel* dostavljena kako bi se ažurirao izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera, 27. septembar 2013.).

biskupskog ordinarijata Banjaluka. Međutim, Riedlmayerov izvještaj i njegovi dodaci, uključujući i bazu podataka, ne sadrže informacije o tome kako su Bajrić i Ordinarijat došli do informacija o datumima i počiniocima, i da li zaključci koji su predloženi Riedlmayeru počivaju na čvrstoj osnovi. Iz tih razloga, Pretresno vijeće se nije oslanjalo na gore navedene dokaze koji se odnose na vrijeme i počinioce razaranja.

926. Što se tiče dokaza svjedoka RM-009 o učešću brigade Željka Kršića u razaranju vjerskih objekata u opštini Kotor-Varoš, Pretresno vijeće smatra da puka činjenica da je svjedok u svom svjedočenju rekao da je, svaki put kad je vidio Kršića bio razoren neki objekat, nije dovoljna da se utvrdi koja je bila uloga te brigade u razaranju. Što se tiče dokaza svjedoka o vremenskom okviru razaranja, Pretresno vijeće smatra da navedeni vremenski okvir nije dovoljno precizno određen i da nije jasno kako je on došao do svojih saznanja. Shodno tome, Pretresno vijeće smatra da se s tim u vezi ne može osloniti na dokaze svjedoka RM-009.

927. Na osnovu gore navedenog, Pretresno vijeće konstatuje da su od sredine 1992. snage bosanskih Srba, uključujući policiju i, za Večića, 1. kotorvarošku laku brigadu, napale, granatirale i zapalile mnoge nesrpske kuće u gradovima i selima opštine Kotor-Varoš, kao što su Večići, Hrvaćani, Hanifići, Plitska i naselje Kotor u gradu Kotor-Varošu. Nijedna srpska kuća nije zapaljena.

928. Pretresno vijeće takođe konstatuje da su, tokom tih napada, snage bosanskih Srba zapalile i minirale džamiju u Hanifićima. Nadalje, u maju ili junu 1992. srpske snage granatirale su džamiju u Hrvaćanima. Godine 1992., 1. kotorvaroška laka brigada i Specijalna jedinica policije CSB-a Banjaluka, kao i pripadnici raznih policijskih snaga iz Kotor-Varoša i Banjaluke, granatirali su staru i novu džamiju u Večićima i digli u vazduh Turbeta trojice braće u Večićima. Jedna od džamija u Večićima ciljana je i pogođena pet puta. U junu 1992., snage VRS-a napale su grad Kotor-Varoš i Vrbanjce, spalile katoličku crkvu u Kotor-Varošu, granatirale i teško oštetile katoličku crkvu u Vrbanjcima, zapalile i minirale džamiju u Vrbanjcima. Pretresno vijeće takođe konstatuje da su pripadnici paravojnih jedinica u julu ili avgustu 1993. razorili džamiju u Šipragama.

929. Pretresno vijeće će dalje razmotriti te incidente u vezi s tačkom 3 Optužnice, u poglavlju 8 dolje.

930. Godine 1992. vatrom, eksplozivom, granatiranjem ili kombinacijom svega navedenog teško su oštećeni ili uništeni i drugi muslimanski i katolički spomenici u opštini, većina u julu i avgustu te godine. Među njima su bile džamije u Ravnama, Vraniću, Donjoj Varoši, Hadrovcima, Čaršijska džamija u Čepku, kao i rimokatoličke crkve u Bilicama, Sokolinama, Jakotini, Zabrđu i Plitskoj. Pretresno vijeće se neće oslanjati na Riedlmayerove dokaze vezane za počiniocima tih incidenata razaranja. Stoga, u nedostatku dodatnih dokaza o počiniocima, Pretresno vijeće neće dalje razmatrati te incidente u vezi ni sa jednom tačkom Optužnice.

4.7.4 Oduzimanje ili pljačka imovine

931. Prema Optužnici, optuženi je odgovoran za oduzimanje ili pljačku imovine za vrijeme i poslije preuzimanja vlasti, za vrijeme hapšenja i zatočenja, kao i za vrijeme ili poslije deportacija ili prisilnih premještanja bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata u opštini Kotor-Varoš, u periodu od 12. maja 1992. do 30. novembra 1995.³⁸³⁰ Odbrana je iznijela argument da su, mada je navodno bilo slučajeva oduzimanja imovine i pljačke, ta djela izvršili pojedinci koji su djelovali samostalno i da nijedan pouzdan dokaz ne potkrepljuje navod da je optuženi naredio oduzimanje imovine ili pljačku ili da je znao ili da je bilo razloga da zna da su te radnje bile ili da će biti izvršene.³⁸³¹ Nadalje, odbrana navodi da su djela oduzimanja imovine i pljačke činjena bez obzira na nacionalnu pripadnost i da se stoga ne može zaključiti da su bila dio plana da se trajno ukloni bilo koja grupa.³⁸³² Pretresno vijeće je formalno primilo na znanje izvjestan broj činjenica o kojima je presuđeno u vezi s ovom optužbom. Isto tako, Pretresnom vijeću su predočeni dokazi koje su iznijeli **svjedok RM-009**, bosanski Srbin iz Kotor-Varoša;³⁸³³ **svjedok RM-802**, oficir VRS-a;³⁸³⁴ i **András Riedlmayer**, bibliograf i stručnjak za dokumentiranje umjetničke građe.³⁸³⁵ Činjenice o kojima je presuđeno i dokazi svjedoka RM-802 koji se odnose na konkretan incident u novembru 1992. razmotreni su u poglavlju 4.7.1, *Incident 4.4 iz Priloga A Optužnici*, kao i u poglavlju 4.7.3.

³⁸³⁰ Optužnica, par. 47, 59(i).

³⁸³¹ Završni podnesak odbrane, par. 1154.

³⁸³² Završni podnesak odbrane, par. 1154.

³⁸³³ P843 (Svjedok RM-009, izjava svjedoka, 23. januar 2003.), par. 39-40; svjedok RM-009, T. 7957-7958; P846 (Potvrda od 5. februara 1993., koju je potpisao Duško Kerezović).

³⁸³⁴ P439 (Svjedok RM-802, izjava svjedoka, 25. april 2012.), str. 1-2, 33; P438 (List s pseudonimom za svjedoka RM-802).

³⁸³⁵ P2503 (Izveštaj vještaka Andrása Riedlmayera, decembar 2012.), par. 75; András Riedlmayer, T. 17888; P2504 (Biografija Andrása Riedlmayera), str. 1.

932. **Svjedok RM-009** je u svom svjedočenju rekao da su pripadnici Specijalne jedinice CSB-a Banjaluka, kojom je komandovao kapetan VRS-a Slobodan Dubočanin, krali televizore, video-rekordere i što god da su od zlata zatekli po kućama nesrba u gradovima i selima opštine Kotor-Varoš.³⁸³⁶ Tokom juna 1992., opštinom su manje-više upravljale Crvene beretke i Specijalna jedinica.³⁸³⁷ Nakon toga, Specijalna jedinica je otišla iz Kotor-Varoša.³⁸³⁸ Pripadnici sanitetske jedinice obično su išli iza Specijalne jedinice i svu imovinu koja je ostavljena predavali bi "Domu penzionera", gdje su poslije drugi uzimali neke stvari.³⁸³⁹ Usprkos diskusijama u Ratnom predsjedništvu Kotor-Varoša o pitanju vraćanja imovine onima koji su se odselili s tog područja, nikakva imovina tokom rata nije nikom vraćena s obzirom na to da su "specijalci" stigli prvi i sve opljačkali.³⁸⁴⁰ Prema izvještaju **Andrása Riedlmayera**, tokom rata, dio građevinskog materijala za izgradnju rimokatoličke crkve Sv. Ante Padovanskog u Šibovima, koja je na početku rata još uvijek bila u izgradnji, uklonjen je i odnesen.³⁸⁴¹

933. Na osnovu gore navedenog, Pretresno vijeće konstatuje da je u junu i julu 1992. Specijalna jedinica CSB-a Banjaluka, kojom je komandovao kapetan VRS-a Slobodan Dubočanin, uzimala namještaj, TV aparate, video-rekordere i zlato iz kuća bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata u gradovima i selima u opštini Kotor-Varoš.³⁸⁴² Pretresno vijeće će dalje razmotriti ove incidente u vezi s tačkom 3 Optužnice u poglavlju 8 dolje.

934. Pretresno vijeće takođe konstatuje da su 3. novembra 1992. pripadnici VRS-a pretražili zatočenike, bosanske Muslimane, na poljani u blizini Grabovice i oduzeli im novac i dragocjenosti. O ovom incidentu je bilo riječi i u poglavlju 4.7.1, *Incident 4.4. iz Priloga A Optužnici*. Pretresno vijeće će dalje razmotriti ovaj incident u vezi s tačkom 3 Optužnice u poglavlju 8 dolje.

³⁸³⁶ P843 (Svjedok RM-009, izjava svjedoka, 23. januar 2003.), par. 56-57; svjedok RM-009, T. 8005-8006, 8018.

³⁸³⁷ P843 (Svjedok RM-009, izjava svjedoka, 23. januar 2003.), par. 22, 30, 56; svjedok RM-009, T. 8004-8006, 8009.

³⁸³⁸ P843 (Svjedok RM-009, izjava svjedoka, 23. januar 2003.), par. 56.

³⁸³⁹ Svjedok RM-009, T. 8006.

³⁸⁴⁰ Svjedok RM-009, T. 7963-7964; P848 (Zapisnik sa 37. sjednice Ratnog predsjedništva Kotor Varoš, 26. juli 1992.), str. 2.

³⁸⁴¹ P2511 (Baza podataka iz katastarske evidencije za izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera); P2514 (Tabela u programu *Excel* dostavljena kako bi se ažurirao izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera, 27. septembar 2013.).

³⁸⁴² Pretresno vijeće primjećuje da se u ovim dokazima upućuje na nesrbe. S obzirom na to da su stanovnici opštine Kotor-Varoš uglavnom bili bosanski Srbi, bosanski Muslimani i bosanski Hrvati (v. P2788 (Ewa Tabeau, Demografski izvještaj, Dodatak B), str. 25), Pretresno vijeće smatra da se riječ "nesrbi", kada se radi o opštini Kotor-Varoš, odnosi na bosanske Muslimane i bosanske Hrvate.

935. S obzirom na nedostatak dokaza o tome ko je odnio dio građevinskog materijala rimokatoličke crkve Sv. Ante Padovanski u Šibovima, Pretresno vijeće neće dalje razmatrati ovaj incident u vezi s tačkom 3 Optužnice.

4.7.5 *Prisilni rad i živi štitovi*

936. Pretresno vijeće konstatuje da tužilaštvo nije iznijelo dovoljne dokaze u prilog ovoj optužbi.

4.7.6 *Nametanje i održavanje mjera ograničavanja i diskriminacije*

937. Prema Optužnici, optuženi je odgovoran za nametanje i održavanje mjera ograničavanja i diskriminacije bosanskih Muslimana i/ili bosanskih Hrvata u opštini Kotor-Varoš u periodu od 12. maja 1992. do 30. novembra 1995.³⁸⁴³ Te mjere obuhvatale su, između ostalog, uskraćivanje slobode kretanja, uklanjanje s rukovodećih položaja u lokalnim državnim institucijama i policiji, kao i opšte otpuštanje s posla, povredu privatnosti pretresanjem stanova bez naloga, protivpravno hapšenje i/ili uskraćivanje prava na sudski postupak, i/ili uskraćivanje ravnopravnog pristupa javnim službama.³⁸⁴⁴ Odbrana je iznijela argument da su nesrbi nastavili raditi za opštinu i da nije postojao plan da se nesrbi otpuste s položaja u organima uprave.³⁸⁴⁵ Odbrana je takođe navela da srpske snage nisu hapsile nesrbe.³⁸⁴⁶ U vezi s ovom optužbom, Pretresnom vijeću su predloženi dokazi koje su iznijeli **svjedokinja RM-089**, bosanska Muslimanka iz sela Kukavice u opštini Kotor-Varoš,³⁸⁴⁷ **svjedok RM-009**, bosanski Srbin iz Kotor-Varoša;³⁸⁴⁸ **Obrad Bubić**, koji je od 10. juna 1992. bio komandir voda srpskog TO-a u Bregovima, Kotor-Varoš, a od kraja ljeta 1992. do kraja rata komandir pozadinskog voda u 1. kotorvaroškoj brigadi;³⁸⁴⁹ **svjedok RM-802**, oficir VRS-a;³⁸⁵⁰ i **Vojin Ubiparip**, koji je od 25. avgusta 1992. bio pripadnik 22. brigade VRS-a.³⁸⁵¹

³⁸⁴³ Optužnica, par. 47, 59(k).

³⁸⁴⁴ Optužnica, par. 59(k).

³⁸⁴⁵ Završni podnesak odbrane, par. 1112.

³⁸⁴⁶ Završni podnesak odbrane, par. 1112.

³⁸⁴⁷ P2451 (Svjedokinja RM-089, izjava svjedoka, 16. april 2000.), str. 1-2.

³⁸⁴⁸ P843 (Svjedok RM-009, izjava svjedoka, 23. januar 2003.), par. 39-40; svjedok RM-009, T. 7957-7958; P846 (Potvrda od 5. februara 1993., koju je potpisao Duško Kerezović).

³⁸⁴⁹ D674 (Obrad Bubić, izjava svjedoka, 14. februar 2014.), par. 3, 15, 17.

³⁸⁵⁰ P439 (Svjedok RM-802, izjava svjedoka, 25. april 2012.), str. 1-2, 33; P438 (List s pseudonimom za svjedoka RM-802). Dokazi svjedoka RM-802 razmotreni su u poglavlju 4.7.7.

³⁸⁵¹ D891 (Vojin Ubiparip, izjava svjedoka, 22. juli 2014.), par. 2-4; Vojin Ubiparip, T. 31182-31183.

938. **Svjedokinja RM-089** izjavila je da su negdje u maju 1992. svi Muslimani u gradu Kotor-Varošu morali imati specijalna odobrenja za putovanje u Banjaluku. Svjedokinja je svakodnevno autobusom putovala iz Kotor-Varoša u Banjaluku i sjećala se da je autobus morao proći otprilike tri ili četiri kontrolna punkta na putu dugom 32 kilometra. Posebne putne dozvole koje su Muslimani morali imati izdavao je MUP Kotor-Varoš. Međutim, te putne dozvole izdavali su samo muškarcima. Svjedokinja je vidjela kako su jednu osobu izveli iz autobusa zato što nije imala propisne putne isprave.³⁸⁵²

939. **Svjedok RM-009** je u svom svjedočenju rekao da je 11. juna 1992. Kotor-Varoš zauzelo 200 pripadnika Specijalne jedinice policije CSB-a Banjaluka, koji su nosili maskirne uniforme i kojima je komandovao Slobodan Dubočanin.³⁸⁵³ **Bubić** je u svom svjedočenju izjavio da je tog dana Krizni štab sazvao sjednicu Skupštine opštine i, uz pomoć policijskih snaga iz Banjaluke, opštinu stavio pod svoju kontrolu.³⁸⁵⁴ Prema riječima ovog svjedoka, muslimanski i hrvatski kadrovi u opštini otpušteni su sa svojih radnih mjesta zbog učešća u naoružavanju hrvatskog i muslimanskog stanovništva, kao i planiranja i organizovanja likvidacije viđenijih Srba.³⁸⁵⁵ Isto tako, prema **Bubićevim** riječima, VRS nije učestvovao u tim događajima i nije hapsio nesrbe.³⁸⁵⁶ Prema riječima **svjedoka RM-009**, istog dana bile su prekinute sve telefonske linije, a tokom sljedeće sedmice samo su Srbima vraćene telefonske linije, dok su nesrbi ostali odsječeni od telefonske mreže.³⁸⁵⁷

940. Krizni štab opštine Kotor-Varoš je 12. juna 1992. izdao naredbu o uvođenju policijskog sata, koja je stupila na snagu s danom izdavanja i kojom se zabranjuje kretanje u opštini od 20:00 do 6:00 sati.³⁸⁵⁸ Za provođenje ove naredbe bili su zaduženi SJB i jedinice VRS-a.³⁸⁵⁹ Krizni štab je 15. juna 1992. donio odluku kojom se dozvoljava slobodno kretanje građana na području grada od 9:00 do 11:00 sati.³⁸⁶⁰

³⁸⁵² P2451 (Svjedokinja RM-089, izjava svjedoka, 16. april 2000.), str. 2.

³⁸⁵³ P843 (Svjedok RM-009, izjava svjedoka, 23. januar 2003.), par. 30, 71-72; P844 (Tabela s pojašnjenjima izjave svjedoka RM-009); svjedok RM-009, T. 8004-8006.

³⁸⁵⁴ D674 (Obrad Bubić, izjava svjedoka, 14. februar 2014.), par. 5; Obrad Bubić, T. 26443-26444.

³⁸⁵⁵ D674 (Obrad Bubić, izjava svjedoka, 14. februar 2014.), par. 5.

³⁸⁵⁶ D674 (Obrad Bubić, izjava svjedoka, 14. februar 2014.), par. 5-6; Obrad Bubić, T. 26443.

³⁸⁵⁷ P843 (Svjedok RM-009, izjava svjedoka, 23. januar 2003.), par. 35; svjedok RM-009, T. 8001-8002.

³⁸⁵⁸ P3713 (Naređenje Kriznog štaba Kotor Varoš kojim se u toj opštini uvodi policijski sat, 12. juni 1992.), str. 2.

³⁸⁵⁹ P3713 (Naređenje Kriznog štaba Kotor Varoš kojim se u toj opštini uvodi policijski sat, 12. juni 1992.), str. 2.

³⁸⁶⁰ P3702 (Odluka Kriznog štaba Kotor-Varoš o slobodnom kretanju građana na području grada, 15. juni 1992.), str. 2.

941. **Svjedok RM-009** nije mogao da izađe iz svog stana otprilike sedam dana po preuzimanju vlasti u gradu.³⁸⁶¹ Prema riječima ovog svjedoka, u gradu Kotor-Varošu nesrbima nije bilo dozvoljeno slobodno kretanje na području opštine, nije im bilo dozvoljeno da ulaze u prodavnice, nisu mogli ići u džamiju ili u crkvu da se pomole, otpušteni su sa poslova i nisu mogli dobiti nikakvu medicinsku pomoć.³⁸⁶² Prema riječima ovog svjedoka, civilne vlasti su nesrbima neslužbeno nametnule ograničenja kako bi stvorile životne uslove koji će ih natjerati da odu.³⁸⁶³ **Vojin Ubiparip** je u svom svjedočenju rekao da je u Šipragama organizovao poljsku bolnicu, u kojoj su se liječili ranjeni vojnici, kako Srbi tako i Muslimani.³⁸⁶⁴ Čak su i porodilje, Srпкиnje, Muslimanke i Hrvatice, dovođene u bolnicu na porođaj.³⁸⁶⁵

942. **Bubić** je u svom svjedočenju rekao da je pozadinski vod 1. kotorvaroške brigade bio zadužen da čuva ljude po zgradama u Kotor-Varošu.³⁸⁶⁶ Svjedoku je njegov nadređeni, komandir čete, rekao da ljudi moraju ostati u zgradama iz razloga vlastite bezbjednosti jer ima "ekstrema" koji pucaju sa svih strana.³⁸⁶⁷ Svjedok je vidio i kako pripadnici civilne i vojne policije, ali ne vojnici, odvođe ljude iz njihovih kuća.³⁸⁶⁸

943. Na osnovu gore navedenog, Pretresno vijeće konstatuje da su od 12. maja 1992. lokalne vlasti u opštini Kotor-Varoš, uključujući MUP u Kotor-Varošu i Krizni štab Kotor-Varoš, nametale ograničenje kretanja bosanskim Muslimanima i bosanskim Hrvatima u opštini Kotor-Varoš, koje je provodio VRS, a lokalne vlasti su nametale i ograničenje pristupa medicinskoj pomoći u gradu Kotor-Varošu.

944. Pretresno vijeće će dalje razmotriti gore navedene incidente u vezi s tačkom 3 u poglavlju 8 dolje.

945. Pretresno vijeće takođe konstatuje da su od juna 1992. civilne vlasti, uključujući Krizni štab Kotor-Varoš, bosanske Muslimane i bosanske Hrvate otpuštale s posla.³⁸⁶⁹ Pretresno vijeće konstatuje da su Bubićevi dokazi da su Muslimani i Hrvati zaposleni u

³⁸⁶¹ P843 (Svjedok RM-009, izjava svjedoka, 23. januar 2003.), par. 36.

³⁸⁶² P843 (Svjedok RM-009, izjava svjedoka, 23. januar 2003.), par. 61; svjedok RM-009, T. 8010-8013.

³⁸⁶³ P843 (Svjedok RM-009, izjava svjedoka, 23. januar 2003.), par. 61-62.

³⁸⁶⁴ D891 (Vojin Ubiparip, izjava svjedoka, 22. juli 2014.), par. 13.

³⁸⁶⁵ D891 (Vojin Ubiparip, izjava svjedoka, 22. juli 2014.), par. 13.

³⁸⁶⁶ Obrad Bubić, T. 26457-26458.

³⁸⁶⁷ Obrad Bubić, T. 26458.

³⁸⁶⁸ Obrad Bubić, T. 26468.

³⁸⁶⁹ Pretresno veće primjećuje da se u ovim dokazima upućuje na nesrbe. S obzirom na to da su stanovnici opštine Kotor-Varoš uglavnom bili bosanski Srbi, bosanski Muslimani i bosanski Muslimani (v. P2788 (Ewa Tabeau, Demografski izvještaj, Dodatak B), str. 25), Pretresno vijeće smatra da se riječ "nesrbi", kada se radi o opštini Kotor-Varoš, odnosi na bosanske Muslimane i bosanske Hrvate.

opštini otpušteni iz razloga bezbjednosti nejasni i stoga smatra nepouzdanim taj aspekt njegovog svjedočenja, te ga neće dalje razmatrati u vezi ni sa jednom tačkom Optužnice.

946. Pretresno vijeće nadalje konstatuje da su 11. juna 1992. telefonske linije u gradu Kotor-Varošu bile presječene i da su tokom sljedeće sedmice samo Srbima vraćene linije, dok su nesrbi ostali odsječeni od telefonske mreže. U nedostatku bilo kakvih dokaza o počiniocima, Pretresno vijeće neće dalje razmatrati taj incident u vezi ni sa jednom tačkom Optužnice.

4.7.7 *Prisilno premještanje i deportacija*

947. Prema Optužnici, optuženi je odgovoran za prisilno premještanje i deportaciju bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata iz opštine Kotor-Varoš u periodu od 12. maja 1992. do 30. novembra 1995.³⁸⁷⁰ Prisilno premještanje i deportacije provodeni su nametanjem mjera ograničavanja i diskriminacije, hapšenjem i zatočenjem bez naloga, šikaniranjem, mučenjem, silovanjem i ostalim djelima seksualnog zlostavljanja, ubijanjem; uništavanjem kuća, kulturnih spomenika i sakralnih objekata; i opasnošću da će se takva djela nastaviti - što je sve bilo usmjereno protiv bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata. Drugi su fizički protjerani.³⁸⁷¹ Pretresno vijeće je formalno primilo na znanje izvjestan broj činjenica o kojima je presuđeno u vezi s ovom optužbom. Pretresnom vijeću su predočeni i dokazi koje su iznijeli **svjedok RM-009**, bosanski Srbin iz Kotor-Varoša,³⁸⁷² i **Munevera Avdić**, bosanska Muslimanka, koja je do ljeta 1992. živjela u Kotor-Varošu,³⁸⁷³ i ono smatra da su ti dokazi u skladu s činjenicama o kojima je presuđeno.³⁸⁷⁴ Vijeću su predočeni i dokazi koje su iznijeli **Elvedin Pašić**, bosanski Musliman iz sela Hrvaćani u blizini grada Kotor-Varoša, koji je 1992. imao približno 14 godina,³⁸⁷⁵ **svjedok RM-014**, bosanski Musliman iz opštine Kotor-Varoš,³⁸⁷⁶ **svjedok RM-802**, oficir VRS-a,³⁸⁷⁷ **Vojislav Kršić**, bosanski Srbin iz Kotor-

³⁸⁷⁰ Optužnica, par. 47, 59(f), 67-68, 70.

³⁸⁷¹ Optužnica, par. 70.

³⁸⁷² P843 (Svjedok RM-009, izjava svjedoka, 23. januar 2003.), par. 39-40; svjedok RM-009, T. 7957-7958; P846 (Potvrda od 5. februara 1993., koju je potpisao Duško Kerezović). Dokazi svjedoka RM-009 takođe su razmotreni u poglavlju 4.7.2.

³⁸⁷³ P3303 (Munevera Avdić, izjava svjedoka, 14. maj 2013.), str. 1, par. 1-2.

³⁸⁷⁴ **Svjedok RM-009**: P843 (Svjedok RM-009, izjava svjedoka, 23. januar 2003.), par. 60. **Munevera Avdić**: P3303 (Munevera Avdić, izjava svjedoka, 14. maj 2013.), par. 2-3.

³⁸⁷⁵ Elvedin Pašić, T. 538.

³⁸⁷⁶ P2446 (Svjedok RM-014, izjava svjedoka, 25. maj 1997.), str. 1-2.

³⁸⁷⁷ P439 (Svjedok RM-802, izjava svjedoka, 25. april 2012.), str. 1-2, 33; P438 (List sa pseudonimom za svjedoka RM-802).

Varoša, koji je od 28. avgusta 1992. bio pomoćnik načelnika za operativno-nastavne poslove 1. kotorvaroške brigade VRS-a;³⁸⁷⁸ i **svjedokinja RM-089**, bosanska Muslimanka iz sela Kukavice u opštini Kotor-Varoš,³⁸⁷⁹ kao i dokumentarni dokazi.³⁸⁸⁰

948. Prema popisu stanovništva Bosne i Hercegovine iz 1991., nacionalni sastav stanovništva opštine Kotor-Varoš činilo je 14.056 (38 posto) Srba, 11.090 (30 posto) Muslimana, 10.695 (29 posto) Hrvata, 745 Jugoslovena i 267 osoba druge ili nepoznate nacionalnosti.³⁸⁸¹ U opštini je SDS preuzeo vlast u junu 1992., nakon napada oružanih snaga bosanskih Srba na grad Kotor-Varoš i sela Večiće, Hrvaćane, Ravne, Hanifiće i druga sela u kojima su živjeli Muslimani ili Hrvati. Tokom napada ubijen je jedan broj ljudi. Većina stanovnika tih sela na kraju je izbjegla na okolna područja.³⁸⁸² Konkretno, 11. i 12. juna 1992. srpski vojnici u zelenim maskirnim uniformama napali su grad Kotor-Varoš i natjerali mnoge Muslimane i Hrvate da pobjegnu u šumu.³⁸⁸³ Sedmicu dana kasnije, Muslimani i Hrvati su predali oružje i vratili se u grad.³⁸⁸⁴

949. **Elvedin Pašić** je iznio dodatne pojedinosti o događajima u Hrvaćanima i nekim drugim selima. On je u svom svjedočenju rekao da su negdje u maju i junu 1992., a naročito drugog dana muslimanskog praznika Bajrama, "komšije" napale selo Hrvaćani.³⁸⁸⁵ U selu Hrvaćani bilo je otprilike 100 kuća i u njemu su živjeli isključivo Muslimani.³⁸⁸⁶ Sjeverno od Hrvaćana bilo je srpsko selo Tepići, istočno od Hrvaćana srpsko selo Savići, a tri kilometra zapadno hrvatsko selo Plitska.³⁸⁸⁷ Niže prema jugu bilo je selo Dabovići, isključivo naseljeno Muslimanima, a na Novakovom brdu je bilo nekoliko kuća u kojima su živjeli Srbi.³⁸⁸⁸ Te noći, Pašić i njegova porodica sklonili su se u podrum zajedno s još pet drugih porodica kako bi izbjegli žestoko granatiranje i bombardovanje.³⁸⁸⁹ Tokom napada, Pašić je čuo saopštenje Srba preko megafona koji su pozivali "balije", naročito pominjući dva dobro poznata brata, Muhu i Murata

³⁸⁷⁸ D844 (Vojislav Kršić, izjava svjedoka, 8. februar 2014.), str. 1, par. 1-2, 4; P6977 (Imenovanje Vojislava Kršića za pomoćnika načelnika štaba Kotorvaroške lake pješadijske brigade, 27. avgust 1992.). Dokazi Vojislava Kršića takođe su razmotreni u poglavlju 4.7.2.

³⁸⁷⁹ P2451 (Svjedokinja RM-089, izjava svjedoka, 16. april 2000.), str. 1-2. Dokazi svjedokinje RM-089 takođe su razmotreni u poglavlju 4.7.2.

³⁸⁸⁰ P441 razmotren je u poglavlju 9.2.10.

³⁸⁸¹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 796.

³⁸⁸² Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 799.

³⁸⁸³ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 822.

³⁸⁸⁴ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 822.

³⁸⁸⁵ Elvedin Pašić, T. 542-544.

³⁸⁸⁶ Elvedin Pašić, T. 538.

³⁸⁸⁷ Elvedin Pašić, T. 541.

³⁸⁸⁸ Elvedin Pašić, T. 541.

³⁸⁸⁹ Elvedin Pašić, T. 544, 547, 603.

Dugonjića, i upozoravajući na dolazak Srba.³⁸⁹⁰ Pašićev otac, koji je ranije te večeri otišao iz kuće, vratio se sljedećeg jutra i rekao da napad na selo dolazi sa sjevera, da Srbi pucaju s mosta na Novakovom brdu i iz Tepića te da svi stanovnici sela Hrvaćani bježe prema Plitskoj.³⁸⁹¹ Pašićeva porodica je tada krenula za Plitsku.³⁸⁹² U selu Hrvaćani ostalo je pet starih ljudi, neki zbog toga što su bili fizički preslabi da odu ili, u slučaju Ibri Dugonjića, zbog toga što je želio ostati u svojoj kući.³⁸⁹³ Ubrzo zatim, Srbi su napali selo Plitska i Pašićeva grupa je pobjegla u muslimansko selo Čirkino Brdo.³⁸⁹⁴ Pašićevoj grupi je sklonište pružio Hasan Cirkić sve dok mu srpski vojnici nisu rekli da će svi oni biti pobijeni ako bude skrivao civile iz Hrvaćana.³⁸⁹⁵ Dok je Pašić bio u selu Čirkino Brdo, vidio je vazdušne napade na selo Večići.³⁸⁹⁶

950. **Svjedok RM-014** izjavio je da je oko 1:00 sat 13. juna 1992. vidio selo Hrvaćani u plamenu i iz tog pravca čuo zvuke eksplozije i paljbe iz streljačkog naoružanja. Vidio je da granatiranje dolazi s tri položaja: Ravni Stol, Uzlonac i Novakovo brdo. Do 7:00 sati svi stanovnici napustili su selo Hrvaćani, osim nekoliko starih ljudi koji su, prema riječima ljudi koji su obišli to selo, bili ubijeni i spaljeni u svojim domovima.³⁸⁹⁷

951. U Kotor-Varošu su pripadnici vojske bosanskih Srba u junu ili julu 1992. protjerali bosanske Muslimane – muškarce, žene i djecu – iz Lihovića u Čejavane, nakon čega su vojnici žene i djecu odvojili od muškaraca.³⁸⁹⁸ Pripadnici vojske bosanskih Srba su žene i djecu, bosanske Muslimane iz sela Šipure i Medare, odveli da se priključe grupi žena i djece koji su se već okupili u Čejavanima.³⁸⁹⁹ Potom su te dvije grupe kamionom odvezene u pilanu u Kotor-Varošu, gdje im se pridružila treća grupa žena i djece, bosanskih Muslimana, iz sela Hanifići i Čirkino Brdo.³⁹⁰⁰ U pilani je bilo okupljeno otprilike 150 do 200 djece, a vojnici su onima koje su prozvali naredili da se ukrcaju u jedan od tri autobusa koji su krenuli za Travnik.³⁹⁰¹ Sela Šipure, Medare, Hanifići i Čirkino Brdo nalaze se u opštini Kotor-Varoš.³⁹⁰²

³⁸⁹⁰ Elvedin Pašić, T. 544, 603.

³⁸⁹¹ Elvedin Pašić, T. 545-547, 603.

³⁸⁹² Elvedin Pašić, T. 546-547, 604.

³⁸⁹³ Elvedin Pašić, T. 547.

³⁸⁹⁴ Elvedin Pašić, T. 547-548, 595-596, 605.

³⁸⁹⁵ Elvedin Pašić, T. 548-549, 595.

³⁸⁹⁶ Elvedin Pašić, T. 620.

³⁸⁹⁷ P2446 (Svjedok RM-014, izjava svjedoka, 25. maj 1997.), str. 8.

³⁸⁹⁸ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 821.

³⁸⁹⁹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 823.

³⁹⁰⁰ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 824.

³⁹⁰¹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 824.

³⁹⁰² P178 (Sudski registrator u vezi s opštinama), str. 20-21. V. također Elvedin Pašić, T. 605-606.

952. **Pašić** i drugi, nakon što su vidjeli zločine u džamiji u selu Hanifići, pobjegli su u hrvatsko selo Bilice, gdje je Pašićeva grupa ostala otprilike jedan mjesec.³⁹⁰³ Nakon dodatnog granatiranja, neki ljudi iz sela Hrvaćani otišli su iz Bilica u Večiće.³⁹⁰⁴ Grupa od otprilike 50 do 70 ljudi, uglavnom civila, među kojima je bio Pašić, vratila se u selo Hrvaćani preko Garića.³⁹⁰⁵ Na putu za Hrvaćane, naišli su na dva srpska vojnika, od kojih je jedan nosio maskirnu uniformu.³⁹⁰⁶ Vojnici su ih psovali i rekli im da za njih više nema ništa u Hrvaćanima i da idu u Tursku.³⁹⁰⁷ Kad su stigli u Hrvaćane, selo je bilo razoreno, kuće opljačkane, životinje pobijene, a stari ljudi koji su ostali bili su ili ubijeni vatrenim oružjem ili spaljeni.³⁹⁰⁸ Do grupe se tada iz Tepića dovezao jedan traktor s prikolicom, u kojem je bilo 15 do 20 naoružanih srpskih vojnika, među kojima i čovjek koji se predstavio kao Boro.³⁹⁰⁹ Otprilike 15 njih nosilo je maske, a drugi su bili u maslinastozelenim maskirnim uniformama JNA sa srpskim krstom i četiri ćirilična slova S.³⁹¹⁰ Vojnici su ljude u grupi pitali kuda su krenuli i rekli im da idu u Tursku.³⁹¹¹ Šest porodica ostalo je u Hrvaćanima, a ostali, među kojima i Pašić, krenuli su ka Garićima preko srpskog sela Savići, gdje su ih civili psovali i pljuvali na njih.³⁹¹² Pašićeva grupa je ostala u Garićima otprilike jedan mjesec.³⁹¹³ U tom periodu, otišao je u Daboviće da obiđe sestru, koja mu je rekla da su stanovnici Dabovića potpisali primirje i izjavili lojalnost Srbima.³⁹¹⁴ Međutim, usprkos primirju, kuće su im spaljene, a ljudi su odvedeni u Vrbanjce i Kozaru.³⁹¹⁵

953. Već 29. juna 1992. godine, Krizni štab Kotor-Varoš odlučio je osnovati agenciju koja će nadzirati preseljenja; sve autobuse u toj opštini trebalo je staviti na raspolaganje za tu svrhu.³⁹¹⁶ Prema odluci Kriznog štaba, svi koji su se željeli iseliti iz Kotor-Varoša morali su Osnovnom sudu u Kotor-Varošu predati pismeni zahtjev i ispuniti određene formulare u kojima će navesti svoju imovinu i izjaviti da je "ostavljaju" društveno-

³⁹⁰³ Elvedin Pašić, T. 548-550, 596, 606-607.

³⁹⁰⁴ Elvedin Pašić, T. 607, 620.

³⁹⁰⁵ Elvedin Pašić, T. 550, 607.

³⁹⁰⁶ Elvedin Pašić, T. 550-551, 608-609.

³⁹⁰⁷ Elvedin Pašić, T. 551, 609.

³⁹⁰⁸ Elvedin Pašić, T. 553.

³⁹⁰⁹ Elvedin Pašić, T. 554, 609.

³⁹¹⁰ Elvedin Pašić, T. 554, 609.

³⁹¹¹ Elvedin Pašić, T. 554-555.

³⁹¹² Elvedin Pašić, T. 555-556.

³⁹¹³ Elvedin Pašić, T. 556, 596.

³⁹¹⁴ Elvedin Pašić, T. 635.

³⁹¹⁵ Elvedin Pašić, T. 636.

³⁹¹⁶ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 827.

političkoj zajednici.³⁹¹⁷ Osobe koje su se iseljavale iz opštine trebalo je obavijestiti da sa sobom mogu ponijeti samo 300 njemačkih maraka.³⁹¹⁸ Osobe koje su željele otići trebale su opštini predati svu svoju nepokretnu imovinu i izjaviti da odlaze dobrovoljno.³⁹¹⁹ Na sjednici održanoj 26. jula 1992. godine Ratno predsjedništvo Kotor-Varoš je razmotrilo izvještaj o preseljenju stanovništva, koji je podnio Ljuboje Gavrić.³⁹²⁰ Na osnovu tog izvještaja, Ratno predsjedništvo usvojilo je zaključak da se do sljedećeg dana pripremi detaljan plan rada Službe za preseljenje stanovništva i imenovalo je osobe koje treba angažovati za "rješenje statusa imovine i lica koja se preseljavaju odnosno napuštene imovine".³⁹²¹ Prema riječima **svjedoka RM-009**, žene i djeca, Muslimani i Hrvati, otišli su u julu 1992.³⁹²² Ratno predsjedništvo je za odlazak Muslimana i Hrvata iz opštine organizovalo nekoliko konvoja, koji su se sastojali od najmanje 50 autobusa.³⁹²³

954. Jedan broj konvoja otišao je za Travnik, a među njima je bio i onaj koji je 25. avgusta 1992. otišao iz opštine Kotor-Varoš, kao i onaj koji je iz grada Kotor-Varoša otišao krajem oktobra 1992.³⁹²⁴ Iz sela Grabovica je negdje sredinom ili krajem oktobra 1992. krenuo konvoj s civilima, bosanskim Muslimanima, uglavnom ženama i djecom.³⁹²⁵ Konvoj je prvo otišao u Vrbanjce, a potom je iz opštine Kotor-Varoš krenuo za Travnik s ostalih trinaest autobusa u kojima su bile uglavnom žene i djeca, bosanski Muslimani, iz Večića i okolnih sela.³⁹²⁶ Sela Grabovica, Vrbanjci i Večići nalaze se u opštini Kotor-Varoš.³⁹²⁷ **Pašić** je naveo dodatne pojedinosti u vezi s putovanjem za Travnik, preko Vrbanjaca i Večića. On je u svom svjedočenju rekao, ne navodeći datum, da su, dok su oni još bili u selu Garići, dva srpska vojnika u maskirnim uniformama obavijestila stanovnike sela Hrvaćani da moraju ići u Vrbanjce po putne isprave, a potom im je naređeno da krenu za Večice.³⁹²⁸ Pašićeva porodica je 1. novembra 1992. zajedno s drugim civilima otišla u Vrbanjce, gdje su vidjeli da je nova

³⁹¹⁷ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 828.

³⁹¹⁸ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 829.

³⁹¹⁹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 830.

³⁹²⁰ P848 (Zapisnik sa 37. sjednice Ratnog predsjedništva Kotor Varoš, 26. juli 1992.), str. 1.

³⁹²¹ P848 (Zapisnik sa 37. sjednice Ratnog predsjedništva Kotor Varoš, 26. juli 1992.), str. 1-2.

³⁹²² Svjedok RM-009, T. 7963.

³⁹²³ P843 (Svjedok RM-009, izjava svjedoka, 23. januar 2003.), par. 61; svjedok RM-009, T. 7965, 7987; P849 (Zapisnik sa 60. sjednice Ratnog predsjedništva Kotor-Varoš, 22. avgust 1992.).

³⁹²⁴ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 825.

³⁹²⁵ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 826.

³⁹²⁶ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 826.

³⁹²⁷ P178 (Sudski registrator u vezi s opštinama), str. 20-21.

³⁹²⁸ Elvedin Pašić, T. 556-557.

škola pretvorena u vojnu kasarnu u kojoj su bili smješteni vojnici.³⁹²⁹ Pašićeva majka i Razija Dugonjić otišle su u školu po putne isprave, dok je ostatak grupe ostao napolju, gdje su ih vojnici psovali i nazivali ih "balijama".³⁹³⁰ Grupa je otišla iz sela Vrbanjci i, nakon što je hodala 20 do 30 minuta, stigla je u Večiće.³⁹³¹ Ujutro jednog od sljedećih dana, ženama i djeci je rečeno da će u dva autobusa biti prevezeni u Travnik.³⁹³² Da bi ušli u autobuse koji su bili parkirani otprilike 200 metara dalje, morali su proći kroz razjarenu gomilu koja je nosila štapove i sjekire.³⁹³³ Vojnici su im rekli da hodaju polako i da će ih ubiti ako budu trčali.³⁹³⁴ Prije nego što je stigao do autobusa, Pašića je zgrabila jedna starija žena, stavila mu nož pod grlo i prijetila da će ga ubiti u znak odmazde za smrt njena dva sina u Večićima.³⁹³⁵ Jedan stražar je tu ženu gurnuo u stranu i propustio Pašića da uđe u autobus.³⁹³⁶ Gomila je tresla autobus, bacala kamenje i pljuvala na njega sve dok se nije odvezao.³⁹³⁷ Pašić je u svom svjedočenju rekao da se njegovom autobusu u Vrbanjcima priključilo još otprilike 13 drugih autobusa koji su prevozili civile iz Večića.³⁹³⁸

955. Situacija u opštini Kotor-Varoš 1992. navela je velik dio nesrpskog stanovništva da se iseli iz opštine; muslimansko stanovništvo je potpuno napustilo neka sela kao što su Večići, Sokoline, Viševice, Ravan i Bilice.³⁹³⁹ **Svjedok RM-009** je u svom svjedočenju rekao da Muslimani i Hrvati nisu imali pravo slobode kretanja u opštini, svi su otpušteni sa svojih poslova, nisu mogli dobiti nikakvu medicinsku pomoć, nekima je određena radna obaveza za koju nisu dobili nikakvu novčanu nadoknadu, nije im bilo dozvoljeno da ulaze u prodavnice i nisu smjeli ići u džamiju ili u crkvu da se pomole.³⁹⁴⁰ Muslimani i Hrvati, čim im se ukazala prilika, odlučili su da napuste opštinu jer im je život u njoj bio nemoguć, kao i zbog straha da će biti ubijeni i straha od zločina koji su se nad njima vršili.³⁹⁴¹ **Munevera Avdić** je izjavila da su krajem juna 1992. gotovo svi Hrvati i Bošnjaci otišli iz Kotor-Varoša, jer nisu mogli "da preživ[e]"

³⁹²⁹ Elvedin Pašić, T. 557, 559, 560-561.

³⁹³⁰ Elvedin Pašić, T. 557-558.

³⁹³¹ Elvedin Pašić, T. 560.

³⁹³² Elvedin Pašić, T. 579-580.

³⁹³³ Elvedin Pašić, T. 580, 626.

³⁹³⁴ Elvedin Pašić, T. 580.

³⁹³⁵ Elvedin Pašić, T. 580-581.

³⁹³⁶ Elvedin Pašić, T. 581.

³⁹³⁷ Elvedin Pašić, T. 581.

³⁹³⁸ Elvedin Pašić, T. 582, 631-632.

³⁹³⁹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 834.

³⁹⁴⁰ P843 (Svjedok RM-009, izjava svjedoka, 23. januar 2003.), par. 61.

³⁹⁴¹ P843 (Svjedok RM-009, izjava svjedoka, 23. januar 2003.), par. 61-62; svjedok RM-009, T. 7965-7966, 7987.

tamo.³⁹⁴² Prema izvještaju Kotorvaroške lake brigade od 6. decembra 1992. upućenom komandantu 1. KK-a, zahtjeve za povratak u svoja sela podnosili su mnogi Muslimani, među kojima je bio i jedan broj onih koji su učestvovali u borbi na strani Armije BiH.³⁹⁴³ Prema riječima **svjedoka RM-009**, ti zahtjevi su podnošeni Ratnom predsjedništvu koje ih je odobravalo, ali se ti ljudi nisu nikad vratili.³⁹⁴⁴ Do 1993., osim u selu Zabrđe, u opštini Kotor-Varoš nije ostao skoro nijedan Musliman ili Hrvat, a nakon rata se nisu mogli vratiti iz straha da će biti ubijeni, kao i zbog toga što je 80 posto kuća bilo zapaljeno te se nisu imali u što vratiti.³⁹⁴⁵ Otprilike 10.000 Hrvata ostalo je u selu Zabrđe u opštini Kotor-Varoš nakon što su predali oružje, a njihove kuće nisu spaljene.³⁹⁴⁶

956. Što se tiče događaja u Večićima u novembru 1992., Pretresno vijeće je formalno primilo na znanje činjenice o kojima je presuđeno broj 803-805, koje su razmotrene u poglavlju 4.7.2.

957. **Svjedok RM-802** je u svom svjedočenju izjavio da je oko 20. oktobra 1992., general Talić, komandant 1. KK-a, naredio Janku Triviću da preuzme komandu nad 22. brigadom od pukovnika Peulića, kao i komandu nad Operativnom grupom Vlašić.³⁹⁴⁷ U naređenju su takođe bile instrukcije da se uspostavi red i disciplina u operativnoj grupi, kao i da se u periodu od tri dana razoružaju Muslimani u Večićima, maloj enklavi i bošnjačkom selu u opštini Kotor-Varoš u kojem se okupilo otprilike 300 do 450 naoružanih boraca, Muslimana, iz obližnjih sela.³⁹⁴⁸ Raniji pokušaji pregovora o razoružavanju ili razoružavanja Muslimani koji su branili Večići bili su neuspješni i izviješteno je da Muslimani najkasnije od jula 1992. postavljaju zasjede pripadnicima VRS-a, u kojima je ubijen pukovnik Stevilović, a kapetan Župljanin je ranjen, kao i da napadaju srpska sela i ubijaju srpske civile.³⁹⁴⁹ Dana 30. oktobra 1992., komandant Kotorvaroške lake pješadijske brigade, pukovnik Novaković, naredio je da se njegova

³⁹⁴² P3303 (Munevera Avdić, izjava svjedoka, 14. maj 2013.), par. 2-3.

³⁹⁴³ P854 (Izvještaj Kotorvaroške lake pješadijske brigade od 6. decembra 1992.), str. 5.

³⁹⁴⁴ Svjedok RM-009, T. 8030-8031.

³⁹⁴⁵ P843 (Svjedok RM-009, izjava svjedoka, 23. januar 2003.), par. 182; svjedok RM-009, T. 7966-7967, 7984-7985.

³⁹⁴⁶ Svjedok RM-009, T. 7967.

³⁹⁴⁷ P439 (Svjedok RM-802, izjava svjedoka, 25. april 2012.), par. 48, 57.

³⁹⁴⁸ P439 (Svjedok RM-802, izjava svjedoka, 25. april 2012.), par. 48; svjedok RM-802, T. 4610, 4612, 4615, 4652-4653; P440 (Naređenje Komande 1. kotorvaroške lake pješadijske brigade, 30. oktobar 1992.), str. 1.

³⁹⁴⁹ P439 (Svjedok RM-802, izjava svjedoka, 25. april 2012.), par. 53-54; svjedok RM-802, T. 4610-4612, 4614-4615, 4620-4621; P440 (Naređenje Komande 1. kotorvaroške lake pješadijske brigade, 30. oktobar 1992.).

brigada i snage 2. bataljona 22. brigade, kao i Kneževska laka brigada, angažuju radi napada na Večiće.³⁹⁵⁰

958. Dana 2. novembra 1992., Novaković se u Kotor-Varošu sastao s oficirima VRS-a, MUP-a i opštinskim rukovodstvom, među kojima su bili komandant 2. bataljona 22. brigade, Janko Trivić; načelnik MUP-a u Kotor-Varošu, Savo Tepić; kapetan 2. bataljona 22. brigade, Slobodan Župljanin; predsjednik Izvršnog odbora za opštinu Kotor-Varoš, Momčilo Komljenović; oficir za bezbednost generala Talića, kapetan Nenad Balaban; Balabanov starješina, pukovnik Stevan Bogojević; oficir za bezbjednost 1. KK-a odgovoran za tu zonu, kapetan Dubravko Prstojević; i predsjednik opštine, Nedeljko Đekanović.³⁹⁵¹ Na tom sastanku je pukovnik Bogojević sve prisutne obavijestio da je od generala Mladića dobio izričitu naredbu da se nikom ne dozvoli da izađe iz Večića dok se ne izvrši безусловna predaja naoružanja.³⁹⁵² Kasnije tog dana, Trivić je rekao trojici Muslimana, članova Kriznog štaba Večići, da je dobio naređenje da razoruža njihove vojne jedinice i da se, ako dobrovoljno ne predaju oružje, to može postići samo napadom na Večiće, u kojem će stradati nevini ljudi, među kojima žene i djeca.³⁹⁵³ Sljedećeg dana, 3. novembra 1992., predstavnici Muslimana su javili da neće predati oružje i da su od opštinskih vlasti zatražili autobuse kojima bi se iz Večića odvezli žene, djeca i stari ljudi.³⁹⁵⁴ Isto tako, rekli su da napad nije potreban jer su naoružani ljudi već otišli kako bi se pokušali probiti do teritorije pod kontrolom Armije BiH.³⁹⁵⁵ Prema riječima **svjedoka RM-802**, VRS i političke vlasti su do tada već počeli s pripremama za zbrinjavanje civilnog stanovništva tako što su obezbijedili autobuse za transport žena, djece i starih ljudi iz Večića.³⁹⁵⁶ Civilnom stanovništvu je dozvoljeno da ode iz Večića.³⁹⁵⁷ Većina civilnog stanovništva Večića odlučila je da ode u Travnik.³⁹⁵⁸ Međutim, neki civili su odlučili da ostanu.³⁹⁵⁹

³⁹⁵⁰ P439 (Svjedok RM-802, izjava svjedoka, 25. april 2012.), par. 57. V. takođe P440 (Naređenje Komande 1. kotorvaroške lake pješadijske brigade, 30. oktobar 1992.), str. 1.

³⁹⁵¹ P439 (Svjedok RM-802, izjava svjedoka, 25. april 2012.), par. 58-59, 67; P443 (Zapisnik sa vanredne sjednice Ratnog predsjedništva opštine Kotor Varoš, 2. novembar 1992.).

³⁹⁵² P443 (Zapisnik sa vanredne sjednice Ratnog predsjedništva opštine Kotor Varoš, 2. novembar 1992.).

³⁹⁵³ P439 (Svjedok RM-802, izjava svjedoka, 25. april 2012.), par. 60, 64; svjedok RM-802, T. 4627-4628; P443 (Zapisnik sa vanredne sjednice Ratnog predsjedništva opštine Kotor Varoš, 2. novembar 1992.).

³⁹⁵⁴ P439 (Svjedok RM-802, izjava svjedoka, 25. april 2012.), par. 64; svjedok RM-802, T. 4532.

³⁹⁵⁵ P439 (Svjedok RM-802, izjava svjedoka, 25. april 2012.), par. 64.

³⁹⁵⁶ P439 (Svjedok RM-802, izjava svjedoka, 25. april 2012.), par. 64; svjedok RM-802, T. 4617-4618.

³⁹⁵⁷ Svjedok RM-802, T. 4615-4622; P440 (Naređenje Komande 1. kotorvaroške lake pješadijske brigade, 30. oktobar 1992.), str. 1. V. takođe P2451 (Svjedokinja RM-089, izjava svjedoka, 16. april 2000.), str. 6.

³⁹⁵⁸ Svjedok RM-802, T. 4616, 4621, 4626.

³⁹⁵⁹ Svjedok RM-802, T. 4618.

959. Prema riječima **svjedoka RM-802**, od 120.000 nesrba koji su prošli pored komandnog mjesta VRS-a u Vitovlju, neki su bili fizički natjerani da odu, dok su se neki prijavili za odlazak zbog nepodnošljivih uslova života.³⁹⁶⁰ Neki su silom protjerani iz svojih domova, a drugi su bili primorani da odu jer su na radiju puštane samo srpske pjesme, na dokumentima su bili samo srpski pečati, a rukovodioci su otpušteni s posla i upućivani na poslove čistača.³⁹⁶¹

960. Na osnovu gore navedenog, Pretresno vijeće konstatuje da su od juna do novembra 1992. snage koje su napadale opštinu Kotor-Varoš konvojima iz opštine iselile velike dijelove muslimanskog i hrvatskog stanovništva, uključujući žene i djecu. Neki su bili primorani da odu, a drugi su se zbog životnih uslova prijavili da odu. Te snage su se sastojale od jedinica VRS-a, policije i Specijalne jedinice policije CSB-a Banjaluka. Ratno predsjedništvo je organizovalo nekoliko konvoja za odlazak Muslimana i Hrvata iz opštine. Dana 29. juna 1992. godine, Krizni štab Kotor-Varoš odlučio je osnovati agenciju koja će nadzirati preseljenja i sve autobuse u toj opštini trebalo je staviti na raspolaganje za tu svrhu. Što se tiče situacije u opštini, Pretresno vijeće podsjeća na svoje zaključke u poglavljima 4.7.1-4.7.4 i 4.7.6. Srpski vojnici su neke Muslimane koji su pokušavali dobiti putne isprave psovali i nazivali ih "balijama". Srpski vojnici su psovali grupu od 50 do 70 Muslimana koji su bili na putu za Hrvaćane i rekli im da za njih nema ništa u Hrvaćanima i da idu u Tursku. Pretresno vijeće će dalje razmotriti gore pomenute incidente u vezi s tačkama 3 i 7-8 Optužnice u poglavlju 8 dolje.

³⁹⁶⁰ P439 (Svjedok RM-802, izjava svjedoka, 25. april 2012.), par. 32.

³⁹⁶¹ P439 (Svjedok RM-802, izjava svjedoka, 25. april 2012.), par. 32.

4.8 Opština Novi Grad

4.8.1 Ubistvo

Incident 10.1 iz Priloga B Optužnici

961. Prema Optužnici, optuženi je odgovoran za ubijanje više muškaraca koji su u periodu od 1. do 14. juna 1992. odvedeni iz cisterni kod kasarne u Rajlovcu u opštini Novi Grad.³⁹⁶² Odbrana je iznijela argument da se optuženi ne može smatrati odgovorim za to ubijanje budući da su ta djela počinili pripadnici paravojnih jedinica i pojedinci koji su postupali samostalno i nisu bili pod komandom i kontrolom VRS-a i optuženog.³⁹⁶³ Nadalje, odbrana je navela da nikad nije postojalo nikakvo naređenje ni plan prema kojima bi snage VRS-a zatočile civile ili borce u dvije cisterne u blizini vojne kasarne u Rajlovcu, niti je optuženi ikad bio obaviješten o zatočenju tih ljudi.³⁹⁶⁴ Pretresno vijeće će zasebno razmotriti jedan konkretni incident koji se desio 14. juna 1992. ili približno tog datuma, kao incident 10.2 iz Priloga B Optužnici. Pretresno vijeće je u vezi s incidentom 10.1 iz Priloga B Optužnici formalno primilo na znanje četiri činjenice o kojima je presuđeno. Pretresnom vijeću su predloženi dokazi koje su iznijeli **Elvir Jahić** i **svjedok RM-145**, bosanski Muslimani iz Ahatovića u opštini Novi Grad,³⁹⁶⁵ dokazi **Ewe Tabeau**, demografa i statističara,³⁹⁶⁶ kao i dokumentarni dokazi.

962. Dana 2. juna 1992., poslije napada na Ahatoviće (v. dalje o napadu u poglavlju 4.8.7), Muslimani iz sela su odvedeni u vojnu kasarnu u Rajlovcu, gdje su već bili zatočeni drugi Muslimani.³⁹⁶⁷ Na putu prema kasarni, Srbi su psovali Aliju Izetbegovića i "balijske majke".³⁹⁶⁸ **Elvir Jahić** potvrdio je da je četiri ili pet dana poslije napada 28. maja 1992. grupa muškaraca, Muslimana, koji su iz sela bježali prema Visokom, nabasala na zasjedu u kojoj su ih srpski vojnici zarobili na brdu Ranovača.³⁹⁶⁹ Tridesetorica muškaraca iz grupe, od kojih su desetorica ranjena, preživjela su zasjedu.³⁹⁷⁰ Ti muškarci su autobusima odvedeni u kasarnu u Rajlovcu, gdje su morali

³⁹⁶² Optužnica, par. 39(a)(ii), 47, 59(a)(ii), 62(b), incident 10.1 iz Priloga B Optužnici..

³⁹⁶³ Završni podnesak odbrane, par. 1364.

³⁹⁶⁴ Završni podnesak odbrane, par. 1371.

³⁹⁶⁵ P255 (Svjedok RM-145, izjava svjedoka, 14. februar 2011.), str. 1, par. 4, 19-21, 31, 49-50; svjedok RM-145, T. 3049-3050; P3122 (Elvir Jahić, objedinjena izjava svjedoka, 14. juli 2013.), str. 1, par. 5.

³⁹⁶⁶ Ewa Tabeau, T. 19307-19308; P2789 (Biografija Ewe Tabeau, 5. novembar 2013.).

³⁹⁶⁷ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 1225.

³⁹⁶⁸ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 1225.

³⁹⁶⁹ P3122 (Elvir Jahić, objedinjena izjava svjedoka, 14. juli 2013.), par. 8, 22-25.

³⁹⁷⁰ P3122 (Elvir Jahić, objedinjena izjava svjedoka, 14. juli 2013.), par. 22.

ući u jednu veliku cisternu za naftu koja je imala vrata.³⁹⁷¹ Tu su bile dvije cisterne za naftu i svjedok je izjavio da je u cisterni u kojoj je on držan bilo ukupno 80 do 90 zatočenika, od kojih je većina bila tamo kad je on stigao, i da su on i ta grupa muškaraca iz Ahatovića u toj cisterni ostali do 14. juna 1992.³⁹⁷²

963. U tom zatočeničkom centru koji je bio pod upravom Mileta Stojanovića, zatočenici nisu dobili hranu, nego samo malo vode.³⁹⁷³ Nadalje, pripadnici specijalne jedinice, pod komandom Nikole Stanišića, tukli su zatočenike i puštali pse na njih.³⁹⁷⁴ Dok je **Jahić** bio zatočen u cisternama za naftu, sedmog ili osmog dana zatočeništva jedan mladić iz Bratunca po imenu Mustafa odveden je s grupom od četiri ili pet zatočenika iz Bratunca i 12 zatočenika iz Bioče.³⁹⁷⁵ Jedan drugi zatočenik, Hajro Delić, izveden je iz cisterne za naftu i, kada je vraćen s teškim povredama, rekao je svom sinu Seadu da su ga tukli jedan čovjek s nadimkom Šok i čovjek po imenu Nikola Stanišić, koji je bio iz sela Dobroševići.³⁹⁷⁶ Svjedok je prvi put vidio Šoka u autobusu za kasarnu u Rajlovcu i identifikovao ga je kao Žarka Krsmana na fotografijama koje mu je Agencija za istragu i dokumentaciju Bosne i Hercegovine pokazala 2002. godine.³⁹⁷⁷ Hajro Delić je sljedećeg dana podlegao povredama. Jedan drugi zatočenik, Enver Čelik, takođe je preminuo od posljedica zlostavljanja. Prema riječima svjedoka, ubili su ga Šok i Nikola Stanišić.³⁹⁷⁸

964. **Svjedok RM-145** iznio je dodatne dokaze o Hajri Deliću. On je u svom svjedočenju rekao da je 4. juna 1992. ili približno tog datuma Hajro Delić iz Dobroševića zatočen s njim u cisterni za naftu.³⁹⁷⁹ Svjedok je bio zatočen u cisterni s još otprilike 85 do 90 muslimanskih zatočenika. U jednoj drugoj obližnjoj cisterni bili su zatočeni Hrvati i otprilike 130 Muslimana.³⁹⁸⁰ Tokom svog zatočeništva, svjedok je preko radija čuo Jovana Tintora kako naređuje srpskim vojnicima da se zarobljenici zatoče, a kasnije da se "premjeste".³⁹⁸¹ Petog dana Delićevog zatočeništva, oko 10:00 sati, svjedok je vidio kako ga odvođe na ispitivanje i vraćaju teško pretučenog u 22:00

³⁹⁷¹ P3122 (Elvir Jahić, objedinjena izjava svjedoka, 14. juli 2013.), par. 25-31.

³⁹⁷² P3122 (Elvir Jahić, objedinjena izjava svjedoka, 14. juli 2013.), par. 31-33.

³⁹⁷³ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenice br. 1226-1227.

³⁹⁷⁴ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 1228.

³⁹⁷⁵ P3122 (Elvir Jahić, objedinjena izjava svjedoka, 14. juli 2013.), par. 8, 22, 24, 31, 36.

³⁹⁷⁶ P3122 (Elvir Jahić, objedinjena izjava svjedoka, 14. juli 2013.), par. 36.

³⁹⁷⁷ P3122 (Elvir Jahić, objedinjena izjava svjedoka, 14. juli 2013.), par. 28.

³⁹⁷⁸ P3122 (Elvir Jahić, objedinjena izjava svjedoka, 14. juli 2013.), par. 36.

³⁹⁷⁹ P255 (Svjedok RM-145, izjava svjedoka, 14. februar 2011.), par. 31, 39-40; svjedok RM-145, T. 3049; P256 (Fotografije rezervoara za gorivo).

³⁹⁸⁰ P255 (Svjedok RM-145, izjava svjedoka, 14. februar 2011.), par. 31.

³⁹⁸¹ P255 (Svjedok RM-145, izjava svjedoka, 14. februar 2011.), par. 31, 41.

sata.³⁹⁸² Svjedok je čuo Delića kako drugim zatočenicima govori da ga je zlostavljao Šok, stražar u plavoj uniformi, sličnoj policijskoj, s jugoslovenskom zastavom prišivenom na košulji i kapi, po naređenju Nikole Stanišića.³⁹⁸³ Zatim je svjedok vidio jednu ženu koja je došla i rekla da je ljekar. Vidio je kako Deliću daje dvije injekcije, ali je on umro pet minuta kasnije.³⁹⁸⁴

965. Jedan visoki čovjek s nadimkom Žuti, koji je bio Tintorov vozač, došao je 9. ili 10. juna 1992. s još četvoricom naoružanih muškaraca u crvenom kombiju i oni su izveli deset ljudi. Zatočnici su odvezeni nakon što im je naređeno da legnu na pod kombija. Sljedećeg dana Žuti se vratio i sa spiska prozvao još 15-16 muškaraca iz Gornje Bioče koje je odveo, navodno, na razmjenu. Nijedan od odvedenih zatočenika nije nakon toga viđen, a posmrtni ostaci nekih od njih pronađeni su na groblju Vlakovo u Blažuju, u opštini Ilidža.³⁹⁸⁵ Svjedok je 14. juna 1992. vidio kako zatočenika Hamu Karića, kojem se rana zagnojila, zasebno odvode, navodno, na razmjenu. Istog dana, svjedok je vidio kako Ramiza Peljtu, oficira bivše JNA, dvojica bivših kolega izvode iz kontejnera i on više nikad nije viđen.³⁹⁸⁶

966. **Elvir Jahić** je iznio dodatne dokaze o odvođenju zatočenika iz centra. On je u svom svjedočenju rekao da se početkom juna 1992. jedan crveni kombi parkirao ispred cisterni za naftu, a jedan stražar, Srbin, je prozvao imena 21 zatočenika: 12 ljudi iz Bratunca i Srebrenice i devet ljudi iz Ahatovića. Ti zatočnici su odvedeni i svjedok je kasnije čuo da su ubijeni. Njihova tijela ekshumirana su u Vlakovu, opština Ilidža, i svjedok je bio prisutan kad su ponovo pokopani.³⁹⁸⁷ Prema navodima vještaka **Ewe Tabeau** i forenzičkim dokazima, posmrtni ostaci sedam ljudi ekshumirani su iz grobnice na groblju u Vlakovu u opštini Ilidža u periodu od 9. do 18. juna 1997. i kasnije su identifikovani.³⁹⁸⁸ Jedna žrtva je 1992. imala 81 godinu.³⁹⁸⁹

³⁹⁸² P255 (Svjedok RM-145, izjava svjedoka, 14. februar 2011.), par. 40.

³⁹⁸³ P255 (Svjedok RM-145, izjava svjedoka, 14. februar 2011.), par. 23, 34, 40; svjedok RM-145, T. 3080.

³⁹⁸⁴ P255 (Svjedok RM-145, izjava svjedoka, 14. februar 2011.), par. 40.

³⁹⁸⁵ P255 (Svjedok RM-145, izjava svjedoka, 14. februar 2011.), par. 41-44; svjedok RM-145, T. 3050.

³⁹⁸⁶ P255 (Svjedok RM-145, izjava svjedoka, 14. februar 2011.), par. 49.

³⁹⁸⁷ P3122 (Elvir Jahić, objedinjena izjava svjedoka, 14. juli 2013.), par. 38.

³⁹⁸⁸ P2796 (Ewa Tabeau, izvještaj vještaka o dokazima o smrti, 24. juli 2013.), str. 10, 24-25, 33; P2797 (Dodatak izvještaju vještaka Ewe Tabeau, 24. juli 2013.), str. 419-421; P6064 (Sudski izvještaj o ekshumacijama, 9. mart 1998), str. 3; P6065 (Službena zabilješka MUP-a o ekshumacijama, 28. juli 1997.), str. 6-7; P6066 (Potvrda o smrti za Edina Brajlovića, 1. juli 1997.); P6067 (Potvrda o smrti za Zajka Brajlovića, 1. juli 1997.); P6068 (Potvrda o smrti za Zijada Brajlovića, 1. juli 1997.). Sljedeće osobe identifikovane su u Vlakovu: Edin Brajlović (1963.), Zajko Brajlović (1939.), Zijad Brajlović (1962.), Hajro Delić (1911.), Džemal Efendić (1958.), Rusmir Pasić (1969.) i Kadrija Ramadani (1933.).

967. Na osnovu gore navedenog, Pretresno vijeće konstatuje da su od 6. do 14. juna 1992. naoružani muškarci, među kojima je bio čovjek s nadimkom Žuti, iz cisterni odveli najmanje 26 zatočenika³⁹⁹⁰ i da se oni nikad više nisu vratili. Šest tijela nađeno je i kasnije ekshumirano na mjesnom groblju u Vlakovu, dok su druga tijela pronađena na groblju Vlakovo u Blažuju. Pretresnom vijeću su predloženi forenzički dokazi za samo šest tijela koja su ekshumirana na groblju u Vlakovu. Što se tiče tih žrtava, Pretresno vijeće konstatuje da dokazi koji su mu predloženi u vezi s datumom njihove smrti ili nestanka nisu dovoljno pouzdani da bi na osnovu njih Pretresno vijeće moglo zaključiti da je ijedna od tih žrtava ubijena nakon što je izvedena iz cisterni.³⁹⁹¹ Što se tiče ostalih žrtava, Pretresnom vijeću nisu predloženi nikakvi dokazi o tome kad su te žrtve umrle. Shodno tome, Pretresno vijeće neće dalje razmatrati taj incident u vezi s tačkama 3-6 Optužnice.

968. Pretresno vijeće konstatuje da su početkom juna 1992. Žarko Krsman, poznat pod nadimkom Šok, i Nikola Stanišić, komandant specijalne jedinice, pretukli dva muškarca zatočena u cisternama, Hajru Delića, Muslimana starog 81 godinu iz Dobroševića, i Envera Čelika, Muslimana. Oba zatočenika podlegla su povredama. Pretresno vijeće će dalje razmotriti ovaj incident u vezi s tačkama 3-6 Optužnice u poglavlju 8 dolje.

Incident 10.2 iz Priloga B Optužnici

969. Prema Optužnici, optuženi je odgovoran za ubijanje najmanje 47 muškaraca, koji su iz cisterni u blizini kasarne u Rajlovcu izvedeni 14. juna 1992. ili približno tog datuma.³⁹⁹² Pretresno vijeće je u vezi s ovim incidentom formalno primilo na znanje činjenicu o kojoj je presuđeno 1229. Pretresnom vijeću su takođe predloženi dokazi koje su iznijeli **Elvir Jahić** i **svjedok RM-145**, bosanski Muslimani iz Ahatovića u opštini Novi Grad,³⁹⁹³ i dokazi **Ewe Tabeau**, demografa i statističara,³⁹⁹⁴ kao i forenzički

³⁹⁸⁹ P2796 (Ewa Tabeau, izvještaj vještaka o dokazima o smrti, 24. juli 2013.), str. 10; P2797 (Dodatak izvještaju vještaka Ewe Tabeau, 24. juli 2013.), str. 420.

³⁹⁹⁰ Pretresno vijeće napominje da svjedoci koriste različite izraze da opišu to mjesto zatočeništva, ali smatra da svi oni govore o istoj lokaciji.

³⁹⁹¹ S tim u vezi, Pretresno vijeće upućuje na svoju analizu u Dodatku B dokaza koje je predložila Ewa Tabeau i dokumentarnih forenzičkih dokaza, u odnosu na, između ostalog, datume smrti.

³⁹⁹² Optužnica, par. 39(a)(ii), 47, 59(a)(ii), 62(b), incident 10.2 iz Priloga B Optužnici.

³⁹⁹³ P255 (Svjedok RM-145, izjava svjedoka, 14. februar 2011.), str. 1, par. 4, 19-21, 31, 49-50; svjedok RM-145, T. 3049-3050; P3122 (Elvir Jahić, objedinjena izjava svjedoka, 14. juli 2013.), str. 1, par. 5.

³⁹⁹⁴ Ewa Tabeau, T. 19307-19308; P2789 (Biografija Ewe Tabeau, 5. novembar 2013.).

dokumentarni dokazi, i ono smatra da ti dokazi ne pobijaju činjenice o kojima je presuđeno.³⁹⁹⁵

970. Dana 14. juna 1992., jedan Srbin zvani Žuti i još nekoliko stražara izveli su otprilike 52 zatočenika iz kasarne Rajlovac i odvezli ih autobusom u Sokolinu, u blizini Srednjeg, u opštini Ilijaš.³⁹⁹⁶ **Elvir Jahić** je precizirao da je tokom njegovog zatočeništva u cisternama za naftu jedan stražar, Srbin, rekao svim zatočenicima iz njegove cisterne da se sprema jer idu na razmjenu. Zatočenici su morali da s rukama na potiljku istrče iz cisterne i prođu kroz špalir stražara, Srba, koji su ih tukli. Svjedok je prepoznao Mileta Stojanovića, upravnika logora, koji je nosio plavi vazduhoplovni kombinezon i bio naoružan.³⁹⁹⁷ Svjedok je takođe prepoznao Šoka, koji je nosio dvodjelnu plavu vazduhoplovnu uniformu i zelenu beretku s jugoslovenskom trobojkom.³⁹⁹⁸ **Svjedok RM-145** je u svom svjedočenju rekao da su pripadnici naoružanih "specijaln[ih] snag[a] srpske policije" bili tamo i da su naredili zatočenicima da se ukrcaju u autobuse.³⁹⁹⁹ Takođe je vidio Žutog, vozača Jovana Tintora, i još

³⁹⁹⁵ **Elvir Jahić:** P3122 (Elvir Jahić, objedinjena izjava svjedoka, 14. juli 2013.), par. 43-45. **Svjedok RM-145:** P255 (Svjedok RM-145, izjava svjedoka, 14. februar 2011.), par. 50-53, 58-59; svjedok RM-145, T. 3046, 3050-3051, 3053, 3062, 3065, 3080-3081; P257 (Video-snimak uništenog autobusa, 15. juni 1992.). **Ewa Tabeau:** P2790 (Ewa Tabeau, prilog uz dodatak izvještaju vještaka o dokazima o smrti, 5. novembar 2013.), str. 1; P2791 (Ewa Tabeau, redigovana tabela imena uz izvještaj vještaka o dokazima o smrti, 30. avgust 2013.), str. 2; P2793 (Ewa Tabeau, tabela s ispravkama uz izvještaj vještaka o dokazima o smrti i dodatak, 7. novembar 2013.), str. 5; P2796 (Ewa Tabeau, izvještaj vještaka o dokazima o smrti, 24. juli 2013.), str. 2-3, 12, 25, 32-33; P2797 (Dodatak izvještaju vještaka Ewe Tabeau, 24. juli 2013.), str. 422-435; P4728 (Sudski zapisnik o ekshumacijama u selu Ravne), str. 2-4. **Dokumentarni dokazi:** P4727 (Potvrda o smrti za Edmira Mujkića), str. 1-2; P4729 (Potvrda o smrti za Ahmila Bečkovića), str. 1-2; P4730 (Obdukcioni izvještaj za tijela ekshumirana u selu Ravne, 12. juli 1996.) str. 1-9; P6069 (Potvrde o smrti za Čazima Gačanovića i Šućriju Bešića), str. 1-2; P6070 (Potvrda o smrti za Edina Bešića), str. 1-2; P6071 (Potvrda o smrti za Salema Bečića), str. 1-2; P6072 (Potvrda o smrti za Aliju Gačanovića), str. 1-2; P6073 (Potvrda o smrti za Mufida Gačanovića), str. 1-2; P6074 (Potvrda o smrti za Muju Gačanovića), str. 1-2; P6075 (Potvrda o smrti za Mustafu Gačanovića), str. 1-2; P6076 (Potvrda o smrti za Nedžiba Gačanovića), str. 1-2; P6077 (Potvrda o smrti za Samira Hrustanovića), str. 1-2; P6078 (Potvrda o smrti za Ejuba Kalkana), str. 1-2; P6079 (Potvrda o smrti za Midhata Muharemovića), str. 1-2; P6080 (Potvrda o smrti za Šaćira Mujkića), str. 1-2; P6081 (Potvrda o smrti za Armina Mujkića), str. 1-2; P6082 (Potvrda o smrti za Mirsada Mujkića), str. 1-2; P6083 (Potvrda o smrti za Muhameda Mujkića), str. 1-2; P6084 (Potvrda o smrti za Refika Mujkića), str. 1-2; P6085 (Potvrda o smrti za Salema Mujkića), str. 1-2; P6086 (Potvrda o smrti za Uzeira Mujkića), str. 1-2; P6087 (Potvrda o smrti za Zijada Mujkića), str. 1-2; P6088 (Potvrda o smrti za Ramiza Novaliju), str. 1-2; P6089 (Potvrda o smrti za Ismeta Rizvanovića), str. 1-2; P6090 (Potvrda o smrti za Nedžada Rizvanovića), str. 1-2; P6091 (Potvrda o smrti za Sulejmana Rizvanovića), str. 1-2; P6092 (Potvrda o smrti za Enesa Suljića), str. 1-2; P6093 (Potvrda o smrti za Envera Suljića), str. 1-2; P6094 (Potvrda o smrti za Muhameda Suljića), str. 1-2; P6095 (Potvrda o smrti za Suada Suljića), str. 1-2; P6096 (Potvrda o smrti za Fikreta Mujkića), str. 1-2; P6097 (Potvrda o smrti za Saliha Suljića), str. 1-2.

³⁹⁹⁶ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 1229.

³⁹⁹⁷ P3122 (Elvir Jahić, objedinjena izjava svjedoka, 14. juli 2013.), par. 43.

³⁹⁹⁸ P3122 (Elvir Jahić, objedinjena izjava svjedoka, 14. juli 2013.), par. 28, 43.

³⁹⁹⁹ P255 (Svjedok RM-145, izjava svjedoka, 14. februar 2011.), par. 50-51; svjedok RM-145, T. 3049-3051; P256 (Fotografije rezervoara za gorivo); P257 (Video-snimak uništenog autobusa, 15. juni 1992.).

sedmoricu muškaraca u maskirnim uniformama.⁴⁰⁰⁰ **Elvir Jahić** je izjavio da su zatočnici ušli u autobus preduzeća "Gras" iz Sarajeva i da je vidio četiri vozila koja su bila u njihovoj pratnji: crveni golf II na kojem je u gornjem desnom uglu bila naljepnica SDS-a, plavi golf II, i zastavu 101 boje slonove kosti, kao i jedno zeleno terensko vozilo.⁴⁰⁰¹ Kad je svjedok pogledao vozača crvenog golfa, vozač mu je rukom gestikulirao da se okrene i rukom pokazao ispod vrata, što je svjedok protumačio da znači da će ga vozač ubiti.⁴⁰⁰² Zatočnicima je rečeno da ih vode na razmjenu na Kobilju Glavu kod Sarajeva.⁴⁰⁰³ **Svjedok RM-145** je primijetio da su unutra dva stražara, Srbina, dok je **Žuti** vozio autobus.⁴⁰⁰⁴ **Jahić** je rekao da je u jednom trenutku zatočnicima rečeno da legnu licem prema zemlji i da će ih pobiti ako neko digne glavu. Svjedok, koji je u jednom trenutku podigao glavu, opisao je dvije osobe u autobusu kao naoružane pripadnike "srpskih vojno-polijskih snaga".⁴⁰⁰⁵

971. **Svjedok RM-145** čuo je zvuke vozila koja su bila u pratnji autobusa sve do Srednjeg, gdje se autobus zaustavio. Svjedok je zatim čuo **Žutog** kako ljude na barikadi pita koliko ima kilometara do Sokoline i oni su mu rekli da ima između šest i osam kilometara.⁴⁰⁰⁶ **Žuti** je nastavio voziti i svjedok više nije čuo vozila u pratnji.⁴⁰⁰⁷ Neko vrijeme nakon što je krenuo iz Srednjeg, autobus se zaustavio uz objašnjenje da je motor prokuhao i iz autobusa su izašli svi srpski stražari i vozač.⁴⁰⁰⁸ Stražari i vozač su zatim na autobus bacili ručne bombe i otvorili vatru iz automatskog oružja.⁴⁰⁰⁹ Prema riječima **Elvira Jahića**, koristili su i zolje.⁴⁰¹⁰ Pucnjava je trajala oko 15 minuta.⁴⁰¹¹ Jedna ručna bomba eksplodirala je blizu svjedoka i on je osjetio udar u kičmu od kojeg su mu se oduzele noge i nije mogao hodati.⁴⁰¹² Na koncu je svjedok vidio jedan vojni džip kako prolazi pored autobusa i vozi prema Palama. U autobusu, svjedok je vidio

⁴⁰⁰⁰ P255 (Svjedok RM-145, izjava svjedoka, 14. februar 2011.), par. 50.

⁴⁰⁰¹ P3122 (Elvir Jahić, objedinjena izjava svjedoka, 14. juli 2013.), par. 43; P255 (Svjedok RM-145, izjava svjedoka, 14. februar 2011.), par. 51; svjedok RM-145, T. 3051, 3066.

⁴⁰⁰² P3122 (Elvir Jahić, objedinjena izjava svjedoka, 14. juli 2013.), par. 43.

⁴⁰⁰³ P3122 (Elvir Jahić, objedinjena izjava svjedoka, 14. juli 2013.), par. 44; P255 (Svjedok RM-145, izjava svjedoka, 14. februar 2011.), par. 50.

⁴⁰⁰⁴ P255 (Svjedok RM-145, izjava svjedoka, 14. februar 2011.), par. 51; svjedok RM-145, T. 3046, 3051.

⁴⁰⁰⁵ P3122 (Elvir Jahić, objedinjena izjava svjedoka, 14. juli 2013.), par. 44.

⁴⁰⁰⁶ P255 (Svjedok RM-145, izjava svjedoka, 14. februar 2011.), par. 52; svjedok RM-145, T. 3066.

⁴⁰⁰⁷ P255 (Svjedok RM-145, izjava svjedoka, 14. februar 2011.), par. 52; svjedok RM-145, T. 3066, 3081.

⁴⁰⁰⁸ P3122 (Elvir Jahić, objedinjena izjava svjedoka, 14. juli 2013.), par. 44; P255 (Svjedok RM-145, izjava svjedoka, 14. februar 2011.), par. 53, svjedok RM-145, T. 3065.

⁴⁰⁰⁹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 1229.

⁴⁰¹⁰ P3122 (Elvir Jahić, objedinjena izjava svjedoka, 14. juli 2013.), par. 45.

⁴⁰¹¹ P3122 (Elvir Jahić, objedinjena izjava svjedoka, 14. juli 2013.), par. 45; P255 (Svjedok RM-145, izjava svjedoka, 14. februar 2011.), par. 53.

⁴⁰¹² P3122 (Elvir Jahić, objedinjena izjava svjedoka, 14. juli 2013.), par. 45-46.

raznesene ljude, kao i neke koji su preživjeli, a jedan od njih, Asim Gačanović, držao je u naručju svog sina koji mu je izdahnuo na rukama.⁴⁰¹³ Budući da svjedok nije mogao hodati, ispuzao je kroz prozor i pao na zemlju, što mu je pogoršalo stanje, a zatim je otpuzao do obližnjeg potoka. Svjedok, koji je bio oko tri do četiri metra udaljen od autobusa, vidio je zastavu 101 boje slonove kosti, koja je ranije toga dana bila u pratnji autobusa, kako se približava iz pravca Pala. Kad je vozilo stiglo do autobusa, zaustavilo se, iz njega je izašao vozač, ušao u autobus i otvorio vatru iz automatske puške po tijelima i preživjelima koji su ostali u autobusu. Potom je u autobus bacio dvije ručne bombe i izašao, a onda se autom odvezao u pravcu Srednjeg.⁴⁰¹⁴ Svjedok, koji je čuo krike koji su dolazili iz autobusa, otpuzao je natrag u autobus, ali se onesvijestio.⁴⁰¹⁵ Svjedok je u autobusu ostao od oko 20:00 sati do sljedećeg jutra, kad su ga pronašli mještani sela Ravne i Vukasovići, koji su mu pomogli da dobije ljekarsku pomoć.⁴⁰¹⁶ Svjedok je potom proveo devet mjeseci u bolnici oporavljajući se od povreda.⁴⁰¹⁷

972. **Svjedok RM-145** bio je ranjen u lijevu ruku, ali je ostao ležati u autobusu.⁴⁰¹⁸ Nakon što je prestala pucnjava, svjedok je čuo kako prolaze vozila, kako se vrata vozila otvaraju i kako jedan čovjek govori drugom da ide i pogleda ima li preživjelih u autobusu. Drugi čovjek je odgovorio prvom da ode sam i pogleda ako ga toliko zanima.⁴⁰¹⁹ Zatim su otišli ne ušavši u autobus.⁴⁰²⁰ Kasnije, svjedok je vidio da su njegove komšije Asim Gačanović, Džemal Mujkić i čovjek zvani Džemko takođe preživjeli. Njih četvorica su pokušali da nose dva teže ranjena čovjeka, Nedžiba Gačanovića i Safeta Rizvanovića, ali su ovi podlegli povredama.⁴⁰²¹ Njih četvorica su pješaćili cijelu noć kroz šumu i došli u selo Vukasovići, koje je bilo pod kontrolom TO-a.⁴⁰²² Sljedećeg jutra, jedan čovjek po imenu Ibrahim, fotograf iz Vogošće, napravio je video-snimak uništenog autobusa.⁴⁰²³ Istog jutra, mještani, među kojima je bio Džafer Herić, koji su otišli do mjesta incidenta da izvuku tijela poginulih, naišli su na srpsku

⁴⁰¹³ P3122 (Elvir Jahić, objedinjena izjava svjedoka, 14. juli 2013.), par. 45.

⁴⁰¹⁴ P3122 (Elvir Jahić, objedinjena izjava svjedoka, 14. juli 2013.), par. 46.

⁴⁰¹⁵ P3122 (Elvir Jahić, objedinjena izjava svjedoka, 14. juli 2013.), par. 47.

⁴⁰¹⁶ P3122 (Elvir Jahić, objedinjena izjava svjedoka, 14. juli 2013.), par. 47.

⁴⁰¹⁷ P3122 (Elvir Jahić, objedinjena izjava svjedoka, 14. juli 2013.), par. 48.

⁴⁰¹⁸ P255 (Svjedok RM-145, izjava svjedoka, 14. februar 2011.), par. 53.

⁴⁰¹⁹ P255 (Svjedok RM-145, izjava svjedoka, 14. februar 2011.), par. 54.

⁴⁰²⁰ P255 (Svjedok RM-145, izjava svjedoka, 14. februar 2011.), par. 54; svjedok RM-145, T.3065.

⁴⁰²¹ P255 (Svjedok RM-145, izjava svjedoka, 14. februar 2011.), par. 55.

⁴⁰²² P255 (Svjedok RM-145, izjava svjedoka, 14. februar 2011.), par. 55; svjedok RM-145, T. 3053-3054.

⁴⁰²³ P255 (Svjedok RM-145, izjava svjedoka, 14. februar 2011.), par. 55, 60; svjedok RM-145, T. 3050-3061, 3064; P257 (Video-snimak uništenog autobusa, 15. juni 1992.).

patrolu na čijem je čelu bio Dragan Ikanović.⁴⁰²⁴ Herić je svjedoku prenio da je Ikanović rekao da nije vidio ništa u autobusu kad je autobus prošao pored njih i da ne zna šta se tu desilo.⁴⁰²⁵ Prema onome što je Herić ispričao svjedoku, Ikanović je takođe rekao da su glavni organizatori tog incidenta bili Boro Radić iz Vogošće i Ratko Adžić iz Ilijaša.⁴⁰²⁶ Mještani sela Vukasovići rekli su svjedoku da su napad preživjeli i Elvir Jahić, Osman Novalija i Zaim Rizvanović, zvani Rizvan, iz Ahatovića, kao i Muhamed Usto iz Dobroševića.⁴⁰²⁷ Mještani sela Vukasovići i Ravne rekli su svjedoku da su na mjestu incidenta našli ostatke municije raketnih bacača M-79, dva ručna raketna bacača, mitraljeza, automatskih pušaka i četiri bombe.⁴⁰²⁸

973. U ovom incidentu ubijeno je ukupno 47 zatočenika.⁴⁰²⁹ Prema riječima vještaka **Ewe Tabeau** i forenzičkim dokazima, u periodu od 24. do 26. juna 1996. posmrtni ostaci 38 tijela ekshumirani su iz masovne grobnice u selu Ravne u sarajevskoj opštini Ilijaš,⁴⁰³⁰ i kasnije su identifikovani.⁴⁰³¹ Prema forenzičkim dokazima, nisu navedene nikakve informacije o odjeći 12 identifikovanih žrtava, dok je 26 identifikovanih žrtava pronađeno u civilnoj odjeći.⁴⁰³² Jedna žrtva je bila ženskog pola, dok je jedna žrtva 1992. godine imala 63 godine.⁴⁰³³

⁴⁰²⁴ P255 (Svjedok RM-145, izjava svjedoka, 14. februar 2011.), par. 50, 55, 61; svjedok RM-145, T. 3054.

⁴⁰²⁵ Svjedok RM-145, T. 3054, 3086-3087.

⁴⁰²⁶ P255 (Svjedok RM-145, izjava svjedoka, 14. februar 2011.), par. 61; svjedok RM-145, T. 3087.

⁴⁰²⁷ P255 (Svjedok RM-145, izjava svjedoka, 14. februar 2011.), par. 56.

⁴⁰²⁸ P255 (Svjedok RM-145, izjava svjedoka, 14. februar 2011.), par. 57.

⁴⁰²⁹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 1229.

⁴⁰³⁰ P2790 (Ewa Tabeau, prilog uz dodatak izvještaju vještaka o dokazima o smrti, 5. novembar 2013.), str. 1; P2791 (Ewa Tabeau, redigovana tabela imena uz izvještaj vještaka o dokazima o smrti, 30. avgust 2013.), str. 2; P2793 (Ewa Tabeau, tabela s ispravkama uz izvještaj vještaka o dokazima o smrti i dodatak, 7. novembar 2013.), str. 5; P2796 (Ewa Tabeau, izvještaj vještaka o dokazima o smrti, 24. juli 2013.), str. 2-3, 12, 25, 32-33; P2797 (Dodatak izvještaju vještaka Ewe Tabeau, 24. juli 2013.), str. 422-435; P4728 (Sudski zapisnik o ekshumacijama u selu Ravne), str. 2-4; P4730 (Obdukcioni izvještaj za tijela ekshumirana u selu Ravne, 12. juli 1996.).

⁴⁰³¹ U masovnoj grobnici u selu Ravne identifikovane su sljedeće osobe: Salem Bečić (1945.), Ahmilo Bečković (1967.), Fadil Bečković (1968.), Edin Bešić (1971.), Šućrija Bešić (1949.), Amir Duraković (1960.), Alija Gačanović (1949.), Ćazim Gačanović (1955.), Mufid Gačanović (1968.), Mujo Gačanović (1929.), Mustafa Gačanović (1959.), Nedžib Gačanović (1952.), Samir Hrustanović (1966.), Ejub Kalkan (1935.), Midhat Muharemović (1958.), Emina Mujaković (1953.), Armin Mujkić (1968.), Edmir Mujkić (1973.), Eldin Mujkić (1974.), Fikret Mujkić (1956.), Hemed Mujkić (1936.), Mirsad Mujkić (1958.), Muhamed Mujkić (1949.), Nazif Mujkić (1966.), Refik Mujkić (1952.), Šaćir Mujkić (1963.), Salem Mujkić (1952.), Uzeir Mujkić (1935.), Zijad Mujkić (1973.), Ramiz Novalija (1946.), Ismet Rizvanović (1958.), Nedžad Rizvanović (1972.), Sulejman Rizvanović (1945.), Enes Suljić (1950.), Enver Suljić (1952.), Muhamed Suljić (1936.), Salih Suljić (1934.) i Suad Suljić (1972.).

⁴⁰³² P4730 (Obdukcioni izvještaj za tijela ekshumirana u selu Ravne, 12. juli 1996.), str. 1-9.

⁴⁰³³ P2790 (Ewa Tabeau, prilog uz dodatak izvještaju vještaka o dokazima o smrti, 5. novembar 2013.), str. 1; P2797 (Dodatak izvještaju vještaka Ewe Tabeau, 24. juli 2013.), str. 422-435; P4727 (Potvrda o smrti za Edmira Mujkića), str. 1; P4729 (Potvrda o smrti za Ahmila Bečkovića), str. 1; P6069 (Potvrde o smrti za Ćazima Gačanovića i Šućriju Bešića), str. 1; P6070 (Potvrda o smrti za Edina Bešića), str. 1; P6071 (Potvrda o smrti za Salema Bečića), str. 1; P6072 (Potvrda o smrti za Aliju Gačanovića), str. 1;

974. Pretresno vijeće je pažljivo razmotrilo detaljne dokaze Elvira Jahića o ovom incidentu i smatra da je njegov opis slijeda događaja uglavnom vjerodostojan i pouzdan. Na osnovu gore navedenog, Pretresno vijeće konstatuje da su 14. juna 1992. najmanje 52 zatočenika iz cisterni za naftu⁴⁰³⁴ u blizini kasarne u Rajlovcu bila prisiljena da uđu u autobus, koji je vozio jedan Srbin zvani Žuti, vozač Jovana Tintora. U autobusu su se nalazila dva stražara i Pretresno vijeće na osnovu dokaza Elvira Jahića, koji ih je opisao kao pripadnike "srpskih vojno-policijskih snaga", konstatuje da su oni bili pripadnici vojne policije VRS-a. U pratnji autobusa su bila četiri vozila. Žuti je autobus zaustavio nedaleko sela Sokoline, u blizini Srednjeg, a onda su on i ta dva vojna policajca izašli iz autobusa. Neposredno zatim, napali su autobus vatrom iz automatskog oružja, ručnim bombama i zoljama, a zatočenici koji su pokušali pobjeći ubijeni su iz vatrenog oružja. Neki zatočenici preživjeli su pucnjavu. Nekoliko minuta kasnije, došlo je jedno od vozila koja su bila u pratnji autobusa. Iz njega je izašao vozač, ušao u autobus i iz automatske puške otvorio vatru na mrtva tijela i preživjele. Bacio je dvije ručne bombe i otišao. Ukupno je ubijeno najmanje 47 zatočenika, od kojih je 38 nađeno u masovnoj grobnici. Od tog broja, 26 je pronađeno u civilnoj odjeći. Na osnovu dokaza svjedoka RM-145, koji su razmotreni u poglavlju 4.8.1, *Incident 10.1 iz Priloga B Optužnici*, Pretresno vijeće konstatuje da su sva 52 zatočenika bila bosanski Muslimani. Na osnovu gore navedenog, Pretresno vijeće će dalje razmotriti ovaj incident u vezi s tačkama 3-6 Optužnice u poglavlju 8 dolje.

4.8.2 Protivpravno zatočenje i okrutno ili nečovječno postupanje u zatočeničkim objektima

P6073 (Potvrda o smrti za Mufida Gačanovića), str. 1; P6074 (Potvrda o smrti za Muju Gačanovića), str. 1; P6075 (Potvrda o smrti za Mustafu Gačanovića), str. 1; P6076 (Potvrda o smrti za Nedžiba Gačanovića), str. 1; P6077 (Potvrda o smrti za Samira Hrustanovića), str. 1; P6078 (Potvrda o smrti za Ejuba Kalkana), str. 1; P6079 (Potvrda o smrti za Midhata Muharemovića), str. 1; P6080 (Potvrda o smrti za Šaćira Mujkića), str. 1; P6081 (Potvrda o smrti za Armina Mujkića), str. 1; P6082 (Potvrda o smrti za Mirsada Mujkića), str. 1; P6083 (Potvrda o smrti za Muhameda Mujkića), str. 1; P6084 (Potvrda o smrti za Refika Mujkića), str. 1; P6085 (Potvrda o smrti za Salema Mujkića), str. 1; P6086 (Potvrda o smrti za Uzeira Mujkića), str. 1; P6087 (Potvrda o smrti za Zijada Mujkića); P6088 (Potvrda o smrti za Ramiza Novaliju), str. 1; P6089 (Potvrda o smrti za Ismeta Rizvanovića), str. 1; P6090 (Potvrda o smrti za Nedžada Rizvanovića), str. 1; P6091 (Potvrda o smrti za Sulejmana Rizvanovića), str. 1; P6092 (Potvrda o smrti za Enesa Suljića), str. 1; P6093 (Potvrda o smrti za Envera Suljića), str. 1; P6094 (Potvrda o smrti za Muhameda Suljića), str. 1; P6095 (Potvrda o smrti za Suada Suljića), str. 1; P6096 (Potvrda o smrti za Fikreta Mujkića), str. 1; P6097 (Potvrda o smrti za Saliha Suljića), str. 1.

⁴⁰³⁴ Pretresno vijeće napominje da svjedoci koriste različite izraze da opišu to mjesto zatočeništva, ali ono smatra da svi oni govore o istoj lokaciji.

975. Incident 12.1 iz u Priloga C Optužnici nije obuhvaćen Optužnicom zbog odluke na osnovu pravila 73bis(D) od 2. decembra 2011. Nadalje, tužilaštvo nije predočilo dokaze ni o jednoj drugoj optužbi iznijetoj u paragrafu 59 (b), (c), (d) i (g) u odnosu na opštinu Novi Grad. Pretresno vijeće stoga konstatuje da te optužbe nisu dokazane.

4.8.3 Uništavanje privatne i javne imovine, uključujući spomenike kulture i sakralne objekte

976. Prema Optužnici, optuženi je odgovoran za djela bezobzirnog uništavanja privatne imovine, uključujući kuće i poslovne objekte, i javne imovine, uključujući spomenike kulture i sakralne objekte, navedene u incidentu 9 iz Priloga D Optužnici, u opštini Novi Grad, u periodu od 12. maja 1992. do 30. novembra 1995.⁴⁰³⁵ Konkretno, u Optužnici je navedeno da je džamija u Ahatovićima razorena 4. juna 1992. ili približno tog datuma.⁴⁰³⁶ Odbrana je iznijela argument da se na osnovu dokaza ne može utvrditi identitet počinitelja odgovornih za rušenje džamije u Ahatovićima.⁴⁰³⁷ Pretresno vijeće je formalno primilo na znanje izvjestan broj činjenica o kojima je presuđeno u vezi s razaranjem u opštini Novi Grad. Pretresnom vijeću su takođe predočeni dokazi koje su iznijeli **svjedok RM-145 i Elvir Jahić**, bosanski Muslimani iz Ahatovića u opštini Novi Grad,⁴⁰³⁸ i **András Riedlmayer**, bibliograf i stručnjak za dokumentiranje umjetničke građe,⁴⁰³⁹ i ono smatra da su predočeni dokazi u skladu s činjenicama o kojima je presuđeno.⁴⁰⁴⁰ Neki od tih dokaza razmotreni su u poglavlju 4.8.7. Pretresnom vijeću su predočeni i dokazi koje je iznio **Stojan Džino**, koji je od maja 1992. bio pripadnik Rajlovačke brigade, a od početka 1994. pomoćnik komandanta 4. bataljona 3. sarajevske brigade⁴⁰⁴¹

⁴⁰³⁵ Optužnica, par. 47, 52, 59(j), incident 9 iz Priloga D Optužnici.

⁴⁰³⁶ Optužnica, incident 9 iz Priloga D Optužnici.

⁴⁰³⁷ Završni podnesak odbrane, par. 1379.

⁴⁰³⁸ P255 (Svjedok RM-145, objedinjena izjava svjedoka, 14. februar 2001.), str. 1, par. 4; svjedok RM-145, T. 3047; P3122 (Elvir Jahić, objedinjena izjava svjedoka, 14. juli 2013.), str. 1, par. 5.

⁴⁰³⁹ P2503 (Izveštaj vještaka Andrása Riedlmayera, decembar 2012.), par. 75; András Riedlmayer, T. 17888; P2504 (Biografija Andrása Riedlmayera), str. 1.

⁴⁰⁴⁰ **András Riedlmayer**: P2510 (Formatirani zapisi uz izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera), str. 213-216; P2511 (Baza podataka iz katastarske evidencije za izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera); P2513 (Dodatak izvještaju vještaka Andrása Riedlmayera, 30. septembar 2013.), str. 15; P2514 (Tabela u programu *Excel* dostavljena kako bi se ažurirao izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera, 27. septembar 2013.); András Riedlmayer, T. 17924. **Svjedok RM-145**: P255 (Svjedok RM-145, objedinjena izjava svjedoka, 14. februar 2011.), par. 4, 23, 63. **Elvir Jahić**: P3122 (Elvir Jahić, objedinjena izjava svjedoka, 14. juli 2013.), par. 8, 17-18.

⁴⁰⁴¹ D643 (Stojan Džino, izjava svjedoka, 4. novembar 2012.), par. 3-4; Stojan Džino, T. 25700.

977. Gotovo svih 130 kuća u Ahatovićima je oštećeno ili uništeno u napadu na selo u maju 1992.⁴⁰⁴² **Svjedok RM-145** je precizirao da su "srpske snage" tokom tog napada spalile kuće Muslimana.⁴⁰⁴³ Prema izvještaju CSB-a, selo Ahatovići je oslobođeno oko 3. juna 1992. i stavljeno pod kontrolu "srpske vojske", koja je uništila objekte i kuće iz kojih je otvarana vatra.⁴⁰⁴⁴ Nekoliko dana nakon napada, seoska džamija je dignuta u vazduh.⁴⁰⁴⁵ **Stojan Džino** je u svom svjedočenju rekao da su jedinice TO-a 4. juna 1992., kad su ušle u selo Ahatoviće, digle u vazduh mjesnu džamiju.⁴⁰⁴⁶ Svjedok se nalazio na udaljenosti od najmanje 500 metara, ali je vidio eksploziju.⁴⁰⁴⁷ Prema riječima svjedoka, to se desilo tokom borbe u selu.⁴⁰⁴⁸ Prema izvještaju **Andrésa Riedlmayera**, "vojnici, bosanski Srbi" ili "srpski vojnici" spalili su i digli u vazduh džamiju u Ahatovićima.⁴⁰⁴⁹ Riedlmayer je okolne objekte klasifikovao kao "teško oštećene".⁴⁰⁵⁰

978. Džamija na Sokolju, u selu Rajlovac, uništena je u granatiranju u proljeće 1992.⁴⁰⁵¹ Na fotografijama snimljenim poslije rata vidi se da je minaret džamije uništen u eksploziji, da nema krova, da je unutrašnjost uništena, a da vanjski zidovi stoje.⁴⁰⁵² "Srpski vojnici" koji su se predstavili kao pripadnici "samostalne četničke formacije" zaposjeli su teološko sjemenište u Nedžarićima 8. juna 1992. Franjevački samostan i teološko sjemenište oštećeni su u udaru granate, a njihova unutrašnjost je demolirana i

⁴⁰⁴² Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 1230.

⁴⁰⁴³ P255 (Svjedok RM-145, izjava svjedoka, 14. februar 2011.), par. 23.

⁴⁰⁴⁴ P3793 (Dnevni izvještaj Romanijsko-birčanskog CSB-a, 3. juni 1992.).

⁴⁰⁴⁵ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 1231.

⁴⁰⁴⁶ Stojan Džino, T. 25708-25710, 25713.

⁴⁰⁴⁷ Stojan Džino, T. 25710.

⁴⁰⁴⁸ Stojan Džino, T. 25710.

⁴⁰⁴⁹ P2510 (Formatirani zapisi uz izvještaj vještaka Andrésa Riedlmayera), str. 213-217; P2511 (Baza podataka iz katastarske evidencije za izvještaj vještaka Andrésa Riedlmayera); P2513 (Dodatak izvještaju vještaka Andrésa Riedlmayera, 30. septembar 2013.), str. 15; P2514 (Tabela u programu *Excel* dostavljena kako bi se ažurirao izvještaj vještaka Andrésa Riedlmayera, 27. septembar 2013.); Andrés Riedlmayer, T. 17924.

⁴⁰⁵⁰ P2510 (Formatirani zapisi uz izvještaj vještaka Andrésa Riedlmayera), str. 213; P2511 (Baza podataka iz katastarske evidencije za izvještaj vještaka Andrésa Riedlmayera); P2514 (Tabela u programu *Excel* dostavljena kako bi se ažurirao izvještaj vještaka Andrésa Riedlmayera, 27. septembar 2013.).

⁴⁰⁵¹ P2511 (Baza podataka iz katastarske evidencije za izvještaj vještaka Andrésa Riedlmayera); P2513 (Dodatak izvještaju vještaka Andrésa Riedlmayera, 30. septembar 2013.), str. 15; P2514 (Tabela u programu *Excel* dostavljena kako bi se ažurirao izvještaj vještaka Andrésa Riedlmayera, 27. septembar 2013.).

⁴⁰⁵² P2511 (Baza podataka iz katastarske evidencije za izvještaj vještaka Andrésa Riedlmayera); P2513 (Dodatak izvještaju vještaka Andrésa Riedlmayera, 30. septembar 2013.), str. 15; P2514 (Tabela u programu *Excel* dostavljena kako bi se ažurirao izvještaj vještaka Andrésa Riedlmayera, 27. septembar 2013.).

djelimično spaljena.⁴⁰⁵³ Riedlmayer je okolne objekte klasifikovao kao 'lakše oštećene'.⁴⁰⁵⁴ Ono što je bilo u samostanu i sjemeništu, uključujući stare i vrijedne knjige i rukopise, arhive i umjetnička djela vjerskog sadržaja, kao i građevinske instalacije, uništeni su nakon što su te objekte zauzele srpske snage.⁴⁰⁵⁵

979. Na osnovu gore navedenog, Pretresno vijeće konstatuje da su gotovo sve kuće u selu Ahatovići koje su bile u posjedu Muslimana oštećene ili razorene u napadu na selo 27. maja 1992. ili približno tog datuma. Pretresno vijeće podsjeća na svoj zaključak u poglavlju 4.8.7 da su u sastavu snaga koje su napadale selo bili pripadnici Belih orlova i drugi u uniformama JNA. Pretresno vijeće konstatuje da su te snage oštetile ili razorile kuće. S obzirom na to, Pretresno vijeće će dalje razmotriti ovaj incident u vezi s tačkom 3 Optužnice u poglavlju 8 dolje.

980. Nadalje, Pretresno vijeće konstatuje da su 4. juna 1992., jedinice TO-a spalile i digle u vazduh džamiju u Ahatovićima. Pretresno vijeće će dalje razmotriti ovaj incident u vezi s tačkom 3 Optužnice u poglavlju 8 dolje.

981. Pretresno vijeće konstatuje da su 8. juna 1992. "srpski vojnici", koji su se predstavljali kao "samostalna četnička formacija", zauzeli franjevački samostan i teološko sjemenište u Nedžarićima i kasnije oštetili i djelimično spalili te objekte. Što se tiče počinitelaca, Pretresno vijeće se oslanjalo na dokaze koje je Riedlmayer dobio iz druge ruke od osobe koja je bila prisutna kad su ti vojnici zauzeli te objekte. S obzirom na to, Pretresno vijeće će dalje razmotriti ove incidente u vezi s tačkom 3 Optužnice u poglavlju 8 dolje.

982. Pretresno vijeće takođe konstatuje da je džamija na Sokolju, u selu Rajlovac, razorena u granatiranju. Pretresno vijeće se neće oslanjati na dokaze iz druge ruke koje je predočio András Riedlmayer, a koji se odnose na datum razaranja džamije, s obzirom na to da njegovi izvori ne navode porijeklo svojih saznanja. Pretresno vijeće isto tako konstatuje da mu nisu predočeni nikakvi dokazi o počiniocu (ili počiniocima). Shodno

⁴⁰⁵³ P2511 (Baza podataka iz katastarske evidencije za izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera); P2513 (Dodatak izvještaju vještaka Andrása Riedlmayera, 30. septembar 2013.), str. 14; P2514 (Tabela u programu *Excel* dostavljena kako bi se ažurirao izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera, 27. septembar 2013.).

⁴⁰⁵⁴ P2514 (Tabela u programu *Excel* dostavljena kako bi se ažurirao izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera, 27. septembar 2013.).

⁴⁰⁵⁵ P2503 (Izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera, decembar 2012.), par. 64; P2511 (Baza podataka iz katastarske evidencije za izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera); P2513 (Dodatak izvještaju vještaka Andrása Riedlmayera, 30. septembar 2013.), str. 14; P2514 (Tabela u programu *Excel* dostavljena kako bi se ažurirao izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera, 27. septembar 2013.).

tome, Pretresno vijeće ne može utvrditi identitet počinitelaca razaranja i neće dalje razmatrati taj incident u vezi s tačkom 3 Optužnice.

4.8.4 Oduzimanje ili pljačka imovine

983. Pretresno vijeće konstatuje da tužilaštvo nije iznijelo dovoljne dokaze u prilog ovoj optužbi.

4.8.5 Prisilni rad i živi štitovi

984. Pretresno vijeće konstatuje da tužilaštvo nije iznijelo dovoljne dokaze u prilog ovoj optužbi.

4.8.6 Nametanje i održavanje mjera ograničavanja i diskriminacije

985. Pretresno vijeće konstatuje da tužilaštvo nije iznijelo dovoljne dokaze u prilog ovoj optužbi.

4.8.7 Prisilno premještanje i deportacija

986. Prema Optužnici, optuženi je odgovoran za prisilno premještanje i deportaciju bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata iz opštine Novi Grad u periodu od 12. maja 1992. do 30. novembra 1995.⁴⁰⁵⁶ Prisilno premještanje i deportacije su provođeni nametanjem mjera ograničavanja i diskriminacije, hapšenjem i zatočenjem bez naloga, šikaniranjem, mučenjem, silovanjem i ostalim djelima seksualnog nasilja, ubijanjem, uništavanjem kuća, spomenika kulture i sakralnih objekata, i opasnošću da će se takva djela nastaviti – što je sve bilo usmjereno protiv bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata. Drugi su fizički protjerani.⁴⁰⁵⁷ Odbrana je iznijela argument da ova optužba ne stoji, s obzirom na to da politika prisilnog premještanja civila, bosanskih Muslimana, nije nikad osmišljena ili provođena.⁴⁰⁵⁸ Nadalje, odbrana je navela da je civilima, bosanskim Muslimanima, bilo dozvoljeno da odu iz opštine nakon što je s njima obavljen razgovor i da im je ponuđena pomoć UNPROFOR-a.⁴⁰⁵⁹ Naposljetku, odbrana je tvrdila da su mnogi bosanski Muslimani i Hrvati odlučili da odu jer je situacija na tom području bila nestabilna.⁴⁰⁶⁰ Pretresno vijeće je formalno primilo na znanje izvjestan broj činjenica o kojima je presuđeno u vezi s ovom optužbom. Pretresnom vijeću su predočeni dokazi koje su iznijeli **Elvir Jahić** i **svjedok RM-145**, bosanski

⁴⁰⁵⁶ Optužnica, par. 47, 59(f), 67-69.

⁴⁰⁵⁷ Optužnica, par. 70.

⁴⁰⁵⁸ Završni podnesak odbrane, par. 1352.

⁴⁰⁵⁹ Završni podnesak odbrane, par. 1361.

⁴⁰⁶⁰ Završni podnesak odbrane, par. 1362.

Muslimani iz sela Ahatovići u opštini Novi Grad,⁴⁰⁶¹ i ono smatra da su ti dokazi u skladu s činjenicama o kojima je presuđeno.⁴⁰⁶²

987. Dana 22. februara 1992. ili približno tog datuma, u Rajlovcu je osnovana srpska opština koju su činila sela sa mješovitim stanovništvom, uključujući većinski muslimansko selo Ahatoviće.⁴⁰⁶³ **Elvir Jahić** je izjavio da je 1992. u selu živjelo otprilike 120 porodica.⁴⁰⁶⁴ U tri naselja oko sela Ahatovići nalazile su se kasarne JNA: jedna je bila u Bojniku i zvala se Butile, druga je bila u Rajlovcu, a treća u Ilijašu.⁴⁰⁶⁵ **Svjedok RM-145** je u svom svjedočenju rekao da su "Orao", vazduhoplovna akademija bivše JNA u Rajlovcu, kao i uniforme i oružje koji su tamo bili uskladišteni, predani jednoj srpskoj paravojnoj jedinici.⁴⁰⁶⁶ U sastavu te paravojne jedinice bili su Srbi, mještani iz okolnih sela, koji su bili pripadnici stranke SDS.⁴⁰⁶⁷ Pripadnici te paravojne jedinice nosili su uniforme bivše JNA s oznakama koje su imale četiri ćirilična slova S.⁴⁰⁶⁸ Neki od njih nosili su kape s oznakama na kojima su bili orao i četiri ćirilična slova S, poznate kao kokarde.⁴⁰⁶⁹ Neki su nosili kape s kokardama i trakama oko rukava, a drugi su nosili crvene beretke.⁴⁰⁷⁰ U februaru ili martu 1992., **Jahić** je vidio kolone vozila kako napuštaju kasarnu JNA, a komšije Srbi su počeli odlaziti u rezervu.⁴⁰⁷¹ U martu 1992. svjedok je čuo kako Hasan Mujkić, predstavnik sela Ahatovići koji je učestvovao u pregovorima između SDA i SDS-a, obavještava mještane da su Srbi rekli da će napasti ako Muslimani ne odu iz Ahatovića.⁴⁰⁷²

988. Srbi su u aprilu 1992. postavili barikade u opštini.⁴⁰⁷³ Jedna barikada je postavljena na mostu preko rijeke Bosne u naselju Reljevo i tuda su mogli proći samo Srbi.⁴⁰⁷⁴ Prema **Jahićevim** riječima, barikade su u njegovom naselju postavili Srbi i pripadnici rezervnih snaga u zelenim uniformama JNA ili plavim uniformama

⁴⁰⁶¹ P255 (Svjedok RM-145, izjava svjedoka, 14. februar 2011.), str. 1, par. 4, 19-21, 31, 49-50; svjedok RM-145, T. 3049-3050; P3122 (Elvir Jahić, objedinjena izjava svjedoka, 14. juli 2013.), str. 1, par. 5.

⁴⁰⁶² **Elvir Jahić**: P3122 (Elvir Jahić, objedinjena izjava svjedoka, 14. juli 2013.), par. 5, 8, 12-14, 17-19. **Svjedok RM-145**: P255 (Svjedok RM-145, izjava svjedoka, 14. februar 2011.), par. 4, 6, 11-12, 15-16, 19; svjedok RM-145, T. 3071-3072.

⁴⁰⁶³ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 1219.

⁴⁰⁶⁴ P3122 (Elvir Jahić, objedinjena izjava svjedoka, 14. juli 2013.), par. 5.

⁴⁰⁶⁵ P3122 (Elvir Jahić, objedinjena izjava svjedoka, 14. juli 2013.), par. 6.

⁴⁰⁶⁶ P255 (Svjedok RM-145, izjava svjedoka, 14. februar 2011.), par. 4; svjedok RM-145, T. 3068-3069.

⁴⁰⁶⁷ P255 (Svjedok RM-145, izjava svjedoka, 14. februar 2011.), par. 4; svjedok RM-145, T. 3068-3069.

⁴⁰⁶⁸ P255 (Svjedok RM-145, izjava svjedoka, 14. februar 2011.), par. 4.

⁴⁰⁶⁹ P255 (Svjedok RM-145, izjava svjedoka, 14. februar 2011.), par. 4.

⁴⁰⁷⁰ Svjedok RM-145, T. 3069.

⁴⁰⁷¹ P3122 (Elvir Jahić, objedinjena izjava svjedoka, 14. juli 2013.), par. 8.

⁴⁰⁷² P255 (Svjedok RM-145, izjava svjedoka, 14. februar 2011.), par. 5.

⁴⁰⁷³ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 1220.

⁴⁰⁷⁴ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 1220.

Vazduhoplovnog zavoda kasarne u Rajlovcu.⁴⁰⁷⁵ Nesrbima koji nisu potpisali izjave lojalnosti kojima priznaju srpsku republiku nije bilo dozvoljeno da prođu.⁴⁰⁷⁶ Na kontrolnim punktovima kod barikada, **svjedok RM-145** je vidio Srbe kako zaustavljaju i pretražuju autobuse i upoređuju imena lica na ličnim kartama sa nekim spiskom imena.⁴⁰⁷⁷ Jednom prilikom su na barikade došli Ranko Torbica i Nikola Stanišić i prijetili Muslimanima govoreći da su šešeljevci, arkanovci i Beli orlovi došli na to područje kako bi mještanima, Srbima, pomogli zauzeti Ahatoviće.⁴⁰⁷⁸ U maju 1992., svjedok je primijetio da su srpske porodice koje su živjele u okolnim selima Dobroševići, Bojnik, Mihaljevići i Brod napustile svoje kuće i preselile se bliže vojnim kasarnama u Rajlovcu i Bojniku.⁴⁰⁷⁹ Dana 24. ili 25. maja, žene, djeca i stari ljudi su iz Ahatovića pokušali pobjeći u obližnju opštinu Visoko, ali su ih u tome spriječili srpski vojnici koji su otvorili vatru na njih.⁴⁰⁸⁰

989. Dana 27. maja 1992. ili približno tog datuma, srpski tenkovi i oklopna vozila zauzeli su položaje na brdima oko Ahatovića.⁴⁰⁸¹ **Svjedok RM-145** je vidio da Srbi nose uniforme bivše JNA i maskirne uniforme.⁴⁰⁸² Srbi su, služeći se megafonom, pozivali seljane da se predaju. Prijetili su: "Balije, predajte se, ili ćemo vam pobiti djecu!"⁴⁰⁸³ Kada su oni to odbili učiniti, srpska pješadija je izvršila napad, koji su Muslimani, koji su imali samo 50 komada lakog naoružanja, odbili.⁴⁰⁸⁴ Srpske snage nastavile su granatirati selo s brda, a potom su srpski vojnici bivše JNA i Beli orlovi ušli u selo s oklopnim transporterima i tenkovima.⁴⁰⁸⁵ **Jahić** i grupa od 120-150 muslimanskih vojnika pokušavali su četiri ili pet dana odbraniti selo od napada 1.200-2.000 srpskih vojnika prije nego što je selo zauzeto.⁴⁰⁸⁶ Srpske snage su takođe isključile dovod vode i struje u selo.⁴⁰⁸⁷ Prema riječima **svjedoka RM-145**, grantiranje je dolazilo iz pravca kasarne i željezničkog depoa u Rajlovcu, Butila, Pladišta, Rakovice, brda Paljevo i Lukavice.⁴⁰⁸⁸ Nakon napada na Ahatoviće u maju 1992., svi

⁴⁰⁷⁵ P3122 (Elvir Jahić, objedinjena izjava svjedoka, 14. juli 2013.), par. 13.

⁴⁰⁷⁶ P3122 (Elvir Jahić, objedinjena izjava svjedoka, 14. juli 2013.), par. 13.

⁴⁰⁷⁷ P255 (Svjedok RM-145, izjava svjedoka, 14. februar 2011.), par. 7.

⁴⁰⁷⁸ P255 (Svjedok RM-145, izjava svjedoka, 14. februar 2011.), par. 6, 9.

⁴⁰⁷⁹ P255 (Svjedok RM-145, izjava svjedoka, 14. februar 2011.), par. 8; svjedok RM-145, T. 3069-3070.

⁴⁰⁸⁰ P255 (Svjedok RM-145, izjava svjedoka, 14. februar 2011.), par. 12.

⁴⁰⁸¹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 1222.

⁴⁰⁸² P255 (Svjedok RM-145, izjava svjedoka, 14. februar 2011.), par. 15.

⁴⁰⁸³ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 1222.

⁴⁰⁸⁴ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 1223.

⁴⁰⁸⁵ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 1224.

⁴⁰⁸⁶ P3122 (Elvir Jahić, objedinjena izjava svjedoka, 14. juli 2013.), par. 8, 18-19.

⁴⁰⁸⁷ P3122 (Elvir Jahić, objedinjena izjava svjedoka, 14. juli 2013.), par. 18.

⁴⁰⁸⁸ P255 (Svjedok RM-145, izjava svjedoka, 14. februar 2011.), par. 17.

preživjeli Muslimani iz tog sela bili su zarobljeni ili protjerani, a uz njih i neki Srbi i Hrvati koji su bili u braku s Muslimanima.⁴⁰⁸⁹ **Jahić** je izjavio da su 29. maja 1992. on i oko 50 muškaraca, Muslimana, pobjegli iz Ahatovića, dok je zarobljeno najmanje 150 žena, djece, starih i nemoćnih koji su se skrivali u jednom skloništu u Ahatovićima, među kojima su bili svjedokov otac, bratova žena i njeno dijete.⁴⁰⁹⁰ **Svjedok RM-145** je u svom svjedočenju rekao da je oko 30 muškaraca, među kojima je bio on, pokušalo pobjeći, ali su ih zarobili pripadnici srpskih snaga.⁴⁰⁹¹ Napad na selo predvodio je Jovan Tintor i svjedok je među napadačima prepoznao njega, Dragana Koprivicu, Stevu Petričevića, Bracu Mirkovića, Davora Arnautovića i Peru Koprivicu.⁴⁰⁹² Osim toga, svjedok je takođe vidio druge osobe koje su nosile uniforme bivše JNA i bijele poveze oko glava i lijevog rukava, za koje je rekao da su bili pripadnici Belih orlova.⁴⁰⁹³

990. Na osnovu gore navedenog, Pretresno vijeće konstatuje da su 27. maja 1992. ili približno tog datuma, tenkovi zauzeli položaje na brdima oko sela Ahatovići u opštini Novi Grad u kojem su Muslimani bili većinsko stanovništvo. Seljanima su prijetili preko megafona: "Balije, predajte se, ili ćemo vam pobiti djecu!" Kad su seljani odbili da se predaju, snage su napale selo i ušle u njega. U sastavu tih snaga bili su pripadnici Belih orlova i drugi ljudi u uniformama JNA. Nakon napada na Ahatoviće i Dobroševiče, svi preživjeli Muslimani u Ahatovićima bili su zarobljeni ili protjerani, a uz njih i neki Srbi i Hrvati koji su bili u braku s Muslimanima. Pretresno vijeće konstatuje da su snage koje su napale selo protjerale Muslimane, kao i Srbe i Hrvate čiji su supružnici bili Muslimani. Pretresno vijeće će dalje razmotriti ove incidente u vezi s tačkama 3 i 7-8 u poglavlju 8 dolje.

⁴⁰⁸⁹ Činjenice o kojima je presuđeno I, činjenica br. 1232.

⁴⁰⁹⁰ P3122 (Elvir Jahić, objedinjena izjava svjedoka, 14. juli 2013.), par. 18-20.

⁴⁰⁹¹ P255 (Svjedok RM-145, izjava svjedoka, 14. februar 2011.), par. 19-21.

⁴⁰⁹² P255 (Svjedok RM-145, izjava svjedoka, 14. februar 2011.), par. 16, 23; svjedok RM-145, T. 3072-3073.

⁴⁰⁹³ P255 (Svjedok RM-145, izjava svjedoka, 14. februar 2011.), par. 23.

4.9 Opština Pale

4.9.1 Ubistvo

991. Incident 12.1 iz Priloga B Optužnici nije obuhvaćen Optužnicom zbog odluke na osnovu pravila 73bis(D) od 2. decembra 2011. Nadalje, tužilaštvo nije predložilo dokaze ni o jednom drugom incidentu ubistva u opštini Pale. Pretresno vijeće stoga konstatuje da optužba za ubistvo u odnosu na ovu opštinu nije dokazana.

4.9.2 Protivpravno zatočenje i okrutno ili nečovječno postupanje u zatočeničkim objektima

992. Incidenti 14.1 i 14.2 iz Priloga C Optužnici nisu obuhvaćeni Optužnicom zbog odluke na osnovu pravila 73bis(D) od 2. decembra 2011. Tužilaštvo nije predložilo dokaze ni o jednom zatočeničkom centru u opštini Pale. Pretresno vijeće stoga konstatuje da optužbe za zatočenje u odnosu na ovu opštinu nisu dokazane.

4.9.3 Uništavanje privatne i javne imovine, uključujući spomenike kulture i sakralne objekte

993. Prema Optužnici, optuženi je odgovoran za djela bezobzirnog uništavanja privatne imovine, uključujući kuće i poslovne objekte, i javne imovine, uključujući spomenike kulture i sakralne objekte, navedene u incidentu 10 iz Priloga D Optužnici, u opštini Pale, u periodu od 12. maja 1992. do 30. novembra 1995.⁴⁰⁹⁴ Incident 10 iz Priloga D ograničen je na razaranje džamija u Prači, Podvitezu i Bogovićima. Međutim, što se tiče optužbe za razaranje, Optužnica nije ograničena samo na incidente iz priloga Optužnici.⁴⁰⁹⁵ Shodno tome, Pretresno vijeće nije zanemarilo dokaze koji izlaze van okvira incidenta 10 iz Priloga D Optužnici. U vezi s ovim djelima razaranja nema činjenica o kojima je presuđeno. Pretresnom vijeću predloženi su dokazi koje su iznijeli **Sulejman Crnčalo**, bosanski Musliman iz Radačića u opštini Pale,⁴⁰⁹⁶ **Zdravko Čvoro**, Srbin, koji je od 1. januara do 31. avgusta 1992. bio predsjednik Izvršnog odbora opštine Pale, a u aprilu i maju 1992. predsjednik srpskog Kriznog štaba Pale,⁴⁰⁹⁷ kao i **András Riedlmayer**, bibliograf i stručnjak za dokumentiranje umjetničke građe.⁴⁰⁹⁸

⁴⁰⁹⁴ Optužnica, par. 47, 52, 59(j), incident 10 iz Priloga D Optužnici.

⁴⁰⁹⁵ Za više informacija o ovom pitanju, v. Dodatak B.

⁴⁰⁹⁶ P260 (Sulejman Crnčalo, izjava svjedoka, 1. novembar 2009.), str. 1, par. 3; Sulejman Crnčalo, T. 3229.

⁴⁰⁹⁷ D492 (Zdravko Čvoro, izjava svjedoka, 10. maj 2014.), str. 1, par. 1-2; Zdravko Čvoro, T. 21920-21921, 29132, 22135-22136, 22186; P3972 (Zapisnik SJB-a Pale o iseljavanju Muslimana i Hrvata, 6.

994. **Sulejman Crnčalo** je u svom svjedočenju rekao da je poslije rata saznao da su između jula i septembra 1992. "srpske snage" razorile tri džamije u Prači, Podvitezu i Bogovićima.⁴⁰⁹⁹ Prema riječima ovog svjedoka, džamije u Prači i Podvitezu su minirane, dok je džamija u Bogovićima spaljena.⁴¹⁰⁰ **Zdravko Čvoro** je u svom svjedočenju rekao da su u tom periodu Pale bile pod kontrolom SDS-a.⁴¹⁰¹ Početkom rata, u opštini su postojale tri džamije koje su srušene pošto su stanovnici, Muslimani, otišli iz opštine.⁴¹⁰² **András Riedlmayer** je precizirao da su, kada je džamija u Prači 10. oktobra 1992. dignuta u vazduh, sam objekat i minaret razoreni. Na fotografijama koje su snimljene poslije rata vidi se da su ruševine raščićene i da je teren poravnat.⁴¹⁰³ Turbe džamije, koje se nalazi desetak metara od džamije, vandalizirano je tokom rata, ali na njemu nema strukturnih oštećenja. Riedlmayer je susjedni objekat označio kao "lakše oštećen".⁴¹⁰⁴ Džamiju u Podvitezu digli su u vazduh i srušili "bosanski Srbi" 1992. godine.⁴¹⁰⁵ Džamija u Bogovićima i njen minaret dignuti su u vazduh i razoreni 1992. godine. Na fotografijama lokaliteta snimljenim poslije rata vidi se samo gomila ruševina.⁴¹⁰⁶

995. Riedlmayer je u svom svjedočenju takođe izjavio da je u katoličku crkvu na Palama provaljeno i da je ona vandalizirana. Razbijeni su zavjetni kipovi svetaca na glavnom i sporednim oltarima, ali crkvi nisu nanesena nikakva strukturalna oštećenja. U

juli 1992.); D497 (Zaključak koji je usvojio Izvršni odbor opštine Pale o formiranju revizione komisije za zaštitu imovine građana koji su napustili Pale, 14. juli 1992.).

⁴⁰⁹⁸ P2503 (Izveštaj vještaka Andrása Riedlmayera, decembar 2012.), par. 75; András Riedlmayer, T. 17888; P2504 (Biografija Andrása Riedlmayera), str. 1.

⁴⁰⁹⁹ P260 (Sulejman Crnčalo, izjava svjedoka, 1. novembar 2009.), par. 79; Sulejman Crnčalo, T. 3238, 3245.

⁴¹⁰⁰ Sulejman Crnčalo, T. 3245.

⁴¹⁰¹ Zdravko Čvoro, T. 3238-3239.

⁴¹⁰² Zdravko Čvoro, T. 22185.

⁴¹⁰³ P2510 (Formatirani zapisi uz izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera), str. 8-10; P2511 (Baza podataka iz katastarske evidencije za izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera); P2514 (Tabela u programu *Excel* dostavljena kako bi se ažurirao izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera, 27. septembar 2013.).

⁴¹⁰⁴ P2510 (Formatirani zapisi uz izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera), str. 8-9; P2511 (Baza podataka iz katastarske evidencije za izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera); P2514 (Tabela u programu *Excel* dostavljena kako bi se ažurirao izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera, 27. septembar 2013.).

⁴¹⁰⁵ P2510 (Formatirani zapisi uz izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera), str. 11-13; P2511 (Baza podataka iz katastarske evidencije za izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera); P2514 (Tabela u programu *Excel* dostavljena kako bi se ažurirao izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera, 27. septembar 2013.).

⁴¹⁰⁶ P2510 (Formatirani zapisi uz izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera), str. 14-15; P2511 (Baza podataka iz katastarske evidencije za izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera); P2514 (Tabela u programu *Excel* dostavljena kako bi se ažurirao izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera, 27. septembar 2013.).

obliznji katolički župni dvor je tokom rata provaljeno, on je opljačkan, a unutrašnjost i trijem su uništeni.⁴¹⁰⁷

996. Na osnovu gore navedenih dokaza, Pretresno vijeće konstatuje da su džamije u Podvitezu, Bogovićima i Prači razorene. Pretresno vijeće takođe konstatuje da je katolička crkva na Palama vandalizirana i da je katolički župni dvor pokraj nje oštećen. Pretresno vijeće se neće oslanjati na dokaze iz druge ruke koje je predočio András Riedlmayer u vezi s datumom razaranja te tri džamije, budući da njegove informacije potiču od Centra za islamsku arhitekturu Islamske zajednice Bosne i Hercegovine.⁴¹⁰⁸ Pretresno vijeće neće dalje razmatrati Riedlmayerove dokaze iz druge ruke koji se odnose na navodne počinioce razaranja džamije u Podvitezu, s obzirom na to da nije jasan prvobitni izvor informacija. Nadalje, Pretresno vijeće neće razmatrati dokaze iz druge ruke Sulejmana Crnčala koji se odnose na datum razaranja i navodne počinioce razaranja džamija u Prači, Podvitezu i Bogovićima, s obzirom na to da nije poznat izvor tih dokaza. Pretresno vijeće neće dalje razmatrati dokaze Zdravka Čvore koji se odnose na datum razaranja džamija u opštini budući da je vremenski okvir koji je on naveo nejasan i neodređen. Osim toga, svjedok nije naveo izvor svojih saznanja. Shodno tome, Pretresno vijeće ne može ustanoviti datum razaranja i počinioce razaranja džamija u Prači, Podvitezu i Bogovićima. Što se tiče štete nanesene katoličkoj crkvi na Palama i njenom župnom dvoru, Pretresno vijeće ne može tačno utvrditi vrijeme nastanka štete, a nisu mu predočeni dokazi o počiniocima te stoga ne može utvrditi njihov identitet. S obzirom na te okolnosti, Pretresno vijeće neće dalje razmatrati te incidente u vezi s tačkom 3 Optužnice.

4.9.4 Oduzimanje ili pljačka imovine

997. Prema Optužnici, optuženi je odgovoran za oduzimanje ili pljačku imovine za vrijeme i poslije preuzimanja vlasti, za vrijeme hapšenja i zatočenja, kao i za vrijeme ili poslije deportacija ili prisilnih premještanja bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata u opštini Pale u periodu od 12. maja 1992. do 30. novembra 1995.⁴¹⁰⁹ Mada je tužilaštvo

⁴¹⁰⁷ P2511 (Baza podataka iz katastarske evidencije za izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera); P2514 (Tabela u programu *Excel* dostavljena kako bi se ažurirao izvještaj vještaka Andrása Riedlmayera, 27. septembar 2013.).

⁴¹⁰⁸ Pretresno vijeće upućuje na Dodatak B u kojem je izložilo svoj pristup Riedlmayerovim dokazima u tom pogledu.

⁴¹⁰⁹ Optužnica, par. 47, 59(i).

obavijestilo Pretresno vijeće da neće izvoditi dokaze po navodima o ovom krivičnom djelu,⁴¹¹⁰ ono nije povuklo optužbu s tim u vezi nego je, štaviše, izvelo dokaze o tome.

998. **Sulejman Crnčalo**, bosanski Musliman iz Radačića u opštini Pale,⁴¹¹¹ u svom svjedočenju je rekao da je u maju i junu 1992. na području Pala primijetio povećanu koncentraciju vojne opreme i vojnika.⁴¹¹² Mladići koji su nosili dijelove uniforme, s crvenim trakama oko rukava i oko glave, naoružani puškama i noževima, vozili su se po Palama i, kad bi vidjeli neki lijep auto, uzimali bi ga od vlasnika bez ikakve nadoknade.⁴¹¹³ Na osnovu njihovog ponašanja i načina na koji su bili odjeveni, Crnčalo je ocijenio da su to bili pripadnici paravojnih jedinica i da ih je na Palama bilo preko 1.000.⁴¹¹⁴ Neki od tih vojnika koji su nosili maskirne uniforme pretraživali su radnje čiji su vlasnici bili Muslimani i uzimali robu bez plaćanja.⁴¹¹⁵ Od Agana Kadarića i njegove supruge uzeli su nakit, ali ih je kasnije uhvatila mjesna policija koja je zatim vlasnicima vratila nakit.⁴¹¹⁶ Pretresno vijeće je takođe uzelo u obzir iskaz svjedoka razmotren u poglavlju 9.2.5. Pretresno vijeće je isto tako uzelo u obzir dokaze **Andrésa Riedlmayera**, bibliografa i stručnjaka za dokumentiranje umjetničke građe,⁴¹¹⁷ koji su razmotreni u poglavlju 4.9.3.

999. Na osnovu gore navedenog, Pretresno vijeće konstatuje da su se od 12. maja do juna 1992., muškarci koji su nosili dijelove uniforme, s crvenim trakama oko rukava i oko glave, naoružani puškama i noževima, vozili po Palama i oduzimali automobile od vlasnika za koje nisu plaćali. Na osnovu opisa tih muškaraca, Pretresno vijeće ne može utvrditi njihovu pripadnost. Pretresno vijeće je takođe uzelo u obzir dokaze o tome koje oružane snage su u to vrijeme bile u opštini Pale. Ti dokazi razmotreni su u poglavlju 4.9.7 i ukazuju na to da su, osim pripadnika SJB-a i "Crvenih beretki iz Knina", u opštini bili i pripadnici drugih, neidentifikovanih jedinica. Zato Pretresno vijeće ne može zaključiti kojoj su grupi ti muškarci pripadali ili s kojom su bili povezani. Pretresno vijeće stoga neće dalje razmatrati te incidente u vezi s tačkom 3 Optužnice.

⁴¹¹⁰ Spisak svjedoka tužilaštva, 10. februar 2012., str. 74, fusnota 11.

⁴¹¹¹ P260 (Sulejman Crnčalo, izjava svjedoka, 1. novembar 2009.), str. 1, par. 3; Sulejman Crnčalo, T. 3229.

⁴¹¹² P260 (Sulejman Crnčalo, izjava svjedoka, 1. novembar 2009.), par. 52.

⁴¹¹³ P260 (Sulejman Crnčalo, izjava svjedoka, 1. novembar 2009.), par. 52; P261 (Sulejman Crnčalo, pojašnjenje izjave date MKSJ-u, septembar 2012.).

⁴¹¹⁴ P260 (Sulejman Crnčalo, izjava svjedoka, 1. novembar 2009.), par. 54.

⁴¹¹⁵ P260 (Sulejman Crnčalo, izjava svjedoka, 1. novembar 2009.), par. 32.

⁴¹¹⁶ Sulejman Crnčalo, T. 3290.

⁴¹¹⁷ P2503 (Izveštaj vještaka Andrésa Riedlmayera, decembar 2012.), par. 75; Andrés Riedlmayer, T. 17888; P2504 (Biografija Andrésa Riedlmayera), str. 1.

1000. Što se tiče dokaza predloženih o pljački župnog dvora pored katoličke crkve na Palama, Pretresno vijeće ne može utvrditi datum pljačke, i nisu mu predloženi dokazi o počiniocima te stoga ne može utvrditi njihov identitet. S obzirom na te okolnosti, Pretresno vijeće neće dalje razmatrati taj incident u vezi s tačkom 3 Optužnice.

4.9.5 Prisilni rad i živi štitovi

1001. Pretresno vijeće konstatuje da tužilaštvo nije iznijelo dovoljne dokaze u prilog ovoj optužbi.

4.9.6 Nametanje i održavanje mjera ograničavanja i diskriminacije

1002. Pretresno vijeće konstatuje da tužilaštvo nije iznijelo dovoljne dokaze u prilog ovoj optužbi.

4.9.7 Prisilno premještanje i deportacija

1003. Prema Optužnici, optuženi je odgovoran za prisilno premještanje i deportaciju bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata iz opštine Pale u periodu od 12. maja 1992. do 30. novembra 1995.⁴¹¹⁸ Prisilno premještanje i deportacije su provođeni nametanjem mjera ograničavanja i diskriminacije, hapšenjem i zatočenjem bez naloga, šikaniranjem, mučenjem, silovanjem i ostalim djelima seksualnog nasilja, ubijanjem, uništavanjem kuća, spomenika kulture i sakralnih objekata, i opasnošću da će se takva djela nastaviti – što je sve bilo usmjereno protiv bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata.⁴¹¹⁹ Drugi su fizički protjerani.⁴¹²⁰ Odbrana je iznijela argument da su bosanski Muslimani i bosanski Hrvati svojevoljno tražili da napuste opštinu, iz straha od osвете nakon niza napada na lokalno srpsko stanovništvo i JNA.⁴¹²¹ Pritisak koji su neki pojedinci vršili na bosanske Muslimane i bosanske Hrvate bio je posljedica krivog tumačenja odluke SDS-a Pale.⁴¹²² Tužilaštvo je tvrdilo da je prisilno protjerivanje bilo dio službene politike, u kojoj su civilne vlasti i organi MUP-a na Palama učestovali tako što su tu politiku nametali, formalizirali i provodili.⁴¹²³ Navod da je premještanje bilo dobrovoljno pobijaju dokazi o rasprostranjenom progonu, šikaniranju, ubijanju, protivpravnim hapšenjima i drugim vrstama zlostavljanja koje su provodili Srbi.⁴¹²⁴ Mada je tužilaštvo obavijestilo Pretresno vijeće da neće izvoditi dokaze o navodima o ovom krivičnom djelu,⁴¹²⁵ ono nije povuklo optužbu s tim u vezi nego je, štaviše, izvelo dokaze o tome. Odbrana je takođe izvela dokaze u vezi s ovim navodom. Pretresnom vijeću su predloženi dokazi koje su iznijeli **Zdravko Čvoro**, Srbin, koji je od 1. januara do 31. avgusta 1992. bio predsjednik Izvršnog odbora opštine Pale, a u aprilu i maju 1992. predsjednik srpskog Kriznog štaba Pale;⁴¹²⁶ **Sulejman Crnčalo**, bosanski Musliman iz Radačića u opštini

⁴¹¹⁸ Optužnica, par. 47, 59(f), 67-70.

⁴¹¹⁹ Optužnica, par. 70.

⁴¹²⁰ Optužnica, par. 70.

⁴¹²¹ Završni podnesak odbrane, par. 1386.

⁴¹²² Završni podnesak odbrane, par. 1388.

⁴¹²³ Završni podnesak tužilaštva, Dodatak A, str.103.

⁴¹²⁴ Završni podnesak tužilaštva, Dodatak A, str. 104.

⁴¹²⁵ Spisak svjedoka tužilaštva, 10. februar 2012., str. 74, fusnota 11.

⁴¹²⁶ D492 (Zdravko Čvoro, izjava svjedoka, 10. maj 2014.), str. 1, par. 1-2; Zdravko Čvoro, T. 21920-21921, 29132, 22135-22136, 22186; P3972 (Zapisnik SJB-a Pale o iseljavanju Muslimana i Hrvata, 6. juli 1992.); D497 (Zaključak koji je usvojio Izvršni odbor opštine Pale o formiranju revizione komisije za zaštitu imovine građana koji su napustili Pale, 14. juli 1992.).

Pale;⁴¹²⁷ i **Nedžib Đozo**, bosanski Musliman, bivši komandir minobacačkog voda u JNA i istražitelj u civilnoj policiji.⁴¹²⁸

1004. **Zdravko Čvoro** je u svom svjedočenju rekao da su u januaru 1991. pa sve do januara 1992. Muslimani i Hrvati činili oko 28 posto stanovništva opštine Pale.⁴¹²⁹ Muslimani su činili 27 posto ukupnog stanovništva, a Hrvati 1 posto.⁴¹³⁰ Tokom rata, mnogi Hrvati su ostali na Palama, ali je većina Muslimana otišla.⁴¹³¹ Prema riječima **Sulejmana Crnčala**, od maja 1992. na Pale su počele stizati izbjeglice iz okolnih sela i iz Sarajeva.⁴¹³² Taj veliki talas izbjeglica, kojih je bilo otprilike 15.000, doprinio je porastu napetosti na području Pala.⁴¹³³ **Čvoro** je dodao da su te izbjeglice bile Srbi i da je, nakon što su Muslimani na Palama i u Sarajevu negdje sredinom ili krajem maja 1992. ubili Srbe, među kojima i policajce, muslimansko stanovništvo s Pala počelo podnositi zahtjeve za odlazak s Pala za Sarajevo, zbog straha od odmazde i zbog nesigurnosti.⁴¹³⁴

1005. **Crnčalo** je u svom svjedočenju rekao da se u maju 1992. muslimanska delegacija s Pala, čiji je član bio i on, sastala s Koromanom, načelnikom SJB-a, i Nikolom Koljevićem kako bi razgovarala o tome zašto Srbi primoravaju Muslimane da odu iz opštine.⁴¹³⁵ Kada je delegacija zatražila garancije da Muslimani mogu ostati u opštini, Koljević je odgovorio da nije važno šta Muslimani hoće, budući da Srbi ne žele da nastave da žive tamo s Muslimanima.⁴¹³⁶ Prema riječima svjedoka, Koljević je govorio u ime srpskih vlasti.⁴¹³⁷ Koroman je isto tako rekao da su Crvene beretke iz Knina i druge jedinice došle na Pale da "odrade svoj posao" i da Muslimanima ne može

⁴¹²⁷ P260 (Sulejman Crnčalo, izjava svjedoka, 1. novembar 2009.), str. 1, par. 3; Sulejman Crnčalo, T. 3229.

⁴¹²⁸ P544 (Nedžib Đozo, izjava svjedoka, 7. decembar 2010.), par. 4-7; Nedžib Đozo, T. 5539, 5563-5564.

⁴¹²⁹ Zdravko Čvoro, T. 22121-22122; P6559 (Izvod iz podataka popisa stanovništva po opštinama za 1991., 1995.), str. 3.

⁴¹³⁰ Zdravko Čvoro, T. 22121-22122; P6559 (Izvod iz podataka popisa stanovništva po opštinama za 1991., 1995.), str. 3.

⁴¹³¹ Zdravko Čvoro, T. 21926, 22171, 22191.

⁴¹³² Sulejman Crnčalo, T. 3286.

⁴¹³³ Sulejman Crnčalo, T. 3286-3287.

⁴¹³⁴ D492 (Zdravko Čvoro, izjava svjedoka, 10. maj 2014.), par. 3, 10; Zdravko Čvoro, T. 22206.

⁴¹³⁵ P260 (Sulejman Crnčalo, izjava svjedoka, 1. novembar 2009.), par. 36-38; Sulejman Crnčalo, T. 3244; P264 (Odluka MUP-a Pale kojom se Muslimanima i Hrvatima odobrava da se iseles s užeg područja opštine Pale, potpisano u ime načelnika SJB-a Malka Koromana, 2. juli 1992.).

⁴¹³⁶ P260 (Sulejman Crnčalo, izjava svjedoka, 1. novembar 2009.), par. 38; Sulejman Crnčalo, T. 3235.

⁴¹³⁷ Sulejman Crnčalo, T. 3236.

garantovati bezbjednost.⁴¹³⁸ Svjedok je na televiziji bosanskih Srba vidio da su Crvene beretke palile kuće i ubijale katolike, Hrvate, u Kninu i Gospiću.⁴¹³⁹

1006. U dopisu od 24. maja 1992., upućenom preduzeću "Boksit" u Milićima, Branko Đerić je naveo da se Krizni štab opštine Pale obratio vladi bosanskih Srba s molbom da mu pomogne u obezbjeđenju nafte za prijevoz "izbjeglica". Istakao je da je opština Pale područje s najvećim brojem "izbjeglica" i zatražio je od preduzeća da jednu cisternu nafte isporuči preduzeću "Romanijaprevoz" iz Pala za potrebe transporta izbjeglica. Zatim je naveo da profakturu za isporučenu naftu treba dostaviti Budžetu republike bosanskih Srba.⁴¹⁴⁰

1007. **Čvoro** je u svom svjedočenju izjavio da se 12. juna 1992. predsjednik Skupštine opštine Pale, Radislav Starčević, dopisom obratio SDS-u Pale i zatražio da stranka hitno zauzme generalni stav u vezi s iseljavanjem lica nesrpske nacionalnosti s područja opštine Pale.⁴¹⁴¹ Skupština opštine Pale je 18. juna 1992. osnovala radnu grupu za donošenje odluke o organizovanom iseljavanju Muslimana i Hrvata po principu dobrovoljnosti.⁴¹⁴² Skupština opštine Pale je 19. juna 1992. donijela odluku u kojoj se navodi sljedeće: (i) građani muslimanske i hrvatske nacionalnosti koji žele da promijene mjesto boravka mogu to pravo ostvariti uz odobrenje SJB-a Pale; (ii) građani trebaju otići u SJB i lično zatražiti promjenu mjesta boravka; (iii) obavezuje se SJB da napravi spisak svih lica koja žele promjenu mjesta boravka i izvrši popis cjelokupne imovine tih lica. U odluci se takođe navodi da SJB "garantuje bezbjednost prelaska do ugovorenog odredišta". Odluka je donesena na osnovu "zahtjeva građana muslimanske i hrvatske nacionalnosti".⁴¹⁴³ Prema **Čvorinim** riječima, ta odluka je potvrdila Ustavom utvrđeno pravo Muslimana i Hrvata na slobodu kretanja.⁴¹⁴⁴

1008. **Čvoro** je u svom svjedočenju takođe rekao da su, prije donošenja te odluke, neki pripadnici SJB-a vršili pritisak na Muslimane da napuste svoje domove.⁴¹⁴⁵ Nakon toga,

⁴¹³⁸ P260 (Sulejman Crnčalo, izjava svjedoka, 1. novembar 2009.), par. 39-40.

⁴¹³⁹ P260 (Sulejman Crnčalo, izjava svjedoka, 1. novembar 2009.), par. 39.

⁴¹⁴⁰ P6564 (Dopis koji je potpisao Branko Đerić, upućen preduzeću "Boksit", 24. maj 1992.).

⁴¹⁴¹ Zdravko Čvoro, T. 21926-21927; D494 (Dopis predsjednika Skupštine opštine Pale, Radislava Starčevića, upućen SDS-u Pale, kojim traži zauzimanje generalnog stava oko iseljavanja lica nesrpske nacionalnosti s područja Pala, 12. juni 1992.).

⁴¹⁴² D492 (Zdravko Čvoro, izjava svjedoka, 10. maj 2014.), par. 11; Zdravko Čvoro, T. 22195-22196, 22205; P3972 (Zapisnik sa 14. sjednice Skupštine opštine Pale, 18. juni 1992.), tačka 2, str. 4-5.

⁴¹⁴³ P3973 (Odluka Skupštine opštine Pale, 19. juni 1992.), str. 1.

⁴¹⁴⁴ D492 (Zdravko Čvoro, izjava svjedoka, 10. maj 2014.), par. 11; Zdravko Čvoro, T. 22195-22196, 22205.

⁴¹⁴⁵ Zdravko Čvoro, T. 22186-22187; P3972 (Zapisnik sa 14. sjednice Skupštine opštine Pale, 18. juni 1992.), tačka 2, str. 4-5.

neki Srbi su i dalje vršili pritisak na Muslimane da napuste svoje kuće zato što su krivo tumačili ili zloupotrijebili odluku, a i neki Muslimani su tu odluku protumačili kao obavezu da odu iz opštine Pale.⁴¹⁴⁶ **Crnčalo** je u svom svjedočenju izjavio da su neki pripadnici SJB-a počeli vršiti pritisak već u martu 1992.⁴¹⁴⁷

1009. Krajem juna ili početkom jula 1992., većina Muslimana i Hrvata koji su živjeli u opštini Pale podnijeli su molbe za promjenu mjesta boravka, koje su predali SJB-u i počeli su odlaziti za Sarajevo.⁴¹⁴⁸ **Crnčalo** je u svom svjedočenju rekao da su krajem juna i početkom jula 1992. srpske vlasti na Palama organizovale konvoje kako bi uklonile Muslimane iz tog kraja.⁴¹⁴⁹ Na električnom stubu u naselju stavljeno je obavještenje na kojem su bili navedeni datum i vrijeme kada su se Muslimani trebali ukrcati u autobuse koji su bili organizovani.⁴¹⁵⁰ **Čvoro** je u svom svjedočenju rekao da su u pratnji autobusa bili policajci SJB-a Pale.⁴¹⁵¹ Neki ljudi su odlazili putničkim vozilima.⁴¹⁵²

1010. Prema **Crnčalovim** riječima, prvi konvoj, koji se sastojao od sedam autobusa punih ljudi, otišao je 28. ili 29. juna 1992. Drugi se sastojao od šest autobusa, a treći konvoj se sastojao od pet autobusa.⁴¹⁵³ U svakom autobusu bilo je otprilike 90 ljudi.⁴¹⁵⁴ Po odlasku prvog konvoja, svjedok i drugi Muslimani otišli su Starčeviću da pitaju zašto su ti Muslimani morali otići.⁴¹⁵⁵ Starčević im je rekao da su ti ljudi morali uraditi nešto nezakonito.⁴¹⁵⁶ Dana 30. juna 1992., 88 Muslimana je u dva autobusa preseljeno iz opštine Pale na područje opštine Stari Grad u Sarajevu, a u pratnji su bili radnici SJB-

⁴¹⁴⁶ Zdravko Čvoro, T. 22186-22187, 22208, 22211-22212; P3972 (Zapisnik sa 14. sjednice Skupštine opštine Pale, 18. juni 1992.), tačka 2, str. 4-5; P6572 (Obavještenje Izvršnog odbora Pale, upućeno Ratnom povjereništvu Pale o problemima u radu Izvršnog odbora, 7. juli 1992.), str. 1.

⁴¹⁴⁷ P260 (Sulejman Crnčalo, izjava svjedoka, 1. novembar 2009.), par. 23, 33.

⁴¹⁴⁸ Zdravko Čvoro, T. 21927-21928, 21930-21931, 22188-22189, 22207; D495 (Molba građana, Muslimana, za privremeno iseljenje s Pala, 22. juni 1992.), str. 1.

⁴¹⁴⁹ P260 (Sulejman Crnčalo, izjava svjedoka, 1. novembar 2009.), par. 64.

⁴¹⁵⁰ P260 (Sulejman Crnčalo, izjava svjedoka, 1. novembar 2009.), par. 65.

⁴¹⁵¹ Zdravko Čvoro, T. 22187-22188, 22197-22198, 22241; P3800 (Izveštaj SJB-a Pale o iseljavanju Muslimana i Hrvata na teritoriju Starog Grada, Sarajevo, 6. juli 1992.).

⁴¹⁵² Zdravko Čvoro, T. 22197-22198, 22239, 22241; P3800 (Izveštaj SJB-a Pale o iseljavanju Muslimana i Hrvata na teritoriju Starog Grada, Sarajevo, 6. juli 1992.).

⁴¹⁵³ P260 (Sulejman Crnčalo, izjava svjedoka, 1. novembar 2009.), par. 66, 71.

⁴¹⁵⁴ P260 (Sulejman Crnčalo, izjava svjedoka, 1. novembar 2009.), par. 71.

⁴¹⁵⁵ P260 (Sulejman Crnčalo, izjava svjedoka, 1. novembar 2009.), par. 67.

⁴¹⁵⁶ P260 (Sulejman Crnčalo, izjava svjedoka, 1. novembar 2009.), par. 67.

a Pale.⁴¹⁵⁷ Dana 1. jula 1992., u četiri autobusa preseljeno je 220 građana, a 324 građana preseljeno je u pet autobusa.⁴¹⁵⁸

1011. Dana 2. jula 1992., SJB Pale uvažio je zahtjev Muslimana i Hrvata koji su živjeli na užem području Pala da se mogu nesmetano i po svojoj volji iseliti s područja Pala, uz pratnju radnika policije, na područje opštine Stari Grad, Sarajevo.⁴¹⁵⁹ Tog dana, Crnčalu je jedna Srpkinja, Dragica Subotić, rekla da se želi useliti u kuću koju je on dijelio sa svojim bratom i da se svjedok, u zamjenu, može useliti u njenu kuću u Sarajevu.⁴¹⁶⁰ Crnčalov brat je o razmjeni imovine razgovarao sa Dragicom Subotić nekoliko sati prije nego što je Crnčalo saznao za razmjenu.⁴¹⁶¹ U zgradi opštine Pale, Crnčalo i njegov brat potpisali su već sastavljeni ugovor prema kojem se kuća daje na "korištenje i čuvanje" Dragici Subotić u zamjenu za njenu kuću u Sarajevu i da je korištenje ugovornih nekretnina privremeno.⁴¹⁶² Crnčalo je u svom svjedočenju rekao da svoju kuću nije dao dobrovoljno i da je morao ostaviti i automobil i sve što mu je pripadalo, osim dvije plastične kese koje je mogao ponijeti.⁴¹⁶³ Svi su mogli uzeti sa sobom ono što su mogli ponijeti.⁴¹⁶⁴ Crnčalo je prepoznao jedan broj Muslimana, na primjer Mustafu Pajića, Selmu Smajića i Saliha Ramića, čija imena i potpisi stoje na spisku ugovora registrovanih u SUP-u Pale 2. jula 1992. i u svom svjedočenju je rekao da nijedna od osoba "protjerani[h]" s Pala nije predala svoju kuću dobrovoljno.⁴¹⁶⁵ Otprilike sat vremena nakon potpisivanja "ugovor[a] o razmjeni", svjedok, njegova supruga i dvoje djece ukrcali su se u jedan od pet autobusa u trećem konvoju s Pala za Sarajevo.⁴¹⁶⁶ U autobusima su bili žene, muškarci i djeca.⁴¹⁶⁷ Svjedok i drugi Muslimani odvezeni su do

⁴¹⁵⁷ P3800 (Izveštaj SJB-a Pale o iseljavanju Muslimana i Hrvata na teritoriju Starog Grada, Sarajevo, 6. juli 1992.).

⁴¹⁵⁸ P3800 (Izveštaj SJB-a Pale o iseljavanju Muslimana i Hrvata na teritoriju Starog Grada, Sarajevo, 6. juli 1992.).

⁴¹⁵⁹ P264 (Odluka MUP-a Pale kojom se Muslimanima i Hrvatima odobrava da se iseles s užeg područja opštine Pale, potpisano u ime načelnika SJB-a Malka Koromana, 2. juli 1992.).

⁴¹⁶⁰ P260 (Sulejman Crnčalo, izjava svjedoka, 1. novembar 2009.), par. 61-62; Sulejman Crnčalo, T. 3291-3292.

⁴¹⁶¹ Sulejman Crnčalo, T. 3295-3297.

⁴¹⁶² P260 (Sulejman Crnčalo, izjava svjedoka, 1. novembar 2009.), par. 61-62; Sulejman Crnčalo T. 3291-3293, 3295-3297; D54 (Ugovor o razmjeni imovine između Sulejmana i Taiba Crnčala i Dragice Subotić, juli 1992.).

⁴¹⁶³ P260 (Sulejman Crnčalo, izjava svjedoka, 1. novembar 2009.), par. 62; Sulejman Crnčalo, T. 3291-3293, 3298-3301.

⁴¹⁶⁴ P260 (Sulejman Crnčalo, izjava svjedoka, 1. novembar 2009.), par. 71.

⁴¹⁶⁵ P260 (Sulejman Crnčalo, izjava svjedoka, 1. novembar 2009.), par. 62; P265 (Spisak ugovora potpisanih 2. jula 1992.).

⁴¹⁶⁶ P260 (Sulejman Crnčalo, izjava svjedoka, 1. novembar 2009.), par. 62, 66, 69, 71; Sulejman Crnčalo, T. 3293.

⁴¹⁶⁷ P260 (Sulejman Crnčalo, izjava svjedoka, 1. novembar 2009.), par. 71, 77.

Hreše, zaselka u blizini Sarajeva, odakle su morali pješice ići do grada.⁴¹⁶⁸ Kad je Crnčalo došao u Sarajevo, otkrio je da je kuća Dragice Subotić u koju se trebao useliti djelimično razrušena granatom i stoga neuseljiva.⁴¹⁶⁹

1012. Prema dnevniku SJB-a Stari Grad, od 2. jula 1992. u naselje Vratnik u Sarajevu stiglo je 400 bosanskih Muslimana s Pala.⁴¹⁷⁰ U vezi s ovom bilješkom, **Nedžib Đozo** je u svom svjedočenju rekao da su pripadnici VRS-a obavijestili njegove nadređene u policijskoj stanici u Starom Gradu da je velik broj bosanskih Muslimana stigao na područje Vratnika pošto su bili protjerani s Pala.⁴¹⁷¹ Prema novinskom članku u listu *Oslobođenje* od 3. jula 1992., grupa od 400 Muslimana i Hrvata s Pala, koje su okupatorske vlasti "primorale" da napuste svoja ognjišta, stigla je u Sarajevo 2. jula 1992. s najnužnijim ličnim stvarima.⁴¹⁷² Imali su rješenja, koja je potpisao sud republike bosanskih Srba, za razmjenu svojih stanova sa Srbima u Sarajevu.⁴¹⁷³ Po dolasku su raspoređeni po kućama građana Sarajeva.⁴¹⁷⁴ Dana 3. jula 1992., još 410 građana je u sedam autobusa preseljeno s Pala.⁴¹⁷⁵

1013. Dana 6. jula 1992., SJB Pale uvažio je još jedan zahtjev Muslimana i Hrvata koji su živjeli na užem području Pala da se mogu nesmetano i po svojoj volji iseliti s područja Pala, uz pratnju radnika policije, na područje opštine Stari Grad, Sarajevo.⁴¹⁷⁶ U rješenju od 6. jula 1992. navedeno je da u konvoju, koji se sastoji od osam autobusa, putuje 420 građana muslimanske i hrvatske nacionalnosti.⁴¹⁷⁷ Izvršni odbor opštine Pale je 6. jula 1992. također zatražio od policije na Palama da preduzme sve potrebne mjere zaštite imovine lica nesrpske nacionalnosti koja su se odselila, do preuzimanja te imovine od strane ovlaštene ustanove.⁴¹⁷⁸

⁴¹⁶⁸ P260 (Sulejman Crnčalo, izjava svjedoka, 1. novembar 2009.), par. 77.

⁴¹⁶⁹ P260 (Sulejman Crnčalo, izjava svjedoka, 1. novembar 2009.), par. 61; Sulejman Crnčalo, T. 3306.

⁴¹⁷⁰ P549 (Bilježnice policijske stanice Stari Grad, april 1992.), str. 104.

⁴¹⁷¹ Nedžib Đozo, T. 5548; P549 (Bilježnice policijske stanice Stari Grad, april 1992.), str. 104.

⁴¹⁷² Zdravko Čvoro, T. 22191; P6571 (Članak objavljen u listu *Oslobođenje*, 3. juli 1992.).

⁴¹⁷³ P6571 (Novinski članak, 3. juli 1992.).

⁴¹⁷⁴ P6571 (Novinski članak, 3. juli 1992.).

⁴¹⁷⁵ P3800 (Izveštaj SJB-a Pale o iseljavanju Muslimana i Hrvata na teritoriju Starog Grada, Sarajevo, 6. juli 1992.).

⁴¹⁷⁶ P266 (Odluka MUP-a Pale kojom se Muslimanima i Hrvatima odobrava da se iseles s užeg područja opštine Pale, potpisano u ime načelnika SJB-a Malka Koromana, 6. juli 1992.).

⁴¹⁷⁷ P266 (Odluka MUP-a Pale kojom se Muslimanima i Hrvatima odobrava da se iseles s užeg područja opštine Pale, potpisano u ime načelnika SJB-a Malka Koromana, 6. juli 1992.).

⁴¹⁷⁸ P267 (Zaključci Izvršnog odbora Skupštine opštine Pale i Opštinskog štaba Civilne zaštite, koje su potpisali Zdravko Čvoro, predsjednik Izvršnog odbora, i Momir Blagojević, komandant štaba Civilne zaštite, 6. juli 1992.).

1014. Izvršni odbor opštine Pale dostavio je 7. jula 1992. obavještenje Ratnom povjereništvu opštine Pale, na ruke Biljane Plavšić, da je odluka Skupštine opštine Pale od 19. juna 1992. krivo protumačena i da je dovela do prinudnog i samovoljnog iseljavanja muslimanskog stanovništva što je stvorilo niz problema, između ostalog, pojavu velikog broja nezakonitih i kriminalnih radnji.⁴¹⁷⁹ U izvještaju se navodi da je uzrok problema nepostojanje koordinacije u radu policijskih stanica i izvršnih odbora "Skupštine opštine".⁴¹⁸⁰ Čvoro je u svom svjedočenju rekao da je Izvršni odbor Biljanu Plavšić, povjerenika za opštinu Pale, gotovo svakodnevno obavještavao o situaciji na terenu.⁴¹⁸¹ Ona je Izvršnom odboru poručila da urade sve što mogu da spriječe te incidente.⁴¹⁸² Izvršni odbor je otišao na teren i razgovarao s Muslimanima koji su bili zabrinuti zbog tih incidenata i obavijestio ih da ne moraju otići, ali da mogu ako to žele.⁴¹⁸³ Svjedok nije imao saznanja o tome šta je policija u vezi s tim uradila.⁴¹⁸⁴ Prema riječima svjedoka, na kraju su ti pokušaji da se stanovnici prisilno ise le potpuno prestali.⁴¹⁸⁵

1015. Prema dopisu od 19. jula 1992., koji je upućen velikom broju opština, uključujući Pale, Karadžić je zatražio da se napravi popis svih stambenih kapaciteta koji su slobodni "nakon dobrovoljnog iseljavanja Muslimana", kako bi se dali na privremenu upotrebu srpskom stanovništvu iz Sarajeva.⁴¹⁸⁶ Crnčalo je u svom svjedočenju rekao da je tvrdnja da su Muslimani i Hrvati odlazili po svojoj slobodnoj volji netačna.⁴¹⁸⁷ Ni on ni bilo koji drugi Musliman nisu napustili Pale dobrovoljno, već su svi bili prinuđeni da to urade kako bi zaštitili svoje porodice.⁴¹⁸⁸ Svjedok je 2002. godine, uz pomoć Komisije za imovinske zahtjeve raseljenih lica i izbjeglica, ponovo došao u posjed svoje

⁴¹⁷⁹ P6572 (Obavještenje Izvršnog odbora Pale, upućeno Ratnom povjereništvu Pale o problemima u radu Izvršnog odbora, 7. juli 1992.), str. 1.

⁴¹⁸⁰ P6572 (Obavještenje Izvršnog odbora Pale, upućeno Ratnom povjereništvu Pale o problemima u radu Izvršnog odbora, 7. juli 1992.), str. 1.

⁴¹⁸¹ Zdravko Čvoro, T. 22231-22236; P3972 (Zapisnik sa 14. sjednice Skupštine opštine Pale, 18. juni 1992.), tačka 2, str. 4-5.

⁴¹⁸² Zdravko Čvoro, T. 22234.

⁴¹⁸³ Zdravko Čvoro, T. 22212-22213, 22234-22235.

⁴¹⁸⁴ Zdravko Čvoro, T. 22235-22236.

⁴¹⁸⁵ Zdravko Čvoro, T. 22236.

⁴¹⁸⁶ P263 (Dopis Radovana Karadžića, upućen srpskim opštinama Novo Sarajevo, Pale, Ilidža, Hadžići, Rajlovac, Sokolac i Han Pijesak, 19. juli 1992.).

⁴¹⁸⁷ P260 (Sulejman Crnčalo, izjava svjedoka, 1. novembar 2009.), par. 70, 72, 74; P264 (Odluka MUP-a Pale kojom se Muslimanima i Hrvatima odobrava da se ise le s užeg područja opštine Pale, potpisano u ime načelnika SJB-a Malka Koromana, 2. juli 1992.); P266 (Odluka MUP-a Pale kojom se Muslimanima i Hrvatima odobrava da se ise le s užeg područja opštine Pale, potpisano u ime načelnika SJB-a Malka Koromana, 6. juli 1992.)

⁴¹⁸⁸ P260 (Sulejman Crnčalo, izjava svjedoka, 1. novembar 2009.), par. 70, 72-74, 76.

kuće u kojoj su do tada živjela dva sina Dragice Subotić.⁴¹⁸⁹ U kući nije bilo namještaja i podova.⁴¹⁹⁰ Crnčalu njegovo vozilo nikad nije vraćeno.⁴¹⁹¹

1016. Na osnovu gore navedenog, Pretresno vijeće konstatuje da je krajem juna i početkom jula 1992. preko 2.000 građana, bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata, otišlo s Pala za Sarajevo u konvojima u čijoj su pratnji bili pripadnici SJB-a Pale. Pretresno vijeće konstatuje da su neki pripadnici SJB-a vršili pritisak na Muslimane da odu iz opštine još u martu 1992. Nadalje, Pretresno vijeće konstatuje da se u maju 1992. muslimanska delegacija sastala s načelnikom SJB-a Pale i Nikolom Koljevićem koji je, na pitanje da li garantuje Muslimanima da mogu ostati u opštini, odgovorio da nije važno to šta Muslimani hoće jer Srbi više ne žele da tamo žive s Muslimanima, dok je Koroman rekao da im ne može garantovati bezbjednost. Pretresno vijeće takođe konstatuje da je već negdje od sredine do kraja maja 1992. muslimansko stanovništvo Pala počelo podnositi molbe za odlazak s Pala u Sarajevo. Što se tiče razloga za odlazak iz opštine, Pretresno vijeće takođe konstatuje da je Crnčalo u svom svjedočenju rekao da ni on ni bilo koji drugi Musliman nisu s Pala otišli dobrovoljno, već da su na to bili primorani kako bi zaštitili svoje porodice. Pretresno vijeće će dalje razmotriti ove incidente u vezi s tačkama 3 i 7-8 Optužnice, u poglavlju 8 dolje.

⁴¹⁸⁹ Sulejman Crnčalo, T. 3302.

⁴¹⁹⁰ Sulejman Crnčalo, T. 3298.

⁴¹⁹¹ Sulejman Crnčalo, T. 3304.